

OPUS

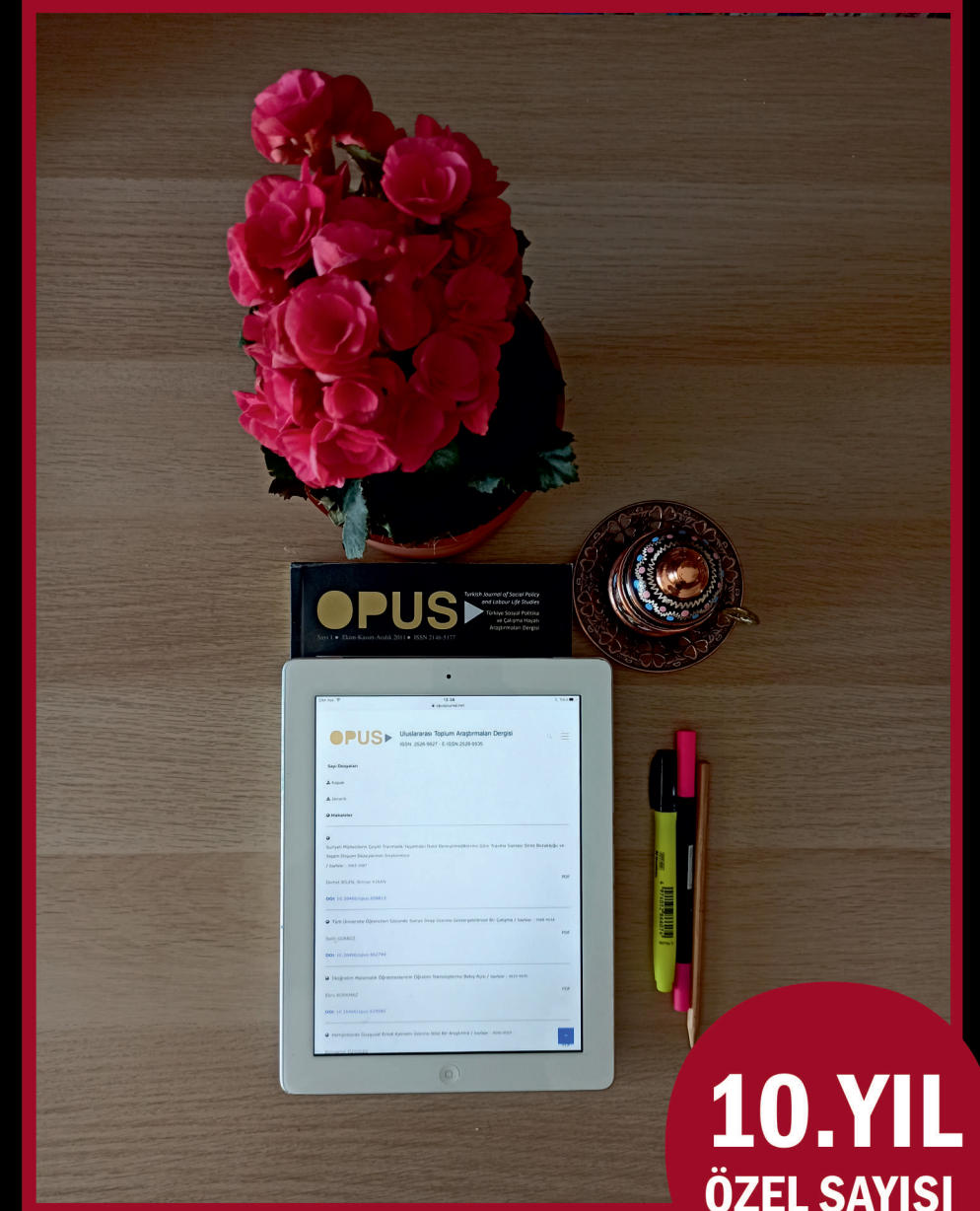
10.YIL ÖZEL SAYISI

OPUS

International Journal of
Society Researches

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 15 • Sayı Issue (10. Yıl Özel Sayısı) • Haziran June 2020 • ISSN 2528-9527
E-ISSN 2528-9535

10.YIL
ÖZEL SAYISI

ADAMOR

ADAMOR

Cilt *Volume* 15, Sayı *Issue* – 10. Yıl Özel Sayısı

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches

Sayı Issue –Özel Sayı • Haziran June 2020
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri Müdürü • General Director
Emir OSMANOĞLU

Editörler • Editors

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)

Editör Yardımcısı • Assistant Editor

Özgür TÜLEBAĞA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

Alan Editörleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait AKBAŞLI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Iwona FLOREK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa PAMUK (Selçuk University)
Doç. Dr. Fikret GÜLAÇI (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr. Jolanta BİELIAUSKAİTĖ (European Humanities University)
Doç. Dr. Ayşegül DERMAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden TAŞÇIN (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. Müjdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Mehmet MURAT (Gaziantep Üniversitesi)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Güçlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Management in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szeged University -Macaristan), Şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey Özgüler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

* Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors*

- Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaime -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özeydin (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue – Özel Sayı, 2020

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş Publisher

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Nisan *April* 2020

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mah. 1403. Sok. No:10 D:5

Balgat Çankaya

ANKARA * Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

•
OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS ve Journalindex.net tarafından indekslenmektedir.

•
OPUS-International Journal of Society Research is an academic and international peer-reviewed journal that publishes in Turkish and English. The journal publishes 12 issues (mountly) per year.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS and Journalindex.net

İçindekiler / Contents

- 4701 *Hasan BACANLI, Ayşe Sibel DEMİRTAŞ*
Mutluluk Potansiyeli ve Ölçülmesi
The Potential for Happiness and Its Measurement
- 4723 *Ali ARSLAN, Okan BİLGİN, Murat INCE*
A Study On Developing A Cyberbullying Scale For High School Students
Lise Öğrencilerine Yönelik Siber Zorbalık Ölçeği Geliştirme Çalışması
- 4739 *Duygu EVİS, Mehmet KILIÇ*
An Analysis of Lexical Stress in English Pronunciation of Indo-European Words Loaned to Turkish by Turkish Speakers of English
Türkçede Bulunan Hint-Avrupa Dil Ailesine Ait Kelimelerin İngilizce Konuşan Türkler Tarafından İngilizce Telaffuzunda Sözcük Vurgusu Analizi
- 4768 *Hakan YILDIRIM, Andrew ALOLA*
Do Earthquakes Affect Stock Market Index?
Depremler Borsa Endeksini Etkiler Mi
- 4781 *Kenan ORÇANLI*
Örgüt Temelli Özsaygı ile Algılanan İstihdam Edilebilirlik Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Düzenleyici Etkisi ve Bir Uygulama
The Moderating Effect of Gender in Relationship between Organization-Based Self-Esteem on and Self-Perceived Employment, and an Application
- 4816 *Oksana MANOLOVA YALÇIN, Bilin Engin DAVUT*
İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi : KKTC Örneği
The Evaluation Of The Teachers Opinions Towards The Primary School Principal Supervision:Trnc Sample
- 4847 *Mehmet Tahir KARABOĞA*
Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller
Gender Roles in Social Studies Textbooks
- 4882 *Musa OZTURK*
Türkiye’de İşsizlik Histerisi Hipotezinin Geçerliliği: Çok Boyutlu ve Asimetrik Yaklaşım
Validity Of The Unemployment Hysteresis Hypothesis In Turkey: Multidimensional And Asymmetrical Approach
- 4911 *Mehmet YAZICI*
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin “Hakem” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi
Investigation Of Metaphoric Perceptions Of Physical Education And Sports School Students Related to “Referee” Concept

- 4930 İhsan TOPCU, Mustafa ERSOY
Eğitim Yönetiminde Teknoloji Kullanımına İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşleri
School Administrators' Opinions on the Use of Technology in Educational Administration
- 4956 Mehmet BULUT, Hakan EYGÜ
İş Kazalarının Lojistik Regresyon Yöntemi İle İncelenmesi: Bayburt İli Örneği
Investigation of Work Accidents by Logistic Regression Method: The Bayburt Case
- 4975 Mustafa ÇELEBİ, Nihan YILDIZ NARİNALP
Ortaokullarda İngilizce Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar
The Problems Encountered in English Language Teaching in Secondary Schools
- 5006 Hüccet VURAL
Bingöl'ün Yaşanabilir Kent Olma Yolunda Fiziki Problemleri ve Öncelikleri Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on the Physical Problems and Priorities of Bingöl City on the Path of Being Livable City
- 5032 Nükhet KIRAĞ, Manolya ERCAN
Tiyatro Oyuncularının Duygusal Zeka Düzeyleri ve İlişkili Faktörler
Emotional Intelligence Levels of Theater Actors and Related Factors
- 5044 Caner ÖZGEN, Metin ARGAN
Netnografi: Genel Özellikleri ve Spor Bilimleri Alanında Kullanılabilirliği
Netnography: General Characteristics and the Usability in the Field of Sport Sciences
- 5065 Berk KÜÇÜKALTAN, Gözde MERT
Örgütlerde Dönüşümcü Liderlik ve Performans İlişkisinin Değişim Mühendisliği Aracı Rolünde İncelenmesi: İmalat Sanayii Örneği
Examining the Relationship between Transformational Leadership and Performance in Organizations with the Mediating Role of Reengineering: The Case of a Manufacturing Industry
- 5096 Ezgi Pelin YILDIZ, Metin ÇENGEL, Ayşe ALKAN
Öğretmenlerin Nomofobi Düzeylerinin Demografik Özelliklerine ve Akıllı Telefon Kullanım Alışkanlıklarına Göre İncelenmesi
Investigation Of Teachers 'Nomophobia Levels According To Demographic Characteristics And Smartphone Use
- 5121 Yahya ÇIKILI, Akın GÖNEN, Özlem ASLAN BAĞCI, Hamza KAYNAR
Özel Eğitim Alanında Görev Yapan Öğretmenlerin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Hazırlama Konusunda Yaşadıkları Güçlükler
The Difficulties of Teachers Working In The Field Of Special Education in Preparing Individualized Education Program (IEP)

- 5149 *Rezzan GÜNDOĞDU*
Psikolojik Danışman Adaylarıyla Çözüm Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Çözüm Odaklı Eğilim ve Otomatik Düşüncelere Etkisi
The Effect of Solution-Focused Group Counseling with Psychological Counselor Candidates on Solution-Focused Tendency and Automatic Thoughts
- 5197 *Gözde MERT, Telat ALAN, Ayşe BİNGÖL, Tuğçe TÜMKAYA, Filiz KOYUNLU*
Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Kurumsallaşma Sürecine Etkisi: Kamu Hastanelerinde Bir Araştırma
The Effect of Strategic Human Resource Management Practices on The Institutionalization Process: A Research in Public Hospitals
- 5231 *İnan AKDAĞ*
Çatışma Teorisi Bağlamında Tarihsel-Toplumsal Çatışmanın Değişen Biçimleri Üzerine Bir İnceleme
An Analysis on Changing Forms of Historical-Social Conflict in the Context of Conflict Theory
- 5252 *Meliha TUZGÖL DOST*
Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Bütünleşmeye Doğru
Towards Integration in Psychological Counseling and Psychotherapy
- 5277 *Fahri ÖZSUNGUR*
Toplumsal Değerler Çerçevesinde Kamu Hizmetleri ve Profesyonel Polislik
Public Services And Professional Policing In the Framework of Social Values
- 5308 *Ozan KAVSIRACI*
Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık
Social Isolation and Loneliness in Elderly
- 5338 *Fatih Fuat TUNCER, Burcu DEMİR*
Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya: Bir Ulus Devletin Dönüşümü Üzerine Sosyal İnşacı Bir Analiz
From Macedonia to North Macedonia: Social Constructivist Analysis of The Nation-State's Transformation
- 5371 *Furkan YILMAZ, Fuat GÜLLÜPİNAR*
Türkiye'de Bilişim Suçlarının Kriminolojik Açısından Değerlendirilmesi: Bilişim Suçlarının Hukuksal ve Sosyolojik Boyutlarının Analizi
Criminological Evaluation of Cyber Crimes in Turkey: Analysis of Legal and Sociological Dimensions of Cybercrimes
- 5410 *Esat İPEK, Erdal Tanas KARAGÖL*
Geleneksel Kalkınma Yardımı Anlayışına Eleştirel Bir Bakış
Traditional Development Assistance Understanding A Critical Overview

- 5438 *Emre ÇITAK*
Arktik Bölgesi Siyaseti: Ottava Deklarasyonu'ndan Bugüne Aktör Politikaları Ve Çin'in Kutup İpek Yolu Projesi
Arctic Region Politics: Actor Policies From Ottawa Declaration To Today And China's Polar Silk Road Project
- 5474 *Mehmet ÖZCAN*
Politik Bir Araç Olarak Terörizmin Kurumsallaşması: Huntington ve Giddens
Institutionalization of Terrorism as a Political Instrument: Huntington and Giddens
- 5496 *Özgür ÇETİNER*
Rafine Edilmiş Güç: Bir Mücadele Alanı Olarak Erken Cumhuriyet Döneminde Şeker Şirketleri
Refined Power: Sugar Companies in the Early Republican Period as the Site of Contest

Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 15 Issue: Special Issue)

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue

Adem KARAKAŞ	Adnan Menderes Üniversitesi
Ahmet ÖZPOLAT	Binali Yıldırım Üniversitesi
Ahmet YIKMIŞ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Aykut EKİNCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Ayşe AZMAN	Mersin Üniversitesi
Ayşegül AKAYDIN	Nişantaşı Üniversitesi
Aziz BELLİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Aziz ŞEKER	Amasya Üniversitesi
Bilge SULAK AKYÜZ	Bartın Üniversitesi
Bu BUR	Mersin Üniversitesi
Buğra SARI	Bülent Ecevit Üniversitesi
Bünyamin ÇETİNKAYA	Giresun Üniversitesi
Çağla GİRGIN BÜYÜKBAYRAKTAR	Selçuk Üniversitesi
Deniz AŞKIN	Bitlis Eren Üniversitesi
Emrah AKBAŞ	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Emrah ÇİNKARA	Gaziantep Üniversitesi
Erdem EROĞLU	Siirt Üniversitesi
Erdoğan BADA	Çukurova Üniversitesi
Ergün KARA	Korku Ata Üniversitesi
Erkan EFILTI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Fahri SEZER	Balıkesir Üniversitesi
Fatma ZEREN	İnönü Üniversitesi
Filiz ADANA	Adnan Menderes Üniversitesi
Gökhan ALBAYRAK	Kırklareli Üniversitesi
Gökhan BAYRAKTAR	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Hasan Hüseyin ŞAHAN	Balıkesir Üniversitesi
Hüseyin ARSLAN	Polis Akademisi Başkanlığı
Hüseyin Hilmi ALADAĞ	Korkut Ata Üniversitesi
Hüseyin KÖSE	Eskişehir Teknik Üniversitesi
İşık SEZEN	Atatürk Üniversitesi
Kemal BAYTEMİR	Amasya Üniversitesi
Kemal ÖZTEMEL	Gazi Üniversitesi
Mehmet ÖZCAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mehmet ÖZÇOMAK	Atatürk Üniversitesi
Mehmet ŞAHİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mezher YÜKSEL	Kırıkkale Üniversitesi
Murat KESEBİR	Yozgat Bozok Üniversitesi ...
Murat TEZER	Yakın Doğu Üniversitesi
Mustafa ALTUNOĞLU	Anadolu Üniversitesi
Mustafa BEKMEZCİ	TOROS ÜNİVERSİTESİ
Mustafa ÇELEBİ	Erciyes Üniversitesi
Mustafa Güçlü	Erciyes Üniversitesi
Mustafa POLAT	Hacettepe Üniversitesi
Mustafa SOBA	Uşak Üniversitesi
Mustafa ŞANAL	Giresun Üniversitesi
Müjdat AVCI	Korkut Ata Üniversitesi
Ömer ATABEYOĞLU	Ordu Ünivtersitesi
Ömer Gökhan ULUM	Onsekiz Mart Üniversitesi
Ömür SAATÇIOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Öztürk AĞIRBAŞ	Bayburt Üniversitesi
Sadettin ORHAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Saffet AKDAĞ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Safiye OZVURMAZ	Adnan Menderes Üniversitesi
Serdar NESLİHANOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Seval KIZILDAG SAHİN	Adıyaman Üniversitesi
Sevim ODABAŞ	Mersin Üniversitesi
Sıtkı YILDIZ	Kırıkkale Üniversitesi
Sibel AKOVA	Yalova Üniversitesi
Soner DOĞAN	Yeditepe Üniversitesi
Şakir İŞLEYEN	Yüzüncüyıl Üniversitesi
Ümit MORSÜNBÜL	Aksaray Üniversitesi
Yasemin YAVUZER	Ngde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Zafer ÇELİK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Editörden

2020 yılının yedinci ve ilk özel sayısı ile yeniden karşınızdayız. OPUS Toplum Araştırmaları Dergisi'nin 10. yılına özel hazırlanmış olan bu sayıda, bilime ve akademik literatüre katkı sağlayan, topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan, toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığını düşündüğümüz 30 kuramsal ve uygulamalı çalışmayı sizlerle buluşturuyoruz. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2020 yılının ilk özel sayısı olan 10. Yıl Özel sayısı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi yayın periyodunu değiştirerek, aylık periyotta yılda 12 sayı olarak yayınlanacaktır. Tüm yazar, hakem ve okuyucularımızın bilgisine sunarız.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayınlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş günle sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayınlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 10. ıl özel sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler

Mutluluk Potansiyeli ve Ölçülmesi

DOI: 10.26466/opus.657215

*

Hasan Bacanlı* - Ayşe Sibel Demirtaş**

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: hasan.bacanlı@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2125-0856](https://orcid.org/0000-0002-2125-0856)

** Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Antalya/Türkiye

E-Posta: asibeldemirtas@gmail.com

ORCID: [0009-0001-7793-9583](https://orcid.org/0009-0001-7793-9583)

Öz

Bu araştırmanın konusunu oluşturan "mutluluk potansiyeli", mutluluk düzeyinin değişkenliğine (durumluk mutluluk) odaklı olan ve mutluluk yaratma ihtimali ile ilgilenen görüşe dayanır ve kişinin içinde bulunduğu durumdan doyum sağlamasını, sevinç duymasını ifade eder. Bu çalışmanın amacı, bireylerin belirledikleri bir duruma ilişkin mutlu olabilmek potansiyellerini belirlemek üzere bir ölçek geliştirmektir. Mutluluk Potansiyeli Ölçeği, 11 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte; beklenti, bilgi ve haz olmak üzere 3 alt boyut bulunmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları için 306 katılımcıdan veri toplanmıştır. Önerilen 3 faktörlü yapı için Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin yapı geçerliği, 278 katılımcıdan (%63'ü kadın, %36'sı erkek) elde edilen veriler üzerinden temel bileşenler analizi ile saptanmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 31.97'dir (SD = 10.28). Analiz sonucunda maddelerin üç faktörde toplandığı ve Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'ne ait varyansın % 64.86'sını açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı, beklenti alt boyutu (3 madde) için .65, bilgi alt boyutu (3 madde) için .64, haz (davranış, ifade) alt boyutu (5 madde) için .88, ve tümü için .86 olarak hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, bireylerin mutluluk potansiyellerini belirlemek için geliştirilen ölçme aracının geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mutluluk, mutluluk potansiyeli, pozitif psikoloji

The Potential for Happiness and Its Measurement

*

Abstract

The potential for happiness which is the subject matter of this research, is based on the perspective that is focused on the variability of happiness level (state-happiness) and related to the possibility of creating happiness and it represents the satisfaction of the person in the situation. The purpose of the current study is to develop a scale in order to assess the potential for happiness of individuals related to the situation they have identified. The Happiness for Potential Scale is a Likert-type scale consisting of 11 items. The scale has three factors: expectation, knowledge and pleasure. To conduct the validity and reliability study of the scale, the data were collected from 306 participants. The analyses were conducted with 278 participants (63% females and 36% males) after missing observations and outliers were excluded from the data set. The participants' mean age was 31.97, SD = 10.28. The results showed that the items were accumulated under three factors and explained 64.86% of the variance in The Potential for Happiness Scale. Cronbach's alpha coefficient was calculated as .65 for expectation factor (3 items), .64 for knowledge factor (3 items) and .88 for pleasure (expression) factor and .86 for the total scale. Based on the findings from the analyses, it could be concluded that the scale which was developed in order to determine the potential for happiness of individuals is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: *Happiness, potential for happiness, positive psychology*

Giriş

Pozitif duygular ve pozitif kişilik özellikleri ile ilgili araştırmaları temel alan Pozitif Psikoloji yaklaşımı, bilimsel araştırmalar (toplumsal düzeyde) ve bireysel çabaların uygulamaya konması yoluyla (bireysel düzeyde) bireylerin anlamlı yaşam deneyimleri yaratmalarını teşvik eden özelliklerin geliştirilebileceği fikrine dayanmaktadır (Seligman, 2002; Seligman, Steen, Park ve Peterson, 2005; Sheldon ve Lucas, 2016). Pozitif psikoloji yaklaşımının ortaya çıkışından bu yana en fazla araştırılan konulardan birisi mutluluk olmuştur. Pozitif psikolojinin ortaya çıkışı din, felsefe, ekonomi ve diğer pek çok alanın mutlulukla ilgili yanıt aradığı soruları yeniden gündeme getirmiştir: “Mutluluk nedir?”, “Mutluluğa nasıl ulaşabiliriz?”, “Mutluluğa ulaştıktan sonra onu nasıl koruyabiliriz?” (DeHaan ve Ryan, 2014). Alan yazında mutluluğun tanımına ilişkin geniş bir çeşitlilik vardır. Örneğin, Veenhoven’ a göre (1997) mutluluk, bir kişinin yaşamını bütünüyle değerlendirilmesine ilişkin zihinsel durumudur. Argyle ve Crossland (1987) mutluluğu, (1) pozitif duyguların sıklığı ve derecesi, (2) belirli bir zaman dilimi içindeki ortalama doyum düzeyi ve (3) depresyon ve anksiyete gibi olumsuz duyguların yokluğu olmak üzere üç unsuru içerecek şekilde kavramsallaştırmışlardır.

Diğer yandan bazı araştırmacılar mutluluğu hedonik ya da eudaimonik olarak sınıflandırmaktadırlar. Bu yaklaşımlar büyük ölçüde sırasıyla Yunan filozofları Aristippus ve Aristotle’a atfedilmektedir. Hedonik iyi oluş, keyif verici duyguların ve ruh durumlarının sık yaşandığı, negatif duyguların ve ruh durumlarının nadiren yaşandığı deneyim ve yüksek düzeyde yaşam doyumunu olarak tanımlanmaktadır (Diener, 1984). Hedonik görüşü benimseyen psikologlar, zihnin ve bedenin tercihlerini ve zevklerini içeren geniş bir hedonizm anlayışına odaklanmışlardır (Kubovy, 1999). Hedonik psikologlar arasındaki baskın görüş, mutluluğun öznel mutluluktan oluşması ve yaşamın iyi / kötü unsurları hakkındaki tüm yargıları içermek üzere geniş bir şekilde yorumlanmasına dayanan memnuniyet ya da memnuniyetsizlik deneyimi ile ilgilenmesidir. Bu bakımdan mutluluk, yalnızca fiziki hedonizme indirgenemeyen, farklı alanlardaki amaçlara ya da birey için değerli sonuçlara ulaşılmasından edinilebilen bir durumdur (Diener, Sapyta ve Suh, 1998). Kısacası, hedonik iyi oluşu ifade eden öznel iyi oluş yaklaşımına göre mutluluk bir kişinin bütün olarak hayatının öznel değerlendirmesini yansıtmaktadır (Diener, 1984). Waterman (1993), mutluluğun hedonik yaklaşımına karşın,

eudaimonik yaklaşımın, insanları gerçek benliğine uygun olarak yaşamaya çağırdığını belirtmiştir. ‘eu’ (iyi) ve ‘daimon’ (ruh) kelimelerinin birleşiminden oluşan eudaimonia “mutluluk”, “refah”, “gelişme” anlamlarına gelmektedir. Ryff ve Keyes (1995) öznel iyi oluş yaklaşımından farklı olarak, iyi oluşa eudaimonik açıdan yaklaşan psikolojik iyi oluş kavramını ortaya atmış ve psikolojik iyi oluşun ölçümüne; özerklik, kişisel gelişim, öz-kabul, yaşam amacı, ustalık ve olumlu ilişkisellik olmak üzere kendini gerçekleştirmenin altı farklı yönünü ele alan çok boyutlu bir yaklaşım sunmuşlardır. Bu altı yapı psikolojik iyi oluşu, hem teorik hem de operasyonel olarak tanımlamakta ve duygusal ve fiziksel sağlığı arttıran faktörleri belirlemektedir (Ryff ve Singer, 1998).

Yurt dışında ve yurt içinde mutluluğun ölçümüne ilişkin çalışmalar incelendiğinde, genellikle araştırmaların mutluluk, öznel iyi oluş, psikolojik iyi oluş, pozitif-negatif duygulanım, yaşam doyumu ve mental iyi oluş kavramları üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu kavramların anlamları birbiriyle tamamen aynı olmamakla birlikte büyük oranda ilişkilidir; çünkü bu kavramların hepsi olumlu işlevselliği ve mutluluğu sağlayan koşullarla ilgilidir (Tuzgöl-Dost, 2005). Yurt içinde, mutluluk ile ilgili ölçme araçları daha çok uyarlama çalışmalarından oluşmaktadır. Uyarlanan ölçme araçlarına örnek olarak; Oxford Mutluluk Ölçeği (Hills ve Argyle, 2002; Doğan ve Salmaz, 2012), Öznel Mutluluk Ölçeği (Lyubomirsky ve Lepper, 1999; Akın ve Satici, 2011), Yaşam Doyumu Ölçeği (Diener, Emmons, Larsen, ve Griffin, 1985; Köker, 1991), Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (Watson, Clark, ve Tellegen, 1988; Gençöz, 2000), Psikolojik İyi Olma Ölçekleri (Ryff, 1989; Akın, 2008) ve Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği (Tennant vd., 2007; Keldal, 2015) verilebilir. Ayrıca, uyarlama çalışmalarının yanı sıra ölçek geliştirme çalışmalarına rastlanmaktadır. Öznel İyi Oluş Ölçeği (Tuzgöl-Dost, 2005), Mutluluk Ölçeği (Demirci, 2017), Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği (Eryılmaz, 2009) bunlardan bazılarıdır.

Mutluluk Potansiyelinin Belirlenmesi

Alan yazında, “durum” (state) ve “özellik” (trait) çoğu zaman iç içe geçen ve araştırmacılar tarafından tartışılan kavramlardır. En çok, öfke ve kaygı bağlamında tartışılan “durum” ve “özellik” kavramları son yıllarda iyimserlik, umut, yalnızlık ve mutluluk değişkenleri açısından incelenmektedir. Durum;

fiziksel, davranışsal, bilişsel ve psikolojik tepkileri de içeren iç ve / veya dış tetikleyicilere anlık duygusal tepkidir. Duygulanmanın süresi ve yoğunluğu, uyarılma düzeyi, engellenme düzeyi, öznel algı, bağlam gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebilir. Duygusal tepki geçtikten sonra, 'normal' denge devam eder (Spielberger ve Sydeman, 1994), bu nedenle durum geçici bir duygusal değişim yaratır. Diğer taraftan “özellik”, bireyin sürekli olarak belirli bir şekilde hissetme, düşünme ve davranma eğilimi gösteren istikrarlı bir duyguya işaret eder (Spielberger ve Sydeman, 1994). Alan yazında, mutluluğun sürekli bir özellik mi yoksa durum mu olduğu konusunda iki tartışma vardır. Bunlardan birisi, mutluluktaki farklılıkların kalıcılığına (özellik) odaklıdır ve mutluluktaki eşitsizlikleri azaltma şansı ile ilgilenir. Diğer görüş ise mutluluk düzeyinin değişkenliğine (durum) odaklıdır ve daha fazla mutluluk yaratma ihtimali ile ilgilenir (Veenhoven, 1998).

Bu araştırmanın konusunu oluşturan “mutluluk potansiyeli” kavramı, beklentilerinin üstünde bir bilgiyle karşılaşan kişilerin mutlu olduğu düşüncesinden yola çıkarak; kişinin duygularını ifade etmesinin duygularını artıracığı, duygularını yaşamasının engellenmesinin ise rahatsız edici olduğu varsayımından hareketle araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Kişinin içinde bulunduğu durumdan doyum sağlaması, sevinç duyması anlamına gelen mutluluk potansiyeli, mutluluk düzeyinin değişkenliğine (durumluk mutluluk) odaklıdır ve mutluluk yaratma ihtimali ile ilgilenir. Mutluluğun bilginin beklentiye oranı olarak ele alınması oldukça eskiden beri öne sürülmüştür. Örneğin Seneca mutluluğu arzu ile tatmin edilmiş arzu arasındaki oran olarak görmüştür (McMohan, 2006). Horatius da sahip olunanlar (elde edilen bilgi) ile sahip olunması gerekenlerin (elde etmeyi beklediği şeyler) insanı mutlu ettiğini söylemiştir (McMohan, 2006). Aynı düşüncüyü tersinden ele alan Jean-Jacques Rousseau mutsuzluğun isteklerimizle yeteneklerimiz, başka bir deyişle beklentilerimizle sahip olduklarımız (bilgiler) arasındaki uyumsuzluktan ileri geldiğini belirtmiştir (Rousseau, 2009). Görüldüğü gibi, elde etmek istenenler, beklentiler ile sahip olunanlar, yani bilgiler arasındaki uyumun insanı mutlu ettiği düşüncesi tarih boyunca çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Burada ele alınan mutluluk formülü bu iki düşüncenin bütünleştirilerek sistematik hale getirilmesine dayanmaktadır.

Mutluluk potansiyelinin bilgi, beklenti ve haz (davranış, ifade) olmak üzere üç alt boyutu vardır (McMohan, 2006; Rousseau, 2009; Thorndike, 1913; Vroom, 1964). Mutluluk potansiyelinde “beklenti” temel öğedir, çünkü

mutlu olabilmek için bir beklenti içinde olmak gerekir. Beklenti Kuramı'nın temel varsayımlarından biri (Vroom, 1964), insanların, belirli bir davranışın arzulan sonuçlara yol açacağına ilişkin beklenti derecesine dayanarak alternatif davranış planları arasında karar verdiği yönündedir. Vroom'a (1964) göre, "İnsanlar, hazzı artırma ve acıyı önleme arzusunun bir sonucu olarak algılara, tutumlara ve inançlara dayanan belirli bir eylem sürecini bilinçli olarak seçmektedirler." Bu görüş aynı zamanda, "insanların hoş giden sonuçlara sahip davranışlarda bulunduğu ve hoş olmayan sonuçlara sahip davranışlardan kaçındığını belirten pekiştirme kuramının ilkelerinden biri" olarak etki yasında görülmektedir (Thorndike, 1913). Mutluluk potansiyelinin diğerk bir alt boyutu, beklentinin karşılanıp karşılanmadığı ile ilgili "bilgi" dir. Bilgi, bilen ile bilinen arasındaki ilişki olarak tanımlanabilir, ancak bu ilişki genellikle "kaynak" aracılığıyla kurulur. Bilişsel bilgi, dünya ve insan hakkında herkes tarafından kontrol edilmiş ve sınanabilir bilgiler sağlarken; yaşantısal bilgi, insanın özerklik duygusunu pekiştirir, meşgul olma güdüsünü doyurur (Bacanlı, 2015). Bilgi edinmemek insanları tedirgin edip, stres yaşamasına neden olurken; bilginin gerçek olması mutluluğu gerçek kılar. Mutluluk potansiyelinin son alt boyutu ise "davranış"tır. Bilgi edinmemek nasıl insanları tedirgin edip, stres yaşamasına neden oluyorsa mutluluğu yaşayamamak da rahatsız edicidir. Buna karşın mutluluğun yaşanması insanların mutluluğunu artıracaktır. Mutluluğun yaşanması; mevcut pozitif deneyimlere tamamen kendini bırakmak, pozitif olaylara duygusal tepkileri davranışsal olarak (örn. gülümseyerek) göstermek, pozitif deneyimleri başkalarıyla paylaşmak, bunlara şükretmek veya pozitif deneyimleri başkalarıyla kutlamak gibi bir dizi haz alma stratejisini içerir (Bryant ve Veroff, 2007). Mutluluk formülündeki haz ögesi hazzın insanın mutluluğundaki önemli bir öge olduğu fikrinden kaynaklanır. Fiziksel dünyanın yerçekimi kuvvetinin ruhsal dünyadaki karşılığının haz kuvveti olduğunu öne süren John Locke (1996), aslında buna işaret etmiştir. Locke insanların farklı şeylerden haz duyduklarını da vurgulamıştır. Ayrıca Locke'a (2002) göre mutluluk peşine düşülmesi gereken bir şeydir. İnsan haz duymaya çalışır. Kuşkusuz haz ilkesi Sigmund Freud için temel dayanaktır (Freud, 1999). Freud (1999) mutluluğun hazzı duymamak olduğunu belirtmiştir.

Pozitif psikoloji yaklaşımı, insanların, hayatın yaşamaya değer olduğuna inanmaya iten faktörleri ve yaşamda karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerine ve anlamlı yaşam deneyimleri yaratmalarına teşvik eden güçlü

yönleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Diğer bir ifadeyle, pozitif psikolojinin temel amacı iyi oluşu anlamak ve artırmaktır. Bu çalışmanın amacı ise “mutluluk potansiyeli” kavramını ortaya koymak ve bu kavramı işlevsel hale getirmek için bir ölçme aracı geliştirmektir. Böylelikle, kişilerin bir durumda ne kadar mutlu olabileceklerini kestirebilmek mümkün olacaktır. Bu araştırma, beklenti, bilgi ve haz (davranış, ifade) alt boyutlarıyla “mutluluk potansiyeli” kavramının ortaya konması, ölçülebilir hale getirilmesi ve bir durumda ne kadar mutlu olunabileceğinin belirlenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın, mutluluk ve mutluluk potansiyeli konusunda yapılacak sonraki araştırmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Grubu

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin geliştirilmesi sürecinde internet üzerinden çevrimiçi ortamda kolay örnekleme yöntemine göre 306 katılımcıdan veri toplanmış, veri setine uygun olmadığı tespit edilen 28'i veri setinden çıkarılarak açımlayıcı faktör analizi 278 (177 kadın, 101 erkek) katılımcı üzerinden yapılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 19-70 olup, yaş ortalaması 31.97'dir (SS: 10.288).

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği Geliştirme Süreci

Ölçeğin geliştirilmesinde öncelikle üç boyutun (bilgi, beklenti, haz) açıklamaları hazırlanmıştır. Sonra bu üç boyutu temsil üzere 25 maddelik bir deneme formu oluşturulmuştur. Ölçek 5'li dereceleme (1- Hiç, 2- Biraz, 3- Orduka, 4- Çok, 5- Pek çok) şeklinde hazırlanmıştır. Formun oluşturulmasında psikolojik danışma ve rehberlik alanından üç uzmanın görüşleri alınmıştır.

Hazırlanan form online test uygulama sitelerinden birine yüklenmiş ve sosyal medya üzerinden katılım duyurusu yapılmıştır. 15 günlük bir süre içinde ilgili siteye giderek uygulamaya katılan kişilerin verileri toplanmıştır. Bu şekilde uygulama grubu 306 kişiden oluşmaktadır. Eksik ve yanlış uygulamalar ve uç değerler çıkarıldıktan sonra 278 kişi üzerinde değerlendirme yapılmıştır.

İşlem ve Veri Analizi

Verilerin analizine geçmeden önce araştırmacılar tarafından veri setleri yanlış veri girişi ve kayıp veriler için taranmış ve araştırma grubunda da belirtildiği gibi ilgili veri setinden çıkarılmıştır. Betimsel analizler ve açımlayıcı faktör analizinin gerçekleştirilmesinde SPSS 24 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Ölçeğin geçerliği, yapı geçerliği ile incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği ise Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ile hesaplanmıştır.

Bulgular

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin Geçerliğine İlişkin Bulgular

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin geçerlik çalışmaları kapsamında 278 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bunun için ilk olarak verilerin açımlayıcı faktör analizine uygunluğu incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizinde örneklem büyüklüğünün yeterliliğine ilişkin olarak en sık başvurulan teknik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçüm tekniği gösterilebilir. KMO değeri 0 ile 1 arasında bir değer ortaya koymaktadır ve elde edilen değer 1'e yaklaşması örneklem büyüklüğünün yeterliliğine ilişkin fikir vermektedir (Seçer, 2015). Bu bağlamda analiz sonucunda KMO değeri (.89) ve Barlett bütünlük testi ($p < .01$) sonuçlarının AFA için uygun olduğu anlaşılmıştır. Temel Bileşenler analizi tekniği kullanılan analiz sürecinde Scree Plot grafiğinin öngörülerinden hareketle araç, üç faktöre zorlanmış ve Direct Oblique döndürme yapılmıştır. Analiz sonucunda üç faktörün Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'ne ait varyansın % 64.86'sını açıkladığı görülmüştür (Tablo 1). Beklenti alt boyutu, faktör yükleri .616 ile .840 arasında değişen üç maddeden oluşmakta ve MPÖ'ye ait varyansın % 12.13'ünü açıklamaktadır. Benzer şekilde bilgi alt boyutu, yükleri .567 ile .800 arasında değişen üç maddeden oluşmaktadır. Bu üç madde MPÖ'ye ait varyansın % 9.53'ünü açıklamaktadır. Haz alt boyutu, faktör yükleri .752 ile .858 arasında değişen beş maddeden oluşmakta ve MPÖ'ye ait varyansın %43.194'ünü açıklamaktadır. Genel olarak bakıldığında, boyutlarda yer alan maddelerin faktör yüklerinin kabul edilen sınırların üzerinde olduğu ve açıklanan varyansın tatminkâr düzeyde bulunduğu söylenebilir (Tablo 1).

Tablo 1. Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin Yapı Matrisi

Maddeler	Beklenti	Bilgi	Haz
1. Beklediğim gibi olması benim için çok iyi olur.	.840		
7. Beklediğim gibi olması benim işlerimi kolaylaştırır.	.657		
4. Beklediğim gibi olma ihtimali benim için diğer ihtimallerden daha önemli.	.616		
3. Beklediğim gibi olduğunu bilsem kendime güvenim artardı.		.800	
5. Beklediğim gibi olduğunu bilsem birçok şeye karşı tavrım değişirdi.		.784	
2. Beklediğim gibi olduğunu bilmek benim için büyük bir şans olurdu.		.567	
8. Beklediğim gibi olursa haykırım / çığlık atarım.			.858
10. Beklediğim gibi olursa oynamaya başlarım.			.854
6. Beklediğim gibi olursa sevinçten ağlarım.			.808
11. Beklediğim gibi olursa kendimi kaybederim.			.781
9. Beklediğim gibi olduğunu duyarsam, koşup haberi getirene sarılırım.			.752
Varyansı Açıklama Yüzdesi	12.13	9.53	.43.19

N= 278

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin güvenilirlik çalışmaları kapsamında 278 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde aracın iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa değerleri davranış alt boyutu (5 madde) için .886, beklenti alt boyutu (3 madde) için .654, bilgi alt boyutu (3 madde) için .642 olarak hesaplanmıştır. Ölçme aracının tümü için hesaplanan Cronbach alfa değeri .866'dır.

Tartışma ve Sonuç

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen bulgular, geliştirilen ölçme aracı ile bir durumun veya olayın kişiyi mutlu etme potansiyelini veya kişinin mutlu olma kapasitesini belirlemek amacıyla kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Mutluluk Potansiyeli Ölçeği, beklenti (3 madde), bilgi (3 madde) ve davranış (5 madde) alt boyutlarını içeren toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Cevaplama sistemi her ifade için "(1) Hiç", "(2) Biraz", "(3) Oldukça", "(4) Çok" ve "(5) Pek çok" olarak beşli

Likert tipindedir. Ölçek maddelerinin tümü olumlu ifade şeklindedir. Ölçekten alınacak en yüksek puan 55, en düşük puan 11’dir. Yüksek puan mutluluk potansiyelinin yüksek olduğunun göstergesidir. Ölçekte üç alt boyut bulunsa da toplam puan olarak değerlendirme yapmak kişi için daha işlevseldir. Dolayısıyla ölçek cevaplandırıldığında toplam puan alınarak durumun kişiyi mutlu etme potansiyeli veya kişinin durumdan mutlu olma potansiyeli belirlenebilir. Bunu şu soruyla ifade etmek de mümkündür: “Bu durum kişiyi ne kadar mutlu edebilecek?” veya “Kişi bu duruma bağlı olarak ne kadar mutlu olabileceğini düşünüyor?”. Yüksek puan, durumun bireyin mutlu etme potansiyelinin yüksek olduğunu, düşük puan bireyi mutlu etme potansiyelinin düşük olduğunu gösterir.

Mutluluk Potansiyeli Ölçeği’nin alt boyutları işleme sokularak, psikolojik danışma sürecinde de kullanılabilir. Kişinin kendisini mutlu etmesini beklediği durumu ifade eden beklenti alt ölçeğinde alınan puan düşükse ve hatta birkaç uygulama sonucunda hep düşük düzeyde kalıyorsa, kişiye hedef belirleme eğitimi verilmelidir. Bilgi alt ölçeği kişinin o beklentisinin gerçekleşmesi ile ilgili bilgi edinmesinin önemine işaret eder. Bilgi edinmenin farklı süreçleri vardır. Normal yollarla elde edilen bilgi kişinin beklentisi içindedir. Eğer kişinin bilgi potansiyeli düşük ve birkaç uygulamada düşük çıkmaya devam ediyorsa, bilgi ögesinin başka ögelerle desteklenmesi önerilebilir. Bunun en basit yolu kişinin beklemediği anda, yerde, kişiden bilgi edinmesidir. Ayrıca verilen bilginin sosyal destek, saygınlık, başarı, kazanç gibi ögelerle ilişkilendirilmesi bilginin kişi için değerini artırır. Davranış ölçeğinden elde edilen puan, kişinin mutluluğunu ne kadar yaşayabileceğini düşündüğünün göstergesidir. Bu puanı düşük kişilere mutluluk eğitimi verilebilir ve davranışlarına nasıl yansıtılabileceği ile ilgili öneriler ve uygulamalar yaptırılabilir. Bu, aynı zamanda kendini ortaya koyma becerisinin (self-expression) geliştirilmesi demektir. Buradaki anlamıyla kendini ortaya koyma bir beceridir; dolayısıyla geliştirilebilir ve öğretilir. Diğer becerilerin bir kısmından farklı olarak mutlu olma becerisi bir kısır döngü içerme ihtimali yüksek bir beceridir. Kişi beceremediğini düşündüğünde artık beceremediğini ve beceribilme olasılığının düşük olduğunu düşünmeye başlar. Bu bakımdan kişi bu beceriyi sürekli olarak göstermelidir, göstermediği durumlar onda beceriksizlik duygusunu pekiştirebilir. Dolayısıyla bu durumda davranışçı tekniklerle beceribildiğinin gösterilmesi ve kişinin buna inanabilir hale getirilmesi önerilir. Bir bakıma bu sosyal beceridir, çünkü mutlu olmak kişiler için

çoğunlukla sosyal yani başkalarının yanında gösterilebilen bir olaydır. Kişi için sosyal değerlendirilme ve onaylanma öğelerini de içinde taşır. Bu yüzden kişiler bir espriye başkalarıyla birlikteyken yalnız başına olduklarından daha çok gülerler. Bu özellikler dikkate alınarak kişilerin davranış gösterme potansiyelleri ölçülebilir ve geliştirilebilir. Durumluk mutlulukla ilgili olarak danişmada kullanılabilecek başka teknikler de vardır. Ancak onlar için ölçek kullanmak gerekmez; kişilere nasıl mutlu olabilecekleri ile ilgili başka önerilerde de bulunulabilir.

Sonuç olarak, Mutluluk Potansiyeli Ölçeği'nin bireylerin mutluluk potansiyellerini veya kapasitelerini ölçmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ve ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olmasına rağmen toplam puan üzerinden değerlendirilmesinin daha işlevsel olduğu söylenebilir. Bu çalışma, araştırmacıların bilgi, beklenti ve haz alt boyutları ile ortaya konan "mutluluk potansiyeli" kavramına dikkatlerini çekmek, kavramın ölçülebilir hale getirilmesi ve bir durumda ne kadar mutlu olunabileceğinin belirlenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın yalnızca mutluluk araştırmalarına yön vermekle kalmayıp, bireysel ya da grupla psikolojik danışma süreçlerinde kullanılmasına da öncü olacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The Potential for Happiness and Its Measurement

*

Hasan Bacanlı – Ayşe Sibel Demirtaş

Fatih Sultan Mehmet Vakıf University- Alanya Alaaddin Keykubat University

The Positive Psychology approach, grounded on the research about positive emotions and positive personality traits, is based on the idea that the scientific research (at the societal level) and the introduction of individual efforts (individual level) can promote the development of characteristics that encourage individuals to create meaningful life experiences (Seligman, 2002; Seligman, Steen, Park, and Peterson, Sheldon and Lucas, 2016). Since the emergence of a positive psychology approach, one of the most researched topics has been happiness. The emergence of positive psychology has raised the questions of religion, philosophy, economics and many other areas to answer the question of happiness: “What is happiness?”, “How can we attain it?”, “How can we maintain it once we have it?” (DeHaan and Ryan, 2014). There is a wide variety of definitions of happiness in the literature. For example, according to Veenhoven (1997), happiness is the mental state of a person's evaluation related to his/her whole life. Argyle and Crossland (1987) conceptualized happiness, including the frequency and degree of positive emotions, the average level of satisfaction in a given time period, and the absence of negative emotions such as depression and anxiety.

On the other hand, some researchers classify happiness as hedonic or eudaimonic. These approaches are largely attributed to the Greek philosophers, Aristippus and Aristotle, respectively. Hedonic well-being is defined as positive emotions and mental experiences that occur frequently, negative emotions and moods being rarely experienced, and a high level of life satisfaction (Diener, 1984). Psychologists who adopt a hedonic vision have focused on a broad understanding of hedonism, including the preferences and tastes of the mind and body (Kubovy, 1999). The dominant view among hedonic psychologists is that it deals with the experience of satisfaction or dissatisfaction, based on a broad interpretation of happiness, including subjective happiness

and all judgments about the good / bad elements of life. In this respect, happiness is a situation that cannot be reduced to physical hedonism, but can be reached from achieving valuable results for different purposes or for individuals (Diener, Sapyta, and Suh, 1998). According to the subjective well-being approach, happiness reflects the subjective evaluation of a person's life as a whole. Waterman (1993) maintained that, in comparison with hedonic approach of happiness, the eudaimonic approach urges people to live in accordance with their true self. Eudaimonia, which is composed of the words "eu" = good and "daimon" = spirit means welfare, happiness, and flourishing focuses on how individuals struggle to demonstrate full functionality and gain awareness of their unique talents. The concept of psychological well-being was introduced by Ryff and Keyes (1995) which is different from the subjective well-being approach. The researchers presented a multi-dimensional approach to six different aspects of positive functioning: "self-acceptance", "personal growth", "purpose in life", "positive relations with others", "environmental mastery" and "autonomy". These six dimensions define psychological well-being both theoretically and operationally and determine the factors that increase emotional and physical health (Ryff and Singer 1998). The hedonic component, estimated through responses to questions such as "How happy are you right now?", and the eudaimonic component, based on responses to questions such as "How happy are you with your life in general?" (Ryan and Deci, 2001; Gao, 2016). Ryan and Deci (2001) suggested that the focus of hedonic and eudaimonic are both lapping and distinct and that an understanding of well-being may be enhanced by measuring it in differentiated ways. Other researchers have conceptualized happiness as including three components: the frequency and degree of joy or positive affectivity, the average level of satisfaction over a period, and the absence of negative feelings, such as depression and anxiety (Argyle and Crossland, 1987).

When the studies related to the measurement of happiness in Turkey and abroad are examined, it is generally seen that the studies are carried out on the concepts of happiness, subjective well-being, psychological well-being, positive-negative affect, life satisfaction and mental well-being. Although the meanings of these concepts are not exactly the same, they are largely related; because all of these concepts are related to conditions that provide positive functionality and happiness (Tuzgöl-Dost, 2005). The measurement tools for happiness in Turkey generally consist of adaptation studies. The examples of

measurements which has been adapted into Turkish Culture include; Oxford Happiness Scale (Hills and Argyle, 2002; adapted by Doğan and Sapmaz, 2012), Subjective Happiness Scale (Lyubomirsky and Lepper, 1999; adapted by Akın and Satıcı, 2011), Life Satisfaction Scale (Diener, Emmons, Larsen, and Griffin, 1985; adapted by Köker, 1991), Positive and Negative Affect Scale (Watson, Clark, and Tellegen, 1988; adapted by Gençöz, 2000), Psychological Well-being Scale (Ryff, 1989; adapted by Akın, 2008) and Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (Tennant et al., 2007; adapted by Keldal, 2015), Student Subjective Wellbeing Questionnaire (Renshaw et al., 2015; adapted by Renshaw and Arslan, 2016). In addition to the adaptation studies, there are scale development studies such as Subjective Well-Being Scale (Tuzgöl-Dost, 2005), Happiness Scale (Demirci, 2017), Adolescent Subjective Well-Being Scale (Eryılmaz, 2009)

In literature, state and trait are concepts that are often interrelated and discussed by the researchers. Most of the state and trait concepts discussed in the context of anger and anxiety are examined in terms of optimism, hope, loneliness and happiness in recent years. State is an immediate emotional response to internal and / or external triggers, including physical, behavioral, cognitive, and psychological responses. The duration and intensity of affect may vary depending on various factors, such as level of arousal, level of inhibition, subjective perception, and context. After the emotional reaction has been tolerated, the normal balance continues (Spielberger and Sydeman, 1994), thus the situation creates a temporary emotional change. On the other hand, the trait points to a steady feeling of an individual's tendency to feel, think and behave in a certain way (Spielberger and Sydeman, 1994). The literature review shows that there are two arguments about whether happiness is a trait or a state. One of them is focused on the permanence of the differences in happiness (trait) and deals with the chance to reduce inequalities in happiness. The other view is focused on the variability of the level of happiness and deals with the possibility of creating more happiness (state) (Veenhoven, 1998).

In the current study happiness has been conceptualized as a state to which we will refer as the potential for happiness. Based on the idea that people who are faced with information above their expectations are happier, we suggested that the expression of one's emotions would increase his / her emotions and the prevention of experiencing their feelings is disturbing. The potential

for happiness which is the subject matter of this research (the capacity for happiness) is focused on the variability of the level of happiness (state happiness) and deals with the possibility of creating happiness. The potential for happiness can be defined as the degree of satisfaction or joy of the person in the situation. In the current study, we offered three sub-dimensions of the potential for happiness: expectation, knowledge and pleasure (expression). Expectation is the essential element of the potential for happiness; because it is necessary to have an expectation in order to be happy. One of the basic assumptions of Expectation Theory (Vroom, 1964) is that people decide between alternative behavior plans based on the degree of expectation that a particular behavior will lead to desired results. The theory asserts that the individual will decide to behave or act in a certain way because they are motivated to select a specific behavior over other behaviors due to what they expect the result of that selected behavior will be. This view is also seen in the law of effect as one of the principles of reinforcement theory, which indicates that people behave with pleasant results and avoid unpleasant behaviors (Thorndike, 1913). Second sub-dimension of the potential for happiness is knowledge about whether the expectation is met or not. Knowledge can be defined as the relationship between the knower and the known, but this relationship is usually established via the source. While cognitive knowledge provides the controlled and testable information that known by everyone about the world and human; experiential knowledge reinforces the sense of autonomy and satisfies the motivation of being engaged (Bacanlı, 2015). While not being able to get knowledge makes people feel stressed; the fact that knowledge is real makes happiness real. The third sub-dimension of the potential for happiness is pleasure (expression). It is also uncomfortable for the individual when he / she is not able to experience happiness. Nevertheless, feeling of pleasure (expression) will increase the happiness of people. Pleasure or expression of happiness includes a series of strategies, including letting oneself go to the positive experiences, showing emotional responses to positive events (e.g., smiling), sharing positive experiences with others, giving thanks to them or celebrating positive experiences with others (Bryant and Veroff, 2007). Bryant and Veroff (2007) have proposed that savoring conceptualized as the capacity to attend to the joys, pleasures, and other positive feelings that we experience in our lives increases happiness. This model was substantiated in a study conducted by Jose, Lim and Bryant (2012) in which

the relationships among and between positive life events, savoring, and positive mood states (happiness) are examined. Lyubomirsky and Layous (2013) also developed a positive-activity model which aims to explain how and why performing positive activities makes people happier based on theory and research suggest that people can increase their happiness through simple intentional positive activities, such as expressing gratitude or practicing kindness.

The positive psychology approach, which emphasizes the strengths of a person and maximizes human functionality, seeks to understand the factors affecting the development of individuals and communities for the discovery and promotion of human strengths (Sheldon et al., 2000). In other words, the main purpose of positive psychology is to understand and increase happiness. In the current study we aimed to suggest the concept of potential for happiness and to develop a measurement tool to make this concept functional. Thus, it will be possible to predict how happy people can be in a situation. The current research offers considerable contributions to positive psychology literature, as it draws attention of researchers to the potential for happiness concept with its three dimensions: expectation, knowledge and pleasure. Thus, the study has the potential to provide useful insight for further research and for experts working within the field.

A total of 306 individuals participated in the study; however 28 participants were excluded from the data set which are inappropriate for the analyses. The analyses were conducted with 278 observations, 63% females and 36% males aged between 19 and 70 years old ($M= 31.97$, $SD= 10.28$). In the current research, convenience sampling method was used via online questionnaire. Convenience sampling refers to “choosing the nearest individuals to serve as respondents and continuing that process until the required sample size has been obtained or those who happen to be available and accessible at the time” (Cohen, Manion, and Marrison, 2011, p. 155).

In the process of the development of the scale, first, the explanations of three dimensions (expectation, knowledge and pleasure) were prepared. Then, a 25-item trial form was created to represent these three dimensions. Scoring was prepared using a 5-point Likert scale (1- None, 2- A little, 3- Quite a bit 4- High, 5- Very high). The opinions of three experts whose professional is Psychological Counseling and Guidance were considered in the composition of the form. The prepared form has been uploaded to one of the

online test application sites and announced via social media. Data were collected from people who participated in the study during a period of 15 days. In this way, the study group consists of 306 people. The analyses were conducted with 278 people after missing observations and outliers were excluded from the data set.

SPSS 24 statistical package program was used for descriptive analysis and exploratory factor analysis. The validity of the scale was examined with construct validity. The reliability of the scale was calculated by Cronbach's Alpha reliability coefficient.

Exploratory factor analysis was conducted on the data obtained from 278 participants within the scope of the validity studies of the Potential for Happiness Scale. For this purpose, first, the appropriateness of the data for exploratory factor analysis was examined. In the exploratory factor analysis, the most frequently used technique for the adequacy of sample size is The Kaiser-Meyer-Olkin (Kaiser, 1970). The Kaiser-Meyer-Olkin is the measure of sampling adequacy, which varies between 0 and 1. The values closer to 1 are better and the value of 0.6 is the suggested minimum. In this context, KMO value (.89) and Barlett integrity test ($p < .015$) results were found to be suitable for exploratory factor analysis. Based on the predictions of the Scree Plot chart during the analysis process using the Basic Component analysis technique, the measure was forced into three factors and Direct Oblique rotation was performed. The results showed that three factors explained 64.86% of the variance in The Potential for Happiness Scale (Table 1). The expectation factor consisted of three items loads between .616 and .840, explaining 12.13% of the variance in The Potential for Happiness Scale. The knowledge factor consists of three items loads between .567 and .800. These three items explain 9.53% of the variance in The Potential for Happiness Scale. Pleasure factor consists of five items loads between .752 and .858 and explains 43.194% of the variance in The Potential for Happiness Scale. In conclusion, it can be said that the factor loads of the items in the factors are above the accepted limits and the explained variance is satisfactory (Table 1).

Table 1. Exploratory Factor Analysis of The Potential for Happiness Scale

Items	Factor 1	Factor 2	Factor 3
1. It would be great for me that it was just as what I expected.	.840		
7. It makes my work easier if it is just as what I expect.	.657		
4. The likelihood of what I expect is more important than any other possibilities for me.	.616		
3. I would be more confident if I knew that it was just as what I expected.		.800	
5. My attitude would change towards many things if I knew that it was just as what I expected.		.784	
2. It would be a great chance for me to know that it was just as I expected.		.567	
8. I scream / shout if it is just as what I expect.			.858
10. I start to dance if it is just as what I expect.			.854
6. I cry with joy if it is just as what I expect.			.808
11. I lose myself if it is just as what I expect.			.781
9. If I hear that it is just as what I expected, I will run and embrace the person who inform.			.752
Percentage of Variance Explained	12.13	9.53	43.19

The internal consistency coefficients of the scale were calculated on the data obtained from 278 participants within the scope of the reliability study of the Potential for Happiness Scale. The Cronbach's alpha values of the scale were calculated as .886 for pleasure factor (5 items), .654 for expectation factor (3 items) and .642 for knowledge factor (3 items). Cronbach's alpha value calculated for total scale is .866.

Kaynakça / References

- Akın, A. (2008). Psikolojik iyi olma ölçekleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 721-750.
- Akın, A., ve Satıcı, S. A. (2011). Öznel mutluluk ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 65-77.
- Argyle, M., ve Crossland, J. (1987). The dimensions of positive emotions. *The British Journal of Social Psychology*, 26(2), 127-37.
- Bacanlı, H. (2015). *Unde scis: Bilgi psikolojisi denemesi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Bryant, F., ve Veroff, J. (2007). *Savoring: A new model of positive experience*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- De Haan, C. ve Ryan, R. (2014). Symptoms of wellness: Happiness and eudaimonia from a Self-Determination Perspective. In K. M. Sheldon, & R. E. Lucas (Eds.), *Stability of happiness: Theories and evidence on whether happiness can change* (p. 37-55). Amsterdam, Netherlands: Elsevier. doi: 10.1016/b978-0-12-411478-4.00003-
- Demirci, İ. (2017). *Huzurlu ve mutlu yaşamın değerler ve karakter güçleri bağlamında karma bir araştırma ile incelenmesi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-75.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., Sapyta, J. J., ve Suh, E. (1998) Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological Inquiry*, 9(1), 33-37. doi: 10.1207/s15327965pli0901_3.
- Doğan, T. ve Sapmaz, F. (2012). Oxford Mutluluk Ölçeği Türkçe Formunun psikometrik özelliklerinin üniversite öğrencilerinde incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25, 297-304.
- Eryılmaz, A. (2009). Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 975-989.
- Freud, S. (1999). *Uygarlığın huzursuzluğu*. (Çev. Haluk Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gao, Y. (2016). *The pursuit of happiness: Hedonic and eudaimonic well-being for intrinsically motivated agents* (Doctoral Dissertation). Retrieved from <https://search.proquest.com/pqdtglobal/docview/1844397906-/BE4499DB13474A47PQ/12?accountid=11054>
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Hills, P., ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 33, 1073-1082.
- Jose, P. L., Lim, B. T., ve Bryant, F. B. (2012). Does savoring increase happiness? A daily diary study. *The Journal of Positive Psychology*, 7(3), 176-187. doi: 10.1080/17439760.2012.671345
- Kaiser, H. (1970). A second-generation little jiffy. *Psychometrika*, 35, 401-415.
- Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 103-115.

- Kubovy, M. (1999). On the pleasures of the mind. In D. Kahneman, E. Diener, and N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 134-154). New York, NY, US: Russell Sage Foundation.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Locke, E. A. (2002). Setting goals for life and happiness. In C. R. Snyder, & Shane J. Lopez (Eds), *Handbook of positive psychology* (pp. 299-312). New York: Oxford University Press.
- Locke, J. (1996). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. (Çev. Vehbî Hacıkadıroğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Lyubomirsky, S., ve Layous, K. (2013). How do simple positive activities increase well-being? *Current Directions in Psychological Science*, 22(1) 57-62.
- Lyubomirsky, S., ve Lepper, H. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social Indicators Research*, 46, 137-155.
- McMahon, D. (2006). *The pursuit of happiness. A history from the Greeks to the present*. London: Allen Lane.
- Renshaw, T. L., ve Arslan, G. (2016). Psychometric properties of the Student Subjective Wellbeing Questionnaire with Turkish Adolescents: A generalizability study. *Canadian Journal of School Psychology*, 31(2) 139-151. doi: 10.1177/0829573516634644.
- Renshaw, T. L., Long, A. C. J., ve Cook, C. R. (2015). Assessing adolescents' positive psychological functioning at school: Development and validation of the Student Subjective Wellbeing Questionnaire. *School Psychology Quarterly*, 30, 534-552. doi:10.1037/spq0000088.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile* (Çev. Yaşar Avunç). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1069-1081.
- Ryff, C. D., ve Keyes, C. L. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.
- Ryff, C. D., ve Singer. B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, 9(1), 1-28.

- Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141-166.
- Seligman, M. E. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology' to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
- Seligman, M. E. P., ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., ve Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 410-421. doi: 10.1037/0003-066X.60.5.410.
- Sheldon, K. M., ve Lucas, R. E. (2016). *Stability of happiness: Theories and evidence on whether happiness can change*. San Diego, CA, US: Elsevier Academic Press.
- Spielberger, C. D., ve Sydeman, S. J. (1994). State-Trait Anxiety Inventory and State-Trait Anger Expression Inventory. In M. E. Maruish (Ed.), *The use of psychological testing for treatment planning and outcome assessment* (pp. 292-321). Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J. ve Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh Mental well-being scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5(1), 50-63. doi:10.1186/1477-7525-5-63.
- Thorndike, E. L. (1913). *Educational psychology: The psychology of learning*. New York: Teachers College Press.
- Tuzgöl-Dost, M. (2005). Öznel İyi Oluş Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 103-111.
- Waterman, A. S. (1993). Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(4), 678-691. doi: 10.1037/0022-3514.64.4.678.
- Watson, D., Clark, L. A., ve Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070. doi:10.1037/0022-3514.54.6.1063.
- Veenhoven, R. (1997). Quality-of-life in individualistic society: A comparison of 43 nations in the early 1990's. *Social Indicators Research*, 48, 57-86.
- Veenhoven, R. (1998). Two state-trait discussions on happiness A reply to Stones et. al. *Social Indicators Research*, 43, 211-225.
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. New York: Wiley

Ek 1. Mutluluk Potansiyeli Ölçeği

Açıklama: Yanıtlamaya başlamadan önce, gerçekleşmesini beklediğiniz olumlu veya olumsuz bir durumu veya olayı düşünmeniz gerekmektedir. Cevabınızı “Gerçekleşmesini beklediğiniz durum” kısmına yazınız (örn. sınavdan yüksek not almak). Kişisel bir durum ise “Özel” yazabilirsiniz. Yazmak istemediğinizde boş bırakabilirsiniz.					
Gerçekleşmesini beklediğiniz durum:					
Maddeler	Hiç	Biraz	Oldukça	Çok	Pek çok
1. Beklediğim gibi olması benim için çok iyi olur.					
2. Beklediğim gibi olduğunu bilmek benim için büyük bir şans olurdu.					
3. Beklediğim gibi olduğunu bilsem kendime güvenim artardı.					
4. Beklediğim gibi olma ihtimali benim için diğer ihtimallerden daha önemli.					
5. Beklediğim gibi olduğunu bilsem birçok şeye karşı tavrım değişirdi.					
6. Beklediğim gibi olursa sevinçten ağlarım.					
7. Beklediğim gibi olması benim işlerimi kolaylaştırır.					
8. Beklediğim gibi olursa haykırım / çığlık atarım.					
9. Beklediğim gibi olduğunu duyarsam, koşup haberi getirene sarılırım.					
10. Beklediğim gibi olursa oynamaya başlarım.					
11. Beklediğim gibi olursa kendimi kaybederim.					

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bacanlı, H. ve Demirtaş, A. S. (2020). Mutluluk potansiyeli ve ölçülmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4701-4722. DOI: 10.26466/opus.657215

A Study On Developing A Cyberbullying Scale For High School Students

DOI: 10.26466/opus.684140

*

Ali Arslan* - Okan Bilgin ** - Murat İnce

* Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

E-Mail: arslan54tr@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-3707-0892](https://orcid.org/0000-0002-3707-0892)

**Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

E-Mail: bilgin.okan@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6233-4290](https://orcid.org/0000-0001-6233-4290)

*** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

E-Mail: muratince20@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0557-0419](https://orcid.org/0000-0003-0557-0419)

Abstract

Bullying is classified as physical bullying that involves hitting, pushing and hindering; verbal bullying that involves insulting, giving names, embarrassing; and emotional bullying that involves excluding from group, backbiting and breaking the friendship. Cyberbullying is another aspect of bullying. The purpose of this study is to develop a scale of cyberbullying behaviors for adolescents. Items in the trial form of the scale were written a literature review by the researchers. Trial form of scale consisted of 25 items. The pilot study for the scale was conducted for 231 students attending from high schools in Zonguldak province. An explanatory factor analysis was performed for the construct validity of the scale. A four-factor construct was obtained in the results of analysis. These factors were named as "disturbing via cyber", "cyber harassment", "vengeance", "spoofing". These four factors explained 66.235% of total variance. The Cronbach Alpha coefficients of these factors were varied between 0.58 and 0.91.

Keywords: Cyberbullying, adolescents, exploratory factor analysis

Lise Öğrencilerine Yönelik Siber Zorbalık Ölçeği Geliştirme Çalışması

*

Öz

Zorbalık; vurmak, itmek, engel olmak gibi fiziksel zorbalık, hakaret etme, lakap takma, utandırma gibi sözel zorbalık ve gruptan dışlamak, arkasından konuşmak, arkadaşlık ilişkilerini bozmak gibi davranışları içeren duygusal zorbalık olarak sınıflandırılmaktadır. Siber zorbalık da zorbalığın alt boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirmektir. Ölçeğin pilot çalışması, Zonguldak ilinde yer alan ortaöğretim kurumlarında öğrenim görmekte olan 231 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde ölçeğin dört faktörlü bir yapı gösterdiği görülmüştür. Dört faktör toplam varyansın %66,235'ini açıklamaktadır. Bu faktörlerin güvenilirlik katsayılarının ise 0,58 ile 0,91 arasında değiştiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siber Zorbalık, Ergenler, Açımlayıcı Faktör Analizi

Introduction

Covering a period from puberty to adulthood, adolescence is a period of transformation and development during which not only biological changes but also psychological and social changes occur and young individuals try to establish their place within the society (Yazgan İnanç, Bilgin and Kılıç Atıcı, 2015). Adolescents encounter several issues such as family relationships, school problems, friendship, identity crisis and choice of occupation during this period (Gül and Güneş, 2009; Avcı, 2006; Eskin, 2000; Ertem and Yazıcı, 2006; Köse, 2015; Telli, Brok and Çakıroğlu, 2008). While peer relationships start to be of particular importance in this period, behaviors such as advising, acting in unison, peer support and creating a behavioral model often occur, and being recognized by the peer group becomes the most important thing (Bayhan and Işıtan, 2010; Demir, Baran and Ulusoy, 2005). Mostly manifesting itself as paired relationships or cliques and clusters, groups of friends also function to bring certain behavioral measures significantly. Adolescents feel the urge to meet the requests of the group to be its part. In general, the bullying behavior defined as dominant individuals' disturbing others on purpose may become an instrument of preserving the group identity. Once excluded from the group, bullies orientate toward gangs formed by excluded and aggressive individuals like them that constitute an environment to which they can be accepted (Aksel and Yılmaz Irmak, 2014).

Pişkin (2002) states that bullying is composed of deliberate words and actions that aim to harm the victim physically, mentally, socially and psychologically and the victim is not in a place to protect himself/herself against this repetitive behavior. Bullying is classified as physical bullying that involves hitting, pushing and hindering; verbal bullying that involves insulting, giving names, embarrassing; and emotional bullying that involves excluding from group, backbiting and breaking the friendship (Arslan Özdiñer and Savaşer, 2008). Cyberbullying is another aspect of bullying (Yaman, Eroğlu and Peker, 2011).

With increasing use of technology today, it is observed that cyberbullying has become an important problem (Arıcak, 2011). Cyberbullying is defined as repetitive use of technological devices by an individual or society to hurt others (Belsey, 2004) and conscious and repeated behaviors harming others via Internet or technological devices (Agatston, Kowalski and Limber, 2007).

Arıcak (2009) defines cyberbullying as deliberate, repetitive and discomfoting behaviors of an individual or group to harm others via technological tools. Cyberbullying seems to be associated with several different problems particularly during adolescence in the literature.

Studies on cyberbullying have found that cyberbullying causes emotions of anger, sadness, vengeance and hostility (Beran and Li, 2005; Katzer, Fetchenhauer and Belschak, 2009; Palmer and Thakordas, 2005; Ybarra and Mitchell, 2007; Yaman and Peker, 2012; Arıcak, 2009; Usta, 2013; Özbay, 2013; Yaman and Peker, 2012; Peker, 2015a), low self-esteem and sense of helplessness (Cenat et al., 2014; Ayas 2016; Hinduja and Patchin, 2008; Yaman and Peker, 2012), psychological problems such as depression, eating disorders and anxiety (Hawker and Boulton, 2000; Gamez-Guadix, Orue, Smith and Calvete, 2013; Raskauskas and Stoltz, 2007; Ybarra and Mitchell, 2007; Beran and Li, 2005; Juvonen and Gross, 2008; Dalmaz, 2014; Özel, 2013), disappointment and loneliness (Raskauskas and Stoltz, 2007; Özer, 2014), decreasing school achievement (Nishina, Juvonen and Witkow, 2005; Schwartz, Gorman, Nakamoto and Toblin, 2005; Raskauskas, Rubiano, Offen and Wayland, 2015; Li, 2007; Willard, 2007; Juvonen and Gross, 2008; Eroğlu, 2011; Beran and Li, 2005; Dalmaç Polat and Bayraktar, 2016), school absence (Kirby, 2008; Beran and Li, 2005; Mitchell, Ybarra and Finkelhor, 2007), problems in peer relationships (Wolak et al, 2007; Bayar 2010; Pekşen Süslü, 2016), and suicidal thoughts (Gini and Espelage, 2014; Bauman, Toomey and Walker, 2013; Hinduja and Patchin, 2009) among victims. In the literature, there are studies concluding that cyberbullying, which has an impact on individual in various domains, has been increasing nowadays.

According to the 2016 data obtained by the Cyberbullying Research Center, cyber victimization has been following a rising trend. The rates of those who reported cyber victimization were 18.8% in 2007, 28.7% in 2009, 29.2% in 2011, 34.6% in 2014, and 33.8% in 2016. Exceptionally, less victimization was observed in 2013 at 24.1% than in previous years (Hinduja and Patchin, 2018).

Erdur-Baker and Kavşut (2007) reported a cyberbullying rate at 28% and a cyber victimization rate at 30% in their research with Turkish adolescents. In another study conducted by Arıcak et al. (2008) to identify cyberbullying behaviors of Turkish adolescents, it was observed that 35.7% of the students exhibited cyberbullying behaviors while 23.8% of them exhibited both cyber-

bullying and cyber victimization behaviors. It was found that the most frequent cyberbullying experienced by the adolescents was being insulted via electronic communication tools at 20.2%. It was found in the research that cyberbullying and cyber victimization were more prevalent among the male students, and the most frequent types of cyberbullying were telling someone something on the virtual platform instead of telling it to their faces, pretending to be someone else and saying something not true. 40% of the students reported that they knew what to do when cyberbullied and 49% of them stated that they thought cyberbullies would be caught. It was observed in a study performed by Serin (2012) in Turkey that 26.52% of the students were somehow involved in cyberbullying. It was also found that 9.42% of the students were cyberbullying, 11.79% were cyber-victimized and 5.31% were both cyberbullies and cyber-victims.

Considering the statistics of general population in Turkey, the population between the age of 6-24 which is the target group of this research seems to be leading in the use of information technologies according to the research results of TSI (2017) household use of information technologies. According to the report, computer usage was at 32.2% and Internet usage at 26.6% in 2004 while computer usage peaked at 70.6%. Despite decreasing trend of computer usage, Internet usage kept rising at 87.2% in 2017 (TSI, 2017). This can be explained by the change in individuals' usage habits following the popularity of mobile devices in particular. As is seen in previous studies, it can be argued that it is important to detect cyberbullying which causes problems in several domains and have lately become widespread. In this sense, there are scale development studies about different aspects of cyberbullying.

The Cyberbullying Inventory revised by Erdur-Baker and Topçu (2010) determines being a cyberbully and cyber-victim. The "Cyber Bully/Victim Scale" developed by Ayas and Horzum (2010) is composed of a 23-item questionnaire. It comprises of three factors: sexual cyber bully/victim, cyber hindrance-harm, and cyber-rumoring. The "Cyberbullying Sensibility Scale" developed by Tanrikulu, Kınay and Arıcak (2013) is a one-factor scale that measures sensibility levels regarding cyberbullying. Similarly, Ayas, Aydın and Horzum (2015) developed the "Cyberbullying Awareness Scale" which has three factors of "prevention of cyberbullying at school, recognition of cyberbullying, and regarding cyberbullying as a problem." The "Virtual World Risk Perception Scale (VWRPS)" developed by Arslankara and Usta

(2018) has five subscales of “virtual corruption, virtual depreciation, virtual possibility, virtual opportunity, and virtual awareness”. There are also adaptation studies on “Cyberbullying and Internet Aggression Scanning Scale-CLASS” developed by Hinduja and Patchin (2009) (Özdemir and Akar 2011) and “Cyberbullying Scale” developed by Regan W. Stewart, Christopher F. Drescher, Danielle J. Maack, Chad Ebesutani and John Young (2014) (Küçük, İnanıcı, Ziyalar, 2017). The “Cyberbullying Scale” (Arıcak, Kınay and Tanrıku, 2012) developed within the same scope with this study is composed of 24 items and one factor.

In the literature, cyberbullying is observed to be a current type of bullying which causes several problems and has been increasing its influence (Hinduja and Patchin, 2018; TSI, 2017). It can be argued that adolescents are highly involved in cyberbullying and cyberbullying has a negative impact on adolescents from different aspects due to prevalent use of technology during adolescence in particular. Therefore, this study is of importance for identifying various aspects of cyberbullying. The basic difference of this study from other scale development studies; It investigates the concept of cyberbullying in a wider scope by considering the dimensions of “disturbing via cyber”, “cyber harassment”, “vengeance” and “spoofing”.

Accordingly, it is aimed to develop a scale to identify high school students’ cyberbullying behaviors and investigate the psychometric features of the scale in question.

Method

Design

This is not a research study but a scale development study aiming to explore cyberbullying behaviors of high school students.

Participants

The pilot study for the scale was conducted with 231 high school students in Zonguldak province in the academic year of 2016-2017. 149 (64%) of the participants are female while 81 (36%) of them are male. 52 (23%) of them were from a Science high school, 61 (26%) were from a vocational high school, and

118 (51%) were from an Anatolian high school. 94 (41%) of the participants were ninth-graders, 108 (47%) were tenth-graders, and 29 (12%) were eleventh-graders.

Data Analysis

Cyberbullying Scale for High School Students

The steps below were followed in the scale development process.

Developing the Trial Form of the Scale

Items in the trial form of the scale were written a literature review by the researchers. Based on the opinions of two curriculum and instructional experts and one psychological counseling and guidance expert on optimum length, comprehensibility and adequacy of the items, it was decided to include 25 items in the trial form. The scale items were designed in accordance with the 5-point Likert type to be answered "strongly agree", "agree", "partially agree", "disagree", and "strongly disagree".

Pilot Study of the Scale

The scale was applied to 231 high school students whose characteristics were described previously.

Data Analysis

An exploratory factor analysis was performed to explore the construct validity of the scale. Eigenvalues of the factors were also examined to decide the factor construct of the scale, and the factors above eigenvalue 1 were accepted as a factor. Item-total correlations of the scale items were calculated to reveal the internal validity, and therefore, to what extent the scale items were distinguishing.

When choosing the scale items, factor loadings, communalities and item-total correlations of the items were examined. Items with low values with re-

spect to factor loadings, communalities and item-total correlations were excluded from the scale. Also, items with high factor loadings in multiple factors and items with a high factor loading alone in one factor were excluded to finalize the scale.

Cronbach's Alpha (α) internal consistency coefficient was utilized to determine whether the scale provides reliable results.

Findings

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's Sphericity Test values of the data were examined to decide whether the data were suitable for a factor analysis. In the first analysis, KMO value of the data was found to be 0.89 and Bartlett's Sphericity Test value ($\chi^2=2567.312$; $p<0.05$) was found to be significant. These analysis results indicated that the data were suitable for a factor analysis (George and Mallery, 2016).

An exploratory factor analysis was performed to explore the factor construct of the scale. Varimax rotation method was also utilized to achieve the factor construct of the scale. Item 6, due to its high factor loading in multiple factors, items 1, 2, 10, 24 and 25 due to their low communalities values and items 7, 17 and 18 due to no high factor loading in any factors were excluded from the scale. After the exclusion of the items, the scale was found to have four factors with 16 items.

Names of the factors, their eigenvalues and variance explained by each factor are presented in Table 1.

The first factor was named "Disturbing via Cyber". This factor refers to repeated and insistent use of technological devices by individuals to disturb others (Item example for this factor: "I send them various online application requests to disturb people"). This factor explains 26.470% of the total variance. Communalities values of this factor's vary between 0.55 and 0.80; their factor loadings vary between 0.67 and 0.87; and their corrected item-total correlations vary between 0.64 and 0.83. Cronbach's alpha (α) internal consistency coefficient of this factor was calculated to be 0.91.

Table 1. Reliability and validity scores of "Cyberbullying Scale"

Factor	Item	Communalities	Factor Loadings	Corrected Item-Total Correlation	Eigenvalues	Explained Variance	α
Disturbing via Cyber	14	0.80	0.87	0.83	4.23	26.470	0.91
	15	0.73	0.78	0.76			
	16	0.76	0.85	0.78			
	20	0.79	0.85	0.81			
	21	0.55	0.67	0.64			
	22	0.71	0.80	0.74			
Cyber Harassment	11	0.74	0.75	0.71	2.57	16.077	0.81
	12	0.72	0.74	0.71			
	13	0.63	0.71	0.62			
	23	0.63	0.75	0.51			
Vengeance	3	0.55	0.72	0.42	2.05	12.834	0.69
	8	0.72	0.76	0.62			
	9	0.56	0.70	0.48			
Spoofing	4	0.73	0.84	0.42	1.74	10.854	0.58
	5	0.44	0.61	0.36			
	19	0.55	0.59	0.39			
Total	16				-	66.235	0.87

The second factor was named "cyber harassment". This factor refers to discomforting behaviors toward individuals in one's social circle particularly via smartphones and other ways (Item example for this factor: "I feel happy after I've been bothering someone on the phone"). This 4-item factor explains 16.077% of the total variance. This factor's communalities vary between 0.63 and 0.74; their factor loadings vary between 0.71 and 0.75; and their corrected item-total correlations vary between 0.51 and 0.71. Cronbach's alpha (α) internal consistency coefficient of the scale items was calculated to be 0.81.

The third factor was named "vengeance". This factor refers to individuals' tendency to get even with others (Item example for this factor: "In virtual environment, it is okay to take revenge on people who are unfair to me in real life"). This 3-item factor explains 12.834% of the total variance. This factor's communalities vary between 0.55 and 0.72; their factor loadings vary between 0.70 and 0.76; and their corrected item-total correlations vary between 0.42 and 0.62. Cronbach's alpha (α) internal consistency coefficient of the scale items was calculated to be 0.69.

The fourth factor was named "spoofing". This factor refers to participating in the cyber activities by hiding oneself, their accounts or identities (Item example for this factor: "I have at least one anonymous / fake account"). This

3-item factor explains 10.854% of the total variance. This factor's communalities vary between 0.44 and 0.80; their factor loadings vary between 0.59 and 0.84; and their corrected item-total correlations vary between 0.36 and 0.42. Cronbach's alpha (α) internal consistency coefficient of the scale items was calculated to be 0.58.

When corrected item total correlations and Cronbach's alpha (α) internal consistency of items in factors is examined, it is interpreted that these items measure validly and reliably cyberbullying tendency of high school students. Solely Cronbach's alpha (α) internal consistency coefficient of spoofing factor is lower than the other factors in this scale. The reason of lower Cronbach's alpha (α) internal consistency value might be that there are 3 items in spoofing factor.

Conclusion and Discussion

A scale to identify cyberbullying tendencies of high school students was developed in this study. In the exploratory factor analysis performed on the obtained data with the Varimax rotation method, the scale was found to be composed of “disturbing via cyber, cyber harassment, vengeance, and spoofing” factors.

The factors were named upon a broad literature review. The “cyber harassment” subscale of the scale comprises of items about exhibiting discomforting behaviors toward one's social circle particularly via mobile phones or other ways. In the literature, cyber harassment is defined as sending repeated aggressive messages to an individual via electronic mail or other written messaging tools. Cyber harassment generally occurs via e-mail or texting. It involves sending threatening, extremely aggressive or blackmailing and harmful messages repetitively. Harm is one-way in cyber harassment, and it may manifest itself as use of only capitals, excessive use of punctuation and abusive behaviors. Cyber harassment is often defined as being associated with problems in regard to ending the relationship (Baker, 2010; Hines, 2011; Mason, 2008; Mieczynski, 2008; Willard, 2005; 2007).

Another subscale of the scale, “vengeance”, can be observed in studies on cyberbullying as well. In this type of cyberbullying, also called “retaliatory cyberbullying”, individuals have been bullied by others before and use the

Internet to get back at them. Juvonen and Gross (2008) found the exact opposite in their study. Accordingly, school-based bullies do not use cyberspace for retaliation. Previously bullied youngsters are more likely to retaliate at school. Targets (victims) of retaliatory bullies are individuals who bully others. Hinduja and Patchin (2009) described cyberbullying as insistent and repetitive use of computer, mobile phones and other electronic devices to harm others. It has been emphasized that an action needs to meet the following criteria to be named "cyberbullying": Insistence: Previously planning to perform a behavior. Repeating: Constant performance of bullying behaviors in the same form. Harm: It aims to make others suffer.

Referring to hide oneself, their accounts or identities to participate in cyber activities, the "spoofing" subscale is also addressed in the literature. According to the concept of "spoofing", cyberbullies create an illusion of invisibility as their cyberspace identity is ambiguous. With this sense of invisibility, they have no concerns of being detected, social exclusion or punishment, and they can reveal part of their characteristics which they carefully hide when offline. Hence, cyberbullies may elude their responsibilities of their cyber behaviors. In addition, this can hinder their ability to regret due to the decrease in their social and emotional ideas, empathy or behaviors (Cooper, 2005; Suler, 2004; Willard, 2005; in Baker, 2010).

Consequently, it can be concluded from the item-total correlations and Cronbach's Alpha internal consistency coefficients of the items forming these factors that the scale can identify students with cyberbullying tendency in a proper way and distinguish such students from those who do not have this tendency.

This study was conducted using only the exploratory factor analysis. Applying the scale to a similar group, the data can be subjected to a confirmatory factor analysis.

Kaynakça / References

- Agatston, P. W., Kowalski, R. and Limber, S. (2007). Students' perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 59-60.
- Aksel, Ş. and Yılmaz-Irmak, T. (2014). *Gelişim psikolojisi bakış açısıyla çocuk suçluluğu*. Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

- Arıcağ, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., ıplak, S., Yılmaz, N., and Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyber Psychology and Behavior*, 11(3), 253–261.
- Arıcağ, O.T. (2009). Üniversite öğrencilerindeki siber zorbalık davranışlarının bir yordayıcısı olarak psikiyatrik belirtiler. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arıcağ, O. T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*, 6, 10–11.
- Arslankara, V. B., and Usta, E. (2018). Development of Virtual World Risk Perception Scale (VWRPS). *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 7(1), 111-131.
- Arslan Özdiner, S. and Savaşer, S. (2008). İnsan hakları ve çocuk hakları bağlamında okulda zorbalık. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 16 (61), 65-70.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 39-63.
- Ayas, T. and Horzum M. B. (2010). Sanal zorba / kurban ölçek geliştirme alışması. *Akademik Bakış Dergisi*, 19,1-17.
- Ayas, T., and Aydın, F. (2015). Sanal zorbalık farkındalık ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlilik alışması. *Online Journal Of Technology Addiction and Cyberbullying*, 2(2), 38-51.
- Ayas, T. (2016). Sanal zorbalık olaylarına karışan ve karışmayan öğrencilerin öz sayđı ve dışadönüklükle ilişkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 41 (186), 205-216.
- Bauman, S., Toomey, R. B. and Walker, J. L. (2013). Associations among bullying, cyberbullying, and suicide in high school students. *Journal of Adolescence*, 36(2), 341-350.
- Bayhan, P. and Işitan, S. (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Aile ve Toplum*, 11 (5), 33-44.
- Beran, T. and Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 265-277.
- Cenat, J. M., Hebert, M., Blais, M., Lavoie, F., Guerrier, M. and Derivois, D. (2014). Cyberbullying, psychological distress and self-esteem among youth in Quebec schools. *Journal of Affective Disorders*, 169, 7-9.
- Dalma Polat, Z. and Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6 (1), 115-132.

- Dalmaz, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyet, depresyon ve anksiyete arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Uygulamalı Psikoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demir, N. Ö., Baran, A. G. and Ulusoy, D. (2005). Türkiye’de Ergenlerin arkadaş-akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örnekleme. *Bilişim*, 32, 83-106.
- Erdur-Baker, Ö. and Kavşut, F. (2007). A new face of peer bullying: Cyberbullying. *Journal of Euroasian Educational Research*, 27, 31-42.
- Erdur- Baker, Ö. and Topçu, Ç. (2010) The Revised Cyber Bullying Inventory (RCBI): validity and reliability studies. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 660–664
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Ertem, Ü. and Yazıcı, S. (2006). Ergenlik döneminde psiko-sosyal sorunlar ve depresyon. *Aile ve Toplum*, 3(9), 7-12.
- Eskin, M. (2000). Ergen ruh sağlığı sorunları ve intihar davranışıyla ilişkiler. *Klinik Psikiyatri*, 3, 228-234.
- Gamez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K. and Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use and problematic internet use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 53(4), 446-452.
- Gini, G. and Espelage, D. L. (2014). Peer victimization, cyberbullying, and suicide risk in children and adolescents. *JAMA*, 312(5), 545-546.
- Gül, S. K. and Güneş, İ.D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 79-101.
- Hawker, D. S. and Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hinduja, S. and Patchin, J. W. (2018). *Cyberbullying Identification, Prevention, and Response*. Cyberbullying Research Center

- Hines, H.N. (2011). *Traditional bullying and cyber-bullying: are the impacts on self-concept the same?* Lisans Bitirme Tezi. Western Carolina University, North Carolina.
- Juvonen, J. and Gross, E., F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78 (9), 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D. and Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21, 25-36.
- Kirby, E. (2008). Eliminate bullying - A legal imperative. *A Legal Memorandum*, 8 (2), 1-6.
- Köse, N. (2015). Ergenlerde akran ilişkilerinin mutluluk düzeyine etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 1-6.
- Küçük, S., İnanıcı, M. A., and Ziyalar, N. (2017). Siber zorbalık ölçeği Türkçe uyarlaması. *Adli Tıp Bülteni*, 22(3), 172-176.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.
- Mason, K. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*, 45(4), 323-348.
- Mieczynski, N.D. (2008). *Cyberbullying: exploring the experiences of mental health professionals*. Antioch University, New England, New Hampshire.
- Mitchell, K. J., Ybarra, M. and Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, 12, 314-324.
- Nishina, A., Juvonen, J. and Witkow, M.R. (2005). Sticks and stones may break my bones, but names will make me feel sick: The psychosocial, somatic, and scholastic consequences of peer harassment. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34(1), 37-48.
- Özbay, A. (2013). *Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet, aleksitimi ve öfke ifade etme biçimleri arasındaki ilişki*. Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özdemir, M., and Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.

- Özel, S. (2013). Lise öğrencileri arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, depresyon ve benlik saygısı ilişkisi. Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özer, H. (2014). Ortaokul öğrencilerinin siber zorba/siber kurban yaşantıları. *Akademik Bakış Dergisi*, 41, 1-19.
- Peker, A. (2015). Negatif duygunun siber zorbalık ve mağduriyete ilişkin yordayıcı rolünün incelenmesi. K. Ü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (4), 1633-1646.
- Pekşen Süslü, D. (2016). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı, anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Geleşim Psikolojisi Programı Doktora Tezi, İstanbul.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 531-562.
- Raskauskas, J. and Stoltz, A.D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Raskauskas, J., Rubiano, S., Offen, I. and Wayland, A. K. (2015). Do social self-efficacy and self-esteem moderate the relationship between peer victimization and academic performance?. *Social Psychology of Education*, 18(2), 297-314.
- Schwartz, D., Gorman, A. H., Nakamoto, J. and Toblin, R. L. (2005). Victimization in the peer group and children's academic functioning. *Journal of Educational Psychology*, 97(3), 425.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık / siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Tanrikulu, T., Kınay, H. and Arıca, O. T. (2013). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.
- Telli, S., Brok, P. and Çakıroğlu, J. (2008). Teachers' and students' perceptions of the ideal teacher. *Education and Science*, 33 (149), 118-129.
- TÜİK (2017). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması-2017*.
- Usta, A. (2013). *Lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ile siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Yüksek Lisans Tezi, Samsun

- Willard, N. (2005). Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. <http://www.cyberbully.org/cyberbully/docs/cbcteducator.pdf>.
- Willard, N. (2007). Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. Illinois: Champaign Research Press.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. and Peker, A. (2011). *Başçakma stratejileriyle okul zorbalığı ve siber zorbalık*. Kaknüs Psikoloji. İstanbul.
- Yaman, E. and Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3),819-833.
- Yazgan İnanç, B., Bilgin, M. and Kılıç Atıcı, M. (2015). *Gelişim psikolojisi*. Pegem Akademi, Ankara.
- Ybarra, M., and Mitchell, K.J. (2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41,189-195.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Arslan, A., Bilgin, O. and İnce, M. (2020). A study on developing a cyberbullying scale for high school students. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 15(10. Year Special Issue), 4723-4738. DOI: 10.26466/opus.684140

An Analysis of Lexical Stress in English Pronunciation of Indo-European Words Loaned to Turkish by Turkish Speakers of English¹

DOI: 10.26466/opus.682025

*

Duygu Evis* - Mehmet Kılıç**

* Unvan, Gaziantep University, Education Faculty, Gaziantep/Türkiye

E-Mail: evis.duygu@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0137-2151](https://orcid.org/0000-0002-0137-2151)

**Assist. Prof., Gaziantep University, Education Faculty, Gaziantep/Türkiye

E-Mail mehmet416@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7845-0349](https://orcid.org/0000-0002-7845-0349)

Abstract

This study investigated lexical stress placement in English pronunciation of Indo-European words loaned to Turkish by Turkish speakers of English. We aimed to increase awareness of prosodic features since misuse of primary stress causes breakdowns in communication. The sample consists of 20 students in the ELT Department of a public university in Turkey and 10 native English speakers. The non-native speakers were divided into two groups for the purpose of observing the effect of treatment on lexical stress patterns of English. The participants were asked to read 30 tokens in isolation and in sentences while their speech were being recorded. The audio files were analyzed through Praat to determine where the participants placed primary stress. The accuracy of primary stress placement for each word was determined according to IPA transcriptions. The findings of the study revealed that there is a statistically significant difference in the accuracy of primary stress placement between native speakers and Turkish speakers of English. Negative L1 transfer was detected in the placement of lexical stress in the recordings of Turkish participants. The results showed that the participants receiving the treatment made significant progress. Furthermore, no statistically significant difference was found between isolated and in-sentence utterances. The findings of this study can serve as a tool for language teachers to create materials and effective resources that eliminate these difficulties for NNSs at any level of language education.

Keywords: Lexical stress, Loanword, Prosodic features, Stress.

¹ This article was extracted from an MA thesis, written by the first and supervised by the second author

Türkçede Bulunan Hint-Avrupa Dil Ailesine Ait Kelimelerin İngilizce Konuşan Türkler Tarafından İngilizce Telaffuzunda Sözcük Vurgusu Analizi

*

Öz

Bu çalışma, Türkçe konuşanlar tarafından Hint-Avrupa dil ailesinden Türkçeye geçen kelimelerin İngilizce telaffuzundaki sözcük vurgusu yerleşimini incelemiştir. Odaksıl vurgunun yanlış kullanılması iletişimde bozulmalara neden olabileceğinden, bürünsel özellikler konusunda farkındalığın arttırılması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın örneklemini Türkiye'deki bir devlet üniversitesinin İngilizce Öğretmenliğı Bölümünden 20 öğrenci ve ana dili İngilizce olan 10 katılımcı oluşurmaktadır. Türk katılımcılar, İngilizcenin sözcük vurgusu kalıpları üzerine verilen eğitimin etkilerini gözlemlemek amacıyla iki gruba ayrılmıştır. Katılımcılardan konuşmaları kaydedilirken 30 aktarma sözcüğü tek tek ve cümle içerisinde okumaları istenmiştir. Katılımcıların odaksıl vurguyu nereye koyduğunu belirlemek için ses dosyaları Praat aracılığıyla analiz edilmiş, her bir kelime için odaksıl vurgu yerleşiminin doğruluğu IPA transkripsiyonlarına göre belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları ana dili İngilizce olanlar ile Türkçe olanlar arasında odaksıl vurgunun yerleştirilmesinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur. Türk katılımcıların odaksıl vurgu yerleşiminde negatif yönlü aktarım olduğu belirlenmiştir. Eğitimi alan katılımcıların önemli bir ilerleme kaydettiği görölmüştür. Yapılan analizler sonucunda izole edilmiş kelimeler ile bu kelimelerin cümle içerisindeki kullanımları arasında vurgu yerleşimi bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu çalışmanın bulguları, dil öğretmenlerinin, her seviyedeki öğrencilerine bu zorlukları ortadan kaldıracak etkili kaynaklar ve materyaller oluşurmaları için bir araç olabilir

Anahtar Kelimeler: Sözcüksel vurgu, Aktarma kelime, Bürünsel özellikler, Vurgu

Introduction

The number of non-native speakers of English is growing day by day and outnumbers that of native English speakers. The effective learning and teaching of English as a foreign or second language is still an important issue of concern for learners, educators as well as scholars. Although the phenomenon has changed from perfectly used native-like language to “legitimate discourse” of Bourdieu (1997) throughout the late 20th century and later to term English as a Lingua Franca (ELF), pronunciation still maintains its importance for intelligible discourse. According to Bourdieu (1977), ‘legitimate’ pronunciation is associated with being intelligible and acceptable in the target language. As the intelligibility and comprehensibility of speech also depend on pronunciation, the demand for second/foreign language speakers to learn proper pronunciation is growing on a daily basis. Besides, most learners consider having a native-like pronunciation an indicator of their language proficiency.

Pronunciation was ignored by educators until the audio-lingual method emphasized listening and speaking. Derwing and Munro (2005, p.379) explain one of the reasons why pronunciation instruction was missing in language classes saying the study of pronunciation is a field of applied linguistics. On that account, most of the findings about this issue have been reported by linguists rather than language educators. On the other hand, Communicative Language Teaching (CLT) has strongly changed the emphasis to the communicative use of suprasegmentals and the importance of pronunciation teaching. As Richards and Rodgers (2001) suggest, CLT aims to use language features as effectively and appropriately as possible. It underlines that in foreign language classrooms, speech should be more communicative, intelligible and comprehensible (Derwing and Munro, 2009). According to Celce-Murcia, Brinton, and Goodwin (2010), CLT mainly focuses on intelligibility and comprehensibility of language used which is closely related to communicative skills rather than full correctness and native-like speech. Improving learners’ communicative competence is the main goal in the communicative approach.

In the past few decades, suprasegmental features in pronunciation have attracted more and more researchers’ attention and stress in loanwords is a relatively intact area for scholars. During the acquisition of suprasegmental

features such as stress, pitch and tone, properties of native language affect target language features. Oller and Ziahosseiny (1970) proposed that as the amount of similarity between the two languages increases, it creates difficulty for learners. In the context of pronunciation, acquiring suprasegmental features such as stress patterns are one of the challenging areas for non-natives. Eckman, Elreyes, and Iverson (2003) present supporting results suggesting that the less different the L2 sound system is, the more trouble learners have in production. Essentially, stress is a vital component of pronunciation and Oxford Dictionary ("stress", n.d) defines it as the emphasis given to a particular phonological element to single it out within other elements in speech, specifically via a blend of relatively greater loudness, higher pitch, and longer duration. Cutler (1983) lays emphasis on word stress by pointing out that misplaced stress aside from ungrammatical sentences and inaccurate articulation of the sounds can also cause breakdowns in communication. It is shown that native listeners need longer processing time to understand misplaced word stress and as a result, they miss some part of the message in order to decode the wrongly stressed word (Cutler and Clifton, 1984). Regarding this, Benrabah (1997) found that native speakers focus on word stress patterns to determine the mis-stressed words instead of listening to the segments, which causes breakdowns in communication. It is concluded that learners should concentrate on word stress rather than correctly pronounced sounds or fully correct segments.

When loanword phonology is considered, adaptation of stress is not straightforward. Using the L2 words with minimal phonological differences pose a challenge for learners to switch between the stress patterns of the two languages. This situation makes stress teaching a debatable issue as well. Jenkins (2002, p.97) claims that word stress is not teachable due to its complexity and does not affect the intelligibility of the utterance. On the contrary, empirical studies argue that in English, there are a limited number of rules that can be applied to polysyllabic words (Dauer, 2005) and "nearly every word in English can be assigned stress by using one of four simple rules" (Dickerson, 1994, p.25), making the teaching of lexical stress valid and applicable.

The studies mentioned above show that lexical stress in loanwords is a fertile research area. The studies in this area mostly deal with the detection of the differences or similarities in donor and borrowing languages (Aktaş, 2015;

Varol, 2012; Kang, 2010; Fenyvesi and Zsigri, 2006). The further studies conducted by Demirezen (2009, 2010a, 2010b, 2012a, 2012b & 2016) suggests that explicit instruction on lexical stress for ELT students is very crucial and it can be given through a special training program with specifically prepared materials concerning this issue. However, to the best of our knowledge, there is not any study which is concerned with both lexical stress differences on loanwords between native and non-native speakers of English and also eliminating these differences on stress patterns in the context of Turkey, which is a gap in the literature. The present study is in the field of English Language Teaching (ELT) where the results can be implemented in the teaching of English. In this study, there are two phases: the first one is to describe the difference on the stress patterns of loanwords between native and non-native speakers of English. Secondly, it tries to find out whether it is possible to teach native speaker lexical stress norms to English as Foreign Language (EFL) learners. As Orion (1997) states “making the correct syllable stress in a word creates a rhythm that directly affects the pronunciation of that word and its comprehension” (p. 20), it is crucial for language teachers to use accurate stress patterns since their language use is directly taken as a model by their students.

There is need for more practical findings in order to use them in further ELT experiences. Therefore, this study aims to add to the existing literature of foreign language learners’ pronunciation acquisition. The findings of this study might have implications for both materials development and language teaching. The results can serve as a tool for language teachers to better understand their students’ needs and also to develop materials or techniques.

For the mentioned purposes, this study will address the following research questions:

1. Is there any significant difference in primary stress placement of the selected loanwords between native speakers and Turkish speakers of English?
2. Do lexical stress patterns of loanwords change if they are uttered in isolation or in sentences?
3. If there are any differences, to what extent does a treatment on stress patterns of English eliminate these differences?

Theoretical Framework

English and Turkish Lexical Stress Patterns in Contrast

In comparing and contrasting Turkish and English languages, it is observed that they differ in almost every area of the language such as articulation, syntax, phonetics, and stress and intonation patterns. The nature of Turkish as a syllable-timed language (Çelik, 2007) and English as a stress-timed language (Harmer, 2001) causes non-native learners of English some difficulties or leads to neglect of stress patterns resulting in misunderstandings or communication breakdowns.

In English, there is one stressed syllable in a two or more syllable word. It is possible to find three types of stress in a long word; a primary stressed syllable, a secondary stressed syllable and unstressed ones. When lexical stress patterns in English are considered, Celce-Murcia, Brinton, and Goodwin (1996, p.133) suggest that words originating from Germanic and Latin roots have stress on the first syllable as in 'water /'wɔ:.tər/' and 'doctor /'dɒk.tər/'. In addition, bisyllabic verbs tend to have primary stress on the second syllable as in 'attack /ə'tæk/' and 'present /pri'zent/'. Suffixation is another feature for determining the placement of stress. Germanic origin prefixes such as a-, be-, for-, fore-, mis-, out-, over-, un-, under-, up-, and with- and Latin origin such as com-, de-, dis-, ex-, en-, in-, ob-, per-, pre-, re-, sub-, and sur- as in 'surprise /sə'praiz/' make the root of the word stressed while words with suffixes of German origin such as -en, -er, -ful, -hood, -ing, -ish, -less, -ly, and -ship has the stress on the root as in 'childhood /'tʃaɪld.hʊd/ and with suffixes of French origin such as -aire, -ee, -eer -ese, -esque, -ique, -eur/euse, -oon, -ette, -et, stress tends to be on the final syllable of the word as in 'questionnaire /,kwes.tʃə'neər/' (Celce-Murcia, Brinton and Goodwin 1996, p. 133-135). Words ending in -ic, -sion, and -tion has stress on the penultimate syllable, however words ending in -cy, -ty, -phy, -gy and -al has ante-penultimate syllable stress as in 'democratic /,dem.ə'kræt.ɪk/' and 'democracy /dɪ'mɒk.rə.si/'. Demirezen and Sarıçoban (2008) find that stress mobility is a problematic area for Turkish EFL learners, and they describe it as "when a word is enlarged by the addition of prefixes, word-forming suffixes, inflectional and derivational suffixes" (p. 740). This kind of mobility may end up with changes in stress

placement as explained and exemplified above. As Demirezen (2010a) suggests as result of stress mobility, vowels can reduce into schwa /ə/ phoneme. This situation is also called as phonemic decay or vowel reduction which can be defined as a change in vowels in a word. When stress mobility occurs in words, a primary stressed syllable loses its priority and becomes secondary stress or unstressed syllable.

Turkish, on the other hand, tend to have primary stress on the final syllable regardless of the number of the suffixes and the length of the words (Inkeles and Orgun, 1998). Recent studies have proven that not all words in Turkish have stressed final syllables; instead, there is a tendency of non-final stress in a remarkable amount of words (Kabak and Vogel, 2001; Van der Hulst, 1999; Inkelas and Orgun, 1998; Hayes, 1995; Sezer, 1983). Although there are different methods to determine the place of non-final stress in Turkish, the “Sezer rule” is accounted for the stress properties of borrowed words and place names. Loanwords in Turkish, contrary to the general belief, do not have the stress placement of the source language. This is explained by the Sezer Stress Rule requiring that in a non-final stress word, if the antepenultimate syllable is strong and the penultimate syllable is weak, the antepenultimate syllable is stressed; otherwise, the penultimate is stressed. Aktaş (2015) suggests that general rules of lexical stress placement do not cover all the words in the language. He studied on 11.351 loanwords in Turkish borrowed from 18 different languages. In his study, it was aimed to find out the stress placement of these loanwords in Turkish and in their native languages according to four parameters: words borrowed without changing the native language’s stress pattern, words sharing the same stress properties with Turkish, words which are adapted to Turkish stress pattern, and the words do not carry both original and Turkish stress patterns.

Accordingly, since Turkish as a syllable-timed language has nearly the same pitch, length, and loudness on every syllable, this may create challenges while speaking English, a stress-timed language, in using the correct placement of stress for non-natives, as each syllable receives a different amount of time and stress in English. Lewis (2001) defines Turkish language as having oxytone words, that is having stress on the last syllable, and non-oxytones, which keep stress on the original syllable despite extension via suffixes (p. 21). He also indicates the differences between the two languages in terms of

morphological properties with an emphasis on agglutination which is unfamiliar for the speakers of English; Lewis states that “our English sentences are like drystone walls, with one chunk of meaning dropped into place after another. The Turk's ideas are laid in place like bricks, each cemented to the next (p. 20)”. As stressed syllables in English words need to occur at equal time intervals and each syllable receives a different amount of time and stress unlike Turkish, non-native speakers of English whose mother tongue is a syllable-timed language, show tendency to apply the same amount of stress to each and every syllable or to implement the same stress placement as in Turkish when they pronounce the word in English.

The Age Factor

It is known that late learners of English as a Foreign Language have a foreign accent (Scovel, 1983; Sanders, Yamada & Neville, 1999). The age factor can be considered one of the reasons for this accent. In language acquisition, native-like level of proficiency requires an early age of exposure to the target language (Lenneberg, 1967). It is observed that late learners such as adults may learn the features more easily; however, they may struggle in native-like use of target language, whereas early learners may comprehend the features of the target language permanently, and be more successful in that language (Krashen, Long and Scarcella, 1979). There are many studies that show a close relationship between the age of exposure to the target language and the language competency achieved in that language (Major, 2001; Newport, 1990; Krashen, Long, and Scarcella, 1982). The Critical Period Hypothesis (CPH) argues that language acquisition process is in its most efficient time starting from infancy or very early childhood to puberty (Lenneberg, 1967). With increased age of exposure, humans lose their ability or elasticity to acquire language features including syntactic and prosodic ones (Burke and Shafto, 2004; 2008).

According to Scovel (1988), because the pronunciation is directly physical, the critical period has a great effect on L2 pronunciation acquisition. Therefore, late learners maintain a foreign accent indicating their lack of competence on segmental (e.g. individual sounds) and suprasegmental (e.g. stress, intonation, rhythm) features of the target language. Studies have shown that late learners show deficits in acquiring the phonetic information although

they may retrieve information about lexical stress (Sanders, Yamada and Neville, 1999).

The fact that critical period has certain effects on pronunciation has been supported by a considerable amount of studies conducted in this area. Patkowski (1990) has found a high correlation between the age of first exposure to the target language and pronunciation accuracy. Moreover, learners who moved to the USA before the age of 15 were more native-like than those who moved after the age of 15. Similarly, Huang and Jun (2011) carried out a research on the age of arrival effect on the production of L2 prosody with Mandarin-speaking immigrants with varying ages of arrival in the US. Their results revealed that age has an effect on different aspects of prosody. They found statistically significant differences in the degree of target prosody, speech rate and frequency of pitch accents. Additionally, Saito (2015) conducted a cross-sectional research to examine the spontaneous speech of Japanese learners of English in Canada and concluded that the prosodic (word stress, intonation) and temporal (speech rate) qualities of the participants' speech were significantly predicted by their length of residence.

It should also be considered that age by itself cannot be the only factor affecting language acquisition. Accordingly, Flege and McKay (2011) suggest other factors such as the amount of L1 and L2 use, the quality and quantity of the input in the target language and the time spent in the target language environment.

Methodology

Research Design and Sampling

In this study, a quasi-experimental research design is used. In an experimental design, the researcher looks for both existing differences between variables and the impact of a consciously altered variable on others (Johnson & Christensen, 2004). Therefore, the quasi-experimental design is appropriate for this research which seeks differences in primary stress placement of Turkish speakers of English and the purpose is to test whether use of primary stress of non-native speakers of English can be mitigated.

Table 1. Research Design of the Study

	Group	Pre-test	Treatment	Post-test
Native	Norm	Yes	No	No
Nonnative	Control	Yes	No	Yes
	Treatment	Yes	Yes	Yes

As seen in Table 1, the pretest-posttest design is used in this study. The participants were divided into three groups. The first group is called the Native Group (NG) including only native speakers of English, providing the lexical stress norms of native speakers. This group only took the pretest which enabled us to provide a norm to which the experimental and control groups were compared. The non-native participants were divided into the Treatment Group (TG) and Control Group (CG) in order to understand whether or not their lexical stress patterns can be changed with the purpose of increasing their awareness on lexical stress patterns. Both groups took the pretest and posttest; however, only the TG received the experimental intervention.

The sample of this study consists of 20 students majoring in English Language Teaching and 10 native English speakers. Non-native speakers were chosen from among the sophomore and junior students of the department through convenience sampling. Dörnyei (2007, p. 98) states that convenience or opportunity sampling is the most commonly used sampling type in L2 research. The participants were selected among the ones who met the purpose of the study, i.e. availability at a certain time and willingness to volunteer. The ages of the non-native participants ranged from 19 to 34. 18 females and 2 males were recruited to participate in the research on a voluntary basis. The Michigan English Placement Test (MEPT) was taken by all the nonnative participants to determine their language proficiency. Their proficiency levels varied between Lower Advanced and Advanced. The NNS were divided into two equal groups in terms of language proficiency. Therefore, the assignment of the NNS participants into the TG and CG was done through purposeful sampling.

In this study, British, American and Canadian speakers who acquired English as a mother tongue and are living in their homeland were chosen on a voluntary basis. Audio records of 10 native participants whose ages ranged between 18 and 51 were analyzed in order to determine the native speakers' stress placement norms. There were 8 females and 2 males in the native group.

Instruments

Two different instruments were used for this experimental study. The instruments include the Michigan English Placement Test (MEPT) of which reliability tests for several test populations at the Intensive English Program at the University of Michigan and at a university in Japan have shown relatively high internal consistency ($r = .89, .92, .89, .88$), and a loanword list (See Appendix I) which consists of thirty Indo-European loanwords that Turkish and English share. The list is composed of two different parts. The first part includes a list of the 30 loanwords and the second part consists of 30 carrier sentences in which the words in the first section were placed (See Appendix II). All the sentences in the second section are authentic and taken from the British National Corpus. In the process of word selection, attention was given to the fact that the stress placement of the selected words was different in Turkish and English. Lexical stress placement of English words was determined via IPA phonetic transcriptions shown in the Cambridge Online Dictionary (n.d). Furthermore, the recordings of native English speakers were also used as a norm for these words.

Data Collection Procedures

The test material was given to all native and non-native participants to be read to tape. Before creating the CG and TG, the non-native participants were administered the MEPT in order to control for the differences caused by language proficiency. They were given 75 minutes to finish the exam. Once their exams finished, the participants were asked to read the words and sentences while their speech was audio-recorded as a pretest.

According to the MEPT results, the non-native participants were divided into the TG and CG which had equal proficiency levels, with the purpose of understanding whether EFL learners' lexical stress patterns could be changed in order to make their speech more native-like and create awareness on this issue. Both groups took the pretest and posttest; however, only the TG received the treatment.

The main purpose of the experimental intervention was to raise the participants' awareness of loanword stress patterns rather than creating a permanent change in their speech. Thus, the design of the treatment is based on

consciousness-raising. A 10-hour training program on loanword stress patterns of English was designed and applied. The TG was taken to training for two weeks. The meeting time was arranged in line with the participants' schedules. The instructions on stress patterns of English, primary stress placement in English, and stress patterns of loanwords in English were given in the four hours of the program with the aim of teaching basic stress patterns in English. In this section video lessons from YouTube uploaded by JenniferESL (n.d) and Rachel's English (2011) were used along with instruction given by the researchers. Three hours of the training was devoted to consciousness-raising activities such as listening to pronunciation of loanwords in isolation and in sentences through audio sections of dictionaries and listening to the data gathered in the pretest identifying the stress placement of the native and non-native speakers in order to raise awareness of the participants on the issue in question. In the last three hours, the participants had time to practice with words and sentences, and discuss the lexical stress patterns in English, which helped them to gain automaticity to use these patterns.

In this section, some listening activities were applied. The participants were expected to detect the stressed syllable from the sentence or the isolated word they heard. Also, some online games provided by Oxford University Press' Project Fourth Edition and word stress activities which can be found on roadtogrammar.com and EnglishClub websites were used to practice the primary stress placement as well.

Data Analysis

The quantitative data collected for the current study were analyzed using Praat (Boersma, and Weenink, 2007) and SPSS. Acoustic analyses for prosodic features were carried out through a computer program named Praat in order to define the pitch levels of different syllables from the audio-recorded data.

After the measurement of the pretest and posttest means from Praat, statistical analyses were performed. Normality tests, paired-samples t-tests, and one-way ANOVAs were applied to compare the results of the groups, regarding the results of pitch levels of the loanwords in isolation and in sentences.

Findings

Findings Related to the First Research Question: Is there any significant difference in primary stress placement of the selected loanwords between native speakers and Turkish speakers of English?

Normality test results showed that the data was normally distributed with the skewness statistic -.59 for isolated word measurements and -.069 for in-sentence measurements while kurtosis statistics were -1.256 for isolated word measurements and -.719. George and Mallery (2014) states that skewness and kurtosis values between -1 and +1 are excellent for most psychometric purposes, whereas values between -2 and +2 are acceptable, depending on your application. To answer this research question, two one-way ANOVAs were conducted to observe any potential differences between the native speakers in the NG and the non-native speakers in the TG and CG for both isolated word measurements and in-sentence measurements. The findings are displayed in Tables 2 and 3:

Table 2. Descriptive Statistics for the One-Way ANOVA Groups

	N	\bar{x}	S
Native (NG)	10	26.60	1.90
Non-native (TG)	10	10.20	6.05
Non-native (CG)	10	11.60	5.54

Table 2 indicates that NG placed the stress more accurately than the non-native speakers with a mean of 26.60. Furthermore, it can be interpreted that the non-native groups were relatively equal with the relative means of 10.20 and 11.60.

As Table 2 shows, the superiority of the NG is observable. Further analysis was conducted through Scheffe PostHoc test to find out the specific significant differences between groups. The results are presented in Table 3 below:

Table 3. Analysis of Variance for Isolated Word Measurements

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P	Scheffe PostHoc
Between groups	1653.067	2	826.533			
Within groups	638.400	27	23.644	34.957	.000	NG>TG, NG>CG
Total	2291.467	29				

NG: Native Group TG: Treatment Group CG: Control Group

The findings of the one-way ANOVA display a statistically significant difference between groups ($F, 34.957 = .000, p < .001$). The Scheffe PostHoc test conducted to see inter-group differences shows that the native speaker participants ($\bar{x}=26.60$) place lexical stress more accurately than the nonnative participants in the TG ($\bar{x}=10.20$) and CG ($\bar{x}=11.60$).

Since our data analysis procedure has two phases which are isolated word measurements and in-sentence measurements, the same processes above were performed for in-sentence measurements. Tables 4 and 5 demonstrate the results.

A one-way ANOVA was conducted to find out the differences among groups for in-sentence measurements. The findings are displayed in Table 4 below:

Table 4. Descriptive Analysis of Differences between Native Speakers and Non-Native Speakers for In-Sentence Measurements

	N	\bar{x}	S
Native (NG)	10	23.40	3.27
Non-native (TG)	10	14.20	4.98
Non-native (CG)	10	13.50	3.92

As can be seen from Table 4, the NG ($\bar{x}=23.40$) outperformed the TG ($\bar{x}=14.20$) and CG ($\bar{x}=13.50$) in terms of their lexical stress placement in sentences. Similar to the results of isolated word measurements, the mean of native speakers was greater than the means of the TG and CG, while non-natives (TG, $\bar{x}=14.20$ and CG, $\bar{x}=13.50$) had similar scores. The Scheffe PostHoc test was performed to figure out the significant difference between groups (See Table 5).

Table 5. Analysis of Variance for In-Sentence Measurements

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P	Scheffe PostHoc
Between groups	610.467	2	305.233	17.974	.000	NG>TG, NG>CG
Within groups	458.500	27	16.981			
Total	1068.967	29				

NG: Native Group TG: Treatment Group CG: Control Group

According to the one-way ANOVA results for in-sentence measurements shown in Table 5, the difference between the means of three groups was sta-

tistically significant ($F, 17.974 = .000, p < .001$). The PostHoc test shows statistically significant differences between the NG and TG as well as NG and CG, in favor of the NG in both cases.

As the analysis displays, there was a significant difference in the means of the three groups and the NG had superiority over both the TG and CG for isolated word measurements and in-sentence measurements. As seen above, the non-natives had similar scores when they read the words both in isolation and in-sentence in the administration of word readings as a pre-test.

Findings Related to the Second Research Question: Do lexical stress patterns of loanwords change if they are uttered in isolation or in sentences?

This research question aims to find out if there is any difference on primary stress placement of loanwords when they are uttered in isolation or in sentences. To answer this research question, all the participants' pre-test scores were analyzed and the findings are presented in Table 9:

Table 9. Summary of the Independent Samples T-Test for the Isolated Word Measurements and In-Sentence Measurements of the Participants

Group	N	M	SD	df	t	p
Isolation	30	16.13	8.89	29	-.745	.462
Sentence	30	17.03	6.07			

Table 9 shows that there is no statistically significant difference between isolated word measurements and in-sentence measurements of the whole group of participants ($N = 30$) ($t(9) = -1.482, p > .05$), which indicates that lexical stress placement does not vary according to whether the word is uttered in isolation or in a sentence.

Findings Related to the Third Research Question: If there are any differences, to what extent does a treatment on stress patterns of English eliminate these differences?

This research question aimed to investigate whether an intervention to increase non-native speakers' awareness can help them to improve their pronunciation on suprasegmental level and sound more native-like. To answer the present research question, an independent samples t-test was used to

compare the post-test results of TG and CG and two paired-samples t-tests were performed to determine whether there was a statistically significant difference within each group between the pre-test and post-test. Tables 6, 7 and 8 exhibit the results:

Table 6. Independent Samples T-Test Results for the Post-Test Findings on Primary Stress Placement in Isolation and In-Sentences between the TG and CG

	Group	N	M	SD	df	t	P
Iso post-test	Treatment	10	21.00	4.52	18	3.066	.007
	Control	10	14.50	4.95			
Sent post-test	Treatment	10	19.10	5.47	18	1.504	.150
	Control	10	15.50	5.23			

As the results presented in Table 6 show, when the post-test results were compared, it is possible to conclude that there is a statistically significant difference between the TG ($\bar{x} = 21.00$, $SD = 4.52$) and the CG ($\bar{x} = 14.50$, $SD = 4.95$) for isolated word measurements ($p < .01$). However, no statically significant difference ($p > .05$) was obtained between in-sentence post-test results of the TG ($\bar{x} = 19.10$, $SD = 5.47$) and the CG ($\bar{x} = 15.50$, $SD = 5.23$).

Paired samples t-tests were conducted to determine whether an intervention could make any improvement on learners' usage of stress patterns. One of the paired samples t-tests was performed to see the improvement of the TG after the provided treatment. Table 7 shows the findings:

Table 7. Summary of the Paired Samples T-Tests for the TG

	Group	N	M	SD	df	t	P
Isolation	Pre-Test	10	10.20	6.05	9	-5.245	.001
	Post-Test	10	21.00	4.52			
In-Sentence	Pre-test	10	14.20	4.98	9	-2.889	.018
	Post-Test	10	19.10	5.47			

In Table 7, paired samples t-test results indicate a statistically significant difference between the pre-test and post-test scores of the TG. For isolated-word measurements, the TG statistically significantly improved with the help of the treatment given after the pre-test ($\bar{x} = 10.20$, $SD = 6.05$) and had higher scores on the post-test ($\bar{x} = 21.00$, $SD = 4.52$) ($t(9) = -5.245$ $p < .05$). Similar results can be seen for in-sentence pre-test ($\bar{x} = 14.20$, $SD = 4.98$) and post-test scores of the participants ($\bar{x} = 19.10$, $SD = 5.47$). It can be concluded that the TG responded to the intervention positively and showed statistically significant

improvement on isolated ($t(9) = -5.245$ $p < .05$) and in-sentence readings ($t(9) = -2.889$ $p < .01$).

The second paired samples t -test was implemented to compare the pre-test and post-test results of the CG. The findings are presented in Table 8:

Table 8. Summary of the Paired Samples T-Tests for the CG

	Group	N	M	SD	df	t	P
Isolation	Pre-Test	10	11.60	5.54	9	-1.773	.110
	Post-Test	10	14.50	4.95			
Sentence	Pre-test	10	13.50	3.92	9	-1.482	.173
	Post-Test	10	15.50	5.23			

The CG was not subjected to any intervention; therefore, their paired samples t -test results presented in Table 8 above show that there is no statistically significant difference between their pre-test ($\bar{x} = 11.60$, $SD = 5.44$) and post-test scores ($\bar{x} = 14.50$, $SD = 4.95$) ($t(9) = -1.773$, $p > .05$) for stress placement in isolated words. Equivalently, the findings show that the participants did not make statistically significant progress on their primary stress placement in words which are inserted in sentences when their pre-test ($\bar{x} = 13.50$, $SD = 3.92$) and post-test scores ($\bar{x} = 15.50$, $SD = 5.23$) ($t(9) = -1.482$, $p > .05$) were compared. Although no statistically significant difference was observed, it is clear from the means of both post-test scores of isolated ($\bar{x} = 14.50$, $SD = 4.95$) and in-sentence measurements ($\bar{x} = 15.50$, $SD = 5.23$) that the CG made progress to an extent which can be attributed to the effect of the pre-test applied.

Discussion and Conclusion

This study intended to investigate lexical stress placement in English pronunciation of Indo-European words loaned to Turkish by Turkish speakers of English. Furthermore, it was aimed to increase awareness on a single but important element of prosodic features, since misuse of primary stress may cause breakdowns in communication.

The first research question revealed that there was a statistically significant difference in primary stress placement of the selected loanwords between natives and Turkish speakers of English. The NG was superior to the non-native group. None of the Turkish speakers could pronounce the selected words

without negative L1 transfer or the negative effect of their previous experiences with the words. Some studies on lexical stress in general (Hişmanoğlu, 2012; Özkan, 2010; Bongaerts, Planken, and Schils, 1995; Bongaerts, van Summeren, Planken, and Schils, 1997) also pointed to the misplacement of primary stress in words. The results show concordance with Varol's (2012) study where some level of transfer was found in Turkish speakers' utterances of loanwords.

The non-native speakers were divided into two groups for the purpose of observing the effect of treatment on lexical stress patterns of English. The analyses of the second research question showed that the participants who were subjected to the treatment made significant progress. Paired samples t-test results indicated that after the treatment was provided to the TG about lexical stress placement in English, observable progress was made by the participants who attended the training. Moreover, the TG also scored a higher mean on in-sentence measurements. On the other hand, the CG did not take any training on word stress; therefore, no statistically significant difference between the pre-test and post-test was found for isolated measurements. Equivalent results were obtained for in-sentence measurements in the pre-test and post-test analyses. However, it can be noted that there was an increase in both isolated-word and in-sentence means. Although there is no statistically significant difference, the improvement of the CG can be attributed to the effect of the pre-test applied. The independent samples t-test results showed that there was a statistically significant difference between the TG and CG for post-test isolated word measurements but no significant difference was found between in-sentence post-test results of the TG and CG.

The age factor has an impact on the acquisition of stress patterns. Since all the participants are adults, it is normal for them to have foreign accents. Krashen, Long, and Scarcella (1979) stated that adults may learn phonological features more easily; however, they may struggle in native-like use of target language in the long run. In our case, it is possible to conclude that non-native participants of this study received explicit instruction on lexical stress patterns of English to increase their awareness on this critical issue, and they had significantly higher scores on implementing these rules to words in isolation. Even though there are improvements on the placement of lexical stress in words which are inserted in sentences, this progress was not significant. This result can be attributed to the age effect because while reading a sentence,

they have to use not only stress patterns but also other features of language and they may stumble in implementing all the features at once. Although it is obvious that they retrieved information about lexical stress and made progress in isolated word measurements, the participants also showed deficits in using them in context. This finding is consistent with the study of Sanders, Yamada and Neville (1999).

The Lingua Franca Core (Jenkins, 2000) is very critical for this study. Jenkins (2005) places word stress in non-core features by suggesting that it is “unnecessary” to teach and “can reduce flexibility” (p. 143). Although the main emphasis is given on intelligibility of the spoken language, findings of our study and the studies mentioned (Hişmanoğlu, 2012; Özkan, 2010; Demirezen, 2010a; 2010b; Dauer, 2005; Lord, 2005; Dickerson, 1994) showed the importance of giving explicit instructions on suprasegmental features of the language to improve learners’ language proficiency and competence. It is also possible to conclude that suprasegmental features can be taught and should be included in ELT curricula. As a consequence of the Communicative Approach, the teaching and learning focus has moved from the segmental features to suprasegmental features specifically on stress and intonation patterns (Celce-Marcua, Brinton and Goodwin, 2010).

Slowiaczek (1990) conducted a study on native speakers’ recognition of word stress. A shadowing task was used with the aim of proving the effect of word stress on native speakers’ meaning processing. The results of the study displayed that incorrect placement of lexical stress had negative effects on native speakers’ recognition of meaning. A similar study that proves the effect of lexical stress in communication concluded that native speakers of English focus on the stressed syllable rather than unstressed syllables (Aitchison, 1994). Congruently, it is concluded that a native speaker probably gives attention to mis-stressed words to decode the message, rather than listening to the segments (Benrabah, 1997). For this reason, it is important for learners to focus on word stress instead of correctly pronouncing sounds or segments.

The findings of the current study are consistent with the findings of Lord (2005) where the pronunciation of adult learners of Spanish improved dramatically after 10 weeks of explicit instruction on Spanish phonology. Additionally, Hişmanoğlu (2012) stated that the students who attended Internet-based video lessons outperformed those who did not in terms of maximizing

their accurate pronunciation of primary stress in English words. Özkan (2010) also concluded that instruction on word stress patterns is crucial for future teachers. The findings show strong concordance with the studies of Demi-rezen (2010a; 2010b), which point to the necessity of word stress patterns in English instruction.

The last question investigated the differences in utterances of the loan-words between the isolated pronunciation and in-sentence pronunciation in terms of primary stress placement of loanwords. Oller and Ziahosseiny (1970) stated that pronunciation errors probably increase due to the existence of corresponding sounds in the first language of NNSs. Consequently, it was thought that reading the isolated words that were borrowed from other languages with little or no adjustment might cause confusion since their spelling and pronunciation are similar. Accordingly, it was expected that the participants would have better scores while reading borrowed words in sentences since there are contexts leading them to use English language patterns. However, for isolated words, no context is provided which may cause confusion to divide the pronunciation patterns from Turkish to English and the researcher did not give any information or a clue about pronunciation or stress patterns of these words. The results suggested that there was no significant difference in the means of isolated word measurements and in-sentence measurements of the participants. Further analysis can be conducted to determine the factors and also to find out to what extent they place primary stress similarly.

In the light of these findings, it can be stated that Turkish speakers of English have difficulty in improving their suprasegmental pronunciation skills because they often focus on pronouncing each sound in a syllable or word correctly rather than considering prosodic features of English which is a stress-timed language. Therefore, they may face breakdowns in communication or misunderstandings. Slowiaczek (1990) and Aitchison (1994) found that word stress has a great effect on native speakers' recognition of meaning. For example, while speaking on the telephone with a bad line, it is enough for a native speaker to detect the stress in the word "photo" to guess the rest of the word which could be "photograph" /'fəʊ.tə.grɑ:f/, "photographer" /fə'tɑ:ɡ.rə.fər/ or "photographic" /,fəʊ.tə'græf.ɪk/. Therefore, instruction of lexical stress patterns is crucial for NNSs to increase their language competence.

Consequently, it can be concluded that explicit instruction on lexical stress in English helps non-native speakers to improve their language skills. The instruction can be based on Computer-Based Teaching (Demirezen, 2012; Özkan, 2010) or Communicative Approach. Even though word stress was considered as a non-core feature of language and unnecessary to teach for the sake of intelligibility (Jenkins, 2005), Field (2005) found out that both native and non-native speakers of English have serious problems with the ability to locate the words with incorrectly placed lexical stress within speech. Accordingly, if lexical stress is taught systematically and effectively along with other phonological features, it would lead to intelligible speech. Ahmad (2018) underlines the importance and effectiveness of explicit instruction to achieve success in correct application of stress and intonation. As Demirezen (2010a; 2010b; 2012a) stated, there should be an emphasis on lexical stress in teaching programs at ELT departments. Furthermore, it can be seen from the findings that it is crucial for adult learners to undergo explicit training on second language phonology/pronunciation to be able to acquire target language sounds in a successful manner. For the sake of addressing the difficulties in terms of pronunciation and creating explicit teaching materials to be used in classrooms, language teachers who teach English to Turkish learners could benefit from these results. The findings of this study can serve as a tool for language teachers to create materials to function as effective resources that eliminate these difficulties for NNSs at any level of language education.

Recommendations

In the light of the results obtained from the current study, some pedagogical and research-related recommendations can be suggested:

1. This study was limited to 10 native and 20 non-native participants and 30 loanwords. It can be applied to a broader sample with a larger number of loanwords.
2. The reasons for the differences in stress placement of loanwords can be studied for a better understanding.
3. A similar study can be conducted with native speakers of other languages.

4. This study was conducted during the period of one semester and did not aim to look into the long-term effects of training. Further longitudinal research can be conducted to observe retention of the effects of the training.
5. Curriculum and materials developers as well as language teachers can benefit from the results of this study to create more specific materials in order to render education and training in this particular field.
6. Language teachers can create explicit teaching materials for word stress patterns of English.

Kaynakça / References

- Ahmad, Y. B. (2018). Teaching English pronunciation of suprasegmental features on students of English education. *SHS Web of Conferences*, 42, 00048. doi: 10.1051/shsconf/20184200048
- Aitchison, J. (1994). Understanding words. In G. Brown, K. Malmkjoer, A. Pollitt, & J. Williams (Eds.), *Language and understanding* (p. 81-96). Oxford: Oxford University Press.
- Aktaş, E. (2015). *Türkçe alıntı sözcüklerde vurgu görünüşleri* Unpublished master's thesis. Ankara / Ankara Üniversitesi. Retrieved May, 5, 2019 from https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WBc656i315e2eV6-EZV1om26_9R8BBIMgoWwzSBI7pRb-wcMpkYINE7uj-PjCrDla
- Benrabah, M. (1997). Word stress – A source of unintelligibility in English. *International Review of Applied Linguistics*, 35(3), 157–165. <https://doi.org/10.1515/iral.1997.35.3.157>
- Boersma, P., and Weenink, D. (2007). Praat: Doing phonetics by computer. Retrieved from <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>
- Bongaerts, T., Planken, B., and Schils, E. (1995). Can late starters attain a native accent in a foreign language? A test of the critical period hypothesis. *The age factor in second language acquisition*, 30-50.
- Bongaerts, T., Summeren, C. V., Planken, B. and Schils, E. (1997). Age and ultimate attainment in the pronunciation of a foreign language. *Studies in Second Language Acquisition*, 19, 447-65. <https://doi.org/10.1017/S0272263197004026>
- Burke, D. M., and Shafto, M. A. (2004). Aging and language production. *Current Directions in Psychological Science*, 13(1), 21–24. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.01301006.x>

- Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., and Goodwin, J. M. (1996). *Teaching pronunciation. A reference for teachers of English to speakers of other languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Celce-Murcia, M., Brinton, D., and Goodwin, J. M. (2010). *Teaching pronunciation: A course book and reference guide*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Çelik, M. (2007) *Linguistics for students of English: Book 1*. Ankara: EDM
- Cutler, A. and Clifton, C., Jr. (1984). The use of prosodic information in word recognition. In H. Bouma & D. G. Bowhuis (Eds.), *Attention and performance X: Control of language processes* (p. 183-196). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cutler, A. (1983). Speaker's conception of the function of prosody. In A. Cutler & D. R. Ladd. *Prosody: Models and Measurements*. Berlin, Heidelberg, (p.79-92). New York, Tokyo, Springer-Verlag: https://doi.org/10.1007/978-3-642-69103-4_7
- Cutler, A. (2015). *Lexical stress in English pronunciation. The handbook of English pronunciation*, 106-124. <https://doi.org/10.1002/9781118346952.ch6>
- Dauer, R. M. (2005). The lingua franca core: A new model for pronunciation instruction? *TESOL Quarterly*, 39(3), 543. <https://doi.org/10.2307/3588494>
- Demirezen, M. and Sarıçoban, A. (2008) "The English word stress recognition and production as fossilized articulation errors of Turkish students and teachers," *WCCI 13th World Conference in Education: 2nd Biennial World Conference*, September 2-6.
- Demirezen, M. (2009). An analysis of the problem-causing elements of intonation for Turkish teachers of English. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 2776-2781. doi:10.1016/j.sbspro.2009.01.492
- Demirezen, M. (2010a). The Perception and articulation of the schwa phoneme in English as a fossilized pronunciation error for the first year Turkish students of English language education. *Conference Proceedings: The 6th International ELT Research Conference*, 371-376.
- Demirezen, M. (2010b). Why the schwa sound is a problem for Turkish students of English language education? *Conference Proceedings: The 6th International ELT Research Conference*, 371-376.
- Demirezen, M. (2010c). The causes of the schwa phoneme as a fossilized pronunciation problem for Turks. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2 (2), 1567-1571.

- Demirezen, M. (2012a). Word stress and vocabulary item relations in teacher training. *Hacettepe University Journal of Education*, 1(Special issue), 112-123.
- Demirezen, M. (2012b). Demonstration of problems of lexical stress on the pronunciation Turkish English teachers and teacher trainees by computer. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 3011-3016. doi:10.1016/j.sbspro.2012.05.606
- Demirezen, M. (2016). Perception of nuclear stress in vocabulary items in teacher education in terms of shadow listening. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 232, 537-546. doi:10.1016/j.sbspro.2016.10.074
- Derwing, T. M., and Munro, M. J. (2005). Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *Tesol Quarterly*, 39(3), 379-397. <https://doi.org/10.2307/3588486>
- Dickerson, W. (1994). Empowering students with predictive skills. In (Ed.) J. Morley. *Pronunciation pedagogy and theory: New views, new directions* (p. 17-35). Bloomington, IL: TESOL, Inc.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics: Quantitative, qualitative, and mixed methodologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Eckman, F. R., Elreyes, A. M., and Iverson G. K. (2003). Some principles of second language phonology. *Second Language Research*, 19, 169-208. <https://doi.org/10.1191/0267658303sr2190a>
- Fenyvesi, A., and Zsigri, G. (2006). The role of perception in loanword adaptation: The fate of initial unstressed syllables in American Finnish and American Hungarian. *SKY Journal of Linguistics*, 19, 131-146.
- Field, J. (2005). Intelligibility and the listener: The role of lexical Stress. *TESOL Quarterly*, 39(3), 399-423. <https://doi.org/10.2307/3588487>
- Flege, J. and MacKay, I (2011). What accounts for “age” effects on overall degree of foreign accent? In M. Wrembel, M. Kul and Dziubalska-Koşaczyk, K. (Eds) *Achievements and perspectives in the acquisition of second language speech: New Sounds 2010*, Bern, Switzerland: Peter Lang, 65-82.
- George, D., and Mallery, P. (2014). *IBM SPSS; Statistics 21, Step by step, A simple guide, and reference* (13th edition), London: Pearson Education.
- Harmer, J. (2001). *The practice of English language teaching*. Essex: Longman. <https://doi.org/10.1177/003368820103200109>
- Hayes, B. (1995) *Metrical stress theory: Principles and case studies*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

- Hişmanoğlu, M. (2012). Teaching word stress to Turkish EFL learners through internet-based video lessons. *US-China Education Review*, 2(1), 26-40.
- Huang, B. H., and Jun, S. (2011). The effect of age on the acquisition of second language prosody. *Language and Speech*, 54(3), 387-414. <https://doi.org/10.1177/0023830911402599>
- Hulst, H. van der (1999) 'Word accent', in Hulst, H. van der (ed) *Word prosodic systems in the languages of Europe*, (p.3-115). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Jenkins, J. (2000). In *Community, currency and the lingua franca core*. TESOL Spain.
- Jenkins, J. (2002). A sociolinguistically based, empirically researched pronunciation syllabus for English as an international language. *Applied Linguistics*. 23(1), 83-103. <https://doi.org/10.1093/applin/23.1.83>
- Jenkins, J. (2005) Teaching pronunciation for English as a lingua franca: a socio-political perspective. In Claus Gnutzmann and Frauke Intemann (eds.), *The globalisation of English and the English language classroom*, (p.145-59). Tübingen: Narr.
- JenniferESL. (n.d). *Word Stress (1/4) - English Pronunciation* [Video blog].. <https://youtu.be/WX1rrFh4OZw>
- Johnson, R. B. and Christensen, L. (2004). *Education research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. 2nd Edition. Boston: Allyn and Bacon.
- Kabak, B., and Vogel, I. (2001). The phonological word and stress assignment in Turkish. *Phonology*, 18(3), 315-360. <https://doi.org/10.1017/S0952675701004201>
- Kang, Y. (2010). Tutorial overview: Suprasegmental adaptation in loanwords. *Lingua*, 120(9), 2295-2310. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2010.02.015>
- Krashen, S. D., Long, M. H., and Scarcella, R. C. (1982). Age, rate, and eventual attainment in second language acquisition. In S. Krashen, R. C. Scarcella, and M. Long (Eds.), *Child-adult differences in second language acquisition*, 161-172. Rowley, MA: Newbury House.
- Krashen, S., Long, M. H., and Scarcella, R. (1979) Accounting for child-adult differences in second language rate and attainment. *TESOL Quarterly*, 13, 573-82. <https://doi.org/10.2307/3586451>
- Lenneberg, E. H. (1967). *Biological foundations of language*. NY: Wiley. <https://doi.org/10.1080/21548331.1967.11707799>
- Lewis, G. L. (2001). *Turkish grammar* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

- Lord, G. (2005). (How) can we teach foreign language pronunciation? On the effects of a Spanish phonetics course. *Hispania*, 88, 557–567. <https://doi.org/10.2307/20063159>
- Major, R. C. (2001). *Foreign accent: The ontogeny and phylogeny of second language phonology*. NY: Lawrence Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9781410604293>
- Newport, E. L. (1990). Maturation constraints on language learning. *Cognitive Science*, 14, 11–28. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1401_2
- Oller, J. W., and Ziahosseiny, S. M. (1970). The contrastive analysis hypothesis and spelling errors. *Language Learning*, 20, 183–189. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1970.tb00475.x>
- Orion, G. F. (1997). *Pronouncing American English: Sounds, stress and intonation* (2nd ed.). Boston: Heinle.
- Özkan, H. (2010). *Teaching word stress to ELT freshman students through computers*. Master's Thesis, Department of English Language Teaching, Institute of Social Sciences, Hacettepe University, Ankara.
- Patkowski, M. S. (1990). Age and accent in a second language: A reply to James Emil Flege. *Applied Linguistics*, 11(1), 73–89. <https://doi.org/10.1093/applin/11.1.73>
- Rachel's English. (2011, May 3). *English Pronunciation: Stressed Syllables within a Word – American Accent* [Video blog]. YouTube. <https://youtu.be/sxWDDBi3e8o>
- Richards, J. C., and Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. (2nd Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511667305>
- Saito, K. (2015). Experience effects on the development of late second language learners' oral proficiency. *Language Learning*, 65(3), 563–595. <https://doi.org/10.1111/lang.12120>
- Sanders, L., Yamada, Y. and Neville, H. J. (1999). Speech segmentation by native and non-native speakers: An ERP study. *Society for Neuroscience Abstracts*, 25, 358.
- Scovel, T. (1988). *A time to speak: A psycholinguistic inquiry into the critical period for human speech*. Cambridge [England]: Newbury House.
- Sezer, E. (1983). On non-final stress in Turkish. *Journal of Turkish Studies*, 5, 61–69.
- Slowiaczek, L. (1990). Effects of lexical stress in auditory word recognition. *Language & Speech*, 33(1), 47–68. <https://doi.org/10.1177/002383099003300104>

Varol, M. (2012). *The influence of Turkish sound system on English pronunciation*. Unpublished master's thesis, The Florida State University. Retrieved August 24, 2017, from <http://diginole.lib.fsu.edu/islandora/object/fsu:185056/datastream/PDF/view>

Ekler

EK- 1 / Appendix I – Loanword List

Part A. Words in Isolation

1. volleyball
2. basketball
3. self-service
4. barcode
5. bulldozer
6. boomerang
7. bodyguard
8. by-pass
9. barman
10. atlas
11. anaesthetist
12. acronym
13. acrylic
14. aerobics
15. nanotechnology
16. university
17. jubilee
18. adrenaline
19. adaptation
20. hamburger
21. opera
22. broccoli
23. anti-freeze
24. banknote
25. genetic
26. diesel

27. zeppelin
28. formality
29. barbecue
30. astrology

Part B. Words in Sentences

1. Gill took up volleyball at school and returned to the sport three years ago.
2. They tried to play our style of basketball and it worked our guys up and brought a competitive edge out of them.
3. Price for the main courses included vegetables or salad from a self-service salad bar.
4. To read in such a small bar code successfully requires a very high degree of resolution.
5. It took the 45 ton bulldozer just 8 minutes to flatten 4 homes that had stood for 52 years.
6. A boomerang workshop promises a prize for the 'best returner'
7. The former bodyguard to the Princess faces a second trial next month.
8. Coventry manager and former England coach Don Howe, now 56, had a bypass operation less than four years ago.
9. An inquest has failed to establish how a twenty six year old barman came to be found dead in his flat.
10. I went to the library the other day and had a look in the atlas to see where Naples is.
11. You will be seen by an anaesthetist before your operation.
12. 'That's an acronym I haven't come across.'
13. Most of these are water-based acrylic paints, are quick drying and have a low odour.
14. Gillian does aerobics sessions every evening.
15. This conference organised by the National Physical Laboratory, will focus on the applications of nanotechnology in medicine and biosciences.
16. I apply for university without any real idea of what I want to do.
17. She celebrated her Diamond Jubilee with great pomp and ceremony.
18. As you move slowly apart, to rest, your adrenaline levels drop quickly...

19. Then there is the need for the nature of any adaptation to learning material to be understood by the teacher and the teacher's aid.
20. I always eat hamburger and chips on Thursdays
21. I have watched her at the opera, where she glittered.
22. Cabbage, broccoli and brussels sprouts are rich in Vitamin C...
23. A glycol ether of the same chemical group from which antifreeze is derived.
24. A large denomination bank note found in the Carlisle Road area on March 13.
25. The name 'panther' comes from its genetic classification.
26. At least that was the case in Britain, where the gap between petrol and diesel fuel prices has always been small.
27. Zeppelin airships had been developed before the outbreak of war.
28. They didn't even bother with the formality of retiring to consider the case.
29. There's a delicious barbecue grill on offer in the evenings.
30. Through astrology one could be forewarned of the exact time of his coming.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Evis, D. and Kılıç, M. (2020). An analysis of lexical stress in English Pronunciation of Indo-European words loaned to Turkish by Turkish speakers of English. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 15(10. Year Special Issue), 4739-4767. DOI: 10.26466/opus.682025

Do Earthquakes Affect Stock Market Index ?

DOI: 10.26466/opus.687318

*

Hakan Yıldırım** – Andrew Adewale ALOLA **

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İ.İ.B.F, İstanbul/Türkiye

E-Mail: hayildirim@gelisim.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3271-2841](https://orcid.org/0000-0002-3271-2841)

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Mail: aadewale@gelisim.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5355-3707](https://orcid.org/0000-0001-5355-3707)

Abstract

While environmental challenges are being significantly linked with natural disaster such as the earthquake, other implications such as the financial market implication are being almost overlooked. The relationship between natural disasters and financial markets is an important situation for investors and markets. Hence the current study examines the shock impact of earthquake on the stock index of the Republic of Turkey over the period of 2000M2 to 2017M12. While the exchange rate and the global economic policy uncertainty (GEPU) were incorporated in the autoregressive distributed lag (ARDL) model, significant statistical inference that are relevant for policy suggestions were observed. The study found that there is a dynamic impact of earthquake and exchange rate on the Turkish index. Also, while the impact of earthquake is statistically not significant in the short-run, the long-run impact of earthquake, GEPU and exchange rate are all statistically significant and negative. Generally, the study posits a valuable policy direction to government and other related stakeholders.

Keywords: *Earthquake, Stock Index, Uncertainty, Republic of Turkey*

Depremler Borsa Endeksini Etkiler Mi?

*

Öz

Çevresel zorluklar deprem gibi doğal afetlerle önemli ölçüde bağlantılı olmakla birlikte, finansal piyasalarda neden olduğu sonuçlar neredeyse göz ardı edilmektedir. Doğal afetler ile finansal piyasalar arasındaki ilişki yatırımcılar ve piyasalar için önemli bir durumdur. Bu nedenle, söz konusu çalışma 2000/2 - 2017/12 döneminde depremin Türkiye'deki hisse senedi endeksi üzerindeki şok etkisini incelemektedir. Diğer yandan çalışmada, döviz kuru ve küresel ekonomi politikası belirsizliği (GEPÜ) otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeline dahil edilirken, politika önerileri ile ilgili önemli istatistiksel çıkarım gözlenmiştir. Elde edilen bulgular ise deprem ve döviz kurunun Türkiye endeksi üzerinde dinamik bir etkisi olduğu yönündedir. Ayrıca, deprem etkisi kısa vadede istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, deprem, GEPÜ ve döviz kurunun uzun dönemli etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu yönündedir. Genel olarak, çalışma hükumete ve diğer ilgili paydaşlara değerli bir politika yönelimi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Borsa Endeksi, Belirsizlik, Türkiye Cumhuriyeti

Introduction

The global financial market for instance has vastly developed such that the understudying of the transmission of risk from associated shocks has become inevitable. Although the desire for cleaner environment and economic sustainable across the globe has further encouraged investigation into the causes of environmental degradation that incorporates a wholistic conceptual perspectives. The causes of environmental pollution has largely been associated with the impact of global warming resulting from the global dynamics of the greenhouse gasses (GhGs). As such, due to economic expansion and other major human economic activities, the world leading economies like the United States and China have consistently emerged the leading emitters of GhGs (Alola, 2019a&b; Saint Akadiri, Alola, Akadiri and Alola, 2019).

In retrospect, environmental degradation through the emissions of pollutant gasses into the atmosphere has been strongly linked with earthquake occurrences (Uprety et al, 2015; Zhou, Chen & Cui, 2016; Qi, Song, Peng and Li, 2019). For instance, several sources of air pollution such as the urbanization and population explosion is being associated with the Kathmandu Valley of Nepal (Uprety et al, 2015). These causes of high pollution risk especially in this Kathmandu Valley has also been significantly linked with the increasing consumption of the fossil fuel energy. However, the 7.8 Richter scale magnitude of earthquake that struck the large areas of the country in 2015 and that was attributed to the huge destruction is also being associated with air pollution within a significant area of the country. In the same vein, the financial implication of the impact of earthquake especially in the disaster-prone area is not likely to go unnoticed.

In view of the above motivation, the current study is targeted at investigating the impact of earthquake and exchange rate on the stock index of the Republic of Turkey. In doing, the study employs the Global economic policy uncertainty (GEPU) as an additional variable and as well considered the experimented (monthly) period of 2000M2 to 2017M12. Because no existing study have investigated the financial implication of earthquake on the stock index in Turkey especially within the current framework, therefore the current study is billed to make significant contribution to the related literature.

The remaining sections are presented as follow. An overview of the extant literature is discussed in section 2. Data description and methods are presented in section 3 while the results are discussed in section 4, it also contains the concluding remarks of the study.

Literature Review

In this section, since there are not enough studies in the literature to test the relationship between earthquakes and financial indicators, studies investigating the effects of economic, political and social factors on stock market indices will be included.

Fifield et al. (2002) tested the impact of global and local economic factors on the stock market. The results obtained from the data of 13 emerging market countries in the period of 1987-1996 showed that the countries' GDP, interest rates and inflation rates, and world inflation and industrial production rates had a significant effect on the stock returns of developing countries.

Koutmos and Martin (2003) tested the effect of exchange rate fluctuations on stock returns, and their findings suggest that exchange rate fluctuations affect stock returns asymmetrically. Hassan et al. (2003) tested the impact of financial, political and economic data on stock market fluctuations and yield estimates by using data from 1984 to 1999 of 10 different Asian and African countries. As a result of the findings, it was found that these variables had a significant effect on stock fluctuations and yield estimates.

Mateus (2004) concluded that financial, economic and political risks have a significant and negative effect on stock returns.

Engle and Rangel (2004) tested the fluctuations in the stock markets of 50 developing and developed countries. The results showed that low growth rate and high inflation rates caused fluctuations in stock markets and this fluctuation was higher in developing countries.

Zügül and Sahin (2009), a study conducted in Turkey between tuff with positive Stock Exchange, the M1 money supply, has reached a negative relationship with the exchange rate and interest rate.

Sirucek (2012), Dow Jones and S & P500 indices showed a positive relationship with inflation and a negative relationship with inflation. While S & P500 had a positive relationship with the interest rate, it was found that the DJI index was in negative relation with the interest rate.

In the study conducted for Bekhet and Mugableh (2012), Malaysia, macroeconomic indicators such as M3, PPI, ER and CPI in the long run negatively affected SMI, while GDP variable was positively affected. In the short run, macroeconomic variables such as PPI, GDP and ER negatively affect SMI, while M3 and CPI variables affect the SMI variable positively.

Kaya, Çömlekçi ve Kara (2013), industrial production index, exchange rate, money supply and market interest rate, as well as macroeconomic variables were tested in relation to the BIST100 index. As a result of the multiple linear regression model applied, no significant relationship was found between stock returns and industrial production index and interest rates. However, there was a negative relationship between money supply and stock returns with positive USD / TRY and BIST100.

Mutuku and Ngeny (2014), in their study on the Kenya Stock Exchange, examined the relationship between stock prices, exchange rate, consumer price index, GDP growth and treasury debt ratio. Findings; While the variables such as exchange rate and treasury debt ratio and GDP are affected positively by the stock prices, the consumer price index affects the stock prices negatively.

Lehkonen and Heimonen (2015) tested the impact of variables such as democracy and political risk on stock returns. In the study, 49 developing countries data covering the period of 2000-2012 were used and the findings showed that the decrease in political risk caused high yields in the stock exchange.

Prathan et al. (2015) stated that in the study conducted for G-20 countries, there was no significant relationship between oil prices, economic growth, real effective exchange rate, stock market, inflation rate and real interest rate in the long term. It has been reached.

In Tükenmez and Kutay (2016) study, the findings are that the increase in economic, political and financial risks negatively affect stock prices.

In the Sadeghzadeh and Elmas (2018) study, the findings obtained were found to be the consumer confidence index, VIX fear index and BIST transaction amount, which have the most impact on stock returns in the BIST index.

In the study of Eyüboğlu and Eyüboğlu (2018), the relationship between Borsa İstanbul sector indices and exchange rates with the ARDL model tested. Findings indicate that there is a relationship between Euro exchange rate and BIST Textile and Leather index, while Dollar exchange rate shows

that there is a long term relationship between BIST Textile, Leather, Trade and Technology indices.

In the study of Akdağ and Yıldırım (2019), the relationship between the dollar exchange rate and the selected Turkish sector indices was tested. Findings have a causality from positive and negative shocks in dollar exchange rates to positive and negative shocks in both BIST Industry and BIST Finance index.

In the study of Akdağ, Yıldırım and Kesebir (2019), the effect of geopolitical risk factor on stock market indices was tested. As a result of panel data analysis applied for twelve different countries, it was found that increases in geopolitical risk indices caused decreases in stock market indices.

Data Set and Methodology

In this section, information is given about the data set and the econometric models used to test the long term relationship among the monthly earthquake number, GEPU and XGMYO index.

Data Set

The current study examines the shock impact of earthquake on the stock index of the Republic of Turkey over the period of 2000M2 to 2017M12. While the exchange rate and the global economic policy uncertainty (GEPU) were incorporated in the autoregressive distributed lag (ARDL) model, significant statistical inference that are relevant for policy suggestions were observed.

Data pertaining to the number of earthquakes per month were obtained from <http://www.koeri.boun.edu.tr> and the monthly real estate investment index, USD/TRY and GEPU was obtained from www.investing.com.tr.

Methodology and Findings

In this section, explanations about the ARDL test and its assumptions will be given.

Stability Analysis: When applying time series analysis, it is important to test stability. Most of the time series using macroeconomic data are non-stationary and include trends. The use of non-stationary time series leads to incorrect findings in econometric analysis. In this study, extended Dickey-Fuller (ADF) and test were used to investigate stationary stability. The statistical results obtained from the tests were compared with the critical values of MacKinnon (1996) and determined according to the established hypothesis.

Table 1. ADF Unit Root Test

Level I(0)				
	Index	Earthquake	GEPU	USD/TRY
Intercept	-1.424314	-0.986972	-4.365282*	0.886387
Intercept&Trend	-3.140499	-3.115823	-5.348185*	-0.308633
1st Difference I(1)				
	Index	Earthquake	GEPU	USD/TRY
Intercept	-14.74963*	-6.275910*	-12.37300*	-12.63826*
Intercept&Trend	-14.72633*	-6.304732*	-12.34278*	-12.68945*

*It shows that it is stationary at 5% significance level.

H0: The series is not stationary. (Series contains at least one-unit root)

H1: Serial is stationary. (Serial unit does not contain root)

The unit root test results of the variables selected in Table 1 are shown. The results of the ADF test for the index, earthquake and USD / TRY variables show that each variable contains unit roots at a level value and is not stable. In this case, the hypothesis H0 cannot be rejected. However, it was found that the variables did not contain I (1) unit roots and were stationary. However, according to the results of the ADP test of the GEPU variable, the hypothesis H0 is rejected and the series is reached at the level I (0).

Cointegration Analysis: ARDL Boundary Test: Cointegration is the concept that states that the variables used are in balance in the long term. The long-term equilibrium relationship between determined variables is determined by applying cointegration tests. In this study, the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) boundary test which was developed by Pesaran et al. (1996), Pesaran and Shin (1995) and Pesaran et al.

The model for the cointegration relationship, which is the first stage of the test to be applied, is adapted to the study as shown in equation (1) (Yıldırım, 2019, p.53).

$$\Delta index = \alpha_0 + \sum_{i=0}^k \Delta \alpha_{1i} \Delta index_{t-i} + \sum_{i=1}^k \Delta \alpha_{2i} \Delta Earthquake_{t-i} + \sum_{i=0}^k \Delta \alpha_{3i} \Delta GEPU_{t-i} + \sum_{i=0}^k \Delta \alpha_{4i} \Delta USD/TRY_{t-i} + \alpha_5 \Delta index_{t-1} + \alpha_6 \Delta Earthquake_{t-1} + \alpha_7 \Delta GEPU_{t-1} + \alpha_8 \Delta USD/TRY_{t-1} + C + \varepsilon_t \quad (1)$$

In order to apply the ARDL long-term relationship test, if the results show that there is a cointegration relationship between the variables, the equation in (2) is included in the analysis(Yıldırım, 2019: 53).

$$\Delta index = \alpha_0 + \sum_{i=0}^k \Delta \alpha_{1i} \Delta index_{t-i} + \sum_{i=1}^k \Delta \alpha_{2i} \Delta Earthquake_{t-i} + \sum_{i=0}^k \Delta \alpha_{3i} \Delta GEPU_{t-i} + \sum_{i=0}^k \Delta \alpha_{4i} \Delta USD/TRY_{t-i} + C + \varepsilon_t \quad (2)$$

The first stage of the ARDL test is to test the cointegration relationship between variables. The results of ARDL's long-term cointegration relationship are given in Table 2.

Table 2. Cointegration Test Results

F-statistic	Range F-statistic	Lag	Cointegration Availability
7.62	4.29-5.61	8	There is Cointegration

H0: $\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = 0$ (No cointegration relationship)

H1: $\beta_1 \neq \beta_2 \neq \beta_3 \neq \beta_4 = 0$ (Has a cointegration relationship)

As a result of ARDL estimation model, F-statistic was obtained as 7.62 and the value obtained was higher than 4.58 which is considered as upper limit value when compared with 4.29-561 range. Because the F-statistic value was 7.62, H1 hypothesis was accepted. In the significance level of 0.05, it is determined that there is a long term relationship between the mentioned variables and cointegration is determined.

ARDL model estimation results are needed to estimate the long-term relationship after the cointegration has reached the existence of the variables. The values of the estimation results related to ARDL (1,3,0,4) model are indicated in Table 3.

Table 3. ARDL Model Estimation Results

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Index(-1)	-0.009520	0.069735	-0.136519	0.8915
Earthquake	-0.000493	0.000305	-1.617634	0.1073
Earthquake(-1)	-0.000893	0.000309	-2.890678	0.0043*
Earthquake(-2)	-0.000195	0.000313	-0.622589	0.5343
Earthquake(-3)	-0.000741	0.000306	-2.425256	0.0162*
GEPU	-0.013814	0.006270	-2.203122	0.0287
USD/TRY	-14.17476	2.146563	-6.603471	0.0000*
USD/TRY (-1)	1.765537	2.362756	0.747237	0.4558
USD/TRY (-2)	3.768369	2.085302	1.807110	0.0723
USD/TRY (-3)	-2.926568	2.187800	-1.337676	0.1825
USD/TRY (-4)	4.040502	2.098254	1.925650	0.0556*
C	0.258005	0.165389	1.559985	0.1204
Glejser (3)	0.66			
Jargue Bera	2.24			
Ramsey(1)	0.41			
ARDL	1,3,0,4			

As a result of the ARDL model estimation, H1 hypothesis was rejected as a result of Glejser test. ($P > 0.05$). On the other hand, the Jargue-Bera value is 2.24, indicating that the error terms are normally distributed.

As a result of the normality test, the probability value is supported by the null hypothesis ($p > 0.05$). As a result of achieving the results supporting the equal variance and normal distribution assumptions, the hypothesis that the model specification was true was not rejected by the RAMSEY test applied in the model ($p > 0.05$). In this case, it is evident that there is no necessary variable not included in the model. As a result of the model, ARDL (1,3,0,4) was determined and the long-term effects of the indicators such as Earthquake, GEPU and USD / TRY on the index data were tested.

Table 4. ARDL Long Term Forecast Result

D.variable: Index				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Earthquake	-0.002300	0.000851	-2.703661	0.0075*
GEPU	-0.013683	0.006237	-2.193940	0.0294**
USD/TRY	-7.455943	4.082357	-1.826382	0.0693***
C	0.255572	0.162786	1.569988	0.1180
ARDL: 1,3,0,4				

*Indicates significance at 1% , ** at 5% and *** at 10% levels of significance, respectively

In Table 4, the results of ARDL long-term estimation results are given and the findings show that the indicators such as earthquake, GEPU and USD / TRY have a significant and negative effect on the stock market index in the long term.

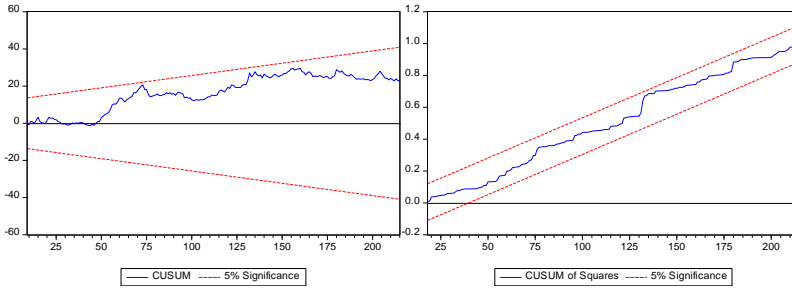

Figure 1. CUSUM and CUSUMQ Graph

The CUSUM and CUSUMQ graphs shown in Figure 1 are graphs showing whether there is a structural break. When looking at the CUSUM and CUSUMQ charts, it is found that there is no overflow from the area where the confidence interval is determined. In this case, the long-term predictability of the model reveals the power and an artificial variable is predictable without joining the model has been found.

Conclusion

The current study examined the impact of earthquake and uncertainty index on the Turkish stock market over the period of 2000M2 to 2017M12 by employing the ARDL approach. Considering that the environmental effect of earthquake occurrence has been investigated in previous studies, the study found that there is a dynamic impact of earthquake and exchange rate on the novelty of the current study explored the financial and stock market consequences of the earthquake disaster. Consequently, the impact of earthquake is found to be statistically not significant in the short-run. However, the long-run impact of earthquake, GEPU and exchange rate are all statistically significant and negative, thus implying relevant policy implications.

On policy direction, the Turkish stock market can be further internationalized such that the impact of earthquake and other unforeseen natural

shocks on the market performance can be minimized. The listing of the Turkish companies and the Turkish stock market in the international stock market such as the New York Stock Exchange (NYSE) could be further encouraged.

Kaynakça / References

- Akdağ, S , and Yildirim, H . (2019). Dolar kuru ile seçilmiş bist sektör endeksleri arasındaki ilişki: Asimetrik nedensellik analizi. *Akademik Hassasiyetler*,6(12),409-425.
- Akdağ, S., Yıldırım, H., and Kesebir, M. (2019). *Jeopolitik risk ile borsa endeksleri arasındaki ilişki: Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi. siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle Türkiye ve Rusya*. E. İnandır, O. Köse and Y. Ulutürk, Ankara: Berikan Yayınevi. (59-74).
- Alola, A. A. (2019a). The trilemma of trade, monetary and immigration policies in the United States: Accounting for environmental sustainability. *Science of The Total Environment*, 658, 260-267.
- Alola, A. A. (2019b). Carbon emissions and the trilemma of trade policy, migration policy and health care in the US. *Carbon Management*, 10(2), 209-218.
- Bekhet, H.A. and Mugableh, M.I., (2012). Investigating equilibrium relationship between macroeconomic variables and malaysian stock market index through bounds tests approach, *International Journal of Economics and Finance*, 4(10), 69-81.
- Engle, R. F.; Rangel, J. G. (2005). The Spline GARCH model for unconditional volatility and its global macroeconomic causes. *Statistical and Applied Mathematical Sciences Institute Conference*. Duke University, North Carolina.
- Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul sektör endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelenmesi: ARDL modeli. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 11(1). 8-28.
- Fifield, S. G. M., Power, D. M. and Sinclair, C. D. (2002). Macroeconomic factors and share returns: An analysis using emerging market data. *International Journal of Finance and Economics*, 7 (1), 51-62.
- Hassan, M. K., Maroney, N. C., El-Sady, H. M., and Telfah, A. (2003). Country risk and stock market volatility, predictability, and diversification in the Middle East and Africa, *Economic Systems*, 27(1), 63-82.
- Kaya, V., Çömlekçi, İ. and Kara, O. (2013). Hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik değişkenler 2002-2012 Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 167-176.

- Koutmos, G. ve Martin, A. D. (2003). Asymmetric exchange rate exposure: Theory and evidence. *Journal of International Money and Finance*, 22 (3), 365-383.
- Lehkonen, H., Heimonen, K., (2015). Democracy, political risks and stock market performance. *Journal of International Money and Finance*, 59, 77-99.
- Mateus, T. (2004). The risk and predictability of equity returns of the eu accession countries. *Emerging Markets Review*, 5, 41-266.
- Mutuku, C., Ngeny, K. L. (2014). Macroeconomic variables and the Kenyan equity market: A time series analysis. *Bussiness and Economic Research*, 5(1), 1-10.
- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1995). Long-run Structural Modelling. *Cambridge, Department of Applied Economics*, University of Cambridge (No. 9419). *DAE Working Paper*.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (1996). Testing for the 'existence of a long-run relationship' (No. 9622). *Faculty of Economics, University of Cambridge*.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Prathan, R.P., Arvin, M.B., and Ghoshray, A. (2015). The dynamics of economic growth, oil prices, stock market depth and other macroeconomic variables: evidence from the g-20 countries. *International Review of Financial Analysis*, 39, 84-95.
- Qi, W. K., Song, Y., Peng, Y., and Li, Y. Y. (2019). Greenhouse gas emissions from a sewage contact oxidation emergency treatment plant after destruction by an earthquake and tsunami. *Science of The Total Environment*.
- Sadeghzadeh, K. and Elmas, B. (2018). Makroekonomik faktörlerin hisse senedi getirilerine etkilerinin BIST’de araştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. DOI: 10.25095/mufad.465941.
- Saint Akadiri, S., Alola, A. A., Akadiri, A. C., and Alola, U. V. (2019). Renewable energy consumption in EU-28 countries: policy toward pollution mitigation and economic sustainability. *Energy Policy*, 132, 803-810.
- Sirucek, M., (2012). Macroeconomic variables and stock market: US review, *International Journal of Computer Science and Management Studies*.
- Tükenmez, N and Kutay, N . (2016). Ülke riskinin hisse senetleri getirileri üzerine etkisi: Türkiye ve Arjantin piyasaları için bir karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,20(2).
- Uprety, A., Ozaki, A., Higuchi, A., Leppold, C., and Tanimoto, T. (2019). The 2015 Nepal earthquake and worsening air pollution in Kathmandu. *The Lancet Planetary Health*, 3(1), 8-9.

- Yıldırım, H. (2019). *The long-term relationship of fear index with Dollar Index, DAX Volatility Index and Crude Oil Prices: ARDL Bond Test. Economics and Administrative*. Ankara: Akademisyen Kitabevi. (47-58)
- Zhou, X., Chen, Z., and Cui, Y. (2016). Environmental impact of CO₂, Rn, Hg degassing from the rupture zones produced by Wenchuan M_s 8.0 earthquake in western Sichuan, China. *Environmental geochemistry and health*, 38(5), 1067-1082.
- Zügül, M., and Şahin, C., (2009). İMKB 100 Endeksi İle bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir uygulama, *Akademik Bakış*, 16, <http://www.akademikbakis.org> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldırım, H. and Alola, A. A. (2020). Do earthquakes affect stock market index ?. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 15(10. Year Special Issue), 4768-4780. DOI: 10.26466/opus.687318

Örgüt Temelli Özsayı ile Algılanan İstihdam Edilebilirlik Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Düzenleyici Etkisi ve Bir Uygulama

DOI: 10.26466/opus.706649

*

Kenan Orçanlı *

* Dr. Öğr. Üyesi, Toros Üniversitesi, İİBSF, İşletme, Mersin

E-Posta: kenanorcanli@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5716-4004](https://orcid.org/0000-0001-5716-4004)

Öz

Örgütsel davranış literatüründe gizil değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılması oldukça önemlidir ve her disiplinde olduğu gibi bu şekilde yapılan araştırmalar gelecekteki araştırmalar için bir temel teşkil etmektedir. Örgüt temelli özsayı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları da bu kapsamda incelenmesi gereken önemli gizil değişkenlerdir. Yapılan çalışmanın amacı, örgüt temelli özsayı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolünü araştırmaktır. Yapılan çalışmada kullanılan veriler, Ankara ve Mersin illerinde bulunan 5 devlet üniversitesinde görev yapan 372 akademisyene Temmuz-Kasım 2019 döneminde web tabanlı olarak uygulanan iki adet ölçek ile toplanmış ve analizler, SPSS ve AMOS paket programları ile R ve Python programlama dillerinde yapılmıştır. Çalışmanın sonunda, örgüt temelli özsayı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları arasında pozitif ve aynı yönlü bir ilişkinin olduğu ve çalışanların cinsiyetinin örgüt temelli özsayı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol üstlendiği tespit edilmiştir. Bu şekilde ortaya konan sonucun, hem örgütsel davranış literatürüne katkı sağlayacağı hem de işletmelerde yönetici pozisyonunda bulunan kişiler ile bir işyerinde ücret karşılığı çalışanlara meslek yaşantılarında faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt temelli özsayı, Algılanan istihdam edilebilirlik, Cinsiyet

The Moderating Effect of Gender in Relationship between Organization-Based Self-Esteem on and Self-Perceived Employment, and an Application

*

Abstract

In the organizational behavior literature, it is very important to investigate the relationships between latent variables and, as in all disciplines, such research is the basis for future research. The concepts of self-perceived employment and organization-based self-esteem are also important latent variables that should be examined in this context. The aim of study is to examine the moderator effect of the gender factor in the relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment. The data used in the study was gathered with two scales applied based on web in July-November in 2019 to 372 academics working in 5 universities located in Ankara and Mersin provinces and the SPSS and AMOS package programs and R and Python programming languages were used in the analysis. At the end of the study, it was found that there was a positive and same-way relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment, and that the gender of the employees played a moderating role in the relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment. It is evaluated that the result presented in this way both will contribute to the organizational behavior literature and will be beneficial for people who are in managerial positions in businesses and those who work in a workplace for a fee

Keywords: Organization-based self-esteem, Self-perceived employment, Gender

Giriş

İnsanoğlunun tüm davranışlarının nedeni motivasyondur. Nitekim motivasyonun kökeninin de Latince “harekete geçirme” anlamı taşıyan “move-re” kelimesi olduğu ifade edilmektedir. Örgüt ortamında motivasyon, sadece bireysel amaçlar açısından değil, örgütsel amaçlar açısından da ele alınmalıdır. Bu kapsamda motive etmek, örgütsel ve bireysel amaçları gerçekleştirecek şekilde iş ortamı yaratmak, böylece çalışanı çalışmaya istekli hale getirerek harekete geçmesini sağlamak şeklinde tanımlanabilir (Ergeneli, 2017, s.194). İnsanı harekete geçiren, diğer bir anlatımla motive eden, en önemli unsur ise ihtiyaçtır. İhtiyaç, “gereksinim, güçlü istek, yoksulluk, yokluk” olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Dolayısıyla insanlar, hissettikleri eksiklikleri gidermek için harekete geçer.

İnsan, sosyal bir varlıktır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde insanın hem bireysel hem de toplumsal ihtiyaçlarından bahsedilebilir. Nitekim Maslow (1943), insanın ihtiyaçlarını önem sırasına göre sıralamış, bu ihtiyaçların ilk üçünün bireysel, kalan ikisinin ise hem toplumsal hem de bireysel gelişim ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bireysel ihtiyaçlar; fizyolojik, güvenlik ve ait olma şeklinde ifade edilmekte ve “temel ihtiyaçlar” olarak adlandırılmaktadır. Bu ihtiyaçlar giderildiği takdirde kişi bir üst seviye olan “saygı ihtiyacı” ve “kendini gerçekleştirme” ihtiyacını gidermek konusunda girişimlerde bulunmaktadır. Maslow’a göre tatmin edilmiş davranışların, kişinin davranışı üzerinde etkisi yoktur. Ancak bu husus temel ihtiyaçlar için geçerlidir. İnsanın kendisine saygı duyması ve başkalarından saygı görmesi ile kendini gerçekleştirme tatmin edildikçe, daha çok tatmin edilme arzusu uyandırmaktadır.

Örgütte çalışan bir kişinin temel ihtiyaçlarını karşıladığı değerlendirilebilir. Çünkü ücret, çalışma koşulları, iş güvencesi, sigorta ve emeklilik, arkadaşlık ilişkileri gibi temel ihtiyaçların karşılanmadığı bir ortamda kişinin uzun süre çalışmaya devam etmesini beklemek çok gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Temel ihtiyaçları karşılanan çalışanlar, gerek yükselme gerek statü ve tanınma gibi imkanlardan dolayı örgüt dışında çalıştığı örgütün bir üyesi olmaktan, örgüt içinde de gerek başarmak gerek takdir edilmek gibi işyerindeki rolünden dolayı kendini değerli hissetmek ister. Kendisini geliştirme ve potansiyelini sergileme imkanı bulan çalışan da örgütte kalmak için gayret gösterir.

Yukarıda verilen Maslow'un motivasyon kuramı kapsamında cinsiyetin örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasında düzenleyici bir rol oynayabileceği değerlendirilmiş ve bu kapsamda yapılan çalışmada, cinsiyetin örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasında düzenleyici bir rolünün olup olmadığı araştırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada iki değişken üzerinde durulmuştur. İlki "örgüt temelli özsaygı" diğeri ise "algılanan istihdam edilebilirlik"tir. "Örgüt temelli özsaygı" Organization-Based Self-Esteem (OBSE) kavramının Türkçeye çevrilmiş halidir. "Self-Perceived Employability" (SPE) kavramı ise Türkçeye "kendi kendini istihdam etme", "algılanabilir istihdam edilebilirlik" veya "kendi kendine algılanan istihdam edilebilirlik" olarak tercüme edilebilir. Bu çalışmada "algılanan istihdam edilebilirlik" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Örgüt Temelli Özsaygı

"Öz" kelimesi "kendine, kendi kendini" anlamlarında birleşik kelimeler türeten bir sözdür (TDK). Bu anlamda "özsaygı"yı "kişinin kendi kendisine saygısı" olarak ifade etmek uygun olacaktır.

Sui ve Wang (2014) örgütle ve yöneticiyle olan ilişkilerde, çalışanların tepkilerinin altında özsaygı mekanizmalarının yattığını ileri sürmüştür (Keleş, 2015: s.10). Özsaygı, bir bireyin kendi yeterliliklerini genel olarak değerlendirmesini ifade eder. Bu anlamda insanların kendileri hakkında kişisel bir değerlendirmesidir. Bireyin kendisini yeterli, ihtiyaçlarını tatmin edici bir birey olarak görme derecesini yansıtır. Yüksek düzeyde özsaygısı olan bir kişide kişisel yeterlilik duygusu ve geçmişte ihtiyacını tatmin etmiş olma duygusu söz konusudur. Bu nedenle, genel özsaygısı yüksek insanların, "ben diğer insanlarla eşit değerdeyim" ve "kendimden memnunum" gibi kabulleri vardır (Pierce ve Gardner, 2004, s.592).

Özsaygının kaynakları iktidar, önem, erdem ve yeterlidir (Mruk, 2006, s.75). Gardner ve arkadaşlarına (2018: s.351) göre özsaygının gelişmesi genetik bir temele sahip olmasının yanı sıra yaşam deneyimleriyle şekillenen evrensel bir güdü gibi görünmektedir (Başgüt, 2019, s.82).

Literatürde kişilerin genel özsaygısına odaklanan çalışmaları yaygın olarak görmek mümkün iken 1990'lı yıllardan itibaren "örgüt temelli özsaygı" üzerine de yoğunlaştığı görülmektedir. Özsaygının hiyerarşik birçok yönlü bir olay olduğu fikrinin ortaya çıkması ve özsaygının, bireyin kendisinin ne kadar yetenekli, önemli ve değerli olduğuna inandığını göstermesi örgüt temelli özsaygı kavramını ortaya çıkarmıştır (Pierce ve Gardner, 2004, s.593).

Örgüt temelli özsaygı, örgüt ortamında çeşitli rollerde bulunan insanların, örgütün bir üyesi olarak, kendisini önemli ve değerli bulma gibi ihtiyaçlarını karşıladığına dair inanç düzeyidir (Pierce vd., 1989; Pierce ve Gardner, 2004: s.593). Diğer bir anlatımla çalışanların bünyesinde bulunduğu örgütteki rolleri çerçevesinde kendi ihtiyaçlarını tatmin edebildiklerine dair inançlarının derecesidir (Akalm, 2006, s.52; Erden, 2011, s.29; Keleş, 2015, s.6). Kısaca örgüt temelli özsaygı, çalışanların örgütün üyesi olarak kendi değerleri ve yetkinlikleriyle ilgili inançlarını ifade etmektedir (Bowling vd., 2010).

Örgüt temelli özsaygı; "iş tatmini, örgütsel bağlılık, motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışı, iş performansı ve işten ayrılma niyeti gibi örgütle ilgili tutum ve davranışlar" ile ilgilidir (Pierce ve Gardner, 2004, s.591).

Örgüt temelli özsaygı algısı yüksek çalışanlar örgütte önemli, yetkin ve istihdam edilebilecek yetenekte olduklarını düşünürler. Ayrıca bu kişiler, örgütte itibar gördüklerini düşünür, her yerde bir fark yarattıklarına ve örgütün önemli bir parçası olduklarına inanırlar (Pierce ve Gardner, 2004, s.593). Yüksek örgüt temelli özsaygısı olanlar, bir örgüt üyesi olarak kişisel yeterlilik duygusuna ve geçmişte örgütsel rollerden kaynaklanan önemli bir iş yapma, çevre tarafından takdir edilme, yararlı olma gibi gereksinimlerinin doyurulduğu duygusuna sahiptir. Dolayısıyla yüksek örgüt temelli özsaygıya sahip olan çalışanlar, kendilerini çalıştıkları örgütte önemli, anlamlı, etkili ve değerli olarak algılar (Yıldırım, 2003, s.381).

Örgüt temelli özsaygı halen çalışılan örgütte şekillenen bir özsaygı boyutu iken, genel özsaygı daha durağan bir yapıdadır. Genel özsaygının insan yaşamındaki kökeni çocukluğa kadar varan uzun bir geçmişe dayanır. Bowling ve arkadaşları (2010)'nın yaptıkları çalışmada, örgüt temelli özsaygının işle ilgili değişkenlerle ilişkisinin, genel özsaygının işle ilgili değişkenlerle olan ilişkisinden daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ör-

güt temelli özsaygının, genel özsaygı ve işle ilgili kriterler arasındaki ilişkilere aracılık ettiği tespit edilmiştir.

Pierce ve Gardner, (2004: s.594) karmaşık iş tasarımlarının, rutin olmayan teknolojilerin, organik tasarımın ve katılımcı sosyal sistemlerin daha yüksek özsaygı düzeyine yol açacağını belirtmiştir. Çünkü bunlar çalışanlara kendisini örgütsel rollere uygunluk ve kendini ifade etme konusunda daha büyük fırsatlar sunacaktır. Bir organizasyondaki başarılı deneyimler, bireyin organizasyon temelli özsaygısını artırırken, başarısız deneyimler kişinin bu başarısızlığı kendisine bağlamasından dolayı özsaygının azalmasına yol açacaktır (Pierce ve Gardner, 2004, s.594).

Örgüt temelli özsaygı kavramını literatüre katan Pierce ve arkadaşları (1989) yapmış oldukları çalışmalarında, özsaygı kavramını işletmeler açısından ele almışlar ve kavrama ilişkin bazı öncüller belirlemişlerdir. Pierce ve arkadaşları (1989, s.628-629)'nın yapmış oldukları çalışmada ifade edilen öncülleri aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür (Keleş, 2015, s.7; Başgüt, 2019, s.86).

- Diğerlerinin (yönetici, çalışma arkadaşları gibi) çalışanın performansı hakkındaki inancı ve beklentisi,
- Yönetimsel tutum ve davranışlar ile şekli,
- Yapılan işin özelliği ve işin zorluk derecesi.

Artan örgüt temelli özsaygı düzeyi ile birlikte çalışanın olumlu yönde değişen davranış ve tutumları sayesinde, örgütlerin hedeflerine daha kolay ulaşacağı düşünülmektedir (Başgüt, 2019, s.85). Şöyle ki; Korman (1976)'a göre bireyler tutum ve davranışlarını özsaygı düzeylerini sürdürecektir. Bu kuramsal ilkeye göre, çalışma ortamında yüksek özsaygıya sahip bireylerin iş doyumları ve verimleri de yüksek olacaktır. Diğer yandan, düşük özsaygılı bireylerin, işe yönelik olumsuz tutum sergilemeleri ve verimsiz iş davranışlarında bulunmaları beklenebilir (Yıldırım, 2003, s.380). Bu kapsamda yapılan çalışmalarda örgüt temelli özsaygının çalışanın motivasyonunu, tutumlarını ve işle ilgili davranışlarını etkilediği kabul edilmektedir (Başgüt, 2019: s.90; Akalın, 2006: s.58). Nitekim Başgüt (2019, s.91), yaptığı çalışmada, örgüt temelli özsaygı ile performans, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca yüksek düzeydeki örgüt temelli özsaygı hem iş performansını (Keleş, 2015, s.9) hem de yaşam doyumunu (Keleş, 2015: s.49; Özçelik Bozkurt ve Özkoç, 2019) olumlu düzeyde etkilemektedir.

İş ve örgütsel deneyimler etrafında oluşmuş bir bireyin özsaygısı, çalışanların motivasyonu, işe bağlı tutum ve davranışlarını belirlemede önemli bir rol oynar (Pierce ve Gardner, 2004). Pierce ve Gardner (2004, s.606-609) içsel motivasyon, işle ilgili tutumlar, örgütsel değişime uyum, işte kalma, etik davranış niyeti, geribildirim arama davranışı, kariyer seviyesi çıktıları ve mentorluğu örgüt temelli özsaygının sonuçları olarak belirtmiştir. Bu kapsamda yüksek özsaygının çoğunlukla olumlu sonuçlar ihtiva ettiği söylenebilir.

Mruk, (2006, s.6) ise yüksek özsaygının, bazı istenmeyen davranış biçimleriyle, örneğin bencillikle, narsisizmle ve hatta şiddetle ilişkili görülebileceğini ifade etmiştir. Örgüt temelli özsaygı kavramının negatif ilişki içinde olduğu kavramlar; geri çekilme davranışı, rol belirsizliği, rol çatışması ve nevroitiklik, olumsuz iş davranışları ve işten ayrılma niyeti şeklinde belirlenmiştir.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik

İstihdam edilebilirlik, insanların istedikleri türden iş bulmak ve çalışmak için gerekli becerilere ve diğer özelliklere sahip olmalarıyla ilgilidir (Fugate vd., 2004, s.16; Rothwell ve Arnold, 2007, s.25). İstihdam kavramı geçmişte aynı organizasyonda uzun yıllar çalışabilmeyi çağrıştırırken, günümüzde artan küreselleşme ve hızla gelişen bilgi teknoloji ortamına paralel olarak değişim göstermiştir. Söz konusu ortam bireyleri daha dinamik davranmaya sevk etmektedir. Artık bireyler aynı organizasyonda uzun yıllar çalışmak bir yana, aynı kariyerde devam etme imkânı bile bulamamaktadır. İş güvencesizliği bu anlamda çalışanların ve adayların önünde devamlı tehdit olarak durmaktadır. Kısaca tek bir işte uzun yıllar çalışma ve çalıştırma anlayışından uzaklaşmıştır. Örgütler de çalışanlarını uzun süre istihdam etme gereği duymamaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde istihdam edilebilirlik, çalışanların iş güvencesi ile ilgili önemli bir kavramdır.

Ömür boyu aynı organizasyonda çalışmak artık pek mümkün olmadığı için iş güvencesinin farklı şekillerde korunması ihtiyacı belirlemiştir. İşgücü piyasasında da “ömür boyu istihdam” yerine “ömür boyu işe alınabilirlik” kavramı kullanılır hale gelmiştir (Forrier ve Sels, 2003, s.102). Bireylerin tahmin edilmesi güç, hareketli ve daha değişken işgücü piyasası koşullarıyla başa çıkmalarının bir yolu “istihdam edilebilirlik” olmaktadır (Berntson

vd., 2006, s.224). Çalışanların, işgücü piyasasının değişken dinamikleri içerisinde farklı işler ve örgütler arası geçiş yapabilmesi için, kendilerini "istihdam edilebilir" kılmaya yönelik sürekli öğrenme ve geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunması gerekmektedir (Gerçek ve Elmas Atay, 2017, s.92). Bu durumda bireyler mevcut pozisyonlarını korumak hatta terfi etmek veya farklı bir işe girmek için devamlı kendisini sorgulamalı ve potansiyelini koruyup geliştirmelidir. Bu değerlendirmeler kendi kendini istihdam etme kavramının önemine ve gerekliliğine işaret etmektedir. Bireyin işgücü piyasasında gerçekte ne kadar ilgi göreceğinden çok, kişinin bu konuya ilişkin kendi düşünceleri önem kazanmaktadır (Gerçek ve Elmas Atay, 2017, s.93).

Gerçek ve Atay (2017, s.92)'a göre, "istihdam edilebilirliğe yönelik ilk çalışmalar 1950'li yıllarda başlamış, işsizlerin tam istihdama dâhil edilmesine odaklanılmıştır. 1980'lerde istihdam edilebilirlik, örgütsel düzeyde ele alınmıştır. 1990'lardan itibaren istihdam edilebilirliğin iş güvencesizliğine bir alternatif olabileceği" düşünülmüştür.

Bu çerçevede istihdam edilebilirlik, bireyin iç veya dış işgücü piyasasında bir işte kalma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Fugate ve arkadaşları (2004, s.1)'na göre istihdam edilebilirlik, kariyer kimliği, kişisel uyurlanabilirlik, sosyal ve beşerî sermaye olmak üzere üç boyuttan oluşan, işe özgü aktif uyurlanabilirliği ifade eder.

Forrier ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışma, farklı istihdam edilebilirlik kavramlarını, parçalanmışlıktan kurtarıp birleştirmeyi hedeflemiştir. Yazarlar, istihdam edilebilirliği "bir bireyin iç ve/veya dış işgücü piyasasında iş bulma şansı" olarak tanımlamaktadır.

Berntson ve arkadaşları (2006, s.225)'na göre istihdam edilebilirlik, "nesnel ve algılanan istihdam olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nesnel istihdam edilebilirlik, bireyin eğitim durumu ya da işgücü piyasasındaki pozisyonu gibi somut göstergelere ilişkindir. Algılanan istihdam edilebilirlik ise, bireyin aynı işletmede farklı bir işe veya farklı işletmelerde yeni bir işe girip giremeyeceğine ilişkin kişinin kendi değerlendirmeleri" ile ilgili bir kavramdır (Gerçek ve Elmas Atay, 2017, s.93). Benzer şekilde Rothwell ve Arnold (2007), algılanan istihdam edilebilirliği, içsel ve dışsal olmak üzere iki şekilde ele almıştır. Forrier ve arkadaşları (2015, s.58)'na göre algılanan içsel istihdam edilebilirlik, "bireyin çalıştığı örgütteki istihdam edilebilirliğine ilişkin algılarını yansıtırken, algılanan dışsal istihdam edilebilirlik ise bireyin

farklı bir örgütte istihdam edilme olasılığına ilişkin düşünceleri" ni ifade etmektedir (Gerçek ve Elmas Atay, 2017, s.94).

Algılanan istihdam edilebilirlik, kişinin gelecekteki iş dünyasında, özellikle kısa periyotlu iş değiştirme kapasitesinin mevcut bir değerlendirmesidir (Rothwell ve Arnold, 2007, s.25). Çalışanın kendi yaptığı bu değerlendirmede geleceğe yönelik beklentiler odak noktasındadır. Kişinin yeni bir iş bulma girişiminin ne ölçüde kolay olacağıyla ilgili düşünceleri (Rothwell ve Arnold, 2007), niteliklerine uygun bir iş bulabilme konusunda algılama kabiliyeti (Rothwell vd., 2008) şeklinde ifade edilmektedir (Özçelik Bozkurt ve Özkoç, 2019, s.266). Birey açısından istihdam edilebilirlik anlayışı, çalışanların kendi kariyer gelişimlerini yönetmesi ve iş güvencelerini koruma yönünde kendilerini geliştirmeleri gerektiğini öne sürmektedir. İşveren açısından bakıldığında işveren, ihtiyaç duyulan niteliklerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için çalışanlara gerekli bilgiyi, zamanı, kaynağı ve fırsatları sunmalıdır (Gerçek ve Elmas Atay, 2017, s.93).

Wittekind ve arkadaşları (2009, s.566)'nın yapmış oldukları araştırma, "eğitim, kariyer ve beceri gelişimine destek, mevcut işle ilgili becerilerin seviyesi ve iş değiştirmeye istekli olmak", algılanan istihdam edilebilirliğin öncülleridir. İstihdam edilebilirlik, ayrıca özyeterlik, özsaygı ve özgüven gibi kişisel algılardan da etkilenmektedir (Sumanasiri vd., 2016, s.128). Andrew ve Higson (2008), istihdam edilebilirlik için transfer edilebilir bazı beceri ve yetkinliklerden bahsetmiştir. Bunlar; profesyonellik, güvenilirlik, belirsizlikle mücadele yeteneği, baskı altında çalışabilme yeteneği, stratejik olarak düşünme ve plan yapabilme yeteneği, diğerleriyle iletişim ve bir ağ kurabilme yeteneği, yazılı ve sözlü iletişim becerilerine sahip olma, yaratıcılık ve öz güven, öz yönetim ve zaman yönetimi becerileri ve öğrenme ve sorumluluk almaya istekliliktir (Aybas ve Kırbaslar, 2014, s.356).

Birey açısından istihdam edilebilirlik algısı oluşmasını sağlayan faktörler; "sahip olduğu bilgi ve beceri, bu varlıkları kullanma biçimi ve işverenlere sunma biçimi ve iş aradığı ortam koşullarının durumuna" bağlıdır. Böylece sadece bilgi ve beceri değil, bunları yansıtma biçiminin de önemli olduğu görülmektedir (Erdem vd. 2016, s.774). İstihdam edilebilirliği etkileyen faktörleri tanımlamak, istihdam edilebilirliği arttırabilmek, geliştirebilmek açısından önem taşımaktadır. Aybas ve Kırbaslar (2014, s.353)'ın yaptığı çalışma sonuçlarına göre, hürs ve iç kontrol odaklılığın istihdam edilebilirlik üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bireylerin "istihdam edilebilir" olarak nitelendirilebilmeleri için, hali hazırda çalışıyor olma koşuluna gerek duyulmamaktadır (Gerçek ve Elmas Atay, 2017, s.92). Öğrencilerin, yani gelecekte çalışan olacakların da istihdam edilebilir olmayla ilgili algıları vardır.

Birçoklarının istihdam denince "bireyin istihdam edilebilirlik becerileri ve nitelikleri" terimini kullanmalarını 'dar' bir kullanım olarak gören McQuaid ve Lindsay (2005, s.197); konunun arz ve talep yönüne vurgu yaparak bireysel faktörler, kişisel koşullar ve dış faktörler etrafında inşa edilen istihdam edilebilirliği analiz etmek için geniş bir çerçeveye kullanmıştır.

Çalışanların istihdam edilebilir olabilmesi için sadece kendi branşlarına özgü mesleki uzmanlıkları yeterli değildir. Bunun yanında "çeşitli ve transfer edilebilir becerilere ve niteliklere" ihtiyaç duyulmaktadır. Bilginin yoğunlaşması, küreselleşme ve hizmet sektöründeki büyümeden kaynaklanan çalışma yaşamının doğasındaki değişim, bu gelişimin ana nedenini oluşturmaktadır (Heijde ve Heijden, 2005, s.143 Akt. Erdem vd. 2016, s.774).

Algılanan istihdamı daha yüksek olan bireyler işyerindeki durumu daha iyi değerlendirebilecek ve sonuçta daha sağlıklı ve iyi varlık gösterebilecektir (Berntson ve Marklund, 2007, s.279). Algılanan istihdam edilebilirlik düzeyi yüksek olan kişi kendini güvende hisseder ve çevresel koşullara karşı bağımsız hareket edebilir (Özçelik Bozkurt ve Özkoç, 2019, s.267).

Örgüt Temelli Özsaygı ile Algılanan İstihdam Edilebilirlik Arasındaki İlişki ve Cinsiyetin Bu İlişkiye Etkisi

Bireylerin üst düzey örgüt temelli özsaygıya sahip olması çalıştığı kurumun bir parçası olarak kişisel yeterliliğe sahip olduğunu ve geçmişe yönelik olarak sahip olduğu roller neticesinde ihtiyaçlarının tatmin edildiğini göstermektedir. Kişilerin örgüt içinde kendilerine verilen görevle ilgili olarak yeterlilik duygusunda olması örgütsel temelli özsaygının bir sonucudur (Yeşiltaş, 2014, s.127). Pierce ve arkadaşları (1989)'na göre, örgüt temelli özsaygısı yüksek olan kişi örgütün bir üyesi olarak kişisel yeterlilik hissedecek ve dolayısıyla örgütteki görevlerinden tatmin olacaktır, çalışan, kendini örgüt içinde verimli, anlamlı, etkili ve değerli bir birey olarak görecektir (Keleş, 2015, s.6). Algılanan istihdam edilebilirlik de bireyin kendine yeni, eşit düzeyde (De Cuyper vd., 2011, s.1487) veya daha iyi bir iş bulma olasılığı konusundaki düşüncesidir (Bernston vd., 2006).

Bir organizasyonda çalışan bireyin bu örgütten kaynaklanan durumlardan temel alan özsaygısı yüksek olunca onun istihdam edilebilirlikle ilgili algılamalarının da olumlu olması, istihdam konusunda kendine güvenmesi beklenmektedir. Dolayısıyla örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu kapsamda kurulan hipotez şu şekilde ifade edilmiştir:

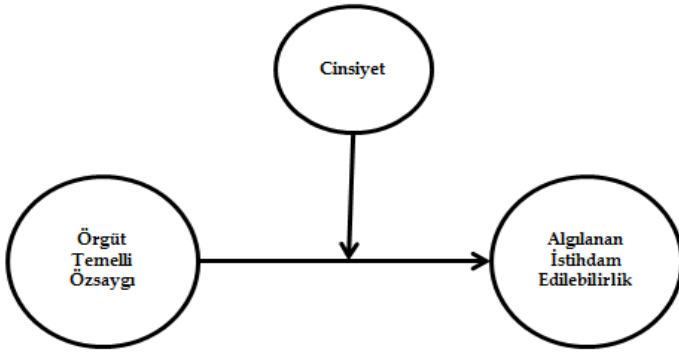
- *H₁: Örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasında anlamlı ve aynı yönlü bir ilişki vardır.*

Aybas ve Kırbaşlar (2014, s.360) tarafından yapılan çalışmada katılımcı öğrencilerin kendilerine ilişkin istihdam edilebilirlik algılamaları, cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre kendilerine ilişkin olan inanç algılamaları daha yüksektir. Diğer bir ifade ile kız öğrenciler, kendilerini erkek öğrencilere göre daha az istihdam edilebilir bulmaktadırlar. Erdem ve arkadaşları (2016, s.779)'nın çalışanlar üzerinde yaptıkları çalışmada algılanan istihdam edilebilirliğin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

McColl-Kennedy ve Anderson, (2005) tarafından Avustralya'da bir farmakoloji şirketinde yapılan çalışmada, astlar arasında en yüksek özsaygı düzeyinin, yöneticinin kadın, astın erkek olduğu durumlarda yaşandığı tespit edilmiştir (Akalin, 2006, s.63). Erden (2011, s.56) tarafından yapılan çalışmada kadınların örgüt temelli özsaygı ortalamalarının erkeklerin ortalamasından daha yüksek olduğu görülmüştür. Keleş (2015, s.33-34) tarafından yapılan çalışmada yine kadınların ortalamaları, erkeklerin ortalamasından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Başgüt, (2019, s.136) tarafından yapılan çalışmada tıbbi satış mümessili çalışanların örgüt temelli özsaygı düzeyinin cinsiyet durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve kadın çalışanların örgüt temelli özsaygı düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanında; Bowling ve arkadaşları (2010, s.614) tarafından yapılan çalışmada ise cinsiyetin örgüt temelli özsaygı ile bir ilişkisi tespit edilememiştir (Başgüt, 2019, s.97). Literatürde yer alan ve yukarıda ifade edilen çalışmalar ışığında oluşturulan hipotez şu şekilde ifade edilebilir:

- H_2 : Örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici etkisi vardır.

Çalışmada kullanılan örgüt temelli özsaygının algılanan istihdam edilebilirlik üzerinde cinsiyetin düzenleyici etkisini gösteren araştırma modeli Şekil-1’de sunulmuştur. Araştırma modelinde örgüt temelli özsaygı değişkeninin algılanan istihdam edilebilirlik değişkeni üzerindeki direkt ve bu ilişkide cinsiyet değişkeninin düzenleyici etkisi gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Ampirik Bir Araştırma

Yapılan araştırmanın uygulama bölümünde; çalışmanın amacı, çalışmanın yapıldığı yer, çalışmanın anakütlesi ve örnekleme, çalışmada kullanılan yöntem, yapılan analizlerde kullanılan verilerin toplanmasında kullanılan algılanan istihdam edilebilirlik ölçeğinin açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ve güvenilirlik analizi ile örgüt temelli özsaygı ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi, değişkenler arasındaki ilişkideki düzenleyici etkinin incelendiği regresyon analizi ve bu analizler sonucunda elde edilen bulgular ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları arasındaki ilişkide cinsiyet değişkeninin düzenleyici etkisinin olup olmadığının araştırılarak sonuçlarının ortaya konması amacıyla yapılmıştır.

Yazında örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları arasındaki ilişkide aracılık etkisini inceleyen bazı araştırmalara rastlanmasına rağmen, örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyicilik etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. İfade edilen iki değişken arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici etkisinin incelenmesi ilk olması nedeniyle önem arz etmektedir ve yapılan çalışmanın yazına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Yapıldığı Yer, Anakütle ve Örneklem

Çalışmada kullanılan veriler (birincil veri), Temmuz-Kasım 2019 döneminde Ankara ve Mersin illerinde bulunan beş adet devlet üniversitesinde görev yapan akademisyene uygulanan bir anket (web tabanlı olarak google formlarda oluşturulan iki ölçek) ile toplanmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde beş devlet üniversitesinde 567 kişi çalışmaktaydı. Dolayısıyla çalışmanın ana kütlelerini bu çalışan grup oluşturmaktadır. Bu kapsamda örneklem büyüklüğü ise (1) no'lu formülden yararlanılarak hesaplanmıştır (Eygü ve Güllüce, 2017).

$$n = \frac{NpqZ^2}{(N-1)d^2 + pqZ^2} \quad (1)$$

Formül-1'de n: Örneklem sayısı, N: Anakütle sayısı, p: İncelenecek olayın görülüş sıklığı (olasılığı), q: İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığı (1-p), Z: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer (%(1 - α) düzeyinde Z test değeri, α= Önem düzeyi), d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen ± sapma (hata (tolerans) payı) olarak simgelenmiştir. Bu formül ana kütle sayısının bilinmesi halinde kullanılmaktadır. Çalışmada büyük örnekle çalışmak için ankete katılanların oranları 0.5 olarak alınmış, %5 önem düzeyinde %5 hata payı ile ana kütle temsil edecek örnek büyüklüğü;

$$n = \frac{(567 * 0.5 * 0.5 * 1.96 * 1.96) = 544.54}{(566 * 0.05 * 0.05) = 1.415 + (0.5 * 0.5 * 1.96 * 1.96) = 0.96} = 229$$

olarak bulunmuştur. Araştırmada hedeflenen minimum örnek büyüklüğü 229 kişidir.

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi seçilmiş ve bu kapsamda 400 adet anket sahaya sürülmüştür. Anket uygulaması yapıldıktan sonra eksik ve boş anketler ayıklanmış ve geriye 372 anket kalmıştır. Doldurulan ve değerlendirmeye alınan anket sayısı çalışma için gereken 229 katılımcıdan fazladır.

Analizlerde algılanan istihdam edilebilirlik ölçeğinin açıklayıcı faktör analizinde 116 kişilik (birinci örneklem) ve her iki ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi ile cinsiyetin düzenleyici etkisinin incelendiği regresyon analizinde ise 256 kişilik (ikinci örneklem) grubun verdiği yanıtlar kullanılmıştır. 256 kişilik (ikinci örneklem) gruba ait demografik bilgilerin yer aldığı çizelge Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İkinci Örneklemin Demografik Bilgileri (Örneklem sayısı 256 kişi)

Değişken	f	%	Değişken	f	%		
Cinsiyet	Kadın	104	41	Statü	Öğr.Üyesi	56	22
	Erkek	152	59		Öğr.Gör.	88	34
			Arş.Gör.		112	44	
Eğitim	Lisans	116	45	Yaş	20 ve aşağı	0	0
	Y. Lisans	74	29		21-40	130	51
	Doktora	66	26		41-60	80	31
					61 ve yukarı	46	18

Çalışmada Kullanılan Yöntem

Yapılan çalışmada kullanılan verilerin toplanmasında Örgüt Temelli Özsaygı Ölçeği ve Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği olmak üzere iki adet ölçek kullanılmıştır.

Örgüt Temelli Özsaygı Ölçeği: Pierce, Gardner, Cumming ve Dunham (1989) tarafından tek boyutlu olarak oluşturulmuş ve Türkçe çevirisi ile geçerlik ve güvenilirlikleri ise Akalın (2006) tarafından yapılmıştır. Türkçe'ye uyarlanan ölçek, orijinal halinde olduğu gibi yine tek faktörlü olmak üzere 10 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı, Akalın (2006) tarafından 0.93 olarak bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'de Erden (2011) tarafından ayrı bir çalışmada ölçek kullanılmış ve soruların şıkları Akalın (2006)'da 7'li

Likert tipli ile Erden (2011)'in çalışmasında 5'li Likert tipli olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada ise Erden (2011) tarafından kullanım şekli benimsenmiştir.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği: ise Rothwell ve Arnold (2007) tarafından oluşturulmuş, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Söz konusu ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması, Gerçek ve Elmas Atay (2017) tarafından yapılmıştır.

Rothwell ve Arnold (2007) tarafından ilk olarak oluşturulmuş ölçekte yapı hedef davranışı ölçmek maksadıyla iki faktörlü olarak tasarlanmış, içsel istihdam edilebilirlik için 8 soru ve dışsal istihdam edilebilirlik için 8 soru olmak üzere toplam 16 adet soru kullanılmışken, Gerçek ve Elmas Atay (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlaması esnasında hedef davranışın ölçülmesinde ölçekte yapının yine iki faktörlü olmasının ve 10 adet sorunun yer almasının (içsel istihdam edilebilirlik için 4 soru ve dışsal istihdam edilebilirlik için 6 soru) uygun olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca Fırat ve arkadaşları (2019) tarafından Türkiye'de döküm sanayinde ve Bekmezci ve arkadaşları (2020) tarafından Ankara/Türkiye'de devlet ve vakıf üniversitelerinde olmak üzere iki ayrı anakütlede yapılan iki çalışmada ise söz konusu ölçek ile ilgili geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında yapılan analizler sonucunda ölçeğin tek boyutta toplandığı ortaya konmuştur. Ancak Fırat ve arkadaşları (2019) ve Bekmezci ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmalarda birer anakütle ile açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış ve bu analizler sonunda elde edilen uyum iyiliği değerlerine göre değerlendirme yapılmıştır. Belirtilen nedenden dolayı algılanan istihdam edilebilirlik ölçeği ile bu çalışmada bir defa daha ancak iki anakütle ile açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Rothwell ve Arnold (2007) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alpha değerleri; içsel istihdam edilebilirlik değeri 0.72, dışsal istihdam edilebilirlik değeri 0.79 ve ölçeğin toplam değeri 0.83; Gerçek ve Elmas Atay (2017) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alpha değerleri; içsel istihdam edilebilirlik değeri 0.812, dışsal istihdam edilebilirlik değeri 0.845 ve ölçeğin toplam değeri 0.88, uyum iyiliği değerleri olarak RMSEA: 0.088 olarak; Fırat ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alpha değeri 0.904, uyum iyiliği değerleri olarak CFI: 0.968, RMR (SMSR): 0.027, RFI: 0.924 ve NFI: 0.94 olarak ve Bekmezci ve arkadaşları

(2020) tarafından yapılan çalışma ölçeğın Cronbach alpha değeri 0.70 değeri üzerinde olduğu ve uyum iyiliği değeri SMSR (RMR): 0.06 olarak bulunmuştur.

Çalışmada Kullanılan Verilerin Çok Değişkenli Normal Dağılımlarının Kontrolü

Çalışmada yapılan regresyon analizi ile doğrulamalı ve açıklayıcı faktör analizlerinde iki grup veri kullanılmıştır. Bu iki grup veri, algılanan istihdam edilebilirlik ölçeğinin açıklayıcı faktör analizinde 116 kişilik örneklem ve her iki ölçeğın doğrulamalı faktör analizi ile cinsiyetin düzenleyici etkisinin incelendiği regresyon analizinde ise 256 kişilik örneklem gruplarıdır. Bu örneklem grupları analizlerde kullanılmadan önce mutlaka değişkenlerin çok değişkenli normal dağılım ile ortalama değeri tek değişkenli normal dağılımının kontrolü yapılması gerekir. Bu kapsamda R programlama dilinde yapılan *Henze-Zirkler* çok değişkenli normal dağılım testlerinin sonuçları Tablo 2'de ve ölçeklerin ortalama değeri ile ilgili Python programlama dilinde yapılan *Anderson-Darling* normal dağılım testleri ile elde edilen sonuçlar ise Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Ölçeklerin Birinci ve İkinci Grup Gözlemlerinin Çok Değişkenli Normal Dağılımının Kontrolü ile İlgili Yapılan Testler (R Programlama Dilinde)

R paketi ve kütüphanenin yüklenmesi					
<code>install.packages("readxl"); library(readxl); install.packages("MVN"); library(MVN)</code>					
<code>data1 <- read_excel("C:/Users/KENAN/Desktop/ÖTÖS116.xlsx")</code>					
<code>result1 <- mvn(data1, mvnTest = "hz"); result1\$multivariateNormality</code>					
<code>data2 <- read_excel("C:/Users/KENAN/Desktop/ÖTÖS256.xlsx")</code>					
<code>result2 <- mvn(data2, mvnTest = "hz"); result2\$multivariateNormality</code>					
<code>data3 <- read_excel("C:/Users/KENAN/Desktop/AİE116.xlsx")</code>					
<code>result3 <- mvn(data3, mvnTest = "hz"); result3\$multivariateNormality</code>					
<code>data4 <- read_excel("C:/Users/KENAN/Desktop/AİE256.xlsx")</code>					
<code>result4 <- mvn(data4, mvnTest = "hz"); result4\$multivariateNormality</code>					
ÖTÖS116	Test	HZ	p value	MVN	
İçin	Henze-Zirkler	0.23	0.24		YES
ÖTÖS256	Test	HZ	p value	MVN	
İçin	Henze-Zirkler	0.07	0.07		YES
AİE116	Test	HZ	p value	MVN	
İçin	Henze-Zirkler	0.17	0.22		YES
AİE256 için	Test	HZ	p value	MVN	
	Henze-Zirkler	0.13	0.16		YES

Tablo 3. Çalışmadaki İkinci Grup Verinin Değişkenlerin Ortalamasına Ait Normal Dağılımının Kontrolü ile İlgili Yapılan Testler (Python Programlama Dilinde)

Python Komutları	<pre># Excelden dosya okuma import pandas as pd dosya='C:/Users/KENAN/Desktop/PYTHON.xlsx' veri=pd.ExcelFile(dosya) tablo=veri.parse(0) # Anderson-Darling Test from numpy.random import seed from numpy.random import randn from scipy.stats import anderson # ÖTÖS için normality test result = anderson(tablo.ÖTÖS) print('Statistic: %.3f % result.statistic) p = 0 for i in range(len(result.critical_values)): sl, cv = result.significance_level[i], result.critical_values[i] if result.statistic < result.critical_values[i]: print("%.3f: %.3f, data looks normal (fail to reject H0)' % (sl, cv)) else: print("%.3f: %.3f, data does not look normal (reject H0)' % (sl, cv)) # AİE için normality test result = anderson(tablo.AİE) print('Statistic: %.3f % result.statistic) p = 0 for i in range(len(result.critical_values)): sl, cv = result.significance_level[i], result.critical_values[i] if result.statistic < result.critical_values[i]: print("%.3f: %.3f, data looks normal (fail to reject H0)' % (sl, cv)) else: print("%.3f: %.3f, data does not look normal (reject H0)' % (sl, cv))</pre>
Python çıktıları	<pre>ÖTÖS değişkeni için normallik test sonuçları Statistic: 0.297 15.000: 0.167, data looks normal (fail to reject H0) 10.000: 0.146, data looks normal (fail to reject H0) 5.000: 0.175, data looks normal (fail to reject H0) 2.500: 0.204, data looks normal (fail to reject H0) 1.000: 0.356, data looks normal (fail to reject H0) AİE değişkeni için normallik test sonuçları Statistic: 0.133 15.000: 0.117, data looks normal (fail to reject H0) 10.000: 0.126, data looks normal (fail to reject H0) 5.000: 0.155, data looks normal (fail to reject H0) 2.500: 0.204, data looks normal (fail to reject H0) 1.000: 0.676, data looks normal (fail to reject H0)</pre>

Tablo 2'de yer alan değerler incelendiğinde; her bir grubun anlamlılık değerinin ($p(0.07)$, $p(0.016)$, $p(0.22)$ ve $p(0.24)$) 0.05 anlamlılık değerinin üzerindedir.

rinde olduğundan ölçeklerin gözlem değerlerinin her iki grupta çok değişkenli normal ve Tablo 3'de yer alan değerler incelendiğinde; ölçeklerin ortalama değerlerinin her iki grupta normal dağıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmadaki bütün verilerin yapılacak analizlerde güvenilir bir şekilde kullanılabilceği sonucuna ulaşılmıştır.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği ile ilgili olarak SPSS paket programında geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ile ilgili yapılan analizlerin sonuçları Tablo 4, 5, 6, 7'de verilmiştir.

İlk olarak Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği ile ilgili olarak verilerin faktörlerip faktörlenemeyeceğinin kontrolü için KMO değerleri hesaplanmış ve Bartlett Küresellik Testi istatistikleri elde edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. KMO ve Bartlett Küresellik Testi

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0.816
	Ki-kare	1278.423
Bartlett Küresellik Testi	Sd	45
	p	0.000

Tablo 4'te yer alan analiz değerleri incelendiğinde; verilerin yapılması planlanan açıklayıcı faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir ($KMO > 0.60$ ve $p < 0.01$).

İkinci iş olarak açıklayıcı faktör analizinde Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği verilerinin kaç faktör altında toplandığının ve her bir faktörün yüklerinin hesaplanması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan analiz neticesinde elde edilen sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır. Analizde temel bileşenler yöntemi ve varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 5. Döndürülmüş Faktör Yükleri

	Faktörler	
	1	2
AİE7	0.877	0.197
AİE9	0.844	0.000
AİE8	0.797	0.098
AİE6	0.744	0.108
AİE10	0.738	0.324
AİE5	0.612	0.253
AİE3	0.093	0.773
AİE2	0.121	0.744
AİE4	0.324	0.717
AİE1	-0.050	0.692

Tablo 5'te yer alan değerler incelendiğinde; ölçek soru maddelerinin iki alt faktörde toplandığı ve faktör yüklerinin literatürde yer alan referans değerlerine uygun olduğuna (faktör yükleri>0.30) karar verilmiştir. Dolayısıyla Gerçek ve Elmas Atay (2017) tarafından söz konusu ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması esnasında elde edilen ölçeğin yapısıyla aynı sonuçlar elde edilmiştir.

Açıklayıcı faktör analizinde yapılması gereken üçüncü iş, belirlenen faktör sayısının toplam varyansı ne kadar açıkladığının kontrol edilmesidir. Bu kapsamda Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği'nin iki alt boyutunun toplam varyansı ne kadar açıkladığı ile ilgili yapılan analiz sonucu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Toplam Açıklanan Varyans

Faktör	İlk Özkökler			Çıkarılmış Faktörlerin Karelerinin Toplamı			Döndürülmüş Faktörlerin Karelerinin Toplamı		
	Top.	% Varyans	% Kümülatif	Top.	% Varyans	% Kümülatif	Top.	% Varyans	% Kümülatif
1	4.347	43.46	43.465	4.347	43.465	43.465	3.40	34.08	34.08
2	2.032	20.32	63.787	2.032	20.322	63.787	2.97	29.70	63.78
3	0.770	7.702	71.489						
4	0.693	6.928	78.417						
5	0.573	5.728	84.145						
6	0.501	5.014	89.159						
7	0.366	3.659	92.818						
8	0.322	3.218	96.036						
9	0.228	2.283	98.319						
10	0.168	1.681	100.000						

Tablo 6’da yer alan değerler incelendiğinde; Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği’nin iki alt boyutunun toplam varyansın %63.78’ini açıkladığı görülmektedir. Literatürde konu ile ilgili benzer çalışmalar incelendiğinde söz konusu değerler yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği’nin geçerlik analizlerinin yapılmasından sonra yapılması gereken son iş ise güvenilirliğinin kontrol edilmesi ile ilgili olarak Cronbach Alpha katsayısının hesap edilmesidir. SPSS paket programında yapılan analiz sonucu Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Cronbach Alpha Katsayısı İstatistikleri

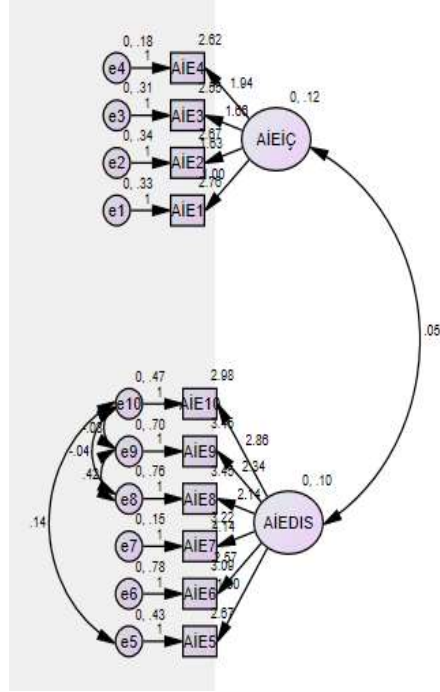
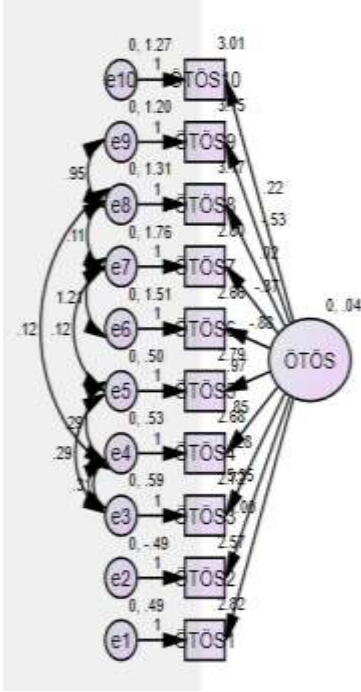
Cronbach Alpha	Standardize Edilmiş Cronbach Alpha N
0.850	0.861
	10

Tablo 7’de yer alan Cronbach Alpha katsayısının değeri incelendiğinde; söz konusu katsayısı değerinin literatürde yer alan benzer çalışmalar ile uyumlu olduğu ve Alpar (2012) tarafından hazırlanmış yayında yer alan çizelgeye göre ise ölçeğin “oldukça güvenilir bir ölçek” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik ve Örgüt Temelli Özsayı Ölçeklerinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapıları ortaya konduktan sonra analizlerde kullanılan verilerin ölçeklere uygun olup olmadığının kontrolü doğrulayıcı faktör analizi ile kontrol edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ikinci grup örneklem ($n=256$) kullanılmış ve analizler AMOS paket programında yapılmıştır. AMOS paket programında yapılan ölçeklere ait doğrulayıcı faktör analizinin şekilsel gösterimi Şekil 2’de ve Şekil 3’te yer almaktadır. Ayrıca yapılan doğrulayıcı faktör analizleri neticesinde ölçeklere ait uyum iyiliği değerleri ise Tablo 8’de gösterilmiştir.

Örgüt Temelli Özsaygı ile Algılanan İstihdam Edilebilirlik Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Düzenleyici Etkisi ve Bir Uygulama

Şekil 2. Örgüt Temelli Özsaygı Şekil 3. Algılanan İstihdam Edilebilirlik

Tablo 8. Ölçeklerin Uyum İyilik Değerleri

Ölçekler	χ^2	sd	χ^2/sd	CFI	RMSEA	TLI	NFI
Örgüt Temelli Özsaygı Ölçeği	174.919	27	6.47	0.953	0.047	0.938	0.923
Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği	167.535	30	5.58	0.96	0.094	0.936	0.901

$p>0,05$; $CFI>0,95$: Comparative Fit Index (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi); $RMSEA<0,08$: Root Mean Square Error of Approximation (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü); $TLI>0,90$: Tucker-Lewis İndeksi (Tucker-Lewis Index); $NFI>0,90$: Normed Fit Index (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)

Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları, Detay Yayınları, Ankara.

Tablo 8’de yer alan uyum iyiliği değerleri incelendiğinde; bütün uyum iyilik değerlerinin literatürdeki referans değerleri ile uyum içinde ve kabul edilebilir olduğu, ancak χ^2/sd değerinin ise referans değerlerini biraz aştığı (kabul edilebilir uyum: $3 > \chi^2/sd > 5$) ancak çeşitli çalışmalar incelendiğinde

yapılacak analizlerde sorun olmayacağı değerlendirilmiştir. Referans değerleri ile ilgili detaylı bilgilere Tablo 8'in altında da açıklandığı üzere Meydan ve Şeşen (2015) tarafından hazırlanmış yayına bakılabilir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde değişkenler arasındaki ilişki ile bu ilişkide cinsiyet değişkeninin düzenleyicilik etkisi olup olmadığı korelasyon ve regresyon analizleri ile araştırılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik ve Örgüt Temelli Özsaygı Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Algılanan istihdam edilebilirlik ve örgüt temelli özsaygı değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi ve cinsiyetin düzenleyici etkisi incelemeye önce söz konusu değişkenler arasında ilişkinin durumunun irdelenmesi gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri ile korelasyon katsayısı değerlerine bakmak gerekir. Bu kapsamda Python programlama dilinde yazılan kodlar kapsamında değişkenler ile ilgili elde edilen analiz sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayısı Değerleri

Değişkenler Arasındaki İlişki Katsayısının Hesaplanmasında Kullanılan Python Kodları				
Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	ÖTÖS	AİE
Örgüt Temelli Özsaygı (ÖTÖS)	2.830	0.51	1	
Algılanan İstihdam Edilebilirlik (AİE)	3.007	0.68	0.678*	1

* $p < 0.01$

Tablo 9'da yer alan değerler incelendiğinde; değişkenlerin ortalama değerlerinin birbirine yakın ve standart sapma değerlerinin ise oldukça güvenilir sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki katsayıları ise anlamlı olduğu ve aradaki ilişkinin aynı yönlü ve kuvvetli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara bağlı olarak kurulan bir nolu hipotezin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Korelasyon katsayılarının yorumlanmasında Alpar (2012) tarafından hazırlanmış yayının 338. sayfasındaki "Pearson r için Nitelendirme Tablo-

su”dan yararlanılmış olup detaylı bilgilere söz konusu yayına bakılarak ulaşılabilir.

Algılanan İstihdam Edilebilirlik ve Örgüt Temelli Özsaygı Değişkenleri Arasındaki İlişki ile Cinsiyetin Düzenleyici Etkisinin İncelenmesi

Çalışmada kullanılan iki değişken olan algılanan istihdam edilebilirlik ve örgüt temelli özsaygı değişkenlerinin arasındaki nedensellik ilişkisi ile cinsiyetin düzenleyici etkisinin ortaya konması amacıyla Baron ve Kenny'nin düzenleyici etkiyi tespit etmekte kullandığı analiz yöntemi olan hiyerarşik regresyon analizi kullanılmış (çalışmada hiyerarşik regresyon analizinin iki değişken arasındaki basit regresyon analiz sonuçları anlamlı bulunmuş ve bu çalışmada gösterilmemiştir.) ve söz konusu analiz ve SSPS paket programın PROCESS modülünde yapılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken (Y) olarak AİE, bağımsız değişken olarak ÖTÖS (X) ve cinsiyet (*düzenleyici değişken*, W) değişkenleri ve bağımsız değişken ve aynı zamanda etkileşim terimi olarak ÖTÖS ve cinsiyet değişkeninin çarpımı ($X * W$) sonucunda elde edilen gözlem değerleri alınmıştır. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin ortalaması merkezleştirilerek analize dâhil edilmiştir. Analizde, bağımsız değişken ile düzenleyici değişkenin birbiriyle çarpılması sonucunda ortaya çıkan etkileşim değişkeninin anlamlı olması durumunda, düzenleyici etkinin varlığı kabul edilmektedir (Baron ve Kenny, 1986).

Değişkenler ile kurulan modelin analizi yapılmadan önce mutlaka regresyon modeli ile ilgili olarak uygulanması gereken varsayımların kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda regresyon modeli ile ilgili olarak bütün sağlanması gereken varsayımların hepsinin sağlandığı görülmüştür. Varsayımlar kapsamında değişkenlerin çok değişkenli normal dağılması ile ilgili olarak önceki bölümlerde gerekli olan test yapılmıştır. Ayrıca önemli olan diğer bir test ise modelde çoklu doğrusal bağlantı problemi de incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda *VIF* değerlerinin (*ÖTÖS:3.16, CİNSİY:4.54, ÖTÖSxCİNSİY:4.18*) hepsinin literatürde genel kabul görmüş olan 5 referans değerinin altında olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda varsayımların kontrol edilmesinden sonra kurulan regresyon modeli ile ilgili elde edilen sonuçlar çizelge halinde Tablo 10'da verilmiştir.

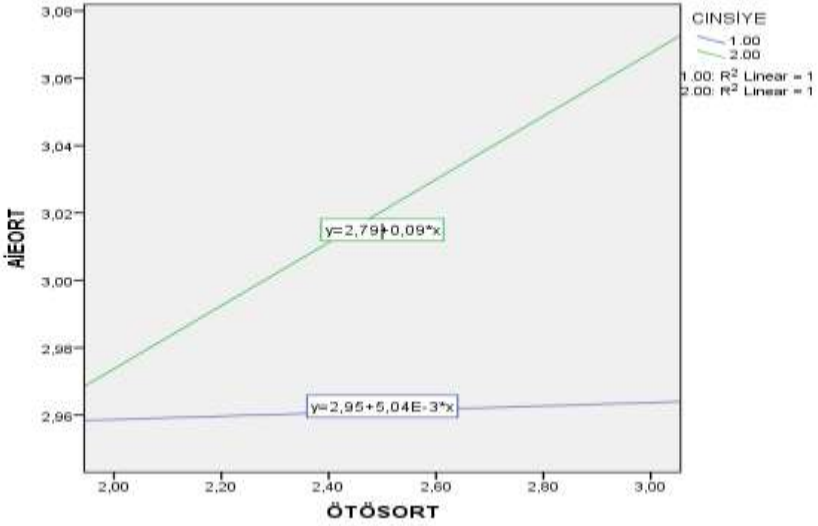
Tablo 10. Düzenleyici Etkinin İncelendiği Hayes-1 Modelinin Analiz Sonuçları

Hayes Modeli: 1					
Y : AİE, X : ÖTÖS, W : CİNSİY					
Örneklem Büyüklüğü: 256 ; Sonuç Değişkeni: AİE					
Model Özeti	R	R ²	F	p	
	0.2832	0.08	0.5859	0.0248	
Model		β Katsayısı	s.s.	t	p
	Sabit	3.1110	0.7452	4.1748	0.0000
	ÖTÖS	0.0837	0.2583	1.3241	0.0461
	CİNSİY	0.1625	0.4808	1.3379	0.0357
	ÖTÖSxCİNSİY	0.0888	0.1663	2.5336	0.0941
Tahmin edilen regresyon parametrelerinin varyans-kovaryans matrisi		Sabit	ÖTÖS	CİNSİY	ÖTÖSxCİNSİY
	Sabit	0.5553	0.1893	0.3392	0.1156
	ÖTÖS	0.1893	0.0667	0.1156	0.0407
	CİNSİY	0.3392	0.1156	0.2312	0.0787
	ÖTÖSxCİNSİY	0.1156	0.0407	0.0787	0.0277
Etkileşim Terimi (X*W)'nin Modele Etkisi		ΔR^2	F	p	
	X*W	0.0111	11.307	0.041	

Tablo 10'da yer alan sonuçlar incelendiğinde; kurulan modeli bir bütün olarak anlamlılığını sınavan F testine göre modelin anlamlı ($F=0.5859$, $p(0.0248)<0.05$), kurulan modeldeki sabit ve regresyon katsayılarını sınavan t testine göre katsayıların anlamlı (*sabit*: $p(0.000) < 0.1$, *ÖTÖS*: $p(0.0461) < 0.1$, *CİNSİY*: $p(0.0357) < 0.1$, *ÖTÖSxCİNSİY*: $p(0.0941) < 0.1$) ve etkileşim teriminin (X*W) modele dahil edildiğinde modelin bir bütün olarak yine anlamlı ve belirlilik katsayısında artış olduğu ve dolayısıyla sonuç olarak etkileşim terimini modele pozitif yönde bir artış kattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda cinsiyetin örgüt temelli özsaygı değişkeni ile algılanan istihdam edilebilirlik değişkeni arasında düzenleyici bir rol oynadığı ve bu sonuca göre iki numaralı hipotezin kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyetin örgüt temelli özsaygı değişkeni ile algılanan istihdam edilebilirlik değişkeni arasında düzenleyici bir rol oynadığı ortaya konulduktan sonra yapılması gereken işlem ise cinsiyetin kategorilerine göre (yapılan çalışmada cinsiyet değişkeni 1:kadın ve 2:erkek kategorileri) regresyon doğrusunu çizerek cinsiyetin iki değişken arasında nasıl rol oynadığını ortaya koymaktır. Çizilen regresyon eğrisiyle, cinsiyet düzenleyici değişkeninin kadın ve erkek olduğu durumlarda algılanan istihdam edilebilirlik ile örgüt temelli özsaygı arasındaki ilişkilerin anlamlılığı test edilmiştir (Aiken ve West, 1991; Cohen, Cohen, West ve Aiken, 2003). Bu kapsamda cinsiyet değişkeninin kadın ya da erkek durumlarında algılanan istihdam edilebilirlik ile örgüt

temelli özsaygı arasındaki ilişkinin nasıl bir değişim gösterdiğinin tespit edilmesinde Aiken ve West (1991)'in basit eğim testi kullanılmıştır. Böylece, cinsiyetin erkek ve kadın seviyelerinin algılanan istihdam edilebilirlik ile örgüt temelli özsaygı arasındaki ilişkide nasıl bir performans gösterdiği ile ilgili oluşturulan grafik Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. AİE ve ÖTÖS Değişkenleri Arasındaki İlişkide Cinsiyetin (1:Kadın, 2:Erkek) Etkisi

Şekil 4'te yer alan grafik incelendiğinde; yeşil doğru cinsiyet değişkeninin kadın ($W=1$) olduğunda çizilen regresyon doğrusu ve mavi doğru ise cinsiyet değişkeninin erkek ($W=2$) olduğunda çizilen regresyon doğrusudur. Grafikte W değişkeni (cinsiyet) 1 değerini (kadın) aldığında regresyon doğrusu $y=2.79+0.09x$ ve W değişkeni (cinsiyet) 2 değerini (erkek) aldığında ise regresyon doğrusu $y=2.95+5.04e-3x$ olmaktadır. Her iki regresyon doğrusunda da kadın ve erkeklerde örgüt temelli özsaygının düşük olduğunda algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin düşük ve birbirine yakın değerler aldığı, örgüt temelli özsaygının değerinin arttığı durumlarda kadınlarda algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin hemen hemen aynı kaldığı ancak erkeklerde algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin oldukça arttığı ve her iki cins arasında da farklılığın oluştuğu görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan çalışmada örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik kavramları arasındaki ilişki ve söz konusu ilişkide cinsiyetin düzenleyici etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda çalışmada kullanılan veriler iki adet ölçeğin 5 devlet üniversitesinde görevli 372 akademisyene uygulanarak toplanmıştır. Verilerin analizi için, SPSS paket programı PRO-CESS modülü, AMOS paket programı, Python programlama dili ve R programlama dili kullanılmıştır.

Çalışmanın sonunda örgüt temelli özsaygının algılanan istihdam edilebilirliği pozitif yönde güçlü olarak etkilediği, aralarında nedensellik ilişkisinin olduğu ve cinsiyetin düzenleyici bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Kadın ve erkeklerde örgüt temelli özsaygının düşük olduğunda algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin düşük ve birbirine yakın değerler aldığı, örgüt temelli özsaygının değerinin arttığı durumlarda kadınlarda algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin hemen hemen aynı kaldığı ancak erkeklerde algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin oldukça arttığı ve her iki cins arasında da oldukça büyük bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasında anlamlı ve aynı yönlü bir ilişki bulunduğu ve örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bu kapsamda insanlara çalıştığı örgütten ve örgütteki rolünden dolayı değer verilmesi durumunda, insanlar örgütün bir parçası olma konusunda daha fazla gayret gösterebilir. Bu durum, örgütün insanlarda oluşturduğu algının, toplumda oluşturduğu imajın çok önemli olduğunu gösterir. Bunun için insanların iş sahibi olmaktan öte üyesi olmaktan gurur duyacağı, örgütün vizyonu, misyonu ve değerleri ile aynı zamanda üyelerinin de amaç ve hedeflerini karşılayacağı bir düşünceyle hareket etmesi gerekir. Böyle bir yaklaşım, nitelikli insanları örgüte çekecek, insanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesini sağlayacak, örgüte bağlılıklarını artıracak, üretkenlik dışı davranışları ise ortadan kaldıracaktır. Örgüte katılan kişiler nitelikli kişilerdir. Böyle bir ortam yaratıldığı takdirde, tatmin edildikçe daha çok motivasyon sağlayan kendini gerçekleştirme davranışı bu kişilerin mevcut niteliklerini de artıracaktır.

Erkeklerde örgüt temelli özsaygının arttıkça algılanan istihdam edilebilirlik seviyesinin artması, kadınlarda ise bir değişiklik olmaması, toplumda kadın ve erkeğe yüklenen rollerden kaynaklanabilir. Statü ve ücret gibi hususlar genellikle erkeklere atfedilen mücadele ve hürs gibi kavramlarla yakından ilgilidir. Dolayısıyla erkekler istihdam edilebilirlik durumunu artırma konusunda bir gayret gösterecektir. Her ne kadar bu durum bir rekabet ortamı yaratacak olsa da bu, örgütün ve çalışanların lehine bir durum olacaktır. Kadınların algılanan istihdam edilebilirlik konusunda yaklaşımlarının değişmemesi ise kadının hürslü olmamak, öne çıkmamak, erkeği desteklemek gibi toplumsal öğretilerden kaynaklanabilir. Bu durum, kadınlar için örgüt temelli özsaygıdan ziyade kadınların kendilerine olan saygının daha önemli olmasından ve bu saygı için herhangi bir elemana ihtiyaç duymasından da kaynaklanabilir. Bunun nedeni de araştırma örnekleminin akademisyenlerden seçilmesi olabilir.

Bu araştırmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Araştırmanın boyamsal olmaması bu araştırmanın en önemli kısıtıdır. Diğer bir kısıt ise araştırmanın akademisyenler üzerinde yapılmasıdır. Bu araştırmanın farklı sektörlerde yapılması farklı sonuçları ortaya çıkarabilir. Ayrıca örgüt kültürü, örgüt iklimi, liderlik yaklaşımları, başarı ihtiyacı gibi değişkenler de sonuçları etkileyebilir. Dolayısıyla araştırmada ele alınan değişkenlerin öncüllerinin ve ardıllarının da dikkate alındığı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

EXTENDED ABSTRACT**The Moderating Effect of Gender in Relationship between Organization-Based Self-Esteem and Self-Perceived Employment, and an Application**

*

Kenan Orçanlı
Toros University

The aim of the present study is to examine the effect of the gender factor, which is considered to have a moderator role in the relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment, which are two important concepts in the organizational behavior literature today. The hypotheses established in this context are as follows.

- **Hypothesis 1:** There is a significant and same-way relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment.
- **Hypothesis 2:** Gender has a moderator effect in the relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment.

The data used in the study was gathered with two scales applied to 256 academics working in 5 universities located in Ankara and Mersin provinces and the model established in which the gender factor has a regulatory effect in the relationship between variables, was tested in the SPSS package program PROCESS module, in the AMOS package program and in Python programming language (confirmatory factor analysis, correlation analysis and regression analysis). Validity and reliability analysis results of the scales used in the study are below.

Scale		χ^2	s.d.	χ^2/sd	CFI	RMSEA	TLI	NFI
1	Organization-based self-esteem scale	174.919	27	6.47	0.953	0.047	0.938	0.923
2	Self-perceived employment scale	167.535	30	5.58	0.96	0.094	0.936	0.901

When the goodness of fit values of the scales in the table are examined, it can be said that the goodness of fit values of all three scales are compatible with the reference values in the literature.

The results obtained regarding the relationship between the variables are below.

Variables	Mean	s.s.		Organization-based self-esteem	Self-perceived employment
Organization-based self-esteem	2.830	0.51	r	1	0.658
			p		p<0.01
Self-perceived employment	3.007	0.68	r	0.658	1
			p	p<0.01	

- There is a significant and moderate relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment ($r=0.658$, $p(0.000) < 0.01$),

The results of the regression analysis applied to investigate causality relationships between variables in the study are below.

Independent Variable/Variables	Dependent Variable	Relationship Status
Organization-based self-esteem	Self-perceived employment	Significant

At the end of the study, it was confirmed that there was a positive and same-way relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment, and it was found that the gender of the employees played a moderator role in the relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment.

The results obtained regarding the hypotheses established in this context are shown in the table below.

H_1	There is a significant and same-way relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment.	Accepted
H_2	Gender has a moderator effect in the relationship between organization-based self-esteem and self-perceived employment.	Accepted

It is evaluated that the result presented in this way both will contribute to the organizational behavior literature and will be beneficial for people who are in managerial positions in businesses and those who work in a workplace for a fee.

This research also has some limitations. The fact that the research is not longitudinal is the most important limitation of this research. Another limitation is that the research is carried out on academics. Conducting this research in different sectors may reveal different results. In addition, variables such as organizational culture, organizational climate, leadership approaches, and the need for success can also affect the results. Therefore, it can be said that studies that take into account the premises and successors of the variables discussed in the research are needed.

Kaynakça / References

- Aiken, L. S. ve West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Akalın, Ç. (2006). *Duygusal örgütsel bağlılık gelişiminde çalışanların algıladığı örgütsel destek ve ara bir değişken olarak örgüt temelli öz-saygı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alpar, R. (2012). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aybas, M. ve Kırbaslar M. (2014). Hırs, iç kontrol odaklılık ve yenilikçiliğin iş gücü piyasası adaylarının istihdam edilebilirlik algıları üzerindeki etkisi. *Research Journal of Business and Management* 1(4), 353-364.
- Baron, R.M. ve Kenny, D.A. (1986). The moderator mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, Strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Başgüt, S. (2019). *Algılanan örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme ilişkisinde örgüt temelli özsaygının rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Bekmezci, M., Orçanlı, K. ve Görmen, M. (2020), Yetkinlik geliştirme kariyer tatmini ve iş performansına etkisi: Algılanan istihdam edilebilirliğin aracılık rolü. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*,
- Berntson, E., Sverke, M. ve Marklund, S. (2006). Predicting perceived employability: Human capital or labour market opportunities? *Economic and Industrial Democracy* 27(2), 223-244.

- Berntson, E. ve Marklund, S. (2007). The relationship between perceived employability and subsequent health. *Work & Stress*, 21(3), 279-292.
- Bowling, N. A., Eschleman, K. J., Wang, Q., Kirkendall, C. ve Alarcon, G. (2010). A meta-analysis of the predictors and consequences of organization-based self-esteem. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(3), 601-626.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S.G. ve Aiken, L.S. (2003). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Inc: Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- De Cuyper, N., Van der Heijden, B. I., ve De Witte, H. (2011). Associations between perceived employability, employee well-being, and its contribution to organizational success: A matter of psychological contracts?. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(7), 1486-1503.
- Eygü, H. ve Güllüce, A.Ç. (2017). Determination of customer satisfaction in conservative concept hotels by ordinal logistic regression analysis. *Journal of Financial Risk Management*, 6, 269-284.
- Erdem, H., Kılınç, E. ve Demirci, D. (2016). Çalışanlarda iş yükü fazlalığının algılanan istihdam edilebilirlik üzerine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 772-784.
- Erden, N.S. (2011). *Örgüte bağlılık ile örgütsel adalet arasındaki ilişkide örgüt temelli özsaygının rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergeneli, A. (2017). *Örgütsel Davranış*. Nobel, Ankara.
- Forrier, A. ve Sels, L. (2003). The concept employability: A complex mosaic. *International Journal of Human Resources Development and Management*, 3, 102-124.
- Forrier, A., Verbruggen, M. ve De Cuyper, N. (2015). Integrating different notions of employability in a dynamic chain: The relationship between job transitions, movement capital and perceived employability. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 56-64.
- Fugate M., Kinicki, A.J. ve Ashforth B.E. (2004). Employability: A psycho-social construct, its dimensions, and applications. *Journal of Vocational Behavior*, 65, 14-38.
- Gardner, D.G., Wickramasinghe, V. ve Pierce, J.L. (2018). Values congruence, organization-based self-esteem, and employee responses: Evidence from Sri Lanka. *International Journal of Cross Cultural Management*, 18 (3), 349-372.

- Gerçek, M. ve Atay, Elmas, S. (2017). Rothwell ve Arnold'ın algılanan istihdam edilebilirlik ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 91-103.
- Heijde, C.M.V. ve Heijden, B. (2005). The development and psychometric valuation of a multi-dimensional measurement instrument of employability and the impact of aging. *International Congress Series*, 1280, 143.
- Keleş, E. (2015). *Yaşam doyumunu yordayan örgütsel değişkenler: Örgüt temelli özsaygının düzenleyici rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Korman, A.K. (1976). Hypothesis of work behavior revisited and an extension. *Academy of Management Review*, 1(1), 50-63.
- Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- McCull-Kennedy, J.R., ve Anderson, R.D. (2005). Subordinate–manager gender combination and perceived leadership style influence on emotions, self-esteem and organizational commitment. *Journal of Business Research*, 58(2), 115-125.
- McQuaid, R.W. ve Lindsay, C. (2005). The concept of employability. *Urban studies*, 42(2), 197-219.
- Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Mruk, C.J. (2006). *Self-Esteem research, theory, and practice: Toward a positive psychology of self-esteem*, Springer Publishing Company, Third Edition, New York.
- Fırat, M.Z., Orçanlı, K. ve Bekmezci, M. (2019). Kendi kendini istihdam etme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması ve örgüt temelli özsaygının kendi kendini istihdam etmeye etkisi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 6-24.
- Özçelik Bozkurt, H. ve Özkoç, A.G. (2019). Çalışanlarda öznel iyi olma halinin algılanan istihdam edilebilirlik ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(1), 265-285.
- Pierce, J.L., Gardner, D.G., Cummings, L.L. ve Dunham, R.B. (1989). Organization-based self-esteem: Construct definition, measurement, and validation. *Academy of Management journal*, 32(3), 622-648.

- Pierce, J. ve Gardner, D. (2004). Self esteem within the work and organizational context: A review of organization-based self esteem literature. *Journal of Management*, 30(5), 591–622.
- Rothwell, A. ve Arnold, J. (2007). Self-perceived employability: Development and validation of a scale. *Personnel Review*, 36(1), 23-41.
- Rothwell, A., Herbert, I. ve Rothwell, F. (2008). Self-perceived employability: Construction and initial validation of a scale for university students. *Journal of vocational behavior*, 73(1), 1-12.
- Sui, Y. ve Wang, H. (2014). Relational evaluation, organization- based self-esteem, and performance: The moderating role of allocentrism. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 21(1), 17-28.
- Sumanasiri, E.G.T., Ab Yajid, M.S. ve Khatibi, A. (2016). Organization-based self-esteem (OBSE) and its influence on self-perceived employability (SPE) of IT export sector employees in Sri Lanka. *European Scientific Journal*, 12(14), 124-133.
- TDK. (t.y). 24.10.2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Uçar, D. (2009). *Algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık: Örgüt kaynaklı özsaygı'nın düzenleyici rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Wittekind, A., Raeder, S. ve Grote, G. (2009); A longitudinal study of determinants of perceived employability. *Journal of Organizational Behavior*, 31(4), 566-586.
- Yeşiltaş, M., (2014). Kurumsal sosyal sorumluluk algısının örgüt temelli öz saygıya etkisinde algılanan örgütsel prestijin aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 118-144.
- Yıldırım, F. (2003). Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ile örgütsel adalet, örgüt temelli özsaygı ve bazı kişisel ve örgütsel değişkenlerin ilişkisi. *Mülkiye Dergisi*, 27(239), 371–402.

Ek-1 Örgüt Temelli Özsaygı ve Algılanan İstihdam Edilebilirlik Kavramlarına Dayalı Olarak Oluşturulan Anket Formu

Cinsiyetiniz nedir?	① Erkek	② Kadın			
Statü	① Öğretim Üyesi	② Öğretim Görevlisi	③ Araştırma Görevlisi		
Kaç yaşındasınız?	① 20 ve altı ④ 61 ve üstü	② 21-40	③ 41-60		
Öğrenim durumunuz nedir?	① Lisans	② Yüksek Lisans	③ Doktora		
					Kesinlikle Katılmıyorum
					Katılmıyorum
					Kararsızım
					Katılıyorum
					Kesinlikle Katılıyorum
Örgüt Temelli Özsaygı Ölçeği					
1.Yararlıyım.	①	②	③	④	⑤
2.Verimliyim.	①	②	③	④	⑤
3.Uyumluyum.	①	②	③	④	⑤
4.Güveniliyorum.	①	②	③	④	⑤
5.İnanılıyorum.	①	②	③	④	⑤
6.Fark yaratabiliyorum.	①	②	③	④	⑤
7.Değerliyim.	①	②	③	④	⑤
8.Sözüm geçiyor.	①	②	③	④	⑤
9.Ciddiye almıyorum.	①	②	③	④	⑤
10.Önemliyim.	①	②	③	④	⑤
Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği					
1.Bu işletmede sahip olduğum ilişkiler kariyerimde yardımcı olur.	①	②	③	④	⑤
2.Şu anki işimde kazanmış olduğum beceriler, bunun dışındaki diğer meslek alanlarına da transfer edilebilir.	①	②	③	④	⑤
3.Başka işletmelerde de istihdam edilebilir olmak adına kendi kendimi geliştirebilirim.	①	②	③	④	⑤
4.Mesleki ağlarımı ve iş bağlantılarımı kariyerimi geliştirmek için kullanabilirim.	①	②	③	④	⑤
5.Eğer ihtiyacım olursa benzer bir işletmede şu anki işime benzer bir işi kolayca bulabilirim.	①	②	③	④	⑤
6.Şu an çalışmakta olduğum işletmeye benzeyen diğer işletmelerde benim gibi iş yapan insanlar gerçekten talep görür.	①	②	③	④	⑤
7.Hemen hemen her işletmede benimkine benzer bir işe kolaylıkla girebilirim.	①	②	③	④	⑤
8.Benimle benzer niteliklere sahip (bilgi, beceri, tecrübe v.s.) herhangi bir kişi, işverenler tarafından oldukça talep görür.	①	②	③	④	⑤
9.Becerilerim ve deneyimlerimle ilgili olan her işe girebilirim.	①	②	③	④	⑤
10.Benimle benzer deneyime sahip insanlar, hem kendi işletmelerinde hem de sektördeki diğer işletmelerde oldukça değer görür.	①	②	③	④	⑤
Not: Ankete eklemek istediğiniz düşüncelerinizi lütfen burada belirtiniz.					
Anketimiz Bitti... Teşekkür Ederiz...					

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Orçanlı, K. (2020). Örgüt temelli özsaygı ile algılanan istihdam edilebilirlik arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici etkisi ve bir uygulama. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4781-4815. DOI: 10.26466/opus.706649

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi : KKTC Örneği

DOI: 10.26466/opus.723883

*

Oksana Manolova Yalçın* – Bilin Engin Davut **

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kayseri/Türkiye

E-Posta: oxanamanolova@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5215-2717](https://orcid.org/0000-0001-5215-2717)

** Öğretmen, Yakın Doğu İlkokulu, Lefkoşa/KKTC

E-Posta: bilinengin@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-9374-4521](https://orcid.org/0000-0002-9374-4521)

Öz

Bu araştırma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İlkokul müdürlerinin ders denetimlerine ilişkin öğretmen görüşlerini değerlendirilmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2015 – 2016 eğitim-öğretim yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı İlköğretim Dairesine bağlı devlet ilkokulunda görev yapan 1148 öğretmen ve özel ilkokulda görev yapan 424 öğretmen olmak üzere toplam 1572 öğretmen oluşturmaktadır. Tabakalı örnekleme yoluyla araştırmanın örneklemini, güven düzeyi % 95 ve hata payı %5 alınarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin beş ilçesinden devlet ilköğretim okulunda görev yapan 289 öğretmen ve özel ilköğretim okulunda görev yapan 202 öğretmen olmak üzere toplam 491 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma 497 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak Bilge (2014) tarafından hazırlanan "İlkokul müdürlerinin ders denetimlerine ilişkin öğretmen görüşleri" ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre; ilkokul müdürlerinin ders denetimine ilişkin öğretmenler görüşleri cinsiyet, okul türü, bölge, hizmet yılı ve denetim süresi değişkenlere göre incelenmiştir. Öğretmen görüşlerine göre; hem ölçek düzeyinde hem planlama, sınıf yönetimi ve iletişimi, sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutlarında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devlet ve özel ilkokullarında müdürlerin denetimleri "biraz katılıyorum" düzeyindedir. Ölçekte yer alan planlama, sınıf yönetimi ve iletişimi, sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutunda da, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilkokullarında müdürlerin denetimlerine ilişkin görüşleri cinsiyet ve hizmet yılı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermez iken ($p > ,05$), okul türü, bölge ve denetim süresi değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı fark göstermiştir ($p < ,05$).

Anahtar Kelimeler: İlkokul, ilkokul müdürü, ders denetimi

The Evaluation Of The Teachers Opinions Towards The Primary School Principal Supervision:Trnc Sample

*

Abstract

The aim of this research is to define and find out the teachers' views about the classroom supervisions of primary school principals in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). The population of this research consists of a total of 1572 teachers, 1148 teachers working in the state primary school and 424 teachers working in the private primary school that affiliated to the Ministry of National Education and Culture of the Turkish Republic of Northern Cyprus in the Academic year of 2015-2016. By the sampling method, this research consists of 491 teachers in total, including 289 teachers working in the state primary schools and 202 teachers working in the private primary schools from five districts of the Turkish Republic of Northern Cyprus, with a 95% confidence level and 5% significant value. This research was carried out with 497 teachers. In this research, "Teachers' Opinions Towards Primary School Principal Supervision Evaluation Form" was used as a data collection which is being prepared by Esra Bilge in 2014 in Turkey.

According to the findings of this research, the teachers' views were examined on the variables of the gender, the school type, the places, the total years of the service and the time allocated for the classroom supervision of the school principals. According to the teachers' views about the supervision of the principals in the public and private primary schools of the Turkish Republic of Northern Cyprus; both at the scale level and in the dimensions of planning, classroom management and communication, classroom activities and student orientation, is at the level of "I agree". In the dimensions of planning, classroom management and communication, classroom activities and student orientation in the scale, the teachers' views about the supervision of the principals in the Turkish Republic of Northern Cyprus do not show a statistically significant difference on the scale in terms of gender and years of service ($p>.05$). However, a significant relation has been found on the school type, places and the time allotted for the classroom supervision of the school principles ($p<.05$).

Keywords: *Primary school, primary school principal, classroom supervision*

Giriş

Bir toplumu meydana getiren en önemli unsur olan bireyler ve bireyler arasındaki etkileşimdir. Bireyler arasında gerçekleşen bu ilişkiler bir düzen içinde olmalıdır. Bu nedenle, bireyler kendi aralarındaki iletişimi ve etkileşimi belli bir düzen içerisinde tutan sistemler geliştirmiştir. Eğitim sistemi ise, bu sistemlerin en başında gelir. Eğitimin en önemli amacı, düşünmeyi bilen, doğru bilgiye hızla ulaşabilen, öğrenen ve nasıl öğrenmesi gerektiğini öğrenen, özgür girişimi destekleyen, kendi kendilerine yetebilen kişiler yetiştirmektir. Kısacası eğitim, insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir. Bu amaçlar yerine getirilirken belli süreçlerden geçilir. Bu süreçlerde en önemli olan unsur sadece değişim ve değişime ayak uydurma olmuştur. Bu süreçlerde meydana gelen değişimlerin kontrol altında tutulması ve de değişikliklerin zamanında yapılması gerekir. Ayrıca, var olan sürecin de uygulanabilir olup olmadığı ya da var olan sürecin kalitesi daima denetlenmelidir. Başka bir ifadeyle, eğitim sisteminin etkililiğini eğitim denetimi ortaya koymaktadır. Özmen ve Güngör'ün (2008) de belirttiği gibi eğitim denetimi, hem önceden belirlenen amaçlara ulaşabilmek için hem de mevcut eğitim durumunu analiz edip değerlendirebilmek için nelerin öncelikli olduğu ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin nasıl geliştirileceğine ilişkin kuramsal ve uygulamalı olarak işlev görür.

Eğitimde denetimin amacı okul başarısını ve öğretimi geliştirmek ve öğrenci başarısını artırmaktır. Kaliteyi yükseltip başarıyı artırmak için denetimin büyük bir önemi vardır. Eğitim denetiminin diğer önemli bir amacı ise, öğretmenlerin mesleki gelişiminin sağlanması, eğitim amaçlarının gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesi, öğretim yöntemlerinin geliştirilmesinin sağlanması ve eğitimin değerlendirilmesinin geliştirilmesi gibi eylemlerdir.

Okulların, öğrencileri yetiştirip etkili bir eğitim sağlayabilmeleri için en önemli konularından biri iyi yönetilmeleridir. İyi yönetim de kuşkusuz iyi bir yönetici sayesinde olur. İyi yönetimin vazgeçilmez parçası ise denetimdir. Çünkü denetim, hızlı değişim ve gelişime ayak uydurmak için çok önemli bir süreçtir. Özden (2013), öğrencileri bilgi çağında başarılı bir birey olarak yetiştirmenin temelinde öğretmenin görevi olduğunu, öğretmenin de bu görevi yerine getirebilmesi için kendini geliştirebilmesine imkân sağlayacak ve onu motive edecek liderlik özelliğine sahip okul yöneticilerin olması gerektiğini

ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle, Taymaz'ın (2005) da belirttiği gibi denetim, sadece denetmenlerin görevi değil, aynı zamanda okulun işleyişiyle daha yakından ilgili olan ve okulla her an içli dışlı olan okul yöneticilerin de görevi olduğu unutulmamalıdır. Okul yönetiminde amaç, okulun belirlenen hedef ve amaçlarına uygun olarak eğitimin sürdürülebilmesidir. Burada da en önemli kişi kuşkusuz okul yöneticisi yani, okul müdürüdür. Okul müdürü görev yaptığı okulda hem yönetim görevinden hem eğitim denetiminden sorumludur.

Okul müdürlerinin okulun işleyişiyle ilgili olarak birçok görevi vardır. Bunlardan bazıları; bir öğretim yılı içinde okulun belirlemiş olduğu amaçların yerine gelmesini sağlamak, okulun amaçlarına uygun olarak yaşatılmasını sağlamak, okul ve sınıf içindeki uygulamaları denetlemektir. Bütün bu görevleri sağlamak için de denetime ihtiyaç vardır. Dinamik bir süreç olan eğitim sistemi denetim olmadan asla başarılı olamaz. Okullarda hem çalışanlar hem de öğrenciler açısından denetim yapılmalı ve anında dönüt verilmelidir. Bunun için de okul müdürü haber vererek ya da vermeden sınıfları ve dersleri, gözlem yaparak denetleyebilir ve eğitim-öğretim sürecini izleyebilir (Şişman, 2002). Jwaideh'e (1984) göre ise, etkili bir müdürün sahip olması gereken özelliklerin başında esneklik, yeniliği destekleyen ve okulun amaçlarını oluşturabilen özellikler gelmektedir (akt. Sharp ve Walter, 2003).

İlköğretim okullarında görev yapan müdürlerin bir eğitim yılı içinde görev ve sorumluluklarının fazla olması, okul müdürlerinin denetmenlik rollerini yerine getirememelerine neden olmuştur (Ergen ve Eşiyok, 2017). Oysa diğer görevler gibi, denetimin de önemi göz önünde bulundurularak, sınıf içi aktiviteler denetlenmeli ve bu denetimin etkili olabilmesi için müdürlerin öğretmenlere denetimin hemen ardından geliştirici dönüt vermeleri beklenmektedir.

İlgili alan yazında, Türkiye'de (Koşar ve Buran, 2019; Tonbul, ve Baysülen, 2017; Yeşil ve Kış, 2015; Bilge, 2014; Uçar, 2012; Danışmaz, 2011; Peker ve Selçuk, 2011; Koçak ve Helvacı, 2011; Kurt, 2009; Göktaş, 2008; İnal, 2008; Bakır, 2007) ve diğer ülkelerde (Spaulding, 2010; Minnear-Peplinski, 2009; Plowright, 2008; Glanz, Sullivan ve Shulman, 2007; Peryman, 2007; Williams, 2007; Atkins, 2006) okul müdürlerinin okul yönetme yeterliklerine ve okullarında gerçekleştirdikleri denetim sürecine ilişkin birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Bu araştırmaların ortak bulgular arasında: okul müdürü

tarafından yapılan ders denetimlerinin çoğunlukla bir eğitim döneminde sadece bir kez yapıldığı, objektif esaslara göre yapılmadığı, yol gösterme, yardım etme, etkili iletişim, araç – gereçlerin sağlanması, anında dönüt verilmesi, öğretmenin motive edilmesi ve hizmet içi eğitimlerin artırılması öğretmenlerin ders denetiminden beklentileri arasında yer aldığı saptanmıştır. KKTC’de eğitim denetimi konusunda çok az sayıda araştırma mevcuttur (Manolova Yalçın ve Ayan, 2020; Bıkmaz, 2018). Doğrudan okul müdürlerinin eğitim denetimi sürecine ilişkin ise herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde (KKTC) özel ve devlet ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin, ilkokul müdürlerinin ders denetimlerine ilişkin görüşlerinin neler olduğu bu araştırmanın genel amacını oluşturmuştur. Bu genel amaç çerçevesinde cevap aranan alt amaç soruları şunlardır:

1. İlkokullarda görev yapmakta olan müdürlerin ders denetimleri (planlama, sınıf yönetimi ve iletişimi, sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutları) ile ilgili öğretmenlerin görüşleri nelerdir?

2. İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili olarak planlama, sınıf yönetimi ve iletişimi, sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutlarında öğretmenlerin görüşleri arasında cinsiyet, okul türü, ilçe (KKTC merkezi yönetim kuruluşu bakımından altı ilçeden oluşmaktadır. (KKTC İçişleri Bakanlığı, 2020)), meslekteki toplam hizmet yılı ve müdürlerin ders denetimine ayırdıkları süre değişkenlerine göre anlamlı farklılık var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

KKTC İlköğretim okullarında görevli okul müdürlerinin ders denetimine ilişkin öğretmen görüşlerine göre belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, betimsel araştırma türlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya var olan bir olayı olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bir konuya ilişkin katılımcıların görüşleri veya ilgi, beceri, yetenek, tutum gibi özelliklerini belirlemeyi amaçlayan ve başka araştırmalara göre görece daha büyük örneklemeler üzerinde yapılan çalışmadır (Frankel ve Wallen, 2006, akt. Büyüköztürk ve diğerleri, 2014, s.177).

Everen ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, 2015 – 2016 eğitim-öğretim yılında KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı özel ve devlet ilkokullarında görev yapmakta olan 1572 öğretmen oluşturmaktadır. Tüm ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlere ulaşmak mümkün olmadığından dolayı, tabakalı örnekleme yoluyla belirlenen bu araştırmanın örneklemini, güven düzeyi % 95 ve hata payı %5 alınarak, KKTC'nin beş ilçesinden devlet ilköğretim okulunda görev yapan 289 öğretmen ve özel ilköğretim okulunda görev yapan 202 öğretmen olmak üzere toplam 491 öğretmen oluşturmaktadır. Anket dönüş yüzdesini yüksek tutmak için dağıtılan örneklem sayısı, her bölgede uygulanması gereken rakamdan daha fazla tutulmuş ve bu çalışmada gereken sayıdan (491) fazla bir sayıyla (497) istatistiksel işlemler yapılmıştır. Araştırmaya katılan, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin değişkenlere göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İlköğretim öğretmenlerinin değişkenlere göre dağılımı

Değişken	Kategori	Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	329	66
	Erkek	168	34
İlçe	Lefkoşa	216	43
	Gazimağusa	105	21
	Girne	108	22
	Güzelyurt	38	8
	İskele	30	6
Okul türü	Özel	204	41
	Devlet	293	59
Hizmet yılı	0 - 5	110	22
	6 - 10	54	11
	11 - 15	49	10
	16 - 20	87	17
	21 ve üzeri	197	40
Denetim süresi	0 – 3 saat	424	85
	4– 6 saat	38	8
	7 saat ve üzeri	35	7

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan ilköğretim öğretmenlerinin değişkenlere göre dağılımlarına bakıldığında; öğretmenlerin %66'sı kadın ve %34'ünün erkek; öğretmenlerin %43'ü Lefkoşa'da, %21'i Gazimağusa'da, %

22'si Girne'de, %8'i Güzelyurt'ta ve %6'sının İskele'de görev yapmakta (Lefke ilçesinde görev yapmakta olan öğretmenleri araştırmaya katılmaya kabul etmedi); öğretmenlerin %41'i özel ilkokulda, %59'u ise devlet ilkokullarında görev yapmakta; öğretmenlerin %85'inin 0-3 yıl, %8'inin 4-6 yıl ve %7'sinin 7 yıl ve üzerinde meslekteki hizmet yılı aralığında olduğu; öğretmenlerin %85'i 3 saate kadar, %8'i 4-6 saat ve %7'si 7 saat ve üzeri müdürlerin ders denetimine ayırdıkları süre olduğu görüşünde olduğu görülmektedir.

Veri Toplama

Veri toplama aracı olarak, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2011 yılında hazırlanan "Öğretmen Denetim Rehberi"nde yer alan Öğretmen Değerlendirme Formu'ndan faydalanarak Bilge'nin (2014) geliştirdiği "İlkokul Müdürlerini Ders Denetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri" ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, okul müdürlerinin ders denetimlerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesini sağlayacak 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 18'i olumlu, 14'ü olumsuz olmak üzere toplam 32 maddeden, planlama, sınıf yönetimi ve iletişimi ve sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin planlama boyutunun Cronbach alpha güvenirlik kat sayısı $\alpha = .93$, sınıf yönetimi ve iletişimi boyutunun $\alpha = .96$ ve sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutunun $\alpha = .97$ olarak hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda faktör yük değerlerinin üç faktör için de .464 ile .801 arasındadır. Üç faktörlü olarak saptanan ölçeğin planlama boyutundaki faktör yük değerleri .603 ile .763, sınıf yönetimi ve iletişimi boyutundaki faktör yük değerleri .563 ile .786 ve sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutundaki faktör yük değerleri .629 ile .801 arasındadır.

Bu araştırmada kapsamında ise, "İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimine İlişkin Öğretmen Görüşleri" ölçeğinin tümünün Cronbach alpha güvenirlik kat sayısı $\alpha = .98$ değerindedir. Boyutlar itibariyle ölçeğin planlama boyutunun $\alpha = .95$, sınıf yönetimi ve iletişimi boyutunun $\alpha = .96$ ve sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutunun $\alpha = .98$ olarak hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda faktör yük değerlerinin üç faktör için de .483 ile .902 arasındadır. Üç faktörlü olarak saptanan ölçeğin planlama boyutundaki faktör yük değerleri .817 ile .910, sınıf yönetimi ve iletişimi boyutundaki faktör yük değerleri .626 ile .915 ve sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutundaki faktör yük değerleri .745 ile .904 arasındadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın genel amaçları doğrultusunda hazırlanan ölçeklerle toplanan veriler üzerinde istatistiksel çözümler için SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Veri toplama aracı, toplam 32 likert türü ifadenin yer aldığı ölçekten oluşmaktadır. “İlkokul müdürlerinin ders denetimine ilişkin öğretmen görüşleri” ölçeğinde yer alan ifadelerin puanlamaları; 1-1,79 arası “hiç katılmıyorum”; 1,80 – 2,59 arası “katılmıyorum”; 2,60 – 3,39 arası “biraz katılıyorum”; 3,40 – 4,19 arası “katılıyorum” ve 4,20 – 5.00 arası “tamamen katılıyorum” şeklinde belirlenmiştir. Verilerin analizinde “İlkokul müdürlerinin ders denetimine ilişkin boyutlarını kullanma sıklığına ilişkin betimsel istatistiksel değerlerinin aritmetik ortalaması ve standart sapması hesaplanmıştır. Araştırmanın alt problemlerine ilişkin çıkarımsal istatistiklerde ise, cinsiyet ve okul türüne ilişkin analizlerde t-testi; bölge, denetim süresi ve hizmet yılına ilişkin analizlerde Tek Yönlü ANOVA kullanılmıştır. Anlamlı farklılık çıkması durumunda ise Scheffe testi uygulanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı (MEKB) İlköğretim Dairesine bağlı ilkokullarda görev yapmakta olan öğretmenlerin, ilkokul müdürlerinin ders denetimlerine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Bu başlık altında KKTC'de uygulanan ilkokul müdürlerinin ders denetimiyle ilgili öğretmen görüşlerinin betimsel istatistik değerleri boyutlara göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İlkokul müdürlerinin ders denetimiyle ilgili öğretmen görüşlerinin boyutlara göre dağılımı

Ders denetim boyutları	\bar{X}	ss
Planlama	3,06	1,20
Sınıf yönetimi ve iletişimi	2,96	1,11
Sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme	2,97	1,18
Genel toplam	3,00	2,70

Tablo 2'ye göre, öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetimleri ile ilgili ölçekteki görüşleri incelendiğinde, ortalama değer ($\bar{X}=3,00$) "biraz katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle, üç boyutun ortalama değerleri incelendiğinde en az denetimin sırasıyla sınıf yönetimi ve iletişimi ($\bar{X}=2,96$), ardından sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme ($\bar{X}=2,97$), ve en son da planlama ($\bar{X}=3,06$) konusunda olduğu saptanmıştır.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Planlama Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

"İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimleri ile İlgili Öğretmen Görüşleri" ölçeğinin planlama boyutunda bulunan maddelerin betimsel istatistik değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Planlama boyutuna ilişkin maddelerin betimsel istatistik değerleri

Maddeler	\bar{X}	ss	Sıra
1. Okul müdürüm zamanı etkili kullanacak şekilde dersi planlayıp planlamadığımı denetler.	2,99	1,38	4
2. Okul müdürüm ders planını öğrenciyi merkez alan bir şekilde hazırlayıp hazırlamadığımı denetler.	2,84	1,24	5
3. Okul müdürüm ders planında amaç ve kazanımları belirtip belirtmediğimi denetler.	3,16	1,33	1
4. Okul müdürüm ders planımda amaca uygun yöntem ve teknikleri belirtip belirtmediğimi denetler.	3,14	1,38	2
5. Okul müdürüm ders planımda kullanacağım kaynak ve materyalleri belirtip belirtmediğimi denetler.	3,05	1,41	3
6. Okul müdürüm ders planımda vereceğim ödevleri yazıp yazmadığımı denetler.	3,16	1,31	1
Boyut Ortalaması	3,06	1,20	

Tablo 3'te ölçeğin planlama boyutundaki maddelerin ortalama değeri incelendiğinde, KKTC özel ve devlet ilkokullarda görev yapmakta olan öğretmen görüşlerine göre müdürlerin ($\bar{X}=3,06$) ders denetiminde planlamaya az önem verildiği saptanmıştır.

Tablo 3'e göre ilkokul müdürlerinin, öğretmenlerin ders planlarında ödevleri ($\bar{X}=3,16$) ve amaç ve kazanımları ($\bar{X}=3,16$) belirtip belirtmediğini

daha fazla denetlediği fakat planların öğrenciyi merkez alan bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığı ($\bar{X}=2,84$) üzerinde pek durmadığı belirtilmiştir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Planlama Boyutuna İlişkin Öğretmenlerin Cinsiyet ve Okul türü Değişkenlerine Göre Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili planlama boyutuna ilişkin öğretmenlerin görüşlerinin cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İlköğretim öğretmenlerin cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre ilköğretim müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşlerine ait bulgular (t-Testi)

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Cinsiyet	Kadın	329	3,01	1,21	495	-1,21	,227
	Erkek	168	3,15	1,19			
Okul türü	Özel	204	4,15	,63	495	26,1	,000
	Devlet	293	2,30	,89			

Tablo 4'e göre, cinsiyet değişkeni açısından KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan erkek ve kadın öğretmenler arasında müdürlerin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır [$t_{(495)} = -1,21$ $p > ,05$]. KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın öğretmenlerin ($\bar{X}=3,01$) ve erkek öğretmenlerin ($\bar{X}=3,15$) okul müdürlerinin ders denetiminin planlama boyutuna yönelik görüşlerinin benzer bir şekilde "biraz katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Okul türü değişkeni açısından ise, KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ders denetiminin planlama boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur [$t_{(495)} = 26,1$, $p < ,05$]. KKTC özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri ($\bar{X}=4,15$), devlet ilköğretim okullarında görevli öğretmenlerin görüşlerine ($\bar{X}=2,30$), göre anlamlı olarak daha yüksek düzeydedir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Planlama Boyutuna İlişkin Öğretmenlerin Bölge, Denetim Süresi ve Hizmet Yılı Değişkenlerine Göre Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili planlama boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinin bölge, denetim ve hizmet yılı değişkenlerine göre bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İlköğretim öğretmenlerin bölge, denetim süresi ve hizmet yılı değişkenlerine göre ilkokul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşlerine ait bulgular (ANOVA)

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Sheffe
İlçe	Lefkoşa	216	3,41	1,28	492	27,687	,000	1 - 2
	Gazimağusa	105	2,43	1,13				1 - 4
	Girne	108	3,48	,85				1 - 5
	Güzelyurt	38	2,28	,67				3 - 2
	İskele	30	2,23	,35				3 - 4 3 - 5
Denetim süresi	0 - 3 saat	424	3,11	1,20	494	3,857	,022	
	4 - 6 saat	38	2,89	1,04				1 - 3
	7 ve üzeri	35	2,56	1,22				
Hizmet yılı	0 - 5 yıl	110	3,02	1,18	492	,236	,918	-
	6 - 10 yıl	54	3,17	1,17				-
	11 - 15 yıl	49	3,13	1,30				-
	16 - 20 yıl	87	3,06	1,22				-
	21 ve üzeri	197	3,02	1,19				-

Tablo 5 incelendiğinde, KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ilçe değişkeni açısından görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirtilmiştir [$F_{(492)}=27,687$, $p<0.05$]. Sheffe testine göre bu fark; hem Lefkoşa hem Girne bölgesi için Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasındadır.

KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin [$F_{(3, 494)} = 3,857$, $p<0.05$] denetim süresi değişkenine ilişkin görüşleri arasında anlamlı fark saptanmıştır. Uygulanan Sheffe testi sonuçlarına göre; ilköğretim müdürlerinin ders denetimine 3 saate kadar ($\bar{X}=3,11$) ve 7 saat ve üzeri ($\bar{X}=2,56$) ayırdıkları süre görüşüne sahip olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

Planlama boyutunda mesleki kıdem açısından öğretmenlerin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$F_{(4,$

$t_{492}=0,236, p>0.05]$. Başka bir deyişle öğretmenlerin, okul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri “biraz katılıyorum” düzeyinde olup, mesleki kıdemlerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Sınıf Yönetimi ve İletişimi Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

"İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimleri ile İlgili Öğretmen Görüşleri" ölçeğinin Sınıf Yönetimi ve İletişim boyutunda bulunan maddelerin betimsel istatistik değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin maddelerin betimsel istatistik değerleri

Maddeler	X̄	ss	Sıra
1. Okul müdürüm öğrencilere isimleriyle hitap edip etmediğimi denetler.	2,48	1,11	11
2. Okul müdürüm öğrenciler, sorulara farklı cevaplar verdiğinde olumlu tepki verip vermediğimi denetler.	2,70	1,21	10
3. Okul müdürüm konuşmalarım ve davranışlarım saygı öğelerine yer verip vermediğimi denetler.	2,99	1,27	6
4. Okul müdürüm özel alana ilişkin kuram, ilke ve kavramları öğrencilerin anlayacağı biçimde anlatıp anlatmadığımı denetler.	3,05	1,32	4
5. Okul müdürüm, öğrencilerin okul ve sınıf kurallarına uymaları için doğru stratejiler kullanıp kullanmadığımı denetler.	3,03	1,43	5
6. Okul müdürüm öğrencilerin dikkatini çekerek onları motive edip etmediğimi denetler.	3,22	1,38	1
7. Okul müdürüm farklı düzeydeki öğrencilerin öğrenme çabalarını cesaretlendirip cesaretlendirmedikimi denetler.	2,82	1,26	9
8. Okul müdürüm öğrencilere anında dönüt ve düzeltme verip vermediğimi denetler.	3,08	1,43	3
9. Okul müdürüm öğretim sürecinde ses tonumu, jest ve mimiklerimi etkili bir şekilde kullanıp kullanmadığımı denetler.	2,98	1,35	7
10. Okul müdürüm sınıf içi çalışmalarda toplumsal ve mesleki etik değerlere uygun davranıp davranmadığımı denetler.	3,08	1,34	3
11. Okul müdürüm Türkçeyi dil kurallarına uygun ve anlaşılabilir bir biçimde kullanıp kullanmadığımı denetler.	2,97	1,38	8
12. Okul müdürüm öğretme-öğrenme sürecinde zamanı etkin kullanıp kullanmadığımı denetler.	3,12	1,36	2
Boyut ortalaması	2,96	1,11	-

Tablo 6 değerlendirildiğinde, KKTC özel ve devlet ilkokullarında görev yapmakta olan müdürlerin sınıf yönetimi ve iletişimine ilişkin denetimin az yapıldığı ($\bar{X}=2,96$) saptanmıştır. Özel ve devlet ilkokullarında görev yapmakta olan öğretmen görüşlerine göre, müdürlerin sınıf yönetimi ve iletişimi boyutunda “öğretmenlerin derste öğrencilerin dikkatini çekerek onları motive edip etmediği” ($\bar{X}=3,22$) üzerinde en fazla durduğu, fakat “derste öğretmenlerin öğrencilere isimleriyle hitap edip etmediğini” ($\bar{X}=2,48$) durumun çok az denetlediği saptanmıştır.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Sınıf Yönetimi ve İletişimi Boyutuna İlişkin Öğretmenlerin Cinsiyet ve Okul Türü Değişkenlerine Göre Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin öğretmenlerin görüşlerinin cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. İlköğretim öğretmenlerin cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre ilkokul müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşlerine ait bulgular (t-Testi)

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Cinsiyet	Kadın	329	2,30	1,12	495	-,140	,888
	Erkek	168	2,97	1,10			
Okul türü	Özel	204	3,98	,46	495	26,51	,000
	Devlet	293	2,25	,85			

Tablo 7’ye göre, cinsiyet değişkeni açısından KKTC ilkokullarında görevli öğretmenlerin, sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır [$t_{(495)} = -,140, p >,05$]. KKTC ilköğretim müdürlerinin sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin denetim düzeyleri, hem erkek ($\bar{X}=2,97$) hem kadın ($\bar{X}=2,30$) öğretmenlerin görüşlerine göre “biraz katılıyorum” düzeyindedir.

Okul türü değişkeni açısından ise, KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ders denetiminin sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında anlamlı farklılık bu-

lunmaktadır [$t_{(495)} = 26,51, p < ,05$]. KKTC özel ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri “katılıyorum” düzeyinde iken ($\bar{X}=3,98$), devlet ilkokullarında görevli öğretmenlerin ise “katılmıyorum” ($\bar{X}=2,25$) düzeyindedir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Sınıf Yönetimi ve İletişim Boyutuna İlişkin Öğretmenlerin Bölge, Denetim Süresi ve Hizmet Yılı Değişkenlerine Göre Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili sınıf yönetimi ve iletişim boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinin bölge, denetim ve hizmet yılı değişkenlerine göre bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. İlköğretim öğretmenlerin bölge, denetim süresi ve hizmet yılı değişkenlerine göre ilkokul müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişim boyutuna ilişkin görüşlerine ait bulgular (ANOVA)

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Sheffe
İlçe	Lefkoşa	216	3,28	1,20	492	31,388	,000	1 - 2
	Gazimağusa	105	2,43	,96				1 - 4
	Girne	108	3,39	,71				1 - 5
	Güzelyurt	38	2,23	,73				3 - 2
	İskele	30	1,90	,77				3 - 4 3 - 5
Denetim süresi	0 - 3 saat	424	3,01	1,12	494	4,696	,010	1 - 3
	4 - 6 saat	38	2,86	,05				
	7 ve üzeri	35	2,43	1,04				
Hizmet yılı	0 - 5 yıl	110	2,85	1,13	492	1,161	,327	
	6 - 10 yıl	54	3,24	1,10				
	11 - 15 yıl	49	2,96	1,14				
	16 - 20 yıl	87	2,95	1,12				
	21 ve üzeri	197	2,95	1,10				

Tablo 8 incelendiğinde, KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ilçe değişkeni açısından müdürlerinin denetim sırasında sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirtilmiştir [$F_{(4-492)}=31,388, p<0.05$]. Hangi ilçe arasında farklılıklar olduğunu görmek için Sheffe testi uygulanmıştır. Böylece; Lefkoşa ilçesinde olan öğretmenlerin görüşleri ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçelerinde olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark

olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte; Girne ilçesinde de olan öğretmenlerin görüşleri ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçelerinde olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8'e göre KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin denetim süresi değişkeni açısından müdürlerin denetim sırasında sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri arasında da anlamlı fark belirlenmiştir [$F_{(2, 494)} = 4,696, p < 0.05$]. Uygulanan Sheffe testi sonuçlarına göre; ilköğretim müdürlerinin ders denetimine 3 saate kadar ($\bar{X} = 3,01$) ve 7 saat ve üzeri ($\bar{X} = 2,43$) ayırdıkları süre görüşüne sahip olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

Hizmet yılı değişkeni açısından Tablo 8 incelendiğinde ise, KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin müdürlerin denetim sırasında sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı fark belirlenmemiştir [$F_{(4, 494)} = 1,161, p > 0.05$]. Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin müdürlerin denetim sırasında sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri "biraz katılıyorum" düzeyindedir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Sınıf İçi Etkinlikler ve Öğrenciyi Yönlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

"İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimleri ile İlgili Öğretmen Görüşleri" Sınıf İçi Etkinlikler ve Öğrenciyi Yönlendirme boyutunda bulunan maddelerin betimsel istatistik değerleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin maddelerin betimsel istatistik değerleri

Maddeler	\bar{X}	ss	Sıra
1. Okul müdürüm ders planı hazırlarken bireysel farklılıkları dikkate alıp almadığımı denetlemez.	2,77	1,26	11
2. Okul müdürüm ders planımda amaca uygun etkinlikler planlayıp planlamadığımı denetlemez.	3,11	1,40	2
3. Okul müdürüm öğrenmeyi kolaylaştırmak için uygun materyal, kaynak ve etkinlik seçmede öğrencilerin özelliklerini dikkate alıp almadığımı denetlemez.	2,98	1,30	5
4. Okul müdürüm bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri derse yansıtıp yansıtmadığımı denetlemez.	2,98	1,36	5

Tablo 9. Sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin maddelerin betimsel istatistik değerleri (devamı)

Maddeler	\bar{X}	ss	Sıra
5. Okul müdürüm öğrencinin kendini ifade edebileceği fırsatlar sunup sunmadığımı denetlemez.	3,12	1,37	1
6. Okul müdürüm öğrencilerin ders içi ve ders dışı zamanlarını etkili kullanmaları için yönlendirmeler yapıp yapmadığımı denetlemez.	3,01	1,37	4
7. Okul müdürüm tüm öğrencilerin planlı ve amaçlı çalışmalarını sağlayıp sağlamadığımı denetlemez.	2,93	1,35	8
8. Okul müdürüm özel alanda gerekli olan öğrenme yollarını öğrencilere kazandırıp kazandırmadığımı denetlemez.	2,79	1,34	10
9. Okul müdürüm özel alan öğretim programlarına ilişkin gelişmeleri derslere yansıtıp yansıtmadığımı denetlemez.	2,96	1,40	7
10. Okul müdürüm konunun anlaşılması için önkoşul bilgi, beceri ve/veya değerlere öğrencilerin ne kadar sahip olduklarını yoklayıp yoklamadığımı denetlemez.	2,96	1,46	7
11. Okul müdürüm derste işlenen konuyu daha önceki konularla ilişkilendirip ilişkilendirmediğimi denetlemez.	3,11	1,36	2
12. Okul müdürüm üst düzey düşünme becerilerini teşvik eden sorgulama tekniklerini kullanıp kullanmadığımı denetlemez.	2,90	1,34	9
13. Okul müdürüm öğrencilerin öğrendiklerini yaşamları ile ilişkilendirecek yaratıp yaratmadığımı denetlemez.	2,97	1,38	6
14. Okul müdürüm teknoloji okuyazarı olup olmadığımı denetlemez.	3,09	1,37	3
Boyut ortalaması	2,97	1,18	

Tablo 9 değerlendirildiğinde, KKTC özel ve devlet ilkokullarında görev yapmakta olan öğretmen görüşlerine göre, müdürlerin sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutunda ilişkin denetiminin orta düzeyde ($\bar{X}=2,97$) yapıldığı saptanmıştır. Sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutunda okul müdürlerinin denetimine ilişkin yer alan tüm maddeler itibariyle öğretmen görüşleri “biraz katılıyorum” ($\bar{X}=2,77$ - $\bar{X}=3,12$) düzeyindedir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Sınıf İçi Etkinlikler ve Öğrenciyi Yönlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmenlerin Cinsiyet ve Okul Türü Değişkenlerine Göre Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin öğretmenlerin görüşlerinin cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. İlköğretim öğretmenlerin cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre ilkokul müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşlerine ait bulgular (t-Testi)

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{X}	ss	sd	t	P
Cinsiyet	Kadın	329	2,95	1,18	495	-,780	,436
	Erkek	168	3,04	1,20			
Okul türü	Özel	204	4,10	,51	495	28,957	,000
	Devlet	293	2,20	,84			

Tablo 10'a göre, cinsiyet değişkeni açısından KKTC ilkokullarında görevli öğretmenlerin, sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır [$t_{(495)} = -,780, p > ,05$]. KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan erkek öğretmenlerin görüşleri ($\bar{X} = 3,04$), kadın öğretmenlerin görüşlerine göre ($\bar{X} = 2,95$), sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin göreceli olarak benzer düzeydedir.

Okul türü değişkeni açısından ise, KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ders denetiminin sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında anlamlı farklılık bulunmaktadır [$t_{(495)} = 28,957, p < ,05$]. KKTC özel ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri "katılıyorum" düzeyinde iken ($\bar{X} = 4,10$), devlet ilkokullarında görevli öğretmenlerin ise "katılmıyorum" ($\bar{X} = 2,20$) düzeyindedir.

İlkokul Müdürlerinin Ders Denetiminde Sınıf İçi Etkinlikler ve Öğrenciyi Yönlendirme Boyutuna İlişkin Öğretmenlerin Bölge, Denetim Süresi ve Hizmet Yılı Değişkenlerine Göre Görüşlerinin Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

İlkokul müdürlerinin ders denetimleriyle ilgili sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirmeye boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinin bölge, denetim ve hizmet yılı değişkenlerine göre bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. İlköğretim öğretmenlerin bölge, denetim süresi ve hizmet yılı değişkenlerine göre ilkokul müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşlerine ait bulgular (ANOVA)

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{X}	ss	sd	F	p	Sheffe
Bölge	Lefkoşa	216	3,42	1,29	492	37,617	,000	1 – 2 1 – 4 1 – 5
	Gazimağusa	105	2,34	,99				
	Girne	108	3,32	,62				3 – 2
	Güzelyurt	38	2,01	,76				3 – 4
	İskele	30	1,98	,52				3 – 5
	Denetim süresi	0 – 3 saat	424	3,05	1,18	494	6,514	,002
4 – 6 saat		38	2,73	1,03				1 – 3
7 ve üzeri		30	2,36	1,16				
Hizmet yılı	0 – 5 yıl	110	2,85	1,16	492	,876	,478	-
	6 – 10 yıl	54	3,19	1,17				
	11 – 15 yıl	49	2,96	1,21				
	16 – 20 yıl	87	3,05	1,25				
	21 ve üzeri	197	2,96	1,17				

Tablo 11 incelendiğinde, KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ilçe değişkeni açısından müdürlerinin denetim sırasında sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirmeye boyutuna ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirtilmiştir [$F_{(4, 492)}=37,617$, $p<0.05$]. Hangi ilçe değişkenlerinin ortalamaları arasında farklılıklar olduğunu görmek için bir Sheffe testi incelenmiştir. Böylece; Lefkoşa ilçesinde olan öğretmenlerin görüşleri ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçelerinde olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte; Girne ilçesinde de olan öğretmenlerin görüşleri ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçelerinde olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11'e göre KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin denetim süresi değişkeni açısından müdürlerin denetim sırasında sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirmeye boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı fark belirlenmiştir [$F_{(2, 494)} = 6,514$, $p<0.05$]. Uygulanan Sheffe testi sonuçlarına göre; ilköğretim müdürlerinin ders denetimine 3 saate kadar ($\bar{X}=3,05$) ve 7 saat ve üzeri ($\bar{X}=2,36$) ayırdıkları süre görüşüne sahip olan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı fark vardır.

Hizmet yılı değişkeni açısından Tablo 11 incelendiğinde ise, KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin müdürlerin denetim sırasında sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirmeye boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı fark belirlenmemiştir [$F_{(4, 494)} = ,876, p>0.05$]. Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin müdürlerin denetim sırasında sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri "biraz katılıyorum" düzeyindedir.

Tartışma ve Sonuç

KKTC ilköğretim okullarında görevli okul müdürlerinin ders denetimine ilişkin öğretmen görüşleri belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma bulgularına göre, öğretmen görüşleri hem ölçek boyutları (planlama, sınıf yönetimi ve iletişimi, sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme) itibariyle hem ölçek genelinde "biraz katılıyorum" düzeyindedir. Bilge'nin (2011) Türkiye'de yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre ise, "İlkokul Müdürlerinin Ders Denetimleri ile İlgili Öğretmen Görüşleri" ölçeğinin üç boyutta da ortalaması "katılıyorum" düzeyinde belirtilmiştir. Benzer bir şekilde Kartal'ın (2007) ve Özbaş'ın (2002) yaptığı araştırmada da "plan, program ve öğretim uygulamasının denetimi" boyutlarıyla ilgili olan maddelerin "orta" düzeyde gerçekleştiği belirtilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye ilkokullarında müdürlerin ders denetiminin KKTC'ye göre daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

KKTC ilköğretim okullarında görev yapmakta olan erkek ve kadın öğretmenler arasında müdürlerin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın ve erkek öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminin planlama boyutuna yönelik görüşlerinin benzer bir şekilde "biraz katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Özmen'in (2004) "İlköğretim Okul Müdürlerinin Öğretmen Denetimindeki Etkililikleri - Cinsiyet ve Yaş Değişkenine göre Öğretmen Görüşleri" adlı çalışmasında erkek ve kadın öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaması, bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. İki çalışmada da cinsiyet değişkeninin müdür denetiminde bir fark yaratmadığı göstermektedir. Okul türü değişkeni açısından ise, KKTC özel ve devlet ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ders denetiminin planlama boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

KKTC özel ilkokullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri, devlet ilkokullarında görevli öğretmenlerin görüşlerine göre anlamlı olarak daha yüksek düzeydedir. Başka bir ifadeyle KKTC özel ilkokul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin daha hassas yaklaşıtları ifade edilebilir.

KKTC özel ilkokullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ilçe değişkeni açısından okul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirtilmiştir. Bu fark, Lefkoşa ilçesi ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasındadır. Benzer bir şekilde, Girne ilçesi ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasında belirlenmiştir. Lefkoşa ve Girne ilçesinde görev yapan öğretmenlerin görüşleri arasında fark belirlenmemiştir. Yine benzer bir şekilde denetim süresi değişkeni açısından da okul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri arasında anlamlı fark saptanmıştır. Bu fark, ilköğretim müdürlerinin ders denetim süresi 3 saate kadar ve 7 saat ve üzeri görüşüne sahip olan öğretmen görüşleri arasında olduğu belirlenmiştir. Planlama boyutunda mesleki kıdem açısından ise, öğretmenlerin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Başka bir deyişle öğretmenlerin, okul müdürlerinin ders denetiminde planlama boyutuna ilişkin görüşleri (“biraz katılıyorum” düzeyinde), mesleki kıdemlerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

KKTC devlet ve özel ilkokullarda görev yapmakta olan müdürlerin sınıf yönetimi ve iletişimine ilişkin denetiminin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Özel ve devlet ilkokullarında görev yapmakta olan öğretmen görüşlerine göre, müdürlerin sınıf yönetimi ve iletişimi boyutunda “öğretmenlerin derste öğrencilerin dikkatini çekerek onları motive edip etmediği”ni önemseddiği, fakat “derste öğretmenlerin öğrencilere isimleriyle hitap edip etmediğini” çok az denetlediği belirlenmiştir. Bu bulgulara göre, okul müdürleri, ders denetimlerinde öğretmenlerin sınıf yönetimi ile ilgili becerilerini denetlediği söylenebilir. Öğretmenin öğrenciyle iletişimi, eğitimin niteliğinin artması ve öğrencinin kendini ifade etmesi açısından önemlidir.

KKTC özel ve devlet ilköğretim okullarında görev yapmakta olan erkek ve kadın öğretmenlerin müdürlerin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın ve erkek öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminin sınıf yönetimi ve

iletişimim boyutuna yönelik görüşleri benzer bir şekilde "biraz katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Noyat'ın (2014), ilköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin okul yönetme yeterliklerinin öğretmen görüşlerini incelediği araştırmasında da, erkek ve kadın öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farkın bulunmaması bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. İki çalışmada da öğretmenlerin, okul müdürlerinin okul yönetme yeterlikleriyle ve ders denetimiyle ilgili görüşleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Okul türü değişkeni açısından ise, KKTC özel ve devlet ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. KKTC özel ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri "katılıyorum" düzeyinde iken, devlet ilkokullarında görevli öğretmenlerin ise "katılmıyorum" düzeyindedir. Bölge değişkeni açısından da, KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Bu anlamlı fark, planlama boyutunda da olduğu gibi Lefkoşa ilçesi ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasındadır. Benzer bir şekilde Girne ilçesi ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasında belirlenmiştir. Lefkoşa ve Girne ilçelerinde görev yapan öğretmenlerin görüşleri arasında fark belirlenmemiştir.

Yine benzer bir şekilde denetlenme süresi değişkeni açısından da, okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri arasında anlamlı fark saptanmıştır. Bu fark, ilköğretim müdürlerinin ders denetim süresi 3 saate kadar ve 7 saat ve üzeri görüşüne sahip olan öğretmen görüşleri arasında olduğu belirlenmiştir. Sınıf yönetimi ve iletişimi boyutunda mesleki kıdem açısından ise, öğretmenlerin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle öğretmenlerin, okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf yönetimi ve iletişimi boyutuna ilişkin görüşleri ("biraz katılıyorum" düzeyinde), mesleki kıdemlerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

KKTC özel ve devlet ilkokullarında görev yapmakta olan müdürlerin sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirmeye yönelik denetiminin orta düzeyde

olduğu belirlenmiştir. Planlama ve sınıf yönetimi ve iletişimi boyutlarında olduğu gibi bu boyutta da cinsiyet değişkeni açısından öğretmen görüşleri arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. KKTC özel ve devlet ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın ve erkek öğretmenlerin müdürlerin ders denetiminin sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna yönelik görüşleri benzer bir şekilde "biraz katılıyorum" düzeyde olduğu belirlenmiştir. Okul türü değişkeni açısından ise, KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin ders denetiminin sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılık saptanmıştır.

KKTC özel ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri "katılıyorum" düzeyinde iken, devlet ilkokullarında görevli öğretmenlerin ise "katılmıyorum" düzeyindedir. Başka bir ifadeyle, özel ilkokullarda görev yapan öğretmenleri müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin denetimi çok az yaptığını ifade ederken, devlet ilkokullarında görevli öğretmenlerin ise, müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin denetimin yapılmadığı görüşüne katılmadıklarını görüşündedir. Danışmaz'ın (2011) yaptığı ilköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin okul yönetme yeterliklerinin öğretmen görüşlerine göre devlet ve özel okullarda görev yapan öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farkın bulunmaması bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

İlçe değişkeni açısından da, KKTC devlet ve özel ilköğretim okullarında görev yapmakta olan öğretmenlerin okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Bu anlamlı fark, planlama boyutunda da olduğu gibi Lefkoşa ilçesi ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasındadır. Benzer bir şekilde Girne ilçesi ile Gazimağusa, Güzelyurt ve İskele ilçeleri arasında da belirlenmiştir. Lefkoşa ve Girne ilçelerinde görev yapan öğretmenlerin görüşleri arasında fark belirlenmemiştir. Yine benzer bir şekilde denetlenme süresi değişkeni açısından da, okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri arasında anlamlı fark belirlenmiştir. Bu fark, ilköğretim müdürlerinin ders denetim süresi 3 saate kadar ve 7 saat ve üzeri görüşüne

sahip olan öğretmen görüşleri arasında olduğu belirlenmiştir. Sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirme boyutunda mesleki kıdem açısından ise, öğretmenlerin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Başka bir deyişle öğretmenlerin, okul müdürlerinin ders denetiminde sınıf içi etkinlikler ve öğrenciyi yönlendirmeye boyutuna ilişkin görüşleri “biraz katılıyorum” düzeyinde olup mesleki kıdemlerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Bu araştırmada ilkökullerinin ders denetimine ilişkin öğretmen görüşleri değerlendirildiğinde, KKTC’de genel anlamda ilkökullerinin ders denetim görevlerini az yerine getirdikleri ortaya çıkmıştır. Öncel’in (2006) ve Maden’in (2008) araştırmaları da bu çalışmayı destekleyici sonuçlar göstermektedir. Öncel’in (2006) araştırmasında müdürlerin denetimle ilgili yeterlikleri, “düşük düzeyde” olduğu ortaya çıkmıştır. Maden’de (2008), okul müdürlerinin denetleme ve değerlendirme görevlerini sürekli olarak yapmadıkları, denetimi ara sıra ya da hiç sayılacak kadar az yapıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmalara göre, ilkökullerde görev yapmakta olan müdürlerin denetim görevlerini yerine getirmedikleri veya çok az yerine getirdikleri söylenebilir. Ayrıca denetim konusunda da yetersiz oldukları söylenebilir. Bunun sebebi de okul müdürlerinin yönetim ve denetim alanında eğitim almamış ve kendilerini denetim alanında yetiştirmemiş olmaları olabilir.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda; KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı her eğitim-öğretim yılı öncesi eğitim yönetimi ve denetimi lisansüstü programları yürüten üniversiteler ile işbirliği yaparak, okul müdürlerine yönelik: İlköğretim müdürlerinin okullarda sınıf içi ders denetimlerinin sıklığını, denetim süresi ve denetim sonrası öğretmenlere dönütlerinin önemini; Sınıf içi ders denetimlerinin sonuç odaklı değil, süreç odaklı olmasının önemini; Huzurlu ve güvenilir bir ortam oluşturmak için, okul müdürlerinin öğretmenleri ile denetim öncesi görüşmelerinin önemini; Etkili iletişim becerilerinin denetim sürecindeki önemini; Denetimi sürecinde çeşitli denetim yöntem ve tekniklerinden faydalanmanın önemini vurgulayan hizmet içi eğitimleri düzenlemelidir. Ayrıca, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı’na bağlı ilköğretim dairesi tarafından ilkökullerinin ders denetimini gerçekleştirmesinde kullanılacak “Sınıf içi ders denetim formu” akademisyenler, okul müdürleri ve öğretmenler ile işbirliği içerisinde geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Bunun yanı sıra, KKTC'nin beş ilçesinde uygulanan bu çalışmada ilkokul müdürlerinin ders denetimleri ile ilgili öğretmen görüşlerine başvurulmuştur. İlkokul müdürlerinin ders denetimleri ile ilgili öğretmenlerle birlikte yöneticilerin de görüşlerine başvurularak karşılaştırmalı bir araştırma da yapılabilir. Bu çalışmada nicel yaklaşım benimsenmiştir. Dolayısıyla benzer konuda yapılacak araştırmalar nitel araştırma yaklaşımını benimseyerek odak gruplarla da yapılmalıdır. Yine nitel araştırma yaklaşımı aracılığıyla akademisyenlerin, eğitim denetmenlerinin, okul müdürlerinin ve öğretmenlerin görüşlerine başvurularak KKTC Eğitim Sistemi'ne özgü eğitim denetimi modeli geliştirilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Evaluation Of The Teachers Opinions Towards
The Primary School Principal Supervision:
Trnc Sample**

*

Oksana Manolova Yalçın – Bilin Engin Davut
Erciyes University, Ministry of National Education

The most important factor that makes up a society is individuals and the interaction between individuals as well. These relationships between individuals should be well organized. Therefore, individuals have developed some certain systems that keep the interaction and communication among themselves in a certain order. The education system is the most important one of these systems. The priority and the most important aim in education is to train; self-sufficient individuals who know how to think, can access relevant and correct information quickly, learn and learn how to learn, support free enterprise, and self-sufficient. As a result of this, education is the process of training individuals for specific purposes. Some specific processes need to be done to reach these goals. The most important factor in these processes was only the change and the adaptation to change. The changes that occurring in these processes should be kept under control and should be done on time. Also, whether the existing process is feasible or the quality of the existing process should always be supervised. In other words, the effectiveness of the education system reveals educational supervision. As Özmen and Güngör (2008) stated that, educational supervision functions both theoretically and practically in terms of what is prior in order to achieve the predetermined goals and to analyze and evaluate the current educational situation, and how to improve the professional development of teachers.

The aim of supervision in education is to improve school success and teaching and also increase student success as well. Supervision is very essential to improve quality and increase success in education. Another important aim of supervision in education is to provide an opportunity such as ensuring the professional development of teachers, revising and rearranging educational objectives, ensuring the development of teaching methods and improving the

evaluation of education. One of the most important issues for schools to raise students and provide effective education is the well management. Good management is definitely with a good manager together. A good management would not be without supervision. Because supervision is a process to keep up with the rapid change and adapt the development. Özden (2013) argues that the mission of training students as a successful individual in the information age is the duty of teachers and he suggest that school administrators with leadership qualities should be able to develop and motivate the teachers to fulfill the mission. In other words, as Taymaz (2005) remarks, it should not be forgotten that supervision is not only the mission of the supervisors, but also the school administrators who are more closely involved to the functioning of the school and who are always concerned with the school. The aim of the school management is to sustain the school in accordance with the determined goals and objectives. The most important person here is surely the school principal as an administrator. The principal is responsible for both the management task and the supervision of education at the school. School principals have many missions related to the functioning of the school. Some of these missions are to provide the fulfillment of the goals set by the school within an academic year, to ensure that the school carries on according to its aims and to supervise the practices in the school and the classroom. In order to provide all these goals supervision is also needed. The education system, which is a dynamic process, will never accomplish without supervision. In schools, supervision should be made for both students and employees, and the feedback should be given immediately. According to (Şişman, 2002), the principal can supervise the classes and lessons by observing, and monitor the educational process. According to Jwaideh (1984), the most important qualities that an effective principal should have are the specifications of flexibility, supporting innovation and can form the tasks of the school (cited by Sharp and Walter, 2003).

According to Ergen and Eşiyok (2017), the fact that the principals working in primary schools have more tasks and responsibilities in one academic year caused the principals to fail to perform their supervisory roles. However, like other tasks, the importance of supervision should be taken into consideration and classroom activities should be supervised in order for the control of supervision to be effective. And also the principals are expected to give the feedback immediately after the supervision.

In order to determine the school principal's supervision working in TRNC primary schools according to the primary school teachers' opinions, a scanning model, which is a descriptive research type, was used in this research.

In this research the universe consists of 1572 teachers working in public and private primary schools in the TRNC affiliated to the Ministry of National Education and Culture in the academic year of 2015-2016. Since it is not possible to reach the population of all teachers working in all of the public and private primary schools, the sampling method was carried out through with 289 teachers working in public primary schools and 202 teachers working in private primary schools from five districts of TRNC, with a 95% confidence level and a margin of error of 5% consists of 491 teachers in total. In order to keep the survey return percentage high, the number of samples distributed was higher than the number that should be in each district and in this study, statistical processes have been made (497) with the numbers that are more than necessary (491).

In order to obtaining data from the participants, the scale of "Teachers' views about the supervision of primary school principals" scale is used which was developed by Bilge (2014). While preparing this scale she benefited from the "Teacher Evaluation Form" prepared by the Ministry of Education (ME) in 2011. This scale consists of 32 items that determine teachers' opinions according to the school principals' supervision. The scale consists of 32 items, 18 of which are positive and 14 of which are negative, in three dimensions including planning, classroom management and communication, and classroom activities and directing students. In the scope of the research, the Cronbach alpha reliability coefficient of the "Teachers' views about the supervision of primary school principals" scale is $\alpha = .98$. In terms of the three dimensions, the planning dimension of the scale was calculated as $\alpha = .95$, the classroom management and communication dimension was calculated as $\alpha = .96$ and the classroom activities and student orientation dimension was calculated as $\alpha = .98$. As a result of the analysis, factor values are between .483 and .902. The factor values in the planning dimension of the scale are between .817 and .910, the factor values in the classroom management and communication dimension are between .626 and .915, and the factor values in the classroom activities and orientation dimension are between .745 and .904 determined as in these three factors.

In analysis of data, the arithmetic mean and standard deviation of the descriptive statistical values related to the frequency of using using dimensions related to “The dimension of “The supervision of primary school principals” were calculated. In the inferential statistics on the sub-problems of this research, t-test in the analysis of gender and school type and One-Way ANOVA was used in the analysis of the region. In the case of significant difference, Scheffe test was applied.

According to the findings of the study, which was conducted to determine the teachers’ views about the supervision of the principals in the public and private primary schools of the TRNC, are both at the scale level and in the dimensions of planning, classroom management and communication, classroom activities and student orientation is at the level of "I agree".

In the dimensions of planning, classroom management and communication, classroom activities and student orientation in the scale, the teachers’ views about the supervision of the principals in the Turkish Republic of Northern Cyprus do not show a statistically significant difference on the scale in terms of gender and years of service.

However, in terms of school type variable, a significant difference was found between the opinions of teachers working in TRNC public and private primary schools regarding the planning, classroom management and communication, classroom activities and the student orientation.

The opinions of teachers working in private primary schools in TRNC regarding the planning dimension of school principals are significantly higher than the opinions of teachers working in public primary schools.

It was stated that there is a statistically significant difference between the opinions of teachers working in private primary schools in TRNC regarding the region variable in terms of primary school principals supervision of planning, classroom management and communication, classroom activities and student orientation. This difference is between Nicosia and Famagusta, Güzelyurt and İskele regions. Similarly, it was determined between the regions of Girne and Famagusta, Guzelyurt and Iskele. There is no difference between the opinions of teachers working in Nicosia and Kyrenia region. Similarly, in terms of the duration of the supervision variable, a significant difference was determined between the opinions of the teachers about the principals’ planning, classroom management and communication, classroom activities and the direction of the student orientation.

This difference was determined to be among the teachers who have the opinions that the primary school principals should have the supervision duration of 3 hours and 7 hours or more.

In this research, when the opinions of the teachers were evaluated, it has been notified that primary school principals in the TRNC generally perform lesson duties. The studies of Öncel (2006) and Maden (2008) also show supporting results for this study. In the research of Öncel (2006), it has been determined that the managers' role of supervision is the level of "low". Also, Maden (2008) concluded that, the school principals do not perform their supervision and evaluation tasks continuously, and they are done this with little or occasional attention. According to these researches, it can be said that the principals working in primary schools do not fulfill their supervision duties or do just very little. Besides, it can also be said that they are insufficient in supervision. And the reason for this can be that the school principals may not have been trained in the field of management and supervision and did not train themselves, too.

Kaynakça / References

- Atkins, A. O. (2006). Teachers' opinions of the teacher evaluation process. *Educational Resources Information Center (ERIC)*, (2-13).
- Bakır, Ü. (2007). *İlköğretim okul yöneticilerinin değerlendirme rollerine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Bıkmaz, B. K. (2018). *KKTC eğitim denetiminde yaşanan problemlere ilişkin emekli yönetici ve denetmen görüşleri*. Yüksek lisans tezi. GAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı. Girne-KKTC.
- Bilge, E. (2014). *İlkokul müdürlerinin ders denetimleri ile ilgili öğretmen görüşleri*. Yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara. Pegem Akademi.
- Danışmaz, İ. (2011). *İlköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin okul yönetme yeterliklerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi. İstanbul.
- Ergen, H. ve Eşiyok, İ. (2017). Okul müdürlerinin ders denetimi yapmalarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 2-19.

- Glanz, J., Shulman, V. ve Sullivan, S. (2007). Impact of instructional supervision on student achievement: can we make the connection? *Paper Presented at the Annual Conference of the American Educational Research Association*. 1-28. Chicago.
- Göktaş, A. (2008). *İlköğretim okulu müdürlerinin ve ilköğretim müfettişlerinin ders denetimine ilişkin yeterliklerinin sınıf öğretmenlerince değerlendirilmesi:Kırıkkale İl Örneği*. Yüksek lisans tezi. Kırıkkale Üniversitesi. Kırıkkale.
- İnal, A. (2008). *İlköğretim okullarında yapılan denetimlerde müfettişlerin tutum ve davranışlarının öğretmenler tarafından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- KKTC İçişleri Bakanlığı, (2020). *Mülki yönetim ve bölümleri yasası*. 28.04.2020 tarihinde <https://icisleri.gov.ct.tr/Bakanlik/Kaymakamlıklar> adresinden alınmıştır.
- Koçak, F. ve Helvacı, M. A. (2011). Okul yöneticilerinin etkililiği: Uşak ili örneği. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(1), 33-55.
- Koşar, S. ve Buran, K. (2019). Okul müdürlerinin ders denetim faaliyetlerinin öğretimsel liderlik bağlamında incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 1232-1265.
- Kurt, S. (2009). *İlköğretim kurumlarındaki yöneticilerin denetleme faaliyetlerine ilişkin yönetici görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Maden, A. (2008). *Mesleki eğitimdeki müdürlerin denetleme ve değerlendirme yetkilerini kullanmadaki yeterlilikleri*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Manolova Yalçın, O. ve Ayan, M. (2020). KKTC, Türkiye ve İsveç eğitim denetimi sistemlerinin karşılaştırılması olarak incelemesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 12-26.
- Minnear Peplinski R. M. (2009). *Principals' and teachers' perceptions of teacher supervision*. Unpublished Doctoral Dissertation, Las Vegas: University of Nevada.
- Noyat, H. (2014). *İlköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin okul yönetme yeterliklerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Zirve Üniversitesi, Gaziantep.
- Öncel, Y. (2006). *İlköğretim okulu müdürlerinin denetimdeki rol ve yeterlikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Şanlıurfa.
- Özbaş, M. (2002). *İlköğretim okulu müdürlerinin sınıf içi etkinliklerin denetiminde yapmaları gereken ve yapmakta oldukları işler konusunda müdür ve öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- Özden, Y. (2013). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özmen, F. ve Güngör, A. (2008). Eğitim denetimde etik. *Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 137-155.
- Peker, S. ve Selçuk, G. (2011). Okul müdürlerinin yeterliklerinin eğitim öğretim sürecine etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 472-480.
- Sharp, W. L. ve Walter, J.K. (2003). *The principal as school manager* (Second edition). Maryland, Scarecrow Pres Inc. (e-book)
- Spaulding, A. (2010). Life in schools-a qualitative study of teacher perspectives on the politics of principals: Ineffective leadership behaviors and their consequences upon teacher thinking and behavior. *School Leadership Management*, 17(1), 39-56.
- Şişman, M. (2002). *Öğretim liderliği*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Taymaz, H. (2005). *Okul yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tonbul, Y. ve Baysülen, E. (2017). Ders denetimi ile ilgili yönetmelik değişikliğinin maarif müfettişlerinin, okul müdürlerinin ve öğretmenlerin görüşleri açısından değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 16(1), 299-311.
- Uçar, R. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin sınıflarındaki denetim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 82-96.
- Williams, R. (2007). *A case study in clinical supervision: moving from an evaluation to a supervision mode*. Unpublished Thesis. The Pennsylvania State University. Pennsylvania.
- Yeşil, D. ve Kış, A. (2015). Okul müdürlerinin ders denetimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Ebed, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 27-45.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Manolova Yalçın, O. ve Engin Davut, B. (2020). İlkokul müdürlerinin ders denetimlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi : KKTC örneği *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4816-4846. DOI: 10.26466/opus.723883

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini

DOI: 10.26466/opus.686709

*

Mehmet Tahir Karaboğa *

* Dr. Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Mersin/Türkiye

E-Posta: tahirkaraboga@gmail.com

ORCID: [0000-0003-0795-7991](https://orcid.org/0000-0003-0795-7991)

Öz

Bu çalışmanın amacı ortaokullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerin kadın ve erkek cinsiyet rolleri açısından incelenmesidir. Araştırmada ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocukların "kimlerle birlikte gösterildiği, hangi eylemler, mekânlar, meslekler ve objelerle birlikte gösterildikleri" incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığınca ortaokullarda okutulmak üzere seçilen 5, 6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel öğeler oluşturmaktadır. Bu çalışma nitel bir çalışma olup doküman incelemesi tekniği ile sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görseller üzerine yapılan bir içerik çözümlemesini içermektedir. Yapılan araştırmada incelenen ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsellerin cinsiyet rollerine uygun öğeler içerdiği belirlenmiştir. Ders kitaplarının bu yolla cinsiyete dayalı rollerin öğretilmesi, pekiştirilmesi ve yeniden üretilmesine katkı sağladığı görülmektedir. Bulgular ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan kız ve erkek çocuk ile yetişkin kadın ve erkek görsellerinin cinsiyete dayalı kalıplar içerdiğini ortaya koymaktadır

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı..

Gender Roles in Social Studies Textbooks

*

Abstract

The aim of this study is to examine the visual elements in social studies textbooks taught in secondary schools in terms of gender roles. In the study, the visual elements in the secondary school social studies textbooks were examined in terms of with whom, in what actions, in which places, in which professions and with what objects adult women and men and girls and boys were shown. The sample of the research includes visual items in the 5, 6, and 7th grade social studies textbooks selected by the Ministry of National Education to be taught in secondary schools in the 2019-2020 academic year. This study is a qualitative study and includes a document analysis technique and a content analysis on the visuals in the social studies textbooks. In the research, it has been determined that the visuals in the secondary school social studies textbooks contain elements based on gender roles. It is seen that textbooks contribute to teaching, reinforcement and reproduction of gender-based roles in this way. The findings reveal that the images of boys and girls and adult women and men in the secondary school social studies textbooks contain gender stereotypes.

Keywords: *Gender, Gender Roles, Gender in Textbooks, Secondary School Social Studies Textbook.*

Giriş

Kadın ve erkek rollerinin toplumsal süreçlerde oluşmuş kalıp yargılardan beslendiği bilinen bir olgudur. Kadınlar ve erkeklere atfedilen toplumsal rollerle ilişkin duygu, tutum ve davranışlar önemli ölçüde toplumsal yaşamın içindeki kurum ve yapılarca şekillenir. Bireylerde cinsiyet rollerini içselleştirme ve toplumun kabulleri doğrultusunda şekillenme sürecinin, ailede başlayarak okuldaki eğitim süreciyle devam ettiğini ve geliştirilerek pekiştirildiğini söylemek mümkündür. Aile, sosyal çevre, medya ve okul gibi kurum ve yapılar kadın ve erkek rollerine ilişkin bir takım kalıp yargılar üretebilmekte, bu da onların toplumsal imkan ve olanaklardan yararlanabilme düzeylerine ilişkin engeller oluşturabilmektedir.

Okuldaki eğitim süreci, sosyal yaşamın en önemli alanlarından biri olmakla birlikte, ulusal kimliğin geliştirilmesi, yaratıcı ve üretken bireylerin yetiştirilmesi, çağdaş normlara göre kaliteli bir eğitimin inşa edilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanmasında önemli derecede rol oynar. Çabuk Kaya (2013) Türkiye’de eğitim kurumlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, ekonomik, sosyal, ailevi bileşenler içeren çok boyutlu ve karmaşık bir sosyolojik sorun olduğunu belirtir. Okuldaki eğitim sürecinde işlevsel unsurlardan birisi de ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayan materyallerin başında gelir. Ders kitapları öğrenmeyi kolaylaştırmalarının yanında içeriğinde kullanılan dilsel ve görsel anlatımlarla çocuk bireylerin, bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerinde rol oynar.

Sosyal bilgiler ders kitabı, barındırdığı söylem ve görsel öğelerle öğrencilerin topluma, bireye ve çevreye yönelik bakış açılarının şekillenmesinde etkili olan temel eğitim basamağının önemli ders materyallerindendir. Bu nedenle toplum içinde yer alacak çocuk bireylerin nitelikli bir şekilde yetiştirilmesinde, cinsiyet rol eşitliğinin öğretilmesinde, konuya yönelik eşitlikçi bir bakış açısının oluşturulmasında sosyal bilgiler ders kitaplarının önemi azımsanamaz. Bu bağlamda ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve konuya yönelik farkındalığı artırmaya yönelik çabaların yaygınlaştırılması toplumsal gelişim açısından önem arz etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Eğitim

Bayhan (2013) cinsiyet kavramının kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eden ve biyolojik bir yapıya karşılık gelen bir terim olduğunu ifade eder. Dökmen (2016) ise, cinsiyet kavramını bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen, doğumla beraber üreme organı ayırımına göre adlandırılarak kimliklendirilme olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık toplumsal cinsiyet kavramı ise, kadın veya erkek olmaya yönelik toplumun veya kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkar. Oakley'e göre (1972) toplumsal cinsiyet, erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşit olmayan bölünmeyi ifade etmektedir. Bhasin (2003), toplumsal cinsiyetin kültürel ve toplumsal bir olgu olmasının temel göstergesi olarak, zaman içerisinde toplumdan topluma değişmesi ve evrilmesini gösterir. Connell (2019), toplumsal cinsiyet kavramını kişinin cinsiyetiyle belirlenen genel bir rolün öğrenilip içselleştirilmesi olarak ifade eder. Farklı toplumsal beklentilere cevap veren bireylerin, cinsiyete dayalı rollerindeki ayrım, toplumsal cinsiyet kavramıyla kategorize edilebilir. Connell'e göre, biyolojik bir cinsiyete sahip olarak doğan bir çocuk, büyüdükçe toplumsallaşmakta, bu süreçte aile başta olmak üzere toplumsal dinamikler davranış modelleri ve cinsiyete uygun rollerin geliştirmesine neden olmaktadır. Toplumsallaşma süreciyle birlikte çocuğa aktarılan davranış kalıpları cinsiyet ayırımına göre şekillenmektedir.

Rol kavramıyla kadın ve erkeğin toplumdaki görevleri, sorumlulukları, kimliği, hakları, değer üretimi sürecindeki toplumun onlardan beklediği tüm davranış ve düşünme yapısının toplamı olarak ifade edilebilir. Toplumdaki cinsiyet rollerinin öğrenilmesi süreci objeler, oyuncaklar, kıyafetler, meslekler ve dil gibi pek çok alan üzerinden kendisini gösterir. Alpan Özdemir'e (2018) göre "cinsiyetlerin ve cinsiyet rollerinin çocuklara öğretilmesi aileden, sosyal çevreden sağlandığı gibi reklam, televizyon, gazete, dergi, klip, şarkı sözü gibi kitle iletişim araçları ile çocuk öyküleri, masallar ve ders kitaplarından da sağlanır" (s.81). Francis'e göre (2006), kadınlar ve erkeklere atfedilen toplumsal rol ve konumlar önemli ölçüde toplumsal yaşamın örgütlenme şekline göre belirlenmekte, pek çok toplumda erkeklere ilişkin iş ve etkinlikler üstün konumlarla özdeşleştirilmektedir. Dökmen (2016) toplumsal cinsiyet farklılıklarının doğuştan değil, kazanılmış özellikler olduğunu düşünmekte-

dir. MacNaughton (2006) da çocukların erken yaşlardan itibaren cinsiyet rollerini öğrendiklerini belirtir. Butler (2008) ise, cinsiyetin biyolojik-fiziksel bir sürecin ürünü olduğunu, toplumsal cinsiyeti ise verili roller ile inşa edilmiş bir yaratımın bir ürünü olduğunu söyler. Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin getirdiği kadın ve erkek rollerinin içeriği zamana ve yere göre değiştiğini, bir kader olmadığını, eşit olmayan bir toplumsal inşa sürecinin ürünü olduğunu belirtir.

Çocuk, cinsiyetine bağlı olarak aile ve çevresindeki kadın ve erkek rollerini toplumdaki etkileşim sayesinde öğrenir. Birey, eğitim aracılığıyla toplumsal bütünlüğe katılım sağlarken kişilik ve değer gelişimi deneyimleri yoluyla edinir. Aile bu sürecin birinci basamağını oluştururken ikinci basamağını eğitim kurumları oluşturmaktadır. Dökmen'e (2016) göre, okul bireylerin toplumsallaşmasını sağlarken bir yandan da onlara toplumsal cinsiyet rollerini kazandırır. Toplumsallaşma sürecinin ilk ortamı olan aile, bireye cinsiyetine bağlı olarak bir takım davranış modellerini öğretir. Bu eğitim şeklini informal eğitim olarak tanımlayan Bay (2011), bu eğitim sürecinin kendiliğinden ve plansız geliştiğini, genellikle yaşamsal alanlarda gözlem ve taklit yoluyla oluştuğunu ifade eder.

Çocuklar ilk olarak kendi cinsiyet kimliklerini ve sonra başkalarınınkini öğrenirler. Ailede başlayan rol ayrışması, okuldaki eğitim süreci boyunca da çeşitli öğeler aracılığıyla pekiştirilmektedir. Örneğin müfredat ve ders kitaplarının içeriği, öğretmenlerin geleneksel tutumları ve arkadaşlardan edinilen bazı davranışlar bu yönde belirleyici bir etkiye sahiptir. İlköğretimin özellikle ilk sınıflarında kullanılan ders kitaplarında, okula adımını yeni atmış ve toplumsallaşma sürecinin güçlü olduğu bir yaşam sürecinde olan çocuklara nasıl kadın ve erkek olacakları öğretilmektedir (Vatandaş, 2011).

Çocuklar erken yaşlardan başlayarak televizyonda izledikleri çizgi filmler, reklamlar, diziler yoluyla internette izledikleri, oynadıkları videolar ve oyunlarla bir takım davranışlar öğrenirler. Daha sonra okulda veya arkadaş gruplarıyla bu ortamlarda öğrendiği davranışları uygulamaya geçirirler. Okulda cinsiyet rolleri müfredat, öğretmenler, materyaller ve ders kitapları aracılığıyla öğretilmektedir. Çocukların oyuncakları, saç ve giyim şekilleri, kullandıkları objeler cinsiyetlerine ayrılarak tercih, istek, davranış, oyun gibi araçlar aracılığıyla cinsiyet rollerini öğretilmektedir.

Çocukların zihninde gelişen kalıp yargılar, kadın ve erkek rollerine ilişkin şablonlar, özellikle eğitimin toplumsallaştırma işlevinin ön hazırlıklarının yapıldığı ilköğretim kademesinde, cinsiyetçi değerlerin ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin üretildiği bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet rollerine ilişkin algının eğitim süreçlerinde öğrenildiğini belirten Gündüz Kalan'a göre, "cinsiyete özgü şekillenen bu algı biçimi eğitim hayatı boyunca çocuğu etkilemekle beraber, arkadaşlık ilişkilerini, evliliğe bakışı, meslek seçimini etkilemekte, çocuğun hayatını yönlendirmesinde etkili olmaktadır. Basmakalıp yargıların etkisi altında kalan birey, özgür seçimler yapamaz ve kendini rahat ifade edemez. Bu da bireyin kişisel başarısı ve hayat tatminini olumsuz yönde etkileyebilmektedir" (Gündüz Kalan, 2010, s. 81).

Türkiye Büyük Millet Meclisi raporunda atıfta bulunulan Birleşmiş Milletler Kalkınmada Kadının Rolü Dünya Araştırması raporuna (1999) göre, "Toplumsal cinsiyet, ideolojik ve kültürel bir yapı olmakla birlikte, maddi uygulama sahasında yeniden üretilir; karşılığında da bu uygulamaların sonuçlarını etkiler. Toplumsal cinsiyet, kaynakların, zenginliklerin, işin, karar yetkisinin ve siyasal gücün dağılımını, gerek kamusal yaşamda gerekse ailede hak ve kazanımlardan nasıl ve ne ölçüde yararlanıldığını belirler. Toplumsal cinsiyet bir anlamda ırk, sınıf, etnik köken, cinsellik ve yaş gibi diğer sınıflandırıcılar gibidir. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin toplumda nasıl inşa edildiğini ve cinsiyetler arasındaki ilişkileri belirleyen eşitsiz güç ilişkilerini anlamamıza yardımcı olur" (TBMM, 1999, s.64).

Toplumsal süreçte bireylerin cinsiyete dair kalıp yargıları ile toplumdaki kadın ve erkek rollerinin inşasında kimlerin etkin olduğu sorusunu akla getirebilir. Bu çerçeveden bakıldığında bireyin aile içinde model aldığı, özdeşim kurduğu kişilerin toplumun kalıplarına ve kurallarına ne denli uyduğu veya bu kalıplara uygun olarak sergilediği davranışlar önemli olmaktadır. Çocuğun toplumsal alanın cinsiyet rollerine ilişkin olarak öğretilerini ilk olarak aldığı ailenin yanı sıra okulun da bir diğer önemli kaynağı oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda okul, bireylerde temel yaşam becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra cinsiyete dayalı eşitlik çerçevesindeki sosyal tecrübelerini de gerçekleştirebileceği bir ortam sunabilir. Bireyin yaşamın içinden veya çevresinden gözlemediği cinsiyet rollerini kalıplaştırması anlamında ilköğretim önemli bir aşamadır. Bu nedenle ilköğretim aşaması toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da önemli bir süreci karşılamakta ve sürecin yönetiminde eğitim alanındaki düzenlemelerin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Fidan ve Elden'e (1996) göre okul, toplumdaki bireyleri eğitime işlevini üstlenen önemli kurumların başında gelmektedir. Okullar toplumun beklentileri doğrultusunda hazırlanan bir program çerçevesinde öğretim faaliyeti yürüterek, öğrencilerin davranışlarında değişiklik meydana getirmeyi amaçlar. Okullarda eğitim bir program, plan ve hedef çerçevesinde gerçekleştirilir. Bilgi beceri ve tutumlar öğrencilere önceden belirlenmiş program çerçevesinde uzman eğitimciler tarafından kazandırılır. Tezcan (1996), eğitimin öncelikli temel işlevlerinin kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılması, bireylere mesleki bilgi ve becerilerin kazandırılması olduğunu belirtir. Tezcan'a göre, bu mirasın içinde toplumsal cinsiyet kalıp yargıları da bulunmaktadır. Aile ortamında öğretilmeye başlanan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları okuldaki eğitim sürecinde de devam eder. Öğrenci "kadın" ve "erkek" cinsiyet rollerini öğrenerek benimser. Jacklin (1983), hem bir eğitim hem de sosyalleşme alanı olarak çocuk kitapları ve ders kitaplarında cinsiyetçi kalıp yargıların görüldüğünü belirtir. Jacklin'e göre, çocuk kitaplarında kadınlar geleneksel anne rolü ile temsil edilmekte, erkekler ise daha çeşitli rol ve işler ile temsil edilmektedirler.

Kuzgun ve Sevim'e (2004) göre, okullarda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılar açık ya da örtülü bir şekilde çocuklara öğretilmektedir. Örtük ya da doğrudan verilen bilgiler ile çocuklar geleneksel cinsiyet rollerine uygun davranışlarda bulunurlar. Bununla birlikte, okullarda okutulan ders kitapları yoluyla da kadın ve erkeğe ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri gelecek kuşaklara aktarılır. Kılavuz (2019) ilkökul eğitiminde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yer aldığını, öğretmenlerin de toplumun geleneksel cinsiyet bakış açısından etkilenecek, öğrencilere cinsiyetçi kodlar taşıyabildiklerini belirtmektedir. Kılavuz yürüttüğü araştırmada, öğretmenlerin cinsiyetçi kodları, sınıf içi süreçlere yansıtılabildiklerini; doğrudan ya da dolaylı olarak eğitim uygulamalarında cinsiyetçi farklılaşmalara zemin hazırlayabildiklerini ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yeniden üretimine aracılık ettiklerini tespit etmiştir.

Balcı Karaboğa (2019), kız ve erkek çocukların cinsiyetçi temelde eğitim almalarının, katı cinsiyet kalıp yargılarına ve rollerine uygun eğitilmelerinin, onların okul başarılarını, beceri edinimlerini ve ileriki yaşamlarında kazancakları mesleklerini ve statülerini de etkilediğini belirtir. Balcı Karaboğa, cinsiyet rollerinin ve kalıp yargıların çocuk okul çağına geldiği zaman da devam ettiğini, hem eğitime erişim hem de okul içi süreçlerde cinsiyetçi ayrışmanın

varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca, ders kitap ve materyallerinde yer alan cinsiyetçi unsurlar, öğrenme etkinlikleri sırasında pekiştirilen cinsiyet temelli tutum ve davranışlar, öğretmen öğrenci etkileşimi gibi okul süreçlerinin pek çok boyutuna ilişkin yapılan araştırmaların bulgularında da eğitimdeki cinsiyetçi süreçlerinin tespit edildiğini vurgulamaktadır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri

Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumu ve gelişiminde cinsiyet rollerinin çocuklara öğretilmesinde başta aile olmak üzere kitle iletişim araçları, akran etkileri yanı sıra okuldaki eğitim sürecinin bir parçası olan ders kitaplarının da önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Demirel ve Kiroğlu'na (2006) göre ders kitapları, bir eğitim programında yer alan hedef, içerik, öğretme öğrenme süreci ile ölçme değerlendirme boyutlarına uygun olarak hazırlanmış ve öğrenme amaçlı kullanılan basılı bir öğretim materyalidir. Eğitimde kullanılan ders kitapları öğrenciye belirlenen hedefler doğrultusunda birtakım bilgi, beceri ve değer kazandırması, rehberlik etmesi, yol gösterici olması nedeniyle eğitim programının önemli bir boyutunu oluşturur. Tietz (2007), ders kitaplarının cinsiyet rolleri hakkında örtük mesajlar ve öğeler içerdiğini bu öğeler aracılığıyla bireye cinsiyet rollerine ait beklentilerin ve davranışların öğretildiğini belirtir. Öğrenci ders kitabı aracılığıyla örtük ya da açık mesajlar ile öğrendiklerini davranışa veya düşünceye dönüştürür. Demokratik bir toplumun yaratılmasında, sorumluluklarının bilincinde olan yurttaşların yetiştirilmesinde, vatandaşlık becerilerinin oluşturulmasında ve en önemlisi toplumsal cinsiyet rollerinin edinilmesinde sosyal bilgiler ders kitapları ayrı bir öneme sahiptir.

Tezer Asan (2010), ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rollerinin üretildiği bir içerik ve söylemin yanı sıra ayrımcı bakış açısına dayanan göstergeleri de taşıdığını belirtir. Ayrıca cinsiyete dair ayrımcılık açısından ders kitaplarının yanı sıra öğrenci için rol model olan öğretmenin de cinsiyet bağlamındaki bakış açısının oluşmasında etkileri olabilmektedir. Tezer Asan'a (2010) göre "cinsiyetçiliğe ilişkin öğretmen algıları, inançları ve kabulleri eğitim sürecinde geleneksel cinsiyetçiliğin yeniden üretilmesinde ders kitaplarının yanında çok daha ayrı bir önem arz etmektedir" (Tezer Asan, 2010, s.68).

TBMM CEDAW (1993) komitesine sunulmak üzere hazırlanan ikinci ve üçüncü birleştirilmiş periyodik Türkiye raporuna göre, eğitimdeki materyallerin geleneksel toplum yapısıyla uyumlu olarak okullarda okutulan ders kitaplarının cinsiyetçiliğe dayalı kalıp yargılar içerdiği belirtilmektedir. Ders materyallerinde kadınlar daha çok anne ve eş rolü ile yan yana getirilerek özdeşleştirilmekte, kız çocuklarına daha çok anne rolü, erkek çocuklarına ise daha çok baba rol model sunularak, bir takım kalıplar içinde gösterildiği ve kalıp yargılara görsel ve yazılı öğelerde sıkça yer verildiği ifade edilmektedir. XV. Milli Eğitim Şurasında eğitim programının, kitap ve iletilerinin cinsiyete dayalı kalıp yargılarından arındırılması, kadınların kamusal yaşama, erkeklerin aile ve ev yaşamına etkin katılımını, aile içi rol ve sorumluluk paylaşımında bireylere daha esnek tutumlar kazandırılmasının tüm örgün ve yaygın eğitim programlarının hazırlanmasında göz önüne alınması gerektiği vurgulanmıştır

Bu bağlamda 1993 yılından sonra değerlendirilen çalışmalara bakıldığında Gümüşoğlu (2016) ve Altan Arslan (2000) yaptığı ders kitaplarında cinsiyetçilik konulu çalışmalarında, ilköğretimden başlayarak çocuklara sistematik olarak kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiğinin anlatıldığına ve kadının toplumsal sınırlar içinde edilgen olarak tanımlandığına vurgu yapılmaktadır. Tezer Asan'a göre, "kendi varlığını ve içinde yaşadığı sosyal yapılanmayı, kültürü yeni kavrayan ilköğretim öğrencilerine verilecek her cinsiyetçi değer daha uzun yıllar o ülkenin kültüründe cinsiyetçiliğin diri ve canlı tutulacağını, cinsler arası eşitsizlik ve dengesizliğin devam edeceğini göstermektedir" (Tezer Asan, 2010, s. 68). Yurtsever (2011) ise, ders kitaplarında kadınların çoğunlukla klasik roller içerisinde ve ev ortamlarında temsil edildiğini, erkeklerin ise daha çok baskın otoriter ve güçlü rollerde gösterildiğini belirtir. Yurtsever'e göre, ders kitapları aracılığıyla çocuklar kadınların ev işleri ile erkeklerin ise ev dışındaki sosyal ortamlarda ve işlerde çalışması gerektiğini normal bir şey olduğunu öğretir.

Temel eğitim basamağında yer alan sosyal bilgiler dersi çocukları tüm toplumsal süreçlere hazırlamada başat derslerden biri olarak önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal bilgiler eğitiminin başlıca hedefi; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşadığı topraklara aidiyet bilinci geliştirmiş, haklarını bilen, bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetiştirilmeleridir. Bunu yaparken Atatürk ilke ve inkılâpla-

rının, izinde demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatan bireyler yetiştirmeyi de amaçlamaktadır. Ayrıca kültürel değerlerine sahip çıkan, küresel dünya düzeninde yer almak için gereken bilgi ve donanımına sahip, toplumsal sorunlara duyarlı ve çözüm yolu arayan, insan hakları ve her tür eşitliği savunan, özgür birer birey olarak kendisinin farkına varmasını da amaçlamaktadır.

MEB'e (2018) göre, sosyal bilgiler dersi bireyin düşünme, yaratıcılık ve sorgulama yeteneklerinin gelişmesinde etkili olurken, bireyin kendini en iyi şekilde ifade etmesine de olanak sağlar. İlköğretim basamağında yer alan sosyal bilgiler dersinin bu denli önemli hedefleri açısından cinsiyet rollerine yaklaşımı büyük önem arz etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalardan birinde Demirel (2010), sosyal bilgiler ders kitaplarının, çocukların aile içi ve toplumsal iş bölümü konularında etkileri olabildiğini, kitaplarda çocukların ebeveynleriyle özdeşleştirilerek, önyargı ve kalıplar doğrultusunda, benzer tutum ve davranış eğilimleri içerisinde gösterildiklerini belirtmektedir. Demirel'e göre ders kitaplarında kadın ile yan yana getirilen meslekler, başta ev kadınlığı olmak üzere, öğretmenlik, çiftçilik dadılık-hizmetçilik, tezgâhtarlık, terzi ve hemşirelik gibi meslekler olmaktadır. Erkekler ise çok sayıda meslekle temsil edilmekte, erkek figürler sosyal bilgiler ders kitaplarında, hemşirelik mesleği dışında neredeyse tüm iş kollarında yer almaktadır.

Ünsal ve Güneş (2002) ilköğretim ders kitaplarını tanımlarken, öğretim programlarında yer alan konulara ait, gelişimsel dönemler de temel alınarak hazırlanan, içerik ve bilgileri planlı bir biçimde açıklayan, ders esnasında öğrenilen bilgilerin okul dışında da tekrarını sağlayan ve dersin hedefleri doğrultusunda yönlendiren temel bir ortam olarak ifade etmektedir. Ders kitapları, öğretim sürecinin tamamlayıcı öğretim materyalleri olarak da tanımlanabilir. Demirel ve Kiroğlu'na göre (2006), ders kitabı, bir eğitim müfredatına uygun olarak öğrenmeye yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış öğretim materyalidir. Ünsal ve Güneş (2002) de ders kitaplarının, sınıf seviyelerine ve ders öğretim programlarına uygun olarak hazırlanmış en önemli materyaller olduğunu ifade ederler. Sosyal bilgiler dersinin bu denli önemli olmasının yanı sıra ders içinde kullanılan materyallerden biri olan ders kitaplarının da özenli bir şekilde ve hedeflerle örtüşecek nitelikte olması gerektiği söylenebilir.

Eğitim kurumlarında okutulan ders kitaplarında toplumsal yapının ve kültürün iz düşümünü takip etmek mümkündür. Bu yönüyle ders kitapları

cinsiyete ait rollerin yazılı ve görsel olarak tekrar üretilmesi ve betimlenmesinde önemli bir etmendir. Eğitimle toplumsal hayata hazırlanırken hem evde hem de okulda kurulan cinsiyete ait bağların pekiştirilmesinde ders kitaplarının önemli bir kaynak oluşturduğu ifade edilebilir. Bu anlamda kitaplar cinsler arası eşitliği hedefleyen bir mücadele alanı olarak da değerlendirilebilir. Bunun için de eğitim alanında yaşamsal önem taşıyan sosyal bilgiler ders kitaplarının, kadın ve erkek rolleri ile ilişkili kavramları aktarırken eşitlikçi bir yapıda sunmaları beklenmektedir. Böylelikle gelecekte özel yaşamları ile kamusal yaşamları arasında bağ kurulurken eşitlikçi anlayış sergileyecek bir neslin temellerinin bu süreçte atılabileceği düşünülmektedir.

Çakır'a (2013) göre eğitim sürecinde metin ve görsel öğelerden meydana gelen ders kitapları, çocuklara yön veren, çocukta farkındalık oluşturan önemli materyallerin başında gelmektedir. Batur'a (2010) göre kitaplarda yer alan görsel öğeler çocukların düşünce dünyalarının şekillenmesinde oldukça önemli rol oynarlar. Bu bağlamda ders kitaplarında yer alan metin ve görsel öğelerde cinsiyet ayrımının yapılmaması, eşitlikçi bir görünüm sergilenmesi önem arz etmektedir. Cinsiyete ait ayrımcılıkla mücadelede, henüz toplumsal yaşamın temellerinin atıldığı ilköğretim döneminde farkındalığı artırıcı nitelikte konu ve içeriklerle birlikte, konuların pekiştirilmesi/içselleştirilmesi anlamında kitaplar, sınıfta ise bu bakış açısını sergileyebilen öğretmenle mümkündür. Amaç insan haklarına saygılı, eşitlikçi bireylerin yetiştirilmesidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ortaokullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının görsellerini toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelemektir. Elde edilen bulgular ışığında bu kitapların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğurup doğurmadığı veya toplumda cinsiyet eşitliğine dayalı bir ortam sağlamaya yönelik öğeleri içerip içermediği ortaya konmaya çalışılmaktadır. Okullar toplumsal cinsiyet rollerinin öğretilmesinde ve yeniden üretilmesinde rol oynayan kurumların başında gelir. Okullardaki eğitim sürecinde ders kitapları önemli araçlardır. Ders kitapları çocukların toplumsal kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Ders kitapları kadın erkek cinsiyet rollerinin eşitlik bağlamında olumlu ya da olumsuz anlamda etki edebilmektedir.

Ders kitaplarının cinsiyet rolleri bakımından eşitlikçi bir yapıya dayanması cinsiyet ayırımına dayanmayan bir anlayışın geliştirilmesinde katkı sağlayabilir. Bu anlamda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda okutulan ders kitapların içeriklerinin nasıl olduğu, bu içeriklerde toplumsal cinsiyet öğelerinin olup olmadığının araştırılması önem taşımaktadır. Ortaokul döneminde öğrenciler çocukluktan gençliğe geçiş aşamasında ve kendi kimliklerini bulma yolunda arayış içerisindeyler. Öğrenciler bu dönemde kimlik arayışı ve kendilerini farklı bir birey olarak kabul ettirme çabaları gösterebilmektedir. Ortaokul yıllarında başlayan ve zor bir dönem olan ergenliğin sağlıklı bir şekilde geçirilip kişinin kendi kimliğini kazanması çok önemlidir. Bu dönemde edinilen roller ve yaşantıların etkileri ömür boyu sürebilmektedir. Bu nedenle bu dönemde karşılaşılan ve yaşantılanan cinsiyet rollerine ilişkin bakış açısı, demokratik bir toplumun inşa edilmesinde ve cinsiyet eşitsizliklerinin önüne geçmede önemli hale gelmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. İlköğretimin 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Dokümanlar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış ve 2019-2020 eğitim-öğretim sürecinde devlet okullarında okutulan ders kitaplarıdır. Nitel araştırmada doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda, çalışılan araştırma problemiyle ilişkili görsel ve yazılı materyaller de araştırmaya dâhil edilebilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189). Araştırma kapsamında ders kitaplarındaki görseller konuya ilişkin literatürde başvuru kategoriler de referans alınarak içerik analizine tabi tutulmuştur. “İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.242). “İçerik analizi, sözel yazılı verilere, sonradan istatistik işlemlerin uygulanabilmesine ve belirli bir kavram, görüş, durum, özellik ya da değişken hakkında önemli bilgiler edinmeye olanak sağlar” (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s.21). Bu çalışmanın amacı ortaokullarda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim Terbiye Kurulu’nun izniyle okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının içinde yer alan görsellerin cinsiyet rolleri açısından incelenmesidir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorular cevaplanmaya çalışılmaktadır.

- 1- Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar kimlerle birlikte gösterilmektedir?
- 2- Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar hangi eylemler içerisinde gösterilmektedirler?
- 3- Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar hangi mekânlarda gösterilmektedirler?
- 4- Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkek figürlerin meslekleri nelerdir?
- 5- Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar hangi objelerle gösterilmektedirler?

Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel bir çalışma olup doküman incelemesi tekniği ile sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görseller içerik analizi ile çözümlenmiştir. Dokümanlar nitel araştırmalarda önemli bilgi kaynaklarıdır. Araştırmalarda hangi dokümanların önemli olduğu araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Örneğin eğitim ile ilgili bir araştırmada veri kaynağı olarak ders kitapları, öğretim programları ve eğitimle ilgili diğer resmi belgeler kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yıldırım ve Şimşek'e göre, fotoğraflar, videolar veya okunabilen diğer nitel veriler, içerik analizi yapmak için uygundur.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında MEB ortaokul 5, 6, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının görsellerinden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ortaokullarda 2019-2020 Eğitim Öğretim döneminde okutulması öngörülen Sosyal Bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapla-

rındaki görseller araştırma sorularında belirtilen kategorilere göre analiz edilmiştir. Kitaplarda toplam 443 görsel incelenmiştir. İncelenen görsellerden elde edilen veriler tablolara dönüştürülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitapları incelenirken Özdemir ve Balcı Karaboğa'nın (2019) "Ders kitaplarında cinsiyetçilik: ortaokul matematik ders kitapları üzerine bir içerik analizi", Kitiş Çınar'ın (2013) "İlköğretim Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet" ve Esen Severge'nin (1998) "Ders kitaplarında cinsiyetçilik: İlköğretim ders kitapları üzerinde yapılmış bir içerik çözümlemesi" adlı çalışmalarında geliştirdikleri kategoriler temel alınmıştır. Bu çalışmada ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocukların kimlerle birlikte gösterildikleri, hangi eylemler içerisinde gösterildikleri, hangi mekânlarda gösterildikleri, hangi mesleklerde gösterildikleri ve hangi nesnelere gösterildikleri kategorileri çerçevesinde incelenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde örnekleme oluşturan ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının içinde yer alan görsellerin toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesi sonucu elde edilen bulgular ve bu bulgulara ait yorumlar yer almaktadır. Araştırmanın örnekleminde yer alan 3 sosyal bilgiler ders kitabında toplam 443 görsel fotoğraf incelenmiştir. Bulgular toplamda 14 adet tablo aracılığı ile araştırmanın alt soruları çerçevesinde sunulmuştur.

Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar kimlerle birlikte gösterilmektedir?

Tablo 1. Kız ve erkek çocuk figürlerin birlikte gösterildikleri kişilere göre frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler	
	f	%	f	%
Tek başına	19	25,33	24	33,33
Çocuk ve çocuklarla	25	33,33	21	29,17
Yetişkinlerle	18	24	14	19,44
Ailesi ile	4	5,33	2	2,77
Kalabalık ile	9	12	11	15,27
Toplam	75	100	72	100

75'i kız, 72'si erkek olan toplam figürlerde kız ve erkek çocukların en çok birlikte gösterildikleri kişiler incelendiğinde erkek çocuk figürlerin en çok tek başına, kız çocuk figürlerin ise diğer çocuk ve çocuklarla birlikte gösterildikleri tespit edilmiştir.

İncelenen ders kitaplarında kız figürlerin sırasıyla, çocuk ve çocuklar ile (% 33,33), tek başına (% 25,33), yetişkinlerle (% 24), kalabalık ile (% 12), ailesiyle (% 5,33) gösterildikleri görülmüştür. Erkek çocuk figürlerin ise sırasıyla, tek başına (% 33,33), çocuk ve çocuklar ile (% 29,17), yetişkinlerle (% 19,44), kalabalık ile (% 15,27), ailesiyle (% 2,77) gösterildikleri belirlenmiştir.

Tablo 2. Toplam çocuk figürleri içinde kız ve erkek çocuk figürlerin birlikte gösterildikleri kişilerin frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Tek başına	19	12,93	24	16,33	43	29,25
Çocuk ve çocuklarla	25	17	21	14,28	46	31,29
Yetişkinlerle	18	12,24	14	9,52	32	21,77
Ailesi ile	4	2,72	2	1,36	6	4,08
Kalabalık ile	9	6,12	11	7,48	20	13,61
Toplam	75	51,02	72	48,98	147	100

İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında toplam kız ve erkek çocuk figür sayısı içinde erkek ve kızların görünürlüğüne bakıldığında, kızlar (%51,02) ile erkeklere (%48,97), birbirine yakın neredeyse eşit oranda yer verildiği göze çarpmaktadır. Bu anlamda ortaokul sosyal bilgiler kitaplarında kız ve erkek çocuk figürlere yer verilme oranlarında önemli bir farklılığın ortaya çıkmadığını ve bu konuda özen gösterildiğini söyleyebiliriz.

Buna rağmen toplam çocuk sayısı içinde çocukların kimlerle gösterildiklerini incelediğimizde bir farkın ortaya çıktığını görüyoruz. Tek başına gösterilen figürler içinde kızların % 12,93 erkeklerin % 16,33 oranında yer aldığı, diğer çocuk ve çocuklarla gösterilme oranının kızlarda % 17 iken, erkeklerin çocuklarla gösterilme oranının % 14,28 olduğu görülmüştür. Kızların yetişkinlerle %12,24, erkeklerde % 9,52 oranında, kız çocukların ailesiyle birlikte % 2,72, erkeklerin ise % 1,36 oranında gösterildiği; kızların kalabalık ile % 6,12 oranında, erkeklerin kalabalık ile % 7,48 oranında gösterildiği belirlenmiştir. Kız çocuk figürlerin aileleriyle birlikte gösterileme oranının yüksek olması, erkek çocukların ise tek başına ve kalabalık ile gösterilme oranını yüksek ol-

ması; çocukların büyüdülerinde tek başına ve kalabalık içerisinde dolaşmanın uygun olmadığı, erkek çocukların ise tek başına ve kalabalık ile özgür dolaşabileceği algısının yerleşmesine olanak verebileceğini söylemek mümkündür.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan figürlerin kimlerle birlikte gösterildiği konusu yetişkin figürler için de incelenmiş ve sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin birlikte gösterildikleri kişilere göre frekans ve yüzde dağılımı

	Kadın figürler		Erkek figürler	
	f	%	f	%
Tek başına	11	18,97	114	47,90
Çocuk ve çocuklarla	9	15,52	5	2,10
Ailesi ile	5	8,62	5	2,10
Kalabalık ile	2	3,44	10	4,20
Sadece kadınlar ile	10	17,24	3	1,26
Sadece erkek ile	2	3,44	82	34,45
Kadınlar ve erkekler ile	19	32,76	19	7,98
Toplam	58	100	238	100

Yetişkin kadın ve erkek figürlerin incelenen ders kitaplarındaki temsil oranları açısından önemli bir fark bulunmuştur. 238 yetişkin erkek figüre karşın 58 yetişkin kadın tespit edilmiştir. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin birlikte gösterildikleri kişilere göre frekans ve yüzde dağılımlarına baktığımızda; yetişkin kadın figürlerin sırasıyla, kadın ve erkeklerle % 32,76, tek başına %18,97, sadece kadınlarla % 17,24, çocuk ve çocuklarla % 15,52, ailesiyle % 8,62 oranlarında gösterildiği belirlenmiştir. Yetişkin erkek figürlerin ise sırasıyla, tek başına % 47,90, sadece erkekler ile % 47,90, kalabalık ile % 4,20, çocuk ve çocuklarla % 2,10, ailesiyle % 2,10 oranlarda gösterildiği tespit edilmiştir.

Burada en belirgin farklılık noktası, yetişkin kadın ve erkek figürlerin ders kitaplarındaki temsil oranlarında erkeklerin lehine büyük bir farklılığın bulunmuş olmasıdır. Yetişkin erkek figürleri yetişkin kadın figürleriyle karşılaştığımızda ortaya çıkan diğer önemli fark ise, erkeklerin kadınlara göre tek başına gösterilme oranlarının yüksek olması, kadın figürlerin ise çocuk ve çocuklar ile gösterilme oranının erkeklerle oranla daha yüksek bulunması olmuştur. Bunlarla birlikte yetişkin kadın figürlerin sadece kadınlarla birlikte,

yetişkin erkek figürlerin sadece erkek figürler birlikte gösterilme oranlarının yüksek olması da bir diğer dikkat çekici nokta olmuştur.

Tablo 4. Toplam yetişkin figürleri içinde kadın ve erkek figürlerin birlikte gösterildikleri kişilerin frekans ve yüzde dağılımları

	Kadın figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Tek başına	11	3,72	114	38,51	125	42,23
Çocuk ve çocuklarla	9	3,04	5	1,69	14	4,73
Ailesi ile	5	1,69	5	1,69	10	3,38
Kalabalık ile	2	0,68	10	3,38	12	4,05
Sadece kadınlarla	10	3,38	3	1,01	13	4,39
Sadece erkeklerle	2	0,67	82	27,70	84	28,38
Kadınlar ve erkeklerle	19	6,42	19	6,42	38	12,84
Toplam	58	19,59	238	80,41	296	100

Tablo 4'te toplam yetişkin figürleri içinde kadın ve erkek figürlerin birlikte gösterildikleri kişilerin frekans ve yüzde dağılımlarına baktığımızda; kadın yetişkin figürlerin tek başına gösterilme oranlarının (% 3,72), erkek yetişkin figürlerinkinden (% 38,51) oldukça düşük olduğu görülmektedir. Toplam yetişkin figürleri içinde kadın figürler daha çok kadın ve erkeklerle (% 6,42), tek başına (% 3,72), sadece kadınlarla (% 3,38) ve çocuklarla (% 3,04) ve gösterilmiştir. Toplam yetişkin figürleri içinde erkeklerin ise daha çok tek başına (% 38,51), sadece erkeklerle (% 27,70), kadın ve erkeklerle (% 6,42) gösterildiği görülmüştür. Bu bağlamda erkek figürlerin daha çok tek başına ve erkeklerle gösterildiği ve yetişkin erkeklerin çocuklarla ve kadınlarla birlikte gösterildiği figürlere daha az yer verildiği görülmüştür. Kadın figürlerin ise en az erkeklerle ve kalabalık ile gösterilmesi göze çarpmaktadır.

Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar hangi eylemler içerisinde gösterilmektedirler?

Ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar hangi eylemler içerisinde gösterildikleri; okula ve öğrenmeye yönelik eylem, oyun ve eğlenceye yönelik eylemler, kültür ve sanata yönelik eylemler, kültür ve sanata yönelik eylemler, sosyal eylemler, evdeki

eylemler, kişisel eylemler eylemsiz ve diğer olmak üzere 9 alt kategoride incelenmiştir. Analizler önce çocuk figürlerin yer aldığı görsellerde yürütülmüştür.

Tablo 5. Kız ve erkek çocuk figürlerin eylemlerinin frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler	
	f	%	f	%
Okula ve öğrenmeye yönelik eylemler	15	20	18	25
Oyun ve eğlenceye yönelik eylemler	6	8	7	9,72
Kültür ve sanata yönelik eylemler	7	9,33	4	5,55
Spora yönelik eylemler	1	1,33	2	2,77
Sosyal eylemler	12	16	14	19,44
Evdeki eylemler	6	8	4	5,55
Kişisel eylemler	0	0	1	1,39
Eylemsiz	18	24	12	16,67
Diğer	10	13,33	10	13,89
Toplam	75	100	72	100

İncelenen kitapların görsellerinde kız ve erkek figürlerin yaptıkları eylemlere bakıldığında kız figürlerin sırasıyla eylemsiz (% 24) gösterildikleri, daha sonra okula ve öğrenmeye yönelik eylem (% 20), sosyal eylemler (% 16), diğer (% 13,33), kültür ve sanata yönelik eylemler (% 9,33), evdeki eylemler (% 8), oyun ve eğlenceye yönelik eylemler (% 8) eylemler içinde gösterildikleri belirlenmiştir. Erkek çocuk figürler ise, sırasıyla okula ve öğrenmeye yönelik eylemler (% 25), sosyal eylemler (% 19,44), eylemsiz (% 16,67), diğer (% 13,89), oyun ve eğlenceye yönelik eylemler (% 9,72) oranlarında gösterilmişlerdir.

Kız çocuk figürler ile erkek çocuk figürleri karşılaştırdığımızda kız çocukların erkeklerden daha çok eylemsiz halde gösterildikleri, bunun yanı sıra evdeki eylemlerde, kültür ve sanata yönelik eylemlerde kız çocuklara erkeklerden daha çok yer verildiği; erkek çocuk figürlere ise okula ve öğrenmeye yönelik eylemler, oyun ve eğlenceye yönelik eylemler, spora yönelik eylemler, sosyal eylemlerde kızlardan daha çok yer verildiği görülmüştür.

Toplam çocuk figürleri içinde kız ve erkek figürlerin eylemlerinin frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 6. Toplam çocuk figürleri içinde kız ve erkek figürlerin eylemlerinin frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Okula ve öğrenmeye yönelik eylem	15	10,20	18	12,24	33	22,44
Oyun ve Eğlenceye Yönelik Eylemler	6	4,08	7	4,76	13	8,84
Kültür ve Sanata Yönelik Eylemler	7	4,76	4	2,72	11	7,48
Spora Yönelik Eylemler	1	0,68	2	1,36	3	2,04
Sosyal Eylemler	12	8,16	14	9,52	26	17,69
Evdeki eylemler	6	4,08	4	2,72	10	6,80
Kişisel eylemler	0	0	1	0,68	1	0,68
Eylemsiz	18	12,24	12	8,16	30	20,41
Diğer	10	6,80	10	6,80	20	13,61
Toplam	75	51,02	72	48,98	147	100

İncelenen kitaplardaki görsellerde kız ve erkek figürlerin eylemlerine eylemsiz olma durumu ve diğer kategorilerinin dışında baktığımızda; kız çocuk figürlerin daha çok okula ve öğrenmeye yönelik eylemlerde (% 10,20), sosyal eylemlerde (% 8,16), kültür ve sanata yönelik eylemlerde (% 4,76), evdeki eylemlerde (% 4,08), oyun ve eğlenceye yönelik eylemlerde (% 4,08) gösterildikleri tespit edilmiştir. Erkek çocuk figürler daha çok okula öğrenmeye yönelik eylemlerde (% 12,24), sosyal eylemlerde (% 9,5), oyun ve eğlenceye yönelik eylemlerde (% 4,76) oranında gösterilirken en az kültür ve sanata yönelik eylemlerde (% 2,72), evdeki eylemlerde (% 2,72) oranlarında gösterilmişlerdir.

Yetişkin kadın ve erkek figürlerin eylemlerinin incelendiği analiz sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 7. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin eylemlerinin frekans ve yüzde dağılımları

	Kadın figürler		Erkek figürler	
	f	%	f	%
Çocuğa Yönelik/Çocukla İlgili Eylem	7	12,07	6	2,52
Boş Zamana Yönelik Eylemler	8	13,79	19	7,98
Kültürel/Sanatsal Eylemler	4	6,90	10	4,20
Eve yönelik eylemler	4	6,90	1	0,42
İşe Yönelik Eylemler	13	22,41	90	37,81
Sosyal Eylemler	12	20,69	24	10,08
Eylemsiz	7	12,07	81	34,03
Diğer	3	5,17	7	2,94
Toplam	58	100	238	100

Yetişkin kadın figürlerin en çok işe eylemlerde (% 22,41), daha sonra sosyal eylemlerde (%20,69) ve boş zaman yönelik eylemlerde (%13,79), çocuğa

yönelik eylemlerde (%12,07) ve eylemsiz (%12,07) gösterildikleri görülmektedir. Erkek figürlerin de ilk sırada işe yönelik eylemlerde (%37,81), daha sonra eylemsiz (%34,03) gösterildikleri bunu sosyal eylemlerin (%10,08) ve boş zaman yönelik eylemlerin (%7,98) izlediği görülmektedir.

Tablo 8. Toplam yetişkin figürleri içinde kadın ve erkek figürlerin eylemlerinin cinsiyete göre frekans ve yüzde dağılımları

	Kadın figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Çocuğa Yönelik/Çocukla İlgili Eylem	7	2,36	6	2,03	13	4,395
Boş Zamana Yönelik Eylemler	8	2,70	19	6,41	27	9,12
Kültürel/Sanatsal Eylemler	4	1,35	10	3,38	14	4,73
Eve yönelik eylemler	4	1,35	1	0,34	5	1,69
İşe Yönelik Eylemler	13	4,39	90	30,41	103	34,80
Sosyal Eylemler	12	4,05	24	8,11	36	12,16
Eylemsiz	7	2,36	81	27,36	88	29,73
Diğer	3	1,01	7	2,36	10	3,38
Toplam	58	19,59	238	80,41	296	100

Tablo 8’de incelenen görsellerde hem kadın hem erkek figürler en çok işe yönelik eylemlerde (% 34,80), sonra eylemsiz durumda (% 29,73), sosyal eylemlerde (% 12,16), kültürel/sanatsal eylemlerde (% 4,39), çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemlerde (% 4,73) gösterildikleri göze çarpmaktadır. Kadınların sırasıyla işe yönelik eylemlerde % 4,5, sosyal eylemlerde (% 4,05), boş zamana yönelik eylemlerde % 2,70, çocuğa yönelik /çocukla ilgili eylemlerde (% 2,36) gösterildiği görülmektedir. Erkek figürlerin ise sırasıyla en çok işe yönelik eylemlerde (% 34,80), eylemsiz (% 27,36), sosyal eylemlerde (% 8,11), boş zamana yönelik eylemlerde (% 6,41), kültür ve sanata yönelik eylemlerde (% 3,38) gösterildiği görülmüştür.

İncelenen kitaplardaki görsellerde toplam yetişkin figürleri içinde kadın figürler eve yönelik eylemlerde ve çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemlerde erkeklerden daha çok yer alırken; erkekler ise boş zamana yönelik eylemler, kültürel/sanatsal eylemler, işe yönelik eylemler, sosyal eylemler açısından kadınlardan daha çok yer buldukları tespit edilmiştir. İşe yönelik eylemler açısından erkek ve kadın figürler arasındaki temsil oranı farkı en yüksektir.

Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocuklar hangi mekânlarda gösterilmektedirler?

Bu soru çerçevesinde ders kitaplarındaki görsellerde yer alan yetişkin kadın ve erkek ile kız ve erkek çocuk figürleri ev ve ev çevresi, okul ve okul çevresi, dış mekân, kurum ve kuruluş, iş ortamı ve belirsiz mekan kategorilerinde incelenmiştir.

Tablo 9. Kız ve erkek çocuk figürlerinin gösterildiği mekânlara göre frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler	
	f	%	f	%
Ev ve Ev Çevresi	19	25,33	10	13,88
Okul ve Okul Çevresi	21	28	26	36,11
Dış Mekân	22	29,33	24	33,33
Kurum ve Kuruluş	1	1,33	2	2,78
İş Ortamı	0	0	1	1,39
Belirsiz	12	16	9	12,5
Toplam	75	100	72	100

Tablo 9’da kız çocuk figürlerin gösterildiği mekanlara baktığımızda, dış mekân (% 29,33), okul ve okul çevresi (% 28), ev ve ev çevresi (% 25,33), belirsiz (% 16), kurum ve kuruluşta (% 1,33) olduğu görülmekte; erkek çocuk figürlerine baktığımızda sırasıyla okul ve okul çevresi (% 36,11), dış mekân (% 33,33), ev ve ev çevresi (% 13,88), belirsiz mekan (%12,5), kurum ve kuruluş (% 2,78) gibi mekanlarda gösterildikleri görülmektedir.

Tablo 10. Toplam çocuk figürleri içinde kız ve erkek çocuk figürlerinin gösterildiği mekânların frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ev ve Ev Çevresi	19	12,93	10	6,80	29	19,73
Okul ve Okul Çevresi	21	14,29	26	17,69	47	31,97
Dış Mekân	22	14,97	24	16,33	46	31,29
Kurum ve Kuruluş	1	0,68	2	1,36	3	2,04
İş Ortamı	0	0	1	0,68	1	0,68
Belirsiz	12	8,16	9	6,12	21	14,29
Toplam	75	51,02	72	48,98	147	100

Tablo 10’da toplam çocuk figürleri içinde kız ve erkek figürlerinin gösterildiği mekânları incelediğimizde kız ve erkek çocuk figürlerin daha çok okul ve okul çevresinde % 31,97, dış mekânlarda (% 31,29) yer verildiği görülmektedir. Kız figürler en çok dış mekan (14,97), okul ve okul çevresinde (% 12,93), ev ve ev çevresinde (% 12,93) gösterilirken; dış mekânlarda ve kurum ve kuruluşlarda en az gösterilmiştir. Erkek çocuk figürler ise en çok, okul ve okul çevresinde (% 17,69), dış mekanda (% 16,33), ev ve ev çevresinde (% 6,80) gösterilmiştir. İncelenen kitaplarda kız ve erkek çocuk figürlerin en çok okul çevresinde dış mekanda ve ev ve ev çevresinde gösterildikleri belirlenmiştir. Aynı zamanda kız çocuklarının ev ve ev çevresinde gösterilme oranları erkeklerin ev ve ev çevresinde gösterilme oranından fazla olurken; erkek çocuk figürlerin okul ve okul çevresinde, dış mekanda kızlara göre gösterilme oranları ise daha yüksek olmuştur.

Yetişkin kadın ve erkek figürlerin mekânlara göre dağılımı incelenerek aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 11. Kadın ve erkek figürlerin gösterildiği mekâna göre frekans ve yüzde dağılımları

	Kadın figürler		Erkek figürler	
	f	%	f	%
Ev ve Ev Çevresi	10	17,24	13	5,46
Okul ve Okul Çevresi	4	6,90	1	0,42
Dış Mekân	16	27,59	95	39,92
Kurum ve Kuruluş	5	8,62	11	4,62
İş Ortamı	21	36,21	84	35,29
Belirsiz	2	3,45	34	14,29
Toplam	58	100	238	100

Tablo 11’de kadın ve erkek figürlerin gösterildiği mekânları incelediğimizde kadın figürlerin sırasıyla en çok iş ortamında (% 36,21), dış mekanda (% 27,59), ev ve ev çevresinde (% 17,24), kurum ve kuruluşlarda (% 8,62), okul ve okul çevresinde (% 6,90) gösterilmiştir. Erkek figürler ise, dış mekanda (% 39,92), iş ortamında (% 35,29), ev ve ev çevresinde (% 5,46), kurum ve kuruluşlarda (% 4,62) gösterilmişlerdir.

Tablo 12. Toplam yetişkin figürler içinde kadın ve erkek figürlerinin gösterildiği mekânlara göre frekans ve yüzde dağılımları

	Kadın figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ev ve Ev Çevresi	10	3,38	13	4,39	23	7,77
Okul ve Okul Çevresi	4	1,35	1	0,34	5	1,69
Dış Mekân	16	5,41	95	32,09	111	37,5
Kurum ve Kuruluş	5	1,69	11	3,72	16	5,41
İş Ortamı	21	7,09	84	28,38	105	35,48
Belirsiz	2	0,68	34	11,49	36	12,16
Toplam	58	19,59	238	80,41	296	100

Tablo 12’de toplam yetişkin kadın ve erkek figürlerin hangi mekânlar içinde gösterildiğini incelediğimizde; iki grubun da daha çok dış mekân ve iş ortamı içerisinde gösterildikleri görülmüştür. Kendi cinsiyetleri içerisindeki dağılımlara baktığımızda erkeklerin kadınlardan daha fazla dış mekânlarda (% 37,5), iş ortamlarında (%35,48), ev ve ev çevresinde (% 7,77), kurum ve kuruluşlarda (% 5,41) gösterildikleri belirlenmiştir. Öte taraftan sadece okul ve okul çevresinde bulunma oranı açısından kadın figürlerin bu mekânlarda erkeklere oranla daha fazla gösterildiği görülmüştür.

Bu durum erkeklerin hayatın sosyal alanlarında kadınlardan daha çok yer aldıklarını vurgulaması açısından ders kitaplarının geleneksel erkek ve kadın rollerine bakış açısını yansıttığını söylemek mümkündür.

Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler hangi mesleklerde gösterilmektedirler?

Mesleklerin sınıflandırılmasında 2014 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2018) tarafından hazırlanan ISCO 08 adlı uluslararası standart meslek sınıflaması referans alınmıştır. Buna göre incelenen ders kitaplarındaki meslek kategorileri şöyledir: Profesyonel meslek mensupları; Teknisyenler, teknikerler; Yardımcı profesyonel meslek mensupları; Hizmet ve satış elemanları; Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar; Tesis ve makine operatörleri ve montajcıları; Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar.

Tablo 13. Kadın ve erkek figürlerin gösterildiği mesleğe göre frekans ve yüzde dağılımları

	Kadın figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Yöneticiler	8	2,70	69	23,31	77	26,01
Profesyonel meslek mensupları	19	6,42	117	39,53	136	45,95
Teknisyenler, teknikerler	2	0,68	13	4,39	15	5,07
Yardımcı profesyonel meslek mensupları	0	0	4	1,35	4	1,35
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	0	0	4	1,35	4	1,35
Hizmet ve satış elemanları	4	1,35	6	2,03	10	3,38
Nitelikli tarım ormancılık ve su ürün çalışanı	7	2,36	10	3,38	17	5,74
Tesis ve makine operatörleri	0	0	6	2,03	6	2,03
Belirsiz	18	6	9	3,04	27	9,12
Toplam	58	19,59	238	80,41	296	100

Tablo 13'te incelenen kitaplarda yetişkin kadın ve erkek figürlerin genel toplamda bir meslek içinde yer verilme oranlarına baktığımızda yetişkin kadın figürler yönetici mesleklerinde % 2,70, erkek figürlerin ise % 23,31 oranında yer almıştır. Profesyonel meslek grubuna ait mesleklerde kadınlar % 6,42, erkek figürle % 39,53 oranlarında; teknisyenler, tekniker grubuna mensup mesleklerde kadınlar % 0,68, erkekler % 4,39 oranında; hizmet ve satış sektörüne mensup mesleklerde kadınlar % 1,35, erkekler % 2,03 oranlarında yer aldıkları görülmüştür. Mesleksel anlamda gösterilme sayısındaki büyük fark dikkat çekmektedir.

İncelenen kitaplarda erkeklerin sırasıyla bilim insanı, iş adamı, aşçı, çiftçi, temizlikçi, sağlık çalışanı, şoför, oto tamircisi, iş makinası operatörü, maden mühendisi, arama kurtarma görevlisi, gazeteci, ressam, matematikçi, fizikçi, bankacı, maden işçisi, aracı, veteriner, orman mühendisi, orman işçisi, belediye başkanı, öğretmen, yazar, edebiyatçı, şair, padişah, sporcu, asker, pilot, zabıta, polis, tekstil işçisi, milletvekili, bakan, fotoğrafçı, gemi kaptanı, fabrika işçisi, astronot, robot teknisyeni, iklim mühendis, biyolog, pompacı, terzi, balıkçı, tiyatrocu oldukları görülmektedir.

Kitaplarda kadın figürlerin temsil ettikleri meslekler öğretmen, hemşire, turist rehberi, ziraat mühendisi, gıda mühendisi, maden mühendisi, tarım işçisi, doktor, polis, televizyon haber spikeri, muhtar gibi meslekler olmuştur. Sonuç olarak erkek figürlerin temsil ettiği meslek alanları kadın figürlerin temsil ettiği mesleklerden çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde kız ve erkek çocuklar hangi objelerle gösterilmektedirler?

Tablo 14. Kız ve erkek figürlerin birlikte gösterildiği objelere ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

	Kız figürler		Erkek figürler		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Oyun ile ilgili Objeler	6	4,08	5	3,40	11	7,48
Öğrenimle İlgili Objeler	17	11,56	14	9,52	31	21,08
Toplumsal Yaşamla İlgili Objeler	6	4,08	8	5,44	14	9,52
Doğa ile ilgili Objeler	6	4,08	4	2,72	10	6,80
İş ile ilgili Objeler	24	16,33	30	20,41	54	36,73
İlgi Alanlarıyla İlgili Objeler	6	4,08	3	1,36	9	6,12
Diğer	10	6,80	8	5,44	18	12,24
Toplam	75	51,02	72	48,98	147	100

İncelenen kitaplarda kız ve erkek çocuk figürlerin hangi objelerle birlikte gösterildiğine baktığımızda her iki cinsiyetten figürlerin öncelikle iş ile ilgili objelerle (% 36,73), öğrenimle ilgili objelerle (% 21,08), toplumsal yaşamla ilgili objelerle (% 9,52) gösterildiği görülmüştür.

Kız çocuk figürlerinin sırasıyla en çok iş ile ilgili objelerle (% 16,33), öğrenimle ilgili objeler (% 11,56), oyun ile ilgili objeler (% 4,08), toplumsal yaşam ile ilgili objelere (% 4,08) birlikte yer verildiği görülmüştür. Erkek figürlerin ise sırasıyla en çok iş ile ilgili objelerle (% 20,41), öğrenimle ilgili objelerle (% 9,52), toplumsal yaşam ile ilgili objelerle (% 5,44) gösterildiği görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda, sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları cinsiyet rolleri açısından incelenmiş, kitapların görsel öğelerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yeniden üretilmesi ve pekiştirilmesine yönelik bulgular belirlenmiştir. Araştırmada ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocukların kimlerle birlikte gösterildikleri, hangi eylemlerle, hangi mekânlarda, hangi mesleklerde ve hangi objelerle gösterildikleri incelenmiş ve cinsiyetçiliğe dayalı bir söylemi desteklediği tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu sonuçlar elde edilmiştir:

1- Araştırmada incelenen görsellerin içinde yer alan kız ve erkek çocuk figürlerin % 51'i kız, 49'u erkek çocuk figürüdür. Bu anlamda kız ve erkek çocukların sosyal bilgiler kitaplarında temsil edilme oranları neredeyse eşittir. Araştırmada incelenen ders kitaplarında toplam çocuk sayısı üzerinden kız ve erkek çocuk figürlerinin en çok çocuklarla, tek başına ve yetişkinlerle gösterildiği belirlenmiştir. Kız çocuk figürleri erkek çocuk figürlerine oranla daha çok çocuklarla gösterilirken, erkekler daha çok tek başına gösterilmişlerdir. Kız çocuk figürlerin ailesiyle birlikte ve kalabalık ile birlikte gösterilme oranı, erkeklerinkinden yüksektir. Bu durum kızların korunmaya daha fazla ihtiyacı olduğu yönünde bir vurguyu barındırdığı izlenimini uyandırabilmektedir. Kız çocuk figürlerin aileleriyle birlikte gösterilme oranının yüksek olması, erkek çocukların ise tek başına ve kalabalık ile gösterilme oranının yüksek olması; çocukların büyüdüklerinde taşıması beklenen cinsiyet rollerine yönelik izler barındırdığını söylemek mümkündür.

İncelenen görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkek figürlerin temsil edilme oranına baktığımızda erkeklerin oranının kadın figür oranından oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadın yetişkin figürlerin gösterilme oranı % 19,59 olurken, erkek yetişkin figürlerin oranı % 80,41 olmuştur. Her iki grubu kimlerle gösterildikleri açısından karşılaştırdığımızda yetişkin kadın figürlerin tek başına gösterilme oranının, yetişkin erkek figürlerin gösterilme oranından oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Erkek figürlerin en çok tek başına ve diğer erkeklerle gösterildiği, çocuklarla ve kadınlarla birlikte gösterilme durumuna kadın figürlerden daha az yer verildiği görülmüştür. Kadın figürler ise en çok çocuk ve diğer kadınlarla birlikte gösterilmiştir. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin geleneksel cinsiyet rollerine uygun birliktelikler içinde gösterilmesi dikkat çekmektedir. Çocuk figürlerden ziyade yetişkin kadın ve erkek figürlerin cinsiyet rollerine dair kalıpyargıları daha yoğun taşıması araştırmanın diğer bulgularında da karşılaşılabilecek bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

2- İncelenen kitapların görsellerinde kız ve erkek figürler en çok okula ve öğrenmeye yönelik eylemlerde, sosyal eylemlerde ve eylemsiz olarak gösterildikleri görülmüştür. İncelenen kitapların görsellerinde kız ve erkek figürlerin yaptıkları eylemlere bakıldığında kız figürlerin sırasıyla eylemsiz, okula ve öğrenmeye yönelik eylem içinde, sosyal eylemler içinde, diğer eylemlerde, kültür ve sanata yönelik eylemlerde, evdeki eylemlerde, oyun ve eğlenceye yönelik eylemler içinde gösterilmiştir. Erkek çocuk figürler ise, sırasıyla okula

ve öğrenmeye yönelik eylemler, sosyal eylemler, eylemsiz, diğere eylemler, oyun ve eğlenceye yönelik eylemler içinde gösterilmişlerdir. Kız çocuk figürleri ile erkek çocuk figürleri karşılaştırdığımızda kız çocukların erkeklerden daha çok eylemsiz halde gösterildikleri, bunun yanı sıra evdeki eylemlerde, kültür ve sanata yönelik eylemlerde kız çocuklara erkeklerden daha çok yer verildiği; erkek çocuk figürlere ise okula ve öğrenmeye yönelik eylemler, oyun ve eğlenceye yönelik eylemler, spora yönelik eylemler, sosyal eylemlerde kızlardan daha çok yer verildiği görülmüştür.

İncelenen görsellerde hem kadın hem erkek yetişkin figürleri en çok işe yönelik eylemlerde, eylemsiz, sosyal eylemlerde, kültürel/sanatsal eylemlerde, çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemlerde gösterilmişlerdir. Kadınların sırasıyla işe yönelik eylemlerde, sosyal eylemlerde, boş zamana yönelik eylemlerde, çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemlerde gösterildiği görülmektedir. Erkek figürlerin ise sırasıyla en çok işe yönelik eylemlerde, eylemsiz, sosyal eylemlerde, boş zamana yönelik eylemlerde, kültür ve sanata yönelik eylemlerde gösterildiği görülmüştür.

İncelenen kitaplardaki görsel fotoğraflarda toplam yetişkin figürleri içinde kadın figürleri eve yönelik eylemlerde ve çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemlerde erkeklerden daha çok yer alırken; erkekler ise boş zamana yönelik eylemler, kültürel/sanatsal eylemler, işe yönelik eylemler, sosyal eylemler açısından kadınlardan daha çok yer buldukları tespit edilmiştir. İşe yönelik eylemler açısından erkek ve kadın figürleri arasındaki temsil oranı farkı en yüksektir. Buradaki bulgular da incelenen ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargısal bakış açısını taşıdığına işaret etmektedir.

3- Toplam çocuk figürleri içinde kız ve erkek figürlerinin gösterildiği mekânları incelediğimizde kız ve erkek çocuk figürlerin daha çok okul ve okul çevresinde, dış mekânlarda ve ev ve ev çevresinde gösterildikleri belirlenmiştir. Kız figürleri en çok dış mekânda, okul ve okul çevresinde, ev ve ev çevresinde gösterilirken; kurum ve kuruluşlarda en az gösterilmiştir. Erkek çocuk figürleri ise en çok, okul ve okul çevresinde, dış mekânda, ev ve ev çevresinde gösterilmiştir. İncelenen kitaplarda kız çocuklarının ev ve ev çevresinde gösterilme oranları erkeklerin ev ve ev çevresinde gösterilme oranından daha fazla iken; erkek çocuk figürlerin okul ve okul çevresinde, dış mekânda gösterilme oranları ise kızlara göre daha yüksek olmuştur.

Yetişkin kadın ve erkek figürlerin, toplam sayısı üzerinden, hangi mekânlar içinde gösterildiğini incelediğimizde; iki grubun da daha çok dış

mekân ve iş ortamı içerisinde gösterildikleri görülmüştür. Kendi cinsiyetleri içerisindeki dağılımlara baktığımızda erkeklerin kadınlardan daha fazla dış mekânlarda, iş ortamlarında kurum ve kuruluşlarda gösterildikleri belirlenmiştir. Öte taraftan sadece okul ve okul çevresinde bulunma oranı açısından kadın figürlerin bu mekânlarda erkeklere oranla daha fazla gösterildiği görülmüştür. Bu durum erkeklerin hayatın sosyal alanlarında kadınlardan daha çok yer aldıkları ve bu durumun ders kitaplarının erkek ve kadın rollerine bakış açısını yansıttığı söylemek mümkündür.

4- İncelenen kitaplarda yetişkin kadın ve erkek figürlerin, genel toplamda, bir meslek içinde yer verilme oranları incelendiğinde yetişkin kadın figürlerin yönetici mesleklerinde % 2,7, erkek figürlere ise % 23,31 oranında temsil edildiği dikkat çekmiştir. Profesyonel meslek grubuna ait mesleklerdeki kadın ve erkek temsillerinde de benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Teknisyenler, tekniker grubuna mensup mesleklerde; hizmet ve satış sektörüne mensup mesleklerde de fark daha küçük olmakla birlikte yetişkin erkek figürlerin daha çok temsil edildiği görülmektedir. Mesleksel temsil açısından yetişkin kadın ve erkek figürlerin arasındaki büyük fark dikkat çekmektedir. Bu bağlamda erkek figürlerin temsil ettiği meslek alanlarının kadın figürlerin temsil ettiği mesleklerden çok daha fazla olduğu görülmüştür.

5- İncelenen kitaplarda kız ve erkek çocuk figürlerin hangi objelerle birlikte gösterildiğine de bakılmıştır. Her iki cinsiyette de iş ile ilgili objelerle, öğrenimle ilgili objelerle, toplumsal yaşamla ilgili objelerle gösterilme oranı ilk sıralarda yer almıştır. Kız figürleri sırasıyla iş ile ilgili objelerle, öğrenimle ilgili objelerle, oyun ile ilgili objelerle, toplumsal yaşam ile ilgili objelerle gösterilmişlerdir. Erkek çocuk figürler ise sırasıyla iş ile ilgili objelerle, öğrenimle ilgili objelerle, toplumsal yaşam ile ilgili objelerle gösterilmişlerdir.

Araştırmada sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında cinsiyet rolleri açısından incelenmiş ve kitapların görsel öğelerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yeniden üretilmesi ve pekiştirilmesine yönelik bulgular belirlenmiştir. Araştırmada ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkekler ile kız ve erkek çocukların kimlerle birlikte gösterildikleri, hangi eylemlerle, hangi mekânlarda, hangi mesleklerde ve hangi objelerle gösterildikleri incelenmiş ve bulgulara göre ders kitaplarının cinsiyetçi bir söylemi desteklediği görülmüştür.

Okulların bir toplumda bireylerin dünyayı görme ve anlamlandırma biçimlerinin şekillenmesinde düşünce ve fikirlerinin oluşmasında önemli rol

oynadığı düşüncesinden hareketle cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında da önemli rol oynayabilirler. Bunun için de toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kuşaklar yetiştirmek, buna uyum eğitim programları hazırlamak, ders kitapları geliştirmek toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak önemli hale gelmektedir.

Modern toplumlarda toplumsal cinsiyet rollerinde kadın ve erkek arasındaki eşitlik meselesi son derece önem verilen bir konudur. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik bir insan hakları sorunu, bir sosyal adalet sorunu olarak düşünülmekte, aynı zamanda eşitlik, kalkınma ve refahın vazgeçilmez unsuru olarak düşünülmektedir. UNICEF'in 2003 yılında hazırladığı 'Eğitimin Toplumsal Cinsiyet Açısından incelenmesi' raporunda öğretim programında veya öğrenme/öğretme materyallerinde ve/veya ders kitaplarında cinsiyet rollerinden arındırma çalışmalarının gerçekleştirmediği bildirilmiştir.

UNICEF eğitimin her düzeyi için toplumsal cinsiyete duyarlı öğretim programlarının oluşturulmasının önemini belirterek çocuk ve yetişkinlerin değişen toplumsal cinsiyet rolleri ve sorumlukları çerçevesinde, eğitim materyallerinin kalıplaşmış cinsiyet rollerinden arındırması gerektiğini bunun için politikalar geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (UNICEF, 2003).

Cinsiyet eşitsizliği konusunun bir insan hakları sorunu çerçevesinde değerlendirip bunun önüne geçilmesi açısından diğer kurumlarla işbirliği yapılması, farklı bilim alanlarının bir araya gelerek ortak çalışmalar üretmesi ve bu çalışmaların sonuçlarının göz önünde bulundurularak eğitim politikalarına dönüştürülmesi önem kazanmaktadır. Ders kitapları yeni kuşaklara, cinsiyet eşitliği konusunda bir farkındalık ve bilinç oluşturulması açısından önemli eğitim araçlarıdır. Bu durum, kitapların hazırlanmasında rol oynayan komisyon görevlilerinin cinsiyet ayrımcılığı konusunda uzman olmasını gerektirmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Gender Roles in Social Studies Textbooks Levels

*

Mehmet Tahir Karaboğa
Mersin University

The aim of this study is to examine the visual elements in social studies textbooks taught in secondary schools in terms of gender roles. In the study, the visual elements in the secondary school social studies textbooks were examined in terms of with whom, in what actions, in which places, in which professions and with what objects adult women and men and girls and boys were shown. The sample of the research includes visual items in the 5, 6, and 7th grade social studies textbooks selected by the Ministry of National Education to be taught in secondary schools in the 2019-2020 academic year. This study is a qualitative study and includes a document analysis technique and a content analysis on the visuals in the social studies textbooks. In the research, it has been determined that the visuals in the secondary school social studies textbooks contain elements based on gender roles. It is seen that textbooks contribute to teaching, reinforcement and reproduction of gender-based roles in this way. The findings reveal that the images of boys and girls and adult women and men in the secondary school social studies textbooks contain gender stereotypes.

In line with the findings obtained in the research, the following results were obtained:

1. A total of 443 images that constitute the sample of the research and included in 3 social studies textbooks were examined. 1% of the figures in images examined in the study were girls and 49% were boys. In this sense, the representation rates of girls and boys in social studies books are almost equal. In the textbooks examined in the study, it was determined that the figures of girls and boys are shown with children, alone and adults, respectively. While the figures of girls are shown more with the children than the figures of boys, the rate of showing the boys alone is higher. In addition, the rate of girls being shown with their families and the crowd is higher than that of boys.

When we look at the ratio of adult female and male figures in the visual items examined, it is seen that the ratio of female figures is 19,59 % and male

figures are 80,41%. In this sense, the proportion of male figures in the images in the books was significantly higher than that of female figures. When we compare both groups in terms of who they are shown with, it was determined that the rate of representing adult female figures alone is significantly lower than that of adult male figures.

2. In the images included in the textbooks examined, it was observed that the figures of boys and girls are shown mostly in school and learning related actions, social actions and as inactive. When the actions performed by the male and female figures in the examined images were compared, it was found that the female figures were shown inactive, in school and learning actions, in social actions, in other actions, in culture and art actions, in actions at home, in games and entertainment actions, respectively. Male figures are shown in school and learning related actions, in social actions, inactive, in other actions, in games and entertainment actions, respectively.

In the images examined, both female and male adult figures were most often shown in work-oriented actions, inactive, in social actions, in cultural / artistic actions, in child-oriented / child-related actions. It is seen that women are shown in work-related actions, social actions, leisure activities, child oriented / child related actions, respectively. On the other hand, it was seen that male figures were shown mostly in work-oriented actions, inactive, social actions, leisure-oriented actions, and cultural and artistic actions.

In the visuals in the books examined, female figures were more involved in home-directed and child-related / child-related actions than men; on the other hand, it was determined that men find more places than women in terms of leisure activities, cultural / artistic actions, work-oriented actions, and social actions. The difference in the representation rate of male and female figures in terms of work-oriented actions is the highest.

3. When the places where girls and boys are shown are examined, it is determined that the figures of girls and boys are mostly shown around the school and school, outdoors and around the house and home. While the female figures are mostly shown outdoors, around the school and school environment and home; they were shown leastly in institutions and organizations. The figures of boys on the other hand are mostly shown in school and school environment, outdoors and around the house.

4. When the ratio of the inclusion of adult female and male figures in a profession is compared, it was found that adult female figures were represented in the executive professions by 2.7% and male figures by 23.31%. A similar result has emerged in the representation of women and men in professions. Although the difference is smaller in technician-related occupations and in the occupations related to the service and sales sector, it is seen that adult male figures are more represented.

5. In the books which are the subject of the study, it was also examined with which objects the girl and boy figures are shown. The ratio of being shown with work-related objects, learning-related objects, and social-life objects in both genders ranks first. Girl figures were shown mostly with work-related objects, learning-related objects, game-related objects, and social-life objects. Boy figures, on the other hand, were shown mostly with business-related objects, learning-related objects, and social-life objects.

Kaynakça / References

- Alpan Özdemir, E. D. (2018). Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının çocuk oyunlarına yansımaları. *Atatürk Üniversitesi GSF Sanat Dergisi*, 80-89.
- Altan Arslan, Ş. (2000). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Ankara :T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Balcı Karaboğa, A. (2019). Kültür, çocuk ve toplumsal cinsiyet. D. Aslan, M. Kale, İ. Nur (Ed.), *Kültür ve çocuk içinde* (s. 189-214). Ankara: Pegem Akademi yayınları.
- Batur, Z. (2010). Ana dili öğretiminde gösterge biliminin yeri: ana dili ders kitaplarındaki sözel metinlerle görsel metinleri bütünselliğinin analizi. *Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 174-200
- Bay, E. (2011). Eğitim bilimleri ile ilgili temel kavramlar. Remzi Y. Kıncal (Ed.), *Eğitim Bilimlerine Giriş içinde* (s.11-25). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet: bize yüklenen roller*. (K. Ay, Çev.). İstanbul: Kadın Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Connell, R.W.(2019). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Çabuk Kaya, N. (2013). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği ve eğitim. 12 Ekim 2019 tarihinde http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/files/img/toplum_cinsiyet_ve_egitim.pdf adresinden erişildi.
- Çakır, P. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin çocuğa görelilik ilkesi açısından incelenmesi. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1171-1180.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (2006). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dökmen, Z. Y. (2016). *Toplumsal cinsiyet - sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Esen Severge, Y. (1998). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik: İlköğretim ders kitapları üzerinde yapılmış bir içerik çözümlemesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fidan, N. ve Erden M. (1996). *Eğitime giriş*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Francis, B. (2006). The nature of gender. Skelton, C., Francis, B. ve Smulyan, L. (Ed.). *The sage of handbook of gender and education* içinde (s. 7-18). London: Sage Publication Ltd.
- Gümüšođlu, F.(2016). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet 1928’den günümüze*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları.
- Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda çocuğun toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında konumlandırılışı: 'kinder' reklam filmleri üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(38) , 75-89 .
- Jacklin, C. N. (1983). Boys and girls entering school. In M. Marland (Ed.), *Sex Differentiation and schooling* (p.8-17). London: Heinemann Educational Books.
- Kılavuz, T. (2019). *İlkokulda cinsiyet ayrımcılığının yeniden üretimi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kitiş Çınar, E. (2013). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, S. A. (2004). Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.

- MacNaughton, G. (2006). Constructing gender in early- years education. Skelton, C. , Francis, B. ve Smulyan, L. (Ed.). *The sage of handbook of gender and education* içinde (s.127-139) London: Sage Publication Ltd.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı: İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. 10 Kasım 2019 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOS-YAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden erişildi.
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. London: Temple Smith.
- Özdemir, E. ve Balcı Karaboğa, A. (2019). Ortaokul matematik ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 760-781. DOI: 10.17860/mersinefd.580405.
- Tavşancıl, E., ve Aslan, E. (2001). *İçerik analiz ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- TBMM. (1993). *CEDAW komitesine verilen ikinci ve üçüncü birleştirilmiş periyodik Türkiye raporu*. Ankara. 10 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/ulke_raporlari/CEDAW%20Komitesi'ne%20verilen%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%20RAPORU%20%20ve%203.%20d%C3%B6nem.pdf adresinden erişildi.
- TBMM. (1999). *Kadına yönelik her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi'nin 4. maddesinin 1. paragrafında yer alan geçici özel önlemlerle ilgili 25 sayılı genel tavsiye*. 10 Kasım 2019 tarihinde [https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf) adresinden erişildi.
- Tezcan, M. (1996). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Tezer Asan, H. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması, *Fe Dergi*, 2(2), 65-74. Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/62762/16748.pdf?sequence=1>
- Tietz, W. M. (2007). Women and men in accounting textbooks: Exploring the hidden curriculum, *Issues In Accounting Education*, 22(3), 459-480.

- TÜİK, (2018). *Meslek sınıflamaları*. 10 Aralık 2019 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumListeAction.do?sessionId=qBgOtr4Q-Aq9cnlXxYjEwjvF?turAdi=+9.+Meslek+S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1&d-495879-o=2&tu-rlId=41&guncel=Y&d-495879-s=1> adresinden erişildi.
- UNICEF. (2003). *Eğitimin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi raporu*. <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/e%C4%9Fitimin-toplumsal-cinsiyet-a%C3%A7isinden-incelenmesiturkiye-2003> adresinden erişilmiştir.
- Ünsal , Y.,Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 35, 29-56. 15 Aralık 2019 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9517/118909> adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Genişletilmiş 9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Yurtsever, K. (2011). *İlköğretim II. kademe öğretmenlerinin öğrencilere yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Karaboğa, T. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet rolleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4847-4881. DOI: 10.26466/opus.686709

Türkiye’de İşsizlik Histerisi Hipotezinin Geçerliliği: Çok Boyutlu ve Asimetrik Yaklaşım

DOI: 10.26466/opus.725553

*

Musa Öztürk *

* Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

E-Posta: musaozturk@isparta.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0902-5787](https://orcid.org/0000-0002-0902-5787)

Öz

İşsizlik; sosyoekonomik ve politik analizlerin keşişim kümesindedir ve bunlar arasındaki işleyişin varlığı, yönü ve ivmesi hakkındaki tartişmaların hem neden ve hem de sonuç kısımlarında yer almaktadır. Bu nedenle; insanlarm, toplumların ve devletlerin bugünkü durumlarının anlaşılması ve gelecek beklentilerinin oluşmasında kritik öneme sahip olan işsizlik verisinin incelenmesi, serilerdeki değişimlerin analiz edilmesi ve modellenmesi oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında işsizlik oranlarında yaşanan şokların kalıcılığı, histeri analizi kapsamında simetrik ve asimetrik olarak sorgulanmaktadır. Bu doğrultuda 2005 Ocak ile 2019 Ağustos arası dönemi kapsayan aylık veriler, Augmented Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve yapısal kırılmalı birim kök testi olan Lee-Strazicich testleriyle iki aşamalı olarak incelenmektedir. Birinci aşamada, bardağın dolu tarafını göstermek üzere, işgücüne katılım ve istihdam oranları ile bu serilerdeki pozitif ve negatif şoklardaki değişmeler ele alınmaktadır. Bardağın boş olduğu tarafa odaklanan ikinci aşamada da genel, genç ve tarım dışı işsizlik oranları ile bu serilerdeki pozitif ve negatif şoklardaki değişimleri ifade eden seriler incelenmektedir. Elde edilen analiz bulgularına göre işsizlik histerisi hipotezi, işgücüne katılım, istihdam ve genç işsizlik serileri için geçerlidir ve bu seriler şoklar sonrasında kendiliğinde dengeye gelememektedirler. Genel ve tarım dışı işsizlik verileri için yapısalcı yaklaşım geçerlidir ve bu seriler yapısal kırılmalara uğramakla birlikte makroekonomik bir müdahaleye gerek olmaksızın kendiliğinden dengeye gelebilmektedir. Bu sonuçlara ilave olarak çalışmada seriler asimetrik şoklarına ayrıştırılarak değerlendirilmiştir. Buna göre istihdam oranının pozitif şoklarından oluşan seri ile genel, genç ve tarım dışı istihdam serilerine ait pozitif ve negatif şokları gösteren seriler için histeri etkisinin geçerli olduğu, şokların kalıcı etkilerde bulunduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar histeri etkisinin nedenleri kapsamında ilgili literatüre göre tartişılmış ve teknolojik dönüşüm modeli ile yeni sayfa yaklaşımı olarak iki farklı önermede bulunulmuştur. Sonuç olarak başta genç işsizlik oranları olmak üzere histeri hipotezinin geçerli olduğu durumlarda sosyoekonomik ve politik anlamda istikrarın sağlanması için otoritelerin makroekonomik müdahalelerde bulunmaları gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gizli Histeri, Asimetrik İşsizlik Histerisi, Teknolojik Dönüşüm Modeli, Yeni Sayfa Yaklaşımı

Validity Of The Unemployment Hysteresis Hypothesis In Turkey: Multidimensional And Asymmetrical Approach

*

Abstract

Unemployment is at the intersection of socioeconomic and political analyses; it is included in both cause, and effect sections of the discussions about the existence, direction, and acceleration of these analyses. Therefore, it is very important to examine the unemployment data, analyze and model the changes in the series, to understand the current situation of people, societies, and states and to form the expectations for the future. In the study, the permanence of the shocks experienced in unemployment rates is questioned symmetrically and asymmetrically within the scope of the hysteresis hypothesis. Accordingly, monthly data covering the period between January 2005 and August 2019 are analyzed in two stages by Augmented Dickey-Fuller, Phillips-Perron, and Lee-Strazicich structural break unit root test. In the first stage, labor force participation and employment rates and changes in positive and negative shocks in these series are discussed to show the full side of the glass. In the second phase, which focuses on the empty side of the glass, the series expressing general, young, and non-agricultural unemployment rates and the changes in positive and negative shocks in these series are examined. According to the analysis findings obtained, the unemployment hysteresis hypothesis is valid for labor force participation, employment, and youth unemployment series and these series cannot automatically balance aftershocks. The structuralist approach is valid for general and non-agricultural unemployment data, and these series may suffer from structural breaks, but can automatically stabilize without the need for a macroeconomic intervention. In addition to these results, the series was evaluated by decomposing into asymmetric shocks. Accordingly, the hysteresis effect is valid for the series consisting of positive shocks of the employment rate. Also, it is determined that the hysteresis effect is valid and the shocks have permanent effects for the series showing the positive and negative shocks of the general, young and non-agricultural unemployment series. As a result, it was determined that the authorities should make macroeconomic interventions to ensure socioeconomic and political stability when the hysteresis hypothesis, especially for the youth unemployment rates, is valid.

Keywords: *Hidden Hysteresis, Asymmetric Unemployment Hysteresis, Technological Transformation Model, New Page Approach*

Giriş

Küreselleşme sürecinde yaşanan dönüşümler dünya genelinde sosyoekonomik ve politik şokların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu şokların hem nedeni ve hem de sonucu olabilen değişkenlerden biri işsizliktir. İşsizlik emek faktörünün tam ve/veya etkin kullanılmamasını ifade etmektedir ve emek, üretim ve tüketim ilişkilerinin bir arada alındığı yegâne üretim faktörü olarak diğerlerinden ayrılmakta, şokları taşıyıcı ve tetikleyici özellikler gösterebilmektedir. Tokatlıoğlu vd. (2014, s.299)’nin ifadesiyle günümüzde ülkeler ve dünya ölçeğinde en çok tartışılan makroekonomik olgulardan biri haline gelen işsizlik, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün ekonomiler için öncelikli konulardan biridir.

Türkiye için de aynı durum geçerlidir ve işsizlik en önemli makroekonomik sorun olarak ülke gündeminin değişmezleri arasındadır. Bu nedene ilgililer tarafından hassasiyetle takip edilmektedir (Çelik ve Küçükkale, 2018, s.22). Özellikle de genç nüfusun yoğun olması konunun önemini arttırmaktadır (Bozkurt ve Altner, 2018, s.168). Yapılan saha araştırmaları da Türkiye’de halkın en büyük sorun olarak ifade ettiği konulardan birinin işsizlik olduğunu işaret etmektedir (CTRS). İşsizlik oranlarının; 1980’de %7,2, 1990’da %8, 2000’de %6 ve 2000 sonrasında ortalama %10,1 dolaylarında seyretmesi ve 1980’den itibaren eğimin artan şekilde olması sorunun giderek büyümeğe olduğunu göstermektedir. 1980’den bugüne geçen süre zarfında ortalama yıllık %4,5 dolaylarında ekonomik büyüme kaydedilmesine rağmen işsizlik sorununun giderilemeyişi, ekonomik büyümenin yeteri kadar istihdam üretilmiyor olmasını işaret eden ‘işsiz büyüme (jobless growth)’ kavramı merkezindeki (Tunalı, 2010, s.21) tartışmaları körüklemektedir. Bu süreçte yaşanan kentleşme, teknolojik gelişmeler ve kadın istihdamındaki artış gibi nedenler işsizlik yapılarında birtakım değişmelere neden olsa da bunlar Türkiye’nin OECD ülkeleri içinde -büyük çaplı ekonomik krizler yaşamış olan Yunanistan ve İspanya’dan sonra en yüksek işsizlik oranına sahip ülke olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Genel olarak ekonomik çerçevede ve özellikle de üretim kapasitesindeki rolüyle ele alınan işsizlik aslında sosyolojik ve politik boyutları da içeren çok boyutlu bir kavramdır. İntihar, boşanma, suç eğilimi, göç ve benzeri sosyal boyutları olan bir konu olmasının yanı sıra demokratik ülkelerde seçimlerin kaderini belirleme kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle birçok kesim tarafından

işsizlik oranlarındaki değişimler özenle takip edilmektedir. Çalışmanın konusu istihdam ve işsizlik dinamiklerini çok boyutlu olarak incelemektir. Bu amaç doğrultusunda işgücüne katılım, istihdam oranları, genel işsizlik oranı, genç işsizlik oranı ve tarım dışı işsizlik oranı ve bunlardaki pozitif ve negatif şokları ifade eden seriler ayrı ayrı ele alınarak, şokların kalıcılığı araştırılmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, bir taraftan işgücüne katılım ve istihdam oranlarını ele alıyor olması, diğer taraftan da analize dahil edilen seriler ait pozitif ve negatif şoklardaki kalıcılığının ayrı ayrı sınanmasıdır. Bu doğrultuda takip eden bölümde ilgili literatür özetine ardından da metodoloji, ampirik bulgular ve değerlendirme-sonuç bölümlerine geçilmektedir.

Literatür Özeti

İşsizlik oranlarının seyri ve şoklar karşısında sergilediği karakteristiği toplum ve politika uygulayıcılar başta olmak üzere birçok kesim için önemlidir. Çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olan işsizlik dinamiklerine dair incelemeler, özellikle 1970'lerdeki şoklarının etkisiyle oluşan arz-talep dengesizliğinden kaynaklı olarak artan işsizlik oranlarının beklentilerden farklı özellik göstermesi nedeniyle araştırmalara konu olmaya başlamıştır (O'Shaughnessy, 2011, s.312; Doğru, 2014, s.78; Karagöz ve Saraç, 2016, s.61; Bozkurt ve Altın, 2018, s.168). Özellikle, 1973-74 ve 1979-80 yıllarında yaşanan gelişmeler ve petrol krizleri neticesinde oluşan şoklar neticesinde Avrupa'da işsizlik oranlarının yaklaşık %10 yükselmesi ve kriz sonrasında eski düzeyine dönememesi (Çınar vd., 2014, s.30) ve benzer durumun 2008-2009 yıllarında yaşanan Küresel Finans Krizi'nden sonra da gerçekleşmesi konunun yeniden ele alınmasını ve tartışmaların bu alana yoğunlaşmasını sağlamıştır (Kahyaoğlu vd., 2016: 105; Baysal Kar, 2019, s.279).

Tartışmaların odak noktasında işsizlik verisi başta olmak üzere makroekonomik verilerin kendiliğinden dengeye gelip-gelemeyeceği veya diğer ifadeyle şokların kalıcı etkilerinin bulunduğunu ifade eden histeri etkisinin olup olmadığı yer almaktadır. İktisadi doktrinler merkezinde bu konu ele alındığında piyasa mekanizması ve görünmez elin koordinasyonuna vurgu yapan klasik ekolün değişkenlerin dengeye yakınsayacağını vurguladığı görülmektedir. Değişkenlerin şoklar sonrasında dengeye yönelmesi konusunda bir fikir birliği olmasına karşın pratikte farklı sonuçların ortaya çıkıyor olması çetli hipotezlerin ortaya atılmasını sağlamaktadır.

İşsizlik verisinin şoklar karşısında sergilediği karakteristiği üzerine yapılan tartışmalarda, doğal oran hipotezi, işsizlik histeri hipotezi ve yapısalcı yaklaşım olarak üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır (Özcan, 2012, s.96). İşsizlik oranlarının uzun dönemde enflasyonu hızlandırmayacak bir denge düzeyine yakınsayacağını ifade eden Phelps (1967) ve Friedman (1968) doğal işsizlik oranı yer almaktadır. Buna göre, genel olarak, çalışmaya elverişli olup ve çalışmak isteyip de iş bulamayanların toplam işgücüne oranı olarak ele alınan işsizlik oranlarındaki şoklar kalıcı değildir ve uzun dönemde ekonomi enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranına (non-accelerating inflation rate of unemployment-NAIRU) doğru yakınsayacak, her ekonomi uzun dönemde kendi dinamiklerine özgü doğal işsizlik oranında dengeye gelecektir (Gürüş vd., 2015, s.2). Blanchard ve Summers (1986) ise ilk kez Ewing (1881)’in ürettiği, Samuelson’un (1965) ekonomi literatürüne, Phelps’in de (1972) işsizlik analizinde kullandığı işsizlik histerisi yaklaşımını (Roed, 1996: 590) pekiştirerek işsizlik oranları üzerindeki şokların kalıcı etkilerinin bulunduğunu ifade eden histeri hipotezini ortaya atmışlardır. Buna göre seride yaşanan şoklar sonrasında yeni normal oluşmakta ve yeni genel denge bu oran etrafında şekillenmektedir (Doğru, 2014, s.77-78). Phelps (1994) yılındaki çalışmasında ise doğal işsizlik oranının makroekonomik değişkenlerden, kurumsal işleyişten ve benzeri endojen dinamiklerken etkilenebildiğini ifade etmekte ve yapısal kırılmaların dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Hangi hipotez ve yaklaşımın geçerli olduğu ekonometrik açıdan birim kök testleriyle incelenmektedir. Eğer seri durağan yani I(0) ise yaşanan şoklar kalıcı etkide bulunmuyor demektir ve bu doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu işaret eder. Seri birim kök içeriyorsa, I(1) ise histeri etkisi geçerlidir. Yapısalcı yaklaşım ise işsizlik düzeyinin genellikle yapısal kırılmalardan etkilendiği noktasından hareketle işsizlik oranlarının yapısal kırılmalara izin verildiğinde durağan hale geldiğini işaret etmektedir (Romero-Avila ve Usabiaga, 2007: 698-699, Özcan, 2012, s.97-98; Bozkurt ve Altın, 2018, s.168).

İşsizlik oranlarındaki histeri etkisinin nicel bakımdan değişmesi özellikle enflasyon ile işsizlik arasında değiş tokuşun (trade-off) olduğunu işaret eden Phillips eğrisinde önemlidir (Akkuş ve Topuz, 2019, s.70). Beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisi yaklaşımı en sade haliyle; $p_t = p_{t-1} + \beta(U_t - U_t^*)$

şeklinde gösterilebilir. Burada; p_{t-1} beklenen enflasyon oranı, p_t cari enflasyon oranı, U_t cari işsizlik oranı, U_t^* doğal işsizlik oranı ve β Phillips eğrisinin eğimini göstermektedir. Doğal işsizlik oranı olan U_t^* ; geçmiş gözlemlerin bir fonksiyonu αU_{t-1} ve mikro ekonomik belirleyicilerin-dengelerin yansıması Z_t değişkenlerinin toplamıdır, $U_t^* = \alpha U_{t-1} + Z_t$. İki denklem bir arada ele alınırsa $p_t = p_{t-1} + \beta(U_t - \alpha U_{t-1} - Z_t)$ denkleminde ulaşılır. Burada eğer $\alpha = 1$ ise bu durum seride birim kökün varlığını, tam histeri etkisinin olduğunu, yani doğal işsizlik oranının değiştiğini ve ayrıca enflasyon ile işsizlik arasında değiş-tokuşun olduğunu ifade etmektedir (Çınar et al. 2014: 31-32). $0 < \alpha < 1$ olması durumunda histeri kavramı yerine dengeye gelmenin uzun dönemde gerçekleşeceğini işaret eden kalıcılık-süreklilik (persistence) kavramı öne çıkmaktadır (Özcan, 2012, s.98; Mitchell ve Joan, 2008, Camarero vd., 2006).

İşsizlik oranlarında histeri etkisinin geçerli olmasının nedenleri üzerine yapılan tartışmalarda Blanchard ve Summers (1986) öne çıkmaktadır. Avrupa ülkelerindeki işsizlik oranlarını inceleyen bu araştırmacılara göre histeri etkisinin ortaya çıkması; fiziki sermaye, beşerî sermaye ve içerdekiler-dışardakiler modelleri olarak üç farklı şekilde açıklanabilir. İlk olarak fiziki sermaye modeli; ekonomik daralma süreçlerinde firmaların sermaye stokunda azalmaya gideceğini (negatif arz şoku) ve böylece sonraki dönem için emek talebinde daralmaların olacağını ve böylece şokların uzun dönemli işsizliği tetikleyeceğini ifade etmektedir. Beşerî sermaye modeli; şokların işsiz kalan işgücününün becerilerini ve motivasyonlarını kaybetmelerine neden olacağını, firmaların da uzun dönemli potansiyeli olan gençlere yöneleceğini belirtmektedir. Bu durum bir taraftan erken emeklilik ve yarı çalışma imkânı olan orta yaşlıların piyasadan çekilmelerine neden olurken, diğer taraftan nitelikli emek sahibi olan işgücününün istihdam edilmesini sağlayacaktır. Böylece toplam emek talebi daralacak ve histeri etkisi ortaya çıkacaktır. Üçüncü yöntem ise Linbeck ve Snower (1985) ile Gregory (1985)'in katkılarıyla şekillendirilen içerdekiler-dışardakiler modelidir. Buna göre ücretler üzerinde pazarlık yapabilme kabiliyetinde olan sadece içerdekilerdir (çalışanlar-müstahdem) ve dışardakilerin (işsizlerin) bu konuda hiçbir rolü yoktur. İçerdekiler dışardakilerin istihdam koşullarını değil kendi işlerini devam ettirmekle ilgilenirler.

İçerdekiler gerek firma içinde oldukları gerekse de sendika vb. oluşumlarla örgütlü hareket ederek monopol gibi davranabildikleri için firmanın emek talebi hakkında önceden bilgi sahibi olabilirler ve bu durumda kendi faydalarını maksimize edecek adımlar atarak dışardakileri dışarda tutmayı başarırlar. Bu durumda işsizlik oranlarının histeri özelliği göstermesine neden olur (Blanchard ve Summers, 1986, s.27-29).

Blanchard ve Summers (1986)’a paralel olarak Pissarides (1992) işsizlerin sahip oldukları becerilerini zaman içinde kaybettiklerini ve bu nedenle şok sonrası işsizlik serilerinin başlangıç düzeyine gelmede sorun yaşadığını işaret etmektedir. Sessions (1994) ise Simon (1957) atfıyla neoklasik aksiyomlar arasında yer alan “rasyonel ekonomik insan” kabulünün reddedilmesini vurgulayarak başladığı çalışmada, Akerlof (1984)’un davranışsal yaklaşımını takip ederek işsizliği psiko-sosyal boyutlarıyla ele almıştır. Genel kabule göre iyi bir işte çalışmanın prestij, kötü bir işte çalışmanın da “damga-leke, stigma” olduğunu belirten Sessions, uzun süren işsizliğin de bir tür damgalanma olduğunu ve damgalanan işgücünün gereken iletişim ve etkileşim kanallarından uzaklaştığını ve bu süreçte verimlilik ücretindeki artışı getirmek suretiyle istihdamdaki azalmayı kalıcı hale getirdiğini ifade etmektedir. Christopoulos ve Leon-Ledesma (2007, s.81) ise bunlara ilave olarak işten çıkarma, sermaye kısıtları, koordinasyon eksiklikleri-hatası gibi kurumsal nedenlerin histeri etkisinin ortaya çıkmasında etkili olabileceğini belirtmektedir.

Bu çalışmada histeri etkisinin ortaya çıkmasına dair yaklaşımlara yeni bir bakış açısı olarak teknolojik dönüşüm modeli (technological transformation model) ve yeni sayfa yaklaşımı (new page approach) önerilmektedir. Teknolojik dönüşüm modeline göre; üretim, yönetim ve tüketim süreçlerinde içselleştirilen teknolojinin oldukça hızlı bir şekilde gelişiyor olması, şokların etkisiyle işsiz kalan kesimin yeni istihdam edilen teknolojilere uyum sağlayamamaları nedeniyle işsizliklerin kalıcı hale gelmektedir. İlave olarak yeni teknolojilerin, yüksek ücretlerle çalışan kesimlerin faaliyetlerini taklit etmeye yönelmesi sonucunda fazla nitelik aranmayan ara eleman talebi artmaktadır ve bu da eğitimli işsiz sayısında artışa ve bu artışın kalıcı olmasına dolaylı olarak neden olabilmektedir. Yeni sayfa yaklaşımı ise şoklar neticesinde firmaların istihdam ettiği emek miktarını azaltacaklarını ve şok sonrasında yeni bir sayfa açarak firmanın emek talebini azaltacak şekilde daha üst/yeni teknolojiyi içeren yatırımlara yöneleceklerini ifade etmektedir. Teknolojik dönüşüm modeli ve yeni sayfa yaklaşımının işsizlik histerisinin güncel nedenlerinden

olduğu düşünülmektedir. Blanchard ve Summers'ın (1986) öne sürdüğü beşerî sermaye modelinde uzun süreli işsizliğin beceri ve motivasyon kaybına nedene olmasından kaynaklı olarak histeri etkisinin ortaya çıkacağı modellenirken teknolojik dönüşüm modelinde bu dönüşüme ayak uydurulamadığı ve uyum sağlanamadığı için histeri etkisinin ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Firma ölçeğinde bakıldığında yeni sayfa yaklaşımının teknolojik dönüşüm modelinin etkisini perçinleyeceği ve bu durumdan özellikle de ileri teknolojiye adapte olamayan gençler ve yaş grubundaki işgücünün çokça etkileneceği görülmektedir.

İşsizlik oranlarının sahip olduğu önem ve sosyoekonomik ve politik etmenlerden doğrudan ve dolaylı olarak etkileniyor olması, histeri hipotezinin sürekli sorgulanmasını sağlamakta ve bu durum ilgili literatürü canlı tutmaktadır. Oldukça geniş bir literatür olması nedeniyle aşağıdaki tabloda sadece Türkiye'yi analiz eden uygulamalı çalışmalara kronolojik olarak yer verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'yi inceleyen uygulamalı çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem	Yöntem	Sonuç
<i>Küçükkale (2001)</i>	1950-1995	Kalman filtre tekniği	Sadece bazı zamanlarda geçerli (zayıf) işsizlik histerisi
<i>Pazarlıoğlu ve Çevik (2007)</i>	1939-2005	Ratchet modeli	Histeri hipotezi geçerli
<i>Barışık ve Çevik (2008)</i>	1923-2006	Doğrusal testlerin yanı sıra yarı parametrik yöntemler ve yapısal kırılmalı testler	Histeri hipotezi geçerli
<i>Yılancı (2009)</i>	1923-2007	Perron (1997), Zivot-Andrews (1992, ZA), Lumsdaine – Papell (1997, LP) ve Lee-Strazicich (2003-2004, LM)	Histeri hipotezi geçerli
<i>Yıldırım (2011)</i>	1923-2010	Bai-Perron (1998-2003, BP), Carrion-i-Silvestre, Kim ve Perron (2009) yapısal kırılmalı birim kök testleri	Histeri hipotezi geçerli
<i>Güloğlu ve İspir (2011)</i>	1988-2008	Carrion-i Silvestre (2005) panel birim kök testi	Sektörel işsizlik oranı doğal işsizlik oranının özel bir türü olan kalıcılığı (persistence) işaret etmektedir.
<i>Koçyiğit vd. (2011)</i>	1923-2010	ADF (1981), STAR	Histeri hipotezi (zayıf olmakla birlikte) geçerlidir.
<i>Özcan (2012)</i>	-	LM ve Im vd. (2005, 2010)	Çoğu OECD ülkesinde histeri hipotezi geçerlidir.
<i>Çınar vd. (2014)</i>	1988-2008	ADF, Phillips-Perron (1988), Ng-Perron (1995)	Yapısalcı yaklaşım geçerlidir.
<i>Saraç (2014)</i>	2005:01-2013:07	ADF, PP, KPSS (1992), Caner ve Hansen (2001)	Yapısal kırılmasız testlere göre histeri, yapısal kırılmalı ve doğrusal olmayan testlere göre doğal oran hipotezi geçerli

<i>Tokathoğlu vd. (2014)</i>	1988-2011	Ratchet modeli ve Arellano-Bond (1991) GMM- Dinamik Panel Veri	Histeri hipotezi (zayıf olmakla birlikte) geçerli
<i>Bayrakdar (2015)</i>	2000-2013	ADF, PP, KPSS ve LM	Histeri hipotezi geçerli
<i>Karagöz ve Saraç (2016)</i>	2005:01-2016:03	Kalman filtresi ve eşik değer regresyon	Histeri hipotezi geçerli
<i>Kahyaoğlu vd. (2016)</i>	2001Q1-2015Q4	Fourier-ADF ve Fourier IPS	Histeri hipotezi geçerli
<i>Ağazade (2016)</i>	2005:01-2015:09	ADF, Kapetanios vd. (2003), Sollis (2009), Cuestas ve Ordóñez (2014)	Genel, genç ve tarım dışı işsizlik için histeri hipotezi geçerli
<i>Topalhan vd. (2017)</i>	1988:Q3-2015:Q3	Dickey ve Fuller (1979), Said ve Dickey (1984) ile Lumsdaine ve Papell (1997)	Doğal oran hipotezi geçerli, yapısal kırılmalar etkili
<i>Idikut Özpençe ve Ergen (2017)</i>	2005:01-2016:11	LM	Histeri hipotezi geçerli
<i>Kutlu ve Yurttağüler (2017)</i>	2005:01-2016:09	Uzun Hafıza Modeli, ARFIMA Modeli, GPH Yöntemi	Uzun dönemde doğal oran hipotezi geçerli
<i>Yavuzaslan vd. (2017)</i>	2005:01-2017:02	ADF, PP, Kapetanios (2005)	Genç işsizlik için histeri hipotezi geçerli
<i>Taş ve Uğur (2017)</i>	1980-2013	ADF, PP, LM	Histeri hipotezi geçerli
<i>Çelik ve Küçükale (2018)</i>	1988S2-2015S1	Ratchet modeli	Histeri etkisi genel, kadın, erkek, genç ve tarım dışı işsizlik için geçerli, yetişkin işsizliği için geçerli değil
<i>Yıldırım ve İnançlı (2018)</i>	2005:01-2016:07	ADF, KSS, KPSS, FADF, FKSS ve FKPSS	Histeri hipotezi geçerli değil
<i>Akcan (2018)</i>	2005-2017	ADF ve PP	Histeri hipotezi tarım sektörü ve tarım dışı işsizlik için geçerli
<i>Şanlı (2018)</i>	1980-2016	ADF, PP, CADF ve CIPS	Doğal oran hipotezi desteklenmemekte ve zayıf histeri söz konusu
<i>Bozkurt ve Altmer (2018)</i>	1982-2017	ADF, PP, KPSS, ZA, LM, Kapetanios vd. (2003)	Doğrusal testlere göre doğal oran hipotezi, doğrusal olmayan teste göre de histeri hipotezi geçerli
<i>Tekin (2018)</i>	2005-2017	Becker, Enders & Lee (2006) Fourier ve standart ADF	Histeri hipotezi geçerli
<i>Akcan (2019)</i>	2005:01-2017:06	ADF ve PP	Histeri etkisi genç işsizlik oranlarında genel işsizliğe kıyasla daha çok
<i>Akkuş ve Topuz (2019)</i>	1980-2016	ADF, LM, FADF, Fourier LM, Fourier GLS	Histeri hipotezi geçerli
<i>Baysal Kar (2019)</i>	1993-2017	ADF, Breusch ve Pagan (1980) LM test, Bai ve Ng (2010), PANIC, Hadri ve Kurozumi (2012)	Eşgüdümlü piyasa ekonomileri için histeri hipotezi, liberal piyasa ekonomileri için doğal oran hipotezi geçerli
<i>Yazar tarafından hazırlanmıştır.</i>			

İşsizlik oranlarının sahip olduğu kritik önem nedeniyle, histeri hipotezine yönelik çalışmalar hemen her ülke ve bölge için sürekli yapılagelmektedir. Bu çalışmalarda detaya inilmeksizin genel işsizlik oranlarının ele alınması ve sadece birim kök sınamalarıyla yetiniliyor olması eleştirilere kapı aralamaktadır (Saraç, 2014, s.336). Türkiye’de işsizlik oranlarının doğal oran, histeri ve

yapısalcı yaklaşım merkezinde tartışıldığı uygulamalı çalışmalar genelleştirilerek incelendiğinde, öncelikle konunun çok farklı tekniklerle araştırıldığı göze çarpmasına rağmen bunlar arasında bulguları sunmanın ötesine geçen neden ve sonuç ilişkilerini tartışan- çalışmaların oldukça nadir olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda büyük ölçüde histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılrken, benzer dönemler için bazı çalışmaların farklı sonuçlar yansıtılabildiği görülmektedir. Bu durum analizlerin çok boyutlu yapılması gerektiği işaret etmesi bakımından önemlidir.

Yöntem

Çalışmada; doğal oran hipotezi, histeri hipotezi ve yapısalcı yaklaşımdan hangisinin geçerli olduğunun tespiti için literatürde sıkça kullanılmış olan geleneksel ADF ve PP testi ile yapısal kırılmaları veren LM birim kök testleri yapılmaktadır.

Granger ve Yoon (2002) Serilerin Ayrıştırılması ve Asimetrik Analiz

Granger ve Yoon (2002) yaptıkları bir çalışmada değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığını gördükten sonra serilerin eğer bileşenlerine ayrıştırılırsa bütünde fark edilemeyen örtük-saklı ilişkilerin tespit edilebileceğini ifade etmişlerdir. Serilerin aslında pozitif ve negatif şokların toplamından ibaret olduğunu ifade eden bu yaklaşıma göre hata terimleri $\varepsilon_{it} = \varepsilon_{it}^+ + \varepsilon_{it}^-$ şeklindedir ve değişken

$$P_{it} = P_{it-1} + \varepsilon_{it} = P_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{it}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{it}^- \text{ şeklinde pozitif ve negatif şoklarına}$$

ayrıştırılabilir. Toplam şoklar da $P_{it}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{it}^+$ $P_{it}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{it}^-$ olarak ifade edilebilir

(Adıgüzel et al., 2016: 245, Hatemi J and Roca, 2014: 8). Bu yöntemle bir seriden pozitif ve negatif şokları gösteren iki yeni seriye ulaşılabilir. Böylece serilerdeki değişimler asimetrik ve daha derinlemesine incelenebilir.

Lee-Strazicich (2003, 2004) İki İçsel Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews’in (1992) tek yapısal kırılmayı içsel olarak ele alan ve durağanlık sınavasını yapan testini geliştiren Lee ve Strazicich (2003) serilerde iki yapısal kırılma durumunda durağanlık sınavasına odaklanmışlardır. Lagrange Çarpanının kullanıldığı ve bu nedenle ilgili literatürde yaygın olarak LM (Lagrange Multiplier) testi olarak yer alan testte yapısal kırılmalara sabitte (Model A) ve sabit + trendde (Model C) şeklinde oluşturulan iki model üzerinden ulaşılmaktadır (Temurlenk ve Oltulular, 2007, s.4).

Model A:

$$\Delta y_t = K + \phi y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU1_t + \theta_1 DU2_t + \sum_{j=1}^k d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t$$

ModelC:

$$\Delta y_t = K + \phi y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU1_t + \theta_2 DT1_t + \theta_2 DU2_t + \theta_2 DT2_t + \gamma DT_t + \sum_{j=1}^k d_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t$$

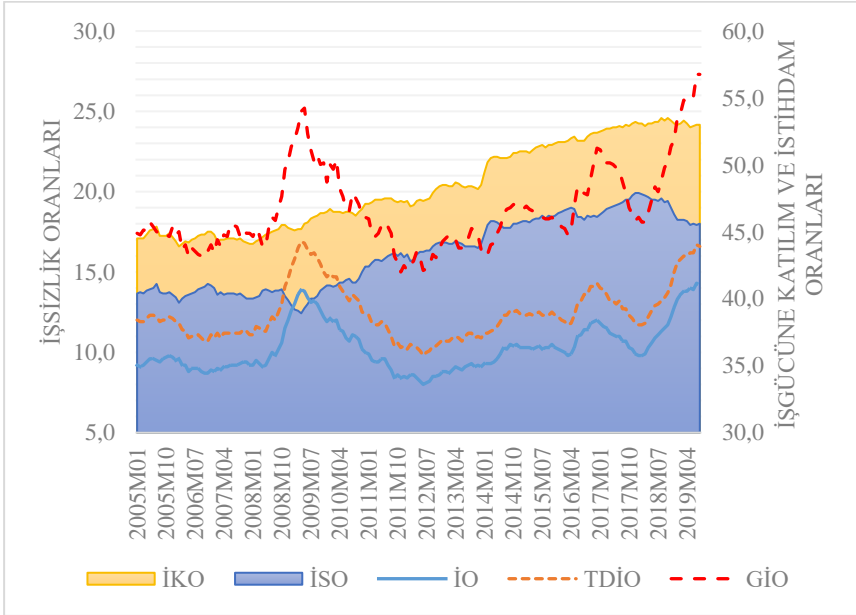
Model A’da serinin ortalamasındaki yapısal kırılma varlığı, Model C’de ise ortalama ve trenddeki yapısal kırılma varlığını incelemektedir dolayısıyla Model C daha üstündür. Modellerde $DU1_t$, $DU2_t$ ortalamada değişimleri gösterirken $DT1_t$ ve $DT2_t$ ($TB2 > TB1 + 2$) trenddeki değişimleri gösteren kukla değişkenlerdir. Δ birinci fark işlemini ifade etmektedir, ε_t varyans terimiyle birlikte beyaz gürültülü (white-noise) hata terimlerini temsil etmektedir; ve $t=1, \dots, T$ zamanı göstermektedir. DU_t ise kukla değişkeni ifade etmektedir ve hipotezler aşağıdaki gibidir (Narayan ve Smyth, 2005, s.1109-1116):

$$DU_t = \begin{cases} 1 \rightarrow t < TB \\ 0 \rightarrow Diğ\er \end{cases} \rightarrow (1) \quad \left| \quad DT_t = \begin{cases} t - TB \rightarrow t > TB \\ 0 \rightarrow Diğ\er \end{cases} \rightarrow (2)$$

Veri, Ampirik Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada histeri hipotezi iki farklı model üzerinden sorgulanmaktadır. Bunların ilki işgücüne katılım ve istihdam oranlarını kapsamaktadır. İkinci modelde genel, genç ve tarım dışı işsizlik oranlarını içermektedir. TÜİK'ten elde edilen ve 2005M01-2019M08 dönemlerini kapsayan aylık seriler kullanılmaktadır. İki analizde de ilk olarak seriler sonrasında da serilerin pozitif ve negatif bileşenlerinden oluşan serilerdeki histeri ilişkisi Eviews 9 paket programı ile araştırılmaktadır.

Analizlerde kullanılan değişkenler ve kısaltmaları şöyledir: İKO- işgücüne katılım oranı, İSO- istihdam oranı, İO- işsizlik oranı, GİO- genç işsizlik oranı, TDİO- tarım dışı işsizlik oranı. Değişkenlerdeki pozitif ve negatif şoklar P ve N harfleriyle gösterilmektedir (Örn. Genç işsizlik Oranı serisindeki pozitif şoklar GİOP şeklinde gösterilmektedir).

Grafik 1. İşgücüne Katılım, İstihdam, Genel, Genç ve Tarım Dışı İşsizlik Oranlarının Gelişimi (Kaynak: TÜİK verilerinden yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Analizlerdeki serilerin gelişimi incelendiğinde; ilk bakışta 2008 Küresel Finans Krizi’nin ele alınan istihdam türlerinde ciddi bir bozulmaya neden olduğu, aynı şiddette olmasa da buna benzer bir değişimin 2016 ve 2018 Mart aylarında cereyan ettiği görülmektedir.

Serilere ait tanımlayıcı istatistik bilgileri aşağıdaki tablo 2’de gösterilmektedir. Toplamda 176 gözlemden oluşan serilerin olasılık değerleri 0,01’den küçüktür. Çarpıklık ve basıklık açısından İKO ve İSO asimetrisi pozitif ve normale göre basıktır. İO, GİO ve TDİO ise asimetrisi pozitif ve normale göre sivridir. Buradan işgücüne katılım ve istihdam oranlarının diğerlerine kıyasla daha az salınım gösterdiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	Medyan	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık	Gözlem
İKO	48.375	47.450	0.229	1.526	17.465	0.000	176
İSO	43.389	43.450	0.055	1.500	16.588	0.000	176
İO	10.270	9.900	0.958	3.182	27.145	0.000	176
GİO	18.866	18.100	1.112	3.776	40.661	0.000	176
TDİO	12.455	12.100	0.961	3.194	27.389	0.000	176

Tablo 3’te işgücüne katılım ve istihdam oranları için ADF ve PP testleri sonuçları yer almaktadır. Test sonuçlarına göre; ele alınan işsizlik serileri ve bunlara ait pozitif ve negatif şoklardan oluşan seriler birinci farkta I(1) durağandır ve bu sonuçlara göre histeri hipotezi geçerlidir.

Tablo 3. İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranları İçin ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

	Sabit		Sabit & Trend			Sabit		Sabit & Trend		
	t-ist.	Prob.	t-ist.	Prob.		t-ist.	Prob.	t-ist.	Prob.	
Augmented Dickey-Fuller (ADF)	İKO	-0.23	0.93	-2.67	0.25	d(İKO)	-10.17	0.00 ^a	-10.15	0.00 ^a
	İKOP	-0.45	0.90	-2.62	0.27	d(İKOP)	-9.23	0.00 ^a	-9.20	0.00 ^a
	İKON	-1.70	0.43	-3.00	0.14	d(İKON)	-11.64	0.00 ^a	-11.70	0.00 ^a
	İSO	-0.84	0.80	-1.84	0.68	d(İSO)	-7.10	0.00 ^a	-7.09	0.00 ^a
	İSOP	-0.74	0.83	-1.81	0.70	d(İSOP)	-9.18	0.00 ^a	-9.18	0.00 ^a
	İSON	-0.52	0.88	-2.75	0.22	d(İSON)	-7.04	0.00 ^a	-7.02	0.00 ^a
Phillips – Peron (PP)	İKO	-0.12	0.94	-2.41	0.37	d(İKO)	-10.05	0.00 ^a	-10.02	0.00 ^a
	İKOP	-0.31	0.92	-2.30	0.43	d(İKOP)	-8.81	0.00 ^a	-8.78	0.00 ^a
	İKON	-1.65	0.45	-3.03	0.13	d(İKON)	-11.63	0.00 ^a	-11.65	0.00 ^a
	İSO	-0.90	0.79	-1.71	0.74	d(İSO)	-9.88	0.00 ^a	-9.86	0.00 ^a
	İSOP	-0.79	0.82	-1.38	0.86	d(İSOP)	-9.06	0.00 ^a	-9.05	0.00 ^a
	İSON	-0.40	0.91	-2.20	0.49	d(İSON)	-10.68	0.00 ^a	-10.65	0.00 ^a

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

Yapısal kırılmalı olarak yapılan analizde sonuçlar aşağıdaki tablo 4'teki gibidir. İşgücüne katılım oranı serisinde (İKO) histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir ve yapısal kırılma tarihleri 2006 Kasım ve 2014 Temmuz aylarına denk gelmektedir. İşgücün katılım oranlarının pozitif şoklarından oluşan seri (İKOP) için ADF ve PP birim kök testlerine göre histeri etkisi geçerliken yapısal kırılmalarla bakıldığında histeri etkisi yoktur, bu seri için yapısalci yaklaşım geçerlidir. Negatif şoklardan oluşan seride (İKON) ise sabitteki kırılmaları inceleyen Model A sonuçlarına göre 2007 Ocak ve 2018 Şubat aylarında yapısal kırılmalarla birlikte birim kök vardır ve histeri etkisi geçerlidir. Sabit + trendde kırılmaları inceleyen Model C'ye göre yapısalci yaklaşım geçerlidir. Model C'nin sunduğu sonuçların Model A'ya kıyasla daha güvenilir kabul edilmesine karşına burada işgücüne katılımdaki azalmaların emek talebinin mahiyetinde bir değişimden kaynaklı olduğu yorumuna kapı aralamaktadır.

Tablo 4. İşgücüne Katılım, İstihdam Oranlarına Ait LM Birim Kök Testi Sonuçları

	Model A		Model C				
	CV	KT	CV	1%	5%	10%	KT
İKO	-1.64	2010M01-2010M11	-5.35	-6.48	-5.78	-5.48	2006M11-2014M07
İKOP	-3.44 ^a	2012M08-2013M12	-5.89 ^b	-6.39	-5.70	-5.39	2013M10-2014M10
İKON	-1.99	2007M01-2018M02	-5.46 ^c	-6.25	-5.56	-5.21	2007M01-2016M06
İSO	-1.66	2007M01-2014M01	-5.02	-6.28	-5.72	-5.41	2009M09-2017M06
İSOP	-1.98	2009M06-2010M11	-4.39	-6.32	-5.81	-5.49	2009M06-2015M07
İSON	-1.92	2007M01-2010M04	-6.26 ^a	-6.25	-5.56	-5.21	2008M11-2018M01

Model A için %1, %5 ve %10 Kritik Değerleri sırasıyla: -4.088; -3.580 ve -3.323'tür.

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

CV- Kritik Değer ve KT – Kırılma tarihlerinin kısaltmasıdır.

İstihdam oranı (İSO) ve istihdam oranlarındaki pozitif değişimler (İSOP) serileri için histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir. Yapısal kırılma tarihleri İSO için 2009 Eylül ve 2017 Haziran, İSOP için 2009 Haziran ve 2015 Temmuz'dur. İSON için (İKON'a benzer şekilde) Model A histeri etkisinin 2007 Ocak ve 2010 Nisan tarihlerinde yapısal kırılmalarla birlikte geçerli olduğunu işaret ederken Model C yapısalci yaklaşımın geçerli olduğunu ifade etmektedir. Burada da yapısal kırılmaların türünün histeri etkisi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir.

İşsizlik oranları üzerinden inceleme yapıldığında; genel, genç ve tarım dışı işsizlik oranları ile bunlardaki pozitif ve negatif şoklardan oluşan serilere ait

ADF ve PP test sonuçları aşağıdaki tablo 5’te sunulmaktadır. Buna göre ele alınan bütün seriler I(1) fark durağandır ve histeri hipotezi hepsi için geçerlidir.

Tablo 5. Genel, Genç ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları İçin ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

		Sabit		Sabit & Trend			Sabit		Sabit&Trend	
		t-ist.	Prob.	t-ist.	Prob.		t-ist.	Prob.	t-ist.	Prob.
Augmented Dickey-Fuller (ADF)	İÖ	-1.55	0.51	-1.94	0.63	d(İÖ)	-4.43	0.00 ^a	-4.50	0.00 ^a
	İÖP	0.09	0.96	-3.06	0.12	d(İÖP)	-4.93	0.00 ^a	-4.95	0.00 ^a
	İÖN	-1.04	0.74	-1.03	0.94	d(İÖN)	-6.13	0.00 ^a	-6.18	0.00 ^a
	GİÖ	-1.36	0.60	-1.94	0.63	d(GİÖ)	-4.82	0.00 ^a	-4.95	0.00 ^a
	GİÖP	0.38	0.98	-2.75	0.22	d(GİÖP)	-4.64	0.00 ^a	-4.68	0.00 ^a
	GİÖN	-1.58	0.49	-0.59	0.98	d(GİÖN)	-7.30	0.00 ^a	-7.47	0.00 ^a
	TDİÖ	-2.39	0.15	-2.56	0.30	d(TDİÖ)	-4.33	0.00 ^a	-4.41	0.00 ^a
	TDİÖP	0.11	0.97	-3.03	0.13	d(TDİÖP)	-3.83	0.00 ^a	-3.87	0.02 ^a
	TDİÖN	-1.19	0.68	-1.02	0.94	d(TDİÖN)	-6.08	0.00 ^a	-6.16	0.00 ^a
Phillips - Perron (PP)	İÖ	-1.15	0.70	-1.56	0.81	d(İÖ)	-9.19	0.00 ^a	-9.22	0.00 ^a
	İÖP	0.39	0.98	-1.97	0.61	d(İÖP)	-8.59	0.00 ^a	-8.60	0.00 ^a
	İÖN	-0.97	0.76	-0.97	0.94	d(İÖN)	-11.42	0.00 ^a	-11.43	0.00 ^a
	GİÖ	-0.74	0.83	-1.31	0.88	d(GİÖ)	-10.75	0.00 ^a	-10.81	0.00 ^a
	GİÖP	0.56	0.99	-1.80	0.70	d(GİÖP)	-11.04	0.00 ^a	-11.06	0.00 ^a
	GİÖN	-1.35	0.61	-0.67	0.97	d(GİÖN)	-11.37	0.00 ^a	-11.44	0.00 ^a
	TDİÖ	-1.34	0.61	-1.59	0.79	d(TDİÖ)	-9.29	0.00 ^a	-9.34	0.00 ^a
	TDİÖP	0.42	0.98	-2.03	0.58	d(TDİÖP)	-9.07	0.00 ^a	-9.10	0.00 ^a
	TDİÖN	-1.09	0.72	-0.95	0.95	d(TDİÖN)	-11.17	0.00 ^a	-11.21	0.00 ^a

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

İlgili seriler için LM testi sonuçları tablo 6’da yer almaktadır. Yapısal kırılmalar dikkate alındığında; İÖ’nun Model A’ya göre 2009 Kasım ve 2010 Mayıs aylarında yapısal kırılmayla birlikte birim kök içerdiği ancak sabit + trenddeki değişimleri ele alan Model C’ye göre birim kökün olmadığı ve yapısal yaklaşımın geçerli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İÖP ve İÖN serilerinde histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir. İÖP için yapısal kırılmalar 2008 Eylül ve 2010 Ağustos iken İÖN için 2008 Mart ve 2011 Temmuz’dur.

GİÖ, GİÖP ve GİÖN serileri için histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir. GİÖ için yapısal kırılmalar 2008 Ekim ve 2011 Mayıs’tır. GİÖP için 2009 Temmuz ve 2016 Ağustos, GİÖN için 2008 Şubat ve 2010 Aralık’tır.

Tablo 6. Genel, Genç ve Tarım Dışı İşsizlik Oranlarına Ait LM Birim Kök Testi Sonuçları

	Model A		Model C				
	CV	KT	CV	1%	5%	10%	KT
<i>İÖ</i>	-3.078	2009M11- 2010M05	-6.092 ^b	-6.52	-5.775	-5.401	2008M10- 2011M05
<i>İOP</i>	-3.085	2008M01- 2016M11	-4.697	-6.151	-5.593	-5.304	2008M09- 2010M08
<i>İON</i>	-2.311	2009M06- 2013M04	-4.779	-6.52	-5.775	-5.401	2008M03- 2011M07
<i>GİÖ</i>	-2.978	2009M06- 2010M03	-5.33	-6.52	-5.775	-5.401	2008M10- 2011M05
<i>GİOP</i>	-3.077	2010M10- 2016M06	-5.038	-6.285	-5.722	-5.414	2009M07- 2016M08
<i>GİON</i>	-1.897	2009M05- 2010M01	-3.819	-6.52	-5.775	-5.401	2008M02- 2010M12
<i>TDİÖ</i>	-3.259	2009M10- 2010M10	-6.078 ^b	-6.52	-5.775	-5.401	2008M08- 2011M05
<i>TDİOP</i>	-3.304	2008M01- 2010M03	-4.552	-6.151	-5.593	-5.304	2008M07- 2010M08
<i>TDİON</i>	-2.279	2009M12- 2010M05	-4.652	-6.52	-5.775	-5.401	2008M03- 2011M06

Model A için %1, %5 ve %10 Kritik Değerleri sırasıyla: -4.088; -3.580 ve -3.323'tür.

^a, ^b ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyini ifade eder.

KT – Kırılma Tarihlerinin kısaltmasıdır.

TDİÖ Model A'ya göre 2009 Ekim ve 2010 Ekim tarihlerinde yapısal kırılmaya uğramakta ve histeri etkisi göstermektedir. Ancak makbul olan Model C'ye göre bakıldığında yapısalci yaklaşım geçerlidir. TDİOP ve TDİON serileri için histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir. Yapısal kırılma tarihleri sırasıyla 2008 Temmuz – 2010 Ağustos ve 2008 Mart – 2011 Haziran'dır.

Değerlendirme ve Sonuç

İşsizlik; tarih boyunca önemini koruyan özellikle de sanayi devrimi sonrasında bütün toplumların doğrudan ve dolaylı olarak gündeminde bulunan çok boyutlu bir kavramdır. Yapay zekâ, robotlaşma, endüstri 4.0, dijitalizm, makinaların interneti ve benzeri kavramların konuşulduğu günümüzde istihdamın geleceği ve işsizlik konusunda sürekli çalışmalar yapılmakta, mevcut politikaların etkinliği, verimliliği ve tutarlılığı konusunda arayışlar devam etmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalardan biri de sosyoekonomik ve politik anlamda yaşanan kriz ve şoklardan sonra işsizlik oranlarının denge istihdam düzeyine dönüp dönemediğiyle ilgilidir. Bu noktada işsizlik serisinin şoklar karşısındaki tutumunu gösteren doğal oran hipotezi, histeri hipotezi ve yapısalci yaklaşım öne çıkmaktadır. Doğal oran işsizlik serisindeki şokların zamanla etkisini kendiliğinden yitireceğini -müdahaleye gerek ol-

madığını- vurgularken, histeri hipotezi makroekonomik müdahaleler yapılmaksızın başlangıç denge düzeyinin yeniden sağlanamayacağını ifade etmektedir. Yapısalcı yaklaşım ise şokların serilerdeki yapısal kırılmalardan meydana geldiğini ve histeri etkisinin olmadığı bu durumda makroekonomik müdahalelere gerek olmadığı belirtmektedir. Buradan hareketle histeri hipotezinin, kamu müdahalelerinin varlığı, gerekliliğini ve meşruiyetini göstermesi bakımından önemli olduğu bu nedenle de yetkililer tarafından itinayla takip edildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın ilk aşamasında, bardağın dolu kısmına odaklanılarak, işgücüne katılım ve istihdam oranlarını ve bunlardaki şokları içeren seriler analiz edilmiştir. İlgili literatürden farklı olarak ele alınan bu değişkenler ADF ve PP testine göre fark durağandır, başka bir ifadeyle bu değişkenler için histeri hipotezi geçerlidir, şoklar kalıcı etkide bulunmaktadır. Yapısal kırılmaları veren LM testi sonuçlarına göre; işgücüne katılım oranı serisinde histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir. Yapısal kırılma tarihleri 2006 Kasım ve 2014 Temmuz’dur. İşgücüne katılım oranlarındaki pozitif ve negatif şokları ifade eden serilerde doğal oran hipotezi geçerlidir. İkinci aşamada bardağın boş kısmına bakılmakta ve Türkiye için genel, genç ve tarım dışı işsizlik serileri ile bu serilerdeki negatif ve pozitif şoklardan oluşan seriler incelenmektedir. Bu seriler ADF ve PP testlerine göre histeri etkisi göstermektedir. Sonuçlar -benzer testleri kullanmış olan- Yılcı (2009), Koçyiğit vd. (2011), Saraç (2014), Bayrakdar (2015), Ağazade (2016), Taş ve Uğur (2017) ve Akkuş ve Topuz (2019)’un çalışmalarıyla örtüşmektedir. LM testi sonuçları ise İÖ ve TDİÖ için yapısalcı yaklaşımın geçerli olduğu ancak bunun da trenddeki yapısal kırılmalardan kaynaklandığı görülmektedir. Diğer değişkenler için histeri etkisi yapısal kırılmalarla birlikte geçerlidir. Burada yapısal krizlerin 2008 yılında ve 2010-11 yıllarında yoğunlaşmış olması, Küresel Finans Krizi’nin ve Arap ayaklanmaları ve Gezi parkı gibi süreçlerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin kalıcı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Genel ve tarım dışı işsizlik oranlarını ifade eden serilerin yapısalcı yaklaşıma uygun olarak hareket etmesi; Çınar vd. (2014) tarafından sunulan sonuçları teyit etmektedir. Genç işsizlik serisindeki histeri etkisi Yavuzaslan vd. (2017) ile uyumludur.

Analizlerden elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde; (a) serilerin şoklarına ayrıştırılarak analiz edilmesinin gizli histeri (hidden hysteresis) etkilerini ortaya çıkarabileceği, (b) işgücüne katılım ve istihdam oranlarındaki şoklarda yapısal kırılmaların belirleyici olduğu, (c) küresel gelişmeler

ve iç dinamiklerin işgücü piyasalarını etkilediği ve yapısal kırılmalara neden olabildiği, (d) genel ve tarım dışı işsizlik oranlarının şoklardan geçici olarak etkilendiği, (e) genç işsizlik oranları için histeri hipotezinin geçerli olduğu, (f) genel, genç ve tarım dışı işsizlik oranlarına ait pozitif ve negatif şoklardan oluşan serilerde histeri etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Bu tespitler Blanchard ve Summers (1986) tarafından öne sürülen fiziki sermaye modeli kapsamında değerlendirildiğinde, son yıllarda takip edilen özelleştirme stratejileri ve uygulanan politikalar neticesinde Türkiye’de bir taraftan faaliyet gösteren fabrikaların özelleştirildiği, kapandığı veya kapatıldığı, ekilebilir arazi miktarında azalmanın olduğu gözlemlenirken diğer taraftan yeni üretim sahalarının ve istihdam olanaklarının şekillendiği gözlemlenmektedir. On beş yıla yakın bir süreci ele alan bu süreçte fiziki sermaye stokundaki değişimlerin genel ve tarım dışı işsizlikte olmasa bile bu serilerin şoklarında ve genç işsizlik serisinde histeri etkisinin oluşmasına neden olduğu, bunda da son yıllarda genişleyen hizmet sektörünün payı olduğu düşünülebilir. Beşerî sermaye modeli merkezinde bakıldığında süreç içinde geçim sıkıntısının artıyor olması ve sosyokültürel olarak çalış(a)mama ve işsizlik durumlarının mahalle baskısına maruz kalıyor olması gibi nedenlerle histeri etkisinin genel ve tarım dışı işsizlik için söz konusu olmadığı görülmektedir. İçerdekiler-dışardakiler modeli çerçevesinde bulgular değerlendirildiğinde, sendikalaşma oranının sadece %15ler civarında seyretmesi ve toplumun (en azından büyük bir kısmının) kültürel olarak sadece kendi çıkarını düşünme gibi davranışlardan uzak olması nedenleriyle Türkiye’de bu modelin pek geçerli olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, özellikle yatay ve dikey hareketlilikten-göçlerden kaynaklı olarak tanıdıklılık-hemşericilik ve akrabacılık gibi kayırmacılık türlerinin (kısmen de olsa) etkili olduğu unutulmamalıdır. Son olarak elde edilen bulgular, bu çalışmada yazar tarafından öne sürülen, teknolojik dönüşüm modeli’yle uyum göstermektedir. Buna göre, üretim süreçlerini modernize hale getiren firmalar görece daha düşük istihdam kapasitesi yaratmaktadır ve bu durumda beklentileri yüksek olan eğitilmiş gençlerin istihdam edilmelerini zorlaştırmakta ve genç işsizlik serisinde histeri etkisi geçerli olmaktadır. Ayrıca teknolojik olarak büyük çaplı dönüşümlerin olduğu bu süreçte ekonomik şoklar sonrasında firmaların yeni sayfa yaklaşımı etkisiyle sofistike işlemler için modern teknolojiye geçmeleri genç işsizlik oranlarının kalıcı olarak etkilenmesi sonucunu doğurabilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de işgücüne katılım, istihdam, genel işsizlik, genç işsizlik ve tarım dışı işsizlik gibi işsizlik serisi bileşenlerinin farklı karakteristikler göstermektedir. Doğal oran ve histeri hipotezleri ile yapısalcı yaklaşım ele alınan işsizlik türüne göre değişebilmektedir. Bardağın dolu tarafını temsil eden işgücüne katılım ve istihdam oranları için histeri hipotezi geçerlidir. Bu serilerdeki şoklar kalıcı etkide bulunmaktadır ve makroekonomik istikrar için müdahale edilmelidir. Bardağın boş tarafını işaret eden genel işsizlik ve tarım dışı işsizlik serileri için yapısalcı yaklaşım geçerlidir ve bu seriler için yapısal kırılmalarla birlikte doğal oran hipotezi geçerlidir. Bu serilerde yaşanan şokların yapısal kırılmalardan kaynaklandığı ve zaman içinde dengeye döneceği görülmektedir. Kamu otoritelerinin bu serilerin temsil ettiği kesimler için dengeye dönüşü hızlandırıcı mahiyette dolaylı müdahalelerde bulunmalarında yarar vardır. Genç işsizlik serisi ise işsizlik türlerinin zayıf karnıdır ve en kırılgan olan bu seri için histeri hipotezi geçerlidir. Yetkililerin; genç işsizliğin nedenleri arasında sayılan, eğitim sisteminin geliştirilmesi, teknolojik adaptasyon, uygulamalı eğitim, mesleki eğitim, sertifikasyon ve sübvansiyonlar gibi alanlar başta olmak üzere doğrudan ve dolaylı politik hamleleri ivedilikle yapmaları gerekmektedir. Bütün bunların yanı sıra ilgili değişkenlerdeki pozitif ve negatif şokların incelenmesi ve bunlardaki histeri etkisi araştırılması da etkin strateji tayininde önemlidir. Yetkililerin gerek küresel-yerel gelişmeleri ve bunların ülkeye olası yansımalarını incelerken, gerekse de uygulayacakları politikaları oluştururken istihdam yapısındaki farklılıklara dikkat etmeleri ve ülke gerçeklerine uygun şekilde makroekonomik politika setine odaklanmaları gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Validity Of The Unemployment Hysteresis
Hypothesis In Turkey: Multidimensional And
Asymmetrical Approach**

*

Musa Öztürk

Isparta University of Applied Sciences

The transformations experienced in the globalization process cause the emergence of socioeconomic and political shocks worldwide. One of the variables that can be both the cause and the result of these shocks is unemployment. Unemployment means that the labor factor is not used fully and/or effectively and labor is a unique factor of production in which production and consumption relations can be taken together. With this feature, it differs from other production factors, and it can carry and trigger shocks at the same time. It's the same situation for Turkey and unemployment are among the constants of the national agenda as the most important macroeconomic problems. For this reason, it is precisely followed by those concerned. Despite the average annual economic growth of 4.5% during the period since 1980, the unemployment problem is not resolved. This situation brings up the concept of "jobless growth", which indicates that economic growth cannot produce enough employment. In discussions on the characteristic of unemployment data against shocks, three basic approaches come to the fore as the natural rate hypothesis, unemployment hysteresis hypothesis, and structuralist approach. The natural unemployment rate; states that unemployment rates will converge to a level of balance that will not accelerate inflation in the long run, and shocks will not have permanent effects. Unemployment hysteresis hypothesis; expresses that shocks have permanent effects. Accordingly, after the shocks experienced in the series, a new normal occurs and the new general balance is shaped around this rate. The structuralist approach states that the natural unemployment rate can be affected by macroeconomic variables, institutional functioning, and endogenous dynamics, and states that structural breaks should be taken into account. Econometrically, which hypothesis

or approach is valid is examined by unit root tests. If the series is stationary, the shocks experienced do not have a permanent effect and this indicates that the natural rate hypothesis is valid. If there is a unit root in the series, the hysteresis hypothesis is valid. The structuralist approach indicates that the unemployment rate becomes stationary when structural breaks are allowed.

The hysteresis hypothesis in unemployment rates is especially important in the Phillips curve, which indicates that there is a trade-off between inflation and unemployment. Blanchard and Summers (1986) stand out in the discussions on the reasons why the hysteresis effect is valid in unemployment rates. According to these researchers who have examined the unemployment rates for European countries, the emergence of the hysteresis effect can be explained in three different ways as physical capital, human capital, and insider-outsider models. First, the physical capital model states that in economic contraction processes, firms will decrease their capital stock (negative supply shock) and thus there will be shrinkage in demand for labor for the next period, thereby triggering long-term unemployment. The human capital model states that shocks will cause the unemployed workforce to lose their skills and motivations and companies will turn to young people who have long-term potential. The third method is the insider-outsider model. Accordingly, insiders act as a monopoly and only insiders (employees-employees) can negotiate on the wages, and outsiders (unemployed) have no role in this. Besides, unemployed people would have lost their skills over time and therefore have problems in reaching the beginner level of post-shock unemployment series. Also it is stated that working in a good job is prestige and working in a bad job is a kind of "stigma". It is stated that long-term unemployment is also a kind of stigma and the stigmatized workforce is moving away from the necessary communication and interaction channels, and in this process, the increase in productivity wage makes the decrease in employment permanent. The other approach states that institutional causes such as layoffs, capital constraints, lack of coordination-error may be effective in the emergence of the hysteresis effect.

In this study, the technological transformation model and the new page approach are proposed as a new and original perspective on approaches to the emergence of the hysteresis effect. According to the technological

transformation model; Unemployment becomes permanent since the technology internalized in the production, management, and consumption processes is developing very rapidly and the unemployed people cannot adapt to the newly employed technologies due to the shocks. In addition, as new technologies tend to imitate the activities of high wages, the demand for intermediate staff increases, which does not require much qualification, and this may indirectly lead to an increase in the number of educated unemployed and permanent increase. The new page approach states that, as a result of shocks, firms will reduce the amount of labor they employ, and after the shock, they will open up a new page and turn to investments with higher / new technology to reduce the labor demand of the firm. The technological transformation model and new page approach are thought to be one of the current causes of unemployment hysteresis. In the human capital model proposed by Blanchard and Summers (1986), it is stated that the hysteresis effect will arise the loss of skill and motivation due to long-term unemployment, but in the technological transformation model, it is stated that the hysteresis effect will occur because of not being adapted to this transformation. When viewed at the firm scale, it is seen that the new page approach will strengthen the effect of the technological transformation model and this will affect the workforce in the middle and upper age groups, especially those who cannot adapt to advanced technology.

In the first stage of this study, by focusing on the full part of the glass, the series including the labor force participation and employment rates and the shocks in them were analyzed. According to the ADF ve PP test results, the hysteresis hypothesis is valid for these variables, shocks have a permanent effect. According to the results of the LM test, which gives structural breaks, the hysteresis effect is valid with structural breaks for the labor force participation rate. Structural breaking dates are November 2006 and July 2014. The natural rate hypothesis is valid for the series that express positive and negative shocks in labor force participation rates. In the second stage, the empty part of the glass is checked. For Turkey General, young and non-agricultural unemployment rate series and negative and positive shocks in these series are examined. These series show hysteresis effect according to ADF and PP tests. The results are compatible with the literature, which used similar tests. As for the LM test results, it

is seen that the structuralist approach is valid for IO and TDIO, but this is due to the structural breaks in the trend. For other variables, the hysteresis effect is valid with structural breaks. Structural breaking dates are concentrated between 2008 and 2010-11 when processes such as the Global Financial Crisis and Arab uprisings and Gezi Park were experienced. The structuralist approach is valid for the General and non-agricultural unemployment rate series and it is partially suitable for the relevant literature. The hysteresis hypothesis is valid in the youth unemployment series.

When the findings obtained from the analyzes are evaluated together; (a) the analysis of the series by decomposing them into shocks may reveal the effects of hidden hysteresis, (b) structural breaks are determinant in shocks in labor force participation and employment rates, (c) global developments and internal dynamics affect labor markets and can cause structural breaks, (d) general and non-agricultural unemployment rates are temporarily affected by shocks, (e) the hysteria hypothesis is valid for youth unemployment rates, (f) It has been determined that there is a hysteria effect in the series consisting of positive and negative shocks of general, youth, and non-agricultural unemployment rates.

When these determinations are evaluated within the scope of the physical capital model, the model can be considered to be partially descriptive. It is seen that the human capital model is not valid. Insider - outsider model is also not valid. Because only 15% of the workforce is a member of the trade unions and traditional patterns are largely valid in business processes. Finally, the findings obtained are in line with the technological transformation model proposed by the author in this study. Accordingly, companies that modernize their production processes create relatively lower employment capacities, making it difficult to employ educated young people with high expectations and the hysteria effect in the youth unemployment series. In addition, after the economic shocks, the transition of companies to modern technology for sophisticated transactions with the effect of a new page approach may result in the permanent unemployment rate being affected.

As a result, the unemployment series components such as labor force participation, employment, general unemployment, youth unemployment, and non-agricultural unemployment show different characteristics.

The natural rate hypotheses, hysteresis hypotheses, and the structuralist approach can change according to the type of unemployment. The hysteresis hypothesis is valid for labor force participation and employment rates representing the full side of the glass. Shocks in this series have a lasting effect and should be intervened for macroeconomic stability. For the general unemployment and non-agricultural unemployment series, which indicate the empty side of the glass, the structuralist approach is valid, and the natural rate hypothesis is valid for these series with structural breaks. It is seen that the shocks experienced in these series are caused by structural breaks and will return to balance in time. It is beneficial for public authorities to make indirect interventions that accelerate the return to balance for the sectors represented by these series. The young unemployment series is the weak belly of unemployment types and the hysteresis hypothesis applies to this most fragile series. Authorities should examine the symmetrical and asymmetrical hysteresis effects and pay attention to the hidden hysteresis effect to follow correct and consistent policies.

Kaynakça / References

- Acemoğlu, D. (2002). Technical change, inequality and the labor market. *Journal of Economic Literature*, XL, 7-72.
- Ağazade, S. (2016). Türkiye için işsizlik histerisine karşın doğal oran hipotezinin doğrusal dışı yöntemlerle sınanması. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(2), 28-46.
- Akcan, A. (2018). Tarım ve tarım dışı sektörlerde işsizlik histerisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(1), 21-32.
- Akcan, A. (2019). Türkiye'de gençlerin işsizlik histerisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 31-47.
- Akerlof, G. A. (1984). *An economist theorist's book of tales*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Akkuş, Ö. ve Topuz, S. (2019). İşsizlik histerisinin geçerliliği: Gelişmekte olan en kırılgan beşli. *Sosyoekonomi*, 27(39), 69-80.
- Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58, 277-297.
- Bai, J. ve Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66(1), 47-78.

- Bai, J. ve Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of Applied Econometrics*,18,1-22.
- Barışık, S. ve Çevik, E. İ. (2008). Yapısal kırılma testleri ile Türkiye’de işsizlik histerisinin analizi: 1923-2006 dönemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 109-134.
- Bayrakdar, S. (2015). Türkiye için işsizlik histerisi ya da doğal işsizlik oranı hipotezinin geçerliliğinin sınanması. *Journal of Economic Policy Researches*, 2(2), 45-61.
- Baysal Kar, B. (2019). İşsizlik histerisi mi? doğal işsizlik oranı mı? Farklı kapitalizm türleri için bir analiz. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 271-298.
- Blanchard, O. J. ve Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the european unemployment problem. *NBER Macroeconomics Annual*, Vol.1, MIT Press.
- Bozkurt, E. ve Altınar, A. (2018). Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleriyle Türkiye’de işsizlik histerisinin tespiti. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, UİİİD-IJEAS, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 167-180.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, unemployment and wages in Turkey*, Ankara:İLO Yayınları, 214-220,256-262.
- Camarero, M.; Carrion-i-Silvester, J. L. ve Cecilio, T. (2006). Testing for hysteresis in unemployment in OECD countries: New evidence using stationarity panel tests with breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(2), 167-182.
- Caner, M. ve Hansen, B. E. (2001). Theshold autoregression with a unit root. *Econometrica*, 69(6),1555-1596.
- Carrion-i-Silverstre, J. L.; Kim, D. ve Perron, P. (2009). GLS-Based unit root tests with multiple structural breaks under both the null and alternative hypotheses. *Economic Theory*, 25, 1754-1792.
- Carrion-i-Silverstre, J. L. (2005b). Health care expenditure and GDP: Are thy broken stationary? *Journal of Health Economics*, 24(5), 939-854.
- CTRS, (2017). *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi - Türkiye sosyal-siyasal eğilimler araştırması*. <https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/kadir-has-universitesi-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-2017-sonuclari> adresinden erişilmiştir.
- Cuestas, J. C. ve Javier, O. (2014). Smooth transitions, asymmetric adjustment and unit roots. *Applied Economics Letters*, 14(21),969-972.

- Çelik, C. ve Küçükkale, Y. (2018). İşgücü piyasasına yönelik histeri etkisi: Ratchet modeli ile Türkiye örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 21-40.
- Çınar, M., Kanalıcı Akay, H. ve Yılmaz, F. (2014). A sectoral analysis of hysteresis in unemployment: Evidence from Turkey. *Bilig*, 69, 29-52.
- Christopoulos, D. K. ve León-Ledesma, M. A. (2007). Unemployment hysteresis in EU countries: What do we really know about it? *Journal of Economic Studies*, 34(2), 80-89.
- Doğru, B. (2014). Euro bölgesinde işsizlik histerezisinin ikinci nesil panel birim kök testleri ile analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3),77-86.
- Gregory, R. (1985). Wages policy and unemployment in Australia. *Paper presented at the Cheiwood Gate Conference on Unemployment*, Cheiwood Gate.
- Güloğlu, B. ve İspir, M. (2011). Is natural rate of unemployment or hysteresis? Sector-specific panel unit root test analysis for Turkey. *Ege Academic Review*, 11(2), 205-216.
- Güriş, B.; Tiftikçigil, B. Y. ve Tıraşoğlu, M. (2015). *Testing for unemployment hysteresis in Turkey: Evidence from nonlinear unit root tests*. *Quality & Quantity*, 1-12.
- Idikut Özpence, A. ve Ergen, E. (2017). Analysis of unemployment hysteresis in Turkey: Structural break unit root test. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 4(4),368-376.
- Im, K. S.; Lee J. ve Tieslau M. (2005). Panel LM unit root tests with level shifts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67(3), 393-419.
- Im, K. S.; Lee J. ve Tieslau M. (2005). Panel LM unit root tests with trend shifts. *FDIC Center for Financial Research Working Paper No.2010-1*.
- Kahyaoğlu, H. Tüzün O. Ceylan, F. ve Ekinci R. (2016). İşsizlik histerisinin geçerliliği: Türkiye ve seçilmiş AB ülkeleri üzerine bir uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 103-128.
- Kapetanios, G. (2005). Unit-root testing against the alternative hypothesis of up to m structural breaks. *Journal of Time Series Analysis*. 26, 123-133.
- Kapetanios, G. Shin, Y. ve Andy, S. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear star framework. *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379.
- Karagöz, K. ve Saraç, T. (2016). İşsizlikte histeri etkisinin kalman filtresi yaklaşımıyla incelenmesi: Türkiye örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 59-72.

- Koçyiğit, A., Bayati, T. ve Tüfekçi, A. (2015). Türkiye’de işsizlik histerisi ve star modelleri uygulaması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 45-60.
- Kutlu, S. ve Yurttagüler, İ. (2017). İşsizlikte histerisiz etkisinin uzun hafıza modeli ile incelenmesi: Türkiye üzerine bir uygulama. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(4), 68-78.
- Kwiatkowski, D.; Phillips, P.; Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lee, C. (2010). Testing for unemployment hysteresis in nonlinear heterogeneous panels: International evidence. *Economic Modelling*, 27, 1097-1102.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM unit root test with one structural break. *Appalachian State University Working Papers*, no.04-17, 1-15.
- Lindbeck, A., ve Snower, D. (1985). Wage setting, unemployment and insider - outsider relations. *Institute for International Economic Studies, Stockholm, Working Paper-344*.
- Lumsdaine, R. L. ve Papell, D. H. (1997). Multiple trend breaks and the unit root hypothesis. *The Review of Economics and Statistics*, 79(2), 212-218.
- Mitchell, W. ve Muysken, J. (2008). *Full employment abandone*. Cheltenham: Edward Elgar
- Ng, S. ve Perron, P. (1995). Unit root tests in ARMA models with data-dependent methods for the selection of the truncation lag. *Journal of the American Statistical Association*, 90(429), 268-281.
- O’Shaughnessy, T. (2011). Hysteresis in unemployment. *Oxford Review of Economic Policy*, 27(2), 312-337.
- Özcan, B. (2015). İşsizlik histerisi hipotezi OECD ülkeleri için geçerli mi? yapısal kırılmalı birim kök analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40, 95-117.
- Pazarlıoğlu, M. ve Çevik, E. (2007). Ratchet model: 1939-2005 dönemi Türkiye uygulaması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 17-34.
- Perron, P. (1997). Further evidence on breaking trend functions in macroeconomic variables. *Journal of Econometrics*, 80(2), 355-385.

- Phelps, E. S. (1994). Structural slumps: The modern equilibrium theory of unemployment, interest, and assets. Harvard University Press, Cambridge.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for unit roots in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pissarides, C.A. (1992). Loss of skill during unemployment and the persistence of employment shocks. *Quarterly Journal of Economics*, 107(4),1371-91.
- Saraç, T. (2014). Hysteresis effect in unemployment: Turkey case. *Ege Academic Review*, 14(3), 335-344.
- Sessions, J.G. (1994). Unemployment stigma and multiple labour market equilibria: A social-psychological explanation of hysteresis. *Labour*, 8(3), 355-75.
- Sollis, R. (2009).A simple unit root test against asymmetric star nonlinearity with an application to real exchange rates in nordic countries. *Economic Modelling*, 26(1), 118-125.
- Şanlı, D. (2018). Makro ekonomik istikrarsızlıklar ve doğal işsizlik oranı: 1980-2016 OECD ve Türkiye ekonomisi örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 3(3), 159-174.
- Taş, S. ve Uğur, B. (2017). Türkiye için işsizlik histerisi mi, Yoksa doğal oran hipotezi mi geçerlidir? *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 25-45.
- Tekin, İ. (2018). Türkiye'de işsizlik histerisi: Fourier fonksiyonlu durağanlık sınamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 97-127.
- Tokathoğlu, İ.; Öztürk, F. ve Ardor, H. N. (2014). AB ülkeleri ve Türkiye işgücü piyasasında histeri etkisi: RATCHET modeli analizi. *Sosyoekonomi*, 22(22), 297-320.
- Topalhan, T., Durusoy, Ö. ve Özdemir, Z. (2017). İşsizlik oranı üzerindeki şoklar gerçekten kalıcı mı: Türkiye ekonomisi üzerine bir analiz. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(2), 87-104.
- Tunalı, H. (2010). The analysis of unemployment in Turkey: Some empirical evidence using co-integration test. *European Journal of Social Sciences*, 18(1), 18-38.
- Yavuzaslan, K.; Damar, Ö.; Sönmez, B.; Özdaş, B.; Uyar, N. ve Akılotu, E. (2017). Türkiye'de genç işsizliğinin, işsizlik histerisi hipotezi çerçevesinde yapısal kırılmalar testi ile analizi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 21-32.
- Yılanıcı, V. (2009). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için işsizlik histerisinin sınaması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335.

- Yıldırım, S. ve İnançlı, S. (2018). Türkiye’de işsizlik histerisis hipotezinin geçerliliğinin ampirik olarak değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 45-54.
- Yıldırım, S. (2011). Türkiye’de histeri hipotezinin geçerliliğinin çoklu yapısal kırılmalı ckp birim kök testiyle sınanması. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 28-47.
- Zivot, E. ve Andrews, D. (1992). Further evidence on the great crash, The oil price shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Öztürk, M. (2020). Türkiye’de işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği: Çok boyutlu ve asimetrik yaklaşım. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4882-4910. DOI: 10.26466/opus.725553

Bedens Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin “Hakem” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.691872

*

Mehmet Yazıcı *

* Dr.Öğr.Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, BESYO, Erzincan/Türkiye
E-Posta: myazici@erzincan.edu.tr ORCID: [0000-0002-3210-714X](https://orcid.org/0000-0002-3210-714X)

Öz

Bu araştırmanın amacı Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin hakem kavramıyla ilgili algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim gören toplam 119 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış “Hakem gibidir; çünkü,.....” cümlesinin öğrenciler tarafından tamamlanması ile elde edilmiştir. Veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi yoluyla birbirine benzer ifadeler uygun kategoriler altında bir araya getirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda öğrencilerin hakem kavramına yönelik 27 olumlu, 14 olumsuz metafor ürettikleri, hakem kavramını çoğunlukla “hakim, terazi, lider ve adalet”, kavramlarıyla açıkladıkları görülmüştür. Üretilen metaforlar üretilme gerekçeleri dikkate alınarak “adalet, yönetim, rehber, güvensizlik ve gelişim temaları altında toplanmıştır. Öğrencilerin ürettiği metaforlardan en sık tekrarlanan metaforların hakim, terazi ve lider metaforu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin hakem kavramına yönelik 41 farklı metafor ürettikleri ve hakemi çoğunlukla hakim, terazi, lider ve adalet kavramlarıyla eş anlamlı olarak algıladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: metafor, hakem, beden eğitimi

Investigation Of Metaphoric Perceptions Of Physical Education And Sports School Students Related to “Referee” Concept

*

Abstract

The aim of this research is to determine the perceptions of university students studying at the school of physical education and sports related to the concept referee through the metaphors. The study group of the research consists of 119 university students studying in Erzincan Binali Yıldırım University School of Physical Education and Sports in the fall semester of the academic year 2019-2020. The data of the research were collected by having the students complete semi-structured sentence “Referee is like.....because.....” developed by the researcher. The data were subjected to content analysis. Similar expressions were classified under appropriate categories through content analysis. As a result of the analysis of the data, it was observed that the students produced 27 positive and 14 negative metaphors for the concept of referee and mostly explained the concept of referee with the concepts “judge, scales, leader and justice”. The produced metaphors were gathered under the themes of “justice, management, guide, distrust and development” considering the reasons for their production. It was determined that the most frequently repeated metaphors produced by the students were the judge, scales and leader. As a result of the research, it was observed that the students produced 41 different metaphors for the concept of referee and perceived the referee synonymous with the concepts of judge, scales, leader and justice.

Keywords: *metaphor, referee, physical education*

Giriş

Metaforlar kavramların zihin dünyamızdaki yansımaları, zihnimizde karşılık bulması zor olan kavramları benzetim yolu ile anlaşılabilir hale getirmenin araçlarıdır. Metaforlar olayların ortaya çıkışı ve işleyişi hakkında bireyin düşüncelerini yapılandıran, onlara yön veren ve kontrol eden en güçlü zihinsel araçlardan biridir (Saban, 2004). Metaforlar günlük hayatta kullandığımız dili sadece süslemeye yönelik bir söz sanatından ibaret değildir, onların insan hayatındaki önemi çok daha geniş alanlarda kendini göstermektedir. Metafor kavramı Türkçe ‘de “eğretileme” veya “istiare” olarak kullanılmasına karşın, bu iki kavramın da “metaforun özünü ıskaladığı” (Demir, 2005) düşünülmektedir. Morgan’a (1998) göre “metafor kullanımı, genel olarak dünyayı kavrayışımıza sinen bir düşünce biçimi ve bir görme biçimi anlamına gelir.” Bu yönüyle metafor, bir bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada işe koşabileceği güçlü bir zihinsel araçtır. Metafor kavramı, daha az kelime ile ve daha stresli bir şekilde ifade etme ve kelimeleri gerçek anlamlarının ötesinde kullanma sanatıdır. Metaforlar, bir düşünce tarzının diğer bir düşünce tarzı ile yer değiştirmesine imkân sağlar. Birey tarafından, yüksek ölçüde özel, soyut, yeni ve kuramsal bir şeyi keşfetmeye ve anlamaya yardımcı olur (Yob, 2003). Metaforlar bireylerin zihinlerindeki kavramları, farklı kavramlarla açıklamak için çoğunlukla kullandıkları ve öğrenmede bireysel vurgusu olan ifadelerdir. Bu sayede bireyler zihinlerinde var olan kavramlarla yeni kavramları eşleştirerek öğrenmeyi daha kolay hale getirmekte, zihninde kendine göre bir şema oluşturmakta, konuyu daha basit hale getirebilmekte ve soyut kavramları somutlaştırabilmektedirler (Ekici, 2016). Metafor ile birlikte, insanlar eski bilgileri zihinlerinde zaten var olan şemaya yapııştırarak yeni bilgilere bağlarlar. Bu şekilde, insanların geçmiş öğrenme ve kişisel deneyimleri ile yeni öğrenilen kavramlar arasında güçlü bağlantılar kurar. Her spor organizasyonunun farklı özellikleri ve zamanı, tesisleri, sorumlu kişileri ve rakipleri ve hava koşulları her seferinde farklı olması, organizasyonel aktivitenin yüksek düzeyde çaba ve uzmanlık gerektirdiğini göstermektedir (Balci, 1999). Ayrıca, kuruluşların başarılı bir şekilde uygulanması için koordineli bir ekip çalışmasının gerekli olduğuna dikkat etmek de önemlidir. Bu ekip çalışmasında özellikle organizasyonların “adaletli” şekilde yürütülmesinde sorumlu kişiler hakemlerdir. Hakemler sporun her dalında müsabakanın odağında ve müsabakayı dengede

ve adil olarak icra edilmesinde önemli rol oynarlar. Verdikleri kararlar ve uygulamaları ile hem oyuncuların hem de taraftarların tepkilerine kolayca yön verebilecek kadar müsabakanın içinde yer alırlar. Hakemler verdikleri kararlarda bir tutarlılık yakalamak zorundadır. Sosyal baskının hakeme yüklediği sorumluluk; fairplay ruhunda spora müsaade eden, seyir zevkini yükselten, spor ahlakına aykırı davranışlara müsaade etmeyen her yönüyle objektif, kararlı, öz güveni yüksek bir yönetim şekli sergilemektir.(Çelik, 2004) Dünyada ve özellikle ülkemizde hakemler ve sporcular arasında iletişim sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu sıkıntının giderilmesinde de hakemlerimize büyük iş düşmektedir. Hakem sahada her zaman güler yüzlü iyi niyetli ve kararlı duruşunu yansıtmalı, vizyonu, diksiyonu ve profili ile insanlara örnek olmalıdır. Çünkü hakemler seçkin ve özel insanlardır. Ülkemizde başta eğitim bilimi olmak üzere, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde metaforlarla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak ülkemizde gerçek manada spor anlayışı yerleşmediği (Özer ve Çolakoğlu, 2017) düşüncesi de dikkate alındığında beden eğitimi ve spor alanında hazırlanmış metafor çalışmalarının istenilen düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Geçmiş öğrenmelerin ve kişisel deneyimlerin ortak bir düşünce tarzı oluşturduğu alanlar arasında spor ve unsurları yer almaktadır. Spor organizasyonları günümüz dünyasının teknik ve teknolojik koşullarıyla paralellik göstererek gittikçe daha karmaşık ve sevilmesi zor hale gelmiştir. Bu nedenle, daha güçlü uzmanlaşma, işbölümü ve koordinasyon zorunlu hale gelmiştir (Erkal, Güven ve Ayan, 1998). Spor alanındaki kavramlar genelde benzetme yoluyla aktarıldığı için metafor oluşturmaya oldukça uygundur. Bu kavramların bazılarını (güç, kuvvet, zarafet, acizlik vb.) vurgulayan metaforlar günlük hayatımızda da sık sık kullanılmaktadır. “Aslan gibi kükremek”, “kartal gibi süzülme”, “fırtına gibi esmek”, “tazı gibi koşmak”, “ok gibi fırlamak”, “kuğu gibi dans etmek” ve “kaplumbağa gibi gitmek” bunlardan bazılarıdır ve bazı sportif aktivitelerde kültürel özelliklerden beslenilerek oluşturulmuş metaforlarla motivasyon amacıyla ya da hiciv amacıyla kullanılabilir (İnan, Dervent ve Karadağ, 2019). Ayrıca görsel basında sportif yayınlarında diğer bölümlerinden farklı olarak kendine özgü söz dizileri, kalıplar ve metaforlarla dolu bir dile sahiptir. Spor basınında dil kullanımında daha özgür bir ortamın bulunduğu söylenebilir. Yıldız Ekin (2005), gazetelerin başlıklarının incelendiği araştırmada ifadelerde yazımsal sapmaların, deyimlerin, sıfatların, metaforların, benzetmelerin, ki-

şileştirmelerin, abartmaların, ses bilgisel sapmaların, öncelemelerin ve çağrışımların kullanıldığını saptamıştır. Spor basınının dilinin incelendiği bir araştırmada (Talimciler, 2006) Türkiye liglerinin dört şampiyon takımının birbirleri ile oynadıkları müsabakalarda ve yurtdışı müsabakalarında daha çok militarist bir dil ve söylem kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmaya göre, “Ölüm Kalım Maçı”, “Bu Derbiye Yürek Dayanmaz”, “Yüksek Gerilim-Kapışma-Parçalamak-Düello”, “Rus Ruleti”, “Kıdemli Yüzbaşı”, “F16”, “Hizaya Sokmak”, “Keskin Nişancı”, “Kapışma”, “Nakavt”, “OHAL”, “İmha Planı” gibi kelimeler sıkça kullanılmaktadır. Son yıllarda metafor konusunda yapılan araştırmaların sayısının artmasının bireylerin dünyalarını anlamlandırma ve yapılandırılmalarına yönelik güçlü bir zihinsel haritalama ve modelleme aracı olmasının etkisi büyüktür (Arslan ve Bayrakçı, 2006). Uluslararası literatür incelendiğinde sportif örgütler ve metaforlar üzerine çalışmalar olduğu görülmektedir (Bies, 1996; Melão ve Pidd, 2000; Boje, Luhman & Cunliffe, 2003; Cornelissen, 2006; Eruzun, Kınalı ve Öğüt, 2017; Cornelissen, Holt ve Zundel, 2011; Miller, 2008; Kurtipek ve Güngör, 2019). Ulusal literatür incelendiğinde beden eğitimi ve spor ile ilgili birçok metafor çalışmasına rastlanmasına karşın (Yetim ve Kalfa, 2019; Kurtipek ve Sönmezoğlu, 2018; Arğan ve ark., 2018; Hazar ve ark., 2017; Hızıroğlu ve Uslu, 2017; Özbek ve ark., 2017; Namli ve ark., 2016; Yılmaz ve ark., 2014) “hakem” kavramına yönelik metafor çalışmasına rastlanamamıştır. Spor organizasyonlarında etkin bir yere sahip olan hakemlerin nasıl algılandığı ile ilgili tespitler önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerin hakem kavramına yönelik algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesidir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

- Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin hakem kavramı ile ilgili oluşturdukları metaforlar nelerdir?
- Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin, hakem kavramına yönelik sahip oldukları metaforlar ortak özellikler bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

Yöntem

Araştırma, Beden Eğitimi ve Spor yüksekokulu öğrencilerinin hakem kavramına ilişkin metaforik algılarını tespit etmek amacıyla nitel araştırma yönteminde olgu bilim deseninde tasarlanmıştır. Olgu bilim çalışmaları, bireylerin bir olguyla ilgili yaşantıları, algıları ve bunlara yükledikleri anlamları belirlemeyi amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Metafor yöntemi ise, bir konu ya da olgu üzerindeki algıların ortaya çıkarılmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu nedenle çalışma kapsamında üniversite öğrencilerinin algılarının belirlenmesinde metafor tekniğinden yararlanılmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim gören toplam 119 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Açık uçlu ifadeden oluşan görüşme formunda öğrencilerin "Hakem.....gibidir; Çünkü, "cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Birinci boşlukta hakem denince akla gelen somut nesne veya soyut kavramların yazılması, ikinci boşlukta ise nedeninin yazılması istenmiştir

Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi süreci, (i) verilerin kodlanması, (ii) temaların bulunması, (iii) verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi, (iv) bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklindedir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Üretilen metaforlar daha sonra alanda uzman beş öğretim üyesinin görüşleri de dikkate alınarak birbirine benzer ifadeler aynı kategorilerde birleştirilerek temalar halinde sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Nitel çalışmalarda geçerlik, olguyu çalışmayı yapanın etkilemeden var olan şekliyle ve tarafsız halde gözlemesi ve elde etmesi olarak ifade edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmada elde edilen verilerin analizinde tüm metaforlar (geçerli geçersiz farkı gözetilmeksizin) listelenmiştir. Öğrenciler toplamda 132 metafor üretmişlerdir. Metaforun belirtilip gerekçenin belirtilmediği metaforlar namus, hayat, ağaç, köy çocuğu, fotoğraf makinesi, var, kağıt, orta direk, aslan, başkan(x2), eski sevgili, hiçbir fikrim yok, ifadeleri çalışmadan çıkarılmıştır. Sonuç olarak, üretilen 132 metafordan geçersiz olan 13’ü çıkarılarak, çalışmaya kalan 119 metafor ile devam edilmiştir. Üretilen metaforlar “Hakem” kavramına ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından irdelenerek, öğrenciler tarafından oluşturulan metaforlar alanda uzman öğretim elemanlarına verilerek metaforların hangi kavramlarla ilişkilenebileceği belirlenmeye çalışılmış ve sonuçta 6 farklı kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bu kavramsal kategoriler; adalet, yönetim, rehber, gelişim, güven ve güvensizlik olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra tekrar güven ve güvensizlik kavramları ile alakalı metaforlar incelenerek güvensizlik kategorisine karar verilmiştir. Dolayısıyla kavramsal kategoriler; 1)Adalet, 2)Yönetim, 3)Rehber, 4)Gelişim, ve 5)Güvensizlik olarak belirlenmiştir. Çalışmanın geçerlik ve güvenirliliği ile ilgili olarak elde edilen veriler spor alanında uzman 5 araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz ve yorumlama basamaklarından geçirilmiş ve elde edilen sonuçların güvenirliliği Miles, Hubermann ve Saldana’nın (1994) formülü ($\text{Güvenirlilik} = \text{görüş birliği} / \text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı} \times 100$) ile test edilmiştir. Çalışmada uzmanlar arasındaki uyuşma oranı, 90 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değer değerlendiriciler arasındaki uyumun yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında verilerin analizinden elde edilen bulgulara ve bulgulara dayalı olarak yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 1. Hakem Kavramına İlişkin Olarak Üretilen Olumlu ve Olumsuz Metaforlar

Metaforlar	Üretim gerekçesi	f
Hâkim	Kararlarında tarafsızdır, sonucu tayin eder	20
Terazi	Doğruyu gösterir	16
Lider	Adaleti sağlar	14
Adalet	Hakk kişiye karar verir	9
Sahanın kralı	Her şey onun elindedir	6
Baba	Hem adaletli hem de aile gibi yönetir	5
Anne	Birden fazla kişiyi kurallara göre yönetir	4
Müdür	Disiplini sağlar	3
Öğretmen	Etrafındakileri yöneterek doğru yolu gösterir	3
Pusul	Doğru yolu gösterir	3
Yasaya	Düzeni sağlar	2
Su	Aktığında yerini bulur	2
Koşucu	Sürekli koşar	2
Vicdan	Görevini doğru yaparsa rahatlar	1
Zeytin dalı	Adaletin simgesidir	1
Savcı	Adil davranır	1
Kitap	Bütün kurallara hâkimdir	1
Mahalle abisi	Kişileri kontrol ederek onların hareketlerine göre davranır	1
Yıldız	Kendini geliştirdikçe parlar	1
Süpermen	Adaleti savunur	1
Yapboz	Parçalar birleşince bütün oluşur	1
Hoca	Yön gösterir	1
Kamera	Yapılan her şeyi görür	1
Deniz feneri	Tam ortada göze çok çarpar	1
Vali	Maçın amiridir	1
Polis	Düzeni sağlar	1
Trafik lambası	Sinyallerle hareket ettirir	1
TOPLAM		103
Para	Kimin eline geçerse o kadar değer görür	3
Boks torbası	Ne yaparsan yap cevap vermez	1
Top	Her tarafa gider	1
Kadın	Bazen mutlu eder bazen verem eder	1
Gezegene benzer	Kimimin etrafında döneceğine sistem karar verir	1
Bukalemun	Adamına göre oynar	1
Düdüklü tencere	Yeri gelince öter, yeri gelince de mutfağı batırır	1
Dünya	Kime satılırsa ona döner	1
Hammurabi kanununa	Yanlış kararları çok sert cezalandırır	1
Ansiklopedi	Yeni sistemi(var)anlamakta zorlanır	1
Kart	Nerde çıkacağını bilemeyiz	1
Tarı	Kimin kazanıp kimin kaybedeceğine karar verir	1
Günah keçisi	Bütün suç ona yüklenir	1
Sokak lambası	Kime yandığı belli değildir	1
TOPLAM		16

Olumlu metaforlar (27)

Olumsuz metaforlar (14)

Tablo 2. Hakem kavramına ilişkin üretilen metaforlar ve kategorileri

Temalar	Metaforlar
Adalet	Hâkim(20), Adalet(9), Terazi(16), Vicdan(1), Zeytin dalı(1), Savcı(1), Süpermen(1), Hammurabi kanununa(1), Tanrı(1),
Yönetim	Lider(14), Sahanın kralı(6), baba(5), Anne(4), Müdür(3), Yasa(2), Mahalle abisi(1), Gezegene benzer(1), Vali(1),
Rehber	Öğretmen(3), Pusula(3), Hoca(1), Kitap(1), deniz feneri(1), trafik lambası(1)
Gelişim	Para(3), Su(2), Koşucu(2), Top(1), Yıldız(1), Yapboz(1), Ansiklopedi(1)
Güvensizlik	Boks torbası(1), Kadın(1), Bukalemun(1), Düdüklü tencere(1), Dünya(1), Kart(1), Günah keçisi(1), Sokak lambası(1), Kamera(1), polis(1)

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin toplam 119 adet metafor ürettikleri görülmektedir. Üretilen metaforların büyük bir kısmı(103) genellikle olumlu gerekçeler belirtilerek üretilmişlerdir. Bunun yanında öğrencilerin 16 adet de olumsuz metafor ürettikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin hakem kavramına ilişkin daha çok soyut metaforlar ürettikleri tespit edilmiştir. Özellikle somut varlıklardan terazi kavramı ile üretmiş oldukları metaforunda yüksek oranda hakemi sembolize ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 2’de öğrencilerin ürettikleri metaforların temalar altında kategorize edilmiş hali sunulmuştur. Öğrencilerin ürettikleri metaforlar; adalet, yönetim, rehber, gelişim ve güvensizlik olmak üzere 5 tema altında toplanmıştır. Öğrencilerin ürettikleri metaforların genellikle (51) adalet teması altında toplanmıştır. Adalet temasını sırasıyla yönetim (37), Gelişim (11) rehber (10) ve Güvensizlik (10) temalarının takip ettiği görülmektedir. Temalar altında en çok tercih edilen metaforlar incelendiğinde Adalet teması altında öğrencilerin en çok (20) hâkim metaforunu ürettikleri, daha sonra sırasıyla terazi (16) ve adalet (9) metaforlarını ürettikleri görülmektedir. Yönetim teması altında en çok lider (14), sahanın kralı (6), baba (5), anne (4), müdür (3), metaforların tercih edildiği görülmektedir. Gelişim temasında Para (3), su (2), koşucu (2), metaforlarının üretildiği görülmektedir. Güvensizlik temasında ise Boks torbası, Kadın, Bukalemun, Düdüklü tencere, Dünya, Kart, Günah keçisi, Sokak lambası, Kamera, polis metaforları tercih edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin hakem kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar incelenmiştir. Araştırma sonucunda

BESYO öğrencileri hakem kavramı ile ilgili olarak 41 farklı kelime kullanılarak toplam 119 adet metafor üretmişlerdir. Üretilen metaforların büyük bir kısmı (103) olumlu diyebileceğimiz gerekçeler belirtilerek üretilmişlerdir. Bunun yanında öğrencilerin 16 adet de olumsuz metafor ürettikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin hakem kavramına ilişkin daha çok hakim, lider, adalet gibi soyut metaforlar ürettikleri tespit edilmiştir. Özellikle somut varlıklardan terazi kavramı ile üretmiş oldukları metaforunda yüksek oranda hakemi sembolize ettiğini söylemek mümkündür. Metaforların 14'ü ise olumsuz gerekçelerden yola çıkılarak üretilmiştir. Öğrencilerin vermiş oldukları cevaplardan yola çıkarak hakem kavramı ile adalet ve eşitlik kavramlarının ilişkilendirildiği söylenebilir. Katılımcıların olumsuz olarak ifade edilen para metaforu ile hakemi "kimin eline geçer ise o kadar değer görür" şeklinde ifade ettikleri tespit edilmiştir. Hakem kavramının bu şekilde algılanıyor olmasının hakemlik görevini icra edenler açısından pek hoşnut olunan bir durum olmasa gerektir. Katılımcıların ürettikleri metaforların genellikle adalet teması altında toplandığı görülmektedir. Temalar arasında en çok tercih edilen metaforlar incelendiğinde Adalet teması altında öğrencilerin hâkim metaforunu ürettikleri, daha sonra sırasıyla terazi ve adalet metaforlarını ürettikleri görülmüştür. Taraftarların ve kamuoyunun hakeme yüklediği bir görev ve bir değer mevcuttur. Doğru, güvenilir kararlar vermesi beklenen hakemlerin aynı zamanda şeffaf bir yönetim anlayışına sahip olması gerekmektedir. Çünkü toplumun bir hakemden beklentisi, seyir zevkini yaratması, görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi, çağdaş bir şekilde oyunu yönetebilmesidir (Çelik, 2004). Hakemler bazen verdikleri kararlarla maçın sonucuna direk etki edebilmektedirler. Seyirciler" bazen öyle müsabakalar izliyoruz ki kazanması gereken takım hakemin hatası yüzünden kaybediyor" cümlesi ile adalet kavramına vurgu yapmaktadırlar. Başka bir seyirci de ilkinin destekler nitelikte "Bazen hakemler için eyyamcılık suçlaması olabiliyor ve taraftarlar adaletli bir oyun seyretmek istiyor" ifadesi ile hakemlerin yönetimlerinde adaletli olunması anlamında beklenti gösterdikleri ifade edilmektedir (Engin ve Çelik, 2019). Dolayısıyla hakemlerin hakkaniyet içerisinde adil yönetim göstermelerinin taraftarların dolayısıyla da toplumun beklentisi olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Aksi takdirde toplumun adil alması gerekene karşı olumsuz tavır sergileme dürtüsünü yükselecektir. Bu da istenen bir durum değildir. Hakemler hem büyük bir baskı ortamında karar vermek durumundadırlar hem de çok kısa bir süre içerisinde kararlarını açıklamakla

yükümlüdürler. (Evans ve Bellon 2000).Teknolojik gelişmelerin ve yeniliklerin hızlı yaşandığı 21.yy.'da, hakemlerimizin de sistem hakkındaki görüşleri dikkate alındığında, futbolda ve pek çok spor branşında adalet sağlama adına daha fazla yeniliğin gelebileceğini söylemek mümkündür.(Engin ve Çelik,2019) Toplumunu oluşturan bireylerin eğitim ve becerisine katkı sağlayan teknolojik gelişim, karar alma mekanizmalarının daha iyi işlemesine ve bireylerin bu mekanizmalarda aktif rol almasına katkı sağlayacaktır(Orhan ve Genç 2018). Birçok spor branşında uygulamasına başlanan videolu yardım yardım sisteminin spor müsabakalarında daha adaletli kararların çıkması adına önemli yenilikler olduğunu görmekteyiz. Ancak bunların hakem hatalarını azaltmaya yönelik olmakla birlikte hataların tamamen ortadan kaldıracığını düşünmek yanlış olur. Kaldı ki video yardımcı hakem uygulamalarına rağmen hakemler hala konuşmaya ve tartışmaya devam etmektedir. Çünkü müsabakalar bünyesinde gri alanları bolca barındıran, takip edenlere rahatlıkla “bence-sence” ile başlayan cümleler kurdurabilen karşılaşmalardır. Üniversite öğrencilerinin hakem kavramına çoğunlukla adaleti simgeleyen hâkim, adalet, terazi metaforlarını yakıştırmalarının teknolojik yardımcılarla da olsa adaletin tecelli ettirilmesine karşı inançlarını ortaya koymaktadır.

Katılımcıların hakem kavramını genel olarak olumlu algıladığını söyleyebiliriz. Belki de beklenti bu sonucun tersine bir yaklaşım olarak ortaya çıkması yönünde idi. Ancak Yüksekokul öğrencilerinin birçok spor branşında eğitim öğretim almalarından kaynaklı hakemi sadece futbol hakemliği üzerinden değerlendirmemiş olabilecekleri varsayımı bu sonuca sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Bunun yanında Besyo öğrencilerinin kısmen de olsa olumsuz metaforlar ürettikleri de tespit edilmiştir. Hakemin toplum tarafından algılanma şekli şüphesiz ona olan inancın korunması ve müsabakaların hakkaniyet içerisinde icra edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Hakem kavramına yönelik metaforik düşünceler sadece futbol hakemliğini kapsamasına da yüksek oranda futbol hakemliği üzerinden düşünülmektedir. Bunun da ülkemiz açısından spor denince futbol, hakem denince de futbol hakemi algısının akla gelmesi olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Üretilen metaforlarda olumsuzluk olarak hakemlerin “Kimin eline geçerse o kadar değer görür, adamına göre oynar, kime satılırsa ona döner” gibi toplum tarafından hoş karşılanmayacak temalarla hakemlerin ifade edildiğini görmekteyiz.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin çoğunlukla adalet kavramını sembolize hakim, terazi metaforları ürettikleri görülmektedir. Müsabakalarda adil ve

hakkaniyeti içerisinde yönetim sergilemenin önemi büyüktür. Sportif mücadele ve daha sonrasında ortaya çıkabilecek saldırganlığın önlenmesinde hakemler etkili bir unsur olarak görülmektedir. Hakemlerin adil kararlar vermemesi hem oyuncuları hem de taraftarları şiddete sevk edebilmektedir(Özmaden, 2004). Toplumda karşılığı olan ve bir gereklilik sonucu oluşan ihtiyaçlara göre birçok alanda ihtisaslaşma görülmekte iken, toplumun çoğunluğunu ilgilendiren, yüksek miktarda endüstri oluşturan spor olgusu içerisinde hakemlik müessesesinin bir okulunun olmaması bu alanda ihtisaslaşmaya yarayacak bir sistemin oluşturulmamış olması hem ülkemiz hem de dünya açısından bir eksiklik olduğu görülmektedir. Hakemliğin bir meslek ve ihtisas dalı biçiminde kabul edilmemesi, spor dallarıyla uzak-yakın ilişkisi olmayan kişilerin hakemliğe talip olması, asli hakem seviyesine geldikten sonra mesleğiyle ilgili gelişmeleri izlememeleri sebebiyle, idari ve hatta hukuki birçok hataların doğması önlenememektedir. Müsabakalarda çıkan olaylardan doğan sorumluluk, iyi eğitilmemiş sporcu, idareci ve taraftar kitlesine ait olduğu kadar bilgili, soğukkanlı ve mesleğinin ayrıntılarını bilmeyen hakemlere de aittir (Keten, 1993). Özmaden ve Yıldırım'ın(2003), yapmış oldukları araştırmada seyirci saldırganlığı üzerinde - çok etkili- olan birinci etken olarak %56.4 oranı ile "hakem" görülmektedir. Hakem kavramı tüm hakemleri kapsamaktadır. Günümüzde çağdaş hakem, branşındaki değişimleri takip eden ve merkez hakem kurulu talimatlarını takip edip uygulayan, hakemlik kurumunun prensiplerine saygılı, arkadaşlarına ışık tutan, kendine güvenen, mütevazı, bilgili, görgülü ve kültürlü bir portre çizen kişi olarak tanımlanmaktadır (Özmaden, 2004). Ancak günümüz spor olgusuna özellikle ülkemiz açısından bakıldığında sporun futbol ile özdeş kavram olarak ifade edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de en yaygın spor dalı olan futbol, şiddet olaylarının yoğun olarak yaşandığı branş olma özelliğine de sahiptir. Futbol taraftarları üzerinde yapılan bir araştırmada (Kuru ve Var, 2009), hakemin seyirci saldırganlığı üzerinde en etkili unsurlar arasında olduğunu saptanmıştır.

Sonuç olarak, Araştırmadan elde edilen sonuçlar dikkate alındığında beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin hakem kavramına yönelik olarak ürettikleri metaforlar çoğunlukla adalet teması altında toplandığı görülmüştür. Adalet temasını yönetim ve rehber teması takip etmiştir. Öğrenciler adalet teması altında en sık hakim metaforunu tekrar ettikleri görülmüş-

tür. Araştırma sonucunda öğrencilerin temalar dikkate alındığında hakemleri olumlu anlamda tasvir ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte hakem kavramının güvensizlik teması altında toplanan metaforlar aracılığı ile olumsuz olarak da imlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrencileri kapsadığından hakem kavramına yönelik daha geniş çapta çalışmaların yapılması hakem kavramına yönelik az da olsa olumsuz alguların azaltılması, özellikle sporculara ve kamuoyuna yönelik olumsuz alguların ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır. Spor bilimleri fakülteleri ve Beden eğitimi ve spor yüksekokulları bünyesinde hakemlik bölümlerinin açılması hakemliğin bir meslek olarak icra edilesi bu alandaki birçok probleme de çözüm oluşturacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation Of Metaphoric Perceptions Of Physical Education And Sports School Students Related to “Referee” Concept

*

Mehmet Yazıcı

Erzincan Binali Yıldırım University

Metaphors are the reflections of the concepts in our mental world and the means of making these concepts understandable by simulation, which are difficult to find an answer in our minds. Metaphors are one of the most powerful mental tools that structure, direct and control the individual's thoughts about the emergence and functioning of events. (Saban, 2004). It is the art of expressing with less words and more stress and using words beyond their real meaning. Metaphors allow one way of thinking to be replaced by another. They help the individual discover and understand something highly sophisticated, abstract, new and theoretical (Yob, 2003). In this way, individuals make learning easier by matching new concepts with existing ones in their minds, creating a chart, making the subject simpler and embody abstract concepts (Ekici, 2016). That every sports organization has different attributes, time, facilities, responsible persons and competitors and weather conditions shows that organizational activity requires a high level of effort and expertise (Balci, 1999). It is also important to note that a coordinated team-work is necessary for the successful implementation of organizations. In this team-work, the referees are responsible for the organization's “fair” conduct. Referees play an important role in the focus of the competition in every branch of sports, and in the fair execution of the competition. They take part in the competition enough to easily direct the reactions of both the players and the fans with their decisions and applications.

In our country, many studies have been conducted on metaphors in different disciplines of social sciences, especially educational science. However, considering the idea that there is no real sense of sports in our country (Özer and Çolakoğlu, 2017), it is difficult to say that studies on metaphor conducted in the field of physical education and sports are at the desired level. Sports organizations have become more and more complex and difficult to love, in

parallel with the technical and technological conditions of today's world. Therefore, stronger specialization, division of labor and coordination have become imperative (Erkal, Güven & Ayan, 1998). Since the concepts in sports are usually conveyed through analogy, they are very suitable for creating metaphor. When the international literature is analyzed, it is seen that there are studies on sports organizations and metaphors (Bies, 1996; Melão and Pidd, 2000; Boje, Luhman & Cunliffe, 2003; Cornelissen, 2006; Eruzun, Kınalı and Öğüt, 2017; Cornelissen, Holt and Zundel, 2011; Miller, 2008; Kurtipek and Güngör, 2019). When the national literature is analyzed, although there are many metaphor studies about physical education and sports, (Yetim and Kalfa, 2019; Kurtipek and Sönmezoğlu, 2018; Argan et al., 2018; Hazar, et al. 2017; Hızıroğlu and Uslu, 2017; Özbek et al, 2017; Namlı et al., 2016; Yılmaz et al., 2014), no metaphor study on the concept of “referee” has been found. Therefore, it is possible to say that the determination is important about how the referees, who have an effective place in sports organizations, are perceived.

The main purpose of this study is to determine the perceptions of university students studying at the School of Physical Education and Sports related to referee concept with the help of metaphors.

In order to determine the metaphorical perceptions of the students of the School of Physical Education and Sports, the concept of referee was designed phenomenologically in qualitative research method (Yıldırım & Şimşek, 2011). Metaphor method, on the other hand, is a method used to reveal perceptions on a subject or phenomenon. The aim of the research is to determine the perceptions of university students studying at the school of physical education and sports through the metaphors. The study group of the research consists of 119 university students studying at Erzincan Binali Yıldırım University School of Physical Education and Sports in the fall semester of the 2019-2020 academic year. The data of the research have been collected by a semi-structured developed by the researcher by having the students complete the sentence “Referee is like..... because.....”. The data were exposed to content analysis. Similar expressions were classified under appropriate categories through content analysis. The results of the analysis showed that the students produced 27 positive and 14 negative metaphors for the concept of referee and mostly explained the concept of referee with the concepts of “judge, balance, leader and justice”. The metaphors produced

have been gathered under the themes of “justice, management, guide, distrust and development” considering the reasons for their production. It has been determined that the most frequently repeated metaphors produced by students are the dominant, balance and leader metaphors. As a result of the research, it was observed that the students produced 41 different metaphors for the concept of referee and perceived the referee mostly with the concepts of judge, balance, leader and justice.

In the research, the metaphors of the students of physical education and sports college about the concept of referee were examined. As a result of the research, PES students produced totally 119 metaphors regarding the concept of referee using 41 different words. Most of the metaphors (103) were produced by stating the reasons that we can call positive. In addition, it was determined that students produced 16 negative metaphors. It was found that students produced abstract metaphors such as judges, leaders and justice related to the concept of referee. It is possible to say that it symbolizes a high rate of referees especially in the metaphor they produce with the concept of balance from concrete objects. 14 of the metaphors were produced based on negative reasons. Based on the answers given by the students, it can be said that the concept of referee and justice and equality are related.

When the results obtained from the research were taken into consideration, it was observed that the metaphors produced by the students of physical education and sports school for the concept of referee were mostly classified under the theme of justice. The justice theme was followed by the management and guidance theme. Students were observed to repeat the most common judge metaphor under the theme of justice. As a result of the research, it was concluded that the students depicted the referees positively when the themes were taken into consideration. However, it was concluded that the concept of referee was negatively imagined through metaphors collected under the theme of insecurity. Since the study includes students studying at the school of physical education and sports, it will be effective to reduce the negative perceptions towards the concept of referee, especially to eliminate negative perceptions towards the athletes and the public. It is believed that opening arbitration departments within the faculties of sports sciences and Physical education and sports colleges and performing arbitration as a profession will solve concerning many problems.

Kaynakça / References

- Argan M., Özgen C., Yetim G. ve Çakır K.D. (2018). Futbol haberlerinde metafor kullanımı: Türkiye’deki gazetelere yönelik içerik analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(71), 321- 333.
- Arslan, M. M., ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(171), 100-108.
- Balcı, V. (1999). *Sports activities planning and management*. Ankara: Bağırğan Publisher
- Bies, W. (1996). Thinking with the help of images: On the metaphors of knowledge organization. *Knowledge organization*, 23(1), 3-8. <https://doi.org/10.5771/0943-7444-1996-1-3>
- Boje, D. M., Luhman, J. T., ve Cunliffe, A. L. (2003). A dialectic perspective on the organization theatre metaphor. *American Communication Journal*, 6(2), 1-16.
- Cornelissen, J. P. (2006). Metaphor and the dynamics of knowledge in organization theory: A case study of the organizational identity metaphor. *Journal of Management Studies*, 43(4), 683-709. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2006.00607.x>
- Cornelissen, J. P., Holt, R., ve Zundel, M. (2011). The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change. *Organization Studies*, 32(12), 1701-1716. <https://doi.org/10.1177/0170840611425729>.
- Çelik, S. (2004). *Hakem, dördüncü hakem, yardımcı hakem ve gözlemciler el kitabı*. EPAK: Eğitim. planlama. alt. komisyonu. Ankara.
- Demir, G. Y. (2005). Çevirenin önsözü. G. Lakoff ve M. Johnson (yaz.) *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil*, 11-15.
- Ekici, G. (2016). Biyoloji öğretmeni adaylarının mikroskop kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: Bir metafor analizi çalışması. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(1).
- Engin, S. G., ve Çelik, V. O. (2019). VAR’lığın yeter! hakemlerin gözünden video yardımcı hakem sistemi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 7(2), 53-68.
- Erkal, M. E., Güven, Ö., ve Ayan, D. (1998). *Sociological angle of sports*. Istanbul: Der Publications.
- Eruzun, C., Kınalı, Y., ve Öğüt, E. E. E. (2017). A Qualitative view into the employment problems of sports management graduates in Turkey. *Uluslararası Rekreasyon ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 13-21. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ijriss/issue/32895/363851>.

- Evans, R. ve Bellion E. (2000). For the good of the game. *Youth Sports International*, California, USA
- Hazar, Z., Tekkurşun, D. G., ve Dalkıran, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinin geleneksel oyun ve dijital oyun algılarının incelenmesi: Karşılaştırmalı metafor çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 15(4), 179-190.
- Hızıroğlu Ö.S., Uslu M. (2017). Üniversite öğrencilerinin “rekreatif faaliyet” kavramına ilişkin metaforik algıları. (Ed. R. Arı, M. Uslu ve H. Pepe), *Sağlık ve Spor Araştırmaları*, içinde (s.80-97)
- İnan, M., Derwent, F. ve Karadağ, B. (2019) Spor Paydaşlarının fairplay kavramına ilişkin metaforik algıları, *Spor Bilimleri Dergisi*, 30 (2), 85-95
- Keten, M. (1993). *Türkiye’de spor* (2. Baskı), İstanbul, Polat Ofset.
- Kurtipek S., ve Sönmezoglu U. (2018). Determination of the perceptions of sports managers about sport concept: A metaphor analysis study. *International Journal of Higher Education*, 7(4), 17-25. Doi: 10.5430/ijhe.v7n4p17
- Kurtipek, S., ve Gungor, N. B. (2019). Determination of the perceptions of sport managers on the concept of organization: A metaphor analysis study. *Journal of Education and Training Studies*, 7(2), 57-63.
- Kuru, E., ve Var, L. (2009). futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkında betimsel bir çalışma: Kırşehir ili örneği. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 10(2).
- Melão, N., ve Pidd, M. (2000). A conceptual framework for understanding business processes and business process modelling. *Information systems journal*, 10(2), 105-129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2575.2000.00075.x>
- Miles, M. B., Huberman, M. A., ve Saldana, J. (1994). *Qualitative analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miller, K. (2008). *Organizational communication: Approaches and processes (5th Ed.)*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. (Çev. G. Bulut), İstanbul: MESS Yayınları.
- Namlı, A., Temel, C., ve Güllü, M. (2017). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi dersine ilişkin ürettikleri metaforlar. *Kastamonu Education Journal*, 25(2), 479-496.
- Orhan, A., ve Genç, S. Y. (2018). Bilişim teknolojisindeki gelişimin sosyoekonomik etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 264-275.
- Özbek O., Beyazoglu G., ve Koçak F. (2017). Spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin kadın sporcu algıları. *Uluslararası Balkan Spor Bilimleri Kongresi bildiri kitabı*, 498.

- Özer,U ve Çolakoğlu,T.,(2017). Çağdaş spor bilincinin oluşmasına ilişkin spor yöneticilerinin görüşleri. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-11
- Özmaden, M. (2004). *Seyircilere göre futbolda saldırganlığı teşvik eden faktörler üzerine bir araştırma*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özmaden, M., ve Yıldırım, İ. (2003). Futbola ilişkin dışsal etkenlerin seyirci saldırganlığı üzerindeki etki düzeylerinin araştırılması. *Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi, Ankara*, 188-198.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmenleri adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Talimciler, A. (2006). Yeni futbol: Medyanın yarattığı yeni olanaklarla küreselleşen; müşteri/tafatar kitlesine dayanan ve tüketim odaklı bir oyun/iş. *Gündelik Hayat ve Medya*, içinde (s.173-212) *Ebabil Yayınları, Ankara*.
- Yetim, A. A., ve Kalfa, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin sporla ilgili metaforik algıları ve spor etkinliği dersi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 41-54.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız-Ekin, M. T. (2005). Spor basınında futbol anlatım dili: manşet ve başlıklar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 93-106.
- Yılmaz, İ., Türkmen, M., Bektaş, F., Gül, M., Arslan, F., ve Karaman, G. (2014). Analyzing wrestlers' perceptions of wrestling by studying the metaphors of the athletes from the Turkish National Team. *International Journal of Wrestling Science*, 4(2), 48-54.
- Yob, I. M.(2003) Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22, 130.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yazıcı, M. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin “hakem” kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4911-4929. DOI: 10.26466/opus.691872

Eğitim Yönetiminde Teknoloji Kullanımına İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşleri¹

DOI: 10.26466/opus.652611

İhsan Topcu * - Mustafa Ersoy**

* Dr. Öğrt. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

E-Posta: ihsantopcu@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: [0000-0002-6712-3238](https://orcid.org/0000-0002-6712-3238)

** Dr. Öğrt. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

E-Posta ersoy.mustafa@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7320-8844](https://orcid.org/0000-0002-7320-8844)

Öz

Örgütlerin kendilerini yenilemeleri ve geliştirebilmeleri için en önemli rol yöneticilerine düşmektedir. Bu aynı zamanda okul yöneticileri için de geçerlidir. Günümüzde gelişme ve değişim yaşamın her alanında kaçınılmazdır ve tüm kuruluşlar gibi, eğitim kuruluşları da internet ve bilgisayar gibi en yüksek teknolojiden faydalanmak zorundadır. Telekomünikasyon alanındaki bilgisayarlar, teknolojiler ve diğer gelişmeler ülkemizde gerçekleştirilecek olan eğitim reformları için kilit faktörlerden biri olabilir. Teknolojinin okulların yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynayacağına inanılmaktadır. Bu nedenle, yönetimde teknolojiden yararlanmayı bilen ve bunu yönetsel süreçlere uygulayabilen okul müdürleri daha etkili okullar oluşturmak için daha ayrıcalıklı olacaktır. Bu çalışma, okul müdürlerinin eğitim kurumlarında etkili okul yönetimi için teknoloji kullanımı hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Günümüzde sosyal bilimlerde nitel araştırmaların yoğunluğu giderek artmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılması tercih edilmiştir. Okul yöneticilerinin duygu, düşünce ve bilgileri derinlemesine açığa çıkarabilmek için olgubilim deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Katılımcılar Sivas il merkezindeki özel ve devlet okullarında görev yapan yedisi okul müdürü, yedisi müdür yardımcısı olmak üzere toplam 14 okul yöneticisinden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan yöneticilerin teknolojiye ve teknolojinin yönetimde kullanılmasına olumlu baktıkları anlaşılmıştır. Araştırmada okul yöneticilerinin teknolojik yeterlilikleri, teknolojiyi yönetimde kullanma konusunda katılımcılara göre farklı sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmada okul yöneticilerinin teknolojiyi daha çok öğrenci hizmetleri, personel hizmetleri, büro işleri gibi rutin ama kolaylaştırıcı ve zaman kazandırıcı işler için kullandıkları bulgusuna varılmıştır. Teknolojiyi yönetim süreçlerinde kullanma bakımından değerlendirildiğinde, çalışmaya katılan yöneticilerin teknolojiyi etkin kullanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul yönetimi, Etkili yönetim, Yönetimde teknoloji, Teknolojik yeterlilik, Eğitimde teknoloji kullanımı

¹ Bu çalışma 27-28 Ekim 2017 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen 1. International Educational Technology Symposium'da sunulan bildirinin genişletilmiş halidir

School Administrators' Opinions on the Use of Technology in Educational Administration

*

Abstract

The most important role for organizations to renew and improve themselves falls to their managers. This also applies to school administrators. Today, development and change are inevitable in all aspects of life and, like all organizations, educational institutions must make use of the highest technology, such as the Internet and computers. Computers, technologies and other developments in the field of telecommunications can be one of the key factors for the educational reforms to be undertaken in our country. It is believed that technology will play an important role in the restructuring of schools. Therefore, school principals who know how to exploit technology in management and apply it to managerial processes will be more privileged to create more effective schools. This study aims to reveal the views of school principals about the use of technology for effective school management in educational institutions. Nowadays, the intensity of qualitative research in social sciences is increasing gradually. In this study, it has been preferred to use qualitative research method, as well. Phenomenology design was preferred in order to reveal the emotions, thoughts and knowledge of the school administrators in depth. Participants of the study were determined by purposeful sampling. The participants consist of 14 school administrators, seven of whom are school principals and seven of them are assistant principals working in private and public schools in Sivas city center. The data of the study were collected by semi-structured interview forms developed by the researchers. The data of the research was analyzed by content analysis. It was understood that the participants had positive views on technology and the use of technology in management. In the research, different results were obtained in terms of technological competencies of school administrators and using technology in management. In the study, it was found that school administrators mostly use technology for routine but facilitating and time-saving tasks such as student services, personnel services and office work. When evaluated in terms of using technology in managerial processes, it was concluded that the managers participating in the study could not use the technology effectively.

Keywords: School administration, Technology leadership, Effective school management, Technology in school management, Technological competence

Giriş

İnsanlık uygarlık yolunda uzun bir geçmişe ve birikime sahiptir. Yaşanan her yeni bir gün insanlığın birikimine çok daha fazla yeni şeyler katmaktadır. Günümüzde görülen en önemli gelişme ve katkı bilimsel gelişmelerde, bilgi birikiminde ve buna bağlı olarak teknoloji alanına olduğu da açıktır. Sanayi 4.0 aşamasına geçilmesiyle birlikte insan makine etkileşimi daha çok yaygınlaşmakta ve teknolojinin her alanda etkili kullanımı önem kazanmaktadır. Teknolojideki bu hızlı gelişmeler yaşamın her alanında insanların işlerini kolaylaştırmakta olduğu aşikârdır.

Teknoloji kavramının kullanıldığı yer ve durumlara göre farklı anlamlara geldiği ve tanımların da buna göre yapıldığı görülmektedir. Hoban (1965) teknolojiyi, “yönetim, süreç, düşünce, makine ve insan organizasyonlarının entegre olduğu karmaşık bir yapı” olarak tanımlamıştır (akt. İşman, 2014, s.1). Finn’in (1960), teknolojiyle ilgili tanımı ise şöyledir: “Makine kullanımının yanı sıra teknoloji, sistemler, işlemler, yönetim ve kontrol mekanizmalarıyla hem insandan hem de eşyadan kaynaklanan sorunlara, bu sorunların zorluk derecesine, teknik çözüm olasılıklarına ve ekonomik değerlerine uygun çözüm üretebilmek için bir bakış açısıdır” (akt. Alpar, Batdal ve Avcı, 2007, 22). İşman (2014, s.2), teknoloji ile ilgili yapılmış olan farklı tanımları şöyle özetlemektedir:“(1) teknik bir dil, (2) a: uygulamalı bilim, b: pratik bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan teknik bir yöntem, (3) insanoğlunun rahatını sağlayan bütün gelişmelerin genel anlamı, (4) bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemleri, kullanılan araç-gereç ve aygıtları kapsayan bilgi, uygulama bilimi, (5) belli bir teknik alanda bilimsel ilkelere dayanan tutarlı bilgi ve uygulamaların tümü, (6) tekniklere ilişkin genel kavram, ve (7) en yeni bilimsel buluş ve uygulamaların kullanıldığı donanım olanakları ve yapısal düzenlemeler”.

Hangi tanım ele alınırsa alınsın teknoloji, “ekonomik, sosyal, siyasal, endüstri ve eğitim alanlarında ciddi değişikliklerin meydana gelmesini sağlayan önemli bir araç ve yöntemdir” (Bostancı, 2010, s.28). Geçerli ve etkili bir araç olarak teknolojinin eğitim yönetiminde kullanılması kaçınılmaz bir durumdur. Yönetim amaca giden yolda birtakım süreçlerin yürütülmesi olarak kabul edilirse, bu süreçlerin verimli, etkili ve rasyonel bir şekilde yürütülmesinde teknoloji kullanımına ihtiyaç vardır. Golden (2004)’a göre “Teknoloji,

her seviyeden eğitim liderlerine güç verme ve 21. yüzyılda eğitimin ne anlama geldiğini yeniden tanımlama potansiyeline sahip bir araçtır. Teknoloji, daha doğru bilgi ve gelişmiş iletişim olanakları sağlar. Teknoloji, yönetim ve işletim sistemlerini iyileştirmek ve kanıtlanmış öğretim yöntemlerini belirlemek için kullanılabilir” (akt. Durnalı, 2018, s.23).

Eğitim teknolojisi, başka bir ifadeyle, eğitimde teknoloji kullanılması ile eğitim yönetiminde teknoloji kullanılması ayrı kavramlar olarak ele alınmalıdır. “Eğitim teknolojisi geniş anlamıyla, öğretme ve öğrenmeyi teşvik etmek, kolaylaştırmak ve öğrenciyi güdülemek amacıyla güden araç-gereçler ile belirli öğretme-öğrenme sistemleriyle ilgili süreçleri, tasarımları ve yöntemleri kapsar” (Bostancı, 2010, s.9). Eğitim teknolojisi daha çok öğretimsel etkinliklerde teknolojinin etkin kullanımını kapsar. Eğitim yönetiminde teknoloji kullanımının odağında ise eğitimle ilgili planlama, tasarım ve değerlendirilmeler ve bunlara ilişkin daha doğru, etkili kararların alınması ve yönetime ilişkin süreçlerin daha rasyonel sürdürülmesi yer alır. Eğitimde teknolojik liderlik her iki boyutu kapsayan ve eğitim örgütlerinde hem öğretimsel etkinliklerde hem de yönetsel uygulamalarda teknolojiden etkin yararlanmayı gerektirir.

Yönetimde teknoloji kullanımı genel olarak örgütsel düzeyde yönetimle ilgili süreçlerin ve faaliyetleri planlamak, hedefleri belirlemek ve bu hedeflere etkili bir şekilde ulaşabilmek için uygulamalı bilimlerden, teknolojik araç ve gereçlerden yararlanılması durumu olarak tanımlanabilir. Yönetimde teknoloji kullanımı aslında yeni bir uygulama değildir. Özellikle bilgisayarların birçok alanda kullanılmaya başlanması ile eğitim alanında ve yönetsel işlerin daha etkili yürütülmesinde teknoloji kullanımı bir zorunluluk haline gelmiştir. Eğitim örgütlerinde bilgisayar kullanımı aşamalarını Özden (2003), aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- 1950’li yıllarda bilgisayarlar büyük üniversitelerin yönetsel amaçlı kullanımları ile eğitim kurumlarına girmiştir.
- 1960’larda bilgisayar temelli öğretim programlarının geliştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Bu projelerden birisi de PLATO’dur.
- 1970’li yıllarda daha fazla sayıda okul bilgisayarları idari amaçlı olarak kullanmaya başlamıştır.
- 1972 yılında TICCIT (Zaman Paylaşımli ve Etkileşimli Bilgisayar Kontrollü Öğretici Televizyon) sistemi geliştirilmeye başlanmıştır.

- 1970lerden sonra internetin gelişimi ile kişisel bilgisayardan, ağ sistemlerine ve internete doğru bir yönelim başlamıştır.
- Türkiye'nin de 1993 yılında dahil olduğu internet omurgası NFSNET ağ omurgasına ülkelerin hızla katılması ve çok hızlı artan ve bir teknoloji yarışının başlaması ile yeni bir döneme girilmiştir.

Günümüzde teknolojinin çok yönlü ve etkili olarak okullarda kullanılması yönetsel etkililiğin sağlanmasında zorunlu bir araç olarak görülmektedir. Okulun stratejik planlaması için gerekli süreçlerin yürütülmesinden öğrencilerle ilgili verilerin sisteme girilmesi ve korunmasına, velilerle iletişimden her türlü etkinliğin kolayca ve kısa zamanda planlamasına kadar geniş bir alanda teknoloji kullanımı yönetime kolaylıklar sağlamaktadır.

Eğitim yönetiminde teknoloji kullanımında en önemli görev ve sorumluluk okulun yöneticilerine düşmektedir. Bu nedenle okul yöneticilerinin teknolojik liderlikleri ve teknoloji konusundaki yeterliklerine ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Flanagan and Jacobsen, 2003; Seay, 2004; Erbakırcı, 2008; Bostancı, 2010; Banoğlu, 2011; Çalık, Çoban ve Özdemir, 2019). Alanyazında yapılan çalışmaları gözden geçiren Turan (2002)'in aktardığına göre eğitim yöneticilerinin teknolojiyi kullanabilme konusundaki yeterlilikleri aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- Bilgisayar ve teknoloji ile ilgili temel kavramları anlama,
- Belli başlı yazılımları ve donanım yazılımlarını tanımlayabilme,
- Yazılım ve donanım seçiminde ve değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken özellikleri bilebilme,
- Teknolojinin okulda ve eğitim sisteminde kullanılmasına ilişkin vizyon geliştirebilme,
- Teknoloji alımı için kaynak arama,
- Teknolojiyle ilgili kullanım önceliklerini ve alanlarını belirleme,

Günümüzde bu yeterlikler yenileriyle birlikte geçerliliğini korumaktadır. Okulların daha etkili yönetilmesinde ve verimliliğin artırılmasında, denetimin daha etkin yapılmasında, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanmasında teknoloji kullanımında daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilindiği gibi, milli eğitim bakanlığı "Mutlu çocuklar güçlü Türkiye" sloganıyla eğitimde 2023 Vizyon Belgesini 2019 yılında kamuoyuna açıklamıştır ve bu doğrultuda çalışmalara hız verdiğini duyurmuştur. Bu vizyon belgesinin temelini oluşturan asıl dayanak ise MEB 2019-2023 stratejik planıdır

(MEB, 2018). Bu plan çerçevesinde belirlenmiş olan hedefler vizyon belgesine yansıtılmıştır.

Bu vizyon belgesini ilgili taraflara tanıtmak ve uygulamada daha etkin hale getirmek amacıyla ülke genelinde birçok etkinlikler düzenlendi ve düzenlenmeye de devam ediyor. Örneğin tüm iller ve ilçelerde gerek il, ilçe eğitim müdürlükleri gerekse okullar düzeyinde toplantılar ve çalıştaylar yapıldı. 2023 vizyon belgesinde en çok kullanılan kavramların arasında bilim, yönetim ve teknoloji geldiği görülmektedir (MEB, 2019). Vizyon belgesinde vurgulana önemli hususlardan birisi de eğitimin tüm alanlarında teknolojinin daha etkili bir şekilde kullanılmasına öncelik verilmesi ve veriye dayalı yönetimin öne çıkarılmasıdır. 2023 Vizyon belgesinde “Ülke genelinde yönetim ve öğrenme etkinliklerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için okul bazında Veriye Dayalı Planlama ve Yönetim Sistemine geçilecektir” (MEB, 2019, 28) ifadesi yer almaktadır. Veriye dayalı yönetim ile daha rasyonel değerlendirmeler ve analizler yapılabileceği ve daha doğru kararlarla etkili bir yönetimin sağlanacağı vurgulanan belgede şöyle devam etmektedir (MEB, 2019, s.29):

Ülke ölçeğinde eğitimin baştan sona sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi amacıyla hem geçmiş kararlara yönelik objektif değerlendirmeler hem de geleceğe yönelik gerçekçi planlar yapılacaktır. Bunun için de çeşitli ve büyük miktarda verinin işlenerek birbirleriyle ilişkilendirilmesi, sürekli değişen koşullara göre yapılandırılması ve sebep sonuç ilişkisi açısından anlamlandırılması gerekmektedir. Ortaya çıkan büyük verinin, kurulacak “Öğrenme Analitiği Platformu”nda analiz edilecektir. Böylece okul performanslarından öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının belirlenmesine, müfredatın etkinliğinin ölçülmesinden fiziki kapasite ve personel ihtiyaçlarının analizine ve hatta öğrencilerin bireysel performanslarına yönelik kararlar verilebilmesine kadar tüm süreçlerin değerlendirilmesi ve gerekli aksiyonların zamanında alınması mümkün olacaktır. Aynı zamanda Öğrenme Analitiği Platformu’ndaki araçlarla; öğrenci gruplarının performansları ve okulların katma değerleri hakkında açıklayıcı, tahmine yönelik ve tavsiye niteliğinde analiz ve simülasyonlar yapılabilecek böylece olası kararların yol açabileceği risklerin anlaşılması sağlanacaktır.

Böylece bakanlık eğitim yönetiminde alınacak kararlara yönelik daha objektif değerlendirmeler yapılabileceğini, planlamanın daha gerçekçi yürütülebileceğini ve böylece eğitim sisteminin baştan sona daha sağlıklı yönetileceğini ifade etmektedir. Bakanlık bünyesinde ve alt sistemlerinde toplanan çok büyük veriler daha rasyonel ve sağlıklı olarak analiz edilebilecektir. Okulların performansları, öğretmenlerin gelişim ihtiyaçları, kullanılan müfredatın etkililiği, öğrencilerin bireysel performansları bu yolla daha iyi belirlenebilecek, bunlara ilişkin simülasyonlar yapıp daha doğru kararlar alınabilecektir. "Tüm bu veriye dayalı yönetim anlayışı çerçevesinde iyileştirilecek süreçler aracılığıyla öğretmen, okul yöneticisi ve eğitim yöneticilerimizin üzerindeki bürokratik iş yükü azaltılacaktır. Böylece odağında çocuğun öğrenmesinin birincil amaç olduğu öğrenme ve yönetim sistemi tesis edilecektir" (MEB, 2019, s.29).

Bu aktarımlardan da anlaşılacağı üzere, bakanlık eğitimin yönetiminde teknoloji kullanımını yaygınlaştırmayı ve daha etkin hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi birçok etkene bağlı olmakla birlikte en önemlisi okul yöneticilerinin teknolojik liderliğe ilişkin yeterlikleri ve eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve davranışlarıdır. Bu iki etkenden okul yöneticilerinin teknoloji liderliği son yıllarda birçok araştırmaya konu olmuş ve belirli düzeyde literatür oluşmuş gözükmektedir (Turan, 2002; Karşlı, 2002; Erbakırcı, 2008; Afshari, et.al, 2009; Banoğlu, 2011; Yıldız ve İşcan, 2013; Sincar ve Aslan 2011; Berber, 2017; Sayracı ve Gündüz, 2018). Eğitim yönetiminde teknoloji kullanımına ilişkin bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte eğitim yönetiminde teknoloji kullanımına ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleriyle ilgili çalışma yoktur.

Bu çalışma alanyazında görülen bu boşluğu doldurmaya yönelik bir katkı sağlamayı amaçlamıştır. Okul yöneticileri kendi görev ve sorumlulukları kapsamında teknolojiye nasıl baktıkları önemlidir. Okul yönetiminde teknoloji kullanılmasına ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin bilimsel araştırmalarla ortaya konulması bu bakımdan önemlidir. Araştırmanın temel problemi çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1- Eğitim yönetiminde teknoloji kullanımına ilişkin yöneticilerin tutumları nasıldır?
- 2- Yöneticilerin (kendi algılarına göre) teknolojik yeterlik düzeyleri nedir?

- 3- Okul yöneticileri yönetimde hangi alanlarda teknolojiyi etkin kullanabiliyorlar?
- 4- Eğitim yönetiminde teknolojiyi daha etkin kullanımı için neler yapılmalı?

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılması tercih edilmiştir. Bilindiği gibi sosyal bilimlerde nitel araştırmaların yoğunluğu giderek artmaktadır (Kocacıyık, 2016, s.55). Bunun nedenleri nitel araştırmalar konusunda temel eserler ortaya koymuş araştırmacılar tarafından ayrıntılı olarak yapılmıştır (Bogdan ve Biklen, 2006; Meriam, 2009; Creswell, 2012; Patton, 2015; Hai-Jew, 2015; Yin, 2016; Creswell, 2016). Özet bir cümleyle ifade etmek gerekirse sosyal olayları ve insan doğasına ilişkin olguları anlamada ve anlamlandırmada nitel araştırmaların önemli bir gücü olmasıdır. Bu gerçekliğe dayalı olarak son yıllarda nitel araştırmalarla ilgili yeni yöntem kitapları yayınlanmakta olduğu görülüyor (Chandra ve Shang, 2019; Costa, et al., 2019).

Bu çalışma nitel araştırmalarda çokça kullanılan olgubilim deseniyle yapılmıştır. Bu çalışma okul yöneticilerinin yönetimde teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerini onların gözlemleri, deneyimleri ve algılarıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu olguyla ilgili duygu, düşünce ve bilgileri derinlemesine açığa çıkarabilmek için olgubilim deseni tercih edilmiştir. Olgubilim, olayın içinde bulunan ve olguları birebir yaşayan insanların deneyimlerini derinlemesine anlamamıza yardımcı olan bir araştırma desenidir (BowdenWalsh, 2000; Starksand Trinidad, 2007; Flick, 2009; Lapan, et al., 2012; Tracy, 2013; Yin, 2016).

Çalışma Grubu

Olgubilim araştırmalarında katılımcılar çoğunlukla amaçlı örnekleme tekniğiyle belirlenmektedir. Bu araştırmanın katılımcıları da amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme türlerinden birisi olan ölçüt örnekleme göre katılımcılar belirlenmiştir. Ölçütlerden birisi eşit sayıda müdür ve müdür yardımcısının belirlenmesidir. Diğer önemli bir ölçüt ise farklı branşlardan ve farklı hizmet süresine sahip katılımcıların seçilmiş olmasıdır. Katılımcılar Sivas il merkezindeki özel ve devlet okullarında görev yapan yedisi okul

müdür, yedisi müdür yardımcısı olmak üzere toplam 14 okul yöneticisinden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcı okul müdürleri Y1, Y2, ... Y7 olarak, müdür yardımcılarını ise Yrd1 ... Yrd7 olarak kodlanmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Görevi	Cinsiyet	Öğrenim	Branşınız	Kıdem
Y 1	Erkek	Lisans	Türkçe	7
Y 2	Erkek	Lisans	Sınıf	23
Y 3	Erkek	Lisans	Din Bil	13
Y 4	Erkek	Lisans	Matematik	22
Y 5	Erkek	Lisansüstü	Fen Bilgisi	17
Y 6	Erkek	Lisans	Sınıf	19
Y 7	Kadın	Lisans	Din Bilgisi	5
Yrd 1	Erkek	Lisans	Sınıf	22
Yrd 2	Erkek	Lisansüstü	İngilizce	10
Yrd 3	Kadın	Lisans	Fen Bilgisi	24
Yrd 4	Erkek	Lisans	Din Bilgisi	29
Yrd 5	Erkek	Lisans	Matematik	17
Yrd 6	Kadın	Lisans	Türkçe	16
Yrd 7	Erkek	Lisans	Fen Bil.	21

Katılımcıların en az beş yıl mesleki kıdeme sahip oldukları görülmektedir. 14 okul yöneticisi arasında üç kadın katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılardan sadece ikisinin lisansüstü eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların altısı 20 yıl üzerinde hizmet yapmış olup, diğer katılımcıların hizmet yılı beş yıl ile 20 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların üçü kadın yönetici olup diğerleri erkek yöneticilerdir.

Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmıştır. Görüşme formunda yer alan soruların anlaşılır ve açık olup olmadığı konusunda Türkçe konusunda uzman bir akademisyenin görüşlerinden yararlanılmıştır. Görüşme formunun kapsamı ve amaca uygunluğunu teyit etmek için eğitim bilimlerinde uzman iki kişinin (Eğitim Yönetiminde bir Dr. Öğr. Üyesi ve bir Doçent.) görüşüne başvurulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda beş ana ve üç sonda soru yer almaktadır. Görüşme formunun uygunluğunu test etmek için

araştırmacılar tarafından ön uygulama yapılmış ve forma son şekli verilmiştir. Araştırmanın verileri Mayıs 2018 de yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmış ve görüşmeler ortalama yarım saat sürmüştür. Araştırmadan toplanan veriler içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir. Görüşme metinleri ve araştırmacı notlarından elde edilen bulgular tablolar haline getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliği

Nitel araştırmalarda güvenirlilik ve geçerliği sağlamanın koşulları nicel araştırmalardan farklı olarak görülmektedir. “Nitel araştırma; insani deneyimler ve gerçeklikler hakkında geniş kapsamlı sorular yoluyla insanların yaşamlarını anlamamıza yardımcı olabilecek zengin ve betimleyici verilerin üretilmesi şeklinde tanımlanabilir” (Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018, s.42). Nitel araştırmaların güvenirlilik ve geçerliği de bu tanım doğrultusunda araştırmanın tutarlığı, açıklığı, anlaşılabilirliği, aktarılabilirliği, inandırıcılığı, uyumluluğu, vb. kavramlarla ifade edilmektedir (Merriamand Tisdell, 2016, s.239).

Bu yaklaşımlar doğrultusunda araştırmanın güvenirlilik ve geçerliğini sağlamak amacıyla şu aşamalar uygulanmıştır: Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak için araştırma öncesinde katılımcılar araştırmanın amacı ve içeriği konusunda bilgilendirilmiştir. Toplanan veriler katılımcılar tarafından teyit edildikten sonra veri işleme süreci başlatılmıştır. Araştırmacıların objektif olmaları yönünde dışardan bir uzman görüşüyle veriler üzerinden yapılan kod-kategori ve temaların uygunluğu test edilmiştir. Aktarılabilirliğinin sağlanması için araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan sorular net bir şekilde açıklanmış, çalışmanın nerde, nasıl yapıldığı açıklayıcı bir şekilde sunulmuştur. Ayrıca katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılarla bulgularda verilmiştir.

Araştırmanın güvenirliliğini sağlamak amacıyla araştırmaya katılan bireylerin özellikleri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri ayrıntılarıyla verilmiştir. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin hangi katılımcılara ait olduğu aktarılmıştır. Araştırmanın dış güvenirliliğini (teyit edilebilirliğini) sağlamak amacıyla kullanılacak olan yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırma öncesinde ön uygulama ile test edilmiş ve sonrasında asıl uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Bulgular

Yöneticilerin teknoloji kullanımına yönelik tutumlarıyla ilgili bulgular

Okul yöneticilerine yönetimde teknoloji kullanımının ne anlama geldiği sorusu yöneltilmiş ve verilen cevaplar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Yöneticilerin teknoloji kullanımına yönelik tutumları

Teknoloji sizin için ne anlama gelmektedir?	f
Teknoloji vazgeçilmezdir.	12
Teknoloji kolaylıktır.	9
Teknoloji bir nimet.	5
Teknoloji gelecektir.	2
Bazen kolaylık, bazen sorun.	2
Teknoloji zaman tasarrufudur.	1

Okul yöneticilerinin teknolojiyi tanımlama sözleri belirgin olarak teknolojiye karşı olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Katılımcılardan 12'si teknolojinin vazgeçilmez olduğu yönünde tanımlamalar yapmıştır.

- *İçinde bulunduğumuz çağ teknoloji çağı. Her işimizi onunla yapıyoruz. Teknoloji olmadan yaşamak imkânsız gibi (Y3).*
- *Benim için teknoloji demek yaşamın kendisi demek, aslında herkes için bu böyle artık. Teknolojisiz yaşamak artık imkansız gibi bir şey. Bu sadece bizim için değil, öğrencilerimiz için, velilerimiz için de böyle. Ev hanımı velilerimiz var, toplantıya telefonsuz gelmiyorlar, o kadar ki bağımlı olmuşlar. (Yrd 2)*

Dokuz katılımcı teknolojiyi kolaylık olarak anladığını ifade etmiştir. Geçmişte yapılan işlerin günümüzde teknoloji ile ne kadar kısa ve kolayca yapıldığına işaret eden katılımcılar aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

- *Yıllar önce mesleğe yeni başladığımda her şey çok farklıydı. Bugünkü anlamda teknolojinin T'si yoktu. Tüm işleri elle yapardık. Fotokopi yok, bilgisayar yok, internetin hayali yok. Bu günkü saniyelik işleri yapmak için saatlerce çalışırdık, kalem kâğıt yazardık, çizerdik. Cetveller özel kalemler falan. Kimdi büyük kolaylık. Bunun değerini bilmek lazım. (Y1)*

- *Bir yönetici olarak teknolojiden çok yararlanıyoruz. Bize çok kolaylık sağlıyor. Teknoloji demek kolaylık demek. Örneğin bir duyuru yapmam gerektiğinde anında tüm öğretmenlerime whatsapp üzerinden iletiyorum. (Y6)*

Okul yöneticileri teknolojiyi kullanmaktan çok memnun gözükmeleler ve farklı ifadelerle belirtmeler de teknolojinin çok gerekli, faydalı ve önemli bir araç olduğu hususunda bir anlaşma içinde oldukları görülmektedir. İki yönetici teknolojiyi gelecek olarak tanımlamışlardır.

- *Teknoloji demek her şey demek, gelecek demek. Artık gelecekte her şey teknolojiye dayalı olacak. Akıllı telefonlar, akıllı TV'ler, akıllı arabalar, akıllı evler... Gelecekte her şey akıllı olacak. Bu da herkesin daha çok teknolojiye bağlı kalaracağının işareti. Öyle değil mi? (Ydr3)*

Teknolojinin olumlu yanları konusunda hemfikir olmalarına rağmen iki katılımcı teknolojinin aynı zamanda problem olduğunu ifade etmiştir. Teknolojinin çok hızlı değişmesini aynı zamanda bir sorun olarak görmekteleler ve buna ilişkin bazı kaygılarının olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin branşı Din Bilgisi ve Ahlak olan 29 yıllık bir öğretmen ve aynı zamanda yönetici olan bir katılımcı şunları söylemektedir:

- *Teknoloji iyi, güzel de bunun sonu nereye varacak diye bazen kaygılanıyorum. Bir şey çıkıyor, onu tam anlayamadan başka yeni bir şey çıkıyor. Bazen kendimi eksik ve çaresiz hissediyorum. Bize göre değil bu kadar hızlı değişim. (Yrd4)*

Teknoloji bu kadar hızla gelişirken elbette herkesin aynı düzeyde buna uyum gösterebilmesini bekleyemeyiz. Bu hızlı değişime uyum sağlayabilmek için gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde bazı uyum ve gelişim çabalarının olması kaçınılmazdır.

Yöneticilerin kendi algılarına göre teknolojik yeterlik düzeyleriyle ilgili bulgular

Gerek günlük hayatımızda gerekse yönetimde teknoloji kullanımında en büyük sorun onu takip edebilme, kendimizi geliştirebilme ve yeterince teknolojiden yararlanabilme konusunda görülmektedir. Bu araştırmanın da alt problemlerinden birisi yöneticilerin teknoloji konusunda kendilerini ne düzeyde yeterli gördükleri hususudur. Bununla ilgili bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3.Yöneticilerin teknolojik yeterlilikleri

Teknoloji kullanımında ne kadar yeterli olduğunuzu düşünüyorsunuz?	f
Kendi işlerimi yapabilecek kadar yeterliyim.	8
Zaman zaman yetersiz kalıyoruz.	6
İyi durumda olan arkadaşlardan destek alıyoruz.	3
İdare ediyoruz ama teknik eğitim verilse daha iyi olur.	3
Bu konuda kendimi yeterli görüyorum.	2

Tablo dikkatlice incelendiğinde yöneticilerin çoğunluğunun kendilerini tam olarak yeterli görmedikleri anlaşılıyor. Teknolojiyi izleyebilme, geliştirebilme ve tam manasıyla her alanda kullanabilme konusunda katılımcıların farklı düşünceleri olduğu anlaşılmaktadır. Bir taraftan yeterli olduklarını belirtmekte öte yandan yetersiz kaldıklarını ifade ettikleri anlaşılıyor. Branç sınıf öğretmenliği olan ve 23 yıllık hizmeti olduğu anlaşılan bir katılımcı durumu şöyle ifade etmiştir:

- *Bu okulda sahip olduğumuz donanımlar eski. Ne kadar istesek de yenilikleri takip edemiyoruz. Bu kadar hızlı değişime uyum sağlamak zor. Ekstra bir uzmanlık gerektiriyor. Bi çok alanda bilgisayar ve interneti kullanıyoruz ama artık sorunlarımız da artmaya başladı. Biraz bizlerin yetersizliği biraz kullandığımız teknoloji yetmediği için sorunlar çıkıyor haliyle. (Y2)*

Katılımcıların çoğu teknoloji kullanımı konusunda ileri düzeyde olmadıklarını ima etseler de kendi işlerini halledebilecek kadar kendilerini yeterli hissetmekte. Yöneticilerin teknoloji konusunda sorun yaşadıklarında genellikle bu konuda daha iyi durumda olan arkadaşlarından yardım aldıkları anlaşılıyor.

- *Genellikle kendi işimizi kendimiz yapıyoruz. Takıldığımız durumlar da olmuyor değil tabi. Öyle durumlarda da sağ olsun bazı arkadaşlar bu konularda çok daha iyiler. Onlara rica ediyoruz, yardım alıyoruz. Öğreniyoruz. Öğrenmenin yaşı yok. (Yrd1)*

Katılımcılardan sadece ikisi teknoloji kullanımı konusunda kendilerini yeterli bulduğunu belirtmiştir. Bu konuda yeterli oldukları anlaşılan katılımcıların ifadeleri de aslında çoğu yöneticinin bu konuda yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu konuda çok net ifadeler kullanan bir katılımcı şunları söylemektedir:

- *Bazen düşünüyorum bu kadar iyi olmak işlerimi de artırıyor. Nedeni de çoğu öğretmenimizin ve hatta yöneticimizin bilgisayar ve interneti iyi kullanamamaları. Sürekli bir yerlerden çağrılıyorsunuz. Yapmanız gereken işleriniz oluyor ama öte yandan insanlar sizden acil yardım bekliyor. Bazen başkalarının yapması gereken işler de üzerime kalıyor. Bu bakımdan dedim yani. (Yrd2)*

Katılımcıların ifadelerinden ve gözlemlerden ortaya çıkan bulgulara göre yöneticilerin çalıştıkları okul türüne göre bazı farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların bazıları bilgisayar ve internet konusunda ve teknoloji kullanımı ile ilgili hizmetiçi eğitimler aldıkları anlaşılmıştır. Az sayıda da olsa bazı katılımcıların branşları veya özel ilgileri nedeniyle kendilerini daha iyi geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bazı okullarda yöneticiler kendilerini daha avantajlı görmekteyken bazı okullarda ise donanım ve alt yapı eksikliği, teknoloji konusunda yeterli bilgiye ve deneyime sahip elemanların eksikliği nedeniyle teknolojiden etkili yararlanamadıkları bulgusuna varılmıştır.

Okul yöneticilerinin yönetimde teknolojiyi kullanım alanlarıyla ilgili bulgular

Araştırmanın ortaya koymayı hedeflediği alt problemlerden birisi de yöneticilerin teknolojiyi hangi alanlarda ve nasıl kullandıkları konusudur. Bu alt probleme ilişkin elde edilen bulgular genel olarak tüm yöneticilerin bazı alanlarda teknolojiyi rutin olarak kullandıklarını göstermektedir. Katılımcıların teknolojiyi hangi alanlarda kullandıklarını gösteren bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yöneticilerin teknolojiyi kullanım alanları

<i>Teknolojiyi hangi alanlarda kullanıyorsunuz?</i>	<i>f</i>
<i>Öğrenci işlerinde</i>	<i>14</i>
<i>Personel işlerinde</i>	<i>12</i>
<i>Büro işlerinde</i>	<i>7</i>
<i>Planlama işlerinde</i>	<i>6</i>
<i>Kütüphane işlerinde</i>	<i>3</i>
<i>Sosyal kültürel etkinliklerin düzenlenmesinde</i>	<i>3</i>
<i>İletişim ve haberleşme gibi işlerde</i>	<i>2</i>

Tabloya göre göre katılımcıların tamamı teknolojiyi öğrenci işlerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların tamamına yakını, 12 yönetici, teknolojiyi personel işlerinde kullandıklarını ifade etmişlerdir. Yedi katılımcı büro işlerinde teknoloji kullandıklarını belirtmiştir. Diğer kamu örgütlerinde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de çoğu resmi işlem teknoloji aracılığıyla yapılmaktadır. Okular bakımından ele alındığında öğrenci hizmetleriyle ilgili işlemler, personel hizmetleri ve diğer bazı rutin resmi işlemlerin bu yolla yapılması zorunlu bir durum haline gelmiştir. Katılımcı ifadeleri ve elde edilen bulgular bilgisayar ve internetin eğitim örgütlerinde daha çok rutin resmi işlerin yapılmasında kullanıldığını göstermiştir.

- *Teknolojiyi her yerde kullanıyoruz. Tüm öğrenci işlerini, kayıtlardan tutun da öğrenci belgesi vermeye kadar her şey artık internetten yapılıyor. Duyurular yapıyoruz, velilerle iletişime geçiyoruz. Her yerde yararlanıyoruz aslında. (Y5)*
- *Teknoloji demek bizim için bir nimet. Her şekilde kullanıyoruz. Eskiden manuel yaptığımız her şeyi şimdi internetten yapıyoruz. ... e-devlet sistemi çok önemli bizim için. Öğrenci işleri, personel işleri hemen hepsi artık bu şekilde yapılıyor. Teknoloji yöneticilerin işini çok kolaylaştırıyor. İşleri daha hızlı ve doğru yapılabiliyorsunuz bu şekilde. (Yrd3)*

Teknolojinin öğrenci işlerinde, personel işlerinde ve yazışma, dosyalama, gibi diğer resmi işlerde kullanımı konusunda katılımcılar benzer ifadeler kullanmışlardır. Bununla birlikte yönetimin en önemli süreçlerinden birisi kabul edilen planlama sürecinde teknolojiyi kullandıklarını belirten katılımcı sayısı altı olmuştur. Bilindiği gibi okullarımızda benimsenmiş olan yeni yönetim anlayışı stratejik plana dayalı bir anlayıştır. Stratejik planlama ve yönetim anlayışının temelinde ise çeşitli analizler, gerçekçi tespitler, planlamalar ve veriye dayalı doğru kararların alınması vardır. Tüm bu süreçlerde teknolojiden yararlanabilmek yöneticilere ve tüm çalışanlara önemli faydalar sağlar. Bu alanlarda teknolojiden yeterince yararlanılamaması yönetsel bakımdan bir eksiklik olarak görülebilir. Benzer şekilde, kara verme, yöneltme, iş birliği ve değerlendirme / kontrol gibi yönetsel süreçlere yönelik ifadelerin kullanılmadığı görülmüştür. Yöneticilerin bu alanlarda teknolojiden yeterince yararlanmadıkları anlaşılmıştır.

Eğitim yönetiminde teknolojinin daha etkin kullanımıyla ilgili bulgular

Yönetimde teknolojinin daha etkin kullanılması için neler yapılabileceği sorusuna katılımcıların verdiği yanıtlardan elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Yönetimde teknolojinin daha etkili kullanılması

Daha etkili kullanım için neler yapılmalı?	f
Teknik donanımlar ve alt yapı yenilenmeli	8
Alt yapı sorunu olan okullara yardım yapılmalı	6
Hizmetiçi destek verilmeli	5
Her okulda teknoloji tasarım öğretmeni olmalı	2
Öğretmen yetiştirme programlarına teknoloji konusunda dersler konulmalı	1

Tablo 5'teki bulgular bize okullarımızın büyük ölçüde teknolojiyi temin etme, geliştirme ve etkin kullanma konusunda desteğe ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan sekizi okulların teknik donanım ve alt yapılarının yenilenmesini önermiştir.

- *Teknoloji her geçen gün hızla geliyor. Uyum sağlamak kolay olmuyor. Elimizdeki malzemeler kısa sürede modası geçiyor. Yenilenmesi lazım, bu da maliyet demek. (Y3)*
- *En önemli sorunumuz alt yapı ve kullandığımız araçların eski ve yetersiz olması. Burası bir devlet okulu sonuçta. Her istediğiniz teknolojiyi isteyince alamıyorsunuz. Biz de elimizden geldiğince sağdan soldan toparlayıp bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. (Yrd6)*

Devlet okullarında yönetici olan katılımcıların hemen hepsi donanım ve alt yapı sorununa ilişkin sorunlardan bahsetmişlerdir. Okullara bu konuda yardım yapılmasını önermektedirler. Beş katılımcı teknoloji kullanımına ilişkin yöneticilere ve öğretmenlere hizmet içi eğitimler verilmesini önermişlerdir. Katılımcıların çoğu teknoloji kullanımıyla doğrudan ya da dolaylı bir hizmetiçi eğitim programına katıldığını belirtmişlerdir. Ancak önceki dönemlerde katıldıkları bu program içeriklerinin yeni teknoloji ve uygulamaları kapsamadığı anlaşılmaktadır.

- *Teknolojide her şey çok çabuk değişiyor. Daha önce ben de diğer birçok yönetici arkadaş gibi kurslara katıldım, zaten zorunluymuştu bu kursların bazılarında*

katılmamız. Ancak yeni programlar ve uygulamalar oradaki öğrendiklerimizden çok farklı. (Y2)

Özel okulda görev yapan bir katılımcı ise teknolojinin yönetimde daha etkili kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitiminde bu konularda daha fazla ders alması gerektiğini önermiştir.

Araştırmada ortaya çıkan önemli bir bulgu katılımcı yöneticilerin daha çok teknolojiyi eğitim ve öğretim, öğrenci işleri, personel işleri, haberleşme ve iletişim gibi alanlarda kullandıkları ve bu doğrultuda önerilerde buldukları görülmektedir. Teknolojinin yönetim süreçlerinde kullanımı ve daha etkili hale getirme konusunda beklenen düzeyde görüş ortaya çıkmamıştır.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Okul yöneticileri günümüzde kendilerinden beklenen yönetim görevlerini yerine getirebilmek için teknolojiyi yeterince takip edebilmeli, kullanabilmeli ve okulun etkililiğini sağlamak için hem kendileri hem de birlikte çalıştıkları öğretmenler ve diğer görevliler teknolojinin tüm olanaklarından faydalanabilmelidir. Bu gereklilik okul yöneticilerinin birer eğitim lideri olmaları yanında ayrıca teknoloji liderliğini de zorunlu kılmaktadır. Günümüzde okullarda yürütülen her türlü faaliyette teknolojiden belirli düzeyde faydalanılması gerekmektedir. “Okul müdürleri ancak teknolojiyi bilen, kullanan ve benimseyen kişiler olarak liderlik rollerini yerine getirebilirler” (Banoğlu, 2011, s.200).

Bu araştırmada okul yöneticilerinin yönetimde teknoloji kullanımına yönelik görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan yöneticiler genellikle teknolojiye ve teknolojinin yönetimde kullanılmasına olumlu baktıkları anlaşılmıştır. Teknolojinin gerekliliğini kabul ettikleri sonucuna varılmıştır. Okul yöneticilerinin teknolojiye karşı olumlu tutumlara sahip oldukları yapılan diğer çalışmalarda da ortaya konmuştur ve bu çalışmada elde edilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Okul yöneticilerinin teknolojik yeterliliklerine ilişkin yapılan çalışmalarda yöneticilerin teknolojiyi okulda kullanmakta istekli olması, teknolojik yeterliliği okulun etkililiğini artıran bir durum olarak görmeleri, öğretmenlere ve öğrencilere teknolojiye erişim imkânı sağlanması gerektiği görüşünde olmaları, okul çalışanları ve öğrencileri için internete erişim olanakları sunmalı şeklinde ortaya çıkan literatür sonuçlarıyla benzerdir (Cantürk ve Aksu, 2017; Cantürk, 2017, s.33). Benzer bir

çalışmada “ilköğretim okul yöneticilerinin bilgisayar teknolojisine karı tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir” (Günbayı ve Cantürk, 2011, s.65).

Bu araştırmada okul yöneticilerinin teknolojik yeterlilikleri, teknolojiyi temin etme, geliştirme ve etkili kullanma konusunda katılımcılara göre farklı sonuçlar elde edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan diğer araştırmaların da farklı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Okul müdürlerinin teknolojik liderliği, eğitimde teknoloji kullanımı ve konuya ilişkin yapılan diğer çalışmalar geçmişten günümüze doğru gelindikçe olumlu yönde bir farklılaşma olduğunu göstermektedir. Örneğin 2000’li yılların başında yapılan çalışmalar genellikle yönetici ve öğretmenlerin teknolojik yetersizliklerine ilişkin sonuçlar ortaya koymuştur (Karşı, 2001; Turan, 2002; Özden, 2003; Yılmaz, 2005). Son on yılda yapılan araştırmalar ise genellikle yönetici ve öğretmenlerin teknolojik yeterliliklerinin orta ve üzeri düzeyde olduğunu göstermektedir (Hacıfazlıoğlu, Karadeniz, ve Dalgıç, 2010; Banoğlu, 2011; Durnalı, 2018).

Yöneticilerin teknoloji liderliği yeterlilikleriyle ilgili yapılan çalışmalarda yöneticiler kendilerini ileri düzeyde yeterli görmekteyken öğretmenlerin algısına göre yöneticiler orta düzeyde yeterliliğe sahip olarak görülmektedir (Bülbul ve Çuhadar, 2012, s.487). Uğur ve Koç (2019, s.64) tarafından yakın zamanda yapılan bir araştırmada sonuçlarına göre bazı yöneticiler teknolojiyi okullarına sağlama ve kullanabilme konusunda kendilerini yeterli bulurken bazı yöneticiler birçok farklı etkene bağlı olarak bu konuda kendilerini yeterli bulmadıklarını, bu konudaki kendi rollerinin farkında olmadıklarını düşünmektedirler.

Banoğlu (2011, s.205) tarafından yapılan bir araştırmada ise okul müdürlerinin teknoloji liderliği üç boyut üzerinden araştırılmıştır. Araştırmada okul yöneticilerinin “liderlik ve vizyon” boyutunda teknoloji liderliği yeterliği en düşük değere sahipken, “öğrenme ve öğretim” boyutundaki yeterliği en yüksek değere sahiptir. “Ölçme ve değerlendirme” boyutunda teknoloji liderliği yeterliği ise orta düzey olarak bulunmuştur.

Bu araştırmada okul yöneticilerinin teknolojiyi daha çok öğrenci hizmetleri, personel hizmetleri, büro işleri gibi rutin ama kolaylaştırıcı ve zaman kazandırıcı işler için kullandıkları bulgusuna varılmıştır. Bu çerçevede ele alındığında yöneticiler aslında e-okul, mebis, vb. yasal uygulamaların bir gereği olarak kullandıkları söylenebilir. Bilindiği gibi diğer kamu örgütlerinde olduğu gibi okullardaki rutin işler büyük ölçüde internet üzerinden yürütül-

mektedir. Yönetimin işlevlerini yerine getirmesinde bu hizmetlerin de zamanında ve eksiksiz yürütülmesi önem arzeden bir durumdur. Örneğin ders programlarının kısa zamanda ve en rasyonel olarak yapılması, öğrencilerin devam durumunun ve notlarının uygun sürelerde sisteme girilmesi ve ilan edilmesi gibi yönetimi doğrudan ilgilendiren işlerin bilgisayarlar aracılığıyla etkili bir şekilde yürütülmesi olumlu bir durumdur. Bununla birlikte, yönetim amaca ulaşmaya yönelik yürütülen süreçler (planlama, karar verme, örgütlenme, denetim vb.) olarak kabul edilir. Bu süreçlerin teknoloji aracılığıyla daha iyi işletilmesi ve verimli hale getirilmesi bakımından, bu çalışmaya katılan yöneticilerin teknolojiyi etkin kullanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında yapılan çalışmaların daha çok yöneticilerin teknoloji liderliği ve eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili olduğu görülmektedir. Yönetim süreçlerinde teknoloji kullanımına ilişkin bir çalışma Cantürk (2016) tarafından yapılmıştır. Çalışmada yöneticilerin yönetim süreçlerinde Bilgi İletişim Teknolojileri (BIT) kullanma durumları hem öğretmen hem de yönetici görüşlerine göre araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yönetim süreçlerinde BIT'in kullanımına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Karar verme-planlama, örgütlenme, eşgüdümleme, iletişim, etkileme ve değerlendirme boyutlarında yönetici görüşlerinin öğretmen görüşlerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yöneticiler yönetim süreçlerinde BIT'i yüksek oranda kullandıkları yönde görüş bildirirken, kendi okul yöneticilerini değerlendiren öğretmenlerin görüşleri daha düşük oranda çıkmıştır (Cantürk, 2016, 201). Ancak ilgili çalışmada ulaşılan sonuçlar incelendiğinde burada vurgulanan BIT kullanım alanlarının da büyük ölçüde öğrenci hizmetleri, devam devamsızlık durumunun takibi, öğretimde teknoloji kullanımı vb. olduğu anlaşılmaktadır (Cantürk, 2016, 202-205).

Yönetimde teknolojiyi daha etkin kullanabilmeleri için neler yapılabileceğine ilişkin olarak özetle şu sonuçlara ulaşılmıştır: Okulların alt yapı sorunları düzeltilmeli ve yeni donanımlar sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Yönetici ve öğretmenlere yönelik teknolojiyi etkin kullanabilme konusunda hizmet içi programların düzenlenmesi gerektiği anlaşılmıştır. Uğur ve Koç (2019, 64), tarafından yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlara varılmıştır.

Öneriler

- Okul yöneticileri okulda teknolojinin yönetim süreçleri gibi alanlarda etkili kullanılabilmesi konusunda bilgilendirilmelidir.

- Yönetime ilişkin süreçlerde teknolojinin daha etkili kullanılmasına yönelik mesleki gelişim programları düzenlenmelidir.
- Okulların ihtiyaç duyduğu teknik donanımlar sağlanmalı ve alt yapı sorunları çözülmelidir.
- Öncelikli olarak teknik desteğe ihtiyaç duyulan okullara olmak üzere, tüm okullara bilişim teknolojileri branşında öğretmenler görevlendirilmelidir.
- Okul yöneticilerinin yönetimde teknolojiyi kullanabilme durumları yönetsel süreçler (planlama, karar verme, iş birliği ... gibi alt boyutları) üzerinden nicel ve nitel yöntemlerle araştırılmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

**School Administrators' Opinions on the Use of
Technology in Educational Administration**

*

İhsan Topçu - Mustafa Ersoy
Sivas Cumhuriyet University

The most important role for organizations to renew and improve themselves falls to their managers. This also applies to school administrators. Today, development and change are inevitable in all aspects of life and, like all organizations, educational institutions must make use of the highest technology, such as the Internet and computers. Computers, technologies and other developments in the field of telecommunications can be one of the key factors for the educational reforms to be undertaken in our country. It is believed that technology will play an important role in the restructuring of schools. Therefore, school principals who know how to exploit technology in management and apply it to managerial processes will be more privileged to create more effective schools.

Development and change are inevitable in every field of life and like all organizations, educational organizations have to benefit from the highest technology including mainly internet and computers. Computers, technological and other developments in the field of telecommunications may be one of the key factors for the educational reforms which will be realized in our country. It is hardly believed that technology will play an important role for the restructuring of the schools. For this reason, school principals who can apply technology to their managerial areas will be more privileged to create the more effective schools.

Turkey's 2023 education vision emphasizes data-based planning and management. One of the important issues highlighted in the vision document is to prioritize more effective use of technology in all areas of education and to highlight data-based management. In the frame of this plan, it is expressed that A Data Base Planning and Management System will be implemented on a school basis to monitor, evaluate and improve management and learning activities across the country. "Data from the ministry's existing systems will be integrated within an easily accessible Educational Data Warehouse. This

includes data from MEBBİS, e-School, EBA, MEIS, DYS, e-Guidance, e-Extensive, Open Education Systems, e-Personnel, e-Registration, Book Selection, Optimum Staffing Processes, Physical Disability Inventory, e-Graduate, and Central Exam Results” (MEB, 2019).

For the innovation and renewal of organizations, the most important role is played by their managers and administrators. This is also true for school principals. This study aims to reveal the views of school principals about the use of technology for effective school management in educational institutions. Within the frame of the main problem of the research, answers to the following questions were sought:

1. What are the attitudes of the school administrators regarding the use of technology in educational administration?
2. What are the technological competence levels of the managers according to their perceptions?
3. How do school principals consider technology within the scope of their own duties and responsibilities?
4. How can they benefit enough from technology to make their administration more effective?

These are the basic questions of this study and the answers were tried to be found through the views of school principals.

Nowadays, the intensity of qualitative research in social sciences is increasing gradually. In this study, it has been preferred to use qualitative research method, as well. Phenomenology design was preferred in order to reveal the emotions, thoughts and knowledge of the school administrators in depth. Participants of the study were determined by purposeful sampling.

The population of this study were selected among the school principals employed in the schools (primary, secondary and high schools) in the centre of Sivas province. The participants consist of 14 school administrators, seven of whom are school principals and seven of them are assistant principals working in private and public schools in Sivas city center. The data of the study were collected by semi-structured interview forms developed by the researchers. The semi-structured form was given to the participants and they were asked to write their opinions related the subject. Obtained data were arranged as meaningful themes. Irrelevant data were neglected and relevant data found beneficial for the study questions were classified for the content analysis. They were coded, evaluated and prepared as a research report.

The data of the research was analyzed by content analysis. It was understood that the participants had positive views on technology and the use of technology in management. In the research, different results were obtained in terms of technological competencies of school administrators and using technology in management. In the study, it was found that school administrators mostly use technology for routine but facilitating and time-saving tasks such as student services, personnel services and office work. When evaluated in terms of using technology in managerial processes, it was concluded that the managers participating in the study could not use the technology effectively.

Research results show that school principals have a positive attitude against technology usage in school management. About the need for technology usage in their administration, they all have similar opinions and ideas. Yet, on the point of having enough technological equipment in their schools, it was found that there were differences among schools depending on school types. Some principals believe that they are disadvantageous. As for having the skills and ability to use technology and to develop it for application to their administration, it was understood that they were at different levels.

Kaynakça / References

- Afshari, M., Bakar, K. A., Su Luan, W., Abu Samah, B. Ve Fooki, F. S. (2009). Technology and school leadership. *Technology, Pedagogy and Education*, 18(2), 235-248.
- Alpar, D., Batdal, G. ve Avcı, Y. (2007). Öğrenci merkezli eğitimde eğitim teknolojileri uygulamaları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 9-31.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 15 (1), 37-75.
- Banoğlu, K. (2011). Okul müdürlerinin teknolojik liderlik yeterlikleri ve teknoloji koordinatörlüğü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 199-213.
- Berber, Ö. (2017). *Okul yöneticilerinin teknoloji okuryazarlığının incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans projesi)*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bogdan, R. and Biklen, S.K. (2006). *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theory and Methods*. (5th Ed.). Pearson.

- Bowden, J.A. and Walsh, E. (Eds.). (2000). *Phenomenography*. Melbourne: RMIT University Press.
- Bostancı, H. (2010). *Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlilikleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Bülbül, T. ve Çuhadar, C. (2012). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterlik algıları ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 474-499.
- Cantürk ve Aksu, (2017). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik davranışları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 21-38.
- Cantürk, G. (2016). *Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik davranışları ve bilişim teknolojilerinin yönetim süreçlerinde kullanımı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Cantürk, G. (2017). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik davranışları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 21-38.
- Chandra, Y. ve Shang, L. (2019). *Qualitative research using R: A systematic approach*. Springer.
- Costa, A.P., Reis, L.P. ve Moreira, A. (Eds.) (2019). *Computer Supported Qualitative Research*. Springer.
- Creswell, J. W. (2016). *30 essential skills for the qualitative researcher*. SAGE Publications, Inc.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.) Pearson.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd Ed.). SAGE Publications, Inc.
- Çalık, T., Çoban, Ö. ve Özdemir, N. (2019). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterlilikleri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(1), 83-106.
- Durnalı, M. (2018). *Öğretmenlere göre okul müdürlerinin teknolojik liderlik davranışları ve bilgi yönetimini gerçekleştirme düzeyleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erbakırcı, M. A. (2008). *Ankara ili ortaöğretim okul yöneticilerinin teknolojiye karşı tutumları ve yönetim bilişim sistemlerini kullanma durumları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Flanagan, L., ve Jacobsen, M. (2003). Technology leadership for the twenty-first-century principal. *Journal of Educational Administration*, 41(2), 124–142.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research* (4th Ed.). SAGE Publications, Inc.
- Günbayı, İ. ve Cantürk, G. (2011). Bilgisayar teknolojisinin okul yönetiminde kullanımında okul yöneticilerinin bilgisayar teknolojisine karşı tutumları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 47-70.
- Hacıfazlıoğlu, Ö., Karadeniz, Ş. ve Dalgıç, G. (2010). Eğitim yöneticileri teknoloji liderliği standartlarına ilişkin öğretmen, yönetici ve denetmenlerin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(4), 537–577.
- Hai-Jew, S. (2015). *Enhancing qualitative and mixed methods research with technology*. IGI Global.
- İşman, A. (2014). Teknolojinin felsefi temelleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1.
- Karlı, M. D., Gündüz, H. B., Titrek, O. ve Hamedoğlu, M. A. (2002). Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin bilişim teknolojilerini kullanma düzeyleri ve bilişim teknolojilerinden yararlanmalarını engelleyen nedenler. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 176-188.
- Lapan, S.D. Marylynn T. Quartaroli, M.T. ve Riemer, F.C. (Eds.) (2012). *Qualitative research: An introduction to methods and designs*. John Wiley&Sons, Inc.
- MEB (2018). *MEB 2019-2023 strateji belgesi*, MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- MEB (2019) 2023 vizyonu. 17.10.2019 tarihinde <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A Guide to design and implementation. Revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. John Wiley&Sons, Inc.
- Merriam, S. B. and Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A Guide to design and implementation*. (4th Ed.). John Wiley&Sons, Inc.
- Özden, M. Y. (2003). *Teknoloji ve eğitim: Ülke deneyimleri ve Türkiye için dersler*. III. Türkiye’de İnternet Kullanımı Sempozyumu.
- Patton, M. Q. (2015) *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (Fourth edition). SAGE Publications, Inc.
- Sayracı, N. ve Gündüz, H. B. (2018). Okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlilikleri ve teknolojik liderliği. *YILDIZ Journal of Educational Research*, 3 (1), 27-61.

- Seay, D. A. (2004). *A study of the technology leadership of Texas high school principals*. (Unpublished doctoral dissertation), University of North Texas, Texas.
- Sincar, M. ve Aslan, B. (2011). Elementary teachers' views about school administrators' technology leadership roles. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1), 571-595.
- Silverman, D. (2006). *Interpreting qualitative data*. London: Sage.
- Starks, H., and Trinidad, S. B. (2007). Choose your method: A comparison of phenomenology, discourse analysis, and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 17 (10), 1372-1380.
- Turan, S. (2002). Teknolojinin okul yönetiminde etkin kullanımında eğitim yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 30, 271-274.
- Uğur, N. G. ve Koç, T. (2019). Leading and teaching with technology: School principals' perspective. *International Journal of Educational Leadership and Management*, 7(1), 42-71.
- Yıldız, İ ve İşcan, Ö. F. (2013). Bilgi teknolojilerinin kullanımı ve yönetsel karar verme tarzları ilişkisi: TOBB genç girişimciler kurulu (Doğu Anadolu Bölgesi) üyeleri üzerinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 21-39.
- Yılmaz, A. (2005). Eğitim yönetiminde bilgisayarlardan faydalanmanın avantajları ve dezavantajları. *Milli Eğitim Dergisi*, 166, 72-81.
- Yin, R. (2016). *Qualitative research from start to finish* (2nd Ed.). New York: The Guilford Press.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Topçu, İ. ve Ersoy, M. (2020). Eğitim yönetiminde teknoloji kullanımına ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4930-4955. DOI: 10.26466/opus.652611

İş Kazalarının Lojistik Regresyon Yöntemi İle İncelenmesi: Bayburt İli Örneği

DOI: 10.26466/opus.684909

*

Mehmet Bulut* - Hakan Eygü **

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İ.İ.B.F, Maliye Bölümü, Bayburt, Türkiye

E-Posta: mehmetbulut@bayburt.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0157-4906](https://orcid.org/0000-0003-0157-4906)

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonometri Bölümü, Erzurum, Türkiye

E-Posta: hakaneygu@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4104-2368](https://orcid.org/0000-0002-4104-2368)

Öz

Çalışanların sağlığı ve güvenliği, öncelikle beden ve ruh bütünlüğünün korunması yükümlülüğünü ortaya çıkarmaktadır. Nitekim hukuk, kişinin beden ve ruh bütünlüğü üzerindeki hakkın korunması için zarar vermeme yükümlülüğünü hem çalışana hem de işverene yüklemiştir. Bu doğrultuda iş kazalarının ortaya çıkmasına yönelik önlemlerin alınması oldukça önemlidir. İş kazaları, Türkiye'nin çözüm bulmaya çalıştığı ancak sonuca ulaşma noktasında başarılı olunamayan sorunlardan birisidir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi ise iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleşmemesidir. İş kazaları ile ilgili gerek sektörel gerekse de bölgesel bazda akademik çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Türkiye'de iş kazaları konusunda sektörel bazda bir çok akademik çalışma yapılmasına karşın bölgesel veya il bazında yapılan çalışmalar çok azdır. Bu doğrultuda çalışma ile yerli literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak istenmektedir. Kullanılan teknik ile bu alanda yapılan çalışmalara farklı bir boyut kazandıran özgün bir çalışma olduğu söylenebilir. Çalışmamızda Bayburt ilinde 2016-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının Binary lojistik regresyon yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda bağımlı değişkenimiz olan kaza sonucu (ölümlü ve yaralanmalı) ile bağımsız değişkenler arasında iş görememe durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş kazası, İş sağlığı ve güvenliği, Binary Lojistik Regresyon, Bayburt

Investigation of Work Accidents by Logistic Regression Method: The Bayburt Case

*

Abstract

The health and safety of the employees raise the obligation to protect the integrity of the body and soul. Indeed, the law imposes the obligation not to harm both the employee and the employer on the protection of the right of the person on the integrity of the body and soul. In this direction, it is very important to take measures for the emergence of work accidents. Work accidents, Turkey is trying to find the solution, but it is one of the issues that can not be successful in achieving points. One of the most important reasons for this is that the culture of occupational health and safety is not settled. It is also important to carry out academic studies on work accidents both on a sectoral and regional basis. There are many academic studies on a sectoral basis about work accidents in Turkey. However, studies conducted on a regional or provincial basis are very few. In our study, it was tried to analyze the work accidents occurring in Bayburt Province and it is a pioneer for the studies to be carried out for other provinces. In our study, the work accidents that occurred in Bayburt between 2016-2019 were analyzed by Binary logistic regression method. As a result of the study, a statistically significant relation was found between the accident result (fatal and injured), which is our dependent variable, and independent variables in terms of inability to work.

Keywords: *Work accident, Occupational health and safety, Binary logistic regression, Bayburt*

Giriş

İş kazaları, ülkemizde her geçen gün daha çok üzerinde durulan ve en aza indirilmesi için gerekli önlemlerin alınmaya çalışıldığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal güvenlik reformu olarak adlandırılan ve 01/10/2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'ndan önce iş kazaları sigorta kolu sadece hizmet akdine tabi olarak çalışanlar için geçerli iken bu tarihten sonra kapsam genişletilmiş ve kendi nam ve hesabına çalışanlar ile bazı şirket ortakları da kapsama alınmıştır. 5510 sayılı Kanun'da iş kazalarının ortadan kaldırılması ve gerekli önlemlerin alınmasına yönelik olarak doğrudan hükümler yer almamakla beraber Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından sigortalı veya hak sahiplerine sağlanan yardımların iş kazasının meydana gelmesinde kasıt veya kusuru olan işveren, sigortalı veya üçüncü kişilere rücu edilmesi uygulaması yegâne önlem (ve yaptırım) olarak karşımıza çıkmaktadır.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte iş kazalarının önlenmesine yönelik yeni yaptırımlar hayata geçirilmiştir. İş kazası açısından riskli işyerlerinde belli şartlarla işin durdurulması, idari para cezası düzenlemeleri ve ihalelerden yasaklanma uygulamaları ile iş kazalarının önlenmesi için bazı yeni yaptırımlar yürürlüğe girmiştir. Bunun yanı sıra sadece yaptırımlarla iş kazalarının azaltılmasının mümkün olmayabileceği yaklaşımıyla işyerlerine yönelik bazı teşvik uygulamaları da uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu teşvik uygulamaları sadece 6331 sayılı Kanun'da değil torba kanunlarla bazı kanunlarda yapılan değişikliklerle yürürlüğe konulmuştur.

İş kazaları ile mücadele sadece mevzuatsal düzenlemeler ile mümkün değildir. Burada öncelikle gerek çalışan gerekse de işveren açısından iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleştirilmesi çok önemlidir. Bunun yanı sıra, yapılacak akademik çalışmaların çeşitlendirilmesi ve hem sektörel hem de bölgesel ve il bazında analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu noktada Türkiye'de bölgesel ve il bazında iş kazalarına yönelik akademik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bunun en önemli sebebi ise resmi istatistiksel verilerin paylaşımında ortaya çıkan yetersizliklerdir.

Çalışmamızda öncelikle Türk hukuk sisteminde iş kazası kavramının ne şekilde ele alındığına genel olarak değinilecek, ardından Sosyal Güvenlik Ku-

rumu'nun iş kazalarına yönelik istatistikleri ile ilgili bazı rakamlar paylaşılacaktır. Son olarak ise Sosyal Güvenlik Kurumu Bayburt Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'nden temin edilen 2016-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarına ilişkin veriler binary lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir.

Türk Hukuk Sisteminde Genel Olarak İş Kazası Kavramı

İş kazası kavramı genel olarak, işyerinde meydana gelen ve işçiyi bedensel veya ruhsal yönden etkileyen olay olarak tanımlanabilir (TDK, 2019). Ancak Türk hukuk sisteminde iş kazası kavramı daha geniş şekilde ele alınmıştır. İş kazası kavramına ve iş kazası sayılan haller 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda¹ ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda² yer verilmiştir. Bunların yanı sıra Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından çıkartılan 2016/21 sayılı Genelge'de de iş kazası kavramına ilişkin ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur.

5510 sayılı Kanun'un 13 üncü maddesinde iş kazası kavramı açıklanırken bir tanım yapılmaktan öte iş kazası sayılan haller tahdidi olarak sayılmış ve bu hallerden en az birine girip sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olay iş kazası olarak tanımlanmıştır. Söz konusu maddede iş kazası sayılan haller ise aşağıdaki şekilde sayılmıştır:

- a) *Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,*
- b) *İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle,*
- c) *Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,*
- d) *5510 sayılı Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,*
- e) *Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen olaylar.*

6331 sayılı Kanun'un 3 üncü maddesinde ise iş kazası kavramı; işyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya

¹ Yayımlandığı Resmî Gazete, Tarih: 16/6/2006, Sayı: 26200.

² Yayımlandığı Resmî Gazete, Tarih: 30/6/2012, Sayı: 28339.

vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hâle getiren olay olarak tanımlanmıştır. Bu yönüyle her iki kanundaki iş kazası tanımının birbiri ile paralel olarak düzenlendiğini, ancak 6331 sayılı Kanun'daki tanımın bazı eksiklikleri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim 5510 sayılı Kanun'da bir olayın iş kazası sayılabilmesi için olayın objesinin yani kazayı geçiren kişinin niteliği ön plana çıkartılmıştır. Buna göre bir olayın iş kazası sayılabilmesi için kazayı geçiren kişinin sigortalı sayılması şarttır. 5510 sayılı Kanun'a göre söz konusu sigortalılığın 4/a (başka bir deyişle hizmet akdine tabi olarak çalışma) veya 4/b (başka bir deyişle kendi nam ve hesabına çalışma) kapsamında olması gerekmektedir. Ayrıca iş kazası sigorta kolunun uygulanması açısından sigortalının belli bir süre sigortalı olması ya da prim ödeme koşulu aranmamaktadır (Sümer, 2019, s. 91). Bununla birlikte iş kazası kavramı için ceza hukuku bağlamında net ve kesin bir iş kazası tanımı yapılması fiil ceza hukukunda fiil esas alındığı için zorunlu değildir (Özkan, 2016, s.562). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise iş kazalarını, işyerinde veya çalışma sırasında meydana gelen, ölüm, kişisel yaralanma veya hastalıkla sonuçlanabilen kazalar olarak tanımlamaktadır. (ILO, 2018, s.2).

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından çıkartılan 2016/21 sayılı Genelge'ye göre ise bir olayın iş kazası sayılabilmesi için; kazayı geçiren kişinin sigortalı olması, kaza sonucu bedence veya ruhça engelli hale gelmesi, kaza ile sonuç arasında uygun bir illiyet bağının bulunması ve olayın 5510 sayılı Kanun'un 13 üncü maddesinde sayılan hallerden birinde meydana gelmesi gerekmektedir (SGK, 2016, s. 1). Dolayısıyla meydana gelen olayın iş kazası sayılabilmesi için en önemli nokta, olayın 5510 sayılı Kanun'da sayılan beş halden birine dahil olmasıdır. Buna göre, sigortalının işyerinde bulunduğu sırada meydana gelen olayların yapılan işle ilgili olup olmadığına bakılmaksızın iş kazası sayılması gerekmektedir (SGK, 2016, s. 2). Başka bir deyişle, yapılan iş ile ilgili olsun veya olmasın, mesai saatleri içerisinde gerçekleşsin veya gerçekleşmesin, sigortalının kusuru/kastı olsun veya olmasın işyeri sayılan yerlerde (işyerinin aslı, işyerine bağlantılı yerler, işyeri eklentileri ve araçlarda) meydana gelen kazaların tümü iş kazası olarak nitelendirilebilecektir.

Bununla birlikte sigortalının işyeri dışında başına gelen olayların da iş kazası sayılması söz konusu olabilecektir. Nitekim "işveren tarafından yürütülmekte olan iş" ifadesiyle, işyerinde veya işyeri dışında meydana gelen kazanın işverenin görevlendirmesi veya işin niteliği gereği yapıldığı sırada karşılaşılabileceği kaza riskine karşı sigortalı teminat altına alınmaktadır (SGK,

2016, s.3). Ayrıca sigortalının işveren tarafından görev ile başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda meydana gelen kazaların da iş kazası sayılması gerekmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus, meydana gelen kazanın işverenin sigortalıya vermiş olduğu görevle ilgili olup olmadığı, görevin yapılması için geçen süre içinde meydana gelip gelmediğinin tespitine bağlı bulunmaktadır (SGK, 2016, s.3).

İş kazası sayılan bir diğer hale göre ise, sigortalıların işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş-gelişi sırasında meydana gelen kazalar iş kazası sayılacaktır. Burada önemli olan işverence sağlanan bir taşıtın bulunması ve sigortalıların işin yapıldığı yere getirilip götürülmeleri sırasında meydana gelen olayın, yine işverenin kiraladığı bir minibüs veya işyerine ait servis aracı ile sigortalıların evlerinden işyerine, işin bitiminde de işyerlerinden evlerine getirilip götürülmeleri sırasında meydana gelen trafik kazasının, sigortalının servis aracından inerken düşerek yaralanması veya araç içinde herhangi bir nedenle meydana gelen olayın, iş kazası sayılması gerekmektedir (SGK, 2016, s.4).

İş kazalarının, ilk müdahale, ambulans ve tedavi masrafları, geçici veya sürekli iş göremezlik ve ölüm ödemeleri, işçiye veya yakınlarına ödenen maddi ve manevi tazminatlar, sigortaya ödenen tazminatlar gibi doğrudan maliyetlerinin yanı sıra bazı dolaylı maliyetleri bulunmaktadır (Bekar, Otuç ve Bekar, 2017, s. 480). Gerek çalışan sağlığı ve hayatının korunması gerekse de ortaya çıkacak doğrudan ve dolaylı maliyetlerin ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak açısından iş kazaları ile mücadele ve gerekli önlemlerin alınması elzemdir. İş kazalarında en önemli husus kazayı ortaya çıkaran durumların tespiti ve önlenmesi olup, iş kazalarını önlemek için çeşitli çalışmalar yapılmış ve farklı teknikler ortaya konulmuştur (Polat ve Polat, 2017, s. 25). İş kazalarının ortaya çıkış nedenlerini araştıran çalışmalar iş kazalarının çok çeşitli nedenlerinin bulunduğunu ortaya koymakta olup iş kazalarının nedenleri ve çeşitliliği; ülkenin sanayileşmesine, işletme türlerine, istatistik ve araştırmalarının düzeylerine, denetim hizmetlerine, çalışanların niteliklerine ve iş güvenliği bilincine göre değişmektedir (Kaplan ve Çallı Kaplan, 2019, s. 77). Ayrıca çalışma koşullarının ve alınan/alınmayan önlemlerin iş kazaları üzerinde direkt etkili olduğu yönünde birçok akademik çalışma bulunmaktadır (Durgun, Serin ve Şahin, 2015, s.548; Davas, Türk ve Yüksel, 2016, s.74)

Bir olayın iş kazası sayılıp sayılmaması sigortalı açısından büyük bir öneme sahiptir. İş kazaları sonucunda mağduriyete uğrayan işçiye bu mağduriyetin giderilmesi için bazı yardımların yapılması gerekmekte olup bu yardımların sağlık yardımları ve parasal yardımlar olarak sınıflandırılması mümkündür (Oğuz, 2018, s. 320). İş kazası sonrasında sigortalıya sağlanacak haklar sıradan olaylar sonrasında sigortalıya sağlanan haklara nazaran bazı avantajlar içermektedir. Örneğin, sigortalının hastalanması neticesinde verilen geçici iş göremezlik ödeneğinde, iş göremezliğin başladığı tarihten önceki bir yıl içinde en az doksan gün kısa vadeli sigorta kolları primi ödenmiş olmalıdır ve bu ödeneğin ödenmesine istirahatın üçüncü günü başlanmaktadır. Buna karşın iş kazası sonucu ödenecek geçici iş göremezlik ödeneğinde herhangi bir prim ödeme süresi şartı olmadığı gibi ödeneğin ödenmesine istirahatın birinci günü başlanmaktadır.

Buna benzer şekilde, sigortalının sıradan bir olay neticesinde sürekli iş göremez hale gelmesi ile iş kazası sonucu sürekli iş göremez hale gelmesinin de sonuçları açısından bazı farkları vardır. Nitekim sıradan bir olay neticesinde sürekli iş göremez hale gelinmesi halinde malullük aylığı bağlanabilmekte, ancak bunun için belirli süre prim ödenmiş olma şartı bulunmaktadır. Ayrıca malullük aylığı ödenen kişi sigortalı olarak çalışmaya başlaması halinde malullük aylığı kesilmektedir. Buna karşın iş kazası sonucunda sürekli iş göremez hale gelme durumunda sürekli iş göremezlik geliri bağlanmakta olup burada herhangi bir prim ödeme şartı olmadığı gibi çalışılması halinde sürekli iş göremezlik geliri kesilmemektedir. Belirtilen avantajlara benzer bir durum ölüm halinde de söz konusudur. Nitekim iş kazası dışında bir sebeple ölüm halinde hak sahiplerine ölüm aylığı bağlanabilmesi için belirli süre prim ödeme şartı bulunurken, iş kazası sonucu ölümlerde ölüm geliri bağlanabilmesi için herhangi bir prim ödeme süresi şartı bulunmamaktadır. Kısacası bir olayın iş kazası sayılıp sayılmaması sağlanan haklar açısından önem arz etmekte olup durumun ve sorumlulukların tespiti oldukça önemlidir.

Türkiye’de iş kazaları ve ölüm oranları için 2001–2005 dönemini kapsayan 5 yıllık iş kazası istatistikleri incelenmiş iş güvenliği ve işçi sağlığı gibi konularda öncelikle çalışılması gerekli illerin tespiti amaçlanmıştır (Ünal ve Gök, 2009, s. 292). Eser (2015) iş kazalarının sonuçlarını çeşitli değişkenler kullanarak regresyon analizi incelemiştir. Çalışma sonucu en çok iş kazası geçiren çalışanların, üç ay ile bir yıl arasında deneyim sahipleri olduğunu ortaya koymuş ayrıca inşaat, tekstil ve madencilik iş kollarının iş kazası bakımından ilk

üç sırada olduğunu belirlemiştir. Ulutaş (2016) iş kazaları ve meslek hastalıklarının veri zarflama yöntemi ile araştırmış şehirler için etkinlik değerleri açısından farklılıklar tespit edilmiştir. İş kazaları için sıralı logit model kurulmuş cinsiyet, yaş, kaza türü ve önleyici faaliyet değişkenleri belirlenen anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmüş (Eygü, Özçomak ve Orçanlı, 2018, s. 1216), ayrıca inşaat sektörüne ait iş kazası verileri kullanılarak risk programı ile kaza meydana gelme sıklığı, etki derecesi için uygun olasılık dağılımları ve parametreleri belirlenerek modellenmesi sağlanmıştır (Erginel ve Toptancı, 2017, s. 201).

Türkiye’de ve Bayburt İli’nde İş Kazalarının İstatistiksel Görünümü

Türkiye’de meydana gelen iş kazası sayılarına ve iş kazalarının niteliksel dağılımına ilişkin istatistiksel veriler Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından tutulmakta ve paylaşılmaktadır. Bununla birlikte bazı sivil toplum kuruluşları tarafından da iş kazalarına ilişkin istatistiksel paylaşımlar olduğu görülmektedir. Buna karşın iş kazaları açısından en önemli ve yetkili kuruluşlardan birisi olan İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü tarafından herhangi bir istatistiksel paylaşımda bulunulmamaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu ise en son 2017 yılına ilişkin iş kazası istatistiklerini resmi internet sitesinden paylaşmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu’na bağlı il müdürlüklerinin resmi internet sitelerinden illerinde meydana gelen iş kazaları ile ilgili herhangi bir istatistiksel veri paylaşımı bulunmamaktadır.

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yayınlanan 2017 yılına ilişkin istatistik yılığında yer alan verilere göre iş kazaları rakamlarını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (SGK, 2017):

- Toplam İş Kazası Sayısı: 359.653
- İş Kazası Geçiren Erkek Sigortalı Sayısı: 300.770
- İş Kazası Geçiren Kadın Sigortalı Sayısı: 58.883
- Kaza Günü Çalışır Durumda Olunan İş Kazası Sayısı: 187.986
- İş Göremezlik Oluşan İş Kazası Sayısı: 171.667
- Toplam Geçici İş Göremezlik Süresi (Gün): 3.996.873
- İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı: 1.633
- 2017 Yılı İçinde Sürekli İş Göremezlik Geliri Bağlanan Kişi Sayısı: 85
- 2017 Yılı İçinde Ölüm Geliri Bağlanan Hak Sahibi Sayısı: 6.498
- En Fazla İş Kazası Meydana Gelen Sektörler:

- Bina İnşaatı: 34.952
- Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı: 23.627
- Bina Dışı Yapıların İnşaatı: 20.873
- Gıda Ürünlerinin İmalatı: 20.270
- Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyeti: 16.824
- Tekstil Ürünlerinin İmalatı: 16.520
- Ana Metal Sanayi: 15.670

Yine Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yayınlanan 2017 yılına ilişkin istatistik yılığında yer alan verilere göre Bayburt İli'nde meydana gelen iş kazaları rakamlarını da aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz (SGK, 2017):

- Toplam İş Kazası Sayısı: 67
- İş Kazası Geçiren Erkek Sigortalı Sayısı: 61
- İş Kazası Geçiren Kadın Sigortalı Sayısı: 6
- Kaza Günü Çalışır Durumda Olunan İş Kazası Sayısı: 42
- İş Göremezlik Oluşan İş Kazası Sayısı: 25
- Toplam Geçici İş Göremezlik Süresi (Gün): 1.054
- İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı: 1
- 2017 Yılı İçinde Sürekli İş Göremezlik Geliri Bağlanan Kişi Sayısı: 0
- 2017 Yılı İçinde Ölüm Geliri Bağlanan Hak Sahibi Sayısı: 3

Yöntem

Çalışma, işletmelerde kullanılan iş kazası bildirim forumlarındaki değişkenler analize dahil edilerek işletmelerde meydana gelen iş kazalarının incelenmesi bakımından betimsel tarama araştırmasıdır. Betimsel tarama araştırmaları ele alınan bir örnekleme, belirlenen değişkenler bakımından mevcut durumu ortaya koymak üzere gerçekleştirilirler. Çok sayıda denekten veri toplama imkânı sağlayan bu yöntem, onları iyi anlayabilme, gruplayabilme ve aralarındaki ilişkileri saptayabilme olanağı sağlamaktadır.

Uygulama konusu iş kazalarının incelenmesi olduğu için çalışmada Lojistik regresyon yöntemi kullanılması uygun olduğu belirlenmiş (Eygü vd., 2018) olup bu yöntem bağımlı değişkenin niteliğine göre binary, sıralı, multinominal lojistik regresyon olmak üzere üç farklı grupta incelenebilir. Lojistik regresyon yönteminin kullanılmasının nedeni, fonksiyonun matematiksel açıdan çok esnek olması, kullanım kolaylığı ve sonuçların konu açısından an-

lamli bir şekilde yorumlanabilmesidir (Alpar, 2011). Ayrıca bağımsız değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma uygun olması ve sahip olduğu bilinen grupların varyans ve kovaryanslarının homojen olması gibi önemli varsayımlara ihtiyaç duymadan kullanılabilmesidir (Akın ve Şentürk, 2012). Çalışmada bağımlı değişkenin iki kategorili verilerden oluşması nedeniyle binary lojistik regresyon analizi kullanılmasının uygun olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama ve Örneklem

Araştırmanın uygulama yöntemi, ilişkisel tarama modelidir. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkilerin incelendiği korelasyonel araştırmalardır. Bu araştırmaların amacı, değişkenlerin birlikte değişimlerinin veya değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu kapsamda yapılan çalışmada uygulama yöntemi olarak regresyon modellerinden binary (ikili) lojistik regresyon modeli kullanılmıştır.

Yapılan çalışmada veri seti olarak Bayburt Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'nden elde edilen 2016–2019 yılları arasında meydana gelen iş kazası verileri kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmada bu yıllar arasında meydana gelen 81 iş kazası verisinden yararlanılmıştır.

Lojistik Regresyon Modeli

Son yıllarda, kategorik veriler için genelleştirilmiş doğrusal modellerin kullanımı, özellikle de sosyal bilimlerdeki uygulamalar için belirgin bir şekilde artmıştır. Bu durum, kategorik verilerin analizi için son yıllarda karmaşık yöntemlerin geliştirilmesinin kapsamını yansıtmaktadır. Aynı zamanda, çoğu şimdi kategorik yanıtlarla sürekli veriler için yöntemler kullanmanın gereksiz ve çoğu zaman uygunsuz olduğunu fark eden bilim adamlarının ve uygulamalı istatistikçilerin artan metodolojik karmaşıklığını göstermektedir (Eygü ve Kılınç, 2019). İkili veriler kategorik verilerin en yaygın şeklidir, bu nedenle ikili veriler için en popüler model lojistik regresyondur. Lojistik regresyon analizi, bir bağımlı değişkene ait değerleri, bağımlı değişken iki değişken olduğunda bir veya daha fazla bağımsız (tahmin edici) değişkenden tahmin etmektedir. Lojistik regresyonu önemli kılan diğer etkenler şunlardır: log oranlarında uygulanan tahmini parametrelere ait katsayıların tahmin edilme kolaylığı, belirli bir konunun sonucu geliştirme olasılığını tahmin etme kabiliyeti ve geniş kullanım alanıdır (Barkus vd., 2006, s. 57-64).

Araştırmalarda çoğu zaman bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tür ve yapıları birbirine benzememektedir. İncelenen değişkenlerin bazıları hassas ölçülebilir, bazıları da iki kategorili verilerden oluşmaktadır. İki farklı değer içeren verilere iki kategorili (Binary) veriler denilmektedir. İki kategorili değişkenler literatürde, 0-1 değişkenleri olarak da adlandırılmaktadır. Bağımlı değişkenin iki sıklı kategorik veriler olması durumunda, bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasındaki sebep-sonuç ilişkisini inceleyen İki Değişkenli (Binary) Lojistik Regresyon Analizi kullanılır (Oktay ve Orçanlı, 2014). Bu regresyon modelinin temelinde olasılık teorisi yer almakta ve bu modelin önemi hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi fonksiyonel olarak incelemesidir. Bu doğrultuda lojistik regresyon modeli, olasılık oranının logaritması alınarak, modelin parametrelerini tahmin ederken en yüksek olasılık (maximum likelihood) yöntemi kullanılır. Böylece iki değişkenli lojistik regresyon modeli,

$$P(Y) = \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 X}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X}} = \frac{1}{1 + e^{-\beta_0 - \beta_1 X}}$$

şeklinde yazılır. Lojistik regresyon modelindeki katsayılar,

$$\ln\left(\frac{P(Y)}{Q(Y)}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p$$

ve

$$\frac{P(Y)}{Q(Y)} = e^{\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p} = e^{\beta_0} e^{\beta_1 X_1} e^{\beta_2 X_2} \dots e^{\beta_p X_p}$$

şeklinde hesaplanır. Burada;

$Q(Y) = 1 - P(Y)$ şeklinde hesaplanır. Olasılık oranının $OR = P(Y) / Q(Y)$ şeklinde hesaplandığı belirtilirse, her bir parametrenin e^{β_p} değerleri olasılık oranları olarak ele alınurlar. Böylece e^{β_p} , Y değişkeninin X_p değişkeninin etkisi ile kaç kat daha fazla ya da yüzde kaç daha fazla gözlenme olasılığına sahip olduğunu belirtir (Özdamar, 1999).

Bulgular ve Tartışma

Binary lojistik regresyon analizi yapılarak çalışanların ölümlü ve yaralanmalı iş kazasına maruz kalmasında etkili olan faktörlerin neler olduğu ve etkilerinin büyüklüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Demografik değişkenler modele

bağımsız değişkenler olarak dahil edilmiştir. Bu değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Logit Modelde Kullanılan Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)	Değişkenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>			<i>Sektör</i> (<i>Ekonomik faaliyet</i>)		
Erkek	75	92.6	Ağır işler	24	29.6
Kadın	6	7.4	İnşaat	10	12.3
<i>Yaş</i>			Tesisat/Mobilya	2	2.5
20–28	27	33.3	Şoför	6	7.4
29–37	14	17.3	Diğer	39	48.1
38–46	22	27.2	<i>Küdem süresi</i>		
47 ve üzeri	18	22.2	1 yıldan az	54	66.7
<i>Meslek</i>			1-3 yıl	17	21.0
İşçi	39	48.1	4 yıl ve üstü	10	12.3
Şoför	11	13.6	<i>İş görememe durumu</i>		
Diğer	31	38.3	Sürekli	17	21.0
			Geçici	64	79.0

Oluşturulan modelin uyum iyiliğini değerlendirmek için çoğu zaman Pearson ki-kare testi, parametrelerin anlamlılığının sınanmasında Omnibus ve Wald istatistikleri, Hosmer-Lemeshow Testi gibi yöntemler kullanılmaktadır. Modelin anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla Omnibus Testindeki model parametrelerinin Ki-kare (χ^2) ve p değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Model Katsayılarının Omnibus Testleri

	χ^2 Değeri	s.d	p-değeri
Adım	19.885	11	0.047
Adım 1 Blok	19.885	11	0.047
Model	19.885	11	0.047

Tablo 2’de elde edilen değerler incelendiğinde $p < 0.05$ olduğundan test istatistiğine göre kestirilen katsayıların anlamlı olduğu söylenebilir.

Modelin anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan diğer bir test ise Hosmer-Lemeshow Testi’dir. Bu teste ait Ki-kare ve p değerleri ise Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Hosmer-Lemeshow Testi

Adım 1	χ^2 Değeri	s.d	p-değeri
	13.861	8	0.085

H_0 = Model verileri itibariyle uygundur.

H_1 = Model verileri itibariyle uygun değildir.

Tablo 3’de elde edilen veriler incelendiğinde $p > 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi kabul edilir yani modelin verilerinin anlamlı olduğu söylenebilir. Bu durum modelde bağımlı değişkenimiz olan iş kazası sonucunun ölümlü ve yaralanmalı olayları gruplara ayırmada yeterli bir model olduğu söylenebilir. Buradan, model uyumunun oldukça iyi olduğu ve parametreler belirleyicilik açısından iyi bir ayrımcılığa sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Modelin ne kadar iyi çalışıp çalışmadığını anlamak için uyum iyiliği testi yapılmıştır. Lojistik regresyonda doğrusal regresyonda olduğu gibi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişkiyi ölçen bir R^2 değeri bulunmuyor. Bu nedenle regresyon analizi ve lojistik regresyon analizindeki R^2 değerlerini karşılaştırmak mümkün olmayıp literatürde lojistik regresyon analizi için birkaç R^2 değeri verilmektedir (Nagelkerke, 1991). Literatürde genelde McFaden R^2 , Cox-Snell ve Nagelkerke R^2 değerleri kullanıldığı görülmektedir. Tablo 4’te uyum iyiliği test sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Pseudo R^2 Değerleri

Adım 1	-2 Log Likelihood	Cox & S nell	Nagelkerke
	17.650	0.218	0.587

Tablo 4’te modelin R^2 değerleri verilmiş, bu değerlere göre bağımlı değişkenin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Literatürde R^2 değerlerinin 0.20–0.40 arasında olması modelin açıklanması için uygun olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle modelin uygunluğunun değerlendirmesinde elde edilecek olan değerler bu değerler arasında olmasını bekleriz. Sonuç olarak, elde edilen değerler bu değerler arasında olması nedeniyle kurulan modelin uygun olduğunu söyleyebiliriz. (Alpar, 2011, s. 666). Ancak bu değerler kesin sonuçlar vermemektedir. Bu modelde 6 adet bağımsız değişken (cinsiyet, yaş, meslek, sektör, kıdem yılı, iş görmeme) bulunmakta ve değişkenlerin olasılık değerlerine bakılmalıdır. Bu olasılık değerleri, parametrelerin anlamlı olup olmadığını belirlemek için Wald testine ait değerlerdir. Ancak lojistik regresyon analizinde söz konusu elde edilen katsayıların yorumlanması için Wald istatistiğinin e β şeklinde hesaplanarak odds oranına ulaşılması ve referans kategorilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Yani yorumlama belirlenen referans kategoriye göre yapıl-

malıdır. Odds oranının yorumlanmasında; odds değerinin birden büyük olması durumunda sonuçta meydana gelen artma oranından, odds değerinin birden küçük olması durumunda sonuçta meydana gelen azalma oranından söz edilmektedir (Eygü ve Kılıncı, 2019). Çalışmada referans kategorisi ise son kategori olarak belirlenmiş yorumlar buna göre yapılmıştır. Tablo 5'te lojistik regresyon analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Parametre Tahminleri

	B	s.h	Wald	s.d	p	(e ^β)
Bağımsız Değişkenler						
[cinsiyet=2]	16.471	11920.7	0.000	1	0.999	14233811.01
[yas=1]	-0.808	1.364	0.351	1	0.553	0.446
[yas=2]	-17.733	8861.307	0.001	1	0.998	0.001
[yas=3]	-18.089	7004.330	0.001	1	0.998	0.001
[meslek=1]	2.110	2.188	0.930	1	0.335	8.250
[meslek=2]	2.316	2.435	0.905	1	0.341	10.140
[sektör=1]	-19.077	6486.593	0.001	1	0.998	0.001
[sektör=2]	-0.099	1.767	0.003	1	0.955	0.906
[kıdem yılı=1]	17.293	10655.531	0.001	1	0.999	32363494.54
[kıdem yılı=2]	16.348	10655.531	0.001	1	0.999	12856996.65
[işgörememe=1]	3.0933	1.451	4.545	1	0.033	22.044
Sabit	-37.573	15988.915	0.001	1	0.998	0.001

Tablo 5 incelendiğinde bağımsız değişkenler arasında sadece çalışanın iş kazası sonucunda iş görememe durumu değişkeninin anlamlı ($p < 0.05$) olduğu bulunmuştur. Bu durumda iş görememe durumu değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin, sürekli iş görememe durumundan geçici iş görememe durumuna eğilim olasılığını 22.044 kat arttırdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Yapılan çalışmalar incelendiğinde işletmelerde çalışanların daha güvenli koşullarda ve sürekli olarak çalışmaları için, organizasyonlarda etkin güvenlik kültürünün varlığı gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. İşçi sağlığı ve güvenliğine dair kanun, kural, uygulama, önlem vb.nin oluşturulmasında, hayata geçirilmesinde, uygulanmasında, uyulmasında sosyo-kültürel yapı önem taşımaktadır. Nitekim riskin algılanması, tedbirlere uyma, güvenli davranma, psiko-sosyal sağlığın korunması kültürel yapılardan etkilenmektedir. Yapı-

lan akademik çalışmalarda getirilen iş kazalarını önlemeye yönelik tüm önerilere karşın değişimin bir anda ve hemen olmayacağı açıktır. Düzenleme ve deneyimler, toplumdaki kurallara uyma davranışı alışkanlığı, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımındaki adalet, iktisadi politik model tercihi gibi makro temelleri de ilgilendirmektedir. Bu temellerle birlikte sağlanacak toplumsal bilinçlenme nihai çözüm olacaktır.

Bu çalışmanın amacı yerli literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlamaktır. Kullanılan teknik ile bu alanda yapılan çalışmalara farklı bir boyut kazandıran özgün bir çalışma olduğu söylenebilir. Çalışmada uygulama yöntemi olarak regresyon modellerinden binary lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Çünkü bağımlı değişkenimizin iki kategorili verilerden oluşmasından dolayı bu yöntemin uygun olduğu belirlenmiştir. Modelin uygunluk değeri olan Pseudo R2 değerinin yüksek olduğu belirlenmiş ve bu değere göre bağımlı değişken olan kaza sonucunun bağımsız değişkenler tarafından iyi bir şekilde açıklandığı görülmüştür.

Çalışmaya bağımsız değişken olarak kaza sonucu ölümlü ve yaralanmalı olarak alınmış ve bağımsız değişkenler olarak ise çalışanların cinsiyeti, yaşı, mesleği, çalışılan sektör ve kıdem yılı alınmıştır. Bu değişkenler arasında sadece çalışanın iş kazası sonucunda iş görememe durumu değişkeninin anlamlı olduğu söylenebilir. Diğer değişkenler arasında bir ilişki bulunmamış olup bu değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olacağı beklenmiştir. Ancak çalışmaya sadece Bayburt ili dahil edilmiş olup bu ilimizin hem nüfusunun hem de işletmelerin azlığı dikkate alındığında buna bağlı olarak 2016-2019 yılları arasında meydana gelen iş kazalarına ilişkin verilerin azlığı nedeniyle ilişki bulunamadığı söylenebilir. Çalışmanın bir sonraki aşamasında verilerin temini için gerekli izinlerin alınması koşuluyla Türkiye geneli için yapılması düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışma Sosyal Güvenlik Kurumu Bayburt Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'nden alınan verilerle hazırlanmıştır. Bu verileri almamızda kolaylık sağlayan Bayburt Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation of Work Accidents by Logistic Regression Method: The Bayburt Case

*

Mehmet Bulut – Hakan Eygü
Bayburt University – Atatürk University

Work accidents is a fact that tried to take the necessary measures for the emphasis much more with each passing day and minimized in Turkey. Combating work accidents is not only possible with legislative regulations. At this point, it is very important to establish a culture of occupational health and safety primarily for employees and employers. In addition, it is necessary to diversify the academic studies to be conducted and to analyze both on a sectoral and regional and provincial basis. At this point, it is noteworthy that the lack of regional and province-based academic work against work accidents in Turkey. The most important reason for this is the inability to share official statistical data.

In our study, firstly, how the concept of work accident is handled in the Turkish legal system will be mentioned in general, and then some figures related to the statistics of the Social Security Institution regarding work accidents are shared. Finally, data related to work accidents that occurred between 2016-2019 provided by the Social Security Institution Bayburt Provincial Directorate were analyzed by binary logistic regression analysis.

The study is a descriptive survey study in terms of examining the work accidents occurring in the enterprises by including the variables in the work accident reporting forums in the analysis. Descriptive survey studies are carried out to reveal the current situation in terms of the determined variables in a sample. This method, which provides the opportunity to collect data from a large number of subjects, provides the opportunity to understand, group and identify the relationships between them.

The application method of the research is the relational screening model. Relational screening models are correlational studies examining the relationships between two or more variables. The purpose of these studies is to deter-

mine the co-variation of the variables or the relationships between the variables. In this study, binary logistic regression model, one of the regression models, was used as the application method. As a data set, the data of work accidents that occurred between 2016-2019 obtained from Bayburt Provincial Directorate of Social Security were used. Accordingly, 81 work accident data that occurred between these years were used in the study.

Since the subject of application is the examination of work accidents, it is determined that the logistic regression method is appropriate in the study and this method can be examined in three different groups as binary, sequential and multinomial logistic regression depending on the nature of the dependent variable. The reason for using the logistic regression method is that the function is very mathematically flexible, ease of use, and the results can be interpreted in a meaningful way. In addition, the fact that independent variables are suitable for multivariate normal distribution and that the variances and covariances of the groups known to be homogeneous can be used without the need for important assumptions. In the study, it was determined that binary logistic regression analysis was appropriate because the dependent variable was composed of two categories of data.

The aim of this study is to contribute to filling the gap in the domestic literature. It can be said that it is an original work that adds a different dimension to the work done in this field with the technique used. In the study, binary logistic regression model, one of the regression models, was used as the application method. Because our dependent variable consists of two categories of data, this method has been determined to be appropriate. The Pseudo R2 value, which is the suitability value of the model, was determined to be high and it was seen that the accident result, which is the dependent variable according to this value, is well explained by the independent variables. In the study, the independent variable was taken as fatal and injured as an accident, and the independent variables were the gender, age, profession, sector and seniority year of the employees. Among these variables, it can be said that the variable of not being able to work as a result of the worker's accident is meaningful. There was no relationship between the other variables and it was expected that there would be significant relationships between these variables. However, only the province of Bayburt was included in the study, and considering the scarcity of the population and businesses of this province, it can be said that there is no relation due to the low number of data related to

work accidents that occurred between 2016-2019. The next phase of the study, provided government authorizations necessary for the supply of data being considered for overall Turkey.

Kaynakça / References

- Akın, B.H. ve Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin ordinal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(37), 183-193.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ayten, E. (2015). Güncel iş kazaları verilerinin istatistiksel analizi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30(2), 227-242.
- Barkus, E., Foster, J. ve Yavorsky, C. (2006). *Understanding and Using Advanced Statistics*. 1. Addition, London:Sage Publications,
- Bekar, I., Otuç, D. ve Bekar, E. (2017). İş kazası ve meslek hastalıklarının maliyeti (2005-2014). *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3 (3), 479-489.
- Davas, A., Türk, M. ve Yüksel, M. (2016). Çalışma koşulları ve iş kazaları arasındaki ilişkisi: Bir hastane örneği. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16(60-61), 67-75.
- Durgun, M., Serin, H. ve Şahin, Y. (2015). Palet üretim işçilerinin çalışma ortamı ve iş kazaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 545-548.
- Erginel, N., ve Toptancı, Ş. (2017). İş kazası verilerinin olasılık dağılımları ile modellenmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 5, 201-212.
- Eygü, H., Özçomak, S., ve Orçanlı, K. (2018). İşletmelerde meydana gelen iş kazalarının iş sağlığı ve güvenliği bakımından incelenmesi. 19. *Uluslararası Ekonometri Yöneyim Araştırması ve İstatistik Sempozyumu*, Tam Metin Bildiri Kitabı, Antalya, Turkey.
- Eygü, H., ve Kılınç, A. (2019). Sosyo-ekonomik gelişmişlik algısı üzerinde etkili olan faktörlerin sıralı logit model yardımıyla araştırılması: Erzurum-Kayseri örneği. *Journal of Academic Value Studies*, 5 (5), 1023-1040.
- ILO (2018). *Statistics of occupational injuries*, 28.01.2019 tarihinde http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/tat/documents/meetingdocument/wcms_088373.pdf adresinden erişilmiştir.
- Kaplan, M. ve Çallı Kaplan, M. (2019). Türkiye’de çalışanların demografik özelliklerinin iş kazalarına etkilerinin analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 17 (2), 74-89.

- Nagelkerke, N. J. (1991). A note on a general definition of the coefficient of determination. *Biometrika*, 78(3), 691-692.
- Oğuz, Ö. (2018). İş kazası ve meslek hastalığında sigortaliya sağlanan yardımlar. *Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (18), 317-332.
- Oktay, E., ve Orçanlı, K. (2014). Atatürk Üniversitesinde internet bankacılığının kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 57-91.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi (Cilt 1, 2.Baskı)*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özkan, H. (2016). İş kazalarından doğan ceza sorumluluğunda kusur tespiti. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 20 (1), 511-571.
- Polat, B. ve Polat, A. (2017). İnşaat sektöründe Doğu Anadolu Bölgesi için iş güvenliği koşullarının incelenmesi. *IJPAS*, 3(1), 24-32.
- SGK (2016). *2016/21 sayılı Kısa Vadeli Sigorta Kolları Uygulamaları Genelgesi*. Ankara.
- SGK (2017). *2017 İstatistik Yıllığı*. Ankara. 02.02.2020 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari adresinden erişilmiştir.
- Sümer, H.H. (2019). *İş sağlığı ve güvenliği hukuku (3. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- TDK-Türk Dil Kurumu (2019). *Güncel Türkçe sözlük*. 31.01.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Ulutaş, B. (2016). Türkiye'deki illerin iş kazaları ve meslek hastalıkları açısından veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 23-46.
- Ünal, H. G., Arif, G. Ö. K., ve Kadir, G. Ö. K. Türkiye'de iş kazalarının il bazında analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 289-300.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bulut, M. ve Eygü, H. (2020). İş kazalarının lojistik regresyon yöntemi ile incelenmesi: Bayburt İli örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 4956-4974. DOI: 10.26466/opus.684909

Ortaokullarda İngilizce Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar

DOI: 10.26466/opus.704162

*

Mustafa Çelebi* – Nihan Yıldız Narinalp **

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Melikgazi/Kayseri/ Türkiye

E-Posta: mcelebi@erciyes.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0325-7528](https://orcid.org/0000-0002-0325-7528)

** Öğretmen, Şehit Üsteğmen Mustafa Şimşek Ortaokulu, Kocasinan / Kayseri / Türkiye

E-Posta: nhnyldz07@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0942-1704](https://orcid.org/0000-0002-0942-1704)

Öz

Bu araştırmanın amacı ülkemizde ortaokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunları belirlemektir. Yapılan bu çalışmada karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim öğretim yılında Kayseri ilinde görev yapan ortaokul İngilizce öğretmenleri oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen ortaokul İngilizce öğretmenleri (n=364) araştırmanın nicel boyutunun örneklemini oluşturmaktadır. Tesadüfi olarak seçilen 10 ortaokul İngilizce öğretmeni araştırmanın nitel boyutunun çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırma verileri ölçek ve görüşme formu ile elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, İngilizce öğretmenleri sınav sisteminin İngilizce öğretimini olumsuz etkilediğini, öğrencilerin sınıfta öğrendiklerini düzenli olarak tekrar etmediğini, yabancı dil eğitim programının etkili olmadığını, ders kitaplarının yeterli olmadığını, yeterli hizmet içi eğitim fırsatları sunulmadığını, bakanlığın bu konudaki çözümlerinin etkili olmadığını ve sınıf mevcutlarının kalabalık olduğunu düşünmektedirler. Öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlar ile mesleki kıdemleri ve öğrencilerinin gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ancak, öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar cinsiyetlerine, çalıştıkları okulun bulunduğu yere ve ders verdikleri sınıfların mevcutlarına göre farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil, İngilizce Öğretimi, Sorunlar

The Problems Encountered in English Language Teaching in Secondary Schools

*

Abstract

The purpose of this study is to define the problems of English teachers that they encounter in secondary schools. The universe of the research is composed of secondary school teachers working in Kayseri in 2016-2017 school year. Teachers determined by random sampling method constitute the sample of quantitative dimension of the research (n=364). Ten English teachers who are randomly selected from the study group formed the qualitative dimension of the research. Data was obtained by the scale form and the interview form. According to results of the study, teachers think that examination system affects English teaching in a negative way, students do not repeat regularly what they learn in the class, curriculum is not effective, course books are not efficient, there is not enough service training, ministry's solutions are not influential and the classes are overcrowded. There is a meaningful difference between teachers' problems and their seniority and students' income level. However, teachers' problems do not differ according to their gender, school place and classroom size.

Keywords: Foreign Language, Teaching English, Problems

Giriş

Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerle birlikte dünya üzerindeki sınırlar kaybolamaya ve ülkeler arasındaki ilişkiler artmaya başlamıştır. Özellikle, ikinci milenyum ile teknolojik gelişmeler hayatımızın her alanına yön vermeye başlamış ve uluslararası etkileşimi daha da arttırmıştır. İnternetin dünyanın her bölgesinde erişilebilir hale gelmesi ile insanlar arasında bir ortak paylaşım duygusu oluşturulmuş ve sosyal farkındalıktan protestoya, mizahtan sanatsal etkinliklere kadar birçok konuda paylaşımlar yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Bilim ve teknolojiye bu ilerlemeleri yakından takip edebilmek, bu ilerlemelere ayak uydurabilmek ve yabancı uluslarla iletişim kurabilmek için yabancı dil bilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Odabaşı (1997)'na göre gelişen teknoloji ile mesafeler kısalmış, iletişim ortamları yabancı dil öğrenimine olan ilginin de artmasına neden olmuştur. Oruç (2016) yabancı dilin yabancı ülke insanları ile iletişim kurmak, o ülkelerde eğitim yapmak, gezmek seyahat etmek, ekonomik, teknolojik, ticari ve bilimsel alışverişlerde bulunmak için öğrenildiğini ileri sürmektedir. Ateş Özdemir (2006)'e göre insanların hayatın birçok alanında çeşitli ilişkiler kurup yürütebilmeleri için uluslararası ortamda konuşulan dilleri de öğrenmeleri gerekmektedir.

Küreselleşen dünyada uluslararası, ticari ve kültürel ilişkileri yürütebilmek yabancı dil bilen bireyler yetiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Coşkun Demirpolat (2015)'a göre yabancı dil bilmek beşeri sermayenin geliştirilmesinde önemlidir ve bundan dolayı dünyanın pek çok ülkesinde yabancı dil öğretimi eğitim müfredatlarında önemli bir yere sahiptir.

Yabancı dil öğretimi ülkemizde de üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur ve yabancı dil öğretiminde verimi ve etkililiği artırmak için yıllardır çalışmalar yapılmaktadır. Eğitim sisteminde değişiklikler yapılması, yabancı dil öğretiminin ilkokuldan başlatılması ve ders saatleri ile ilgili değişiklikler yapılması bunlardan bazılarıdır. Ancak, verilen emeğe ve yapılan çalışmalara rağmen beklenen sonucun alınabildiğini söylemek zordur. Bu başarısızlığın nedenini tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Eğitim-öğretim ortamını etkileyen çeşitli sebeplerden bahsedilebilir.

Haznedar (2010) ülkemizde yabancı dilin verimli bir şekilde öğretilmesini engelleyen temel sebeplerin dil öğretiminde kullanılan yaklaşımlar ve uygulanan politikalar olduğunu belirtmiştir. Bunların yanında, nitelikli

öğretmen yetiştirme ile ilgili sorunların bulunduğunu, sınıfların kalabalık olduğunu ve okulların fiziki alt yapısının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Soner (2007) yabancı dil öğretiminin başarısızlık nedenlerini öğretmen sayısının yetersizliği, öğretmenlerin yeterli yabancı dil ve yöntem bilgisine sahip olmaması, sınıf mevcutlarının yüksek olması, araç gereç eksikliği, öğrencilerin yabancı dilin önemini kavrayamamış olmaları ve okul dışında yabancı dili pratik yapma imkânlarının olmaması şeklinde sıralamıştır. Bunların yanında, Özoğlu (2010) eğitim öğretim ortamının sahip olduğu fiziksel ve teknolojik olanaklar, okul yönetimi, okul aile birliğinin bulunması ve etkin olarak görev yapması gibi maddelerin eğitim verimliliğini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilediğini ifade etmiştir.

Işık (2008) yabancı dil öğretmeni yetiştirme sisteminin, yöntemle ilgili hataların ve dil planlamasındaki eksikliklerin yabancı dil öğretimindeki temel hatalar olduğunu ileri sürmektedir. Öğrencinin pasif kalması öğretmenin aktif olması, teknolojik araçların çok az kullanılması, dil becerilerini geliştirmek yerine dilbilgisi ağırlıklı ders yapılması, yöntem ve yaklaşımların özümsememesi ve sınav sisteminin yabancı dil öğretimini ikinci plana itmesi yabancı dil öğretim sürecinde istenen noktaya ulaşamamasının nedenlerinden birkaçıdır (Kuşçu, 2017).

Bu araştırmanın amacı yabancı dil öğretiminde yaşanan sorunları belirlemek ve yaşanan sorunları bazı değişkenler açısından incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlar nelerdir?
2. İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde karşılaştıkları sorunlar
 - a) Cinsiyetlerine
 - b) Kıdemlerine
 - c) Çalıştıkları okulun bulunduğu yere
 - d) Öğrencilerin ortalama gelir durumuna
 - e) Sınıfların ortalama mevcutlarına göre değişmekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada verilerin elde edilmesinde nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karma yöntem araş-

tırmaları bir çalışma ya da çalışmalar içindeki nicel ve nitel verilerin toplanmasını, analiz edilmesini ve yorumlanmasını içerir (Leech ve Onwuegbuzie, 2009). Araştırmanın nicel boyutunda var olan durumu ortaya çıkarmak için betimsel yöntemlerden tarama modeli kullanılmıştır. Nicel verilerin ardından nitel verilere de başvurulmuştur. “Nitel araştırma gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2016 – 2017 eğitim öğretim yılında Kayseri’de ortaokullarda görev yapmakta olan İngilizce öğretmenlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın nicel boyutunun örnekleme basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen ortaokul İngilizce öğretmenlerinden (n=364) oluşmaktadır. Bu örnekleme yönteminde evreni oluşturan her bir eleman örneğe girme konusunda eşit şansa sahiptir. Bundan dolayı hesaplamalar yapılırken her bir elemana verilecek ağırlık da aynıdır (Arıkan, 2004). Araştırmanın nitel boyutunun çalışma grubunu ise tesadüfi olarak seçilen 10 ortaokul İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine, mesleki kıdemlerine, çalıştıkları okulun bulunduğu yere, öğrencilerinin gelir durumuna ve sınıflarının mevcutlarına göre dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin 271 (%74,5)’inin kadın, 93 (%25,5)’ünün erkek, 103 (%28,3)’ünün mesleki kıdeminin 1-5 yıl, 68 (%18,7)’inin 6-10 yıl, 37 (%10,2)’sinin 11-15 yıl, 34 (%9,3)’ünün 16-20 yıl ve 122 (%33,5)’sinin 21 yıl ve üzeri, 29 (%8)’unun köyde, 12 (%3,3)’sinin kasabada, 104 (%28,6)’ünün ilçe merkezinde ve 219 (%60,2)’unun il merkezinde çalıştığı, 13 (%3,6)’ünün öğrencilerinin gelir durumu çok iyi, 78 (%21,4)’inin iyi, 220 (%60,4)’sinin orta ve 53 (%14,6)’ünün kötü olduğu ve 55 (%15,1)’inin ders verdiği sınıf mevcudunun 15-20 arası, 162 (%44,5)’sinin 21-30 arası, 97 (%26,6)’sinin 31-35 arası, 34 (%9,3)’ünün 36-40 arası ve 16 (%4,4)’sinin 40 ve üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet, mesleki kıdem, çalıştıkları okulun bulunduğu yer, öğrencilerinin gelir durumu ve sınıf mevcudu değişkenlerine göre dağılımları

Değişken	Özellikler	F	%
Cinsiyet	Kadın	271	74,5
	Erkek	93	25,5
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	103	28,3
	6-10 yıl	68	18,7
	11-15 yıl	37	10,2
	16-20 yıl	34	9,3
	21 yıl ve üzeri	122	33,5
Okul Yeri	Köy	29	8,0
	Kasaba	12	3,3
	İlçe Merkezi	104	28,6
	İl Merkezi	219	60,2
Gelir Durumu	Çok iyi	13	3,6
	İyi	78	21,4
	Orta	220	60,4
	Kötü	53	14,6
Sınıf Mevcudu	15-20	55	15,1
	21-30	162	44,5
	31-35	97	26,6
	36-40	34	9,3
	40 ve üzeri	16	4,4

Veri Toplama Araçları

Tarama araştırmalarında amaç araştırma konusu ile ilgili mevcut durumun fotoğrafını çekmek ve bu durumu betimlemektir. Tarama araştırmalarında bir konuya ilişkin katılımcı görüşleri, yetenek, ilgi, tutum, beceri gibi özellikleri belirlenir ve diğer çalışmalara nazaran görece daha geniş örneklemeler üzerinde yapılır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2015).

Veri toplama aracının birinci bölümünde öğretmenlerin cinsiyeti, kıdemi, çalıştıkları okulun bulunduğu yer, öğrencilerinin gelir durumu ve sınıf mevcudlarını belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu bulunmaktadır. Araştırma verilerini toplamak için kullanılan ölçek Doğan (2009)'ın İngilizce Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlilik Algıları ve İngilizce Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar adlı çalışmasından alınmıştır.

Ölçek öğretmenlerin İngilizce dersinin öğretiminde algıladıkları sorunlara yönelik 19 sorudan oluşmaktadır. Maddelerin cevaplandırılmasında beşli likert ölçeğinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda ise veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacılara sağladığı en büyük kolaylık görüşmenin önceden hazırlanan bir görüşme formuna dayalı olarak sürdürülmesi ve bundan dolayı daha sistematik ve karşılaştırılabilir bir şekilde bilgi sunmasıdır. Görüşme formunun hazırlanması aşamasında alanyazın taraması yapılmış, hazırlanacak formun kapsamı ve içeriği belirlenmiştir. Hazırlanan görüşme soruları ile öğretmenlerle pilot görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sorularının açık, net ve anlaşılır olup olmadığı test edilmiştir. Pilot görüşme yapılan öğretmenler araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır. Formun son hali için tez danışmanı ve üç öğretim üyesinin görüşüne başvurularak uzman görüşü alınmış ve yapılan öneriler doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Nitel verileri toplama aracının öğretmenlere dağıtılması için Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü arasında yapılan yazışmalar sonucu gerekli izin alınmıştır. Alınan bu izin ile veri toplama araçları 2016 - 2017 eğitim öğretim yılında Kayseri ilinde, ilçe ve köylerinde bulunan ortaokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerine dağıtılmış ve 364 ölçek değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler tamamen gönüllülük esasına göre seçilmiş, hiçbiri araştırmaya katılmaya zorlanmamıştır. Görüşme verileri 6 farklı ortaokulda çalışan 10 İngilizce öğretmeni ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce görüşmelerin ses kayıt cihazına kaydedilmesi konusunda öğretmenlerin izni alınmıştır. Verilerin toplanması süresince gizlilik ilkesine uyulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel veri toplama kısmında ölçek sorularına öğretmenlerin verdikleri cevaplar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Aktarılan veriler araştırmanın problemi ve alt problemleri doğrultusunda bir istatistik programıyla analiz edilmiştir. Katılımcılara ait kişisel bilgiler bölümünün frekans (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Katılımcıların ölçekteki likert türü

sorulara verdikleri cevapların analizinde yaşanan sorunların cinsiyetlerine göre nasıl farklılaştığını bulmak için t testi kullanılmıştır. Öğretmenlerin yaşadıkları sorunların mesleki kıdem, okulun bulunduğu yer, öğrencilerin ortalama gelir durumu, sınıfların ortalama mevcutları değişkenlerine göre nasıl değiştiğini bulmak için ise tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. Öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlarda gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla SCHEFFE testi yapılmıştır.

Araştırmanın nitel veri toplama kısmında ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler yazılı metne dönüştürülmüş, görüşmecilerin onayına sunulmuştur. Görüşmecilerin onayının ardından analizlere başlanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde araştırmacı tarafından elde edilen veriler daha önce belirlenmiş olan temalar doğrultusunda özetlenir ve yorumlanır. Katılımcıların görüşlerini etkileyici bir şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılara sıklıkla yer ayrılır. Betimsel analizin amacı edinilen verileri okuyucuya düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde takdim etmektir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Elde edilen veriler aralıklı olarak üç kez tek tek okunmuştur. Kodlar ve temalar oluşturulmuştur. Belirlenen bu kodlar ve temalar iki uzmana ayrı ayrı incelettirilmiş ve gerekli görülen düzeltmeler yapılmıştır. Öğretmenlerden elde edilen verileri isimlerini açıklamadan sunabilmek için görüşme yapılan ilk öğretmene Ö1 ve sırasıyla her öğretmene (Ö1, Ö2, Ö3...) kod verilmiştir. Öğretmenlerin görüşlerini sunarken sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların saptanması amacıyla hazırlanmış olan ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ilişkin istatistiki bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir. Ölçeği cevaplayan öğretmenlerin verdikleri cevaplar, cevapların yüzdeleri ve ortalamaları listelenmiştir.

Tablo 2. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Verdikleri Cevap Yüzdeleri ve Ortalamaları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	©
Sınav sistemi teste yönelik çalışma gerektirdiği için İngilizce öğretimine olumsuz yansımıştır.	f 5 % 1,4	17 4,7	36 9,9	80 22,0	226 62,1	4,39
Öğrenciler yeterince belirli aralıklarla tekrarlar yapmıyorlar.	f 3 % ,8	16 4,4	45 12,4	116 31,9	184 50,5	4,27
Ders kitapları yetersiz.	f 8 % 2,2	14 3,8	51 14,0	93 25,5	198 54,4	4,26
Müfredat İngilizce öğretiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde yetersiz kalıyor.	f 9 % 2,5	18 4,9	36 9,9	107 29,4	194 53,3	4,26
İngilizce öğretimiyle ilgili destekleyici yardımcı kaynaklara her öğrenci ulaşamıyor.	f 6 % 1,6	27 7,4	55 15,1	103 28,3	173 47,5	4,13
Bakanlığın İngilizce öğretimiyle ilgili sunumları ve çözümleri yeterli değil.	f 8 % 2,2	21 5,8	62 17,0	112 30,8	161 44,2	4,09
İngilizce öğretimindeki çağdaş gelişmelerin aktarıldığı yeterli sayıda hizmet içi eğitim programı sunulmamaktadır.	f 14 % 3,8	23 6,3	60 16,5	106 29,1	161 44,2	4,04
Öğrenciler yeterli ön hazırlık yapmadan derse geliyorlar.	f 5 % 1,4	40 1,4	58 15,9	102 28,0	159 43,7	4,02
İngilizce öğretiminde okul ve bölge zümre toplantıları, çözüme etki bakımından yetersiz kalıyor.	f 13 % 3,6	31 8,5	80 22,0	106 29,1	134 36,8	3,87
Sınıf mevcutları çok yüksek. Her öğrenciyle yeterli ilgilenme şansı tanımıyor.	f 23 % 6,3	42 11,5	70 19,2	89 24,5	140 38,5	3,77
Öğrenci velileri öğrencilere yeterli çalışma ortamı oluşturamıyor.	f 9 % 2,5	35 9,6	106 29,1	100 27,5	114 31,3	3,76
Öğrenci velileri öğrencilere yeterli destek ve teşvikte bulunmuyor.	f 11 % 3,0	49 13,5	90 24,7	109 29,9	105 28,8	3,68
Okullarda İngilizce öğretimini destekleyecek bilgisayar ve diğer teknolojik kaynaklar yetersiz.	f 53 % 14,6	75 20,6	73 20,1	63 17,3	100 27,5	3,23
Öğrenciler diğer temel derslere gösterdikleri önemi ve ilgiyi İngilizce dersine göstermiyorlar.	f 53 % 14,6	79 21,7	60 16,5	87 23,9	85 23,4	3,20
Haftalık girdiğim şube sayısı ve ders saati çok fazla.	f 69 % 19,0	83 22,8	77 21,2	58 15,9	77 21,2	2,98
Okul idarecileri İngilizce öğretimini yeterince önemsemiyor	f 84 % 23,1	97 26,6	73 20,1	62 17,0	48 13,2	2,71
İngilizce öğretimiyle ilgili akademik alandaki gelişmeleri yeterince takip edemiyorum.	f 89 % 24,5	96 26,4	79 21,7	71 19,5	29 8,0	2,60
Kendimi İngilizce öğretiminde tam yeterli göremiyorum.	f 167 % 45,9	97 26,6	40 11,0	36 9,9	24 6,6	2,05
İngilizce öğretimiyle ilgili kaynaklara ulaşamıyorum.	f 154 % 42,3	112 30,8	46 12,6	36 9,9	16 4,4	2,03

Tablo 2'ye göre öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde “Sınav sistemi teste yönelik çalışma gerektirdiği için İngilizce öğretimine olumsuz yansımıştır” maddesinin en yüksek ortalamaya (=4,39) sahip olduğu görülmektedir. Yeni sınav sisteminin teste yönelik olması İngilizce öğretiminde öğretmenler tarafından vurgulanan en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerde öğretmenler yaşadıkları önemli sorunlardan birinin öğrencilerin merkezi sınav odaklı çalışmaları, dört temel dil becerisi üzerinde çalışmak yerine sadece test çözmeleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konu ile ilgili bazı dikkat çekici alıntılara yer verilmiştir: “Öğrenciler merkezi sınav odaklı, test odaklı çalıştıkları için konuşmak istemiyorlar, çekiniyorlar, konuşmayı bilmiyorlar, pratik yok” (Ö2). “Öğrencilerin sınav sürecinde İngilizce öğrenemediklerini düşünüyorum. Tamamen soru odaklı çalışıyorlar, hangi teknikle çözülebilir, hangi kelime nasıl çıkabilir. Günlük hayatta kullanamıyorlar. Dört duvara mahkum” (Ö5). “Sınav sisteminde çocuklar sadece bu seneyi kurtarmak için öğreniyorlar. Ben sınavda başarılı olacak kadar öğreniyim, sınavı kazanayım gerisi çok da önemli değil diye düşünüyorlar” (Ö10).

Bu maddeyi takiben “Öğrenciler yeterince belirli aralıklarla tekrarlar yapmıyorlar” (=4,27) maddesi yaşanan ikinci en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler de bu bulguyu destekler niteliktedir. Öğretmenler öğrencilerin ders tekrarı yapmadıklarını, bir kısmının ödevlerini bile yapmadıklarını ve öğretimin sadece sınıfta işlenen dersle sınırlı kaldığını belirtmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir: “Biz örneğin bir üniteyi ortalama dört hafta öğreniyoruz. Her şey güzel bu süreçte çocuklar anlamış görünüyor, etkinlikleri güzel yapıyoruz. Bir sonraki üniteye geçince öğrencilere geçmişe dair bir soru soruyorum. Sanki hiç onları öğrenen, bir ay boyunca o etkinlikleri yapan biz değiliz gibi. Okulda derse giriyorlar kırk dakika, sonrası yok bitti” (Ö1). “Öğrencilerin çoğu düzenli çalışmıyor. Verilen ödevleri zamanında yapmıyorlar” (Ö3).

“Ders kitapları yetersiz” maddesi (=4,26) öğretmenler tarafından üçüncü en büyük sorun olarak belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde de öğretmenlerin ders kitaplarını etkinlik ve alıştırma sayısı bakımından yetersiz gördükleri tespit edilmiştir. Öğretmenler kaynak kitap aldırarak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca dinleme metinlerinin yer aldığı CD'lerin de MEB tarafından okullara ulaştırılmamasının dersin verimli bir şekilde işlenmesini engellediğini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda görüşmelerde ifade edilen görüşler şu şekildedir: “Ders kitabını kullanmıyorum. İçeriği yeterli değil.

Sönük yani. sınıfa sönük bir kitapla girince öğrencilerin motivasyonları da düşüyor. Kaynak kitap aldırđım. Oyunlar var, etkinlikler bol, görsellik var. Çok daha zevkli ders yapıyoruz” (Ö2). “MEB’in kitaplarını etkinlikleri açısından yetersiz görüyorum, basit görüyorum. Ek kaynaklar aldırıyorum öğrencilerime çünkü bizim bol etkinlik yapmamız lazım” (Ö4). “Kim hazırlıyor, nasıl hazırlıyor bilmiyorum ama son yıllarda sürekli değişiyor. Bir istikrar yok. Her sene farklı. Biz de kendi kitaplarımızı aldırđık. Devlet kitabından da bazı etkinlikler yapıyoruz, ödev veriyoruz ama ana kitap bizim aldırđığımız kaynak kitap. Oradan takip ediyoruz dersi” (Ö5). “Genel olarak ders kitaplarındaki en büyük eksikliğin dinleme metinleri olduğunu düşünüyorum. Kitaplar gönderiliyor ama CD gönderilmiyor. İnternette dinleme metni arayışına giriyoruz çoğunu da bulamıyoruz” (Ö8).

“Müfredat İngilizce öğretiminde başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde yetersiz kalıyor” (=4,26) maddesi yaşanan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmelerde öğretmenlerin ders saatlerinin yetmediği ve dört temel beceriye zaman ayıramadıklarını ifade etmeleri bu bulguyu desteklemektedir. Okullarında seçmeli ders olarak yabancı dil dersi açılan öğretmenler bu ders saatlerini de kullanarak müfredatı ancak yetiştirebildiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu konu ile ilgili görüşleri şöyledir: “5. Sınıflarda müfredat ders sayısına göre biraz yoğun diyebilirim. Çünkü haftada üç saat dersimiz var beşinci sınıflarla. Örneğin birinci üniteye üç tane konu var, yetiştiremiyoruz. Ayrıca beşinci sınıflarda dört temel beceri üzerine de yoğunlaşamıyoruz” (Ö3). “İlk birkaç ünite hariç zorlanmıyorum, yetiştirebiliyorum. Ama seçmeli İngilizce derslerimiz de olduğu için yetişiyor. Yoksa haftalık üç saatte kesinlikle yetişmiyor” (Ö7). “Dört temel becerinin de dengeli bir şekilde müfredatta olması gerekiyor. Beşinci sınıflarda dinleme etkinliklerine çok yer ayrılmış ama CD yok yapıtıramıyoruz. Sekizinci sınıflarda yazma ya da okuma daha fazla. Çocuklar dinlemeden geri kalıyorlar. Ders saati kesinlikle yetmiyor. Seçmeli İngilizce dersi ile birlikte yeterli oluyor ancak. Hem İngilizce hem de seçmeli İngilizce dersine girdiğim sınıflarda yetiştirebiliyorum sıkıntı olmuyor ama seçmeli İngilizce dersine girmediğim sınıflarda sadece konu anlatabiliyorum, etkinlik yapıtıramıyorum. Müfredatı yetiştirme derdine düşüyorum” (Ö8).

“İngilizce öğretiliyle ilgili destekleyici yardımcı kaynaklara her öğrenci ulaşamıyor” (=4,13) maddesi öğretmenler tarafından önemli bir sorun olarak belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin çalıştıkları okulların hiçbirinde öğrencilerin faydalanabilecekleri İngilizce kaynakların bulunduğu kütüphane ya da dil laboratuvarı gibi bölümlerin olmadığı tespit edil-

miştir. Ayrıca öğrencilerin çoğunun gerekli kaynakları alabilmek için yeterli maddi güce sahip olmadıkları, birçoğunun evinde bilgisayar ve internet bulunmadığı öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. *“Benim okulum sosyoe-konomik düzeyi düşük bir okul, öğrencilerin kaynak almaları zor, evinde bilgisayarı interneti olan bile çok az sayıda öğrenci var”* (Ö1). *“Zaten öğrencilerimizin maddi durumu kötü, dersleri için gerekli olan materyalleri almakta bile zorlanıyorlar. Onlardan ekstra bir şey almalarını talep etmemiz çok zor”* (Ö7).

“Bakanlığın İngilizce öğretimiyle ilgili sunumları ve çözümleri yeterli değil” (=4,09) ve “İngilizce öğretimindeki çağdaş gelişmelerin aktarıldığı yeterli sayıda hizmet içi eğitim programı sunulmamaktadır” (=4,04) maddeleri de öğretmenler tarafından öne çıkan sorunlar olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin çoğu mesleki gelişimlerine olanak sağlayacak hizmet içi eğitimlerin sayısının çok az olduğunu yapılan bu çalışmaların da verimsiz geçtiğini ifade etmişlerdir. Bu konu ile ilgili öğretmen görüşleri şu şekildedir: *“Eskiden seminerlerimiz çok olurdu. Orada güzel şeyler öğrenirdik. Hafta sonları yabancı kökenli hocalar gelirdi. Çok güzel olurdu. Sertifikalar verirlerdi. Koskaca hocalar oyunlar oynardık. Bu oyunları sınıflarda uygulardık. Bundan 10 yıl önce düşünün”* (Ö2). *“Hizmet içi eğitimler çok da sağlıklı olmuyor. Geçen gün gittik 300 kişi, bir salona alındık. Havasız. Konuşmacı görünmüyor. Bu şekilde çok da faydalı olmuyor”* (Ö6). *“Hizmet içi eğitimler bence sayı olarak yeterli değil. Öğretmenler olarak öğrencilere faydalı olacak eğitimlere çok fazla dahil edilmiyoruz. İlk mesleğe başladığımda bir seminere katılmıştım. 3 gün dolu dolu geçmişti. Öğrenci gibi çalışmıştık. Çok şey öğrendik. Ama maalesef sadece o yıl katıldım. Keşke bu tarz seminerlere daha fazla yer verilse. Uygulamaya daha fazla yer verilmeli diye düşünüyorum”* (Ö9).

“Sınıf mevcutları çok yüksek. Her öğrenciyle yeterli ilgilenme şansı tanımıyor” (=3,77) maddesi de öğretmenler tarafından önemli bir sorun olarak ifade edilen maddelerdendir. Görüşme yapılan öğretmenlerin büyük bir kısmı sınıf mevcutlarının fazla olmasının yabancı dil öğretiminin verimli şekilde gerçekleştirilmesini engellediği görüşündedirler. Sınıf mevcutlarının fazla olmasından dolayı her öğrencinin yeterli pratik yapma fırsatı bulamadığını ileri sürmektedirler. Bu konudaki öğretmen görüşleri şu şekildedir: *“Sınıf mevcutları ortalama 35. Konuşma derslerinde problem oluyor”* (Ö5). *“Sınıf mevcutlarımız 30 civarı. Dersin 40 dakika olduğunu düşünürsek bireysel eğitim için açığı çok da gerçekçi değil”* (Ö6). *“40 kişilik bir sınıfta nasıl İngilizce konuşturmayı becerebilirsin ki. Herkese ulaşamıyorsun. Her öğrenciye zaman ayıramıyorsun”*

sun" (Ö7). "Sınıflar çok kalabalık 30-35 kişi. Dil öğrenme açısından her öğrencinin derse katılımı mümkün olmuyor. Bireysel farklılıkları düşündüğünüzde bu sefer ders yetmiyor" (Ö8). "Sınıflarımız ortalama 30 kişi. Beşinci ve altıncı sınıflarda bu sayı daha da artıyor. Kalabalık sınıf öğretmenin herkesle ayrı ayrı ilgilenememesi demek. Bireysel ilgilenme imkanımız azalıyor. Öğrendiklerini kontrol etme şansımız azalıyor" (Ö9). Görüşme yapılan öğretmenlerden bir tanesi ise sınıf mevcutlarının bir sorun teşkil etmediğini derslerin verimli bir şekilde işlenebildiğini ve neredeyse tüm öğrencilerin bir ders saati boyunca derse katılımlarının sağlanabildiğini ifade etmiştir. Bu görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: "Sınıf mevcutlarımız 18-20 kişi. Öğrencilerin derse katılımı için zaman bulabiliyoruz. Bir ders boyunca aşağı yukarı hepsi katılmış oluyor" (Ö3).

Tablo 2'ye göre "İngilizce öğretimiyle ilgili kaynaklara ulaşamıyorum" maddesinin en düşük ortalamaya (=2,03) sahip olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin İngilizce öğretimiyle ilgili kaynaklara ulaşmada en az sorun yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Öğretmenler daha çok internet aracılığı ile gerekli kaynaklara ulaşabildiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir: "EBA'yi ve bazı internet sitelerini kullanıyorum. Çok güzel kelime oyunları var onları açıyorum. Hem oyun oynuyorlar hem de öğreniyorlar" (Ö3). "EBA ve diğer internet sitelerinden faydalaniyorum" (Ö6).

Bu maddenin ardından "Kendimi İngilizce öğretiminde tam yeterli göremiyorum" (=2,05) ve "İngilizce öğretimiyle ilgili akademik alandaki gelişmeleri yeterince takip edemiyorum" (=2,60) maddeleri en düşük ortalamaya sahip maddeler olarak gelmektedir. Öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin ve alanlarıyla ilgili akademik gelişmeleri takip edebilmelerinin en az sorun yaşadıkları konular arasında olduğu belirlenmiştir. Öğretmenler görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir: "Kendimizi güncellememiz, sürekli yeniliklere adapte etmemiz, bilgi sahibi olmamız lazım. Zaten benim yüksek lisans yapma amacım buydu" (Ö5). "Sene sene kendimi geliştiriyorum aslında. Nasıl anlatacağım diye düşünmek yerine artık farklı farklı oyunlar oynatıyor ve farklı farklı teknikler uygulayabiliyorum" (Ö8). Bunun yanında görüşme yapılan öğretmenlerden biri ise öğretmenlerin kendilerini çok geliştirmediklerinden bahsetmiştir: "Çok dışa açık değiliz, kendimizi çok geliştirmiyoruz. Belki bir de şu oluyor. devlet okuluna adım atınca insan kendini daha bir rahat hissediyor" (Ö7).

"Okul idarecileri İngilizce öğretimini yeterince önemsemiyor" (=2,71) maddesinin de düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde de bir öğretmen İngilizce etkinliklerinin okul idaresi tarafın-

dan önemsenmediğini ifade etmiştir. Görüşünü şu sözleriyle dile getirmiştir: “Mesela yaşamış olduğum bir örnek. Zümre olarak karar almıştık. Ana dili İngilizce olan birini sınıfa davet edelim çocuklara konuşma fırsatı sağlayalım diye. Avusturalyalı birini davet etmek istedim. Okul idaremiz maalesef ilgilenmedi bu fikrimizi gerçekleştiremedik” (Ö9).

İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunlar Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşmakta mıdır?

İngilizce öğretmenlerinin yaşadıkları sorunların cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşma T-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	̄	SS	F	p
Kadın	271	3,538	,564	,669	,828
Erkek	93	3,554	,617		

Tablo 3 incelendiğinde, kadın öğretmenlerin ortalamasının 3,538, erkek öğretmenlerin ortalamasının ise 3,554 olduğu görülmektedir. Yapılan t testi sonucu İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini ifade etmektedir ($p>0.05$).

İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunlar Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Farklaşmakta mıdır?

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların mesleki kıdemlerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 4 ve 5’te verilmiştir.

Tablo 4’e göre en yüksek puan ortalamasının 3,719 ile kıdemleri 1-5 yıl arasında olan öğretmenlere ait olduğu bunu sırasıyla 3,614 ortalama ile kıdemleri 16-20 yıl, 3,580 ortalama ile kıdemleri 6-10 yıl, 3,411 ortalama ile kıdemleri 11-15 yıl, ve 3,058 ortalama ile kıdemleri 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin izlediği görülmektedir.

Tablo 4. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Kıdem	N	*	SS	Standart Hata
1-5 yıl	103	3,719	,621	,061
6-10 yıl	122	3,580	,484	,043
11-15 yıl	68	3,411	,518	,062
16-20 yıl	37	3,614	,774	,127
21 yıl ve üzeri	34	3,058	,185	,031
Toplam	364	3,542	,577	,030

Öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların mesleki kıdemlerine göre farklılaşmasına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Farklılaşma ANOVA Testi Sonuçları

Kıdem	KT	Sd	KO	F	p
Gruplar içi	12,707	4	3,177	10,511	,000
Gruplar arası	108,496	359	,302		
Toplam	121,203	363			

Tablo 5 incelendiğinde ortaokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlarda kıdemlerine göre anlamlı düzeyde farklılık görülmektedir ($p < 0.05$). Grupların puan ortalaması arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Scheffe test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların mesleki kıdem değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası post-hoc Scheffe test sonucunda kıdemleri 1-5 yıl olan öğretmenler ile kıdemleri 11-15 yıl arasında olan öğretmenler ile anlamlı düzeyde bir farklılık saptanmıştır ($p < 0.05$). Bu bulguya göre mesleki kıdemleri 1-5 yıl olan öğretmenlerin yaşadıkları sorun düzeyi mesleki kıdemleri 11-15 yıl olan öğretmenlerinkinden anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca kıdemleri 21 yıl ve üzeri olan öğretmenler ile kıdemleri 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 16-20 yıl olanlar arasında anlamlı düzeyde bir farklılık saptanmıştır ($p < 0.05$). Buna göre mesleki kıdemleri 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin yaşadıkları sorun düzeyi mesleki kıdemleri 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 16-20 yıl olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde düşüktür.

Tablo 6. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Hangi Alt Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Post-Hoc Scheffe Testi Sonuçları

(I) Kıdem	(J) Kıdem	Ortalamalar Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig
1-5 yıl	6-10 yıl	,138	,073	,474
	11-15 yıl	,307*	,085	,013
	16-20 yıl	,104	,105	,912
	21 ve üzeri	,660*	,108	,000
6-10 yıl	1-5 yıl	-,138	,073	,474
	11-15 yıl	,169	,083	,386
	16-20 yıl	-,033	,103	,999
	21 ve üzeri	,521*	,106	,000
11-15 yıl	1-5 yıl	-,307*	,085	,013
	6-10 yıl	-,169	,083	,386
	16-20 yıl	-,203	,112	,512
	21 ve üzeri	,352	,115	,056
16-20 yıl	1-5 yıl	-,104	,105	,912
	6-10 yıl	,033	,103	,999
	11-15 yıl	,203	,112	,512
	21 ve üzeri	,555*	,130	,001
21 ve üzeri	1-5 yıl	-,660*	,108	,000
	6-10 yıl	-,521*	,106	,000
	11-15 yıl	-,352	,115	,056
	16-20 yıl	-,555*	,103	,001

İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunlar Çalıştıkları Okulun Bulunduğu Yere Göre Farklılaşmakta mıdır?

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların çalıştıkları okulun bulunduğu yere göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 11 ve 12’de verilmiştir.

Tablo 7. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Çalıştıkları Okulun Bulunduğu Yere Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Okul Yeri	N	*	SS	Standart Hata
Köy	29	3,733	,562	,104
Kasaba	12	3,407	,603	,174
İlçe Merkezi	104	3,567	,561	,055
İl Merkezi	219	3,513	,583	,039
Toplam	364	3,542	,577	,030

Tablo 7’ye göre en yüksek puan ortalamasının 3,733 ile köyde çalışan öğretmenlere ait olduğu bunu sırasıyla 3,567 ortalama ile ilçe merkezinde çalış-

şan, 3,513 ortalama ile il merkezinde çalışan ve 3,407 ortalama ile kasabada çalışan öğretmenlerin izlediği görülmektedir.

Öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların çalıştıkları okulun bulunduğu yere göre farklılaşmasına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Çalıştıkları Okulun Bulunduğu Yere Göre Farklılaşma ANOVA Testi Sonuçları

Okul Yeri	KT	Sd	KO	F	p
Gruplar içi	1,528	3	,509	1,532	,206
Gruplar arası	119,675	360	,332		
Toplam	121,203	363			

Tablo 8 incelendiğinde, ortaokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların çalıştıkları okulun bulunduğu yere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunlar Öğrencilerinin Gelir Durumuna Göre Farklılaşmakta mıdır?

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların öğrencilerin gelir durumuna göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 9 ve 10’da verilmiştir.

Tablo 9. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Öğrencilerinin Gelir Durumuna Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Öğrencilerin Gelir Durumu	N	̄	SS	Standart Hata
Kötü	53	3,738	,506	,069
Orta	220	3,593	,551	,037
İyi	78	3,344	,639	,072
Çok iyi	13	3,085	,328	,091
Total	364	3,542	,577	,030

Tablo 9’a göre en yüksek puan ortalamasının 3,738 ile öğrencilerinin gelir durumu kötü düzeyde olan öğretmenlere ait olduğu bunu sırasıyla 3,593 ortalama ile öğrencilerinin gelir durumu orta düzeyde olan öğretmenlerin, 3,344 ortalama ile öğrencilerinin gelir durumu iyi düzeyde olan öğretmenle-

rin ve 3,085 ortalama ile öğrencilerinin gelir durumu çok iyi düzeyde olan öğretmenlerin izlediği görülmektedir.

Öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların öğrencilerinin gelir durumuna göre farklılaşmasına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Öğrencilerinin Gelir Durumuna Göre Farklılaşma ANOVA Testi Sonuçları

Öğrencilerin Gelir Durumu	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar içi	8,395	3	2,798	8,931	000
Gruplar arası	112,808	360	,313		
Toplam	121,203	363			

Tablo 10 incelendiğinde, ortaokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlarda öğrencilerinin gelir durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık görülmektedir ($p < 0.05$). Grupların puan ortalaması arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Scheffe test sonuçları Tablo 4.11’de verilmiştir.

Tablo 11. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Öğrencilerinin Gelir Durumuna Göre Hangi Alt Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Üzere Yapılan Post-Hoc Scheffe Testi Sonuçları

(I) Öğrencilerin Gelir Durumu	(J) Öğrenci Gelir Durumu	Ortalamalar Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig
Kötü	Orta	,147	,085	,409
	İyi	,394*	,099	,002
	Çok iyi	,653*	,173	,003
Orta	Kötü	-,145	,085	,409
	İyi	,248*	,073	,011
	Çok iyi	,508*	,159	,019
İyi	Kötü	-,394*	,099	,002
	Orta	-,248*	,073	0,11
	Çok iyi	-,259	,167	,497
Çok iyi	Kötü	-,653*	,173	,003
	Orta	-,508*	,159	,019
	İyi	-,259	,167	,497

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların öğrencilerinin gelir durumu değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası post-hoc Scheffe test sonucunda öğrencilerinin gelir durumu kötü

düzye de olan öğretmenler ile öğrencilerinin gelir durumu iyi ve çok iyi düzye de olan öğretmenler arasında anlamlı düzye de bir farklılık görölmektedir ($p<0.05$). Bu bulguya göre öğrencilerinin gelir durumu kötü düzye de olan öğretmenlerin yaşadıkları sorun düzye yi öğrencilerinin gelir durumu iyi ve çok iyi düzye de olan öğretmenlerin yaşadıkları sorun düzye yinden anlamlı düzye de yüksektir. Ayrıca, öğrencilerinin gelir durumu orta düzye de olan öğretmenler ile öğrencilerinin gelir durumu iyi ve çok iyi düzye de olan öğretmenler arasında anlamlı düzye de bir farklılık görölmektedir ($p<0.05$). Buna göre, öğrencilerinin gelir durumu orta düzye de olan öğretmenlerin yaşadıkları sorun düzye yi öğrencilerinin gelir durumu iyi ve çok iyi düzye de olan öğretmenlerin yaşadıkları sorun düzye yinden anlamlı düzye de yüksektir.

İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunlar Ders Verdikleri Sınıfların Mevcutlarına Göre Farklılaşmakta mıdır?

İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların ders verdikleri sınıfların mevcutlarına göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 12 ve 13'te verilmiştir.

Tablo 12. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Ders Verdikleri Sınıfların Mevcutlarına Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Sınıf Mevcudu	N	*	SS	Standart Hata
15-20	55	3,600	,608	,082
21-30	162	3,535	,575	,045
31-35	97	3,501	,576	,058
36-40	34	3,588	,511	,087
40 ve üzeri	16	3,578	,677	,169
Toplam	364	3,542	,577	,030

Tablo 12'ye göre en yüksek puan ortalamasının 3,600 ile sınıf mevcutları 15-20 olan öğretmenlere ait olduğu bunu sırasıyla 3,588 ortalama ile sınıf mevcutları 36-40 olan öğretmenlerin, 3,578 ortalama ile sınıf mevcutları 40 ve üzerinde olan öğretmenlerin, 3,535 ortalama ile sınıf mevcutları 21-30 olan öğretmenlerin ve 3,501 ortalama ile 31-35 olan öğretmenlerin izlediği görölmektedir.

Öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların ders verdikleri sınıfların mevcutlarına göre farklılaşmasına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. İngilizce Öğretmenlerinin İngilizce Öğretiminde Yaşadıkları Sorunların Ders Verdikleri Sınıfların Mevcutlarına Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Sınıf Mevcudu	KT	Sd	KO	F	p
Gruplar içi	,447	4	,112	,332	,856
Gruplar arası	120,756	359	,336		
Toplam	121,203	363			

Tablo 13 incelendiğinde, ortaokullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların ders verdikleri sınıfların mevcuduna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın nicel veri toplama aracı olan ölçekte yer alan sorulardan ve nitel veri aracı olan görüşmelerden elde edilen verilere göre öğretmenler sınav sisteminin İngilizce öğretimini olumsuz etkilediği görüşündedirler. İngilizce becerisinin sadece testle ölçülmesinin dersi mekanikleştirdiğini, dört temel beceriye odaklanmak yerine sadece test tekniği ile ders yapmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Nitekim okulun ve öğretmenlerin başarısı da öğrencilerin merkezi sınav başarılarına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Gök Çatal (2015), Kızıldağ (2009) ve Cheng (2004) de yaptıkları araştırmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Gök Çatal (2015), sınav odaklı ders işlendiği için öğrencilerde dil ediniminin tamamen gerçekleşmediği, dört temel beceriye yeterince değinilmediği ve test odaklı çalışıldığı sonucuna ulaşmıştır. Kızıldağ (2009) test odaklı ders yapmanın öğretmenleri mekanikleştirdiğini ve öğretmenlerin derslerde iletişimsel yaklaşımı kullanmasına engel olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cheng (2004) Çin'de yaptığı araştırmada öğretmenlerin başarısının öğrencilerinin ortak sınavlardan aldığı notlara göre değerlendirildiği ve bu sınavların öğretmenlerin ders işlemlerini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin belirli aralıklarla ve yeterli ders tekrarı yapmalarını öğretmenler tarafından yaşanan önemli bir sorun olarak ortaya konmuştur. Öğ-

retmenler öğrencilerinin ders dışında tekrar yapmadığını bunun da öğrenmenin kalıcılığını etkilediğini belirtmişlerdir. Ders tekrarı ile ilgili olan bu sonuç Erdem (2016) ve Doğan (2016)'nın çalışmalarından elde ettikleri sonuçlar ile örtüşmektedir. Erdem (2016) çalışmasında öğrencilerin derslerden önce ve sonra yeterli tekrar yapmamalarının, verilen ev ödevlerini yapmalarının onların öğrenmelerini pekiştirmelerini engellediği ve İngilizce öğrenme sürecini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, Doğan (2009)'ın çalışmasında öğrencilerin yeterince tekrar yapmamaları yabancı dil öğretimindeki başarısızlık sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin derste öğrenilenleri düzenli ve yeterli bir şekilde tekrar etmemeleri onların sınav dönemlerinde yüklerinin artmasına yol açabilir ve sınavlarda başarılı olmalarını engelleyebilir.

Öğretmenler tarafından ifade edilen bir diğer önemli sorun ise müfredatın İngilizce öğretiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde yetersiz kaldığı sorunudur. Müfredatın yoğun olması İngilizce öğretiminde yaşanan önemli sorunlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu seçmeli İngilizce dersleri sayesinde müfredatı yetiştirebildiklerini ifade etmişlerdir. Araştırma sonucuyla paralel olarak Kızıldağ (2009) yaptığı çalışmada müfredatın yoğun olduğu ve esnek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yavuz (2005) çalışmasında müfredatın öğretmeni kısıtladığını belirlemiştir. Yılmaz (2005), Aküzel (2006), Doğan (2009) ve Erdem (2016) da bu mevcut müfredatın İngilizce öğretiminin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde yetersiz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sorunun ön plana çıkmasının sebebi özellikle ders saatlerinin İngilizce dersinin kazanımlarını gerçekleştirebilmek için yetersiz gelmesi olabilir.

Öğretmenler ders kitaplarını yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde kitaptaki etkinliklerin yeterli ve etkili olmadığı vurgulanmıştır. Dinleme metinlerinin öğretmenlere gönderilmesinin İngilizce öğretiminin verimliliğini etkilediği ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin bir kısmının da öğrencilerine ek kaynaklar aldıkları ortaya çıkmıştır. Ders kitapları ile ilgili yaşanan sonuçlar başka çalışmalarla da desteklenmektedir. Kızıldağ (2009) da yaptığı çalışmada dinleme CD'leri gibi ders materyallerinin gönderilmemesinin İngilizce öğretimini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Araştırma sonucuna benzer olarak Aküzel (2006) yaptığı çalışmada ders kitaplarının yeterince açık, anlaşılır ve ilgi çekici olmadığı ve dersin hedeflerini gerçekleştirebilecek nitelikte olmadığı

sonucuna ulaşmıştır. Kaplan (2013) yaptığı çalışmada ders kitaplarında alıştırmaya dayalı etkinliklerin az olmasının İngilizce öğrenmeyi olumsuz etkilediği, ders kitaplarında seçilen temaların ilgi çekici olmamasının ise İngilizce öğrenmeyi zorlaştırdığı sonucuna ulaşmıştır. Gök Çatal (2015) ders kitaplarının dil açısından açık ve anlaşılır olmadığı, görsellik ve içerik açısından yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ders kitaplarının yetersiz bulunmasından dolayı öğretmenlerin çoğunluğu ek kaynaklar aldıklarını ifade etmişlerdir. Arıbaş ve Tok (2004) da yaptıkları çalışmada resmi ilköğretim okullarında öğretmenlerin başka kaynaklardan daha çok yararlandığı sonucuna ulaşmışlardır. Ersen Yanık (2007) araştırmasında ders kitaplarının özellikle konu seçimleri ve dağılımları açısından öğretiler tarafından eleştirildiği bulgusuna rastlamıştır. Katılımcılar tarafından belirtilen görüşlere göre okuma ve dinleme metinleri öğrencilerin ihtiyaç ve ilgilerine uygun değildir ve fazla sayıda bilinmeyen yapı ve sözcük içermektedir. Katılımcılar cümlelerin bazılarında hatalar olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, ders kitaplarının görsel olarak yeterli olmadığı, her sınıf düzeyinde farklı kitapların kullanıldığı ve öğretmen kılavuz kitaplarının bulunmadığı yine katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan bir diğeri ise öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın İngilizce öğretimiyle ilgili sunumlarını ve çözümlerini yeterli bulmadığı sonucudur. Doğan (2009) da yaptığı çalışmada aynı sonucu elde etmiştir. Aynı şekilde, Erdem (2106)'in araştırmasında bakanlığın gerekli alt yapıyı oluşturmadığı ve uygun çözümler üretmediği bulgusu ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi bakanlığın yabancı dil eğitimi konusunda köklü ve istikrarlı çözümler ve yenilikler getirmemesi olabilir.

Bir diğer sorun olarak İngilizce öğretimindeki çağdaş gelişmelerin aktarıldığı yeterli sayıda hizmet içi eğitim programının sunulmadığı öğretmenler tarafından belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde çoğu öğretmen son yıllarda herhangi bir hizmet içi eğitime dahil olmadığını ifade etmiştir. Dahil olanlar ise eğitimlerin çok kalabalık salonlarda, yetersiz ses ve hava koşulları altında verimli bir çalışmaya uygun olmayan şartlarda verildiğini ifade etmişlerdir. Araştırmanın hizmet içi eğitimlerle ilgili bulgularını destekleyen çalışmalar mevcuttur. Mentiş Taş, Uştu ve Sever (2016) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin yarısından fazlası tarafından MEB'in düzenlediği kursların yetersiz ve yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Boydak Özcan, Şener ve Polat (2014)'in çalışma sonuçlarına göre öğretmenler hizmet içi eğitimlerin yararlı

olmadığını düşünmektedir ve buna sebep olarak ise bu eğitimlerin bilinenlerin tekrarı olması, ilgi ve ihtiyaçlardan uzak olması ve amacına uygun olarak yapılmadığını ileri sürmektedirler. Özdemir (2016) yaptığı çalışmada öğretmenlerin verilen hizmet içi eğitimleri sayı ve içerik olarak bekledikleri düzeyde görmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenlerin bu eğitimlerden en üst düzeyde faydalanabilmeleri için bireysel ihtiyaç analizi yapılmasına olanak sağlayan bir planlamanın olmadığı, bu eğitimler verilirken okulun fiziksel durumu çevresi ve konumu gibi etmenlerin göz ardı edilerek içeriklerin hazırlandığını ortaya çıkarmıştır. Aküzel (2006) çalışmasında öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetlerinin yapılmasının gerekli olduğu ancak yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler sınıf mevcutlarının kalabalık olduğunu, yabancı dil öğretimi için uygun olmadığını ve bu durumun her öğrenciyle bireysel ilgilenme imkanı tanımadığını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu sonucu alanyazındaki birçok araştırmanın sonucuyla da tutarlıdır. Sevinç (2006) yaptığı çalışmada benzer şekilde sınıf mevcutlarının kalabalık olduğu sonucuna ulaşmış ve bu durumun öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların dikkate alınmasını güçleştirdiğini ifade etmiştir. Aküzel (2006), sınıfların kalabalık olmasının öğrencilerin derse katılımını ve başarılarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Günday (2007) araştırmasında özellikle dinleme, anlama ve konuşma becerilerinin geliştirilmesinde birebir iletişimin önemini dile getirmiştir ve sınıf mevcutlarının normal standartların üstünde olmasından dolayı bu becerileri gerçekleştirme olanağı bulunmadığını saptamıştır. Ersen Yanık (2007) yaptığı çalışmada sınıfların kalabalık olmasının öğretmenin her öğrenciye yeterli zaman ayırmasını, ödevleri ve sınavları sağlıklı bir biçimde kontrol edip dönüt vermesini engellediği sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz (2008), Fragozo (2011), Kaplan (2013), Gök Çatal (2015), Akbari (2015), Erdem (2016), Özdemir (2016) de yaptıkları çalışmalarda sınıf mevcutlarının yüksek olduğu ve yabancı dil öğretimi için elverişli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada elde edilen verilere göre İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlar cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu durumda erkek ve kadın öğretmenlerin yaşadıkları sorunların benzer olduğu sonucuna ulaşılabilir. Araştırmanın bu sonucu Gök Çatal (2015) ve Erdem (2016) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir. Gök Çatal (2015) ve Erdem (2016) de araştırmalarında

öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma sonuçlarına göre İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlar mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Araştırma sonuçlarına benzer olarak Gök Çatal (2015) öğretmenlerin mesleki deneyimlerine göre karşılaştıkları sorunlar arasında okul teması içindeki sorunlar ile öğretmenlerin mesleki deneyimleri arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tosuncuk (2016) da araştırmasında mesleki kıdemi az olan öğretmenlerin İngilizce öğretiminde daha çok yapısal sorunlar yaşandığını düşündüğü sonucunu elde etmiştir. Ancak Özdemir (2016) İngilizce dersinde başarıyı etkileyen faktörlere ilişkin yaptığı çalışmada başarıyı etkileyen faktörler ile öğretmenlerin mesleki kıdemleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Erdem (2016) de araştırmasında öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadığı sorunlar ile mesleki kıdemleri arasında bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada elde edilen verilere göre İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlar görev yaptıkları okulun bulunduğu yere göre değişiklik göstermemektedir. Başka bir deyişle köyde, kasabada, ilçede ya da il merkezinde çalışan öğretmenler benzer sorunlar yaşamaktadır. Ancak, Tosuncuk (2016) köy ve ilçede bulunan ilkokullarda çalışan öğretmenlerin daha çok sorun yaşadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların öğrencilerinin gelir durumuna göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Alanyazında araştırmanın bu sonucunu destekleyen çalışmalar mevcuttur. Gök Çatal (2015)'in araştırma sonuçlarına göre sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ve maddi sıkıntı yaşayan öğrencilerin gerekli materyalleri edinemedikleri ve dili kültürün bir parçası olarak göremedikleri için öğretmenler İngilizce öğretiminde sorun yaşamaktadırlar. Tosuncuk (2016) araştırmasında düşük ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip okullarda yapısal sorunların daha çok yaşandığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre İngilizce öğretmenlerinin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunlar ders verdikleri sınıfların mevcutlarına göre farklılık göstermemektedir. Bu sonucun aksine Tosuncuk (2016) araştırmasında kalabalık sınıflarda öğretmenlerin daha çok sorun yaşadığı sonucuna ulaşmıştır.

Öneriler

Araştırmanın ilk alt probleminde İngilizce dersinde yaşanan sorunlar sorgulanmaktadır. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde İngilizce programının yoğun olduğu görülmektedir. İngilizce ders saatlerinin yetersiz olması öğretmenlerin kazanımları gerçekleştirme konusunda sorun yaşamasına sebep olmaktadır. Programın içeriği ve haftalık İngilizce ders saatleri konusunda düzenlemeler yapılarak bu kazanımları gerçekleştirebilmesi için öğretmenlerin yeterli zamana sahip olmalarına olanak sağlanmalıdır.

Ders kitaplarının yetersiz olduğu sorununun öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarafından ifade edildiği görülmüştür. Ders kitaplarında açıklayıcı, bilgi verici bölümlerin olmayışı, etkinliklerin bir kısmında cevapları yazmak için yer bulunmayışı ve konuyu pekiştirmek için yeterli sayıda etkinlik bulunmayışı bu durumun sebeplerindedir. Bundan dolayı ders kitaplarında öğrencilerin konuyu anlamalarına yardımcı olacak açıklamalara ve etkinlikleri yapmak için gerekli olan alanlara yer verilmelidir.

Okulların fiziki altyapısının yetersiz olması, yabancı dil öğretimi için gerekli materyallerin eksikliği İngilizce öğretiminde vurgulanan önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda gerekli olan fiziki altyapı sağlanarak sınıf mevcutları yabancı dil öğretimi için uygun hale getirilmelidir. Bunun yanında öğrencilerin dört temel dil becerisini geliştirmek için gerekli olan dinleme metinleri ve bunları dinletebilmek için gerekli olan materyaller, öğrencilerin faydalanması için yabancı dil kütüphaneleri ya da yabancı dil laboratuvarları okullara sağlanmalıdır.

Mesleki kıdemi düşük olan öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı, mesleki kıdemi düşük olan öğretmenlerin hizmet içi eğitimler almalarına ağırlık verilmesi daha faydalı olacaktır.

Bu çalışmada öğretmenlerin İngilizce öğretiminde yaşadıkları sorunları belirlemek amacıyla ölçek kullanılmıştır. Aynı zamanda öğretmenlerin yaşadıkları sorunları belirleme kısmında birebir görüşmeler de yapılmıştır. Yapılacak olan çalışmalarda gözlem tekniğine başvurulabilir. Ayrıca, bu sürece yönetici görüşleri de dahil edilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

The Problems Encountered in English Language Teaching in Secondary Schools

*

Mustafa Çelebi – Nihan Yıldız Narinalp
Erciyes University, Şehit Üsteğmen Mustafa Şimşek Middle School

International relations have started to increase with the developments in science and technology. Particularly, in the second millennia technological developments have affected every field in our lives. We need to know a foreign language to follow these developments in science and technology, to keep pace with these developments and to communicate with foreign nationalities.

Teaching foreign language is an important issue in our country and a lot of efforts have been made to make it more effective. Changes in education system, teaching foreign language since primary school and changes in lesson hours can be stated as some of those efforts. However, it is hard to say that we have the satisfying results despite all these efforts. It is not possible to state one reason for this situation. Various reasons can be stated as affecting foreign language teaching. Policies in education system, teacher education, technics and strategies used in the lessons, crowded classrooms, insufficient substructure in schools, insufficient equipment, students' lack of motivation can be counted as some of these reasons.

The purpose of this study is to define the problems of English teachers that they encounter in secondary schools and to analyze these problems in terms of certain variables. In this respect, answers for the following questions were sought;

3. What are the problems that teachers have in teaching English?
4. Do English teachers' problems vary according to their
 - f) Gender
 - g) Years of experience
 - h) School location
 - i) Students' income level
 - j) Classroom size?

The universe of the research is composed of secondary school teachers working in Kayseri in 2016-2017 school year. Mixed research design was employed in the study. Teachers determined by random sampling method constitute the sample of quantitative dimension of the research (n=364). Ten English teachers who are randomly selected from the study group formed the qualitative dimension of the research. Data was obtained by the scale form and the semi-structured interview form. Qualitative data were analyzed by the statistic program. Qualitative data were analyzed by descriptive analysis.

According to the results of the study teachers think that examination system is the biggest problem for teaching English since it requires only solving tests instead of measuring four basic language skills. Second biggest problem is that students do not revise or repeat their lessons after school. Some of them do not do even their homework. Teachers think that course books are insufficient. Many of them state that the books do not have sufficient and effective activities and they ask their students to buy other English books to use during their lessons. Curriculum comes out as another problem for teachers. They think that there is no equal emphasis on four basic language skills in the curriculum. Also lesson hours are not sufficient to cover all learning outcomes in the curriculum. According to teachers all the students are not able to get supplementary resources for their lessons. Many of the school do not have English library or laboratory. Moreover, teachers state that solutions of Ministry of Education are insufficient and there is not sufficient inservice training. Another important problem for teachers is classroom size. They express that their classrooms are crowded and it is not appropriate for language teaching. Results of the study show that teachers thinks the following scale items as the least important ones: "I cannot reach supplementary materials", "I do not see myself sufficient in teaching English", "I cannot follow academic improvements in teaching English" and "School administration do not attach importance to teaching English".

The results of the study were analyzed in terms of certain variables such as gender, years of experience, school location, students' income level and classroom size. It is found out that there is a meaningful difference between teachers' problems and their years of experience. It is

concluded that teachers with less years of experience having more problems than the ones having more years of experience. Also, it is found out that there is a meaningful difference between teachers' problems and their students' income level. Teachers of students having high income level live fewer problems than teachers of students having low income level. However, teachers' problems do not differ according to their gender, school location and classroom size.

As suggestions, teachers state that there should be changes in content of curriculum and lesson hours. Course books should be more effective and there should be sufficient materials and supplementary resources in schools. It is found out that teachers having less years of experience in teaching have more problems in teaching English. Therefore, more in-service training can be provided for teachers with less experience. Observation technique can be used in the next step of the study. In addition, administrators can be included in further studies to be done.

Kaynakça / References

- Akbari, Z. (2015). Current challenges in teaching/learning English for EFL learners: The case of junior high school and high school. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 394-401.
- Akuzel, G. (2006). *İlköğretim 4-8. sınıflarda yabancı dil öğretimindeki başarısızlık nedenlerinin incelenmesi:Adana Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Arıbaş, S., ve Tok, H. (2004). İlköğretim birinci kademesinde yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunların değerlendirilmesi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. Malatya.
- Arıbaş, S., ve Tok, H. (2008). Avrupa Birliğine uyum sürecinde yabancı dil öğretimi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 205-227.
- Arıkan, R. (2004). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama*. Ankara: Asil Yayınları.
- Ateş Özdemir, E. (2006). Türkiye'de İngilizce öğreniminin yaygınlaşmasının nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 28-35.
- Boydak Özcan, M., Şener, G., ve Polat, H. (2014). Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişim eğitimlerine ilişkin genel görüşlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(20), 167-180.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Cheng, L., ve Wang, H. (2004). Understanding professional challenges faced by Chinese teachers of English. *The Electronic Journal for English as a Second Language*, 7(4).
- Coşkun Demirpolat, B. (2015). Türkiye'nin yabancı dil öğretimiyle imtihanı. *SETA*, 1-24.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim okullarında yabancı dil öğretimi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Doğan, İ. (2009). *İngilizce öğretmenlerinin mesleki yeterlilik alguları ve İngilizce öğretiminde karşılaştıkları sorunlar*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdem, S. (2016). *Ortaokul lise öğrencilerine ve İngilizce öğretmenlerine göre İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Erişkon Cangil, B. (2004). Küreselleşme ve Avrupa Birliği yabancı dil eğitim politikaları ışığında 2000'li yıllarda Türkiye'de yabancı dil ve yabancı dil öğretmeni yetiştirme politikalarına genel bir bakış. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 273-282.
- Ersen Yanık, A. (2007). *A study of English language curriculum implementation in 6th, 7th and 8th grades of public primary schools through teachers' and students' perceptions*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fragozo, C. (2011). Benefits and challenges of teaching English in Brazilian regular schools. *BELT Journal*, 17-26.
- Gök Çatal, Ö. (2015). *İlköğretim 6. 7. ve 8. sınıflarda İngilizce öğrenme ve öğretme sürecinde karşılaşılan sorunların incelenmesi: Öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Günday, R. (2007). Yabancı dil öğretiminde başarısızlığa neden olan etmenler üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 175, 210-229.
- Haznedar, B. (2010). Türkiye'de yabancı dil eğitimi: Reformlar, yönelimler ve öğretmenlerimiz. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*. Antalya.
- Işık, A. (2008). Yabancı dil eğitimimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor? *Journal of Language and Linguistic Studies*.

- Kaplan, H. (2013). *Genel liselerde İngilizce öğretimindeki başarısızlık nedenleri hakkında öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerinin incelenmesi: Antalya ili örneği*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Keskin, G. (1999). English language teachers in Turkey: Graduates of different departments. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16-17.
- Kızıldağ, A. (2009). Teaching English in Turkey: Dialogues with teachers about the challenges in public primary schools. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 1(3) 188-201.
- Kuşçu, E. (2017). Yabancı dil öğretimi: Öğreniminde görsel ve işitsel araçları kullanmanın önemi. *Asos Journal*, 43, 213-224.
- Leech, N. L., ve Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant*, 265-275.
- MEB. (2002). Yabancı dil eğitimi ve öğretimi kanunu. Eylül 15, 2017 tarihinde <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/136.html> adresinden alındı
- Mentiş Taş, A., Uştı, H., ve Sever, B. (2016). Öğretmenlerin mesleki gelişime yönelik algılarına ilişkin nitel bir çalışma. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 4(1) 15–23.
- Odabaşı, H. (1997). *Yabancı dil eğitiminde bilgisayar kullanımı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Oruç, Ş. (2016). Anadili, ikinci dil, İki dillilik, yabancı dil. *International Journal of Social Science*, 45, 279-290.
- Özdemir, A. N. (2016). *Devlet okullarında İngilizce öğretimindeki başarıyı etkileyen faktörlere ilişkin İngilizce öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özoğlu, M. (2010). Türkiye'de öğretmen yetiştirme sisteminin sorunları. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 17, 1-38.
- Serengil, U. (2007). Yabancı dil öğrenmenin önemi ve gerekliliği. *ABMYO Dergisi*, 7, 65-80.
- Sevinç, K. (2006). *İlköğretim okullarında İngilizce öğretiminde karşılaşılan güçlüklerle ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi: Diyarbakır örneği*. Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Silverman, D. (1993). *Interprting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage Publications.
- Soner, O. (2007). Türkiye'de yabancı dil eğitiminin dünü bugünü. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(28), 397-404.

- Tosuncuk, Ö. (2016). *İlkokulda İngilizce öğretiminin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 543-559.
- Yavuz, Ş. (2005). *Socio-demographic and institutional predictors of variations in English as foreign language teachers' efficacy perceptions*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, C. (2005). *İngilizce öğretmenliği öğrencilerinin yabancı dili iletişim aracı olarak kullanabilme yeterlilikleri*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Yılmaz, C. (2008). İlk ve orta öğretim okullarında kalabalık sınıflarda İngilizce öğretimi: Sorunlar ve öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 178, 204-213.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çelebi, D. M. ve Yıldız Narinalp, N. (2020). Ortaokullarda İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 4975-5005. DOI: 10.26466/opus.704162

Bingöl'ün Yaşanabilir Kent Olma Yolunda Fiziki Problemleri ve Öncelikleri Üzerine Bir Değerlendirme

DOI: 10.26466/opus.672743

*

Hüccet Vural*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl/Türkiye

E-Posta: hvural@bingol.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6115-1572](https://orcid.org/0000-0001-6115-1572)

Öz

Kentlerin gerek nüfus, gerekse kapladığı alan bakımından büyük olması bilimsel ve teknik kurallar çerçevesinde şekillendirilmesini gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan, kentler nüfus ve fiziki bakımdan büyüdükçe farklı sorunlarla yüz yüze kalmaktadır. Araştırmada Bingöl kent merkezinin kentleşme sürecini etkileyen temel sorunlarının ve önceliklerinin katılımcı yaklaşımla ele alınması amaçlanmıştır. Araştırmada, birincil kaynaklardan veri toplamada en yaygın yöntem olarak bilinen anket tekniği kullanılmıştır. Farklı demografik yapıdan 598 kişi ile yapılan anket çalışmasından elde edilen sonuçlar SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anket verilerinin yorumlanmasında betimsel değerlendirmelerin yanında katılımcı profili ve eski-yeni kent dokusu değişkenlerine göre anlamlılık testleri kullanılmıştır. Araştırmaya katılan bireylere göre en önemli problemler, mahalle ölçeğinde yeşil alan yetersizliği ve çevre kirliliği-çöp sorunu, kent genelinde ise yeşil alan yetersizliği ve otopark sorunudur. Ayrıca katılımcıların çözüme yönelik öncelikleri birinci sırada yeşil alan yetersizliği (%17,8), ikinci sırada çevre kirliliği-çöp sorunu (%13,1) ve üçüncü sırada ise trafik sorunu (%12,4) gelmektedir. 16 Sorun alanı ile ilgili yapılan değerlendirmede eski-yeni yerleşim bölgelerinde sonuçların değişmediği belirlenmiştir. Araştırma sonuçları sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kent gündeminin zaman geçirilmeden oluşturulmasının gerekliliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, kentsel çevre sorunları, planlama sürecine katılım, kent öncelikleri, sürdürülebilir kentleşme

An Evaluation on the Physical Problems and Priorities of Bingöl City on the Path of Being Livable City

*

Abstract

The fact that cities are large both in terms of population and the area it occupies requires them to be shaped within the framework of scientific and technical rules. On the other hand, cities face different problems as they grow in terms of population and physical. In the study, it was aimed to address with participatory approach the main problem and priorities affecting the urbanization process in Bingöl's center. The survey technique, which is known as the most common method of collecting data from primary sources, was used in this the study. The results of the survey collected with 598 people from different demographic feature were analyzed by using SPSS software. In addition to the descriptive evaluations, it was used for meaningfulness tests according to participant profile and old-new urban texture variables. According to the individuals who participated in the study, the most important problems were green space deficiency and environmental pollution-garbage problem at the scale of the neighborhood and green space deficiency and parking problem throughout the city. In addition, the priorities of the participants for solutions were lack of green space (17.8%) firstly, environmental pollution-waste problem (13.1%) secondly and traffic problem (12.4%) thirdly. In the evaluation of 16 problem areas, it was determined that the results did not change according to the old-new residential areas. The results of the research indicated that a sustainable and livable city agenda should be established without delay.

Keywords: *Bingöl, urban environmental problems, participation in planning process, urban priorities, sustainable urbanization*

Giriş

Kent, kendi sınırları içinde barındırdığı nüfusun günlük hayat akışı içerisinde yer alan aktivitelerin yapıldığı, ihtiyaçların karşılandığı, insanlar arasında sosyal ilişkilerin geliştiği ve onlara rekreasyon, sanat, spor ve kültürel aktivite olanağı sunan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent aynı zamanda geçmişten günümüze ortak hatıraların, yaşanmışlıkların, farklılıkların, kültürel izlerin gelecek nesillere bırakıldığı ve uzun tarihsel süreçte şekillenmiş, farklı demografik yapıdan grupların yer aldığı yerleşim alanıdır (Aytaç, 2013, s.139). Kent, yönetim yapısı, toplumsal ilişkiler, sosyal-kültürel yapısı, olanakları, yaşam biçimleri ve nüfus yoğunluğu bakımından kırsal alanlardan farklılaşmaktadır. Günümüz Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı düşünüldüğünde kentlerin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır (Başaran, 2007, s.209). Kentlerin gerek nüfus gerekse de kapladığı alan bakımından büyük olması üzerinde daha özenle durulmasını ve bilimsel, teknik kurallar çerçevesinde şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak kentler nüfus ve fiziki bakımdan büyüdükçe farklı sorunlarla yüz yüze kalmaktadır.

Kentlerin genişlerken karşılaştığı sorunlar çeşitli kavramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kavramlardan biri "sağlıklı kent" kavramı, diğeri ise "sürdürülebilir kentsel gelişim" kavramıdır. Sağlıklı kent kavramı, yaşanabilir bir kent oluşumu için gerekli tüm unsurları barındıran ve bu yolda ihtiyaç duyulan yapısal değişiklikleri uygulayan kenttir. Kent yaşamının kalitesi aynı zamanda insan sağlığına katkısı nedeniyle önemlidir. Çünkü bireyin yaşam kalitesi, huzurlu olması ve mutluluğu kentin yaşam kalitesine olumlu katkı sağlayacaktır (Başaran, 2007, s.208). Sürdürülebilir kent kavramı günümüz kent planlamasında genel bir çerçeve olarak ele alınmakta, planlamayı bir taraftan toplumsal, çevresel ve ekonomik açıdan ele alırken diğer taraftan da ekolojik olarak doğal çevrenin korunmasını ön plana çıkarmaktadır (Kocalar, 2018, s.14). Drakakis-Smith, (1995, s.665) kentsel gelişimin bileşenlerini demografik, sosyal, politik, ekonomik ve çevresel faktörler olarak ele almaktadır. Sürdürülebilir kentsel gelişimin demografik bileşenlerini göç, doğurganlık ve etnik köken, sosyal bileşenlerini temel ihtiyaçlar ve insan hakları, politik bileşenlerini planlamada katılımcılık, demokratik kuruluşlar ve devletin rolü, ekonomik bileşenlerini kentin mali yapısı ve geliri, çevresel bileşenlerini ise yenilenebilir kaynakların sürdürü-

lebilir kullanımı, yenilenemeyen kısıtlı kaynakların minimum kullanımı ve fiziksel planlamanın uygunluğu oluşturmaktadır. Bunun yanında araştırmacılar sürdürülebilir kentsel gelişim için sosyal adaletin sağlanması gerektiği üzerinde fikir birliğine varmışlardır (Pearsalla and Pierce, 2010, s.570).

Sürdürülebilir kentsel gelişimin fiziki yönü doğal kaynakların korunması, iklim, ekoloji, gibi değişmez öğelerle ilgilenmekten, sağlıklı kent ise kent ergonomisi, mekan, aidiyet duygusu, ortak bellek gibi ölçülemeyen olgular üzerine yoğunlaşmaktadır (Oktay, 2007; Sezik, 2018, s.706). Kentlerin sürdürülebilir gelişimi çevre sorunlarına çözüm getirmekle beraber mevcut nüfusun yaşam kalitesinin artırılması ve gelecek nesiller için yaşanabilir mekânların bırakılmasına katkı sunacaktır. Bu nedenle bugün ve gelecek nesiller için insan-doğa-ekonomi üçgeni en sağlıklı biçimde kurulmalıdır (Atıl vd., 2005, s.2016). Özellikle kentsel yeşil alanların kentin yaşam standartlarının iyileştirilmesi, kent estetiğinin sağlanması ve ekolojik servislerin gelişimi üzerine azımsanmayacak katkısı bulunmaktadır (Jim, 2013, s.741).

Türkiye kentlerinin kentleşme sürecini etkileyen ana unsurların başında göç gelmektedir. Kent merkezlerinin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel olanakların kırsal alanlara göre daha cazip olması kent merkezlerine olan göçü artırmıştır. Özellikle 1980'li yıllar Türkiye'nin kentleşme sürecinin doyuma ulaştığı ve nüfus hareketliliğinin yüksek oranda yaşandığı yıllardır. 2000'li yıllarda kentlerin fiziki yapısını şekillendiren kentsel dönüşüm veya yenilenme yaklaşımının yaşandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yenice, 2012, s.344). Teknolojik gelişmelerle birlikte ise günümüz kent anlayışında bilgi teknolojilerinin kullanıldığı akıllı kent dönemi yaşanmaktadır. Akıllı kentler, teknolojinin kente entegre edilerek altyapı, enerji, ulaşım, çevre, iletişim, temiz su, gibi temel hizmetlerin bir merkezden ve hızlı bir biçimde halka sunulduğu kentleri ifade etmektedir (Sınmaz, 2013, s.77). Ayrıca akıllı kentlerde halkın entelektüel hayata uyumu, sosyal, sanatsal ve kültürel bakımdan gelişimi hedeflenmektedir.

Modern ya da gelişmiş kentler, planlı büyümenin sağlandığı, altyapı sorunlarının çözüldüğü, ulaşım hizmetlerinin gerek kamu gerekse de özel sektör aracılığı ile çeşitlendirildiği, sağlık alanında önemli ilerlemenin yaşandığı, çevre bilincinin yükseldiği ve insanların boş zamanlarını geçireceği rekreasyon alanlarının bulunduğu kentler olarak görülmektedir (Yüksel ve Yeşil, 2017, s.681). Bunun aksine kente olan nüfus hareketliliğini iyi yönete-

meyen, fiziki gelişmeyi belli bir plan doğrultusunda yürütemeyen ve kent yönetimi konusunda gerekli kararları zamanında uygulamaya konulamayan kentlerde önemli sorunlar meydana gelmektedir. Bu sorunlar Güven ve Alan (2018, s.1883) tarafından kent kökenli sorunlar ve çevresel sorunlar olmak üzere iki grupta açıklanmaktadır.

Kent kökenli sorunların temelinde kent nüfusunun beklenmeyen artışı gelmektedir. Kente gelecek nüfusun ihtiyaçlarını giderici çözümlerin üretilmemesi sonucu altyapı sorunları, konut yetersizlikleri, çarpık ve düzensiz kentleşme, yeşil alan yetersizlikleri, imar problemleri, yoğun trafik gibi çeşitli sorunlar meydana gelmektedir. Çevresel sorunların temelinde ise insanın ekosistemi bozucu faaliyetleri ve doğal kaynaklardan yararlanırken çevreye verdikleri olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır (Güven ve Alan, 2018, s.1884). Çevresel sorunlar toprak, hava, su ve çevre gibi doğal kaynakların plansız ve hatalı kullanımından kaynaklanan kirlenmenin oluşturduğu temel sorunlardır. Sorunun niteliği ve niceliğinin artması sera gazlı ısınma, ormansızlaşma, çölleşme, biyolojik çeşitlilikteki kayıplar gibi küresel ölçekte sorunların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Kentsel alanlar antropojenik faaliyetler, endüstriyel faaliyetler, taşıma, ısınma ve soğutma amaçlı yakıt kullanımı gibi kirlenme kaynaklarından oluşan kirlenmenin %90'undan sorumludur. Dolayısıyla kentleşme ile küresel iklim değişikliği arasında bağlantı bulunmaktadır. Nitekim kentsel iklim bilimcileri kentin morfolojisi, binaların yüksekliği, genişliği ve yoğunluğu gibi farklı etkenlerle sıcaklığın 1-3 ° C artabildiğini, kırsal alanlara göre ise 10 ° C'ye kadar fazla olabildiğini göstermektedir (Grimmond, 2005, s.83).

Kentlerde gerek kentin fiziki yapısından kaynaklanan sorunlar ve gerekse de insan faaliyetleri sonucu meydana gelen sorunlar kent yaşantısında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçların başında kentlinin yaşam kalitesinin negatif etkilenmesi gelmektedir. Modern toplumlarda yaşam kalitesi sadece teknolojik ilerlemeler ve gelir artışı gibi maddi zenginliklerden ibaret değildir. Bunun yanında kent ile insan arasında etkileşimin kurulmasını, insanın yaşadığı çevre koşullarının uygun olmasını, sosyal, politik ve çevre sağlığı da dâhil olmak üzere insan sağlığı ve refahını etkileyen tüm unsurların göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır (Pacione, 2003, s.19). Yaşam kalitesinin artırılmasında nihai hedef halkın memnuniyeti ve mutluluğudur.

Kentsel sürdürülebilirliği teşvik etme ve yaşam kalitesinin artırılmasında diğer bir faktör katılımcılıktır. Kentsel sistemlerin yönetişimine kapsayıcı ve katılımcı bir yaklaşımın uzun vadeli sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlamada daha başarılı olacağı genel olarak kabul edilmektedir. Bu alandaki birçok bilim insanı, yerel çevre politikalarının halk arasında daha yüksek bir uzlaşma ve destek alması ile uzun vadede daha sürdürülebilir ve etkili olacağı vurgulanmaktadır (Bonnes vd., 2007, s.63). Çünkü yaşayan halk kentin bugünü ve geleceğinin planlanması üzerine en doğru ve yansız değerlendirci bir aktördür. Araştırma alanı olarak belirlenen Bingöl ilinin kentsel sorun alanlarını inceleyen az sayıda araştırma (Soylu, 2009; Üstündağ, 2011; Tatlıoğlu, 2015) bulunmasına rağmen halkın kentleşme süreci ile ilgili görüş, beklenti ve taleplerini ele alan çalışmaya rastlanılmamıştır.

Araştırmada Bingöl ilinin kentleşme sürecinin ve fiziki çevre ile ilgili temel kentsel problemlerinin katılımcı bakış açısı ile ele alınması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada halkın gerek yaşadığı mahalle düzeyinde ve gerekse de kent genelinde yaşam standartlarını ve yaşanabilir kent olmasını etkileyen temel sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik öncelikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Araştırmanın materyalini Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Bölümünde yer alan Bingöl kent merkezi oluşturmaktadır. Bingöl'ün Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'e göre 2018 yılı nüfusu 281.205'dir. Kent merkezi nüfusu ise 2000'li yılların başından günümüze kadar sürekli artış göstermiş olup 2000 yılında 68.876, 2010 yılında 87.918 ve 2018 yılında 117.556 olmuştur. Kent merkez nüfusunun il nüfusu içerisindeki payı ise 2000 yılında %27,14, 2010 yılında %34,45 ve 2018 yılında %41,8'dir. Nüfus artışı ile birlikte yeni yerleşim yerleri iskâna açılmış, özellikle 2007 yılında Bingöl Üniversitesi'nin kurulması ile kentin gelişimi hızlanmıştır.

Kent merkezinde günümüz itibariyle 15 mahalle bulunmaktadır. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde kent iki bölge halinde ele alınmış-

tır. Bölge ayırımında kent içerisinde geçmekte olan Çapakçur Vadisi referans alınmış, vadisinin doğu yönünün solunda kalan mahalleler Birinci Bölge, sağında kalan mahalleler İkinci Bölge olarak kabul edilmiştir. Bingöl Üniversitesinin de bulunduğu birinci bölgede yer alan birçok mahalle 2000 yılından sonra kurulmaya başlanmıştır. İkinci bölgede ise İçmeler Mahallesi, Kültür Mahallesi ve İnalı Mahallesi yeni yerleşim alanlarındandır. Buna göre mahallelerin yer aldığı bölge, mahalle yüz ölçümleri ve üç yıllık nüfus verileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Bingöl kent merkezi mahalle nüfus dağılımı ve alan büyüklüğü

Mahalle İsmi	Bölge	Mahalle Yüzölçümü* (ha)	Nüfus**		
			2016	2017	2018
Karşıyaka Mahallesi	1	126,6	4478	3953	3314
Recep Tayyip Erdoğan Mah.	1	93,2	12174	11258	10522
Saray Mahallesi	1	211,8	6135	5685	5255
Şehit Mustafa Gündoğdu Mah.	1	110,7	12259	14464	15149
Selahaddin-İ Eyyubi Mah.	1	169,7	3515	3776	4758
Bahçelievler Mahallesi	2	78,1	7098	7457	7278
İçmeler Mah.	2	207,9	4128	4058	3723
İnalı Mah.	2	33,7	6093	7121	7375
İnönü Mahallesi	2	78,0	7042	7449	7473
Kültür Mahallesi	2	151,0	15976	17651	18214
Mirzan Mahallesi	2	54,2	3397	3607	3675
Simani Mahallesi	2	24,6	8320	9727	10603
Yeni Mahalle	2	56,5	7230	7030	6783
Yenişehir Mahallesi	2	34,0	7720	7448	6632
Yeşilyurt Mahallesi	2	68,4	5799	6330	6802
Toplam		1498,4	111.364	117.014	117.556

* Bingöl Belediyesi verilerinden alınmıştır.

**TÜİK ADNKS verileri

Araştırmada Bingöl kentinin kentleşme sürecini etkileyen temel sorun alanları ve öncelikli sorun alanlarının katılımcı yaklaşımla ele alınması amaçlanmıştır. Bu amaçla Bingöl kent merkezinde yaşayan halkın görüşlerinden yararlanılmıştır.

Yöntem

Araştırmada yöntem olarak birincil kaynaklardan veri toplamada en yaygın olarak kullanılan anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu oluşturmadan önce Türkiye ve Dünya'nın değişik bölgelerinde yapılan benzer araştırmalar incelenmiştir. Literatür taramasından yararlanılarak standart anket formu

oluşturulmuştur. Anketin uygulanabilmesi için Bingöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul Başkanlığı'ndan etik kurul izni alınmıştır (21.06.2018 tarih ve 26 nolu kararı).

Literatür taraması, uzman görüşü ve benzer anketlerin incelenmesi sonucu 13 soruluk anket formu oluşturulmuştur. Anketin örneklem seçiminde basit tesadüfi örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için ise aşağıdaki formül kullanılmıştır (Gözener ve Sayılı, 2013, s.259).

$$n = \frac{N \times t^2 \times p \times q}{d^2 \times (N - 1) + t^2 \times p \times q}$$

Formülde; N: hedef kitledeki birey sayısı (117556), p: İncelenen olayın gerçekleşme olasılığı (0.50), q: İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı (0.50), t: Standart normal dağılım değeri (1.65), d : Örnekleme hatası (0.05)'dir. Formülde %95 güven aralığı, %5 hata payı ve maksimum örnek hacmine ulaşabilmek için p=q=0.5 olarak alınmış ve örnek hacmi 383 olarak hesaplanmıştır. Ancak uygulamada bu rakamın daha yükseği hedef alınarak 598 kişiye ulaşılmıştır. Anket gönüllü bireylere anketörler aracılığı ile yüz yüze olmak üzere 2019 Mart-Nisan aylarında uygulanmıştır.

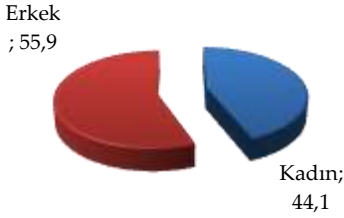
Bulgular

Araştırma bulguları ankete katılan bireylerin görüşlerine dayanmaktadır. Anket sonuçları dört kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda anket katılımcıların demografik özellikleri, ikinci kısımda mahalle ölçeğinde fiziki çevre ile ilgili sorun ve öncelikler, üçüncü kısımda kent geneli için yapılan değerlendirme sonuçları açıklanmaktadır. Araştırma bulgularının dördüncü kısmında ise mahalle ve kent ölçeğinde elde edilen sonuçların değişkenler açısından farklılıkları analiz edilmiştir. Ayrıca mahalle ve kent ölçeğinde yapılan değerlendirmelerde Çapakçur Vadisi temel alınarak kent iki bölge halinde ele alınmış ve irdelenmiştir. Birinci bölge ikinci bölgeye göre yeni yerleşim alanlarının daha yoğun olduğu mahalleleri kapsamaktadır.

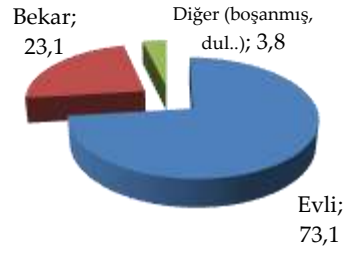
Katılımcıların bireysel özellikleri

Araştırma sonuçlarına etkisi olabilecek bireysel özellikler anket formunda yer almış ve katılımcılara sorulmuştur. Ankete katılan bireylerin temel bi-

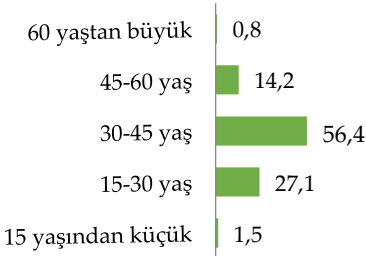
reysel özelliklerinden cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, meslek ve gelir seviyesine ilişkin sonuçlar Şekil 1'de verilmiştir. Ankete 264'ü kadın, 334'ü erkek olmak üzere toplam 598 kişi katılmıştır. Anket katılımcılarının 30-45 yaş aralığında, evli ve orta gelirli bireylerin yüksek oranlarda yer aldığı görülmüştür.

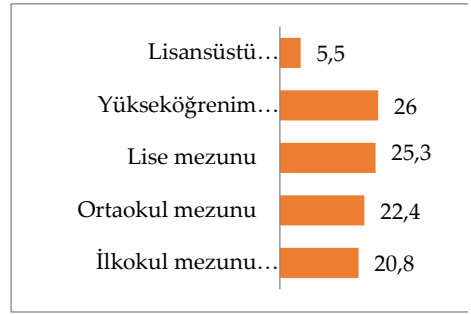
Cinsiyet (%)

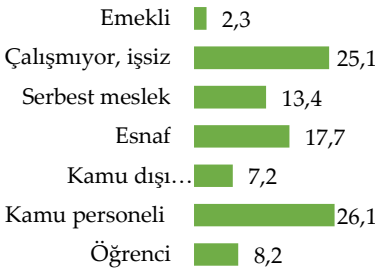
Medeni hal (%)

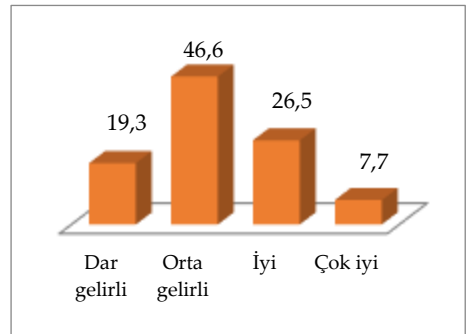
Yaş (%)

Eğitim (%)

Meslek (%)

Gelir (%)

Şekil 1. Katılımcı profiline ilişkin sonuçlar (%)

Ankete katılan bireylere ikametgâh özellikleri ve Bingöl'de ikametgâh süreleri de sorulmuştur. Buna göre katılımcılardan 383'ü (%64) apartman dairesinde, 98'i (%16,4) site içerisinde bir dairede, 77'si (%12,9) müstakil evde, 19'u (%3,2) sosyal tesis-yurt veya pansiyonda ikamet etmektedir. 21 Kişi (%3,5) ise bunların dışında ikamet bildirmektedir. "Kaç yıldır Bingöl'de ikamet etmektesiniz?" sorusuna katılımcıların %72,9'u 10 yıldan fazla, %11,4'ü 5-10 yıl arası, %13,5'i 1-5 yıl arası ve %2,2 kısa süreli (misafir ya da bir yıldan az) cevabını vermiştir.

Mahalle ölçeğinde kentsel sorunlar ve öncelikler

Araştırmaya katılan bireylere yaşadığı mahallede günlük hayatı etkileyen sorunlar ve kullanım alanlarının yeterliliği sorulmuş ve elde edilen sonuçların %'lik karşılığı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Mahalle ölçeğinde sorun alanları sonuçları (%)

S.N	Sorun alanı/ kullanım alanı yeterliliği	Seçenekler (%)		
		Var	Yok	Orta
1	Trafik sorunu (trafik akışı ve yoğunluğu)	58,5	20,8	20,7
2	Toplu ulaşım sıkıntısı	61,6	24	14,4
3	Otopark sorunu, araç park etme ile ilgili sorunlar	73,1	15,3	11,6
4	Gürültü sorunu	51,2	26,1	22,7
5	Çarpık ve düzensiz yapılaşma	72,7	12,9	14,4
6	Çevre kirliliği, atıklar, çöp sorunu	77,7	9,2	13,1
7	Hava kirliliği	51,2	26,6	22,2
8	Su, kanalizasyon.. vb altyapı sorunları	64,5	21,3	14,2
		Estetik	Estetik değil	Orta
9	Mahalle estetiği	16,3	56,1	27,6
10	Mimari yapıların (binaların) birbiriyle ve çevresiyle uyumu	16,1	64,1	19,8
		Yeterli	Yetersiz	Orta
11	Yeşil alanlar (park, piknik alanı, çay bahçesi,...)	6,5	84,6	8,9
12	Çocuk oyun alanları	7,4	81,5	11,1
13	Gençler için spor ve oyun imkânları	8	82,1	9,9
14	Araç yolları (yol genişliği, zemini, güzergâhu...)	11,6	71,4	17
15	Yaya yolları ve kaldırımlar (kaldırım genişliği, zemini, yürüme ve dinlenmeye uygunluğu)	10,1	77,3	12,6
16	Kent mobilyaları (çöp kutusu, oturma birimleri, aydınlatmalar) sayı ve nitelik bakımından	9,4	77,7	12,9

Tablo 2'de verilen sonuçlara göre katılımcılar günlük hayatı etkileyen sorunların başında çevre kirliliği, atıklar ve çöp sorununun geldiğini vurgulamaktadır. İkinci sırada ise otopark sorunu ile karşılaşıldığı bildirilmiştir. Bunun yanında kentin diğer sorun alanların da yüksek oranda karşılaşıldığı ve gündelik hayatı olumsuz etkilediği görülmektedir. Kullanım alanları bakımından ise katılımcılar yeşil alan yetersizliğini çok yüksek oranda (%84,6) sorun olarak görmektedir. Gençler için spor olanaklarının ve çocuk oyun alanlarının yetersiz olduğuna ilişkin görüşlerde de yüksek oranlar dikkat çekmektedir. 16 Madde üzerine yapılan değerlendirme sonuçlarına göre kentte gürültü kirliliği, hava kirliliği ve mahalle estetiği diğer seçeneklere göre daha olumlu bulunmuştur. Bu konularda dahi katılımcıların %50-60 oranında sorun bildirdiği dikkat çekmektedir.

Araştırma kapsamında katılımcılara mahallelerinde öncelikli olarak çözümlenmesi istenilen üç sorunun ne olduğu sorulmuş ve bu sorunların önceliklendirilmesi istenilmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Mahalle ölçeğinde öncelikli çözüm önerileri

Sorunlar	Öncelik Sıralaması								Ö.S.
	Birinci öncelik		İkinci öncelik		Üçüncü öncelik		Toplam		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Yeşil alan yetersizliği	233	39	56	9,4	62	10,4	351	58,8	1
Çevre kirliliği, atıklar, çöp sorunu	54	9	72	12	106	17,7	232	38,7	2
Çocuk oyun alanlarının yetersizliği	35	5,9	112	18,7	70	11,7	217	36,3	3
Park, otopark sorunu	53	8,9	80	13,4	81	13,5	214	35,8	4
Trafik sorunu	78	13	89	14,9	29	4,8	196	32,7	5
Yol, su, kanalizasyon.. vb altyapı sorunları	32	5,4	41	6,9	64	10,7	137	23	6
Çarpık ve düzensiz yapılaşma	32	5,4	55	9,2	44	7,4	131	22	7
Araç ve yaya yolları ile ilgili sorunlar	28	4,7	23	3,8	66	11	117	19,5	8
Görüntü kirliliği (Kent estetiği)	20	3,3	41	6,9	38	6,4	99	16,6	9
Gürültü kirliliği	17	2,8	24	4	27	4,5	68	11,3	10
Diğer	16	2,6	5	0,8	11	1,9	32	5,3	11

Yukarıdaki sonuçlara göre ankete katılan bireyler “Yeşil alan yetersizliği” sorununun çözümünü birinci öncelik olarak en yüksek oranda (%39) talep ettikleri görülmüştür. “Çocuk oyun alanlarının yetersizliği” sorununu ikinci öncelik, “Çevre kirliliği, atıklar, çöp sorununu” ise üçüncü öncelikli çözülmesi gereken sorun olarak görmektedir. Toplamda ise yeşil alan yetersizliği birinci sırada, çevre kirliliği, atıklar ve çöp sorununu ikinci sırada ve

çocuk oyun alanları yetersizliğini ise üçüncü sırada çözülmesi gereken sorunlar olarak görmekteyiz. Özellikle yeşil alan yetersizliğinin giderilmesi ile ilgili katılımcıların en yüksek oranda (%58,8) talep ettikleri dikkat çekmektedir.

Kent geneli için sorun ve öncelikler

Mahalle ölçeği için yapılan değerlendirmeler kent geneli için de yapılmıştır. Buna göre anket katılımcıları kent için belirlenen sorunlara katılma yüzdeleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Kent geneli için yapılan değerlendirme sonuçları (%)

S.N	Sorun alanı/ kullanım alanı yeterliliği	Seçenekler (%)		
		Var	Yok	Orta
1	Trafik sorunu (trafik akışı ve yoğunluğu)	70,7	13,4	15,9
2	Toplu ulaşım sıkıntısı	68,2	17,9	13,9
3	Otopark sorunu, araç park etme ile ilgili sorunlar	81,6	8,1	10,3
4	Gürültü sorunu	55,8	20,5	23,7
5	Çarpık ve düzensiz yapılaşma	75,7	9,4	14,9
6	Çevre kirliliği, atıklar, çöp sorunu	79,2	8,1	12,7
7	Hava kirliliği	51,4	24,8	23,8
8	Su, kanalizasyon. vb. altyapı sorunları	67,7	15,8	16,5
		Estetik	Estetik değil	Orta
9	Kent estetiği	15,2	64,2	20,6
10	Mimari yapıların (binaların) birbiriyle ve çevresiyle uyumu	13,1	69,2	17,7
		Yeterli	Yetersiz	Orta
11	Yeşil alanlar (park, piknik alanı, çay bahçesi,...)	7,2	81,4	11,4
12	Çocuk oyun alanları	6	80,9	13,1
13	Gençler için spor ve oyun imkânları	5,9	81,7	12,4
14	Araç yolları (yol genişliği, zemini, güzergâhu...)	7,4	75,5	17,1
15	Yaya yolları ve kaldırımlar (kaldırım genişliği, zemini, yürüme ve dinlenmeye uygunluğu)	7,9	76,5	15,6
16	Kent mobilyaları (çöp kutusu, oturma birimleri, aydınlatmalar) sayı ve nitelik bakımından	7,6	76,3	16,1

Katılımcıların kent geneli için yaptığı değerlendirmede en yüksek oranda otopark sorununu görmüşlerdir. Kullanım alanlarının yeterliliği ile ilgili değerlendirmede ise gençler için spor ve oyun olanakları en yüksek oranda yetersiz bulunmuştur. Bunların yanı sıra yeşil alan yetersizliği, çocuk oyun alanları yetersizliği ve çevre kirliliği sorunu katılımcılar tarafından yüksek

oranlarda olumsuz bulunmuştur. Katılımcıların mahalle ölçeğinde ve kent geneli için yaptığı değerlendirmelerde benzer olumsuzluklar görülmesine karşılık kent geneli için yapılan değerlendirmelerde daha yüksek oranlarda puanlama yapıldığı görülmüştür. Özellikle trafik, otopark, ulaşım ve araç yolları ile sorunların kent geneli için daha yüksek oranlarda sorun olarak görüldüğü göze çarpmaktadır.

Kent geneli için katılımcıların öncelikleri de belirlenmiştir (Tablo 5). Buna göre katılımcılar kent genelinde birinci öncelikli çözülmesi gereken sorun olarak yeşil alan yetersizliğini, ikinci öncelikli çözülmesi gereken sorun olarak çocuk oyun alanı yetersizliğini ve üçüncü öncelikli çözülmesi gereken sorun olarak çevre kirliliği ve çöp sorununu görmektedir. Toplamda ise yeşil alan yetersizliği birinci sırada, çevre kirliliği, atıklar ve çöp sorununu ikinci sırada ve trafik sorunu üçüncü sırada çözülmesi gereken sorunlar olarak görülmektedir. Mahalle ölçeğinde yapılan değerlendirmeden farklı olarak katılımcılar trafik ve otopark sorununun çözülmesini kent geneli için daha öncelikli görmektedir.

Tablo 5. Kent geneli için öncelikli çözüm önerileri

Sorunlar	Öncelik Sıralaması								Ö.S.
	Birinci öncelik		İkinci öncelik		Üçüncü öncelik		Toplam		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Yeşil alan yetersizliği	193	32,3	64	10,7	63	10,5	320	17,8	1
Çevre kirliliği, atıklar, çöp sorunu	66	11	71	11,9	98	16,4	235	13,1	2
Trafik sorunu	103	17,2	87	14,5	33	5,5	223	12,4	3
Park, otopark sorunu	45	7,5	84	14	86	14,4	215	12,0	4
Çocuk oyun alanlarının yetersizliği	37	6,2	96	16,1	61	10,2	194	10,8	5
Yol, su, kanalizasyon.. vb altyapı sorunları	34	5,7	47	7,9	65	10,9	146	8,1	6
Çarpık ve düzensiz yapılaşma	36	6	53	8,9	55	9,2	144	8,0	7
Araç ve yaya yolları ile ilgili sorunlar	31	5,2	28	4,7	65	10,9	124	6,9	8
Görüntü kirliliği (Kent estetiği)	19	3,2	37	6,2	42	7	98	5,5	9
Gürültü kirliliği	21	3,5	30	5	20	3,3	71	4,0	10
Diğer	13	2,2	1	0,2	10	1,7	24	1,3	11

Anket sonuçlarının karşılaştırmalı analizi

Bu kısımda anket sonuçlarından elde edilen bulguların bazı değişkenler bakımından farklılaşp farklılaşmadıklarına ilişkin analizler yer almaktadır. Katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek, medeni hal, gelir, ikametgâh ve eğitim düzeyleri ile mahalle ve kent geneli için belirtilen sorun alanlarına katılma

düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca kent iki bölge halinde ele alınarak eski ve yeni yerleşim özelliklerinin ve sorun alanlarının benzeşen ve ayrılan yönleri belirlenmeye çalışılmıştır. Analize tabi tutulan soruların kategorik veri olması nedeniyle değişkenler bakımından sonuçların analizinde Pearson Chi Square (Ki kare) testinden yararlanılmıştır. Test yapılırken beklenen değerlerinin 5'ten büyük olmasına dikkat edilmiş ve beklenen değerleri 5'ten küçük olan sonuçlar değerlendirmeye alınmamıştır.

Mahalle ölçeğinde sorun alanlarına ilişkin yapılan Ki kare testi sonuçlarına göre yaş, ikametgâh ve Bingöl'de bulunma süresinin katılımcıların kentsel sorun alanları ile ilgili yaptıkları değerlendirmeyi etkilemediği ve gruplar arasında fark oluşmadığı belirlenmiştir ($p>,05$). Bunun yanında Tablo 2'de katılımcılar tarafından değerlendirilen 16 sorun alanından 9'unda değişkenler bakımından değerlendirmenin farklılaşmadığı, diğer 7 sorun alanı üzerine yapılan değerlendirmede ise bazı değişkenler açısından sonuçların farklılaştığı görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 6. Mahalle düzeyinde yapılan değerlendirmede gruplar arası fark analizi (Ki kare analizi)

Sorun alanları	Önem değeri (p)					
	Bölge	Cinsiyet	Meslek	Medeni hal	Gelir	Eğitim düzeyi
Trafik sorunu (trafik akışı, yoğunluğu,)	0,00*	0,00*	0,00*	0,47	0,00*	0,26
Toplu ulaşım sıkıntısı	0,03*	0,08	0,29	0,01*	0,09	0,84
Otopark sorunu, araç park etme ile ilgili sorunlar	0,04*	0,08	0,00*	0,45	0,65	0,18
Çarpık ve düzensiz yapılaşma	0,26	0,90	0,02*	0,20	0,01*	0,11
Çevre kirliliği, atıklar, çöp sorunu	0,97	0,94	0,81	0,43	0,42	0,03*
Hava kirliliği	0,29	0,49	0,77	0,17	0,06	0,01*
Su, kanalizasyon.. vb altyapı sorunları	0,09	0,43	0,53	0,18	0,11	0,05*

* $p<0,05$

Araştırma sonuçlarının bölge ayrımı göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmede iki bölge arasında trafik, toplu ulaşım ve otopark sorunu bakımından farklılık bulunmuştur. Yeni yerleşim alanlarının daha yoğun olduğu birinci bölgede bulunan mahallelerde trafik, toplu ulaşım

sıkıntısı ve otopark sorununun ikinci bölgeye göre daha yoğun olarak yaşandığı katılımcı görüşlerinden anlaşılmaktadır. Bölge değişkenine göre diğer sorun alanlarında bir birine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Trafik sorunu ile ilgili katılımcıların yaptığı değerlendirmede cinsiyet, meslek ve gelir düzeyi değişkenlerine göre sonuçların farklılaştığı belirlenmiştir. Buna göre cinsiyet bakımından “erkek” katılımcılar, meslek bakımından “öğrenciler” ve gelir düzeyi bakımından ise “orta gelirli” grup diğer gruplara göre mahallelerinde trafik sorunu ile ilgili daha olumsuz görüşlere sahiptirler.

Tablo 6'ya göre mahalle ölçeğinde günlük hayatı olumsuz etkileyen sorun alanları üzerine yapılan değerlendirmede bazı grupların daha yüksek oranda olumsuzluk bildirdiği görülmüştür. Toplu ulaşım sorunlarından “medeni hal-bekâr” grubu, otopark sorunundan “meslek-öğrenci” grubu, çarpık ve düzensiz yapılaşmadan “meslek-kamu personeli” ve “gelir düzeyi-çok iyi” grubu kendi grupları içerisinde daha yüksek oranda olumsuz görüş bildirmiştir. Eğitim seviyesi değişkeni bakımından ise lisansüstü mezunlar çevre kirliliğini, ortaokul mezunları hava kirliliğini ve ilkokul mezunları alt yapı sorunlarını daha önemli bulmaktadırlar.

Kent geneli için katılımcıların yapmış olduğu değerlendirmede gruplara göre sorun tespitinde farklılaşmanın oluşup oluşmadığı da analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek ve gelir düzeyi değişkenleri sorun alanı tespitinde fark meydana getirmişken bölge, medeni hal, ikametgâh çeşidi ve ikametgâh süresine bağlı olarak sonuçlar farklılaşmamıştır (Tablo 7).

Kent geneli için değerlendirilmesi istenilen 16 adet sorun alanından toplu ulaşım sıkıntısı, otopark sıkıntısı, çevre kirliliği-çöp sorunu, yeşil alan yetersizliği, çocuk oyun alanı yetersizliği ve gençler için spor olanaklarının yetersizliği ile ilgili puanlamada gruplar (değişkenler) arasında homojen bir durum söz konusudur. Bu durum söz konusu sorun alanları üzerinde büyük oranda fikir birliğinin olduğunu göstermektedir. Diğer sorun alanlarında ise bazı grupların kendi içinde daha yüksek oranda olumsuz fikre sahip oldukları görülmektedir. Özellikle eğitim ve gelir düzeyi değişkenleri sorun alanlarının tespitinde daha heterojen bir sonuç ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Kent geneli sorun alanlarının değerlendirilmesinde katılımcı gruplara göre anlamlılık testi sonuçları (Ki kare analizi)

Değişkenler	Sorun alanları	Analiz sonuçları		En yüksek oranda olumsuz görüş bildiren grup
		X ²	p	
Cinsiyet	Mimari yapıların (binaların) birbiriyle ve çevresiyle uyumu	11,16	0,04	Erkek
Yaş	Toplu ulaşım sıkıntısı	15,41	0,02	15-30 yaş
Eğitim düzeyi	Otopark sorunu, araç park etme ile ilgili sorunlar	22,39	0,00	Lisansüstü öğrenim mezunu
	Gürültü sorunu	23,49	0,00	Lisansüstü öğrenim mezunu
	Çarpık ve düzensiz yapılaşma	16,99	0,03	Yükseköğrenim mezunu
	Hava kirliliği	17,42	0,03	Ortaokul mezunu
	Mimari yapıların (binaların) birbiriyle ve çevresiyle uyumu	24,60	0,00	Ortaokul mezunu
	Kent mobilyalarının yeterliliği	15,97	0,04	Ortaokul mezunu
Meslek	Trafik sorunu (trafik akışı, yoğunluğu,...)	28,75	0,00	Esnaf
	Hava kirliliği	25,57	0,01	Emekli
	Mimari yapıların (binaların) birbiriyle ve çevresiyle uyumu	25,88	0,01	Öğrenci
Gelir	Trafik sorunu (trafik akışı, yoğunluğu,...)	12,62	0,04	Dar gelirli
	Hava kirliliği	24,09	0,00	Çok iyi
	Kent estetiği	15,85	0,02	Dar gelirli
	Mimari yapıların (binaların) birbiriyle ve çevresiyle uyumu	13,34	0,04	Dar gelirli
	Araç yolları (yol genişliği, zemini, güzergâhı...)	22,57	0,00	Dar gelirli
	Yaya yolları ve kaldırımlar (kaldırım genişliği, zemini, yürüme ve dinlenmeye uygunluğu)	18,35	0,01	Dar gelirli
	Kent mobilyaları (çöp kutusu, oturma birimleri, aydınlatmalar) sayı ve nitelik bakımından	13,18	0,04	Dar gelirli

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde kentlerin insanlara ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklar sunabilmesi için önemli çabalar sarf edilmektedir. Özellikle Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra insanların ulaşım, altyapı, sağlık, güvenlik, rekreasyon, vb... hizmetlere erişimini kolaylaştırmak için oldukça önemli yatırım-

lar yapılmakta ve kentler her geçen gün daha yaşanabilir hale gelmektedir (Yüksel ve Yeliş, 2017, s.689). Aynı zamanda yapılan bu yatırımlar ile kentlerin kırsala oranla cazibesi artmış ve kırsal kesimlerden kentlere doğru yoğun göçün yaşanmasına neden olunmuştur. Bunun yanında kırsal kesimde zor yaşam koşulları, topraklardan beklenen verimin alınamaması, ekonomik koşulların uygun olmaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi farklı unsurlar kırsal kesimden kente doğru göçün beklenenin üzerinde gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur (Kızıroğlu, 2003, s.56). Yoğun göç ile birlikte nüfusun temel gereksinimlerini karşılamada çeşitli zorluklar kentlerin sürdürülebilir yönetimini sıkıntıya sokmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde birçok kent için sürdürülebilir kentsel gelişimine yönelik teorik veya politik düzeyde planlama yaklaşımı ortaya koyulamamıştır. Kentlerin sürdürülebilir büyümesine yönelik stratejik amaç ve hedefler belirlenememiştir. Diğer taraftan sosyal, politik ve ekonomik olanakları yetersiz olan kentlerde ideal sürdürülebilir kentsel gelişimi sağlamak oldukça zorlu bir süreçtir. Bu durumda kentleri mümkün olduğunca az sürdürülemez kılmak için çaba gösterilmelidir (Freire, 2006, s.12; Dave, 2010, s.24).

Türkiye'nin birçok kentinde olduğu gibi 2000'li yıllardan sonra Bingöl'de de kırsal kesimden kent merkezine yoğun göç meydana gelmiş ve bu göç sonucunda kent yerleşimi de oldukça büyümüştür. Esen (2019, s.114)'e göre yakın zamanda kent merkezinde mevcut arazilerin bu büyümeyi karşılamayacağı ve kent yakını tarım alanları ve orman alanları üzerine baskı uygulayacağı öngörülmektedir. Bunun yanında araştırma alanında kentsel büyüme ile birlikte doğal ve beşeri faktörlerin neden olduğu çok farklı çevre sorunları ortaya çıkmıştır (Soylu, 2009, s.101). Nitekim Bingöl kentinin gelişim sürecinde gerek fiziki çevreden kaynaklanan gerekse de beşeri unsurların ortaya çıkardığı temel sorunların yerel halk görüşleri ile belirlendiği bu araştırmanın sonuçları da bunu doğrular niteliktedir. Her şeyden önce araştırmaya katılan bireyler kentte sorunların çok yönlü olduğunu ve sorun derecesinin ise yüksek olduğunu vurgulamaktadırlar.

Katılımcıların hem yaşadıkları mahalle ölçeğinde hem de kent genelinde belirledikleri sorunların başında yeşil alan yetersizliği öne çıkmaktadır. Katılımcılar mahalle ölçeğinde %84,6, kent genelinde ise %81,4 oranında yeşil alanların yetersizliğini vurgulamaktadır. Üstelik katılımcıların bireysel özelliklerine göre değerlendirmenin farklılaşmadığı ve tüm grupların bu konu-

da fikir birliğine vardıkları görülmektedir. Araştırma alanında yeşil alan yetersizliğine yönelik Doğan ve Yılmaz (2019, s.543) tarafından yapılan araştırmada 2000 yılından 2017 yılı kadar olan süreçte kentsel alanlar 243 ha artmış olduğu halde yeşil alan varlığında 92 ha'lık azalma meydana gelmiştir. Ayrıca Tatlıoğlu (2015, s.48) ve Soylu (2009, s.88) tarafından yapılan çalışmalarda kentin yeşil alan yetersizliğine vurgu yapılmaktadır. Yüksel ve Yeşil (2017, s.690) ise Ordu'da yapılan araştırmaya katılan bireyler rekreasyon alanlarının yetersizliğini en önemli sorun olarak görmektedirler. Oysa kamusal yeşil alanlar kentsel yapının önemli bir parçası olarak bilinir ve kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli görevler üstlenirler. Kamusal yeşil alan varlığı ile kentsel yaşam kalitesi arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Lopes ve Camanho, 2013, s.765). Özünde kent insanı kamusal yeşil alanları korunarak gelecek nesillere bırakılması gereken kültürel bir miras olarak görmek ve yerleşim alanlarında daha fazla miktarda yeşil alan mevcudiyetini olumlu görmektedir (Bonnes vd., 2007, s.74; Jennings, vd., 2012, s.4). Buna yönelik araştırmaya katılan halkın kentsel fiziki çevrede birinci önceliğini de yeşil alanların iyileştirilmesi oluşturmaktadır. Ankete katılan bireylerin %58,8'i mahalle ölçeğinde, %53,5'i ise kent genelinde yeşil alan yetersizliğinin birinci derecede çözülmesi gereken sorun olarak tanımlamaktadırlar.

Yeşil alan yetersizliğinden sonra gençler için spor ve oyun alanlarının yetersizliği Bingöl halkının ikinci sırada en yüksek oranda sorun olarak gördüğü husustur. Araştırmaya katılan bireylerin %82,1'i mahalle ölçeğinde, %81,7'si kent genelinde gençler için spor ve oyun olanaklarının yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Benzer olarak çocuk oyun alanları da yüksek oranda (mahallede %81,5, kent genelinde %80,9) yetersiz görülmüştür. Ancak katılımcıların öncelikli çözülmesi gereken hususlar içerisinde gençler için oyun ve spor olanaklarının iyileştirilmesi üst sıralarda yer almazken çocuk oyun alanlarının iyileştirilmesi mahalle ölçeğinde üçüncü sırada kent genelinde beşinci sırada yer almaktadır.

Kentsel çevre kalitesinin değerlendirilmesine çok disiplinli ve çok boyutlu bir süreci içermektedir. Dolayısıyla arzu edilen kentsel çevre kalitesinin sağlanması için sistemde tüm aktörlerin iyi yönetilmesi gerekmektedir. Bonnes et al. (2007; s.73)'e göre ekosistem yaklaşımında sistemin bir bölümündeki değişikliklerin veya olumsuzlukların diğer bölümler üzerinde etkisi olacaktır. Bu kapsamda esasında araştırma alanında katılımcılar tara-

findan yüksek oranlarda yetersiz olarak değerlendirilen yeşil alanlar, gençler için spor alanları ve çocuklar için oyun alanlarının yetersizliği gibi sorunlar diğer sorunlara da yol açmış olacağı değerlendirilmektedir. Olumsuz çevre koşulları altında bireylerin çevreye karşı daha olumsuz tutum sergiledikleri düşünüldüğünde Bingöl'de kentsel sorun alanlarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Nitekim katılımcılar çevre kirliliği, atıklar ve çöp sorunu ile ilgili yüksek oranlarda rahatsızlıklarını öne çıkarmış ve ikinci öncelikli çözülmesi gereken sorun olarak belirtmişlerdir. Esasen Çizelge 2 ve Çizelge 4'de ki sonuçlara bakıldığında kentsel çevre sorunlarına ilişkin oransal olarak farklılık bulunmasına karşılık tüm konularda belirli oranlarda problemlerin yaşandığı görülmektedir. 16 Sorun alanı ile ilgili yapılan değerlendirmenin ortalama sonuçlarına göre katılımcıların sadece %11-38 arasında yaşadıkları mahalleleri için, %12-37 arasında ise kent geneli için sorun bildirilmemiştir.

Araştırma alanında ve Türkiye'nin diğer illerinde fiziki çevrede yaşanan çevre sorunlarının kaynağı mevcut ulusal-yerel politikalar ve onların beraberinde getirdiği uygulamalardır. Kentleşme ve çevre sorunları çevrenin yönetsel, ekonomik ve kültürel sürecinin belirlediği politikaların bir sonucudur (Kocalar, 2019, s.30). Kentlerin sürdürülebilir gelişimi için politikalar ortaya koymak ve uygulamak devletin görevidir. Bu doğrultuda sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, halkın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamasını sağlamak, çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirlenmesi ile şehirlerin özelliklerini gözetken bir planlamanın yapılması devletin anayasal görevleri içerisinde yer almaktadır (Kızıroğlu, 2003, s.66). Devlet adına yerelde ortaya çıkan çevre sorunlarının giderilmesinden ve kentlerin planlı bir şekilde gelişiminden yerel yönetimler sorumludur. Bu kapsamda yerel yönetimler gelecekte kente gelmesi muhtemel nüfusu da göz önünde bulundurarak plan ve programlar oluşturur ve uygularlar (Toprak, 2017, s.173). Genel bir değerlendirme olması bakımından katılımcılara Bingöl'ün kentleşme süreci sorulmuş ve katılımcıların Bingöl'ün kentsel gelişim sürecini plansız olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Katılımcıların %40'ı kentin gelişimini hızlı-plansız, %41,6'sı yavaş-plansız, %6,2'si hızlı-planlı, %8,7'si yavaş-planlı ve %3,5'i her bakımdan uygun olarak değerlendirmişlerdir.

Araştırma alanında katılımcılarında belirlemiş olduğu problemlerin kentsel yaşam standardı üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yaşana-

bilir bir kent hedefine ulaşabilmek için öncelikle halkın sosyal, ekonomik ve çevresel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Hızlı büyüyen kentlerde kırsal alandan kente olan göçü sürdürülebilir kılmak için bölgesel ve ulusal düzeylerde kent planlama politikalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun için ise planlama aşamalarına halk katılımının sağlanması büyük önem arz etmektedir (Dave, 2010, s.25; Pacione, 2003, s.28). Son kırk yılda gelişmiş ülkelerde yapılan planlama çalışmalarında daha katılımcı yönetim biçimleri üzerine önemle vurgu yapılmaktadır. Araştırmacılar ve karar vericiler daha kapsayıcı ve katılımcı yaklaşımın kentsel sistemlerin uzun vadeli çevresel sürdürülebilirliğini sağlamada daha başarılı olduğunu vurgulamaktadırlar. Bunun yanında kentsel çevre konularının çok faktörlü bir perspektife sahip olması nedeniyle farklı bilimsel alanlardan uzmanların birlikte çalışmasının önemine vurgu yapılmaktadır (Bonnes vd., 2007, s.75).

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular Bingöl'ün yaşanabilir bir kent olma yolunda önemli sorunları olduğu göstermektedir. Katılımcılar kentsel yaşam kalitesine etki eden sorunlar nedeniyle kenti yetersiz bulmakta ve yapılması gerekenlerle ilgili öncelikler sunmaktadır. Yeşil alan ihtiyacının karşılanması, gençler ve çocuklar için oyun ve spor olanaklarının geliştirilmesi, trafik ve otopark sorununun çözülmesi, çevre kirliliğine neden olan çöp sorununun ortadan kaldırılması diğer alanlara göre daha öncelikli çözülmesi istenilen sorunlar olarak görülmektedir. Bunların dışında kent halkı çarpık kentleşme, kent estetiği, toplu ulaşım sıkıntısı, altyapı sorunları ve temel çevresel sorunların giderilmesi konusunda çözümler üretilmesini beklemektedir. Bu sorunların giderilmesinde en önemli sorumluluk yerel yönetimlere düşmekle beraber tüm kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına ve kentte yaşayan tüm bireylere görev düşmektedir. Kentte sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kent olma gündemi oluşturulamazsa sağlıklı bir kentleşmeden bahsetmek mümkün olamayacaktır. Bu bakımdan öncelikle aşağıdaki önerilerin göz önünde bulundurulması yararlı olacaktır.

1. Valilik ve Belediye ortaklığında kentsel gelişim politikaların belirlenmesi, gelişim planlarının ve eylem planlarının oluşturulması,
2. Bu araştırma da belirtilen sorunların çözümü için kısa, orta ve uzun vadeli çalışma takvimi ve faaliyet planının hazırlanması ve yerel kamuoyunun bilgisine sunulması,
3. Mevcut imar planının gözden geçirilmesi ve yasal mevzuata uygun olmayan yapılaşmaya izin verilmemesi,

4. Mevcut ulaşım sisteminin gözden geçirilmesi, yeni otopark alanlarının oluşturulması, yeni yapılacak olan binalara açık-kapalı otopark zorunluluğu getirilmeli,
5. Kent geneli için sürdürülebilir yeşil alt yapı planlarının hazırlanması ve halkın rekreasyon ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tedbirlerin alınması,
6. Kentlilik bilincinin artırılmasına yönelik farkındalık faaliyetlerinin yapılması ve kentleşme ile ilgili sosyal projelerin geliştirilmesi.

Teşekkür

Bu araştırma, "Bingöl Kent Merkezi Açık-Yeşil Alanların Yeterliliği, Kentleşme ile İlgili Temel Sorunlar ve Gelişim Senaryolarının Çoklu Araştırma Yöntemleri Kullanımı ile Belirlenmesi" isimli BAP-ZF.2018.00.011 no'lu-BÜBAP projesi tarafından desteklenmiştir. Proje kapsamında maddi ve manevi katkılarından dolayı Bingöl Üniversitesine teşekkür ederiz.

EXTENDED ABSTRACT

**An Evaluation on the Physical Problems and
Priorities of Bingöl City on the Path of Being Livable
City**

*

Hüccet Vural
Bingöl University

The city differs from the rural areas in terms of its administrative structure, social relations, social-cultural structure, opportunities, lifestyles, and population density. The majority of today's world population lives in cities, so the importance of cities is increasing more and more. The fact that the cities are large in terms of population and area necessitates planning within the framework of scientific and technical rules. However, population and spatial growth pose important problems.

The inability to produce solutions to the needs of the growing population in the city creates a variety of problems such as infrastructure problems, housing shortages, unplanned urbanization, lack of green space, reconstruction problems and heavy traffic. The basis of environmental problems arises from the negative effects of human beings on the environment while benefiting from natural resources and ecosystems.

The increase in urban problems has caused the emergence of various concepts. The most used of these concepts are; "Healthy city" and "sustainable urban development". A healthy city can be defined as a city that contains all the necessary elements for a livable city and implements the structural changes needed in this road. The quality of urban life is also important because of its contribution to human health. Because the individual's life quality, satisfaction, and happiness will have a positive impact on the city's quality of life. Sustainable city concept, on the other hand, is considered as a general framework in today's urban planning, while it also focuses on the protection of the natural environment ecologically and handling the planning from a social, environmental and economic perspective.

One of the things to be done in solving urban problems is to ensure the participation of the people in the management. Addressing urban management with a participatory approach; It is accepted that the city will be more

successful in ensuring its social, cultural, environmental and economic sustainability. Many scientists in this field emphasize that local environmental policies will be supported by a higher consensus among the public and will be sustainable and effective in the long term.

Although there are few studies examining the urban problems of the Bingöl province, no research has been found studying the views, expectations and demands of the public regarding the urbanization process. This research was carried out to determine the opinions, suggestions and demands of the public about urban problems in Bingöl city center. The survey technique, which is known as the most common method of collecting data from primary sources, was used in this the study. It was calculated 383 people as the appropriate sample number by considering with 95% confidence interval and 5% margin of error. But, in practice, this number has been exceeded. A total of 598 people, 264 women and 334 men, participated in the survey. It was determined that the survey participants were between 30-45 years of age, high rates of married, and middle-income individuals.

The results of the survey were analyzed by using SPSS 22 software. In addition to the descriptive evaluations, it was used for meaningfulness tests according to participant profile and old-new urban texture variables. According to the individuals who participated in the study, the most important problems were green space deficiency and environmental pollution-garbage problems at the scale of the neighborhood and green space deficiency and parking problem throughout the city. In addition, the priorities of the participants for solutions were lack of green space (17.8%) firstly, environmental pollution-waste problem (13.1%) secondly and traffic problem (12.4%) thirdly. In the evaluation of 16 problem areas, it was determined that the results did not change according to the old-new residential areas. Urban people also demand to be solved issues such as distorted urbanization, urban aesthetics, public transportation shortages, infrastructure problems, and basic environmental problems. Local administrations, government, and municipality are primarily responsible for the elimination of these problems. Besides, all public institutions, there is also the task of civil society organizations and citizens. As a result, the research findings indicated that a sustainable and livable city agenda should be established without delay. In this regard, it would be useful to consider the following suggestions first.

1. Determination of urban development policies, the establishment of development plans and action plans in the partnership of the Governorship and Municipality,
2. Preparation of short, medium and long-term work schedule and action plan for the solution of the problems mentioned in this research and presentation to the local public,
3. Reviewing the existing zoning plan and not permitting construction that does not comply with the legal legislation,
4. Review of the current transportation system, creation of new parking areas, and the necessity of open-closed parking lot for new buildings,
5. Preparation of sustainable green infrastructure plans for the city in general and taking measures to meet the recreation needs of the public,
6. Carrying out awareness activities to increase urban consciousness and developing social projects related to urbanization.

Kaynakça / References

- Atıl, A., Gülgün, B., ve Yörük, İ. (2005). Sürdürülebilir kentler ve peyzaj mimarlığı. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(2), 215-226.
- Aytaç, Ö. (2013). Kent mekânları ve kimlik/farklılık sorunu. *İdealkent*, 4(9), 138-169.
- Başaran, I. (2007). Sağlıklı kentler kavramının gelişiminde sağlıklı kentler projesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 207-229.
- BulBonnes, M., Uzzell, D., Carrus, G. ve Kelay, T. (2007). Inhabitants' and experts' assessments of environmental quality for urban sustainability. *Journal of Social Issues*, 63(1), 59-78.
- Dave, S. (2010). High urban densities in developing countries: A sustainable solution?. *Built environment*, 36(1), 9-27.
- Doğan, S. Ş., ve Yılmaz, S. (2019). coğrafi bilgi sistemleri ve uzaktan algılama yöntemleri ile arazi örtüsü/alan kullanım değişimlerinin belirlenmesi: Bingöl kent merkezi örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(3), 536-545.
- Drakakis-Smith, D. (1995). Third world cities: sustainable urban development, 1. *Urban studies*, 32(4-5), 659-677.
- Esen, F. (2019). Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan algılama (UA) ile Bingöl Şehri ve çevresindeki yerleşmelerin mekânsal gelişimi için uygun alanların tespit edilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 101-112.

- Freire, M. (2006). *Urban planning: Challenges in developing countries*. In International Congress on Human Development, Madrid.
- Gözener, B, ve Sayılı, M. (2013). Tüketicilerin açık süt ve süt ürünleri tüketim tercihlerinin incelenmesi Tokat-Turhal İlçesi örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 160-175.
- Grimmond, S. U. E. (2007). Urbanization and global environmental change: local effects of urban warming. *Geographical Journal*, 173(1), 83-88.
- Güven, A., ve Alan, Ç. (208). Kentsel ve çevresel sorunların çözümünde yerel yönetimlerin rolü. *Uluslararası Su ve Çevre Kongresi SUÇEV (22-24 Mart 2018) Bildiriler Kitabı*, Bursa/Türkiye.
- Jennings, V., Johnson Gaither, C., ve Gragg, R. S. (2012). Promoting environmental justice through urban green space access: A synopsis. *Environmental Justice*, 5(1), 1-7.
- Jim, C. Y. (2013). Sustainable urban greening strategies for compact cities in developing and developed economies. *Urban Ecosystems*, 16(4), 741-761.
- Kızıroğlu, A. M. (2003). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme politikaları. *TC Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, 2, 53-77.
- Kocalar, A. C. (2018). Akıllı ve ekolojik kentlerle sürdürülebilir kentsel tasarım: "Arazi bilgi yönetimi sistemi (Abys)" "Mülkiyet ve imar hakları aktarımı modeli (Miham)". 26. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu: Kentsel Tasarımda Yeni Uygulamalar, Yaklaşımlar Sempozyum Kitabı*, ISBN No: 978-605-68202-1-2 24-25 Mayıs 2018.
- Lopes, M. N., ve Camanho, A. S. (2013). Public green space use and consequences on urban vitality: An assessment of European cities. *Social indicators research*, 113(3), 751-767.
- Oktay, D. (2007), Sürdürülebilirlik, yaşanılabilirlik ve kentsel yaşam kalitesi. *Mimarlık Dergisi*, 335, 19.
- Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing—a social geographical perspective. *Landscape and urban planning*, 65(1-2), 19-30.
- Pearsall, H., Pierce, J. (2010). Urban sustainability and environmental justice: evaluating the linkages in public planning/policy discourse. *Local Environment*, 15(6), 569-580.
- Sezik, M. (2019). Türkiye'de yerel yönetimlerin yaşanabilir kent oluşturma politikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 703-716.

- Sınmaz, S. (2013). Yeni gelişen planlama yaklaşımları çerçevesinde akıllı yerleşme kavramı ve temel ilkeleri. *Megaron*, 8(2), 76-86.
- Soylu, H. (2009). Bingöl'de hızlı şehirleşmeden kaynaklanan çevre sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 87-104.
- Tatlılıoğlu, K. (2015). Kentleşme ve sürdürülebilir kalkınma sürecinde Bingöl ilinin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu üzerine genel bir değerlendirme. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 29-54.
- Toprak, D. (2017). Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2018). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları 25.12.2019 tarihinde <http://tuik.gov.tr/Start.do> adresinden erişilmiştir.
- Üstündağ, Ö. (2011). *Bingöl şehir merkezinin doğal ortam analizi ve fiziksel planlaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ.
- Yenice, M. S. (2012). Konya kentinin planlama tarihi ve mekânsal gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 28(4), 343-350.
- Yüksel, M., Yeşil, M. (2017). Kent ve yaşam: Ordu Kenti örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 679-693.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Vural, H. (2020). Bingöl'ün yaşanabilir kent olma yolunda fiziki problemleri ve öncelikleri üzerine bir değerlendirme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5006-5031. DOI: 10.26466/opus.672743

Tiyatro Oyuncularının Duygusal Zeka Düzeyleri ve İlişkili Faktörler

DOI: 10.26466/opus.639984

*

Nükhet Kırağ* - Manolya Ercan**

* Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Efeler/ Aydın / Türkiye
E-Posta: nukhetkirag@gmail.com ORCID: [0000-0001-8223-2996](https://orcid.org/0000-0001-8223-2996)

** Hemşire, Aydın Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi, Efeler / Aydın/ Türkiye
E-Posta: manolyayaa.yildiz@gmail.com ORCID: [0000-0002-1327-1657](https://orcid.org/0000-0002-1327-1657)

Öz

Duygusal zeka, duyguların daha mantıklı kullanılmasına etki ederek olumlu yaşam ve profesyonel ilişkilerin verimli yönetilmesine katkıda bulunur. Tiyatro oyuncularının duygusal zeka düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma Eylül-Aralık 2018 tarihleri arasında Aydın il merkezinde yaşayan ve tiyatro oyunculuğu yapan 143 kişi ile yürütülmüştür. Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyodemografik özellikler formu ve Bar on Duygusal Zekâ Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 16 programı ile yüzde, kıkare, bağımsız gruplarda t testi ve Anova testleri kullanılmıştır. Araştırmada yer alan bireylerin yaş ortalaması 28.5±9.48, %54.5'i kadın, %67.1'i bekar, %11.2'sinin ruhsal bir hastalık tanısı bulunmakta, %64.3'ü kendisini girişken olarak tanımlıyor, %76.2'si bir problem karşısında sebebini düşünüp düzeltmeye çalıştığı ifade ediyor, %76.2'si tiyatro oyunculuğunu tatmin edici bir meslek olduğunu ifade ediyor, %46.9'unun gelirini giderinden az buluyor. Bar on Duygusal Zeka Düzeyi Ölçeği puan ortalamasının 291.35±18.40 olduğu saptanmıştır. Ölçek puan ortalaması ile gelir düzeyi ve tiyatro oyunculuğu yapma yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p<0.05). Tiyatro oyunculuğu yapan bireylerin duygusal zeka düzeylerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Alınan tiyatro eğitimlerinin yanında duygusal zekayı destekleyici uygulamaları günlük hayatlarına dahil etmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal Zeka, Tiyatro Oyuncusu, Bar on Duygusal Zeka Ölçeği*

Emotional Intelligence Levels of Theater Actors and Related Factors

*

Abstract

Emotional intelligence contributes to the more sensible use of emotions and the efficient management of positive life and professional relationships. To investigate the emotional intelligence levels of theater actors. This study was carried out with 143 people who were living in the city of Aydın between September and December 2018. Sociodemographic form and Bar on Emotional Intelligence Scale prepared by the researchers were used to collect the research data. Data were analyzed using SPSS 16 program, percentage, chi-square, independent samples t test and Anova tests. The mean age of the participants was 28.5 ± 9.48 , 54.5% were women, 67.1% were single, 11.2% has a diagnosis of mental illness, 64.3% defines himself as an assertive, 76.2% says that they think and try to correct the cause of a problem, 76.2% stated that performing theater is a satisfying profession and 46.9% of them find their income less than their expenses. The mean score of the Bar on Emotional Intelligence Scale was 291.35 ± 18.40 . There was a statistically significant relationship between the mean score and income level and the year of performing theater ($p < 0.05$). Emotional intelligence levels of individuals performing theater were found to be moderate. In addition to the theater trainings they received, it is recommended that they incorporate emotional intelligence supportive practices into their daily lives.

Keywords: *Emotional Intelligence, Theater Actor, Bar on Emotional Intelligence Scale*

Giriş

Duygusal zeka kavramı, ilk olarak Salovey ve Mayer'in bireylerin, kendisinin ve diğer kişilerin duygularını anlayabilmesi, bunlar arasında seçim yapabilmesi ve duygularıyla başa çıkması olarak tanımlaması ile ortaya çıkmıştır (Salovey ve Mayer, 1990). Farklı bir tanıma göre duygusal zeka, bireyin kendi duygularını anlayabilmesi, diğer bireylerin duygularına karşı empati duyması ve hayatı zenginleştirecek şekilde düzene sokması olarak tanımlanmaktadır (Goleman, 2006).

Duygusal zeka kavramı, kişinin hayattaki başarısını büyük oranda belirleyen bir beceriler bütünü olarak düşünülmektedir. Başarı ile tanımlanmak istenen yalnızca kariyer, para kazanma ve statü olmayıp bireyin bunun yanı sıra diğer insanlar ile iyi ilişkiler kurabilmesi, yaşadığı yaşamdan mutlu olabilmesi ve keyfine varabilmesi olarak vurgulanmaktadır (Acar, 2002).

Duygusal zeka, duyguların kontrol edilerek mantığa uygun kullanılmasını sağlayarak günlük ve profesyonel hayatta ilişkilerin verimli yönetilebilmesine katkıda bulunur. Ayrıca yapılan bir araştırmada zeka seviyeleri aynı olan ama duygusal zekaları farklı olan bireylerde, duygusal zekası yüksek kişilerin daha başarılı oldukları görülmüştür (Shapiro, 2003).

Sanat dallarından biri olan tiyatro ile uğraşanların hayal etme yeteneği zengin, deneyime açık, zeki, hassas, estetik değerleri fazla, yaratıcı, araştırmacı, ani tepki verebilen, duygusal, hırslı, gergin, ben merkezci kişilik özellikleri olduğu bilinmektedir (Tatar, Şahintürk, Saltukoğlu ve Telvi 2013).

Bu araştırmada tiyatro oyunculuğu yapan bireylerin duygusal zeka düzeyleri ve bununla ilişkili faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu araştırma tanımlayıcı tipte olup, araştırmanın evrenini Aydın il merkezinde yer alan tiyatro oyunculuğu yapan 170 birey, örneklemini ise çalışmaya katılmayı kabul eden 143 tiyatro oyuncusu oluşturmuştur. Araştırma için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Klinik Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan yazılı izin ve katılımcılardan yazılı onam alınmıştır. Araştırma verileri anket aracılığı ile Mayıs-Temmuz 2019 tarihleri arasında kişilerin kendi bildirimlerine dayalı olarak toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında literatür taranarak araştırmacılar tarafından ha-

zırlanan 'Sosyodemografik Özellikler Formu' ve Dr Reuven Bar-on (1997) tarafından geliştirilmiş ve Türk toplumuna uyarlaması Mumcuoğlu (2002) tarafından yapılmış olan 'Bar-on Duygusal Zeka Testi' kullanılmıştır.

Sosyodemografik Özellikler Formu: Kişilik özelliklerini tanımlayıcı, tiyatro eğitimleri ve süreçleri, meslek tanımları, gelir seviyelerini belirleyici 13 sorudan oluşmaktadır.

Bar-on Duygusal Zeka Testi: Bar-on Duygusal Zeka Testinin orijinali Dr Reuven Bar-on tarafından 1997'de geliştirilmiştir (Bar on, 1997). Türk toplumuna uyarlanması Mumcuoğlu (2002) tarafından yapılmıştır. Bu ölçeğin özgün hali, kişisel farkındalık, kişisel arası ilişkiler şartlara ve çevreye uyum, stres yönetimi ve genel ruh hali olmak üzere, beş alt boyuttan ve toplam 88 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puan ortalamasının artması duygusal zeka düzeyinin arttığını göstermektedir. Bu çalışmada Cronbach alpha değeri 0.78 olarak bulunmuştur.

Araştırma verileri SPSS 21 paket programı kullanılarak bilgisayar ile değerlendirilmiştir. Veri toplama formlarından elde edilen veriler için aritmetik ortalama, standart sapma, minimum, maksimum değerler hesaplandı. Nominal veriler frekans ve yüzde olarak değerlendirilmiştir. Değişkenler arası farklılığı bulmak için normal dağılım saptanması durumunda bağımsız gruplarda t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanıldı. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için Tukey HSD testi uygulandı. Değişkenler arası fark ve ilişki $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı kabul edilmiştir. Normal dağılım göstermeyen verilerde değişkenlerdeki gruplara göre, bağımsız gruplarda Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis testleri kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık olarak $p < 0,05$ değeri önemli kabul edilmiştir. Araştırma verilerinin Aydın il merkezinde tiyatro oyunculuğu yapan bireylerden toplanmış olması bu çalışmanın sınırlılığıdır.

Bulgular

Araştırmaya katılan oyuncuların yaş ortalaması 28.5 ± 9.4 (min:18, max:60), %54.5'i kadın, %27.3'ü evli, %72.7' si bekar, %25.2'sinin çocuğu var, %70'i ön lisans ve lisans eğitimine sahip, %38.5'inin aylık gelir düzeyi 1000 TL ve altı, %60.8'i 0-5 yıl arası tiyatro oyunculuğu yapmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Tiyatro Oyuncularının Sosyodemografik Özellikleri

Yaş Ortalaması:	N (143)	%
28.5±9.4 (min:18, max:60)		
Cinsiyet		
Kadın	78	54.5
Erkek	65	45.5
Medeni Durum		
Evli	39	27.3
Bekar	104	72.7
Çocuk Sahibi Olma		
Evet	36	25.2
Hayır	107	74.8
Eğitim Durumu		
İlköğretim ve Lise	33	23.1
Önlisans ve Lisans	101	70
Lisans Üstü	9	6.3
Aylık Gelir Düzeyi		
1000 TL ve altı	55	38.5
1001-2000 TL	34	23.8
2000 TL üzeri	54	37.7
Tiyatro oyunculuğu yapma yılı		
0-5 yıl	87	60.8
6-11 yıl	35	24.5
11 yıl üzeri	21	14.7
Kişilik Özelliği		
Girişken	92	64.3
İçe kapanık	33	23.1
Sinirli	12	8.4
Karamsar	6	4.2
Bir problem karşısında sergilenen tutum		
Problemin sebebini düşünür çözüm üretirim	109	76.2
Problemden uzaklaşır, çözüm bulamam	21	14.7
Problem hakkında sadece konuşurum	13	9.1
Ruhsal Hastalık Durumu		
Evet	16	11.2
Hayır	127	88.8

Araştırmaya katılanların Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması 291.32±18.4 (min:220, max:353) olarak saptanmıştır (Tablo 2). Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile tiyatro oyunculuğu yapma yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Buna göre 6-11 yıldır tiyatro oyunculuğu yapanların Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması 0-5 yıldır ve 11 yıl üzeri bir süredir tiyatro oyunculuğu yapan-

lardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır ($P<0.05$) (Tablo 2).

Tablo 2. Tiyatro Oyuncularının Sosyodemografik Özelliklerine Göre Bar-on Duygusal Zeka Testi Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Özellikler	Bar-on Duygusal Zeka Testi Puan Ort.
Tiyatro Oyunculuğu Yapma Yılı	
0-5 yıl	291.93±17.33
6-11 yıl	294.97±23.32
11 yıl üzeri	282.95±9.39
	p=0.044
Cinsiyet	
Kadın	292.32±19.09
Erkek	290.20±17.61
	p=0.495
Çocuk Sahibi Olma	
Evet	290.52±21.68
Hayır	291.63±17.26
	p=0.756
Medeni Durum	
Evli	290.87±19.95
Bekar	291.16±17.99
	p=0.763
Eğitim Durumu	
İlköğretim ve Lise	288.15±24.49
Önlisans ve Lisans	292.28±16.0
Lisans Üstü	292.77±20.65
	p=0.533
Aylık Gelir Düzeyi	
1000 TL ve altı	290.42±19.88
1001-2000 TL	299.48±18.17
2000 TL üzeri	286.38±14.78
	p=0.003
Kişilik Özelliği	
Girişken	289.98±15.22
İçe kapanık	293.15±24.79
Sınırlı	291.75±16.05
Karamsar	298.66±22.55
	p=0.616
Bir problem karşısında sergilenen tutum	
Problemin sebebini düşünür çözüm üretirim	289.95±18.69
Problemden uzaklaşır, çözüm bulamam	291.61±15.83
Problem hakkında sadece konuşurum	301.30±14.42
	p=0.102
Ruhsal Hastalık Durumu	
Evet	285.87±27.23
Hayır	291.90±16.69
	p=0.211

Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile aylık gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aylık gelir düzeyi 1001-2000 TL arası olan oyuncuların aylık gelir düzeyi 1000 TL ve altı olanlardan ve 2000 TL üzeri olanlardan Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($P<0.05$) (Tablo 2).

Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile cinsiyet, çocuk sahibi olma, medeni durum, eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($P>0.05$) (Tablo 2).

Tartışma

Bu çalışmada katılımcıların Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması 291.32 ± 18.4 olarak bulunmuştur. Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile aylık gelir düzeyi anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aylık gelir düzeyi 1001-2000 TL olanların Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması diğer gelir düzeyindekilere göre daha yüksektir. Literatür incelendiğinde Özdayı ve Uğurlu (2015)'nin yürütmüş olduğu araştırmada sosyoekonomik düzey ile Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sevindik ve ark.(2012)'nin araştırma bulgularında ise bu çalışmadan farklı olarak sosyoekonomik düzeyin Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bildirilmiştir. Araştırmaların farklı gruplar üzerinde yürütülmesinin bu sonuçlar üzerinde etkili olabileceği düşünülmüştür.

Araştırmamızda, Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile tiyatro oyunculuğu yaptığı yıl arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Literatürde konu ile ilgili tiyatro oyuncuları ile yürütülmüş bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat tiyatro oyunculuğu yapmak için alınan eğitimlerin kişisel iletişim becerilerini geliştirmesinin Bar-on Duygusal Zeka Testi puanını etkileyerek bu farkı yaratmış olabilir.

Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile cinsiyet, çocuk sahibi olma, medeni durum, eğitim durumu, kişilik özelliği, bir problem karşısında sergilenen tutum ve ruhsal hastalık durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Literatürde konu ile ilgili farklı gruplarda yapılan çalışmalar incelendiğinde; cinsiyete göre Bar-on Duygusal Zeka Testi puanına ilişkin, bizim çalışma bulgularımızdan farklı olarak bir sağlık yüksekokulu öğrencileri ile yürütülmüş araştırmada kızların erkeklerle göre Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalamasının anlamlı düzeyde

daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Sevindik, Uncu ve Dağ 2012). Araştırma sonuçlarımız ile benzer olarak beden eğitimi ve spor öğretmenliğinde okuyan öğrenciler ile yapılmış çalışmada cinsiyet ile Bar-on Duygusal Zeka Testi puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Yalız, 2013). Yönetici olarak çalışan bireyler ile yürütülmüş bir araştırmada cinsiyet ve eğitim durumunun Bar-on Duygusal Zeka Testi puanı ile arasında bir ilişki olmadığı belirlenmiştir (Acar, 2001).

Kişilik özelliğinin, Bar-on Duygusal Zeka Testi puan ortalaması ile karşılaştırıldığı çalışmalar incelendiğinde kendisini içe dönük olarak tanımlayan öğrencilerin duygusal zeka puan ortalamalarının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür (Sevindik ve ark. 2012; Sardoğan ve Kaygusuz, 2006). Bizim araştırma bulgularımızdan farklı olarak kişilik özelliğinin duygusal zeka testi puanını etkilediği görülmektedir.

Duygusal zeka ile ilgili yürütülmüş araştırmalar, duyguların bireylerin harekete geçme, yardımlaşma ve iletişim gibi davranışları üzerinde önemli bir fonksiyona sahip olduğu fikrini savunmaktadır (Gros ve John, 2002; Hogan ve Roberts, 2000; Shaffer ve Shaffer, 2005; Wong ve Law, 2002). Duygusal zeka, duyguların yönetimini kapsadığı için yüksek duygusal zekaya sahip kişilerin olumsuz düşüncelerin etkisinden kurtularak yaşamdaki performanslarının arttığı bilinmektedir (Wong ve Law, 2002). Bireylerin kendi kendini kontrol zorlukları, baş etme gücü, iletişim, sorun çözme ve liderlik gibi sosyal becerileri, vicdanlı olma, güvenilir olma gibi duygusal becerilerinin iş ve günlük yaşamda performanslarını etkileyebileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Bu araştırmaya göre duygusal zeka düzeyi aylık gelir düzeyi ve tiyatro oyunculuğu yapma yılından etkilenmektedir. Araştırma grubunun kişisel olarak iletişim becerisini, kişilerarası ilişkilerini etkileyecek bir uğraş olan tiyatro ile ilgilenmesine rağmen duygusal zeka düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna varılmaktadır. Alınan tiyatro eğitimlerinin yanında duygusal zekayı destekleyici uygulamaları günlük hayatlarına dahil etmeleri önerilmektedir. Farklı özelliklere sahip grupların duygusal zeka düzeyi ve ilişkili faktörlerini inceleyen araştırmaların yapılması karşılaştırma imkanı sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Emotional Intelligence Levels of Theater Actors and Related Factors

*

Nükhet Kırağ – Manolya Ercan

Aydın Adnan Menderes University- Aydın Gynecology and Pediatrics Hospital

The concept of emotional intelligence is considered as a set of skills that largely determines one's success in life. It is emphasized that not only career, money making and status are desired to be defined successfully, but also the individual's ability to establish good relationships with other people, to be happy and enjoy life. Emotional intelligence contributes to the more sensible use of emotions and the efficient management of positive life and professional relationships. Emotional intelligence as the determinant of the individual's success in life, primarily with individual abilities and skills associated with recognizing and recognizing his own feelings, controlling them appropriately and realizing his self motivation for his purposes in life, being able to realize his / her self, and to establish himself in their place, It is a combination of social abilities and skills associated with interacting in it. Emotional intelligence contributes to the efficient management of relationships in daily and professional life by ensuring that emotions are controlled and used according to logic. In addition, in a study, individuals with the same intelligence levels but different emotional intelligence, people with higher emotional intelligence were more successful. To investigate the emotional intelligence levels of theater actors. This research is descriptive, and the universe of the research is composed of 170 actors acting in the city of Aydın, and 143 theater actors whose sample agreed to participate in the study. Written consent was obtained from Aydın Adnan Menderes University Faculty of Nursing Non-Clinical Research Ethics Committee and written consent was obtained from the participants. The research data were collected through the questionnaire between May and July 2019 based on individuals' own reports. In collecting the research data, the 'Bar-on Emotional Intelligence Test' developed by Mumcuoğlu (2002) and 'Sociodemographic Properties Form' prepared by the researchers by scanning the literature and developed by Mumcuoğlu (2002) were used. This study was car-

ried out with 143 people who were living in the city of Aydın between September and December 2018. Sociodemographic Characteristics Form: It consists of 13 questions that define personality characteristics, theater education and processes, job descriptions, and income levels. Bar-on Emotional Intelligence Test: The original Bar-on Emotional Intelligence Test was developed by Dr Reuven Bar-on in 1997 (Bar on, 1997). It was adapted to Turkish society by Mumcuoğlu (2002). The original form of this scale consists of five sub-dimensions and a total of 88 expressions: personal awareness, interpersonal relations, compliance with the conditions and environment, stress management and general mood. The increase in the mean score obtained from the scale shows that the level of emotional intelligence increases. In this study, Cronbach's alpha value was found to be 0.78.

Research data were evaluated by computer using SPSS 21 package program. Arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum values were calculated for the data obtained from data collection forms. Nominal data were evaluated in frequency and percentage. In order to find the difference between variables, in the case of normal distribution, t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) test were used in independent groups. Tukey HSD test was applied to find out from which group the difference originated. The difference between the variables and the relationship was considered significant if $p < 0.05$. According to the groups in the variables, Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis tests were used in the non-normally distributed data. As statistical significance, $p < 0.05$ value was accepted as important. The fact that the research data was collected from individuals acting as theater actors in the city center of Aydın is the limitation of this study. Sociodemographic form and Bar on Emotional Intelligence Scale prepared by the researchers were used to collect the research data. Data were analyzed using SPSS 16 program, percentage, chi-square, independent samples t test and Anova tests. The mean age of the participants was 28.5 ± 9.48 , 54.5% were women, 67.1% were single, 11.2% has a diagnosis of mental illness, 64.3% defines himself as an assertive, 76.2% says that they think and try to correct the cause of a problem, 76.2% stated that performing theater is a satisfying profession and 46.9% of them find their income less than their expenses. The mean score of the Bar on Emotional Intelligence Scale was 291.35 ± 18.40 . There was a statistically significant relationship between the mean score and income level and the year of performing theater ($p < 0.05$).

Emotional intelligence levels of individuals performing theater were found to be moderate. In addition to the theater trainings they received, it is recommended that they incorporate emotional intelligence supportive practices into their daily lives.

Kaynakça / References

- Acar, F. T. (2001). *Duygusal zeka yeteneklerinin göreve yönelik ve insana yönelik liderlik davranışları ile ilişkisi: Banka şube müdürleri üzerine bir alan araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Acar F. (2002). Duygusal zeka ve liderlik. Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 53-68.
- Baron, R. (1997). *The BarOn emotional quotient inventory (BarOn EQ-i)*. Toronto, ON: Multi-Health Systems Inc.
- Goleman, D. (2006). *Duygusal zeka neden IQ' dan daha önemlidir?* Yuksel BS (Çeviren). 30. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gross, J. J. ve John, O. P. (2002). Wise emotion regulation. In L. Feldman Barrett & P. Salovey (Eds.), *The Wisdom Of Feelings: Psychological Processes In Emotional Intelligence (297-318)* . New York, Guilford.
- Hogan, R.T. ve Roberts, B.W. (2000). A Socioanalytic perspective on person/environment interaction. In W. B. Walsh, K. H. Craik, & R. H. Price (Eds.), *New Directions In Person-Environment Psychology (1-24)* Mahway, NJ: Earlbaum.
- Mumcuoğlu, Ö. (2002). *Bar-On duygusal zeka testinin Türkçe dilsel eşdeğerlik, güvenirlik ve geçerlik çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Özdayı, N., ve Uğurlu, F. (2015). Futbol hakemlerinin duygusal zeka ve iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Spor Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi*, 1(1), 31-39.
- Salovey, P., ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Sardoğan, M. E., ve Kaygusuz, C. (2006). Antisosyal kişilik bozukluğu tanısı almış ve almamış olan bireylerin duygusal zeka düzeyleri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(1), 85-102.
- Sevindik, F., Uncu, F., ve Dağ, D. G. (2012). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 26(1), 21-26.

- Shaffer, R. D. ve Shaffer M. A. (2005). Emotional intelligence abilities, personality and work place performance. *Hong Kong Baptist University Academy of Management Best Conference Paper*, HR: M 1.
- Tatar, A., Sahintürk, H., Saltukoglu, G., ve Telvi, S. (2013). Tiyatro oyuncularının beş faktör modeli çerçevesinden kişilik özelliklerinin incelenmesi ve meslek grubu profillerinin oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(72), 1.
- Yalız, D. (2013). Anadolu üniversitesi beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(2), 94-111.
- Wong, C.S. ve Law, K.S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *Leadership Quarterly*, 13, 243-274.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Kırağ, N. ve Ercan, M. (2020). Tiyatro oyuncularının duygusal zeka düzeyleri ve ilişkili faktörler. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(Özel Sayı), 5032-5043. DOI: 10.26466/opus.639984

Netnografi: Genel Özellikleri ve Spor Bilimleri Alanında Kullanılabilirliği

DOI: 10.26466/opus.720042

*

Caner Özgen* – Metin Argan**

* Dr, Eskişehir Teknik Üniversitesi /Spor Bilimleri Fakültesi, Eskişehir/Türkiye

E-Posta: caneozgen@eskisehir.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5083-026X](https://orcid.org/0000-0002-5083-026X)

** Prof Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi /Spor Bilimleri Fakültesi, Eskişehir/Türkiye

E-Posta: margan@eskisehir.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9570-0469](https://orcid.org/0000-0002-9570-0469)

Öz

İnternetin ortaya çıkması sanal toplulukların büyük bir hızla yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum fiziksel dünyanın yanı sıra kendine has özellikleri olan sanal kültürleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle zamandan ve mekandan bağımsız olarak yüksek etkileşimli yapısı nedeniyle sanal topluluklar farklı akademik disiplindeki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda sayısı gün geçtikçe artan sanal toplulukların davranışlarının analiz edilmesi birçok disiplinde oldukça önemli bir ihtiyaca dönüşmüştür. Söz konusu ihtiyaca cevap verebilmek için literatürde çok sayıda yeni araştırma metodu geliştirilmiştir. Konuyla ilgili olarak Kozinets (1997) sanal toplulukları incelemek için spesifik olarak netnografi yöntemini geliştirmiştir. Gelişen literatür detaylı olarak incelendiği zaman spor bilimleri alanında netnografi yöntemi ile gerçekleştirilen sınırlı sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir. İfade edilen bilgiler ışığında bu araştırma üç ana aşamada tasarlanmıştır. Öncelikle netnografi yönteminin uygulanmasına yönelik detaylı bilgiler verilmiştir. Araştırmanın ikinci basamağında spor bilimleri literatüründe netnografi yöntemine ilişkin yayınlanmış makalelerin sistematik analizi yapılmıştır. Son olarak yapılan detaylı sistematik analizler neticesinde spor bilimleri alanında yapılabilecek yeni araştırmalara yönelik öneriler verilmiştir. Çeşitli kriterler kullanılarak yapılan taramalar sonucunda bütün indekslerde toplam 14 farklı yayın tespit edilmiştir. Ortaya çıkan 14 yayının tümü içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu durum alan ile ilgili yeni araştırma önerileri geliştirmede avantajlar ve ciddi kanıtlar sağlamaktadır. Yapılan öneriler ilgili literatürün sistematik analizleri doğrultusunda ortaya konulmuştur. Söz konusu durum ortaya konulan önerileri öznel bir görüşten ziyade ampirik olarak desteklenmiş bilgiler bağlamına taşımaktadır. Bütün bu bilgiler doğrultusunda araştırma kapsamında ortaya koyduğumuz öneriler alan ile ilgi eksikliklerin doldurulmasında geçerliliği sağlamış bilgiler olduğu ifade edilebilir. This provides advantages and serious evidence in developing new research proposals related to the field. The suggestions are made in line with the systematic analysis of the related literature. This situation carries the suggestions put forward in the context of empirically supported information rather than a subjective opinion.

Anahtar Kelimeler: Netnografi, spor bilimleri, sanal topluluklar

Netnography: General Characteristics and the Usability in the Field of Sport Sciences

*

Abstract

The emergence of the Internet has caused the virtual communities to spread rapidly. This situation has revealed virtual cultures with unique features as well as the physical world. Due to its highly interactive structure, regardless of time and location, virtual communities have attracted the attention of researchers from different academic disciplines. In this context, analyzing the behavior of virtual communities, which are increasing day by day, has become a very important need in many disciplines. Numerous new research methods have been developed in the literature to respond to this need. Regarding the issue, Kozinets (1997) developed the netnography method specifically to study virtual communities. When the developing literature is analyzed in detail, it has been determined that there are a limited number of studies conducted in the field of sports sciences with the netnography method. In the light of the stated information, this research was designed in three main stages. First of all, detailed information about the application of the netnography method is given. In the second step of the research, systematic analysis of published articles on the netnography method was made in the literature of sports science. Finally, as a result of detailed systematic analysis, suggestions for new researches in the field of sports sciences have been given. As a result of the scans using various criteria, a total of 14 different publications were found in all indexes. All of the 14 publications that emerged were analyzed by content analysis method. This provides advantages and serious evidence in developing new research proposals related to the field. The suggestions are made in line with the systematic analysis of the related literature. This situation carries the suggestions put forward in the context of empirically supported information rather than a subjective opinion.

Keywords: *Netnography, sports sciences, virtual community*

Giriş

İnternetin ortaya çıkması sanal toplulukların büyük bir hızla yaygınlaşmasına neden olmuştur. Sanal topluluklar çok sayıda kültürün davranışlarına aynı anda anda önemli etkileri olan oldukça güçlü yapılardır. Bu durum fiziksel dünyanın yanı sıra kendine has özellikleri olan sanal kültürleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle zamandan ve mekandan bağımsız olarak yüksek etkileşimli yapısı nedeniyle sanal topluluklar farklı akademik disiplindeki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda sayısı gün geçtikçe artan sanal toplulukların davranışlarının analiz edilmesi birçok disiplinde oldukça önemli bir ihtiyaca dönüşmüştür. Söz konusu ihtiyaca cevap verebilmek için literatürde çok sayıda yeni araştırma metodu geliştirilmiştir. Bireylerin davranışlarını manipülasyondan uzak olması, sanal topluluklarda ihtiyaçların gizli özelliklerini keşfedilmesini sağlayabilir. Konuyla ilgili olarak Kozinets (2002), netnografinin geleneksel etnografik yöntemlerden daha doğal olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda netnografi yöntemi sanal topluluk davranışlarının araştırmasında önemli bilgiler sağlayacağı ifade edilebilir. Sanal toplulukları etnografik bir mercekle inceleyen netnografi yöntemi ile ilgili olarak Kozinets (2002) geleneksel etnografik yöntemlerden daha doğal, daha ucuz ve sanal ortamların kültürüne daha uygun olarak tanımını yapmıştır. Farklı disiplinlerden birçok akademik çalışmada (Bartl, Kannan ve Stockinger, 2016; Bengry-Howell, Wiles, Nind ve Crow, 2011) netnografik araştırmaların öneme dikkat çekilmiştir. Ancak spor bilimleri literatüründe netnografik araştırmalara yeteri kadar ilgi gösterilmediği tespit edilmiştir.

Sayısı büyük bir hızla artan sanal topluluklar farklı kesimden çok sayıda insanın davranışlarına önemli etkileri vardır. İlgili durumu tespit edebilmek için özel olarak tasarlanmış netnografi yöntemi ile gerçekleştirilecek araştırmalarda bireylerin davranışlarına etki eden gizli faktörler ortaya konulabilir. Sanal ortamların verdiği rahatlık ile manipülasyondan uzak davranışlar bir çok fenomenin araştırılmasında sanal ortamların önemine işaretler. Konu spor bilimleri bağlamında düşünüldüğü zaman taraftarların etkileşime girdikleri sanal taraftar toplulukları spor bilimleri disiplinde bir çok fenomenin yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Söz konusu durum sanal taraftar topluluklarının araştırması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gelişen spor bilimleri literatürü incelendiğinde netnografi yönetmi ile sanal toplulukları inceleyen araştırmalara yeteri kadar önem verilmediği tespit

edilmiştir. Bu bağlamda ilgili ulusal literatürde netnografi araştırmalarının nasıl gerçekleştirileceğine dair bilgilerin verilmesi ve yapılacak olan yeni araştırmalara yönelik önerilerin geliştirilmesi yapılacak olan yeni araştırmalar için önemli fırsatlar sunacaktır.

İfade edilen bu bilgiler doğrultusunda bu araştırma netnografi yönteminin spor bilimleri alanına ilişkin olarak kullanılabilirliğini ortaya koymak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik olarak bu araştırma üç ana aşamada tasarlanmıştır. Öncelikle netnografi yönteminin nasıl uygulanabileceğine dair derinlemesine bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde spor bilimleri literatürde çeşitli kriterler bağlamında sistematik analizler yapılmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde yapılan sistematik analizler sonucu ile ilişkili olarak spor bilimleri alanında netnografi yöntemi ile gerçekleştirilebilecek araştırmalara yönelik öneriler verilmiştir.

Netnografi Yönteminin Gelişimi

Herhangi bir araştırmacının karşılaşabileceği temel seçimlerden biri, hangi yöntemi kullanacağıyla ilgilidir. Bu anlamda bir sosyal bilimci için problemin belirlenmesinden sonra akla gelen ilk soru nicel, nitel yâda karma bir yaklaşım mı sergileyeceği ile ilgilidir. Creswell (2009), metodolojik yaklaşımlar arasındaki temel farkın, nitel araştırmanın anlamları araştırmak ve anlamak için yararlı olduğunu, nicel araştırmanın ise ölçülebilir değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyerek teorileri test etmek için kullanılması olarak ifade etmiştir. Teknik, bilimsel yazım veya istatistik alanında eğitim almış bir bireyin araştırmalarında tercihi büyük olasılıkla kantitatif tasarımlar olacaktır. Öte yandan, edebi bir şekilde yazmaktan, kişisel görüşmeler yapmaktan ya da yakın gözlemler yapmaktan hoşlanan araştırmacıların kalitatif duruş sergileyeceklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Cressvell 2009). Kozinets (2015) bu karmaşıklığa yönelik olarak nicel ve nitel arasında temiz bir bölge olduğunu savunmuştur. Buna yönelik olarak netnografi yöntemi bu temiz bölgede faaliyet göstermesi için geliştirilmiştir.

İnsan deneyimine dayalı niteliksel metinler veya bunların bir değişkeni olan görsel izlenimler netnografi yöntemine niteliksel olarak oldukça büyük veri kaynağı sunmaktadır. Bunun yanında netnografi yönteminde veriye ulaşmanın kolaylığı nicel anlamda kodlamaya ve çeşitli istatistiki bilgiler yapmaya imkan sağlamaktadır. Netnografi yönteminde katılımcı gözlem

tekniklerini esas alan fakat bunlarla sınırlı olmayan pek çok yol ve anlayış şekli faydalı bir şekilde kullanılır (Kozinets, 2002).

Sosyal medyanın ortaya çıkmasından çok uzun yıllar önce M. McLuhan ve A. McLuhan, (1993) katılımcı ve kapsayıcı elektronik sistemlerle donatılmış yeni medya tabanlarının bireylerin sosyallik anlayışını yeni bir ütopya taşıyacağını öngörmüştü. Söz konusu sanal toplum yapılanması günümüzde, zihinleri ve sinir sistemlerini etkileşimli teknolojiler aracılığıyla senkronize eden çok büyük bir sosyal alanlarına dönüşmüştür. Konuyla ilgili olarak Kozinets (2015) cep telefonları aracılığıyla sosyal ortamlara yoğun katılımın türlerimizi bireyselleştirilmiş bir kollektife dönüştürebileceğini ileri sürmüştür. Penley ve Ross, (1991), herhangi bir zamanda ve yerde, mevcut kuralların veya rasyonel prosedürlerin popüler arzularla uyumlu olarak geliştiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, Kozinets (2015) teknolojik gelişmeler insanın türü evriminin biçimlenmesine, yön verirken onunla eş zamanlı olarak akademik çalışma yöntemlerimizin de evrilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İçinde bulunduğumuz dünyada sonsuz akışkan değişken ve ilişki ağı yer almaktadır. Gelişen teknolojiler ile birlikte söz konusu ilişkiler sanal ortamlarda yer almaya başlamış ve buranın kendine has kültürü ile yeni fenomenlerde beraberinde gelmiştir. Bu durum, fiziksel ortamların aksine her şeyin kayıt altına alındığı yeni bir düzeni tesis etmiştir. Bu düzen içerisinde yer alan değişkenlere yönelik yeni araştırmalar gerçekleştirilip bu fenomenlerin tanımlanması oldukça önemlidir. Netnografi yöntemi sanal ortamlarda ortaya çıkan bu fenomenleri araştırılması için spesifik olarak tasarlanmış bir araştırma yöntemidir.

Sanal topluluklar içerisinde yer alan bireyler, yalnızca yaşadıkları deneyimlerini yansıtan ve ortaya çıkaran değil, aynı zamanda kendine özgü bir sosyal fenomen olan karmaşık bir dünyada yer almaktadır. Bu anlamda sanal dünyanın kendine özgü yapısını anlayabilmek için sanal dünyaya özgü olarak yapılandırılmış bilimsel metodolojileri kullanmak gerekmektedir. Kozinets (2015) sanal ortamların araştırılmasında kullanılacak yöntemlerin bu ortamların doğasına uygun olması gerektiğini ifade etmiştir. Mevcut “çevrimdışı” teknikleri “çevrimiçi” dijital ortama uyarlamaya çalışmak yerine, bu ortamlara yapısal özelliklerine özgü olarak dizayn edilmiş metotları kullanmak

daha mantıklı olacaktır (Caliandro, 2014; Marres, 2012; Wesch, 2009). Netnografi yöntemi söz konusu amaç için dizayn edilmiştir ve onu benzer metodolojilerden ayıran en önemli özelliği budur.

Netnografi Yönteminin Uygulanması

Netnografi yöntemini ortaya koyan Kozinets (2002, 2010, 2015), ifade ettiği çerçeveden yararlanarak netnografi yönteminin planlama ve hazırlık, kültürel giriş, veri toplama ve analiz etme, verilerin yorumlanması, güvenilirlik ve etik standartlar olmak üzere altı adımdan oluştuğunu ifade edebiliriz.

Planlama ve Hazırlık

Modern insan gerçek hayatta tartışılan hatta daha fiziksel ortamlarda hiç tartışılmamış birçok konu hakkında bilgi sahibi olmanın bir tık ötesindedir. Netnografik bir araştırma gerçekleştirmek için yapılması gereken ilk iş dizüstü bilgisayarınızı, tabletinizi veya akıllı telefonunuzu açmak ve fikir sahibi olmak istediğiniz konu hakkında arama motorlarına anahtar kelimeler yazmaktır. Bu işlem sonrası netnografinin zengin dünyasına girmiş olduğunuz anlamına gelir (Kozinets, 2015).

Araştırma Problemi

Netnografinin ilk aşamasında bağlamdır ve netnografi araştırmalarında bağlam her şeydir. Teorik ilgi alanlarını keşfetmek ve araştırma problemlerini doğru olarak ortaya koymak gerekmektedir. Bu durum sadece merak konusuyla ilişkili değil aynı zamanda akademik ilgi alanlarımız ve bölümlerimizle de ilişkili olacaktır. Netnografinin ilk kavramsal aşamasında teori ve verilerinizin kombinasyonu oldukça önemli olacaktır.

Netnografi araştırmalarında araştırma probleminin açık bir şekilde ortaya konulması oldukça önemlidir. Konuyla ilgili olarak Cresswell (2009), araştırma probleminin tespit edilmesinde spesifik olarak tek bir olguya odaklanmanın önemini raporlamıştır. Özellikle keşfedici sorularla araştırılan olgunun sorgulanmasını konunun detaylı profilinin çizilmesine önemli katkı sağlayacaktır (Cresswell 2009).

Örnekleme

Netnografinin odak noktası her zaman internet üzerinden akan sayısız iletişimsel eylem ve etkileşim olmuştur. Sanal ağları kullanan bireylerin zengin iletişimsel ve sembolik dünyasını keşfetmemizi sağlayan oldukça büyük veri kaynağı vardır. Netnografinin esinlendiği etnografi gibi zengin iç görü sağlayacak bilgi arayışındadır. Bu anlamda veriler toplu veya bireysel olarak üretilmiş olabilir. Bu veriler sadece metinsel veriler ile sınırlandırılmaz görsel, işitsel ve grafiksel verilerde netnografi yönteminde kullanılacak datalardır.

Kozinets (2002), netnografi yönteminde verilerin toplanması için beş önemli boyuttan bahsetmiştir. Özellikle etkileşimden önce bazı kriterleri dikkate almak gerekmektedir (Kozinets 2015). Bu bağlamda ilk aşama veri toplanmasında verilerin toplanacağı birincil toplulukları tespit edilmesidir. Konuyla ilgili en önemli nokta derinlemesine veri bağlamında içgörüyü yansıtabilecek toplulukların seçilmesi oldukça önemlidir.

Araştırma kontekstine uygun doğru toplulukların seçilebilmesi için Kozinets (2002), beş kriterin dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Araştırma bağlamı ile ilişkili, gönderi trafiği yoğun, çok sayıda ayrı ileti başlığı olan, derinlemesine verilere sahip ve araştırma bağlamı ile ilişkili üye sayısı fazla olan toplulukların seçilmesi bu anlamda önemlidir.

Araştırma konusuyla en fazla ilgili olan toplulukların seçilmesi araştırmanın amaçlarına ulaşılabilmesinde oldukça önemlidir (Belz ve Baumbach, 2010). Konuyla ilgili olarak Kozinets (2002) araştırmacılar tarafından anahtar kelimelerin(key words) listesinin hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Hazırlanan anahtar kelimeler çeşitli sanal platformlarda (facebook, instagram, twitter vb.) ve çeşitli arama motorlarında (goole, yandex vb.) detaylı olarak taratılmalıdır. Yapılan aramalar sonucunda veri toplanacak topluluklar ilgili kriterler bağlamında seçilmelidir.

Yapılan seçimler neticesinde hangi toplulukların inceleneceği araştırma konusu ve sanal topluluk profilleri ile ilişkili olarak uzun zaman alabilir. Süreç içerisinde araştırmacı düzenli olarak toplulukları ziyaret etmeli ve kullanıcı profillerini dikkatli şekilde incelemelidir (Kozinets, 2002). Araştırmacı söz konusu üyeler ile iletişime geçmeden önce topluluğun dilini, kültürü öğrenmesi ve iletişimi bu şekilde başlatması gerekmektedir (Maclaren ve Catterall,

2002). Bu durum araştırmacının topluluk içerisinde yer edinmesinde önemli katkılar sağlar.

Bütün nitel araştırmalarda olduğu gibi araştırmacının konuyla ilgilenim düzeyi netnografik araştırmalarda oldukça önemlidir. Bu bağlamda araştırmacı veri toplamaya başlamadan önce araştırma konusu hakkında, sanal topluluk kullanıcıları hakkında ve sanal topluluğun genel profili hakkında detaylı araştırma yapmalıdır (Kozinets, 2015). Katılımcıların deneyimlerini anlamak ve benzer deneyim yollarını kullanmak araştırmanın için stratejik öneme sahiptir (Kozinets, 2010).

Verilerin Toplanması

Veri toplama işlemi sırasında araştırmacının doğru veriyi seçebilmesi stratejik sonuçların tespit edilebilmesi bakımından kritiktir. Sanal topluluklarda sürekli olarak akan veri içerisinde işlevsel olanların ayıklanması veri enforsasyonunun önüne geçilmesinde önemli olacaktır. Araştırma bağlamını yansıtmayan fakat ilgili konu başlıkları altında yer alan verilerin araştırmacı tarafından dikkate alınmaması gerekir. Araştırmacı ilgili kültüre yeni giriş yaptığı gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır. Bu bağlamda sanal topluluklar içerisinde gelişen sohbetleri sorgulayıcı olarak değil ilgili yeni Şeyler keşfetme fırsatı olarak görmelidir (Kozinets, 2002).

Netnografik bir araştırmada veri toplama işlemi online olarak oluşan bütün içeriklerin indirilmesi ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda sadece metinsen gönderiler değil görsel, işitsel yâda grafiksel olarak yapılmış bütün gönderiler netnografik veri olabilir (Kozinets, 2002).

Netnografi ilham aldığı etnografi yönteminden veri toplama aşamasında önemli farklılar içermektedir. Sanal ortamlar ile fiziksel ortamların farklılığından dolayı veri toplama ortamları farklıdır. Konuyla ilgili olarak Bowler (2010) netnografi yönteminde sanal yüz yüze etkileşimlerin önemli olduğunu ifade ederken, etnografide önemli olanın yüz yüze etkileşim olduğunu söylemiştir. Bu bağlam ile ilişkili olarak Kozinets (2002) araştırmacının veri toplama işlemi sırasında sanal ve fiziksel ortamlar arasındaki farklılığı çok iyi bilmesi ve dikkate alması gerektiğini ifade etmiştir.

Netnografik araştırmaları sanal ağ analiz ile ayıran en önemli unsur, sanal topluluklar ile etkileşime girebilme fırsatı sağlamasıdır. Bu durum netnogra-

fik verilerin toplamasında dikkat edilmesi gereken bir takım unsurları da beraberinde getirmektedir. Konuyla ilgili olarak Kozinets derinlemesine iç görünümün netnografideki öneminden sürekli olarak bahsetmiştir (Kozinets 2002; 2010; 2015). Markham (2004) özellikle metinsel gönderilerin hiçbir değişime maruz kalmadan alınması gerektiğini ifade etmiştir. Sanal topluluk kullanıcılarının gönderileri orijinal yazı tipinde ve herhangi bir düzenleme yapılmadan sunulmalıdır. Konuyla ilgili olarak Catterall ve Maclaran (2001) sanal topluluklar içerisinde duyguları vurgulamanın farklı yolları olduğundan bahsetmiştir. Özellikle yapılan metinsel gönderiler içerisinde yer alan ünlem, emoji ve büyük küçük harf vurguları duygu aktarımında yaygın olarak kullanılmaktadır. Araştırmacı tarafından bu gönderiler içerisinde yer alan ipuçları veri toplama işlemi sırasında dikkate alınmalıdır (Catterall ve Maclaran, 2001).

Netnografik veriler Kozinets (2010) tarafından arşivsel, temin edilmiş ve saha notu olmak üzere 3 ayrı türde incelenmiştir.

Arşivsel Veri

Netnografi yönteminde arşivsel veri en genel tanımıyla araştırmacının hiçbir etkileşime girmeden sanal ortamlar içerisinde önceden kayıtlı olan verileri ifade eder. Daha öncede ifade edildiği üzere netnografik veriler sadece metinsel değil görsel, işitsel ve grafiksel verilerinde üzerinde analiz yapılabilecek verilerdir. Hatta konuyla ilgili olarak Kozinets (2010) toplulukların arka fon renklerinin dikkat edilmesi gereken veriler olarak alınabileceğini ifade etmiştir.

Temin Edilmiş Veri

Araştırmacının aktif olarak katılım sağlamasıyla elde edilen verilerdir. Bu veri grubu içerisinde özellikle e-postalar önemli yer tutar. Bunun yanında araştırmacını saha içerisinde yapmış olduğu anlık mesajlaşmalar ve gönderilere yaptığı yorumlar temin edilmiş veriler kapsamında değerlendirilebilir.

Saha Notları

Netnografi yöntemi içerisinde diğer nitel araştırmalarda olduğu gibi alınan kişisel notlar oldukça önemli yer tutmaktadır. Araştırmacı araştırma sahası

olarak kabul edilen sanal toplulukları dikkatli şekilde gözlemlemeli ve notlar almalıdır. Yapılan gözlemler neticesinde ortaya çıkan bu notlar saha notları kapsamına alınır ve araştırma içerisinde kullanılabilirler. Bu notlar oldukça önemli verilerdir.

Veri Miktarı

Netnografi yöntemini diğer nitel araştırma yöntemlerinden ayıran en önemli husus veri miktarıdır. Sanal toplulukların yaygınlaşması ve kendine has kültürlerinin oluşması bu topluluklara katılımı ve gönderi sayısında önemli oranda artış yaşanmasına neden olmuştur. Bu anlamda veriye ulaşmak oldukça kolay ve maliyetsizdir. Önemli olan veriden anlamlı sonuçlar üretmektir. Bu durumda en önemli husus doğru verilerin seçilebilmesi ve veri enformasyonunun önüne geçilebilmesidir. Catterall ve Maclaran (2001), böylesi durumlarda araştırmanın tarih aralığının sınırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra araştırma bağlamının daraltılarak belirli konulara ve diyaloglara da yönelmekte alternatifler arasındadır.

Verilerin Analizi ve Yorumlama

Sanal topluluklar içerisinde katılımcı gözlemde bulunarak elde edilen verilerin çeşitli fenomenlerin araştırılmasında kullanılması netnografi yöntemi olarak tanımlanabilir (Kozinets 2010). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, netnografi yönteminde veri toplama işleminden çok elde edilen verilerden anlamlı bir takım bilgiler elde etmek oldukça önemlidir. Sanal ortamlara veriye ulaşmak oldukça kolay ve ucuzdur fakat verilerden etkili sonuçlar üretmek için bir takım sistematik faaliyetler zorunludur.

Netnografik Araştırmalarda Gömülü Teori: Gömülü teori özellikle yeni bir takım karmaşık teorileri ortaya koymak için sosyal bilimler literatüründe sıkça kullanılan (Elliott ve Yannopoulou, 2007; Flint Woodruff ve Gardial 2002) bir yöntemdir. Bu bağlamda gömülü teorinin netnografik araştırmalar için uygun bir yöntem olduğu ifade edilebilir.

Miles ve Huberman (1994) netnografiye uygun olduğunu düşünülen bazı veri analizi sürecini kodlama, not alma, özetleme, kontrol, genelleştirme ve teorileştirme olarak 6 ana başlıkta ele almışlardır. Araştırmacı ortaya çıkan

verilerin belirli birimlere ayırma işlemi belirli kodlar aracılığıyla gerçekleştirir. Hatırlatıcı olması ve veriler ile ilişkili diğer görüşleri belirtmesi amacıyla veri analizi sürecinde notlar alınabilir. Yapılan kodlamalar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak amacıyla kıyaslamalar birimler arası kıyaslama yapılmalıdır. Bu noktada yorum bilim (Hermeneutic)den faydalanılabilir. Söz konusu metod verilerin ortaya konulan temalar ile ilişkisi ortaya koymada oldukça etkilidir. Veri setini kapsayan bir genelleştirme yapılarak mevcut literatürle ilişki teoriler üretilerek veri analizi işlemi sonlandırılır.

Netnograik araştırmalarda veri analizi için dikkat edilmesi gerek bir takım unsurlar Kozinets (2002) tarafından önerilmiştir. Sanal ortamların kamuya açık özelliği gerçek kimliklerin manipölasyonuna neden olabilir. İfade edilen durum netnografik araştırmalarda araştırma sahasının demografik özellikler bakımına araştırmacıyı yanıtlanabilir. Sanal ortam költürleri fiziksel ortamlardan farklı özellikler içermektedir. Bu bağlam araştırmacının veri analizinde mutlaka dikkat etmesi gereken önemli bir kriterdir.

Araştırma Geçerliliği

Literatürde Nitel araştırma yöntemleri içerisinde geçerliliğe ilişkin çeşitli tartışmalar vardır. Konuyla ilgili olarak Creswell (2009) triangulation (üçleme) yöntemini önermiştir. Netnografi yöntemi Kozinets (2002)'e göre diğer araştırma yöntemlerine kıyasla çok daha kolay ve uygulanabilir. Bu bağlamda netnografi araştırmalarında geçerliliğe katkı sağlamak amacıyla üçleme yönteminden yararlanan çok sayıda önemli araştırma gerçekteştirilmiştir. İfade edilen kapsamda netnografi araştırmaları kapsamında elde edilen verilere katkı sağlaması ve veriler arasında kıyaslama gerçekteştirmek amacıyla özellikle derinlemesine görüşme yöntemlerinde yararlanılabilir.

Daha öncede ifade edildiği üzere yorum bilim netnografi araştırmalarında yaygın olarak kullanılan bir metottur. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin tekrar araştırmacı tarafından okunarak analiz edilmesi netnografik araştırmaların geçerliliğine katkı sağlayacak yöntemlerden biridir.

Araştırma Etiği

Bir netnografik araştırma gerçekteştirilmesinde etik konusu oldukça önemlidir. Konuya ilişkin literatürde iki farklı görüşün olduğu tespit edilmiştir.

İfade edilen görüşlerden ilki verilerin toplandığı sanal topluluklarda üyelerinde izin alınmasının gerekli olduğunu ifade eder. Bu görüşün tam tersine Langer ve Beckman (2005) araştırma verilerinin elde edildiği sanal topluluklar içerisinde kamuya açık gönderilerin olması durumunda izin almaya gerek olmadığını ifade etmişlerdir. Burada dikkatli olması gereken en önemli husus topluluk üyelerinin kimliklerini ortaya çıkaracak raporlamadan uzak durulmasıdır. Araştırmanın raporlanması kısmında topluluk üyelerine takma ad verilmesi bu durumda kullanışlı olabilir. İfade edilen duruma ilişkin olarak Kozinets (2010) verilerin toplandığı toplulukların kamuya açık olup olmadığına dikkat edilmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

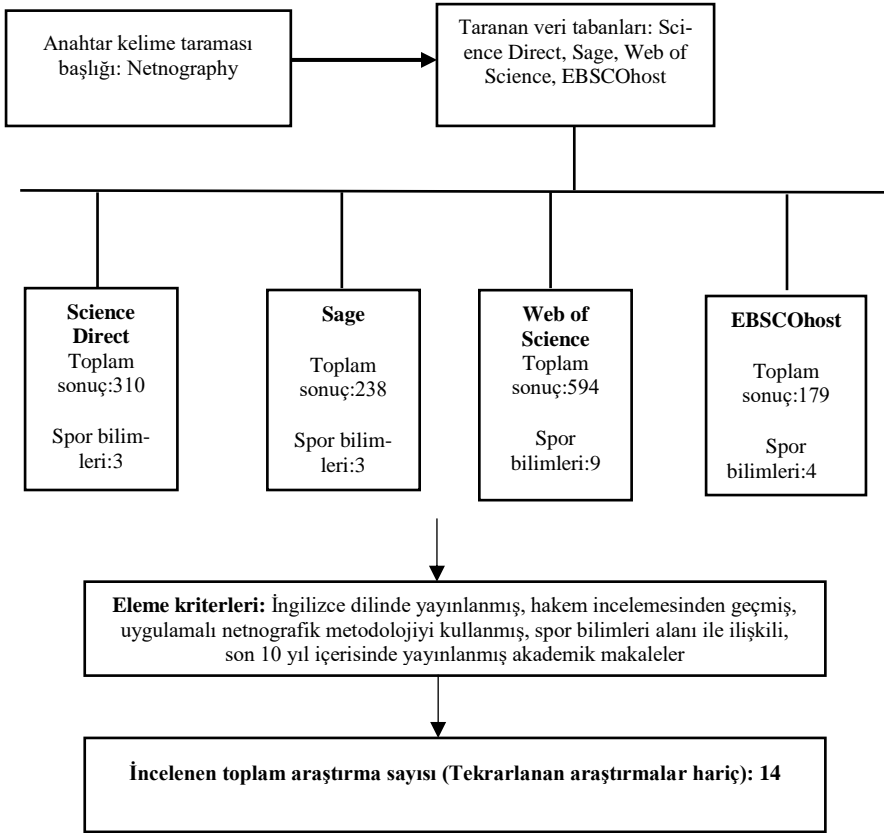
Kozinets (2010) netnografi yönteminde etğin bir paragraf ile araştırma sonunda ifade edilebilecek kadar basit bir olay olmadığını savunmuştur. Bu bağlamda etik ilkelere bağlı bir netnografik araştırma gerçekleştirme için haberli izinin ve alıntı yaparak anonimleştirmenin öneminden bahsetmiştir. Araştırmacı ilgili sanal toplulukta araştırma yaptığına dair üyeleri haberdar etmelidir. Araştırmacının üyelere haber vermesinin yanı sıra kendi profilinde araştırma yaptığına dair bilgilendirme metni yazmasını tavsiye etmiştir (Kozinets, 2002). Bunun yanı sıra araştırma elde ettiği sonuçları üyelerin görüşlerine sunmalı ve onlardan izin istemelidir.

Zikmund ve Babin, (2006) araştırma kapsamında arşivlenmiş kamuya açık verilerin toplanması durumunda herhangi bir etik kaygıya yol açmayacağını ve bunun katılımsız netnografi olduğunu ifade etmiştir. Katılımsız netnografi de araştırmacının araştırma sahasına herhangi bir müdahaleden kaçınılması gerektiği, bu durumun araştırma sahasını kirleteceğini savunulmaktadır. İlgili topluluktan veri toplanmalı herhangi bir etkileşimde bulunulmadan çıkılmalıdır. Kalımsız netnografide önemli olan sanal topluluk üyelerinin kimliklerini ortaya koyacak herhangi bir raporlamada bulunulmamasıdır (Langer ve Beckman, 2005).

Yöntem

Araştırmanın amacı kapsamında spor bilimleri alanında yapılmış araştırmaların tespit edilebilmesi için bir çok akademik çevrede onaylanmış (Buhalis ve Law, 2008; Cheng, 2016) birden çok alanda yayınları kapsayan veri tabanları seçilmiştir (EBSCOhost, Science Direct, Web of science vb. Sage journals).

Tespit edilen veri tabanlarında netnografik araştırmaları bulabilmek amacıyla araştırmacılar tarafından belirlenen anahtar kelimeler kullanılmıştır. Anahtar kelimeler bağlamında yapılan taramalar araştırma tarihinden itibaren 10 yıl ile sınırlandırılmıştır (2010-2019). Yapılan taramalar sonucunda ortaya çıkan sonuçlar tablo 1’de detaylı Şekilde sunulmuştur (Tavakoli ve Wijesinghe, 2019; Wijesinghe ve diğ., 2017). Arama sonuçlarında ortaya çıkan araştırmaların çok önemli bir bölümü makalelerden oluşda, kitap bölümü, akademik kongre bildirileri ve serbest çalışma notlarına rastlanmıştır.

Şekil-1. Araştırma seçme süreci

Bulgular

Araştırmacılar ilgili veri tabanlarından ortaya çıkan sonuçlardan sadece makaleleri inceleme kararı almışlardır. Araştırmanın ilk bölümünde sadece

“netnography” anahtar kelimesi ile gerçekleştirilen taramalarda Science Direct'de 310, Sage'de 207, Web of Science'de 76 ve EBSCOhost'ta 232 bilimsel araştırma makalesi tespit etmişlerdir. Ortaya çıkan tablo neticesinde yapılacak olan içerik analizi için çeşitli dahil etme kriteri kullanmışlardır (İngilizce dilinde yayınlanmış, hakem incelemesinden geçmiş, uygulamalı netnografik metodolojiyi kullanmış, spor bilimleri alanı ile ilişkili akademik makaleler). Bu bağlamda ifade edilen dahil etme kriterleri ışığında yayınlar taranmıştır. Spor yönetim bilimleri birçok değişik disiplinle (sosyoloji, pazarlama vb.) yakından ilişkilidir. Bu duruma sadece spor bilimleri alanına özgü yayınları sınırlamak araştırma bağlamını yansıtmayacaktır. Araştırmanın daha geniş bağlamda kapsayıcılığı için spor bilimleri alanıyla dolaylı ilişki içerisinde olan araştırmalarda kapsama dahil edilmiştir.

Yapılan detaylı taramalar neticesinde bütün indekslerde spor bilimleri alanı ile ilişki 14 farklı yayın olduğu tespit edilmiştir. Bütün yayınlar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda araştırma amacına yönelik olarak oluşturulan kontrol listesi hazırlanmıştır. Kontrol listesi içerisinde makalenin yayınlandığı dergi, akademik disiplin, araştırma içerisinde veri toplanan sanal topluluk türü, uygulanan netnografik yaklaşım, netnografi yöntemi yanında kullanılan diğer yöntemler ve son olarak uygulanan veri analizi teknikleri yer almıştır.

Tablo-1- Araştırmaların yayımlandığı dergiler ve kullandıkları platformlar

Dergi adı	Temel Akademik alan	Netnografik analiz için kullanılan platform
Journal of Consumer Culture	Marketing	Online Marka Toplulukları
International Review for the Sociology of Sport	Sociology of Sport	Online Medya Haberleri
<u>Communication & Sport</u>	Communication of Sport	Online bloglar
Social & Cultural Geography	Sociology of culture	Online Forumlar
Sport Management Review	Sport Management	Online forumlar
Substance Use & Misuse	Addictions	Web Siteleri
Sport Management Review	Sport Management	Facebook
Sport Management Review	Sport Management	Online Forumlar
International Journal of Sport Communication	Sport Communication	Twitter
Journal of Popular Television	Sport to News	Online Forumlar
Journal of Homosexuality	Homosexuality	Web Siteleri
International Journal of Sports Marketing and Sponsorship	Sports Marketing	Facebook
Consumer Culture Theory	Consumer culture	Online Forumlar
Marketing theory	Marketing	Online Forumlar

Tartışma ve Sonuç

Netnografi yöntemi her ne kadar farklı disiplinde çok sayıda araştırmada kullanılsada spor bilimleri alanında konuyla ilişki büyük bir boşluk olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın bu bölümünde spor bilimleri alanında netnografi yöntemi ile gerçekleştirilebilecek yeni çalışmalara ilişkin daha önce ortaya koyduğumuz sonuçlar doğrultusunda önerilerde bulunulacaktır.

Spor bilimleri alanında netnografi yöntemi ile gerçekleştirilmiş araştırmalar birçok farklı unsuru göz önüne alınarak araştırmamız kapsamında incelenmiştir. Bu durum alan ile ilgili yeni araştırma önerileri geliştirmede avantajlar ve ciddi kanıtlar sağlamaktadır. Yapılan öneriler ilgili literatürün sistematik analizleri doğrultusunda ortaya konulmuştur. Söz konusu durum ortaya konulan önerileri öznel bir görüşten ziyade ampirik olarak desteklenmiş bilgiler bağlamına taşımaktadır. Bütün bu bilgiler doğrultusunda araştırma kapsamında ortaya koyduğumuz öneriler alan ile ilgi eksikliklerin doldurulmasında geçerliliği sağlamış bilgiler olduğu ifade edilebilir.

Yaptığımız literatür taramasında spor bilimleri alanında yapılan araştırmaların neredeyse tamamının Web 1.0, 1.5 ve 2.0 (web siteleri, bloglar ve sosyal medya) üzerinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Güncel trendler üzerine yoğunlaşan araştırmamız bağlamında, mobil uygulamaları kapsayan Web 2.5 ile gerçekleştirilen araştırmalarda gözle görülür bir boşluk vardır. Son dönemler sanal ortamları kullanımın mobil cihazlara kaydığı ortaya konulmuştur. Spor gibi güncel bir olgunun talebinde, takibinde, uygulanmasında ve kontrolünde mobil cihazlarda sayısız uygulama yer almaktadır. Bu durum özellikle ilgili mobil uygulamalara yönelik olarak gerçekleştirilecek netnografik araştırmalar için yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu düzlemde gerçekleştirilecek araştırmalar netnografi literatürü için sınırlı spor bilimleri literatürü için öncü araştırmalardan biri olacaktır.

Daha öncede ifade edildiği üzere netnografi yöntemi kapsamında sadece metinsel verilerin değil aynı zamanda görsel ve işitsel verilerinde analiz gerçekleştirilebilir. Spor bilimleri literatürü içerisinde gerçekleştirilen araştırmaların neredeyse tamamının metinsel veriler ışığında gerçekleştiği görülmektedir. Spor içerişimde görsel imgelerin yoğun olarak kullanıldığı alanlardan bir tanesidir. Bu durum spor ile ilişkili sanal ortamlarda sayısız görsel ve işitsel verinin kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Yapılacak olan yeni

araştırmalarda görsel verilere yoğunlaşmış ve buna ilişkin veri analizi tekniklerinden yararlanan yeni araştırmalar bu anlamda öncü olacaktır.

Araştırma kapsamında incelenen literatürde gerçekleştirilen araştırmaların önemli bölümünün araştırmacıların sanal topluluklarda pasif rolde olduğu ortaya konulmuştur. Bu duruma ilişkin olarak Kozinets ve diğ. (2014), sanal topluluklar içerisinde derinlemesine bir bağlam ortaya koyabilmek için toplulukta uzun süreli var olma ve etkileşimin yarattığı kültürel değere vurgu yapmıştır. Özellikle kültürel etkileşim düzeyi yüksek katılımlı netnografi araştırmalarının gerçekleştirilmesinde araştırma fenomenleri ile ilişkili olarak derinlemesine kavrayışlar elde edilebilir. Bunun yanı sıra incelenen araştırmaların neredeyse hepsine seyircilerden toplanan verilerden yararlandığı tespit edilmiştir. Özellikle sporun diğer paydaşlarına (sporcular, yöneticiler vb.) yönelik gerçekleştirilecek araştırmalardan daha çeşitli sonuçların elde edileceği düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Netnography: General Characteristics and the Usability in the Field of Sport Sciences

*

Caner Özgen – Metin Argan
Eskişehir Technical Universtiy

The emergence of the Internet has caused the virtual communities to spread rapidly. Virtual communities are very powerful structures that have important effects on the behavior of many cultures at the same time. This situation has revealed virtual cultures with unique features as well as the physical world. Due to its highly interactive structure, regardless of time and location, virtual communities have attracted the attention of researchers from different academic disciplines. In this context, analyzing the behavior of virtual communities, which are increasing day by day, has become a very important need in many disciplines. Numerous new research methods have been developed in the literature to respond to this need. The fact that individuals' behaviors are not manipulated can enable the discovery of hidden features of needs in virtual communities. Regarding the issue, Kozinets (2002) stated that netnography is more natural than traditional ethnographic methods. In this context, it can be stated that netnography method will provide important information in the research of virtual community behaviors. It has been determined that due to its feature expressed in many different disciplines, the netnography method, which is popularly used, does not show enough interest in the field of sports sciences. Regarding the issue, Kozinets (1997) developed the netnography method specifically to study virtual communities. Qualitative texts based on human experience or visual impressions, which are a variable of these, offer a qualitatively large data source to the netnography method. In addition, the ease of accessing the data in the netnography method enables the quantitative coding and various statistical information. Many ways and understanding methods based on but not limited to participatory observation techniques are used in netnography method (Kozinets, 2002). There is an infinite fluid

variable and relationship network in the world we are in. With the developing technologies, these relations started to take place in virtual environments and came with new phenomena with its unique culture. This has established a new order where everything is recorded, unlike physical settings. It is very important to carry out new researches about the variables in this order and to define these phenomena. Netnography method is a research method specifically designed to investigate these phenomena arising in virtual environments. In this context, it can be stated that netnography method will provide important information in the research of virtual community behaviors. Although the netnography method was used as a tool in marketing research to understand consumer behavior, the importance of using this methodology is accepted by academicians from different disciplines today. When the developing literature is analyzed in detail, it has been determined that there are a limited number of studies conducted in the field of sports sciences with the netnography method. In the light of the stated information, this research was designed in three main stages. First of all, detailed information about the application of the netnography method is given. In the second step of the research, systematic analysis of published articles on the netnography method was made in the literature of sports science. Finally, as a result of detailed systematic analysis, suggestions for new researches in the field of sports sciences have been given. As a result of the scans carried out within the scope of the research, it was determined that quite a few netnographic researches about sports science discipline were conducted. As a result of the scans using various criteria, a total of 14 different publications were found in all indexes. All of the 14 publications that emerged were analyzed by content analysis method. A checklist containing certain criteria was prepared by the researcher for the application of content analysis. In the related list, the name of the journal, the academic field it was published, the observed community, the netnography method used, other methods used in the research, data collection and analysis techniques were determined. The studies carried out with the netnography method in the field of sports sciences have been examined within the scope of the research considering many different elements. This provides advantages and serious evidence in developing new research proposals related to the field. The suggestions are made in line with the systematic analysis of the related literature. This situation carries the suggestions put

forward in the context of empirically supported information rather than a subjective opinion. In line with all of this information, it can be stated that the suggestions made within the scope of the research are valid information in filling the deficiencies with interest. The literature review reveals that almost all of the research in the field of sports science is carried out on Web 1.0, 1.5 and 2.0 (websites, blogs and social media). In the context of the research focusing on current trends, there is a noticeable gap in the researches carried out with Web 2.5 covering mobile applications. Recently, it has been revealed that the use of virtual environments has shifted to mobile devices. There are numerous applications on mobile devices in the demand, monitoring, implementation and control of a current phenomenon such as sports. This situation presents new opportunities for netnographic researches to be carried out especially for the related mobile applications. The researches to be carried out in this plane will be one of the leading studies for the limited sports science literature for the netnography literature. As mentioned earlier, within the scope of netnography method, analysis can be performed not only in textual data but also in visual and audio data. It is seen that almost all of the researches carried out in the sports science literature are carried out in the light of textual data. It is one of the areas where visual images are used extensively in sports interaction. This situation brings with it the use of numerous visual and audio data in virtual environments related to sports. In new researches to be conducted, new researches that focus on visual data and use data analysis techniques will be pioneers in this sense. This research provided an important two-way perspective to the gap in the related literature. Firstly, it contributed to the applicability of new technology-oriented methods in the field of sports sciences. The suggestions made as a result of the systematic analysis made in the context of the research offer important opportunities to sports science researchers.

Kaynakça / References

- Bartl, M., Kannan, V.K. ve Stockinger, H. (2016). A review and analysis of literature on netnography research. *International Journal of Technology Marketing*, 11(2), 165–196.
- Belz, F.M. ve Baumbach W., (2010). Netnography as a Method of Lead User Identification. *Creativity and Innovation Management*, 19 (3), 304–313.

- Bengry-Howell, A., Wiles, R., Nind, M., ve Crow, G. (2011). A review of the academic impact of three methodological innovations: Netnography. child-led research and creative research methods. *Economic & Social Research Council*, 1(11), 1–37.
- Berger, IE., O'Reilly, N., Parent, M. M., Séguin, B., ve Hernandez, T. (2008). Determinants of sport participation among Canadian adolescents. *Sport Management Review*, 11(3), 277-307.
- Bowler, G.M. (2010). Netnography: A method specifically designed to study cultures and communities online. *The Qualitative Report*, 15(5), 1270-1275.
- Buhalis, D., ve Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism, progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet. *Tourism management*, 29(4), 609-623.
- Catterall, M., P. Maclaran. (2001). Researching consumers in virtual worlds: A cyberspace Odyssey. *Journal of Consumer Behaviour*, 1(3), 228-237.
- Caliandro, A. (2014). Handbook of anthropology in business, (RM. Denny, PT. Sunderland, Ed.). *Ethnography in digital spaces: Ethnography of virtual worlds, netnography, and digital ethnography*, içinde (s.738-76), New York: Routledge.
- Cheng, M. (2016). Sharing economy: A review and agenda for future research. *International Journal of Hospitality Management*, 57(3), 60–70.
- Creswell, J. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Research design. London: Sage.
- Elliott, R., Yannopoulou, N. (2007). The nature of trust in brands: a psychosocial model. *European Journal of Marketing*, 41(9), 988-998.
- Flint, DJ., Woodruff, RB., Gardial, SF. (2002). Exploring the phenomenon of customers' desired value change in a business-to-business context. *Journal of marketing*, 66(4), 102-117.
- Kozinets, RV. (1997). "I want to believe": A netnography of the X-Philes' subculture of consumption. *Advances In Consumer Research*, 24(1), 470-475.
- Kozinets, RV. (2002). The field behind the screen: using netnography for marketing research in online communities. *Journal of Marketing Research*, 39(1), 61-72.
- Kozinets, RV. (2010), *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. London:Sage.
- Kozinets, RV. (2015). *Netnography*. NJ: John Wiley & Sons.
- Kozinets, RV., Dolbec, PY., Earley, A. (2014). The SAGE handbook of qualitative data analysis (U. Flick, Ed.). *Netnographic analysis: Understanding culture through social media data*. İçinde (s.262-276). Sage:London.

- Langer, R., ve Beckman, S.C. (2005), Sensitive research topics: netnography revisited. *Qualitative Market Research*, 8(2), 189-203.
- Maclaran, P., ve Catterall M. (2002). Researching the social web: Marketing information from virtual communities. *Marketing Intelligence and Planning*, 2(6), 319-326.
- Markham, AN. (2004). Internet communication as a tool for qualitative research. *Qualitative research: Theory. method and practice*, 2, 95-124.
- Marres, N. (2012). The redistribution of methods: on intervention in digital social research, broadly conceived. *The sociological review*, 60, 139-165.
- McLuhan, M., ve McLuhan, MA. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. NA:MIT press.
- Penley, C., ve Ross A. (1991). *Technoculture: Cultural politics*. MN: University of Minnesota Press.
- Popp, B., Germelmann, CC., ve Jung, B. (2016). We love to hate them! Social media-based anti-brand communities in professional football. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, 17(4), 349-367.
- Radford, S. K., ve Bloch, P. H. (2012). Grief, commiseration, and consumption following the death of a celebrity. *Journal of Consumer Culture*, 12(2), 137-155.
- Rogers, R. (2009). *The end of the virtual: Digital methods*. Amsterdam: University of Amsterdam Press
- Tavakoli, R., ve Wijesinghe, SN. (2019). The evolution of the web and netnography in tourism: a systematic review. *Tourism Management Perspectives*, 29(4), 48-55.
- Varnalı, K. (2013). *Dijital kabilelerin izinde: sosyal medyada netnografik araştırmalar*. İstanbul: Mediacat.
- Wesch, M. (2009). YouTube and you: Experience of self-awareness in the context collapse of the recording webcams. *Explorations in Media Ecology*, 8(2), 19-34 .
- Zikmund, WG., ve Babin, BJ. (2006). *Exploring marketing research*. NJ:Cengage learning.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özgen, C. ve Argan, M. (2020). Netnografi: Genel özellikleri ve spor bilimleri alanında kullanılabilirliği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel sayısı), 5044-5064. DOI: 10.26466/opus.720042

Örgütlerde Dönüşümcü Liderlik ve Performans İlişkisinin Değişim Mühendisliği Aracı Rolünde İncelenmesi: İmalat Sanayii Örneği

DOI: 10.26466/opus.684573

*

Berk Küçükaltan* – **Gözde Mert****

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Edirne/Türkiye

E-Posta: berkkucukaltan@trakya.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2766-3248](https://orcid.org/0000-0002-2766-3248)

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İ.İ.S.B.F, İstanbul/Türkiye

E-Posta: gozde.mert@nisantasi.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9314-0242](https://orcid.org/0000-0002-9314-0242)

Öz

Dinamik yapıdaki zorlu rekabetçi koşullarda her ne kadar farklı parametreler mevcut olsa da, örgütleri başarıya ulaştıracak ve devamlılığını sağlayacak faktörler daha ön plana çıkmaktadır. Bu faktörler arasında, örgütlerin akıbetini etkileyebilecek özelliklerde olan, gerektiğinde değişimin öncülüğünü yaparak örgütlerin karar mekanizmalarında rol alan liderler önem arz etmektedir. Diğer yandan, işletmelerin başarısında etkili bir başka faktör olan performans göstergelerinin ölçülmesi ve yenilenmesi, örgütlerin değişen durumlara göre farklı stratejik yaklaşımları uygulayabilmeleri ve hayatta kalabilmeleri açısından kritik önem taşımaktadır. Dolayısıyla, işletmeler değişen dünya koşullarına ayak uydurup daha rekabetçi olabilmek adına, faaliyetlerinde ve stratejilerinde düzenli olarak dönüşüme ve yeniliğe gitmek durumundadırlar. Tüm bunlardan hareketle, bu çalışmada, dinamik altyapının beraberinde getirdiği radikal dönüşüm ve süreç odaklı anlayışı içinde barındıran değişim mühendisliği kavramının aracı rolünde, çalışanlarda motivasyon yaratıp işe teşvik eden ve değişime önem veren dönüşümcü liderlik kavramı ile örgüt performansı arasındaki ilişki imalat sanayiinde incelenmektedir. Bu doğrultuda, mevcut ilişkilerin varlığı ve anlamlılıkları, İstanbul'da imalat sanayiinde çalışan 390 kişiye uygulanan anket tekniği yardımıyla araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, değişim mühendisliğinin, dönüşümcü liderlik ve performans arasındaki ilişkide kısmi ara değişken etkisine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Böylece, araştırma, bu üç kavramın ilişkisinin göz ardı edildiği akademik yazına katkı sağlamanın yanı sıra, iş hayatında çalışan profesyonellere ve kural koyuculara da gerek davanısal boyutlar açısından gerekse de sonuç odaklı yaklaşım içinde başarı faktörlerinin ilişkilerini ortaya koymasına bakımından yol gösterici niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Değişim Mühendisliği, Dönüşümcü Liderlik, İmalat Sektörü, Örgüt Performansı

Examining the Relationship between Transformational Leadership and Performance in Organisations with the Mediating Role of Reengineering: The Case of a Manufacturing Industry

*

Abstract

Despite the existence of different parameters in the dynamic and compelling competitive conditions, the factors which lead organisations to the success and enable them to maintain their continuity come to the forefront. Among these factors, the leaders who have the characteristics of affecting the aftermath of organisations and take part in decision mechanisms of organisations by leading them in changes, when needed, are of great importance. On the other hand, measurement and modernisation of performance indicators, which is another influential factor for the success of businesses, is also critical for organisations to perform different strategic approaches in accordance with changing conditions and to survive. Accordingly, in order to keep up with the changing conditions and to become more competitive, businesses need to change and innovate their activities and strategies regularly. From these points forth, in this research, the relationship between the transformational leadership, which stimulates employees to work by creating motivation and gives importance to the change, and organisational performance is examined in the manufacturing industry with the mediating role of the reengineering concept, which inherently incorporates the radical transformation brought by the dynamic infrastructure and process-oriented understanding. In line with these, the existence of the relationships between these concepts and their significance are investigated through the questionnaire technique applied to 390 respondents working in the manufacturing industry in Istanbul. The obtained findings revealed that the reengineering variable has a partial mediating effect on the relationship between transformational leadership and performance. Thus, the research contributes not only to the academic field where the relationships among these three concepts are unexplored, but also both to practitioners and to policy-makers in terms of exhibiting the relationships of these success factors from the aspects of behavioural dimensions and the results-oriented approach.

Keywords: *Reengineering, Transformational Leadership, Manufacturing Industry, Organisation Performance*

Giriş

Örgütler, akademik yazında ve pratik hayatta her ne kadar farklı tanımlansalar da, faaliyetlerini yürütme amaçları dolayısıyla temel olarak iki ana başlık altında toplanabilmektedirler. Bunlardan ilki kâr elde ederek rekabetçiliklerini ve pazar paylarını arttırma gayreti içerisinde olan kâr amaçlı örgütler, diğeri ise kâr elde etmekten ziyade belirli bir misyon üstlenerek toplumsal fayda sağlamayı temel gaye haline getiren kâr amacı gütmeyen örgütlerdir (Çetin, 2012; Küçükaltan, 2018). Bu çalışmada, mevcut literatür ve araştırma sorunsalı dikkate alınarak, iki farklı amaç arasından kâr amacı güden örgütler odak noktası haline getirilerek incelenmekte, böylece örgütlerin girdileri, süreçleri ve çıktıları arasında değerlendirilen kavramlar bu kapsamda ele alınmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada ifade edilen örgüt kavramı kâr amaçlı örgütleri kapsamaktadır.

Günümüz endüstri çağında, örgütler rekabet avantajı elde ederek bu avantajı sürdürülebilir hale getirmek için örgütsel kültür, bilgi teknolojileri, insan sermayesi, liderlik gibi örgüt bütününde ele alınabilecek stratejik faktörlere ihtiyaç duymakta, böylece hem yapısal sermaye hem de insan sermayesinin birleştirilmesini hedeflemektedirler (Birasnav vd., 2010). Örgütler bunu yaparken, endüstride ve ticaret alanı içerisinde pozisyonları için kritik önem arz eden kabiliyet yönetimi ve performans süreçleri gibi konularda da güncelleştirmeler ve gelişmeler gerçekleştirmektedirler (Parnaby ve Towill, 2009). Bu gelişmeler kapsamında örgütlerin işleyişinde stratejik öneme sahip olan liderlik türleri büyük oranda çalışmalara konu olmaktadır. Özellikle son yirmi yıllık dönem dikkate alındığında, dönüşümcü liderlik türünün çalışan davranışına olan etkisinin araştırmacılar tarafından yoğun olarak incelendiği ve dönüşümcü liderliğin iş performansı ile örgütsel bağlılık gibi çıktıya yönelik kriterlerle pozitif ilişkili olduğu görülmektedir (Miao vd., 2012).

Her ne kadar örgütsel süreçlere ve stratejik faktörlere dair bu denli olumlu gelişmeler ve deneyimler yaşansa da, bu kavramlar dahilinde mevcut literatür incelendiğinde akademik yazında bazı boşlukların da yer aldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, dönüşümcü liderlik örgütler için önemli bir stratejik unsur olarak tartışılrsa da, Miao vd.'nin (2012) yer verdiği gibi, dönüşümcü liderliğe ilişkin yapılan araştırmalar genellikle batılı örgütler içerisinde sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, dönüşümcü liderliğin tam olarak genel kabul görmüş

bir tanımı yapılamadığından, kavramsal kapsam açısından da bazı belirsizlikler mevcuttur. Benzer şekilde, örgütsel performans açısından konu ele alındığında, örgütsel performansı tanımlamak kadar, ölçmek de zor olabilmektedir (Hussein vd., 2014). Bu hususta örgütsel performansı ölçmek için kısa veya orta vadeli bakış açısı kazandıran finansal verilerin tek başına yeterli olamayacağı aşikârdır. Bu nedenle, finansal kriterler kadar finansal olmayan kriterler de örgütsel performans ölçümünde düşünülmektedir. Dolayısıyla, Wan Zakaria ve Ilias (2016)'ın da özetlediği gibi, örgütsel performans için operasyonel performans, kârlılıktaki iyileşme, örgütsel ve iş süreçlerindeki iyileşme, belirlenen hedeflere ulaşma gibi ölçütler örnek olarak kullanılabilir. Ancak, unutulmamalıdır ki, örgütsel performansta iyileşme ve yenilik yaşanabilmesi için, süreçlerde ve sistemsel yapılarda bazı değişimler meydana gelmeli, bu sayede imalat sanayiinin öncülük ettiği değişim mühendisliği kavramına önem verilmelidir (Chan ve Jiang, 2001). Bu durum aslında, değişim mühendisliğinin ve bu anlayışı benimseyebilecek dönüşümcü liderlerin örgütler için kritik birer stratejik unsur olduğunu göstererek, örgüt performansının bu ölçütlerden etkilenebileceğini ortaya koymaktadır.

Böylelikle, buraya kadar bahsi geçen akademik boşluklar ve motivasyonlar dahilinde, imalat sanayiine yönelik olan mevcut araştırma, dönüşümcü liderlik, değişim mühendisliği ve örgüt performansından oluşan bir model içermekte ve örgütlerin stratejisinde önem arz eden bu üç kavramın birbirleriyle olan etkileşimini göz önünde bulundurarak şu soruların yanıtlarını aramayı amaçlamaktadır:

- Dönüşümcü liderlik örgüt performansını nasıl etkilemektedir?
- Dönüşümcü liderliğin örgüt performansını etkilerken değişim mühendisliğinin aracı rolünün anlamlı bir ilişkisi var mıdır?

Bu araştırma soruları ve belirlenen amaç doğrultusunda, mevcut araştırma şu şekilde tasarlanmıştır. Çalışmada öncelikle bu üç kavramın imalat sanayii bağlamında tartışıldığı çalışmalara değinilmiştir. Sonraki aşamada, akademik yazın doğrultusunda araştırma modeli ve hipotezler oluşturulmuş; uygulanan metodolojiye, araştırmanın ampirik uygulamadaki analizlerine ve bulgularına yer verilmiştir. Makalenin son bölümünde elde edilen bulgular kapsamında araştırmanın ortaya koyduğu akademik ve pratik katkılar ifade edilmiş, gelecek çalışmalar için de bazı önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Araştırması

Bu çalışmada, imalat sanayii bağlamında dönüşümcü liderlik, değişim mühendisliği ve örgüt performansı ilişkilerinin incelenmesi amaçlandığı için, mevcut akademik yazını kapsamlı irdeleyebilmek adına literatür araştırmasında bu kavramların farklı kombinasyonlarından oluşan anahtar kelime çiftlerinden yararlanılmıştır. Belirlenen anahtar kelimeler, öncelikle akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılan ScienceDirect ve Scopus veritabanlarında özet, başlık, anahtar kelimeler kapsamındaki makaleler içerisinde (basım aşamasındaki makaleler seçeneği dahil edilerek) aratılmış ve ortaya çıkan 15 makaleden ancak 11'ine erişim sağlanmıştır. Ek olarak, akademik veri tabanı kullanımının yanı sıra, bu iki veritabanında çıkmayan ancak incelenmesi önemli sayılabilecek çalışmaları gözden kaçırmamak adına, çapraz referans yöntemi de Kucukaltan vd.'nin (2016) de benzer şekilde gerçekleştirdiği gibi ayrıca uygulanmış ve Google Akademik'den de yararlanılarak ilgili çalışmalar literatür araştırması kapsamına dahil edilmiştir.

Bu aşamalar sonrasında, mevcut araştırma modelindeki üç kavram dikkate alındığında, imalat odaklı incelenen literatürde dönüşümcü liderlik ve performans ilişkisinin değişim mühendisliğine göre daha fazla ele alındığı görülmektedir. Dönüşümcü liderlik ve performansa dair çalışmaların yer aldığı literatür genel ve ilişkisel özel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel düzeyde, Bay ve Akpınar'ın (2017) liderlik tarzları ile girişimcilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada dönüşümcü liderlik türü ve ortaya çıkışı tanıtılmıştır. İlişkisel özel düzeyde ise, literatürün daha detaylı araştırıldığı gözlemlenmekte ve çalışmalarda, dönüşümcü liderliğin insani sermayeye dayalı iş performansı, örgüt performansı ve örgüt sürdürülebilir performansı ile olan ilişkilerinin büyük oranda ele alındığı ortaya çıkmaktadır.

İnsani sermayeye dayalı iş performansı kapsamında, Birasnav vd. (2010) Hindistan imalat sanayiinde, geçici liderlik deneyimine sahip 470 orta ve üst düzey yönetici çalışan ile anket çalışması yürüterek, çalışanların liderler üzerindeki dönüşümcü özelliklerinin ve geçici liderliklerinin insani sermayeyi olumlu yönde etkileyip etkilemediğini araştırmışlar ve elde ettikleri sonuçlar dahilinde anlamlı düzeyde olumlu yönde ilişkili olduğunu saptamışlardır. Benzer bir anlayışla, Miao vd.'nin (2012) çalışmada, çalışanın dönüşümcü liderlik davranışı algısı ile çalışma çıktısı arasındaki ilişki üzerinde lider ile özdeşleşmenin aracı etkisi araştırılmıştır. Güneydoğu Çin'de yer alan büyük

ölçekli bir giysi imalat işletmesinde çalışan göçmen işçiler ve onların amirlerinden toplanan anket verilerine göre, dönüşümcü liderlik duygusal iş bağlılığına ve iş performansına olumlu etki ederken, bu tür liderliğin personeldeki devir niyetine olumsuz etki ettiği belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca dönüşümcü liderliğin inovatif (yenilikçi) davranış üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı da saptanmış, lider ile özdeşleşmenin de dönüşümcü liderlik ile çalışan davranışı arasında mediator (aracı) rolü oynadığı, ancak aynı rolün dönüşümcü liderlik ile iş performansı arasında sergilenmediği de vurgulanmıştır.

Dönüşümcü liderliğin örgüt performansı ile olan ilişkisi kapsamında, Archidvili ve Gasparishvili'nin (2001) eski Sovyetler Birliği'nde yer alan dört ülkedeki (Kırgızistan, Kazakistan, Gürcistan ve Rusya) imalat sanayiinde faaliyet gösteren dokuz firma üzerinde yaptığı anket çalışmasında, 2391 yönetici ve çalışan ile görüşülerek farklı liderlik tarzları ile örgüt performansı arasındaki ilişki incelenmiştir. Dört ülkedeki anket sonuçları, dönüşümcü tarzlara yönelik net bir tercihin olmadığını, dönüşümcü ve işe yönelik liderliğin açık bir tercih şeklinde kullanılmadığını göstermiştir. Performansa dair ise, çalışmada, koşullu ödüllendirmenin örgüt performansı ile üst düzeyde olumlu ilişkisinin bulunduğu, istisnalarla yönetim ile örgüt performansı arasında da yine olumlu ilişki bulunduğu ve bunların yanı sıra, liderlik tarzları arasında da anlamlı farklılıklar olduğu ifade edilmiştir.

Örgüt performansının sürdürülebilirlik ile birleştirildiği sürdürülebilir performans kapsamında, Burawat (2017) dönüşümcü liderlik, yalın üretim ve sürdürülebilir performans arasındaki ilişkileri Tayland imalat sanayiinde KOBİ olarak faaliyet yürüten örgütlerdeki orta ve üst düzey yöneticiler kapsamında incelemiştir. Karma metot uygulanan çalışmada, nicel açıdan anket yöntemi uygulanmış ve 598 kişiden toplanan anket sonuçlarında, dönüşümcü liderliğin yalın üretim ve sürdürülebilir performans ile olan ilişkisinin yanı sıra, yalın üretimin de sürdürülebilir performans ile olan ilişkisi saptanmış ve hatta, yalın üretimin dönüşümcü liderlik ve sürdürülebilir performans arası ilişkideki kısmi mediator (aracı) rolü de belirtilmiştir. Araştırmanın 40 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapıldığı nitel kısmında ise, yalın pratiklerin aslında otomotiv sektörü için uygun olduğu, diğer sektörlerde bu pratiklerin daha az uygulama yeri olduğu belirtilmiştir. Yazarın daha güncel olan benzer bir diğer çalışmasında ise, Burawat (2019) aynı değişkenlere sür-

dürülebilir liderlik değişkeni de ekleyerek yine aynı endüstride aynı metodolojik yaklaşımla aynı sayıdaki katılımcılara ulaşmıştır. Çalışmanın önceki çalışmadan farklı olarak bulgularında, yalın üretimin sürdürülebilir liderlik ve sürdürülebilir performans arasındaki ilişkide de kısmi aracı rolü vurgulanmıştır.

Diğer yandan, göreceli olarak daha sınırlı sayıda tartışılan değişim mühendisliğine ilişkin çalışmalara bakıldığında, Chan ve Jiang (2001), işletme süreç değişim mühendisliğini esnek üretim sistem tasarımı, analizi ve teknoloji açısından ele alarak en iyi tasarımı bulmayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, araştırmacılar konuyu bir üretim şirketi özelinde değerlendirerek, uygulamalarını uzman görüşü, Analitik Hiyerarşi Süreci ve yapay zekada yer alan bulanık mantık ve sinir ağları gibi yaklaşımlardan yararlanarak yapmışlardır. Başka bir çalışmada, Eltantawy vd. (2015) tedarik zinciri içerisinde imalat sanayiinde faaliyet gösteren üç basamak için (müşteri, ilk sıra tedarikçi, ikinci sıra tedarikçi) fiziksel ve bilgi akışlı koordinasyonun tedarik zinciri verimliliğinde iyileşmeye neden olup olamayacağını eylem araştırması aracılığıyla kantitatif ve kalitatif teknikler yardımıyla araştırarak, süreç değişim mühendisliği için koordinasyonun önemi üzerinde durmuşlardır.

Değişim mühendisliğinin performans ile ilişkilendirildiği bazı çalışmalar da literatürde mevcuttur. Örneğin, Parnaby ve Towill (2009) üretim aktivitelerinde, bilhassa öğrenen organizasyon ve değişim yönetimi süreçlerinde, projelerle yönetim (managing-by-projects) konseptinin önemine dikkat çekerek, bu konseptin uluslararası örgütlerin rekabetçiliklerine ve performanslarına olumlu yansımalarını vurgulamışlardır. Benzer şekilde, Feibert vd. (2019) hastanelerde lojistik süreç performansının iyileştirilmesi üzerinde durarak imalat sanayiindeki yalın faaliyetlerin ve değişim mühendisliğinin sağlık sektöründe kullanımına ilişkin Danimarka ve Amerika hastanesi karşılaştırmasına dayalı karma metod seçiminin kullanıldığı bir araştırma yürütmüşlerdir.

Literatürde bu kavramlar çerçevesinde ortaya çıkan çalışmalar bütünsel açıdan ele alındığında, dönüşümcü liderliğin, değişim mühendisliğinin ve örgüt performansının etkileşim içerisinde olduğu görülebilmektedir. Bu anlamda, konunun daha detaylı ele alınarak incelenmesi ve ilişkilerin anlamlı seviyelerde olup olmadığının irdelenmesi için, mevcut araştırma soruları ve araştırma amacı göz önünde bulundurularak, bir sonraki bölümde değinilecek olan araştırma modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Örgütlerde Dönüşümcü Liderlik ve Değişim Mühendisliği İlişkisi

Lider ile yönetici, sosyal hayatta oldukça fazla karıştırılan iki kavramdır. Bu iki kavramın ayırt edilmesini sağlayan en önemli özelliklerden biri, liderin önderlik niteliklerine sahip olmasıdır. Liderlerde bulunan özelliklerin farklılaşmasıyla veya bazı özelliklerin daha belirgin hale gelmesiyle, farklı liderlik türleri ortaya çıkmış, özellikle son yıllarda akademik yazında oldukça sık karşılaşılan dönüşümcü liderlik de bunlardan biri olmuştur.

Dönüşümcü liderlik, Bass ve arkadaşları tarafından resmileştirilip popüler hale getirilen, değişim ve reformu vurgulayan bir liderlik türüdür. Dönüşümcü liderlik, astların kendilerinden ödün vermelerini, zor amaçlarda bile örgüte bağlılıklarını, beklenenden daha fazlasını vermeye çalışmalarını vurgularken, çalışanların ortak misyon ve vizyon ile daha ileri aşamadaki toplu amaca ulaşmasını da içinde barındırmaktadır (Ardichvili ve Gasparishvili, 2001). Karşılıklı etkileşimin önemli olduğu bu liderlik türünde, dönüşümcü liderler bir yandan statükonun değişimine odaklanarak örgütün yapısının ve statüsünün değişimi üzerinde dururlarken, diğer yandan da vizyoner profil çizerek astlar için rol model özelliği taşımakta ve onlarda entelektüel uyarıma neden olmaktadır (Bay ve Akpınar, 2017). Diğer bir deyişle, dönüşümcü liderler adeta sosyal mimarlar gibi davranarak organizasyon değerlerinin iletilişimle yansıtılmasında ve dönüştürülmesinde önemli rol üstlenmektedirler (Burawat, 2017).

Çok boyutlu bir liderlik türü olarak görülen dönüşümcü liderlik, değişimin öncülüğünü yapma konusunda da oldukça etkindir (Burawat, 2019). Zaten, örgüt ve çalışan değerlerinde yaratılan bu değişim ve sahip olunan inovatif bakış açısı da rekabetçi avantaja erişmede gerekli unsurlardır (Birasnav vd., 2010). Bu hususta, günümüzde yaşanan değişimler ve gelişmeler düşünüldüğünde, örgütlerde yaşanan problemlerin yalnızca belirli metotlar ile çözülebileceği anlayışı artık kaybolmakta, dolayısıyla karmaşık ve girift ilişkilerin olduğu işletme ekosisteminde çözümlerin sürekli değişim, sürekli öğrenme gibi güncel kavramların veya uygulamaların aracılığıyla olabileceğine vurgu yapılmaktadır (Nişancı, 2015). Bu anlamda, değişim mühendisliğinin önemi de örgütlerin rekabetçi kalmasında ve bu rekabetlerinin sürdürülebilir hale gelmesinde daha belirgin ortaya çıkmaktadır.

Değişim mühendisliği İngilizce “reengineering” olarak adlandırılmakta, değişim mühendisliğinden etkilenen alanlar ise genel itibariyle insan, süreç ve teknoloji olarak gruplandırılmaktadır. Bu gruplar çerçevesinde, dönüşümcü liderlerin hem insan sermayesinde hem de süreçlerde değişim yarattığı (Birasnav vd., 2010), bunu yaparken de inovatif bakış açısını benimsediği dikkate alındığında, hem dönüşümcü liderliğin hem de değişim mühendisliğinin bu kapsamda ilişkili olduğu düşünülebilmektedir. Dolayısıyla, bu iki kavram için mevcut araştırmada belirlenen hipotez şu şekilde önerilmektedir:

- **H₁:** Dönüşümcü liderlik değişim mühendisliğini etkilemektedir.

Örgütlerde Değişim Mühendisliği ve Örgüt Performansı İlişkisi

Değişim mühendisliği kapsam olarak, örgütlerdeki tüm süreçlerin ve bu süreçlerle beraber çalışan tüm sistemlerin yeniden yapılandırıldığı radikal değişimi ifade etmektedir (Nişancı, 2015). Radikal değişim derken tüm organizasyon ve organizasyonun ilişkili olduğu direkt ve indirekt aktörler de bu kapsama dahil edilmektedir (Chan ve Jiang, 2001). Örneğin, küresel olarak yaşanan gelişmeler, bir yandan yeni ihtiyaçların doğmasına ve yeni pazarların oluşmasına sebebiyet verirken, diğer yandan müşteri beklentilerinde de değişime ve çeşitliliğe neden olmaktadır (Pado, 2017). Buradan hareketle, işletmelerin tecrübe ettiği değişimlere bütünsel bakarak, tedarik zinciri yapısında bulunan tüm bileşenleri değişim mühendisliği anlamında kapsamlı olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Değişim mühendisliğine ilişkin her ne kadar tanımlamalar literatürde farklılık gösterse de, Yavas ve Yasin (2001) değişim mühendisliğini, operasyonel ve müşteri odaklı performans çıktılarını (maliyet, kalite, tatmin, hız gibi) arttırmak için içerik, kapsam, akış ve görev/alt görev yapılarının yeniden tasarlanması şeklinde ifade etmişlerdir. Bir diğer ifadeyle, değişim mühendisliğinin temel amacı, örgütlerin belirlemiş olduğu performans göstergelerinde olumlu bir yansıma oluşturarak işletmede iyileştirmeye sebebiyet vermektir. Yani, örgütsel performansta yenilik ve iyileşme yaşanabilmesi için, süreçlerde (teknik ve kültürel boyutlar dahil), sistemlerde, politikalarda ve yapılarda uygulanan değişim mühendisliğine ihtiyaç vardır (Chan ve Ji-

ang, 2001). Dolayısıyla, değişim mühendisliği ve örgüt performansı arasındaki ilişki için mevcut araştırmada belirlenen hipotez şu şekilde önerilmektedir:

- H₂: Değişim mühendisliği örgüt performansını etkilemektedir.

Örgütlerde Dönüşümcü Liderlik ve Örgüt Performansı İlişkisi

Dönüşümcü liderlik türünün benimsenmesi, örgütlerde farklı kazanımlara yol açarak direkt ve/veya endirekt olarak örgütlerin performansına etki edebilmektedir. Bu hususta, Bass'ın (1985) dönüşümcü liderlik için vurgulamış olduğu dört temel bileşen (idealleştirilmiş etki, ilham yaratıcı motivasyon, entelektüel teşvik, bireyselleştirilmiş düşünce) (Miao vd., 2012), çalışanların potansiyelinin ortaya çıkarılarak performanslarını anlamlı düzeyde etkileyen, bu sayede dolaylı olarak da örgütlerde yatırım geri dönüş oranının yükselmesini sağlayan unsurlar olarak gösterilmektedir (Birasnav vd., 2010). Yani, dönüşümcü liderler, vizyon oluştururken katılımı da vurgulayarak vizyonun paylaşılmasını sağlarken, örgütün başarılı olmasına ve performansının artmasına neden olmaktadır (Mert vd., 2019).

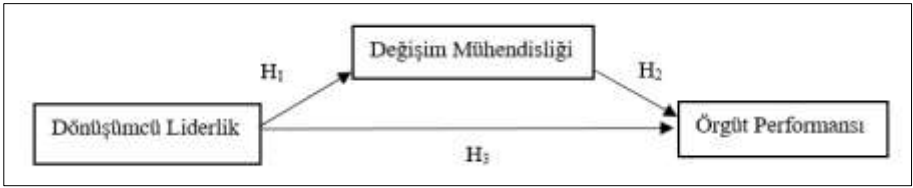
Örgüt performansının tanımı yapılmak istendiğinde, akademik yazında bu anlamda genel kabul görmüş belirli bir tanımın olmadığı, araştırılmak istenen konuya göre farklılık gösterebilecek tanımlamaların literatürde mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin, yetenek yönetimi alanında örgütsel performans için yüksek performans gösterebilen yetenekli bireylerin başarısı dikkate alınırken (Gangula, 2016), sürdürülebilir performans açısından tüm ekonomik, sosyal, çevresel faktörlerin yanı sıra, tek bir örgüt sınırının ötesine geçerek tedarik zinciri içerisinde yer alan tüm aktörlerin dahil edildiği faktörler kümesi değerlendirilmektedir (Burawat, 2019).

Dönüşümcü liderlik kapsamı için temel olarak, organizasyonel ve operasyonel düzeyde değişimlerin yönetildiği ve bu değişimlerin örgüt içerisine yerleştirdiği, ekonomik ve çevresel düzeyde karmaşık bir düzenin organize edildiği, sosyal düzeyde ise insan sermayesine katkı yapıldığı düşünüldüğünde, dönüşümcü liderliğin sonuç itibarıyla örgüt performansını iyileştirdiği yorumlanmaktadır (Birasnav vd., 2010). Dolayısıyla, bu araştırmada dönüşümcü liderlik ile örgüt performansı arasındaki direkt ilişkiye dair hipotez şu şekilde önerilmektedir:

- **H₃**: Dönüşümcü liderlik örgüt performansını direkt olarak etkilemektedir.

Böylesi direkt ilişkinin yanı sıra, değişim mühendisliği aracılığında dönüşümcü liderlik ve örgüt performansı arasında endirekt ilişki olabileceği de düşünülmektedir. Dolayısıyla, araştırma modelini de ifade eden bir diğer hipotez şu şekilde önerilmektedir:

- **H₄**: Değişim mühendisliği, dönüşümcü liderlik ve örgüt performansı arasında ara değişkendir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Literatürde mevcut bulunan çalışmalar ve araştırmanın yanıt aradığı sorular kapsamında oluşturulan hipotezler dikkate alınarak, araştırmanın modeli Şekil 1'deki gibi tasarlanmıştır. Böylece, model aracılığıyla araştırmaya konu olan kavramlar arası ilişkilerin anlamlılık düzeylerinin imalat sanayii için tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmanın amacı nicel veri analizi yardımıyla mevcut ilişkilerin varlığının ampirik olarak incelenmesi olduğundan dolayı, Saunders vd.'nin (2009) de ifade ettiği gibi pozitivist felsefe benimsenerek tümdengelim yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu felsefe ve yaklaşım temel alındığında, büyük miktardaki verilerin analizinde (Fleming ve Meakin, 2004) ve teoriye dayalı olarak oluşturulan hipotez testlerinin incelenmesindeki kullanımından dolayı (Afonina, 2015) nicel yöntemler arasında bulunan anket tekniği bu araştırmada uygulanmıştır. Ayrıca, anket tekniği uygulanırken, cevaplama oranını arttırabilmek, zamanında yanıt alabilmek, sorulara ilişkin oluşabilecek tereddütleri gidermek amacıyla yanıtlayanlarla yüzyüze görüşme tercih edilmiştir.

Anket tekniğinin uygulanmasında, araştırmanın ve anket sorularının geçerlilik ve güvenilirliklerine de dikkat edilmiştir. Bu hususta, içerik geçerliliği

öncelikle uygulanarak soruların uygunluğu, yeterli kapsama sahip olup olmadığı ve ölçülmek isteneni ölçüp ölçmediği araştırılmış, sonrasında ise pilot test yapılarak sonuçların tutarlılığı irdelenmiştir (Saunders vd., 2009). Bu aşamalardan sonra soru formu nihai halini alarak, hipotez ifadelerinde yer alan ilişkilerin incelenmesine dair birincil veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

Türkiye’de İmalat Sanayiinin Önemi

Türkiye imalat sanayii, tarım ve hizmet sektörlerine nazaran daha yüksek emek verimliliğine sahip olduğundan, imalat sanayiindeki istihdam artışı ortalama emek üretkenliğini de arttırmakta ve bu nedenle, üretkenlik çalışmalarında en çok önem verilen sektör olarak gösterilmektedir (Polat, 2011). Nitekim, 2019 yılı ilk 10 ayı için TÜİK iş gücü istatistiklerinde yer alan “istihdam edilenlerin yıllar ve cinsiyete göre iktisadi faaliyet kolları” raporu incelendiğinde, tarım, sanayi, inşaat ve hizmetlerden oluşan dört faaliyet kolu içerisinde imalat sanayiinin, tarım, ormancılık ve balıkçılık alt kategorisi ile beraber Türkiye ekonomisinde en çok istihdama yol açtığı görülmektedir (TÜİK, 2019). Bunun yanı sıra, imalat sanayii teknolojinin yayılması anlamında da önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak, Türkiye imalat sanayiinin sadece düşük teknoloji içerikli sektörlerde net ihracatçı, orta ve yüksek teknoloji içerikli sektörlerde ise net ithalatçı olduğu düşünüldüğünde, gelişen teknoloji politikasını destekleyecek ve sanayide derinleşmeyi sağlayacak bir dönüşümün gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu gözlemlenmektedir (Eşiyok, 2013). Bu nedenle, arzu edilen dönüşümün gerçekleşmesinde gerekli stratejik unsurlar olan dönüşümcü liderlik, değişim mühendisliği ve örgüt performansı ilişkilerinin, imalat sanayii gibi ülke ekonomisi için bu denli kritik öneme sahip bir sanayi bağlamında incelenmesi, araştırmanın önemini ve katkı potansiyelini de ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırma modelinde bulunan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin incelenmesi için, 5’li Likert sisteminde hazırlanan, toplam 61 ifade araştırmaya katılan kişilere yöneltilmiştir. Araştırma deseninde, araştırmaya dahil olan kişilerin demografik özellikleri için altı, firma konusundaki bilgiler için ise iki ifade bulunmaktadır.

Araştırmada yer alan değişkenlerin içeriksel anlamda oluşturulmasında belirli ölçekler ve çalışmalar takip edilmiştir. Örneğin, dönüşümcü liderlik konusunu ölçmek amacıyla Podsakoff vd.'nin (1990) ortaya çıkardığı, İşcan'ın (2006) Türkçe'ye uyarladığı ölçek kullanılmıştır. Ölçek, toplam 23 ifade ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Diğer yandan, değişim mühendisliği konusunu ölçmek için Dağcı (2004), Kocakahyaoğlu (2008) ve Dokuzer'in (2006) hazırladığı ölçeklerden yararlanılmıştır. Son olarak da, örgüt performansı ölçeği için Akgün vd. (2009) tarafından hazırlanan ve 11 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçek finansal ve finansal olmayan performans olarak iki boyuttan oluşmaktadır.

Araştırmanın Örneklemi

Saha araştırması, Ekim 2019-Ocak 2020 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan ve imalat sanayiinde faaliyet gösteren firma çalışanları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya toplamda 402 kişi katılmış olup, veri toplamada basit tesadüfi yöntem kullanılmıştır. Toplanan bazı anket formlarının eksik cevaplanmasından dolayı ancak 390 kişinin verileri analiz işlemlerine dahil edilebilmiştir. Tablo 1, araştırmaya dahil edilen kişilerin demografik özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan kişilere ait özellikler (n=390)

Gruplar	Frekans	Yüzde	Gruplar	Frekans	Yüzde
Yaş			Eğitim Düzeyi		
25-30	38	9,7	Önlisans	117	30,0
31-40	221	56,7	Lisans	179	45,9
41-50	79	20,3	YL/DR	94	24,1
51 ve üzeri	52	13,3			
Şirket İçindeki Pozisyon Süresi			Toplam Deneyim Süresi		
1 yıldan az	53	13,6	1 yıldan az	70	17,9
1-5	112	28,7	1-5	94	24,1
6-10	132	33,8	6-10	112	28,7
11 yıl ve üzeri	93	23,8	11 yıl ve üzeri	114	29,2
Cinsiyet					
Kadın	133	34,1	Erkek	257	65,9
Çalışılan Bölüm					
Yönetim	69	17,7	Muhasebe/Finans	76	19,5
Pazarlama	56	14,4	Üretim	47	12,1
İK	68	17,4	Mühendislik/Tasarım	74	19,0

Kişilerin özellikleri incelendiğinde, katılımcıların %65,9'unun erkek, %34,1'inin kadın; %56,7'sinin 31 ile 40 yaş arasında; %45,9'unun lisans mezunu olduğu; %33,8'inin 6 ile 10 yıldır aynı kurumda çalıştığı; %29,2'sinin 11 yıldan daha fazla iş tecrübesine sahip olduğu ve %19,5'inin muhasebe/finans bölümünde çalıştığı görülmektedir. Araştırmaya konu olan kişilerin çalıştıkları firmalara ilişkin bilgiler ise Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Firma Bilgilerine Ait Özellikler (n=390)

Gruplar	Frekans	Yüzde	Gruplar	Frekans	Yüzde
<i>Firma Yaşı</i>			<i>Firma Büyüklüğü</i>		
1 yıldan az	4	1,0	Küçük	90	23,1
1-5	160	41,0	Orta	278	71,3
6-10	169	43,3	Büyük	22	5,6
11 yıl ve üzeri	57	14,6			

Tablodan görüleceği üzere, katılımcıların çalıştığı firmaların büyük bir kısmı (%43,3) 6 ile 10 yıldır imalat sanayiinde faaliyet göstermektedir. Firma büyüklüğüne bakıldığında, firmaların %71,3'ünün orta büyüklükte işletme olduğu anlaşılmaktadır.

Analiz ve Bulgular

Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırma analizlerinde, değişkenlerin yapısını belirlemek öncelikli adım olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda, ölçeklerin yapısını ve boyutlarını belirlemek için açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Daha detaylı ifade etmek gerekirse, faktör analizinde boyutların belirlenmesinde özdeğer, çizgi grafik ve açıklanan varyans oranları incelenmiştir. Analiz işlemleri için temel bileşenler ve varimax yöntemleri uygulanmıştır.

Dönüşümcü liderlik için faktör analizi şartlarına uymayan “İşleri gerçekleştirme biçimimi sürekli gözden geçirmem için beni uyarır.” ifadesi analizden çıkarılmıştır. Tablo 3, dönüşümcü liderlik ölçeğinin faktör analizi sonuçlarını göstermektedir. Tablodaki ifadeler ait oldukları boyutun içinde faktör ağırlıklarına göre sıralanmıştır.

Örgütlerde Dönüşümcü Liderlik ve Performans İlişkisinin Değişim Mühendisliği Aracı Rolünde İncelenmesi: İmalat Sanayii Örneği

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Analizi – Dönüşümcü Liderlik

Faktörün Adı	İfadeler	Faktör Ağırlıkları	%
Vizyon, İlham Sağlama, Uygun Rol Model Olma	Çalışanlara sözlerinden çok davranışlarıyla örnek olur.	,791	22,050
	İşyerinin gelecekteki durumunu çalışanlara anlatmaya çalışır.	,784	
	Çalışanların belirlenen amaçlara bağlılık duymalarına önem verir.	,772	
	Benim için izlenecek, örnek alınacak bir yöneticidir.	,689	
	Bu işyeri için daima yeni fırsatlar arar.	,654	
	Çalışanlara, geleceğe ilişkin planlarıyla ilham vermeye çalışır.	,622	
	Bu işyerinin gelecekteki durumuna ilişkin net bir fikre sahiptir.	,551	
	Başarılarla ve amaçlara ulaşmayı sembolleştirir.	,548	
Yüksek Başarı Beklentisine Sahip Olma ve Entelektüel Teşvikte Bulunma	Faaliyetlerimizi değerlendirirken ikinci en iyiyi başarı olarak görmez.	,817	18,043
	Bizden her zaman en iyisini, daha iyisini yapmamızı bekler.	,782	
	Bizden çok şey beklediğini, bize açıkça söyler ve belli eder.	,666	
	Benim duygularımı dikkate alarak davranır.	,621	
	Benim kişisel duygularıma saygı gösterir.	,600	
Grup Amaçlarının Kabulünü Sağlama	Benim kişisel ihtiyaçlarımı göz önüne alarak davranır.	,547	16,394
	Çalışanları (grubu) aynı amaca dönük olarak çalışmaya sevk eder.	,800	
	İşyeri içi takım çalışmalarında iş birliğini sürekli hale getirir.	,793	
	Çalışanlarda takım düşüncesinin ve ruhunun oluşmasını sağlamaya çalışır.	,670	
	Çalışanların, "takım oyuncusu" olmalarını sağlamaya çalışır.	,592	
Bireysel Gösterme	Bu işyerinin amaçlarının oluşturulmasında çalışanların katılımını sağlar.	,582	12,014
	İşime ve kariyerime ilişkin beklentilerimi yükseltmemi sağlamaya çalışır.	,824	
	Beni, rutin sorunları yeni bir bakış açısı ile çözmeye teşvik eder.	,794	
	Beni düşünmeye sevk eden sorular sorar.	,611	
Toplam			68,501
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği			0,948
Bartlett's Küresellik Testi			Ki Kare 6108,864 p değeri 0,000

Tablo 3'deki sonuçlara göre, elde edilen KMO değeri 0,948; Bartlett küresellik testi 0,50 üzerinde ve 0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Analiz sonucuna göre ölçekte özdeğeri 1'in üzerinde olan dört boyut belirlenmiştir. Bu boyutlar; "Vizyon, İlham Sağlama, Uygun Rol Model Olma", "Yüksek Başarı Beklentisine Sahip Olma ve Entelektüel Teşvikte Bulunma", "Grup Amaçlarının Kabulünü Sağlama" ve "Bireysel İlgi Gösterme" olarak anlamlandırılmıştır. Toplam açıklanan varyans %68,5 olarak tespit edilmiştir.

Dönüşümcü liderlikte olduğu gibi, değişim mühendisliği ölçeğinin yapısı ve boyutları da faktör analizi ile test edilmiştir. Tablo 4'de analiz sonuçları gösterilmektedir. Faktör analizi şartlarına uymayan üç anket maddesi analizden çıkarılmıştır.

Tablo 4. Açıklayıcı Faktör Analizi – Değişim Mühendisliği

Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları	%
Değişim Mühendisliğinin Çekirdek Özellikleri	Şirketimizde değişim mühendisliği üst düzey yöneticiler tarafından yönetilmektedir.	,765	23,353
	Değişim mühendisliği ile şirketimizde süreçlerde hızlı ve kökten değişimler sağlanmıştır.	,729	
	Şirketimizde değişim mühendisliği ile yapıların hiyerarşiden sadeliğe doğru değişmesi sağlanmıştır.	,716	
	Şirketimizde değişim mühendisliği işin en mantıklı yerde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.	,702	
	Değişim mühendisliği uygulamalarımızda değişime karşı direnç ve teknolojik sınırlamalar vardır.	,695	
	Değişim mühendisliği ile şirketimizde bazı durumlarda kurum kimliği, ürün ve hizmetlerin yapı ve temel stratejileri yeniden yaratılmıştır.	,688	
Değişim Mühendisliği Uygulamalarına Yönelik Algı	Şirketimizde değişim mühendisliği uygulamalarında icat, keşif, yaratıcılık ve sentez sağlanmaktadır.	,680	18,198
	Şirketimizde değişim mühendisliğine karşı direncin en önemli sebebi yetersiz bilgilendirme ve iş kaybı korkusudur.	,785	
	Şirketimizde değişim mühendisliği uygulamalarının ilk aşaması amaçların açık ve net bir biçimde belirlenmesidir.	,764	
	Değişim mühendisliğinde yetki çalışanlara devredilmeli ve sürekli eğitim programları uygulanmalıdır.	,708	
	Şirketimizde değişim mühendisliğinin başanya ulaşması için en önemli faktör iş süreçlerinin incelenmesidir.	,703	
İşletmede Uygulanan Modern Yönetim Teknikleri	Şirketimizde değişim mühendisliğinde liderin temel görevi vizyon yaratmak ve çalışanları motive etmektir.	,614	15,336
	Şirketimizde iş süreçlerini geliştirme faaliyetleri süreçlerde bizzat görev alan personelce yapılır.	,799	
	Şirketimizde süreç yönetimi uygulanmaktadır.	,781	
	Şirket hedefleri tüm yönetici kademesi ve çalışanlarca bilinmektedir.	,771	
Değişim Mühendisliği Uygulamalarının Negatif Yönleri	Şirketimizde yerinde yönetim tarzı ağırlıklı olarak uygulanmaktadır.	,598	13,034
	Şirketimizde değişim mühendisliği uygulamalarında, ekonomik değer yaratmayan anında kontrol mekanizmaları yerine genel kontrol mekanizmaları kullanılmaktadır.	,812	
	Şirketimizde değişim mühendisliğini uygulamak hem zaman alıcı ve pahalı hem de teoride kalan bir uygulamadır.	,799	
	Şirketimizde değişim mühendisliği ile uygulanan süreçlerde standartlaşma kaldırılmıştır.	,768	
	Toplam	69,920	
	Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği	0,942	
	Bartlett's Küresellik Testi	Ki Kare	4785,891
		p değeri	0,000

Tablo 4’deki sonuçlara göre, elde edilen KMO değeri 0,942; Bartlett küresellik testi 0,50 üzerinde ve 0,05 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bulgulara göre ölçekte, özdeğeri 1’in üzerinde olan dört boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar; “Değişim Mühendisliğinin Çekirdek Özellikleri”, “Değişim Mühendisliği Uygulamalarına Yönelik Algı”, “İşletmede Uygulanan Modern Yönetim Teknikleri” ve “Değişim Mühendisliği Uygulamalarının Negatif Yönleri” olarak anlamlandırılmıştır. Toplam açıklanan varyans %69,9 olarak tespit edilmiştir.

Son olarak, örgüt performansı ölçeğinin yapısı ve boyutları faktör analizi ile test edilmiş olup, analiz sonuçları Tablo 5’de gösterilmektedir. Faktör analizi şartlarına uymayan üç anket maddesi analizden çıkarılmıştır.

Tablo 5. Açıklayıcı Faktör Analizi – Örgüt Performansı

Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları	%
Finansal Performans	Büyüme oranımız rakiplerimden yüksektir.	,817	37,514
	Kârlılığımız (yüzde olarak) rakiplerimizden yüksektir.	,800	
	Ciro kârlılığımız (Kar/Toplam Satışlar) rakiplerimizden yüksektir.	,762	
	Yatırımlarımızın getirisi rakiplerimizden yüksektir.	,751	
	Piyasa payımız rakiplerimizden yüksektir.	,741	
	Faaliyet gelirlerimiz rakiplerimizden yüksektir.	,688	
	Şirketimizin piyasa değeri rakiplerimizinkinden yüksektir.	,658	
Finansal Olmayan Performans	Çalışan başına ortalama üretkenliğimiz rakiplerimizden yüksektir.	,868	30,810
	Çalışanlarımızın yeni beceri öğrenme sayısı rakiplerimizden yüksektir.	,837	
	Müşteri şikâyetlerine cevap verme süremiz rakiplerimizden daha hızlıdır.	,811	
	Ürünü/hizmeti üretip piyasaya verme süremiz rakiplerimizden daha hızlıdır.	,682	
	Müşteri memnuniyetimiz rakiplerimizden yüksektir.	,632	
		Toplam	68,323
		Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği	0,936
		Bartlett’s Küresellik Testi	Ki Kare 3102,899 p değeri 0,000

Tablo 5’deki sonuçlara göre, elde edilen KMO değeri 0,936; Bartlett küresellik testi 0,50 üzerinde ve 0,05 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bulgulara göre ölçekte, özdeğeri 1’in üzerinde olan iki boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar; “Finansal Performans” ve “Finansal Olmayan Performans” olarak anlamlandırılmıştır. Toplam açıklanan varyans %68,3 olarak tespit edilmiştir.

Faktör analizi sonuçlarından sonra, ifadelerin içsel tutarlılığı güvenilirlik analizi ile ölçülmüş, bu amaçla içsel tutarlılığın test edilmesinde Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Tablo 6, ölçeğe ait güvenilirlik analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Soru Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı
Vizyon, İlham Sağlama, Uygun Rol Model Olma	8	0,929
Yüksek Başarı Beklentisine Sahip Olma ve Entelektüel Teşvikte Bulunma	6	0,895
Grup Amaçlarının Kabulünü Sağlama	5	0,873
Bireysel İlgi Gösterme	3	0,805
Dönüşümcü Liderlik	22	0,955
Değişim Mühendisliğinin Çekirdek Özellikleri	7	0,915
Değişim Mühendisliği Uygulamalarına Yönelik Algı	5	0,878
İşletmede Uygulanan Modern Yönetim Teknikleri	4	0,858
Değişim Mühendisliği Uygulamalarının Negatif Yönleri	3	0,865
Değişim Mühendisliği	19	0,944
Finansal Performans	7	0,913
Finansal Olmayan Performans	5	0,895
Örgüt Performans	12	0,934

Tablo 6'daki katsayılar incelendiğinde Cronbach's Alpha katsayılarının 0,805 ile 0,955 arasında olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, alan yazında kabul edilen 0,60 alt sınırını sağlamaktadır (Kalaycı, 2009, s. 405). Bu sonuçlara göre, araştırmada kullanılan ölçeklerin ve boyutların yüksek derece içsel tutarlılığa sahip olduğu belirlenmiştir.

Korelasyon Analizi

Araştırma hipotezleri doğrultusunda bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile ölçülmüş olup, elde edilen bulgular Tablo 7'de gösterilmektedir. Sonuçlar incelendiğinde tüm değişkenlerin %99 güvenilirlik düzeyinde pozitif yönlü ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Yani, bir değişkendeki olumlu artış diğer değişkenlerde de olumlu bir artışa sebep olmaktadır. Buna göre, işletmedeki dönüşümcü liderlik uygulamalarındaki olumlu bir yaklaşım performansa ve değişim mühendisliği uygulamalarına da pozitif şekilde yansımaktadır.

Tablo 7. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1. DMF1	1												
2. DMF2	,722**	1											
3. DMF3	,627**	,602**	1										
4. DMF4	,587**	,538**	,592**	1									
5. DM	,708**	,762**	,813**	,771**	1								
6. DLF1	,698**	,759**	,671**	,603**	,801**	1							
7. DLF2	,843**	,763**	,660**	,603**	,769**	,729**	1						
8. DLF3	,702**	,799**	,576**	,530**	,805**	,710**	,726**	1					
9. DLF4	,597**	,561**	,833**	,601**	,750**	,644**	,610**	,545**	1				
10. DL	,824**	,768**	,764**	,669**	,733**	,725**	,803**	,809**	,758**	1			
11. OP F1	,749**	,736**	,648**	,593**	,798**	,733**	,807**	,708**	,605**	,755**	1		
12. OP F2	,673**	,728**	,640**	,594**	,782**	,770**	,695**	,678**	,623**	,791**	,709*	1	
13. OP	,795**	,791**	,696**	,641**	,715**	,704**	,808**	,751**	,662**	,741**	,7042**	,704**	1

** Pearson Korelasyonu $p < 0,01$ düzeyinde anlamlıdır.

NOT: DMF1 (Değişim Mühendisliğinin Çekirdek Özellikleri), DMF2 (Değişim Mühendisliği Uygulamalarına Yönelik Algı), DMF3 (İşletmede Uygulanan Modern Yönetim Teknikleri), DMF4 (Değişim Mühendisliği Uygulamalarının Negatif Yönleri), DM (Değişim Mühendisliği), DLF1 (Vizyon, İlham Sağlama, Uygun Rol Model Olma), DLF2 (Yüksek Başarı Beklentisine Sahip Olma ve Entelektüel Teşvikte Bulunma), DLF3 (Grup Amaçlarının Kabulünü Sağlama), DLF4 (Bireysel İlgi Gösterme), DL (Dönüşümcü Liderlik), OP F1 (Finansal Performans), OP F2 (Finansal Olmayan Performans), ÖP (Örgütsel Performans)

Hiyerarşik Regresyon Analizi

Mevcut araştırmada, hipotezlerin test edilmesinde hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Bu sayede, araştırmaya konu olan ana değişkenlerin (dönüşümcü liderlik, değişim mühendisliği ve örgüt performansı) ve bu ana değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin açıklanabileceği varsayılmıştır. Buna

ek olarak, dönüşümcü liderliğin örgüt performansına etkisinde değişim mühendisliğinin aracı rolü için de, Baron ve Kenny'in (1986) önerdiği aşamalar uygulanmıştır.

Tablo 8. Hiyerarşik Regresyon Analizi

	Standartlaştırılmamış β	Standartlaştırılmamış Std. Hata	Sdt. β	p	F	R	R ²
Model 1							
Sabit	,147	,064		,022			
DLF2	,011	,034	,012	,734			
DLF3	,282	,031	,291	,000	995,336*	,955	,912
DLF4	,165	,022	,190	,000			
Dönüşümcü Liderlik	,399	,064	,324	,000			
Model 2							
Sabit	,024	,045		,590			
DLF2	,210	,026	,224	,190			
DLF3	,112	,026	,123	,000			
DLF4	,122	,019	,109	,000			
Dönüşümcü Liderlik	,300	,047	,230	,000	1106,886*	,979	,959
DMF1	,409	,020	,422	,000			
DMF2	,105	,025	,105	,848			
DMF3	,100	,019	,101	,979			
DMF4	,104	,011	,106	,687			
Değişim Mühendisliği	,103	,012	,109	,000			

Tablo 8’de belirtilen ilk model; sadece dönüşümcü liderlik ve boyutları ile örgüt performansı arasındaki ilişkiyi; ikinci model ise dönüşümcü liderlik ve boyutları bağımsız değişkenlerinin, değişim mühendisliğinin aracı rolünde örgüt performansı üzerindeki etkisini göstermektedir. İlk model varyansın %91,2’sini açıklarken; değişim mühendisliği eklendiğinde varyansın %95,9’unu açıklamaktadır. Yani, ara değişken olarak eklenen değişim mühendisliği varyansın toplam %4,7’sini daha açıklamaktadır. Ayrıca kurulan bu modelin %95 güvenilirlik düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Birinci modeldeki analiz sonuçları detaylı incelendiğinde; dönüşümcü liderlikte yer alan “vizyon, ilham sağlama, uygun rol model olma”, “grup amaçlarının kabulünü sağlama” ve “bireysel ilgi gösterme” ile örgüt performansı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu %95 güvenilirlik düzeyinde görülmektedir. Buna karşılık, analizlerde “yüksek başarı beklentisine sahip olma”

ve “entelektüel teşvikte bulunma” ile örgüt performansı arasında ilişki bulunmadığı %95 güvenilirlik düzeyinde belirlenmiştir ($p>0,05$).

İkinci modeldeki analiz sonuçları detaylı incelendiğinde; dönüşümcü liderlik bağımsız değişkeninin, değişim mühendisliğinin ara değişkenliğinde, örgüt performansı üzerinde istatistiki olarak etkisi olduğu ve bu etkinin azaldığı görülmektedir. Buna göre, değişim mühendisliğinin modelde kısmi ara değişken etkisi gösterdiği anlaşılmaktadır ($\beta=0,109$ $p=0,000<0,05$). Ayrıca, “değişim mühendisliğinin çekirdek özellikleri” ara değişkeninin de modelde kısmi etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=0,422$ $p=0,000<0,05$). Elde edilen tüm bulgular incelendiğinde hipotezlerin durumu Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9. Hipotez Sonuçları

Hipotez	Durum
H ₁	Dönüşümcü liderlik değişim mühendisliğini etkilemektedir. Kabul
H ₂	Değişim mühendisliği örgüt performansını etkilemektedir. Kabul
H ₃	Dönüşümcü liderlik örgüt performansını direkt olarak etkilemektedir. Kabul
H ₄	Değişim mühendisliği, dönüşümcü liderlik ve örgüt performansı arasında ara değişkendir. Kabul

Tablo 9’den da görüleceği üzere, araştırmada yer alan hipotezlerin hepsi kabul edilmektedir. Böylece, dönüşümcü liderliğin örgüt performansına hem direkt, hem de dolaylı etki ettiği ve bu dolaylı etkide değişim mühendisliğinin örgüt performansına direkt etki etmesinin yanı sıra, mevcut ilişkide ara değişken etkisinin de bulunduğu saptanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda artan rekabet, ancak düşük verimliliğe karşın, üretim alanındaki örgütler tedarik zinciri içerisinde bulunan birçok paydaş ile (tedarikçi, çalışan, müşteri, lojistik servis sağlayıcısı gibi) kârlılık ve verimliliklerini arttıracak stratejileri keşfetmeye mecbur kalmaktadırlar (Burawat, 2017). Bu stratejiler doğrultusunda kendi iç dinamiklerinde de değişime giderek, performans çıktılarında maksimum fayda elde etme arayışına girmektedirler. Değişim için gerekli olan koşullar içerisinde dönüşümcü liderlik ve değişim mühendisliği anlayışının göz ardı edilemeyecek rolü bulunmaktadır ve tüm bu unsurlar, örgütlerin belirlemiş olduğu per-

formans göstergeleri üzerinden örgüt performansını direkt veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, değişen dünya koşullarında ve işletme çevrelerindeki zorlu rekabet içerisinde, örgütler bu kavramlara daha çok önem vererek, daha rekabetçi hale gelmenin arayışına girmektedirler. Buradan hareketle, mevcut araştırma, bahsi geçen üç kavrama ilişkin belirlemiş olduğu dört hipotez ile bu kavramlar arası etkileşimin düzeyini analiz etmektedir. İstanbul’da imalat sanayiinde çalışan 390 kişiden elde edilen verilerin analizleri neticesinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Dönüşümcü liderlik, değişim mühendisliği ve örgüt performansı arasındaki ilişkiler korelasyon analizine göre pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani bir değişimdeki olumlu bir değişim, diğer değişkenlerde de olumlu bir artışa neden olmaktadır.
- Dönüşümcü liderlik ve örgüt performansı arasındaki etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.
- Değişim mühendisliği ara değişken olarak modele dahil edildiğinde, dönüşümcü liderlik ve örgüt performansı arasındaki ilişkinin azaldığı fakat, istatistiksel olarak anlamlılığının devam ettiği görülmektedir. Bu durum, değişim mühendisliğinin, kısmi olarak modelde aracılık etkisine sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, imalat sanayii örneğinde yapılan anket çalışması, araştırmada bahsi geçen kavramlar arası ilişkilere dair genelleştirilebilir ifadelerin oluşmasına ışık tutmaktadır. Daha detaylı bir ifadeyle, elde edilen bulgular, bir yandan dönüşümcü liderlik özelliği gösteren karar vericilerin örgüt performansını direkt olarak pozitif şekilde etkileyebileceğini ortaya koyarken, diğer yandan da dönüşümcü liderlik özelliğine sahip olmanın değişim mühendisliğine olan olumlu etkisi ile beraber örgüt performansını dolaylı olarak da pozitif şekilde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, mevcut araştırmada yer verilen değişkenlerin ilişkileri ile ilgili olarak ifade edilen tüm hipotezler de bulgular neticesinde istatistiksel olarak kabul edilmiştir.

Araştırma akademik açıdan literatüre katkı yapması anlamında oldukça büyük potansiyele sahiptir. Nitekim, Türkçe ve İngilizce olarak literatür araştırmasında kullanılan anahtar kelimeler sonrasında, imalat sanayii için dönüşümcü liderlik ve değişim mühendisliğinin beraber incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bunun yanı sıra, dönüşümcü liderlik ve performans üzerine olan oldukça sınırlı sayıdaki literatürün ise, örgüt performansından zi-

yade genellikle personel verimine ve iş performansına dayandığı gözlemlenmiştir. Böylece, imalat sanayii bağlamında araştırmaya konu olan üç kavramla ilişkilendirilen bir çalışmanın eksikliği, mevcut araştırmann özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Mevcut araştırma pratik açıdan da katkı sunmaktadır. Bu hususta, örgüt içerisinde karar verici pozisyonda yer alan üst yönetim kademelerinde çalışanlar, dönüşümcü liderliğin ve değişim mühendisliğinin örgüt performanslarına olan etkisini gözlemleyebilecek, böylece elde edilen bulgular çerçevesinde organizasyon yapılarını şekillendirerek daha rekabetçi hale gelebileceklerdir.

Araştırmanın mevcut kısıtları ise şu şekildedir. Temelde iki veritabanının incelenmesi ve araştırmada belirlenen anahtar kelime çiftlerinin bu veritabanlarında sadece özet, başlık ve anahtar kelimeler kapsamındaki makalelerde aratılması, araştırmayı oldukça sınırlı sayıda bir literatürle karşı karşıya bırakmıştır. Bunun yanı sıra, araştırmann gerek yalnızca imalat sanayii için yapılması, gerekse de Türkiye bağlamı ile sınırlı kalması araştırmada bir diğer kısıt olmuştur. Dolayısıyla, ileriki çalışmalarda farklı anahtar kelimeler eklenerek ve/veya başka veritabanları ile çeşitlendirilerek daha kapsamlı bir çalışma farklı ülke veya sektör bağlamlarında yapılabilir. Böylece, mevcut araştırmadan elde edilen bulgular ile gelecek çalışmalardaki bulgular karşılaştırılarak hem akademik yazın hem de pratik katkılar daha çok zenginleştirilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examining the Relationship between
Transformational Leadership and Performance in
Organisations with the Mediating
Role of Reengineering:
The Case of a Manufacturing Industry**

*

Berk Küçükaltan– Gözde Mert
Trakya University, Nişantaşı University

Although organisations are defined differently both in academia and in practice, they can be gathered under two main headings with regard to the purposes of conducting their activities. The first of these is for-profit type of organisations that strive to increase their competitiveness and market shares by making profit whereas the other is a not-for-profit type of organisations that focus mainly on making social benefits rather than profits by undertaking a certain mission (Çetin, 2012; Küçükaltan, 2018). In this research, given the existing literature and the research problematic, the for-profit type of organisations is investigated, so that the concepts evaluated between the inputs, processes, and outputs of the organisations are discussed within this scope. Therefore, the concept of organisation defined in this research addresses profit-oriented organisations.

In today's industrial age, organisations need strategic factors, such as organisational culture, information technologies, human capital, and leadership in order to achieve a competitive advantage and thereby aims to combine both structural capital and human capital (Birasnav et al., 2010). By doing so, organisations also make regular updates and developments on several matters, such as talent management and performance processes, which are critical for their positions in industry and business (Parnaby and Towill, 2009). Within the scope of these developments, leadership types, which have strategic importance in the functioning of organisations, received particular attention in the literature. More specifically, considering the last

twenty-year period, it can be seen that the impact of transformational leadership on employee behaviour has been extensively studied and, in these research, it is found that the transformational leadership is positively related to some outcome-oriented criteria, such as organisational commitment (Miao et al., 2012).

Although there are such positive developments and experiences regarding organisational processes and strategic factors, it is also observed that there are some gaps in the existing literature in relation to these concepts. For example, despite transformational leadership is widely discussed as an important strategic factor for organisations, research on transformational leadership are generally remained limited to the western organisations, as Miao et al. (2012) underlined. In addition, there are some uncertainties in terms of its conceptual scope, since there is no widely accepted definition for the transformational leadership notion. Similarly, concerning the organisational performance concept, it is difficult to measure the organisational performance, in addition to the difficulty of defining it (Hussein et al., 2014). In this regard, since it is evident that using only financial data, which provide a short- or a medium-term perspective, will not be sufficient for measuring organisational performance, incorporating non-financial criteria is also considered in organisational performance measurement. Accordingly, as summarised by Wan Zakaria and Ilias (2016), several criteria, such as operational performance, improvement in profitability, improvement in organisational and business processes, and achieving predefined goals can be used as example measures for organisational performance. However, it is also vital that in order to experience certain improvement and innovation in organisational performance, some changes must occur in processes and systemic structures and, thus, particular importance to the reengineering concept, pioneered by the manufacturing industry, needs to be given (Chan and Jiang, 2001). Under these circumstances, it is evident that the reengineering concept and the transformational leaders, who can adopt the reengineering understanding, become critical strategic factors in organisations to affect organisational performance.

Thus, given the mentioned research gaps and motivations, the present research conducted in the manufacturing industry includes a model consisting of transformational leadership, reengineering, and organisational performance and seeks answers to the following questions, by exploring the

interactions between these three concepts that are of importance in organisations' strategies:

How does transformational leadership affect organisational performance?

Does the mediating role of reengineering have a significant relationship in the effect of transformational leadership on organisational performance?

In order to examine the relationships between dependent and independent variables in the research model, a total of 61 statements prepared in the 5-point Likert scale were directed to the people participated in the research. Prior to the questions with regard to the main concepts, six statements concerning the demographics of the respondents and two statements about the information of their companies were also included in the research design.

During the content formation of the variables, certain scales and studies were followed. For instance, in order to measure transformational leadership, the scale developed by Podsakoff et al. (1990), which adapted to Turkish by İşcan (2006), was used and the scale consists of 23 expressions within four sub-dimensions. On the other hand, the scales prepared by Dağcı (2004), Kocakahyaoglu (2008), and Dokuzer (2006) were used to measure the reengineering concept. Finally, Akgün et al.'s (2009) study, which contains 11 expressions, were used for the organisational performance scale, which consists of two dimensions: financial and non-financial performance.

The field research was carried out between October 2019 and January 2020 with the employees working in the manufacturing industry in Istanbul. Although a total of 402 employees participated in the research, due to the incomplete answers of some survey forms, only the data obtained from 390 respondents were included in the analysis. Table 1 shows the demographics of the respondents included in the research.

According to the given answers, 65.9% of the participants are male whereas 34.1% are female; 56.7% are between the ages of 31 and 40; 45.9% hold bachelor's degree; 33.8% have been working in the same institution for 6 to 10 years; 29.2% have more than 11 years of work experience; and 19.5% work in the accounting / finance department. Most of the companies where the participants work for (43.3%) have been operating in the manufacturing industry for 6 to 10 years. In terms of the size, 71.3% of the firms are medium-sized businesses.

At the end of the analyses for the relationships between the variables, based on the data obtained from 390 people working in the manufacturing industry, the following findings were reached:

According to correlation analysis, the relationships between transformational leadership, reengineering, and organisational performance are positive and statistically significant. In other words, a positive change in one variable causes a positive increase in other variables.

The effect between transformational leadership and organisational performance is statistically significant at the level of $\beta=0,324$.

When the reengineering is included into the model as a mediating variable, the relationship between transformational leadership and organisational performance decreases ($\beta=0,230$); however, its statistical significance continues (See Table 8). This shows that the reengineering variable has a partial mediating effect on the model.

The research holds great potential to contribute to the extant literature. In fact, based on the keywords used in the literature searches both in Turkish and in English, no study was found in terms of exploring transformational leadership and reengineering together for the manufacturing industry. In addition, the existing limited number of literature on transformational leadership and performance is largely based on staff efficiency and job performance rather than investigating organisational performance. Thus, the lack of study in relation to examining these three concepts in the manufacturing industry reveals the originality of this research.

On the other hand, the present research also offers practical contributions. In this regard, by utilising the findings of this research, those working in high level positions in organisations- as decision makers- can be able to comprehend the impacts of transformational leadership and reengineering on organisational performance and, thereby, they can make relevant changes (and take some measures, if needed) in their organisations in order to become more competitive.

The limitations of the research are as follows. Using two databases and searching the keyword pairs within abstracts, titles, and keywords of the articles revealed from these databases limited the literature to be explored by this research. In addition to this, focusing solely on the manufacturing industry, especially only in the Turkish context, adds further limitations to the research. Therefore, in future studies, a more comprehensive research

can be performed by adding different keywords and databases in different country or sector contexts. In this way, the obtained findings from this research can be compared with further study findings and, thereby, both academic and practical contributions can be enriched.

Kaynakça / References

- Afonina, A. (2015). Strategic management tools and techniques and organizational performance: Findings from the Czech Republic. *Journal of Competitiveness*, 7(3), 19-36
- Akgün, A. E., Keskin, H. ve Byrne, J. (2009). Organizational emotional capability, product and process innovation, and firm performance: An empirical analysis. *Journal of Engineering and Technology Management*, 26(3), 103-130.
- Ardichvili, A. ve Gasparishvili, A. (2001). Leadership profiles of managers in post-communist countries: A comparative study. *Leadership & Organization Development Journal*, 22(2), 62-69.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: Free Press.
- Bay, M. ve Akpınar, S. (2017). Liderlik tarzları ve girişimcilik özellikleri üzerine bir uygulama. *Journal of International Social Research*, 10(52). 964-973
- Birasnav, M., Rangnekar, S. ve Dalpati, A. (2010). Transformational leadership, interim leadership, and employee human capital benefits: An empirical study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1037-1042.
- Burawat, P. (2017). The mediate effect of lean manufacturing on the relationship between transaformational leadership and sustainability performance in thai sMEs. *International Journal of Applied Engineering Research*, 12(21), 11647-11657.
- Burawat, P. (2019). the relationships among transformational leadership, sustainable leadership, lean manufacturing and sustainability performance in thai smes manufacturing industry. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 36(6), 1014-1036.
- Çetin, C. (2012). *Temel işletmeciliğe giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Chan, F. T. ve Jiang, B. (2001). The applications of flexible manufacturing technologies in business process reengineering. *International Journal of Flexible Manufacturing Systems*, 13(2), 131-144.

- Dağcı, A. (2004). *Değişim mühendisliği ve banka yöneticilerinin değişim mühendisliği'ne bakış açıları üzerine bir araştırma*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Dokuzer, B. (2006). *Modern bir yönetim tekniği olarak benchmarking'in işletmeler tarafından bilinirliği ve uygulanabilirliğinin saptanmasına yönelik bir araştırma: Niğde örneği*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Eltantawy, R., Paulraj, A., Giunipero, L., Naslund, D. ve Thute, A. A. (2015). Towards supply chain coordination and productivity in a three echelon supply chain: Action research study. *International Journal of Operations & Production Management*, 35(6), 895-924.
- Eşiyok, A. (2013). Türkiye imalat sanayinin teknolojik yapısı: Sürdürülebilir mi?. *İktisat ve Toplum*, 31-32.
- Feibert, D. C., Andersen, B. ve Jacobsen, P. (2019). Benchmarking healthcare logistics processes—a comparative case study of danish and US Hospitals. *Total Quality Management & Business Excellence*, 30(1-2), 108-134.
- Fleming, M. ve Meakin, S. (2004). Cultural maturity model: Health and safety improvement through involvement. In *SPE International Conference on Health, Safety, and Environment in Oil and Gas Exploration and Production*. (January). Society of Petroleum Engineers.
- Gangula, A. (2016). Employability and talent management for the success of organisation-hrd practices and challenges. R.K Miryala ve J. Gade (Eds.), *Responsible Tourism & Human Accountability For Sustainable Business* içinde (s. 131-133). Hyderabad: Zenon Academic Publishing.
- Hussein, N., Mohamad, A., Noordin, F. ve Ishak, N. A. (2014). Learning organization and its effect on organizational performance and organizational innovativeness: A proposed framework for Malaysian Public Institutions of Higher Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 130, 299-304.
- İşcan, Ö. F. (2006). Dönüştürücü/etkileşimci liderlik algısı ve örgütsel özdeşleşme ilişkisinde bireysel farklılıkların rolü. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 11(6), 160-177.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, Asil Yayın, 4. Baskı.
- Kocakahyaoğlu, K. (2008). *Değişim mühendisliği uygulamalarında kıyaslama (benchmarking) ve inşaat sektöründeki yöneticilerin yaklaşımları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Küçükaltan, B. (2018). Örgütsel başarı-performans açısından yönetim, Akdemir, A. (Ed.) *Örgütlerin Yönetimi: Kavramsal-Kuramsal, Tematik ve Kurumsal Açılardan Yönetim*, içinde (s.356-371), İstanbul: Beta Yayınları
- Kucukaltan, B., Irani, Z. ve Aktas, E. (2016). A decision support model for identification and prioritization of key performance indicators in the logistics industry. *Computers in Human Behavior*, 65, 346-358.
- Mert, G., Dördüncü, H. ve İncaz, S. (2019). Dönüştürücü liderlik davranışlarının iş tatmini üzerindeki etkisi: Vakıf üniversitesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 1169-1182.
- Miao, Q., Newman, A. ve Lamb, P. (2012). Transformational leadership and the work outcomes of Chinese migrant workers: The mediating effects of identification with leader. *Leadership*, 8(4), 377-395.
- Nişancı, Z. N. (2015). Geçmişten günümüze yönetim düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 257-294.
- Pado, G. (2017). Müşteri entegrasyonunun işletme performansı üzerine etkileri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2(2), 296-307.
- Parnaby, J. ve Towill, D. R. (2009). Exploiting the concept of a manufacturing system part 1: principles and origins of the managing-by-projects engineering change methodology. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 20(8), 1047-1069.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. ve Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Polat, H. (2011). Türkiye ekonomisinde imalat sanayi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 24-39.
- Saunders, M., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2009). *Research methods for business students*. 5th ed., Prentice Hall and an imprint of Pearson Education, Harlow.
- TÜİK (2019). *İstihdam edilenlerin iktisadi faaliyet kolları* (NACE Rev.2 15.01.2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden erişilmiştir).
- Wan Zakaria, Z. W. ve Ilias, N. (2016). The impact of accounting system on the organisational performance: Evidence from Malaysian Government agencies. *Journal of Global Business and Social Entrepreneurship*, 2(5), 1-11.
- Yavas, U. ve Yasin, M. M. (2001). Enhancing organizational performance in banks: A systematic approach. *Journal of Services Marketing*, 15(6), 444-453.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Küçükaltan, B. ve Mert, G. (2020). Örgütlerde dönüşümcü liderlik ve performans ilişkisinin değişim mühendisliği aracı rolünde incelenmesi: İmalat sanayii örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5065-5095. DOI: 10.26466/opus.684573

Öğretmenlerin Nomofobi Düzeylerinin Demografik Özelliklerine ve Akıllı Telefon Kullanım Alışkanlıklarına Göre İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.676329

*

Ezgi Pelin Yıldız* – Metin Çengel** – Ayşe Alkan***

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi/Kazım Karabekir Teknik Bilimler MYO/Kars/Türkiye

E-Posta: yildizezgipelin@kafkas.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9987-9857](https://orcid.org/0000-0002-9987-9857)

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uyg Bilim. Üniversitesi/Hendek Teknik Bilimler MYO/Sakarya/Türkiye

E-Posta: çengel@sakarya.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6049-5015](https://orcid.org/0000-0001-6049-5015)

*** Doktor, Samsun İl Millî Eğitim Müdürlüğü/Samsun/Türkiye

E-Posta: ayshe_alkan@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-9125-1408](https://orcid.org/0000-0002-9125-1408)

Öz

Günümüz hastalığı olarak kabul gören nomofobi, cep telefonundan mahrum kalma korkusu olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin demografik özelliklerine ve akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına göre değişimlerini ortaya koymaktır. İlişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmanın çalışma grubunu, Sakarya ilinde kamu ve özel eğitim kurum ve kuruluşlarında görev yapan 290 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Merlo, Stone ve Bibbey (2013) tarafından geliştirilen Problemlili Akıllı Telefon Kullanımı ve Ön Psikometrik Özellikleri Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin cinsiyet, eğitim durumu, branş, çalışılan kurum ve mesleki kıdemleri gibi demografik özellikleri ile nomofobi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı buna rağmen yaş değişkeni ile nomofobi düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer sonuç öğretmenlerin akıllı telefon kullanım yılına göre nomofobi düzeylerinde anlamlı fark görülmezken; akıllı telefonlarını şarj etme ve kontrol etme aralığı ile akıllı telefonlarını unuttunca panik olma durumları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nomofobi, akıllı telefon, akıllı telefon kullanım alışkanlıkları, öğretmenler, demografik özellikler

Investigation Of Teachers 'Nomophobia Levels According To Demographic Characteristics And Smartphone Use

*

Abstract

Nomophobia, which is accepted as the disease of today, is defined as fear of being deprived of mobile phone. The aim of this study is to reveal the changes in the nomophobia levels of teachers according to their demographic characteristics and smartphone usage habits. The study group of the research conducted in the relational screening model consists of 290 teachers working in public and private educational institutions and organizations in Sakarya province. In the study, measuring problematic mobile phone use: Development and Preliminary Psychometric Properties of the PUMP Scale adapted by Merlo, Stone and Bibbey (2013) were used as data collection tools. According to the results of the study, there was no significant difference between the demographic characteristics of teachers such as gender, educational background, branch, institution and professional seniority, and there was a significant difference between age variable and nomophobia level. Another result is that there is no significant difference in nomophobia levels of teachers according to smart phone usage year; It was found that there was a significant difference between the range of charging and controlling smart phones and panic situations when they forgot their smart phones..

Keywords: *Nomophobia, smartphone, smartphone usage habits, teachers, demographic features*

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim ve değişimler bireylerin yaşantılarında pek çok değişim ve kolaylığı beraberinde getirmiştir. Özellikle tablet bilgisayar, notebook, PDA, akıllı telefon gibi mobil cihazlar yaşantımızın vazgeçilmez cihazları halini almıştır. Bu durumun istatistiksel verilerle açıklanabilirliği de ortadadır. Bu bağlamda TÜİK 2019 verileri incelendiğinde; yetişkin insanların %98'inin cep telefonu, bunların %77'sinin ise akıllı telefon kullandıkları ortaya konulmuştur. Bireylerin akıllı telefonlara olan bu düşkünlüğü bir takım psikolojik rahatsızlıkların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Connecticut Üniversitesi araştırmacısı David Greenfield bahsedilen bu psikolojik rahatsızlığı İngilizce de "NO MOBILE PHONE" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen Nomophobia (Nomofobi) kelimesi ile tanımlamıştır. Nomofobinin klinik psikolojide tanımı ise; "bireylerin akıllı telefonlarına erişemediği ve/veya akıllı telefonları üzerinden diğer kişilerle iletişime geçemediği zamanlarda yaşadıkları mantık dışı ve istemsiz korku olarak tanımlanmaktadır (King ve diğ., 2013; Yildirim ve Correia, 2015). İlgili literatür incelendiğinde nomofobinin farklı davranış ve semptomlarının olduğu gözlenmektedir. Nomofobik davranış ve semptomları gösteren bireyler, akıllı telefonları yanında olmadıklarında, şarjları bittiğinde ve/veya cihazları kapama alanı dışında olduğunda ansızın kaygı duymaya başlarlar hatta cihazları yanlarında olsa bile obsesif bir şekilde kontrol etme gerekliliği hissederler (Adnan ve Gezin, 2016; Algül, 2014; Dixit ve diğ., 2010; Gezin ve Çakır, 2016; Pavithra ve Madhukumar, 2015; Sharma, Sharma, Sharma ve Wavare, 2015; Yildirim, Sumuer, Adnan, ve Yildirim, 2015). Bu tür davranışların yanı sıra sağlık boyutunda baş dönmesi, nefes darlığı, mide krampları, anksiyete gibi semptomların varlığı da nomofobi adına dikkat çekicidir (Thomee, Harrenstam ve Hagberg, 2011).

Alan yazın incelendiğinde Erdem ve diğerleri (2016), 312 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdikleri çalışmada, nomofobinin akademik başarıya olan etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda katılımcılarının %55'nin nomofobik olduğu tespit edilmiştir. Sharma vd., (2015), araştırmalarında nomofobiklik durumuna yönelik tıp fakültesi öğrencileriyle çalışmışlar sonuç olarak tıp fakültesi öğrencilerinden oluşan katılımcıların

yaklaşık %73'ünün nomofobik olduğu ve %83'ünün mobil cihazlarına erişememe durumunda panik atak geçirecekleri belirlenmiştir. Bu durumun nomofobinin bireylerin yaşantılarını olumsuz düzeyde etkileyebilecek sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Gezgin, vd., (2019), araştırmalarında 608 okul öncesi öğretmenleri ile çalışmışlar, sonuç olarak akıllı telefonlarındaki mobil interneti sosyal ağlara girme, fotoğraf çekme ve düzenleme, internette gezinme (sörf yapma) amacıyla kullanan okul öncesi öğretmenlerinin nomofobi düzeylerinin anlamlı farklılık oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Amaç

Bu çalışmada, öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin demografik özelliklerine ve akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Alt Amaçlar

- Öğretmenlerin nomofobi düzeyleri demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, brans, çalışılan kurum, kademe, medeni durum, bilgisayar eğitimi, mesleki kıdem) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Öğretmenlerin nomofobi düzeyleri akıllı telefonları kullanım alışkanlıklarına (kullanım yılı, şarj süresi, adedi, interneti sürekli açık tutma durumu, günlük kullanım süresi, kontrol sıklığı, unuttunca panik olma durumu, araç kullanırken kullanım, araçta metin, mesaj, e-mail yazma, kullanım amaçları) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- Öğretmenlerin nomofobi düzeyleri ile akıllı telefonlarını şarj etme aralığı ile anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Öğretmenlerin nomofobi düzeyleri ile akıllı telefonlarını kontrol etme aralığı ile anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Öğretmenlerin nomofobi düzeyleri ile akıllı telefonlarını evde ya da işyerlerinde unuttunca panik olma durumları ile anlamlı bir ilişki var mıdır?

Önem

Bu araştırmada kamu ve özel sektörde çalışan çeşitli branşlardaki öğretmenlerin nomofobi düzeyleri çeşitli değişkenler açısından tespit edilmeye çalışılmıştır. Alan yazın incelendiğinde nomofobinin bireylerin hayatlarına getirdiği olumsuz etkiler açıktır. Bu olumsuz etkilere çeşitli sektörlerde ve branşlardaki öğretmenlerin maruz kalıp kalmadıkları şüphesiz ki merak konusudur. Araştırmanın bu bağlamda gelecekteki çalışmalara örnek olabileceği düşünülmekle birlikte olumsuz etkiler söz konusu ise bu konuda öğretmenlere yönelik düzenlenebilecek eğitimlere yön verebileceği öngörülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin için kullanılmaktadır (Cresswell, 2017).

Çalışma Grubu

Araştırma grubunu oluştururken amaca uygun ve kolay ulaşılabilmesi için amaçlı örnekleme yöntemi kapsamında uygun örneklemeden yararlanılmıştır. Uygun örnekleme, araştırmacının kolaylıkla ulaşabileceği örneklem elemanlarını almayı içerir (Monette, Sullivan ve Dejong, 2005). Araştırmanın örneklemini Sakarya ilinde kamu ve özel eğitim kurum ve kuruluşlarında görev yapan 290 öğretmen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin belirlenmesi adına Merlo, Stone ve Bibbey (2013) tarafından geliştirilen problemlili akıllı telefon kullanımı ve ön psikometrik özellikleri ölçeğinden yararlanılmıştır. AFA sonucunda ölçeğin öz değeri 1'den büyük 20 maddeden oluşan 2 faktörlü yapısı, toplam varyansın %59'unu açıklamaktadır. Veri toplama aracı için Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .94'dür.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve tabloların oluşturulması amacıyla SPSS (Statistical Package for Social Sciences) versiyon 23 kullanılmıştır. Alt amaçları yanıtlamaya yönelik olarak toplanan verilerin analizinde yüzde (%), ortalama (\bar{x}), frekans (f) ve standart sapma (SS) kullanılmıştır. Yapılan Kolmogorov- Smirnov testi kapsamında $p>0.05$ değeri elde edildiğinden verilerin normal dağılım gösterdiği kabul görmüştür. Bu bağlamda araştırmada parametrik testlerden; Tek Yönlü Anova testi kullanılmıştır. Verilerin farklarının açıklanmasında ise genel ortalama dikkate alınmıştır.

Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi olarak 0.05 değeri kabul edilmiştir. İlgili ankete yönelik maddelerin ortalama ve standart sapma değerleri tablolar yardımıyla ortaya konulmuştur.

Demografik Veriler

Çalışmanın örnekleminde kullanılan öğretmenlerin demografik veriler aşağıdaki gibidir:

Cinsiyet: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin 159'unun "kadın", 131'inin "erkek" olduğu tespit edilmiştir.

Yaş: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin yaş ortalamasının yoğunlukla "40 yaş ve üzeri" olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim Durumu: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin eğitim durumlarının yoğunlukla "lisans" düzeyi olduğu tespit edilmiştir.

Branş: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin branşlarının yoğunlukla "sınıf öğretmenliği" branşı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışılan Kurum:Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin çalıştıkları kurumun yoğunlukla "kamu" kurumu olduğu tespit edilmiştir.

Kademe Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin çalıştıkları kademenin yoğunlukla "lise" kademesi olduğu tespit edilmiştir.

Medeni Durum: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin medeni durumlarının yoğunlukla “evli” olduğu tespit edilmiştir.

Bilgisayar Eğitimi: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin çoğunun bilgisayar eğitimi aldığı tespit edilmiştir.

Mesleki Kıdem: Araştırmaya katılan örneklem grubundan 290 kişinin mesleki kıdeminin yoğunlukla “1-5 yıl” arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. En Çok Kullanılan Sosyal Medya Araçları

Sosyal Medya Araçları	N	%
Facebook	46	15.9
Instagram	74	25.5
Twitter	16	5.5
YouTube	136	46.9
Whatsapp	120	4.1
Pinterest	2	.7
Diğer	4	1.4
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin en çok kullandıkları sosyal medya aracının “YouTube” olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Akıllı Telefon Kullanım Yılı

Kullanım Yılı	N	%
1 yıldan az	2	.7
1-2	3	1.0
3-4	23	7.9
5-6	87	30.0
6+	175	60.3
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin akıllı telefonları kullanım yılının sıklıkla “6 yıl ve daha fazlası” olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Akıllı Telefonları Şarj Süresi

Şarj Süresi	N	%
2 saatten az	2	.7
2 saatte bir	3	1.0
3 saatte bir	23	7.9
4 saat ve fazlası	87	30.0
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin akıllı telefonlarını şarj etme sürelerinin sıklıkla “4 saat ve fazlası” olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Akıllı Telefon Adedi

Adet	N	%
1	273	95.1
2	13	4.5
2 ve fazlası	4	.4
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğretmenlerin kullandığı akıllı telefon adetinin sıklıkla “1” olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. İnterneti Sürekli Açık Tutma

İnterneti Açık Tutma	N	%
Evet	214	73.8
Hayır	76	26.2
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun “akıllı telefonlarındaki interneti sürekli açık tuttukları” tespit edilmiştir.

Tablo 6. Akıllı Telefonları Günlük Kullanım Süresi

Günlük Kullanım Süresi	N	%
1-2 saat	20	7.0
3-4 saat	76	26.2
5-6 saat	59	20.3
6 saat ve fazlası	135	46.5
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun akıllı telefonlarında geçirdikleri vakitler sıklıkla “6 saat ve fazlası” olarak saptanmıştır.

Tablo 7. Akıllı Telefonları Kontrol Aralığı

Kontrol Aralığı	N	%
1 dk bir	2	17
2 dk bir	8	12.8
5 dk bir	10	3.4
10 dk bir	25	8.6
15 dk bir	18	6.2
20 dk bir	21	7.2
25 dk bir	2	.7
30 dk bir	95	32.8
40 dk bir	2	.7
45 dk bir	11	3.8
60 dk bir	67	23.1
80 dk bir	2	.7
90 dk bir	4	1.4
100 dk bir	4	1.4
2 saat bir	14	4.8
3 saat bir	1	.3
4 saat bir	2	.7
4 saat ve fazlası	2	.7
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğretmenlerin akıllı telefonlarını kontrol aralığı sıklıkla “30 dk’da bir” olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8. Akıllı Telefonu Unutumca Panik Olma Durumu

Panik Durumu	N	%
Evet	172	59.3
Hayır	118	40.7
Toplam	290	100

Tablo 8 incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun akıllı telefonlarını evde veya işyerlerinde unuttuklarında “panik oldukları” tespit edilmiştir.

Tablo 9. Araç Kullanırken Akıllı Telefon Kullanma Durumu

Araç Kullanırken Akıllı Telefon Kullanma	N	%
Evet	88	30.3
Hayır	202	60.7
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun araç kullanırken akıllı telefonlarını kullanmadıkları tespit edilmiştir. Bu sonuca rağmen, araç kullanırken akıllı telefonlarını kullanan öğretmenlerin sayısı da dikkat çekmektedir.

Tablo 10. Araç Kullanırken Metin-Mesaj-E-mail Yazma

Araç Kullanırken Metin-Mesaj-E mail Yazma	N	%
Evet	16	5,5
Hayır	274	94,5
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun araç kullanırken metin-mesaj-e mail yazmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 11. Akıllı Telefonları Kullanım Amaçları

Kullanım Amaçları	N	%
sosyal medya	129	22,1
e-posta	62	43,8
sohbet	14	4,8
mesajlaşma	44	6,6
haber okuma	6	2,1
oyun oynama	16	5,5
film izleme	5	1,4
müzik dinleme	9	3,1
diğer	5	1,4
Toplam	290	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin akıllı telefonlarını yoğunlukla “sosyal medya” için kullandıkları tespit edilmiştir.

Bulgular

Ölçek maddelerine ilişkin analiz sonuçlarına (ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (sd) değerleri olmak üzere) Tablo 12.’de yer verilmiştir.

Tablo 12. Ölçek Maddeleri Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Madde ve Faktörler	\bar{X}	SD
M22. Akıllı telefonumu az kullandığım zaman kendimi daha az hoşnut hissediyorum.	3,40	1,38
M23. Kendimi daha hoşnut hissetmem için akıllı telefonumu kullanmaya daha fazla vakit ayırmalıyım.	3,04	1,73
M24. Akıllı telefonumu kullanmayı bıraktığımda karamsar ve huzursuz oluyorum.	2,51	1,50
M25. Akıllı telefonumu kullanmayı bıraktığımda duygusal açıdan çok zorlanıyorum.	2,54	1,47
M26. Akıllı telefonumu kullanmaya harcadığım zaman, diğer önemli işlerime engel oluyor.	3,04	1,44
M27. Geçmişti düşündüğümde akıllı telefonumla geçirdiğim zamanın normal olmadığını düşünüyorum.	3,55	1,42
M28. Akıllı telefonumla çok fazla zaman harcadığıma inanıyorum.	3,46	1,41
M29. İnsanlar (ailem, arkadaşlarım) akıllı telefonumda çok fazla zaman harcadığımı söylüyor.	2,66	1,64

M30. Akıllı telefonumu kullanmadığım zamanlarda, o an ya da bir sonraki sefer kullanmayı düşünüyorum.	3,14	1,62
M31. Çağrı ya da mesaj almadığım zamanlarda kaygılı hissediyorum.	3,18	1,55
M32. Akıllı telefonumu kullanırken yanımda bulunan kişileri (ailem, arkadaşlarım) görmezden geldiğimi fark ediyorum.	3,65	1,63
M33. İş ya da okulla ilgili çalışmalar yapmam gerektiğinde akıllı telefonumu kullanırım.	3,17	1,47
M34. Uyumam gerektiğini bildiğim hâlde akıllı telefonumu kullanmaya devam ediyorum.	3,39	1,76
M35. Akıllı telefonumu kullanmayı bıraktığımda hayatım etkilendiğini zannedip onu tekrar kullanmaya devam ediyorum.	3,45	1,84
M36. Akıllı telefonumu çok kullandığım için iş yeri ya da okulda sorun yaşıyorum.	2,62	1,62
M37. Benim için önemli olan ve benimle zaman geçirmek isteyen insanlar yerine akıllı telefonla vakit geçiriyorum.	3,29	1,41
M38. Akıllı telefon kullanmanın tehlikeli olduğunu bildiğim hâlde onu kullanmaya devam ediyorum.	2,89	1,74
M39. Akıllı telefonumu kullanırken neredeyse bir kazaya neden oluyordum.	3,39	1,48
M40. Akıllı telefonun ilişkilerimde sorunlara neden olduğunu düşünüyorum.	3,22	1,76
M41. Biri bana soru sorduğunda bile akıllı telefonumu kullanmaya devam ediyorum.	3,29	1,71
Genel Ortalama	3,14	1,57

20 madde ve 3 boyut için ortalamaların 3,65 ile 2,00 değerleri arasında değiştiği ortaya konulmuştur. Sonuçların yorumlanmasında kullanılan puan sınırları; Kesinlikle Katılmıyorum: 1,00-1,79; Katılmıyorum: 1,80-2,59; Kararsızım: 2,60-3,39; Katılıyorum: 3,40-4,19; Kesinlikle Katılıyorum: 4,20-5,00 (Büyükoztürk, 2013) değerleri arasında kabul görülmüştür. Bu bağlamda ilgili ölçek için tüm maddelerin genel ortalaması 2,82 olduğundan öğretmenlerin yanıtlarının genel olarak “Kararsızım” seçeneği üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

20 madde içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olan ölçek maddesi: “Akıllı telefonumu kullanırken yanımda bulunan kişileri (ailem, arkadaşlarım) görmezden geldiğimi fark ediyorum” olmakla birlikte en düşük ortalamaya sahip maddenin ise; “Akıllı telefonumu kullanmayı bıraktığımda karamsar ve huzursuz oluyorum” olduğu saptanmıştır.

Öğretmenlerin Demografik Özelliklerinin Nomofobi Düzeylerine Etkisi

Öğretmenlerin demografik özelliklerinin, nomofobi düzeylerine anlamlı bir etki oluşturup oluşturmadığını tespit etmek üzere Tek Yönlü Anova testinden yararlanılmıştır. Tek Yönlü Anova testi; üç ya da daha çok düzeyi bulunan bir bağımsız değişkenin, bir sürekli bağımlı değişken üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan bir testtir (Büyükoztürk, 2013).

Tablo 13. Cinsiyete Göre Etkisi Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	,005	1	,005			
Gruplar içi	120,730	288		0,11	,915	Anlamlı
Toplam	120,735	289	,419			fark yoktur.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p>0.05$).

Tablo 14.1. Yaşa Göre Etkisi Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	5,246	4	1,311			
Gruplar içi	115,489	285		3,326	,013	Anlamlı fark vardır.
Toplam	120,735	289	,405			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur ($p<0.05$). Hangi alt grupların diğerinden farklı olduğunu tespit etmek amacıyla Post Hoc Testlerinden yararlanılmıştır. Böylece düzeyler arasındaki fark incelenmiştir. Araştırmada Post Hoc testlerinden Scheffe tercih edilmiştir. Scheffe testi; yalnızca çift karşılaştırmalar için düzeltme yapmaz, aynı zamanda belirlenen her türlü olası karşılaştırmalar için de analiz yapan bir testtir (Can, 2016). Scheffe testinin alt gruplar arasındaki karşılaştırmalı sonuçları Tablo 14.1’de sunulmuştur.

Tablo 14.2.. Alt Gruplar Arasındaki Karşılaştırmalı Sonuçlar Scheffe Testi

	Yaş	Sıra Farkı	S	p	
21-25	26-30	,40710	,16705	,329	
	30-35	,40918	,16582	,329	Anlamlı fark vardır.
	35-40	,53394	,17508	,095	
	40+	,52748*	,15357	,003	

Tablo 15 incelendiğinde Scheffe testi sonuçlarına göre; yaş alt grupları karşılaştırıldığında 21-25 ve 40+ yaş grubu arasında anlamlı bir farkın olduğu ortaya konulmuştur ($p<0.05$).

Tablo 15. Eğitim Durumuna Göre Etkisi Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	1,154	2	,577			
Gruplar içi	119,581	287				
Toplam	120,735	289	,417	1,385	,252	Anlamlı fark yoktur

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p>0.05$).

Tablo 16. Branşa Göre Etkisi Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	15,336	8	1,917			
Gruplar içi	105,399	281		5,111	,061	Anlamlı fark yoktur.
Toplam	120,735	289	,375			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin branşa göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p>0.05$).

Tablo 17. Çalışılan Kuruma Göre Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	,358	1	,358			
Gruplar içi	120,377	288		,857	,355	Anlamlı fark yoktur.
Toplam	120,735	289	,418			

Tablo 17 incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin çalıştıkları kuruma (kamu veya özel) göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p>0.05$).

Tablo 18.1. Çalışılan Kademeye Göre Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	9,997	4	2,499			
Gruplar içi	110,738	285		6,432	,000	Anlamlı fark vardır.
Toplam	120,735	289	,389			

Tablo 18.1 incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin çalıştıkları kademeye göre anlamlı bir

etkisinin olduğu ortaya konulmuştur ($p < 0.05$). Hangi alt grupların diğerinden farklı olduğunu tespit etmek amacıyla Post Hoc Testlerinden yararlanılmıştır. Böylece düzeyler arasındaki fark incelenmiştir.

Tablo 18.2. Alt Gruplar Arasındaki Karşılaştırmalı Sonuçlar Scheffe Testi

	Kademe	Sıra Farkı	S	p	
Okul öncesi	İlköğretim	1,02976	,20908	,000	Anlamlı fark var
	Ortaokul	,83889	,20713	,003	
	Lise	,80836	,20693	,005	
	Üniversite	,81905	,32189	,170	

Tablo 18.2. incelendiğinde Scheffe testi sonuçlarına göre; kademe alt grupları karşılaştırıldığında okul öncesi-ilköğretim; okul öncesi-ortaokul ve okul öncesi-lise kademe grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu ortaya konulmuştur ($p < 0.05$).

Tablo 19. Mesleki Kıdeme Göre Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	5,700	5	1,140	2,981	,012	Anlamlı fark yoktur.
Gruplar içi	106,699	284				
Toplam	120,735	289	,382			

Yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p > 0.05$).

Tablo 20. Medeni Duruma Göre Tek Yönlü Anova Testi Sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	,112	1	,112	,265	,607	Anlamlı fark yoktur.
Gruplar içi	120,621	288				
Toplam	120,735	289	,422			

Yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p > 0.05$).

Öğretmenlerin Akıllı Telefon Kullanım Alışkanlıklarının Nomofobi Düzeylerine Etkisi

Öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına (akıllı telefon kullanma yılı, şarj etme aralığı, akıllı telefonu kontrol etme aralığı) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü anova testi uygulanmıştır. Bu analizlere ait sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 21. Akıllı Telefon Kullanım Yılına Göre

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Top- sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	5,099	4	1,275			
Gruplar içi	115,636	285		3,142	,015	Anlamlı fark yoktur.
Toplam	120,735	289	,406			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin akıllı telefon kullanım yılına göre anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur ($p > 0.05$).

Tablo 22. Akıllı Telefon Şarj Etme Aralığına Göre

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	12,108	3	4,036			
Gruplar içi	108,627	286		10,626	,000	Anlamlı fark vardır.
Toplam	120,735	289	,380			

Yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin akıllı telefonları şarj etme aralığına göre anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur ($p < 0.05$).

Tablo 23. Akıllı Telefon Kontrol Etme Aralığına Göre

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	23,106	18	1,284			
Gruplar içi	97,628	271		3,563	,000	Anlamlı fark vardır.
Toplam	120,735	289	,360			

Yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin akıllı telefonları kontrol etme aralığına göre anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur ($p < 0.05$).

Tablo 24. Akıllı Telefonu Unutunca Panik Olma Durumu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	21,501	1	21,501			Anlamlı
Gruplar içi	99,234	288		62,401	,000	fark
Toplam	120,735	289	,345			vardır.

Yukarıdaki tabloda yapılan tek yönlü anova testi sonucuna göre; öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin akıllı telefonlar unutulduğunda panik olma durumuna göre anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur ($p < 0.05$).

Akıllı Telefonu Şarj Etme Aralığı ile Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişki Pearson Korelasyon Katsayısı Sonucu

Tablo 25. Akıllı Telefonları Şarj Etme Aralığı ile Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişki

	N	R	p
Nomofobi Düzeyi			
	290	,480	,000
Panik Olma Durumu			

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere öğretmenlerin nomofobi düzeyleri ile akıllı telefonlarını şarj etme aralıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = ,480$ ve $p < 0,01$).

Akıllı Telefonu Kontrol Etme Aralığı ile Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişki Pearson Korelasyon Katsayısı Sonucu

Tablo 27. Kontrol Etme Aralığı ile Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişki

	N	R	p
Nomofobi Düzeyi			
	290	,261	,000
Panik Olma Durumu			

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere öğretmenlerin nomofobi düzeyleri ile akıllı telefonlarını kontrol etme aralıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = ,261$ ve $p < 0,01$).

Akıllı Telefonu Unutunca Panik Olma Durumu ile Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişki Pearson Korelasyon Katsayısı Sonucu

Tablo 28. Panik Olma Durumu ile Nomofobi Düzeyi Arasındaki İlişki

	N	R	p
Nomofobi Düzeyi	290	,863	,000
Panik Olma Durumu			

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere öğretmenlerin nomofobi düzeyleri ile akıllı telefonlarını kontrol etme aralıkları arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r=,863$ ve $p<0,01$).

Sonuç ve Tartışma

Öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada, örnekleme yöntemi olarak uygun örnekleme yönteminden yararlanılmış ve bu bağlamda Sakarya ilinde kamu ve özel eğitim kurum ve kuruluşlarında görev yapan 290 öğretmen ile çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir:

Bu araştırmada, öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin demografik özelliklerine ve akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına göre ne gibi değişiklikler gösterdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre öğretmenlerin en çok kullandıkları sosyal medya aracının “YouTube” olduğu ortaya konulmuştur. Birbiri (2013), araştırmasında ise öğretmenlerin en çok kullandıkları sosyal medya aracının Facebook olduğunu tespit etmiştir. Öğretmenlerin akıllı telefon kullanım yılının yoğunlukla “6 yıl ve daha fazlası” olduğu saptanmıştır. Benzer bir sonuç olarak Sırakaya (2018), araştırmasında ön lisans öğrencilerinin de akıllı telefon kullanım yoğunluklarının 5 yıl ve üzeri olduğunu ortaya koymuşlardır. Öğretmenlerin akıllı telefonlarını şarj etme süreleri yoğunlukla “4 saat ve fazlası” olarak tespit edilmiştir. Bu durumun akıllı telefonları kullanım sıklığıyla paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Akıllı telefonun şarjının tükenmesinin nomofobik bireylerde endişe yaratan bir durum olduğu araştırmalarda vurgulanmıştır (Bragazzi ve Pente, 2014; Gezgin ve Çakır, 2016; Pavithra ve Madhukumar, 2015). Öğretmenlerin sahip oldukları akıllı telefonların adeti sıklıkla “1” olarak tespit edilip bunun yanı sıra 2’den fazla akıllı telefona sahip olan öğretmenlerin de var olduğu saptanmıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin yoğunluğunun gün içerisinde akıllı telefonlarındaki interneti sürekli açık tuttıkları tespit edilmiştir. Bu sonucun nomofobiklik adına oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bir diğer sonuç; öğretmenlerin akıllı telefonlarında geçirdikleri günlük vakit yoğunlukla “6 saat ve üzeri” olarak tespit edilmiştir. Soni ve arkadaşlarının yapmış oldukları araştırmaya göre (2017) gençlerin akıllı telefonda önemli bir zaman harcadıkları ve böylece bağımlılık eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir. Akıllı telefonları kontrol aralığının ise yoğunlukla “30 dk’da bir” olduğu belirlenmiştir. Sırakaya ise bu kontrol süresinin sıklıkla 1-19 dk arası olduğunu ortaya koymuştur. Ortaya çıkan bu sonuç literatürdeki birçok çalışma tarafından da desteklenmektedir. Yapılan çalışmalarda akıllı telefon kullanıcılarının yoğunluğunun geceleri dahi telefonlarını kapatmadıkları saptanmıştır (Dixit ve diğerleri, 2010; Kaur ve diğerleri 2015; King ve diğerleri 2013). Hoşgör, Tandoğan ve Hoşgör (2017) ise çalışmasında, sağlık personellerinin çoğunun uyanır uyanmaz ve gece yatmadan önce akıllı telefonlarını kontrol ettiklerini tespit etmiştir. Bireylerin bu denli sıklıkla akıllı telefonlarını kontrol etme isteği duymaları kendilerine gelebilecek bildirimlere önem verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen bu bulgunun derinlemesine incelenmesi nomofobikliğin tespiti adına önem taşımaktadır.

Elde edilen bir diğer bulgu, öğretmenlerin çoğunun akıllı telefonlarını evde veya işyerlerinde unuttuklarında “panik durumu” yaşamalarıdır. Benzer bir sonuç olarak Sharma ve diğerleri (2015) tarafından yapılan araştırmada tıp fakültesi öğrencilerinden oluşan katılımcıların yaklaşık %83’ünün mobil cihazlarına erişemedikleri durumda panik atak geçirecekleri saptanmıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin yoğunluğunun “araçlarında da akıllı telefonları kullandıkları”; buna rağmen “araçlarında metin-mesaj-email yazıp göndermedikleri” sonucu ortaya konulmuştur. Öğretmenlerin akıllı telefonlarını daha çok “sosyal medya” için kullandıkları sonucu da elde edilen bir diğer sonuçtur.

Bu araştırmada, öğretmenlerin nomofobiklik düzeylerini belirlemek adına veri toplama aracı olarak Merlo, Stone ve Bibbey (2013) tarafından geliştirilen problemlili akıllı telefon kullanımı ve ön psikometrik özellikleri ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek 2 boyuttan oluşup toplamda 20 maddedir. Sonuç olarak 20 madde içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olan ölçek mad-

desi: “Akıllı telefonumu kullanırken yanımda bulunan kişileri (ailem, arkadaşlarım) görmezden geldiğimi fark ediyorum” olmakla birlikte en düşük ortalamaya sahip maddenin ise; “Akıllı telefonumu kullanmayı bıraktığımda karamsar ve huzursuz oluyorum” olduğu saptanmıştır. Ölçek için tüm maddelerin genel ortalaması 2,82 olarak saptanmış ve bu bağlamda öğretmenlerin yanıtlarının genel olarak “Kararsızım” seçeneği üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Araştırmada öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin demografik özelliklerine göre anlamlılık gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışılmış bu bağlamda yapılan ilgili analizlere göre; öğretmenlerin cinsiyet, eğitim durumu, branş, çalışılan kurum ve mesleki kademeleri ile nomofobi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya konulmuştur. Alan yazın incelendiğinde Schifferstein vd. (2006) ve Lee vd. (2014) yaptıkları araştırmada, nomofobi düzeyinin kız öğrenciler açısından anlamlı bir farklılık gösterdiğini; Kwon vd. (2013) ve Takao vd. (2009) ise nomofobi düzeyinin erkek öğrenciler açısından anlamlılık gösterdiğini çalışmalarında ortaya koymuşlardır. Araştırma sonucuna benzer olarak Dixit vd. (2010), araştırmalarında sağlık bilimleri öğrencilerinin nomofobi düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlılık göstermediğini saptamışlardır. Benzer şekilde; Uysal vd. (2016) tarafından 265 öğrenci, Pavithra vd. (2015) tarafından 200 öğrenci üzerinde yapılan olan çalışmalarda da cinsiyet değişkeni ile nomofobi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Araştırmada öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin yaş değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği bu bağlamda 21-25 yaş arasındaki öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin 40 yaş ve üzeri öğretmenlerin nomofobi düzeyinden anlamlı derecede yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuca benzer olarak Bragazzi ve Del Puente (2014) araştırmalarında ergenlerde nomofobi düzeyinin daha yüksek olduğu ve bu yaş aralığını 25-34 yaş grubu ile 55 yaş üstünün izlediğini saptamışlardır. Yılmaz, Köse ve Doğru (2018) de yaş ile nomofobi arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu araştırmalarında ortaya koymuşlardır.

Araştırmada öğretmenlerin çalıştıkları kademelerle nomofobi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmış; bu bağlamda okul öncesi kademesindeki öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin ilkökul-ortaokul ve lise kademelerindeki öğretmenlerin nomofobi düzeyinden anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Gezgin vd., (2019) araştırmalarında 608 okul

öncesi öğretmenleri ile çalışmışlar, sonuç olarak akıllı telefonlarındaki mobil interneti sosyal ağlara girme, fotoğraf çekme ve düzenleme, internette gezinme (sörf yapma) amacıyla kullanan okul öncesi öğretmenlerinin nomofobi düzeylerinin anlamlı farklılık oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Araştırmada öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına göre anlamlılık gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışılmış bu bağlamda yapılan analizlere göre; akıllı telefon kullanım yılına göre nomofobi düzeylerinde anlamlı fark görülmezken; akıllı telefonlarını şarj etme ve kontrol etme aralığı ile akıllı telefonlarını unutunca panik olma durumları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Pearson Korelasyon Katsayısından yararlanılmış bu bağlamda; akıllı telefonları şarj ve kontrol etme aralığıyla öğretmenlerin nomofobi düzeylerinde anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilirken; akıllı telefonlarını evde veya işyerlerinde unutunca panik olma durumları arasında ise yüksek düzeyde, pozitif anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Alan yazın incelendiğinde Sırakaya (2018), araştırmasında akıllı telefonları kontrol etme aralığıyla nomofobi arasında anlamlı bir fark olduğunu, kontrol etme sıklığı arttıkça nomofobinin de arttığını ortaya koymuştur. Panik olma durumu bağlamında ise, Sharma vd. (2015) tıp fakültesi öğrencilerinin çoğunluğunun (%83) mobil cihazlarına erişememe durumunda panik atak geçirdiklerini saptamışlardır.

EXTENDED ABSTRACT

**Investigation Of Teachers 'Nomophobia Levels
According To Demographic
Characteristics And Smartphone Use**

*

Ezgi Pelin Yıldız – Metin Çengel – Ayşe Alkan

Kafkas University, University of Applied Sciences, Ministry of National Education

Nomophobia, which is accepted as the disease of today, is defined as the fear of being deprived of mobile phone. The aim of this study is to reveal the changes in the nomophobia levels of teachers according to their demographic characteristics and smartphone usage habits.

When the related literature is examined, it is observed that nomophobia has different behaviors and symptoms. Individuals who exhibit nomophobic behavior and symptoms suddenly start to worry when they are not with their smartphones, when they are discharged and / or when they are out of range, and even need to control the devices obsessively even if they are with them (Adnan and Gezgin, 2016; Algül, 2014; Dixit). et al., 2010; Gezgin and Çakır, 2016; Pavithra and Madhukumar, 2015; Sharma, Sharma, Sharma and Wavare, 2015; Yildirim, Sumuer, Adnan, and Yildirim, 2015). In addition to such behaviors, the presence of symptoms such as dizziness, shortness of breath, stomach cramps, and anxiety in the health dimension is also noteworthy in the name of nomophobia (Thomee, Harenstam and Hagberg, 2011).

The study group of the research conducted in the relational screening model consists of 290 teachers working in public and private educational institutions and organizations in Sakarya province.

In the study, measuring problematic mobile phone use: Development and Preliminary Psychometric Properties of the PUMP Scale adapted by Merlo, Stone and Bibbey (2013) were used as data collection tools. The scale consists of 20 items.

Percentage (%), mean (\bar{x}), frequency (f) and standard deviation (SD) were used in the analysis of the data collected to respond to sub-objectives. Kolmogorov-Smirnov test $p>0.05$ value was obtained in the normal distribution of the data has been accepted. In this context, parametric tests; One Way Anova

test was used. The general average was taken into account in explaining the differences of the data. In all statistical analyzes, 0.05 was accepted as the level of significance. The mean and standard deviation values of the items for the related survey are presented with the help of tables.

In this study, it has been tried to determine the changes in the nomophobia levels of the teachers according to their demographic characteristics and smartphone usage habits. According to this:

According to this, it was revealed that the most commonly used social media tool was "YouTube".

In the research, it was found that the majority of teachers kept the internet on their smart phones open during the day. This result is thought to be very important for nomophobia.

Another result; the daily time spent by teachers on their smart phones was determined as "6 hours and over". The control range of the smart phones was determined to be every 30 minutes.

Another finding is that most teachers experience a "panic state" when they forget their smartphones at home or at work.

In the research, it was observed that the majority of "teachers use smart phones in their cars"; however, "they did not send text-message-email in their cars". Another result is that teachers use their smart phones mostly for "social media".

In this study, the problematic smartphone usage and pre-psychometric properties scale developed by Merlo, Stone and Bibbey (2013) was used as a data collection tool in order to determine the nomophobic level of teachers. The scale consists of 2 dimensions and has a total of 20 items.

As a result, the highest average scale item is: "I realize that ignore the people (family, friends) who are with me while using my smartphone. The lowest average scale item is: "I am pessimistic and restless when I stop using my smartphone".

In the study, it was revealed that there was no significant difference between the teachers' gender, educational background, branch, institution and professional seniority and nomophobia levels.

In this study, it was revealed that the nomophobia levels of the teachers between 21-25 years of age were significantly higher than the nomophobia levels of the teachers aged 40 and over.

In the research, it was found that there was a significant relationship between the levels of nomophobia and the levels that teachers worked; in this context, the nomophobia levels of pre-school teachers were found to be significantly higher than the nomophobia levels of primary, secondary and high school teachers.

There was no significant difference in nomophobia levels according to smartphone usage year; it was found that there was a significant difference between the range of charging and controlling smartphones and panic situations when they forgot their smartphones.

Kaynakça / References

- Adnan, M., ve Gezgin, D. M. (2016). Modern yüzyılın yeni olgusu nomofobi ve üniversite öğrencileri arasında yaygınlık düzeyi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 141-158.
- Birbiri, D. (2013). *Sosyal Medyanın Öğretim Amaçlı Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı.
- Bragazzi, N. L. ve Del Puente, G. (2014). A proposal for including nomophobia in the new DSM-V. *Psychology Research and Behavior Management*, 7, 155.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cresswell, J., W. (2017). *Research Design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* Fifth Edition. SAGE Publications.
- Dixit, S., Shukla, H., Bhagwat, A. K., Bindal, A., Goyal, A., Zaidi, A. K. ve Shrivastava, A. (2010). A study to evaluate mobile phone dependence among students of a medical college and associated hospital of central India. *Indian Journal of Community Medicine: Official Publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 35(2), 339.
- Gezgin, D. M. ve Çakır, Ö. (2016). Analysis of nomophobic behaviors of adolescents regarding various factors. *Journal of Human Sciences*, 13(2), 2504-2519.
- Gezgin D.M., Hamutoğlu N.B., Sezen-Gültekin G, Yıldırım S. (2019). *Preservice Teachers' Metaphorical Perceptions on Smartphone, No Mobile Phone Phobia (Nomophobia) and Fear of Missing Out (FoMO)* https://www.researchgate.net/publication/333893690_Preservice_Teachers'_Metaphorical_Perceptions_on_Smartphone_No_Mobile_Phone_Phobia_Nomophobia_and_Fear_of_Missing_Out_FoMO adresinden 27.12.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Hoşgör, T. ve Hoşgör (2017). Nomofobinin günlük akıllı telefon kullanım süresi ve okul başarısı üzerindeki etkisi: Sağlık personeli adayları örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 46 (5), 573-595.
- Kaur, A., Sharma, P. ve Manu. (2015). A descriptive study to assess the risk of developing nomophobia among students of selected nursing colleges Ludhiana, punjab. *International Journal of Psychiatric Nursing*, 1(2), 1-6.
- King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C. O., Baczynski, T., Carvalho, M. R. ve Nardi, A. E. (2013). Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia? *Computers in Human Behavior*, 29(1), 140-144.
- Kwon, M. vd. (2013). Development and validation of a smartphone addiction scale (SAS). *PLoS One*, 8(2), 1-7.
- Lee, Y. K. vd. (2014). The dark side of smartphone usage: psychological traits, compulsive behavior and technostress. *Computers in Human Behavior*, 31, 373–383.
- Merlo, L. J., Stone, A. ve Bibbey, A. (2013). Measuring Problematic Mobile Phone Use: Development and Preliminary Psychometric Properties of the PUMP Scale. *Journal of Addiction*, 2013, 1-7.
- Monette, D.R., Sullivan, T.J. ve De Jong, C.R. (2005) *Applied social research A tool for the human services*. Thomson Brooks/Cole, London.
- Pavithra, M. B., Madhukumar, S. ve Mahadeva, M. (2015). A study on nomophobia-mobile phone dependence, among students of a medical college in Bangalore. *National Journal of Community Medicine*, 6(3), 340-344.
- Schifferstein, H.N.J. (2006). The perceived importance of sensory modalities in product usage: a study of self-reports. *Acta Psychologica*, 121, 41–64.
- Sharma, N., Sharma, P., Sharma, N., ve Wavare, R. R. (2015). Rising concern of nomophobia amongst Indian medical students. *International Journal of Research in Medical Sciences*, 3(3), 705-707. doi:10.5455/2320-6012.ijrms20150333.
- Uysal, Ş., Özen, H. ve Madenoğlu, C. (2016). Social phobia in higher education: the influence of nomophobia on social phobia. *The Global Elearning Journal*, 5(2), 1-8.
- Takao, M., Takahashi, S. ve Kitamura, M. (2009). Addictive personality and problematic mobile phone use. *Cyber Psychology & Behavior*, 12(5), 501–507.

Yıldırım, C. ve A.P. (2015), Correia Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire *Computers in Human Behavior*, 49, 130-137.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldız, E. P., Çengel, M. ve Alkan, A. (2020). Öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin demografik özelliklerine ve akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına göre incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5096-5120. DOI: 10.26466/opus.676329

Özel Eğitim Alanında Görev Yapan Öğretmenlerin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Hazırlama Konusunda Yaşadıkları Güçlükler

DOI: 10.26466/opus.659506

*

Yahya Çıkkılı* - Akın Gönen** - Özlem Aslan Bağcı*** - Hamza Kaynar****

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Meram / Konya / Türkiye

E-Posta: ycikili@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-1144-9095](https://orcid.org/0000-0002-1144-9095)

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Selçuklu / Konya / Türkiye

E-Posta: akin.gonen@selcuk.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1346-8975](https://orcid.org/0000-0003-1346-8975)

*** Öğr. Gör., Sakarya Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sakarya / Türkiye

E-Posta: obagci@sakarya.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8014-5140](https://orcid.org/0000-0002-8014-5140)

**** Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya / Türkiye

E-Posta: hmzkynr@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4490-551X](https://orcid.org/0000-0002-4490-551X)

Öz

Bu çalışmada özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlama süreciyle ilgili yaşanan güçlüklerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlandı. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile gerçekleştirildi. Araştırma, Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan 292 katılımcı ile gerçekleştirildi. Araştırmada veri toplamak amacıyla Tike-Bafra ve Kargın (2009) tarafından geliştirilerek geçerlik güvenilirlik çalışması yapılan "BEP Hazırlama Sürecinde Karşılaşılan Güçlükleri Belirleme Ölçeği" kullanıldı. Ölçekten elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama, yüzde ve frekans kullanıldı. Ayrıca çalışmanın alt amaçları doğrultusunda t- testi ve Anova testlerinden de faydalandı. Yapılan analizler sonucunda araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenci özellik ve ihtiyaçları ile ilgili işlevsel BEP hazırlama ile ilgili bilgi eksikliklerinin olduğu, öğretmenlerin hizmet süreleri, branş ve hizmet içi eğitim alma durumlarına göre BEP hazırlama güçlüklerinin farklılaşmadığı, öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde ekip üyeleri ile bilgi ve sorumlulukların paylaşılması ile ilgili güçlük yaşadığı ifade edilebilir. Elde edilen bu sonuçlara göre öğretmenlerin işlevsel BEP hazırlama konusunda bilgi ve becerilerini geliştirmeye dönük çalışmalara, BEP ekip üyelerinin görev ve sorumlulukları paylaşım ile ilgili çalışmalara yer verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP), BEP hazırlama, Özel eğitim, Özel eğitim kurumları

The Difficulties of Teachers Working In The Field Of Special Education in Preparing Individualized Education Program (IEP)

*

Abstract

In this study, the aim is to examine the difficulties experienced by teachers working in the field of special education during the preparation of Individualized Education Program (IEP) in terms of various variables. The research was carried out with the survey model, one of the quantitative research methods. The research was carried out on 292 participants who work in various provinces of Turkey. In order to collect data, the Scale of Determining the Difficulties in the Preparation of IEP developed by Tike-Bafra and Kargin (2009) and tested for validity and reliability was utilized. In the analysis of the data obtained from the scale, arithmetic mean, percentage and frequency were used from descriptive statistics. In addition, t-test and Anova tests were used for the sub-purposes of the study. As a result of the analysis, the teachers who participated in the research had lack of information about the functional characteristics of the students and their needs, and the difficulties of preparing the IEP according to the service period of the teachers, their level of education and in-service training, and the sharing of the information and responsibilities with the team members during the IEP preparation of the teachers. It can be stated that they had difficulties. According to these results, it is possible to include studies to develop teachers' knowledge and skills in preparing functional IEP, and work on sharing the duties and responsibilities of BEP team members.

Keywords: *Individualized education program (IEP), IEP preparation, Special education, Private education institutions*

Giriş

Özel eğitimin ana unsuru olan öğrenciler kendine özgü duygusal özelliklere, fiziki yapıya, işlevlere, birbirinden farklı öğrenme özellikleri ve hızına sahiptir (Kırcaali-İftar, 1998; MEB, 2006; Odluyurt, 2019). Ortaya çıkan durumlar belli düzeyde gerçekleşirse, öğrenciler genel eğitim hizmetlerinden doğrudan yararlanabilir (Avcıoğlu, 2012). Bununla birlikte her bireyin eşsiz ve farklı şekillerde öğrenme özellikleri bulunur (Pacer Center, 2018). Özel eğitime gereksinimi veya yetersizliği olan öğrencilerde öğrenme ve davranış özellikleri yönünden farklılıklar gösterir. Öğrencilerin eğitim sürecinde en üst düzeyde yararlanabilmesi amacıyla, öğretim sürecinin kendilerinin bireysel farklılıkları ve özelliklerine göre düzenlenmesi gerekir. Bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi için öğrencinin ihtiyacına ve performansına göre hazırlanmakta olan Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP), alandaki eğitimcilere rehber olmaktadır (MEB, 2013; Smith ve Brownell, 1995; Vuran, 2007).

BEP, özel gereksinimli bireyin çeşitli gelişim alanlarında, eğitsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere uygun eğitim ortamları ve destek hizmetlerden en üst düzeyde yararlanmasını öngören yazılı dokümandır (Gürsel, 2003). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine (ÖEHY) göre BEP, özel eğitim ihtiyacı olan bireylere takip ettikleri program esas alınarak gelişim özellikleri, eğitim ihtiyaçları ve performansları doğrultusunda hedefler seçilir. Bu hedeflere ulaşmaya yönelik hazırlanan ve bireylere verilecek destek eğitim hizmetlerini içeren özel eğitim programı da BEP olarak tanımlanır (MEB, 2018). BEP misyonu, yıllık hedeflerde ifade edilen çabalara dayanır, temel işlevi olarak da bir öğrencinin mevcut performans düzeyini standartlara uyumlu, anlamlı ve ölçülebilir bir sonuca yönlendirir (Barnard-Brak ve Lechtenberger, 2010). Özel eğitimin temel ilkelerinden olan ve bireysel farklılıklara göre hazırlanan BEP özel eğitimin vazgeçilmez bir parçası, öğretmenlerin ise eğitim sürecinde yol göstericisidir.

Özel gereksinimli öğrencilerintoplum hayatının gerektirdiği davranışları sergileyebileyerek etkili çeşitli hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak amacıyla öğrencinin yapabildiğine /yapabileceklerine göre BEP geliştirilmesi ülkemizde dahil, bazı ülkelerin yasalarına geçecek kadar önem verilmiştir (Avcıoğlu, 2011). Bireysel özelliklerin önem kazandığı günümüzde, eğitimin kişilere özgü planlanması ideal olanıdır ve planlamanın gerçekleştirilmesine

imkan sağlar. Çeşitli ülkelerde eğitim yasalarıyla BEP zorunlu tutulur ve çocuğa uygun şekilde hazırlanarak uzmanlar tarafından da uygulanır (Fiscus ve Mandel, 1997). İnsan haklarındaki gelişmeler, normal gelişim gösteren bireylerin yanında özel gereksinimli bireylerin de haklarına ve çeşitli ihtiyaçlarına önemi giderek artırmıştır. ABD'de 1975 yılında çıkarılan Tüm Engelli Çocukların Eğitimi Yasası (Education for All Handicapped Children Act, EHCA) ile özel eğitim ihtiyacı olan bireylere uygun eğitim programları düzenlemek yasal bir zorunluluk hâline getirilmiştir. Yasa bir süre sonra tekrar düzenlenerek "Individuals with Disabilities Education Act (IDEA)" adıyla son halini almıştır. IDEA, yalnızca ABD'de değil farklı ülkelerin yasalarında da zorunlu hale getirilerek özel gereksinimi olan bireylerin eğitimi ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır (Vuran, Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt, 2017). Ülkemizde 1997 yılında kabul edilen 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile BEP geliştirme ve uygulama zorunlu hale getirilmeye başlanmıştır. Zamanla 2006, 2012 ve 2018 yıllarında yürürlüğe giren ÖEHY ile güncelliğini korumaya devam etmiştir.

Türkiye'de yapılan yasal düzenlemelerde bireylerin özel eğitim hizmetlerinden yararlanması, MEB tarafından uygun görülen bireye BEP hazırlanması ve bunu da bir ekip tarafından yapılması gerektiği belirtilmiştir (Clark, 2000; Fiscus ve Mandel, 1997; MEB, 2000; Vuran ve diğ., 2017). ÖEHY'de özel gereksinimli bireyler eğitimlerini çeşitli kademelerde sürdürmekte, bu okullarda BEP geliştirme birimi oluşturularak öğrencilerin eğitim performansı ve ihtiyaçları için BEP hazırlanmaktadır (Yılmaz ve Batu, 2016). Bir BEP toplantısı durumunda IDEA (2004), velilere, öğrencilere, özel eğitimcilere, genel eğitimcilere, ilgili hizmet sunanlara ve idarecilerin olduğu bir ekibi, öğrencilere mümkün olan en iyi eğitim programını sağlamak için birlikte çalışmalarını zorunlu kılmaktadır (Varvisotis, Matyo-Cepero ve Ziebarth-Bovill, 2017). 2018 yılında çıkarılan ÖEHY ile özel gereksinimli bireylerin bireysel yeterlilikleri, gelişim özellikleri ve disiplin alanlarındaki ders başarıları dikkate alınarak BEP geliştirilir ve bireyselleştirilerek uygulanır. Bu programla öğrenci için hedeflenen amaçların gerçekleştirme düzeyi doğrultusunda değerlendirme yapılır. Oluşturulan ekip tarafından birey için hazırlanacak yeni programa ve bireyin yönlendirilmesinde BEP'e ilişkin değerlendirmeler esas alınır.

Özel gereksinimli bireyler tanı aldıktan sonra uygun eğitim ortamlarına yerleştirilerek eğitim programları hazırlanması gerekir (MEB, 2018). Bunun-

la birlikte özel eğitim hizmetlerinin başlayabilmesi için bireye yönelik BEP geliştirilir (Pacer Center, 2018). Bu bireylere özgü eğitim hizmetleri ölçülebilir, sistematik ve belirlenen hedefe yönelik olarak sürdürülür. BEP, özel eğitimin temel taşlarından biri olmakla beraber özel gereksinimli bireylerin eğitiminde önemli role sahiptir (Vuran, 2007). Bu bireyler için BEP'in geliştirilmesi ve uygulanması eğitimde eşit fırsat sağlayarak üretken bireyler haline gelebilmelerine ve kaliteli yaşam sürdürmesine fırsat sağlayabilir. BEP, aynı zamanda özel gereksinimli örgenceye en üst düzeyde yararlanabileceği eğitim fırsatları sunarak (Gürsel, 2003; Vuran, 2007), örgenci ve ailesinin, öğretmenlerin eğitim sürecine daha etkin katılımına olanak vermektedir (Tike-Bafra ve Kargın, 2009). Özel eğitimden yararlanan bireylerin akranları için hazırlanan formal eğitim programlarına uymaları güç olabilmektedir. Eğitsel sorunları en aza indirgeyip, öğrencinin performansını desteklemek BEP ile sağlanırken öğrencinin etkin bir şekilde eğitim alabilmesi için de en iyi hizmet sağlayıcı araç olarak kullanılır (Yıkımsı, 2013).

BEP, hem genel hem de özel eğitim öğretmenlerini bu öğrencilere yönelik öğretim planlaması yaparken bilgilendiren, anlamlı ve uyumlu bir yol haritası olarak kullanmasını sağlayan bir modeldir. Tüm ekip üyeleri BEP'in geliştirilmesinde ve uygulanmasında kritik ve aktif bir rol oynamaktadır (Rosas ve Winterman, 2012). BEP hazırlama sürecinde ekibin her üyesi, öğrenci için en iyi eğitim programını tasarlamaya yardımcı olabilecek bilgi ve deneyime sahip olmalı ve toplantılar için hazır bulunmalıdır. Bazı durumlarda ekip üyeleri BEP hazırlama hakkında tüm gerekli bilgileri bilmeyebilir ancak her bireyin katkısı eşsiz ve gereklidir (Sarı ve İlik, 2016). Sorumlu öğretmenlerin; BEP geliştirme birimi desteğiyle programın hazırlanması, uygulanması ve hedeflerin gerçekleştirilmesi sağlanır (MEB, 2018). Öğretmenlerin BEP hedefleri etrafında kapasitelerini arttırarak tüm öğrencilerin sınıfta başarılı olmalarını sağlayan öğretim stratejilerini doğrudan geliştirebilir (Rosas ve Winterman, 2012). Böylece bireylerin bağımsız bir şekilde hayatlarına devam edebilmeleri onlar için hazırlanan eğitim ortamları ve programlarından en üst seviyede yararlanabilmelerine bağlıdır. Bu doğrultuda, eğitim ortamları ve hazırlanan programlarda öğretmenlere büyük sorumluluk ve görevler düşmektedir (Avcıoğlu, 2011; Öztürk ve Eratay, 2010).

Literatürde BEP hakkında çeşitli öğretmen görüşleri yer almaktadır. Bunların bazıları incelendiğinde; İlik (2019) araştırmasında üstün yetenekli öğrencilerin sorumlu öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmiştir. Aynı şekilde Öztürk ve Eratay (2010) çalışmalarında sorumlu öğretmenler BEP hazırlamada sınırlı bilgiye sahip olduklarını ifade etmiştir. Menlove, Hudson ve Suter (2001) destek eğitim odasında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde yaşanan güçlüklerin çoğunlukla sınıf koşullarının yetersizliği, öğrenci sayısının fazla olması ve materyal eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Yılmaz ve Batu (2016) farklı branştan ilkökul öğretmenlerinin çoğunun BEP'in tanımını yapabildiği ve BEP hakkında bilgisi olduğu, özel gereksinimli öğrencilerin eğitimi için kullanıldığı, kaynaştırmada çocuğa eğitim programı uygulanırken bazı problemlerle karşılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Şahin ve Gürler (2018) kaynaştırma sınıfları ve destek eğitim odasında görevli öğretmenlerin BEP hazırlanmada yaşanan güçlüklerin belirlenmesiyle ilgili olarak öğretmenlerin genellikle BEP'in hazırlanması, geliştirilmesi ve velilerle işbirliği kurma konusunda sıkıntı yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Son olarak öğretmenlerin çoğunlukla yaşadığı zorluklar arasında öğrenciye yönelik etkili bir BEP hazırlama, BEP'in öğrenci başarısını değerlendirme ve değişimi kayıt etme noktalarının olduğu görülür (Uğurlu ve Kayhan, 2018).

Yapılan çalışmalar ışığında öğretmenlerin BEP hakkında çeşitli yaşantıları olduğunu gösterse de özel eğitim alanında farklı tür ve kademedeki çalışan öğretmenlerin görüşlerini yansıtmaması, hangi faktörlerin BEP hazırlamada yaşanan güçlükleri etkilediğini ortaya koyması açısından yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde özel eğitim alanında çalışmakta olan öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yaşadıkları güçlüklerle ilgili gerçekleştirilmiş sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırmayla BEP'in hazırlanması ve geliştirilmesi sürecinde öğretmenlerin yaşadıkları sorunların belirlenmesi incelenmiştir. Bu yönüyle elde edilecek sonuçların özel eğitim alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada amaç özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin BEP hazırlamada yaşanan güçlükleri çeşitli değişkenler açısından araştırmaktır. Bu doğrultuda şu araştırma sorularına cevap aranmıştır: a) Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlarken yaşadığı güçlükler nedir? b) Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin hizmet süresine göre BEP hazırlama güçlükleri farklılık göstermekte midir? c) Özel eğitim alanında

görev yapan öğretmenlerin branşlarına göre BEP hazırlama güçlükleri farklılık göstermekte midir? d) Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim alma durumlarına göre BEP hazırlama güçlükleri farklılık göstermekte midir? e) Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin destek alma durumlarına göre BEP hazırlama güçlükleri farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu araştırmada özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde yaşadıkları güçlükleri ve belirlenen değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma verilerini toplamak için tarama modelinde betimsel bir çalışma yürütülmüştür. Tarama modelleri, geçmiş yada şuanda olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırma kapsamında birey ya da nesne kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlamaya çalışılır (Karasar, 2005). Betimsel çalışmalar ise araştırılan olgunun niteliklerini betimlemeye dayalı olarak gerçekleştirilir (Borg, Gall ve Gall, 1993).

Çalışma Grubu

Araştırma evrenini Türkiye'deki özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Evrenin çok geniş olması nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmiştir. Alınan örneklemin evreni temsil ettiği kabul edilir (Karasar, 2012). Çalışmada basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye'nin farklı illerinde özel eğitim kurumlarında çalışan toplam 308 öğretmenden veri toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda 16 öğretmenden toplana verinin geçersiz, 292 öğretmenden toplanan verinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Tablo 1'de ulaşılan ve ölçeği geçerli sayılan öğretmenlerin demografik özellikleri ile ilgili sayısal dağılımlar verilmektedir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Kişisel Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	200	68,5
	Erkek	92	31,5
Branş	Alan içi (Özel Eğitim)	152	52,1
	Alan dışı (Diğer Branşlar)	140	47,9
Hizmet Süresi	0-5 yıl	115	39,4
	6-10 yıl	34	11,6
	11- 15yıl	66	22,6
	16 yıl ve üstü	77	26,4
Hizmet İçi Eğitim Alma Durumu	Evet	132	45,2
	Hayır	160	54,8
Destek Alma Durumu	Evet	199	68,2
	Hayır	93	31,8
Toplam		292	100

Araştırma kapsamında ulaşılan ve ölçeği geçerli sayılan 292'i öğretmenin 200'ü (%68,3) kadın, 92'si (%31,5) erkektir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 152'si (%52,1) özel eğitim öğretmeni, 140'ı (%47,9) çeşitli branş öğretmenlerinden oluşur. Araştırmada öğretmenlerin 115'i (%39,4) 0-5 yıl, 34'ü (%11,6) 6-10 yıl, 66'sı (%22,6) 11-15 yıl arasihizmet süresine, 77'i (%26,4) 16 yıl ve üzeri hizmet süresine sahiptir. Öğretmenlerin 132'i (%45,2) BEP ile ilgili hizmet içi eğitim aldıklarını, 160'ı (%54,8) ise BEP ile ilgili hizmet içi eğitim almadıklarını, 199'u (%68,2) BEP konusunda destek aldıklarını, 93'ü (%31,8) ise destek almadıklarını belirtmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin 245 (%83,9) lisans, 47'si (% 16,1) ise yüksek lisans mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen bilgi formu ile Tike-Bafra ve Kargın (2009) tarafından geliştirilerek geçerlik güvenilirlik çalışması yapılan "BEP Hazırlama Sürecinde Karşılaşılan Güçlükleri Belirleme Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, beşli likert tipinde yirmi maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelere verilebilecek cevaplar "Tamamen Katılıyorum 5, Katılıyorum 4, Kararsızım 3, Katılmıyorum 2, Kesinlikle Katılmıyorum 1" şeklinde derecelenmiş ve puanlanmıştır.

Ölçekten el edilecek en yüksek puan 100, en düşük ise 20 puandır. Ölçekten alınan yüksek puanlar BEP hazırlama konusunda karşılaşılabilecek güçlüğü yüksek düzeyde olduğunu, düşük puanlar ise karşılaşılabilecek güçlüğü az olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçek, bilgi düzeyi, BEP sürecine ilişkin güçlükler, BEP ekibine ilişkin güçlükler ve BEP sorumluluklarının paylaşılmasına ilişkin güçlükler olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır.

Veri Toplanması

Araştırmacılar tarafında geliştirilen bilgi formu ile Tike-Bafra ve Kargın (2009) tarafından geliştirilen "BEP Hazırlama Sürecinde Karşılaşılan Güçlükleri Belirleme Ölçeği" kullanılarak çevrimiçi ve yüz yüze görüşmeler ile Türkiye'nin farklı illerinde bulunan özel eğitim okul ve kurumlarında görev yapan öğretmenlerine ulaşılarak veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Yeterli sayıda çoğaltılan veri toplama aracı, araştırmacılar tarafından özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlere uygulanmıştır. Uygulanan ölçekte her bir madde için alınabilecek en yüksek puan 5 en düşük puan ise 1'dir. Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlüklerini değerlendirebilmek ve yorumlayabilmek için ortalama değer üzerinden beş değerlendirme aralığı ve kriteri belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. BEP Hazırlama Güçlükleri Değerlendirme Ölçütleri

Değerlendirme Kriteri	Verilen Puanlar	Değerlendirme Aralığı
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,00 – 1,80
Katılmıyorum	2	1,81 – 2,60
Kararsızım	3	2,61 – 3,40
Katılıyorum	4	3,41 – 4,20
Tamamen Katılıyorum	5	4,21 – 5,00

Verilerin analizinde betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama, yüzde ve frekanstan yararlanılmıştır. Diğer yandan özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin hizmet sürelerine, branşlarına, hizmet içi eğitim alma durumlarına ve destek alma durumlarına göre BEP hazırlama güçlüklerinin

farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi ve Anova testinden faydalanılmıştır. Verilerin analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Ayrıca istatistiksel çözümlerinde SPSS 20.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamında bu bölümde özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlüklerini belirlemek ve bu güçlüklerin farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan bulgular başlıklar şeklinde verilmiştir.

Araştırmada özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlük düzeylerine göre puan ortalamaları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin BEP Hazırlama Güçlükleri

Alt Boyutlar	\bar{X}	ss.
Bilgi Düzeyi	3,89	,84
BEP Sürecine İlişkin Güçlükler	3,17	,81
BEP Ekibine İlişkin Güçlükler	3,18	1,14
BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler	2,72	,93
Genel Değerlendirme (Özel Eğitim Öğretmenlerinin BEP Hazırlama Güçlükleri)	3,23	,67

Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlüklerinin puan ortalaması ($\bar{X}=3,23$) olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre öğretmenlerin BEP hazırlama güçlüklerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Ölçeğin alt boyutlarından Bilgi Düzeyi boyutunda ($\bar{X}=3,89$), BEP Sürecine İlişkin Güçlükler boyutunda ($\bar{X}=3,17$), BEP Ekibine İlişkin Güçlükler boyutunda ($\bar{X}=3,18$), BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler boyutunda ($\bar{X}=2,72$) olarak bulunmuştur. Buna göre özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin 3,89 ortalama ile en çok bilgi düzeyinde güçlükler yaşadıkları, en az 2,72 ortalama ile BEP sorumluluklarının paylaşılmasında güçlük yaşadıkları söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda araştırmaya katılan öğretmenlerin BEP ile ilgili bilgi eksikliklerinin olduğu ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin meslekte geçirmiş oldukları hizmet sürelerine göre puan ortalamaları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Hizmet Sürelerine Göre BEP Hazırlama Güçlüklerine İlişkin Değerler

Alt Boyutlar	Gruplar	N	X	ss.
Bilgi Düzeyi	0-5 yıl	115	3,81	,77
	6-10 yıl	34	4,10	,78
	11-15 yıl	66	3,92	,88
	16 yıl ve üzeri	77	3,89	,93
BEP Sürecine İlişkin Güçlükler	0-5 yıl	115	3,14	,79
	6-10 yıl	34	3,16	,73
	11-15 yıl	66	3,24	,89
	16 yıl ve üzeri	115	3,14	,79
BEP Ekibine İlişkin Güçlükler	0-5 yıl	115	3,20	1,07
	6-10 yıl	34	2,92	1,18
	11-15 yıl	66	2,98	1,09
	16 yıl ve üzeri	77	3,42	1,21
BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler	0-5 yıl	115	2,75	,89
	6-10 yıl	34	2,48	,98
	11-15 yıl	66	2,71	1,01
	16 yıl ve üzeri	77	2,80	,89

Tablo 4’de görüldüğü gibi özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin hizmet sürelerine göre BEP hazırlama güçlüklerine ilişkin puanlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür.

Bu değerlerin anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını bulmak için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Hizmet Sürelerine Göre BEP Hazırlama Güçlüklerine İlişkin Anova Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	K. T	Sd	K. O	F	p
Bilgi Düzeyi	Gruplararası	2,243	3	,748	1,054	,369
	Gruplarıçi	204,271	288	,709		
	Toplam	206,515	291			
BEP Sürecine İlişkin Güçlükler	Gruplararası	,397	3	,132	,202	,895
	Gruplarıçi	188,366	288	,654		
	Toplam	188,763	291			
BEP Ekibine İlişkin Güçlükler	Gruplararası	9,553	3	3,184	2,510	,059
	Gruplarıçi	365,416	288	1,269		
	Toplam	374,969	291			
BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler	Gruplararası	2,522	3	,841	,974	,405
	Gruplarıçi	248,601	288	,863		
	Toplam	251,123	291			

Analiz sonuçları, öğretmenlerin hizmet sürelerine göre ölçeğin “Bilgi Düzeyi” alt boyutunda [$F(3-288) = 1,054, p>.05$], “BEP Sürecine İlişkin Güçlükler” alt boyutunda [$F(3-288) = ,202, p>.05$], “BEP Ekibine İlişkin Güçlükler” alt boyutunda [$F(3-288) = 2,510, p>.05$] ve “BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler” alt boyutunda [$F(3-288) = ,974, p>.05$] anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırma kapsamında özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlüklerinin branşları açısından farklılık durumlarını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Branşlarına Göre BEP Hazırlama Güçlükleri

Alt Boyutlar	Gruplar	n	\bar{X}	Sd	df	t	p
Bilgi Düzeyi	Alan içi	152	3,87	,80	290	-,386	,700
	Alan dışı	140	3,91	,89			
BEP Sürecine İlişkin Güçlükler	Alan içi	152	3,16	,78	290	-,220	,826
	Alan dışı	140	3,18	,84			
BEP Ekibine İlişkin Güçlükler	Alan içi	152	3,09	1,14	290	-1,298	,195
	Alan dışı	140	3,27	1,13			
BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler	Alan içi	152	2,60	,87	290	-2,329	,021
	Alan dışı	140	2,85	,98			

Analiz sonuçları incelendiğinde özel eğitim alanında görev yapan özel eğitim öğretmenlerin puan ortalamaları 3,87 ile alan dışı öğretmenlerin puan ortalamaları 3,91 “Bilgi Düzeyi” alt boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir [$t(290) = -,386, p>.05$]. “BEP Sürecine İlişkin Güçlükler” alt boyutunda özel eğitim öğretmenlerinin puan ortalamaları 3,16, alan dışı öğretmenlerin puan ortalamaları ise 3,18 olduğu ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(290) = -,220, p>.05$]. “BEP Ekibine İlişkin Güçlükler” alt boyutunda özel eğitim öğretmenlerinin puan ortalamaları 3,09, alan dışı öğretmenlerin puan ortalamaları ise 3,27 olduğu ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(290) = -1,298, p>.05$]. “Bep Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler” alt boyutunda özel eğitim öğretmenlerinin puan ortalamaları 2,60, alan dışı öğretmenlerin puan ortalamaları ise 2,85 ve anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [$t(290) = -2,329, p<.05$]. Diğer bir ifade ile özel eğitim öğretmenleri ile alan dışı öğretmenlerin ölçeğin bilgi düzeyi, BEP süreci ve BEP ekibi ile ilgili boyutlarında anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen BEP sorumluluklarının paylaşılmasına ilişkin güçlükler boyu-

tunda özel eğitim öğretmenlerinin alan dışı öğretmenlere göre daha az güçlük yaşadıkları söylenebilir.

Araştırma kapsamında özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlüklerinin hizmet içi eğitim alma açısından farklılık göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Alma Durumuna Göre BEP Hazırlama Güçlükleri

Alt Boyutlar	Gruplar	n	\bar{X}	Sd	df	t	p
Bilgi Düzeyi	Evet	132	3,96	,81	290	1,224	,222
	Hayır	160	3,84	,87			
BEP Sürecine İlişkin Güçlükler	Evet	132	3,24	,83	290	1,401	,162
	Hayır	160	3,10	,78			
BEP Ekibine İlişkin Güçlükler	Evet	132	3,27	1,20	290	1,311	,191
	Hayır	160	3,10	1,07			
BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler	Evet	132	2,73	,98	290	,139	,890
	Hayır	160	2,71	,89			

$p < 0.5$

Tablo 7'ye göre ölçeğin "Bilgi Düzeyi" alt boyutunda hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin ortalama puanları 3,96, hizmet içi eğitim almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 3,84 ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [t(290)=1,224, $p > .05$]. "BEP Sürecine İlişkin Güçlükler" alt boyutunda hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin ortalama puanları 3,24, hizmet içi eğitim almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 3,11 ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [t(290)=1,401, $p > .05$]. "BEP Ekibine İlişkin Güçlükler" alt boyutunda hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin ortalama puanları 3,27, hizmet içi eğitim almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 3,10 ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [t(290)=1,311, $p > .05$]. "BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler" alt boyutunda hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin ortalama puanları 2,73, hizmet içi eğitim almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 2,71 ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [t(290)=,139, $p > .05$]. Başka bir ifade ile hizmet içi eğitim alan öğretmenler ile hizmet içi eğitim almayan öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yaşadıkları güçlükleri bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Araştırma kapsamında özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama güçlük düzeylerinin destek alma durumları açısından farklı-

lık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Destek Alama Durumuna Göre BEP Hazırlama Güçlükleri

Alt Boyutlar	Gruplar	n	\bar{X}	Sd	Df	t	p
Bilgi Düzeyi	Evete	199	3,92	,85	290	,986	,325
	Hayır	93	3,82	,82			
BEP Sürecine İlişkin Güçlükler	Evete	199	3,23	,79	290	1,832	,068
	Hayır	93	3,04	,82			
BEP Ekibine İlişkin Güçlükler	Evete	199	3,28	1,10	290	2,355	,019
	Hayır	93	2,95	1,17			
BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler	Evete	199	2,87	,93	290	4,134	,000
	Hayır	93	2,40	,85			

Tablo 8'e bakıldığında ölçeğin "Bilgi Düzeyi" alt boyutunda herhangi bir yerden destek alan öğretmenlerin ortalama puanları 3,92, herhangi bir yerden destek almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 3,82 ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(290)=,986, p>.05$]. "BEP Sürecine İlişkin Güçlükler" alt boyutunda herhangi bir yerden destek alan öğretmenlerin ortalama puanları 3,23, herhangi bir yerden destek almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 3,04 ve anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$t(290)=1,832, p>.05$]. "BEP Ekibine İlişkin Güçlükler" alt boyutunda herhangi bir yerden destek alan öğretmenlerin ortalama puanları 3,28, herhangi bir yerden destek almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 2,95 olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [$t(290)=2,355, p<.05$]. "BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler" alt boyutunda herhangi bir yerden destek alan öğretmenlerin ortalama puanları 2,87, herhangi bir yerden destek almayan öğretmenlerin ortalama puanları ise 2,40 olduğu ve anlamlı bir fark olduğu görülmektedir [$t(290) = 4,134, p<.05$]. Bu sonuçlar doğrultusunda BEP hazırlama konusunda destek alan öğretmenlerin hem BEP ekibi ile ilgili güçlük hem de sorumlulukların paylaşılması ile ilgili güçlüğü yaşadıkları ifade edilebilir.

Tartışma ve Sonuç

BEP'in öneminden hareketle hazırlanması ve uygulanması sürecinde öğretmenlerin yaşadığı güçlükleri, bu güçlüklerin hangi değişkenler açısından olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli araştırma sonuçlarına ulaşıl-

maya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde yaşadıkları güçlükler, ölçme aracına göre orta düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca öğretmenlerin yaşanan güçlüklerde hizmet süresi açısından anlamlı bir farklılık göstermediği, özel eğitim öğretmenleri ile alan dışı öğretmenlerin ölçekte Bilgi Düzeyi, BEP Süreci ve BEP Ekibi ile ilgili boyutlarında anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler boyutunda özel eğitim öğretmenleri alan dışı öğretmenlere göre daha az güçlük yaşadığı, hizmet içi eğitim alan ve almayan öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yaşadıkları güçlükler bakımından anlamlı bir farklılık göstermediği, BEP hazırlama konusunda destek alan öğretmenlerin hem BEP ekibi ile ilgili güçlük hem de sorumlulukların paylaşılmasında güçlük yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde yaşadıkları güçlükler, bulgular sonucunda orta düzey olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutlarındaki sonuçlara ilişkin öğretmenlerin en çok Bilgi Düzeyi'nde en az ise BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasında Güçlük yaşandığı ortaya çıkmıştır. Avcıoğlu (2011) araştırmasında zihinsel engelliler sınıf öğretmenlerinin; BEP'in bölümleri ve seçilen hedef davranışlarda ulaşılan noktayı belirleme konusunda istenilen düzeyde bilgi sahibi olmadıkları sonucunu belirlemiştir. Çuhadar (2006) sınıf öğretmenleri ve yönetici görüşlerinin belirlenmesine yönelik araştırmasında yönetici ve öğretmenlerin, Öztürk ve Eratay (2010) eğitim uygulama okulunda çalışmakta olan öğretmenlerin BEP içeriğiyle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, İlik (2019) araştırmasında ise üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirlemiştir. Söğüt ve Deniz (2018) tarafından yapılan çalışmada ise kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf öğretmenlerinin BEP hazırlama "bilgi düzeyinde" güçlük yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Hettleman (2004) göre BEP ekip üyeleri, öğrencilerin elde etmeleri gereken fayda için yüksek ve ölçülebilir hedefler belirleyemediklerini ifade eder. Bu durum üyelerin bilgi eksikliğinden kaynaklı olduğu şeklinde söylenirken, burada verilen diğer araştırma sonuçları da çalışmamızı destekleyen noktayı işaret etmektedir. Bir diğer nokta ise Bilgi Düzeyi alt boyunda bilgi eksikliklerinin olmadığı yönünde araştırma sonuçlarına da rastlanmıştır. Söğüt ve Deniz (2018) öğrencisi destek eğitimi alan sınıf öğretmenlerinin BEP hazırlamada bilgi düzeylerinin daha güçlü olduğunu ifade ederken; Yılmaz ve Batu'nun (2016)

araştırmasında ise öğretmenlerin BEP hakkında bilgi sahibi oldukları sonucunu belirlemiştir.

Araştırma sonucu öğretmenlerin hizmet sürelerine göre ölçeğin alt boyutlarında anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmadığını göstermiştir. Literatüre bakıldığında bu sonuç ile tutarlılık gösteren araştırmalara rastlanır. Şahin ve Gürler'in (2018) çalışmasında destek eğitim odasında görev yapan öğretmenlerle sınıf öğretmenlerinin mesleki kıdemlerine yönelik BEP hazırlama aşamasında yaşanan güçlükler açısından anlamlı bir fark oluşturmadığına ulaşılmıştır. Çetin (2004), zihin yetersizliği olan bireylerin eğitiminde görevli öğretmenlerin yaşadığı güçlüklerin alanda çalışma sürelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığını belirtir. Avcıoğlu (2012) RAM yöneticilerinin mesleki kıdemlere göre tanılama, okula yerleştirme ve izleme, BEP geliştirme ve kaynaştırmada yaşanan sorunları algılamalarında anlamlı bir fark olmadığını belirtir. Söğüt ve Deniz (2018) sınıf öğretmenlerinin mesleki kıdemlerine göre BEP hazırlamada Bilgi Düzeyi, BEP Ekibine İlişkin Güçlükler ve Sorumluluklarının Paylaşımına İlişkin Güçlükler alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığını ancak BEP Hazırlamada Sürece İlişkin Güçlükler alt boyutunda güçlükler yaşadıklarını belirtir. Bahsedilen çalışmada mesleğinde 21 yıl ve üstü çalışan sınıf öğretmenlerinin daha az mesleki kıdeme sahip kişilere göre mesleki olarak daha tecrübeli olduklarını, araştırmacılar bu durumu da mesleki deneyimin artmasıyla ilişkili olduğunu belirtir. Araştırmamızda elde edilen sonucun aksini gösteren bir çalışmada Tike-Bafra ve Kargın (2009) 41 yaş ve üzeri öğretmenlerin BEP hazırlama sırasında daha fazla güçlük yaşadığı, sebebi olarak da geleneksel eğitim programlarını uygulama konusunda bilgi ve becerisi olan 41 yaş ve üzeri öğretmenlerin yeni eğitim programları hakkında daha az bilgiye sahip olmaları şeklinde açıklamıştır. Bu sonuçlar hizmet süresinin yaşanan güçlükler üzerinde azda olsa farklılık gösterdiğini ifade eder. Elde ettiğimiz sonuç ile diğer araştırma sonuçlarına bakarak hizmet süresi ya da kıdem değişkeninin yaşanan güçlükler üzerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmadığı şeklinde açıklanabilir.

BEP, sadece özel eğitim öğretmenleri tarafından geliştirilen bir program olmadığı, örgenci ile çalışan bütün öğretmenlerin hazırlaması ve uygulaması gerektiği ifade edilir (Öztürk ve Eratay, 2010). Bu bağlamda özel eğitim öğretmenleri ile alan dışı öğretmenler arasındaki güçlükler yönünden farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. BEP hazırlanmasındaki güçlükler, ölçeğin

Bilgi Düzeyi, BEP Süreci ve BEP Ekibi ile ilgili boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermemesine rağmen BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlükler alt boyutunda özel eğitim öğretmenleri alan dışında görevli öğretmenlere göre daha az güçlük yaşadığı tespit edilmiştir.

Avcıoğlu (2012) RAM müdürlerinin, farklı branşlarda lisans eğitimi alanların; tanılama, yerleştirme/izleme, BEP ve kaynaştırma uygulamasında yaşanan sorunları algılamalarında mezun oldukları bölümün bir etkisinin olmadığını belirtir. İdin (2016) kaynaştırma eğitime yönelik yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerini incelemesinde özel eğitim öğretmenlerinin BEP kapsamında çeşitli sorunlarının olduğunu belirlemiştir. Öğretmenler, bu konudaki sorunların çözümünde genel olarak üniversite eğitimlerinde BEP hakkında daha fazla etkili öğrenmelerin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Belirtilen araştırmalara bakıldığında kendi araştırmamızda belirlenen BEP hazırlamadaki güçlüklerin Bilgi Düzeyi, BEP Süreci ve BEP Ekibi ile ilgili alt boyutlarda anlamlı bir farklılık göstermemesi sonucunu destekleyerek bunun gerekçelerini açıklar niteliktedir. Bir diğer alt boyut olan BEP Sorumluluklarının Paylaşılmasına İlişkin Güçlüklere bakıldığında özel eğitim öğretmenlerinin alan dışı öğretmenlere göre daha az güçlük yaşadığı tespit edilmiştir. Özel eğitim öğretmenlerin de katkı verdiği ve uygulama sürecini takip ettiği BEP için çeşitli sorumluluklara sahiptir. Bu durumu aldığı eğitim aracılığıyla farkındadır ve BEP ile ilgili çeşitli yaşantılara da sahiptir. Bu düşünceyle öğretmenler var olan sorumlulukların paylaşılmasındaki görevleri belirli aralıklarla tekrar etmektedir. Alan dışı öğretmenlerin ise bilgi eksikliği olmasa da deneyim eksikleri olduğu ifade edilebilir. Alan dışı öğretmenlerin BEP hazırlamada öğrenci performansının alınması, ulaşılabilir hedeflerin belirlenmesi, hedeflerin gerçekleşme durumlarının değerlendirilmesi gibi deneyim eksikleri yaşanan güçlüğü temel nedenleri arasında gösterilebilir.

BEP hazırlamadaki güçlüklerin Bilgi Düzeyi, BEP Süreci ve BEP Ekibi ile ilgili alt boyutlarda özel eğitim öğretmenleri ile alan dışı öğretmenleri arasında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılsa da bu durumu desteklemeyen çalışmalar tespit edilmiştir. Söğüt ve Deniz (2018) yaptıkları betimsel çalışmada sınıf öğretmenlerinin genel olarak durumla ilgili güçlük yaşadığına ulaşmıştır. Şahin ve Gürler (2018) sınıf öğretmenleri ile destek eğitim odasında görevli öğretmenlerin BEP hazırlama aşamasında görevleri yönünden sınıf öğretmenlerinin genellikle BEP'in hazırlanması, geliştirilme-

si ve velilerle işbirliği kurma konusunda sıkıntı yaşadığı sonucunu ortaya koymuştur. Çetin (2004) çalışmasında farklı bölüm mezun olan eğitimcilerin problem davranışlarla mücadele, araç-gereç hazırlama, eğitim sürecini planlama, ortamı öğrenme etkinliğine göre düzenleme, öğrenci performansının tespiti gibi noktalarda alan mezunu eğitimcilere göre daha fazla güçlük yaşadıklarını belirtmiştir.

Araştırmada ulaşılan farklı bir sonuç hizmet içi eğitim alan ve almayan öğretmenlerin BEP hazırlama konusunda yaşadıkları güçlükler bakımından anlamlı bir farklılık olmadığıdır. Özel eğitim alanında verilen hizmet içi eğitimlerle ilgili olarak farklı branşlardaki öğretmen adayları, öğretmen ve çalışanların görüşleri yer almaktadır. Ancak araştırmamızı destekleyen sınırlı sayıda sonuca ulaşılmıştır. İzci (2005) sınıf öğretmeni adaylarının görev ve başladıktan sonra, özel eğitim konularındaki hizmet içi eğitiminin bilgi ve becerilerine etkisinin sınırlı kalacağını belirtir. Araştırmamızda elde edilen sonuç doğrultusunda da verilen hizmet içi eğitimlerin süresi, eğitimlerin teorik mi yoksa uygulamalı mı olarak verildiği, eğitimcilerin uzmanlık düzeyi ve tecrübesi gibi ayrıntılar bilinmemektedir. Bu nedenle öğretmenlerin almış olduğu hizmet içi eğitimler BEP ile ilgili güçlüklerin üstesinden gelmek için yeterli olmadığı düşünülebilir. Dahası BEP süreci çok aşamalı ve çeşitli bölümlerden oluşan bir uygulamadır. Sadece verilecek bilgi ile yeterli kalmayıp sürecin uzman ya da öğretmenler aracılığıyla dönütler sağlanıp hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin ihtiyaçları takip edilmelidir. Bu nedenle verilen hizmet içi eğitim öğretmenler açısından yetersiz kalmış olabilir.

Bu bilgiler dışında öğretmenlerin olumlu görüşlerinin de bulunduğu çeşitli araştırma sonuçları yer almaktadır. Şahin ve Gürler (2018) tarafından sınıf öğretmeni ve destek eğitim odasında çalışan öğretmenlerin BEP hazırlama konusundaki araştırmasında, öğretmenlere destek eğitim odası için hizmet içi eğitim verilmiştir. Destek eğitim odasında görevli öğretmenlerin sınıf öğretmenlerine göre BEP hazırlamada kendilerini daha yeterli gördükleri belirlenmiştir. Tike-Bafra ve Kargın (2009) yaptıkları araştırmada, hizmet içi eğitime katılan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde daha az güçlüklerle karşılaştıklarına ulaşmıştır. Küçükler, Kargın ve Akçamete (2002) hizmet içi eğitimin RAM personelinin BEP hazırlama, izleme ve değerlendirmeye ilişkin yeterlilik ve algılamalarına olumlu yönde etkide bulunduğunu tespit etmiştir. Şekercioglu (2010) branş öğretmenlerinin BEP hazırlama ve uygulamada sorunlar yaşadığını ve bununla ilgili de hizmet içi eğitime ihti-

yaş duyduklarını ifade etmiştir. Uğurlu ve Kayhan (2018) çalışmasında sınıf öğretmenlerinin özel eğitime yönelik mesleki bilgi ve becerilerinin sınırlı olduğunu, öğretmenlerin hizmet içi eğitimin uygulamalı olmasına vurgu yapmıştır. Çetin (2004) sınıf öğretmenleri ve diğer branş öğretmenlerinin özel eğitim uygulamaları sırasında yaşadığı sorunları belirlemeye çalışmıştır. Öğretmenlerin yaşadığı sorunların çözümüne yönelik de hizmet içi eğitimin gerekliliğini belirtmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda hizmet içi eğitimlerin planlaması, eğitimleri veren kişilerin yeterlilik ve deneyimleri, teori ve uygulama dağılımlarının farklılık göstermesi sebebi ile hizmet içi eğitimlerin BEP hazırlama üzerine etkileri değişiklik göstermekte olduğu ifade edilebilir.

BEP hazırlama konusunda destek alan öğretmenlerin hem BEP Ekibi hem de Sorumlulukların Paylaşılması alt boyutlarında güçlük yaşadığı tespit edilmiştir. Bu güçlüklerin yaşanmasında öğretmenlerin almış oldukları desteğin niteliği ve işlevselliğinin belirlenmesi gerekebilir, çünkü edinilen bilgi ya da yönlendirme öğretmenler üzerinde olumlu etki bırakmamış olabilir. Alınan desteğin hangi kaynaklardan (kişi, internet, kitap vb.) alındığı ve bu kaynakların içeriği de önemli görülebilir. Bu alt boyutlar ve ilişkili olduğu düşünülen konularla ilgili bazı çalışmalar ışığında konu tartışılmıştır. Arslantaş ve arkadaşları (2010) yaptıkları çalışmada BEP hazırlanması sürecinde öğretmenler ve okul yönetiminin kurul oluşturması, okul yönetiminin sorumlulukları, farklı sınıf ve okullarla kaynaştırma amaçlı diyalog sorunlarını belirtir. Avcıoğlu (2011), BEP ekibindeki kişilerin toplantılara katılımındaki düzensizliği, toplantı kararların uygulamaya geçirilememesi, okul idarecilerinin ekibi yeterince desteklememesi, BEP'i uygulayacak olan personelin donanımı, olanakların kısıtlı olması ve ekip üyelerinin çalışmalara katılma konusundaki isteksiz davranışları süreci olumsuz etkilediğini ifade eder. Tike-Bafra ve Kargın (2009) BEP'in etkili bir şekilde hazırlanması ve uygulanması için ekipde yer alan her üyenin konuyla ilgili bilgilendirilmesi ve birlikte çalışma becerilerinin geliştirilmesi önemli olarak görülmektedir. BEP'in uygulamaya geçirilebilmesi ekip çalışmasıyla olur, bu bağlamda her ekip üyesi kendi uzmanlık bilgilerini paylaşmasıyla süreç kolaylaşır (Özyürek, 2014).

Bu açıklamalar dışında güçlüklerin ne şekilde olduğu, bunların azaltılması ya da güçlüklerle mücadele edilmesi için öğretmenlerin çeşitli şekillerde desteğe ihtiyaç duyduğuna yönelik araştırma sonuçlarına da ulaşılmıştır.

Arslantaş ve arkadaşları (2010) çoğunlukla öğretmenlerin planların hazırlanması aşamasında tüm değişkenleri dikkate aldıkları ve bu doğrultuda planları hazırladıklarını belirtmiştir. Ayrıca planların hazırlanmasının ötesinde öğretmenlere uygulama boyutunda destek sağlanması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Avcıoğlu (2012) araştırmasında özel eğitim öğretmenleri; BEP hazırlarken okul idaresine, rehber öğretmene ve RAM'daki ilgili personelin desteklerini beklemektedir. Tike-Bafra ve Kargın'a göre (2009) BEP geliştirilmesi sürecinde rehber öğretmenlerin okul idaresiyle sorun yaşadıklarını ve bu durumdan öğretmenlerin sorumlu tutulduklarını, BEP geliştirilmesinde desteksiz hissettiklerini belirlenmiştir. Çetin (2004) eğitimcilerin, kurum yöneticilerinden yeterli destek alamama, istek ve önerilerinin idare tarafından dikkate alınmaması durumlarını belirtir. Öztürk ve Eratay (2010) öğretmenlerin BEP'i nasıl hazırlayacaklarını, hangi uzmanların destek sunacaklarını bilmediklerini ve BEP konusunda bilgi ve becerilerinin sınırlı olduğunu ifade eder. Avcıoğlu (2011) zihinsel engelliler sınıf öğretmenlerinin BEP hazırlarken ve uygularken herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını ancak özellikle aileler, okul idaresi, rehber öğretmen ve RAM personelinin desteklerine ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Sonuç olarak özel eğitim kurumlarında öğretmenlere bilgi ve beceri yönünden destek sunacak kişilerin olmaması ve uygulamada birçok sorunu kendilerinin çözmek zorunda kalmaları öğretmenlerin çalışmalarını zorlaştırmaktadır (Akçamete, Kaner ve Sucuoğlu, 1998). Araştırma sonuçları öğretmenlerin desteğe ihtiyaç duyduklarını fakat desteğin kaynağı ve niteliğiyle ilgili sorunların ekibi ve sorumluluk paylaşımını etkilediği söylenebilir.

Özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde yaşadıkları güçlüklerin incelendiği bu çalışma sonucunda özel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin BEP hazırlama sürecinde yaşadıkları güçlüklerin giderilebilmesi ve önlenmesi için şu önerilere yer verilmektedir: (a) Tüm öğretmenlik lisans programlarına teorik ve uygulamayı içeren BEP Hazırlama dersinin konulması, (b) Hizmet içi eğitimlerin planlaması yapılırken daha fazla uygulamaya yer verilmesi ve eğitimlerin farklı zaman dilimlerinde aşamalı olarak verilmeye devam etmesi, (c) Hizmet içi eğitimi verecek personelin bilgi ve deneyim açısından donanımlı olması, (d) BEP hazırlamak ekip ile çalışma becerilerine sahip olmayı gerektirir. BEP hazırlama sürecinde sorumlulukların paylaşılması için ekip üyelerinin güçlü iletişim kurarak sorunları paylaşması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Difficulties of Teachers Working In The Field
Of Special Education in Preparing Individualized
Education Program (IEP)**

*

Yahya Çıkılı - Akın Gönen - Özlem Aslan Bağcı - Hamza Kaynar
Necmettin Erbakan University, Sakarya University, Selçuk University

This study aimed to investigate the difficulties experienced by teachers working in the field of special education regarding the process of preparing an Individualized Education Program (IEP) in terms of various variables. IEP is a written document that requires individuals with special needs to take advantage of appropriate educational environments and support services in various development areas to meet their educational needs at highest levels (Gürsel, 2003). The IEP mission is based on the efforts expressed in annual goals, and as its main function, it directs the current performance level of a student to a meaningful and measurable level that complies with the standards (Barnard-Brak and Lechtenberger, 2010). IEP, which is one of the basic principles of special education and prepared according to individual differences, is an indispensable part of special education, and it is a guide for teachers in the education process.

In today's world, where individual characteristics gain importance, individual education planning is the ideal way and it enables planning to be realized. In various countries, IEP is compulsory by education laws and it is prepared according to the child and applied by experts (Fiscus & Mandel, 1997). With the Education for All Handicapped Children Act (EHCA), which was enacted in the USA in 1975, it has become a legal obligation to organize educational programs suitable for individuals with special educational needs. With the Decree Law No. 573 adopted in our country in 1997, the development and implementation of IEP began to be made compulsory. It continued to be up-to-date with the special education services law, which came into force in 2006, 2012 and 2018 over time. In the event of an IEP meeting, IDEA (2004) requires parents, students, special educators, general

educators, related service providers and administrators to work together to provide the best possible training program for students (Varvisotis, Matyo-Cepero and Ziebarth- Bovill, 2017).

It may be difficult for individuals who benefit from special education to comply with formal education programs prepared for their peers. IEP minimizes the educational problems and supports the student's performance, and it is also used as the best service provider tool for the student to receive education effectively (Yıkımsı, 2013). During the IEP preparation process, every member of the team should have the knowledge and experience that can help design the best educational program for the student and be available for meetings. In some cases, team members may not know all the necessary information about IEP preparation, but each individual's contribution is unique and necessary (Sarı & İlik, 2016). However, it was revealed by some studies that IEP preparers had difficulties due to various reasons such as lack of knowledge, insufficient classroom conditions, and high number of students. İlik (2019) stated that responsible teachers of gifted students did not have sufficient knowledge about preparing IEP. Similarly, Öztürk and Eratay (2010) in their studies stated that, responsible teachers have limited knowledge in preparing IEP. Menlove, Hudson and Suter (2001) stated that the difficulties experienced by the teachers working in the support education room in the process of preparing the IEP are mostly due to the insufficient class conditions, the high number of students and the lack of materials. Şahin and Gürler (2018) concluded that teachers, who are in charge of the inclusion classes and support education rooms, have difficulties in preparing and developing IEP and collaborating with parents while preparing the IEP.

In the light of the studies carried out, although it shows that teachers have various experiences about IEP, it is revealed that studies are needed in order to reflect the opinions of teachers working in different types and levels in the field of special education, and to reveal the factors affecting the difficulties in preparing IEP. In our country, a limited number of studies on the difficulties experienced by teachers working in the field of special education in preparing IEP were encountered. With this research, the determination of the problems experienced by teachers during the preparation and development of the IEP was examined. It is thought that the results to be obtained from this aspect will contribute to the special education field.

The aim of this study is to investigate the difficulties of teachers working in the field of special education in preparing IEP in terms of various variables. Accordingly, answers to the following research questions have been sought: a) What are the difficulties experienced by teachers working in the field of special education when preparing IEP? b) Do the difficulties of preparing IEP differ according to the service period of the teachers working in the field of special education? c) Do the difficulties of preparing IEP differ according to branches of teachers working in the field of special education? d) Do the difficulties of preparing IEP differ according to the receiving in-service training of the teachers working in the field of special education? e) Do the difficulties of preparing IEP differ according to the support status of the teachers working in the field of special education?

To collect the research data, a descriptive study was carried out in the survey model. A survey model is a research approach that aims to describe a situation that is past or present as it exists. Within the scope of the research, the individual or object is tried to be defined as it is within its own conditions (Karasar, 2005). Descriptive studies, on the other hand, are based on describing the characteristics of the researched case (Borg, Gall and Gall, 1993). The research universe consisted of all teachers working in special education institutions in Turkey. Because the universe is very wide, a sampling method is used. The sample taken is considered to represent the universe (Karasar, 2012). A simple random sampling method was used in the study. Within this research, data from a total of 308 teachers working in special education institutions in different provinces of Turkey were collected. As a result of the analysis, it was determined that the data collected from 16 teachers was invalid and the data collected from 292 teachers was valid.

In order to collect data in this research, the scale "Determining the Difficulties Encountered in the IEP Preparation Process", which was developed by Tike-Bafra and Kargin (2009) with the information form developed by the researchers, was used. The scale consists of twenty items in a five-point Likert type. The scale with the information form was applied to teachers, who work in special education schools and institutions in different provinces of Turkey, with online and face to face interviews by the researchers.

According to the findings obtained from the research, the average score of the teachers who work in the field of special education in preparing the IEP was found to be (= 3.23). According to this result, it can be said that

teachers' difficulties in preparing IEP are at a medium level. The average scores of the sub-dimensions of the scale were found as follows: The Knowledge Level dimension (= 3.89), the IEP Process Difficulties dimension (= 3.17), the IEP Team Difficulties dimension (= 3.18), the IEP Responsibilities Sharing dimension (= 2.72). Accordingly, it can be said that teachers working in the field of special education have knowledge level difficulties, most with an average of 3.89, and they have difficulty in sharing their IEP responsibilities with an average of at least 2.72. In line with this result, it can be stated that the teachers participating in the research have lack of IEP knowledge.

According to the results of the research, it was revealed that the level of knowledge about the IEP according to the service periods at the schools and in-service training does not make a significant difference for the difficulties faced by the teachers regarding the IEP process, the team and the sharing of responsibilities. Considering the fact that teachers are from and outside the special education branch and receive support from anywhere, it is concluded that there is a significant difference in the sub-dimension of "difficulties in IEP responsibilities sharing" and teachers with a special education degree have less difficulty in sharing responsibilities. Besides, it was concluded that teachers who received support from anywhere had a significant difference in the sub-dimension of "IEP team related difficulties" and that teachers who received support experienced more difficulties.

As a result of this study, which examines the difficulties experienced by teachers working in the field of special education in the process of preparing IEP, the following suggestions are included in order to overcome and prevent the difficulties experienced by teachers working in the special education area during the IEP preparation process: (a) Placing the IEP Preparation course, which includes theoretical and practical, into all teaching undergraduate programs, (b) Including more applications during planning of in-service trainings and continuing to provide trainings in different time periods, (c) Staff who will provide in-service training should be competent in terms of knowledge and experience, (d) Preparing IEP team requires having the skills to cooperate. In order to share responsibilities during the IEP preparation process, it is recommended that team members should communicate effectively and share problems.

Kaynakça / References

- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (1998). Engelli ve engelli olmayan çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *VI. Ergonomi Kongresi*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Arsıantas, S., Kurnaz, A., Koçak, F., Çalıkçı, N.M., ve Durdal, İ. (2010). 18. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nden Yansımalar. Bugünden geleceğe özel eğitim. H. Sarı (Ed.). *Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerle çalışan öğretmenlerinin bireysel eğitim planlarının hazırlanması ve uygulanması ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi*. (s.167-178). Konya: Master Fotokopisi.
- Avcıoğlu, H. (2011). Zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamaya ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(1), 39-53.
- Avcıoğlu, H. (2012). Rehberlik ve Araştırma Merkez (RAM) müdürlerinin tanılama, yerleştirme-izleme, bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) geliştirme ve kaynaştırma uygulamasında karşılaşılan sorunlara ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(3), 2009-2031.
- Barnard-Brak, L. ve Lechtenberger, D. (2010). Student IEP participation and academic achievement across time. *Remedial and Special Education*, 31(5), 343-349.
- Borg, W.R. Gall, J.P. ve Gall, M.D. (1993). *Applying educational research: A practical guide*. White Plains. NY: Longman.
- Clark, S. G. (2000). The IEP process as a tool for collaboration. *Teaching Exceptional Children*, 33(2), 56-66.
- Çetin, Ç. (2004). Özel eğitim alanında çalışmakta olan farklı meslek grubundaki eğitimcilerin yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1).
- Çuhadar, Y. (2006). *İlköğretim okulu 1-5. sınıflarda kaynaştırma eğitimine tabi olan öğrenci için bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili olarak sınıf öğretmenleri ve yöneticilerinin görüşlerinin belirlenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Fiscus, E. D. ve Mandell, C. J. (1997). *Bireyselleştirilmiş Eğitim programlarının geliştirilmesi*. Ed. G. Akçamete, Çev. H. G. Şenel, E. Tekin. Ankara: Özkan Matbaacılık.

- Gürsel, O. (2003). Uzun ve kısa dönemli amaçların belirlenmesi ve yazılması. *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi* içinde (s.81-98). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hettleman, K. R. (2004). The road to nowhere the illusion and broken promises of special education in the Baltimore city and other public school systems. *The Abell Report*, 17(4), 1-6.
- İdin, Ş. (2016). Individualized education programs in teacher practices. *SDU International Journal of Educational Studies*, 3(1), 1-7.
- İlik, Ş. Ş. (2019). Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde görev yapan öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programları hazırlamaya uygulamaya ve izlemeye yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Education Journal*, 27(2), 485-495.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim. S. Eripek, (Ed.), *Özel Eğitim* (1-13.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Küçükler, S., Kargın, T. ve Akçamete, G. (2002). Rehberlik ve araştırma merkezi elemanlarının özel eğitim hizmetleri yönetmeliğine ilişkin görüşlerinin ve yeterlilik algılarının geliştirilmesi. *Educational Sciences and Practice*, 1(1), 101-113.
- Özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname ve özel eğitim hizmetleri yönetmeliği (18 Ocak 2000.). *Resmi Gazete*, Sayı:23937.
- MEB (2006). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Ankara. Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Genel Müdürlüğü.
- MEB (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Ankara. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Menlove, R., Hudson, P. ve Suter, D. (2001). A field of iep dreams Increasing general education teacher participation in the IEP development process. *Teaching Exceptional Children*, 33(5), 28-33.
- Odluyurt, S. (2019). Kaynaştırma ve Bütünleştirme Nedir?. E.Sema Batu, (Ed.), *Kaynaştırma Ortamlarında Uygulamalar* içinde (s.1-16). Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, C. Ç. ve Eratay, E. (2010). Eğitim uygulama okuluna devam edenzihinsel engelli öğrencilerin öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı hakkında görüşlerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10, 145-159.

- Özyürek, M. (2014). *Bireyselleştirilmiş eğitim programını geliştirme ve temelleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Pacer Center. (2018). A Guide to the individualized education Program (IEP) for MinnesotaParents. 2018 Edition PACER Center, Inc.
- Rosas, C. E. ve Winterman, K. G. (2012). The use of a rubric as a tool to guide pre-service teachers in the development of IEPs. *Journal of the American Academy of Special Education Professionals*, 136, 147.
- Sarı, H. ve İlik, Ş. Ş. (2016). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Smith, S. W. ve Brownell, M. T. (1995). Individualized Education Program: Considering the broad context of reform. *Focus on Exceptional Children*, 28(1), 1.
- Söğüt, A. D. ve Deniz, S. (2018). Sınıf öğretmenlerinin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlamada karşılaştıkları güçlükler ve kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 423-443.
- Şahin, A. ve Gürler, B. (2018). Destek eğitim odasında ve kaynaştırma ortamlarında çalışan öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama sürecinde yaşadıkları güçlüklerin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 594-625.
- Şekercioğlu, B. (2010). *İlköğretim ikinci kademe branş öğretmenlerinin, kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ile ilgili görüşler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tike-Bafra, L. ve Kargın, T. (2009). Sınıf öğretmenleri, rehber öğretmenler ve rehberlik araştırma merkezi çalışanlarının bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama sürecine ilişkin tutumları ve bu süreçte karşılaştıkları güçlüklerin belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB) Dergisi*, 9(4), 1933-1972.
- Uğurlu, N. I. ve Kayhan, N. (2018). Sınıf öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin eğitsel değerlendirme süreçlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 626-669.
- Varvisotis, S., Matyo-Cepero, J. ve Ziebarth-Bovill, J. (2017). An intentionally inviting individualized educational program meeting: It can happen!. *Journal of Invitational Theory and Practice*, 23, 85-90.
- Vuran, S. (2007). Bireyselleştirilmiş eğitim programları. O. Gürsel (Ed.). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının geliştirilmesi* içinde (s.1-10). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Vuran, S., Bozkuş-Genç, G. ve Sani-Bozkurt, S. (2017). İşbirliği ile bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme süreci: Durum çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(2), 165-184.
- Yılmaz, E. ve Batu, E. S. (2016). Farklı branştan ilkököl öğretmenlerinin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı, yasal düzenlemeler ve kaynaştırma uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(3), 247-268.
- Yıkmuş, A. (2013). Özel Eğitim. S.Vuran (Ed.), *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının (BEP) Hazırlanması* içinde (s.111-128.). Ankara: Maya Akademi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

ıkılı, Y., Gönen, A., Aslan Bağcı, . ve Kaynar, H. (2020) zel eğitim alanında görev yapan öğretmenlerin bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlama konusunda yaşadıkları güçlükler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5121-5148. DOI: 10.26466/opus.659506

Psikolojik Danışman Adaylarıyla Çözüm Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Çözüm Odaklı Eğilim ve Otomatik Düşüncelere Etkisi

DOI: 10.26466/opus.693205

*

Rezzan Gündoğdu *

* Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Merkez/Aksaray

E-Posta: rezgundogdu@gmail.com

ORCID: [0000-0002-1220-9157](https://orcid.org/0000-0002-1220-9157)

Öz

Bu araştırma, çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın (ÇOKSPD), Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) öğrencilerinin çözüm odaklı eğilimlerini ve otomatik düşünceleri üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yönelik öntest-sontest-izleme testi ile deney-kontrol-plasebo gruplarıyla yarı deneysel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini 2018-2019 eğitim-öğretim senesi Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi-RPD programındaki öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkenlerini ölçmek için Grant, Cavanagh, Kleitman, Spence, Lakota ve Yu (2012) tarafından geliştirilen ve Şanal-Karahan ve Hamarta (2015) tarafından Türkçe'ye çevrilen "Çözüm Odaklı Envanter" kullanılmıştır. Ardından Hollon ve Kendall (1980) tarafından geliştirilen ve farklı zamanlarda Aydın ve Aydın (1990) ile Şahin ve Şahin (1992) tarafından tarafında Türkçe'ye uyarlanmış "Otomatik Düşünceler Ölçeği" kullanılmıştır. Paket program SPSS 18 ile veriler çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, grupların kendi içlerindeki farkları ortaya çıkarmak için tekrarlı ölçümler için Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi yapılmıştır. Deney, kontrol ve plasebo grupları arasında öntest-sontest-izleme test puanları arasındaki farkı ortaya çıkarmak için ise Mann Whitney-U testi yapılmıştır. Altı hafta süren ÇOKSPD'nin sonunda deney grubunun otomatik düşünceler ve çözüm odaklı envanter puanlarının ön testten son teste doğru değiştiği görülmüştür. Dört ay sonra alınan izleme ölçümlerinde ise deney grubu lehine otomatik düşünceler puanlarındaki değişimin benzer şekilde devam ettiği bulunmuştur. Çözüm odaklı envanter puanlarında ise plasebo ve kontrol grubu lehine değişimler olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara dayanarak programın özellikle otomatik düşünceler puanlarının düşmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma, psikolojik danışman adayları, otomatik düşünceler

The Effect of Solution-Focused Group Counseling with Psychological Counselor Candidates on Solution-Focused Tendency and Automatic Thoughts

*

Abstract

The purpose of this study was to examine the effects of solution-focused brief group psychological counseling (SFBGC) on Guidance and Psychological Counseling students' solution-focused tendencies and automatic thoughts. The study employed a pretest posttest follow-up test design, a quasi-experimental design. The sample of the research consists of students studying in the Guidance and Psychological Counseling Department in the 2018-2019 academic year at the Faculty of Education at Aksaray University. "Solution-Focused Inventory" developed by Grant, Cavanagh, Kleitman, Spence, Lakota ve Yu (2012) and by Karahan-şanal and Hamarta (2015) adapted to Turkish. Afterwards, "Automatic Thoughts Questionnaire", developed by Hollon ve Kendall (1980) and adapted to Turkish by Aydın ve Aydın (1990), and şahin ve şahin (1992) were administered. The data were analyzed with SPSS 18 package program. Mann-Whitney U Test was used to reveal the difference between the pretest, posttest and follow-up test scores of the experimental, control and placebo groups, and Wilcoxon Signed Rank Test was utilised to reveal the differences within the groups for repeated measurements. End of the 6-week, it was observed that the automatic thoughts and solution-focused inventory scores of the experimental group changed from pre-test to post-test. In the monitoring measurements taken 4 months later, it was found that the changes in automatic thoughts scores in favor of the experimental group continued similarly. It was found that there were changes in solution-focused inventory scores in favor of placebo and control group. The results have shown that the program is especially effective in decreasing the automatic thoughts scores.

Keywords: *Solution-focused brief group counseling, Psychological counseling candidates, Automatic Thoughts*

Giriş

Günümüz dünyasına uyum sağlamaya, var olmaya, ruhen ve bedenen sağlıklı olmaya çalışan insanoglu, kendi çözüm yollarını bulmak, kendini ve dünyayı anlamak, daha anlamlı bir hayat yaşamak için, yeni düşünce şekillerini geliştirmeye ve farklı çözümler denemeye istekli görünmektedir. Bunun için arayışları ve çabaları olan bireylere yardım eden psikolojik danışma ve/veya terapi süreçleri farklı yaklaşımlar üzerinde çalışmaktadır. Çözüm odaklı yaklaşım bunlardan biri olup, insanların kaynaklarına ve kendini toplama gücüne dayalı aynı zamanda amaçlı ve olumlu değişimin izinden hareket ederek, bunları danışanın nasıl kullanabileceğine gösteren bir kuramdır. Bu yaklaşıma ilgi artmakla beraber, yaklaşımın uygulandığı araştırma sayısı azdır (Grant vd., 2012).

Temel felsefesini "Bozulmamışı onarma.", " İşleyen çözüm yollarını uygulamaya devam et." ve "İşlemeyen çözüm yollarında ısrarcı olma ve farklı çözüm yollarını dene." ilkeleriyle üç ana dinamik üzerine yapılandırılan *Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma Yaklaşımı* (Sklare, 1997), bireyin kendi kaynakları ile kendini toplama gücüne odaklanan bir yaklaşım olarak 1970'lerden bu yana işlerliğini sürdürmektedir. Yaklaşımın temel sayıltısı; çözümlere odaklanmak, danışanı sorunları üzerine düşünmek yerine bu sorunların çözümleri üzerine düşünme ve konuşmaya yönlendirmektir (Gingerich ve Wabeke, 2001). Pozitif ve etkin bir amaç belirlemek, problemlerin çözümü için bir ön koşul olarak düşünülmemekte (Weiner-Davis, 1996), bu bağlamda bireyi amaçlı ve olumlu değişimin izinden gitmeye ve bunları nasıl kullanabileceğine dair cesaretlendiren yaklaşım (Grant vd., 2012), danışanın gelecek yönelimli ve düşünce üreten bir birey olmasına dönük de çalışmaktadır (Doğan, 1999). Bu bakış açısıyla danışan, aktif bir rol üstlenirken kendi kaynakları ile sorunlarının çözümlerini bulabileceği gücünün kendisinde var olduğuna inanmakta (MacDonald, 2007); sorumluluk almakta ve çözüme ulaşmada daha istekli gözükmemektedir (Seligman, 2006). Yaklaşımına göre süreç, "geçmiş" ve "şu an" yerine daha çok sorunun çözülebileceği tek zaman dilimi olan "gelecek" üzerine yapılandırılmakta; danışanın ise sorun üzerine konuşması yerine *çözüm üzerine konuşması* ve düşünmesi rehber görevi üstlenen danışman tarafından sağlanmaktadır (Quick, 1996).

Çözüm odaklı düşünceyi yapılandırılmasında ilk alt boyut, *hedefe yönelimdir*. Hedeye yönelim, çözümü yapılandırmak için öz düzenlemenin etkin kullanımı ile hedef belirleme ve hedefin uygulamasının birleşimini içermektedir. İkinci alt boyutla ise bireydeki potansiyeli yakalamaya dönük, bireyde var olan güçleri ve kaynakları kullanmayı içeren *düşüncenin kaynaklarını harekete geçirme* vurgulanmaktadır (Grant, 2011). Üçüncü alt boyut, ortaya konan problemten dışsal bir ayrılma olarak *problemden ayırma sürecini* ifade ederken bu boyut, çözüme odaklanmak için bireyi özgür kılmakta ve bireyin hedeflerine yönelmesi için gereken önemli bir unsuru karşılamaktadır (Grant, 2011).

Çözüm odaklı yaklaşım, danışanın kaynaklarına vurgu yapar ve danışanların problemlerini çözmek için istedikleri sonuçlara ulaşmalarını amaçlar (O'Connel, 2001). Danışana teşhis koymak yerine bireyi çözüme götürecek işe yarar, işlevsel davranışları ortaya çıkarır. İşe yarar olmayanların yerine farklı çözüm yollarını deneyebilme cesareti verilir (Walter ve Peller, 1992). Bireyin kendi kaynaklarını görebilmesi, işlevsel davranışlar sergileyebilmesi, problemleri çözülebilmesi için farklı yolları deneyebileceği akıl etmesi, onun düşünce sistemi/yapısı ile yakından ilgilidir.

Bu noktada araştırmanın önemli bir diğer kavramı olan otomatik düşünceleri ele alacak olursak, Beck bireyin bilişsel yapısını kavramlaştırırken, bilişleri iki ana başlıkta inceler; otomatik düşünceler ve şemalar (Türkçapar, 2018). Otomatik düşünceler yapılan bir araştırmada, sıradan bir kişinin bir gün içinde uyanık olduğu yaklaşık 16 saatlik zaman dilimi içinde zihninden ortalama 40.000 farklı düşüncenin geçtiği belirlenmiştir (Purdon and Clark, 2005). Beck (1976) tarafından ortaya konan bilişsel terapi, çeşitli ruhsal bozukluklar için danışanı etkin kılan, yönlendirici ve yapılandırılmış bir yaklaşımı önerirken bu yapılandırmayı otomatik düşünce, şema ve inançlar gibi temel taşlar üzerine kurar (Arkar, 1993). Danışanların daha çok duygu, düşünce, istek ve tutumlar gibi içsel deneyimlerine vurgu yapan terapi modelinde (Tümekaya ve İflazoğlu, 2000) genel amaç, danışanın dış dünya ve kendisi ile ilgili algı ve değerlendirmelerini diğer bir ifadeyle psikolojik rahatsızlıkların temelini oluşturan mantık dışı şema, çıkarsama ve otomatik düşünce kalıplarının bireyler tarafından fark edilmesini sağlamaktır. Bunlardan olumlu/olumsuz otomatik benlik ifadeleri olarak da önerilen otomatik düşünceler, belli durumlarda bireyin kendi kendine söyledikleri ve tekrar eden düşüncelerini temsil etmektedir. Bu düşüncelerin en belirgin özel-

liği de herhangi bir durumun aslını değil, bireyin o duruma ilişkin yaptığı yorumları içermesidir ve dolayısıyla bireyin duyguları ve buna bağlı ortaya çıkan davranışsal tepkileri, bu otomatik düşüncelere göre şekillenmektedir. Ani ve kendiliğinden bilinç dışı ortaya çıkan, diğer bir ifadeyle refleksif olarak nitelendirilebilecek bu düşünceler, birey tarafından üzerinde düşünülmemeyen ve değerlendirilmeden doğruluğu kabul edilen düşünceler olma özelliği göstermektedirler (Beck, 2001). Yapılan bir çalışma, üniversite öğrencilerinin otomatik düşünceleri arttıkça zihinsel sağlık sorunlarının da arttığını göstermiştir (Calvete ve Connor-Smith, 2005).

Bireyce çarpıtılmış olan bu değerlendirmeler; plansız, üzerinde düşünülmeden, sorgulanmadan ve otomatik olarak ortaya çıkarken daha belirgin düşüncelerle birlikte bir akış içinde olma eğilimindedirler (Beck, 2001). Somut olan bu düşünceler; aynı zamanda belirli bir hedef ya da problem çözme gibi amaca yönelik mantıksal bir sıra izlemezken, nesnellikten uzak olmalarına rağmen meydana gelmeyi de sürdürürler (Haaga, Dyck ve Ernst, 1991). Bireyin kendisiyle ilgili içsel süreçlerini ve ifadelerini yansıtan otomatik düşünceler, genel anlamda da bireyin dış dünya, gelecek ve kendisi hakkında olumsuz değerlendirme yapması ile (Gotlib, Coyne, 1983); aşırı genelleme, keyfi çıkarımlarla ön yargılarına neden olurken bu bakış açısıyla da psikolojik rahatsızlıkların temelini oluşturan düşünce kalıpları olarak görülürler (Davison ve Neale, 1998). Özetlersek Beck (1976), otomatik düşüncelerin özelliğini şöyle anlatmaktadır;

- Nettir ve biçimlenmişlerdir.
- Özgüldür.
- Sürekliliği bulunmamaktadır.
- Telgraf tarzı ifade biçimi vardır.
- Amaç yönelimli düşünmede olduğu gibi veya sorun çözmede olduğu gibi mantıksal sıra izlemezler.
- Reflekslerde olduğu gibi birdenbire ortaya çıkarlar. (akt. Soygüt, 2003).

Olumsuz otomatik düşünceler olumsuz ve çarpık gerçeklik algısına yol açar ve bu yüzden olayların akılcı bir biçimde değerlendirilmesini önler (Beck, 1979). Otomatik düşünceler çocukluktan beri geliştirilen içsel inanç kalıpları olan bilişsel şemaların yüzeye yakın şekli olarak ifade edilir. Beck (1995), otomatik düşüncelerin üç farklı şeklinin olabileceğini öngörmüştür: birincisi, halihazırda objektif kanıtlara ters düşen çarpıtılmış düşünceler,

ikincisi doğru olabilen fakat bunlardan çıkarılan çarpıtılmış sonuçlar içeren düşünceler ve üçüncüsü ise doğru olan ama işlevsel olmayan düşünceler. Anlık ortaya çıkan ve bir değerlendirme içeren bu üç otomatik düşünce türünden en fazla kullanılanın birincisi olduğu düşünülmektedir (Murdock, 2016).

Yukarıda da değinildiği üzere Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma Kuramı; bireyin kendi kaynaklarını kendini toplama gücüne odaklayan, bireyi aktif kılan, onu amaçlı ve olumlu değışimin izinden gitmeye ve bunları nasıl kullanabileceğine dair cesaretlendiren bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bilişsel yaklaşımda ise bireyin kendisiyle ilgili içsel süreçlerini yansıtan ve bireyin dış dünya, gelecek ve kendisi hakkında olumsuz değerlendirmeler yapmasına neden olan otomatik düşünceleri, psikolojik rahatsızlıkların temelini oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda çözüm odaklı yaklaşım; öz düzenlemenin ön plana çıkarıldığı hedefe yönelim, bireyde var olan güçleri ve kaynakları kullanmayı içeren düşüncenin kaynaklarını harekete geçirme ve ortaya konan problemde dışsal bir ayrılma şeklinde görülen problemde ayırma süreci gibi alt boyutlara sahiptir. Bu özellikleri düşünöldüğünde bilişsel yaklaşımın vurguladığı, bireylerin belli durumlarda kendi kendilerine söyledikleri ve tekrarlayan düşüncelerini temsil eden otomatik düşüncelerle ilintili olduğu görölmektedir. Bu ilinti, çözüm odaklı yaklaşımın danışanı aktif kılması ve danışanın düşüncelerini sorun değil, çözüm odağında yönlendirmesi ile bu bağlamın otomatik düşüncelere etkisi araştırılmaya değer görölmektedir.

Christie, Tett, Cree, Hounsell ve McCune (2008) tarafından yapılan nitel bir çalışmada öğrencilerin üniversitedeki ilk yıllarında "kimliklerini yitirmiş" gibi hissettiklerini ifade ettikleri bulunmuştur. Üniversite yaşamı içerisinde öğrenciler zihinsel sağlık sorunlarına yol açabilecek zorlayıcı ve gelişimsel sorunlarla karşı karşıya gelebilmektedirler. Bu zorlayıcı ve gelişimsel sorunlarla karşı karşıya gelmek bireyin depresyon ve anksiyete yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu durum ise bireylerin bilişsel yapısının bozulduğuna işaret eder ve olumsuz otomatik düşünceler bu bireylerde sıklıkla görölmektedir (Beck, 1976; Steer, Clark, Beck, Ranieri, 1995; Beck, Brown, Steer, Eidelson ve Riskind, 1987). Olumsuz otomatik düşüncelerin depresyona yol açtığı bilinmektedir. Son yıllarda üniversite öğrencilerinin yaklaşık üçte birinin depresif ve endişeli ruh hali belirtileri gösterdiği (Eisenberg, Gollust, Golberstein ve Hefner, 2007) ve dörtte birinin uyumsuz mükemmeliyetçi

eğilimler sergilediği görülmektedir (Radhu ve ark., 2012). Üniversite eğitimi içinde olan öğrencilerin ruh sağlığı problemlerini önlemek için olumsuz otomatik düşüncelere önem vermenin gerekli olduğu görülmektedir. Öte yandan, mental sağlık problemleri olan üniversite öğrencilerinin bir çok olumsuz otomatik düşünceye sahip olduğu dikkate alındığında, bu öğrencilerin tedavisi için sahip oldukları olumsuz düşüncelerin giderilmesine odaklanmak gerekmektedir. Araştırmanın çalışma grubunun özellikleri incelendiğinde ise, 18-25 yaş arası beliren yetişkinlik olarak tanımlanmış ve bu bireyler ne ergen ne de yetişkin olarak görülmüştür (Arnett, 2000). Beliren yetişkinlik döneminde, bireylerin yaşadığı değişkenlik, kendi başına hareket etme, kimlik sorgulaması, kararsızlık, olumsuzluk, yetişkinliğe adım atma dönemi olması ve bir çok farklı seçeneğin bulunması nedeniyle diğer gelişim dönemlerine kıyasla daha fazla stres ve olumsuz duygular yaşamaktadırlar (Schulenberg ve Zarrett 2005). Bu yaş aralığı bir çok genç için üniversite yıllarına denk gelmektedir. Beliren yetişkinlik içinde yer alan genç, kendini bazı zorlayıcı yaşantıların içinde bulur ve bu durum çözülmezse uzun vadede belki de önemli ruh sağlığı sorunlarına dönüşebilir (Akn, 2009). Üniversite öğrencileri gündelik yaşamlarında birçok olumsuzluk ya da sorun ile karşı karşıya gelmektedirler. Beliren yetişkinlik içinde olan bu bireyler sorunlarını artık neredeyse tek başlarına çözmek durumunda kalırlar. Bu zorlayıcı yaşantılar esnasında olumsuz otomatik düşüncelere başvurabilir, çözüm yollarını görmede başarısız başarısız kalabilirler. Bu noktada gençlerin karşılaştıkları sorunları çözmek için, çözüme odaklanma ve otomatik düşüncelerden uzaklaşmak için koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin verilmesi önem taşır. Koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin amacına hizmet edebilmesi ise yaşanan sorunları iyi tanımak ve önleyici çalışmalar yapmak gereklidir. Günümüzde, bireyin yaşadığı olumsuzluklarla nasıl baş ettiği ile ilgili ruh sağlığı araştırmaları oldukça artmıştır (Heferon ve Boniwell, 2011).

Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışmanın hedefinde danışanın var olan potansiyelinin farkına varmasını sağlamak yer alır. Bilindiği üzere araştırmalar, farkındalık kazandırmanın bilişsel ve duygusal tepkileri düzenlemede olumlu katkıları olduğunu göstermektedir (Wiveka, Goldin, Carmona and McQuaid, 2004; Jain, Shapiro, Swanick, Roesch, Mills, Bell, and Schwartz 2007; Bowen, Witkiewitz, Dillworth and Marlatt, 2007). Böylece farkındalık kazanan bireylerin bilişsel yani düşüncelerini düzenlemeyi

öğrenmeleri, onların çözüm odaklı olmalarına katkı sağlayacağına işaret edebilir. Koruyucu ve önleyici ruh sağlığı hizmeti veren rehberlik ve psikolojik danışmanlık programında öğrenim gören bireylerle yapılan çalışmaların azlığı da bir o kadar dikkat çekicidir. Ayrıca bu program öğrencilerinin önce kendilerinin bir grup sürecinden geçmeleri ve farkındalık düzeylerinin artması, ardından diğer bireylere katkı sunmaları istenilen bir durumdur. Bu nedenle bu çalışmanın alanda bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, araştırmacı tarafından hazırlanıp uygulanan çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma (ÇOKSPD) programıyla katılımcıların çözüm odaklı düşünme ve davranmayı hayata geçirmeleri ve otomatik düşüncelerinde azalmayı sağlamak hedeflenmiştir. Araştırmanın denenceleri;

1. Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin, kontrol ve plasebo grubundakilere göre Çözüm Odaklı Envanter puanlarında (toplam) ve alt ölçek (problemden ayırma-hedefe yönelim-kaynakları harekete geçirme) puanlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir artma olacaktır. Otomatik düşünceler ölçeğinde ise anlamlı düzeyde bir azalma olacaktır. Bu durum uygulamanın bitiminden 4 ay sonra yapılacak izleme ölçümlerinde kendini gösterecektir
2. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-problemden ayırma alt ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.
3. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-hedefe yönelim alt ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.
4. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-kaynakları harekete geçirme alt ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.

5. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-toplam öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.
6. Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre otomatik düşünceler ölçeği öntest-sontest ve sontest-izleme testi puanları arasında son test lehine sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada, çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın, rehberlik ve psikolojik danışma lisans programı öğrencilerinin çözüm odaklı eğilimlerini geliştirmelerine ve otomatik düşüncelerini azaltmaya yönelik etkisini ortaya çıkarmak amacıyla yönelik ön-son-izleme testi ile deney, kontrol ve plasebo gruplu yarı deneysel bir araştırmadır. Sosyal ve eğitim bilimlerinde yarı deneysel desen, deney ve kontrol gruplarının yansız (random) atama yoluyla oluşturulamaması durumlarında deneysel çalışmalardan ayırır. Bazı yaşam deneyimlerine sahip, belirli yaşta ve cinsiyette katılımcılarla araştırma yapmaya duyulan ihtiyaç yansız atama yapılmasını güçleştirmektedir (Bulduk, 2003). Bu çalışmada ön test-son test-izleme testi deney, kontrol ve plasebo grubu olan bir model kullanılmıştır. Deneysel çalışmalarda ön test ve son test kontrol gruplu deneysel desen çoğunlukla kullanılmaktadır. Katılımcılar deneysel işlem öncesi ve deneysel işlem sonrası bağımlı değişkenlere göre ölçülürler (Büyüköztürk, 2007: 19).

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin istatistiksel çözümlenmeleri için, çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma programına (ÇOKSPD) katılan deney grubu, hiçbir işlem yapılmayan kontrol grubu ve plasebo grubunu oluşturan deneklerin sayısının 10 olması nedeniyle nonparametrik teknikler kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki katılımcıların otomatik düşünceler ölçeği ve çözüm odaklı envanter ön-son-izleme ölçümlerinden elde edilen

puanlarını karşılaştırmak için Wilcoxon İşaretili Sıralar testi ve Mann Whitney-U testi kullanılmıştır. Veriler SPSS 18 bilgisayar programında çözümlenmiştir.

Araştırmanın deseni

Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma (ÇOKSPD) programı hazırlanarak, RPD lisans öğrencilerinin çözüm odaklı eğilimleri ve otomatik düşünceleri üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, deney-kontrol-plasebo grupları ile ön-son-izleme testleri uygulanan yarı deneysel bir araştırma hazırlanmıştır. Araştırmada ön test-son test-izleme testi kontrol ve plasebo gruplu model kullanılmıştır. Böyle bir modelde deneysel işlem öncesi ve deneysel işlem sonrası katılımcıların bağımlı değişkenle ilgili olarak ölçümleri yapılır (Büyüköztürk, 2007: 19). Deneysel uygulama sonucunda, “Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma (ÇOKSPD)” programında yer alan grupta meydana gelecek değişmenin uygulanan programdan kaynaklandığını belirleyebilmek amacı ile kontrol grubu kullanılmıştır. Bu çalışmanın bağımsız değişkeni çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma programıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise otomatik düşünceler ve çözüm odaklı eğilimlerdir.

Çalışma grubu

Araştırmanın deney, kontrol ve plasebo gruplarını belirlemek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” ve araştırmanın bağımlı değişkenlerini ölçmek için “Çözüm Odaklı Envanter” ve “Otomatik Düşünceler Ölçeği” kullanılmıştır. Bu araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim-öğretim yılı Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi-RPD ana bilim dalına devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Ölçekler 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Rehberlik ve Psikolojik Danışma (RPD) lisans programında öğrenim gören ve gönüllü olan 78 (%75.7) kız, 25 (%24.3) erkek, toplam 103 öğrenciye araştırmacı tarafından uygulanmıştır. RPD lisans programlarında genellikle öğrenim gören kız öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısından daha çok olduğu görölmektedir. Deney, kontrol ve plasebo gruplarının belirlenmesinde bu durum dikkate alınmıştır. Deney grubunda yer alacak katılımcıları belirlemek için öğrencilerin programa katılmaya istekli olup olmadıkları sorulmuş ve katılmak

isteyenler arasında deney grubu oluşturulmuştur. Çözüm Odaklı Envanterinden ve otomatik düşünceler ölçeğinden alınan puanlara göre çalışmaya katılmaları uygun olan 35 öğrenci belirlenmiştir. Ardından çalışmalara katılmaya gönüllü olan ve ayrıca zamanı uygun olanlar arasında 6 kız 4 erkek toplam 10 öğrenci belirlenmiştir. Deney grubu 10 (6 kız, % 60.0; 4 erkek, % 40.0), kontrol grubu (7 kız, % 70.0; 3 erkek, % 30.0) ve plasebo grubu (7 kız, % 70.0; 3 erkek, % 30.0) toplam 10'ar öğrenciden oluşmuştur. Öğrencilerin yaşları 20-25 arasında olup yaş ortalaması 21'dir. Öğrenciler ailelerinin maddi gelir seviyesinin orta düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma (ÇOKSPD) programının başlamasından bir hafta önce deney, kontrol ve plasebo gruplarıyla bir araya gelinmiştir. Bu buluşmada, deney ve plasebo gruplarına programın işleyişi ve süreci hakkında bilgi verilmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilere ise hiçbir şey söylenmemiştir.

Veri toplama araçları

Bu araştırmada ilk olarak öğrencilerin demografik özellikleri için "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Formda öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumlarına cevap aranmıştır. Bağımlı değişkenleri ölçmek için Çözüm Odaklı Envanter ve Otomatik Düşünceler Ölçekleri kullanılmıştır.

Çözüm Odaklı Envanter (ÇOE): Grant, Cavanagh, Kleitman, Spence, Lakota ve Yu (2012) tarafından geliştirilen ölçek, Karahan ve Hamarta (2015) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Ölçek, bireyin çözüm odaklı düşünmeye yönelik eğilim gösterip göstermediğini ölçmeyi hedefler. AMOS ve SPSS 16.00 programlarıyla ÇOE'in geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Dil eşdeğerliğini sağlamak amacıyla yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre Türkçe ve esas formdaki puanlar arasındaki korelasyonlar; *Problemden Ayırma* alt ölçeği için .92, *Hedefe Yönelim* alt ölçeği için .94, *Kaynakları Harekete Geçirme* alt ölçeği için .91 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirliği için 16 hafta sonra yapılan ölçümlerde .84 bulunmuştur. Cronbach alfa değeri .84 bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliği için ölçüt bağımlı geçerlik hesaplaması yapılmıştır. Farklı bir örneklem grubundan elde edilen 66 erkek 137 kız olmak üzere toplam 197 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan hesaplamalarda, Yaşam Doyumu Ölçeği ile yapılan ölçüt

bağıntılı geçerlilik çalışmasında Cronbach alfa değeri .86 bulunmuştur. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ile yapılan araştırmada ise, Cronbach alfa değeri .85 olarak bulunmuştur. Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği-21 ile yapılan araştırmada ise, Cronbach alfa değeri .89 olarak bulunmuştur. Uyum indeksi değerleri ise, RMSEA= .072 CFI= .94, IFI= .94, TLI=.91, GFI=.93, AGFI=.87 olarak hesaplanmıştır. Uyum indeksi değerleri incelendiğinde modelin iyi uyum verdiği görülmektedir. Açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile Çözüm Odaklı Envanterin yapı geçerliği bulunmuştur. Çözüm Odaklı Envanter'in güvenirliği için iç tutarlık yöntemi kullanılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi ile yapı geçerliği incelenmiş; 12 maddeden oluşan ve toplam varyansın % 61'ini açıklayan üç faktörlü bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. Faktörler altında yer alan maddelerin hepsi özgün formdaki faktörlere uygun bir dağılım sergilemiştir. 3 faktörden oluşan ve 12 madde olan yapıda maddelerin faktör yüklerinin .50'ın üzerinde olduğu görülmüş ve analiz sonunda envanterden madde çıkarılmamıştır. Ayrıca DFA için uyum indeksi sınırları dikkate alınarak modelin iyi bir seviyede uyum gösterdiği ayrıca envanterin esas faktör yapısının Türkçe versiyonunun faktör yapısıyla uyum gösterdiği bulunmuştur. Yapı geçerliliği için örneklemden elde edilen iç tutarlık "problemden ayırma" alt ölçeği için .77 olarak hesaplanmıştır. Ardından "hedefe yönelim" için .84 olarak hesaplanmış ve "kaynakları harekete geçirme" alt ölçeği için ise .70 olarak hesaplanmıştır. Geçerlilik sonuçları incelendiğinde envanterin özgün hali ile Türkçe sürümü arasında bulguların benzer değerlerde olduğu hesaplanmıştır. Envanterin güvenirlik çalışmaları devam etmektedir (Grant vd., 2012; Grant, 2011; Karahan ve Hamarta, 2015). Bu çalışma kapsamında ise 125 öğrenciye ölçme aracı uygulanmış SPSS 18 paket programı 119 kişinin puanlarını dikkate almış ve iç tutarlılık katsayısı "genel toplam puan" için .79, "problemden ayırma" için .68, "hedefe yönelim" için .80 ve "kaynakları harekete geçirme" alt boyutları için .69 olarak bulunmuştur. Çözüm odaklı envanter bireyin kendisinin doldurduğu bir kağıt-kalem ölçeği olup 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 6'lı Likert tipinde olup, kesinlikle katılmıyorum=1'den başlayarak, kesinlikle katılıyorum=6'ya doğru değişen aralıktadır. Çözüm odaklı envanterin alt boyutlarının maddeleri şöyledir; 1. Problemden ayırma 1, 2, 4, 5, 2. Hedefe yönelim 9, 10, 11, 12, 3. Kaynakları harekete geçirme 3, 6, 7 ve 8 dir. Ölçeğin 1., 2., 4. ve 5. maddeleri ise tersten puanlanmaktadır. Ölçek alt boyutları ayrı ayrı hesaplanacağı gibi toplam puanı da alınabilen bir ölçek-

tir. Envanterden en az puan 12, en çok ise 72 puan alınabilmektedir. Puanın yüksek olması bireyin çözüm odaklı düşünmeye doğru değişiminin arttığını göstermektedir.

Otomatik Düşünceler Ölçeği (ODÖ): depresyonla ilişkili olumsuz otomatik düşüncelerin ortaya çıkma olasılığını ölçen ODÖ, S.D. Hollon ve P. C. Kendall (1980) tarafından geliştirilmiş, Türkçe'ye 1990'da G. Aydın ve O. Aydın ile 1992'de N. H. Şahin ve N. Şahin tarafından uyarlanmıştır. Ölçek bir bireyin, kendine yönelik olumsuz değerlendirmeleri ne sıklıkta kullandığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, 30 maddeden oluşmaktadır ve 1-5 arasında puanlanan 5'li Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçme aracının ters puanlanan maddesi ve alt boyutları bulunmamaktadır. Ölçekten en yüksek 150, en düşük 30 puan alınabilmektedir. Ölçekten yüksek puan almak, kişinin olumsuz otomatik düşüncelerinin sıklığını, bu düşüncelerin fazlaca ortaya çıktığını göstermektedir. Ölçeğin orijinal formunun uygulaması 788 üniversite öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik katsayısı için üç ayrı gruba ölçek uygulanmış ve .94, .89 ve .91 cronbach alfa iç güvenirlik katsayısı elde edilmiştir. Yarıya bölme güvenirliliği için ise .91, .59 ve .87 değerleri elde edilmiştir. Ölçeğin geçerliği için ölçüt bağıntılı geçerlik kullanılmış Beck Depresyon Envanteri ile korelasyonu .87, MMPI-D ile korelasyonu .85 olarak bulunmuştur. Türkiye'de Şahin ve Şahin (1992) tarafından 0.93, Aydın ve Aydın (1990) tarafından da .95 olarak güvenirlik çalışmalarında Cronbach Alfa iç tutarlılık değeri hesaplanmıştır. Şahin ve Şahin (1992) tarafından .91 yarıya bölme güvenirliliği bulunmuştur. Aydın ve Aydın (1990) ise test tekrar test güvenirliliğini .77 olarak hesaplamıştır. Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışması yapılmış ve Şahin ve Şahin (1992), Beck Depresyon Envanteri ile korelasyonunu .75, Aydın ve Aydın (1990), MMPI-D ile .85 bulmuştur. Şahin ve Şahin (1992) ölçeğin her bir maddesinin ayrı ayrı geçerliğine bakmış ve 30 maddenin tamamının ayrı ayrı geçerliği olduğunu bulmuştur.

Deneyisel uygulama

Araştırmacı tarafından hazırlanan "çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma (ÇOKSPD)" programı çözüm odaklı terapi kuramı temelinde hazırlanmış bir programdır. Her oturum 60-90 dakika olarak toplam 6 oturum şeklinde planlanmıştır. Program, katılımcıların duygu, düşünce ve

davranışlarına yönelik farkındalık kazanmalarını sağlama, ilk oturumda belirledikleri davranışsal amaçlarına ulaşmalarını sağlama, değişim ve gelişimlerini arttırmaya yönelik çalışmalar yaparak amaçlarına ulaşmalarını sağlama şekilde hazırlanmıştır. Plasebo grubuyla ise eğitimlerindeki eksiklikler, istekleri, ihtiyaçları hakkında konuşulmuş katılımcıların önerileri ve yorumları dinlenmiştir. Oturumlar yaklaşık 60 dakika kadar sürmüş ve 6 oturumdan oluşmuştur. Kontrol grubu ile herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Araştırmacının hazırladığı programın içeriği şöyledir;

1. Hafta: tanışma, uyum ve güvenin oluşmasının sağlanması, davranışsal amaçların belirlenmesi. Ödev olarak amaçları üzerinde bir hafta boyunca düşüncelerinin istenmesi.
2. Hafta: davranışsal amaçların gözden geçirilmesi (belirlememiş olanlar için bu oturum içinde belirlemelerinin istenmesi). Davranışsal amaçlarını değiştirmek isteyenlerin olması durumunda yeniden amaç belirlenmesi. Derecelendirme skalanın kullanılarak katılımcılara amaçları ile ilgili şimdiki durumları ve gelecekte ne istediklerinin ortaya çıkarılması.
3. Hafta: katılımcıların amaçlarıyla ilgili istisna durumlarının ortaya çıkarılması. Mucize sorunun sorulması. Verilen yanıtlara göre ödevlerinin verilmesi.
4. Hafta: mucize soru ve ödevlerinin üzerinden geçilmesi. Döngüsel soruların sorulması ve cevapların dinlenilmesi. Skaladaki değişim için ödevlerin tekrarlanması ve/veya güncellenmesi.
5. Hafta: skaladaki değişimin sağlanması için yapılan ödevler gösterilen çaba için amigoluk yapmak ve katılımcılara mesaj yazmak.
6. Hafta: davranışsal amaçlarına ulaşip ulaşmadıklarının sorgulanması, sonlandırma yapmak.

Deney, kontrol ve plasebo gruplarının çözüm odaklı envanter toplam puanları ve alt ölçek puanları (probleme odaklanma, hedefe yönelim, kaynakları harekete geçirme) ve otomatik düşünceler için deneysel çalışmaya başlamadan önce aralarındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla Mann Whitney-U testi yapılmıştır. Deney, kontrol ve plasebo grupları çözüm odaklı envanterinin;

1. Probleme odaklanma alt boyutu arasında deney ve kontrol grupları için ($U= 22.500$, $z=0.35$, $p<.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 16.50\pm 3.71$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 13.60\pm 1.71$) anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Probleme odaklan-

ma alt boyutu arasında deney ve plasebo grupları için ($U= 39.500$, $z= .315$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 16.50\pm 23.71$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 17.30\pm 2.62$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Probleme odaklanma alt boyutu arasında kontrol ve plasebo grupları için ($U= 12.500$, $z= .003$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 13.60\pm 1.71$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 17.30\pm 2.62$) anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

2. Hedefe yönelim alt boyutu deney ve kontrol grupları için ($U= 36.500$, $z= .315$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 16.70\pm 2.83$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 15.30\pm 3.02$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Hedefe yönelim alt boyutu deney ve plasebo grupları için ($U= 35.000$, $z= .280$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 16.70\pm 2.83$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 14.80\pm 1.87$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Hedefe yönelim alt boyutu kontrol ve plasebo grupları için ($U= 40.000$, $z= .481$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 15.30\pm 3.02$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 14.80\pm 1.87$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.
3. Kaynakları harekete geçirme alt boyutu deney ve kontrol grupları için ($U= 48.500$, $z= .912$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 17.50\pm 1.50$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 16.50\pm 3.83$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Kaynakları harekete geçirme alt boyutu deney ve plasebo grupları için ($U= 42.500$, $z= .579$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 17.50\pm 1.50$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 17.80\pm 1.87$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Kaynakları harekete geçirme alt boyutu kontrol ve plasebo grupları için ($U= 43.000$, $z= .631$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 16.50\pm 3.83$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 17.80\pm 1.87$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.
4. Genel toplamının deney ve kontrol grupları için ($U= 23.500$, $z= .05$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 50.70\pm 4.59$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 45.40\pm 7.13$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Genel toplamının deney ve plasebo grupları için ($U= 44.000$, $z= .684$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}= 50.70\pm 4.59$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 60.40\pm 13.25$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Genel toplamının kontrol ve plasebo grupları için ($U= 27.500$, $z= .089$, $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}= 45.40\pm 7.13$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}= 60.40\pm 13.25$) anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

ÇOE-öntest puanlarında sadece probleme odaklanma alt boyutunda deney-kontrol ve kontrol-plasebo arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmüştür. Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir fark olmadığı bulunmuş-

tur. Bağımlı değişken bakımından grupların deneysel çalışmaya başlamadan önce birbirine denk olduğu söylenebilir.

Mann Whitney-U testi sonuçlarına göre; deney, kontrol ve plasebo grupları otomatik düşünceler ölçeği öntest puanları arasında, deney ve kontrol grupları için ($U= 36.500$, $z=.315$ $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}=69.90\pm 26.52$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}=68.30\pm 15.17$), Deney ve plasebo grupları için ($U= 48.000$, $z=.912$ $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(deney)}=69.90\pm 26.52$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}=60.40\pm 13.25$). Kontrol ve plasebo grupları için ($U= 34.000$, $z=.247$ $p>.05$, $Ort.\pm Ss_{(kontrol)}=68.30\pm 15.17$, $Ort.\pm Ss_{(plasebo)}=60.40\pm 13.25$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Bağımlı değişkenlere göre grupların deneysel çalışmaya başlamadan önce birbirine denk olduğu söylenebilir.

Bulgular

Deney, kontrol ve plasebo grubundaki katılımcıların deney öncesinden sonrasına ve izleme ölçümlerinde çözüm odaklı eğilimlerinin ve otomatik düşüncelerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Deney, kontrol ve plasebo gruplarının öntest-sontest ve izleme testinden aldıkları puanların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Deney	n	\bar{X}	sd	Kontrol	n	\bar{X}	sd	Plasebo	n	\bar{X}	sd
Ön proayr	10	16.50	3.71	Ön proayr	10	13.60	1.71	Ön proayr	10	17.30	2.62
Ön hedyönm	10	16.70	2.83	Ön hedyönm	10	15.30	3.02	Ön hedyönm	10	14.80	1.87
Ön kayhgec	10	17.50	1.50	Ön kayhgec	10	16.50	3.83	Ön kayhgec	10	17.80	1.87
Ön coeTop	10	50.70	4.59	Ön coeTop	10	45.40	7.13	Ön coeTop	10	60.40	13.25
Son proayma	10	19.50	1.84	Son proayma	10	15.60	2.54	Son proayma	10	14.40	2.06
Son hedyön	10	19.40	1.64	Son hedyön	10	16.60	3.65	Son hedyön	10	14.00	1.69
Son kayhgec	10	20.00	2.26	Son kayhgec	10	19.10	1.85	Son kayhgec	10	14.80	1.68
Son coeTop	10	58.90	4.48	Soncoe-Top	10	51.30	5.35	Son coeTop	10	43.20	2.20
İzprod-klnma	10	15.00	2.44	İzprod-klnma	10	12.70	4.11	İzprod-klnma	10	17.10	4.28
İzhedyönlm	10	13.70	1.49	İzhedyönlm	10	17.10	3.07	İzhedyönlm	10	16.90	2.23

İzkaharkgec	10	13.70	1.49	İzkahark- gec	10	17.70	3.23	İzkahark- gec	10	17.30	2.55
İzcoetop	10	42.40	3.74	İzcoetop	10	47.50	4.74	İzcoetop	10	51.30	6.89
Önotomdüş	10	69.90	26.52	Önotom- düş	10	68.30	19.17	Ön- otomdüş	10	60.40	13.25
Son otomdüş	10	52.80	15.68	Son otomdüş	10	60.00	14.36	Son otomdüş	10	89.60	4.16
İzotomdüş	10	53.90	15.18	İzotom- düş	10	68.00	21.48	İzotomdüş	10	61.60	16.16

Deney, kontrol ve plasebo grubundaki katılımcıların deney öncesinden sonrasına ve izleme ölçümlerinde çözüm odaklı eğilimlerinin ve otomatik düşüncelerinin anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Kruskal-Wallis H Testi ve ortalamalar arasında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Mann Whitney-U testi sonuçları aşağıda Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’de gösterilmiştir.

Çözüm Odaklı Envanter (ÇOE) Toplam Puanları ve Alt Ölçekleri ile Otomatik Düşünceler Ölçeğine İlişkin Kruskal-Wallis H ve Mann-Whitney U Testi Bulguları

Araştırmanın 1. denencesi “Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin, kontrol ve plasebo grubundakilere göre Çözüm Odaklı Envanter puanlarında (toplam) ve alt ölçek (problemden ayırma-hedefe yönelim-kaynakları harekete geçirme) puanlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir artma olacaktır. Otomatik düşünceler ölçeğinde ise anlamlı düzeyde bir azalma olacaktır. Bu durum programın bitiminden 4 ay sonra yapılacak izleme ölçümlerinde kendini gösterecektir.” şeklinde ifade edilmişti.

Deney grubu ile plasebo ve kontrol grubundaki öğrencilerin ÇOE-problemden ayırma, hedefe yönelim, kaynakları harekete geçirme ve otomatik düşünceler ölçeğinden aldıkları son ölçüm ve izleme ölçümü puanlarının ortalamaları arasında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Kruskal-Wallis H testi incelenmiş elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Deney, Kontrol Ve Plasebo Gruplarındaki Öğrencilerin Çözüm Odaklı Envanteri Toplam Puanları ile Problemden Ayırma-Hedefe Yönelim-Kaynakları Harekete Geçirme Alt Boyutları ve Otomatik Düşünceler Ölçeği Sontest ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Ölçümler	Gruplar	n	Sıra ortalaması	Sd	X ²	p
Sontest ÇOE- Problem Ayrm.	Deney	10	23.95	2	14.935	.001*
	Kontrol	10	9.50			
	Plasebo	10	13.50			
İzleme ÇOE- Problem Ayrm.	Deney	10	15.15	2	5.587	061
	Kontrol	10	20.30			
	Plasebo	10	11.05			
Sontest ÇOE- Hed.Yönl.	Deney	10	23.00	2	14.855	.001*
	Kontrol	10	7.95			
	Plasebo	10	15.50			
İzleme ÇOE- Hed.Yönl.	Deney	10	7.85	2	11.545	003*
	Kontrol	10	19.50			
	Plasebo	10	19.15			
Sontest ÇOE- Kayn.Hr.Geç.	Deney	10	21.35	2	16.995	.000*
	Kontrol	10	6.30			
	Plasebo	10	18.85			
İzleme ÇOE- Kayn.Hr.Geç.	Deney	10	8.00	2	11.038	004*
	Kontrol	10	19.20			
	Plasebo	10	19.30			
Sontest ÇOE- Toplam	Deney	10	24.45	2	20.426	.000*
	Kontrol	10	6.70			
	Plasebo	10	15.30			
İzleme ÇOE- Toplam	Deney	10	8.65	2	10.158	.006*
	Kontrol	10	20.90			
	Plasebo	10	16.95			
Sontest Otom.Düşn.	Deney	10	9.50	2	18.922	.000*
	Kontrol	10	25.30			
	Plasebo	10	11.70			
İzleme Otom.Düşn.	Deney	10	12.45	2	1.977	.372
	Kontrol	10	17.85			
	Plasebo	10	16.20			

Tablo 2’de görüldüğü gibi, Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre; deney, kontrol ve plasebo grupları ÇOE-problemden ayırma ($X^2 = 14.935$, $p < 0.05$), hedefe yönelim ($X^2 = 14.855$, $p < 0.05$), kaynakları harekete geçirme ($X^2 = 16.995$, $p < 0.05$) ve toplam puanları ($X^2 = 20.426$, $p < 0.05$) ile otomatik düşünceler ölçeği ($X^2 = 18.922$, $p < 0.05$) son testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, deney, kontrol ve plasebo grupları arasında ÇOE- ve alt ölçekleri ile otomatik düşünceler ölçeğinden alınan puanlarda farklı etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

ÇOE-problemden ayırma izleme ölçümlerinde ($X^2= 5.587$, $p> 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır. Bu durum deneysel çalışmanın etkilerinin devam ettiğini göstermektedir. ÇOE-Hedefe yönelim izleme ölçümlerinde ($X^2= 11.545$, $p< 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için Mann-U yapılmış ve kontrol grubunun hedefe yönelim puanlarında artış olduğu bulunmuştur. ÇOE-kaynakları harekete geçirme izleme ölçümlerinde ($X^2 = 11.038$, $p< 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için Mann-U yapılmış ve plasebo grubunun kaynakları harekete geçirme puanlarında artış olduğu bulunmuştur. ÇOE-toplam puan izleme ölçümlerinde ($X^2= 10.158$, $p< 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için Mann-U yapılmış ve kontrol grubunun ÇOE toplam puanlarında düşüş olduğu bulunmuştur. Otomatik düşünceler ölçeğinin izleme ölçümlerinden alınan verilere göre ($X^2= 1.977$, $p> 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır. Ayrıca deney grubundaki düşüş varlığını korumaktadır. Bu durum özellikle deney grubunda deneysel çalışmanın etkilerinin devam ettiğini göstermektedir şeklinde düşünülebilir. Bunun yanı sıra kontrol ve plasebo grubunda ise izleme ölçümlerinden alınan puanlar neredeyse ön ölçümden alınan puanlara yakın çıktığı bulunmuştur.

Grupların hangisinin ÇOE-Alt ölçekleri ve Otomatik Düşünceler Ölçeğinden alınan puanlara göre daha etkili olduğunu anlamak için, grupların ikili karşılaştırmalarında uygulanan Mann-Whitney U testi bulguları Tablo 3,4,5,6,7'da yer almaktadır.

Tablo 3. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının ÇOE- Problemden Ayırma Alt Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Fark Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
Ön-son					
Deney	10	15.10	151.00	4.000	.000*
Kontrol	10	5.90	59.00		
Son-izleme					
Deney	10	8.55	121.00	30.500	.139
Kontrol	10	12.45	89.00		
Ön-son					
Deney	10	14.35	143.50	11.500	.002*
Plasebo	10	6.65	66.50		
Son-izleme					
Deney	10	12.10	121.00	34.000	.223
Plasebo	10	8.90	89.00		

Grupların ÇOE-Problemden Ayırma alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla ikili gruplar arasındaki farklar için Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Analiz sonuçları deney grubu ile kontrol grubu ve deney grubu ile plasebo grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. ÇOE-problemden ayırma izleme ölçümlerinde deney-kontrol ve deney-plasebo grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır. Bu durum deneysel çalışmanın etkilerinin devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 4. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının ÇOE- Hedeflere Yönelim Alt Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Fark Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
Ön-son					
Deney	10	11.65	116.50	.500	.000*
Kontrol	10	9.35	93.50		
Son-izleme					
Deney	10	6.70	67.00	12.000	.004*
Kontrol	10	14.30	143.50		
Ön-son					
Deney	10	13.05	130.50	24.500	.052
Plasebo	10	7.95	79.50		
Son-izleme					
Deney	10	6.65	66.50	11.500	.003*
Plasebo	10	14.35	143.50		

Grupların ÇOE-Hedefe Yönelim alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla ikili gruplar arasındaki farklar için Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Analiz sonuçları deney grubu ile kontrol grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Ancak deney grubu ile plasebo grubu arasında istatistiksel olarak sınırda sayılabilecek bir değer elde edilmiştir. ÇOE-Hedefe yönelim izleme ölçümlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için Mann-U yapılmış ve kontrol ve plasebo grubunun hedefe yönelim puanlarında artış olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının ÇOE- Kaynakları Harekete Geçirme Alt Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Fark Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
Ön-son					
Deney	10	15.15	151.50	3.5000	.000*
Kontrol	10	5.85	58.50		
Son-izleme					
Deney	10	6.85	65.60	13.500	.005*
Kontrol	10	14.15	141.50		
Ön-son					
Deney	10	11.70	117.00	38.000	.393
Plasebo	10	9.30	93.00		
Son-izleme					
Deney	10	6.65	66.50	11.500	.003*
Plasebo	10	14.35	143.50		

Grupların ÇOE-Kaynakları Harekete Geçirme alt boyutundan aldıkları puanlar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla ikili gruplar arasındaki farklar için Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Analiz sonuçları deney grubu ile kontrol grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Ancak deney grubu ile plasebo grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. ÇOE-kaynakları harekete geçirme izleme ölçümlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için Mann-U yapılmış ve plasebo grubunun kaynakları harekete geçirme puanlarında artış olduğu bulunmuştur.

Tablo 6. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının ÇOE- Toplam Puanlarının Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Fark Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
Ön-son					
Deney	10	15.50	155.00	.000	.000*
Kontrol	10	5.50	55.00		
Son-izleme					
Deney	10	6.70	67.00	12.000	.004*
Kontrol	10	14.30	143.00		
Ön-son					
Deney	10	14.45	144.50	10.5000	.003*
Plasebo	10	9.30	93.00		
Son-izleme					
Deney	10	7.45	74.50	19.500	.000*
Plasebo	10	13.55	135.50		

Grupların ÇOE-Toplamdan aldıkları puanlar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla ikili gruplar arasındaki farklar için Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Bulgular deney grubu ile kontrol grubu ve deney grubu ile plasebo grubu arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. ÇOE-toplam puan izleme ölçümlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmıştır. Çıkan farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için Mann-U yapılmış ve kontrol grubunun ÇOE toplam puanlarında düşüş olduğu ve plasebo grubunun puanlarının da arttığı bulunmuştur.

Tablo 7. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının Otomatik Düşünceler Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Fark Puanlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	n	Sıra ort.	Sıra toplamı	U	p
Ön-son					
Deney	10	5.70	57.00	2.000	.000*
Kontrol	10	15.30	153.00		
Son-izleme					
Deney	10	9.20	92.00	37.000	.325
Kontrol	10	11.80	118.00		
Ön-son					
Deney	10	9.30	93.00	38.000	.393
Plasebo	10	11.70	117.00		
Son-izleme					
Deney	10	8.75	87.50	32.500	.186
Plasebo	10	12.25	122.50		

Grupların Otomatik Düşünceler Ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla ikili gruplar

arasındaki farklar için Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Bulgular deney grubu ile kontrol grubu arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Ancak deney grubu ile plasebo grubu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Otomatik düşünceler ölçeğinin izleme ölçümlerinden alınan verilere göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır. Ayrıca deney grubundaki düşüş varlığını korumaktadır. Bu durum özellikle deney grubunda deneysel çalışmanın etkilerinin devam ettiğini göstermektedir şeklinde düşünülebilir.

Çözüm Odaklı Ervanter (ÇOE) Toplam Puanları ve Alt Ölçekleri ile Otomatik Düşünceler Ölçeğine İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Bulguları

Deney, kontrol ve plasebo grubundaki katılımcılardan deney öncesi, deney sonrası ve izleme ölçümleri alınarak, çözüm odaklı eğilimlerinin ve otomatik düşüncelerinin anlamlı bir farklılık ortaya koyup koymadığına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmış elde edilen bulgular Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10, Tablo 11 ve Tablo 12’de verilmiştir.

Araştırmanın 2. Denencesi, “Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-problemden ayırma alt ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.” için deney, kontrol ve plasebo grubu katılımcılarını “problemden ayırma” alt ölçeği öntest-sontest ve sontest-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı ilişkili iki ölçüm setine uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Deney, Kontrol ve Plasebo Grubundaki Katılımcıların ÇOE-Problemden Ayırma Alt Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Gruplar	Sıra İşareti	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Deney (ön-son)	Negatif Sıra (-)	1	1.50	1.50	-2.120	.034*
	Pozitif Sıra (+)	6	4.42	26.50		
	Nötr (=)	3				
Deney (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	9	5.00	45.00	-2.120	.008*
	Pozitif Sıra (+)	0	.00	.00		
	Nötr (=)	1				
Kontrol (ön-son)	Negatif Sıra (-)	4	5.50	22.00	-.574	.566
	Pozitif Sıra (+)	6	5.50	33.00		
	Nötr (=)	0				

Kontrol (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	5	6.80	34.00	-1.666	.505
	Pozitif Sıra (+)	5	4.20	21.00		
	Nötr (=)	0				
Plasebo (ön-son)	Negatif Sıra (-)	6	5.00	30.00	-1.689	.091
	Pozitif Sıra (+)	2	3.00	6.00		
	Nötr (=)	2				
Plasebo (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	2	5.50	11.00	-1.372	.170
	Pozitif Sıra (+)	7	4.86	34.00		
	Nötr (=)	1				

* *Negatif sıralar temeline dayalı*

Tablo 8’de verilen Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarına göre deney grubunda yer alan katılımcıların ÇOE-problemden ayırma puanlarının, ÇOKSPD’ya katılmadan önce ve programa katıldıktan sonra aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($z = -2.120$, $p < 0.05$). Fark puanlarının sıra toplamı dikkate alındığında, gözlenen bu farkın son test puanı lehine olduğu görülmektedir. Sonuçlar denenceyi desteklemekte ve ÇOKSPD, öğrencilerin ÇOE-problemden ayırma alt ölçeği düzeylerinin artmasında etkili olduğunu göstermektedir şeklinde ifade edilebilir. Yapılan izleme ölçümlerinde ise ($z = -2.120$, $p > 0.05$) anlamlı bir düşüş yaşandığı görülmekte ve katılımcıların 4 ay sonra başlangıçtaki puanlarına geri ulaştıkları görülmüştür. Kontrol ($z = -.574$, $p > 0.05$) ve plasebo (son: $z = -1.689$, $p > 0.05$; izleme: $z = -1.372$, $p > 0.05$) gruplarında ise problemden ayırma düzeylerinin artmasında son ve izleme ölçümlerinde bir farklılığın olmadığı söylenebilir.

Araştırmanın 3. Denencesi “Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-hedefe yönelim alt ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır” için deney, kontrol ve plasebo grubu katılımcıların hedefe yönelim alt ölçeği öntest-sontest ve sontest-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı ilişkili iki ölçüm setine uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9’da verilen Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarına göre deney grubu katılımcıların ÇOE-hedefe yönelim düzeylerinin, ÇOKSPD’ya katılmadan önceki ve programa katıldıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu hesaplanmıştır ($z = -2.439$, $p < 0.05$). Fark puanlarının sıra toplamı dikkate alındığında, gözlenen bu farkın son test puanı lehine oldu-

ğu görülmektedir. Sonuçlar denenceyi desteklemekte ve ÇOKSPD, öğrencilerin ÇOE-hedefe yönelim alt ölçeği düzeylerinin artmasında etkili olduğunu göstermektedir şeklinde ifade edilebilir. Yapılan izleme ölçümlerinde ise ($z = -2.810$, $p > 0.05$) anlamlı bir düşüş yaşandığı görülmekte ve katılımcıların 4 ay sonra neredeyse başlangıçtaki puanlarına geri ulaştıkları görülmüştür. Kontrol ($z = -1.310$, $p > 0.05$) ve plasebo (son: $z = -1.725$, $p > 0.05$; izleme: $z = .000$, $p > 0.05$) grubunda hedefe yönelim düzeylerinin artmasında son ve izleme ölçümlerinde bir farklılığın olmadığı söylenebilir.

Tablo 9. Deney, Kontrol ve Plasebo Grubundaki Ergenlerin ÇOE-Hedefe Yönelim Alt Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Gruplar	Sıra İşareti	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Deney (ön-son)	Negatif Sıra (-)	1	2.00	2.00	-2.439	.015*
	Pozitif Sıra (+)	8	5.38	43.00		
	Nötr (=)	1				
Deney (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	10	5.50	55.00	-2.810	.005*
	Pozitif Sıra (+)	0	.00	.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (ön-son)	Negatif Sıra (-)	7	4.79	33.50	-1.310	.190
	Pozitif Sıra (+)	2	5.75	11.50		
	Nötr (=)	1				
Kontrol (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	1	2.00	2.00	-2.442	.015*
	Pozitif Sıra (+)	8	5.38	43.00		
	Nötr (=)	1				
Plasebo (ön-son)	Negatif Sıra (-)	3	2.67	8.00	-1.725	.084
	Pozitif Sıra (+)	6	6.17	37.00		
	Nötr (=)	1				
Plasebo (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	4	4.50	18.00	.000	1.00
	Pozitif Sıra (+)	4	4.50	18.00		
	Nötr (=)	2				

* Negatif sıralar temeline dayalı

Araştırmanın 4. Denencesi “Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-kaynakları harekete geçirme alt ölçeği öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır” için deney, kontrol ve plasebo grubu katılımcıların kaynakları harekete geçirme alt ölçeği öntest-sontest ve sontest-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı ilişkili iki ölçüm setine uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Deney, Kontrol ve Plasebo Grubundaki Ergenlerin ÇOE-Kaynakları Harekete Geçirme Alt Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Gruplar	Sıra İşareti	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Deney (ön-son)	Negatif Sıra (-)	2	2.50	5.00	-2.082	.037*
	Pozitif Sıra (+)	7	5.71	40.00		
	Nötr (=)	1				
Deney (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	10	5.50	55.00	-2.821	.005*
	Pozitif Sıra (+)	0	.00	.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (ön-son)	Negatif Sıra (-)	7	5.71	40.00	-1.277	.202
	Pozitif Sıra (+)	3	5.00	15.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	2	4.00	8.00	-1.998	.046*
	Pozitif Sıra (+)	8	5.88	47.00		
	Nötr (=)	0				
Plasebo (Ön-son)	Negatif Sıra (-)	1	2.00	2.00	-1.511	.131
	Pozitif Sıra (+)	4	3.25	13.00		
	Nötr (=)	5				
Plasebo (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	7	4.57	32.00	-1.975	.048
	Pozitif Sıra (+)	1	4.00	4.00		
	Nötr (=)	2				

* Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 10'da verilen Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarına göre deney grubu katılımcıların ÇOE-kaynakları harekete geçirme düzeylerinin, ÇOKSPD'ya katılmadan önceki ve programa katıldıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($z = -2.082$, $p < 0.05$). Fark puanlarının sıra toplamı dikkate alındığında, gözlenen bu farkın son test puanı lehine olduğu görülmektedir. Sonuçlar denenceyi desteklemekte ve ÇOKSPD, öğrencilerin ÇOE-kaynakları harekete geçirme alt ölçeği düzeylerinin artmasında etkili olduğunu göstermektedir şeklinde ifade edilebilir. Yapılan izleme ölçümlerinde ise ($z = -2.821$, $p > 0.05$) anlamlı bir düşüş yaşandığı görülmekte ve katılımcıların 4 ay sonra neredeyse başlangıçtaki puanlarına geri ulaştıkları görülmüştür. Kontrol ($z = -1.277$, $p > 0.05$) ve plasebo (son: $z = -1.511$, $p > 0.05$; izleme: $z = -1.975$, $p < 0.05$) grubunda kaynakları harekete geçirme düzeylerinin artmasında ilk ölçümden son ölçüme bir farklılığın olmadığı, ancak son ölçümden izleme ölçümüne kadar ise bir farklılığın olduğu söylenebilir. Aritmetik ortalamalar incelendiğinde ortaya çıkan bu anlamlı farkın azalma yönünde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın 5. denencesi “Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre ÇOE-toplam öntest-sontest puanları arasında son test lehine ve sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.” için deney, kontrol ve plasebo grubu katılımcıların ÇOE-toplam öntest-sontest ve sontest-izleme testi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı ilişkili iki ölçüm setine uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Deney, Kontrol ve Plasebo Grubundaki Ergenlerin ÇOE-Toplam Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Gruplar	Sıra İşareti	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Deney (ön-son)	Negatif Sıra (-)	0	.00	.00	-2.803	.005
	Pozitif Sıra (+)	10	5.50	55.00		
	Nötr (=)	0				
Deney (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	10	5.50	55.00	-2.812	.005
	Pozitif Sıra (+)	0	.00	.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (ön-son)	Negatif Sıra (-)	7	5.57	39.00	-1.176	.240
	Pozitif Sıra (+)	3	5.33	16.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	1	2.00	2.00	-2.243	.025*
	Pozitif Sıra (+)	7	4.86	34.00		
	Nötr (=)	2				
Plasebo (ön-son)	Negatif Sıra (-)	6	2.88	11.50	-.912	.362
	Pozitif Sıra (+)	2	6.13	24.50		
	Nötr (=)	2				
Plasebo (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	3	7.67	23.00	-.459	.646
	Pozitif Sıra (+)	7	4.57	32.00		
	Nötr (=)	0				

*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 11’de verilen Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarına göre deney grubu katılımcıların ÇOE-toplam düzeylerinin, ÇOKSPD’ya katılmadan önceki ve programa katıldıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($z = -2.803$, $p < 0.05$). Fark puanlarının sıra toplamı dikkate alındığında, gözlenen bu farkın son test puanı lehine olduğu görülmektedir. Sonuçlar denenceyi desteklemekte ve ÇOKSPD, öğrencilerin ÇOE-toplam düzeylerinin artmasında etkili olduğunu göstermektedir şeklinde ifade edilebilir. Yapılan izleme ölçümlerinde ise ($z = -2.120$, $p > 0.05$) anlamlı bir düşüş yaşandığı görülmekte ve katılımcıların 4 ay sonra neredeyse başlangıçtaki puanlarına geri ulaştıkları görülmüştür. Kontrol ($z = -$

1.176, $p > 0.05$) ve plasebo (ön: $z = -.912$, $p > 0.05$; son $z = -.459$, $p > 0.05$) grubunda ÇOE-toplam düzeylerinin artmasında bir farklılığın görülmediği söylenebilir.

Araştırmanın 6. denencesi “Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma programına katılan deney grubundakilerin kontrol ve plasebo grubundakilere göre otomatik düşünceler ölçeği öntest-sontest ve sontest-izleme testi puanları arasında son test lehine sontest-izleme puanları arasında ise izleme testi lehine anlamlı bir fark olacaktır.” için deney, kontrol ve plasebo grubu katılımcıların otomatik düşünceler ölçeği öntest-sontest ve sontest-izleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı ilişkili iki ölçüm setine uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile araştırılmış ve elde edilen sonuçlara ilişkin bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Deney, Kontrol ve Plasebo Grubundaki Katılımcıların Otomatik Düşünceler Ölçeği Öntest-Sontest ve Sontest-İzleme Testi Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Gruplar	Sıra İşareti	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Deney (ön-son)	Negatif Sıra (-)	9	5.44	49.00	-2.193	.028
	Pozitif Sıra (+)	1	6.00	6.00		
	Nötr (=)	0				
Deney (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	5	4.40	22.00	-2.193	.575
	Pozitif Sıra (+)	5	6.60	33.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (Ön-son)	Negatif Sıra (-)	1	2.00	2.00	-2.599	.009
	Pozitif Sıra (+)	9	5.89	53.00		
	Nötr (=)	0				
Kontrol (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	8	6.25	50.00	-2.293	.002*
	Pozitif Sıra (+)	2	2.50	5.00		
	Nötr (=)	0				
Plasebo (ön-son)	Negatif Sıra (-)	4	6.13	24.50	-.237	.813
	Pozitif Sıra (+)	5	4.10	26.50		
	Nötr (=)	1				
Plasebo (sn-izle)	Negatif Sıra (-)	5	4.60	23.00	-.459	.646
	Pozitif Sıra (+)	5	6.40	32.00		
	Nötr (=)	0				

* Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 12’de verilen Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarına göre deney grubu katılımcıların Otomatik Düşünceler düzeylerinin, ÇOKSPD’ya katılmadan önceki ve programa katıldıktan sonraki puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($z = -2.193$, $p < 0.05$). Fark puanlarının sıra toplamı dikkate alındığında, gözlenen bu farkın son test puanı lehine oldu-

ğu görülmektedir. Sonuçlar deneyi desteklemekte ve ÇOKSPD, öğrencilerin otomatik düşünceler düzeylerinin azalmasında etkili olduğunu göstermektedir şeklinde ifade edilebilir. Yapılan izleme ölçümlerinde ise ($z = -2.193$, $p < 0.05$) otomatik düşüncelerdeki anlamlı azalmanın 4 ay sonra da devam ettiği görülmüştür. Kontrol grubunda ise ($z = -2.599$, $p < 0.05$) istatistiksel olarak ortaya çıkan fark incelendiğinde kontrol grubu öğrencilerinin otomatik düşüncelerinde bir artış olduğu görülmektedir ve plasebo grubunda ise (son: $z = -0.237$, $p > 0.05$; izleme: $z = -0.459$, $p > 0.05$) otomatik düşünceler düzeylerinin düşmesinde bir farklılığın görülmediği söylenebilir.

Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, deney, kontrol ve plasebo grubunda yer alan öğrencilerin ön test, son test ve izleme ölçümleri göz önüne alınarak ortaya çıkan sonuçlar şöyledir; ÇOKSPD'nin uygulandığı deney grubunda yer alan öğrenciler kontrol grubunda yer alan öğrencilerle karşılaştırılmış Otomatik Düşünceler Ölçeği'nin (ODÖ) ön test-son test puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı farklar bulunmuştur. Elde edilen bulgular ÇOKSPD'nin deney grubundaki öğrencilerinin otomatik düşünceler puanlarını azaltmada etkili olduğunu göstermiştir. Bunun yanısıra kontrol grubu ile plasebo grubu arasında ise kontrol grubu lehine anlamlı bir fark olduğu hesaplanmıştır. Veriler incelendiğinde anlamlı farkın kaynağının kontrol grubundaki otomatik düşüncelerde artıştan dolayı ortaya çıktığı görülmektedir.

Yine ÇOKSPD'nin deney grubundaki öğrencilerin Çözüm Odaklı Envanteri'nin (ÇOE) genel toplam ve probleme odaklanma, hedefe yönelim ve kaynakları harekete geçirme olan 3 alt boyutu puanlarını arttırmada etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmada olumlu sonuçlar ortaya çıkaran ÇOKSPD programının, otomatik düşünceleri azaltma ve çözüm odaklı olma eğilimlerini arttırmada uzun süreli etkisinin belirlenebilmesi amacıyla yirmi hafta aradan sonra izleme ölçümleri yapılmıştır. Deney grubuna uygulanan 6 haftalık programın sona ermesinden onaltı hafta sonra, otomatik düşünceler ölçeği ve çözüm odaklı envanter yeniden verilerek izleme ölçümü alınmıştır. Bu sonuçlara göre deney grubunda uygulanan ÇOKSPD programının olumlu etkilerinin devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

ÇOKSPD'nin bireyler üzerindeki etkisi, yapılan pek çok araştırma ve meta-analiz çalışmasında incelenmiştir. Buna göre Kim (2008) tarafından 22

araştırmanın meta-analiz sonuçlarına göre yaklaşımın davranışsal problemlerin sağaltımında oldukça işlevsel olduğu saptanırken, Gingerich ve Peterson' ın (2012) betimsel nitelikli 43 çalışması -çocukların akademik ve davranış sorunları (14 çalışma), erişkin ruh sağlığı (10 çalışma), evlilik ve aile (6 çalışma), mesleki rehabilitasyon (5 çalışma), sağlık ve yaşlanma (5 çalışma), suç ve suçluluk (4 çalışma) - ise yaklaşımın, bireylerin sorunlarının çözümünde pozitif yönde %74 etkili olduğunu göstermiştir. 43 çalışmanın 32'sinde ÇOKSPD'nin bireyler üzerindeki sağaltıcı etkisi bulgulanmıştır. Bu araştırmaların yanı sıra Yuan ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada ise kayıp yaşamış olan yaşlı bireylerin yaşadıkları üzücü süreci aşmalarına dönük ÇOKSPD'den yararlanılmış ve danışma alan bireylerin yaşadıkları sürecin daha güçlü bir şekilde üstesinden geldikleri, sürece karşı olan bakış açılarının kendilerini sağaltıcı yönde değiştiği saptanmıştır. Çalışmada özellikle bireylerin yeniden karar verme, kendini düzenleme ve değişiklik süreçlerinin belirgin olarak pozitif yönlü değişimler içerdiği de dikkat çekmekte, kendilerini keder ve bunun verdiği zarardan kurtarma konusunda güçlü bir şekilde yetkinleştikleri görölmektedir.

Aile/ift terapisi, bireysel danışmalar ve grup danışmaları, cinsel terapi, cinsel istismar vakaları, akıl sağlığı, madde kullanımı, yeme bozuklukları, şizofreni tedavisi gibi farklı alanlarda hatta kişisel gelişim kitaplarında dahi işlevsel olarak kullanılan çözüm odaklı terapinin (Smith, 2010) uygulandığı özgün bir araştırmanın da psikiyatri koğuşunda yatan bir hastayla yapıldığı görölmektedir. Rhodes ve Jakes (2002) tarafından yapılan çalışmada şeytanların kendisini ziyaret ettiğine inanan bir danışan ile çalışılmış ve süreçte danışanın etkileyici bir değişime girerek günlük aktivitelerini olumlu yönde geliştirdiği ve otomatik inançlarını değiştirdiği kaydedilmiştir. özüm odaklı yaklaşımın uygulanmaya başlandığı tarihten günümüze kadar olan süreçte, bu danışma modelinin hemen hemen tüm problem türlerinde etkili olduğu (Iveson, 2002) ve özellikle danışanların güçlü yönlerine odaklanması bağlamında mümkün olan en kısa sürede olumlu geri bildirimler alındığı (Rotwell, 2005) düşünölmektedir. Lindforss ve Magnusson tarafından (1997) İsveç' te bulunan bir hapisanedeki suçlularla çözüm odaklı yaklaşım çalışmış ve çalışmada deney grubundaki suçluların kontrol grubuna göre yeni bir suça tekrar girme oranlarının anlamlı derecede düştüğü görölmüştür.

Piercy, Lipchik ve Kiser' e (2000) göre çözüm odaklı yaklaşımı benimseyen danışmanlar, danışanların duygularının yanında düşüncelerine de odaklanmalı, başka bir ifadeyle hem duygu hem de düşünce birlikte çalışmalıdır. Duygu, davranış ve biliş süreçleri, danışanların kendi yaşantılarıyla ilgili farklı yönleri ifade etse de (Kiser vd., 1993; Lipchik, 1999) bunun yanı sıra danışanların yaşamlarında "duygusal uyum"a yöneldikleri görülmektedir (Bowers, 1981). Danışanların hissettiği olumsuz duygular ise geçmişe, şimdiye ve gelecekteki yaşamlarına yönelik olumsuz bakış açılarıyla ilişkilidir. Çözüm odaklı yaklaşım, danışanların duygu, biliş ve davranışları arasındaki bağlantıları vurgulamakta, olumsuz duygu ve bakış açıları için pratik çözümler üretebilmelerini sağlamakta (Miller ve Shazer, 2000) ve çözüm odaklı düşünce, bireylerin çeşitli durumlara uyum sağlamasında oldukça etkili gözükmektedir (Hosseinpour, Jadidi, Mirzaian ve Hoseiny, 2016).

Tıbbi yardım alan hastalara yönelik yapılan ve çözüm odaklı kısa süreli terapinin kullanıldığı araştırmaların meta analizini yapan Zhang ve arkadaşları (2017), ÇOKSPD'nin hastalar üzerindeki psikososyal sonuçlarını incelemiş ve genel olarak bu yaklaşımın hastalar üzerinde olumlu, önemli bir etkisinin olduğunu bulmuştur. Terapilerin hastaların psikososyal durumlarında meydana getirdiği sağaltıcı etkinin yanı sıra terapilerle hasta davranışlarının da olumlu bir eğilime girdiği saptanmıştır. Bireylerin psikolojik sorunlarını içselleştirmesi ile bu

sorunların yine birey tarafından davranışsal bağlamda dışsallaştırılması arasındaki güçlü ilişki (Dutton ve Karakanta, 2013; Eisenberg vd., 2001) düşünüldüğünde ÇOKSPD yaklaşımının davranış üzerindeki olumlu etkisinin içsel süreçlere de yansımaları kaçınılmaz gözükmektedir (Zhang vd., 2017).

Sharry, Darmody ve Madden (2002) kendine zarar verme - intihar eğilimli hastalarla yaptıkları bir araştırmada çözüm odaklı yaklaşımı kullanmışlar; amaç olarak ise danışanların güçlü yönlerini ortaya çıkarma, sorunlarıyla baş etme becerilerini geliştirme, anlamlı hedefler belirleme ve olumlu bir gelecek kurmaya dönük öngörülerini geliştirmeye odaklanmışlardır. Sonuç olarak ilaç tedavisi ile birlikte yürütülen çözüm odaklı yaklaşımın hastalar üzerindeki olumlu etkisinin, diğer geleneksel modellere göre daha işlevsel olduğu ve yaklaşımın değişimi kolaylaştırdığı bulgulanmıştır.

Çözüm odaklı çalışmalar incelediğinde, kendine uygun ve gerçekçi hedefler belirleyebilen, bulduğu çözümlerin uygulayabilen ve potansiyelini

doğru bir şekilde kullanabilen bir üniversite öğrencisi akademik başarı gösterebilir, kişilerarası ilişkiler kurabilir ve yaşamının olumlu yanlarını görebilir (Perry, 2014). Meydan (2013) ise, çözüm odaklı yaklaşımın öğrenciler üzerinde olumlu etkileri olduğunu görmüştür. Bu olumlu etkiler, öğrencilerin daha düşük düzeyde depresyon yaşamalarını sağlarken hedefe ulaşma düzeylerinde artış göstermiştir. Öğrencilerin anksiyete, stres, depresyon ve problemi çözememe gibi sorunların çözüme kavuşmasında çözüm odaklı düşünmenin etkili olduğuna ilişkin görüşler vardır (Gingerich ve Peterson, 2013; Grant, 2013; Kramer ve diğ., 2015; Bilge ve Engin, 2016; Reddy ve diğ., 2015; Carr, Smith ve Simm, 2014; Valve ve diğ., 2013; Davies, Morriss ve Glazebrook, 2014); alkol bağımlılığı (Spilsbury, 2012); saldırganlık eğilimleri ve şiddetin olumsuz sonuçlarını giderebilme (Bulut, 2008; Atasayar, Bilgin ve Berberođlu, 2010); öfke kontrolü (Tuna, 2012); davranış problemleri (Franklin, Moore ve Hopson, 2008; Corcoran, 2006), sınav kaygısı (İşlek, 2006; Atasayar ve Bilgin, 2010); akademik güçlükler ve akademik başarıyı arttırmada (Daki ve Savage, 2010; Utterback, 2011); benlik algısı (Grant ve O'Connor 2010); hayata umutla bakma ve boyun eğici davranışların azalmasında (Köktuna, 2007); psikolojik iyi oluş (Seidel & Hedley, 2008) kişilerarası ilişkiler (Reimer ve Chatwin, 2006); sosyal fobi ile başa çıkmada (George, 2008; Ateş, 2014); güvengenlik becerisini arttırmada (Ateş, 2015); problem çözmede artış ve sınav kaygısında azalma (Sarıcı-Bulut, 2008; İşlek, 2006); Üniversite öğrencilerinin ruminasyon düzeylerinin azaldığı (Sarıçam, 2014); tükenmişlik düzeylerini düşürdüğü (İlbaý, 2014), Grant ise (2008) bir çalışmasında, ÇOT'un katılımcıların hedefi belirleme ve hedefe ulaşma düzeyinde yükseliş sağladığı, ancak psikolojik iyi oluş düzeylerinde ise bir değişim sağlamadığını belirtmiştir. Çözüm odaklı kısa süreli terapi/psikolojik danışma ile ilgili alanyazın tarandığında çözüm odaklı kısa süreli terapi odaklı grupla psikolojik danışma ve psiko-eğitim programlarının yurtiçinde ve yurt dışında olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir.

Benzer şekilde deneysel çalışmalar ve güncel bazı programlar öğrencilerin olumsuz otomatik düşüncelerinin azaltılmasında önleyici ve iyileştirici bir rol oynayabilmektedir. Bu çalışmalardan birinde, 14 hafta mindfulness (farkındalık) meditasyon eğitimi verilen 39 üniversite öğrencilerinin otomatik düşüncelerinin azaldığı ve yaşam doyumlarının arttığını bulunmuştur (Ritvo, Vora, Irvine, Mongrain, Azargive, Azam, Pirbaglou, Guglietti, Wayne, Perez, ve Cribbie, 2013). Bir diğer çalışmada, Cho, Ryu, Noh, Lee (2016),

Japonya’da günlük nefes alma egzersizlerinin üniversite öğrencilerinin so-nav kaygısı ve pozitif otomatik düşüncelere etkisini inceledikleri çalış-malarında, nefes alma egzersizi sayesinde öğrencilerin pozitif olumlu düşünmeyi arttırdığı yönünde bir sonuca ulaşmışlardır. Bir diğer çalışmada ise, 12 hafta boyunca web tabanlı bilişsel davranışçı terapisi uygulanan üniversite öğ-rencilerinin mükemmeliyetçilik, kaygı, depresyon, olumsuz otomatik dü-şünce ve algılanan stres düzeyleri araştırılmış ve, bilişsel davranışçı terapi-nin mükemmeliyetçilik ve olumsuz otomatik düşüncelerin düşmesinde anlamlı etkileri olduğunu bulmuşlardır (Radhu, Zafiris, Daskalakis, Arpin-Cribbie, Phil, Ritvo, 2012). Kabul ve kararlılık terapisi (ACT) uygulanan 22 üniversite öğrencisinin 12 seans sonunda depresif belirtiler, özgüven ve olumsuz otomatik düşüncelerde olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koy-muştur (Hinton ve Gaynor, 2010). Lappalainen, Langrial, Oinas-Kukkonen, Tolvanen ve Lappalainen (2015), tarafından web temelli yapılan bir diğer kabul ve kararlılık terapisinde ise, 39 psikoloji bölümü öğrencisiyle gerçek-leştirdikleri deneysel çalışmalarında, 7 haftalık müdahale programlarının ardından 12 aylık takip sonrası, öğrencilerin, depresif belirtilerinin ve olum-suz otomatik düşüncelerinin azaldığı bulunmuştur. Varol, Karakaş, Bedel (2015), 8 hafta süresince ve 11 üniversite öğrencisinden oluşan deney gru-buyla yaptıkları çalışmada, stresle başa çıkma eğitiminin olumsuz otomatik düşünmeyi azaltmada etkili olduğunu bulmuşlardır. Meriç ve Oflaz (2013), bilişsel yaklaşım temelinde yaptıkları araştırmalarında ise yaygın anksiyete tanısı bireylerin otomatik düşüncelerinin anlamlı düzeyde azaldığını bul-muşlardır.

Bulgular incelendiğinde, ÇOKSPD’nın, katılımcıların otomatik düşünce-lerinin azaltılmasında etkili olduğu söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlar hem yurt içinde hem de yurt dışında yapılan bazı benzer çalışmalarla des-teklenmektedir (Demirci, ve Erden, 2016; Duarte, Miyazaki, Blay, & Sesso, 2009; Gruber, Moran, Roth, & Taylor, 2001; Norton, 2008; Sapmaz, 2011; Sertelin Mercan, 2007; Sütçü, Aydın, ve Sorias, 2010; Taube-Schiff, Suvak, Antony, Bieling, & McCabe, 2007; Thienemann, Martin, Cregger, Thomp-son, & Dyer-Friedman, 2001; Hiçdurmaz, 2001; Gültekin, 2014).

Bilişsel bakış açısına göre terapide amaç danışanların otomatik düşünce-lerinin yerine kendilerinin akılcı ve alternatif açıklamalar koyabilir hale gelmesini sağlamaktır (Türkçapar, 2014). Bireyler otomatik düşüncelerinin farkına vardıklarında, düşüncelerinin geçerliliğini ve işlevini de farketmeye

başlarlar. İşlevsel olmayan otomatik düşüncelerini fark eden birey objektif bir değerlendirme yaparak duygu durumu ve davranışlarını da değiştirebilecek alternatif ve işlevsel bir düşünce sistemine geçebilir (Beck, 2014). Bu grup çalışmasına katılan bireylerin yani deney grubundaki katılımcıların otomatik düşüncelerini tanımaları, bilişsel çarpıtmalarını bulmaları, alternatif açıklamalar yapabilmeleri için teknikler kullanılarak ve ev ödevleri verilerek katılımcıların yeni bir düşünce şeması ve aynı zamanda olumlu bir düşünce şeması edinmelerine yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada da ÇOKSPD'nun deneklerin otomatik düşüncelerini azaltmada ve devam ettirmede etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca çözüm odaklı toplam puanında, probleme odaklanma, hedefe belirleme ve kaynakları harekete geçirmede de olumlu artışın olduğu ve bu durumun izleme ölçümlerinde de devam ettiği bulunmuştur. Görüldüğü gibi alan yazındaki bir çok araştırmanın bulgusu bu araştırmanın bulguları ile paralellik göstermektedir. Katılımcıların oturumlara aksatmadan ve gönüllü olarak gelmeleri bunun yanı sıra programın içeriğine uygun davranıp direnç göstermeyerek önemli katkılar sundukları düşünülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de rehberlik ve psikolojik danışmanlık programlarını tamamlayan, psikolojik danışmanların büyük bir bölümü okullarda, okul psikolojik danışmanı olarak görev yapmaktadır. Bu nedenle çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma yaklaşımının hem kuramsal hem de uygulamalı olarak öğrencilere öğretecek bir seçmeli dersin programa eklenmesi düşünülebilir. Ayrıca deneysel çalışmaların Türkiye'de yetersiz olduğu da görülmektedir.

Öneriler

Bu çalışmadan ortaya çıkan sonuçlara göre yeni yapılacak araştırmalarda, RPD programında eğitim gören öğrencilerle farklı psikolojik danışma kuramları temelinde farklı sınıf düzeylerinde grupla psikolojik danışma programlarının etkisi incelenebilir. Ayrıca bilinmektedir ki; uzun dönemli programların kısa dönemli programlara göre etkisi çok daha fazladır. Bundan dolayı uzun dönemli programların yapılması önerilebilir. İleriki zamanlarda yapılacak çalışmalarda ek oturumlar periyodik olarak uygulanarak pekiştiricilik sağlanabilir ve uzun dönem sonundaki etkisi araştırılabilir. Psikolojik Danışman (okul psikolojik danışmanı ve/veya okul psikoloğu) adaylarına

mesleklerini yerine getirirken kendi grup çalışmalarında kullanabilmeleri için çözüm odaklı psikolojik danışma hem kuramsal hem de uygulamalı olarak daha detaylı bir şekilde RPD lisans programlarında yer verilerek öğretilir.

Bir diğer açıdan bakıldığında ise farklı üniversitelerde ve farklı sınıf düzeylerinde araştırmaların sayısının artırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çözüm odaklı psikolojik danışma kuramının uygulama süreci gibi diğer birçok psikolojik danışma kuramlarının uygulama süreçleri lisans programlarında yer alabilir. Çözüm odaklı psikolojik danışma ve diğer psikolojik danışma yöntem ve teknikleri psikolojik danışman adaylarının göreve başlamadan önce kendilerinde uygulamaları gereken kuramlardır. Bir psikolojik danışman adayının ilk olarak kendisinin psikolojik danışma sürecinden geçmesi gerektiği unutulmamalıdır. Ülkemizdeki psikolojik danışman eğitimindeki en önemli eksiklerden birisi de budur. Bu nedenle her psikolojik danışman adayının böyle bir süreçten (bireysel ya da grupla psikolojik danışma) geçmelerinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, buna benzer psikolojik danışma kuramlarının uygulanmasında üniversitedeki akademisyenlerin ve alanda görev yapan psikolojik danışmanların önemli görevleri olacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırma Aksaray Üniversitesi RPD ana bilim dalında öğrenim gören öğrenciler ile sınırlıdır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise izleme ölçümünün daha uzun zaman sonunda yapılmamış olmasıdır. Bu nedenle araştırmanın sonuçlarının daha uzun süreli etkisinin incelenmemiş olması bir sınırlılıktır. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda bu sınırlılıkların dikkate alınması önerilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effect of Solution-Focused Group Counseling
with Psychological Counselor Candidates on
Solution-Focused Tendency and Automatic
Thoughts**

*

Rezzan Gündoğdu
Aksaray Üniversitesi

Trying to adapt to today's world, to exist and to be spiritually and physically healthy, humankind seems willing to develop new ways of thinking and try different solutions in order to find their own solutions, to understand themselves and the world and to live a more meaningful life. To this end, psychological counseling and/or therapy processes that help individuals with searches and efforts work on different approaches. The solution-oriented approach is one of these different approaches. Based on individuals' resources and resilience, solution-focused approach shows how the client can use these following the path of purposeful and positive change. Although there has been a growing interest in this approach, there are few studies where this approach is applied (Grant et al., 2012).

Constructed on three main dynamics based on the principles of "do not repair if it not broken", "apply functioning solutions" and "try different solutions instead of insisting on non-functioning solutions", Solution-Focused Brief Group Counseling Approach (SFBC) (Sklare, 1997) is an approach focusing on individual's own resources and resilience. The basic assumption of the approach is that focusing on solution is to direct the client to think and talk about the solutions of their problems instead of thinking about their problems (Gingerich & Wabeke, 2001).

Another important concept of the study is "automatic thoughts". While Beck conceptualizes the cognitive structure of the individual, he examines cognitions under two main headings, namely automatic thoughts and schemes (Türkçapar, 2018). Introduced by Beck, cognitive therapy suggests a directive and structured approach enabling the client to be active for various mental disorders, while building this construction on basic stones such

as automatic thought, scheme and beliefs (Arkar, 1993). One study showed that as the automatic thoughts of university students increase, mental health problems also increase (Calvete & Connor-Smith, 2005).

The participants of the study are emerging adults aged between 18 and 25. These individuals are considered as neither adolescents nor adults (Arnett, 2000). During emerging adulthood, individuals experience more stress and negative emotions compared to individuals in other developmental periods due to unsteadiness, indecision, negativity, seeking identity, transition to adulthood and having many options (Schulenberg & Zarrett 2005). This age range corresponds to university years for many young people. The young individual in emerging adulthood finds themselves in some challenging experiences and if this is not resolved, this may turn into important mental health problems in the long term (Akin, 2009).

Based on all above-mentioned information, the study aimed to enable participants to realize solution-focused thinking and behavior and to decrease their automatic thoughts by the solution-focused brief group counseling program (SFBGCP) developed and applied by the researcher. The hypotheses of the study are:

1. There will be a statistically significant increase in the Solution-Focused Inventory total and subscale (problem disengagement, goal orientation, resource activation) scores of the experimental group who participated in the SFBGCP compared to the participants in the control and placebo group. There will be a significant decrease in the Automatic Thoughts Questionnaire. This decrease will also be evident in the follow-up measurements that will be administered four months after the completion of the program.
2. Compared to the participants in the control and placebo group, there will be a significant difference between the Problem Disengagement subscale pretest-posttest scores of the experimental group participants taking part in the SFBGCP in favor of the posttest and between their the posttest and follow-up-test scores in favor of the follow-up test.
3. Compared to the participants in the control and placebo group, there will be a significant difference between the Goal Orientation subscale pretest-posttest scores of the experimental group participants taking part in the SFBGCP in favor of the posttest and between their the posttest and follow-up-test scores in favor of the follow-up test.

4. Compared to the participants in the control and placebo group, there will be a significant difference between the Resource Activation subscale pretest-posttest scores of the experimental group participants taking part in the SFBGCP in favor of the posttest and between their the posttest and follow-up-test scores in favor of the follow-up test.
5. Compared to the participants in the control and placebo group, there will be a significant difference between the total scale pretest-posttest scores of the experimental group participants taking part in the SFBGCP in favor of the posttest and between their the posttest and follow-up-test scores in favor of the follow-up test.
6. Compared to the participants in the control and placebo group, there will be a significant difference between the Automatic Thoughts Questionnaire pretest-posttest scores of the experimental group participants taking part in the SFBGCP in favor of the posttest and between their the posttest and follow-up-test scores in favor of the follow-up test.

SFBGCP developed by the researcher within the scope of this study is a program based on solution-focused therapy theory. A total of six sessions were developed, each session being 60-90 minutes. The program was developed in order to ensure that participants gain awareness of their emotions, thoughts and behaviors, to achieve their behavioral goals set at the first session, and to achieve their goals by carrying out practices towards increasing their change and development. With the placebo group, participants' recommendations and comments about the deficiencies, wishes and needs in their trainings were discussed. The sessions lasted about 60 minutes and consisted of six sessions. No work was done with the control group.

For the study findings, experimental group participants taking part in the SFBGCP and participants in the control and placebo group were compared. According to the study findings, there were significant differences between the Automatic Thoughts Questionnaire (ATQ) pretest-posttest mean scores in favor of the experimental group. These findings indicate that SFBGCP is effective in decreasing the automatic thoughts scores of the students in the experimental group.

Furthermore, SFBGCP also shows that it is effective in increasing Solution-Focused Inventory (SFI) total scores and its three subscale (problem disengagement, goal orientation, resource activation) scores of the students in the experimental group. In the study, the SFBGCP, which produced posi-

tive results, was effective in decreasing automatic thoughts of the students and increasing their tendency to be solution-oriented.

Kaynakça / References

- Akın, A. (2010). Self-compassion and interpersonal cognitive distortions. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 1-9.
- Arkar, H. (1992). Beck'in depresyon modeli ve bilişsel terapisi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 5(1-3), 37-40.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469.
- Atasayar, M., ve Bilgin, O. (2010). Sınav kaygısı ile baş etmeye yönelik çözüm odaklı grupla psikolojik danışma programı. III. *Uygulamalı PDR Kongresi (10-12 Aralık)*, Ankara.
- Atasayar, M., Bilgin, O., ve Berberoğlu, G. (2010). Kısa süreli çözüm odaklı yaklaşım ve aile içi iletişimi arttırmaya yönelik psiko-eğitim çalışması. III. *Uygulamalı PDR Kongresi (10-12 Aralık)*, Ankara.
- Ateş, B. (2015). Üniversite öğrencilerinin güvengenlik becerileri üzerinde çözüm odaklı grupla psikolojik danışmanın etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 832-841.
- Ateş, B. (2014). *Üniversite öğrencilerinin sosyal fobi ile başa çıkmalarında çözüm odaklı grupla psikolojik danışmanın etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Aydın, G., ve Aydın, O. (1990). Otomatik düşünceler ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(24), 51-55.
- Beck, A.T. (1976). Cognitive therapy and the emotional disorders. (Çev. A. Türkcan, V. Öztürk), *Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar*. Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Beck, J.S. (2001). *Bilişsel terapi: Temel ilkeler ve ötesi*. (Çev. Ed. F Balkaya, A İlden Koçkar), Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 2006.
- Beck, A. T. (Ed.). (1979). *Cognitive therapy of depression*. Guilford press.
- Beck, A. T., Brown, G., Steer, R. A., Eidelson, J. I., ve Riskind, J. H. (1987). Differentiating anxiety and depression: A test of the cognitive content-specificity hypothesis. *Journal of Abnormal Psychology*, 96(3), 179.
- Beck, J. S., ve Beck, A. T. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. New York: Guilford press.
- Beck, J. S. (1995). *Cognitive therapy: basics and beyond*. New York: The Guilford Press.

- Beck, A.T. ve Haigh, E.A. (2014). Advances in cognitive theory and therapy: The generic cognitive model. *Annual Review of Clinical Psychology*, 10 (1-24).
- Akın, A. (2009). Self-compassion and Submissive Behavior. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 138-174.
- Bilge, A., ve Engin, E. (2016). Kisilerarasi iliskiler kurami temelli çözüm odakli terapisinin etkinligi: Geriye dönük bir inceleme/Effectiveness of the solution focused therapy which is based on interpersonal relationship theory: retrospective investigation. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(4), 261.
- Bowen, S., Witkiewitz, K., Dillworth, T. M., ve Marlatt, G. A. (2007). The role of thought suppression in the relation between mindfulness meditation and alcohol use. *Addictive Behaviours*, 32, 2324-2328.
- Bower, G. H. (1981). Mood and memory. *American Psychologist*, 36 (2). 129-148.
- Bowers, J. W., Metts, S. M., ve Duncanson, W. (1985). Emotion and interpersonal communication. J. Knapp & G. Miller (Ed.), *Handbook of interpersonal communication*, Beverly Hills: CA. Sage.
- Bulduk, S. 2003. *Psikolojide deneysel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Bulut Serin, N. ve Derin, R. (2008). İlköğretim öğrencilerinin kişilerarasi problem çözme becerisi algıları ve denetim odağı düzeylerini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 1-18.
- Büyükoztürk, S. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Calvete, E., ve Connor-Smith, J. K. (2005). Automatic thoughts and psychological symptoms: A cross-cultural comparison of American and Spanish students. *Cognitive Therapy and Research*, 29(2), 201-217.
- Carr, S. M., Smith, I. J., ve Simm, R. (2013). Solution-focused brief therapy from the perspective of clients with long-term physical health conditions. *Psychology Health and Medicine*, 19(4), 384-391.
- Cho, H., Ryu, S., Noh, J., ve Lee, J. (2016). The effectiveness of daily mindful breathing practices on test anxiety of students. *PloS one*, 11(10), e0164822.
- Christie, H., Tett, L., Cree, V. E., Hounsell, J., ve McCune, V. (2008). 'A real rollercoaster of confidence and emotions': Learning to be a university student. *Studies in Higher Education*, 33(5), 567-581.
- Corcoran, J. (2006). A comparison group study of solution- focused therapy versus treatment as usual for behavior problems in children. *Journal of Social Service Research*, 33(1), 69-81.

- Corey, C. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayınları.
- Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*, Çev. T. Ergene, Ankara:mentis yayınları.
- Coyne, J. C., ve Gotlib, I. H. (1983). The role of cognition in depression: a critical appraisal. *Psychological Bulletin*, 94(3), 472-505.
- Daki, J., & Savage, R. S. (2010). Solution-focused brief therapy: Impacts on academic and emotional difficulties. *The Journal of Educational Research*, 103(5), 309-326.
- Davies, E. B., Morriss, R., ve Glazebrook, C. (2014). Development and usability of a website-based depression literacy intervention for university students in Nottingham. *Division of Psychiatry & Applied Psychology*, The University of Nottingham, Nottingham, UK.
- Davison, G.C. ve Neale J.M. (1998) *Anormal psikolojisi* (Çev. Ed. İ Dağ). Ankara:Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 2004.
- Demirci, İ., ve Erden, S. (2016). Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışma uygulamasının 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygısına etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 43(43), 67-83.
- Der Pan, P. J., Deng, F. L. Y., Tsai, S. L., ve Yuan, S. J. (2015). Using Kollar's solution-focused pastoral counseling for bereaved clients: The process of empowerment from clients' perception. *Psychological Reports*, 116(1), 127-148.
- Doğan, S. (1999). Çözüm-odaklı kısa süreli terapi: Kuramsal bir inceleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 23-38.
- Doğan, S. (2000). Okul psikolojik danışmanları için yeni ve pratik bir yaklaşım: Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 25(116), 59-64.
- Duarte, P. S., Miyazaki, M. C., Blay, S. L., ve Sesso, R. (2009). Cognitive-behavioral group therapy is an effective treatment for major depression in hemodialysis patients. *Kidney International*, 76(4), 414-421.
- Dutton, D. G., & Karakanta, C. (2013). Depression as a risk marker for aggression: A critical review. *Aggression and Violent Behavior*, 18(2), 310-319.
- Eisenberg, D., Gollust, S. E., Golberstein, E., ve Hefner, J. L. (2007). Prevalence and correlates of depression, anxiety, and suicidality among university students. *American journal of Orthopsychiatry*, 77(4), 534-542.

- Eisenberg, N., Gershoff, E. T., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Cumberland, A. J., Losoya, S. H., ... ,Murphy, B. C. (2001). Mother's emotional expressivity and children's behavior problems and social competence: Mediation through children's regulation. *Developmental Psychology*, 37(4), 475.
- Franklin, C., Moore, K., ve Hopson, L. (2008). Effectiveness of solution-focused brief therapy in a school setting. *Children & Schools*. 30(1),15-26.
- George, M. C. (2008). Solution-focused therapy: Strength-based counseling for children with social phobia. *Journal of Humanistic Counseling, Education Development*. 47, 144-156.
- Gingerich, W. J., ve Peterson, L. T. (2013). Effectiveness of solution-focused brief therapy: A systematic qualitative review of controlled outcome studies. *Research on Social Work Practice*, 23(3), 266-283.
- Gingerich, W. J., ve Wabeke, T. (2001). A solution-focused approach to mental health intervention in school settings. *Children & Schools*, 23(1), 33-47.
- Grant, A. M. (2011). The solution-focused inventory: A tripartite taxonomy for teaching, measuring and conceptualising solution-focused approaches to coaching. *The Coaching Psychologist*, 7(2), 98-106.
- Grant, A. M. , Cavanagh, M. J. , Kleitman, S. , Spence, G. , Lakota, M. ve Yu, N. (2012). Development and validation of the solution-focused inventory. *The Journal of Positive Psychology*. 7(4), 334-348.
- Grant, A. M. (2008). Personal life coaching for coaches-in-training enhances goal attainment and insight, and deepens learning. *Coaching: An International Journal of Research. Theory and Practice*. 1(1), 47-52.
- Grant, A. M. (2013). Steps to Solutions: A process for putting solution-focused coaching principles into practice. *The Coaching Psychologist*, 9(1), 36-44.
- Grant, A. M., ve O'Connor, S. A. (2010). The differential effects of solution-focused and problem-focused coaching questions: A pilot study with implications for practice. *Industrial and Commercial Training*, 42(2), 102-111.
- Gruber, K., Moran, P. J., Roth, W. T., ve Taylor, C. B. (2001). Computer-assisted cognitive behavioral group therapy for social phobia. *Behavior Therapy*, 32(1), 155-165.
- Haaga, T.,Dyck, M. ve Ernst, D. (1991). Empirical status of cognitive theory of depression. *Psychological Bulletin*. 110 (2).
- Hefferon, K., ve Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications*. McGraw-Hill Education (UK).

- Hiçdurmaz, Ö. G. D. D., ve Öz, F. (2011). Benliğin bilişsel yaklaşımla güçlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 18(2), 68-78.
- Hinton, M. J., ve Gaynor, S. T. (2010). Cognitive defusion for psychological distress, dysphoria, and low self-esteem: A randomized technique evaluation trial of vocalizing strategies. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 6(3), 164.
- Hollon, S. D., ve Kendall, P. C. (1980). Cognitive self-statements in depression: Development of an automatic thoughts questionnaire. *Cognitive Therapy and Research*, 4(4), 383-395.
- Hosseinpour, N., Jadidi, M., Mirzaian, B., ve Hoseiny, H. (2016). The efficiency of solution-focused brief therapy on adjustment problems of female students in Amol, Iran. *International Journal of School Health*, 3(1).
- Iveson, C. (2002). Solution-focused brief therapy. *Advances in Psychiatric Treatment*, 8, 149-157.
- İlbay, A.B. (2014). *Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- İşlek, M. (2006). *Çözüm odaklı yaklaşıma göre düzenlenmiş snav kaygısıyla başa çıkma eğitim programının üniversiteye hazırlanan öğrencilerin sınav kaygısı düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jain, S., Shapiro, S. L., Swanick, S., Roesch, S. C., Mills, P. J., Bell, I., ve Schwartz, G. E. (2007). A randomized controlled trial of mindfulness meditation versus relaxation training: effects on distress, positive states of mind, rumination, and distraction. *Annals of Behavioral Medicine*, 33(1), 11-21.
- Karahan, F. Ş., ve Hamarta, E. (2015). Çözüm odaklı envanter: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *İlköğretim Online*, 14(2).
- Kim, J. S. (2008). Examining the effectiveness of solution-focused brief therapy: A meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 18(2), 107-116.
- Kiser, D. J., Piercy, F. P., ve Lipchik, E. (1993). The integration of emotion in solution-focused therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 19(3), 233-242.
- Köktuna, Z. S. (2007). *Çözüm odaklı kısa terapi tekniğinin alt sosyo-ekonomik seviyedeki kadınların geleceğe umut ile bakabilme ve boyun eğici davranışlarına etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kramer, J., Conijn, B., Oijevaar, P., ve Riper, H. (2014). Effectiveness of a web-based solution-focused brief chat treatment for depressed adolescents and young adults: Randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research*, 16(5), 141-153.
- Lappalainen, P., Langrial, S., Oinas-Kukkonen, H., Tolvanen, A., ve Lappalainen, R. (2015). Web-based acceptance and commitment therapy for depressive symptoms with minimal support: a randomized controlled trial. *Behavior Modification*, 39(6), 805-834.
- Lindfors, L., & Magnusson, D. (1997). Solution-focused therapy in prison. *Contemporary Family Therapy*, 19(1), 89-103.
- Lipchik, E. (1999). Theoretical and practical thoughts about expanding the solution-focused approach to include emotions. Evolving brief therapy: In honor of John H. Weakland, içinde (s.157-177). Gelena, IL: Geist & Russell.
- MacDonald, A. J. (2007). *Solution-focused therapy: Theory, Research and Practice* (1st Ed.). London: Sage Publications Inc.
- Mercan, Ç. S., ve Yavuzer, H. (2007). Bilişsel-davranışçı yaklaşımla bütünleştirilmiş sosyal beceri eğitiminin ergenlerin sosyal kaygı düzeyine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1187-1202.
- Meriç, M., ve Oflaz, F. (2013). Anksiyete bozukluğu olan hastalarda bilişsel yaklaşım temelli hemşirelik uygulamasının hastaların tedaviyle ilgili otomatik düşünceleri üzerine etkisi. *Psikiyatri Hemşireleri Derneği*, 4(3), 109-118.
- Meydan, B. (2013). Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma: Okullardaki etkililiği üzerine bir inceleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 120-129.
- Miller, G., ve De Shazer, S. (2000). Emotions in solution-focused therapy: A re-examination. *Family Process*, 39(1), 5-23.
- Murdock, N. L. (2016). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. (F. Akkoyun, Çev. Edt.) Ankara: Nobel Yayınevi.
- Norton, P. J. (2008). An open trial of a transdiagnostic cognitive-behavioral group therapy for anxiety disorder. *Behavior Therapy*, 39(3), 242-250.
- O'Connell, B. (2001). *Solution-focused stress counselling*. London: Continuum.
- Perry, C. (2014). Solution focused brief therapy applied to diverse classroom settings in a Four-Year University. *Creative Education*, 5(22), 1943-1946.
- Piercy, F. P., Lipchik, E., ve Kiser, D. (2000). Miller and de Shazer's article on "emotions in solution-focused therapy". *Family Process*, 39(1), 25-28.

- Purdon, C., ve Clark, D. A. (2005). *Overcoming obsessive thoughts: How to gain control of your OCD*. New Harbinger Publications.
- Quick, E. K. (1996). *Doing what works in brief therapy: A strategic solution-focused approach*. San DiegoCalifornia: Academic Press.
- Radhu, N., Daskalakis, Z. J., Arpin-Cribbie, C. A., Irvine, J., ve Ritvo, P. (2012). Evaluating a web-based cognitive-behavioral therapy for maladaptive perfectionism in university students. *Journal of American College Health*, 60(5), 357-366.
- Ramel, W., Goldin, P. R., Carmona, P. E., & McQuaid, J. R. (2004). The effects of mindfulness meditation on cognitive processes and affect in patients with past depression. *Cognitive therapy and research*, 28(4), 433-455.
- Reddy P.D., Thirumoorthy, A., Vijayalakshmi, P., ve Hamza, M.A. (2015). Effectiveness of solution-focused brief therapy for an adolescent girl with moderate depression. *Indian J Psychol Med*. 37(1), 87-97.
- Reimer, W. L., ve Chatwin, A. (2006). Effectiveness of solution focused therapy for affective and relationship problems in a private practice context. *Journal of Systemic Therapies*, 25(1), 52-67.
- Rhodes, J., & Jakes, S. (2002). Using solution-focused therapy during a psychotic crisis: a case study. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 9(2), 139-148.
- Ritvo, P., Vora, K., Irvine, J., Mongrain, M., Azargive, S., Abid Azam, M., ve Cribbie, R. A. (2013). Reductions in negative automatic thoughts in students attending mindfulness tutorials predicts increased life satisfaction. *International Journal of Educational Psychology*, 2(3), 272-296.
- Rothwell, N. (2005). How brief is solution focussed brief therapy? A comparative study. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 12(5), 402-405.
- Sapmaz, F. (2011). *Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışmanın sosyal anksiyete, reddedilme duyarlılığı ve kişilerarası duyarlılık üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Sarı Bulut, S. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sınav kaygıları, saldırganlık eğilimleri ve problem çözüme becerilerindeki yetersizliklerin sağaltımında grupla çözüm odaklı kısa terapinin etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sarıçam, H. (2014). *Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşıma dayalı bir müdahale programının ruminasyon üzerinde etkisi*. Yayınlanmamış doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.

- Savasir, I. and Sahin, N.H. (1997) *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 23-38.
- Savaşır, I., Soygüt, G., ve Kabakçı, E. (2003). *Bilişsel-davranışçı terapiler*. (3. Baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Sertelin, M. Ç. Ve Yavuzer, H. (2017). Bilişsel davranışçı yaklaşımla bütünleştirilmiş sosyal beceri eğitiminin ergenlerin sosyal kaygı düzeyine etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (63). 1187-1202.
- Sertelin, M. Ç. (2007). *Bilişsel- davranışçı yaklaşımla bütünleştirilmiş sosyal beceri eğitiminin ergenlerin sosyal kaygı düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Schulenberg, J.E. ve Zarrett, N.R. (2005). *Mental health during emerging adulthood: Continuity and discontinuity in courses, causes, and functions*. American Psychological Association-Washington.
- Seidel, A., ve Hedley, D. (2008). The use of solution-focused brief therapy with older adults in Mexico: A preliminary study. *The American Journal of Family Therapy*, 36(3), 242-252.
- Seligman, L. (2006). *Theories of counseling and psychotherapy: Systems, strategies, and skills*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education Inc.
- Sharf, R. S. (2017). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları: Kavramlar ve örnek olaylar*. Nobel Yayın.
- Sharry, J., Darmody, M., ve Madden, B. (2002). A solution-focused approach to working with clients who are suicidal. *British Journal of Guidance and Counselling*, 30(4), 383-399.
- Sklare, G. B. (1997). *Brief counseling that works: A solution-focused approach for school counselors*. California: Corwin Pres, Inc.
- Smith, S. (2010). A preliminary analysis of narratives on the impact of training in solution-focused therapy expressed by students having completed a 6-month training course. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*. 17(2). 105-115.
- Soygut, G. (2003). Yeme bozukluklarında bilişsel davranışçı tedaviler. I., Savaşır, G., Soygüt, E., Kabakçı (Ed). III. Baskı. *Bilişsel Davranışçı Terapiler*. Ankara: Turkish Psychological Association Press.
- Spilsbury, G. (2012). Solution-focused brief therapy for depression and alcohol dependence: A case study. *Clinical Case Studies*, 11(4), 263-275.
- Steer, R. A., Clark, D. A., Beck, A. T., ve Ranieri, W. F. (1995). Common and specific dimensions of self-reported anxiety and depression: A replication. *Journal of Abnormal Psychology*, 104(3), 542.

- Suldo, S. M., Riley, K., ve Shaffer, E. S. (2006). Academic correlates of children and adolescents' life satisfaction. *School Psychology International*, 27, 567-582.
- Sütücü, S. T., Aydın, A., ve Sorias, O. (2010). Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmak için bilişsel davranışçı bir grup terapisi programının etkililiği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(66), 57-67.
- Şahin, N. H., ve Şahin, N. (1992). Adolescent guilt, shame, and depression in relation to sociotropy and autonomy. *The World Congress of Cognitive Therapy*, içinde (s. 17-21).Toronto
- Taube-Schiff, M., Suvak, M. K., Antony, M. M., Bieling, P. J., ve McCabe, R. E. (2007). Group cohesion in cognitive-behavioral group therapy for social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, 45(4), 687-698.
- Thienemann, M., Martin, J., Cregger, B., Thompson, H. B., ve Dyer-Friedman, J. (2001). Manual-driven group cognitive-behavioral therapy for adolescents with obsessive-compulsive disorder: A pilot study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(11), 1254-1260.
- Tuna, D. (2012). *Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşıma dayalı öfke kontrolü eğitim programının lise öğrencilerinin öfke kontrolü ve iletişim becerileri düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tümkaya, S., ve İflazoğlu, U. A. (2000). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin otomatik düşünce ve problem çözme düzeylerinin bazı sosyo demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6), 143-158.
- Türkçapar, H. M. (2018). *Bilişsel davranışçı terapi temel ilkeler ve uygulama*. Epsilon Yayıncılık. İstanbul.
- Türkçapar, H. M. (2014). *Bilişsel terapi*. Boylam Yayınları, 7.Baskı. Ankara.
- Utterback, M. Z. (2011). *Supporting latino first-generation community college transfer students: an approach using solution-focused brief therapy and validation technique*. Unpublish master of thesis. Saint Mary's College of California.
- Valve P, Lehtinen-Jacks S, Eriksson T, Lehtinen M, Lindfors P, Saha MT, Rimpelä, A., ve Anglé, S. (2013). Linda-a solution- focused low-intensity intervention aimed at improving health behaviors of young females: a cluster-randomized controlled trial. *BMC Public Health*. 4(13). 1044.

- Varol, C., Karakaş, S., ve Bedel, A. (2015). Stresle başa çıkma eğitiminin üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma tarzlarına ve otomatik düşüncelerine etkisi. *International Journal of Eurasia Social Sciences Dergisi*, 6(19), 76-91.
- Walter, J. L. ve Peller, J. E. (1992). *Becoming solution-Focused in brief counseling*. NewYork: Brunner-Mazel.
- Weiner-Davis, M. (1996). *Change your life and everone In It*. Fireside Book, New York: Simon and Schuster.
- Wiveka, R., Philippe, R. G., Carmona, P.E, McQuaid, J. R. (2004). The effects of mindfulness meditation on cognitive processes and affect in patients with past depression. *Cognitive Therapy and Research*. 28(4). 433-455.
- Yuan, K., Qin, W., Wang, G., Zeng, F., Zhao, L., Yang, X., Liu, P., ..., Tian, J. (2011). Microstructure abnormalities in adolescents with Internet addiction disorder. *PLoS One*, 6(6), Crossref, Medline.
- Zhang, A., Franklin, C., Currin-McCulloch, J., Park, S., ve Kim, J. (2018). The effectiveness of strength-based, solution-focused brief therapy in medical settings: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Behavioral Medicine*, 41(2), 139-151.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Gündoğdu, R. (2020). Psikolojik danışman adaylarıyla çözüm odaklı grupla psikolojik danışmanın çözüm odaklı eğilim ve otomatik düşüncelere etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5149-5196. DOI: 10.26466/opus.693205

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Kurumsallaşma Sürecine Etkisi: Kamu Hastanelerinde Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.683152

*

Gözde Mert* - Telat Alan** - Ayşe Bingöl*** - Tuğçe Tümkaya**** - Filiz Koyunlu ****

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: gozde.mert@nisantasi.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9314-0242](https://orcid.org/0000-0002-9314-0242)

** Yüksek Lisans Mezunu, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta: telatalan@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-2551-2283](https://orcid.org/0000-0003-2551-2283)

*** Yüksek Lisans Mezunu, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta: aysebingoll@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-3540-3358](https://orcid.org/0000-0002-3540-3358)

**** Yüksek Lisans Mezunu, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta tugcetumkaya17@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-5325-3907](https://orcid.org/0000-0001-5325-3907)

****Yüksek Lisans Mezunu, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta filiz.koyunlu@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8239-1399](https://orcid.org/0000-0001-8239-1399)

Öz

Günümüzde, sağlık sektörlerindeki rekabet ortamlarının da gelişip zorlaşmasıyla, stratejik insan kaynakları yönetiminin, kurumsallaşma süreç ve sonuçları üzerine etkileri, belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, stratejik insan kaynakları yönetiminin kurumsallaşma etkisi Türkiye'deki kamu hastanelerinde araştırılmıştır. Kuramsal açıdan, personel yönetimi olarak başlayan, sonra insan kaynakları yönetimine erilen, daha sonra değişerek stratejik insan kaynakları yönetimi haline alan sürecin fonksiyonel dinamikleri; kurumsallaşma kapsamında değerlendirildiğinde, önemli olduğu görülmektedir. Sağlık kurumlarında, kurumsallaşma yönünden; insan kaynakları planlaması, insan kaynağı bulma ve seçimi, işe alım ve değerlendirme süreçleri, çalışanların eğitimi, kariyer planlaması, performans değerlendirilmesi, ücret yönetimi, iş güvenliği ve iş gören sağlığı fonksiyonları, önemli etkenler haline gelmiştir. Araştırmada, bu etkenlerin, stratejik insan kaynakları yönetim sistemi içerisinde, Türkiye'deki kamu hastanelerinin kurumsallaşma süreçleri üzerine etkileri, anket tekniği kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Saha çalışması, 2019 yılında İstanbul'da Avrupa Yakasında bulunan kamu hastanelerinde çalışan 390 personele uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, ödül sistemi ve performans değerlendirme, işe alma, kararlara katılımı teşvik etme ve eğitimin kurumsallaşma süreci üzerinde etkisi bulunmaktadır. Araştırma modelinde ödül sistemi ve performans değerlendirmenin kurumsallaşma süreci üzerinde büyük bir etkisi olmasına rağmen, eğitimin kurumsallaşma sürecine etkisi son derece düşük fakat, istatistiki olarak anlamlıdır. Çalışma sonunda elde edilen bulgular, akademik yazma katkı sağlamakta olup, bu bağlamda kamu hastanelerinde çalışan yöneticilere öneriler sunulmaktadır

Anahtar Kelimeler: Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Kurumsallaşma, Kurumsallaşma Süreci, Kamu Hastaneleri

The Effect of Strategic Human Resource Management Practices on The Institutionalization Process: A Research in Public Hospitals

*

Abstract

Nowadays, as the competitive environments in the healthcare sectors are developing and becoming more difficult, the effects of strategic human resources management on the institutionalization process and results have become evident. In this study, the effects of institutionalization of strategic human resource management have been investigated, in public hospitals in Turkey. Theoretically, the functional dynamics of the process, which started as personnel management, then evolved into human resources management and then changed to become strategic human resources management; When considered within the scope of institutionalization, it is seen that it is important. In health institutions, in terms of institutionalization; human resources planning, recruitment and evaluation processes, recruitment and evaluation processes, employee training, career planning, performance evaluation, wage management, occupational safety and employee health functions have become important factors. The fieldwork was applied to 390 staff working in public hospitals on the European side of Istanbul in 2019. According to the research findings; The reward system and performance evaluation, recruitment, encouragement to participate in decisions and training issues have an impact on the institutionalization process. In the research model, although the award system and performance evaluation issue have a great effect on the institutionalization process, the education issue has an extremely low impact on the institutionalization process, but it is statistically significant. The findings obtained at the end of the study contribute to the academic literature, in addition to this, suggestions were presented to the managers working in public hospitals

Keywords: Strategic Human Resources Management, Institutionalization, Institutionalization Process, Public Hospitals

Giriş

İnsanlık tarihinin bulunan ilk medeniyet kalıntılarında insan kaynağının önemi Göbeklitepe’de net bir şekilde görülmektedir. 12 bin yıl önceye ait bulunan tapınak ve yerleşim bölgesindeki kalıntılar, taş çağı insanı tarafından yapılmış ve bu insanların geçmiş zamanlara dair gelişmiş düşünme, organizasyon ve becerilere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Dikilitaşlardaki kabartmaların işçiliğine bakılırsa avcılarının inşaatlar süresince taş ustalarına dönüştüğünü görebilmek mümkündür. Ayrıca bazı kişilerin büyük bir işgücü gerektiren inşaatları kontrol etmiş ve denetlemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki arkeolojik araştırmalarda bulunan eserlerin, organizasyon ve düşünme kapasitesi gerektirdiği gerekliliğidir (Eldener, 2020).

M.Ö. 753 tarihinde Roma İmparatorluğunda uygulanmaya başlayan ilk düzenli Hukuk sistemleri arasında olan Roma Hukukunda Akitler Sistemi konusu işlenmiştir. İşlenen bu konudaki Rızai Sözleşmeler bölümünde yer alan “Hizmet Sözleşmeleri” ve “Konsorsiyum” (Consortium) ve “Ortakların Sorumluluğu” maddelerinde personel yönetimi ve insan kaynakları yönetimi ile ilgili insan kaynakları planlaması, kariyer planlaması, örgüt kültürü, işe alma temin ve seçim süreci, maaş tazminat ve ödül sistemleri uygulamalarına rastlanmaktadır. Doğu Roma İmparatoru Iustinianus dönemi M.S. 565 yılına kadar uygulandıktan sonra Roma Hukuku’na, Orta Çağ ve Yeni Çağ Avrupası hukuk uygulamalarında, geniş bir içeriğe sahip olmasına rağmen çok yer verilmemiştir (Koschaker ve Ayiter, 1977, s. 237-242). Büyük Özgürlükler Sözleşmesi olarak bilinen ve uluslararası hukuk disiplini otoriteleri tarafından ilk yazılı Anayasa olarak kabul edilmiş olan Magna Charta Libertatum’da (27 Mayıs 1217) Krallık sınırlarındaki Baronların topraklarını korumaları için verilen hak ve uygulamalarda yer alan “emirlerinde çalıştırma” kavramı personel yönetimi ile ilgili kanunlardaki ilk tanımsal betimlemelerden biridir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet işleri ilmiye, mülkiye, kalemiye ve seyfiye olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştı. Kamu yönetimi yapısı bu birimler arasında sınırlandırılmıştı. Devlet işleri zemininde günümüzde kamu sektörü olarak bilinen sistem insan kaynağının, eğitim ve terbiye ilmi sürecinden geçirilmiş, yeti ve bilgili memurlar ile hizmet verebileceği öngörülmüş, bu nedenle de memurların seçimi temin ve yerleştirilmelerine büyük önem verilmiştir (Yılmazöz, 2009, s.294-295).

Avrupa'da 1700'lerin ikinci yarısında başlayan endüstri devrimi ile birlikte gelişen sanayileşme ve artan kitle üretimi İngiltere'de başlamış ve tüm dünyaya yayılmıştır. Bu dönemdeki ucuz işçilik, insan kaynağının yönetilmesinin geliştirilmesi üzerine herhangi bir çalışma içerisine girilmemesine sebep olmuştur (Ivancevich, 1996, s. 6-7).

1885 yılında Bilimsel Yöntem üzerine Frederick Winslow Taylor'ın çalışmaları, 1920'lerde Elton Mayo ve arkadaşlarının yaptığı Hawthorne araştırmaları bu yıllarda personel yönetimi üzerine yapılan ilk çalışmalar olarak bilinmektedir. 1930'larda yürürlüğe giren yasalarla sendikalaşmanın başlaması, 1940 ve 1950'li yıllarda güçlenerek devam etmesi insan kaynağının önemini belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte işe alma, işten çıkarma, ücretlendirme, sendikal şikâyetleri değerlendirme, terfi ve değişiklik işlemleri personel departmanında yapılmaya başlamıştır. Personel departmanının işlemeye başlaması insan kaynakları yönetiminin (İKY) ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Jackson ve Mathis, 1997, s. 19). Tüm bunlardan hareketle, kamu hastaneleri incelenerek alınarak hazırlanan mevcut araştırma, aşağıdaki sorunun yanıtını aramaktadır:

- Stratejik insan kaynakları uygulamaları, kurumsallaşma sürecini nasıl etkilemektedir?

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

Stratejik İKY kavramı; insan kaynakları yönetiminde, bir kuruluşa ait genel strateji ve stratejik planlama sürecinin tamamlayıcı işlevi olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte stratejik insan kaynaklarının önemli olarak ortaya konulan ilk tanımları yapılmakta ve diğer boyutlarının kavramsal bir görünümü sunulmaktadır (Boateng, 2007, s.15).

Stratejik İKY yaklaşımı kavramı 1980'li yıllarda kullanılmaya ve uygulanmaya başlamış bir kavramdır. İKY politikalarında uygulamaların örgüt amacı ve hedeflerinin stratejik düzeyde değerlendirilmeye başlanması kavramın güncel haline gelmesine sebep olmuştur. Örgütün hedef ve amaçlarına ulaşabilmesi için en önemli etkenlerden biri olarak bilinen insan kaynağı stratejik sürecin gelişiminde ve stratejik İKY'nin bugünkü haline gelmesine sebep olmuştur (Wright ve McMahan, 1992, s. 298). Stratejik insan kaynakları yönetimi İKY'nin bir kolu olarak ortaya çıkmış ve İKY ana disiplininin ortaya

çıkan oldukça yeni bir kavramdır. İlk başlarda geleneksel İKY’de oldukça basit bir yöntem olarak görünse de ilerleyen süreçlerde işlevsel bir süreç olarak ele alınmaya başlandı.

Personel Yönetiminden Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimine Geçiş

Psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi dallarda görülen ilerlemeler 1950’li yıllarda yönetim alanını da etkilemiştir. İKY alanında literatür çalışmalarının çoğu bu dönemde başlamış olup; Shartle (1950), Gehiselli, Brown (1952) ve Harrell (1953) gibi psikologlar tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda, çalışan psikolojileri üzerinde durulmuş ve iş gören için motivasyon artırma ve eğitim konuları ele alınmıştır. Stratejik İKY alanında yapılan ilk çalışmalar ise, İKY alanında güncel konular belirlenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlara örnek olarak; B. Von Haller Gilmer (1960) örgüt stratejilerinin personel stratejileri ile uyumunu açıklamaya çalışmıştır. Buna benzer çalışmalara yönetim teorisyenlerinin de katkılarıyla İKY’den Stratejik insan kaynakları yönetimine geçiş zemini hazırlanmıştır (Cingöz, 2011, s.31).

1960’lı yıllarda yasal düzenlemeler ve sosyal mevzuatların yoğunlaşması, örgütlerin personel departmanlarında da değişiklikler yapmalarına sebep olmuştur. Bu değişiklikler, teknolojik gelişmeleri örgütlerin büyümesi, ulusal ve uluslararası rekabetin artması, eğitime bağlı olarak iş gücünde oluşan değişiklikler, personel yönetiminden İKY’ye geçişinin zorunlu hale gelmesine sebep olmuştur. Örgütlerdeki değişimlerin devam etmesi ve özellikle 1980’li yılların başında stratejik planlama ve stratejik hedef kavramlarının uygulamaya konulması; stratejik İKY için uygulama alanı bulmuştur (Jackson ve Mathis, 1997, s.19).

Stratejik İKY ticarethaneler, şirketler holdingler ve tüm iş birimleri tarafından ve hedefler doğrultusunda, insan kaynakları yönetimlerini sahip oldukları araçlarla birlikte stratejik sürece yönlendirirler. John Bratton’a göre; Geleneksel İKY faaliyetlerini bir firmanın genel stratejik planlarına ve uygulamalarına dahil eder. Bu sayede stratejik İKY olarak adlandırılır (Bratton ve Gold, 2012, s. 82). Stratejik İKY, insan kaynakları fonksiyonlarını, organizasyonların stratejik hedefleriyle ilişkilendiren bir süreçtir.

Bazı uzmanlar tarafından verilen stratejik İKY tanımları ise Gary Dessle’e göre; şirketlerinin hedeflerine ulaşmak için ihtiyaç duydukları çalışanların

yetkinliklerini ve davranışlarını üreten insan kaynakları politikalarını ve uygulamalarını formüle etmek ve yürütmek anlamına gelir (Dessler, 2012, s. 18). Randall S. Schuler'e göre; bireyin işindeki ihtiyaçların formüle edilmesi ve işin uygulama sürecinde davranışları etkileyen tüm faaliyetler olarak nitelendirilir. Schuler stratejik İKY'nin geniş bir yelpazeye sahip birleştirilmiş organizasyonlar ve uyum süreçselliği üzerinde durduğunu vurgulayarak (Nicolopoulou, Karataş-Özkan, Tatlı ve Taylor, 2011, s. 82);

- İnsan kaynakları yönetiminin sahip olduğu genel stratejik ihtiyaçlar ve örgüt stratejik ihtiyaçlarının bütünleştirilmesi,
- İnsan kaynağının hem hiyerarşik düzen hem de yönetim politikaları ile karşılıklı tutarlılıklarının sağlanması,
- İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının günlük işlerin bir parçası olarak operasyonel görevlerde yer alan, hat yöneticileri ve çalışanlar sorumluluğunda, kabul edilerek uygulanması konularına odaklanmıştır.

Gary C. McMahan'a göre; firmanın hedeflerine ulaşmasını sağlamak amacıyla yapılan faaliyetler ve planlı bir insan kaynakları dağıtım modelidir (Wright ve McMahan, 1992, s.298). Stratejik İKY'nin ortaya çıkışına etki eden faktörleri küreselleşmenin inovasyon etkisinde, ekonomik koşullarda, rekabetin yoğunlaşmasında, teknolojik gelişiminde, demografik koşullarda, yönetsel güçlüklerde, yeniden yapılanmanın yoğunlaşmasındaki değişimler olarak belirlenmiştir.

Hendry ve Pettigrew'e göre stratejik İKY'nin dört temel unsuru söz konusudur (Hendry ve Pettigrew, 1990, s.21; Brewster, 1999, s.52):

- Yönetim fonksiyonlarından planlamanın kullanılması,
- İşletmelerin istihdam politikaları ve insan kaynakları stratejilerini standart olarak kabul edip insan kaynağı sistemlerinin oluşturulması ve yönetilmesi için çok yönlü bir yaklaşım,
- İKY kapsamında süreç ve politikalarının örgüt stratejileriyle uyumlaştırılması,
- İşletme çalışanlarının, rekabet avantajı elde etmede stratejik kaynak olarak görülmesi.

Wright'a (1998) göre stratejik İKY'nin özellikleri ise aşağıda belirtilmektedir (Wright, 1998, s. 187-191):

- İKY politikası uygulamaları, genel stratejik amaçlar ve organizasyonel ortam arasında açık bir bağlantı vardır, yani makro özelliğe sahiptir.

- İnsan kaynakları uygulamalarına kolay müdahale edilebilmesi için iş görenleri birbirine bağlayan düzenli iş akışı şemalarına sahiptirler. Böylece çalışma sürecinde karışıklıkların ve sorunların oluşmaması sağlanmaktadır.
- Stratejik İKY’de sorumlulukların çalışanlara dengeli bir şekilde dağıldığı görülmektedir.

İKY; insanları istihdam etme, eğitime, personel temini ve bunlarla ilgili politikalar geliştirme, bu politikaları korumak için stratejiler geliştirme sürecidir (Human Resource Management, 2016, s. 2). İKY uygulamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Human Resource Management, 2016):

- İnsan kaynakları planlaması,
- Kariyer planlama ve örgüt kültürüne uyum,
- İşe alma, temin ve seçim sistemi süreci,
- Maaş, tazminat ve ödül sistemi,
- Motivasyon ve işe bağlılığın sağlanması,
- Eğitim yönetimi,
- Kararlara katılımı teşvikte etkili iletişim,
- Performans değerlendirme,
- Sendikal ilişkiler,
- İş sağlığı ve güvenliği kontrolü,
- Uluslararası iky sistem ve politikalarının güncelliği.

Stratejik İKY’nin Ortaya Çıkmasındaki Faktörler ve Gelişim Süreci Aşamaları

Günümüzde örgütler, daha etkin, hızlı ve rekabetçi olabilmek için dinamik bir ticari yapı içerisindedirler. Bu dinamizmin temelinde yatan sebepleri ve stratejik İKY’yi daha iyi tanımlayabilmek için, bu sürecin etkili olan nedenleri ve temelinde yatan sebepleri bulmak ve anlamak, yaklaşım açısından yararlı olacaktır (Dessler, 2000, s. 9-13):

1. **Küreselleşme:** Günümüz açısından örgütlerin uluslararası piyasalara açılabilmesi ve faaliyetlerini bu çerçevede yapma eğilimlerini ifade etmektedir. Bu durum örgüt açısından ulusal ve uluslararası rekabeti büyük oranda etkilemektedir.

2. **Teknoloji:** Teknoloji gelişim süreci, örgütleri daha rekabetçi olmaya zorlamakta ve de rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. İşletmeler, rekabet güçlerini sürdürebilmeleri için yapılarını ve işleyiş süreçlerini yeniden dizayn etmeli, çalışanları açısından motive edici faktörlerini ve yönetim planlarını teknolojik gelişmelere paralel bir şekilde geliştirmelidir. İnsan kaynakları fonksiyonlarını teknolojik gelişmeler yönünde güncel tutmalıdır.
3. **Serbestleştirme:** Sektörlerde devlet düzenlemeleri nedeniyle oluşan sınırların düzenlenerek daha işler hale getirilmesidir. Bunun nedeni ise, örgütlerin küresel anlamda işgücüne ihtiyaç duymalarıdır. Serbestleşmenin sonucu olarak rekabet ortamlarında ihtiyaç duyulan ticari araçlara ve nitelikli iş gücüne daha kolay ulaşılarak, sürecin daha iyi yönetilmesine ve örgütün devamlılığının sağlanması gibi neticelerle karşılaşılma oranları yükselecektir.
4. **İş Yapısının Değişmesi:** Küreselleşme, teknoloji ve serbestleşme üretim sürecini değiştirmektedir. Bunların sonucu olarak da rekabet koşullarına uygun ürün üretilmesi için insan kaynağının önemsenmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu sonuca ulaşabilmek için eğitimli ve nitelikli insan kaynağının varlığı önem teşkil etmektedir.
5. **İşgücü Çeşitliliği:** Küreselleşen dünyada işgücü yelpazesinin genişlemesi insan kaynaklarından etkin bir şekilde faydalanma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Öğüt, Akgemci ve Demirsel, 2004, s. 284). Öğüt, Akgemci ve Demirsel'in (2004, s. 284-285) belirttiğine göre stratejik

İKY gelişim süreci dört temel aşamadan oluşmaktadır:

1. **Birinci aşamada;** strateji planı grubu ve insan kaynakları yönetimi birimi, birbirinden ayrı gayret göstermekte ve birbirinden bağımsız örgüt sistemi içerisinde yer edinmeye çalışmaktadırlar.
2. **İkinci aşamada;** İKY ve planlama grubu arasında bağlar gelişmeye başlamış, örgütün insan kaynakları yönetim kademesi, örgüt stratejisini belirlemede stratejik planlama grubuna ihtiyaç duyduğu insan kaynağı bilgilerini sağlamaktadır.
3. **Üçüncü aşamada;** İKY ile stratejik planlama grubu arasında iş akışı ve iletişim yoğunlaşmıştır. Bu aşamada İKY'nin, birimin strateji belirlemede ve özellikle stratejilerin uygulanması süreci ve çalışmalarına katkı sağlamaya başladığı görülmektedir. Bu aşamada etkin stratejik

İKY için gereken strateji ve insan kaynağı bağlantılarının tamamlanmasıyla karşılaşılmaktadır

4. **Dördüncü aşamada;** artık stratejik İKY, örgütün beklenmedik örgüt ve yönetim açısından ortaya çıkabilecek sorunlar ile başa çıkma yeteneğini geliştirmekte ve bu konudaki etkinliklerini kolaylaştırmaktadır. Örgüt ve çevresel değişimler açısından sistemleşen örgüt stratejisinin belirlenmesi ve uygulanması sürecine, insan kaynağı fonksiyonu da etkin ve aktif bir şekilde katkıda bulunmaktadır.

Stratejik İKY kurumlara birtakım avantajlar sağlar (Cania, 2014, s. 379):

- Örgütün belirlediği hedefe başarılı bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır.
- Örgütün iş stratejilerini destekleyerek başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır.
- Örgüte rekabet avantajı sağlayarak bu avantajın sürdürülebilirliğini artırmaktadır.
- Örgütün sektörel olarak duyarlılığını ve yenilenme potansiyelini artırmaktadır.
- Örgütlerin uygulayabileceği alternatif stratejik seçeneklerin oluşmasını sağlamaktadır.
- İnsan kaynaklarına eşit haklar sağlayarak, stratejik planlara katılmalarını ve etkili stratejik uygulamanın ortaya çıkmasını sağlamaktadır.
- Yöneticiler ve iky departmanı arasında iş birliğinin gelişmesini sağlamaktadır.

Sağlık Sektöründe Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları

Gelişen ve sürekli değişen bir yapıya sahip olan sağlık sektörü, yönetim stratejisini de içinde bulunduğu bu dinamik yapıya göre ayarlamak zorunda olarak stratejik iky yaklaşımı konusuna daha da önem vermeye başlamıştır. Sağlık kurumlarının temel amacı, topluma sunulan hizmetin en iyi, etkili ve verimli şekilde sunulabilmesidir. Bu amaca ulaşabilmeleri için de departmanlarında uygulanacak sistemlerin, stratejik açıdan eksiksiz ve hedeflere uygun bir şekilde kullanılması gerekmektedir (Ginter, Duncan ve Swayne, 2013, s. 431).

Sektörel açıdan bakıldığında sağlık kurumlarında, stratejik yönetim süreçleri ile diğer kurumlar arasında fark görülmemesine rağmen daha fazla güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Bunun sebebi sağlık kurumlarının hem teknoloji

hem de yasal değişikliklere kanalize olma ve güncel kalma zorunluluklarının olmasıdır. Bu zorluklar sağlık kurumları arasındaki rekabet şartlarının da daha zor şartlarda olduğunu ortaya koymaktadır (Harris, 1994, s. 314).

Sağlık kurumlarında sürdürülebilirlik ve rekabet edebilirliği sağlamak amacıyla, alanında uzman, yetenekli ve nitelikli sağlık çalışanlarının tespitini yaparak, bu kişilerin doğru zamanda, doğru işte istihdam edilmesini, istihdam edilen kişilerin de kuruma bağlılıklarını sağlayarak elde tutmayı başarmak, kurumdan bu kişilerin ayrılması durumunda ise, sağlık hizmetini ak-satmayacak şekilde yerine sağlık hizmetini yürütebilecek gücü de bünyesinde barındırması ve bu insan gücünün eğitimlerle de desteklenerek stratejik bakış açısıyla en iyi planlamanın yapılması ile sektördeki bütün süreçlerin sistematik olarak yönetim uygulamalarına dahil edilmesi çalışılmalıdır (Şantaş ve Şantaş, 2019, s. 446-453).

Kurumsallaşma

Selznick yaklaşımı, kurumsallaşma kavramı ile ilgili olan bilinen en eski yaklaşımdır. Selznick kurumsallaşmayı; “istikrarsız, disiplin bulunmayan organizasyon kalıpları ya da dar teknik aktivitelerden, düzenli, istikrarlı, sosyal olarak bütünleşen kalıpların ortaya çıkışı” şeklinde tanımlamıştır (Selznick, 1996, s. 270-277).

Kurumsallaşma örgütün yapısında ve faaliyet süreçlerindeki değişikliklerin daha düzenli biçimsel bir yapı oluşturarak bu yapının sistematik iş süreçlerine evrilmesidir. Kurumsallaşma, mevcut norm, değer ve yapılar içinde birleştirilen yeni norm, değer ve yapılar yoluyla oluşan süreçtir. Bu süreç, sosyal ilişkilere istikrar ve tahmin edilebilirlik kazandıran ve onları devamlı kılan bir süreçtir (Kimberly, 1979, s. 437-457). Bu unsurların sağlanabilmesi için çevresel uyumun sağlanması kaçınılmazdır. Bu açıdan kurumsallaşmak isteyen örgütler, çevresel değişimin yanında örgütsel değişim ve bu değişim doğrultusunda standardizasyonu sağlamalıdır (March, 1996, s. 278-279).

Kurumsallaşma süreçsel ve yapısal bir değişim sonucunda ortaya çıkan sistematik bir oluşumdur. Kurumsallaşmış eylemler, içsel ve dışsal olarak algılanmaktadır. Eylemler, diğer faktörlerle tekrarlanabildiği durumda içsel olmakta, özneler arası anlam olarak yeniden inşa edildiğinde ise dışsallaşmaktadır (Zucker, 1987, s. 443-464).

Kurumsallaşma, organizasyon sistemleri ve tepkilerinin, sadece pazar açısından değil kurumsal baskılar, beklenti ve inançlar tarafından da etkilendiğini sonucuna varılmıştır. Sosyal beklentiler, devletin beklenti ve etkisi, çalışma usulleri, organizasyonların etkileyen kurumsal özellikli baskılardır. Bu sebeple yaklaşım, belirlenmiş sınırlara sahip alanlarda faaliyet göstermekte olan organizasyonların sistem ve işleyiş özellikleri ile çevre ile benzerlik ve paralellik göstermektedir. Aynı alanlarda çalışan organizasyonlar benzer baskılarla karşılaşacaklar ve şartlara uyum özelliği kazanacaklardır. Böylelikle kurumsal benzerlik ortaya çıkacaktır. Kısaca kurumsallaşma; politik ekonomik ve sosyal nitelikte olayların değerlendirilmesinde kullanılan bir yaklaşımdır. Kurumların oluşumu, toplumsal özellikler ile kurumsallaşma arasındaki ilişkiler, organizasyonların yapı ve işleyişleri ile kurumsal olmaları gibi konular bu yaklaşımın incelediği konulardır (Selznick, 1996, s. 270-277). Yeni kurumların bir organizasyon içindeki kurumsallaşma seviyesi ise, organizasyonun ortaya çıkan kurumsal taleplere yanıt olarak gerçek bir değişim yapıp-yapmayacağı veya organizasyonun bir meşrulaştırma çalışması içinde olup olmadığına ışık tutar (O'Connor, 2011).

Kurumsallaşma Süreci

1980'li yıllarda siyaset biliminde kurumsallaşma teorilerinin yeniden değerlendirildiği görülmüştür. Amerikan Siyaset Bilimi Dergisi'ndeki (American Political Science Review) March ve Olsen'e (1984) ait makalede her ikisi de metodolojik bireyciliğe ve rasyonel seçim yaklaşımlarına karşı olduklarını açıklamaları teorik yaklaşımların değişmeye başladığını göstermektedir. March ve Olsen'e ait bu yayından sonra kurumsallık ile ilgili yeni teoriler ve uygulamaları (Brunsson ve Olsen, 1993; Olsen ve Peters, 1996) çoğalmıştır. Benzer şekilde iktisatta (North, 1990; Alston, Eggerston ve North, 1996; Khalil, 1995) ve sosyolojide de (Dimaggio ve Powell, 1991; Scott, 1995; Zucker, 1987) teorik tanımlar yapılmıştır (Peters, 2000, s. 1).

Kurumsallaşma March ve Olsen'e göre; dış koşullara dayanıklı, değişmeyen anlam ve kaynak yapılarına dayandırılmış, bireyler ve bireylerin kendine özgü tercih ve beklentilerini karşılayan, nispeten dayanıklı, kalıcı kurallar ve organize uygulamalardır (Schaal ve Brodocz, 2001, s. 253-282). Kurumsallaşma da belirli durumlarda belirli aktörler için uygun davranışları belirleyen kurucu kural ve uygulamalar, kimliklere ve eşyalara dayalı anlam yapıları,

davranışlara yön veren ve davranış kurallarını açıklayan, haklı gösteren ortak amaçlar ve yapılanmış bir sistem vardır. Kurumlar faktörleri farklı şekilde güçlendirir, kısıtlar ve kuralcı olarak uygunluklara göre hareket etmelerini sağlarlar. Kurumlar ayrıca kuralların uygulanmasında ve uyumsuzluğun giderilmesinde denetleyici mekanizmasını kullanır (Goodin, 1996, s. 20). Peters (2000), kurumsallaşmanın dört kavramı üzerinde durmuştur. Bunlar (Peters, 2000, s. 8; Peters, 2011, s. 26):

- **Özerklik (Autonomy);** kurumların kendi kararlarını alma ve uygulama kapasitesi ile ilgili bir durumu açıklar. Kurumsallaşmayı simgeleyen bir olgu veya otoritenin başka bir kurum veya kuruluşa bağımlı olmadıkları süreç olarak tartışılmaktadır. Bu kavram, mali yapının özgürlüğü açısından da işlevselleştirilebilir (Peters, 2000, s. 8).
- **Uyumluluk (Adaptability);** bir kurumun ortamdaki değişikliklere adapte olabilme kapasitesini veya daha da önemlisi bu ortamı biçimlendirebilme yeteneğini açıklar. Sosyal hayata açık sistem yaklaşımlarında olduğu gibi, kurum, ilgili ortamdaki değişikliklere rağmen gerekli dış kaynaklardan faydalanmaya devam edebilmelidir (Peters, 2000, s. 8).
- **Karmaşıklık (Complexity);** kurumun amaçlarını yerine getirmek ve çevre ile başa çıkmak için iç yapılar inşa etme kapasitesini gösterir. Yine bu anlayış, sistem farklılığında ve yapısal farklılaşmanın önemini tartışan yapısal sistem teorisi ile düşünmeye benzer (Peters, 2011, s. 26).
- **Tutarlılık (Coherence);** kurumun kendi iş yükünü yönetme ve görevleri zamanında makul bir şekilde işlemek için prosedürler geliştirme kapasitesini temsil eder. Bu aynı zamanda kurumun temel görevleri ve inançları hakkında karar verme ve bunlardan sapma esneklik kapasitesini temsil eder (Peters, 2000, s. 8).

Güncel kamu sektörü yapılarında kurumsallaşmanın tanımlanmasında ise iki ek kavram önemli görünmektedir. Bu iki faktör (Peters, 2000, s. 9):

- **Uyum (Congruence);** bu değişken, siyasi kurumlardaki ilişkilerini düzenli tutmaları ve sürdürmeleri gereken sosyal ilişkilerle ne ölçüde örtüştüğü konusundaki endişeleri yansıtmaktadır. Siyasi kurumlar

uyumlu değilse, hayatta kalmaları ve etkili olmaları beklenemez. Ayrıca, bu, siyasi seçkinlerin değerleri ile kitlelerin değerleri arasındaki farklar konusundaki kaygıyı da yansıtmaktadır.

- **Ayrıcalık (Exclusivity);** kurumlar arasında fonksiyonel rekabetin yoğunluğu ile ilgili son değişkendir. Rekabet az olduğunda veya hiç olmadığında, kurumlar uzun süreli hayatta kalmayı bekleyebilirler. Aynı görevleri yerine getirmeye çalışan birden fazla kurum olduğunda, rekabetin bir şekilde, genellikle bir veya daha fazla kurumun iflası veya feshi ile sonuçlanacaktır (Peters, 2000, s. 9).

Kurumsallaşmanın dinamik bir süreç olması sebebiyle örgütün dış çevresinde meydana gelen değişimler incelenerek örgüt yapısının, hedeflerin, iş gören niteliklerinin ve teknolojik altyapının bu sürece uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede belirtilen uyumun sağlanmasında ve iş görenlerce benimsenip örgütün misyon, vizyon ve değerler sistemi ile paylaşılması noktasında aşağıdaki unsurların örgüt bünyesinde bulunması gerekmektedir (Karpuzoğlu, 2004, s. 42-52).

- **Kanunen Tanıma:** Örgütler hukuki yapının emir ve yaptırımlarını yerine getirmek zorundadır. Hukuki yapıdaki zorlayıcı durum, örgütlerin örgütsel şeklini etkilemektedir. Buna ek olarak örgütler, yasalar dışında toplumun ortaya koymuş olduğu töre, din, gelenek ve görenek gibi toplumsal ilişkilere yön veren anayasa, tüzük, yönerge ve yönetmeliklere de uymak zorundadır.
- **Varlıklarını Sürdürebilir Kılma:** Örgütler dinamik bir sistem olma özellikleri ve amaçları doğrultusunda değişen şartlara uyum sağlayabilecek yapıları sayesinde sürekliliklerini devam ettirme arzusunda olurlar.
- **Bireysel ve Örgütsel Amaç Uyumu:** Örgütler bireylerden oluşur ve bireylerle birlikte örgütler de sosyal varlık olma özelliği gösterirler. Diğer yandan bireyler açısından önemli olan, bireysel ihtiyaç ve çıkarlarını ön planda tutulmasıdır. Bu çerçevede bireyler kendi istek ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla örgütleri bir araç olarak görürler. Benzer durum örgütler açısından da düşünülebilir. Örgütler de misyon ve vizyonları doğrultusunda amaç ve hedefler belirleyerek, bu doğrultuda iş görenlerinden yararlanma yoluyla hedef ve amaçlarına ulaşmak isterler. Örgütler açısından amaç, sürdürülebilir olma. Bu

bilgiler ışığında birey ve örgütlerin amaçlarının birbiriyle uyumlu olması beklenmektedir. Aksi takdirde etkinlik ortaya çıkamayacaktır.

- **Kurumsal Kimlik:** Kurumsallaşma sürecinin nihai adımı olarak görülen kurumsal kimlik, örgütü diğer örgütlerden ayıran bir yapının inşası, ilişki ve değerler sisteminin bütününe oluşturmaktadır.

Sağlık Sektöründe Kurumsallaşma

Devletler tarafından toplumsal refahın sağlanması sebebiyle sağlık hizmetlerinde etkinliğin ve verimliliğin artırılması için birçok düzenleme yapılmıştır. Hastanelerde yönetimlerin daha iyi bir düzeye gelebilmesi ve kurumsallaşmasının bu hedefe ulaşmada çok önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Maliyetlerin, uzmanlaşmanın, yasal düzenlemelerin yarattığı değişiklikler, yapıların karmaşılaşması ve sağlık hizmeti alıcılarının bilinçlenerek hasta-sağlık hizmeti veren arasındaki iletişimin değişmesi sağlık sektörünün rekabet ve yönetimini zorlaştırmaktadır (Tengilimoğlu ve Işık, 2012, s. 159).

Sosyal devlet ve sosyal hizmet kavramları uygulama alanları ve işlevsellikleri açısından birbiriyle çok yakın bağlantıları olan iki farklı alandır. Sosyal hizmet kavramı sağlık hizmetlerini de kapsamaktadır. Bu kavramın gelişimi sosyal devlet anlayışının ortaya çıkışını etkilediği gibi, sosyal devletin kurumsallaşması da sosyal hizmetlerin çağdaş bir anlayışla güncel, kapsamlı ve etkili bir biçimde örgütlenmesini gerektirmektedir. Ekonomik refah ve toplumsal sağlık yönünden korumacı anlayışı amaçlayan sosyal politikalar, anayasal ve yasal düzenlemelerle güvence altına almayı benimseyen sosyal devleti, halkın her alandaki yaşam seviyesini iyileştirmek üzere devlet tarafından alınması gereken maddesel ve maddesel olmayan önlemlerin bütününe belirler. Sosyal devlet kavramı kurumsallaşmış yapı kavramının en gelişmiş bir örneği olduğundan kamu hastanelerinin kurumsallık düzeyinin ileri bir seviyede olduğu fikri kabul edilebilir bir gerçekliktir. OECD sağlık verileri incelendiğinde sağlık giderlerinin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık %80'ninin devletler tarafından karşılanması kamu hastanelerinin özel hastanelere göre kurumsallık düzeyini ve kurumsallık sistemi açısından farklılık seviyesinin önemini göstermektedir (Health Spending, 2019).

Stratejik İKY Uygulamaları ve Kurumsallaşma Süreci İlişkisi

Kurumsallaşma teorisi, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için verimlilik ve finansal başarıları için yasalara uymaları gerektiğini savunmaktadır. Hükümet, işçi sendikaları ve diğer temsilciler için gücünü ülke kanunlarından alan denetim otoriteleri örgütlerin meşru olup olmadıklarına karar verirler. Kurumsallaşmış ortamlarla uyumsuzluk hali, yasal davaları ve grev riskini artırmaktadır.

Kamu kurumları, kurumsal ortamlarda sistemleşmiş bir yapıya sahiptirler. Bunun sonucunda stratejik İKY uygulamalarını içeren organizasyonel yasa ve kuralların çoğu bu ortamlardaki yapıların işleyiş ve uygulama süreçlerinden meydana gelmektedir. Kamu kurumlarının yasal destek ve sürekliliklerini sürdürebilmeleri için uygulamalarını kurumsallaşmış sistemin kurallarına ve gereksinimlerine uyarlamaları gerekmektedir (Yılmaz ve Kitapçı, 2017, s. 29; Yılmaz, 2018, s. 80).

Kamu sektörlerinde idareciler, özel sektörlerde yöneticiler rolünü yasal düzenlemeler ile üstlenenler organizasyonlarını değiştirmeye çalıştıklarında, bu süreç içerisinde örgütlerin birbirlerine daha çok benzediklerini fark etmişlerdir. Bunun sonucu olarak da homojenlik sürecini açıklayan en iyi terim izomorfizmdir. İzomorfizm, bir popülasyondaki bir birimi, çevresel koşullarla karşılaşan diğer birimlere benzer olmaya zorlayan bir süreçtir. İki tür izomorfizm vardır. Bunlar; rekabetçi ve kurumsallaşma süreçleridir. Rekabetçi izomorfizm yönetiminde; serbest piyasaya açık olan bir ticari yapının varlığı gerekli ve önemlidir. Kurumsal izomorfizm ise; bilim adamları açısından örgütsel değişimi tam anlamıyla anlatan bir yaklaşımdır. Kurumsal izomorfizm yaklaşımında karar almayı etkileyen üç önemli faktör vardır. Bunlar (Yılmaz ve Kitapçı, 2017, s. 29; Yılmaz, 2018, s. 80):

- Siyasal etkilerin sonucunda oluşan zorunlu yapılar,
- Belirsiz sorumluluklardan oluşan mekanizmalar,
- Gücünü yasalardan alan profesyonel kadrolar.

Örgütler için artık bilgi ve teknolojinin önem kazandığı bir ekonomik anlayış çerçevesinde insan kaynakları departmanı başarı elde etme ve hedeflerine ulaşma konusunda diğer bölüm diğer bölüm departmanlarıyla da iş birliği ve iletişim halinde olmak durumundadır. Stratejik iky, kamu kurumlarında uygulanabilirlik açısından geniş bir yelpazeye sahiptir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın temel amacı stratejik İKY uygulamalarının kurumsallaşma sürecine etkisinin incelenmesidir. Bu amaçla, İstanbul'da bulunan ve sağlık sektöründe faaliyet gösteren hastane personeline anket uygulanmıştır. Araştırmaya 390 kişi katılmıştır. Verilerinin analizinde, neden-sonuç ilişkilerinin tespiti için korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Ana Kütle ve Örneklem

Anket yöntemi kullanılarak yapılan alan araştırması, Ekim-Aralık 2019 tarihleri arasında İstanbul ilinde sağlık sektöründe faaliyet gösteren kamu hastanelerindeki idari ve medikal alanda çalışan personelle gerçekleştirilmiş ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi uygulanmıştır.

Sağlık Bakanlığı İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'nün 2019 verilerine göre İstanbul Avrupa yakasında 15, Anadolu yakasında ise 8, toplam 23 kamu hastanesi bulunmaktadır (Eğitim ve araştırma hastaneleri kapsam dışında olup, sadece devlet hastaneleri baz alınmıştır.) (istanbulism.saglik.gov.tr). Araştırmanın ana kütlesi İstanbul Avrupa yakasında bulunan tüm kamu hastanelerini kapsamakta olup, tüm hastanelere ulaşılmaya çalışılmış ve araştırmaya katılmaları istenmiştir. Ancak 9 hastane araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini İstanbul Avrupa yakasında bulunan 9 kamu hastanelerinde çalışanları kapsamaktadır.

Saha çalışmasında 392 anket geri dönmüş, 2 anket eksik cevaplardan dolayı analiz dışı bırakılmıştır. Araştırma bulguları 390 kişinin verdiği cevaplar üzerinden incelenmiştir. Tablo 1, araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerini göstermektedir.

Kişilerin özellikleri incelendiğinde %62'sinin kadın, %38'inin erkek; %52,7'sinin medikal, %47,3'ünün ise idari personel olduğu belirlenmektedir. Katılımcıların %47,6'sı kurumda 1 ile 5 yıldır görev yapmakta; %39,7'sinin toplam iş deneyimi de 1 ile 5 yıl olduğu ifade edilmektedir. Araştırmaya katılanların %31,6'sı 31 ile 40 yaş arasında; %46,3'ü ön lisans ve altında mezundur. Hastanelerin %47,8'sinde 1001 ve üzerinde çalışan personelinin olduğu ve %57,2'sinin ise 51 yıl ve üzerinde faaliyetini sürdürdüğü tespit edilmiştir.

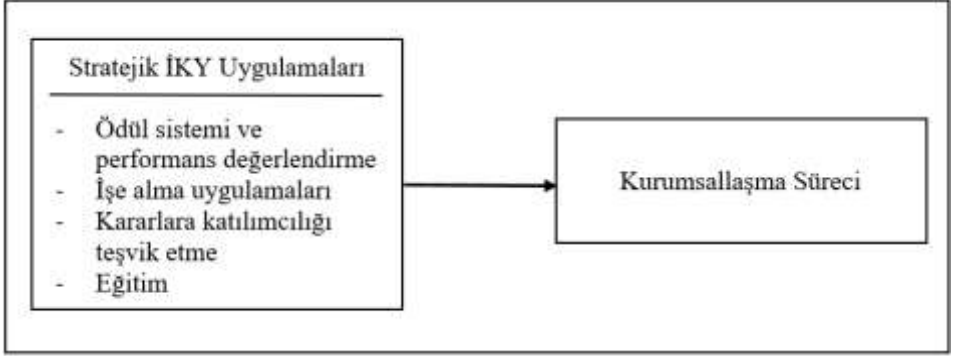
Tablo 1. Araştırmaya katılan kişilere ait özellikler (n=390)

Gruplar	Frekans	Yüzde	Gruplar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Çalışılan Birim		
Kadın	245	62,0	İdari	187	47,3
Erkek	150	38,0	Medikal	208	52,7
Kurum İçindeki Deneyim Süresi			Toplam Deneyim Süresi		
1 yıldan az	37	9,4	1 yıldan az	25	6,3
1-5 yıl	188	47,6	1-5 yıl	157	39,7
6-10 yıl	83	21,0	6-10 yıl	87	22,0
11 yıl ve üzeri	87	22,0	11 yıl ve üzeri	126	31,9
Yaş			Eğitim Durumu		
25 ve altı	79	20,0	Ön lisans ve altı	183	46,3
26-30 yaş	119	30,1	Lisans	142	35,9
31-40 yaş	125	31,6	YL/DR	70	17,7
41 ve üzeri	72	18,2			
Kurumda Çalışan Sayısı			Kurumun Faaliyet Süresi		
100 ve altı	34	8,6	25 yıldan az	133	33,7
101-500	121	30,6	25-50 yıl	36	9,1
501-1000	51	12,9	51 yıl ve üzeri	226	57,2
1001 ve üzeri	189	47,8			

Araştırmanın Anketleri ve Hipotezleri

Araştırmada stratejik insan kaynakları yönetimi uygulamalarını ölçmek için 2008 yılında Chang ve Huang tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçekte toplam 15 ifade bulunmakta ve 3 boyuttan oluşmakta olup, bunlar; ödül, elde tutma ve eğitimidir. Kurumsallaşmanın süreçlerini ölçmede ise, Yılmaz (2018) çalışmasından faydalanılmıştır. Bu ölçek, Tolbert ve Zucker (1994) tarafından yapılan açıklamalardan üretilerek oluşturulmuş olup, tek boyutlu ve toplam 9 ifade yer almaktadır.

İncelenen literatür kapsamında oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıda olup, hipotez testleri regresyon analizi ile incelenmiş ve desteklenip-desteklenmediği ortaya konulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

- **H_{A1}**: Ödül sistemi ve performans değerlendirme, kurumsallaşma sürecini etkilemektedir.
- **H_{A2}**: İşe alma uygulamaları, kurumsallaşma sürecini etkilemektedir.
- **H_{A3}**: Kararlara katılımı teşvik etme, kurumsallaşma sürecini etkilemektedir.
- **H_{A4}**: Eğitim, kurumsallaşma sürecini etkilemektedir.

Analiz ve Bulgular

Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Stratejik İKY uygulamaları ölçeğinin yapı geçerliliği açıklayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Tablo 2, stratejik İKY uygulamaları ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçlarını göstermektedir. Faktör analizi sonuçları, faktör yüklerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi – Stratejik İKY Uygulamaları

Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları	Faktör Yüzdesi
Ödül Sistemi ve Performans Değerlendirme	Hastanemizde performans ile ödül arasında ilişki kurulur.	,819	22,431
	Hastanemizde kullanılan performans değerlendirme sistemi sonuç odaklıdır.	,774	
	Hastanemizde kullanılan performans değerlendirme sistemi geliştirme odaklıdır.	,748	
	Hastanemizde çalışanlarınıza döner sermayeden pay verilir.	,727	
	Hastanemizde kullanılan performans değerlendirme sistemi davranış odaklıdır.	,701	
İşe Alma	Hastanemizde işe almada, seçicilik dikkate alınır.	,839	18,957
	Hastanemizde uzmanlık ve beceriye göre personel seçimi yapılır.	,825	
	Hastanemizde personel seçimi adayın gelecek potansiyeline göre yapılır.	,761	
Kararlara Katılımcılığı Teşvik Etme	Hastanemizde çalışanlar işe yönelik iyileştirmelere öneri getirebilirler.	,841	18,266
	Hastanemizde çalışanlarının görüşlerine değer verir.	,830	
	Hastanemizde çalışanlar kararlara katılabilirler.	,810	
Eğitim	Hastanemizde kapsamlı eğitim politikaları ve programları mevcuttur.	,901	17,587
	Hastanemizde resmi eğitim faaliyetleri mevcuttur.	,882	
	Hastanemizde yeni işe alınanlar için eğitim mevcuttur.	,754	
	Hastanemizde problem çözme becerisinin geliştirilmesine yönelik eğitim mevcuttur.	,526	
		Toplam	77,240
		Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği	,899
		Bartlett's Küresellik Testi	Ki Kare 4270,421 p değeri 0,000

Tablo 2'deki sonuçlara göre elde edilen KMO değeri 0,899; Bartlett küresellik testi de 0,50'nin üzerinde olduğu ve 0,05 önem derecesinde anlamlıdır. Elde edilen bulgular ölçek ifadelerinin faktör analizi için uygun olduğunu ortaya koymaktadır (Mert ve Neslihanoglu, 2020, s. 934). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda özdeğerleri 1 ve üzerinde olan 4 boyut ortaya çıkmıştır. Boyutlar; "Ödül Sistemi ve Performans Değerlendirme", "İşe Alma", "Kararlara Katılımcılığı Teşvik Etme" ve "Eğitim" dir. Toplam açıklanan varyans oranının minimum %50 olması esas alınmıştır. Analiz sonucunda toplam açıklanan varyans oranı %77,2 olup, kabul edilen minimum kriteri sağlamaktadır.

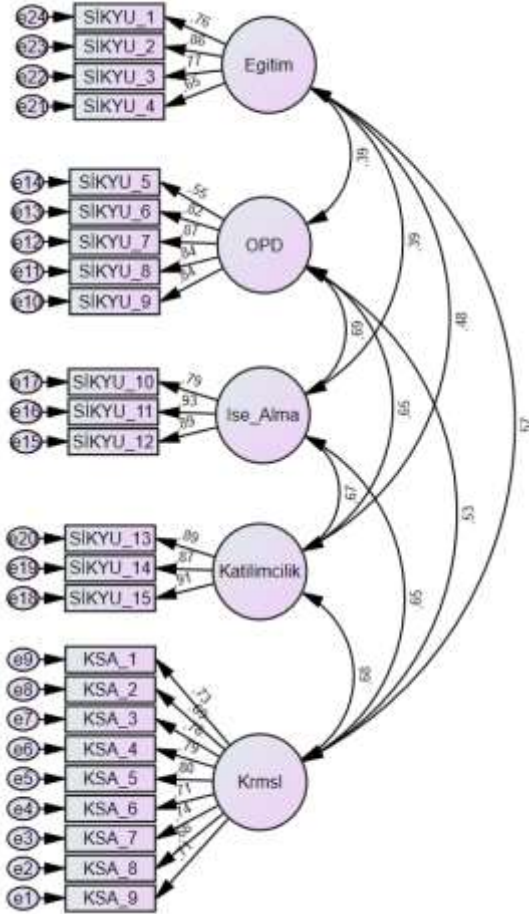
Kurumsallaşma süreci ölçeğinin yapı geçerliliği faktör analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre elde edilen KMO değeri 0,923; Bartlett küresellik testi de 0,50'nin üzerinde olduğu ve 0,05 önem derecesinde anlamlıdır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'in üzerinde tek boyut bulunmaktadır. Toplam açıklanan varyans %59,4'tür. Tablo 3, kurumsallaşma süreci ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Analizi – Kurumsallaşma Süreci

Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktör Ağırlıkları	Faktör Yüzdesi
Kurumsallaşma Süreci	Hastanemizin bir bölümündeki bir yenilik kısa sürede tüm bölümlere yayılır.	,815	
	Hastanemizdeki bir yenilik veya yapısal düzenlemenin değeri konusunda karar vericiler arasında bir fikir birliği vardır.	,803	
	Hastanemizin bir bölümünde ortaya çıkan bir yenilik diğer bölümlere de uyarlanır.	,793	
	Hastanemizdeki bir yenilik veya yapısal düzenleme uzun bir zaman dilimi boyunca devam eder.	,785	
	Hastanemizin bir bölümündeki bir yenilik veya yapısal düzenlemenin tüm kuruma yayılmasından sorumlu bir veya birden fazla yetkili vardır.	,761	59,475
	Hastanemizde yeni işe başlayan bir çalışan yeni yapılan bir düzenlemeyi kısa sürede benimser.	,755	
	Özel bir örgütsel problemin çözümü için yeni bir yapısal düzenleme yapılır.	,744	
	Hastanemizdeki bir yenilik veya düzenleme tüm çalışanlar tarafından alışlagelmiş bir hareket olarak algılanır.	,733	
	Bir yenilik, değişim veya problem için yapılan düzenlemeler resmi politika ve prosedürler yoluyla aktarılır.	,721	
	Toplam		59,475
	Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği		,923
	Bartlett's Küresellik Testi	Ki Kare	1985,957
		p değeri	0,000

Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği açıklayıcı faktör analizi sonrasında YEM modellemesinin bir parçası olarak doğrulayıcı faktör analizi ile de değerlendirilmiştir. İfadelerin her biri kendi değişkenine anlamlı bir şekilde yüklenmiştir (en düşük t- değeri 2.50). Göstergelerin istatistiki olarak anlamlı bir şekilde kendi faktörlerine yüklenmesi yakınsama geçerliliği için destek sağlamaktadır. Yapılan analizler sonucu elde edilen indekslerin uyum kriterlerini sağladığı belirlenmiştir ($\chi^2=815,998$, $df=242$, $\chi^2/df=3,372$,

GFI=0,935, CFI=0,913, RMSEA=0,078, NFI=0,882). Şekil 2, ölçeğe ilişkin yol diyagramını ve standartlaştırılmış değerleri göstermektedir.

Şekil 2. Yol Diyagramı ve Standartlaştırılmış Değerler

Analiz sonucu elde edilen modeldeki yolların, regresyon ağırlıkları ve anlamlılık değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. DFA Sonuçları

			Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	Regresyon Katsayısı	p
KSA_9	<---	Krmsl	1,000	-	-	,709	***
KSA_8	<---	Krmsl	,971	,075	12,914	,679	***
KSA_7	<---	Krmsl	,974	,070	14,003	,737	***
KSA_6	<---	Krmsl	1,000	,074	13,554	,713	***
KSA_5	<---	Krmsl	1,092	,072	15,103	,797	***
KSA_4	<---	Krmsl	1,122	,075	15,054	,794	***
KSA_3	<---	Krmsl	1,050	,071	14,709	,775	***
KSA_2	<---	Krmsl	,953	,073	13,103	,689	***
KSA_1	<---	Krmsl	1,033	,074	13,943	,734	***
SİKİYU_9	<---	OPD	1,000	-	-	,845	***
SİKİYU_8	<---	OPD	1,026	,050	20,355	,837	***
SİKİYU_7	<---	OPD	1,002	,046	21,791	,874	***
SİKİYU_6	<---	OPD	,980	,050	19,581	,817	***
SİKİYU_5	<---	OPD	,757	,065	11,619	,555	***
SİKİYU_12	<---	Ise_Alma	1,000	-	-	,886	***
SİKİYU_11	<---	Ise_Alma	1,048	,039	26,547	,933	***
SİKİYU_10	<---	Ise_Alma	,907	,046	19,924	,787	***
SİKİYU_15	<---	Katilmcilik	1,000	-	-	,909	***
SİKİYU_14	<---	Katilmcilik	,914	,037	24,766	,867	***
SİKİYU_13	<---	Katilmcilik	,954	,037	25,992	,889	***
SİKİYU_4	<---	Egitim	1,000	-	-	,654	***
SİKİYU_3	<---	Egitim	1,171	,092	12,717	,773	***
SİKİYU_2	<---	Egitim	1,190	,088	13,533	,855	***
SİKİYU_1	<---	Egitim	1,062	,085	12,541	,759	***

Değişkenlerin ayrışma geçerliliğini incelemek amacıyla, Bagozzi, Yi ve Philips (1991) tarafından önerilen iki faktör modeli kullanılmış ve AMOS 26.0 ile incelenmiştir. İki faktör modeli aracılığıyla ayrışma geçerliliğinin test etmek için tüm faktörler arasındaki korelasyon hesaplanmakta, model bütünlük için sınırlandırılmakta ve sınırlandırılan bu model orijinal modelle karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada, toplam 43 model geliştirilmiş ve 58 çift karşılaştırma değerlendirilmiştir. Her bir modelde meydana gelen ($\Delta\chi^2$) ki-kare değişiminin, istatistiksel olarak anlamlı ($\Delta\chi^2 > 3,84$) olduğu görülmüştür. Bu sayede değişkenlerin ayrışma geçerliliğini sağladığı söylemek mümkündür.

Faktör analizleri sonucunda ifadeler güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Güvenilirlik analizlerinde, içsel tutarlılığı ölçmede Cronbach's Alpha katsayısı dikkate alınmıştır. Tablo 5, ölçeğe ait güvenilirlik analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Soru Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı
Ödül Sistemi ve Performans Değerlendirme	5	0,855
İşe Alma	3	0,989
Kararlara Katılımı Teşvik Etme	3	0,918
Eğitim	4	0,837
Stratejik İKY Uygulamaları	15	0,922
Kurumsallaşma Süreci	9	0,914

Tablo 5'teki katsayılar incelendiğinde Cronbach's Alpha katsayılarının 0,837 ile 0,989 arasında olduğu görülmektedir. Elde edilen değerler, literatürde kabul edilen 0,60 alt limit kriterini sağlamaktadır (Kalaycı, 2009, s. 405). Bu sonuçlara göre, araştırmada kullanılan ölçek ve boyutların yüksek düzeyde içsel tutarlılığı olduğu saptanmaktadır.

Normal Dağılım Analizi

Ölçek ve boyutlarına ait görüşlerin dağılımının normalliği için çarpıklık ve basıklık değerleri ve P-P Plot grafikleri incelenerek ortaya konulmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 6'da sunulmaktadır. Çarpıklık değerinin ± 1 , basıklık değerinin ise ± 2 arasında olması, dağılımın normallikten aşırı bir sapma göstermediği yönünde değerlendirilmektedir. Bulgulara göre değişkenlerin normal dağılım gösterdiği belirlenmektedir. Verilerin analizinde parametrik teknikler kullanılmıştır.

Tablo 6. Normal Dağılım Analizi Sonuçları

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık
Ödül Sistemi ve Performans Değerlendirme	,168	-,835
İşe Alma	,068	-1,047
Kararlara Katılımı Teşvik Etme	,076	-,961
Eğitim	-,546	-,251
Kurumsallaşma Süreci	-,178	-,323

Korelasyon Analizi

Tablo 7, Pearson korelasyon katsayılarını göstermektedir. Analiz sonucuna göre değişkenlerin tümü birbiriyle 0,01 önem düzeyinde pozitif yönlü ilişkiye sahiptir. Kurumsallaşma süreci; ödül sistemi ve performans değerlendirme ($r=0,481$); işe alma ($r=0,589$); kararlara katılımı teşvik etme ($r=0,620$) ve eğitim boyutu ile ($r=0,546$) doğru orantılı olarak gelişmektedir.

Tablo 7. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1.	2.	3.	4.	5.
1. ÖSPD	1				
2. İA	,610**	1			
3. KKTE	,591**	,620**	1		
4. Eğitim	,403**	,402**	478**	1	
5. KS	,481**	,589**	,620**	,546**	1

** Pearson Korelasyonu $p<0,01$ düzeyinde anlamlıdır.

NOT: ÖSPD (Ödül Sistemi ve Performans Değerlendirme); İA (İşe Alma); KKTE (Kararlara Katılımı Teşvik Etme); KS (Kurumsallaşma Süreci)

Regresyon Analizi

Kurumsallaşma süreci bağımlı değişkeni ile ilgili regresyon analizi sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır. Kurumsallaşma süreci bağımlı değişkeni ile aralarında ilişki olduğu öngörülen bağımsız değişkenler; ödül sistemi ve performans değerlendirme, işe alma, kararlara katılımı teşvik etme ve eğitim değişkenleri modele dahil edilerek, regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Std. Regresyon Katsayıları	t	p
Ödül Sistemi ve Performans Değerlendirme	,902	7,327	,000
İşe Alma	,264	3,939	,000
Kararlara Katılımı Teşvik Etme	,288	4,346	,000
Eğitim	,049	4,770	,000
$R^2=0,714$ $F=103,019$ ($p=0,000$)			
KS= (0,902)*ÖSPD + (0,264)*İA + (0,288)*KKTE + (0,049)*Eğitim			

Regresyon modelinin genel anlamlılığının ölçüldüğü F değeri 103,019 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen F istatistiği anlamlıdır ($p<0,001$). Diğer bir ifadeyle

deyle kurulan model istatistiki açıdan anlamlıdır. Regresyon modelinin kurumsallaşma süreci üzerindeki değişimin %103'ünü açıkladığı görülmektedir.

Modele göre kurumsallaşma sürecini etkileyen en önemli değişken ödül sistemi ve performans değerlendirmedir. Ödül sistemi ve performans değerlendirme ($R=0,902$) 0,001 önem düzeyinde kurumsallaşma süreci üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuca göre H_1 hipotezi desteklenmektedir.

Modeli etkileyen diğer değişkenler ise işe alma ($R=0,264$), kararlara katılımı teşvik etme ($R=0,288$) ve eğitim ($R=0,049$) kurumsallaşma süreci üzerinde 0,01 önem seviyesinde etkilidir. Elde edilen sonuçlara göre H_2 , H_3 ve H_4 hipotezleri de desteklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada öncelikle stratejik İKY uygulamaları ve kurumsallaşma süreçleri anlatılmış ve sağlık sektörü bağlamında ortaya konmuştur. Sonrasında stratejik İKY uygulamaları ve kurumsallaşma süreci ilişkisinde literatür araştırılmıştır. Çalışmada 2 ana ölçek kullanılmış olup, bu ölçeklerin yapısal geçerlilikleri ve içsel tutarlılıkları hesaplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizine göre stratejik İKY ölçeği 4 boyut; kurumsallaşma süreci ise tek boyutlu olduğu belirlenmiştir. Sonrasında yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ise bu boyutlar doğrulanmış ve uyum iyiliği kriterleri sağlanmıştır ($\chi^2=815,998$, $df=242$, $\chi^2/df=3,372$, $GFI=0,935$, $CFI=0,913$, $RMSEA=0,078$, $NFI=0,882$). Güvenilirlik analizi sonucunda ise her iki ölçeğin de yüksek derecede içsel tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür ($\alpha_{İKY}=0,922$; $\alpha_{KS}=0,914$).

Araştırmada stratejik İKY uygulamalarının kurumsallaşma süreci üzerindeki katkısı incelenmiştir. Bu amaçla, İstanbul Avrupa yakasındaki devlet hastanelerinde çalışan idari ve medikal personele anket uygulanmıştır. Araştırmaya 390 kişi katılmıştır. Verilerinin analizinde, neden-sonuç ilişkilerinin tespiti için korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, ödül sistemi ve performans değerlendirme, işe alma, kararlara katılımı teşvik etme ve eğitimin kurumsallaşma süreci üzerinde etkisi bulunmaktadır. Araştırma modelinde ödül sistemi ve performans değerlendirmenin kurumsallaşma süreci üzerinde büyük bir etkisi olmasına rağmen, eğitimin kurumsallaşma sürecine etkisi son derece düşük fakat, istatistiki olarak anlamlıdır.

Yılmaz ve Kitapçı'nın 2017 yılında yapmış olduğu, Kocaeli organize sanayi bölgesinde, insan kaynakları departmanına sahip 125 işletmede 140 kişinin katılımıyla oluşan anket çalışması sonucunda toplanan veriler ışığında kurumsallaşma sürecini oluşturan kurumsallaşma mekanizmaları ile kurumsallaşma aşamaları arasındaki stratejik insan kaynakları yönetiminin aracı rolü incelenmiştir. Araştırma sonucunda verilerin değerlendirilmesi, yapısal denklem modellemesi ile yapılmış, analiz, stratejik İKY'nin kurumsallaşma süreci üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Sani'nin, 2011 yılında yapmış olduğu araştırmada stratejik İKY uygulamalarının Nijerya'daki sigorta şirketlerinin kurumsallaşma performansı üzerindeki etkisinde stratejik İKY uygulamalarının örgütsel performans üzerindeki etkinliğinin, kurumların işyeri iklimine bağlı olup-olmadığı incelenmiş ve 18 sigorta şirketinde çok katılımcılı bir anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, stratejik İKY uyumunun, hat yönetimi eğitiminin, kariyer planlama sisteminin ve iş tanımının Nijerya sigorta endüstrisindeki kurumsallaşma performansı etkileyen temel stratejik İK uygulamaları olduğunu göstermiştir. Sonuçlar ayrıca Nijeryalı sigorta endüstrisinde stratejik İKY uygulamaları ile örgütsel performans arasındaki ilişkinin örgüt ikliminden kısmen etkilendiğini de göstermektedir.

Işık ve Çiçek'in 2019 yılında yapmış oldukları çalışmada işletmelerin genel amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için insan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma üzerine etkileri araştırılmış ve bu amaç doğrultusunda Türkiye'de özel ve kamu banka çalışanlarında anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Veri analizlerinin neticesinde insan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma süreçlerinden olan kuralların standartlaşması, rekabet edilecek düzeye gelme, yönetim kadrolarının uzmanlaşması üzerine olumlu yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Boselie ve Paauwe'nin 2001 yılında yapmış oldukları araştırmalar ve bu araştırma sonucunda 2003 yılındaki araştırmasında Hollanda'da, oteller, hastaneler ve yerel yönetimler üzere üç sektör seçilmiş ve incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda seçilen sektörlerin tamamında insan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma üzerine olumlu etkileri olduğu anlaşılmıştır. Ancak etki farkları değerlendirildiğinde otellerin yapılan uygulamalar ile kurumsallaşma süreç ve etkileşimlerinin hastanelere göre daha zayıf olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Stratejik İKY yaklaşımının uygulanma süreci, kurumların rekabet edebilme yeteneklerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örgütlerin uygulanan stratejilerin hedefleri, sahip olunan büyüklük seviyesinde rekabet edebilme gücü, teknolojik ve kanuni standartlara ayak uydurabilme yeteneklerinin, özel-kamu alanında ve ulusal-uluslararası düzeyde başarılı olabilmeleri stratejik İKY'yi etkin bir şekilde kullanmalarına bağlıdır. Kurumların, bu başarıya ulaşmaları için ise stratejik iky'nin gelişim süreci aşamalarını eksiksiz uygulamaları ve temel özelliklerine bağlı kalarak, kurumsallaşma aşamalarını gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları bağlamında İstanbul Avrupa yakasındaki kamu hastanelerinde çalışanlardan sadece ulaşılabilirdiği kadarı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın farklı sektörler ve kurumlar üzerinde daha geniş örneklemelerde yapılması akademik yazına katkı sağlayacaktır. Bu türden bir yaklaşım, özellikle sektörler arasında karşılaştırma yapılmasına olanak tanıyacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The Effect of Strategic Human Resource Management Practices on The Institutionalization Process: A Research in Public Hospitals

*

Gözde Mert - Telat Alan - Ayşe Bingöl - Tuğçe Tümkaya - Filiz Koyunlu

Nişantaşı University

The concept of strategic Human Resource Management (SHRM) approach is a concept that started to be used and applied in the 1980s. Starting to evaluate the organizational goals and objectives of the implementations in strategic policies at a strategic level caused the concept to become up to date. Human resources, known as one of the most important factors for the organization to achieve its goals and objectives, have caused the development of the strategic process and the SHRM to become today (Wright and McMahan, 1992, p. 298).

From a sectoral perspective, although there is no difference between the strategic management processes and other institutions in healthcare institutions, more difficulties are encountered. The reason for this is that health institutions are obliged to channel and stay up-to-date with both technology and legal changes. These difficulties reveal that competition conditions between health institutions are also in more difficult conditions (Harris, 1994, p. 314).

Institutionalization is the change in the organization's structure and operational processes by forming a more regular formal structure and transforming this structure into systematic business processes. Institutionalization is the process that occurs through new norms, values and structures that are combined within existing norms, values and structures. This process is a process that brings social relations stability and predictability and makes them permanent (Kimberly, 1979, p.437-457). It is inevitable to achieve environmental compliance in order to ensure these elements. Organizations that want to institutionalize in this respect should provide organizational change and standardization in line with this change as well as environmental change (March, 1996, p. 278-279).

The main purpose of the research is to examine the effect SHRM practices on the institutionalization process. Field research using the survey method was conducted between October and December 2019 with staff working in the administrative and medical fields in public hospitals operating in the health sector in Istanbul. 390 people participated in the research.

According to 2019 data of the Istanbul Provincial Health Directorate of the Ministry of Health, there are 15 public hospitals on the European side of Istanbul, 8 on the Anatolian side (Training and research hospitals are out of scope, only state hospitals are based.) (istanbulism.saglik.gov.tr). The main mass of the research covers all public hospitals located on the European side of Istanbul, and all hospitals were tried to be reached and asked to participate in the research. However, 9 hospitals agreed to participate in the research. Therefore, the sample of the study includes employees in 9 public hospitals located on the European side of Istanbul.

When the characteristics of the people are examined, 62% of them are women and 38% are men; It is determined that 52.7% of them are medical personnel and 47.3% of them are administrative personnel. 47.6% of the participants have been working in the institution for 1 to 5 years; It is stated that 39.7% of the total work experience is between 1 and 5 years. 31.6% of the participants in the research are between the ages of 31 and 40; 46.3% are graduates with undergraduate degrees. It has been determined that 47.8% of the hospitals have 1001 or more employees and 57.2% have been operating for 51 years or more.

In the research, the scale developed by Chang and Huang in 2008 was used to measure strategic human resource management practices. The scale contains a total of 15 expressions and consists of 3 dimensions, these are; reward is retention and education. In measuring the processes of institutionalization, Yilmaz (2018) study was used. This scale was created from the explanations made by Tolbert and Zucker (1994), and there are 9 one-dimensional expressions.

In the analysis of research data, correlation and regression analyzes were used to determine cause-effect relationships. According to the research findings, reward system and performance evaluation, recruitment, encouraging participation in decisions and education have an impact on the institutionalization process. Although the reward system and performance evaluation have a major impact on the institutionalization process in the research model,

the impact of education on the institutionalization process is extremely low, but it is statistically significant.

In the light of the data collected as a result of the survey study conducted by Yilmaz and Kitapci in 2017 in 125 organized enterprises in Kocaeli organized industrial zone with the participation of 140 people in 125 enterprises with a human resources department, the mediating role of the strategic human resources management between the institutionalization mechanisms and the institutionalization stages was examined. As a result of the research, the evaluation of the data was done by modeling the structural equation and the analysis showed that the strategic human resources management had a positive effect on the institutionalization process.

In the research conducted by Sani in 2011, the effectiveness of SHRM practices on organizational performance on the institutionalization performance of insurance companies in Nigeria was examined whether or not the corporate climate depends on the corporate climate and a multi-participant survey was conducted in 18 insurance companies. As a result of the study, it has been shown that SHRM compliance, line management training, career planning system and job description are the main strategic HR applications that affect institutionalization performance in Nigeria insurance industry. The results also show that the relationship between SHRM practices and organizational performance in the Nigerian insurance industry is partially affected by the organizational climate.

Isik ve Cicek in 2019, the work they have done in the human resources to carry out the general objectives of the operation have investigated the effects on the institutionalization of applications and data using for this purpose in Turkey, private and survey techniques in public bank employees collected. As a result of the data analysis, it has been revealed that human resources practices have a positive and meaningful effect on the standardization of the rules, the level of competitiveness, the specialization of the management staff.

As a result of the researches carried out by Boselie and Paauwe in 2001 and as a result of this research, in 2003, three sectors in the Netherlands, hotels, hospitals and local administrations were selected and examined. As a result of the examination, it was understood that human resources practices had positive effects on institutionalization in all selected sectors. However,

when the effect differences were evaluated, it was revealed that the applications and institutionalization processes and interactions of the hotels were weaker than the hospitals.

The implementation process of the SHRM approach varies depending on the competitiveness of the institutions. The goals of the implemented strategies of the organizations, their ability to compete at the level of size owned, their ability to keep up with technological and legal standards, and their success in the private-public and national-international levels depend on their effective use of the SHRM. In order to achieve this success, institutions need to perform the stages of the development process of the SHRM, and complete the institutionalization stages by adhering to its basic features.

In the context of the limitations of the study, only as much of the people working in public hospitals on the European side of Istanbul were included in the research. Conducting the research in larger samples on different sectors and institutions will contribute to academic literature. Such an approach would allow comparison across sectors, in particular.

Kaynakça / References

- Alston, L. J., Eggerston, T. ve North, D. C. (1996) *Empirical studies of organizational change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bagozzi, R., Yi, Y. ve Phillips L. W. (1991), *Assessing construct validity in organizational research*, *Administrative Science Quarterly*, 36 (3), 421-458.
- Boateng, A. (2007), *The Role of HRIS in strategic human resource management*. Helsinki, Finland: Swedish School of Economics and Business Administration.
- Boselie, P., Paauwe, J. ve Richardson, R. (2002), Human resource management, institutionalisation and organisational performance: A comparison of hospitals, hotels and local governments. *ERIM Report Series Research in Management*, 1-28.
- Bratton, J. ve Gold, J. (2012), *Human resource management: Theory and practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Brewster, C. (1999), Strategic human resource management: The value of different paradigms. *Management International Review*, 39, 45-64.
- Brunsson, N. ve Olsen, J. P. (1993), *The reforming organization*. London: Routledge.
- Cania, L. (2014), *The impact of strategic human resource management*, *Economia Seria Management*, Bucharest, Romania : Carmen Nadia Ciocoiu.

- Chang, W-J.A. ve Huang, T. C. (2008), Relationship between Strategic human resource management and firm performance. *International Journal of Manpower*, 26 (5), 434-474.
- Cingöz, A. (2011), *SİKY ve SİKY'nin örgütsel performans ve iç girişimcilik üzerine etkileri*. Doktora Tezi, E.Ü. İşletme Anabilim Dalı. Kayseri.
- Dessler, G. (2012). *Human resource management*. Florida: Florida International University.
- Dimaggio, P. ve Powell, W. (1991), The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48, 147-160.
- Eldener, Y. (2020), *Göbekli Tepe hakkında bilgi*. 29.01.2020 tarihinde <https://yoncaelder.wordpress.com/gobekli-tepe-hakkinda-bilgi/> adresinden erişilmiştir.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. (6. Bsm). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım,
- Ginter, P., Duncan, W. ve Swayne, L. (2013), *Strategic management of health care organization*, New Jersey: John Wiley&Sons.
- Goodin, R. E. (1996), *Political studies: The theory of institutional design*. Canberra: Australian National University.
- Harris, J. (1994). *Strategic health management a guide for employers, Employees and policy makers*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Health Spending (2019), 30.01.2020 tarihinde <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> adresinden erişilmiştir.
- Hendry, C. ve Pettigrew, A. (1990), *Human resource management: an agenda for the 1990s, international journal of human resource management*. Abingdon: Taylor & Francis.
- Human Resource Management (2016). *Open textbooks for Hong Kong*, 28.01.2020 tarihinde http://www.opentextbooks.org.hk/system/files/export/32/32088/pdf/Human_Resource_Management_32088.pdf adresinden erişilmiştir.
- Işık, M. ve Çiçek, B. (2019), İnsan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma algısı üzerindeki öncüllük rolü. *Journal of Management and Economics Research*, 17(2), 128-149.
- Ivancevich, J. M. (1996), *Human resource management*, Boston: McGraw Hill.
- Jackson, J. H. ve Mathis, R. L. (1997). *Human resource management*, New York: West Publishing Company.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın, 4. Baskı.

- Karpuzoğlu, E. (2004), Aile şirketlerinin sürekliliğinde kurumsallaşma, 1. *Aile İşletmeleri Kongresi* (s. 42-52). İstanbul: T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Khalil, E. L. (1995), Organizations versus Institutions. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 151, 445–66.
- Kimberly, J. (1979), Issues in the creation of organizations: Initiation, Innovation, and Institutionalization, *Academy of Management Journal*, 437-457.
- Koschaker, P. ve Ayiter, K. (1977), Modern özel hukuka giriş olarak Roma Özel hukukunun ana hatları, Ankara:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 414.
- March, J. (1996), Continuity and change in theories of organizational action. *Administrative Science*, 278-279.
- March, J. G. ve Olsen, J. P. (1984), The new institutionalism: Organizational factors in political life. *American Political Science Review*, 78, 738–749.
- Mert, G. ve Neslihanoglu, S. (2020). Y Kuşağının kariyer algısı ve gelecek beklentisi: Kocaeli Organize Sanayi Bölgesi örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 927-945.
- Nicolopoulou, K., Karataş-Özkan, M., Tatlı, A. ve Taylor, J. (2011), *Strategic human resource management:Global knowledge work*. London: Edward Elgar.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change, and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Connor, L. (2011). The Institutionalization of sustainability: Observations from the Australian local government sector. *CSEAR 2011 Australiasian Conference* (s. Session 12 – Tram Room 29). Launceston : University of Tasmania.
- Öğüt, A., Akgemci, T. ve Demirsel, M. (2004). stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında örgütlerde işgören motivasyonu süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 284-285.
- Olsen, J. P. ve Peters, B. G. (1996), Introduction: Learning from Experience?, In (Olsen and Peters, eds.), *Lessons from Experience: Experiential Learning from Administrative Reform in Eight Democracies*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Peters, B. (2000), Institutional theory: problems and prospects, *American Political Science Review*, 1.
- Peters, B. (2011), *Institutional theory in political science*, London: The Continuum International Publishing Group.
- Sağlık Bakanlığı, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü (t.y). 03.10.2019 tarihinde istanbulism.saglik.gov.tr adresinden erişilmiştir.

- Sani, A. D. (2012), Strategic Human resource management and organizational performance in the nigerian insurance industry: The impact of organizational climate. *Business Intelligence Journal*, 5(1), 8-20.
- Şantaş, G. ve Şantaş, F. (2019), Sağlık kurumlarında stratejik yetenek yönetimi: kavramsal bir çalışma. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(2), 446-453.
- Schaal, G. S. ve Brodocz, A. (2001). *Politische theorien der gegenwart II*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Scott, W. R. (1995), *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Selznick, P. (1996), Institutionalism "old" and "new". *Administrative Science Quarterly*, 270-277.
- Tengilimoğlu, D. ve Işık, O. (2012), *Sağlık işletmeleri yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tolbert, P. S. ve Zucker, L. G. (1994), Institutional analyses of organizations: legitimate but not institutionalized. *Institute for Social Science Research - Biotechnology Studies*, 6(5).
- Wright, P. (1998), Strategic human resource management research in the 21st., *Human Resource Management Review*, Chief: J. Delery.
- Wright, P. ve McMahan, G. (1992), Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of Management*, 18, 298.
- Yılmaz, Y. (2018), *Stratejik insan kaynakları yönetiminin kurumsallaşma sürecine etkisi*. Doktora Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, SBE, Gebze.
- Yılmaz, Y. ve Kitapçı, H. (2017). The impact of strategic human resource management on institutionalization process. *Business Management and Strategy*, 8(2), 77-93.
- Yılmazöz, M. (2009), Türkiye’de kamu personel yönetimi sorunu, *Maliye Dergisi*, 157, 293-302.
- Zucker, L. (1987), *Institutional theories of organization*. Annual Review of Sociology, 443-464.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Mert, G., Alan, T., Bingöl, A., Tümkaya, T. ve Koyunlu, F. (2020) Stratejik insan kaynakları yönetimi uygulamalarının kurumsallaşma sürecine etkisi: kamu hastanelerinde bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5197-5230. DOI: 10.26466/opus.683152

Çatışma Teorisi Bağlamında Tarihsel-Toplumsal Çatışmanın Değişen Biçimleri Üzerine Bir İnceleme

DOI: 10.26466/opus.629985

*

İnan Akdağ*

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Merzifon/Amasya/Türkiye

E-Posta: inanakdag@yahoo.com

ORCID: [0000-0001-5531-403X](https://orcid.org/0000-0001-5531-403X)

Öz

Toplumsal dünya, farklılıklardan oluşmaktadır. Bu farklılıklar, farklı çıkarlar temelinde birbirinden ayrışmaktadır. Farklılıklar arasında sürekli olarak çıkar çatışması gerçekleşmektedir. Bu çatışma, toplumsal çatışmaya yol açmaktadır. Toplumsal çatışma için, yalnızca, farklı çıkarlara sahip grupların olması yetmemektedir; aynı zamanda bu farklı çıkarlara sahip grupların bunun bilincinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda, tarihsel olarak, farklı toplumsal çatışma biçimleri gerçeklik kazanmıştır. Çatışmalar, tarihsel olarak, ekonomi, ideoloji ve politik başat biçimler almıştır. Farklı toplumsal çatışma biçimlerinin ortaya çıkmasında en önemli etken, bir ekonomik sistem olarak kapitalizmdir. Kapitalizm, toplumsal çatışmaları farklı biçimlerde şekillendirmektedir. Modern kapitalizm ortaya çıktıktan sonra toplumsal çatışma, tarihsel olarak, farklı biçimler almıştır. Bu çalışmada amaç, çıkar grupları arasındaki toplumsal çatışmaların farklı biçimlerini ortaya koymaktır. Çalışmanın hipotezi; tarihsel olarak toplumsal çatışma, sanayi devriminden 19. yy sonuna kadar ekonomi başat, 19. yy sonundan 1968'e kadar ideoloji başat ve 1968'den günümüze kadar politik başat biçimler almıştır. Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal olarak toplumsal çatışmanın aldığı biçimler tartışılacak; ikinci bölümde kapitalizmin, siyasetin ve ideolojinin evrimini incelenecek; son olarak ise ekonomik, politik ve ideolojik toplumsal çatışmanın gelişimi ayrıntılı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Çatışma Teorisi, Toplumsal Çatışma, Ekonomik Çatışma, Politik Çatışma

An Analysis on Changing Forms of Historical-Social Conflict in the Context of Conflict Theory

*

Abstract

Social World consists of differences. These differences distinguish in the basis of different interests each other. Continuous interests clashes realizes among differences. This clash leads to social conflict. It is not enough that there are different interest groups, at the same time, it is necessary to be conscious of different interest groups. In this context, historically, different social conflict gains reality. Conflicts had historically taken economic dominant, ideological dominant and political dominant forms. The main effect of appearance of different social conflict forms is capitalism as an economic system. Capitalism differently shapes social conflict. Social conflict after the birth of modern capitalism had historically taken different types. The aim of this study is to put forward different types of social conflicts among interest groups. The hypothesis of this study is that social conflict had historically taken economy dominant from industrial revolution to the end of 19 century; then ideology dominant from the end of 19 century to 1968; finally, politic dominant from 1968 to today's. The first part of this study is to theoretically discuss types of social conflict; the second part of this study is to analyze the evolution of capitalism, politics and ideology; the third part of this study is to elaborate progress of economic, political and ideological social conflicts.

Keywords: *Conflict, Conflict Theory, Social Conflict, Economic Conflict, Political Conflict*

Giriş

Çatışma teorisi, gündelik hayatın farklılıklardan oluştuğunu ve bu farklılıkların, uyumsuz çıkarlar sebebiyle birbiriyle çatışmalarından örüntülediğini kuramsallaştırmıştır. Mikro seviyede aileden başlayarak, mezzo ve makro gruplara kadar toplum, bünyesinde, gerilimler ve çatışmalar taşımaktadır. Çatışma teorisi, farklı insanlar ve farklı grupların uyumsuz ihtiyaç ve çıkarlarını vurgulamaktadır (Johnson, 2008, s.367). Çatışma, toplumsal hayatın tüm katmanlarında varlığını sürdürmektedir. Toplumsal cinsiyet, etnik çatışmalar, dinsel çatışmalar, uluslararası çatışmalar ve sınıflar arası çatışmalar ilk bakışta karşımıza çıkan, toplumsal çatışmanın fay hatlarıdır. İndirgeme yapmak gerekirse, en yaygın çatışma, D. P. Johnson'a göre (2008, s. 367); kıt materyallerin dağıtımı ve finansal kaynaklar üzerine olan çatışmadır. Bir başka ifadeyle temel çatışma, ekonomi üzerinden yaşanan çatışmadır. Ancak çatışma, özellikle 20. yy'ın sonlarına doğru, ideolojik ve politik bir biçim almıştır.

Çatışma teorisine göre; çatışma, bir süreçtir. Bir grup, aktif mücadele için mobilize olana kadar, çatışan çıkarlar gizlidir (Borgatta ve Montgomery, 2000, s.415). Dolayısıyla dünya, farklılıklar üzerinden toplumsal hayatı kurgularken, yalnız farklılıkların olması, çatışma teorisi için, yeterli değildir. Çatışma teorisi için gerekli olan, bu farklılıkların bilincine ulaşan bir çıkar grubunun, mücadele için harekete geçmesidir. Bilinç ve pratik, çatışma sürecini tamamlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çatışma teorisi, uzun yıllar boyunca Karl Marx ve Marksizmle özdeşleşmiştir. Sınıf çatışmasını, tarihin gelişim motoru olarak tanımlayan Marx, diyalektik olarak zıtların çatışmalı birliğini evrensel olarak belirlemiştir (Marx ve Engels, [1848] 2008). Bu anlamda çatışma, toplumsal yapıyı kurması ve sürdürmesi açısından, temel bir işleve sahiptir. Bunun yanı sıra Marksist olmayan çatışma teorisi ise, özellikle 1968'de ortaya çıkan küresel hareketlerinden sonra önem kazanmıştır. 1968 sonrası, tek başına Marksizmin ekonomi temelli sınıf çatışmasını değil, diğer toplumsal grupları (gender, etnisite, dinsel, medeniyetler vs.) içine alan çatışma teorileri geliştirilmiştir. M. Savur'a göre (1975, s.29) Marksizm ile çağdaş çatışma teorileri arasındaki temel farklılık; Karl Marx'ın sınıf çatışması anlayışını ileri sürerken, çağdaş çatışma teorisyenlerinin, çıkarların çatışmasını vurgulamasından kaynaklanır. Bu bakımdan çağdaş çatışma teorisyenleri, Marksizmin

ekonomik temelli sınıf çatışması yerine toplumsal çatışmayı, daha geniş perspektiften ele almıştır.

Çatışma teorilerinin tarihsel gelişimi, modern dönemlerin başlarına kadar gitmektedir. Modern anlamda çatışma teorisi, Niccolo Machiavelli ile başlamaktadır (Savur, 1975, s.30). Machiavelli'ye göre ([1532] 2008, s.54) işgal edilen topraklarda yaşayan insanların farklı dil, yaşam biçimi ve düzeni, çatışmanın kaynaklarıdır. Bu çerçevede Machiavelli'nin, toplumsal çatışmayı, kültürel bağlamda kabul ettiği ileri sürebilir. Bu düşüncenin aksine, Manorama Savur (1975, s.31), Machiavelli'nin aslında kapitalizmin doğum sancuları sırasında ünlü eserini yazdığını ve ona göre toplumsal çatışmanın temelinde kapitalizmin yoğunlaşması olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Machiavelli, Savur'a göre; teorisini bir ekonomik sistem olarak kapitalizme dayandırmaktadır. Machiavelli'yi Thomas Hobbes takip etmiştir. Toplumun anarşi durumu tezinin en önemli savunucusu, şüphesiz Thomas Hobbes'dur. Hobbes'a göre ([1651] 1998) toplum öncesi doğa durumu, bir savaş durumudur. Herkes, herkesle savaş halindedir. Kıskançlık temel güdüdür. Savaş durumunu engellemek için insanlar, toplum sözleşmesi aracılığı ile haklarını üstün bir egemene, bir başka ifadeyle Leviathan olarak tanımladığı devlete devretmiştir. Dolayısıyla Hobbes'da çatışma, süreklilik arz eden bir durumdur. 19. yy ile gerek toplumsal felsefi yaklaşım, gerekse de bilim olarak sosyoloji düşünürleri için en önemli tartışma alanını toplumsal dayanışmayı ortaya çıkaran konular belirlemiştir. Çatışma olgusu bu anlamda üzerinde en sık durulan kavramlardan biri olmuştur. Karl Marx, toplumsal çatışmayı üretici güçler ve üretim ilişkileri bağlamında, iktisadi açıdan ele almıştır. Marx'a göre ([1859] 1993, s.9); "gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler... O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar". Bu çerçevede Marx, üretici güçler olan emek ve sermaye arasında sınıflar bağlamında toplumsal çatışmayı tanımlamıştır. Çatışma durumu yanında, dayanışma tezinin en önemli savunucusu ise Emile Durkheim'dır. Durkheim'a göre ([1893] 2013) toplum, dayanışma üzerine kuruludur. Yalnızca dayanışma biçimi, işbölümüne bağlı olarak değişmiştir. Modern öncesi toplumlarda mekanik dayanışma söz konusu iken, modern toplumlarda gelişen işbölümü ile dayanışma, organik dayanışmaya dönüşmüştür. İşbölümü ile birlikte mesleklerin sayısı artmış ve bunun sonucunda

ise insanların birbirine bağımlılığı artmıştır. Georg Simmel ([1908] 1956) ise çatışmanın, sosyal sistemlerin yaygın özelliği olduğunu belirtmekle birlikte çatışmanın, çıkarların çatışmasından daha fazlasını yansıttığını ve aynı zamanda, düşman içgüdülerin çatışmasından doğduğunu ileri sürmüştür. Max Weber'e göre ([1922] 2012, s.147) "sosyal bir ilişki, eylem bilerek diğer tarafın ya da tarafların direnmesine karşı aktörün kendi isteğinin yerine getirilmesine yöneltildiğinde çatışma olarak isimlendirilecektir". Weber ([1922] 2012, s.149), toplumda çatışmanın kaçınılmaz olduğunu belirtip, onu tamamıyla ortadan kaldırmanın olanaksız olduğunu belirtmiş ve en barışçı bir düzen bile çatışma yollarını, çatışma konularını ve güdülerini ortadan kaldıramayacağını ileri sürmüştür.

Görüyoruz ki, çatışma teorisi ile ilgili klasik sosyologların yanında çağdaş sosyologların çok çeşitli tezleri olmuştur. Bu anlamda işlevselci yaklaşımın temsilcisi olarak kabul edilen Lewis Coser'e göre (1956, s.8) sosyal çatışma; muhaliflerin amaçlarının rakiplerini etkisizleştirmek, yaralamak veya bertaraf etmek olan kıt statüler, iktidar ve kaynaklara ilişkin değerler ve iddialar üzerine mücadeledir. Ralf Dahrendorf'a göre ([1957] 1959, s.66) çağdaş sanayi toplumunda sınıf çatışması, sanayi toplumunun ilk ortaya çıkışından itibaren farklılık göstermiştir. Devlet ve sanayi girişimlerinde yaşanan değişim sonucu gerçekleşen çatışma düzenlemeleriyle birlikte çatışmanın şiddeti yumuşamıştır. Kurumsallaşma arttıkça çatışmanın şiddeti azalmaktadır. Yine 1960'lara kadar etkin olan Amerikan yapısal işlevselciliği de çatışmayı dışlıyordu. En önemli temsilcisi Talcott Parsons'a göre (1951) toplum, değer uzlaşması üzerine kurulu bir topluluktur. 1960'larla birlikte, özellikle; 1968 toplumsal hareketleriyle birlikte çatışma teorisi yeniden gündeme gelmiştir. Sivil haklar protestosu, savaş karşıtı hareket, kadın hareketleri protestosu yeniden toplumsal çatışmayı gündeme getirmiştir (Berg ve Janoski, 2005, s.72). Çağdaş çatışma teorilerinden bir diğeri; davranışçı kuramdır. Davranışçı kurama göre; uyumsuz amaçlar, dayanışma, organizasyon, mobilizasyon, düşmanlık ve kaynaklar, çatışmacı davranışlara yol açmaktadır (Bartos ve Wehr, 2002, s.10). Davranışçı kuramın temsilcilerinden Randall Collins'e göre ([1975] 2009) çatışmanın eksenini, tabakalar arasındadır ve tabakaları da gruplar, etnisite ve eğitim durumu gibi değişkenler belirlemektedir. Çatışma, davranış farklılıklarından ortaya çıkmaktadır.

Diyebiliriz ki, çatışma teorisi ile ilgili literatür incelendiği zaman ortaya çıkan sonuç; çatışma teorisyenlerinin bütüncül çatışmanın aldığı biçimleri

ortaya çıkarmaktansa sadece çatışma durumuna odaklanmış olmalarıdır. Çatışma tarif edilmiş, çatışma için gereken unsurlar sayılmış, toplum ile bağları belirlenmiş ancak; çatışmanın aldığı biçimler netlikle çözülmemiştir. Çatışma toplumsal olduğuna göre, toplumsal katmanlardan şekillenmektedir. Toplumsal katmanlar ise ekonomi, politik ve ideoloji katmanlarından oluşmaktadır. Bu çerçevede çatışma, biçim olarak ekonomi, politik veya ideoloji başat biçimler almaktadır. Dönemsel olarak öne çıkan çatışma biçimi farklılıklar içermektedir. Dolayısıyla ilgili literatüre katkı için, toplumsal çatışmanın dönemsel olarak aldığı farklı biçimleri ortaya koymak önem taşımaktadır. Çatışmanın biçimleri tespit edilince çözüm önerilerini ortaya koymak daha kolaylık taşıyacaktır.

Bu bağlamda, bu çalışmada amaç; çatışma teorisi çerçevesinde modern dönem toplumsal çatışmayı, tarihsel ve yapısal olarak serimlemeye çalışmaktır. Çalışmanın önemi; çatışma teorisi, uzun yıllar boyunca toplumsal çatışmayı, önemli bir toplumsal açıklama aracı olarak, genel olarak; kaynakları, süresi, sonucu gibi boyutlardan hareketle ele almıştır. Bu çalışmada ise toplumsal çatışmanın ekonomi, siyaset veya ideoloji açısından aldığı farklı biçimler, bütüncül perspektiften ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın kapsamı; modern sonrası dönem toplumsal çatışmanın tarihsel gelişimidir. Çalışmanın hipotezi; toplumsal çatışma, kapitalizmin farklı evreleri boyunca farklı biçimler almıştır. Sanayi devriminin başlarında çatışma, ekonomik başat bir biçime bürünürken, ilerleyen dönemde ideoloji başat bir biçime dönüşmüş ve kapitalizmin küreselleşme evresinde politik başat bir biçim almıştır.

Bir Toplumsal Olgunun Yapısal Görünümü: Toplumsal Çatışma ve Toplumsal Çatışmanın Biçimleri

Toplumsal yapı, ekonomi, siyaset ve ideoloji gibi toplumsal katmanların eklenmesinden oluşmakla birlikte yapıya biçim veren, toplumsal olgunun eklemelerinin dolayımlanmasıdır. Bu çerçevede toplumsal olgu, ekonomi, siyaset ve ideolojinin dolayımından şekillenmektedir. Toplumsal yapının eklemelerinin, tarihsel olarak dolayımından ortaya çıkan boşluk, toplumsal çatışmayı yaratmaktadır çünkü bir toplumsal yapı ne kadar sağlam eklenirse de toplumsal farklılıklar toplumsal yapının katmanları arasında boşluk yaratmaktadır. Farklılıklar, toplumsal katmanların, taleplerine

cevap vermediği oranda tepkide bulunmaktadır. Çatışma, bu ortamdan doğmaktadır.

Çatışma teorisyenleri çatışmayı, toplumsal değişim temeline yerleştirmektedir. Özellikle, devrimsel boyutta değişimlerin temelinde, çatışmanın şiddetlenmesi ve bunun uzantısı olan işlevsel zor kullanma gerçekleşmektedir. Bu dönemler aynı zamanda niceliksel evrim sonucunda, niteliksel değişim anlamına gelmektedir. Ancak çatışma, özellikle kontrollü bir çatışma, toplumsal değişimin temelinde olmakla birlikte, aynı zamanda, toplumsal düzenin de temelinde yer almaktadır. Toplumsal yapının eklemlerinin bir bütün olarak sürdürülmesi veya başka bir deyişle toplumsal düzenin sürdürülmesi için çatışma ve onun doğal refleksi olan işlevsel zor kullanma gerekli olmaktadır. Toplumsal yapının en üstünde yer alan siyasal iktidar ile meydan okuyucu gruplar arasında çatışma, eğer iktidar sahibinin gücüyle bastırılıyorsa bu, toplumsal yapının eklemlerinin bütünlüğünün korunması anlamına gelmektedir. Böylece çatışma, devrimci değil evrimci bir karaktere bürünmektedir. Eğer meydan okuyucu grup, kullandığı işlevsel zor ile toplumsal yapının eklemlerini parçalayabilirse, bu, devrimci bir değişim anlamına gelmektedir. Bir bakıma tarih, siyasal iktidar sahipleri ve meydan okuyucular arasında gerçekleşen çatışmanın bütünselliğinde gerçekleşmektedir. Diyalektik olarak yeni, eskinin içinde doğup büyüdüğü için eski toplumsal yapının, belirli bir süre varlığını sürdürmesi gelişme için gereklidir. Dolayısıyla toplumsal yapının, yenisine yerini bırakana kadar, varlığını sürdürmesi yapısal bir durumdur. Bu durum, farklı çıkarların birleşiminden oluşan toplumsal yapıda ve o yapının ürettiği çatışmada ancak, zor gücüyle sağlanmaktadır. Zorun niceliksel ve niteliksel boyutu, toplumsal yapının sonucuna karar verebilmektedir. Siyasal iktidar sahibinin veya meydan okuyucunun kullandıkları zor, toplumsal değişimin evrimci veya devrimci bir niteliğe ulaşmasına yol açmaktadır.

Toplumsal çatışmanın biçimleri için işlevsel, davranışsal veya Marksist yaklaşımlar tarafından farklı açıklamalar geliştirilmektedir. Öncelikle bir durumun toplumsal çatışma olarak tanımlanması için belirli koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bir çatışmanın toplumsal çatışma olarak tanımlanması için, insanların diğer gruba muhalefet eden, bilinçli grup olarak harekete geçmesi gerekmektedir (Kriesberg, 1973: sf. 46). Bu tanımlamadan hareketle, grupların bilinçlenmesiyle toplumsal yapının katmanları arasında bağlantı kurulabilir. Bu ilişki, toplumsal çatışmanın değişen niteliği ve di-

namikleri hakkında açıklayıcı zemin sağlayabilecektir. Toplumsal yapının temel katmanları olarak ekonomi, siyaset ve ideoloji katmanları ile grupların bilinçlenmesi arasında nesnel bir bağ kurulabilir. Toplumsal katmanların eklemlerinin çözüldüğü noktada, toplumsal çatışmanın dinamikleri yer almaktadır.

Bu bağlamda temel soru; farklı çıkar gruplarının, çıkarlarının bilincine varmasına hangi belirleyen sebep olmaktadır? Bu soruya verilecek cevap, aynı zamanda, toplumsal çatışmanın aldığı biçim hakkında gerekli bilgiyi de verecektir. Toplum bir ilişkiler bütünü olarak kabul ettiğimiz noktada, ilişkilerin biçimi, toplumsal çatışmayı temel olarak belirleyen katmanı da vermektedir. Burada insanlığın ilk ilişkisini incelersek, temel ilişkiyi, dolayısıyla toplumu kuran temelleri anlamak mümkün olacaktır. Karl Marx ve Friedrich Engels'e göre ([1846] 2018, s.34); "Toplumsal yapı ve devlet daima belirli insanların yaşam süreçlerinden doğup gelişir...fakat bu bireyler...maddi üretim yapan bireylerdir; dolayısıyla, kendi iradelerinden bağımsız belirli maddi sınırlamalar, ön kabuller ve koşullar altında çalışan bireylerdir." Buradan hareketle, toplumu kuran ilişkilerin ekonomi olduğu sonucuna varabiliriz. Dolayısıyla toplumsal çatışmanın aldığı biçimi, ekonominin gelişimine bağlayabiliriz. Ekonominin gelişim seviyesi veya modern anlamda kapitalizmin gelişimi, toplumsal çatışmanın aldığı biçimi de gösterge olarak sağlayabilir.

Toplumsal çatışmanın, farklı niteliklerde çıkarların birbiriyle çelişmesi sonucu somutlaştığı ileri sürülebilir. Farklı nitelikte çıkarlar ise toplumsal olarak, ekonomik, siyasal veya ideolojik biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Ekonomiyi temel belirleyen olarak ortaya koyduğumuz zaman; insanlar, temel çıkar olarak türünü sürdürebilmek için, ilk anda, *ekonomik çıkar çatışmasına* girmektedir. Sınırlı ekonomik kaynaklara sahip olma mücadelesi, toplumsal çatışmanın temel özelliği sayılabilir. V. I Lenin'e göre ([1896] 2011, s.5); "insanların, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli şeylerin üretiminde birbirleriyle girdikleri ilişkiler, üretici güçlerin gelişimine dayalıdır." Dolayısıyla, kapitalizmin başlarında üretici güçler –emek ve sermaye-gelişme seviyeleri, ekonomik açıdan çatışmaya yol açıyordu. Emek ve sermaye, artıktan daha fazla pay almak istiyordu. Ekonomik çatışmanın belirli bir aşamasından sonra, ekonomik çıkar çatışması *ideolojik bir biçim* almaktadır. Bu aşamada amaç, ideolojik olarak kapsanma, içerilme sorunsalıdır. Kenneth Minogue'a göre (1994, s.20) ideoloji; "toplumu yöneterek sosyal

mükemmeliyeti yaratma projesidir.”. Bu açıdan ideolojik çatışma biçimi, yalnız bir kapsama sorunu değil, aynı zamanda topluma biçim verme mücadelesidir. Ekonomik gelişme sonucu belirginleşen farklılıklar, bu aşamada topluma, kendi çıkarlarına uygun yön verme amacına yönelir ve burada temel motivasyon ideolojidir. Son aşamada, toplumsal çatışmanın *politik bir boyut* alması gözlenmektedir. Siyasal anlamda bir güç olma ve değerlerin dağıtımından politik olarak pay alma mücadelesidir. Toplumsal çatışma, toplumsal yapıya benzer şekilde bütünsellik içermektedir ve ekonomik başat çatışma aynı zamanda politik ve ideolojik çatışmayken, politik başat çatışma, ekonomik ve ideolojik çatışma ve ideoloji başat çatışma da ekonomik ve politik çatışma olarak yaşanmaktadır. Ekonomi, ideoloji veya politikayı tek boyutlu varsaymak, gerçekliğin bütüncül yapısını gözden kaçırmaya yol açabilir.

Toplumsal çatışmanın dinamiklerini anlamak için nesnel dünyanın evrimini de anlamak gereklidir. Gerek çatışma teorisi ve gerekse de son dönem yaygınlık kazanan sosyal kimlik teorisine göre nesnel koşullar, toplumsal çatışmayı anlamak için önemli bir temeldir. Bu çalışmada, toplumsal yapının katmanları arasında eklemelerin bütünlüğünü sağlayan ayrıcalıklı katman, ekonomi olarak tanımlanmaktadır ve bu çerçevede son ekonomi üretim tarzı olarak kapitalizm ve kapitalizmin evrimi temel olarak alınmaktadır. Bu çerçeveden hareketle, toplumsal çatışmanın niteliğini anlamak için kapitalizmin evrimi ve bu evrim sırasında öne geçen toplumsal katmanları ortaya koymak gereklidir. Toplumsal katmanların hiyerarşisi, toplumsal çatışmanın biçimleri hakkında bir çerçeve sağlayabilecektir.

Kapitalizmin, Politikanın ve İdeolojinin Evrimi

Toplumsal çatışmayı verili kabul edersek, küçük, orta ve büyük çaplı çatışmaların niteliğinin, statik değil dinamik olduğunun tespit edilmesi tarihsel çerçevede bir sonuçtur. Çatışma, toplumsal bir olgu olduğuna göre, toplumsal yapının ekonomi, politika ve ideoloji gibi katmanlarının, toplumsal çatışmanın niteliğini belirlediğini olgusal olarak kabul edebiliriz. Bu noktada vurgulanan toplumsal çatışma, herhangi bir toplumda kısa dönemler görülen günlük çatışmalar değil, daha uzun erimli konjonktür çatışmalardır. Tarih, Fernand Braudel’in ileri sürdüğü gibi çeşitli zamanlara bölünmekte ve herhangi bir olgu ile ilgili analiz yapıldığı zaman tarihsel gelişimden

referans almak gereklidir. Braudel tarihi, kapitalizmin tarihi (yapısal tarih), kapitalizmin içinde belirli uzunlukta dönemler (konjonktür tarih) ve kapitalizmin içerisinde kısa dönemler (olayların tarihi) olarak üçe ayırmaktadır (Braudel, [1985] 2015). Temel toplumsal çatışmanın niteliği, Braudel'in orta düzey soyutlama seviyesi olan konjonktür tarihte karşımıza çıkmaktadır. Uzun dönemli yapısal çatışma, daha kapsamlı bir incelemeyi gerektirmektedir ve bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Yapısal tarih içinde toplumsal çatışma incelenirse de, değişen nitelikler anlaşılabilir. Kısa vadeli çatışma ise toplumsal çatışmayı anlamak için gerekli verileri sağlamamaktadır. Olayların tarihi, somut çatışmaları sağlamakla birlikte genelleme yapılması için uygun değildir. Konjonktür tarih içinde toplumsal çatışmanın değişen niteliği, olguyu anlamak için gerekli altyapıyı sağlamaktadır.

Konjonktür tarih içerisinde toplumsal çatışmanın değişen niteliği anlamak için değişimi anlamak gereklidir. Louis Kriesberg'e göre (2009, s.7), toplumsal çatışmanın uzun dönem değişiklikleri, dışsal sosyo-politik çevrede, yeni gelişmelerden ortaya çıkmaktadır. Uzun dönem değişiklikleri, Braudel'in konjonktür tarih çerçevesinde ele alınırsa toplumsal çatışmanın değişen niteliği anlaşılabilir. Braudel'in konjonktür tarih ve Kriesberg'in dışsal sosyo-politik çevre veya küresel yapı anlayışı, toplumsal çatışmanın değişen niteliğini analizi için gerekli zemini sağlayabilir.

Tarihsel olarak, ekonomik, politik ve ideolojik üç dönüm noktası, toplumsal çatışmanın niteliğini dönüştüren olaylar olarak anlaşılabilir. Bu dönüm noktaları Braudel'in konjonktür tarihinin dönüm noktaları olarak da kabul edilebilir. *Ekonomi* katmanında yaşanan üç dönüm noktası; sanayi devrimi (18. yy sonu), büyük tekellerin ortaya çıkışı (19. yy sonu) ve petrol krizi (20. yy sonu) olarak belirlenebilir. *İdeolojik* olarak üç dönüm noktası ise; bireyci liberal ideolojinin egemen ideoloji olduğu 1789 Fransız Devrimi sonrası (19. yy'da yaşanan dönem), Rus Devrimi (1917) sonrası ideolojik olarak kapitalist-sosyalist ideoloji kamplaşmasının yaşandığı (Soğuk Savaş Konjonktürü) ve SSCB'nin çöküşü (1991) sonrası yükselen kimlikler ideolojisidir. *Politik* olarak üç dönüm noktası ise; Fransız Devrimi (1789), Rus Devrimi (1917) ve 1968 Hareketleridir. İdeolojik ve politik dönüm noktalarının ekonomik dönüm noktalarından sonra gelmesi aralarında eşzamanlı değil ardışık ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ekonominin, politika ve ideolojinin öncülü olduğu tezi için gerekli tarihsel kanıtları sağlamaktadır. Toplumsal

çatışmanın niteliği, bu üçlü toplumsal katmanın bir sentezi olarak varlık bulmaktadır.

Bu dönüm noktaları, temellerini, bir bütün olarak ekonomik sistemde, bir başka ifadeyle kapitalizmin evriminden sağlamaktadır. Kapitalizmi, üç temel dönem olarak ele almak mümkündür. Birinci aşama; 1789 Fransız Devrimi sonrası kapitalizmin serbest rekabetçi dönemi, ikinci aşama; 19. yy sonu büyük tekellerin ortaya çıkışı veya tekelci kapitalizm aşaması ve son olarak 20. yy sonu gerçeklik bulan küreselleşmiş kapitalizm aşamalarıdır. Bu üç dönem, toplumsal yapının katmanları olan politika ve ideolojide de köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşümler, toplumsal çatışmanın biçimlerini de temelden etkilemiştir.

Kapitalizm, sonsuz sermaye birikimi rejimidir. İlkel birikimini yaparken en temel çelişki, sermaye ve işçi sınıfı arasındadır. Bu çerçevede emek gücü, sermaye ile artı-değerin bölüşümü konusunda çatışmaya girmektedir. Bu durum doğrudan ekonomi başat, ideolojik ve politik çatışma durumudur. Emek gücü ve sermaye, yalın ve düz bir şekilde karşı karşıya gelmiştir. Bir yandan emek gücü ile sermaye çatışırken bir yandan da sermaye birikiyordu. Bu dönem, kapitalizmin serbest rekabetçi döneminin bir sonucudur.

19. yy sonu kapitalizm, yeni bir biçime evrilmiştir. Bu evre kapitalizmin tekelci aşamasıydı (Sweezy ve Baran [1966] 2007). Büyük tekeller tüm ekonomik hayatı kontrol altına alıyordu. Bu dönemde iki dünya savaşı yaşanmıştır. 1917'de Rus Sosyalist Devrimi gerçekleşmiştir. Sermaye, bir derece birikmiş ve kitle üretimine geçilmiştir. Bu aşamada, işçi sınıfı belirli bir hayat seviyesi yakalamıştır. Artık toplumsal çatışmanın yeni eksenini, toplum içinde işçi sınıfının ideoloji başat ekonomik ve siyasal mücadelesiydi. Yine toplumlararası platformda ise kapitalist blok ve sosyalist blok arasında ideoloji başat ekonomik ve politik rekabetidir.

Son aşama ise kapitalizmin küreselleşme dönemidir. Neoliberal dönem olarak da adlandırılmaktadır. (Kazgan, 2016). 20. yy sonu gerçekleşmiş ve kapitalist üretim esnek üretime geçmiştir. Bu dönem yeni çıkar grupları, sermaye birikiminin geldiği aşama ile ortaya çıkmış ve kimlikler en önemli unsur haline gelmiştir. Artık kapitalizmin küreselleşme aşaması ile birlikte toplumsal çatışmanın eksenini siyasal başat ekonomik ve ideolojik mücadele haline gelmiştir. Bütün bu süreç kapitalizmin evrimi ve sermaye birikiminin geldiği aşama tarafından biçimlenmiştir.

Ekonomik, Siyasal ve İdeolojik Toplumsal Çatışmanın Evrimi

Çatışma olgusunun, kapitalizmin tarihsel evriminde, ekonomi başat, ideoloji başat ve politik başat biçimler aldığını belirtmiştik. Bir toplumsal olgu olarak toplumsal çatışmanın görüngüleri de, toplumsal katmanların eklemelerinin çözülmesinden açığa çıkmaktadır. Ekonomi, politik ve ideoloji krizleri, çatışmanın derinleşmesine yol açmaktadır. Bu bir anlamıyla yönetim krizidir. Bu dönemlerde, yönetim, tartışmaya açılmaktadır.

Kapitalizmi bir ekonomik sistem olarak ele aldığımız zaman, ekonomik sistemin temeli olan sermaye birikimi ve gelişimi, toplumsal çatışmayı da şekillendirmektedir. Sermaye birikiminin başlarında, temel motivasyon, daha fazla birikim olduğu için toplumsal çatışmanın temel niteliğinin ekonomik olduğunu ileri sürmüştük. Kapitalist üretim tarzının temel aktörleri olan ücretli işçi ve sermaye arasında, artı-değerden daha fazla pay alma mücadelesi, toplumsal çatışmaya ekonomik bir nitelik kazandırmaktadır. Bu durum ekonomi başat, politik ve ideolojik mücadeleye yol açmıştır.

Karl Marx'ın yaşadığı dönem olan 19.yy, modern kapitalizmin doğum yıllarıydı. Kapitalizm, ekonomik bir kavramdır (Dahrendorf, [1957] 1959, s.37) ve doğum yıllarında toplumsal çatışmanın temeli, *ekonomikti*. Çatışma, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaydı ve temel anlaşmazlık konusu, işçi sınıfının üretimden alacağı pay ve çalışma koşullarıydı. 19. yy ekonomik dünyası hakkında inceleme yapan Eric Hobsbawm ([1995] 2017a, s.84), 19. yy. boyunca gerçekleşen ekonomik temelli çatışmaların temel toplumsal sorun olduğunu ve kapitalizmin sınırsız gelişimine uygun kurum ve politikaların uygulamasıyla çözüldüğünü; kapitalizmin genişlemesi ve insanların memnuniyetsizliği arasında uygun mekanizmaların kurulmasıyla -istihdam ve göç- çözüldüğünü belirtmektedir. Bu çerçevede toplumsal çatışma, ilgili toplumsal katman tarafından kapsama sorunsalından çıkmıştır. Toplumsal katmanın kapsama kapasitesi genişledikçe farklı çıkarların çatışma şiddeti düşmektedir. Kapsama kapasitesi daraldıkça çıkarların çatışması şiddetlenmiştir.

Tarihsel gelişim sürecinde toplumsal çatışmaların biçimlerine bağlı olarak çatışma, pratik olarak farklı görünümlere sahip olmuştur. Pratiğin tezahür biçimi, toplumsal çatışmanın biçimine bağlı olarak şekillenmiştir. Ekonomi başat toplumsal çatışma dönemi olan 19. yy boyunca çatışmanın tezahür biçimleri olan grevler, makine kırıcılar (Luddite) ve devrim hareketleri -

1848 Devrimleri-, kısaca tüm olaylar, ekonomi temelli toplumsal çatışma biçimlerini yansıtmıştır (Hobsbawm, [1975] 2016, s.48).

Kapitalizmin gelişmesi ve sermaye birikiminin gelişmesi ile birlikte toplumsal çatışma, yeni bir evreye girmiştir. Bu aşamadan sonra çatışma, ampirik olarak, ideolojik bir biçime evrilmiştir. Özellikle, 1917 Rus Devrimi'nden sonra dünya, iki kutuplu bir yapıya dönüşmüş ve bir yanda ABD merkezli liberal kapitalist blok öteki yanda ise SSCB merkezli sosyalist blok varlık kazanmıştır. Bu iki blok merkezli ideolojik başat biçimli bir çatışma uzun yıllar gözlenmiştir.

20. yy'ın ilk yarısında, sınıf temelli, sağ ve sol *ideoloji* yükselişe geçmiştir (Berg ve Janoski, 2005, s.73). I. Dünya Savaşı'nın sonundan SSCB'nin çöküşüne kadar ideoloji, çatışmanın temel kaynağıydı (Shtromas, 1997, s.31). Özellikle dünya, kapitalist, sosyalist ve faşist rejimlerin ideolojik mücadelesi ile şekillenmiştir. Bu dönem temel aktörler devletlerdi. Aralarında keskin bir güç mücadelesi vardı. Amaç; ideolojilerin etki alanlarını, dünya üzerinde, mümkün olan en geniş kapsamlı yaymaktı. Bu dönemi Eric Hobsbawm, ideoloji temelli aşırılıklar çağı olarak tanımlamıştır ve bu dönemi; I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1914'den SSCB'nin çözülüşü olan 1991'e kadar belirlemiştir (Hobsbawm, 1994).

Hobsbawm ([1987] 2017b, s.98), 19. yy başından sonuna doğru yaşanan ekonomik çatışmadan sonra, özellikle 1871 Paris Komününden sonra yeni toplumsal çatışmanın biçimini ideoloji temelli politik çatışma olarak tanımlamaktadır. Politik çatışmanın kökeninde temel sorunsal, demokratikleşme sorunsalıdır, bir başka ifadeyle ideolojiktir. Demokratikleşme ile birçok farklı toplumsal sınıf ve grup, kapsanma veya içerilme hakkına kavuşmaktadır. Dolayısıyla 19. yy sonundan 1914 Birinci Dünya Savaşı'na gelirken temel sorunsalın ideolojik olduğu ve temel mücadelenin ideolojik olarak içerilme sorunsalı olduğu ileri sürülebilir. Hobsbawm ([1987] 2017b, s.99), 19. yy sonunda, kadın nüfusu bir yana bırakıp, erkek nüfus için bile seçme ve seçilme hakkından mahrum bırakılmasının ideolojik ve siyasal gerginliğe yol açtığını belirtmektedir. Dolayısıyla, ekonomik çatışma biçiminden sonra ideolojik çatışmanın gerçekleşmesi, toplumsal gelişimle uyumlu bir çerçevede gerçekleşmiştir.

İdeoloji başat toplumsal çatışma dönemi, 20. yy başı ile sonu arasında, devletlerarası savaşlar ve diplomatik mücadele, toplumsal çatışmanın ideoloji temelli tezahürleridir. İdeolojik temelde kutuplaşmış devletler, araların-

da, güç mücadelesine girmiş ve toplumsal çatışma devletlerarası boyut kazanmıştır.

Tekelci sermayenin derinleştiği 20. yy'da önemli bir kırılma noktası da 1968 gençlik hareketleridir. Bu olay, toplumsal çatışmayı yeni bir aksa yerleştirmiştir. 1968 ile toplumsal cinsiyet talepleri, gençlik talepleri ve etnik talepler yükselişe geçmiştir. Bu dönemi takip eden 1991'de, SSCB'nin çöküşü ve reel sosyalizmin gerilemesi ile birlikte, toplumsal çatışma politik başat bir görüngü almıştır. Kimlikler ön plana çıkmıştır ve temel toplumsal çatışma, farklı kimlikler arasında politik olarak yaşanmıştır. Bundan sonra toplumsal çatışma, politik başat, ekonomi ve ideoloji temelli mücadeleye dönüşmüştür. Yükselen etnik politik çatışma, en çok potansiyel istikrar bozucu bir güç olarak, insanlığın karşısına, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçeklik kazanmıştır (Ross ve Rothman, 1999, s.1).

1968 öğrenci hareketleri ve daha sonrasında ortaya çıkan yeni sosyal hareketler sonucu çatışmanın başat ögesi ideoloji haline gelmiştir. O zamana kadar realist temellere sahip çatışma teorisi, yeni unsurlar eklenerek sosyal kimlik teorisine evrilmiştir. Klasik çatışma teorisi; realist olarak, çatışmayı, nesnel ve dışsal sebeplerin bir sonucu olarak kabul ederken, sosyal kimlik teorisi; nesnel ve dışsal sebepleri kabul etmekle birlikte bunun yanında, psikolojik faktörleri de çatışmayı anlamak için eklemiştir (Ramiah, Hewstone ve Schmid, 2011, s.46). Artık dünya, farklı kimliklerin, uyumsuz amaçları arasındaki çatışmaları göstermektedir. Etnik, gender, dinsel, medeniyet kimlikleri arasında ideoloji başat bir çatışma varlık bulmuştur. Özellikle SSCB'nin çöküşünden günümüze farklı kimlikler arasında çatışma yaygınlık kazanmıştır.

1970'lerin sonundan itibaren geleneksel sınıf temelli çatışmalar geri çekilirken, kimliklerin alternatif çeşitleri –ırk, gender, din, etnisite- yükselişe geçmiştir. Bu dönem bir bakıma kimlik temelli *politikaların* yükselişe geçtiği dönemdir (Berg ve Janoski, 2005, s.73). Sınıfsal çatışma, görüngü olarak, yerini kimlik temelli çatışmalara bırakmıştır. Aslında kimlik temelli çatışmanın temelinde ekonomik ve ideolojik sorunlar bir olgu olarak durmaktadır. Ancak görünüm, kimlik temelli politik başat bir çatışmadır. Bu dönem, artık, sağ-sol ideolojik çatışmaların yerine, bireycilik, özgürlük ve insan hakları gibi politik idealler uğruna çatışmalarla biçimlenmiştir (Shtromas, 1997, s.31).

20. yy sonundan itibaren politik başat toplumsal çatışma dönemi olarak kabul edilen süreçte, terör ve iç savaşlar analiz edilmeye başlanmıştır. Dünya, bu dönem, yüksek maliyetlere sahip toplumsal çatışmayı yaşamıştır. Kimliklerin politik hak talepleri, legal veya legal olmayan biçimde politik düzlemde yükselen talepleri bu dönemin karakteristik özelliğidir. Bu dönem temel talep, politik, ekonomik ve ideolojik olarak kapsanma talebidir. Dar olarak tanımlanan politikanın bu dönem, kapsamının genişletilmesi ve yeni bir politik, ekonomik ve ideolojik toplumsal yapının inşası bu dönemin en önemli gündemidir.

Tablo 1. Modern Dönem Toplumsal Çatışma

Tarihsel Dönem	Toplumsal Çatışma Biçimleri	Çatışmanın Ana Aktörleri	Çatışmanın Görünümleri
19. yy - 1914	Ekonomik	Sınıflar	Grevler - Devrimler
1914-1980'ler	İdeolojik	Devletler	Devletlerarası Savaşlar - Devrimler
1980'ler Sonrası	Politik	Kimlikler	Terör - İç Savaşlar

Sonuç

Toplumsal yapı, toplumsal yapının ekonomi, politika ve ideoloji katmanlarının eklenmesinden oluşmaktadır. Toplumsal yapının katmanları arasındaki ilişki dolaylanma ilişkisidir. Ekonomi, politika ve ideoloji katmanları dolaylanarak bir bütün oluşturmaktadır. Eklemlerin çözüldüğü noktada, toplumsal yapının bütünlüğü sarsılmaya başlamaktadır. Bu çözümlenin olduğu noktada gerçekleşen boşluk, toplumsal çatışma için gerekli nesnel koşulları sağlamaktadır. Toplumsal yapının bütünlüğünün bozulması, yöneticilerin yöneteme krizi anlamına gelmektedir. Bu koşullar altında toplumu oluşturan farklılıklar, derin bir çatışma pozisyonu alırken, farklılıklar arasındaki çatışma da tarihsel olarak farklı yapılar altında ortaya çıkabilmektedir. Farklılıklar arasındaki çatışma, tarihsel olarak farklı biçimler almaktadır.

Dünya, farklılıkların bir arada bulunduğu hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Toplumsal yapının katmanlarının dolaylanması, bu hiyerarşik yapının sürdürülmesini sağlamaktadır. Eğer, toplumsal katmanlar çözülsürse ortaya, toplumsal çatışma durumu çıkmaktadır. Toplumsal çatışma; ekonomi, politika veya ideoloji temelli gerçekleşmektedir. Görünüm olarak ekonomi,

politika veya ideoloji baskın olsa da çatışma, bütünseldir. Dolayısıyla ekonomi başat bir çatışma aynı zamanda politik ve ideolojik çatışma iken; politik başat çatışma ekonomik ve ideolojik çatışmadır ve ideoloji başat çatışma da ekonomik ve politik çatışmadır. Burada toplumsal çatışmanın biçimini belirleyen, kapitalist sermaye birikiminin geldiği aşamadır. Birikimin başlarında veya ilkel birikim dönemi çatışma, ekonomi başat bir çatışma iken birikimin ilerleyen aşamalarında çatışma, politik başat bir çatışmaya dönüşmüş ve daha ileriki sermaye birikimi aşamasında ideoloji başat çatışma biçimini almıştır.

Toplumsal çatışmanın aldığı biçimleri kapitalist sermaye birikimine dayandırdığımız zaman, kapitalizmin evrimi önem kazanmaktadır. Kapitalist üretim tarzının dönüm noktalarına baktığımız zaman, 19. yy'da serbest rekabetçi kapitalizm dönemi, 19. yy sonunda tekelci kapitalizm dönemi ve 20. yy sonunda küresel kapitalist üretim ve küreselleşme gözlenmektedir. Bu çerçevede kapitalizmin dönüm noktalarını; 19. yy başından 1873 krizine kadar serbest rekabetçi kapitalizm, 1873 krizinden 1980'lere kadar tekelci kapitalizm dönemi ve 1980'lerden günümüze küresel kapitalist üretim ve küreselleşme dönemi olarak adlandırabiliriz. 19. yy başından sonuna kadar toplumsal çatışmanın aldığı biçim, emek gücü ile sermaye arasında ekonomik başat çatışmadır. Makine kırılcılığında, 1848 devrim hareketlerine kadar tüm göstergeler, ekonomik çatışmayı göstermektedir. Ekonomik olarak 1873 ekonomik krizi ve politik olarak 1871 Paris Komünü bu dönemin dönüm noktaları olarak tarihsel anlamda gerçeklik bulmuştur.

1873 ekonomik krizinden sonra ortaya büyük tekeller tarafından denetlenen bir kapitalist üretim aşaması çıkmıştır. Politik anlamda iki yeni ideoloji varlık bulmaya başlamıştır. Bu iki yeni ideoloji, Rusya'da sosyalist ideoloji ve İtalya, Almanya'da faşist ideoloji olarak ileriki tarihlerde uygulama aşamasına geçmiştir. Artık temel toplumsal mücadele, ekonomiden politik başat bir biçime doğru evrilmiştir. Bu dönemin politik dönüm noktaları 1917 Rus Devrimi ve Dünya Savaşlarıdır. Diplomatik mücadelelerden savaşlara kadar tüm göstergeler, politik çatışmayı göstermektedir. Dünya coğrafyası, liberal kapitalist, sosyalist ve faşist rejimlerle kutuplaşmıştır. İdeolojik temelli varlık bulan devletler, bu dönemin temel aktörleri olmuştur. İdeolojik güç mücadelesi, üçüncü dünya devletleri arasında süren savaşlarla görünüm olarak kendisini ortaya koymuştur.

1968 küresel gençlik hareketleri, kapitalizmin evriminde yeni bir dönüm noktası olarak kendisine yer bulmuştur. Ortaya çıkan gençlik hareketi, gender, etnik, din, ırk ve diğer kimlikler temelinde politik bir biçim kazanmaya başlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla kimlik temelli söylemler yükselişe geçmiştir. Artık temel toplumsal çatışma politik başat ekonomik ve ideolojik çatışma biçimi almıştır. Bu dönemin toplumsal çatışma görünümleri, terörizm ve iç savaş biçiminde kendisini göstermiştir. Bu dönemde politik tanınma meselesi kimlikler için temel hedef anlamına gelmiştir.

Sonuç olarak; tarihsel açıdan, modern dönemlerde, çatışmanın görüngülerinin sanayi devriminin başlarında bir başka ifadeyle henüz sermaye birikiminin yeterince gelişmediği dönemlerde, ekonomi başat çatışma biçiminde gerçekleştiği ileri sürülebilir. Yine, daha sonraki süreçte kapitalizmin geliştiği, büyük tekellere dönüştüğü tekelci sermaye dönemi toplumsal çatışma ideoloji başat çatışma biçimini almıştır. Son olarak, kapitalizmin küreselleştiği, küresel kapitalist üretimin öne çıktığı dönemde ise politik başat bir biçim aldığını ileri sürmek mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

**An Analysis on Changing Forms of Historical-Social
Conflict in the Context of Conflict Theory**

*

İnan Akdağ
Amasya University

Conflict theory has theorized that daily life consists of diversities and that these diversities build on mutual conflicts because of inharmonious interests. Society from micro, meso to macro groups includes tensions and conflicts in its structure. Conflict theory emphasizes inharmonious needs and interests of different people and different groups. Conflict realizes at all stratum of social life. Gender, ethnic conflicts, religious conflicts, international conflicts and interclasses conflicts are fault lines of social conflict; and they appear at first sight. The most common conflict is for distributing of scarce materials and for financial sources. With another sight, the main conflict appears from economy. However, conflict took ideological and political shapes especially in the end of 20th century. According to conflict theory, conflict is a process. Conflicting interests are hidden until a group is to mobilize for active struggle. Therefore, when the world is to be fiction of social life over, it is not enough for conflict theory that there are differences. The necessary element for conflict theory is that an interest group which has consciousness for these differences starts to move for struggle. Consciousness and praxis appear as adjunct elements completing conflict process.

Conflict theory identifies with Karl Marx and Marxism for long years. Marx, who defined class conflict as development engine of history universally, determines dialectical union of polar. Conflict, at this meaning, has a basic function for establishing and continuing social structure. In addition, non-Marxist conflict theory became important after 1968 Global movements. After 1968, the conflict theory including other social groups (gender, ethnicity, religious, and civilizations) instead of Marxist economic class conflict theory had been developed. The main difference between Marxism and contemporary conflict theories is when Karl Marx puts forwards class conflict; contemporary conflict theories emphasize interest conflict. Therefore, contemporary conflict theory studies social conflict from broader perspec-

tive instead of economic class conflict theory of Marxism. Conflict theory has gained variety among contemporary sociologists. According to Lewis Coser, who is representative of functionalist approach claims that social conflict is a struggle on values and claims for scarce statues, power and sources. According to Ralf Dahrendorf, class conflict has displayed differences in contemporary industry society since the first appearance of industry society. Conflict intensity softened with conflict regulations which are realized by the end of change in state and industry entrepreneurs. Conflict intensity reduced when institutionalism increased. Likewise American structural-functionalism which is active until the 1960s was excluding conflict. According to Talcott Parsons, who is important represent of structural-functionalism, society is a community which establishes on value compromise.

Conflict theory came into question after the 1960s with 1968 social movements. Civil rights protest, anti-war movement, woman movements protest led to revive social conflict again. Behaviorism is also among contemporary conflict theory. According to behaviorism, inharmonious purposes, solidarity, organization, mobilization, hostility and sources bring about conflicting behaviors. According to Randall Collins, who is represent of behavior theory, the axe of conflict is among stratums and stratums are defined by variables which are groups, ethnicity and education level. Conflict appears from different behaviors. When relevant literature is studied, conflict doctrinaires put forward conflict situation; however, the shapes of conflict from holistic perspective are not put forward. Conflict is defined; necessary elements for conflict are determined; ties between conflict and society are defined; however, the shapes of conflict are not put forward. Because conflict is social phenomenon, conflict is defined by social stratums. Social stratums consist of economy, ideology and politics. Therefore, at this framework, conflict shapes as economic, ideological and political dominant types. Periodically, type of conflict takes different types. Therefore, in order to make contribution to relevant literature, it is important that different types of social conflict should be exhibited. If the types of conflict are determined, it is easy to give answer to problems which are sourced by conflict. In this context, the purpose of this study is to exhibit historically and structurally social conflict during modern period. The importance of study is that conflict theory was revealed social conflict from dimensions like sources,

duration, results; however, in this study economic, political, ideological shapes of social conflict are to be put forward from holistic perspective. The scope of this study is the historical development of social conflict after modern period. The hypothesis of this study is that social conflict has taken different shapes during different phases of capitalism. Conflict, at the beginning of industry revolution, took economy dominant shape, when it turned into ideological dominant shape oncoming period and when it transformed into political dominant shape during globalization period of capitalism.

Kaynakça / References

- Bartos, O. J. ve Wehr, P. (2002). *Using conflict theory*. Cambridge University Press
- Berg, A. V. D. ve Janoski, T. (2005). Conflict Theories in Political Sociology.. In ed. by T. Janoski, R. Alford, A. Hicks, M. A. Schwartz. *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge University Press
- Borgatta, E. F. ve Montgomery, R. J. V. (2000). *Encyclopedia of Sociology v. I*. New York: Macmillan
- Braudel, F. ([1985] 2015). *Kapitalizmin kısa tarihi*. çev. İ. Yerguz. İstanbul: Say Yayınları
- Collins, R. ([1975] 2009). *Conflict sociology*. Paradigm Publishers
- Coser, L. (1956). *The functions of social conflict*. New York: The Free Press
- Dahrendorf, R. ([1957] 1959). *Class and class conflict in industrial society*. Stanford University Press
- Durkheim, E. ([1893] 2013). *Division of labour in society*. Palgrave Macmillan
- Hobbes, T. ([1651] 1998). *Leviathan*. Oxford University Press
- Hobsbawm, E. (1994). *Age of extremes the short twentieth century 1914-1991*. Abacus Book
- Hobsbawm, E. ([1975] 2016). *Devrim çağı 1789-1848*. çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi
- Hobsbawm, E. ([1995] 2017a). *Sermaye çağı 1848-1875*. çev. Mustafa Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi
- Hobsbawm, E. ([1987] 2017b). *İmparatorluk çağı 1875-1914*. çev. Vedat Aslan. Ankara: Dost Kitabevi
- Johnson, D. P. (2008). *Contemporary sociological theory*. Springer
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden neoliberalizme neoliberalizmin getirisi ve götürüsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kriesberg, L. (1973). *The sociology of social conflict*. New Jersey: Prentice-Hall
- Kriesberg, L. (2009). Changing conflict asymmetries constructively. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 2(1), 4-22

- Lenin, V. I. ([1896] 2011). Friedrich Engels.. çev. F. B. Aydar. *Friedrich Engels* içinde. İstanbul: Agora
- Machiavelli, N. ([1532] 2008). *Hükümdar*. çev. N. Adabağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Marx, K. ve Engels, F. ([1848] 2008). *Komünist manifesto*. çev. M. Erdost. Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. ve Engels, F. ([1846] 2018). *Alman ideolojisi*. çev. O. Geridönmez ve T. Ok. İstanbul: Kor.
- Marx, K. ([1859] 1993). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*. çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları
- Minogue, K. (1994). *Ideology After the Collapse of Communism*. In ed. A. Shtromas *The End of "Isms"? Reflections on the Fate of Ideological Politics After Communism's Collapse..*. Blackwell Publishers
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press
- Ramiah, A. A., Hewstone, M. ve Schmid, K. (2011). "Social Identity and Intergroup Conflict". *Psychol Study*, 56(1), 44-52
- Ross, M. H. ve Rothman, J. (1999). *Theory and practice in ethnic conflict management*. Palgrave Macmillan
- Savur, M. (1975). Sociology of conflict theory. *Social Scientist*, 3(12), 29-42
- Simmel, G. ([1908] 1956). *Conflict. Conflict and the Web of Group Affiliations*. New York: Free Press
- Shtromas, A. (1997). Ideology and conflict: Does warfare between 'isms' Belong to past history?. *International Journal on World Peace*, 14(2), 31-76
- Sweezy, P. ve Baran, P. ([1966] 2007). *Tekelci sermaye*. çev. G. Akalın. İstanbul: Kalke-don Yayınları
- Weber, M. ([1922] 2012). *Ekonomi & toplum*. Cilt 1, çev. L. Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akdağ, İ. (2020). Çatışma teorisi bağlamında tarihsel-toplumsal çatışmanın değişen biçimleri üzerine bir inceleme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5231-5251. DOI: 10.26466/opus.629985

Psikolojik Danışma ve Psikoterapide Bütünleşmeye Doğru

DOI: 10.26466/opus.688166

Meliha Tuzgöl Dost *

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara / Türkiye

E-Posta: mtuzgoldost@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7852-6633](https://orcid.org/0000-0001-7852-6633)

Öz

İnsanlık tarihinde her toplumda ruhsal sıkıntıları hafifletme görevi üstlenen kişiler olmuştur ancak bu eylemin resmen psikoterapistlere ait olması yaklaşık olarak yüz yıl öncesine dayanır. Zaman içerisinde pek çok psikolojik danışma ve psikoterapi kuramı ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise 400'ün üzerinde psikoterapi sistemi olduğu bilinmekte ve her geçen gün bu sayı artmaktadır. Psikoterapilerin sayısının artışı, bütün danışan ve sorunlara tek bir kuramla yaklaşmanın yetersiz kalması ve terapötik ortak etkenlerin terapi sonucuna önemli katkıları olduğunun fark edilmesi gibi nedenlerle son dönemde psikoterapi kuramları arasındaki benzerlikleri bulma ve bütünleşmeye gitme anlayışı hız kazanmıştır. Psikoterapilerin bütünleşmesi ile ilgili pek çok yol bulunmaktadır. Bütünleşmede en popüler dört yol teknik eklektisizm, kuramsal bütünleşme, ortak faktörler ve özümseyici bütünleşmedir. Teknik eklektisizm, belli bir kurama bağlı kalmaksızın farklı yaklaşımların tekniklerini kullanmayı içerir. Kuramsal bütünleşme, iki veya daha fazla psikoterapi kuram ve tekniklerini yeni bir kavramsallaştırma veya terapi yaklaşımına dönüştürmek üzere bütünleştirmektir. Ortak faktörler yaklaşımı, farklı terapilerin paylaştığı temel bileşenleri belirlemeyi ve ortaklıklarına dayanarak daha etkili terapiler yaratmayı hedeflemektedir. Özümseyici bütünleşme ise, diğer yönelimlerin teknik ve ilkelerini bütünleştirirken temel bir kuramsal oryantasyona bağlı kalmayı tercih eder. Bütünleşme çabaları psikoterapide ortak bir dil oluşturma, bölünme ve parçalanmanın önüne geçme, yeni marka isimleri yaratmaktansa psikoterapide etkililiği ön plana alma açısından önem arz etmektedir. Bu arada, bütünleşme çabalarının yeni psikoterapi formları üretmesi istenmeyen bir sonuçtur. Bütünleşme çabalarının esas amacının farklılıklar içindeki benzerliği bulmak olduğu unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik danışma, psikoterapi, psikolojik danışma kuramları, psikoterapi kuramları, bütünleşme

Towards Integration in Psychological Counseling and Psychotherapy

Abstract

Throughout the history of humanity, there have always been people in societies who took on the role of disburdening peoples' emotional distress; however, the psychotherapists officially taking over this role dates back approximately a hundred years. In time, various psychological counseling and psychotherapy theories have come about. Today, it is known that there are over 400 psychotherapy systems, and this number increases as days go by. Due to various reasons such as the increase in the number of psychotherapies, the inefficiency of approaching all clients and problems with a single theory, and the realization that therapeutic common factors have important contribution to the end result of therapy accelerated the efforts of integration and trying to find similarities between psychotherapy theories. There are many ways to integrate psychotherapies. The four most popular ways in integration are technical eclecticism, theoretical integration, common factors, and assimilative integration. Technical integration denotes using techniques from different approaches without depending on a certain theory. Theoretical integration means integrating two or more psychotherapy theories and techniques in order to turn them into a new conceptualization or therapy approach. Common factors approach aims to determine the common components shared by different therapies and to create more effective therapies based on this commonality. Assimilative integration, on the other hand, prefers to stick to one basic theoretical orientation while integrating the techniques and principles of other inclinations. Integration efforts are significant in terms of creating a common language in psychotherapy, preventing division and disintegration, and prioritizing effectiveness rather than creating new brand names in psychotherapy. Meanwhile, integration efforts creating new psychotherapy forms is an undesirable outcome. It should not be forgotten that the main aim of integration efforts is to find out similarities within differences.

Keywords: *Psychological counseling, psychotherapy, counseling theories, psychotherapy theories, integration*

Giriş

“Bütünleşme, yöntemlerdeki farklılıkların mekanik birleşimini oluşturmak değil farklılık içinde neyin benzer olduğunu aramaktır.”

V. E. Kegan

İnsan davranışları, ruhsal yapısı, kişilik gelişimi, duygu, düşünce ve davranışları ile bunların nedenleri, sonuçları, ruhsal sorunlar ve çözümleriyle ilgilenen psikoloji alanı nispeten genç bir bilim dalıdır. İnsanı anlama yolculuğu, insanoğlu var olduğundan beri hep olmuş olmakla birlikte bu çabanın farklı bir disiplin olarak ele alınmasının tarihi çok yakın geçmişe dayanır. Bu genç bilim dalı bir yandan insan davranışlarının nedenlerini anlamaya çalışırken, bir yandan da ruhsal sorunların nasıl tedavi edilebileceğine yönelik yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Günümüzde hem psikolojik danışma hem psikoterapi insanı mutsuz eden, uyumsuz ve işlevsiz kılan davranışların nasıl değiştirilebileceğine yönelik ilke, yöntem ve süreçler üzerinde çalışmaktadır. Oldukça takdire değer bir yol alınmış olsa da söz konusu olan insanın karmaşıklığı olduğundan, daha alınacak epey yol var gibi görünmektedir. Alınacak yollardan biri de psikoterapi ve psikolojik danışma kuramlarındaki bütünleşme çabalarıyla ilgilidir. Bu çalışmada psikoterapi ve psikolojik danışma alanındaki bütünleşme hareketinin başlangıcı, gelişimi ve geldiği durum ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, dünyada konu üzerinde yıllardır çalışan önder bilim insanlarının kitap, kitap bölümü ve makaleleri incelenmiş; bütünleşme çabalarıyla ilgili genel bir çerçeve oluşturacak bir derleme yazısı hazırlamak hedeflenmiştir.

İnsanın işlevsel olmayan, sağlıksız davranışlarının nasıl değiştirilebileceğine yönelik olarak psikolojik danışma ve psikoterapide pek çok kuram geliştirilmiştir. Murdock'a (2012, s.2) göre, geleneksel olarak, psikoterapinin “kişilik değişimi” ve “derinlemesine çalışma” ile ilgili olduğu, psikolojik danışmanın ise daha kısa süreli, problemin çözümüne odaklı ve daha az yoğunlukta olduğu düşünülür. Yine Murdock'a (2012) göre günümüzde pek çok kişi psikolojik danışma ve psikoterapi arasında böyle bir ayırım yapmamakta; aradaki farkın daha çok kişinin ideolojisiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Bu nedenle yazar kitabında “psikolojik danışma ve psikoterapiyi” ve “psikolojik danışman, psikoterapist ve terapisti” dönüşümlü olarak kullanmayı tercih ettiğini belirtir.

Daha derin ve daha klinik sorunların ele alındığı ve süreç sonunda kişilik değişiminin amaçlandığı ilişkiye psikoterapi; daha kısa süreli, problem odaklı ve gelişimsel sorunlarla ilgilenen alanın psikolojik danışma olduğunu kabul etmek durumunda dahi, her iki süreçte de amaç, konuşarak insanların ruhsal sorunlarını çözmelerine, daha verimli ve mutlu bireyler olmalarına yardımcı olmaktır. Danışanlar kendini tanıma, sorunlarını çözme, daha işlevsel, daha anlamlı bir yaşam sürebilme, gelişimsel krizleri sağlıklı bir şekilde aşma, kişiler arası ilişkilerde yaşanan sorunlar, mesleki, eğitsel ve çeşitli karar durumlarıyla ilgili çatışmalarla olsun; daha klinik bir tablo içerisinde, belli ruhsal hastalıkların tedavisi için başvurmuş olsun, psikolojik danışma ve psikoterapi süreçlerinin her ikisinde de kullanılan kuramsal temel, model ve teknikler benzerdir, hatta aynıdır. Bu durum alandaki birçok kitabın adının “psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları” (Corey, 2015; Murdock, 2012; Sharf, 2014) olmasından da anlaşılacaktır. Bu nedenle bu yazıda da “psikolojik danışma ve psikoterapi”, “psikolojik danışman, psikoterapist ve terapist” kavramları birbirinin yerine kullanılacaktır.

Psikolojik danışma ve psikoterapi süreçlerinin anlamı ve işlevi konusunda da olduğu gibi, alanda pek çok sorunun tam bir yanıtının olmaması belki de psikoloji ve psikoterapi uzmanlığının görece kısa bir tarihe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlık tarihinde her toplumda ruhsal sıkıntıları hafifletme görevi üstlenen kişiler olmuştur ancak bu eylemin psikoterapistlere ait olması yaklaşık olarak yüz yıl öncesine dayanır (Stricker ve Gold, 2012). Bu süre içerisinde evrensel olarak kabul edilmiş tek bir psikoterapi tanımı yoktur. Bununla birlikte psikoterapi olarak adlandırılan herhangi bir etkinlik karşılıklı olarak kabul edilen hedefler çerçevesinde yalnızca “insanlara yardım etme amacı” ile yürütülmelidir (Prochaska ve Norcross, 2014).

Norcross ve Goldfried’a (2005) göre, Freud’un konuşma terapisini kullanmaya başlamasından günümüze kadar psikoterapi dünyası bölünme ve dogmatizm içinde olmuştur. Freud’un psikanalizinden sonra davranışçılık, bilişsel yaklaşım ve hümanist yaklaşımların temel kuramsal yaklaşımlar olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise yüzlerce psikoterapi yaklaşımı olduğundan bahsedilmektedir. Psikoterapi model ve yaklaşımları her geçen gün artmaktadır. Bu yaklaşımların her biri birbirinden tamamen farklı söylemlerde mi

bulunmakta; insanın davranışının nedenleri ve davranış değişiminin ilkelere ilişkin tamamen farklı açıklamalar mı getirmektedir? Bu sayıda ve çeşitlilikte psikoterapi modeli olması bir yandan bir zenginlik ve insanı anlamaya çalışan psikoloji biliminin yolculuğunun kaçınılmaz bir sonucu olarak düşünülebilir ancak bazı yaklaşım ve modellerin bir öncekini tekrar etmesi, daha önce söylenmiş olanı farklı bir kavramla sunmasının ne kadar anlamlı olduğu tartışma konusudur.

Bu durumu Prochaska ve Norcross (2014), son 50 yıl boyunca terapilerin markalaşma enflasyonuna tanık olunduğu şeklinde ifade etmektedir. Bu kapsamda Harper 1959 yılında 36 ayrı psikoterapi sistemi tanımlarken; 1976'da Parloff 130'dan fazlasını keşfetmiş ve 1979 yılında Time Dergisi 200'den fazla terapi modeli olduğunu yazmıştır. Günümüzde ise 400'ün üzerinde psikoterapi sistemi olduğu bilinmekte ve her geçen gün bu sayı artmaktadır. Gold'a (2002) göre ilk psikoterapi yaklaşımlarından günümüze dek, psikoterapi uygulayıcı ve öğrencileri kendi kuramları dışındaki sistemleri öğrenme konusunda son derece isteksiz davranmışlardır. Her psikoterapi okulu diğerlerinden soyut bir şekilde farklı bir ülkede gelişmiş; bu durum psikoterapi okulları arasında diğer kuramlarla ilgili olarak bilimsel bir değerlendirme ve sistematik bir çalışma yapmaksızın onları göz ardı etme gibi istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle uygulamacılar ve danışanlar yeni yaklaşımların getirdiği yeniliklerden yararlanma olanağı bulamamışlardır.

Her ne kadar durum buysa da son zamanlarda bu farklı akımlar arasındaki ortaklıkları görmeye çalışma çabaları başlamıştır. Yine de bütünleşmeye hala direnen bir anlayış da mevcuttur. Tracy'e (2018) göre, günümüzde iki farklı rakip anlayış bulunmaktadır. İlk anlayışa sahip olanlar psikoterapi paradigmaları arasında köprüler kurma ve bütünleşmeye gitme arayışı içindedir. İkinci anlayış ise farklı yaklaşımlar arasındaki sınırları katılaştırma eğilimindedir ve bütünleşmeye direnmektedir. İkinci eğilimin, kendi psikoterapi kuramlarının iyi işlediğini gösteren klinik araştırma sonuçları, bir kuramın kavram ve tekniklerinin karışmasının psikoterapide yetersiz sonuçlar doğuracağı düşüncesi ve akademik kültürdeki rekabet unsuru gibi nedenlere dayandığı düşünülmektedir. Diğer yandan öncelikli olarak sorulması gereken soru 400'ün üzerinde farklı terapi olup olmadığıdır. Gerçekten bu kadar farklı terapi türü var mıdır yoksa farklı psikoterapi modelleri kullanan bazı

kuramcılar temelde aynı prensiplerle çalışırken bunları farklı terapötik dillerle mi ifade etmektedir? (Evans ve Gilbert, 2012). Psikoterapileri bütünleştirmeye olan ilgi artışının, farklı modeller arasında sanılandan daha fazla ortaklık olduğunun işareti olarak yorumlamanın mümkün olduğu düşünülmektedir.

Kontrollü sonuç çalışmaları ilginç bir şekilde farklı psikoterapi uygulamaları arasında küçük farklar olduğunu göstermektedir. Aktif terapilerin birbirleriyle karşılaştırıldığı meta analiz çalışmaları incelendiğinde küçük veya önemsiz etkiler görülmektedir (Luborsky vd., 2002). Luborsky, Singer ve Luborsky (1975) bu durumu Alice Harikalar Diyarında adlı masaldaki Dodo kuşunun hükmüne benzetirler. Alice Harikalar Diyarında adlı masalın bir sahnesinde, Dodo kuşu bir koşuda yarışanları değerlendirir ve «herkes kazandı, herkes ödül almalı» diye hükmeder (Norcross ve Goldfried, 2005). Psikoterapi sonuç çalışmalarının durumu da Dodo kuşunun hükmünden farklı değildir. Her nasılsa tüm terapiler kazanmaktadır.

Wampold (2001; Akt. Prochaska ve Norcross, 2014), yaptığı kapsamlı meta analiz çalışmalarını temele alarak, bazı psikoterapilerin daha iyi sonuçlar verdiği iddiasında olan araştırmaların en az üç açıdan yanıltıcı olduğunu savunmaktadır. İlk olarak, sıklıkla terapinin etkileri abartılı değerlendirilir; aslında olumlu etkinin temel nedeni daha çok terapisttir. Bazı terapistler diğerlerinden daha etkilidirler. İkinci olarak, terapi amacı güden bir terapi ile terapi bile olmayan bir süreç arasında karşılaştırma yapılabilmektedir. Diğer deyişle kimi zaman karşılaştırmalar yapısal olarak eş değer olmayan iki süreç arasında olmaktadır. Üçüncü neden ise araştırmacının kuramsal bağlılığının araştırma sonuçlarına olan etkisidir. Sonuç araştırmacıları büyük oranda geçerliliğini test ettikleri kuramların aktif temsilcisidirler. Bu durum araştırmadaki objektifliklerini etkileyebilmektedir.

Tüm bu kaygılardan dolayı terapiler arasında bütünleşmeye gidilmesi gerektiğini düşünenler bulunmaktadır. Bütünleşme denildiğinde ilk akla gelen kavramlardan biri de eklektisizm olmaktadır. Bütünleşme ve eklektisizm kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılmakla birlikte bu kavramların arasında temel farklılıklar vardır. Eklektisizm bir seçme sürecidir; bir anlamda ayırma, koparıp alma işidir; oysa bütünleşme bir araya getirme sürecidir. Bütünleşme yeni bir bütün oluşturmaktır (Hollanders, 2009). Eklektisizm daha çok, farklı terapi yönelimlerinin potansiyel olarak etkili tekniklerini seçme pratiği olan teknik eklektizmden söz etmek için kullanılmaktadır.

Bütünleştirme ise kuramsal ya da kavramsal bütünleştirmenin bazı biçimlerini ifade etmektedir (Wolfe ve Goldfried, 1988). Bütünleşme daha kapsamlı bir kavram olup, eklektisizm bütünleşme yollarından biridir. Dolayısıyla psikoterapide ortak bir dil oluşturma, farklı kuramların işaret ettiği benzer noktaları görme ve bağlantı kurma işini eklektisizm değil, bütünleşme kavramı daha iyi ifade etmektedir.

Bütünleşmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin tek bir yol üzerinde anlaşılmuş değildir. Farklı bütünleşme anlayışları ve yolları bulunmaktadır. Yazının bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla bütünleşmenin kısa tarihçesi, bütünleşmenin gerekçelerine ilişkin düşünceler ve bütünleşme yolları / tarzları sunulacaktır. Bütünleşme tarzları verilirken her bir bütünleşme tarzına örnek teşkil eden bir veya birkaç kuram da kısaca tanıtılacaktır. Ardından, son olarak bütünleşme çabaları sürecinde dikkate alınması gereken önemli noktalara değinilecektir.

Bütünleşmenin Tarihçesi

Goldfried'a (1995a) göre bütünleşmenin tarihi 1932'de French'in yaptığı çalışmaya kadar uzanır. French, Amerikan Psikoloji Derneği'nin 88. toplantısında psikanalizin kavramı olan bastırma ile davranışçılığın kavramı olan sönmenin benzer kavramlar olup olmadığını incelediği bir çalışma yapmıştır. French'in bu sorgulaması, farklı kavramlar kullanılmasına rağmen benzer süreçlerin ifade edildiğini dile getiren önemli bir çalışma olmuştur. Ardından 1936'da Rozenweig, kullanılan kuram ve kavramlardan ziyade terapistin kişiliğinin önemli bir etken olduğunu ve terapistlerin yorumlarıyla danışanlara farklı bakış açıları kazandırdıklarını dile getirmiştir (Goldfried, 1995b). Rozenweig'in psikoterapi alanında artan yaklaşımlardaki ortak faktörlerle ilgili bu çalışması, bütünleşme alanının zenginleşmesini sağlayan çalışmalardan biri olmuştur.

Psikanaliz ve davranışçılık arasında köprü kurma niyeti taşıyan bir başka çalışma ise Dollard ve Miller'ın (1950) "Kişilik ve Psikoterapi" adlı kitabı olmuştur. Bu tip çalışmalar 1960'lı ve 70'li yıllarda çeşitli makale ve kitaplarla devam etmiş; bu makale ve kitaplarda çeşitli yönlemsel bütünleşme tanımları yapılmış ve öne sürülmüştür (Stricker ve Gold, 2012). Bu çalışmalarını izleyen Paul Wachtel'in 1977'de «Psikanaliz ve Davranış Terapisi: Bir Bütünleşmeye Doğru» adlı çalışması önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Bu kitap modern psikoterapi bütünleşme tarihinde en etkili ve çok başvuru- lan kitaplardan biri olmuştur. Ardından 1979'da James Prochaska, geniş bir kuramsal çerçeve yaratmaya yönelik ilk girişim olan psikoterapiye kuramlar ötesi bir yaklaşım önermiş ve 1979'da, Marvin Goldfried, Paul Wachtel ve Hans Strupp, psikoterapide entegrasyon ile ilgilenen klinisyenler ve akade- misyenler için Psikoterapide Bütünleşme Araştırmaları Derneği'ni (Society for the Exploration of Psychotherapy Integration (SEPI) kurmuşlardır (Proc- haska ve Norcross, 2014). Ayrıca o zamanların bilinen en önemli bütüncül terapilerinin yer aldığı iki önemli el kitabı olan *Psikoterapide Bütünleşme Elki- tabı* (Handbook of Psychotherapy Integration; Norcross ve Goldfried, 1992) ve *Psikoterapide Bütünleşmenin Kapsamlı Elkitabı* (Comprehensive Handbook of Psychotherapy Integration; Stricker ve Gold, 1993) 1990'ların başında yayınlamıştır. Ardından 1982 yılında «*The International Journal of Eclectic Psyc- hotherapy*» adlı dergi yayınlanmış; daha sonra adı «*Journal of Integrative and Eclectic Psychotherapy*» olarak değiştirilmiştir. Dergi, 1991'den itibaren, «*Jour- nal of Psychotherapy Integration*» olarak yayınlanmaya başlamıştır. Bütünleşme çabaları ve bu çabaya yönelik yayınlar ilerleyen yıllarda devam etmiştir. Gü- nümüzde de bütüncül yaklaşımların çeşitli sorun alanlarının terapisinde et- kililiğinin ele alındığı araştırma ve yayınlar devam etmektedir.

Bütünleşmenin Gerekçeleri

Bütünleşme çabalarının son yıllarda daha fazla artmış olması bazı nedenlere bağlanmaktadır. Norcross (2005), bu artışın başlıca sekiz nedeni olduğunu belirtmektedir: Bunlar; 1. Terapilerin artışı; 2. Bütün danışan ve sorunlara tek bir kuramla yaklaşmanın yetersiz kalması; 3. Dış sosyo-ekonomik koşullar; 4. Kısa süreli, çözüm odaklı terapilerin yükselişi; 5. Terapistlerin özellikle zor sorunlarda çeşitli tedavileri gözlemleme olanakları; 6. Terapötik ortak etken- lerin terapi sonucuna önemli katkıları olduğunun fark edilmesi; 7. Belirli te- rapilerin etkilerinin tanımlanması ve kanuta dayalı terapiler ve 8. Bütünleşme odaklı profesyonel bir örgütün gelişimidir.

Fernández-Álvarez, Consoli ve Gómez (2016) bütünleşmenin temel ne- denlerini pratik, kuramsal ve bilimsel nedenler olarak ele almışlardır. Pratik nedenlerden ilki bütünleşmenin pek çok uygulayıcı tarafından onaylanması- dır. Uygulamacılar tek bir psikoterapi formu kullanmaktansa temel psikote-

rapi yaklaşımlarının çoğunu onaylama eğilimindedir. Psikoterapide bütünleşme için bir başka pratik neden de kendine özgü formdaki yaklaşımların çoğunun zamanla diğer yaklaşımlardan da stratejiler, müdahaleler ve teknikleri içermeye başlamasıdır. Kuramsal olarak ise psikoterapide çok fazla model olması psikoterapistler için kafa karışıklığına neden olan bir durumdur. Birçok uzman yüzlerce modelin aslında psikodinamik, bilişsel-davranışçı, varoluşçu-insancıl-yaşantısal ve sistemik olmak üzere dört temel kurama indirgenebileceği konusunda hem fikirdir. Bütünleşmenin bilimsel nedeni ise, konuyla ilgili gittikçe artan araştırmalar, üzerinde uzlaşma sağlanan kılavuzlar ve bazı önemli bilgiler sağlayan kararlar olmasıdır.

Bütüncül terapilerin hızlı artışında başka nedenlerin de rol oynamış olabileceği dile getirilmektedirler. Gold ve Stricker (2012) psikanaliz, davranışçı terapi veya danışan odaklı terapi gibi psikoterapinin ayrı biçimlerinin köklerinin birkaç nesil öncesine dayandığını; bu ekollerin ilk kurucu ve takipçileri artık aramızda olmadıklarından yeni nesillerin, daha az ayrılıkçı olma ve sınırları aşma konusunda daha rahat ve kendinden emin davrandıklarını düşünmektedirler. Yeni nesil kuramcılar yeni bir terapötik yaklaşım yaratırken farklı ekollerden yararlanmakta bir sakınca görmemekte; bu da bütüncül psikoterapi modellerinin artmasını sağlamaktadır.

Bütünleşme Yolları

Psikoterapilerin bütünleşmesiyle ilgili pek çok yol bulunmaktadır. Bütünleşmede yaygın olarak bilinen dört yol ise 1. Teknik eklektisizm, 2. Kuramsal bütünleşme, 3. Ortak faktörler ve 4. Özümseyici bütünleşmedir. (Norcross ve Goldfried, 2005). Teknik eklektisizm, farklı kuramları birleştiren yeni bir kavramsal model yaratmaya çalışmaksızın farklı yaklaşımların tekniklerini kullanmayı içerir. Teorik / kuramsal bütünleşme ise, iki veya daha fazla psikoterapi kuram ve tekniklerini yeni bir kavramsallaştırma veya terapi yaklaşımına dönüştürmek üzere bütünleştirmektir. Ortak faktörler yaklaşımı, kuramların benzersiz olduğu iddiasının ötesine geçerek farklı terapötik yönelimler arasında paylaşılan bileşenlere ve ilkelere odaklanır. Son olarak, diğer üçünün aksine özümseyici bütünleşme diğer yönelimlerin teknik ve ilkelerini bütünleştirirken temel bir kuramsal oryantasyona bağlı kalmayı tercih eder (Castonguay vd., 2015, s. 4). Yaygın olan bu bütünleşme tarzlarına ve her bir tarza ait örnek kuramlara aşağıda yer verilmiştir.

Teknik Eklektisizm

Teknik eklektisizm farklı danışan ve sorunlar için en iyi terapi yöntemlerini seçebilme becerisini geliştirme çabasıdır. Bu arayışa, geçmişte benzer sorunu olan ve benzer özelliklere sahip danışanlarda en çok hangi yöntemlerin işe yaradığına ilişkin araştırmalar ışık tutar (Norcross, 2015). Teknik eklektisizmi benimsemiş bir terapist belli sorunların çözümünde etkili olduğu kanıtlanan farklı kuramların tekniklerini kullanmakta özgür hisseder.

Arnold Lazarus'un *çok boyutlu terapisi* teknik seçmeciliğe bir örnektir. Lazarus, Güney Afrika'da doğmuş ve orada eğitim almıştır. Doktora hocası Joseph Wolpe'dir. Lazarus davranışçı yaklaşım kökeninden gelmektedir ancak psikoterapide davranışçı müdahaleleri yeterli görmemiştir. Lazarus, 1973 yılında «çok boyutlu terapi» diye adlandırdığı, tüm modaliteleri kapsamlı bir şekilde içine alan farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Lazarus danışanın kişisel ihtiyaçlarının önemli olduğuna ve teknikleri buna göre seçmek ve uygulamak gerektiğine inanmaktadır (Prochaska ve Norcross, 2014). Lazarus'un (2013) özellikle eleştirdiği görüşlerden biri, Rogers'ın öne sürdüğü empati, mutabakat ve danışana olumlu gözle bakmanın gerçek bir kişilik değişimi için yeterli olduğu görüşüdür. Lazarus, bireysel ayrımlar gerçeğine rağmen, her danışan için aynı müdahalenin yeterli olduğu ve herkesin aynı kalıptan çıktığı varsayımını anlayamamaktadır. O'na göre terapist "bukalemun terapist" olmalıdır. Danışman danışana en uygun ilişkiyi sunmak amacıyla terapötik ilişkideki kendi rolünü değiştirir. Terapistlerin ilişkiyle ilgili duruşunu belirleyen öğeler danışanın değişime ne kadar hazır olduğu, terapi tercihleri ve direnç düzeyidir. Lazarus'a göre (2013), örneğin çekingen olan ve gürültücü insanlardan rahatsız olan bir danışanla çalışırken fısıldar gibi konuşmak ve çok nazik olmak gerekir.

Davranışçı ve bilişsel-davranışçı terapilerin farklı formları danışanı anlama ve değerlendirmede biliş, duygulanım ve davranış olmak üzere üç boyutlu bir yaklaşım kullanırlar. Çok boyutlu terapide ise yedi boyutlu bir yaklaşım vardır. Duygulanım, davranış ve bilişin değerlendirilmesine ek olarak çok boyutlu terapide, duyuşsal tepkiler (sensory responses), zihinsel görüntüler / hayaller (mental images), kişiler arası faktörler (interpersonal factors) ve biyolojik durumlar da (biology) değerlendirilmektedir (Lazarus ve Abramovitz, 2004). Çok boyutlu değerlendirme şablonu BASIC ID kısaltmasıyla anı-

lır. BASIC ID kısaltması bireyin kapsamlı davranışlarının İngilizce baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bunlar: “Behavior” (Davranış), “Affect” (Duygulanım), “Sensation” (Duyum), “Imagery” (İmgelem), “Cognition” (Biliş), “Interpersonal relationships” (İnsan ilişkileri) ve “Drugs / Biological factors” (İlaçlar / biyoloji) şeklindedir.

Çok boyutlu terapide kullanılacak olan süreçleri belirleyen en önemli faktör danışanın sorunlarıdır. Sorunların her biri BASIC ID alanlarında çok boyutlu bir değerlendirmeye tabi tutularak sınıflandırılır. Belli bir vakada benimsenen mekanizmalar seçilen tekniklere bağlıdır; tekniklerse danışanın sorunlarına göre seçilir. Danışanların yedi boyutlu davranışlarına şu teknikler kullanılarak müdahale edilir (Prochaska ve Norcross, 2014): Davranış: Olumlu ve olumsuz pekiştirme, karşıt koşullama, sönme, uyarıcı kontrolü; Duygulanım: Duyguları tanıma, kabul etme, netleştirme ve duygusal boşalma sağlama; Duyu: Gerilimi boşaltma; İmgelem: Başa çıkma imgeleri, kendilik imajını değiştirmek; Biliş: Bilişsel yeniden yapılandırma, farkındalığı artırma, psiko-eğitim; İnsan ilişkileri: Sosyal becerilerin geliştirilmesi, sağlıksız ilişkilerin gözden geçirilmesi, yargılamadan kabullenmeyi öğrenme; İlaçlar / biyoloji: Tıbbi hastalıkların tespiti, madde bağımlılığının sona erdirilmesi, sağlıklı beslenme ve spor, gerekli görüldüğünde ilaç kullanımı.

Teknikleri ve ilişki durumu her vakada kişiye ve ihtiyaca özel hale getirmek oldukça fazla enerji ve ustalık isteyen bir iş olsa da Lazarus psikoterapi sürecinin böyle olması gerektiğini, her danışan ve sorun için aynı tekniklerin işe yaramasının mümkün olmadığını; her danışana ve soruna aynı tekniklerle yaklaşmanın insanların kişilik çeşitliliği ve davranışlarının çok faktörlü oluşuyla çeliştiğini savunur.

Kuramsal Bütünleşme

Psikoterapide bütünleşme yollarından bir diğeri kuramsal bütünleşmedir. Kuramsal bütünleşme, bütünleşme tarzları arasında belki de en zor ve karmaşık olanıdır; çünkü farklı kuramsal yaklaşımlardan kavramları bir araya getirmeye çalışır. Paul L. Wachtel tarafından 1977 yılında yazılan *Psikanaliz ve Davranış Terapisi: Bütünleşmeye Doğru* adlı eserin kuramsal bütünleşme çağını açtığına inanılır ve eserin kuramsal bütünleşme yönündeki girişimlerin başlangıcı olduğu kabul edilir. Wachtel psikanaliz ve davranışçı kuramı bü-

tüncül psikodinamik davranış terapisi adı altında kuramsal olarak bütünleştirmeye çalışmıştır. Wachtel'e göre psikanaliz erken dönem deneyimlerinin nedensel rolünü aşırı vurguluyor ve değişim için içgörünün rolünü fazlaca önemişiyordu ancak sönme süreci ve sosyal becerilerin rolü yetersiz görülüyordu. Bunun yanında davranış terapisi aktif müdahale olanağı sunuyor; davranışın bağlamsal açıdan ele alınması gerektiğine dikkat çekiyordu (Prochaska ve Norcross, 2014). Bu nedenle Wachtel psikodinamik kavramlara bağlılığını hep sürdürmüş olsa da davranışçı öğeleri de terapi anlayışına dahil etmeyi gerekli gördü.

Bu bütüncül psikoterapide, «psikanalitik» irdeleme yapılarak danışanın içgörü kazanması sağlanırken; diğer yandan da davranışçı yaklaşımın aktif ve eylem odaklı oluşu kullanılır. Atılganlık eğitimi ve sistematik duyarsızlaştırma gibi yaklaşımlarla danışanın döngülerini kırması sağlanmaya çalışılır. Döngüsel psikodinamik terapiye göre insanlar yeni ilişkiler kurmak isteseler de bu ilişkilerde farkında olmadan çocukluk deneyimlerinin tekrarını yaşarlar. Çünkü çocukluk deneyimleri daha iyi ve olgun seçimler yapma yeteneklerini sınırlar. Bireyler vaktiyle elde edemedikleri mutluluğu elde edebilmek için bilinçsizce geçmişini yeniden yaratmaya çalışırlar. Döngüsel psikodinamik terapiye amaç danışanların eski çerçevelerinden çıkmalarını, geçmişini ironik bir şekilde tekrar etmeyi azaltmalarını sağlamaktır. Psikoterapide danışanlar kişiler arası ilişkilerde yeni deneyimler kazanarak, eski deneyimlerin yeni deneyimleri olumsuz bir şekilde etkilemesinin önüne geçme konusunda daha uyanık hale gelirler (Gold ve Wachtel, 2012).

En yaygın ve kabul gören bütünleşme yaklaşımlarından bir diğeri de Prochaska ve DiClemente'nin *kuramlar ötesi psikoterapi yaklaşımıdır*. Bu yaklaşımda terapist, danışanınla ilgili üç konuyu netleştirdikten sonra müdahale tekniklerini seçer. Bunlar gerekli ortak terapötik faktörler veya değişim mekanizmaları, danışanın yardım aradığı konularda bulunduğu aşama ve gerekli değişim düzeyidir (Gold, 2002). Prochaska ve DiClemente (2014) bütün psikoterapilerde ortak olarak çalışan 10 olası değişim faktöründen söz ederler: Bunlar, bilinci artırmak, kendini özgürleştirme, sosyal özgürlük, karşıt koşullama, uyarıcı kontrolü, kendini yeniden değerlendirme, beklenmedik olayların yönetilmesi, dramatik rahatlama ve ilişkiye yardımdır. Pek çok terapi modeli bu müdahalelerin sadece 2 ya da 3'ünü içermektedir. Kuramlar ötesi terapist istenen değişim düzeyi için en iyi etkiyi gösterecek, danışanın

değişim için hazırlık düzeyine uygun ve en güçlü değişim faktörlerine maruz bırakacak müdahaleleri seçer.

Kuramsal bütünleşmenin diğer bir önemli örneği Antony Ryle'in (1990) *bilişsel analitik terapisi*dir. Bilişsel analitik terapi psikanalitik, bilişsel ve yapılandırmacı yaklaşımların kuram ve uygulamalarının bütünleştirilmesiyle oluşmuştur. Bilişsel analitik terapi, psikoterapi sonuç araştırmalarından etkilenerek ve etkili zaman sınırlı yöntemlere duyulan ihtiyaçtan doğmuş bir yaklaşımdır (Ryle, 2005; Ryle ve Kerr, 2008). Ryle, kendiliğin ve diğerlerinin bilinçdışı imgelerinin bilişsel olarak yeniden kavramsallaştırılabileceğini düşünmüştür. Bu kuramsal bütünleşme bilişsel analitik terapist, danışanın davranışlarını olumsuz anlamda güçlü bir şekilde etkileyen ama farkında olmadığı bu kendilik ve diğerleri tanımlarının bilişsel tekniklerle aktif olarak yeniden biçimlendirilmesi olanağını sağlar (Gold, 2002).

Üçüncü kuşak bilişsel davranışçı terapilerin de kuramsal bütünleşme kapsamına girdiği iddia edilebilir (Norcross, 2015). Üçüncü kuşak terapilerde tüm içsel deneyimlerin kabulü, içgörü, anın tam olarak farkında olma (mindfulness), duygular ve duygu düzenlemenin önemi klasik bilişsel davranışçı yaklaşımlara eklenerek, bilişsel-davranışçı kuramın kapsamı genişletilmiştir. Bu kuşakta içsel deneyime dair farkındalık ve içsel duyuları değiştirmek yerine kabul sürecinin altı çizilmektedir. İkinci kuşakta düşünceler ve düşüncelerin değiştirilmesi terapinin odağındayken, üçüncü kuşakta davranışlar, düşünceler, duygular, üst-bilişsel süreçler ve duygulara ilişkin öz-değerlendirmeler bütüncül bir şekilde ele alınmaktadır. Üçüncü kuşak yaklaşımlarla birlikte bilişsel davranışçı anlayış duygulara da yakınlaşmış durumdadır.

Ortak Faktörler

Ortak faktörler yaklaşımı, farklı terapilerin paylaştığı temel bileşenleri belirlemeyi ve ortaklıklarına dayanarak daha etkili terapiler yaratmayı hedeflemektedir. Hubble, Duncan ve Miller (1999), *The Heart and Soul of Change* (Değişimin Kalbi ve Ruh) (1991) adlı kitaplarında bireysel terapi, farmakoterapi, aile terapisi ve eğitimle olsun, davranış değişikliği yaratmada ortak etkenlerin rolünün önemini vurgulayarak psikoterapide ortak etkenleri savunan önemli isimler olmuşlardır. Bu ortak etkenler danışanla, ilişkiyle, umut ve beklenti düzeyi ve kullanılan model ve tekniklerle ilgili etkenlerdir. *Danı-*

şan / Ekstraterapötik Etkenlerle danışanların kendisi ve yaşamlarındaki birtakım etkenler kastedilmektedir. Danışanın terapiye beraberinde getirdiği bu kişisel ve çevresel etmenler destekleyici aile üyeleri, şans olayları, manevi eğitim, azim, başa çıkma becerileri ve ego gücüdür. Örneğin aile çatışmaları ve aileden alınan desteğin düşük olması terapi sonucunu olumsuz etkiler (Beitman, Soth ve Bumby, 2005). *İlişki* ise danışan ve danışman arasındaki içten, sıcak, cesaretlendirici ve empatik ilişkiyi ifade etmektedir. Danışanın terapötik sürece olan güveni, iyi geleceğine ilişkin umudu ve olumlu beklentisi üçüncü büyük ortak etmen olan *plasebo, umut ve beklentidir*. Kullanılan *model ve tekniklerin* psikoterapinin sonucuna etkisinin ise, danışanla ilgili ve ilişki faktörlerden daha az bir orana sahip olduğu düşünülmektedir.

Ortak faktörler yaklaşımına yöneltlen eleştirilerden biri, bütünleştirme sadece ortak faktörlere dayandırıldığında gelişmiş kuram ve tekniklerin zengin içeriğinin kaybedileceği yönündedir. Ne var ki, terapi sürecinde bir yandan ortak faktörlerden yararlanırken diğer yandan da terapist ve danışana uygun teknik ve stratejilerden faydalanmamak için hiçbir neden yoktur (Evans ve Gilbert, 2012). Varolan kuram ve teknikler varlığını ve gelişimini devam ettirirken dahi danışanlara iyi gelen ortak terapötik faktörlerin belirlenmesi her halükarda bir kazanç olacaktır.

Özümseyici Bütünleşme

Bütünleşme yollarından bir diğeri olan özümseyici bütünleşme (Messer, 2015), bir kuramın merkeze alınması ancak diğer kuramların tekniklerinin de özümsemesiyle oluşur. Özümseyici bütünleşme yaklaşımında, merkezde bir temel kuram bulunurken, diğer yaklaşımların teknik ve kavramları bu orijinal yönelime asimile edilir (Özakkaş, 2018). Özümseyici bütünleşme kuramsal bütünleşme ve teknik eklektisizmden türemiştir. Temelde ana bir kuram vardır ancak ihtiyaç duyulduğunda diğer yaklaşımların tekniklerinden de faydalanılabilir. Örneğin psikodinamik kuram yönelimli bir terapist, davranışçı tekniklerden sistematik duyarsızlaşmayı kullanabilir. Psikoterapide özümseyici bütünleşme yaklaşımı, diğer sistemlerden uygulamaları ve görüşleri seçici bir şekilde dahil ederek kendini bir sistemde toplamaktır. Eş-merkezli bütünleşmeciler, çekirdekleri olarak tek bir tutarlı kuramsal sistemi kullanırlar ancak farklı sistemlerden gelen çok çeşitli teknik müdahaleleri ödünç alırlar.

Özümseyici bütünleşmenin tipik bir örneği Stricker ve Gold'un (2012) *özümseyici psikodinamik bütüncül terapisi*dir. Bu yaklaşımda, terapist psikodinamik kuram rehberliğinde ilerler ama gerektiğinde diğer terapi yöntemlerinden yararlanır. Özümseyici bütüncül psikoterapi danışanı anlamak için psikodinamik formülasyonu kullanır; teknik seçimi de psikodinamik müdahalelerden oluşur ancak bilişsel, davranışçı ve hümanist yaklaşımlardan da teknikler kullanılır. Stricker ve Gold (2005), psikodinamik ekole göre yetişmiş ve kendilerini psikodinamik oryantasyonlu olarak tanımlayan terapistlerdir. Ancak farklı ekollerden meslektaşlarından çok şey öğrendiklerini ve farklı terapi okullarının kavram ve tekniklerinden yararlanarak psikodinamik görüş ve yöntemlerin güçlendirilebileceğini fark ettiklerini ifade etmektedirler. Özümseyici psikodinamik bütüncül terapide kuramın merkezine psikodinamik görüş alınmaktadır. Bu görüşe göre acı veren anılarımız ve deneyimlerimiz ile kim olduğumuz, anne babamız ve sevenlerimiz için kim olduğumuz ve anne-babalarımızın ve diğer sevdiğimizimizin kim olduklarına ilişkin çatışmalı düşünceler bilinçdışına atılmaktadır. Kendilerini bütüncül terapistler olarak tanımlayan Stricker ve Gold (2005), bilinçdışını dikkate almakla birlikte bilinç ve bilincin unsurları olan duygu, düşünce, algı ve davranışın kişilikte ve psikopatolojide önemli rol oynadıklarını ve sıklıkla doğrudan müdahale edilmeyi gerektirdiklerini düşünmektedirler.

Bilişsel-davranışçı özümseyici bütünleşme de bu kuşağın bir diğer temsilcisidir. Bilişsel davranışçı özümseyici terapide temele bilişsel-davranışçı yaklaşım alınırken, yaklaşım kişiler arası ve duygusal boyutlar açısından zenginleştirilerek kuramın boyutları genişletilmiştir (Castonguay, Newman, Borkovec, Holtforth ve Maramba, 2005). Bütüncül felsefenin etkisiyle ve kişilik bozukluklarına odaklanan bir yaklaşımla Jeffrey Young tarafından geliştirilen *şema terapi* de yine bu bütünleşme tarzı kapsamında düşünülebilir. Şema terapi geleneksel bilişsel-davranışçı terapiler ve kavramlar üzerine kurulu bir terapi olmakla birlikte bilişsel, davranışçı, bağlanma, gestalt, nesne ilişkileri, yapılandırmacı ve psikanalitik öğeleri harmanlamaktadır (Castonguay vd., 2015). Şema terapisti danışanın öncelikle şemalarının dinamik kökenlerini anlamasını sağlamaya çalışmakta, ardından şemaları fark etmesini ve onlarla savaşmasını teşvik etmektedir. Ardından terapide duygusal / yaşantısal aşamaya gelmekte ve danışanın duygularıyla ve olumsuz çocukluk anılarıyla yaşantısal tekniklerle çalışılmaktadır. Terapinin sonraki aşamasında ise danışanın eyleme geçmesi sağlanarak, işlevsel olmayan davranışların azaltılması

ve sağlıklı yetişkin davranışlarının uygulanmaya başlanması için davranışçı teknikler kullanılır (Young, 2009). Dolayısıyla şema terapinin özümseyici bütüncül bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Diğer yandan şema terapi kendine özgü yeni kavram ve yaklaşımlar da barındırmaktadır. Şema terapinin, bütünlüğünün esas alındığı bir organizasyon içinde yeni ve özgün yapılar barındırmanın da mümkün olduğunu göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Son zamanlarda nörobiyolojik çalışmalar sonucunda duygu şemalarının önemi keşfedilmiş ve psikoterapide duygularla çalışmanın, terapide değişimin gerçekleşmesi için son derece önemli olduğu noktasına gelinmiştir. Bu kapsamda duygu odaklı terapi günümüzde önemli bütüncül terapi modellerinden biridir. Duygu odaklı terapi de, hümanist-fenomenolojik terapi kuramları, duygu ve biliş kuramı, duygulanım nörobilimi, dinamik kuram ve aile sistemleri kuramlarını birleştiren bütüncül bir kuramdır (Greenberg, 2012).

Sonuç

Genel anlamda psikoterapide bütünlük, insanların neden ve nasıl değiştiğini anlamak ve onlara daha iyi yardım edebilmek için belirli bir yaklaşım ya da kurama bağlı kalmaktan ziyade diğer yaklaşımları keşfetmeye ve onlara karşı açık olmaya teşvik eden bir anlayıştır (Arkowitz, 1991). Psikolojide farklı kuramlar ortak bir dil oluşturma gayretiyle ve hedefiyle incelendiğinde benzer davranış, durum ve olgular için farklı terimler kullanıldığı görülür. Örneğin insanların hayatlarındaki tekrarlayıcı yıkıcı örüntüleri ifade etmek için kullanılan kısır döngünün psikanalizdeki karşılığı “nevrotik tekraralama zorlantısı”, transaksyonel analizdeki karşılığı “oyun”, gestalt psikolojisindeki karşılığı “değişmez gestalt” ve bilişsel terapideki karşılığının “temel şema” olduğu söylenebilir. Kuramcılar kendi terapötik dillerine o kadar gömülmüşlerdir ki, başka bir dilden konuşanların da aslında aynı şeyden bahsettiklerini fark etmeyebilirler (Evans ve Gilbert, 2012). Ancak dikkatli bir gözden geçirme ve değerlendirme farklı görünen pek çok kavramın daha önce dile getirilmiş bir olgunun yeni adlandırması olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla farklı gibi görünen kuramlar arasındaki benzerlikleri bulmak ve ortak bir dil oluşturmak insanı tanıma ve anlama yolculuğunda alınan yolu netleştirmek adına önemli görünmektedir. Günümüzde pek çok kuramsal

yaklaşımın bütüncül bir yapıda olması bütünleşmenin doğru ve güçlü bir hareket olduğunu gösterir niteliktedir.

Diğer yandan bütünleşme çabaları içinde dahi bütünleşmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin bölünmeler olduğu görülmektedir. Kegan'ın (1998) belirttiği gibi bütünleşme farklılıklar içinde benzer olanı arama arayışıdır. Bazı bilim insanları bütünleşme hareketinin kendi içinde de yeni bölünmeler olmaması gerektiğine dile getirmektedir. Örneğin Stricker ve Gold (2012) bütüncül terapilerin çoğalması ve popülerleşmesiyle ilgili olarak ironik ve istenmeyen bir problemin doğabileceğine dikkat çekmektedirler. Yazarlara göre bu problem aslında psikoterapide bütünleşme hareketinin çözmeye çalıştığı bir problemdir. Bütüncül psikoterapistlerin yeni psikoterapi formları yaratma konusunda en az bütüncül olmayan meslektaşları kadar becerikli oldukları görülmektedir. Stricker'ın (1994) ifade ettiği gibi "Psikoterapi entegrasyonu bir ürüne değil, sürece tekabül eder." Dolayısıyla bütünleşmeye davet eden bir anlayışın yeni kuramsal yaklaşımlar ortaya koymaktan ziyade bütünleşme anlayışını yayması ve ortaklıklara odaklanması gerekmektedir.

Diğer yandan psikoterapi araştırmalarının sonuç araştırmalarındansa süreci inceleyen araştırmalara odaklanması gerektiği dile getirilmektedir. Örneğin Ahn ve Wampold (2001) yaptıkları meta-analiz çalışmalarının sonuçlarına dayanarak psikoterapi sonuç araştırmalarının anlamlı farklılıklara işaret etmediğini belirtmektedirler. Bu nedenle psikolojik danışma ve psikoterapide sonuç araştırmalarındansa süreç ve ortak faktörlere odaklanan araştırmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadırlar. Norcross ve Beutler (2013)'e göre psikoterapiler bundan sonra kuramsal yönelimleri ve marka isimleriyle değil, etkililik ve uygulanabilirliklerine göre tanımlanacaklardır. Bir kuramın neredeyse her türlü ruhsal sorunda işe yaradığını kanıtlamaya çalışan sonuç araştırmaları yerine süreç araştırmalarına odaklanması, ilgili terapinin hangi yaş gruplarında, hangi sorun alanlarında, hangi kişilik özelliklerine sahip danışanlarda ve hangi bağlamlarda daha etkili olduğunun belirlenmesini sağlayacaktır.

Günümüzde bütünleşme çabaları devam etmekle birlikte hala alınacak önemli yollar vardır. Norcross'a (2015) göre bütünleşme için çabalayanlar, zamanla bütünleşme sürecinin zorlukları ve olumlu sonuçlarıyla daha da fazla karşılaşacaklardır. Bunlar; tarihinde benzeri görülmemiş bir görev olarak çoklu kuramsal bakış açısına sahip öğrencilerin yetiştirilmesi için eğitim programları düzenlenmesi; farklı psikoterapi kuramlarının somutlaştırdığı,

bütünleşmeyi engelleyen altta yatan ontolojik ve epistemolojik farklılıkları kabul etmek ve farklı jargonları anlamada kafa karışıklığı yaratan dil sorununu ele almaktır. Bütünleşmeye inanan bilim insanlarını bekleyen önemli işler ve görevler olduğu görülmektedir.

İşi insanı anlamak ve ruhsal sorunlarının çözümünde yardımcı olmaya çalışmak olan ruh sağlığı uzmanlarının, insan davranışlarını benzer yollarla anlayıp kavramsallaştırmaları psikoloji biliminin tutarlılık ve güven sunması açısından önemli görülmektedir. İnsan davranışlarını ve terapisini açıklamada ortak bir dil geliştirme gayreti değerlidir. Elbette var olan bilimsel bilgiler zaman içinde sınanmaya devam edecektir ancak psikoloji ve psikoterapi kuramlarının sürekli farklı ve yeni kuram iddialarıyla türemeye devam etmesi hem alandaki uzmanları zorlamakta hem de danışanların sorunlarının kavramsallaştırılmasını karmaşıklaştırmaktadır. Bu nedenle bütünleşme çabaları önemlidir ve devam etmelidir.

Terapistlerin akademik birikimlerini, kendi kişilik yapılarını, güçlü ve zayıf yanlarını, değerlerini ve deneyimlerini düşünerek kendi bütüncül tarzlarını yaratmaları mümkündür. Tek bir kuramın insanı her yönüyle açıkladığını savunmak dogmatik bir anlayış olmaktadır. Terapistler belli bir kuramı merkeze alabilirler ancak diğer kuramsal anlayışlara da açık olabilmelidirler. Corey (2015) psikolojik danışmanlara, kişilik yapılarını ve danışanlarının ihtiyaç duydukları yardım alanlarını düşünerek kendi bütüncül tarzlarını oluşturmalarını önermektedir. Psikolojik danışmanlar, temel psikolojik danışma kuramlarını tanıyarak, kendi kişiliklerine uygun bir tarz geliştirebilirler. Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramlarını bütünleştirme çabaları hakkında bilgi sahibi olmaları, kendi tarzlarını oluşturma yolculuğunda psikolojik danışmanlara ve psikoterapistlere rehber olacaktır. Psikolojik danışmanlar ve psikoterapistler bu kapsamda, Psikoterapide Bütünleşme Araştırmaları Derneği'nin (Society for the Exploration of Psychotherapy Integration, SEPI) çalışmalarını ve derneğin yayını olan Psikoterapide Bütünleşme Dergisi'ni (Journal of Psychotherapy Integration) takip edebilirler.

Teşekkür

Psikoterapide bütünleşme hareketi ve anlayışıyla tanışmamı sağlayan değerli hocam Uzm. Dr. Tahir Özakkaş'a şükranlarımı sunarım.

EXTENDED ABSTRACT

**Towards Integration in Psychological Counseling
and Psychotherapy**

*

Meliha Tuzgöl Dost
Hacettepe University

“Integration is not to form a mechanical combination of differences in methods but to look for what is similar within difference”

V. E. Kegan

This study focused on the inception, development, and present state of the integration movement in the field of psychotherapy and psychological counseling. To this end, books, book chapters, and research articles of prominent scientists in the field were examined to prepare a survey that could provide a general frame about the integration attempts.

There have been people who took it upon themselves to alleviate mental problems in every society; however, psychotherapists coming to the scene goes back approximately a hundred years (Stricker and Gold, 2012). There has not been one, single, universally accepted definition for psychotherapy. Nevertheless, any activity which gets to be called psychotherapy must be carried out with the sole purpose of “helping people” within the reciprocally accepted goals (Prochaska and Norcross, 2014). According to Norcross and Goldfried (2005), from the day Freud started using speech therapy to today, psychotherapy has been a world of division and dogmatism. After Freud’s psychoanalysis comes behaviourism, cognitive approach, and humanist approaches. Today one can think of hundreds of approaches of psychotherapy. Indeed, the number of psychotherapy models and approaches increase with each passing day. Whether each of these approaches has different discourses and whether they offer completely different explanations to human behaviour and behaviour change are questions asked by those who believe in the

need for integration for psychotherapies. Although there are numerous psychotherapy theories, recently there have been attempts to see commonalities between different movements.

These attempts are based on the following developments: Controlled results studies interestingly show that there is rather little difference between different psychotherapy applications. Examining meta-analysis studies where active therapies are compared also show little or insignificant difference (Luborsky et al., 2002). These developments have fuelled the attempts to seek similarities between different psychotherapy schools. There is no consensus as to how the integration should take place. There are difference approaches and ways to that. The integration process has been shaped after going through certain phases. According to Goldfried (1995a), the history of integration dates to the study carried out by French in 1932. Another important study is Dollard and Miller's book titled *Personality and Psychotherapy* (1950), which intended to build a bridge between psychoanalysis and behaviourism. This was followed by Paul Wachtel's *Psychoanalysis and Behaviour Therapy: Towards an Integration* (1977), which is a milestone. Then, in 1979, James Prochaska suggested an approach for psychotherapy beyond theories, which would be the first attempt to create a comprehensive theoretical frame; in the same year Marvin Goldfried, Paul Wachtel, and Hans Strupp founded the Society for the Exploration of Psychotherapy Integration (SEPI) for clinicians and academics interested in integration in psychotherapy (Prochaska and Norcross, 2014). Integration attempts have continued with the contribution of different theoreticians and clinicians.

There are several reasons for the increase in the integration studies in recent years. Norcross (2005) contends that there are mainly eight reasons for this increase. These are: 1. Rise in therapies; 2. Approaching every single client and their problems with a single theory falls short; 3. External socio-economic conditions; 4. Rise in short-term, solution-focused therapies; 5. Possibilities for therapist to observe various treatments especially for difficult problems; 6. The realisation that therapeutic common factors have significant contributions to the result of the therapy; 7. The effect of certain therapies to have been defined and proof-based therapies; and 8. Development of an integration-focused professional organisation.

There are several ways to psychotherapies to be integrated. The primary models of integration are 1. Technical eclecticism, 2. Theoretical integration,

3. Common factors, and 4. Assimilative integration (Norcross and Goldfried, 2005). Technical eclecticism includes using the techniques of different approaches without trying to create a new conceptual model that combines different theories. Theoretical integration denotes integrating two or more psychotherapy theories or techniques to create a new conceptualisation or a new therapy approach. Common factors approach focuses on shared components and principles between different therapeutic orientations by moving beyond the claim that theories are unique. Finally, different from all these three, assimilative integration prefers to stick to a fundamental theoretical orientation while integrating the techniques and principles of other orientations (Castonguay et al., 2014, p. 4).

Generally speaking, integration in psychotherapy is a perspective that encourages to be open about other approaches and explore them without adhering to a certain approach or theory in order to help people better and to understand why and how they change (Arkowitz, 1991). Examining different theories in an attempt to create a common language shows that different terms have been in use for similar behaviours, situations, and phenomena. In this respect, finding similarities between seemingly disparate theories and creating a common language is important to provide clarity for the journey of knowing and understanding the humankind. The holistic structure of many of the theoretical approaches today indeed proves how right and strong a movement integration is. It is important that experts of mental health to understand human behaviour and conceptualise it in similar ways so that psychology as a science is consistent and trustworthy. That is why these attempts to formulate a common language in explaining human behaviours and therapy are highly valuable.

It is possible for therapists to create their own holistic styles keeping in mind their academic knowledge, their personalities, strong and weak features, values, and experiences. Claiming that one single theory can explain every aspect of the human being is dogmatic. Therapists may focus on a certain theory, but they should be open to other theoretical approaches. Corey (2015) suggests that psychological counselors should create their own holistic styles by considering their own personalities along with the fields their clients need help. Psychological counsellors can develop a style that would fit their personalities by knowing basic theories in psychological counseling. Having knowledge about the integration attempts in psychological counseling and

psychotherapy theories would guide psychological counselors and therapists in their journey to create their own styles. Psychological counselors and psychotherapists can follow, in this respect, the works of Society for the Exploration of Psychotherapy Integration (SEPI) and *Journal of Psychotherapy Integration*, its publication.

Kaynakça / References

- Ahn, H. ve Wampold, B. E. (2001). Where oh where are the specific ingredients? A meta-analysis of component studies in counseling and psychotherapy. *Journal of Counseling Psychology*, 48(3), 251-257. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.48.3.251>
- Arkowitz, H. (1991). Introductory statement: Psychotherapy integration comes of age. *Journal of Psychotherapy Integration*, 1(1), 1. <https://doi.org/10.1037/h0101205>
- Beitman, B. D., Soth, A. M. ve Bumby, N. A. (2005). The Future as an integrating force through the schools of psychotherapy. Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Der). *Handbook of psychotherapy integration* içinde (2.bsm., s. 65-83). New York: Oxford University Press.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Castonguay, L. G., Eubanks, C. F., Goldfried, M. R., Muran, J. C., ve Lutz, W. (2015). Research on psychotherapy integration: Building on the past, looking to the future. *Psychotherapy Research*, 25(3), 365-382. <https://doi.org/10.1080/10503307.2015.1014010>
- Castonguay, L. G., Newman, M. G., Borkovec, T. D., Holtforth, M. G. ve Maramba, G. G. (2005). Cognitive-behavioral assimilative integration. J. C. Norcross ve M. R. Goldfried (Der.), *Handbook of psychotherapy integration* içinde (2. bsm. 241-260). New York, NY: Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/med:psych/9780195165791.003.0011>
- Dollard ve Miller, N. E. (1950). *Personality and psychotherapy*. New York: McGraw-Hill.
- Evans, K. R. ve Gilbert, M. C. (2012). *Bütüncül psikoterapiye giriş*. İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Fernández-Álvarez, H., Consoli, A. J., ve Gómez, B. (2016). Integration in psychotherapy: Reasons and challenges. *American Psychologist*, 71(8), 820-830. <https://doi.org/10.1037/amp0000100>

- Gold, J. (2002). Integrative approaches to psychotherapy. *Encyclopedia Britannica* (Cilt 2). Elsevier Science (USA), 25-35.
- Gold, J. ve Stricker, G. (2012). Giriş: Psikoterapide Bütünleşmeye Genel Bakış. Stricker, G. ve Gold, J. (Der.) *Psikoterapide Bütünleşme Vaka Kitabı* içinde. İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Gold, J. ve Wachtel, P. L. (2012). Döngüsel psikodinamikler. Stricker, G. ve Gold, J. (Ed.) *Psikoterapide Bütünleşme Vaka Kitabı*. İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Goldfried, M. R. (1995a). Toward a common language for case formulation. *Journal of Psychotherapy Integration*, 5(3), 221–244. <https://doi.org/10.1037/h0101272>
- Goldfried, M. R. (1995b). *From cognitive-behavior therapy to psychotherapy integration: An evolving View*. New York: Springer Publishing Company.
- Greenberg, L. S. (2012). *Duygu odaklı terapi*. (Çev. S. Kızıltaş) İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Hollanders, H. (2009). Eclecticism: Integration some key issues and research. Palmer, S. ve Woolfe, R. (Der.) *Integrative and Eclectic Counseling and Psychotherapy* içinde (ss. 31-56). London: SAGE Publications Inc.
- Hubble, M. A., Duncan, B. L. ve Miller, S. D. (1999). Directing attention to what works. M. A. Hubble, B. L. Duncan ve S. D. Miller (Der.), *The heart and soul of change: What works in therapy* içinde (ss. 407-447). Washington, DC: American Psychological Association.
- Kegan, V. E. (1998). Psychology and Psychotherapy: Humanization and Integration. *Journal of Russian & East European Psychology*, 36(1), 5-17. Doi: doi.org/10.2753/RPO1061-040536015
- Lazarus, A. A. (1973). Multimodal behavioral therapy: Treating the “basic id”. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 156(6), 404-411. <https://doi.org/10.1097/00005053-197306000-00005>
- Lazarus, A. A. (2013). *Çok boyutlu terapi uygulaması: Sistematik kapsamlı ve etkili psikoterapi*. İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Lazarus, A. A. ve Abramovitz, A. (2004). A multimodal behavioral approach to performans anxiety. *Journal of Clinical Psychology*, 60(8), 831-840. <https://doi.org/10.1002/jclp.20041>
- Luborsky, L., Singer, B. ve Luborsky, L. (1975). Comparative studies of psychotherapies: Is it true that “everybody has won and all must have prizes”? *Archives of General Psychiatry*, 32, 995–1008. doi:10.1001/archpsyc.1975.01760260059004

- Luborsky, L., Rosenthal, R. Diguer, L., Andrusyna, T. P., Berman, J. S., Levitt, J. T., Seligman, D. A. ve Krause, E. D. (2002). The Dodo bird verdict is alive and well-mostly. *Clinical Psychology; Science and Practice*, 9, 2-12. <https://doi.org/10.1093/clipsy.9.1.2>
- Messer, S. B. (2015). How I changed over time as a psychotherapist. *Journal of Clinical Psychology*, 71(11), 1104-1114.
- Murdock, N. L. (2012). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla*. (Çev. Ed. F. Akkoyun). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Norcross, J. C. (2005). Primer on psychotherapy integration. Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Der.). *Handbook of Psychotherapy Integration* içinde (2. bsm, s. 3-23). New York: Oxford University Press.
- Norcross, J. C. (2013). Psychotherapy integration. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2. bsm.), (Cilt. 19, s. 509-514). Doi: dx.doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.21068-4
- Norcross, J. C., ve Beutler, L. E., (2013). Evidence-based relationships and responsiveness for depression with substance abuse. Barlow, D.H. (EDer.), *Clinical Handbook of Psychological Disorders*, 5. bsm. Guilford, New York.
- Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Der..) (1992). *Handbook of psychotherapy integration*. New York: Basic Books.
- Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Der..). (2005). *Handbook of psychotherapy integration*. New York, NY: Oxford University Press.
- Özakkaş, T. (2018) Psikoterapi tarihi ve bütüncül psikoterapi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Prochaska, J. O. ve Diclemente, C. C. (2014). The transtheoretical approach. Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Der.). *Handbook of psychotherapy integration* içinde (2. bsm, s. 147-171). New York: Oxford University Press.
- Prochaska, J. O. ve Norcross, J. C. (2014). *Psikoterapi sistemleri: Teoriler ötesi bir çözümleme*. İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Ryle, A. (1990). *Cognitive analytic therapy: Active participation in change*. Chichester, England: Wiley.
- Ryle, A. (2005). Cognitive Analytic Therapy. Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Eds). *Handbook of Psychotherapy Integration* (2. bsm., s. 196-217). New York: Oxford University Press.
- Ryle, A. ve Kerr, I. B. (2008). *Introduction cognitive analytic therapy: Principles and practice*. West Sussex, John Wiley & Sons. Ltd.
- Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları: Kuramlar ve örnek olaylar* (Çev. Ed. N. V. Acar). Ankara: Nobel Yayınevi.

- Stricker, G. (1994). Reflections on psychotherapy integration. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 1(1), 3-12. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1994.tb00002.x>
- Stricker, G. ve Gold, J. (Eds.) (1993). *Comprehensive handbook of psychotherapy integration*. New York: Plenum Press.
- Stricker, G. ve Gold, J. (2005). Assimilative Psychodynamic Psychotherapy. Norcross, J. C. ve Goldfried, M. R. (Eds). *Handbook of psychotherapy integration* içinde (2. bsm, ss. 221-240). New York: Oxford University Press.
- Stricker, G. ve Gold, J. (2012). Giriş: Psikoterapide bütünleşmeye genel bakış. Stricker, G. ve Gold, J. (Eds.) *Psikoterapide bütünleşme vaka kitabı* içinde (ss. 1-20). İzmit: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Tracy, A. P. (2018). Introduction to the special issue on psychotherapy integration. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, 4, 229-231. <https://doi.org/10.1080/15289168.2018.1527570>
- Wachtel, P. L. (1997). *Psychoanalysis, behavior therapy, and the relational world*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Wolfe, B. E. ve Goldfried, M. R. (1988). Research on psychotherapy integration: Recommendations and conclusions from an NIMH workshop. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(3), 448-451. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.56.3.448>
- Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2009). *Şema terapi*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Tuzgöl Dost, M. (2020). Psikolojik danışma ve psikoterapide bütünleşmeye doğru. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5252-5276. DOI: 10.26466/opus.688166

Successful Aging Management in Social Work

DOI: 10.26466/opus.714226

*

Fahri Özsungur *

* Dr., Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Adana/Türkiye
E-Mail: ticaretsicili@gmail.com ORCID: [0000-0001-6567-766X](https://orcid.org/0000-0001-6567-766X)

Abstract

This study aims to identify the factors related to successful aging management in social work and to make recommendations to policymakers and practitioners in this context. The study was carried out based on active aging, social conflict, business-life, and satisfaction in aging. A systematic literature review method was applied in the study. The study consists of research methodology, theoretical framework, issues related to successful aging, and successful aging management, respectively. Issues related to successful aging were determined as subjective well-being, quality of life, and organizational support. Elements of successful aging management in social work were determined as policy management, healthcare management, social security, education management, psychology management, ergonomics and technology, employment management, and equality management. Within the scope of these elements, recommendations were made to policymakers and practitioners. The study contributes to social work, which is an academic discipline, in the context of introducing the elements of successful aging management.

Keywords: *Successful aging, social work, employment management, equality management, social security, policy management*

Sosyal Hizmette Başarılı Yaşlanma Yönetimi

*

Öz

Bu çalışmanın amacı sosyal hizmette başarılı yaşlanma yönetimine ilişkin unsurları belirlemek, politika belirleyicilere ve uygulayıcılara bu bağlamda önerilerde bulunmaktır. Çalışma aktif yaşlanma, sosyal çatışma, yaşlılıkta iş hayatı ve tatmini teorileri esas alınarak gerçekleştirildi. Çalışmada sistematik derleme methodu uygulandı. Çalışma sırasıyla araştırma metodolojisi, teorik çerçeve, başarılı yaşlanma ile ilişkili konular, ve başarılı yaşlanma yönetimi konularından oluşmaktadır. Başarılı yaşlanma ile ilişkili konular subjektif iyi oluş, yaşam kalitesi, örgütsel destek, gerontososyoloji olarak tespit edildi. Sosyal hizmette başarılı yaşlanma yönetiminin unsurları politika yönetimi, sağlık yönetimi, sosyal güvenlik, eğitim yönetimi, psikoloji yönetimi, ergonomi ve teknoloji, istihdam yönetimi, ve eşitlik yönetimi olarak belirlendi. Bu unsurlar kapsamında politika belirleyicilere ve uygulayıcılara önerilerde bulunuldu. Çalışma, academic discipline olan sosyal hizmet bilimine başarılı yaşlanma yönetiminin unsurlarının ortaya konulması bağlamında katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Lüks Marka İletişimi, Dijital Dönüşüm, Artırılmış Gerçeklik*

Introduction

The roles of individuals in society, increasing their social functionality and the welfare of society are possible with social work (Reisman, 2001). This discipline concerns many fields in education and social sciences (Payne, 2014). Social work, which concerns fields such as law, economics, politics, public health, social security, sociology, is an interdisciplinary field where important initiatives are performed for the individual's aging process (Johns, 2020). This field concerns all members of a society who presents an important support element in their old age and provides social and state support through policy and legal developments.

Groups, social classes, virtual social formations gain significant momentum in the lives of older individuals through social work (Dudley, 2020). Social work covers all of the efforts required to ensure and improve the social welfare of individuals on issues such as social, health, safety and education (Oliver and Sapey, 1999). These efforts have a significant impact on the lives of older individuals. Contributions made with social support, social security and policy development reveal the benefits of social work for the aging process (Scharlach et al., 2000). Successful aging is a condition in which this process is manifested by the elderly individual with many factors (Havighurst, 1963).

Successful aging is a positive and efficient process management of elderly individuals who are in a social, physical and pathological cycle (Olson and Shultz, 2019). Social work, on the other hand, is a discipline that supports elderly individuals about their deficiencies due to their decline, helps policy development, and performs the necessary research and initiatives to increase the welfare and social functionality of individuals (Yağcıoğlu, 2009). Based on this, management in the successful aging process is an important and current problem that needs to be examined depending on which factors are related to social work. On the other hand, ensuring social welfare and equality and identifying the factors that affect the successful aging of the elderly is important in the context of social work (Berkman, 2000). Therefore, The study aims to identify the elements related to successful aging management in social work and to make recommendations to policymakers and practitioners in this context. The target audiences of the

study are regarding the fields of social work, aging, social gerontology, and human and social sciences.

Research Methodology

In this study, a systematic review method was adopted. This method involves the analysis of comprehensive research, inspired by a social problem, in a systematic way (Komba and Lwoga, 2020). The research is carried out with the literature review. The findings and knowledge are classified according to the topics. The draft text obtained is reviewed for integrity (Pawson et al., 2005). The texts under the titles are reclassified according to their level of interest. Then each topic is evaluated according to the previous and next topic (Petticrew and Roberts, 2008). The resulting work is evaluated and reported in the context of the flow. The report creates the contents of the discussion and conclusion sections. These stages were applied respectively in this study. The research question was determined as follows: What is successful aging management? What are the elements of successful aging management in social work?

Theoretical Framework

In this section, active aging/activity theory, social conflict theory, work-life and satisfaction in aging topics are explained. These theories explain successful aging. They also form the basis of the relationship between social work and successful aging.

Active Aging / Activity Theory

The active aging theory was developed in 1960 by Robert Havighurst. This theory is based on regular activities, social roles, and social engagements. Robert Havighurst's Kansas City Studies of Adult Life (1963, 1968) concluded "The more activities, the more successes". According to this theory, unlike withdrawal from life, individuals can enjoy life as long as they are active (Havighurst, 1961; Havighurst, 1968). This theory, which encourages individuals to engage in activity and active participation in the life, is based

on the idea that age differences are not important, and that the activity will contribute to the individual's life (Joung and Miller, 2007).

Active aging is an aging approach that emphasizes the relationship between activity and health, encourages elderly individuals to participate in society, and aims to sustain social, economic and cultural participation with the individual's participation in physical activities and working/business life (Daatland, 2005; Townsend, 2007). The purpose of active aging is the well-being of the elderly. Taking measures to prevent elderly discrimination (ageism) in the development of employment and education policies and ensuring active participation of elderly individuals in many areas of social, economic, educational, cultural, artistic and life are important in successful aging (Foster and Walker, 2015; Corsi and Samek, 2011). This approach is based on the idea that successful aging is not only about healthy aging, but active participation in life will contribute to the individual's emotional and mental life (Walker, 2008).

Active aging, in addition to the benefits of active participation in the elderly, may lead to inappropriate results such as overcoming the purpose of the well-being of the elderly, attaching importance to physical activity, harmony problems caused by ignoring mental and physical decline, the emergence of negative thoughts about the elderly as a result of developing positive discriminatory policies in favor of elderly individuals (Holstein and Minkler, 2007; Barrett and McGoldrick, 2013; Calasanti, Slevin, and King, 2006).

Passive tendencies of behaviors in society are negative behavior patterns that are not considered appropriate and isolate people from society. The fact that the elderly individual is in passive tendencies will push her/him to social isolation, negative emotions, unhappiness (Petersen and Gasimova, 2019). For this reason, passive behaviors containing negative tendencies should be prevented and the elderly should be directed to positive tendency activities (Hooyman and Kiyak, 1999). Transforming the situations into an activity that leads to passivity, such as unemployment and retirement, leads the individual to happiness and satisfaction (Voss et al., 2019).

The ability of the elderly to be socially compatible with the society depends on the policies that will lead the elderly to the activity. In a study conducted by Hooyman and Kiyak (1999), they found that individuals who were active in their lives were happier, physically and mentally healthier

than others. However, the criticism of the theory was that it could not prove the situations of passive but happy, active but unhappy individuals (Hendricks and Hendricks, 1986).

Social Support Network

Individuals are the biological and social entities within the social classes. The family and friends circle is important in the formation of the social support network of individuals (Adelman, 1988). The individuals can be motivated through social networks and stabilize the complex emotions they experience in their cognitive processes (Charles, Mather, and Carstensen, 2003).

Individuals actively affect the social environment (Seeman et al., 2001). Community psychology, subgroups, cultural and social influences affect people's decisions and relationships. Social environmental factors affect successful aging in the aging process (Ward, La Gory, and Sherman, 1988).

Psychological Factors

Psychological factors have a positive effect on states such as self-esteem and cope with depression (Hankin et al., 2004; Cousins, 2003). Psychology is an important factor affecting mental processes. Research has provided findings that social psychology has a positive effect in terms of depression and mental health (Barbour and Blumenthal, 2005).

Resilience and Flexibility

Resilience and flexibility are the basic research paths in activity theory. These paths involve holding on to life resulting in death, taking the risks of life, research to provide the necessary conditions for healthy living. Richardson (2002) explains this research as 3 stages:

1. Protective factors: for social and personnel success = assets and quality,
2. Coping with stress,
3. To pursue a healthy life (Richardson, 2002).

Social Conflict Theory

Social conflict theory in aging emphasizes the effects or negative views regarding aging and prejudice and discrimination against the elderly (Rubin, Pruitt, and Kim, 1994). According to this view, some harmful consequences emerge as a result of the work of elder individuals. In terms of health, more problems arise than younger employees, and because of their seniority, they impose high compensation obligations for employers. Besides, due to their physical, psychological and mental decline, their productivity is lower than younger employees (Baron, 1986). For this reason, the distinct differences between the young and the older population bring about conflict. Conflict theory also emphasizes inequality in ethnicity, gender and social class issues (Hooyman and Kiyak, 2011).

Conflict theorists criticize these theories, arguing that the withdrawal and activity theory cannot explain why the level or type of social interaction in the aging period should change. The withdrawal and activity theory excludes the effects of social stratification and social classes on elder individuals (Engeström, 1999). This has excluded the existence of individual and social conflicts among people and provided to reveal a deficit in the aging direction via the conflict approach.

Conflict theorists take into account classifications such as age, economy, and culture that can be emerged in society. Elderly individuals are those who have lost physical and mental losses, some of whom try to sustain their lives with fixed income such as retirement, widows and orphans pension, some of them try to make a living with the support of their families or social services (MacDonald, 2009). This situation pushes them to the result of being subjected to social separation economically and socially. Thus, their social status mostly decreases. Therefore, conflict theorists approach older individuals as victims of social classes and capitalism (Turner and Reynolds, 2001).

Selective Adaptation Approach

Selective adaptation approach is important in the cognitive process. The individuals can reveal their preferences by selecting. This selection process provides an insight into the evaluation of physical change and the limitati-

ons of older individuals. Because the individual can eliminate the trivial ones to realize the activities s/he deems important and can choose a balanced selection strategy to protect her/his existing resources. In the case of decreasing the activity, which is an important issue for conserving resources, the individuals may prefer the activity to their well-being (Hammarström and Torres, 2012). The balancing selective adaptation approach, which was put forward in response to the theory of activity developed by Havighurst (1968), advocated by the evaluation of the withdrawal theory of Cumming and Henry (1961), predicts that activities may also result from environmental factors (Havighurst, 1968).

Work Life and Satisfaction in Aging

Job satisfaction is the individual's self-assessment regarding the work, the level of positive assessments about the effects of job roles on the employee, and the total of positive thoughts about work in the business-life (Remondet & Hansson, 1991). There are studies regarding the significant relationship between successful aging and job satisfaction in the literature (Hansson et al., 1997; Butt and Beiser, 1987). The existence of this relationship arises with the introduction of new roles, and the development of positive relationships with colleagues (Yeatts, Folts, and Knapp, 2000). Yeatts, Edward Folts, and James Knapp (2000) found that employees with high job satisfaction had a positive effect on their intention to stay in the workplace. Cheung and Wu (2013) revealed that perceived organizational support positively affected successful aging in workplaces, and job satisfaction was associated to remain in the workplace, both directly and through mediating effect.

Issues Related to Successful Aging

Issues related to successful aging are positive well-being, quality of life, and organizational support. Clarifying the management in successful aging depends on the explanation of these issues.

Subjective Well-Being

Experiences related to subjective well-being generally include cognitive assessments such as emotional and life satisfaction (Hammarström and

Torres, 2012; Windle and Woods, 2004). Researches have demonstrated that their physical functions are important in determining the well-being of the elderly (Windle and Woods, 2004). However, controversy continues on the objectivity of health-related measurements (Gabriel and Bowling, 2004; Braungart et al., 2007). Social support, friendship, and family relationships affect the psychological and social well-being of the individual (Lang and Heckhausen, 2001). Get involved in social participation and social activities increases the individual's well-being (Walker, 2008). Social classes, gender, financial and economic resources, education level, retirement, and social rights can be determinant factors in subjective well-being (Arber, 2004). Besides, situations such as the environment, good neighborly relations, the location of the house and the spacious of the house affect well-being (Gabriel and Bowling, 2004). However, a negative relationship between family support and subjective well-being among these effects was revealed by Silverstein, Chen, & Heller (1996) (Hammarström and Torres, 2012).

Subjective well-being is under the influence of factors such as individual beliefs, individual control, self-efficacy, personal judgments, and self-esteem, which are dominant in the cognitive aspect (Hammarström and Torres, 2012). The reason for this is that the belief and respect of the individual, his values and judgments are accepted as on social facts (Braungart et al., 2007; Arber, 2004).

Quality of Life

Life satisfaction may vary depending on the place of residence for the elderly individual. The fact that elderly people living in nursing homes have high support expectations, and being more sensitive about their emotional vulnerability in the transition from their normal life to their nursing home life affects their quality of life (Parker et al., 2002). Leung, Famakin, and Kwok (2017) determined that issues such as resting room, guiding signs, balustrades, ventilation, access to doors and windows, lighting were important factors that provide psychological health, and social relationships could be improved by lighting and ventilation. This determination shows that the quality of life can vary according to the place of residence and the conditions of elderly individuals.

In a study conducted with elderly people in Singapore, it was revealed that three demographic variables consisting of individual health conditions, family ties and public safety were the determinants in the quality of life of the elderly (Wong, 2003). For this reason, it was suggested by Wong (2003) that the quality of life of the elderly should be evaluated in a socio-cultural context. In light of this information, the quality of life of the elderly consists of four basic dimensions: physical and psychological health, living environment and social relations.

Organizational Support

Perceived organizational support is the individual's belief in the organization and its value to the organization (Shore and Shore, 1995). When an individual conceives that the organization values individuals and their lives, it can be mentioned that there is perceived organizational support (Eisenberger et al., 2002). Especially the existence of this support in workplaces is more important by individuals (Rhoades and Eisenberger, 2002). Issues such as career opportunities, social, health, and financial benefits, unemployment salaries, retirement benefits, beliefs that complaints will result in equity in incidents within the organization, the expectation of ethical leadership behavior, organizational climate, organizational culture, correct functioning of reward and penalty systems and punishment systems are related with the perceived organizational support (Wayne et al., 2002; Eisenberger et al., 2002). Organizational support theory enables one to reveal the concrete or moral situation that occurs as a result of comparing the inputs provided by the individual with the output of the organization (Kurtessis et al., 2017). Research shows that organizational support is associated with attitude outputs such as emotional and normative organizational commitment, family-work balance, job satisfaction (Riggle, Edmondson, and Hansen, 2009; Rhoades & Eisenberger, 2002). Besides, it is revealed in the literature that the perception of organizational support increases work performance, the desire to stay in the workplace, job and professional satisfaction, and contributes to the perception of organizational support of the colleagues (Kurtessis et al., 2017). Guzzo & Noonan (1994) found that individuals with high organizational support perception reduced their withdrawal behavior (Guzzo, Noonan, and Elron, 1994).

Organizational support ensures that the employee continues to work and remain at work (Nye and Witt, 1993). According to the findings of Robson et al. (2006), it is effective in determining the duties of health care professionals and coping with the changes in their jobs. This idea is associated with Feldman's (1995) determination of the health status of the employee to continue to work in the workplace and Angle and Perry (1981)'s determination that the adaptation behavior of the employee to the environment decreases the tendency to withdraw. The great importance of organizational support in the successful aging of employees in business life, which forms part of life, clearly reveals the impact of the social factor.

Successful Aging Management

Management is a predetermined process, execution of a subject with rules and principles, keeping the individuals under control and organizing, taking the foreseen measures about the problems that arise at this process (Birkinshaw, Hamel, and Mol, 2008). Successful aging requires the management of negative or positive situations that will arise in the reflections of the experiences gained by the individual in the aging process (Freund and Baltes, 1998). Negative situations should be managed for success in old age and positive situations should be managed for sustainability. Social work provides an interdisciplinary effect in this process. Therefore, successful aging management in the context of social work involves management in policy, health, social security, education, psychology, ergonomics, technology, employment, and equality (Oliver and Sapey, 1999).

Policy Management

The policy is related to the management of a country or community (Baldwin, 2017). The population of the elderly in a community or country, the rate of population growth, the distribution of the population by province or region is important for policymaking (Gallo, 1983). The decline and needs arising from aging should be determined by policymakers and necessary measures should be taken. Policy management, which includes multi-factor management styles such as health, technology, education, social secu-

ity, and employment, is related to meeting a different need in successful aging (Harmell, Jeste, and Depp, 2014).

The creation of laws, enforcement of rules, control of executive bodies are under the control of governments and politicians. Elderly discrimination (ageism) in society and unfair practices in the distribution of resources can be prevented through policymakers (Bytheway, 1994). Elderly discrimination is an important intergenerational problem and affects the elderly individual psychologically and socially in the successful aging process (Flores-Sandoval and Kinsella, 2020). Discrimination is related to the effects of elderly people's perspectives on life and differences in their behavior on other people (Bratt, Abrams, and Swift, 2020). On the other hand, the physical, cognitive, psychological and financial decline of the elderly reduces the adaptation to society. Social cohesion enables older individuals to affiliate with the social classes (Hagestad and Uhlenberg, 2005). Social conflicts are reduced with the emergence of younger-elderly interaction. Thus, empathy takes place at the forefront. Policy management plays an important role in developing emotional empathy and ensuring the adaptation of the elderly to the society (Powell, 2001).

A driving force is often needed to take care of the needs of the elderly. Rules that are a fact of social life and obeying these rules emerge with this driving force. This power is the power of the legislature. The mission of the legislature is to prevent conflicts in society, to establish social rules, to provide necessary actions according to changing conditions and to develop economic situations (Merrill, 2010). This mission becomes functional with the philosophy of managing diversity. Diversity such as age, race, gender, language, religion should be considered in policy management (Barak, 2016). In particular, the role of elderly individuals in the community, family and social relationships, physical and psychological needs, and health status should be considered at this level of management. The power, which has become functional with the authorization it is received from the legislature, is the executive body (Rockman, 1984). The executive ensures the enforcement of the rules through the received authorization by the legislature. The protection and provision of their legal rights in meeting the current needs of the elderly, the supervision of the institutions and organizations that care for the elderly are ensured through executive bodies. Policy management ensures the efficient execution of the legislature and executive bodies (Lindley,

1975). Productivity outcomes in the performance of these bodies lead to the development of trust, commitment and loyalty emotions among older people regarding the rights they are granted. Thus, the political trust gained by elderly individuals in the successful aging process will be at a high level.

Healthcare Management

One of the most important factors affecting successful aging is health problems. Strengthening the metabolism of the individual, whose health controls gradually deteriorate, is important for the prevention of diseases (Walshe and Smith, 2011). Methods of protection against viruses that threaten health, especially the elderly population, such as COVID 19, HIV are addressed in the context of health management. The immune system weakens with increasing age, thereby reducing body resistance in the context of disease prevention. Necessary measures should be taken in terms of society to protect the elderly from diseases. Government, non-governmental organizations, families, individuals, public institutions and organizations should have social responsibility awareness regarding these measures (McLaughlin and Olson, 2008).

Health management involves anticipating all disease threats that occur with aging and taking necessary measures. On the other hand, how to treat the priority patients due to possible natural events is important in this context (Mendelson and Schwartz, 1993). Especially in underdeveloped and developing countries, these measures are of great importance. Personal hygiene, sanitation, corporate emergency action plans, corporate health services, nursing, home care are the services included in health management (German, Shapiro, and Skinner, 1985). A certain strategy is constituted in the execution of these services.

In the successful aging of the elderly, health management should provide efficiency in the distribution of resources. Health screenings/checkups of elderly individuals living in institutions such as nursing homes should be done regularly (Hochhalter, Smith, and Ory, 2011). Necessary hygiene measures should be taken within the institution, and necessary training should be provided for the personal hygiene of individuals. Financial resources transferred to the institution for health expenditures should be distributed equally to each individual and following the emergency health require-

ments (Jones et al., 2018). In emergencies that threaten public health, necessary information flow should be provided on time through executive bodies and health institutions. Besides, the health management unit should be separate in every institution that provides elderly care. Since successful aging will occur with a healthy body, this issue should be given utmost importance for social responsibility and the health of the individual.

Nurses ensure home care services. In this service, the assistant staff assists the nurse and the elderly individual in providing the necessary service (Taylor and Donnelly, 2006). For this reason, these employees should also have the necessary information to ensure the hygiene and health of the elderly. In health management, the healthcare practitioner and assistant personnel must act together, perform the information flow quickly and take protective measures (Banerjee and Macdonald, 1996). Therefore, planning, implementation, and feedback is important in health management. The plan involves considering the current health rules and policies, implementation of these rules correctly to the individuals, and feedback involves recording the problems and success level in the post-implementation service.

Social Security

Social security is a policy-protected by legal guarantee to ensure justice in accessing resources to ensure social welfare (Gruber and Wise, 2008). The unjust situations that occur for the unemployed, the disabled, the retired and the elderly can be eliminated with social security. Income imbalances significantly prevent meeting the consumption needs in the society (Diamond and Gruber, 1999). Especially increasing age-related physical barriers and health problems create an unsuitable situation for older individuals to work in a workplace. Diseases such as dementia, Alzheimer's, sarcopenia cause loss of labor and activity. Therefore, individuals need financial and social support due to these losses as they age. Financial and social support is crucial in the context of active participation in the successful aging process (Berkman, 1983). Social security systems of societies aim to eliminate imbalances that arise due to these declines.

Social security systems vary based on the cultural, geographic and population of the societies (Orszag, and Stiglitz, 2001). The varied consumption habits of elderly individuals, the necessities arising due to innovations in the

medical field, increasing migration, mortality rates, natural events such as earthquake and flood, climate changes, epidemic diseases require social security policies (Van Ginneken, 2003). These policies ensure the elimination of inequalities in utilizing the available resources of the elderly. Elimination of inequalities positively affects the successful aging of the individual by ensuring active participation in life (Muuri, 2010). Social welfare occurs with constituting a system in which each individual is socially accepted with their differences (Alesina and Stantcheva, 2020). Therefore, social security is an essential system in ensuring social welfare. Thus, social conflicts of interest can be minimized.

Education Management

Education is an increasing need with advancing age and is crucial for successful aging (Boulton-Lewis, 2010). Technological, political, social, cultural and many related developments are transferred to individuals through education. The memory and perception problems that arise due to the increasing age of elderly individuals reveal the importance of education (Hurley and Roth, 2000). Education provides important awareness in older individuals on issues such as memory, understanding, psychological resilience, social connectedness, and loneliness (Snider, 1980). For this reason, education management should be applied efficiently for the successful aging of the elderly.

Training can be provided by non-governmental organizations or government. However, the training of older individuals should be carried out with a sense of social responsibility. Training for social welfare should be provided to older individuals at a certain frequency (Risi, 2009). In this context, it is required for crucial responsibilities for families and friends of the elderly individual. Providing social benefit is the duty of not only the state but also of all individuals. Training involving intergenerational cooperation programs are especially useful for older individuals (Babnik and Trunk Širca, 2014).

In education management, a certain process is followed considering successful aging. Demographic information, educational purpose, and scope of the elderly individuals targeted in educational management are determined in advance. A program for training is determined, then location, instructor

and participants are selected. After the training is planned to be announced on platforms such as social media or public spots, the fitness and performance of the training are managed. For this, feedback should be provided by the elderly.

Values education is another important issue in educational management. Respecting and prioritizing the elderly is required. Formal and informal education starting from the family is of great importance (Eroğlu, 2012). Gaining cultural and social values, giving the elderly people the necessary attention, reducing age discrimination depends on values education. Individuals can form their personalities, transform their knowledge and experience into behavior, and educate each other with believing conscientious values for a social structure in which they express their innovative ideas (Çağlar, 2014). Education is the process of gaining values and actions that start before school and continue until death. Therefore, the successful management of the aging process depends on a sense of social responsibility.

Psychology Management

Psychology is related to the mental and spiritual state that affects mental characteristics and behavior (Solso, MacLin, and MacLin, 2005). Therefore, successful aging is possible by managing the psychological state. The declines (physical, social, health, financial, etc.) that occur during the transition from adult to old age negatively affect the psychology of the individual (Jopp and Smith, 2006). Obtaining psychological resilience enables the individual to experience the aging process successfully (Fletcher and Sarkar, 2013). Stress, anxiety, depression, loneliness, social isolation, discrimination/ageism revealing negative moods affect psychological resilience in the successful aging process (Jeste et al., 2013). Psychology management aims to control the effects of these negative moods.

The psychological state varies by gender. Stress-related to business-life and the prostate that occurs with aging create a negative psychological state in men (Gustafsson et al., 1995). On the other hand, in women, health conditions such as menopause, gynecological diseases, and breast cancer affect psychology negatively (Lee, 1998). For this reason, it is necessary to follow the post-menopausal period for women and provide psychological resilience for both women and men.

Psychology management is essential for the patient and elderly care (Mellor et al., 2008). The psychology of palliative patients should be managed in an institutional context due to the effects that occur with aging (Kelly, McClement, and Chochinov, 2006). Measures to provide psychological support should be taken for the elderly who continue their treatment in hospitals to cope with the disease (Severs and Wilkins, 1991). In particular, psychiatric service should be given to these patients. The psychological state of the elderly living in a nursing home is also important (Kasser and Ryan, 1999). Elderly individuals who do not get support from their families or live alone are forced to live in nursing homes. For the successful aging of individuals in these life units, the factors that negatively affect their psychology should be identified and necessary measures should be taken. Activities that will ensure active participation in social life, sports, exercises, psychological support and consultancy, teamwork, intergenerational activities are important in psychology management.

Ergonomics and Technology

Ergonomics is the design or adaptation of the tools and devices used by individuals to provide the necessary comfort and efficiency in the work environment (Hendrick, 2000). Tools and technological devices used in daily life should be suitable for the use of individuals (Anshel, 2007). Vehicles that do not meet the usability, convenience, comfort, efficiency and performance criteria are not ergonomic. Usage difficulties caused by physical declines can be eliminated with ergonomics (Roper and Yeh, 2007).

During the aging, bone and muscle structure and active mobility are weakened. Perception, weakening, and dysmnnesia are among these declines. Ergonomics are the designs and arrangements for features that will eliminate these declines (Elbert, Kroemer, and Hoffman, 2018). Smart home systems, smartphones for the elderly, patient lifts, virtual applications for emergencies are ergonomic tools and technologies (Hofvenschiold, 2002). Technology should be designed following the individual's perceptual and mental state (Smith, 1997). It is an important requirement that the devices used by individuals with dysmnnesia and weakness in perception are improved in this context. The rapidly growing elderly population of the world reveals this requirement. On the other hand, successful aging is rising

thanks to the products and devices that prevent the individual's decline from affecting daily life negatively or that positively affect the quality of life (Guse and Masesar, 1999).

Employment Management

The proportion of the elderly population employed is lower than the young population worldwide (Thornton and Lunt, 1997). For this reason, financial decline occurs depending on the increasing age. Post-retirement quality of life, social participation, and satisfaction level of needs decrease due to this decline (Crown, 1996). Therefore, it is necessary to provide financial support for the elderly. This requirement is mandatory for social justice.

Pension systems are implemented by governments to eliminate social inequalities (Settergren, 2001). Successful aging of older individuals depends on high expectations of life and fair financial support. In particular, low employment rates in the elderly population are an important policy problem (Aquino et al., 1996). Adopting a compulsory system for the employment of older individuals can eliminate this problem (Keck and Saraceno, 2009). The loss of muscle and bone strength and cognitive decline should not prevent working in the elderly. Success in old age can be achieved through active participation in life. Individuals can achieve psychological resilience with active participation in social life (Takahashi et al., 2016). State-supported elderly employment policies benefit the macroeconomy by ensuring the successful aging of the individual. Especially by transferring past experiences to business executives and employees, the emergence of new initiatives can be possible with the employment of elderly individuals (Barr, Johnson, and Warshaw, 1992).

Employment management should be organized according to the demographic and cultural characteristics of the elderly, health, physical declines, psychological state, cognitive and mental states (Crown, 1996). Elderly individuals to be employed in health institutions should be employed by taking into account the hygiene and service provision characteristics. Because the hospital climate may threaten the health of the elderly due to a weakened immune system. Attention should be paid to the fact that elderly individuals to be employed in public institutions and organizations provide services in units where communication and interaction with people are intense (To-

nin and Vlassopoulos, 2015). In businesses, it is important to employ older individuals in counseling and teamwork such as entrepreneurship, creating ideas, sharing experiences, group work, coaching and mentoring. Considering the muscle and bone weaknesses, importance should be given on employing older individuals in talent-weighted jobs where body strength is not required.

Equality Management

Equality is the provision of conditions for different individuals in terms of rights, status, and opportunities (Miller, 1996). Social policy ensures that these rights are equally distributed in the social context. Social isolation and loneliness caused by the decline of the elderly take them away from active life (Wenger et al., 1996). Individuals who move away from active life cannot or do not benefit from opportunities and rights. To eliminate these problems, positive discrimination should be implemented in favor of the elderly. Positive discrimination (positive action/affirmative action) is a privilege in favor of individuals who are discriminated against in accessing resources (Baltrunaite, Casarico, and Profeta, 2015).

Significant difficulties are encountered in accessing opportunities and resources for older individuals in employment, entrepreneurship, consumption, health and many more. These difficulties are affected by many factors such as aging of the individual, ageism, legal barriers, employment policies and preferences of business owners. Equality management involves distributing all rights and resources equally to everyone and creating a balance in accessing them (Metcalf and Woodhams, 2008). Lack of information caused by physical, cognitive and social weakness is taken into account in this context. Social policies should be carried out to benefit the elderly people from rights and resources, whose social network is weakened and the possibility of access to current developments from the internet or social media is weak (Rothstein and Uslaner, 2005). These policies should involve providing the elderly with the necessary information and training when necessary. Training should be provided especially in the areas of assistive technology, financial resource management, and social security (Brezna, 2010).

It is an important fact that making the conditions of loans to be provided by banks to elderly individuals more difficult, having problems with emp-

loyment, elderly individuals who have been abandoned by their families or have no family, experience financial resources problems. Necessary measures are taken with social policy to eliminate these difficulties (Thompson, 2016). On the other hand, the implementation of the rights provided by law to all individuals against the elderly in practice requires equality management (O'Brien, 2011). Equality management requires the supervision of the equal implementation of laws in the provision of rights. If the law providing equal rights that cause problems in practice, positive discrimination provisions should be implemented by the law in favor of the elderly (Cheetham, 1982).

Discussion and Conclusion

Successful aging is a situation in which individuals successfully experience their decline in aging processes in health, social, physical, cognitive, psychological, financial and legal terms. The individual manages this process with individual determination, awareness, and psychological resilience. On the other hand, organizational support is required to manage the process successfully. Important support elements are functional in the context of successful aging in the workplace, living spaces, nursing homes, hospitals, neighborhood relations. For this reason, successful aging should be considered in the context of gerontosociology.

Gerontosociology helps to explain the effects of social interactions of older individuals on successful aging. The individual, which is a part of society, provides the most important support from social factors in their decline due to aging. Therefore, gerontosociology is an important field to be considered in successful aging. Social work, on the other hand, is an interdisciplinary field that involves many topics, including this field. Supporting individuals in the context of social policy in managing the aging process contributes to the successful aging process. Therefore, social work is necessary and important for the successful aging process.

Managing successful aging in the context of social work depends on the policy, health, social security, education, psychology, ergonomics and technology, employment, equality management. These 8 key factors are essential for successful aging management. These findings obtained according to the results of the systematic literature review reveal the importance of social

work policy in successful aging. Individual efforts to overcome the decline in the aging process alone are not enough. Social support and policy are key factors in the successful execution of this process. Studies in the field of social work in the literature are not taken into account the need for management in the successful execution of the aging process. On the other hand, the importance of social work has not been emphasized in studies related to successful aging. This important gap in the literature has been filled with this study. The need for social support of an individual who is a member of the society is an important fact. This fact reveals the importance of social work for older individuals. For this reason, it is recommended to increase the studies with successful aging and social work issues for future studies.

The decline and needs arising due to aging, elderly discrimination and unfair practices in the distribution of resources should be determined by policymakers and necessary measures should be taken. The roles, family and social relationships, physical and psychological needs, health conditions of older individuals in the society should be researched and recorded in the context of social work. To ensure equality, it is recommended to develop and improve positive discrimination in favor of the elderly, to identify the problems experienced in the implementation of legal rights and to take necessary measures. These measures should be taken by all public institutions and organizations. Besides, as required by social responsibility, non-governmental organizations and individuals should report illegal practices to relevant institutions. It is recommended to ensure the sustainability of the necessary training of healthcare personnel for the efficient management of health management, which is an important issue in successful aging. On the other hand, health and psychological problems, which vary according to gender, should be taken into consideration by nursing homes, staff working of home care services, nurses, caregivers, and families. Awareness trainings are recommended in this direction. Adaptation to changing technology and ergonomics should be taken into account by the manufacturing companies. It should not be forgotten that elderly individuals are also consumers.

For the economy to develop and individuals to contribute to the country's economy, it is necessary to encourage entrepreneurial ideas and behaviors of elderly individuals and to make positive discrimination in employment for elderly individuals. Active participation in life can be realized by older individuals who are not withdrawn from social life and not

isolated by society. It is important to develop the necessary policies in this regard.

Kaynakça / References

- Adelman, M. B. (1988). Cross-cultural adjustment: A theoretical perspective on social support. *International Journal of Intercultural Relations*, 12(3), 183-204.
- Alesina, A. F., and Stantcheva, S. (2020). *Diversity, Immigration, and Redistribution* (No. w26620). National Bureau of Economic Research.
- Angle, H. L., and Perry, J. L. (1981). An empirical assessment of organizational commitment and organizational effectiveness. *Administrative science quarterly*, 1-14.
- Anshel, J. R. (2007). Visual ergonomics in the workplace. *AAOHN Journal*, 55(10), 414-420.
- Aquino, J. A., Russell, D. W., Cutrona, C. E., and Altmaier, E. M. (1996). Employment status, social support, and life satisfaction among the elderly. *Journal of counseling psychology*, 43(4), 480.
- Arber, S. (2004). Gender, marital status, and ageing: Linking material, health, and social resources. *Journal of Aging Studies*, 18(1), 91-108.
- Babnik, K., and Trunk Širca, N. (2014). Knowledge creation, transfer and retention: the case of intergenerational cooperation. *International journal of innovation and learning*, 15(4), 349-364.
- Baldwin, M. (2017). *Care management and community care: Social work discretion and the construction of policy: Social work discretion and the construction of policy*. Routledge.
- Baltrunaite, A., Casarico, A., and Profeta, P. (2015). Affirmative action and the power of the elderly. *CESifo Economic Studies*, 61(1), 148-164.
- Banerjee, S., and Macdonald, A. J. (1996). Mental disorder in an elderly home care population: associations with health and social service use. *The British Journal of Psychiatry*, 168(6), 750-756.
- Barak, M. E. M. (2016). *Managing diversity: Toward a globally inclusive workplace*. Sage Publications.
- Barbour, K. A., and Blumenthal, J. A. (2005). Exercise training and depression in older adults. *Neurobiology of aging*, 26(1), 119-123.
- Baron, R. S. (1986). Distraction-conflict theory: Progress and problems. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 19, p. 1-40). Academic Press.

- Barr, J. K., Johnson, K. W., and Warshaw, L. J. (1992). Supporting the elderly: Workplace programs for employed caregivers. *The Milbank Quarterly*, 509-533.
- Barrett, G., and McGoldrick, C. (2013). Narratives of (in) active ageing in poor deprived areas of Liverpool, UK. *International journal of sociology and social policy*.
- Berkman, L. F. (1983). The assessment of social networks and social support in the elderly. *Journal of the American Geriatrics Society*.
- Berkman, L. F. (2000). Social support, social networks, social cohesion and health. *Social work in health care*, 31(2), 3-14.
- Birkinshaw, J., Hamel, G., and Mol, M. J. (2008). Management innovation. *Academy of management Review*, 33(4), 825-845.
- Boulton-Lewis, G. M. (2010). Education and learning for the elderly: Why, how, what. *Educational gerontology*, 36(3), 213-228.
- Bratt, C., Abrams, D., and Swift, H. J. (2020). Supporting the old but neglecting the young? The two faces of ageism. *Developmental Psychology*.
- Braungart Fauth, E., Zarit, S. H., Malmberg, B., and Johansson, B. (2007). Physical, cognitive, and psychosocial variables from the disablement process model predict patterns of independence and the transition into disability for the oldest-old. *The Gerontologist*, 47(5), 613-624.
- Breznau, N. (2010). Economic equality and social welfare: Policy preferences in five nations. *International Journal of Public Opinion Research*, 22(4), 458-484.
- Butt, D. S., and Beiser, M. (1987). Successful aging: A theme for international psychology. *Psychology and Aging*, 2(1), 87.
- Bytheway, B. (1994). *Ageism*. McGraw-Hill Education (UK).
- Calasanti, T., Slevin, K. F., and King, N. (2006). Ageism and feminism: From "et cetera" to center. *NWSA journal*, 13-30.
- Charles, S. T., Mather, M., and Carstensen, L. L. (2003). Aging and emotional memory: the forgettable nature of negative images for older adults. *Journal of Experimental Psychology: General*, 132(2), 310.
- Cheetham, J. (1982). Positive discrimination in social work: Negotiating the opposition. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 10(1), 27-37.
- Cheung, F., and Wu, A. M. (2013). Older workers' successful aging and intention to stay. *Journal of Managerial Psychology*. 28(6), 645-660.
- Corsi, M., and Samek, L. (2011). Active ageing and gender equality policies. *EGGSI report for the European Commission, DG Employment, Social Affairs, and Equal Opportunities, Brussels*.

- Cousins, S. O. B. (2003). Grounding theory in self-referent thinking: Conceptualizing motivation for older adult physical activity. *Psychology of Sport and Exercise*, 4(2), 81-100.
- Crown, W. H. (1996). *Handbook on employment and the elderly*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Çağlar, T. (2014). Yaşlılık ve sosyal hizmet: Yaşam destek merkezi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 145-162.
- Daatland, S. O. (2005). Quality of life and ageing. Teoksessa Malcolm L. Johnson (ed.) *Age and Ageing* (p. 371-377).
- Diamond, P., and Gruber, J. (1999). Social security and retirement in the United States. In *Social security and retirement around the world* (p. 437-473). University of Chicago Press.
- Dudley, J. R. (2020). *Social work evaluation: Enhancing what we do*. Oxford University Press, USA.
- Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I. L., and Rhoades, L. (2002). Perceived supervisor support: contributions to perceived organizational support and employee retention. *Journal of applied psychology*, 87(3), 565.
- Elbert, K. K., Kroemer, H. B., and Hoffman, A. D. K. (2018). *Ergonomics: how to design for ease and efficiency*. Academic Press.
- Engeström, Y. (1999). Activity theory and individual and social transformation. *Perspectives on activity theory*, 19(38).
- Eroğlu, S. E. (2012). Values: Great challenge for construction of social structure with social institutions. *Journal of Human Sciences*, 9(2), 82-90.
- Feldman, G. (1995). Workplace power and collective activity: The supervisory and managerial exclusions in labor law. *Ariz. L. Rev.*, 37, 525-562.
- Fletcher, D., and Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European psychologist*, 18(1), 12.
- Flores-Sandoval, C., and Kinsella, E. A. (2020). Overcoming ageism: critical reflexivity for gerontology practice. *Educational Gerontology*, 1-12.
- Foster, L., and Walker, A. (2015). Active and successful aging: A European policy perspective. *The Gerontologist*, 55(1), 83-90.
- Freund, A. M., and Baltes, P. B. (1998). Selection, optimization, and compensation as strategies of life management: correlations with subjective indicators of successful aging. *Psychology and aging*, 13(4), 531.

- Gabriel, Z., and Bowling, A. (2004). Quality of life from the perspectives of older people. *Ageing & Society*, 24(5), 675-691.
- Gallo, F. (1983). The effects of social support networks on the health of the elderly. *Social Work in Health Care*, 8(2), 65-74.
- German, P. S., Shapiro, S., and Skinner, E. A. (1985). Mental health of the elderly: use of health and mental health services. *Journal of the American Geriatrics Society*, 33(4), 246-252.
- Gruber, J., and Wise, D. A. (2008). *Social security and retirement around the world*. University of Chicago Press.
- Guse, L. W., and Masesar, M. A. (1999). Quality of life and successful aging in long-term care: Perceptions of residents. *Issues in mental health nursing*, 20(6), 527-539.
- Gustafsson, O., Theorell, T., Norming, U., Perski, A., Öhström, M., and Nyman, C. R. (1995). Psychological reactions in men screened for prostate cancer. *British journal of urology*, 75(5), 631-636.
- Guzzo, R. A., Noonan, K. A., and Elron, E. (1994). Expatriate managers and the psychological contract. *Journal of Applied psychology*, 79(4), 617-626.
- Guzzo, R. A., and Noonan, K. A. (1994). Human resource practices as communications and the psychological contract. *Human resource management*, 33(3), 447-462.
- Hagestad, G. O., and Uhlenberg, P. (2005). The social separation of old and young: A root of ageism. *Journal of social issues*, 61(2), 343-360.
- Hammarström, G., and Torres, S. (2012). Variations in subjective well-being when 'aging in place'—A matter of acceptance, predictability and control. *Journal of Aging Studies*, 26(2), 192-203.
- Hankin, B. L., Abramson, L. Y., Miller, N., and Haefel, G. J. (2004). Cognitive vulnerability-stress theories of depression: Examining affective specificity in the prediction of depression versus anxiety in three prospective studies. *Cognitive therapy and research*, 28(3), 309-345.
- Hansson, R. O., DeKoekkoek, P. D., Neece, W. M., and Patterson, D. W. (1997). Successful aging at work: Annual review, 1992–1996: The older worker and transitions to retirement. *Journal of vocational behavior*, 51(2), 202-233.
- Harmell, A. L., Jeste, D., and Depp, C. (2014). Strategies for successful aging: a research update. *Current psychiatry reports*, 16(10), 476.
- Havighurst, R. J. (1961). Older people: A test of life satisfaction. *Gerontologist*, 1, 8-13.

- Havighurst, R. J. (1963). Successful aging. *Processes of aging: Social and psychological perspectives*, 1, 299-320.
- Havighurst, R. J. (1968). Personality and patterns of aging. *The gerontologist*, 8(1_Part_2), 20-23.
- Hendrick, H. W. (2000). The technology of ergonomics. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 1(1), 22-33.
- Hendrick, C., and Hendrick, S. (1986). A theory and method of love. *Journal of personality and social psychology*, 50(2), 392-402.
- Hochhalter, A. K., Smith, M. L., and Ory, M. G. (2011). Successful aging and resilience: Applications for public health and health care. In *Resilience in Aging* (p. 15-29). Springer, New York, NY.
- Hofvenschild, E. (2002). Cultural issues in human computer interaction and ergonomics and the design of smartphones. *Contemporary ergonomics*, 372-378.
- Holstein, M. B., and Minkler, M. (2007). Critical gerontology: Reflections for the 21st century. *Critical perspectives on ageing societies*, 13-26.
- Hooyman, N.R. and Kiyak, H.A. (1999). *Social gerontology: a multidisciplinary perspective* (5th ed.). , Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Hooyman, N. R., and Kiyak, H. A. (2011). The growth of social gerontology. *Social Gerontology: A multidisciplinary perspective*, 3-42.
- Hurley, B. F., and Roth, S. M. (2000). Strength training in the elderly. *Sports Medicine*, 30(4), 249-268.
- Jeste, D. V., Savla, G. N., Thompson, W. K., Vahia, I. V., Glorioso, D. K., Martin, A. V. S., ... Depp, C. A. (2013). Association between older age and more successful aging: critical role of resilience and depression. *American Journal of Psychiatry*, 170(2), 188-196.
- Johns, R. (2020). *Using the law in social work*. Learning Matters.
- Jones, C., Finkler, S. A., Kovner, C. T., and Mose, J. (2018). *Financial Management for Nurse Managers and Executives-E-Book*. Elsevier Health Sciences.
- Jopp, D. and Smith, J. (2006). Resources and life-management strategies as determinants of successful aging: On the protective effect of selection, optimization, and compensation. *Psychology and aging*, 21(2), 253.
- Joung, H. M., and Miller, N. J. (2007). Examining the effects of fashion activities on life satisfaction of older females: Activity theory revisited. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 35(4), 338-356.

- Kasser, V. G., and Ryan, R. M. (1999). The Relation of Psychological Needs for Autonomy and Relatedness to Vitality, Well-Being, and Mortality in a Nursing Home 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(5), 935-954.
- Keck, W., and Saraceno, C. (2009). *Balancing elderly care and employment in Germany* (No. SP I 2009-401). WZB Discussion Paper.
- Kelly, B., McClement, S., and Chochinov, H. M. (2006). Measurement of psychological distress in palliative care. *Palliative Medicine*, 20(8), 779-789.
- Komba, M. M., and Lwoga, E. T. (2020). Systematic Review as a Research Method in Library and Information Science. In *Handbook of Research on Connecting Research Methods for Information Science Research* (p. 80-94). IGI Global.
- Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A., and Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of management*, 43(6), 1854-1884.
- Lang, F. R., and Heckhausen, J. (2001). Perceived control over development and subjective well-being: Differential benefits across adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(3), 509.
- Lee, C. (1998). *Women's health: Psychological and social perspectives*. Sage.
- Leung, M. Y., Famakin, I., and Kwok, T. (2017). Relationships between indoor facilities management components and elderly people's quality of life: A study of private domestic buildings. *Habitat International*, 66, 13-23.
- Lindley, C. (1975). Changing policy management responsibilities of local legislative bodies. *Public Administration Review*, 35, 794-797.
- MacDonald, K. (2009). Evolution, psychology, and a conflict theory of culture. *Evolutionary Psychology*, 7(2), 147470490900700206.
- McLaughlin, D. B., and Olson, J. R. (2008). *Healthcare operations management* (Vol. 4). Chicago, IL: Health Administration Press.
- Mellor, D., Davison, T., McCabe, M., and George, K. (2008). The management of depressed elderly care recipients: family perspectives on the skills of professional carers. *Journal of community health nursing*, 25(1), 44-61.
- Mendelson, D. N., and Schwartz, W. B. (1993). The effects of aging and population growth on health care costs. *Health Affairs*, 12(1), 119-125.
- Merrill, T. W. (2010). The Disposing Power of the Legislature. *Columbia Law Review*, 452-478.
- Miller, D. (1996). Equality management—towards a materialist approach. *Gender, Work & Organization*, 3(4), 202-214.

- Metcalfe, B. D., and Woodhams, C. (2008). Critical perspectives in diversity and equality management. *Gender in Management: An International Journal*.
- Muuri, A. (2010). The impact of the use of the social welfare services or social security benefits on attitudes to social welfare policies. *International Journal of Social Welfare*, 19(2), 182-193.
- Nye, L. G., and Witt, L. A. (1993). Dimensionality and construct validity of the perceptions of organizational politics scale (POPS). *Educational and Psychological Measurement*, 53(3), 821-829.
- O'Brien, M. (2011). Equality and fairness: Linking social justice and social work practice. *Journal of Social Work*, 11(2), 143-158.
- Oliver, M., and Sapey, B. (1999). *Social work with disabled people*. Macmillan International Higher Education.
- Olson, D. A., and Shultz, K. S. (2019). Lifespan perspectives on successful aging at work. In *Work across the Lifespan* (pp. 215-234). Academic Press.
- Orszag, P. R., and Stiglitz, J. E. (2001). Rethinking pension reform: Ten myths about social security systems. *New ideas about old age security*, 17-56.
- Parker, C., Barnes, S., McKee, K., Morgan, K., Torrington, J., and Tregenza, P. (2004). Quality of life and building design in residential and nursing homes for older people. *Ageing & Society*, 24(6), 941-962.
- Pawson, R., Greenhalgh, T., Harvey, G., and Walshe, K. (2005). Realist review-a new method of systematic review designed for complex policy interventions. *Journal of health services research & policy*, 10(1_suppl), 21-34.
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory*. Oxford University Press.
- Petersen, E., and Gasimova, L. (2019). Elderly people's existential loneliness experience throughout their life in Sweden and its correlation to emotional (subjective) well-being.
- Petticrew, M., and Roberts, H. (2008). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. John Wiley & Sons.
- Powell, J. L. (2001). Theorizing gerontology: The case of old age, professional power, and social policy in the United Kingdom. *Journal of Aging and Identity*, 6(3), 117-135.
- Reisman, D. (2001). *Richard Titmuss; Welfare and Society: Welfare and Society*. Springer.
- Remondet, J. H., and Hansson, R. O. (1991). Job-related threats to control among older employees. *Journal of Social Issues*, 47(4), 129-141.
- Rhoades, L., and Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of applied psychology*, 87(4), 698-714.

- Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of clinical psychology, 58*(3), 307-321.
- Riggle, R. J., Edmondson, D. R., and Hansen, J. D. (2009). A meta-analysis of the relationship between perceived organizational support and job outcomes: 20 years of research. *Journal of business research, 62*(10), 1027-1030.
- Risi, E. (2009). Learning against Ageing: Training Opportunities for the Elderly to Learn New Technologies. *European Papers in New Welfare, 13*(1), 74-89.
- Robson, S. M., Hansson, R. O., Abalos, A., and Booth, M. (2006). Successful aging: Criteria for aging well in the workplace. *Journal of Career Development, 33*(2), 156-177.
- Rockman, B. A. (1984). Legislative-executive relations and legislative oversight. *Legislative Studies Quarterly, 387*-440.
- Roper, K. O., and Yeh, D. C. (2007). Ergonomic solutions for an aging workforce. *Journal of Facilities Management.*
- Rothstein, B., and Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World politics, 58*(1), 41-72.
- Rubin, J. Z., Pruitt, D. G., and Kim, S. H. (1994). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement.* McGraw-Hill Book Company.
- Scharlach, A., Damron-Rodriguez, J., Robinson, B., and Feldman, R. (2000). Educating social workers for an aging society: A vision for the 21st century. *Journal of social work education, 36*(3), 521-538.
- Seeman, T. E., Lusignolo, T. M., Albert, M., & Berkman, L. (2001). Social relationships, social support, and patterns of cognitive aging in healthy, high-functioning older adults: MacArthur studies of successful aging. *Health psychology, 20*(4), 243.
- Settergren, O. (2001). The automatic balance mechanism of the Swedish pension system. *Wirtschaftspolitische Blätter, 4*, 2001.
- Severs, M. P., and Wilkins, P. S. W. (1991). A hospital palliative care ward for elderly people. *Age and ageing, 20*(5), 361-364.
- Shore, L. M. , and Shore, T. H. (1995). Perceived organizational support and organizational justice. In R. Cropanzano & K. M. Kacmar (Eds.), *Organizational politics, justice, and support: Managing the social climate of the workplace:* 149-154. Westport, CT: Quorum Books.
- Silverstein, M., Chen, X., and Heller, K. (1996). Too much of a good thing? Intergenerational social support and the psychological well-being of older parents. *Journal of Marriage and the Family, 970*-982.

- Smith, M. J. (1997). Psychosocial aspects of working with video display terminals (VDTs) and employee physical and mental health. *Ergonomics*, 40(10), 1002-1015.
- Snider, E. L. (1980). Awareness and use of health services by the elderly: A Canadian study. *Medical Care*, 1177-1182.
- Solso, R. L., MacLin, M. K., and MacLin, O. H. (2005). *Cognitive psychology*. Pearson Education New Zealand.
- Takahashi, K., Sase, E., Kato, A., Igari, T., Kikuchi, K., and Jimba, M. (2016). Psychological resilience and active social participation among older adults with incontinence: a qualitative study. *Aging & mental health*, 20(11), 1167-1173.
- Taylor, B. J., and Donnelly, M. (2006). Risks to home care workers: Professional perspectives. *Health, risk & society*, 8(3), 239-256.
- Thompson, N. (2016). *Anti-discriminatory practice: Equality, diversity and social justice*. Macmillan International Higher Education.
- Thornton, P., and Lunt, N. (1997). Employment policies for disabled people in eighteen countries: A review.
- Tonin, M., and Vlassopoulos, M. (2015). Are public sector workers different? Cross-European evidence from elderly workers and retirees. *IZA Journal of Labor Economics*, 4(1), 11.
- Townsend, P. (2007). Using human rights to defeat ageism: Dealing with policy-induced 'structured dependency.'. *Critical perspectives on ageing societies*, 27-44.
- Turner, J. C., and Reynolds, K. J. (2001). The social identity perspective in intergroup relations: Theories, themes, and controversies. *Blackwell handbook of social psychology: Intergroup processes*, 4, 133-152.
- Van Ginneken, W. (2003). Extending social security: Policies for developing countries. *Int'l Lab. Rev.*, 142, 277.
- Voss, M. W., Merryman, M. B., Crabtree, L., Subasic, K., Birmingham, W., Wadsworth, L., and Hung, M. (2019). Late-career unemployment has mixed effects in retirement. *Journal of Occupational Science*, 26(1), 29-39.
- Walker, A. (2008). Commentary: The emergence and application of active aging in Europe. *Journal of Aging & Social Policy*, 21(1), 75-93.
- Walshe, K., and Smith, J. (2011). *Healthcare management*. McGraw-Hill Education (UK).
- Ward, R. A., La Gory, M., and Sherman, S. R. (1988). *The environment for aging: Interpersonal, social, and spatial contexts*. University of Alabama Press.

- Wayne, S. J., Shore, L. M., Bommer, W. H., and Tetrick, L. E. (2002). The role of fair treatment and rewards in perceptions of organizational support and leader-member exchange. *Journal of applied psychology*, 87(3), 590-598.
- Wenger, G. C., Davies, R., Shahtahmasebi, S., and Scott, A. (1996). Social isolation and loneliness in old age: review and model refinement. *Ageing & Society*, 16(3), 333-358.
- Windle, G., and Woods, R. T. (2004). Variations in subjective wellbeing: The mediating role of a psychological resource. *Ageing & Society*, 24(4), 583-602.
- Wong, G. K. (2003). Quality of life of the elderly in Singapore's multi-racial society. *International Journal of Social Economics*.30(3), 302-319.
- Yağcıoğlu, R. (2009). Sağlıklı yaşlanma ve sosyal hizmetler. *The Journal of Turkish Family Physician*, C, 3, 30-38.
- Yeatts, D. E., Folts, W. E., and Knapp, J. (2000). Older Workers' adaptation to a Changing Workplace: Employment Issues for the 21st Century. *Educational Gerontology*, 26(6), 565-582.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özsungur, F. (2020). Successful aging management in social work. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5277-5307. DOI: 10.26466/opus.714226

Toplumsal Değerler Çerçevesinde Kamu Hizmetleri ve Profesyonel Polislik

DOI: 10.26466/opus.721357

*

Ozan Kavısracı *

* Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara / Türkiye

E-Posta: ozankavsiraci@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6351-3725](https://orcid.org/0000-0001-6351-3725)

Öz

İnsanlar toplumların birer ferdi olmakla beraber, toplumsal hayatın vazgeçilmez parçası olan mesleki faaliyetlerin de yürütücüsüdürler. Toplumları ve devletleri etkileyen krizlerin temelinde kişisel değerler çerçevesinde ahlaki karar alma ve ahlaki davranışlar göstermede yaşanan eksikler yatmaktadır. Bu eksikliklerin yaşanmaması için hizmetlerin, ahlaki bir yönetim iklimi içerisinde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu yönetim anlayışını hâkim kılmaya noktasında da etik ilke ve değerler karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hayata yön veren ve insan davranışlarını harekete geçiren değerler ve ilkeler, mesleki faaliyetlerin yürütülmesinde de önemli rol oynamaktadır. Değerler, insanların yaşam biçimlerini hem duygusal hem de davranışsal olarak etkilemektedir ve mesleklere ilişkin etik ilkelerin temelini oluşturmaktadır. Kamu hizmetleri, kamu yararı amacı güdülerek yerine getirilen faaliyetlerdir. Bu kapsamda kamu hizmetini icra eden kişiler de toplum için ortak faydayı öncelemek zorundadırlar. Kamu hizmetlerinin bu niteliğinden dolayı hizmetlerin ahlaki bir faaliyet olarak görülmesi önem arz etmektedir. Etik yönetim, sadece yasalara uygun olmayan davranışları önlemekle sınırlanmamalıdır. Etik yönetim aynı zamanda etik davranışları desteklemeyi amaçlamalıdır. Kamu yönetiminin bir parçası olan güvenlik hizmetleri, salt savunma veya saldırı amaçlı değil, insanların güvenliği ve huzurunu amaçlayan bir hizmet sektörüdür. Güvenlik hizmetlerinin temel hak ve özgürlüklerin kullanılması üzerinde sınırlayıcı yetkileri bulunmaktadır. Bu noktada temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için her zaman hukukun üstünlüğü ilkesine ve hizmetin yürütülmesine ilişkin etik standartlara bağlı kalınması gerekmektedir. Bu çalışmada toplumsal hayatın düzenlenmesinde anahtar rol oynayan değerler sisteminin genelde kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, özelde ise güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesinde kamu yararı ve kamuya hizmet bilinci ilkelerinin zarar görmemesi için çalışanlar tarafından içselleştirilmesinin gerekliliği tartışılmıştır. Bu kapsamda çalışmada, ahlaki yönetim ikliminin sağlanması ve çalışanların mesleki bağlılıklarının kuvvetlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Ahlak, Kamu yararı, Kamu hizmeti, Profesyonel polislik

Public Services And Professional Policing In the Framework of Social Values

*

Abstract

While people are members of societies, they are also the executors of professional activities, which are an indispensable part of social life. Deficiencies experienced in moral decision-making and moral behavior within the framework of personal values lie behind the crises that affect societies and states. In order to avoid these deficiencies, services must be fulfilled within a moral sense of governance. Ethical principles and values are at the point of making this management approach effective. Values and principles that guide social life and stimulate human behavior play an important role in the execution of professional activities as well. The values affect the lifestyles of humans both emotionally and behaviorally, and form the basis of ethical principles for professions. Public services are the activities that are fulfilled by the purpose of the public interest. In this context, people who perform public service also have to prioritize the common benefit for society. Due to this nature of public services, it is important to consider services as a moral activity. Ethical management should not only be restricted to preventing unlawful behavior. Ethical management should also aim to support ethical behavior. Security services, which are part of public administration, are a service sector that aims for the safety and peace of people, not outright defense or attack purposes. Security services have restrictive authority over the use of fundamental rights and freedoms. At this point, in order to guarantee fundamental rights and freedoms, it is always necessary to adhere to the rule of law and ethical standards regarding the execution of the service. In this study, the necessity of internalizing the system of values by the employees that plays a key role in the regulation of social life in the execution of public services in general, in the fulfillment of security services in particular, not to harm the public interest and public service consciousness. In this context, it is important to ensure the moral governance climate and to strengthen the professional commitment of employees.

Keywords: Value, Morality, Public interest, Public service, Professional policing

Giriş

İnsanların düzen içerisinde bir arada yaşadıkları toplum hayatı, insan davranışlarında öncelikleri belirleyen ve davranışları yönlendiren değerler sisteminden oluşmaktadır. Değerler sistemi ilk çağlardan itibaren doğru ve yanlış davranışı belirlemede, iyi ve kötüyü ayırt etmede rol oynayan ilkelerin tartışılması sonucu ortaya çıkmıştır. Modern devletlerin değer yargılarının oluşumu ve doğru davranışın açıklanmasına ilişkin yaklaşımlar, düşünürlerin ahlak felsefesinde vurgu yaptıkları tanımlamalar üzerinden çeşitlenmektedir. Sokrates, Platon, Aristoteles, Aristippos, Epikuros, Diogenes, Spinoza, Jeremy Bentham, J. Stuart Mill, Kant, iyi ve kötünün insanlar için ne ifade ettiğini farklı açılardan ele alarak yaklaşımların gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

İnsanlar toplumların birer ferdi olmakla beraber, toplumsal hayatın vazgeçilmez parçası olan mesleki faaliyetlerin de yürütücüsüdürler. Bu minvalde toplumsal hayata yön veren ve insan davranışlarını harekete geçiren değerler, mesleki faaliyetlerin yürütülmesinde de önemli rol oynamaktadır. Bireylerin modern devletin hizmet anlayışı içerisinde kamu yönetimi sistemine dâhil olması, mesleki ilke ve değerleri de etkilemektedir. Bu etkileşim sonucunda kurumsal kültürler şekillenmektedir. Hülasa, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde kamu yararı bilinciyle hareket etme konusunda oluşabilecek olası çelişkilerin ortadan kaldırılması için değerler önem kazanmaktadır. Kurumsal değerler, çağın gereksinimlerine uygun ilke ve değerleri kapsamakla birlikte çalışanların her türlü yeniliğe ve dönüşüme uyum sağlama- larını da amaçlamaktadır. Bu sayede günümüz ve gelecek nesiller arasında oluşabilecek muhtemel anlayış farklılıkları ortadan kalkacaktır. Bu vizyon, kolluk hizmetlerinin yürütülmesinde vatandaşların beklentileri doğrultusunda sürdürülebilir güvenlik anlayışının tesis edilmesi için oldukça önemlidir.

Demokratik toplumlarda profesyonel polislik anlayışı, bireylerin huzur ve güvenliğini sağlamakla birlikte temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle güvenlik hizmetlerinin mesleki değerler ve yasal mevzuatlar çerçevesinde etkin ve verimli çalışması modern hukuk devletlerinin temel özellikleri arasında yer almaktadır. Kamu düzeni ve insan haklarının korunması noktasında oldukça işlevsel olan güvenlik hizmetlerinin kurumsal değerler ekseninde yürütülmesi kamu yararı

bilincine hizmet etmektedir. Güvenlik hizmetlerine ilişkin meslek ahlak ilkeleri, kamu yararını gözeterek yasal kurallar çerçevesinde hareket etmeye zorlayan, aykırı davranışları engelleyen değerler bütünüdür. Bu değerler mesleklerin hak ettiği saygınlığı kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada toplumsal hayatın düzenlenmesinde etkili olan değer yargılarının genel olarak kamu hizmetleri ve özelde ise polislik hizmetlerinde kurumsal kültürün oluşmasındaki etkisi incelenmiştir. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde toplumsal hayatın düzenlenmesine ilişkin temel değerler, ikinci bölümde değerler sisteminin ve ahlak kurallarının gelişimine etki eden felsefi yaklaşımlar, üçüncü bölümde değerler sistemi ve kamu hizmeti ilişkisi, dördüncü bölümde ise güvenlik hizmetleri ve profesyonel polislik anlayışı ile değer yargıları arasındaki etkileşim incelenmiştir.

Toplumsal Hayatın Düzenlenmesine İlişkin Temel Değerler

Değerlerin somut örneklerle ifade edilmesi noktasında net bir tanımlama yapmak oldukça güçtür. Değerler, bireyin yaşantısındaki farklı davranış kalıplarına yüklenen anlamlardır (Pehlivan, 2002, s.13). Bir toplum içerisindeki insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen ve davranışlarını şekillendiren kurallar olarak tanımlanan normlardan (Pehlivan, 2002, s.15), daha geniş, kapsayıcı ve genel bir anlamı ifade etmektedir. Değerleri basit bir şekilde duygusal ifadeler olarak açıklamak da yanlış olacaktır. Çünkü değerler, insanların yaşam biçimlerini hem duygusal hem de davranışsal olarak etkilemektedir (Apa ve Öktem, 2016, s.63). Değerler, etik ilkelerin temelini oluşturmaktadır. Etik ile ilgili ilkeler bir değerın uygulanması için gerekli olan davranış kalıplarının ifadesidir. Eylem ve davranışlara yön veren nesnel yasal metinlerin yanında, içsel değer ve tutumlar bulunmaktadır. Yasal metinler kamu yönetiminin fiziki bedenini oluştururken, değerler sistemi yönetimin ruhunu oluşturmaktadır (Apa ve Öktem, 2016, s.60). Değer kavramını genel olarak aşağıdaki şekliyle ifade etmek mümkündür (Rokeach, 1973, s.5, akt; Apa ve Öktem, 2016, s.63):

Değerler, belirli bir davranışın bireysel ve sosyal olarak zıt bir başka davranışa tercih edilmesine ilişkin kalıcı inançlardır. Değerler sistemi, davranışların tercih edilmesine ilişkin görece önemliden önemsizlere sıralanan bir doğrunun uzantısı şeklinde sürekli bir inanç düzenidir.

Toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmiş olan ahlak ise bireylerin sahip olduğu değerler çerçevesinde insanlar arası ilişkilere yön vermektedir. Türkçe’de kullandığımız ahlak kelimesi Arapça kökenli olup, insan davranışlarının doğru ve yanlış, iyi ve kötü olarak tanımlanmasında başvurulan ilkelerdir (Ülgen ve Mirze, 2004, s.35). Günümüze kadar geçen süreçte ahlak “bireyin toplumsal değerleri” olarak ifade edilmektedir (Pehlivan, 2002, s. 9-10). Ahlak, kültürel değerler ve ideallerle ilgili doğru ve yanlışları ve bunlara uygun olarak nasıl davranılması gerektiğini belirler. Başka bir ifade ile ahlak, nasıl davranılmasına ilişkin, yazılı olmayan standartları içermektedir. Ahlak ile bağlantılı ve ahlak kurallarının oluşumuna etki eden faktörleri; kültür, norm, aile, din, eğitim ve kitle iletişim araçları olarak ifade edebiliriz. Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktarılan her türlü maddi ve manevi özelliklerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki gelişim temel dinamiklerini kültürden alır ve kültür, toplumun yaşayış ve düşünüş tarzını oluşturmaktadır. Norm, belirli bir grup için görgü kuralları, davranış bilgisi, töre gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Normlar değerlerin yansımasıdır ve toplumsal yaşamın önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Aile, insan kişiliğinin oluşmasında ilk ve en önemli faktördür. Toplumun kültürel ve ahlaki değerlerini, nesilden nesile aktaran ve çocukları topluma hazırlayan en temel kurumdur. Din, insanın yaratılışı ve yazgısının kaynağı ile ilgili soruları cevaplandıran inanç sistemidir. Din, insanın iyi ya da kötü özelliklerinin harekete geçirilmesinde en etkili kurumdur. Dini inanç ahlak için psikolojik bir faktördür. Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen yönde değişim meydana getirme sürecidir. Kişinin yaşadığı toplum içinde yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştiren süreçlerin tümüdür. Eğitimin amacı, bireye belirli bilgi ve becerileri aktararak, değer yargıları aşılayarak onda istenilen davranışları geliştirmektir. Bu amaç ahlaki değerleri de kapsamaktadır. Kitle iletişim araçları, küreselleşen dünyada insanların tutum ve davranışlarını, buna bağlı olarak etik ilke ve değerlerini etkileyen faktörlerden biridir. Radyo, televizyon, dergi ve kitaplar insanın sürekli olarak yeni bilgi edinmelerine neden olmakta ve bireylerin değer yargıları da bu görüşler doğrultusunda değişmektedir. (Kolçak, 2016, s. 55-61).

Etik, toplumsal düzeni sağlayan ahlak kuralları üzerinde çalışan ve söylem geliştiren felsefi bir disiplindir. Etik, yanlış davranışı doğrudan ayırmak için ahlak kavramını incelemektedir. Etiğin ilgi alanı, insan davranışlarıdır

(Mengüšođlu, 1965, s. 15). Etik, insan davranışlarına temel teşkil eden ahlaki ilkeler bütünüdür. Türk dil kurumunda etik, “*töre bilimi*”, “*bir meslek grubunun uymak zorunda olduğu davranışlar bütünü*” olarak tanımlanmaktadır. Etik, insanlara neyin nasıl yapılması gerektiğini belirlemede liderlik eden ilkelerdir. Etik, aynı zamanda bir süreçtir. Bu süreçte karar alırken ve davranışta bulunurken, belirli değerlere bağlı kalınarak hareket edilir (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Etik Rehberi, 2017, s.11).

Ahlak, belirli bir topluma ve zamana ait davranış kurallarının yapısını incelerken, etik, genel olarak meslekler özelinde evrensel geçerliliği olan davranış kurallarını incelemektedir. Bu çerçevede ahlak toplumdan topluma ve zamana göre değişen yerel özellikler gösterirken, etik evrensel bir yapı arz etmektedir (Kolçak, 2016, s. 9). Etik, ahlaki davranışlar üretmez, ahlakla ilişkili sorunlar üzerinde ilkesel ve soyut tartışmalar yaparak eylem ve davranışlara doğru ve yanlış olması yönünden anlam kazandırır. Etik insanları ahlaki yapmaz. İnsanların davranışlarının iyi ya da kötü olması, kendi iradeleri ile ilişkilidir. İnsanlar toplumsal yaşam içerisinde yaşayarak kendiliğinden ahlaki değer ve ilkeleri öğrenmektedir (Kolçak, 2016, s. 10). Etik ilke ve değerler ise ancak mesleki ilişkiler ve bir eğitim süreci sonucunda öğrenilmektedir. Ahlaki ilkelere uygun davranmamamanın yaptırımını, kınama ve ayıplama şeklinde olurken, meslekler özelinde etik ilkelere aykırı hareket etmenin yaptırımını genellikle saygınlığın kaybedilmesi ve meslekten dışlanma şeklinde görülmektedir.

Hukuk, insanların birbirleri arasındaki ve devletle olan ilişkileri düzenleyip uyulması gereken kuralları belirlemektedir. Belirlenen kurallara uygun hareket edilmemesi durumunda ise hukuk, maddi yaptırımlar öngörmektedir. Ahlak ve etik kuralları da insan davranış ve eylemlerini sınırlandırmaktadır (Aktan, 2009, s.52). Ahlak ve etik kavramları biçim ve kapsamaları açısından hukuk kuralları ile yakın bir ilişki göstermektedir. Adam öldürme, hırsızlık, rüşvet, dolandırıcılık gibi ahlaki ve etik olarak kötü sayılan davranışlar aynı zamanda hukuk kurallarının da suç sayarak yaptırıma bağladığı davranışlardır. Ancak hukuk kuralları, ahlak ve etik kurallarından yaptırım noktasında ayrışmaktadır. Ahlak kurallarının ihlali sonucu ortaya çıkacak olan yaptırım, ayıplama ve kınama şeklinde vicdani yönden olmaktadır. Etik kurallarının ihlali sonucunda ise yaptırımlar genel olarak meslekten dışlanma, saygınlığını ve güvenilirliğini kaybetme şeklinde görülmektedir. Hukuk ve

etik kuralları yazılı hale getirilmiş olmasına karşın ahlak kuralları yazılı değildir.

Değerler Sistemi ve Ahlak Kurallarının Gelişimine İlişkin Temel Felsefi Yaklaşımlar

Ahlak kuralları ve değerlerin tarihsel gelişimine bakıldığında, insan yaşantısının anlamını açıklama noktasında ilk çağ Yunan felsefi düşüncelerine kadar uzandığı görülmektedir (Kolçak, 2016, s.2). İnsanları felsefeye yönlendiren temel sebeplerden bir tanesi “Nasıl yaşamalıyız” ve “İnsanlar için hayat ne ifade eder” sorularına cevap verebilme çabası olmuştur (Warburton, 2016, s. 24-139). Bireylerin sosyal hayatlarında ve hayatlarını devam ettirmek için yürüttükleri meslek yaşantılarında nasıl davranmaları gerektiği arayışı, etik ilkelerin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir.

Ahlak felsefesi olarak da tanımlanan etik, insan davranışlarını iyi veya kötü bir eylem olarak ifade edilmesinin teorik altyapısını oluşturmaktadır. Ahlak, kültürel değer kalıpları çerçevesinde doğru ve yanlış eylemleri belirleyerek, belirlenmiş olan bu ahlaki ilkelere uygun davranılmasının gerekliliğini ifade eder. Etik ise eylemlerin ahlaki kaynağını ve kapsamını inceler. Bu çerçevede etik bir davranış teorisi. Başka bir ifade ile ahlak, eylemlerin pratiği ve uygulanmasına ilişkindir, etik ise pratik ve uygulamanın kuramsal, tanımlayıcı etkinliğidir. “Hırsızlık yapmak kötüdür” önermesi tanımlayıcı bir etik ifadesi iken, “hırsızlık yapma, cezalandırılırsın” önermesi kural koyucu bir ahlak ifadesidir (Akdemir, 2016, s.6). Etik ve ahlak kavramları birbiri içerisinde çözüldüğü için iki kavram arasında keskin çizgilerle bir ayrım yapmanın oldukça güç ve tartışmaya açık olduğunu söylemek mümkündür.

Sokrates, doğru davranışı mutlak gerçek ve bilgi edinme ile açıklamaktadır¹. Sokrates’e göre bir kişi, doğru olanı keşfederse, o kişi asla kötü bir davranış sergilemeyecektir. Bu çerçevede Sokrates’e göre kötü davranış, bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Eğer insanlar doğru bir eğitim sürecinden geçirilirse iyi hayatın doğasını keşfedeceklerdir. Sokrates doğru davranışı açıklarken sıkça eleştirilen şu ifadeyi kullanmaktadır: “İnsanların yaşayabileceği sadece tek bir mutluluk vardır”. Sokrates’in bu ifadesinin temelinde, iyiliğin

¹ Sokrates’in düşüncelerini ifade ettiği yazılı bir eseri olmadığı için görüşleri genel itibari ile Platon’un Sokrates ile ilgili olarak yazdığı eserlerden alınmıştır.

insanların duygu, düşünce ve eğilimlerine bağlı olmaması inancı bulunmaktadır (Stroll vd., 2017, s. 18). Ona göre iyilik ve mutluluk mutlak bir gerçektir ve kişilere bağlı olamaz. Sokrates bu yaklaşımı ile mutluluğun göreceli olduğunu savunan rölativizmden ayrılmaktadır. Sokrates'in insanların her durumda aynı davranışı göstereceği ifadesinin, psikolojik değerlendirmeler yönünden ciddi eksiklikleri bulunmaktadır. İnsanlar yalan söylemenin kötü bir eylem olduğunu bilirler; fakat yalan söylemeye yine de devam edebilirler. Sokrates bu durumda insanların yalan söyleme ile asıl ifade edilen gerçeğin ne olduğunu anlamadıklarını savunur (Stroll vd., 2017, s.19). Oysaki insanlar doğru davranışın ne olduğunu bildikleri halde yanlış davranışlarını sürdürmektedirler.

İnsanlar çoğu zaman nasıl davranacaklarını ya da karar vereceklerini bilemedikleri ikilemler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Sokrates bu durumda kalan insanların doğru eylem tarzının ne olduğunu bilmediklerini ifade etmektedir. Sokrates bu durumu, bir doktorun hastalar için ameliyat gerekli mi, değil mi ya da ilaç verilmeli mi yoksa verilmemeli mi noktasında yaşadığı ikilem ile anlatmaktadır. Eğitimsiz bir doktorun bu durumda çıkmazda kalacağı aşikârdır. Eğitimli bir doktor için ise böyle bir güçlük söz konusu olmayacaktır (Stroll vd., 2017, s.20). Sokrates birçok durumda söz konusu olan ahlaki karar verme ya da davranış gösterme çıkmazının doğru bilgi elde etmekle çözüleceğini belirtmektedir.

Platon'un ahlak anlayışında, insanların en yüksek iyiyi elde etme çabası bulunmaktadır. En yüksek iyi de insanları mutluluğa götürecektir. En yüksek iyi, bireylerin akli ve ahlaki olarak kendilerini geliştirmeleri ile gerçekleşmektedir. Platon, Sokrates'in bireysel ahlak yaklaşımından uzaklaşarak sosyal ahlak üzerinde durmaktadır (Özgener, 2018, s.36). Platon, tek kişinin mutluluğundan ziyade toplumun genel olarak nasıl mutlu olacağını araştırmaktadır. Platon toplumun gerçek anlamda mutluluğunun ancak devlet ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Devletlerin asıl amacı, vatandaşların erdemli ve mutlu olmasının sağlanmasıdır. Platon'a göre devletlerin varlığı, bireylerin haklarını koruma ve adaleti sağlama amacına yöneliktir (Özgener, 2018, s.36).

Platon ayrıca insanların sade ve basit bir hayat sürmeleri gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre aşırı zenginlik arzusu, insanların erdemlerini sınırlamaktadır. Erdemler ise mutluluğa giden tek yoldur. İnsanlar yaşama-

rını devam ettirecek ihtiyaçlarını karşılamakla yetinirse, daha iyi ve üstün karakterli olacaklardır. Platon, sosyal ahlak ve toplumun genel mutluluğuna vurgu yapmasından dolayı erdemler içinde adaleti en başa koymaktadır (Akarsu, 1998, s.112-113).

Aristoteles nasıl yaşamalıyız sorusuna mutluluk arayışı ile cevap vermiştir. Mutlu olmak için yaşamak ifadesinin birçok alt bileşeni bulunmaktadır. Peki, mutlu bir hayat neyi önermektedir? Hazza dayanan bir hayatı mı, başarı elde etmeyi mi, şöhret kazanmayı mı? Tatile ve festivallere gitmek, arkadaşlarla zaman geçirmek, sınavlarda yüksek not almak, kitap okumak, film izlemek gibi birçok eylemden bahsetmek mümkündür. Aristoteles tüm bu eylemlerin ve fazlasının mutlu yaşamın bir parçası olabileceğini fakat iyi bir yaşam için gerçek mutluluğun "*eudaemonia*" olarak ifade ettiği başarı ve gelişme ile sağlanacağını belirtmektedir (Warburton, 2016, s.25). Ona göre mutluluk, günlük yaşantımızdaki geçici mutluluk hislerimizden ziyade daha nesnel ve kapsamlıdır. En iyi yaşama, doğru karaktere sahip olarak ve aklın gücünü kullanarak ulaşmak mümkündür ve bunun en iyi yolu da iyi eğitimden geçmektedir. Eğitim, iyi davranış kalıplarını, iyi davranış kalıpları da erdem ve mutluluğu getirecektir. Kötü davranış kalıpları da kusur ve kötülüğe neden olacaktır. Aristoteles mutluluğa ulaşmak için yaşamdan alınan geçici hazlar yerine daha iyi bir insan olmaya ve doğru kararlar vermeye çalışılması gerektiğini savunmaktadır (Warburton, 2016, s.28).

Aristoteles'in mutluluğu elde etmek için nasıl yaşamalıyız sorusuna cevabı "*Altın Orta*" şeklinde ifade edilen bir formüldür (Stroll vd., 2017, s.25). Aristoteles mutlu olmak için yaşamayı, iyi beslenmek örneği ile açıklamaktadır. İyi beslenme konusunda; çok yeme ve az yeme arasında orta bir nokta vardır. Her insanın yaptığı işe ve fiziki yapısına göre değişen, alması gereken bir besin miktarı vardır ve insanlar kendileri için gerekli olan miktarı deneme yanılma yöntemiyle, açlık hislerini giderinceye kadar besin alırlar. Bu örneği, etik açıdan doğru yaşamaya aktaran Aristoteles, farklı insanlar için farklı doğru yaşam biçimlerinin olduğunu savunmaktadır. Bir insan için iyi olan, başkası için iyi olmayabilir ve insanlar kendileri için doğru olan mutluluk getirecek davranışı, akıllarını kullanarak ve deneme yanılma yöntemiyle keşfedebilirler. Mutluluk da; insanların nasıl davranacaklarını keşfettiklerinde, ölçülü olmak yani ortada olmakla sağlanabilir. Cesaret ve korkaklık, cömertlik

ve savurganlık, alçak gönüllülük ve kibirli olmak gibi değerler arasında ortada olunmalıdır. Mutluluk iki aşırı uç arasında ortaya ulaşma çabası içerisinde gerçekleşmektedir (Stroll vd., 2017, s. 26).

Aristippos, yaşamın amacının en yüksek hazzı erişmek olduğunu savunmaktadır². Fakat Aristippos en yüksek haz ifadesi ile Sokrates ve Platon'dan ayrılmaktadır. Ona göre en yüksek haz anlık ve yoğun bir şekilde yaşanan mutluluktur. Aristippos'a göre geçmiş artık yoktur ve gelecek de belirsizdir. Bu sebeple mevcut zamanın mutluluğu en geçerli olan mutluluktur (Stroll vd., 2017, s. 30). Kinetik haz olarak tanımlanan Aristippos'un mutluluk tanımı bir başka hedonizm savunucusu Epikuros tarafından farklı bir şekilde ele alınmaktadır.

Epikuros, Platon ve Aristoteles'in iyi hayatın hazla ilgisi olmadığı, akli ve ahlaki olarak insanların kendilerini geliştirmeleri ile iyi bir yaşamın gerçekleşeceği düşüncesinden Aristippos örneğinde olduğu gibi hedonist bir görüşle ayrılmaktadır. Epikuros, hazzı mutluluk için yegâne iyi olarak ifade etmektedir. Fakat Epikuros'un görüşü Aristippos'da olduğu gibi kinetik değil, statik bir hazzı ifade etmektedir. Başka bir ifade ile bütün yaşam boyunca sürekliliği olan hazzı savunmaktadır (Öztürk, 1998, s.2, akt; Özgener, 2018, s.38). Epikuros felsefesi, mutlu bir yaşam için sadece haz elde etme çabası içinde olunmaması gerektiğini, aynı zamanda acıdan kaçınmanın da mutlu bir hayat için vazgeçilmez olduğunu ifade eder. Eğer sonucunda acı getiren anlık haz verici eylemlerle meşgul olunursa bu hayat, kötü bir hayat olarak kabul edilmektedir (Stroll vd., 2017, s.30).

Hedonizmin hazzı yaklaşımının tam tersini savunan Diogenes, dünyaya ait şan, şöhret, zenginlik gibi her türlü hazzın terk edilmesi gerektiğini ifade etmektedir³. Çünkü mutluluğu bu tarz şeylere sahip olmaya dayandırır sak asla mutlu olamayız. Diogenes, dünyanın temelde kötü olduğuna inanmaktadır. Eğer insanlar mutlu olmak istiyorsa bunu kendi içlerinde aramalıdır (Öztürk, 1998, s.2). Diogenes'in bu görüşlerinde Yunan site devletlerinin yıkılmasına neden olan savaşların, savaşlar sonucunda yaşanan büyük kayıpların ve kurumların işlemez duruma gelmesinin etkili olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre insanlar söz konusu kaos ortamında kişisel kurtuluşa yönelmişlerdir.

² Yaşamın gerçek amacının en yüksek hazzı ulaşmak olduğunu savunan görüş, hedonizm olarak da ifade edilmektedir.

³ Diogenes'in ifade ettiği bu görüş çilecilik ya da Kınıklık olarak da bilinmektedir.

Spinoza, şan şöhret ve zenginliğin bir amaç olarak kabul edilerek hareket edildiğinde, insanların mutluluğu için bir engel teşkil edeceğini savunmaktadır. Ancak zenginlik ve diğer duygusal hazlar, mutluluk için bir araç olarak kabul edildiğinde iyi bir yaşam gerçekleşecektir. Spinoza'ya göre insanlar beşeri güçlerinin sınırlı olduğunu kavradıklarında, duygusal hazlarının kölesi olmaktan kurtulacak ve iyi bir hayat yaşayacaklardır. Zenginlik ve duygusal hazlar asli olarak değerli değildir (Stroll vd., 2017, s.103-105). Spinoza ayrıca iyi ve kötünün kişiye göre değişeceğini savunarak rölativist bir yaklaşım sergilemiştir.

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill, mutluluğu, fayda ilkesi ile ilişkilendirerek ifade etmektedir. Acının yokluğu ve hazzın varlığını mümkün olduğunca çok sayıda insan için geçerli olduğunda kabul etmektedir. Bir eylemin getireceği mutluluk, topluma olan faydası ile ölçülmektedir. Bir davranışı, alternatif eylemlerle karşılaştırdığımızda toplum için en büyük mutluluğu getireceğini düşündüğünüz eylem, iyi ve faydalı olandır (Warburton, 2016, s. 188). Başka bir ifade ile bir eylem, en çok sayıda insana, en yüksek oranda mutluluk ortaya çıkardığı kadarıyla doğrudur (Stroll vd., 2017, s.118). Bentham ve Mill, davranışlarımızın doğruluğunu ve yanlışlığını olası sonuçlara göre değerlendirmektedir⁴. Yalan söylemek eğer bir mutluluk üretecekse, o şartlar altında doğru bir eylem olarak kabul edilmesi mümkündür (Warburton, 2016, s.188). Bu durum aşağıda incelenecek olan Kant'ın ahlak anlayışı ile çelişmektedir.

Bentham ve Mill, fayda ilkesini, bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunu belirlemede ölçü olarak kullanmıştır. Eylemin sonuçlarına odaklanan bu yaklaşım için eylemlerin tüm sonuçları ortaya çıkana kadar bu yaklaşımı kullanmanın uygun olamayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat faydacılar bu duruma çözüm olarak, sonuçların olasılık derecesi ile belirlenebileceğini ifade etmişlerdir. Faydacılığı savunanlar, eylemlerin ortaya çıkmasını sağlayan motive unsurlarını dikkate almadıkları yönünde de eleştirilmektedir (Stroll vd., 2017, s.121-123).

⁴ Davranışların iyi ya da kötü olduğuna, olası sonuçlara bakılarak karar vermek teleolojik yaklaşım olarak ifade edilmektedir. Davranışlar için önemli olan, gerçekleştirilmesi halinde elde edilmesi beklenen fayda veya mutluluk miktarıdır. Yaklaşımına göre eylemleri iyi ya da kötü yapan sonuçlarıdır (Sökmen, 2016, s. 42).

Kant'a göre insanlar duyguları ve eğilimlerini sınırlayarak, bir eylemi yapmak zorunda oldukları için yaptıklarında ahlaki davranış ortaya çıkmaktadır. Kant'ın ahlaki davranışı, insanların ödevleri ve yükümlülükleri ile ilgilidir⁵. Ahlaki davranış, eylemleri gerçekleştiren insanların motive unsurlarına indirgenmemelidir (Stroll vd., 2017, s.126). Bunu bir örnekle açıklayalım. Biri size gelip, zor durumda olduğunu anlatıyor ve sizden yardım istiyor. Eğer sizden yardım isteyen kişinin bu durumuna üzülüp yardım ederseniz, bu davranışınız Kant'a göre ahlaki bir davranış olmayacaktır. Çünkü Kant'a göre ahlak ne yaptığımızla ilgili değildir. Ahlak eylemlerin neden yapıldığı ile ilişkilidir. Doğru davranış, nasıl hissettiğimizizin yönlendirmesi ile gerçekleştirilemez. Doğru davranış, ödevimiz olduğu için o davranışı işaret eden akılla gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede Kant, ahlaki eyleme duyguların karıştırılmaması gerektiğini savunmaktadır (Warburton, 2016, s.175-176). Kant, ödev ahlakında duygusal davranışların şansla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bazı insanlar merhamet ve empati kurarak hareket ederken, bazıları ise zalim ve şefkatsiz olabilmektedir. Bu sebeple iyi davranışlar sergilemek, insanların akıllarını kullanarak gerçekleştirdikleri seçimler ile mümkün hale gelmektedir.

Kant hiçbir zaman yalan söylenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Yalan söylemek ahlaki olarak yanlış bir davranıştır. Doğru söylemek ise bir ödevdir ve hepimiz için kesin bir koşuldur. Sonuçları ve koşulları ne olursa olsun yalan söylenmemesi iyi bir yaşam için gerekliliktir. Başkalarını veya kendimizi zor bir durumdan kurtarmak için söylenen beyaz yalanlar da Kant için yanlış bir davranıştır. Çünkü Kant'a göre yalan söylemenin hiçbir istisnası yoktur (Warburton, 2016, s.178).

John Rawls, faydacılık ve ödev ahlakını kullanarak, kurumların ahlaki açıdan değerlendirilmesine yönelik bir yaklaşım benimsemiştir. Rawls, adalet teorisi olarak ifade edilen yaklaşımında, eylemlerin doğru ve tarafsız olarak gerçekleştirilmesini ve iyinin maksimize edilerek adaletli ve tarafsız dağıtılmasına vurgu yapmaktadır (Özgener, 2018, s.47). Rawls, yaklaşımında adil toplum ifadesini kullanmaktadır. Bu tanım ile farklılıkların ve eşitsizliklerin savunulabildiği ve farklılıkların hoş görüldüğü bir yönetimi ifade etmektedir. Ayrıca adaletin dağıtımı, telafi edilmesi, ceza ve ödül sistemi gibi yöntemlerle adaletin sağlanması üzerinde durmaktadır (Özgener, 2018, s.48).

⁵ Kant'ın ödev ahlaki deontolojik yaklaşım olarak da ifade edilmektedir.

Toplumsal Değerler ve Kamu Hizmeti İlişkisi

İnsan hayatının her döneminde tartışılmış olan ahlaki davranış kavramı, Sanayi Devrimi ve özellikle küreselleşme süreci sonucunda kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve vatandaşların beklentilerinin karşılanmasında önemli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu hizmeti, kamu yararı amacı güderek, kamu kurumları veya kamu kurumlarının denetiminde faaliyet yürüten özel hukuk tüzel kişilerince yerine getirilen hizmetlerdir. Kamu hizmetini icra eden kişiler de toplum için ortak faydayı öncelikledikleri, denetim ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde hareket ettikleri için her zaman daha dikkatli davranmak zorundadırlar. Kamu yönetimi anlayışı yirminci yüzyılın sonlarına doğru, hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu süreç, teori ve pratiğe fiziki ve manevi olarak birçok yeni kavram ve kurum kazandırmış veya mevcut kurum ve kavramların yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda hesap verebilirlik, tarafsızlık, şeffaflık, yönetim ve etik gibi kavramlar daha çok tartışılır hale gelmiştir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011, s.20).

Geleneksel anlamda kamu kurumlarının temel rolü, sonuç odaklı ve hizmetin sağlanması ile sınırlı iken, günümüzde hizmetin nasıl sağlandığı, vatandaşların beklentilerine karşılık verilmesi ve sosyal sorumluluk çerçevesinde genişlemiştir (Özgener, 2018, s.1). Birey-birey, birey-toplum, birey-devlet ve toplum-devlet ilişkilerinin yerel sınırlardan çıkıp, küresel bir hal aldığı günümüz bilgi toplumlarında, insan odaklı hizmet anlayışına doğru bir adım atılmıştır. Bu çerçevede özellikle kamu hizmetlerinde insan hakları bilinci, eşitlik, özgürlük ve sorumluluk gibi kavramlar önemli bir yer tutmaktadır. Toplumlara ve devletleri etkileyen krizlerin temelinde yukarıda ifade edilen değerler çerçevesinde yaşanan ahlaki karar alma ve ahlaki davranışlar göstermede yaşanan eksikler yatmaktadır. Bu eksiklikleri ortadan kaldırmak için özellikle yöneticilere, ahlaki bir yönetim iklimi (Özgener, 2018, s.2) içerisinde hizmetlerin yerine getirilmesinin sağlanması sorumluluğu düşmektedir. Bu yönetim anlayışını hâkim kılma noktasında da etik ilke ve değerler karşımıza çıkmaktadır.

Meslek ahlakı, insanların bireysel, toplumsal ve iş ilişkilerini iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ahlaki önermeler üzerinden araştıran, düzensizliği ve kuralsızlığı önlemek için değerler sistemi öngören bir felsefe disiplindir. Etik,

ahlaki değerler çerçevesinde insan davranışlarını değerlendirmesinden dolayı ahlak felsefesi olarak da tanımlanmaktadır (Nuttal, 1997, s. 15). Etik-kamu ilişkisi ise toplum ve ahlak arasındaki ilişkiler bütününden hareketle, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde geçerli olan ilkeler ile ortaya çıkmaktadır. Kamu hizmetlerinde etik, hizmetlerin niteliği, evrensel ve herkes için geçerli olma noktalarında karşımıza çıkmaktadır⁶. Kamu hizmetlerinde etik ilkeler, toplumsal ahlak kurallarından etkilendiği için ahlak kuralları ile arasında farklılıklar olduğu kadar keşişmeler ve benzerlikler de bulunmaktadır⁷ (Önkal ve Sümer, 2016, s.43).

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde temel amaç, kamu yararıdır. Kamu yönetiminin varlık sebebi o ülkenin vatandaşları, kamu hizmetinin varlık sebebi ise vatandaşların refahının sağlanmasıdır. Bu çerçevede kamu görevlilerinin davranışlarına yön veren temel ilke kamuya hizmet bilincidir (Brereton ve Temple, 1999, s. 456). Etik ile kamu ilişkisi çerçevesinde, bireysel çıkardan farklı ve bireysel çıkarın üstünde bir kamu iyiliği ifadesi sıkça kullanılmaktadır. Bu ifade, kamusal faaliyetlerin hukuka uygunluğunun denetlenmesinde önem taşımaktadır (Önkal ve Sümer, 2016, s.44-45). Platon “Devlet” isimli kitabındaki, “hiçbir yönetici, yönetimde kendi faydasını önceleyemez. Yönetilen kişilerin yararını gözeterek hareket eder.” ifadesi ile kamu yararı kavramının önemine vurgu yapmıştır (Platon, 2011, s.34). Aristoteles ise belirli bir topluluğun çıkarı gözetilerek geręekleřtirilen yönetim anlayışının, toplumsal yaşamda sapmalara neden olacağını ifade etmiştir (Aristoteles, 2010, s.81). Günümüzde kamu yararının gözetilmesi noktasında, kamu hizmetlerinin icrasında sadece maddi ve fiziki şartların iyileştirilmesi yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda kamu görevlilerinin doğru karar verebilmesi ve doğru davranışlar gösterebilmesi için etik ilke ve değerlerin yaygınlaştırılması da gerekmektedir.

Kamu yönetimi, vatandaşa karşı güven ve yükümlülük çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Hizmetlerin niteliğinden dolayı yönetimin parçası

⁶ Kamu görevlilerinden hizmet esnasında beklenen davranış kalıpları, yasal metinler ile düzenlenmiştir ve kişisel istisnaları bulunmamaktadır. Hizmetlerin niteliği noktasında da dünyanın her yerinde kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde aynı değer ve ilkelerin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede etik ilkeler “biz” öznesi ile hareket etmektedir ve evrensellik arayışı içerisindedir.

⁷ Kamu görevlerinin ifasında çalışan personel aynı zamanda kurumsal yapının bir parçasıdır. Bu durum kamu kurumlarının bireysel etkilere de açık olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede kamu hizmetlerinin kurumsal boyutlarının yanı sıra bireysel ahlaki değer ve ilkeler boyutunun da olduğunu söylemek mümkündür.

olan hizmetlerin ahlaki bir faaliyet olması önem arz etmektedir (Lawton, 2005: 240, akt; Yıldırım, 2016, s. 80). Etik yönetim, sadece yasalara uygun olmayan davranışları önlemekle sınırlandırılmamalıdır. Etik yönetime aynı zamanda etik davranışları desteklemeyi amaçlayan daha geniş bir pencereden bakılmalıdır (Maesschalck, 2004, s. 26). Bu bağlamda yönetimler tarafından, çalışanların eğitimine önem verilmeli, yöneticiler personeline doğru davranışı vurgulayan bir rol model olmalı ve etik sorunların rahatlıkla ifade edildiği bir çalışma ortamı oluşturulmalıdır. Bu sayede kamu hizmetlerini yürüten personel üzerinde, kişisel hesap verebilirlik formu ya da içsel bir kontrol geliştirmek mümkün olacaktır (Luk, 2012: 362, akt; Yıldırım, 2016, s. 80).

Bireylerin sahip olduğu değerler ve vicdanları, kamu görevlilerinin karşılaştıkları olaylarda gösterecekleri davranışları da etkilemektedir. Kurumsal kurullarla bireylerin sahip olduğu değerleri değiştirmek oldukça güçtür. Çünkü değerler bireylerin kamu hizmetine girmesinden çok önce oluşmuş ve şekillenmiştir (Apa ve Öktem, 2016, s. 64). Bireylerin değerlerinin oluşum sürecine aile, arkadaşları ile sosyalleşme, eğitim ve kültürel kalıplar etki etmektedir. Bu sebeple bireylerin kamu hizmetlerine girmeden önceki eğitimi ve yetiştirilme şartları oldukça önemlidir. Kamu değerlerini sistematik olarak düzenlemek konunun genişliği nedeniyle oldukça zordur. Bu yüzden değerlere yönelik çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Kamu hizmetlerinde çalışan bireylere ilişkin temel değerlere örnek vermek gerekirse; dürüstlük, tarafsızlık, yasal metinlere bağlılık, halka hizmet bilinci, profesyonellik, hesap verebilirlik ve sosyal sorumluluk gibi örnekler sıralamak mümkün olacaktır.

Kamu kurumlarındaki bürokratik yapıyı açıklayan Weberyen bürokrasi, bireyleri birer makine gibi görmüş, temelde verimlilik ve etkinlik çerçevesinde kurumların işleyişini ifade etmiştir. Weber bürokrasiyi, hiyerarşi, biçimsellik, iş bölümü, uzmanlaşma ve emir ile açıklamıştır. Bu yapı, etik ilkelere ilişkin bir temel oluşturmak için yetersiz kalmaktadır. Çünkü kamu hizmetlerindeki etik sorunlar, sadece yasal metinler ile sınırlı kalmamakta, kültürel ve değerlere ilişkin de analiz gerektirmektedir (Ömürgönülşen ve Öktem, 2009, s. 143). Günümüzde sıkça kullanılan yönetim kavramı çerçevesinde yeniden şekillenen yeni kamu hizmeti anlayışında ideal bir etik ilkeler bütününden bahsetmek mümkündür.

Yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte kamu hizmetlerinde, özel hukuk tüzel kişilerinde geçmişten bu yana daha çok kullanılan; etkinlik, verimlilik,

tutumluluk ve kalite gibi kavramlar, ön plana çıkmıştır. Bu anlayış çerçevesinde yapılan yeni reformlar, kamu hizmetlerinde hesap verebilirlik anlayışı ve pratiğinde önemli değişiklikler yapmıştır (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011, s. 20). 1980'li yıllardan itibaren yönetim kavramının yaygınlaşması ile birlikte yukarıda ifade edildiği üzere, kamu hizmetlerinde işletme bakış açısı etkili olmaya başlamıştır (Yıldırım, 2016, s. 82). Bu çerçevede etik açıdan duyarlı kamu görevlilerinin görev tanımlarındaki hizmetleri layıkıyla yerine getirmelerinin yanında, vatandaşların beklenti, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda da hareket etmelerinin gerekliliği konuşlmaya başlamıştır. Bu süreçte, içsel ve toplumsal bir sorumluluk ile kamu hizmetlerinin vatandaşların beklentilerine uyum sağlaması için geliştirilmesi temel beklenti haline gelmiştir. Böylece etkileşim, paylaşılan değerler, işbirlikçi karar alma süreçleri, katılımcı vatandaşlık ilkeleri bu süreçte sıkça kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2016, s. 84-85).

Kamu Yönetiminde Etik Dışı Davranışlar, Nedenleri ve Yöneticilerin Sorumlulukları

Kamu hizmetlerinde görülen etik dışı davranışların temelinde, fikişsel yakınlık, yeterli mesleki bilgiye sahip olmama, önyargılar, bencillik, çıkar ve fayda sağlama gibi bireysel sebepler bulunmakla birlikte kurumsal olarak çalışanların iş arkadaşlarına ve çalışma ortamına uyum sağlayamaması bulunmaktadır (Örselli, 2010, s. 72). Kamu hizmetlerinde genel olarak görülen etik dışı davranışlar ve nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Kamu hizmetlerinde görülen etik dışı davranışlar;

- Yetkinin Kötüye Kullanılması, İhmal, Savsaklama
- Yolsuzluk / Usulsüzlük
- Psikolojik Yıldırma (Mobbing), Hakaret, Dedikodu
- Bilgi Edinme Hakkının İhlali
- Kayırmacılık / Ayrımcılık
- Kamu Malları ve Kaynaklarının Hizmet Gereklere Dışında Kullanılması
- Rüşvet
- Zimmet

Kamu hizmetlerinde etik dışı davranışların olası nedenleri;

- Yetersiz Eğitim

- Bilgisizlik
- Disiplinsiz Davranışlar
- Denetim Eksikliği
- Ruhsal Bozukluklar
- Kişisel Düşünce ve Önyargılar
- Aşırı Hırs

Etik yönetim iklimi, etik-kamu yönetimi ilişkisi bölümünde ifade edildiği üzere etik dışı davranışlara neden olabilecek faktörlerin ortadan kaldırılması için yöneticilere sorumluluklar getirmektedir. Etik yönetim, etik dışı davranışları önlemenin yanı sıra, etik davranışları desteklemeyi de amaçlamaktadır. Bu bağlamda yönetimler tarafından, çalışanların eğitimine önem verilmeli, yöneticiler personeline doğru davranışı vurgulayan bir rol model olmalı ve etik sorunların rahatlıkla ifade edildiği bir çalışma ortamı oluşturulmalıdır. Etik ilke ve değerlerin pekiştirilmesi için yöneticilerden beklenen davranışları ise aşağıdaki şekliyle sıralayabiliriz (Kavsıracı, 2018, s. 1874):

- Yöneticiler mahiyetinde çalışan personele rol model oluşturdukları için günlük işlerini yerine getirirken etik ilke ve değerleri sürekli olarak telaffuz etmeli ve bu ilkeler çerçevesinde davranışlarını düzenlemelidirler.
- Kurumun amaçları ve değerleri tüm personele anlatılmalıdır.
- Hizmetler açıkça tanımlanmalıdır ve herhangi bir ihlal durumunda uygulanacak yaptırımlar belirlenmelidir.
- Çalışan personelin faaliyetleri ile ilgili olarak sorumluluk alınmalıdır.
- Mevcut iş ile ilgili olarak personel seçerken, liyakat, davranış ve gelişim potansiyelleri dikkate alınmalıdır. Tüm personele adil, tarafsız ve eşit davranılmalıdır.
- Karar alma süreçlerinde ve davranışlarında dürüst, güvenilir ve adil olunmalıdır.
- Görev ile ilgili olarak etkililik ve verimlilik konularında taviz verilmemelidir.
- Karar alma süreçlerinde personelin görüşlerine değer verilmelidir.

Türkiye’de Kamu Yönetimi-Etik İlişkisi Çerçevesinde Yürütülen Çalışmalar

Günümüzde tüm dünyada gerek özel hukuk gerekse de kamu hukuku tüzel kişilerinin yürüttüğü faaliyetlerde, etik ilke ve değerlere verilen önem gide-

rek artmaktadır. Türkiye’de de bu eğilim çerçevesinde etik davranış kültürünün yerleşmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye’de kamu yönetiminde etik davranış kültürünün yerleşmesi için çalışmalar yapmak üzere 2004 yılında 5176 sayılı Kanun ile Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur. Etik Kurulu, kamu görevlerine ilişkin etik ilkeleri belirleme, etik davranış ihlallerine ilişkin denetim gerçekleştirme ve etik davranışların içselleştirilmesi için çalışmalar yürütme görevlerini üstlenmiştir. Etik Kurul, kamu hizmetlerini yürüten bireylerin nasıl davranmaları gerektiği noktasında aşağıdaki temel ilkeleri benimsemiştir (Etik Kurulu, 2015, s. 4).

- Kamu görevlilerinin hizmet sunduğu bireylere karşı yasal mevzuat çerçevesinde adaletli ve tarafsız davranması,
- Kamu hizmeti sunumunda; etkili, verimli ve kaliteli hizmetin gözetilmesi,
- Hizmet sunumunda karşılaşılan şikâyetlerin dikkate alınması ve değerlendirilmesi,
- Hizmetin sunulduğu çevreye karşı dürüst ve güvenilir olunması,
- Kamu görevlilerinin davranışlarında şeffaf olması ve hesap verebilirlik ilkesi çerçevesinde hareket etmesi

Etik Kurul’un, kamu görevlilerinin mesleki davranış ve ilkelerinin belirlenmesi için gerçekleştirdiği çalışmalar sonucunda, 2010 tarihinde “*Kamu Görevlilerinin Uyacakları Mesleki Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik*” yürürlüğe girmiştir. 22 Şubat 2010 tarihli “*Saydamlığın Arttırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi*” kapsamında kurul, her meslek grubu için etik ilkelerin belirlenmesi çalışmalarına başlamıştır. Etik Kurulu 5176 sayılı Kanunun 3. maddesi çerçevesinde, etik dışı davranışlara ilişkin gelen şikâyetleri de incelemektedir. Bu kapsamda 2005-2014 yılları arasında toplam 1821 adet başvuruyu incelemiştir. 2016 ve 2017 yıllarında da toplam 271 başvuru üzerinde inceleme yapılmıştır (Etik Kurulu, 2015, s. 14, 2017, s. 12). Etik Kurul’un şikâyetler üzerine gerçekleştirdiği inceleme konuları şunlardır (Etik Kurulu, 2017, s. 12):

- Genel Etik Davranış İlkelerine Aykırılık
- Görev ve Yetkilerin Menfaat Sağlamak Amacıyla Kullanılması
- Yolsuzluk / Usulsüzlük
- Çıkar Çatışması İddiaları
- Psikolojik Yıldıрма (Mobbing)
- Bilgi Edinme Hakkının İhlali

- Kayırmacılık / Ayrımcılık
- Kamu Malları ve Kaynaklarının Hizmet Gereklere Dışında Kullanılması

Etik Kurul; kamu yönetiminde etik davranış kültürünün yerleşmesi ve geliştirilmesi için projeler yürütmekte, etik bilincin gelişmesi amacıyla etik eğitimleri vermekte, araştırma, yayın, anket, toplantılar, sempozyumlar ve kamu spotları gibi faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda kurul tarafından “Yolsuzluğun Önlenmesi ve Etiğin Teşviki (2015-2017)”, “Yerel Yönetimlerde Etik Farkındalık (2016)” projeleri yürütülmüştür. Bu projelerde ulaşılmak istenen temel hedefler şunlardır (Etik Kurul, 2016, s. 15):

- Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun işleyişini ve hizmet sunumunu geliştirmek,
- Kamu ve özel sektör için etik ilke ve değerlerin önemini vurgulamak ve etik ile ilgili sorunlu konuları analiz etmek,
- Kamu sektörü, özel sektör ve STK’ların etik farkındalık düzeylerini değerlendirmek, yolsuzlukla mücadeleyi ve etik farkındalığı artırıcı faaliyetler yürütmek,
- İş etiği kapsamında sendikalar, birlikler, meslek kuruluşları için etik ilkelerin geliştirilmesini desteklemek,
- Etik ilkeler, şikâyet mekanizmaları ve yaptırımlar konularında yayın, kitapçık, afiş ve broşürlerle toplumsal farkındalığı artırıcı çalışmalar yapmak.

Bir Meslek Olarak Güvenlik Hizmetleri ve Profesyonel Polislik

Meslek ifadesi genel olarak, insanların geçimlerini sağlamak için profesyonel olarak yaptıkları iş şeklinde tanımlanmaktadır. Bir işin profesyonel olarak tanımlanması için, o işin icrasına yönelik belirli bir teknik ve kuralların olması gerekmektedir (Sökmen, 2016, s. 35). Bir işi profesyonel olarak icra eden bireyler de işe ait teknik ve kuralları belirli bir eğitim sürecinden geçerek öğrenmektedir. Meslekler aynı zamanda toplumsal hayatın bir yansımasıdır ve işlevsel olarak toplumun devamı için gereklidir. İnsanların geçimi ve sosyal hayatları için vazgeçilmez bir yapı arz eden meslek kurumlarının önceden düzenlenmiş ilke ve kurallar çerçevesinde yürütülmesi toplumların geleceği için de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Meslek etiği ilkeleri-

nin çalışanlar arasında benimsenmesi için mesleki bağlılık ifadesi önem kazanmaktadır. Mesleki bağlılık, insanların yürüttüğü hizmeti içselleştirmesini ve mesleki faaliyetleri sürdürme isteğini tanımlamaktadır. Çalışanlar arasında mesleki bağlılık düzeyleri farklı seviyelerde olmaktadır. Mesleki bağlılık temel olarak üç seviyede gerçekleşmektedir. Bunlar (Kutlu, 2011, s. 87-88):

- Mesleki değer yargılarını benimseme: Mesleğe ilişkin oluşturulan değer yargıları çalışanlar tarafından içselleştirilir. Bu noktada bireyler mesleki memnuniyeti gerçekleştiremeden toplumsal yaşantılarından haz alamazlar.
- Mesleki kariyer planlaması: Çalışanlar kendilerini yetiştirerek, meslekleri ile ilgili olarak yatırımlar yaparlar. Başka bir ifade ile mesleklerinde yükselebilmek için uzun vadeli planlar oluştururlar.
- Meslek öneminin artması: Çalışanların iş ve iş dışı faaliyetleri arasında tercih yapmaları noktasında mesleklerinin önem derecesi artmaktadır.

Meslek etiğinin temel amacı, meslek içerisinde ve toplumla olan ilişkilerde disiplin ruhunu geliştirerek, sunulan hizmetin etkinliğini ve kalitesini yükseltmektir. Meslek etiğini, icra edilen işin türüne göre tıp etiği, ticaret etiği, eğitim etiği, basın etiği ve polis etiği gibi farklı başlıklar altında incelemek gerekmektedir. Çünkü mesleğe özgü kurallar ve sunulan hizmetin niteliği, dikkat edilmesi gereken farklı kuralları ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar mesleklerin icra ettiği hizmetler farklı olsa da çalışma hayatında toplumların değer yargıları ile örtüşen temel ilkeler bulunmaktadır.

Bir meslek olarak güvenlik hizmetleri, günümüzde vatandaşların maksimum özgürlük-güvenlik beklentileri karşısında dengenin korunması için önemli bir işleve sahiptir. Güvenlik anlayışının statik bir yapıya sahip olmaması, güvenlik hizmet ve anlayışını, küreselleşmenin etkisine açık hale getirmektedir. Bu sebeple değişen yaşam şartları, sunulan güvenlik hizmetini de etkilemektedir. Modern yönetim teorisinin bir çıktısı olan yönetim kavramının gelişmesi ile birlikte, güvenlik hizmeti de diğer kamu hizmetlerinin yaşamış olduğu niteliksel dönüşüme uyum sağlamıştır. Modern yönetim teorisi altında yer alan durumsallık yaklaşımı, yönetimleri dış çevre şartlarından etkilenmesi noktasında mekanik ve organik örgütler olarak sınıflandırmaktadır. Dış çevre şartlarının hızla değiştiği günümüz toplumlarında başarılı bir yönetim için hizmet sunulan vatandaşların beklentilerinin değerlendirilmesi anlayışı, organik yönetimleri temel almaktadır. Mekanik örgütleri ise dış çevre koşullarının dikkate alınmadığı klasik yönetim teorisinin işaret ettiği

yönetimler olarak kabul edilmektedir (Tekiner ve İrdem, 2017, s. 60). Günümüz organik yönetimlerinin dâhil olduğu süreçte, kamu hizmetlerinde, vatandaşların beklenti, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmenin gerekliliği yönünde gelişmeler görülmektedir. Bu eğilim, ahlaki davranışın, insanların ödev ve yükümlülükleri ile açıklandığı, Kant'ın, "*insanlar, duyguları ve eğilimlerini sınırlayarak, bir eylemi yapmak zorunda oldukları için yapmalılar*" önermesi ile ifade edilen ödev ahlakı ile örtüşmektedir.

Güvenlik hizmeti, yasal şartlar gerçekleştiğinde temel hak ve özgürlüklere müdahale edebilen bir içeriğe sahip olmasına karşın, hizmetin niteliği değerlendirildiğinde eğitim, sağlık vb. diğer kamu hizmetlerinden hiçbir farkı bulunmamaktadır. Aynı zamanda güvenlik hizmeti, adli ve toplumsal olayları analiz edebilme, öncesi ve sonrasıyla bir bütün olarak olayları gözlemleyebilme fonksiyonlarını da içermektedir. Bu kapsamda güvenlik hizmetinin sosyal boyutu karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede güvenlik hizmetini salt savunma veya saldırı amaçlı tanımlamak doğru değildir. Güvenlik hizmeti, yurttaşın güvenliği ve huzurunun amaçlandığı bir hizmet sektörüdür.

Günümüz hukuk devletlerinde kamu düzeninin sağlanması ve temel hak ve özgürlüklerin koruma altına alınması, toplumsal hayatın temelini oluşturmaktadır. Devletler, kamu düzeninin sağlanması kapsamında kurumsallaşmış ve profesyonel olarak görev yapan kolluk görevlileri aracılığı ile güvenlik hizmetlerini yürütmektedir. Kolluk hizmetleri, genel ve özel kolluk görevlileri aracılığı ile icra edilmektedir. Kolluk hizmetlerinin temel unsurunu, kamu düzeni ve huzurunu tehdit eden veya etmesi muhtemel eylem ve davranışlar ile bu tür eylemlere karşı alınacak önlemler ve uygulanacak yaptırımlar oluşturmaktadır. Güvenlik hizmetlerine ilişkin çalışmalar değerlendirildiğinde ise genel olarak suç öncesi ve suç sonrası olmak üzere ikili bir ayırımın yapıldığı görülmektedir. Suç işlenmeden önce gerçekleştirilen güvenlik hizmetleri, önleyici ya da proaktif, suç sonrası yürütülen hizmetler ise adli güvenlik hizmeti olarak tanımlanmaktadır.

Güvenlik hizmetleri, içerisinde özgürlük kavramını da barındırmaktadır. Güvenliğin sağlanması beraberinde özgürlüğü de getirecektir. Başka bir ifade ile özgürlüğün olmadığı bir yerde güvenlikten bahsetmek mümkün olmayacaktır. Özgürlük ve güvenlik birbiri ile karşıt anlamlar değil birbirlerini tamamlayan ifadelerdir. Bu sebeple özgürlük ve güvenlik ilişkisinin bütünlüğü için güvenlik hizmeti sunan personel ile halk arasındaki ilişkilerin hu-

kuk kuralları içerisinde kalınarak yürütülmesi önem arz etmektedir. Güvenlik tedbirlerini haklı kılan unsur, hedeflenen amaçlar noktasında kullanılan araçların amaca uygun olmasıdır. Bireylerin özgürlükleri için güvenlik ön şart olduğu düşünüldüğünde, güvenlik uygulamalarının toplumun özgürlüğü çerçevesinde getirdiği yükün kabul edilebilir olması gerekmektedir (Zedner, 2015, s. 161). Hedeflenen güvenlik ortamı için başvuru araçlarında aşırıya kaçılmamalı ve hak ihlallerine göz yumulmamalıdır.

Küreselleşmenin etkisi ile birlikte son yıllarda, güvenlik hizmetlerinin sunumunda, görev tanımlarındaki hizmeti layıkıyla yerine getirmenin yanında, vatandaşların beklenti, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda da hareket etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu süreçte güvenlik hizmetlerinin, vatandaşların beklentilerine uyum sağlaması için geliştirilmesi temel beklenti haline gelmiştir. Böylece vatandaşlarla iletişim, işbirliği, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcı vatandaşlık ilkeleri bu süreçte sıkça kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vatandaşa karşı sorumluluk ve hesap verebilirlik ilkeleri, hizmet sunumunda orantılı güç kullanma yetkisinin şeffaflığını korumaktadır. Güvenlik hizmeti, hiyerarşi, disiplin, hizmet ilkelerine itaat ve emir-komuta zincirinin hâkim olduğu bir piramit yapıdan teşkil etmektedir. Bu çerçevede güvenlik hizmeti sunumunda, piramit yapının üzerinde bulunan yöneticilerin, kurum içi ilişkilerde ve hizmet sunumunun diğer tarafı olan vatandaşlara karşı tarafsız ve kurum hedeflerini önceleyerek hareket etmesi gerekmektedir. Kamu hizmetinin teknik ustası olarak kabul edilebilecek yöneticilerin, kurumlarında etik davranış ilkelerinin benimsenmesi açısından anahtar rol oynadığını söylemek mümkündür. Çünkü İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması için önemli bir işlevi olan güvenlik hizmetinin doğru sunumu noktasında, yasal standartlara uymayan davranışların önlenmesinin yanı sıra etik davranış ilkelerinin benimsenmesi için doğru davranışı vurgulayan bir çalışma ikliminin oluşturulması da gerekmektedir.

Güvenlik hizmeti sunumunda kamu kaynaklarının kullanımı, etik ilkeler çerçevesinde başvuru diğer önemli bir hizmet ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu hizmetlerinde sarf malzemelerin yanı sıra en önemli kamu kaynağı insan kaynağıdır. Personelin yeteneği ve liyakati göz önünde bulundurularak, işe göre personel seçimini gözetmek, insan kaynağından maksimum verim elde etme noktasında en önemli faktördür. Polis yöneticilerine bu durumda da önemli görevler düşmektedir. Personelin yetenek ve çalışma

eğilimine hâkim olmalılar ve çalışanlarını, potansiyellerini ortaya çıkarabilecekleri işlere tayin etmelidirler.

Güvenlik hizmetini sunan kurumların bünyesinde meslek etiği ilkelerini işlevsel kılmak için uygulamalı ve teorik içeriği olan bir etik eğitim sürecinin işletilmesi de etik ilkelerin alışkanlık haline getirilmesine hizmet etmektedir. Teorik etik eğitimi ile hangi davranış kalıplarının mesleğe uygun, hangilerinin uygun olmadığını öğretmek mümkündür. Ancak özellikle yeni personelin etik değerlere saygı duyması ve etik davranış ilkelerini alışkanlık haline getirmesinde, yöneticilerin davranış ve tutumları önem kazanmaktadır. Bu durumda yöneticinin etik değerlere sahip olması ve bunu davranışlarında göstermesi gerekmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere güvenlik hizmeti sunumunda yöneticilerin rol model olması, etik davranışları kuvvetlendirmek için sosyal öğrenme sürecine katkı sağlamaktadır. Ancak etik ilkelere uygun yönetsel kararlar almak, olası etik çelişkileri çözmek ve etik değerlerin güvenlik hizmetini icra eden diğer çalışanlar tarafından benimsenmesi için yönetim sürecini etik ilkeler ile yürütmek gerekmektedir.

Kolluk görevlilerinin temel hak ve özgürlüklerin kullanılması üzerinde sınırlayıcı yetkileri bulunmaktadır. Hatta yasal şartlar oluştuğunda istisnai hallerde öldürücü güç dahi kullanabilmektedirler. Bu yetkilerin kullanılmasının ne zaman ve ne şekilde gerçekleşeceğine dair karar verilmesi konusunda kolluk görevlileri takdir yetkisine sahiptir (Özyıldız, 2017, s. 47). Bu noktada temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için her zaman hukukun üstünlüğü ilkesine ve hizmetin yürütülmesine ilişkin etik standartlara bağlı kalınması gerekmektedir.

Sonuç

Değerler, insanların yaşam biçimlerini hem duygusal hem de davranışsal olarak etkilemektedir. Değerler aynı zamanda etik ilkelerin temelini oluşturmaktadır. Etik ile ilgili ilkeler bir değerın uygulanması için gerekli olan davranış kalıplarının ifadesidir. Eylem ve davranışlara yön veren yasal metinlerin yanında, içsel değer ve tutumlar bulunmaktadır. Yasal metinler kamu yönetiminin fiziki bedenini oluştururken, değerler sistemi yönetimin ve davranışların ruhunu oluşturmaktadır. Bireylerin sosyal hayatlarında ve hayatla-

rını devam ettirmek için yürüttükleri meslek yaşantılarında nasıl davranmaları gerektiği arayışı, değerlerin ve etik ilkelerin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir.

İnsanlar çoğu zaman nasıl davranacaklarını ya da karar vereceklerini bilemedikleri ikilemler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu noktada Kant'ın ödev ahlaki karşımıza çıkmaktadır. Kant'a göre insanlar duyguları ve eğilimlerini sınırlayarak, bir eylemi yapmak zorunda oldukları için yaptıklarında ahlaki davranış ortaya çıkmaktadır. Kant'ın ahlaki davranışı, insanların ödevleri ve yükümlülükleri ile ilgilidir. Geleneksel anlamda kamu kurumlarının temel rolü, sonuç odaklı ve hizmetin sağlanması ile sınırlı iken, günümüzde hizmetin nasıl sağlandığı, vatandaşların beklentilerine karşılık verilmesi ve sosyal sorumluluk çerçevesinde genişlemiştir.

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde temel amaç, kamu yararadır. Kamu yönetiminin varlık sebebi o ülkenin vatandaşları, kamu hizmetinin varlık sebebi ise vatandaşların refahının sağlanmasıdır. Bu çerçevede kamu görevlilerinin davranışlarına yön veren temel ilke kamuya hizmet bilincidir. Etik ile kamu ilişkisi çerçevesinde, bireysel çıkardan farklı ve bireysel çıkarın üstünde bir kamu iyiliği ifadesi sıkça kullanılmaktadır. Bu ifade, kamusal faaliyetlerin hukuka uygunluğunun denetlenmesinde önem taşımaktadır. Bireylerin sahip olduğu değerler ve vicdanları, kamu görevlilerinin karşılaştıkları olaylarda gösterecekleri davranışları da etkilemektedir. Kamu hizmetlerinde çalışan bireylere ilişkin temel değerlere örnek vermek gerekirse; dürüstlük, tarafsızlık, yasal metinlere bağlılık, halka hizmet bilinci, profesyonellik, hesap verebilirlik ve sosyal sorumluluk gibi örnekler karşımıza çıkmaktadır. Bu ilkelerle birlikte günümüzün yönetim anlayışında etkileşim, paylaşılan değerler, işbirlikçi karar alma süreçleri, katılımcı vatandaşlık ilkeleri sıkça kullanılmaktadır. Mesleklere ilişkin etik ilkelerinin çalışanlar arasında benimsenmesi için mesleki bağlılık ifadesi önem kazanmaktadır. Mesleki bağlılık, insanların yürüttüğü hizmeti içselleştirmesini ve mesleki faaliyetleri sürdürme isteğini tanımlamaktadır.

Güvenlik hizmeti, yasal şartlar gerçekleştiğinde temel hak ve özgürlüklere müdahale edebilen bir içeriğe sahip olmasına karşın, hizmetin niteliği değerlendirildiğinde eğitim, sağlık vb. diğer kamu hizmetlerinden hiçbir farkı bulunmamaktadır. Güvenlik hizmetleri, içerisinde özgürlük kavramını da barındırmaktadır. Güvenliğin sağlanması beraberinde özgürlüğün de getirecektir. Başka bir ifade ile özgürlüğün olmadığı bir yerde güvenlikten bahsetmek

mümkün olmayacaktır. Özgürlük ve güvenlik birbiri ile karşıt anlamlar değil birbirlerini tamamlayan ifadelerdir. Bu sebeple özgürlük ve güvenlik ilişkisinin bütünlüğü için güvenlik hizmeti sunan personel ile halk arasındaki ilişkilerin hukuk kuralları içerisinde kalınarak yürütülmesi önem arz etmektedir.

Küreselleşmenin etkisi ile birlikte son yıllarda, güvenlik hizmetlerinin sunumunda, görev tanımlarındaki hizmeti layıkıyla yerine getirmenin yanında, vatandaşların beklenti, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda da hareket etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu süreçte güvenlik hizmetlerinin, vatandaşların beklentilerine uyum sağlaması için geliştirilmesi temel beklenti haline gelmiştir. Vatandaşa karşı sorumluluk ve hesap verebilirlik ilkeleri, hizmet sunumunda orantılı güç kullanma yetkisinin şeffaflığını korumaktadır. Güvenlik hizmeti sunumunda, piramit yapının üzerinde bulunan yöneticilerin, kurum içi ilişkilerde ve hizmet sunumunun diğer tarafı olan vatandaşlara karşı tarafsız ve kurum hedeflerini önceleyerek hareket etmesi gerekmektedir. Kamu hizmetinin teknik ustası olarak kabul edilebilecek yöneticilerin, kurumlarında etik davranış ilkelerinin benimsenmesi açısından anahtar rol oynadığını söylemek mümkündür. Çünkü İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması için önemli bir işlevi olan güvenlik hizmetinin doğru sunumu noktasında, yasal standartlara uymayan davranışların önlenmesinin yanı sıra etik davranış ilkelerinin benimsenmesi için doğru davranışı vurgulayan bir çalışma ikliminin oluşturulması da gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Public Services And Professional Policing In the
Framework of Social Values**

*

Ozan Kavısracı
Polis Akademisi Başkanlığı

The social life where people live together in order consists of a system of values that determine priorities in human behavior and direct behavior. The values system has emerged from the early ages as a result of the discussion of the principles that play a role in determining the right and wrong behavior and distinguishing between good and bad. While people are members of societies, they are also the executors of professional activities, which are an indispensable part of social life. In this regard, values that guide social life and stimulate human behavior play an important role in the execution of professional activities as well. The fact that individuals are involved in the public administration system within the sense of service of the modern state also affects professional principles and values. As a result of this interaction, corporate cultures are shaping up. While corporate values include principles and values that meet the needs of the era, they also aim for employees to adapt to all kinds of innovation and transformation. Thus, possible differences in understanding between the present and future generations will be eliminated. This vision is quite important for the establishment of sustainable security understanding in line with the expectations of citizens in the execution of law enforcement services.

The main purpose in the fulfillment of public services is public interest. The reason for the existence of public administration is the citizens of that country, and the purpose of the public service is to ensure the welfare of the citizens. In this framework, the basic principle that directs the behavior of public officials is public service consciousness. The Weberian bureaucracy, which describes the bureaucratic structure in public institutions, has seen the individuals as machines, essentially expressing the functioning of institutions within the framework of efficiency and effectiveness.

Weber explained bureaucracy with hierarchy, formalism, division of labor, specialization and order. This structure is insufficient to create a foundation for ethical principles. Because ethical issues in public services are not only limited to legal texts, they also require an analysis of their culture and values. Today, it is necessary to talk about an ideal set of ethical principles in the new public service approach that has been reshaped within the framework of the frequently used governance concept.

In public services along with the new public administration understanding, concepts such as effectiveness, efficiency, frugality and quality have come to the forefront in public services, which are commonly used since the past in private legal entities. The new reforms within the framework of this understanding have made significant changes to the understanding and the practice of accountability in public services. With the spread of the concept of governance since the 1980s, as mentioned above, the perspective of business has started to be effective in public services. In this context, the necessity of ethically sensitive public officials to perform the services in their job descriptions appropriately as well as in accordance with the expectations, demands and needs of the citizens, has begun to be discussed.

As a profession, security services have an important function for the protection of balance in the face of the maximum freedom-security expectations of citizens today. The lack of a static structure of the security approach makes security service and understanding open to the impact of globalization. For this reason, changing living conditions also affect the security service provided. Along with the development of the concept of governance, which is a printout of modern management theory, the security service has also adapted to the qualitative transformation that other public services have experienced. The provision of public order and protecting fundamental rights and freedoms constitute the basis of social life in today's legal states. States carry out security services through law enforcement officers who have been institutionalized and professionally engaged within the scope of ensuring public order.

The element that justifies security measures is that the tools used for the intended purposes are fit for purpose. The burden of security practices

must be acceptable within the framework of the freedom of society, given that safety is a prerequisite for the freedom of individuals. Law enforcement officers have restrictive authority over the use of fundamental rights and freedoms. In fact, when legal conditions occur, they can even use lethal force in exceptional circumstances. Law enforcement officers are authorized to decide when and how to use these powers. At this point, in order to guarantee fundamental rights and freedoms, it is always necessary to adhere to the rule of law and ethical standards regarding the execution of the service. The principle of accountability towards the citizens maintain the transparency of the authority to use proportional force in the services.

Managers as role models in security service delivery contribute to the social learning process strengthening ethical behavior. However, it is necessary to conduct the management process with ethical principles in order to make managerial decisions in accordance with ethical principles, to resolve possible ethical conflicts and to adopt ethical values by other employees performing security service. It is possible to say that managers who can be considered as the technical masters of the public service play a key role in terms of the adoption of ethical behavior principles in their institutions. Because it is important to create a working climate that emphasizes the right behavior for the adoption of ethical behavior principles, as well as the prevention of behaviors that do not comply with the legal standards, in the correct delivery of the security service, which has an important function for the protection of human rights and freedoms.

Kaynakça / References

- Akarsu, B. (1998). *Mutluluk ahlakı*. İstanbul: İnkılap kitabevi.
- Akdemir, F. (2016). Ahlak mı, etik mi: Etimolojik ve epistemolojik bir çözümleme. Uluğ, F. Ertan, A. K. ve Özgen, H. (ed.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 3-12.
- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve ahlak felsefesine giriş, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 38-59.
- Apa, Y. ve Öktem, K. M. (2016). Ahlak mı, etik mi: Etimolojik ve epistemolojik bir çözümleme. Uluğ, F. Ertan, A. K. ve Özgen, H. (ed.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 60-78.

- Aristoteles, (2010). *Politika*. M. Tunçay, (çev.), İstanbul: Remzi kitabevi yayınları.
- Brereton, M. ve Temple, M. (1999). The new public service ethos: An ethical environment for governance. *Public Administration*, 77(3), 455-474.
- Bodur, H. (2017). Etiğin alet çantasına bakmak: Ahlâk, etik ve ilintili temel kavramlar üzerine notlar. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 7, 155-190.
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 19-45.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu, (2015). "2005-2015 Faaliyet Raporu". <http://www.etik.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu, (2016). "2016 Faaliyet Raporu", <http://www.etik.gov.tr> adresinden erişilmiştir
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu, (2017). "2017 Faaliyet Raporu", <http://www.etik.gov.tr> adresinden erişilmiştir
- Kavsıracı, O. (2018). Polis faaliyetlerinde gri alanlar ve etik. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 1851-1882.
- Kolçak, M. (2016). *Meslek etiği*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Kutlu, A. H. (2011). "Mesleke Etiği". 1. Basım, Ankara: Nobel akademik Yayıncılık.
- Maesschalck, J. (2004). The Impact of New Public Sector Management: The Case Study of Hong Kong. *Public Personnel Management*, 41(2), 361-378.
- Mengüşoğlu, T. (1965). *Değişmez değerler değişen davranışlar, Felsefi etik için kritik bir hazırlık*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Önkal, G. Ve Sümer, O. (2016), Etik açısından kamu yararı kavramının olanaksızlığı, Uluğ, F. Ertan, A. K. ve Özgen, H. (ed.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 42-60.
- Örselli, E. (2010). *Türkiye'de toplumsal ve yönetsel etik değerler ile ikilemler: Uygulamalı bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özgener, Ş. (2018). *İş Ahlakının temelleri: Yönetsel bir yaklaşım*. Ankara: Nobel yayınları.
- Özyıldız, S. (2017). *Demokratik polislik, teori ve uygulamalar*. (1. Baskı), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Pehlivan, İ. (2002). *Yönetsel, mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Platon, (2011). *Devlet*. E. S. Cimcöz, A. M. (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sökmen, A. (2016). *Meslek etiği: Örgütsel ve yönetsel etik: Kurumsal sosyal sorumluluk*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Stroll, A. A., Long, A. A., Bourke, V. J. ve Campbell, R. (2017). *Etik kuramları*. Türkeri, M. (der. ve çev.), İstanbul: Lotus yayınları.

- Tekiner, M. A. ve İrdem, İ. (2017). *Teoriden uygulamaya güvenlik yönetimi*. (1. Basım), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti, Kamu Görevlileri Etik Kurulu. (2017). *Etik rehberi*. Ankara.
- Usta, A. (2014). Kuramdan uygulamaya kamu yönetiminde etik ve ahlâk. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 39-50.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yıldırım, M. (2016). Bürokrasi ve tarafsızlık etiği: Eleştirel bir yaklaşım. F. Uluğ, A. K. Ertan, ve H. Özgen, (ed.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 78-90.
- Zedner, L. (2015). *Güvenlik*. D. Orhun, (çev.), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kavısracı, O. (2020). Toplumsal değerler çerçevesinde kamu hizmetleri ve profesyonel polislik. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5308-5337. DOI: 10.26466/opus.721357

Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya: Bir Ulus Devletin Dönüşümü Üzerine Sosyal İnşacı Bir Analiz

DOI: 10.26466/opus.691763

*

Fatih Fuat Tuncer* – **Burcu Demir ****

* Doktor, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fak., İstanbul/Türkiye
E-Posta: fftuncer@gelisim.edu.tr ORCID: [0000-0002-4034-5949](https://orcid.org/0000-0002-4034-5949)

** Araştırmacı, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Uygulama ve
Araştırma Merkezi, İstanbul/Türkiye
E-Posta: burcudenir007@gmail.com ORCID: [0000-0002-6278-7203](https://orcid.org/0000-0002-6278-7203)

Öz

Kuzey Makedonya, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından 1991'de 'Makedonya Cumhuriyeti' ismiyle bağımsızlığını ilan etmiş ancak içeride Arnavutların dışarıda da Yunanistan'ın direnci ile karşılaşınca, inşa etmeye çalıştığı ulus kimliğini revize etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası toplumda ilan ettiği isim ile tanınmayan, ulusal bayrağını değiştirmek zorunda kalan, kendi milletine ek olarak ülke içerisindeki başka bir milleti ulus kimliğe ortak etmekten başka çaresi olmayan ve son olarak da ülkenin ismini değiştirmeyi kabul etmek zorunda kalan Kuzey Makedonya'nın yaşadığı bu dönüşüm dikkat çekicidir. Kuzey Makedonya bu durumu ile aslında inşacılık yaklaşımının 'modern ulusal kimliklerin güncel-tarihsel kültürel dinamikler içinde inşa edildikleri' savını doğrulamaktadır. Zira Soğuk Savaş sonrası Balkanlar'da ve özellikle de Kuzey Makedonya'da yaşanan dönüşümü açıklamakta neo-realizm ve neo-liberalizm gibi materyal odaklı yaklaşımlar yetersiz kalmakta ve daha çok kimlik, norm ve düşüncelerin uluslararası ilişkilere etkisinin incelenmesi gerekmektedir. Gerek konumu, gerek demografik yapısı gerekse de yaşadığı kimlik dönüşümü ile Kuzey Makedonya, bu anlamda incelenmesi gereken ulus devletlerin başında gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Makedonya, Yunanistan, Arnavut Sorunu, İsim Sorunu, Sosyal İnşacılık

From Macedonia to North Macedonia: Social Constructivist Analysis of The Nation-State's Transformation

*

Abstract

North Macedonia, following the dissolving of Yugoslavia, in 1991 declared independence with the name Macedonian Republic but later revised its national identity because of resistance from Albania and Greece. This change of North Macedonia is particularly interesting because this country was not accepted with its original name, changed its national flag and had no choice but to partner a different community to its national identity. With this situation, North Macedonia verify the consideration of constructive approach which claimed that modern national identities were constructed within daily-historical cultural dynamics. Because theories like neo-realism and neo-liberalism are insufficient in explaining the transformation within the Balkans and North Macedonia after the Cold War and analysis of identity, norm and thoughts has been more important in international relations. Both its location and demographical structure as well as the identical transformation that it experienced, North Macedonia has been a country that should be investigated.

Keywords: *North Macedonia, Greece, The Albanian Question, Naming Dispute, Social Constructivism*

Giriş

Makedonya Cumhuriyeti'nin bulunduğu bölge ile birlikte büyük Makedonya bölgesi olarak anılabilecek, bugünkü Kuzey Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın içinde olduğu bölge, beş yüzyıldan uzun bir süre (1371-1912 yılları arasında) Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır (Erol, 2007). 1912-1913 Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı Hâkimiyeti bu bölgede son bulmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından Yunanistan, Sırp, Hırvat, Sloven Krallıkları ve Bulgaristan tarafından pay edilen Makedonya, II. Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya Federasyonu içerisinde yer alan altı özerk devletten biri olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından Yugoslavya'da yaşanan iç savaş, Yugoslavya'nın bölünmesine yol açmış ve Makedonya da 17 Kasım 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır (Özgün ve Koçak, 2014).

Türkiye, Makedonya'yı anayasal adıyla "Makedonya Cumhuriyeti" olarak tanıyan ilk devletlerden biridir. Ancak Yunanistan ülkeyi bu isimle tanımamış ve Yunanistan-Makedonya anlaşmazlığı dünya gündemini meşgul eden başlıca Balkan sorunlarından birisi haline gelmiştir. Yunanistan'a göre Makedonya'nın bu ismi kullanmasının temel sebebi ilerde Yunanistan topraklarında bulunan Makedonya isimli bölgede hak iddia etmek istemesidir. Bundan dolayı Yunanistan, Makedonya'nın uluslararası örgütlerde tanınmasını engellemek veya geciktirmek için girişimlerde bulunmuş ve farklı bir isimle (FYROM) tanınmasına neden olmuştur.

Makedonya'nın dış politikasını belirleme sürecinde birçok faktör etkili olmuştur. Özellikle Arnavutlar, Makedonya'nın bağımsızlığı sonrası Yugoslavya'daki gibi Makedonya'da kurucu millet olmadıkları için Makedonya'nın bağımsızlığından itibaren Makedonlarla sorun yaşamaktadırlar. Bu sorunlar, ülkede neredeyse bir iç savaşa neden olacakken uluslararası örgütlerin ve ABD'nin arabuluculuğu ile durdurulmuştur. Bu gerekçeyle 2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve anlaşmasıyla Makedonya'daki Arnavutlara kurucu millet statüsü yeniden verilmiştir (Kjorbayram, 2018). Bu çalışma bu noktadan hareketle belli başlı sorunların cevabını arayacaktır. Bu sorular şunlardır:

- Makedonya'nın Bağımsızlığı Yunanistan'ı neden rahatsız etmiştir?
- Yunanistan'ın Makedonya'nın 'Makedonya Cumhuriyeti' adı ile tanınmasına neden karşı çıkmaktadır?

- Makedonya'nın uluslararası örgütlere üyeliğinin önündeki tek engel isim sorunu mudur?

Çalışmanın kavramsal çerçevesini ise sosyal inşacılık yaklaşımı oluşturacaktır. Sosyal inşacı yaklaşım içinde bulunduğumuz sistemi sosyal olarak inşa edilmiş bir bağlam olarak ele almaktadır. Bu sayede uluslararası ilişkiler çalışmalarına özellikle kimlik, düşünce ve normları da içeren sosyal bir boyut kazandırılması mümkün olacaktır. Çünkü sosyal inşacı yaklaşım, aktörler ve uluslararası çevre arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıkan fikir ve normların devletlerin çıkarlarını, politikalarını ve hatta kimliklerini etkileyebilmektedir. Bu da Kuzey Makedonya örneğindeki bayrak, resmi dil ve hatta ülkenin adı gibi milli meselelerin tartışmaya açılarak kırmızıçizgilerin aslında vazgeçilmezliğinin sorgulanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Bağımsız Makedonya'nın iç ve dış siyasetindeki gelişmelere yer verilecektir. Bu kapsamda, Arnavut sorunu, 2001 krizi, Ohri Çerçeve anlaşması ve uluslararası örgüt üyeliklerine giden süreç incelenecektir. İkinci bölümde ise, Yunanistan'ın Makedonya politikası ve Kuzey Makedonya'ya giden süreç ele alınacaktır.

Makedonya Cumhuriyeti'nden Kuzey Makedonya'ya Giden Süreç

İnşacı yaklaşım temele insanı aklını koymakta ve insan aklının uluslararası ilişkilerde oynadığı rolü tartışmaktadır. Çünkü inşacılara göre, gerçekliğin yapı taşları sadece materyalist değil aynı zamanda da fikirseldir. Yani, kimlik, kültür ve değerler uluslararası siyasetin temel belirleyici unsurlarındandır. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünyanın sona ermesi ile 'tarihin sonu' ve özellikle 'medeniyetler çatışması' tezlerinin tartışılmaya başlanması ile uluslararası ilişkilerde inşacılık yaklaşımına ilgi artmıştır. Bilal Karabulut bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

- *"Konstrüktivistlere göre devletlerin iletişimleri ve etkileşimleri kimliklerin ve çıkarların şekillendirilmesinde önemli rol oynar. Burada önemli nokta, aktörlerin kimliklerinin verili olmayıp iletişim süreçlerinde geliştirilen ve dönüştürülen bir niteliğe sahip olmasıdır. Kimliklerin inşası içeride ve dışarıda var olan söylemsel pratiklerin bir arada geliştiği bir süreçten ibaret olmaktadır. Bu söylemsel pratikler ile olaylara, kişilere, politikalara ve devletlere anlamlar yüklenmektedir."* (Karabulut, 2016)

İnşa süreci, aynı zamanda siyasi bir süreçtir ve ulusal kimlikler de ulusal ve uluslararası siyasi süreçlerle, kimi zaman çatışmalarla kimi zaman da uzlaşmalarla oluşmaktadır. Bu bölümde inşacı yaklaşımın hipotezleri dikkate alınarak, Makedonya Cumhuriyeti'nden Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne giden süreç hem iç hem de dış etkenler açısından irdelenecektir.

Kuzey Makedonya'ya Giden Süreçte İç Etkenler

Toplumlar, kendi ulus kimliğini iki yol ile inşa eder. İlki, kendiliğinden ortaya çıkar, ikincisine ise ekonomik değişimler yol açar. Bu ikinci tip ulusal kimliğin inşa yolu politik bir projenin ürünüdür. Devletin resmi dili ve hukuk sistemi, ortak değer oluşturmada kilit noktalarıdır. İnşacı kuruma göre, kimliklerin özellikle bu kilit noktaların kullanılarak dönüştürülebileceğine inanılmaktadır (Küçük, 2016). Kimlik dönüşümü barış ve huzura hizmet edebileceği gibi kaos ve şiddete de hizmet edebilir. Osmanlı hâkimiyetindeki Balkanlarda yaşanan dini kimlikten ulusal kimliğe dönüşüm süreci bu bağlamda önemlidir (Kjorbayram, 2018).

Makedon kimliğinin inşası bölgedeki devletlerle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilanı ile birlikte, Yunanistan, bu yeni Makedon ulusal kimliğini, kendi güvenliği için tehlike olarak görmüştür. Bundan dolayı Yunanistan uluslararası politik baskı yaratma yoluna gitmiş ve ekonomik ambargo baskısı ile Makedonya'nın Makedonya Cumhuriyeti olarak tanınmasını engellemeye çalışmıştır. Bulgaristan ise Makedonya Cumhuriyeti'ni bağımsız bir devlet olarak tanıyan ilk komşu ülke olmasına rağmen Makedon ulusunun temel yapı taşı olan Makedon diline itiraz etmiştir. Bulgaristan'a göre Makedon dili Bulgar dilinin bir lehçesinden ibarettir (Durmaz, 2015). Bu sorun Makedonya ve Bulgaristan tarafından imza edilen "Komşuluk, Dostluk, Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması" ile çözülmüş görünse de, Bulgaristan Parlamentosu'na onaya giden antlaşma kopyasında Makedonca değil Bulgarca kullanılmıştır (Kjorbayram, 2018). Yukarıdaki örnek olaylardan da anlaşılacağı üzere, Makedonya'nın bağımsızlığı sonrası Bulgaristan ve Yunanistan tarafından ortaya atılan Makedon ulusunun var olup olmadığı tartışması, Makedonya'nın yeni ulus inşa sürecinin en çok etkileyen konu olmuştur.

Arnavut Sorunu

Bağımsızlıktan 2001 yılına kadar geçen sürede Makedonya'nın en önemli sorunu Makedonya'da yaşayan Arnavutlar olmuştur. Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki problemler Yugoslavya'dan ayrılma sürecinde başlamıştır. Arnavutlar, Osmanlı döneminden itibaren ayrıcalıklara sahip olmuşlar ve Yugoslav yönetiminin çok kültürlü yapısı içinde de çeşitli milletlerin yararlandığı ayrıcalıklardan ve görece özerkliklerden yararlanmışlardır. Bu sebeple Arnavutlar, yeni bağımsız Makedon devletinde haklarını kaybedecekleri endişesini yaşamışlardır (Gülboy, 2012). Makedonya'nın bağımsızlığının ardından ortaya çıkan azınlık meselesini ve özellikle Arnavut sorununu kavrayabilmek için 1974'teki "Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'na bakmak gerekmektedir.

1974 Anayasası, Sosyalist Makedonya'da yaşayanları üç bölüme ayırmıştır. Bu anayasada Makedonlar ulus, Türkler ve Arnavutlar milliyet, diğer topluluklar ise etnik grup olarak tanımlanmaktadır (Ülker, 1998). Bu durum 1974 Anayasası'nın I. Bölümünün 1. Maddesinde net olarak görülmektedir. İlgili maddede Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin Makedon Ulusuna, Arnavut ve Türk Milliyetine ait olduğu ve bu üç grubun her bakımdan eşit olduğu belirtilmektedir (Gülboy, 2012). 11. Bölümünün 177. Maddesinde vurgulanan eşitlik ilkesinde Arnavut ve Türklerin tüm belediyelerde ve parlamentoda Makedonlarla eşit temsil hakkına sahip oldukları vurgulanmaktadır (Koyuncu & Yılmaz, 2018).

Yine aynı anayasanın 177. Maddesine göre, milliyetlerin yani Türklerin ve Arnavutların özgürlük hakkı, kendi ana dilini kullanma hakkı, kültürlerini geliştirme hakkına sahip oldukları açıkça ifade edilmektedir. Yine anayasaya göre Arnavut ve Türklerin ana dillerinde basın yayın faaliyetlerinde bulabilmeleri ve eğitim yapabilmeleri için Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin ve bu cumhuriyete bağlı belediyelerin tüm kolaylığı sağlamla yükümlü oldukları vurgulanmaktadır. Yine bu madde ile her iki milletin kendi bayraklarını kullanma hakkı güvence altına alınmıştır (Koyuncu ve Yılmaz, 2018).

1991 Kasım'ında 134 maddeden oluşan parlamento tarafından kabul ve ilan edilen yeni Makedonya Cumhuriyeti Anayasası yürürlüğe girmiştir (Kut, 2005). Yeni anayasada Makedonlar kurucu ulus olarak yer almıştır. Ancak yeni anayasada daha önce Türklere ve Arnavutlara verilen kurucu milli-

yet hakkı tanınmamıştır. Bu yeni duruma Türkler ve Arnavutlar isyan etmiştir. Zira Makedonya, 1974 Anayasasına atıfla bağımsız olurken, 1974 Anayasasında Türkler ve Arnavutlara verilen hakları yeni anayasada görmezden gelmiştir. Makedonlar bu yeni durumu 1991'deki yeni Anayasanın 7. 8. ve 48. Maddelerine atıf yaparak savunmuştur. Türklerin ve Arnavutların 1991 Anayasasına karşı tepkisini anlamak için 1991 Anayasası'nı detaylıca incelemek gerekmektedir. Makedonların iddiasına göre Türkler ve Arnavutlara yeni anayasada önemli haklar verilmiştir örneğin; 7. maddeye göre, Üsküp merkez belediye sınırları hariç kanunun öngördüğü şartlar içinde diğer milliyetlerin dili de Makedon dili ve Kiril alfabesinin yanında resmi dil olarak kullanılabilir. Yine Makedonların atıf yaptığı bir diğer madde olan 8. Maddeye göre; Makedonya Cumhuriyeti, tüm milliyetlerin etnik, kültürel ve dini kimliklerini garanti altına almaktadır. Son olarak 48. Madde de diğer milletlere kanun içerisinde kalmak kaydı ile ilk, orta ve lise seviyesinde kendi ana dillerinde okul açabilme ve kültür sanat dernekleri kurabilme hakkı vermektedir (Netkova, 2010).

1974 Anayasası ile 1991 Anayasası arasında Türkler ve Arnavutlar için olumsuz anlamda birçok fark bulunmaktadır. 1974 Anayasası'nda, Türkleri ve Arnavutları kurucu millet kabul etmektedir. Ayrıca anayasada Türk ve Arnavutların adalarında eğitim yapabilmeleri, bayrak kullanmaları, parlamento ve belediyelerde milliyetlerin eşit temsil hakkına sahip oldukları açıkça belirtilmektedir. Yani Makedon ulusu ile Türk ve Arnavut milliyetleri arasında hiçbir farkın bulunmadığı 1974 Anayasası'nda açıkça belirtilmektedir (Gökdağ, 2012). Ancak, 1991 Anayasası'nda bu durum değişmiştir. Çünkü 1991 Anayasası'na göre, Türklerin ve Arnavutların "kurucu milliyet" hakkı ellerinden alınmış ve üniversite düzeyinde adalarında eğitim alabilmeleri, kendi ulusal bayraklarını kullanmaları, parlamento ve belediyelerde milliyetlerin eşit şekilde temsil hakları da ellerinden alınarak Türk ve Arnavut milliyetleri "azınlık" olarak nitelendirilmiştir (Koyuncu & Yılmaz, 2018).

Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki anlaşmazlıklar ülkenin farklı coğrafi kesimlerinde yaşamakta olmaları nedeniyle toplumsal kaynaşmadaki eksiklikten, kültür ve din farkından, ekonomik durum ve sosyal statü farklarından ve eğitim seviyesi farklarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Arnavutların öncelikli talepleri arasında, aradaki farkın nedeni olarak gösterilen ana dilde eğitim eksikliğinin giderilmesi yer almıştır (Türkoğlu ve Coşkun, 2002). Tüm problemlere rağmen Arnavutlar, 2000'e kadar Makedonya'daki

yeni sistem içerisinde sorunlarını sivil siyaset yolu ile çözmek dışında bir yol aramamışlardır. Ancak, 1999'da Kosova'da başlayan savaş Makedonya Arnavutlarının bu soruna yaklaşımını değiştirmiştir. Kosova'da Arnavutların silahlanma yolu ile haklarını kazanması örneğinden hareketle Makedonya Arnavutları da silahlanarak 2001 yılında Makedonya'yı parçalanmanın eşiğine getirecek bir mücadeleye girişmişlerdir (Gülboy, 2012).

2001 Krizi ve İç Savaş Tehdidi

2001 Etnik Krizi öncesi dönemde, VMRO (İç Makedon Devrimci Örgütü) 1990 yılında anti-komünist ve milliyetçi bir ideoloji ile siyaset sahnesine çıkmıştır (Gülboy, 2012). Partinin kurucu lider kadrosu Yugoslavya'nın dağılma süreci başlar başlamaz daha parti kurulmadan Makedonya'nın bağımsızlık ilan etmesi ve federasyondan ayrılması gerektiğini açıkça savunmuştur. 1990 yılında demokratik seçimlerin yapılmaya başlanmasıyla girdiği ilk seçimi kazanan VMRO DPMNE (İç Makedon Devrimci Örgütü- Makedon Milli Birliği Demokratik Partisi) koalisyon ortağı bulamayınca iktidarı sosyalist bloğa bırakmak durumunda kalmıştır (Tezcan, 2019). Parti kurulur kurulmaz, Makedon milliyetçiliğini savunmaya başlamış ve Makedon ulusu dışındaki unsurları dışlayan bir politika seyrederek ülkedeki Arnavutların büyük tepkisini çekmiştir (Gülboy, 2012).

1992'de seçimleri kaybeden VMRO DPMNE ülke siyasetindeki ağırlığını 1998 yılından itibaren göstermeye başlamıştır. 1998 yılındaki seçimlerde "Demokratik Alternatif Partisi (Demokratska Alternativa-Da)" ve "Arnavut Demokrat Parti (Parti Demokratike Shiqtare-PDSH)" ile koalisyon yaparak iktidara gelmiştir (Tezcan, 2019). 1999 yılında partinin Cumhurbaşkanı adayı Boris Trajkovski seçimleri kazanmıştır (RadioFreeEurope, 2004). Kosova krizinin patlak vermesiyle birlikte Makedonya Cumhuriyeti'ne 350.000'e yakın Kosovalı Arnavut sığınmıştır. Makedonya Arnavutları ile birlikte mülteci Arnavutların toplam sayısı Makedon nüfusu ile neredeyse eşitlenmiştir. Bu durum Makedonya hükümetinin güvenliği, istikrarı ve düzeni korumasını zor bir hale getirmiştir. Kosova'da yaşanan kriz esnasında Makedonya sınırının NATO kuvvetlerince kontrol altına alınması ile Kosova'daki çatışmanın Makedonya'ya da sıçraması engellenmiştir. Sırp askeri güçlerinin Kosova'dan çıkması ile Kosova'daki kriz sona ermiş ve savaş esnasında Makedonya'ya

sığınmak zorunda kalan Kosovalı Arnavut sığınmacılar Kosova'ya dönmüşlerdir. Kosova Savaşı'nın sona ermesi ile Kosova'daki sorun Arnavutlar için sona ermiş olsa da silahlı mücadele ile haklarını kazanabildiklerini gören ve uluslararası toplumu da arkasına alan Arnavutlar, Makedonya'daki hakları üzerine odaklanmıştır (Emre, 2001).

Kosova'ya yapılan NATO müdahalesinden Makedonya sınırları da etkilenmiştir. Savaş sonrasında Sırbistan ve Makedonya arasında sınır görüşmeleri yapılmış ve Belgrad, Kosova sınırındaki birkaç köyü bu görüşmeler neticesinde Üsküp yönetimine bırakmıştır. Bu duruma Kosovalı ve Makedonyalı Arnavutlar büyük tepki göstermiştir. (Sputnik, 2017) Böylelikle Makedonya'nın bağımsızlığından bu yana geçirdiği en derin krizin fitili ateşlenmiştir. 22 Ocak 2001'de Tearce adlı köyde bir polis karakoluna saldırı düzenlenmiş, saldırının sorumluluğunu Ulusal Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare Kosoves- UÇK) üstlenmiştir. Örgüt tarafından yayınlanan bildiri, "Arnavutlar özgür olana kadar üniformalı Makedon işgalciler hedef olacaktır" denilerek silahlı eylemlerin devam edeceği tehdidinde bulunulmuştur (Türkoğlu & Coşkun, 2002). UÇK bundan sonra, Tanusevci yakınlarına gönderilen Makedon silahlı güçlerine saldırı düzenlemiş ve bu olay Makedon silahlı güçleri ve UÇK kuvvetleri arasındaki ilk silahlı çatışma olarak kayıtlara geçmiştir. Mart ayında iyice tırmanan çatışmalar sonucu Makedon güvenlik güçleri saldırıya geçmiştir. Aynı yılın Mart ayı sonunda Makedonya ordusu ülkedeki Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki kutuplaşmayı arttıracak hamlesini yapmış ve UÇK kuvvetleri üzerine bir saldırı başlatmıştır (Hürriyet, 2011).

Balkanlarda daha önce yaşanan olayların etkisiyle uluslararası toplum, Makedonya olaylarına daha dikkatli ve hassas yaklaşmıştır. ABD ve AB, anlaşmazlığı çözmek için arabulucularını devreye sokmuşlardır. Uluslararası baskı sayesinde taraflar bir araya getirilerek müzakere masasına oturmaları sağlanmış ve çatışma sürecinin ardından Ohri Çerçeve Anlaşması ile sonuçlanacak olan süreç başlamıştır (Gülboy, 2012).

Ohri Çerçeve Anlaşması

Ohri Çerçeve Anlaşması, Makedonya'daki Arnavutların Makedon hükümeti ile ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Makedon silahlı güçleri ile Arnavutlar

arasında yaşanan çatışmanın ardından 13 Ağustos 2001 tarihinde kabul edilen bu anlaşma, uluslararası toplum tarafından garanti altına alınan bir barış anlaşması özelliği de taşımaktadır (Demircioğlu, 2019). Anlaşmanın temel dayanak noktası, sorunları çözmeye şiddeti durdurmak ve tüm politik görüşlerin ifade edilebileceği bir çerçeve oluşturmaktır (Dalkılıç, 2018). Dolayısıyla, Ohri Çerçeve Anlaşması, anayasada yapılacak değişiklikler ile iktidarın toplumlar içerisinde bölünmesi üzerine eski ve yeni yasaları gözden geçirecek, yeniden yapılandırılmış bir Makedonya için yeni bir sistemin odak noktasını oluşturmuştur (Kjorbayram, 2018).

Anlaşma ile anayasada kullanılan sözcükler değiştirilmiştir. 'Makedon halkı', 'milliyetler', 'azınlıklar' sözcükleri yerine 'nüfusun çoğunluğu', 'topluluklar' ve 'çoğunlukta olmayan topluluklar' sözcükleri kullanılacaktı (Gülboy, 2012). Bu değişimle, AB uygulamalarına uygun olarak, devletlerin etnik temelli oluşumu anlayışı yerine topluluk temelli oluşumlar algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Arnavutçanın 1974 Anayasası'nda olduğu gibi yeniden resmi dil olması Makedonya Arnavutlarının en önemli talepleriydi. Dil konusunda yapılan yeni düzenleme ile Makedonya genelinde toplam nüfusun %20'den fazlasını oluşturan etnik grupların dillerinin de resmi dil olarak tanınmıştır. Ayrıca azınlıkta kalan etnik gruplar, eğer bir bölgede nüfusun %20'sini oluşturdukları takdirde bu düzenleme ile kendi ana dillerini kullanma ve Makedonca ile birlikte ana dillerinde eğitim faaliyetinde bulunma hakkı kazanmıştır (Demircioğlu, 2019). Dolayısıyla toplam nüfusun %20'den fazlasını sadece Arnavutlar oluşturduğu için bu haklar sadece onlara tanınmış yani Türkler yine 1974'teki haklarına kavuşmamıştır.

Ohri Çerçeve Anlaşması, sadece Arnavutlara değil aynı zamanda diğer azınlık gruplarının da haklarını ve çıkarlarını korumak amacı taşıyan bazı spesifik düzenlemeleri de içermektedir. Bu düzenlemeler ile diğer azınlık gruplarının da önemli devlet makamlarında temsil edilmesi sağlanmak istenmiştir. Yine anlaşma ile kültür, ana dil, eğitim ve yerel yönetim hakkındaki yasama süreçlerinde azınlıklara bir veto hakkı öngörülmüştür. Merkezi yönetimde azınlıkların temsilini korumak için çoğunluk prensibi veya "çifte çoğunluk" oy sistemi getirilmiştir. Çoğunluk hem Parlamento gelinde sağlanmalı hem de azınlık temsilcilerinin oylarında sağlanmalıdır. Bu şekilde kurulan yarı-ortaklıkçı yapıda, Madde 5'e göre, bir tasarının yasalaşması için azınlık temsilcilerinin üçte ikisi tarafından onaylanması zorunludur (Emin, 2014).

Ayrıca kültür, dil, eğitim, kişisel belgeler, sembollerin kullanımı, yerel maliye, seçimler, Üsküp ve belediyelerin sınırları konularında azınlık oylarında çoğunluk oyu ve genişletilmiş yerel yönetim hakları ile ademi-merkezleşme yönündeki maddeler, yeni Anayasanın hazırlanması sırasında Anayasa Komisyonu başkanı olan Robert Badinter'in bu konulardaki katkılarından dolayı 'Badinter' Prensipleri olarak anılmaktadır (Gülboy, 2012). Anlaşmanın 3. Maddesi ile belediyelerin sınırlarının bir yıl içinde yeniden çizilmesini kararlaştırmıştır. Yasanın herkese eşit bir şekilde işlemesine olanak sağlamak için ayrımcılık yapılmaması ve özellikle kamuda hakkaniyetli temsile dikkat eden bir çerçeve kurmuştur (Kjorbayram, 2018).

Ohri Çerçeve Anlaşması'nın özellikle etnik kimliklere saygı ve bu kimliklere temsiliyet alanında getirdiği tüm pozitif uygulamalar getirmesi olumludur. Ancak anlaşma metninin sadece tek bir kopya olarak İngilizce dilinde yapılması, Arnavutça veya Makedonca kopyalarının olmaması, anlaşmanın suni bir metinden ibaret olduğunu ve AB ile ABD baskısı sonucu oluşmuş olabileceği yorumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öte yandan, anlaşmanın tek metin olarak düzenlenmesi, farklı dillerdeki metinlerde oluşabilecek anlam farklılıklarını önlemek ve düzenlemenin yapıldığı dilin iki tarafın da dili olmaması, anlaşmanın iki tarafın ortak uzlaşısını yansıtmak olarak yorumlanmalıdır (Gülboy, 2012). Ohri Çerçeve Anlaşması ile etnik çatışmanın nedeni durumundaki birçok konu çözüme bağlanmaya çalışılmıştır. Anlaşma, sorunların çözümünde silaha başvurmama prensibini getirerek siyasi diyalogun önünü açmıştır (Dalkılıç, 2018).

Makedonya'daki Arnavut sorunundan, Ohri Çerçeve Anlaşması'na giden süreci, inşacı teori üzerinden okumak doğru bir adım olacaktır. İnşacı teoride kimlik kavramı önemli bir yere sahiptir. Kimliği inşa etmek insanlar için yaşadığımız dünyada güvenli bir sığınak ve yurt oluşturmaktır. Devlet kimliğinin dört farklı çıkarı veya arzusunun olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, diğer devletlerden farklılaşmasını sağlayacak bir fiziksel güvenlik yaratabilmek, ikincisi istikrarlı toplumsal kimlikler yaratabilecek bir güvenlik ve/veya uluslararası toplumla tahmin öngörülebilir ilişkiler kurmaktır. Üçüncüsü, kaba kuvvet yolu ile istikrar ve istikbal sağlamaktansa, diğerleri tarafından bir aktör olarak tanınarak gelecek sağlamak iken sonuncusu ise, toplumun iyi yaşam isteklerini karşılayabilmek ve refahını geliştirmektir (Kobak, 2016). Makedonya devletin kimliğini inşa etmek için bu dört çıkarı izlemeye çalıştığı görülmektedir. Çünkü inşacı teoriye göre, geçmişteki etnik sorun kaynaklı

çatışmaları ve sınır problemlerini çözüp sürekli barış ve güvenliği sağlamak en önemli amaçtır. Uluslararası toplumda kimliği ile tanınmak ve bu şekilde saygı duymak ikinci hedef, özellikle ilk olarak komşu ülkelerle daha sonra da uluslararası örgütler ve diğer devletlerle iyi ilişkiler kurarak çevresinde bir güvenlik toplumu oluşturmak üçüncü hedeftir. Nihai hedef ise halkın yaşam standardını yükseltmek, sosyal ve ekonomik olarak gelişmiş ülkeler sınıfına dâhil olmaktır.

Ohri Çerçeve Anlaşması ile Başlayan İç Dönüşüm

Ohri Çerçeve Anlaşması, çatışmayı önleyerek yeniden çatışma korkusunu sona erdirmiştir. Kamuda istihdam edilen Arnavutların sayısı, istihdam düzeyi önemli ölçüde artmış ve birçok Arnavut'un şikayet ettiği ayrımcılık büyük ölçüde sona ermiştir (Emin, 2014). Bütün bunlara rağmen anlaşma, Makedonya'daki etnik gerilimi tam anlamı ile bitirememiştir. Çünkü etnik gerilim, hala ülkedeki siyasi gündemi belirlemeye devam etmektedir (Kjorbayram, 2018).

Tüm Makedonya vatandaşları Makedonya Anayasası'nda eşittir, fakat pratik hayatta (vatandaşlığa göre) tüm Makedonya vatandaşları eşit statüde değildir. Çünkü pratik hayatta, Makedonya'da yaşayan azınlıkların hak ve hürriyetlerini belirleyen vatandaşlık değil, "etnik kökendir (Kjorbayram, 2018). AB, anayasa uzmanı Robert Badinter tarafından önerilen ve yerel iktidarların güçlendirilmesini öngören "Badinter Çoğunluğu" yasasındaki yüzde 20'lik oranına ulaşamayan diğer azınlıkların varlığı, çoğunluk tarafından ortadan kaldırılamayacağını garantisini vermemektedir (Gülboy, 2012). Zira Makedonya'da herhangi bir belediyede, halkın en az yüzde 20'sine ulaşıyorsa resmi dil statüsüne sahip olur yasası, Eski Yugoslavya'dan günümüze gelen çok kültürlülüğe karşı alınmış bir karardır. Makedonya'da yaşayan azınlıklardan yerel yönetimlerde yüzde 20'lik oranını geçebilecek nüfusa sahip tek azınlık Arnavutlardır (Kjorbayram, 2018). Makedonya'da yaşayan diğer azınlıkların Çerçeve Anlaşmasına yönelik eleştirileri: "hak ve hürriyetleri geçmişten farklı olmadığı, anlaşmanın sadece Makedonya Cumhuriyeti nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve çatışmanın nedeni olan Makedonlar ile Arnavutların isteklerine cevap verdiği, diğer azınlıkların barış sürecine katılmasına izin verilmediği gibi isteklerine de cevap verilmediği" yönündedir.

Fakat Çerçeve Anlaşmasındaki “ne kadar nüfus, o kadar hak”¹ yaklaşımı, demokrasideki azınlıkların temsili ile bağdaşmamaktadır (Gülboy, 2012). Dolayısıyla bu sorunun hem uluslararası toplum tarafından hem de Makedonlar ve Arnavutlar tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Oysa bu yaklaşım, Çerçeve Anlaşmasında gösterilmemiş ve Makedonya'daki diğer azınlıkların hakları “ne kadar nüfus, o kadar hak” kuralı dikkate alınarak düzenlenmiştir (Tufan, 2015).

Çerçeve Anlaşmasının içeriğine bakıldığında, Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan tüm topluluklara hak ve hürriyetlerini sağlayan bir anlaşma olarak görülebilir. Fakat Çerçeve Anlaşmasının kendisine değil, Çerçeve Anlaşmasının günlük hayatta uygulanmasına baktığımızda, anlaşmanın uygulanmasındaki eksiklikleri görmek mümkündür. Özellikle, çoğunluğun Makedon ve Arnavut egemenliğinin dışında kalan azınlıkların (Türkler, Sırlar, Ulahlar) kamusal alana eşit katılımlarında sorunlar görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, yasaya göre Türklerin kamuda %5 istihdam hakkı olmasına karşın, güncel rakamlara göre kamuda sadece %1.72 oranında Türk istihdam edilmektedir (Rahman, 2012).

Tablo 1. Kamu Görevlerinde Olan Azınlıkların Ohri Çerçeve Anlaşması'ndan Önce ve Sonraki Durumu (Rahman, 2012)

AZINLIKLAR	1997	2005	Artış-Azalış
Arnavutlar	8,27	10,19	+1,94
Türkler	1,96	1,72	-0,24
Sırlar	2,10	1,69	-0,41
Ulahlar	0,72	0,19	-0,53

Tablo-1'de de görüldüğü gibi Makedonya'da Ohri Çerçeve Anlaşması imzalandıktan sonra Türklerin hakları konusunda herhangi bir gelişme görülmemekle beraber, Türkler Makedonya kurumlarından dışlanması devam etmektedir. Çerçeve Anlaşmasının A Eki Madde 8'de, “tüm topluluklara mensup insanların kamu organlarının her düzeyinde ve kamu yaşamının diğer alanlarında eşit şekilde (sahip oldukları nüfusa göre) yer almasından” söz edilmektedir (Dalkılıç, 2018). Fakat Makedonya'da pratikte toplulukların devlet yönetim organlarında ve diğer kamu kuruluşlarının her düzeyinde

¹ *BadinterÇoğunluğu'na göre yüzde 20'lik oran*

uygun ve hakça temsil edilmesinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Makedonya’da yaşayan tüm etnik toplulukların kamu kuruluşlarına katılımı, ait oldukları “etnik kökene” ve üye oldukları “siyasi partiye” göre gerçekleşmektedir (Kjorbayram, 2018). Dolayısıyla, Makedonlar ile Arnavutların dışında kalan etnik kökenlerin hakları, özgürlükleri ve kamusal alana katılımının, Çerçeve Anlaşmasının “adil temsil prensibine” göre gerçekleşmediği görülmektedir.

Çerçeve Anlaşması, tarafları tam anlamı ile memnun etmese de şu ana kadar uygulanmıştır. Anlaşmanın getirilerine rağmen Arnavutlar ve diğer azınlıklar, anlaşmanın talep ettikleri hakların karşılanması noktasında yetersiz kaldığını savunmaktadırlar. Çerçeve Antlaşmasının Makedonya’ya barışı ve istikrarı getirmesi için, anlaşmanın tüm Makedonya vatandaşlarına eşit bir şekilde (din, dil, etnik köken, siyasi görüş ayrımcılığı yapmadan) uygulanması önemlidir. Aynı zamanda, Çerçeve Antlaşmasının pratikte sorunsuz uygulanması, Makedonya’nın geleceği ve demokratikleşmesi ile yakından ilgilidir.

Kuzey Makedonya’ya Giden Süreçte Dış Etkenler

Bağımsızlığın ilk döneminde Makedonya Cumhuriyeti, bütün enerjisini uluslararası toplum karşısında bağımsızlığı kazanma ve uluslararası tanınma için harcamıştır. Ama o dönem gösterilen bu çabanın Makedonya’nın temel çıkarlarını için yetersiz kaldığı görülmektedir. Öte yandan inşacı yaklaşım, dış politikanın devletin kimlik, güvenlik ve çıkar tanımlarındaki değişkenlerle birlikte yeniden inşa sürecine maruz kaldığını iddia eder (Kjorbayram, 2018). Bu kapsamda, Makedonya’nın dış ilişkilerini daha iyi irdeleyebilmek adına alt başlıklarda BM üyeliği, NATO ve AB üyeliği tartışmaları incelenecektir.

İsim Sorunu Gölgesinde BM’ye Üyelik

Makedonya’nın BM’ye üyeliği ‘İsim Sorunu’ gerekçesiyle Yunanistan tarafından uzun süre engellenmiştir. Bundan dolayı, BM Güvenlik Kurulu 1993 yılında 817 ve 845 sayılı kararları almıştır (United Nations, 1993). 817 sayılı kararda “Makedonya’nın BM’ye ‘Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya’ geçici adıyla üyeliğini” ve “tarafları, aralarındaki sorunları hızlı bir şekilde

çözmek için 'Eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Konferans Yönlendirme Kurulu Eş Başkanı ile işbirliği sürdürmeyi' önerilmiştir (Nations, Resolution 817, 1993). 845 sayılı karar da sorunun hızlı çözümü için ilgili tarafların BM Genel Kâtibi'nin himayesindeki çabalarını sürdürmelerini tavsiye etmektedir (Nations, Resolution 845, 1993).

817 sayılı Kararından bir gün sonra, 8 Nisan 1993 tarihinde Makedonya 'Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya' (FYROM) geçici adıyla BM'ye üye olmuştur (Ayhan, 2019). Bununla beraber Makedonya, 'FYROM' (Former Yugoslavia Republic Of Macedonia) geçici adını kullanmaya hiçbir şartta hazır olmadığını belirtmek suretiyle sert tepki göstermiştir. Makedonya'nın 'FYROM' adını kullanmayı reddetmesi ve uluslararası alanda 'Makedonya Cumhuriyeti' adını kullanmayı sürdürmesi üzerine Yunanistan, Şubat 1994'te, Makedonya'ya yönelik olarak siyasi, iktisadi ve ticari ambargo koymuştur (Kjorbayram, 2018). Makedonya, Yunanistan'ın itirazları ve baskıları üzerine ABD'nin ve BM'nin arabuluculuğunda Yunanistan ile New York'ta 13 Eylül 1995 tarihinde bağlayıcı 'davranış kurallarını' düzenleyen bir 'Geçici Anlaşma' imzalamıştır (Durmaz, 2015). Bu anlaşmayla Yunanistan Makedonya'ya uyguladığı ambargoyu kaldırmıştır (Ayhan, 2019). Makedonya ise bayrağının şeklini değiştirmeyi ve anayasasının hiçbir maddesinin komşularına yönelik irredantist emeller beslediği şeklinde yorumlanamayacağını garanti etmiştir (Durmaz, 2015).

Şekil 1. Geçici Anlaşma öncesi ve sonrası Makedonya Cumhuriyeti Bayrağı (Özgen, 2014)

Geçici Anlaşma sadece Makedonya Bayrağı ile ilgili değildir. Aynı zamanda taraflara 817 ve 845 sayılı Kararlarda da belirtilen sorunlarını kısa sürede çözmek için BM himayesi altında müzakereler yürütme yükümlülüğü

getirmiştir. Böylece iki taraf, BM'nin himayesinde Prespa Anlaşmasına dek süren müzakerelere başlamıştır (Durmaz, 2015).

NATO Üyeliği Tartışmaları

Makedonya, devlet politikası olarak uluslararası örgütlere üye olmaya son derece önem vermiş, bunu kalkınma ve gelişmesinin temel prensipleri arasında görmüştür (Şimşek, 2014). Bu kuruluşların en önemlilerinden biri olan NATO'ya, ulusal güvenliğini ve devletin politik istikrarını sağlamak için üye olmak istemektedir. Bu amaçla Makedonya, NATO'ya aday devletler için uygulanan "Barış için Ortaklık programına" 1995 yılında katılmış ve süreç içerisinde Makedonya, kendisinden talep edilen reformları gerçekleştirmiştir (Şimşek, 2014). Böylece örgüte katılım için aranan kriterlerin tamamını karşıladı. Ayrıca Makedonya, NATO'nun dünyanın değişik yerlerinde (örneğin Bosna-Hersek, Afganistan, Lübnan) gerçekleştirdiği askeri operasyonlara destek vermiş ve Güneydoğu Avrupa Barış Operasyonu Birimi bünyesinde de yer almıştır (Şimşek, 2014). Dolayısıyla kriterler ve izlenen politika bakımından Makedonya'nın NATO'ya katılmaması için hiçbir engel ve gerekçe yoktur. Fakat Makedonya'nın üyeliği Yunanistan tarafından isim sorunu nedeniyle bugüne kadar engellenmiştir.

Makedonya, Nisan 2008 tarihinde NATO Bükreş Zirvesi'nde, "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" adıyla NATO'ya adaylık için başvuruda bulundu (Ayhan, 2019). Ancak Yunanistan'ın engellemesi üzerine, Makedonya 17 Kasım 2008 tarihinde, Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmuştur (Şahin, 2018). Uluslararası Adalet Divanı'nın 5 Aralık 2011 tarihli kararında Yunanistan'ın isim nedeniyle Makedonya'nın NATO'ya girişini engellemesinin yanlış olduğuna ve Geçici Anlaşma'ya aykırı olduğuna karar verilmiştir (Korneti, 2008). Çünkü Geçici Anlaşma'nın 11. Maddesi'ne göre, Yunanistan, Makedonya'nın kendisine "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" olarak atıfta bulunan uluslararası örgüt ve kurumlara üyelik başvurularına ve üyeliğine karşı çıkmamayı kabul etmektedir (Sancaktar, 2008). Ancak Divan'ın kararına rağmen, Yunanistan tutumunu değiştirmemiştir. Bu tutum sebebi ile Makedonya, hukuken haklı olmasına rağmen, isim sorunu çözümlene dek, Yunanistan'ın üyesi olduğu herhangi bir uluslararası örgüte tam anlamı ile bir katılım sağlayamamıştır (Ayhan, 2019).

AB Üyeliği Hedefi

Makedonya-AB ilişkilerine değinmeden önce, “Makedonya neden AB üyesi olmak istiyor?” sorusuna cevap aramak gereklidir. Burada Selim Vatandaş'ın makalesinde aktardığı Heather Grabbe'nin değerlendirmesi dikkat çekicidir: “Ülkeler için bir dinamizm olarak AB dönüştürücü bir role sahiptir. AB ile üçüncü taraflar arasında asimetrik bir güç ilişkisi bulunmaktadır. Oyunun kurallarını AB koymakta ve üyeliğe kabul için ülkelerin iç dinamiklerinde şartlı bir dönüşümü sağlamaktadır.” (Vatandaş, 2013). Bu kapsamda, AB üyeliğinin Makedonya'ya olan faydalarını Shejda Kjorbayram şu şekilde saymaktadır:

- *“İstikrarlı bir politik ve ekonomik ortam tarafından teşvik edilen genel ekonomik ve sosyal gelişme, ortak bir güvenlik ve dış politika mekanizması yoluyla artan ulusal güvenlik ve AB'nin demokratik ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerinin yaşam standardı seviyesinde, Makedon vatandaşlarının istihdam edilmesi şeklinde sıralanabilecektir”* (Kjorbayram, 2018).

Üstteki değerlendirme ile birlikte Makedonya'nın AB serüvenine tarihsel olarak bakarsak Makedonya'nın bugün AB'ye aday beş ülkeden (Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Türkiye) biri olduğu dikkat çekmektedir. Makedonya üyelik başvurusunu 2004 yılında yapmıştır (Kjorbayram, 2018). Bu başvurudan sonra 2005 yılında Makedonya'ya Adaylık Statüsü verilmiştir. Yine süreç dahilinde de Batı Balkan devletleri arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için oluşturulan Avrupa Ortaklığı'na Makedonya'nın Salzburg deklarasyonu ile 2006 yılında dâhil edilmesi önemlidir (Ağca, 2010). Makedonya-AB ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası da 2009'da AB Komisyonu'nun Makedonya ile katılım müzakerelerine başlaması için Konsey'e tavsiyede bulunmasıdır. Bu gelişmeye rağmen Makedonya-AB ilişkilerinde hedeflenen müzakerelere katılım, Yunanistan'ın vetosu sebebiyle sonuca ulaşmamıştır. Prespa Antlaşması ile isim sorununu çözen Makedonya'nın, Kuzey Makedonya ismi ile yol kat etmesi beklense de AB'nin Fransa başta olmak üzere birçok aktörü Batı Balkanlara doğru bir AB genişlemesini şimdilik desteklememektedir (ABHaber, 2019).

Avrupa Komisyonunun girişimiyle 2012 yılında Makedonya'nın AB'ye katılım sürecini tamamlamak amacıyla Yüksek Düzeyli Katılım Diyalogu başlatılmıştır. 2015 tarihinde gerçekleştirilen Genel İşler Konseyi sonuçlarında Makedonya'da Nisan 2016'da yapılacak seçimlerin ardından durumun

yeniden ele alınacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, ülkedeki siyasi krizin çözülememesi nedeniyle seçimler ertelenmiştir. 2016 yılında Genişleme Strateji Belgesinde ise Yunanistan ile yaşanan isim sorununun çözümü için kararlı adımlar atılması gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2016).

İsim Sorunu ve Geleceğe Yönelik Tartışmalar

Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki anlaşmazlık, sadece bu iki ülkeyi değil Batı Balkanların istikrarını da olumsuz etkilemektedir. Bu anlaşmazlık sebebi ile birinci bölümde de bahsedildiği gibi Makedonya Cumhuriyeti üye olmak istediği uluslararası örgütlere üye olamamış; ekonomik ve politik istikrarsız sebebi ile de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Bu bölümde; Yunanistan'ın Makedonya politikası, Prespa Anlaşmasına giden süreç ve Kuzey Makedonya'nın ilanı ele alınacaktır.

Yunanistan'ın Makedonya Politikası

Makedonya'nın isim sorunu 19. Yüzyıl'da Osmanlı'yı derinden sarsan 'Doğu Sorunu'nuna kadar gitmektedir. Ancak bu çalışma sorunun tarihi geçmişini derinlemesine incelemeye değil Balkanlardaki güncel duruma etkisini irdelemeye odaklanmaktadır. Bilindiği gibi Balkan Savaşları'nın ardından imza edilen Bükreş Anlaşması ile tarihi Makedonya bölgesi Ege, Pirin ve Vardar Makedonya'sı şeklinde üçe bölünmüştür. Yani tarihi Makedonya, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmıştır (Okur, 2012). Bugün ismi tartışılan Makedonya ise Balkan Savaşları sonucunda Sırbistan'da kalan Vardar Makedonya'sıdır. Bugün tartışılan isim sorunu ise Yugoslavya sonrası Makedonya'nın "Makedonya Cumhuriyeti" ismi ile 1991'de bağımsızlığını ilan etmesi ile başlamıştır (Emin, 2014). Yunanistan'ın bu isme karşı çıkması ile Makedonya'nın isim sorunu başlamıştır. Yunanistan'ın karşı çıkma gerekçesi ise Makedonya isminin, Makedonların atası olarak kabul edilen Büyük İskender'in ve Bayrağın tarihi Yunan kültürünün mirası olduğu iddiasıdır. Bir diğer gerekçe ise Yunanistan'ın idari birimlerinden biri olan Kuzey Makedonya üzerinde Makedonya'nın irredantist idealler beslediği iddiasıdır. Yine Yunanistan, Makedonya'nın bu isimle tanınmasının ileride Ege ve Pirin Makedonya'sında yaşayan halk arasında da anavatana yani Makedonya'ya

dahil olma isteği doğuracağını ve bölgenin istikrarsızlaşacağını savunmaktadır (Durmaz, 2015). Özetle Yunanistan, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Makedonya üzerine kendi görüşlerini uluslararası topluma kabul ettirebilmek için yoğun bir faaliyete girişmiştir. Örneğin, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı Avrupa Topluluğu tarafından hemen tanınırken Yunanistan'ın vetosu sebebi ile Makedonya, Makedonya Cumhuriyeti olarak değil Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya (FYROM) adı ile uluslararası toplum tarafından tanınmış ve böylece uluslararası ilişkilerde yeni bir sorunun aktörü durumuna gelmiştir (Emin, 2014).

1993 yılından itibaren sorun için AB ve BM nezdinde çözüm aranmıştır. Arabuluculuğa başlayan Vance ve David Owen, iki ülkenin ilişkilerinin tüm anlaşmazlıklarını düzenlemeyi amaçlayan bir taslak anlaşma sunmuştur (Ayhan, 2019). Her iki taraf için de bağlayıcı 'Yeni Makedonya' ismi önerilmiştir. Ancak bu ismi iki taraf da reddetmiştir. Hem Yunan müzakere ekibinin hem de iki arabulucunun fark ettiği üzere anlaşmazlığın temel noktası aslında sadece isim sorunu değil ismin de dâhil olduğu meselenin kültürel boyutuydu. Bu nedenle, nispeten daha kolay aşılabilecek güvenlik sorunu yerine, problemin kültürel boyutuna odaklanılmıştır. Ancak Yunan tarafının kimlik konusundaki hassasiyeti, 1993'te BM arabuluculuk uğraşlarını tamamen durdurmuştur. 1994 tarihinde de Vance, Avrupa Parlamentosu seçimleri nedeniyle görüşmeleri geçici olarak askıya almıştır (Ayhan, 2019). İsim sorunu Makedonya ve Yunanistan'ın diğer devletlerle ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir duruma gelince, 1995 tarihinde taraflar bir araya gelmiş ve Yunanistan ve Makedonya arasında geçici bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak Prespa Anlaşmasına kadar sorun üzerinde bir çözüme ulaşamamıştır (Durmaz, 2015).

Prespa Anlaşması

1995'teki 'Geçici Uzlaş' ile sorunu en azından dondurmaya başaran taraflar, belirli periyotlar da BM'nin arabuluculuğunda bir araya gelerek isim konusundaki müzakerelere devam ettiler. Bu durum 17 Haziran 2018'de Arnavutluk, Yunanistan ve Makedonya sınırının kesişme noktası olan Prespa gölü kıyısında Atina ile Üsküp yönetimi arasında imzalanan ve Makedonya'nın isminin "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" (Republika Severba Makedonija) olarak değiştirilmesini öngören tarihi antlaşma ile değişmiştir (Pergantis,

2020). “Prespa Anlaşması” olarak tarihe geçen bu anlaşma ile aslında hem Makedonya hem de Yunanistan geri atmıştır. Makedonlar, yeni bir ulus inşa etmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalırken, Yunan tarafı da ‘Üsküp Cumhuriyeti’ yerine içerisinde Makedonya’nın olduğu ‘Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ ismini kabul etmek zorunda kalmıştır (Labropoulou, 2019). Bu uzlaşya göre, anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için referandum düzenlenecek ve her iki ülke halkının onayına sunulacaktı. Referandum sonrası da anlaşmanın uygulanabilmesi için anayasada öngörülen gerekli değişikliklerin parlamentoda onaylanması sonra ise anlaşmanın Yunanistan Parlamentosunca basit çoğunlukla onaylanması gerekmektedir (Şahin, 2018).

Makedonya Başbakanı Zoran Zaev, referandumu ‘Makedonya’nın ikinci bağımsızlığı olarak nitelendirirken, ana muhalefet partisi VMRO-DPMNE anlaşmanın Makedonya’nın ulusal çıkarlarıyla çeliştiğini belirterek anlaşmaya destek vermeyeceğini açıklamıştır. Öte yandan Makedonya Cumhurbaşkanı Gyorge İvanov ülkenin anayasal ismi olan ‘Makedonya Cumhuriyeti’ isminin değişmesi gibi Makedonya’nın ulusal kimliğini zedeleyen fikirleri kabul etmediğini bundan dolayı referandumda oy kullanmayacağını vurgulamıştır (Şahin, 2018). 30 Eylül 2018’de yapılan referandumda, Makedonya halkına, “Makedonya ve Yunanistan arasındaki anlaşmayı kabul ederek Avrupa Birliği ve NATO üyeliğine var mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Ancak Makedon halkın büyük çoğunluğu sandığa gitmeyerek referandumu boykot etmiş ve %36,08 oranında katılım sağlanmıştır. Sandığa gidenlerin %91,4’ü evet, %5,6’sı ise hayır oyu kullanmıştır. Ancak Makedonya anayasasına göre referandumun başarılı olabilmesi için %50 den fazla katılımı beraber, ‘evet’ oylarının daha çok olması gerekmektedir (BBC, 2018). Ancak Zoran Zaev, yetersiz katılıma rağmen anlaşmanın parlamentoda onaylanması gerektiğini belirtmiştir. Anlaşmanın kabulüne ilişkin hukuki bağlayıcılığı olmayan bu istişare referandumu sonuçlarını ABD yönetimi ve Avrupa Birliği memnuniyetle karşıladığı açıklarak Makedonya’ya destek vermişlerdir (Gotev, 2018).

Prespa Anlaşması için Yunan milliyetçilerinin beklentisi daha farklıydı. Onlar aslında “Makedonya” isminin hiçbir şekilde ülkenin adı içerisinde geçmesini istemiyorlardı. Onun yerine Üsküp Cumhuriyeti ya da Vardar Cumhuriyeti gibi isimlerin kullanılmasını istiyorlardı (Berberakis, 2019). Prespa Anlaşması’nın onaylanması için, Yunanistan Parlamentosunda toplam 300 sandalyeden salt çoğunluğun olumlu oy kullanması gerekmektedir. Oylama

esnasında parlamento dışındaki Yunan milliyetçilerin büyük gösterilerine rağmen, "Makedonya" isminin herhangi bir şekilde Makedonya tarafından kullanılmasına karşı çıkan 146 milletvekili 'hayır' derken, 153 milletvekili 'evet' oyu kullanmış, 1 milletvekili ise çekimse kalmıştır (Sputnik, 2019).

20 Ekim 2018'de ve 11 Ocak 2019'da Makedonya Parlamentosu'na getirilen anlaşma, Yunanistan'dakine benzer şekilde büyük tartışmalara sebep olmuştur. Cumhurbaşkanı Ivanov'un anlaşma vetosuna ve muhalefetin yani IMRO'nun boykotuna rağmen Makedonya Parlamentosu'nda iki sefer onaylanmıştır. Atina da, anlaşma kapsamında taahhüt ettiği gibi, AB ve NATO ile bütünleşme sürecine yönelik Makedonya için yıllarca sürdürdüğü vetosunu 'Kuzey Makedonya' için kaldırdı (Hürriyet, 2019). Bu kararın ardından Kuzey Makedonya, NATO üyesi olmak üzere müzakerelere katılma daveti almış ve 6 Şubat 2019'da Kuzey Makedonya, NATO'nun 30. üyesi olmak üzere resmi bir prosedür başlatmıştır. (Behles, 2019). ABD Başkanı Donald Trump da 30 Nisan 2019'da Senato'ya bir mektup göndererek Kuzey Makedonya'nın NATO'ya katılmasının önünü açmak için NATO'daki protokolün Senato tarafından da onaylanmasını talep etmiştir (Xinhua, 2019). Kuzey Makedonya'nın resmi olarak NATO üyesi olabilmesi için tüm üye ülkelerin katılım protokolünün kendi parlamentolarında onaylanması gerekmektedir. Bu sebeple ittifakın lideri olarak görülen ABD Başkanı Trump'ın Kuzey Makedonya'nın NATO protokolünü Senato'ya onay için göndermesi önemli bir adımdır. 11 Şubat 2020 itibari ile 29 üyeden İspanya dışında 28'i Kuzey Makedonya ile ilgili protokolü parlamentolarında onaylatmış durumdadır. 11 Şubat 2020'de de Kuzey Makedonya Meclisinin NATO'ya katılım protokolünü imzalaması ile 2020 yılı içerisinde Kuzey Makedonya'nın NATO üyelik prosedürünün tamamlanması beklenmektedir (Anadolu Ajansı, 2020).

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin İlanı

İsim anlaşması yürürlüğe girdikten sonra ülkenin ismi 'Kuzey Makedonya Cumhuriyeti' olarak değişmiştir. Ancak, her ne kadar bir anlaşma imzalanmış ve çözüme varılmışsa da, aslında ne Makedonya ne de Yunanistan bu yeni durumda tam anlamı ile memnun değildir. Müzakerelerin özünde olan 'uzlaşmada bulunma gereği' sebebi ile iki taraf da ulusal tutumlarından tavizler vererek orta halli bir çözümü benimsemişlerdir. Yunanistan, 'Makedonya' sözcüğünün kalmasını kabullenirken, Makedonya da adına 'Kuzey'

sıfatını eklemek sureti ile Makedon Milliyetçilerinin 'Büyük Makedonya' hayalini terk etmek durumunda kalmıştır. Burada AB ve ABD'nin her iki tarafa da uyguladığı baskı ve teşvik hiç kuşkusuz ki çok önemlidir. Yani 'havuç ve sopa' yaklaşımı bu sorunun çözümünde etkili olmuştur. Özellikle Makedonya'daki referandumda vatandaşlara 'evet' diyerek ülkenin NATO ve AB üyeliği yolunun açılacağına söylenmesi bu duruma örnektir. Bu durumun ortaya çıkmasında Yunanistan ve Makedonya'daki ekonomi politik durumun etkisi büyüktür. Özellikle Yunanistan, 2009 Krizinin etkisini hala politik ve ekonomik alanda yaşamakta ve bu problemlerden bir an önce kurtulmak istemektedir. Makedonya da en büyük genç işsizlik oranına ve siyasi istikrarsızlığa sahip olan Avrupa devletlerinden biri olması ve dış siyasetinin Yunanistan vetosu ile hala Batı'ya entegre edilmemesi sebebi ile dış etkilere açık olması sebebi ile bu sorunu çözmek konusunda istekli davranmıştır (Ayhan, 2019).

Kuzey Makedonya, ülkedeki birçok şeyi değiştirmiştir. Örneğin isim değişikliğine karşı çıkan ve Yugoslavya sonrası sürecin en önemli siyasetçisi olan Cumhurbaşkanı Gjorge Ivanov'un görev süresi 12 Mayıs 2019'da sona ermiştir. Büyük çekişmeye sahne olan seçimlerde Ivanov'un boşalttığı koltuğa VMRO-DPMN(İç Makedonya Devrimci Örgütü-Makedonya Ulusal Demokrat Birliği'nin adayı Gordono Silyanovska Daykova değil, Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği (SDSM) tarafından desteklenen ve Arnavutlar tarafından da desteklenen Arnavut aday Stevo Pendarovski gelmiştir (Marusic, 2019). Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya giden süreçte iç siyasi aktörlerin değişimi ve dönüşümü dikkat çekici olduğu kadar önemlidir de çünkü bu değişim ulus kimlik söylemini ve algısını da değiştirmektedir. Bağımsızlık ilanından bugüne iç ve dış sorunlarla mücadele eden ülkede, Kuzey Makedonya isminin ülkede yeni başlangıçları ve yeni bir kimlik inşasını getirmesi beklenmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Makedonya Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını ilan etse de uzun yıllar bu bağımsızlık hakkını, seçtiği isim ve bayrağın meşruiyetini ispatlama mücadelesinde bulunmuştur. İçeride Arnavut sorunu, dışarıda da Yunanistan ile olan

sorunlar ile mücadele eden ülke, neredeyse otuz yıl boyunca kısır bir döngünün içerisinde kalmıştır. Diğer Balkan devletleri, Kuzey Makedonya'ya kıyasla bu otuz yılı daha verimli kullanmışlardır. Örneğin, bu süreçte Yugoslavya sonrası bağımsız olan Hırvatistan ve Slovenya, AB ve NATO üyesi olurken, Karadağ da 2017 yılında NATO üyesi olmuş ve AB'nin olası genişlemesinde Karadağ'ın AB üyesi olacağına kesin gözü ile bakılmaktadır. Yine, Soğuk Savaş sonrası diğer Balkan ülkelerinden Bulgaristan ve Romanya da NATO ve AB üyesi iken, Arnavutluk da NATO üyesi olmuş ve AB'ye aday ülke statüsündedir. Kosova, Sırbistan ve Bosna-Hersek de aralarındaki sorunlara rağmen AB'ye üyelik hedefinde Prespa Anlaşması sürecine kadar Makedonya'dan daha fazla yol kat etmişlerdir. Kuzey Makedonya için bundan sonraki hedef içeride ve dışarıda kaybedilen otuz yılın telafi edilmesi olacaktır.

Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya giden süreçte Makedonya, yukarıda değinildiği gibi diğer Balkan devletlerden farklı süreçlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu da hiç kuşkusuz ki Makedonya'nın bir ulus devlet olarak homojen bir yapıya sahip olmaması ve Makedon kimliğinin var olup var olmadığının diğer komşu uluslarla tartışmaya açılması ile alakalıdır. Sosyal inşacı yaklaşım, kimliği gerçekliğin inşa edilme biçimlerinden biri olarak ele almaktadır. Hem Yugoslavya içerisinde hem de Yugoslavya sonrasında Makedonya, aslında bir nevi sosyal inşacı yaklaşımın örnek laboratuvarı durumundadır. Makedon milliyetçilerinin tarihlerini Büyük İskender'e kadar dayandırmaları, Vardar Makedonya'sından bir ulus devlet yaratmak istemeleri ve Büyük İskender'in babası Philip'in mezarından alınan güneşi kendilerine bayrak olarak benimsemeleri yeni bir ulus kimliğinin inşa edilmesi süreci idi. Ancak, Makedonya içerisindeki Arnavut nüfus, Makedonya dışındaki Bulgaristan ve Yunanistan bu inşa sürecini mümkün kılmadılar. Çünkü Arnavutların kendi ulus inşasına göre Vardar Makedonya'sının neredeyse yarısı Büyük Arnavutların tarihi toprakları iken, Bulgarlara göre Makedonlar aslında Makedon bile değildi. Yine, Yunanistan'a göre Makedonya, Yunan demektir ve Makedon milliyetçilerin yaptığı kendilerine bir ulus ve devlet inşa etmek için Yunan tarihini çalmaktan başka bir şey değildi. Bütün bunlar bir de reel politik ile birleşince Makedonya, Yunanistan vetosu sebebi ile bir sivil toplum örgütü ismi kısaltmasına benzer bir şekilde uluslararası ortamlarda FYROM adı ile anılırken yine Yunanistan baskısı ile bayrağını değiştir-

mek zorunda kaldı. Yine Diğer Yugoslavya'nın parçası olan devletler gibi Yugoslavya'daki 1974 anayasasına atıfla bağımsızlığını ilan eden Makedonya, Arnavut ve Türklere ilgili anayasadaki haklarını vermeyince UÇK'lı Arnavutlar kendi haklarını almak için ayaklanmışlardır. Bütün ülkeyi içerisine alan bir iç savaş neticesinde Arnavutlar, Makedonya içerisinde Makedon ulus kimliğine eş bir Arnavut ulus kimliğine sahip olmayı başarmışlardır. Bu da Makedon ulus inşasını olumsuz etkileyen faktörlerden biridir.

Makedonya Türkleri ise bu süreçte geçmişte sahip oldukları kurucu millet statüsünden bugün 'azınlık' durumuna düşmüşlerdir. Makedonya Türklerinin, Makedonya Arnavutlarının verdiği mücadeleye girişmemelerinin hiç kuşkusuz ki birçok sebebi vardır. Örneğin resmi rakamlara göre Kuzey Makedonya nüfusunun yaklaşık %25'ini Arnavutlar oluştururken, yaklaşık %4'ünü Türklere oluşturmaktadır. Makedonya Türklerinin, nüfusunun her geçen yıl azaldığı görülmektedir. Bunun en büyük sebebi de son yüz yıldır her çatışma ve kriz döneminde Makedonya Türklerinin Türkiye'ye göç etmesi ve Kuzey Makedonya'daki iş ve eğitim imkanlarının kısıtlı olması sebebi ile Makedonya Türklerinin anavatan olarak gördükleri Türkiye'de yaşamalarıdır. Yine Makedonya Türklerinin geçmişteki haklarını alamamalarının en önemli sebebi de kuşkusuz ki Türkiye'nin bu konudaki tutumudur. Türkiye'de milliyetçilik bir ideoloji olarak çok güçlü konumlandırılırsa da Türkiye'nin hem iç siyasetinde hem de dış siyasetinde bu konuda pragmatist bir politika izlediği görülmemiştir (Limoncuoğlu, 2018). Zira Türkiye, bölgede etkin olabilmek adına, Makedonya, Kosova ve Arnavutluk ile iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiş ve özellikle Yunanistan ile bu ülkelerin yaşadığı problemlerde Türkiye, Yunanistan'ın karşısında durarak bu üç ülke ile müttefiklik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu sebeple de bölgedeki Yunanistan ve Türkiye rekabeti, Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir. Örneğin, Kosova'yı tanımayacağını ilan eden Yunanistan'a karşı Türkiye, Kosova'yı ilk tanıyan ülkelerden biri olmuş ve Kosova'ya her ortamda gerekli diplomatik desteği verirken 1974 Anayasası'nda güvence altına alınmış olan Türklerin Kosova'da kurucu millet olma statüsünün ve haklarının Türklerin elinden alınmasını tartışmaya açmak istememiştir. Aynı durum Kuzey Makedonya için de geçerlidir. Türkiye, Makedonya kartını Yunanistan'a karşı kullanabilmek için Makedonya Türklerinin haklarını hiçbir zaman tartışmaya açma gereği duymamış ve Yunanistan'a karşı Makedonya'yı bütün uluslararası platformlarda koşulsuz desteklemiştir.

Bugün gelinen noktada Kuzey Makedonya, yeni bir süreç ile karşı karşıyadır. ABD ve AB baskısı ve teşviki ile önce 2001'de Ohri Çerçeve Anlaşması ile Arnavutlar ile uzlaşmak zorunda kalan ve ülke içerisinde Arnavutlara deyim yerinde ise 'ikinci ortak ulus' statüsü veren Makedonlar, 2018'de de NATO ve AB'ye katılım sözü ile Yunanistan ile uzlaşarak ülkenin ismini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Balkan halklarının uluslaşma sürecindeki çatışmalar ve savaşlar hatırlanacak olursa Makedonya'nın yaşadığı bu dönüşüm ilgi uyandırıcıdır. Aslında bütün bu yaşanan süreç, inşacı yaklaşımın altını çizdiği 'çıklarlar kimlikleri belirler ve değiştirebilir' sözünün gerçeklik kazanmış halidir. Bu durum uluslararası ilişkilerde küreselleşmenin hızlanması ile birlikte 'ulus devletin sonu mu geliyor?' sorusunu ortaya çıkarsa da Kuzey Makedonya süreci bizlere ulus devletin konumu veya statüsünün değişmediğini ve ulus devletin çıkarları için kimliğini değiştirebileceğini göstermektedir. Yani sahip olduğumuzu düşündüğümüz kimliklerimiz, iç ve dış dostlarımız ve düşmanlarımız sabit ve verili değildir; yani devletin çıkarlarına göre değişkendir. Kuzey Makedonya da bu hipotezin haklılığına iyi bir örnektir.

EXTENDED ABSTRACT

**From Macedonia to North Macedonia: Social
Constructivist Analysis of The Nation-State's
Transformation**

*

Fatih Fuat Tuncer – Burcu Demir
İstanbul Gelişim University

Where the Republic of Macedonia is located together with the region which can be referred to as the large Macedonian region, and which is in the present day Northern Greece, Bulgaria and Serbia, remained under the rule of the Ottoman Empire for more than five centuries (between 1371-1912). After the Balkan Wars of 1912-1913, Ottoman rule ended in this region. After the First World War, Macedonia, which was shared by Greece, Serbian, Croatian, Slovenian Kingdoms and Bulgaria, II. After World War II, it became one of the six autonomous states in the Federation of Yugoslavia. The civil war in Yugoslavia after the Cold War led to the division of Yugoslavia and Macedonia finally gained independence on 17 November 1991.

Turkey is one of the first states to recognize Macedonia under its constitutional name "Republic of Macedonia". However, Greece did not recognize the country by this name and the Greek-Macedonian conflict has become one of the main Balkan problems that occupy the world agenda. According to Greece, the main reason why Macedonia uses this name is that it wants to claim rights in the region named Macedonia, which is in the territory of Greece in the future. Therefore, Greece made attempts to prevent or delay Macedonia's recognition in international organizations and caused it to be recognized under a different name (FYROM). Many factors have influenced the process of Macedonia's foreign policy. Albanians, especially, have been having problems with Macedonians since the independence of Macedonia, since Macedonia's independence was not a founding nation in Macedonia as in Yugoslavia. While these problems would almost cause a civil war in the country, they were stopped by the mediation of international organizations and the USA. For this reason, with the Ohrid Framework agreement signed in 2001, Albanians in Macedonia were given the status of a founding nation again.

Societies construct their nation identity in two differing ways. The first emerges spontaneously, and the second causes economic changes. The construction way of this second type of national identity is the product of a political project. The official language and legal system of the state are key points in creating common value. According to the constructionist institution, it is believed that identities can be transformed using these key points (Küçük, 2016). Identity transformation can serve peace and tranquility as well as chaos and violence. The transformation process from religious identity to national identity in the Balkans under Ottoman rule is important in this context.

The construction of Macedonian identity occurred in connection with the states in the region. With the declaration of the independence of the Republic of Macedonia, Greece saw this new Macedonian national identity as a threat to its own security. For this reason, Greece went to create international political pressure and tried to prevent Macedonia from being recognized as the Republic of Macedonia with the economic embargo pressure. Bulgaria, despite being the first neighbor country to recognize the Republic of Macedonia as an independent state, objected to the Macedonian language, the main building block of the Macedonian nation. According to Bulgaria, the Macedonian language is a dialect of the Bulgarian language. Although this problem seems to be resolved by the "Neighborhood, Friendship, Security and Cooperation Agreement" signed by Macedonia and Bulgaria, Bulgarian, not Macedonian, was used in the treaty copy to the Bulgarian Parliament for approval. As it can be understood, the debate on the existence of the Macedonian nation brought forward by Bulgaria and Greece after the independence of Macedonia has been the most vital issue in Macedonia's new nation building process.

Although the Republic of North Macedonia declared its independence as the Republic of Macedonia after the dissolution of Yugoslavia, it struggled to prove its right to independence, the legitimacy of the name and flag it chose for many years. Combating the Albanian issue in the country and the problems with Greece outside, the country has been in a vicious circle for almost thirty years. Other Balkan states have used this thirty year more efficiently than North Macedonia. For example, Croatia and Slovenia, which were independent after Yugoslavia, became members of the EU and NATO, while Montenegro became a member of NATO in 2017 and it is seen that Monte-

negro will become an EU member in the possible enlargement of the EU. Again, Bulgaria and Romania, which are other Balkan countries after the Cold War, are NATO and EU members, while Albania has become a NATO member and is a candidate country for the EU. Despite the problems between them, Kosovo, Serbia and Bosnia and Herzegovina have made more progress than Macedonia until the Prespa Agreement process in the EU membership target.

The next goal for North Macedonia will be to compensate for the thirty years lost inside and outside. At the point reached today, North Macedonia faces a new process. Macedonians who had to compromise with the Albanians through the Ohrid Framework Agreement in 2001 with the US and EU pressure and encouragement, and gave Albanians within the country a 'second partner nation' status in 2018, and promised to join NATO and the EU in 2018. they had to change the country's name by coming up with a compromise. If the conflicts and wars in the nationalization process of the Balkan peoples are remembered, this transformation in Macedonia is interesting. In fact, this whole process is the reality of the phrase "interests can identify and change identities" underlined by the constructivist approach. Although this situation raises the question "Is the end of the nation state coming?" With the acceleration of globalization in international relations, the process of North Macedonia shows us that the position or status of the nation state has not changed and that it can change its identity for the interests of itself. In other words, our identities, internal and external friends, and enemies that we think we have been is not fixed and given; that is, it is variable according to the interests of the state. North Macedonia is a good example of the justification of this hypothesis.

Kaynakça / References

- AB iki Balkan ülkesini hayal kırıklığına uğrattı...Makedonya ve Arnavutluk'a veto (2019, Ekim 19). *ABHaber*. Ocak 7, 2020 tarihinde ABHaber: <https://www.abhaber.com/ab-iki-balkan-ulkesini-hayal-kirikligina-ugratti-makedonya-ve-arnavutluka-veto/> adresinden alındı
- Ağca, F. (2010). Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 45-65.

- Kuzey Makedonya Meclisi, NATO'ya katılım protokolünü onayladı. (2020, Şubat 11). *Anadolu Ajansı*. Şubat 13, 2020 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonya-meclisi-nato-ya-ka-titim-protokolunu-onayladi/1731230> adresinden alındı
- Ayhan, H. (2019). Makedonya ile Yunanistan arasındaki isim sorunun çözümünde arabuluculuğun etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 228-229.
- Macedonia referendum: Name change vote fails to reach threshold. (2018, Ekim 1). *BBC*. Aralık 18, 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-europe-45699749> adresinden alındı
- Behles, C. (2019, Şubat 7). *North Macedonia Joins NATO*. Eylül 23, 2019 tarihinde NATO: <https://www.asil.org/ILIB/north-macedonia-joins-nato-february-6-2019> adresinden alındı
- Berberakis, S. (2019, Ocak 25). Yunanistan Parlamentosu, Makedonya'nın yeni ismini onayladı. *BBC*, Eylül 21, 2019 tarihinde Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47002081> adresinden alındı
- Dalkılıç, M. (2018). 2001 Ohri Çerçeve Anlaşması sonrası Makedonya'da sürdürülebilir etnik barış ve politik bütünlük sağlanması. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 85-115.
- Demircioğlu, F. (2019). Makedonya Cumhuriyeti'nde barış ve güvenlik meseleleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 201-246.
- Durmaz, M. (2015). Makedonya Sorunu ve Yunanistan'ın isim uzlaşmazlığı. *ASSAM*, 2(3), 59-68.
- Emin, N. (2014). *Makedonya siyasetini anlama kılavuzu*. İstanbul: SETA. Eylül 7, 2019 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20141030171352_makedonya-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf adresinden alındı
- Emre, A. (2001, Mart 13). Makedonya ve Arnavut Sorunu. *Yeni Şafak*, Eylül 6, 2019 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/makedonya-ve-arnavut-sorunu-47647> adresinden alındı
- Erol, M. S. (2007). Makedonya sorunu'nun temel dinamikleri. O. Karatay, ve A. Bilgehan, *Balkanlar El Kitabı* içinde (s. 249). Ankara: Karam&Vadi Yayınları.
- European Commission. (2016, Kasım 9). *2016 Communication on EU Enlargement Policy*. Eylül 12, 2010 tarihinde Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2016_strategy_paper_turkey-parts_en.pdf adresinden alındı

- Gotev, G. (2018, EKİM 1). *EU and NATO hail Macedonia's referendum result despite low turnout*. EURACTIV Aralık 19, 2019 tarihinde: <https://www.euractiv.com/section/all/news/eu-and-nato-welcome-macedonias-referendum-result-despite-low-turnout/> adresinden alındı
- Gökdağ, B. A. (2012). Balkan ülkelerinin anayasaların dil kullanımı ile ilgili düzenlemeler. *Turkish Studies*, 7(4), 69-97.
- Gülboy, P. G. (2012). Makedonya'da Arnavut- Makedon çatışması ve Ohrid Anlaşması. Y. Okay, ve T. Babalı, G.Pınar Gülboy, "Makedonya'da Arnavut- Makedon Çatışması ve Türkiye-Makedonya İlişkileri, içinde İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Makedon ordusu operasyon başlattı (2011, Mart 20).. *Hürriyet* Eylül 7, 2019 tarihinde: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/makedon-ordusu-operasyon-baslatti-39232849> adresinden alındı
- Yunanistan ve Makedonya arasındaki anlaşmada son düzlüğe girildi* (2019, Ocak 24). *Hürriyet*.. Eylül 23, 2019 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yunanistan-ve-makedonya-arasindaki-anlasmada-son-duzluge-girildi-41093048> adresinden alındı
- Karabulut, B. (2016). 15 Temmuz ve Türk ulusal kimliğinin uyanışı: Konstrüktivist teori perspektifinde bir analiz. *Bilig*, 1-22.
- Kjorbayram, S. (2018). *Bağımsızlıktan günümüze Makedonya (1991-2014)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kobak, Ö. (2016). Dağılma Sürecindeki Yugoslavya'da Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korneti, M. (2008, Nisan 25). Balkanlar'da Makedon perspektifi ve rolü . *TASAM* Eylül 11, 2019 tarihinde: <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3734/balkanlarda-makedon-perspektifi-ve-rolu> adresinden alındı
- Koyuncu, Ç. A., ve Yılmaz, S. (2018). Makedonya'daki istikrarın sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması bağlamında analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 11(1), 155-181.
- Kut, Ş. (2005). *Balkanlarda kimlik ve egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, M. (2016). Uluslararası ilişkilerde sosyal inşacılık. İ. Mustafa Küçük, *Mustafa Küçük*, "Uluslararası İlişkilerde Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde (s. 346-347). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Labropoulou, E. (2019, Ocak 25). Macedonia will change its name. Here's why it matters. CNN Aralık 19, 2019 tarihinde: <https://edition.cnn.com/2019/01/25/europe/macedonia-name-change-controversy-intl/index.html> adresinden alındı
- Limoncuoğlu, A. (2018). Türkiye'de üçüncü yolun başı: Millet Partisi (1948). *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 145-155.
- Marusic, S. J. (2019, Mayıs 5). Pendarovski Claims Victory in North Macedonia Presidential Race. *Balkan Insight* Eylül 25, 2019 tarihinde: <https://balkaninsight.com/2019/05/05/pendarovski-claims-victory-in-north-macedonia-presidential-race/> adresinden alındı
- Nations, U. (1993). *Resolution 817*. Eylül 8, 2019 tarihinde https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/817 adresinden alındı
- Nations, U. (1993). *Resolution 845*. Eylül 9, 2019 tarihinde https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/845 adresinden alındı
- Netkova, B. P. (2010). Makedonya Cumhuriyeti anayasasına göre milletlerin durum ve hakları.. *ÇGüneyDoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 207-208.
- Okur, M. (2012). The Times gazetesine göre Makedonya Sorunu (1918-1945). *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 32(64), 30.
- Özgen, C. (2014). Balkanlar'da güvenliğe yönelik bir tehdit: Yunanistan- Makedonya anlaşmazlığı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(25), 341.
- Özgün, T. O., ve Koçak, O. (2014). Tarihi ve kültürel perspektifte Türkiye- Makedonya ilişkileri. *International Conference on Euroasian Economies*, (s. 1-5). Ankara. Ağustos 25, 2019 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/5117768-Tarihi-ve-kulturel-perspektifte-turkiye-makedonya-iliskileri-turkey-macedonia-relations-from-cultural-and-historical-perspective.html> adresinden alındı
- Pergantis, V. (2020). The Prespa Agreement between Greece and North Macedonia and the settlement of the name dispute: Of objective regimes, erga omnes obligations and treaty effects on third parties. *Questions of International Law*, 65, 63-85.
- RadioFreeEurope. (2004, Şubat 26). *RFERL*. Eylül 5, 2019 tarihinde <https://www.rferl.org/a/1051680.html> adresinden alındı
- Rahman, R. (2012). Makedonya'da Türk azınlık ve Makedonya-Türkiye ilişkileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi.

- Sancaktar, C. (2008, Aralık 22). Makedonya'nın NATO'ya üyelik süreci ve Yunanistan'ın "isim vetosu". *TASAM*, Eylül 11, 2019 tarihinde: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/100/makedonyanın_natoya_uyelik_sureci_ve_yunanistanin_isim_vetosu adresinden alındı
- Arnavutlar, Makedonya ile Sırbistan arasında çatışma çıkarmak mı istiyor.* (2017, Ağustos 2). *Sputnik* Eylül 6, 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/analiz/201708021029539524-arnavutluk-makedonya-sirbistan-arasinda-catismis-cikarmak-mi-istiyor/> adresinden alındı
- Yunan parlamentosu, Makedonya isim anlaşmasını onayladı. (2019, Ocak 25). *Sputnik* Eylül 21, 2019 tarihinde: Yunan parlamentosu, Makedonya isim anlaşmasını onayladı adresinden alındı
- Şahin, Y. (2018). *İkv'Den İsim Sorununun Çözümüne Yönelik Makedonya İle Yunanistan Arasında Varılan Anlaşmaya İlişkin Analiz*. İktisadi Kalkınma Vakfı, Eylül 11, 2019 tarihinde: https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2051&id=3221 adresinden alındı
- Şimşek, A. (2014). Makedonya'nın NATO üyeliğinin Türkiye ve ABD desteği kapsamında tartışılması. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2(1), 26-36.
- Tezcan, G. (2019). Gruevski'den Zaev'e Makedonya'nın* iç ve dış politikasındaki gelişmeler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2), 379-394.
- Tufan, Ş. (2015). On Multi-ethnicity, Multilingualism and Language Policy in The Republic of Macedonia. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 75-89.
- Türkoğlu, E., ve Coşkun, B. D. (2002). Makedonya bıçak sırtında: Balkanlar'ın eski "model ülkesi, yeni istikrarsızlık unsuru mu? M. Hatioğlu i *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu* içinde (s. 125). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- United Nations. (1993). Eylül 9, 2019 tarihinde <https://greece.greekreporter.com/files/symfwnia-aggliko-keimeno.pdf> adresinden alındı
- Uran, P. (2015). Anayasaların başlangıç kısımları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 73(1), 223-248.
- Ülker, Ç. (1998). *Makedonya Türk öyküsünün kimlik sorunu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları .
- Vatandaş, S. (2013, Mayıs 2). *Makedonya'nın AB üyelik süreci*. Eylül 12, 2019 tarihinde BİLGESAM: <http://www.bilgesam.org/incele/136/-makedonya%C2%92nin-ab-uyelik-sureci/#.XkMAhmgzBIU> adresinden alındı

Trump asks Senate to ratify North Macedonia as new NATO member. (2019, Nisan 30). *Xinhua*, Eylül 23, 2019 tarihinde: http://www.xinhuanet.com/english/2019-04/30/c_138024208.htm adresinden alındı

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Tuncer, F. F. ve Demir, B. (2020). Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya: bir ulus devletin dönüşümü üzerine sosyal inşacı bir analiz *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5338-5370. DOI: 10.26466/opus.691763

Türkiye’de Bilişim Suçlarının Kriminolojik Açından Değerlendirilmesi: Bilişim Suçlarının Hukuksal ve Sosyolojik Boyutlarının Analizi¹

DOI: 10.26466/opus.688815

*

Furkan Yılmaz* – Fuat Güllüpinar **

* Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara/Türkiye

E-Posta: furkanyilmaz89@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-9204-9180](https://orcid.org/0000-0002-9204-9180)

** Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir

E-Posta: fgullupinar@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3661-7232](https://orcid.org/0000-0003-3661-7232)

Öz

Bilişim teknolojileri hayatımızı her geçen gün daha yoğun bir biçimde dijitalleşmektedir ancak bilişim alanındaki bu devasa gelişmeler bir yandan hayatımızı kolaylaştırırken bir yandan da beraberinde bazı önemli riskleri de getirmektedir. Bu açıdan, bilişim teknolojileri hem hayatımızı oldukça kolaylaştıran bir şekilde konforlu bir hayat sunarken, öte yandan bilişim teknolojileri her türlü suçun işlenebileceği olanak ve fırsatlar için potansiyel olarak güçlü bir mecra ve zemin haline gelmiştir. Bu çalışmada, Türk Ceza Kanunu ve diğer iç mevzuattaki bilişim suçlarına ilişkin hükümler incelenerek, başta internet kanunu olarak bilinen 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ele alınarak toplum üzerindeki etkileri sosyolojik açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır. Bilişim suçları ile ilgili ceza kanunları kriminolojik ve sosyolojik sonuçları ve etkileri açısından incelenerek, bazı maddelerdeki dikkat çeken eksiklikler, bilişim suçlarının işlenmesini caydırma konusundaki yeterlilikleri ve yetersizlikleri açısından ele alınmıştır. Çalışmada, kanunların sosyolojik olarak ne tür ihtiyaçları karşılayabildikleri ve yaşanan olgular karşısındaki zayıflıkları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Son olarak, bilişim suçlarının hukuksal ve sosyolojik açıdan nasıl önenebileceğine ilişkin bir takım önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim suçu, ceza kanunu, kriminoloji, suç sosyolojisi, Türkiye

¹ Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan “Türkiye’deki Bilişim Suçlarının Sosyolojik Bir Analizi: Tehditler ve Çözüm Stratejileri” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Criminological Evaluation of Cyber Crimes in Turkey: Analysis of Legal and Sociological Dimensions of Cybercrimes

*

Abstract

Information technologies encompass our lives in every aspect and our lives are becoming digitalized. However, these gigantic developments in the field of informatics make our lives easier and at the same time bring some important risks. In this respect, while information technologies provide a comfortable life in a way that makes our lives quite easy, on the other hand, information technologies have become a potentially strong medium and area for the opportunities where all kinds of crimes can be committed. In this study, the articles of the Turkish Criminal Code and other internal legislation on informatics were examined. The effects of the Law on the Regulation of Publications on the Internet and Combating Crimes Committed by Means of Such Publication, which are known as "The Internet Law", were analyzed from a sociological perspective. Criminal laws related to cybercrimes are examined in terms of their criminological and sociological consequences and effects, and some of the shortcomings that are noteworthy are discussed in terms of their competencies and inadequacies in deterring the committing of cybercrimes. In this study, what kind of the sociological needs can be met by the laws and weaknesses of the laws against the facts will be discussed in detail. Finally, some recommendations on how to prevent cybercrimes from a legal and sociological point of view are also included.

Keywords: *Cybercrime, penal code, criminology, sociology of crime, Turkey*

Giriş

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişimi, bu gelişmelere aynı hızda ayak uydurabilecek bir toplum yapısı geliştirme ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle bilişim teknolojilerinin gelişmesi sonucunda yaşanan ekonomik ve kültürel ve sosyal alandaki değişimler, toplumun her alanında değişimini beraberinde getirmektedir. Dijital iletişim alanındaki devrimler hayatımızı geri dönülmeyecek bir biçimde değiştirdi ve değiştirmeye devam ediyor. İnternet dünyası ve bilişim teknolojilerinde yaşanan değişimler, sosyal ilişkilerimizi doğrudan etkiliyor ve sosyal hayatımızı şekillendiriyor. Fikir ve ifade özgürlüğü internet sayesinde hiç olmadığı kadar gelişti. Bu yeni özgürlük alanı, bir yandan da dev bilgi deposu ve kayıt alanı olarak gelişimini sürdürmektedir. Küreselleşme süreci de bu alanı hem genişletmiş hem de karmaşık hale getirmiştir. Küreselleşme, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan, çok farklı anlam ve değerler yüklenen, çok farklı tanımlamalara ve nitelermelere konu olan kavramların başında yer almaktadır.

Kısacası, “dünyanın tek bir mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci” (Tutar, 2002, s.2) ifadesiyle tanımlanan küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması şeklinde değerlendirilmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında, bilişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, sanayi ekonomisi yerini bilgi ekonomisine bırakırken, ekonominin üçlü sacayağı olarak nitelendirdiğimiz üretim, tüketim, dağıtım ilişkileri ve ekonomik yapının tümü, bilgi temeli üzerine yeniden yapılanmış ve bilgi rekabetin temel faktörü durumuna gelmiştir (Tekin ve Çiçek, 2006).

Kültürel değişimler açısından bakıldığında, özellikle internet medyasının getirdiği özgür ve geniş alan, sosyal medyanın en büyük paylaşım alanı olmasını sağlamıştır. Bilişim teknolojilerinin gelişimi, aslında bir anlamda da toplumsal ilişkilerin ve yapılanmaların yeniden şekillenmesi şeklinde yorumlanabilir (Şehitoğlu, 2005). Her ne kadar internet üzerinden kurulan sanal gruplardaki ve cemaatlerdeki iletişimin ve ilişkilerin yüz yüze ilişkiler kadar sahici ve samimi olmadığı düşünülse de, güvensiz dışarı yerine, güvenli evde kurulan ve sürdürülen ilişkiler günümüz toplumunda tercih sebebi olabilmektedir. Hatta şöyle ki, sanal cemaatler dışarıda bir ilişki kurmak için yeterli

fiziksel gücü olmayan yaşlılar ve sakatlar için de yeni fırsatlar sunabilmektedir (Bozkurt, 1999, s.68).

Özellikle tüm insanlık tarihi boyunca, gerçekleşmiş olan toplam teknolojik gelişmenin önemli bölümünün 20. yüzyıl içerisinde gerçekleştiği göz önüne alındığında, bilişim teknolojilerinin yarattığı etkiler; toplumsal yapının kırılganlığı ve geçişkenliği çatışmalara neden olabilmektedir (Çubukçu, 2010).

Bilişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi sonucunda internet faydalarının yanı sıra art niyetli kişilere ulaşılması kolay, izlerinin diğer suçlara göre daha zor bulunacağı, sanal bir suç işleme ortamı sunmuştur (UNESCO, 2004). Teknolojiye bağlı olarak bilişim alanına kazandırılan her türlü araca bağlı olarak işlenen suç şekilleri de sürekli gelişmektedir. İnternetin özellikle hukuksal alanda pek çok davranış şekilleri ile birlikte yeni sorunları da beraberinde getirdiği söylenebilir (Özberk, 2002, s.101).

Siber suçlar ya da bilişim suçları yaygın olarak; sahte internet siteleri (phishing², pharming³ amaçlı) oluşturma, kişilerin şifreleri ve kullanıcı bilgileri ele geçirme, web sitelerine ve sunucularına yönelik saldırılar düzenleme (defacement-bozma), virüs taşıyan e-postalar (spam mail) yollayarak elektronik saldırılar yapma şeklinde gerçekleştirilir. Mağdurun bilgisi ve rızası dışında ele geçirilen şifre, kullanıcı adı, resim, görüntü gibi bilgi ve dokümanlar şahsa karşı; karalama, şantaj gibi suçları işlemek üzere kullanılır.

Bilişim suçlarının kendine özgü niteliği nedeniyle fail kurbanlarından fiziksel olarak uzaktadır ama aynı zamanda işlenen fiilin suç olup olmadığı geleneksel suçlarda olduğu gibi siyah ve beyaz ayrımından ziyade gri alan içerisinde kalmaktadır (Seymour, 2013, s.27). Failler bu eylemi gerçekleştirirken kasıtlı hareket etmektedirler ve belirli bir amaca yönelme içerisindeyler. Ancak, çoğu suç faillerinin genellikle geleneksel suçlarla ilgili bir sabıkaları yoktur.

Imhof'un (2010, s.97) da işaret ettiği üzere, internet bilişim suçlarının faillerine, güç eksikliklerini kapatabilecekleri fırsatları sunmaktır. Örneğin, basıkıcı bir ülkede bir hacker internet erişimine sahip olabilmektedir ve bunu, uygulayabilecekleri kontrol miktarını arttırarak kontrol oranını arttırabileceği

²Phishing (password harvested fishing): başka bir internet sitesini taklit ederek, o siteye kullanıcı tarafından girilen parolaları ve diğer bilgileri elde etmek.

³Pharming: kullanıcıya ait parolaları ve diğer bilgileri elde etmek için hedefin DNS ayarları değiştirilerek, ulaşmak istediğinden farklı bir siteye yönlendirmek.

bir araç olarak görmektedir. Genel olarak, bir birey, zararlı yazımları diğer makineleri kontrol etmek amacıyla geliştirerek, mesela botnet yaratarak, saldırgan davranışlarda bulunabilir. Eğer bu birey çok büyük bir botnet yarattırsa çok fazla güce sahip olabilir. Eğer yeterince güçlü olursa büyük organizasyonlarda iletişim altyapılarını kapatmamak için bu şirketlerden dilediklerini isteyebilir. Bunu isteyebilecek güçte olmak veya bu gücün farkında olmak onların kendilerinin kontrol duygularını önemli ölçüde arttırabilir.

Bilişim alanında suçların en önemli özelliği suçlu ile mağdur arasında mekânsal mesafenin bulunmasıdır (Öztürk, 2007, s.16). Ayrıca, bilişim teknolojisinin işleyiş tarzı sebebiyle, suç çoğu zaman birçok ülkeyi ilgilendirebilmektedir (Berber, 2004, s.151). Bilişim suçları da, terörist faaliyetler, kaçakçılık, insan ticareti, organize suçlar gibi sınır aşan niteliktedir.

Ceza kanunlarının mülkiliği ilkesinin genel ilke olması, evrensellik ilkesinin ise çoğu ülkede mülkilik ilkesine göre tali ve tamamlayıcı nitelik göstermesinden dolayı bilişim suçlarının soruşturma ve kovuşturulması için uluslararası işbirliğini sağlayacak düzenlemeler hayati önem taşımaktadır (Topaloğlu, 1997, s.19). Bilişim suçlarının gelişimine ilişkin olarak yapılacak olan temellendirme de “internet ile sunulan hizmetin ulusal sınırları aşarak herhangi bir kitle haberleşme aracına kıyasla daha fazla etki yapması” bilişim suçlarının kapsamını bir hayli genişletmiştir (Gercke, 2009).

1981 yılında AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu şimdiki adı ile Avrupa Birliği-AB) tarafından düzenlenen “Bilgisayarlaşan Toplumda İhlaller” adlı toplantıda belirlenen kavramlar, günümüzde de geçerliliğini ilk günkü öneminde korumaktadır (Akıncı ve diğerleri, 2004, s.171). 1985 yılında Avrupa Topluluğu Suç Problemleri Komitesi, bünyesinde, bilişim suçları alanında çalışmalar yapması ve üye devletlere tavsiye bulunması amacıyla bir alt komisyon oluşturulmuş (Yazıcıoğlu, 1997, s.131, Akıncı vd., 2004, s.171), yine aynı yıl içerisinde Milano’da 7’ncisi düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Toplantısında bilgisayar suçlarının sonuçları tartışılmıştır (Yazıcıoğlu, 1997, s.19).

Ancak bilişim suçları konusunda şu ana kadar yapılan en etkin hukuki düzenlemenin, Avrupa Konseyi tarafından 23 Kasım 2001 tarihinde imzaya açılan Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi olduğu söylenebilir. Hazırlanan sözleşmenin hedefi “ortak bir ceza politikasının oluşturulması ile toplumun siber suça karşı korunması, özellikle gerekli mevzuatın kabul edilmesi” ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesidir. Türkiye, Avrupa Konseyi Siber

Suçlar Sözleşmesine 10 Kasım 2010 tarihinde imza koyarak taraf olduğu hâlda, Sözleşmeyi iç hukukun parçası hâline getirecek işlemleri tamamlayıp, Sözleşmeyi iç hukuka aktaramamıştır. 22 Nisan 2014 tarihinde mecliste yürürlüğe girmiştir, ancak sözleşmenin iç hukuka entegrasyonunda ve uygulanmasında sıkıntılar devam etmektedir. Bilişim suçlarının tarihsel gelişimine baktığımızda yaklaşık 40 yıllık süre içerisinde bu duruma gelinmiştir. Bilişim suçlarının bu kadar önemli olarak kabul edilmesinin bir diğer sebebi geçmişinde meydana getirdiğı tehlikelerdir.

Toplumun Dijitalleşmesi

Castells'in de işaret ettiği üzere (2013, s.1), bilgiyi temel alan teknoloji devrimi toplumun temel dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. İnternet ve iletişim teknolojilerindeki devrimlerle birlikte insanların iletişim biçimleri radikal bir biçimde değişmiştir. İnsanlar arası iletişimin mesafe tanımaksızın, çok boyutlu hale gelmesi sosyolojik bir varlık olan insan için hayatta büyük değişimlerin habercisidir. Deniz aşırı ülkelerden görüntülü konuşmak mümkün hale gelmiştir. On binlerce kilometre uzaklıkta bulunan bir veri saniyeler içinde başka mekânlara aktarılabilir. İnternetin sahip olduğu bu imkânların yanında günlük hayatımıza ilişkin birçok ihtiyacımızı da gidermekteyiz. İnternet üzerinden ödeme yapan, bilet alan, alışveriş yapan, sınava başvuran, araştırma yapanların sayısı günden güne artmaktadır.

2008'den beri Türkiye'de faaliyet gösteren E-devlet uygulaması da bu dijitalleşen hayatımızın bizlere sunduğı kolaylıklardan. Vatandaşlar E-devlet uygulaması sayesinde devletle ilgili işlerini internet üzerinden takip edebilmektedir. Vatandaşlar kişisel bilgilerine ilişkin sorgular yapabilmektedir E-devlet olanakları sayesinde yaklaşık 44 milyon kullanıcıya 625 kurumdan toplam 4905 hizmet sunulmaktadır.⁴

Kısacası hayatımıza bilişim her gün daha fazla girmekte ve hayatımız bir bakıma dijitalleşmektedir ancak bilişim alanındaki bu devasa gelişmeler bir yandan hayatımızı kolaylaştırmakta bir yandan da beraberinde bazı riskleri de getirmektedir.

⁴<https://www.turkiye.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.09.2019)

Dijitalleşen Türkiye

Türkiye’deki bilişim teknolojileri alışkanlıklarına ilişkin TÜİK tarafından yapılan hane halkı araştırması yapılmıştır. 16 - 74 yaş aralığındaki bireylere yapılan 2018 yılındaki bu araştırmanın sonuçları ise şu şekildedir.⁵

Bilgisayar kullanma oranı %59,6 olup, erkeklerde %68,6 iken kadınlarda %50,6 olmuştur. İnternet kullanımı ortalama %72,9 iken, erkeklerin %80,4’ü internet kullanmaktadır. Kadınların oranı ise %65,5’dir. Türkiye genelindeki internet erişimi olan hanelerin oranı %83,8’dir. Cep telefonu veya akıllı telefona sahip olan hanelerin oranı %98,7 iken, %19,2’sinde masaüstü bilgisayar bulunmaktadır. Ayrıca %28,4’ünde tablet bilgisayar ve %32,1’inde ise internete bağlanabilen televizyon bulunmaktadır.

TÜİK, 2019 yılında ise 16 - 74 yaş aralığındaki bireylerin yanı sıra 06 – 15 yaş arasındaki çocukları da araştırmaya dahil etmiştir. Bu veriler ışığında elde edilen veriler ise şu şekildedir.⁶

İnternet kullanımı ortalama %75,3e çıkmışken, erkeklerin %81,8’i internet kullanmaktadır. Kadınların oranı ise %68,9’dur. Türkiye genelindeki internet erişimi olan hanelerin oranı %88,3’tür. Cep telefonu veya akıllı telefona sahip olan hanelerin oranı %98,7 iken, %17,6’sinde masaüstü bilgisayar bulunmaktadır. Ayrıca %26,7’sinde tablet bilgisayar ve %37,7’ünde ise internete bağlanabilen televizyon bulunmaktadır.

Son olarak, bilgisayar kullanmaya başlama yaşı ortalama 8 olarak tespit edilmiştir.⁷ Bu da teknolojinin git gide hayatımızın her alanında bizi içine almaya başladığının bir başka göstergesidir.

Bilişim Suçu Faillerini Suç İşlemeye İten Nedenler

Bilinen ilk bilişim suçu, 18 Ekim 1966 tarihli Minneapolis Tribune’de yayınlanan “Bilgisayar uzmanı banka hesabında tahrifat yapmakla suçlanıyor” başlıklı makale ile kamuoyuna yansımıştır (Kurt, 2005: 157). Bilişim suçunun

⁵Türkiye’nin İnternet Kullanım Alışkanlıkları - TÜİK 2018 <https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/turkiyenin-internet-kullanim-aliskanliklari-tuik-2018> (Erişim tarihi: 10.03.2019)

⁶Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 (Erişim Tarihi: 10.03.2019)

⁷<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15866> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

failleri çeşitli nedenlerle bu suçları işlemektedirler. Bu nedenleri suçun önce-
sindeki kişisel nedenler ve suç sonrasındaki nedenler ceza almama inancı ola-
rak iki kategoride ele alabiliriz.

Suç öncesi nedenlere bakıldığında, bu suçu işlemedeki amaç her ne kadar
maddi menfaat sağlamak gibi gözüke de; birçok diğer sebep de bu suçun
işlenişinde etkili olabilmektedir. Maddi çıkarın ötesinde özellikle bilişim suç-
larının kanunda tanımlanmış olan eylemlerine bakarsak, “yalnızca kişisel bir
zevk almak ve tatmin olmak, yapabildim diyebilmek için hareket eden bili-
şim korsanlarının hukuka aykırı olarak verileri ele geçirmek gibi çeşitli ey-
lemlerin” (Dülger, 2013, s.119) cezalandırılması amacı güdüldüğü görülmek-
tedir.

Jordan ve Taylor (2010, s.231), korsanların bilgisayar ve ağlarına duydukları
ilgi ve meraktan dolayı bu suça meyil ettiklerini ileri sürmüştür. Hatta bu
merak duygusunun normal yaşantılarındaki heyecanlarından çok daha bas-
kın olduğunu daha fazla heyecan vermesi sebebiyle çevrimiçi fiiller gerçek-
leştiğini belirtmektedir.

Clough ise bilgisayar korsanı için verinin içeriğinin bilinmesinden ziyade
veriye ulaşılabilmesi daha önemli olduğunu ileri sürmüştür (aktaran Dülger,
2013, s.119). Bunun göstergesi olarak da Zone-h gibi internet sitelerinde kor-
sanlar tarafından hacklenen sitelerin duyurularının yapılıyor olması sayılabi-
bilir. Bu şekilde fail kendini ispatlamış olmakta ve bu alanda popülarite kazan-
maya çalışmaktadır. Aslında bu pek çok korsan için en önemli motivasyon-
dur. Bu şekilde topluluk içinde kabul görülür ve hiyerarşide daha üst pozis-
yona gelebilir (Jordan ve Taylor, 2010, s.231). Eğer ki, siber saldırıya maruz
bırakılan hedef, CIA (Central Intelligence Agency) gibi ulusal veya uluslara-
rası arenada önemli bir yerde ise güç sahibi olabilmenin çekiciliği daha da
dikkate alınması gereken bir faktördür. Açılımı Merkezi İstihbarat Teşkilatı
olan CIA’in korsan saldırılar sonucu açılımı Merkezi Budalalık Teşkilatı olan
CSA (Central Stupidity Agency) ye çevrilmesi bu güç hevesinin bir gösterge-
sidir (Jordan ve Taylor, 2010, s. 221).

Hactivizm de ise; hackleme eylemleri siyasi veya ideolojik bir amaç doğ-
rultusunda gerçekleştirilmekte, bu ses getiren eylemler vasıtasıyla propa-
ganda yapılmaktadır. Bu eylemlerde hedefler genellikle kamu kurumlarına
veya dünya çapında faaliyet gösteren büyük şirketlere ait internet siteleri ola-
bilmektedir.

Siber terörizm kavramı ise, terör amaçlı eylemlerin bilişim yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmesine denilmektedir. Özcan ise siber terörizmi “bilgi sistemleri doğrultusunda elektronik araçların bilgisayar programlarının ya da diğer elektronik iletişim biçimlerinin kullanılması amacıyla ulusal denge ve çıkarların tahrip edilmesini amaçlayan kişisel ve politik olarak motive olmuş amaçlı eylem ve etkinlikler” olarak tanımlamıştır (aktaran Dülger, 2013: 158). Bu eylemlerdeki amaç silahlı terör eylemlerinde olduğu gibi halk içinde korku ve panik yaratarak devlete ve kamu kurumlarına olan güvenin sarsılması amaçlanmaktadır.

Kimi zamanda bu suçun failleri yaptıkları eylemleri iyi niyetli olarak yaptıklarını düşünmekte, sadece sistemin açığını göstermek için yaptıklarını iddia etmektedirler. Bu şekilde iyi niyetli olup herhangi bir zarar vermek istemeyenlere ‘beyaz şapkalı hacker’ denilmektedir. Bunun tam tersi kastla hareket edenlere ise ‘siyah şapkalı hacker’ denilmektedir. Her iki kast ile hareket edenlere ise ‘gri şapkalı hacker’ denilmektedir.

Suç sonrasındaki nedenler ele alındığında ilk öne çıkan yaptıkları işte uzman olduklarına inanmalarından dolayı asla yakalanmayacaklarını sanmaktadırlar ve “bilgisayarlar, daha önce hiçbir suçta görülmemiş bir biçimde suçu işleyenlere, kimliklerini gizleme imkânı sunmaktadır...” (Karagülmez, 2005, s.51). Kanundaki cezai karşılıklarının diğer suç tiplerine göre daha hafif oluşu da yakalandıklarında alacakları cezalardan çekinmemelerine sebep olmaktadır.

Soruşturma ve kovuşturma aşamasında delil toplama eylemlerinin oldukça zor olması, yeterli delil elde edilmesinin çok güç olacağı kanaati uyandırmaktadır. Doğru faile ulaşılsa bile fail kendisinin de mağdur olduğu, kendisine ait kimlik, kullanıcı, IP (Internet Protocol) bilgilerinin kullanıldığını iddia edebilmektedir. Çünkü bu alanın ne kadar suiistimallere açık olduğunu gayet iyi bilmektedirler.

Öte yandan failin soruşturma yapan kolluk birimlerinin bilgi ve becerilerinin düşük olduğuna ve bu yüzden kendisine asla ulaşamayacaklarına inanması işledikleri suç sonunda herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacaklarına olan güvenlerini daha da artırmaktadır.

Bilişim Suçu Faillerinin Özellikleri

Günümüzde hemen herkes teknolojik cihazları bir şekilde kullanabilmektedir. Hatta akıllı telefonlar sayesinde her zaman yanı başında ve hayatın en mahrem anlarına dahi teknoloji girebilmektedir. İnsanların bunları kullanabilmek için belirli bir düzeyde teknolojik bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Ama bu gereken bilgi temel düzeyde olmaktadır. Çünkü artık teknolojik şirketler kullanıcı dostu ara yüzler (user-friendly interface) kullanarak kullanıcıları teknik kısımdan olabildiğince uzak tutmak istemektedir. Hatta bu seviye olabildiğince aşağı çekilmeye çalışılmış, kullanılan ara yüzler için aptal dostu ara yüz (idiot-friendly interface) kavramı dahi ortaya çıkmıştır.

Bilgisayar veya diğer teknolojik cihazları kullanabilen herkes bu suç için fail olamaz, teknoloji konusunda günlük yaşantı ihtiyacının ötesinde bir bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Bilişim suçlarına ilişkin yapılan araştırmalar bilişim suçu faillerinin genellikle; genç, eğitilmiş, teknik yeteneğe sahip ve agresif olduğunu ortaya koymuştur (Karagülmez, 2005, s.51).

Öte yandan kişisel bilgisayarların yaygınlaşmasıyla, bilişim suçu için kullanılan araçlar da yaygınlaşmış ve internetteki açık kaynaklardan ulaşmak ve video içeriklerinden anlayarak kullanmak, konuyla ilgilenen kişilerin yatkınlık düzeyine göre giderek kolay hale gelmektedir. Ama verilere ulaşmak ne kadar kolay olursa olsun bu fiilleri gerçekleştirmek için günlük kullanıcı bilgisinden fazlası gerekmektedir.

Özellikle örneğin hedef alınan banka veya kamu kurumları gibi yüksek düzeyde güvenlikle korunan sistemlere erişmek için ise gereken bilgi düzeyi en üst seviyededir. Kişisel bilgisayarların kullanımıyla birlikte bu tip sistemlere yapılan müdahaleler içeriden gerçekleşmekten daha çok dışarıdan yapılan yetkisiz erişimlerle meydana gelmeye başlamıştır (Dülger, 2013, s.122).

Bilgisayarlar ve teknolojik gelişmelerle ilgili ileri düzeyde bilgi ve beceri ya da ortalamanın üzerinde yatkınlıklarının bulunması failerde görülen başlıca özelliklerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra Ksander bu özelliklerine meraklı olmayı, detaylarla ilgilenmeyi, kendi meslek veya tutkularıyla ilgili problem veya sıkıntılı konuları çözmeyi, sezgiye dayalı düşünmeye yönelmeyi ve zor konularda orijinal çözümler üretmeyi eklemiştir (aktaran Karagülmez, 2005, s.51).

Ayrıca korsanlar için erkek baskınlığı durumu mevcuttur. Genellikle toplu olarak hareket ederler ve en önemli motivasyonlarından biri de bu topluluktur. Gizliliğe önem verirler; ancak bu iki yönlüdür. Hem yakalanmamak için gizli kalmak, hem de popülerite ve bilginin yayılması için alenilik. Bir korsan grubu üyesi olan Zoetermeer “bilgisayar korsanlığı kendisi bir ödül sayılır, çünkü bazen size gerçekten heyecan verir. Ancak deneyimlerinizi başkalarıyla paylaşırsanız sizi çok daha fazla tatmin eder ve tanınmanızı sağlar... Bu grup olmasaydı işletim sistemlerine girmek için ekran başında bu kadar vakit geçirmem imkânsızdı.” (Jordan ve Taylor, 2010, s.227).

Fail özelliklerine ilişkin ülkemizde yapılmış en kapsamlı çalışma Eriş tarafından gerçekleştirilen Türkiye’de Hacker Kültürü isimli doktora tezinde 258 hacker ile yaptığı görüşmedir. Bu görüşmeler sonucunda failer için ön plana çıkan özellikler, genellikle erkek oldukları, 14 - 21 yaş aralığında ve genellikle öğrenci oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Gelir düzeyleri orta alt seviyede ve eğitimi düzeyi ise lise ve üniversite düzeyindedir (Eriş, 2011).

Eriş’in de belirttiği üzere (2011) özellikle ülkemiz hackerlarının diğer ülke hackerlarından ayıran motivasyonu ise ülkü, milliyetçilik, din gibi faktörlerdir. Dünya genelinde özgürlük ve anarşist motivasyonlar ön plandayken; Türkiye’de ise bilakis milliyetçilik ve muhafazakârlık temel saikler durumundadır.

Bilişim suçu faillerinin özellikleri, caydırıcılıktan etkilenmelerine göre ele alındığında şu şekilde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bilişim suçu faileri kendilerini bu işin uzmanı olarak gördükleri için, caydırıcılıktan etkilenmeleri düşüktür. Çünkü genelde bilişim suçlarıyla mücadele eden görevlilere kıyasla kendilerinin bilgilerini oldukça iyi olduğuna inanmaktadırlar. Riske atıkları şeyler ne olursa olsun yakalanma risklerinin diğer suçlara kıyasla daha düşük olmasından dolayı caydırıcılıktan etkilenme oranları düşüktür. Hackerların yaş ortalamasınının 14 - 21 yaş arasında olduğu ve genel itibarıyla bilişim suçu faillerinin yaş ortalamalarının düşük olduğu bilindiğinden, yine yaşlılara göre caydırıcılıktan etkilenmeleri oranı düşüktür. Ayrıca, failerin büyük çoğunluğunun erkek olmasından dolayı da kadınlara göre caydırılmaya yönelik faktörlerden etkilenmeleri düşüktür. Sosyoekonomik durumları genelde geleneksel suçlardaki gibi düşük değildir. Bu özellikleriyle caydırılma oranları yüksektirler. Genel itibarıyla bilişim suçu faileri özellikleri caydırıcı etkinin çok fazla etkili olmadığı bir profil çizmektedir.

Türk Ceza Kanununda Bilişim Suçları

Bilişim suçları 5237 sayılı yeni TCK'da, Bilişim Alanında Suçlar ve Özel Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar bölümlerinde ele alınmıştır. Bu bölümlerde düzenlenen suçlara konu olan fiiller özellikle bilişim sistemleriyle işlenebilir ve genellikle günümüzde bilişim sistemleri dışında işlenebilme olanakları çok kısıtlıdır. Dolayısıyla klasik suçların yanında yalnızca bilişim suçu olarak nitelendirilebilecek suç tipleri de ortaya konulmuştur. Sayılan suçlarla beraber, TCK'nun farklı bölümlerinde bilişim sistemleriyle işlenebilmesi mümkün olan suç tiplerine yer verilmiştir. Ancak yeni suç işleme modellerinin ve gelişen teknolojinin sıkça görülmesi nedeniyle bu tür suçlar arasında net ve kesin bir ayırım yoktur.

Bilişim suçları ile ilişkili olan mevzuat; bilişim suçları, Türk Ceza Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Kaçakçılık ile Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu olmak üzere beş ana başlık altında toplanmış ve ilgili başlıklar altında aşağıdaki gibi listelenmiştir.

Kanunda ele alınan bilişim alanındaki suçlar şunlardır:

- ❖ TCK (Türk Ceza Kanunu) (Bilişim Suçları)
 - MADDE 243. Yetkisiz erişim –Sisteme girme
 - MADDE 244. Hacking, verileri engelleme, bozma, değiştirme, yok etme
 - MADDE 245. Kredi kartı ve bankaya karşı işlenen suçlar.
 - MADDE 246. Tüzel kişiler hakkındaki tedbirler

- ❖ TCK (Bilişim Vasıtalı Suçlar)
 - MADDE 124. Haberleşmenin engellenmesi
 - MADDE 125. Hakaret
 - MADDE 132. Haberleşmenin gizliliğini ihlal.
 - MADDE 133. Kişiler arası konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması.
 - MADDE 135. Kişisel verilerin kaydedilmesi.
 - MADDE 136. Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme.
 - MADDE 138. Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme.

- MADDE 142. Nitelikli hırsızlık.
- MADDE 158. Nitelikli dolandırıcılık.
- MADDE 226. Müstehcenlik.

- ❖ Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
 - MADDE 71. Manevi haklara tecavüz.
 - MADDE 72. Mali haklara tecavüz.
 - MADDE 73. Diğer suçlar.

- ❖ Ceza Muhakemesi Kanunu
 - MADDE 134. Bilgisayarlarda, bilgisayar programlarında ve kütüklerinde arama, kopyalama ve el koyma

Bilişim alanında suçlar açısından Türk Ceza Kanununun 243, 244 ve 245. maddelerinin değerlendirilmesi

TCK gerekçesinin bilişim sistemi tanımı aslında bilişim sisteminden çok bilgisayar tarifine yakındır. Bilişim sistemi kavramı ele alınırken, daha geniş anlamda yorumlanmalı, bilgi işlemeye ve depolamaya yarayan her türlü donanımın yanı sıra farklı ülkelerde sunucuları bulunan bulut servisleri de bu kavram içinde ele almalıyız.

Bilişim sistemine girme

Türk Ceza Kanunu madde 243’teki hükümde;

Madde 243- (1) Bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına, hukuka aykırı olarak giren veya orada kalmaya devam eden kimseye bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.

(2) Yukarıdaki fıkrada tanımlanan fiillerin bedeli karşılığı yararlanılabilen sistemler hakkında işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranına kadar indirilir.

(3) Bu fiil nedeniyle sistemin içerdiği veriler yok olur veya değişirse, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. ibaresi yer almaktadır.

Birinci fıkrada korunan hukuksal değer Avrupa Siber Suç Sözleşmesi’nin 2. maddesinde “Her taraf, iç hukukuna uygun olarak, bir bilişim sisteminin

tamamına veya bir kısmına kasten ve haksız olarak erişimi suç haline getirmek için gerekli görülen yasal tedbirleri almayı kabul eder.” şeklinde de belirtildiği üzere bilişim sistemlerinin güvenliğidir.

24.03.2016 tarihinde gerçekleştirilen değişikliğe kadar Türk Ceza Kanunu’nda “... giren ve orada kalmaya devam eden kimseye...” şeklindeyken; Avrupa Siber Suç Sözleşmesi’nin 2. maddesinde ise “kasten ve haksız olarak erişimi” suç kılmaktadır. Yani bizim kanunumuzda ‘girme’ eyleminin tek başına bu suçu oluşturmadığı ancak ve ancak ‘orada kalmaya devam etme’ eylemiyle suçun sübuta ereceği anlaşılmaktaydı. Bu açıdan madde “suç = yetkisiz erişim + kalmaya devam etme” şeklinde formüle edilebilir, bunun anlamı da anlık yapılan yetkisiz erişimin suç sayılmaması gerektiğidir (Karagülmez, 2005: 167). Ancak yapılan değişiklikle “ve” tabiri yerine “veya” tabiri getirilerek bu husus düzeltilmiştir.

Maddenin ikinci ve üçüncü fıkrasında nitelikli halleri tanımlanmış, bedeli karşılığında yararlanılan sistemlere karşı işlenmesi halinde örneğin, bir internet sitesinin belirli bir ücret karşılığında müşterilerine sunmuş olduğu dergi, gazete vs. abonelik hizmetine yetkisiz erişim sağlayarak, sunuluna hizmetten yararlanmak eylemi bu suçun nitelikli halini oluşturacaktır. Ancak dikkat edilen nokta bu hal suçun artırıcı değil hafifletici

Aynı şekilde bu yapılan yetkisiz erişimden dolayı verilerin değişmesi veya silinmesi söz konusu olursa da bu suçun nitelikli hali olacak ve cezası artacaktır.

Dikkat edileceği üzere buradaki korunan değer sisteme sağlanan erişimle sınırlıdır. Bilişim sistemine girişlerin cezalandırılması için verilerin ele geçirilmesi şartı kaldırılmakta ve veri ele geçirilsin ya da geçirilmesin bilişim sistemine hukuka aykırı olarak girilmesi ve orada kalınmaya devam edilmesi yani bilişim sisteminin güvenliğinin ihlal edilmesi suç haline getirilmektedir (Dülger, 2013, s.319). Zaten verilerin ele geçirilmesine ilişkin Türk Ceza Kanunu’nun 135. maddesinde ‘Kişisel verilerin kaydedilmesi’ ve 136. maddesinde ‘Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme’ başlıkları altında daha ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir.

Bu maddede suç olarak belirtilen eylemin diğer bilişim suçlarından en büyük farkı, kendi başına en sık karşılaşılan bilişim suçu olduğu gibi, diğer bilişim suçları için de araç niteliği taşımaktadır. “bu eylem öğretide geleneksel suçlardaki konut dokunulmazlığının ihlali suçuna benzetilmektedir. Bu suç yalnızca hedeflenerek gerçekleştirilebileceği gibi, bilişimle ilgili olsun ya da

olmasın başka bir suç işlemek için ‘araç suç’ olarak da işlenebilir. Bu yönüyle hukuka aykırı erişimin konut dokunulmazlığı suçuna daha fazla benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir.” (Erdoğan, 2012’den aktaran Dülger, 2013, s.321).

Sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme

Türk Ceza Kanunu’nun 244. madde hükmünde:

Madde 244- (1) Bir bilişim sisteminin işleyişini engelleyen veya bozan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Bir bilişim sistemindeki verileri bozan, yok eden, değiştiren veya erişilmez kılan, sisteme veri yerleştiren, var olan verileri başka bir yere gönderen kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Bu fiillerin bir banka veya kredi kurumuna ya da bir kamu kurum veya kuruluşuna ait bilişim sistemi üzerinde işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) Yukarıdaki fıkralarda tanımlanan fiillerin işlenmesi suretiyle kişinin kendisinin veya başkasının yararına haksız bir çıkar sağlamasının başka bir suç oluşturmaması halinde, iki yıldan altı yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.

Maddenin ilk iki fıkrasında hangi eylemlerin bu suçu oluşturacağı belirtilmiştir. İlk fıkrada sistemi korumayı hedeflerken, ikinci fıkrada korunan değer sistemin içindeki verilerdir. Bu açıdan bakıldığında ilk fıkrada soyut yazılım ve veri gibi değerlerin yanında, bunu muhafaza eden sistemlerin somut yani donanımsal özelliklerinin de korunduğunu görmekteyiz.

Dülger bu kanun maddesiyle korunan değerini önemini şöyle açıklamıştır:

Günümüzün modern yaşam düzeninin ana konularını oluşturan ekonomi, sağlık, eğitim, bilimsel araştırmalar, idare, savunma gibi pek çok yaşamsal alanda bilişim sistemleri vazgeçilmez alanlar olmuşlar, bu alanların pek çok yerinde geri dönülmez şekilde insanların yerini almışlardır. Bu nedenle bilişim sistemlerine ve içerdiği verilere karşı yapılan saldırılar sonucu bu sistemlerin geçici süreyle de olsa çalışmaması çok büyük zararlara neden olabilmektedir. Özellikle çok iyi üretilmiş bilişim virüsleri, kurtçuklar, Truva atları gibi zarar verici yazılımlar bilişim ağlarında geometrik hızla yayılarak bunları hazırlayan ve verilere zarar vermek amacıyla sanal alana sokan faillerin dahi öngörülmediğinden daha fazla zarara yol açabilmektedir. Benzer bir şekilde web

sitelerini çökertmek için DDoS saldırıları gibi eylemler pek çok kamu hizmetinin alınmasını önleyebilmekte ya da saldırıya uğrayan siteyi kullanan şirketin ticaret yapmasını engelleyebilmektedir. Yasa koyucu da bu büyük tehlikeyi öngörerek sisteme ve/veya verilere zarar verme eylemlerini bu maddeyle suç haline getirmiştir. (Dülger, 2013, s.386).

Bu suçun gerçekleşmesini sağlayan eylemler ele alındığında, birinci fıkrada "... engelleyen veya bozan ..." ibaresi geçmektedir. Bilişim sisteminin işleyişini engellemek ile kast edilen sistemin faaliyetlerini geçici veya sürekli olarak durdurmasına sebep olmaktadır.

Engel olma fiili bilişim sisteminin geneline yönelik olabileceği gibi, onun çalışmasına destek olan, katkı sağlayan başka bir unsura da yönelik olabilir. Bu diğer unsura yapılan müdahalenin suça konu olan bilişim sisteminin işleyişini kısmen veya tamamen engellemiş olması bu suçun oluşması için yeterlidir (Karagülmez, 2005, s.188).

Bozma eylemi ise, aslında bilişim sisteminin kendisinin veya alt unsurlarından birinin yapılan yetkisiz müdahale sonucu zarar görmesi ve bunun neticesinde de sistemin genelinde sağlıklı çalışma meydana gelmesidir. Aslında nihai olarak bu eylem de bir engellemedir. Karagülmez (2005, s.189)'in de dediği gibi Türk Ceza Kanunu'nun 244. maddesinde 'bozan' ibaresi kullanılmadan da, sadece 'engelleme' ibaresi ile yetinilebilirdi. Çünkü sistemin bir kısmının veya tamamının bozulması aynı zamanda sistemin bir kısmının veya tamamının işleyişini engelleyeceğine göre bu sonuca varılması mantıklıdır.

Suçun işleniş amaçları ele alındığında, ilk fıkranın ikinci fıkradan en büyük farkı, veri kavramından ziyade sistem kavramının ön planda tutulmasıdır. İçindeki veriyi göz ardı ederek sistemlerin işleminin engellenmesinde amaç ne olabilir? Aslında bu kanun maddesinde genellikle doğrudan maddi menfaat temini için ileride daha detaylıca ele alınacak olan ikinci fıkranın sübuta ermesi daha olasıdır.

Birinci fıkradaki suçun bilişim sisteminin işleyişinin engellenmesi veya bozması fiilinin doğrudan maddi menfaat temini odaklı olmadığından dolayı, gerçekleştirilmesinin en büyük sebebinin 'prestij' ya da 'sesini duyurmak' olduğunu söyleyebiliriz. İnternet sitelerinin de bir bilişim sistemi olduğunu düşünürsek, sırf internet site hacklemelerinin duyurulduğu internet si-

telerinin varlığı, bu suçun gerçekten de ‘prestij’ maksatlı yapıldığının göstergelerinden biridir. Dünya çapında veya ulusal çapta önemli şirketlerin internet siteleri ya da devlete ait kurumların internet siteleri hacklenerek, siyasi ya da ideolojik mesajların verilmesi olayı yani ‘sesini duyurma’ maksatlı bu suçun işlenmesi de sıklıkla meydana gelmektedir. Bu maksatla gerçekleştirilen bu olaya hack ve aktivizm kelimelerinin birleşiminden oluşan ‘hacktivism’ denilmektedir.

Diğer sebepler ise kişinin kendini deniyor olması, eğlence maksatlı ve ticari kaygılarla yapılan hedef şirketin itibarına zarar vermek amaçlı saldırılardır.

Bu maddenin ikinci fıkrasında ise verilerin bozulması, yok edilmesi, değiştirilmesi, erişilmez kılma sisteme veri yerleştirilmesi ve verileri başka yere gönderilmesi suçları yer almaktadır. Burada korunan veriler ve verilerin güvenliğidir. Ancak bu kanun maddesinde kast edilen veri, sistemin işleyişine doğrudan etkisi olmayan veriler olduğu ilk fıkradaki eyleme göre daha az ceza gerektirmesinden anlaşılmaktadır. Benzer görüşte Erdoğan da (Dülger, 2013: 389) “... bir bilişim sisteminde yer alan her veri, sistemin işleyişini bozmayacağı ve engellemeyeceği için 1. fıkradaki suça nazaran daha az ceza ile cezalandırılmaktadır. Dolayısıyla bu suç tipiyle de verilerin varlığı, düzgünlüğü, doğruluğu ve erişilebilirliği korunmaktadır. ...bir başka deyişle 2. fıkra ile sistemin içinde yer alan; ancak sistemin yapı taşı olmayan veriler korunmaktadır.”

Maddenin 4. fıkrasında kişinin kendisinin veya başkasının yararına haksız bir çıkar sağlamasının başka bir suç oluşturmaması halinde ibaresi geçmektedir. Bu eylemin gerçekleşmesinde kasıt genellikle verilere ve bu sayede de verilerin sahibine zarar vermek olabileceği değerlendirilmektedir. Çünkü bu verilerin maddi değere sahip para veya ona eş değer olabilecek kredi, kontör vs. hakkında işlenmesi durumunda Türk Ceza Kanunu’nu 142/2-e bendinde geçen bilişim sistemine girmek suretiyle nitelikli hırsızlık suçunu oluşturacağı, aynı şekilde elde edilen verilerin kişisel veri niteliğinde olması durumunda ise kanunun 136. maddesindeki Verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme suçunu oluşturacağı değerlendirilmektedir. Ancak Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından manyetik telefon kartlarının üzerindeki verilerin değiştirilerek herhangi bir ücret ödemeksizin ankesörlü telefonların kullanılmasını bu suç kapsamında değerlendirmesine yönelik 2007 yılındaki kararın gerekçesinde:

Sanığın telefon kulübelerinden topladığı kredisi bitmiş telefon kartlarına barkod ve manyetik bant yapıştırmak suretiyle kontör yükleyip bunları diğer sanık S. T. ile birlikte katılan Kurum' ait kulübelerde bulunan telefon cihazlarına sokup kullandıkları, bu yöntemle kısa süre içinde toplam 35210 kontörlük görüşme yapıldığı dosyadaki kanıtlardan anlaşılmaktadır...

Ankesörlü telefonlar, manyetik kart, kredi kartı ve smart kart ile çalışan hizmet telefonlarıdır. Bu telefonlar katılan Kurum tarafından ücretsiz olarak meydanlar, hastaneler, terminaller, garlar, limanlar, metro istasyonları, askeri tesisler, toplu konut alanları gibi halka açık yerlere tesis edilmekte, ARMS olarak adlandırılan merkezi bilgisayar sistemi ile yönetilmektedir. ARMS sisteminin suçun işlendiği bölgede hizmet veren ve kendisine bağlı olan 200 adet D-3 manyetik kartlı ankesör makinesinin çalışma bilgilerini, (kullanılan kontör miktarı, manyetik karta ait barkot numaraları, görüşen ve görüşülen bölgeler ve numaralar, görüşme saati ve süresi vs.) bünyesinde topladığı anlaşılmaktadır. Nitekim kopyalama yapılan manyetik kartların barkod numaraları dahi bu sayede tespit edilmiştir. Suç tarihinde kullanılan sistemin işleyiş biçimine gelince, bu sistemin kullanılabilmesi için iki unsura ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi, manyetik telefon kartı, diğeri ise kontör olarak adlandırılan kredidir. Bunlara sahip olunmadan, bir bilgi işlem biriminin parçası olan ve ARMS denilen sisteme bağlı bulunan ankesörlü makinelerden, Kurum'ca acil durumlarda kredisiz görüşme yapılabilmesine olanak sağlanmış bulunan sınırlı sayıdaki numara dışında görüşme yapılabilmesine olanak yoktur. Bu sistemde, manyetik kart üzerindeki barkodu okuyan makine, manyetik kart üzerinde kullanılmış kredi bilgileri bulunmadığı takdirde, okuduğu kartın kredi sınıflandırma özelliklerine göre 100, 60 veya 30 kontör kredi yüklemesi yapmak suretiyle kullanıma hazır hale getirmekte, kullanım süresince yaptığı hesaplamaların sonucuna göre kalan kredi miktarını saptayıp manyetik karta işlemektedir. Başka ifadeyle sistem, makineye takılan karttaki verilerin alınıp değerlendirilmesi suretiyle işlemektedir.

Somut olayda sanığın, kredisi bitmiş olan manyetik telefon kartları üzerinde yaptığı değişikliklerle, sistemin verileri farkı algılamasını sağladığı veya başka bir deyişle sisteme farklı veri yüklediği, bu suretle bilgileri otomatik işleme tabi tutmuş bir sistemi yanaltıp boş manyetik karta kredi yüklemesini sağladığı, böylelikle hukuka aykırı yarar elde ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda, sanığın sabit olan eylemi, gerek suç tarihinde yürürlükte olan 765 sayılı Türk Ceza Yasası'nın 525 b maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen, bilgileri otomatik işleme tabi tutan bir sistemi kullanarak hukuka aykırı yarar sağlamak suçunu, gerekse suçtan

sonra yürürlüğü giren 5237 sayılı Türk Ceza Yasası’nın 244. maddesinin 4. fıkrasında yazılı suçu oluşturmaktadır...” (Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Kt. 19.06.2007; E.2007/6-136, k. 207/150’den aktaran Dülger, 2013, s.414).

Bu karardan da anlaşılacağı üzere, suçta konu müdahalenin sadece bilişim sistemine yönelik olma şartından ziyade, ona veri girişi yapan etkenlerdeki manipülenin de bilişim sistemine müdahale eylemi meydana gelecek ve bu sayede elde edilen menfaatin de bilişim sistemindeki verilerin değiştirilerek çıkar sağlama suçunu oluşturacaktır.

Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması

Türk Ceza Kanunu’nu 245. maddesinde:

1. Başkasına ait bir banka veya kredi kartını, her ne suretle olursa olsun ele geçiren veya elinde bulunduran kimse, kart sahibinin veya kartın kendisine verilmesi gereken kişinin rızası olmaksızın bunu kullanarak veya kullandırarak kendisine veya başkasına yarar sağlarsa, üç yıldan altı yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.
2. Başkalarına ait banka hesaplarıyla ilişkilendirilerek sahte banka veya kredi kartı üreten, satan, devreden, satın alan veya kabul eden kişi üç yıldan yedi yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.
3. Sahte oluşturulan veya üzerinde sahtecilik yapılan bir banka veya kredi kartını kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlayan kişi, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, dört yıldan sekiz yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.
4. Birinci fıkrada yer alan suçun;
 - a) Haklarında ayrılık kararı verilmemiş eşlerden birinin,
 - b) Üstsoy veya altsoyunun veya bu derecede kayın hısımlarından birinin veya evlat edinen veya evlâtlığın,
 - c) Aynı konutta beraber yaşayan kardeşlerden birinin,Zararına olarak işlenmesi hâlinde, ilgili akraba hakkında cezaya hükümlenmez.

5. (Ek: 6/12/2006 – 5560/11 md.) Birinci fıkraya kapsamına giren fiillerle ilgili olarak bu Kanunun malvarlığına karşı suçlara ilişkin etkin pişmanlık hükümleri uygulanır.” ibaresi geçmektedir.

Bu maddeyle korunan hukuksal değer, hırsızlık, dolandırıcılık, güveni kötüye kullanma ve sahtecilik suçlarında korunan hukuksal değerler ile aynıdır. Çünkü bu suç işleniş biçimine göre bu fiillerin birini veya birkaçını kapsayabilmektedir. Düzenlenen hırsızlık ve dolandırıcılık suçlarıyla malvarlığı, güveni kötüye kullanma suçuyla kişilerin birbirine duyduğu kişisel güven sahtecilik suçuyla ise devlet tarafından bireylere yüklenen hukuk alanında inandırıcılığı olan belgelere güven korunmak istenmektedir (Dülger, 2013: 427). Ama asıl korunan değer, failin suçu işlemedeki olası saiki da göz önüne alındığında malvarlığı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu suç işleniş bakımından banka kartı veya kredi kartına yönelik olması gerekmektedir. Banka kartı: kişiye bankadaki hesabıyla ATM türü vezne işlemi gören cihazlar üzerinden doğrudan bağlantı kurması için üzerindeki manyetik şeritte verilere sahip ve verilerin doğrulanması için de şifreye ihtiyaç duyan kartlardır. Günümüzde para çekme işleminin yanında, alışverişe de imkân sağlamaktadır.

Kredi kartı: Banka tarafından müşterisine kısa süreliğine genellikle alışveriş için kredi imkânı sağlayan manyetik şeride ve günümüzde çiplere sahip kartlardır. Borçlanma imkânı sağladığı için olası maddi zarar kapasitesi daha yüksek olup, fiziki alışverişlerde imza yerine pin, internet üzerinden alışverişlerde ise son kullanma tarihi, güvenlik kodunun yanı sıra 3D⁸ güvenlik kullanılması yaygınlaşmıştır.

Bu suç tipi, bu kartların fiziksel olarak elde edilmesi, bu kartların kopyalanması ve internet üzerinden alışveriş için yeterli bilgilerin elde edilmesi suretiyle gerçekleşmektedir.

Kartların fiziksel olarak elde edilmesi: Kanun maddesinde her ne suretle olursa olsun ibaresi geçtiğinden, bu eylemi geniş düşünmek gerekmektedir. Sadece hukuka aykırı olarak elde etme değil, kişinin rızası dâhilinde veya işi

⁸3D güvenlik: internet üzerinden alışverişlerde, o işleme özel oluşturulan kodun müşteri tarafından teyidi ile sağlanan güvenlik (OTP - one time password).

veya görevi gereği bu kartı elinde bulunduran üçüncü kişi de bu suçu işleyebilmektedir. Kişinin restoranda ödeme yapmak için kartını verdiği garsonun ya da bankalar tarafından üretilmiş olan kartı, sahibine ulaştırması için verilmiş kurye kartı elinde bulundurma açısından hukuki bir eylem içerisindedirler.

Diğer yandan ise, hukuka aykırı olarak elde etme diyebileceğimiz hırsızlık veya cebir veya tehdit kullanarak yağma ile gerçekleşmesi durumunda da bu kartın fiziksel olarak elde edilmesi mümkündür. Bir diğer yöntem ise ATM cihazlarına yerleştirilen kart yuvasında kartın sıkışmasını sağlayan düzenekler vasıtasıyla kartın fiziksel olarak elde edilmesidir.

Kartların kopyalanması: Bu yönetime ‘skimming’ denilmektedir, bu yöntem ATM'lere yerleştirilen düzenek veya POS cihazlarını⁹ kullanan kasiyerler veya işyeri sahipleri tarafından aynı zamanda ‘skimming’ yapabildiği başka bir cihazdan geçirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu kopyalama cihazları kartlarda bulunan manyetik şeridi hafızasına almaktadır. Manyetik şeritte bulunan track data 1 ve track data 2 bilgileri sahte üretilen farklı bir karta kaydedilmektedir; ancak bu kartların kullanılabilmesi için kullanıcının karta ait şifresinin de ele geçirilmiş olması gerekmektedir. Ülkemizde çipli kartların kopyalanmasına ilişkin bir olaya henüz rastlanılmamıştır.

İnternet üzerinden alışveriş için gerekli bilgilerin elde edilmesi: Bu işlem için kredi kartının üzerinde yer alan kart numarası, son kullanma tarihi ve güvenlik kodu bilgileri yeterlidir. Bu bilgilerin temini ise fiziki kartın elde edilmesi, fiziki kartın fotoğraflanması ya da phishing dediğimiz yöntemle gerçeğinin aynısı gibi görünen taklit sitelere veya kontör, fatura ödeme vb. amaçlı görünen sitelere kişinin kart bilgilerini girmesi suretiyle elde edilmektedir. Bu tip suçlara karşı alışveriş siteleri ve bankalar tarafından kullanıcıya işleme özel onay kodu gönderilmesi olan 3D güvenlik ile tedbir alınsa da bunların da aşıldığı olaylara sıklıkla rastlanılmaktadır.

Yasak cihaz veya programlar

Türk Ceza Kanunu’nu 245/A maddesinde:

⁹POS (Point of sale) cihazı: kredi ve banka kartlarının işlem yapabilmesi için bankayla iletişime geçen cihaz.

“(1) Bir cihazın, bilgisayar programının, Şifrenin veya sair güvenlik kodunun; münhasıran bu Bölümde yer alan suçlar ile bilişim sistemlerinin araç olarak kullanılması suretiyle iŐlenebilen diğer suçların işlenmesi için yapılması veya oluşturulması durumunda, bunları imal eden, ithal eden, sevk eden, nakleden, depolayan, kabul eden, satan, satıŐa arz eden, satın alan, başkalarına veren veya bulunduran kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.” hükmü geçmektedir.

Bu madde yine 24.03.2016 tarihinde eklenmiŐtir. Oldukça yerinde yapılan bu ekleme ile bilişim sistemine yönelik fiillerin yanıŐ sıra bu işlemleri kolaylaştırıcı eylemler de suç sayılmıştır. Zaten Alman Ceza Kanunu’nda 202c paragrafında yer alan ‘Veri Casusluğunun ve Verilerin İletilirken Ele Geçirilmesinin Hazırlığı’ başlığı altında bu tür eylemler düzenlenmektedir. Bu hükmünde: “... belirtilen suçların işlenmesini hazırlamak üzere, 1. verilere giriş yapmayı sağlayan Şifre ve sair güvenlik kodlarını veya 2. bu tür fiilleri iŐlemeyi amaçlayan bilgisayar programlarını, üretir, kendisine veya bir başkasına sağlar, satar, bir başkasına verir, yayar veya sair bir Şekilde ulaŐılabilmesini sağlarsa bir yıla kadar hapis cezası veya adli para cezasına ile cezalandırılır.” (Dülger, 2013, s.322). Bu yapılan yerinde değişiklikle bu tip hareketlerin suç sayılması sağlanmış ve caydırıcılık artırılmıŐtır.

Topluma karşı suçlar - genel ahlaka karşı suçlar

Madde 226. Müstehcenlik

- Bir ocuğa müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünleri veren ya da bunların içeriğini gösteren, okuyan, okutan veya dinleten,
- Bunların içeriklerini çocukların girebileceği veya görebileceği yerlerde ya da alenen gösteren, görülebilecek Şekilde sergileyen, okuyan, okutan, söyleyen, söyleten,
- Bu ürünleri, içeriğine vakıf olunabilecek Şekilde satıŐa veya kiraya arz eden,
- Bu ürünleri, bunların satıŐına mahsus alışveriş yerleri dışında, satıŐa arz eden, satan veya kiraya veren,
- Bu ürünleri, sair mal veya hizmet satıŐları yanında veya dolayısıyla bedelsiz olarak veren veya dağıtan,
- Bu ürünlerin reklamını yapan, Kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır.

Bu suç türünün günümüzde en çok sirayet ettiği alan internet olmuştur. Daha çok insana, daha anonim olarak bu tip içerikler sunulabilmektedir. Özellikle çocuğun kullanılması sonucu oluşan müstehcen içeriklere ilişkin, ulusal ve uluslararası çapta tedbirler alınmaktadır. Küresel çapta mücadeleler sürdürülmektedir. Birçok uluslararası şirket, kullanıcı mahremiyetini sadece bu suç tipi için bozmakta, ABD’de yer alan NCMEC (National Center for Missing and Exploited Children) koordinesinde ihbarlar ilgili ülke birimlerine iletilmektedir. Ülkemizde ise Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı irtibat noktası görevini yürütmektedir. Gelen ihbarları, gereği yapılmak üzere taşra birimlerine sevk etmektedir.

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’na göre, film, müzik CD’leri, yazılım programı vs. her türlü eseri tamamen veya kısmen kopyalama, çoğaltma; çoğaltılmış nüshalarını kiralama, ödünç verme, satma ve diğer yollarla dağıtma hakkı sahibine aittir. İzinsiz olarak bunları kullanmak, kopyalamak, dağıtmak ve satmak suçtur. Bunun yanı sıra, bir bilgisayar programının yetkisi olmayan kişilerce çoğaltılmasını önlemek amacıyla oluşturulmuş programları etkisiz hale getiren program veya teknik donanımları üretmek ve satmak da suçtur.

Kanundaki cezai yaptırımlar öngören maddelere kısaca baktığımızda, Madde 71. Manevi, mali veya bağlantılı haklara tecavüz

- Yazılımı kamuya sunma hakkı,
- -Yazılım sahibinin adını belirtme hakkı,
- -Değişiklik yapılmaması hakkı,
- -Değiştirmek, kopyalamak, çoğaltmak yaymak, ticaret konusu yapmak, aracılık etmek

Madde 72. Koruyucu programları etkisiz kılmaya yönelik hazırlık hareketleri

- Bilgisayar programının hukuka aykırı çoğaltılmasının önüne geçmek amacıyla oluşturulmuş programları etkisiz hale getirmeye yönelik hareketler.

Madde 73. Diğer suçlar

Şeklinde düzenlenerek bu hakları koruma altına almayı hedeflemiştir. Bu suçların işlenmesi yıllardan beri süre gelmektedir; ancak son yıllarda bu tip

ihlallerin yapılması daha çok internet üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle peer-to-peer¹⁰ paylaşım programları, film-dizi siteleri, e-kitap paylaşımı yapan siteler sıkça karşılaşılan aynı zamanda çok fazla da tercih edilen internet siteleri olarak yayın yapmaktadırlar.

5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

2007 Mayıs ayında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren ve internet üzerinden yapılan yayınları düzenleyen bu kanun ve üç yönetmeliği ile birlikte ülkemizde bilişim ve internet alanının hukuki yapısının düzenlenmesi yönünde büyük bir adım atılmıştır. 24 Ekim 2007 tarihinde yayınlanan ilk yönetmelikte sitelere yer sağlayıcılar ve erişim sağlayıcılara ait düzenlemeler yapılarak internet servis sağlayıcı şirketler olan TTNET, Superonline gibi şirketlerle, siteler için barınma imkânı sağlayan hosting şirketleri için düzenlemeler getirilmiştir

1 Kasım 2007 tarihinde Kişilere belli bir yerde ve belli bir süre internet ortamı kullanım olanağı sağlayan yer olarak tanımlanmış olan toplu kullanım sağlayıcılarına ilişkin düzenlemeler getirmiştir.

Son yönetmelikte ise, sitenin yayınladığı içeriklere ilişkin düzenlemelere yer verilmiş ve içerik sağlayıcıların içeriğinde suç barındıran içeriklerin kontrolü ve bunun sorumluların tespiti ve suçun soruşturulmasına ilişkin yenilikler getirilmiştir.

Ayrıca kanun bu internet sitelerinin yayınladıkları içeriklerle herhangi bir suça sebebiyet vermesi veya toplum ahlakı ve sağlığı açısından tehdit oluşturması durumunda ilgili siteye erişimin engellenmesini sağlamaktadır. İnternet sayfası üzerinden işlenebilecek olası suçların, daha sonra takip edilebilmesi ve kim tarafından nasıl gerçekleştirildiğinin bilinmesi amacıyla internet sayfalarına erişen tüm kullanıcılara ilişkin kayıtlarının tarih bilgisi ile tutulmasını ve saklanmasını istenmektedir. Tüm erişimlerinin kayıtlarının en az 6 ay en fazla 2 yıl süreyle tutulması gerekmektedir.

Alaca'nın (2008, s.78) da belirttiği gibi kanunun ilk defa düzenlediği konular;

¹⁰Peer-to-peer: istemciler arasında veri paylaşmak için kullanılan bir ağ protokolüdür.

1. İnternet ortamındaki yayınlardan kanunda katalog suçlar olarak nitelen-
dirilen 8 suçla ilgili olarak erişim engelleme kararlarını ve
Madde 8 - (1) İnternet ortamında yapılan ve içeriği aşağıdaki suçları oluş-
turduğu hususunda yeterli şüphe sebebi bulunan yayınlarla ilgili olarak eri-
şimin engellenmesine karar verilir:
 - a) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan;
 - İntihara yönlendirme (madde 84),
 - Çocukların cinsel istismarı (madde 103, birinci fıkra),
 - Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma (madde 190),
 - Sağlık için tehlikeli madde temini (madde 194),
 - Müstehcenlik (madde 226),
 - Fuhuş (madde 227),
 - Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama (madde 228), suçları.
 - b) 25/7/1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda yer alan suçlar.
2. Erişimin engellenmesi kararı ve yerine getirilmesi usulleri belirlenmiştir.
3. İnternet ortamında oynanan kumar konusunda bir özel düzenleme ya-
pılmıştır.
4. Erişimin engelleme işlemlerine itirazın usulü belirlenmiştir.
5. İnternet ortamındaki yayınlara ilişkin olarak cevap ve düzeltme hakkı ge-
tirilmiş ve bunun usul ve esasları belirlenmiştir.
6. İnternet ortamındaki yayınların ilkeleri belirlenmiştir.
7. İnternet aktörleri tanımlanarak bu aktörlerin hak, sorumluluk ve yüküm-
lülükleri belirlenmiştir.
8. Erişim ve yer sağlayıcıların faaliyet belgesi almalarına ilişkin usul ve esas-
lar belirlenmiştir.
9. İnternet aktörlerinin tutmaları gereken trafik bilgilerine ilişkin bir düzen-
leme gelmiştir.
10. İnternet toplu kullanım sağlayıcıların yükümlülük ve sorumlulukları be-
lirlenmiştir.
11. Ticari amaçla internet toplu kullanım sağlayıcıların izin belgeleri almala-
rının usulü, yükümlülük ve sorumlulukları ile denetleme usulü belirlen-
miştir.

12. Ticari amaçla internet toplu kullanım sağlayıcıların sahibi veya sorumlu müdürün mülki idare amirliklerinin koordinesinde alacakları eğitim belirlenmiştir.
13. Türkiye’de internet filtreleme konusunda usul ve esaslar belirlenmektedir.
14. İnternet filtrelemesine ilişkin üretilen donanım ve yazılımın kriterleri belirlenmektedir.
15. Türkiye’de internet ortamındaki yayınlardan kanunda belirtilen 8 suçla ilişkin şikâyetlerin yapılabileceği bilgi ihbar merkezi kurulmuştur.
16. İnternet kurulunun mevzuat düzenlemesi yapılmıştır.
17. Bilişim ve internet alanında uluslararası koordinasyonda bulunacak görevli kuruluş belirlenmiştir.
18. İnternet ortamındaki yayınları izleme hususu düzenlenmiştir.
19. Ticari amaçla internet toplu kullanım sağlayıcılarda hangi tür oyunların oynanabileceği hangi tür oyunların oynanamayacağı düzenlenmektedir.

5271 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu

Bilişim yolu ile işlenen suçlarda en etkin usul yöntemlerinden biri olan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) 134 üncü maddesinde bir suç dolayısıyla yapılan soruşturmada delil elde etmek amacıyla şüphelinin kullandığı bilgisayarlarda, bilgisayar programlarında ve kütüklerinde arama yapılmasına, bilgisayar kayıtlarından kopya çıkarılmasına, bu kayıtların çözülerek metin hâline getirilebileceği belirtilerek, dijital verilerin maddi delil haline getirilebileceği düzenlenmiştir.

Madde 134 – (1) Bir suç dolayısıyla yapılan soruşturmada, somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı ve başka surette delil elde etme imkânının bulunmaması halinde, hakim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısı tarafından şüphelinin kullandığı bilgisayar ve bilgisayar programları ile bilgisayar kütüklerinde arama yapılmasına, bilgisayar kayıtlarından kopya çıkarılmasına, bu kayıtların çözülerek metin hâline getirilmesine karar verilir. Cumhuriyet savcısı tarafından verilen kararlar yirmi dört saat içinde hâkim onayına sunulur. Hâkim kararını en geç yirmi dört saat içinde verir. Sürenin dolması veya hâkim tarafından aksine karar verilmesi hâlinde çıkarılan kopyalar ve çözümünü yapılan metinler derhâl imha edilir.

Madde 134 – (1) inci maddesinde; bilgisayar, bilgisayar programları ile bilgisayar kütükleri iadelerinin kullanılması uygulama da ikilemlere sebep olmuş, cep telefonları ve veri depolayan diğer cihazların (CD, DVD, USB Bellek vb.) durumları farklı değerlendirilerek farklı uygulamalar getirilmiştir. Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesinin ‘Saklanan bilgisayar verilerinin aranması ve bunlara el konulması’ başlıklı 19 maddesinde bilgisayar sistemi ya da bu sistemin parçası ve bunlarda saklanan veriler ile bilgisayar verilerinin saklandığı cihazlar denilerek geniş bir kapsam sunmuş ve ikilem çıkmasını engellemiştir. Ancak günümüzde bu kavramın da yetersiz kaldığı görülmekte, bunun yerine IoT teknolojileri, kablosuz veri akışları ve bulut teknolojilerini ve gelecek teknolojileri de ele alarak sayısal veri teriminin kullanılmasının daha yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Şüphelinin kullanmış olduğu ifadesi ile şüpheliye yer verilirken üçüncü kişilere ait dijital materyallerin ceza yargılmasında hangi usülle ele alınması gerektiği ile ilgili tereddütlere sebep olmaktadır. Uygulamada ise bu Cumhuriyet Savcısından alınan talimat ile aşılmaktadır.

25.07.2018 tarihli yapılan değişiklikle gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcısına yetki verilmiştir. Bu değişiklikte oldukça yerinde yapılan bir değişikliktir. Bu yetkinin daha önceden hakim kararıyla sınırlandırılması, gece karşılaşılan ya da hakime ulaşamadığı durumlardaki olaylarda adli makamların hareket kabiliyetini artırmıştır. Her ne kadar Cumhuriyet savcısına bu yetki tanınmış ise de, verdiği kararların hakim tarafından aksine onaylanması ve aksi karar verilmemesi de düzenlenmiştir.

Madde 134 – (2) Bilgisayar, bilgisayar programları ve bilgisayar kütüklerine şifrenin çözülememesinden dolayı girilememesi veya gizlenmiş bilgilere ulaşamaması ya da işlemin uzun sürecek olması halinde çözümün yapılabilmesi ve gerekli kopyaların alınabilmesi için, bu araç ve gereçlere elkonulabilir. Şifrenin çözümünün yapılması ve gerekli kopyaların alınması halinde, elkonulan cihazlar gecikme olmaksızın iade edilir.

Şifrenin çözülememesinden dolayı girilememesi veya gizlenmiş verilere ulaşamaması durumunda çözümün yapılabilmesi veya kopyanın alınabilmesi için el koyma işleminin yapılacağı belirtilmiştir. Bu durum uygulama da bazı sıkıntılara yol açmaktadır. Öncelikle bir dijital materyalde yer alan bilgiler üzerinde şifre olup olmadığını belirlemek için olay yerinde inceleme yapmak gerekliliği şarttır. Diğer taraftan dijital materyallerde kullanılan işletim sistemleri kendi özelliklerine has olmak üzere bir bilgisayar kullanıcısının

normalde göremeyeceği alanlar içerir. Bu alanlarında inceleme aşamasında araştırılması gerekir.

El koyma şartlarının “Gerçekleştirilen arama neticesinde tüm verilere ulaşamaması veya adli kopya alma işleminin gerçekleştirilememesi ya da işlemin uzun süreceği olması halinde” şeklinde sayılmasının daha yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Bu nedenle CMK 134’de Suç kapsamında dijital materyallere el koyma ve inceleme ile ilgili kolluk kuvvetlerinin çalışmasını kolaylaştıracak değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Şekil 1. Disk kopyalama cihazı ile CMK Md. 134 uyarınca iki kopya imaj alınmasına ilişkin fotoğraf

İmajı alınan ve şüpheliye ait olan materyallerin şüpheliye veya müştekinin yazılı talebi üzerine kanunla yedeklemesi yapılan kopyanın verilmesini istenilmemesi durumunda nasıl bir yol izleneceğinin belirlenmesi gerekmektedir.

CMK 134. maddesinin 2. fıkrası kapsamında kolluk tarafından söz konusu suç materyalinden kopya alınırken şüpheli veya avukat hazır bulunup bulunmadığı kanunda belirtilmemiştir. Bu durumda yapılan işlemler hakkında

şüpheli veya avukatının çekinceler oluşturarak soruşturmanın selametini etkilemektedir. Şüpheli veya müşteki kopya alma işlemi hazır bulunmuyorsa el konulan materyallerin kopyası alınırken kamera ile kayıt altına alınması konu hakkında ileride doğabilecek sıkıntıları ortadan kaldırması için önemli bir çözüm olabilir. Bu bağlamda uygulamada iş ve işleyişin sağlanması için CMK 134. maddesi aşağıdaki hali ile uygulanması öngörülmektedir.

CMK 134. maddesinin 4. fıkrasında 21/02/2014 tarihli ve 6526 sayılı Kanunun 11 inci maddesiyle dördüncü fıkrasında yer alan “istemese halinde, bu” ibaresi “Üçüncü fıkraya göre alınan” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikte birlikte imajı alınan her soruşturma konusu ile ilgili olarak şüpheli veya vekiline alınan imajın kopyasının verilmesinin zorunlu hale getirdiği, bu da özellikle çocuk pornografisi veya kişisel verilerin kullanıldığı suçlarda zaten mağdur olanların ileride olası mağduriyetlerine sebep olacaktır. Bu durumların önüne geçilmesi için kopya tesliminden önce barındırdığı verilerin bizzatı suç olup olmadığına ilişkin değerlendirme neticesinde verilmesinin veya Avrupa Konseyi Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesinde de yer alan (Bu sözleşme, Türkiye’nin de yer aldığı taraf devletlerinin imzasıyla onaylanmıştır. Onay sonucu taraf devletler en kısa sürede iç hukukuna entegre çalışmalarını yapması gerekmektedir.) suça konusu silinerek verilmesinin uygulanması yerindedir.

Bilişim Alanındaki Kanunların Toplum Üzerindeki Etkisi

İnternet kanunu terimiyle, akıllarda ‘biri bizi gözetliyor’ ve ‘internet sansürü’ algıları oluşmaktadır. Bir nevi devletin asimetrik olan tahakkümünü yine, yeniden halka karşı kullanması durumu ortaya çıkmaktadır.

Marx’ın dikkat çektiği sistematik izleme olarak da geçen gözetim hususu aslında, emek ve sermayenin etkileşiminin sonucudur. Eski tip köleliğin yerini gözetim ve denetim faktörüyle emekten azami düzeyde faydalanılması yer almıştır. Foucault’un da bahsettiği gibi ‘Panopticon hapishanesi’ aslında sürekli gözetim altında olduğu hissiyatının çok güzel bir ifadesidir. Birey olarak sürekli ziyaret ettiği internet sitelerinin birileri tarafından takip ediliyor olma ihtimali, internetin kendine has özerk, denetimsiz ve anonim yapısıyla

çelişmektedir. İnternetin asıl işlevleri, toplum içinde oluşan algı yüzünden yeterince sağlıklı işlememektedir (Bozkurt, 2000).

Bilişim hukuku ya da bilişim suçları denildiğinde internetle birlikte bilişim sistemleri teknolojisi ve kullanımının günümüzde ulaşmış olduğu boyut itibarıyla ilk bakışta kuşkusuz çok geniş bir alan aklı gelmektedir. Ülkemizde bilişim alanındaki yasal düzenleme çalışmaları Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun kurulması ile birlikte çok hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Bilişim alanında suçlar, ülkemiz bakımından ilk olarak, Fransız hukukunun bu konudaki düzenlemelerinden de etkilenerek 6 Haziran 1991 yılında o zamanki 765 sayılı TCK'ya yapılan eklemelerle yaptırım altına alınmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni TCK ile bilişim alanında suçlar, bizde ve batı hukukunda yaşanan gelişmeler doğrultusunda bütünüyle yeniden düzenlenmiştir.

Ülkemizde internet üzerinden yapılan yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele için 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'a ihtiyaç duyulmuştur. Bu kanunun Anayasa madde 41'de geçen 'Ailenin korunması ve çocuk hakları' ve madde 58' de geçen 'Gençliğin korunması' amir hükümleri gereğince düzenlenmiştir. Asıl amaç internet ortamında belli başlı suçların işlenmesinin önlenerek, internet üzerinde yayınlanan zararlı içeriklerden çocuk ve gençlerin korunmasıdır.

5651 sayılı kanuna ilişkin yukarıda yer alan bölümde belirtilen içerikleri barındıran siteler için erişimin engellenmesine hükmedilebilmektedir. Ayrıca son yıllarda yapılan değişikliklerle, erişim engellenmesi hallerini genişletilmiş, özel hayatın gizliliğini ihlal ve kişilik haklarına saldırı hallerinde gerçek kişiler tarafından içeriğin kaldırılmasını talep edebilme hükmü düzenlenmiştir.

Bu sayede internet üzerinde yayınlanan içerikler neticesi mağduriyetlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu kanun değişikliklerinden önce bireylerin hakkını aramaları hususunda hukuki eksiklikler bulunmaktaydı, yapılan düzenlemeler sayesinde kişilerin izlemesi gereken adımlar açıkça belirtilmiştir.

Öte yandan, Kanun'da 2014 yılındaki değişikliklerden sonra medyada çokça yeni internet kanununun özgürlüklere müdahalesiyle ilgili haberlere yer verilmiştir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun yetkilerinin art-

ması ve hâkim onayına sunulmadan önce gecikmesinde sakınca bulunan hal-lerde re’sen karar alabileceği alanların genişletilmesinden dolayı bu tip tepki-lerle karşılaşmıştır.

Kanun gereğince, bir internet sitesi erişime engellendiğinde, mağdur, suçlu, üçüncü kişi gibi kavramlar tanımlanamaz duruma gelmektedir. Bir in-ternet sitesinde, bir kullanıcının paylaşımı kanun gereğince suç unsuru içere-mesi durumunda, site tamamen erişime engellendiğinde o sitenin diğer içe-rik sağlayanları, üyeleri ve ziyaretçileri mağdur olmaktadır. Ayrıca her erişim engelleme, diğer bireylerin düşünce ve ifade özgürlüğüne bir müdahale oluş-turmaktadır.

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun’da değinilmesi gereken ilk husus ismi her ne kadar ‘Suçla Mücadele’ denilse de kanunun içeriği incelendiğinde suçla 2015 yılındaki değişikliklere kadar nasıl mücadele edileceği hususu netlik kazanmamıştır. 2015 Mart ayındaki deği-şikliklerle suçun önlenmesi ve failin tespitine ilişkin hükümler getirilmiştir.

Böyle bir kanuna toplum düzeni açısından ihtiyaç olduğu aşikârdır. Tep-kilerin devletin ideolojik aygıtlarından olan medyalardan gelmesi ve bu ted-birlerden en çok etkilenecek unsurlardan biri olmasından ötürü bu tepkilerin homojen olarak toplumun tamamının kabul ettiğini varsaymak doğru olma-yacaktır. Çünkü tüm tedbirler veya suça ilişkin yaptırımlar, hâkim veya mah-keme kararına ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple bağımsızlığı Anayasal gü-vence altında olan yargılama organlarına güven hususu esas olmaktadır.

Ama her ne kadar kanun esasında yargı organlarının bağımsızlığından tem-el alsa da, idari tedbirlerin fazlalığı bazı konularda soru işaretlerini akla ge-tirmektedir. Öte yandan internetteki içeriklerin erişimlerinin engellenmesine ilişkin bir kanunun mevcudiyeti de ister istemez akıllara ifade özgürlüğüne ilişkin sorunları getirmektedir.

Sosyolojik olarak ele aldığımızda da bu kısıtlamaların aslında ters tepmesi de çok muhtemeldir. Kontrol teorilerinde kontrolü elinde olmayan bireyin, kontrolü eline almak için suça yönelebileceğinden bahsedilmektedir. Daha sonraki bölümlerde daha detaylı ele alınacak olsa da, kişiler bu baskılara karşı kısıtlamaları ihlal yönünde filler içinde bulunabilmektedirler.

Sonuç

Gelişen ve yaygınlaşan teknolojiye uyum sağlamak için her alanda yasal düzenlemeler yapmak önemli bir zorunluluktur. Özellikle teknoloji araçlığıyla yürütölen işlemlerin güvenli şekilde yapılması ve bilişim suçlarından dolayı mağduriyetinin yaşanmaması için düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Batır'ın (2005, s.158) dediğı gibi internet kendine has özelliklerinden dolayı gerçek dünya hukukuyla düzenlenemez, yeni hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü gerçek dünyadaki kanunların sınırları kanunu çıkartan devletin egemenlik sınırları iken; internetin tabi olabileceğı böyle bir sınır söz konusu değildir. Bu sebeple internetle ve içeriğıyle mücadelede söz edebilmek başlı başına bir soru işaretidir.

Diğer yandan gelişen ve giderek yaygınlaşan sosyal medya; sadece bireyler için değil aynı zamanda kurumlar ve markalar için de yükselen bir yıldız haline gelmiştir. Özellikle 2000'li yılların başlarından başından itibaren sosyal medya; kurumsallaşmış şirketler ve markalar için vazgeçilmez bir iletişim aracı haline gelmiş ve artık son dönemlerde sosyal medyada varlık göstermek artık bir zorunluluk halini almıştır.

Sonuç olarak; internette gerçek anlamda bir sansürün ve denetimin uygulanması imkânsızdır. Bu durum aslında internetin tümüyle kontrol edilemezliğini ortaya koyan bir gerçektir. Fakat bu durum internetin kontrolsüz olduğu anlamına gelmemektedir. İnternetin kendi kendine oluşturduğu ve hala oluşturmaya devam ettiği bir oto kontrol mekanizması vardır. Bu bakımdan gerek bilişim ve iletişim teknolojileri genelinde, gerekse internet özelinde geliştirilecek kanuni düzenlemelerin bu özgürlüğü tehdit etmeyecek, tersine koruyacak bir anlayışla yapılması gereklidir.

Dünya genelinde bilişim sistemi üzerinden çocuğun cinsel istismarı ve çocukların kullanıldığı müstehcenlik suçu (çocuk pornografisi) gittikçe mücadelesine önem verilen suçlar olmuştur. Bundan dolayı çocukların korunması adına yasal düzenlemelerin kapsamlı bir şekilde artırılması ve çocukları baştan çıkarmaya yönelik hareket olarak açıklanan Grooming kavramı tanımlanarak Çocukların Cinsel İstismarı TCK madde 103, Cinsel Taciz TCK madde 105, Müstehcenlik TCK madde 226/3, Çocukların Kullanıldığı Müstehcenlik maddesi kapsamına eklenmesi zorunlu hale gelmiştir. Görölmektedir ki bilişim suçları ile mücadelede bilişim

teknolojileri ve hukuki düzenlemelerin beraber kullanımı sayesinde neticeye ulaşmak mümkün olacaktır.

Ayrıca Türk Ceza Kanunu’nda bilişim suçlarına ilişkin düzenlemelere yukarıda yer verilmiştir. Bu maddelerin suçları daha iyi tanımlamaları ve cezai tedbirlerin orantılı olacak şekilde caydırıcılık düzeyleri artırılmalıdır. 243. maddesinde düzenlenen bilişim sistemine girme suçunun ilk fıkrasında “...hukuka aykırı olarak giren ve orada kalan...” şeklinde düzenlenmesi suçun gerçekleşmesi için sisteme girmenin tek başına yeterli olmayacağını orada kalmanın da gerekliliği anlamını taşımaktadır. Bu düzenlemenin “...hukuka aykırı olarak giren veya orada kalan...” şeklinde düzenlenmesi daha uygun olacaktır.

Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi’nde ‘Saklanan bilgisayar verilerinin aranması ve bunlara el konulması’ başlıklı 19. maddesinde yetkili mercilere, erişilen bilgisayar sistemindeki söz konusu verilerin erişilemez, kullanılamaz hale getirilmesi ya da silinmesi yetkisinin verilmesi gereği belirtilmiştir. Suça konu materyal içerisindeki verilerin bulunmasının suçu devam ettirebileceği, yeni mağduriyetlere yol açabileceği durumlarda bu tip verilerin silinerek şüpheliye verilmesi daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Özellikle çocuk pornografisi ve kredi kart bilgilerinin kullanılması suçlarında verilerin hali hazırda bulundurulmasının zaten suç olduğu ve yeni mağduriyetlere yol açabileceğinden içindeki verilerin silinmesine yetki sağlayacak düzenlemelerin iç hukukumuzda entegre edilmesi gerekmektedir.

Durumsal suç önleme teorisinin en temel özelliği, suçludan ziyade suçu oluşturan faktörleri ele almasıdır. Bu sebeple muhtemel suçlu, uygun hedef ve suça karşı yetenekli bir koruyucunun yokluğu ile suçun meydana geldiğini öne süren rutin aktivite teorisini temel almaktadır.

Bu durumsal suç önlemeyi bilişim suçlarında nasıl etkili olabileceğini ortaya koymak için hangi faktörlerin etkili olduğunu irdelemek gerekir. Muhtemel suçlu, yeterli bilgi ve teknik donanıma sahip, suç işleme kastı olan kişidir. Uygun hedef olarak, teknoloji hayatının içinde olan her bir birey bu suçun mağduru olabilir. Koruyucular ise başta kolluk kuvvetleri olmak üzere bilişim suçuyla mücadele eden görevlilerdir. Bu üç faktör bilişim suçlarının durumsal önlenmesi konusunda ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Bireyin muhtemel suçlu olabilmesi için uygun şartların oluşması gerekmektedir. Bireyin teknik bilgiye sahip olması iyi niyetli düşünüldüğünde hem birey hem toplum için artı değerdir. Bu sebeple teknik bilgi konusunda

fırsata engel olmadan söz edilemez. Diğer fırsat ise yeterli donanımına sahip olması, bu genellikle bir bilgisayar veya benzer işlevli bir cihaz ve internet bağlantısı ile sağlanmaktadır. Bu her iki öğeden de bireylerin mahrum bırakılması gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak kişinin internete bağlanırken anonim olduğu konusunda şüpheleri varsa, suç işlemedeki motivasyonunda azalma olacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi muhtemel suçlu denetim mekanizmasının işlemeden dolayı internet kafeye gittiğinde bulunma korkusu taşıyorsa, bu bir fırsat yoksunluğudur. Aynı şekilde, sınır aşan bir eylem içerisindeyse; ancak uluslararası işbirliği failin kolayca tespit edilip, yargı huzuruna çıkarabilecek düzeydeyse yine muhtemel suçlu için negatif bir durum söz konusudur. Diğer bir husus, yakalanması durumunda, alacağı cezaların yaptırım gücü de muhtemel suçlu üzerinde caydırıcı etki yaratabilecektir.

Uygun hedef adayları, teknolojiyi hayatında yer eden her bireydir. Hedefleri uygunluktan çıkartmak için, ilk uygulamaya sokulması gereken eğitim faaliyetleridir. Bireylerin, bilişim teknolojileri ve internet konusunda düzenlenecek eğitimlerle hem kendileri hem de aile bireyleri için bilinçli birer kullanıcı haline getirilmeleri gerekmektedir. Bunun yanı sıra kişisel ve kurumsal ölçekte alınacak sistemsel tedbirlerle suçun işlenme ihtimali minimize edilebilir.

Suçla karşı yetenekli koruyucuların başında kolluk birimlerinin bilişim suçlarıyla mücadele birimlerinde çalışan görevlileri gelmektedir. Bu polis teşkilatında Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı ve taşra birimleri tarafından icra edilmektedir. Temelde siber suç soruşturma, siber suç önleme ve adli bilişim olarak üç farklı alanda mücadele gerçekleştirilmektedir. Yetenekli koruyucuların varlığı ancak bu birimlerde çalışan personelin kalifiye olmasıyla sağlanabilir. Bu personelin de kendi alanlarıyla ilgili eğitilmesi gerekmektedir. Bu sayede gerek suç oluşmadan önce tedbirlerle, gerek suç sonrası soruşturma işlemlerinde, gerekse suçla konu dijital materyallerin incelenerek delil olarak kabul edilip raporlanması işlemlerinde başarı oranı artacak ve muhtemel suçlu için yakalanmama ihtimali düşecektir. Diğer yandan, koruyucuların bu yeteneklerini daha etkili kullanabilmeleri için de, oldukça önemli diğer bir husus da mevzuatın sağladığı yetkidir. Tüm mücadele işlemleri belirli bir mevzuata dayanarak yerine getirilmektedir. Mevzuatın da birey bazında kişisel hak ve özgürlükleri ihlal etmeden ancak bu suçla da en etkin mücadeleyi sağlayacak şekilde optimize edilmesi gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Criminological Evaluation of Cyber Crimes in
Turkey: Analysis of Legal and Sociological
Dimensions of Cybercrimes**

*

Furkan Yılmaz – Fuat Güllüpinar
Gazi University, Anadolu University

The rapid development of information technologies has caused to the need to develop a legal structure that can keep pace with these developments. The changes in the economic and cultural and social areas, especially as a result of the development of information technologies, bring about its change in every area of the society. Revolutions in the field of digital communication have changed our lives irrevocably and continue to change. The changes in the internet world and information technologies directly affect our social relations and shape our social life. Freedom of opinion and expression has improved more than ever thanks to the internet. This new area of freedom continues to develop as a giant storage and saving area of information. The process of globalization has both expanded and complicated this area. Globalization is one of the most discussed concepts that have been discussed the most in recent years, with many different meanings and values, and subject to many different definitions and qualifications.

Cybercrimes or IT crimes are being commonly performed as creating fake websites (for phishing, pharming purposes), stealing passwords and user information, attacks on websites and servers (defacement-out of services), and electronic attacks by sending electronic emails (spam mail). Information and documents such as password, user name, picture, image seized outside of the victim's knowledge and consent are against the person; used to commit crimes such as smear or blackmail.

The most important feature of cybercrimes is the spatial distance between the criminal and the victim. Also, because of the way information technology works, crime can often concern many countries. Indeed, the

main feature of cybercrimes is that there is no limits. It is now one of the leading cross-border crimes such as smuggling, human trafficking and organized crime. It is less likely to detect cybercrime than traditional crime. The type and format of the evidence to reveal cybercrime, and the methods of obtaining them are different than conventional crime.

It can be said that the most effective legal arrangement on cybercrimes so far is the Council of Europe Cybercrime Convention, which was opened by the Council of Europe on 23 November 2001. The aim of the contract is to “protect the society against cybercrime by establishing a common penalty policy, in particular to adopt the necessary legislation” and to develop international cooperation. However Turkey, the Council of Europe Cybercrime Convention is a party to the case by signing on 10 November 2010, could not transfer the contract to the domestic law by completing the process that will bring it an integral part of the domestic law. It came into force on April 22, 2014 in the Assembly, but difficulties remain in the integration and implementation of the contract.

When it comes to information technology law or cybercrimes, a very large area undoubtedly comes to mind at first glance in terms of the size of information systems technology and its use with the internet. Legal regulation works in the field of information technology in our country has developed very rapidly with the establishment of the Information and Communication Technologies Authority. In the field of informatics, crimes were firstly sanctioned by the additions to the Turkish Penal Code (TCK) numbered 765 at the time, on June 6, 1991, by being affected by the regulations of French law in this regard. With the new TCK numbered 5237, which entered into force in 2005, crimes in the field of information technology were completely rearranged in line with the developments in us and western law.

In order to combat crimes committed through internet broadcasts in our country, Law No. 5651 on Regulation of Publications on The Internet and Combating Crimes Committed by Means of Such Publication was needed. This law is regulated in accordance with the provisions of the 'Protection of the family and children's rights' stated in article 41 of the Constitution and the 'Youth protection' mentioned in article 58. The main

purpose is to prevent the processing of certain crimes in the internet environment and to protect children and young people from harmful content published on the internet.

It is possible to deny the access for the sites containing the contents specified in the section above regarding the law numbered 5651. In addition, with the changes made in recent years, the provisions of access denial have been expanded, and the provision of requesting the removal of content by real persons in cases of violation of privacy and attack on personal rights has been regulated.

In this way, it is aimed to prevent victimization as a result of the content published on the internet. Before these law changes, there were legal deficiencies in individuals' right to seek their rights, thanks to the arrangements made, the steps that people should take were clearly stated.

On the other hand, after the amendments in 2014 in the Law, there are many news about intervention in freedoms in the media. Such reactions were encountered due to the increase of the powers of the Information and Communication Technologies Authority and the expansion of the areas where it can be taken ex officio in cases where there is a delay in the delay before it is presented to the approval of the judge.

In accordance with the law, when a website is blocked from access, concepts such as victims, criminals, third parties become undefined. In a website, if the sharing of a user is a crime in accordance with the law, when the site is completely blocked from access, other content providers, members and visitors of that site are victimized. In addition, each access blocking causes an intervention in the freedom of thought and expression of other individuals.

Officers who work in cybercrime units of law enforcement units are among the most prominent crime protectors. It is carried out by the Department of Cyber Crime and its provincial units in this police service. Basically, cybercrime investigation, cybercrime prevention and digital forensics are carried out in three different areas. The availability of skilled protectors can only be ensured by the qualification of the staff working in these units. These personnel also need to be trained in their fields. In this way, the success rate will increase both in measures before the crime occurs, in the post-crime investigation processes, and in the process of analyzing and accepting and reporting the digital materials subject to crime,

and the probability of not getting caught by the potential criminal will decrease. On the other hand, another important issue is the authority provided by the legislation so that the protectors can use these abilities more effectively. All combat operations are carried out based on a specific legislation. Legislation also needs to be optimized so as to ensure the most effective fight against this crime without violating personal rights and freedoms on an individual basis.

Kaynakça / References

- Akıncı, H., Alıç, E. A. ve Er, C. (2004). *Türk Ceza Kanunu ve bilişim suçları*. İstanbul: Atamer.
- Batr, K. (2005). İnternet ve hukuk. (Ed. M. Binark ve B. Kılıçbay) *İnternet, Toplum, Kültür* içinde (s.156-176). Ankara: Epos Yayınları
- Berber Keser, L. (2004). *Adli bilişim: Computer forensic*, İstanbul: Yetkin Yayınları.
- Bozkurt, V. (2000). Gözetim toplumu ve internet: Özel yaşamın sonu mu? *Birikim Dergisi*, 136, 69-74.
- Castells, M. (2013). *Ağ Toplumunun Yükseliş*i (3. Baskı) (Çev: E. Kılıç) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çubukçu, B. (2000) *Teknoloji ve endüstriyel ilişkiler*. 16.10.2016 tarihinde http://antrak.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=991 adresinden erişilmiştir.
- Dülger, M. V. (2004). *Bilişim suçları*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Durmaz Ş. (2005). *Bilişim suçlarının sosyolojik analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eriş, U. (2011) Türkiye’de hacker kültürü *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Dergisi* 1(2) 20.09.2015 tarihinde <http://egifder.gumushane.edu.tr/article/view/5000006422/5000006851> adresinden erişilmiştir.
- Gercke, M. (2009), *Europe’s legal approaches to cybercrime*. 17.09.2014 tarihinde <http://www.springerlink.com/index/f76171880840794.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Imhof, R. (2010). *Cyber crime and telecommunications law*. Yüksek Lisans Tezi. Rochester Institute of Technology.
- Jordan, T. ve Taylor, P. (2010). Bilgisayar korsanları sosyolojisi (Ed A. Giddens) *Sosyoloji* içinde (s.221-239), İstanbul: Say Yayınları, 221-239.
- Karagölmez, A. (2005). *Bilişim suçları ve soruşturma:Kovuşturma evreleri*. Ankara: Seçkin Yayınları

- Kurt, L. (2005). *Açıklamalı-İçtihatlı tüm yönleriyle bilişim suçları ve Türk Ceza Kanunundaki uygulaması*. Ankara:Seçkin Yayınları.
- Özberk, V. Ö. (2002). İnternet kullanımında ortaya çıkabilecek bazı ceza hukuku soruları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 101-159.
- Öztürk, M. İ. (2007). *Bilişim cihazlarındaki sayısal delillerin tespiti ve değerlendirilmesinde iş akış modelleri*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şehitoğlu, O. T. (2005). *Bilgisayar ve ağ üzerinden işlenen siber suçlarla mücadelenin hukuksal ve güvenlik boyutu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Kara Harp Okulu Komutanlığı Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Seymour, M. M. (2013). *An explanatory model of motivation for cyber-attacks drawn from criminological theories*. Unpublished MSc thesis. Maryland, ABD: University of Maryland.
- Tekin, M. ve Çiçek, E. (2006) Bilgi çağında bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi. 05.04.2015 tarihinde <http://www.bilgitoplumu.blogspot.com/> adresinden erişilmiştir.
- Topaloğlu, T. (2014). *Adli bilişim ve elektronik deliller* (Ed: H. Çakır ve M. S. Kılıç) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H. (2000). Küreselleşme sürecinde işletme yönetimi. *Hayat Dergisi* İstanbul.
- UNESCO, (2004) The COE International Convention on Cybercrime Before Its Entry Into Force. *UNESCO e-bülten Ocak-Mart 2004* 17.12.2015 tarihinde http://portal.unesco.org/culture/en/files/19556/11515912361coe_e.pdf/coe_e.pdf adresinden erişilmiştir
- Yazıcıoğlu, R. Y. (1997). *Bilgisayar Suçları, kriminolojik, sosyolojik ve hukuki boyutları ile*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yılmaz, F. ve Güllüpınar, F. (2020). Türkiye’de bilişim suçlarının kriminolojik açıdan değerlendirilmesi: Bilişim suçlarının hukuksal ve sosyolojik boyutlarının analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5371-5409. DOI: 10.26466/opus.688815

Geleneksel Kalkınma Yardımı Anlayışına Eleştirel Bir Bakış

DOI: 10.26466/opus.690706

*

Esat İpek* - Erdal Tanas Karagöl**

* Araş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üni./Sosyal Bilimler Ens, Sosyal Politika ABD,
Ankara/Türkiye

E-Posta: esatipek@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0440-9690](https://orcid.org/0000-0003-0440-9690)

** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara/Türkiye

E-Posta: erdalkaragol@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0803-4064](https://orcid.org/0000-0003-0803-4064)

Öz

Kalkınma yardımları en basit haliyle; kalkınmış ülkelerin, kalkınmamış ülkeleri, transfer ettikleri kaynaklar yoluyla desteklemeleridir. Ancak bahse konu kalkınmış ve kalkınmamış karşıtlığının dayanak noktası olan Batı merkezci bakış açısı, ülkeler arasında başta siyasi, ekonomik ve askeri olmak üzere bir güç dengesizliği ortaya çıkarmaktadır. Bu da donör ve faydalanıcı ülkeler arasında bir çeşit patronaj ve hiyerarşiye sebep olmaktadır. Dünya'nın farklı bölgelerinde en fazla askeri gücü olan ülkelerin, aynı zamanda en önde gelen donör ülkeler olması, bu durumun sahadaki somut tezahürüdür.

Bahse konu siyasi, ekonomik ve askeri güç dengesizliği, donör ve faydalanıcı ülkeler arasındaki patronaj ilişkisinin de kaynağını teşkil etmektedir. Donör ülkeler bu ilişki sayesinde, kendi çıkarlarını güttükleri nüfuz alanları oluşturmaktadırlar. Faydalanıcı ülkelerin, donör ülkelerle yaşayacağı en ufak bir gerilim bile bu ülkelerin siyasi ve ekonomik açıdan ciddi problemler yaşamasına sebep olabilmektedir. Donör ülkelerin sahip oldukları hiyerarşik üstünlük, bu ülkelerin benimsemiş oldukları anlayış ve politikaların, faydalanıcı ülkeler tarafından koşulsuz bir şekilde kabullenilmesini zaruri kılmaktadır. Faydalanıcı ülkelerin talep ve önceliklerinin ikinci planda kalmasına neden olan bu durum, teorik temelleri Rostov'un Aşamalı Kalkınma Modeline dayanan geleneksel kalkınma yardımı anlayışının ortaya çıkardığı en büyük problemdir.

Bu çalışmada, bahse konu geleneksel kalkınma yardımı anlayışının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim/dönüşüm süreci açıklanmakta ve bu anlayışı benimseyen donör ülkelerin sundukları kalkınma yardımları bağlamında sahip oldukları strateji ve politikalar incelenmektedir. Ayrıca, bahse konu donör ülkelerin, kalkınma yardımı faaliyeti yürüttükleri ülkelerle olan ilişkileri de bu çalışmada tartışılmaktadır. Söz konusu tartışmaların odağındaki donörler arasından seçilen bazı ülke örnekleri de bahse konu tartışmaların sahaya somut bir şekil nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Örnek ülkeler belirlenirken, 1950'lerden sonra ortaya çıkan geleneksel kalkınma yardımları anlayışını benimseyen ilk ülkeler olmasına ve tarihsel olarak ortaya çıkan yapısal ve kurumsal dönüşümleri göstermelerine özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *kalkınma, Rostov modeli, batı merkezci anlayış, kalkınma yardımları*

Traditional Development Assistance Understanding A Critical Overview

*

Abstract

Development assistance, theoretically and in its simplest definition, is the support provided to underdeveloped countries by developed countries through the transfer of resources. However, the Western centered perspective (the West and the rest) based on this developed and underdeveloped contrast creates a power imbalance between countries in terms of particularly political, economic and military areas. And this leads to a sort of patronage and hierarchy between the donor and beneficiary countries. The fact that the countries with the most military power in various regions of the world are the leading donor countries at the same time is a concrete manifestation of this situation.

The political, economic and military imbalance in question also constitutes the source of the patronage relationship between the donor and beneficiary countries. Thanks to this relationship, the donor countries builds their zones of influence in which they pursue their own interests. Even the smallest tension occurring between the donor and beneficiary countries may cause the beneficiary countries experience serious political and economic problems. The hierarchical superiority of the donor countries makes it compulsory for the beneficiary countries to unconditionally accept the approach and policies adopted by the donor countries. This situation which causes the demands and priorities of the donor countries to be of secondary importance is the biggest problem resulting from the conventional understanding of development assistance.

In this study, the appearance of the conventional understanding of development assistance in question and its historical development/transformation process are explained and the strategies and policies adopted by the donor countries with this type of development assistance understanding are examined in the contest of the development assistance they provide. Furthermore, the relationship which the donor countries establish with the countries they provide development assistance is also discussed within the scope of the study. Some sample countries chosen among the donors which are the subject of the controversy regarding the issue are also important in terms of demonstrating the way in which the controversy in question is actually reflected on the field. In choosing the sample countries, it was aimed to select the countries which first adopted the conventional understanding of development assistance that appeared in the late 1950's and which represent the structural and institutional transformation in terms of historical development.

Keywords: *development, Rostow model, western centrist understanding, development aids*

Giriş

Modern anlamdaki kalkınma yardımlarının ortaya çıkışı 1948-1951 yılları arasında uygulanan Marshall Yardım Programı'na dayanmaktadır. Bu plan, İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla harap olan Avrupa devletlerinin yeniden kalkındırılmaları amacıyla hazırlanmış ve bugünkü anlamda uygulanan ilk kalkınma yardımı uygulaması olarak tarihe geçmiştir. Bu planın devamı niteliğinde olan Truman Doktrini ise komünizmin yayılmasının önüne geçmek ve Avrupa devletlerinin Savaş öncesindeki nüfuz ve güçlerini yeniden kazanmaları amacıyla ortaya çıkmıştır. Truman Doktrini sayesinde kalkınma yardımları alanına ABD haricinde birçok Batı Avrupa ülkesi donör olarak dahil olmuştur.

Eski sömürgeleriyle kesilen bağlarını yeniden tesis etmek isteyen Batı Avrupa ülkeleri, kalkınma yardımları aracılığıyla, bu ilişkiyi süreklilik arz eden bir bağımlılık ilişkisine dönüştürmüşlerdir. Bu da geleneksel kalkınma yardımı anlayışını ortaya çıkarmıştır. Teorik temelleri Rostow'un Beş Aşamalı Kalkınma Modeline dayandıran bu model, Avrupalı devletlere, yardım sundukları eski sömürgeleri karşısında yeniden hiyerarşik bir üstünlük sağlamıştır (Gökgöz, 2015, s.3).

1950'lerden sonra uluslararası kuruluşların dünya sahnesindeki yerlerini almaları, kalkınma yardımları alanında da bazı değişikliklerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Yardımlarının bir kısmını bu kuruluşlar üzerinden sunmaya başlayan ülkeler sayesinde uluslararası kuruluşlar da kalkınma yardımları alanında donör olarak yer almaya başlamışlardır. Bu noktada geleneksel kalkınma yardımları anlayışı kısmi bir değişikliğe uğramış olsa da donör ülkelerin bu alana dair bakış açıları üzerinde kayda değer bir değişiklik meydana getirmemiştir. Eskiden olduğu gibi donör ülkelerin ulusal çıkarları, yardımların sunumundaki birinci öncelik olmaya devam etmiştir (McMichael, 2012, s.61-63).

Bu muhafazakarlığın en önemli sebebi ise uluslararası kuruluşların aldıkları kararların, geleneksel kalkınma yardımı anlayışını benimseyen donör ülkeler tarafından şekillendirilmesidir. Temsiliyet noktasında dominant konumda olan bahse konu ülkeler, uluslararası kuruluşların aldıkları kararları, kendi ulusal çıkarlarının zarar görmeyeceği şekilde yönlendirme kabiliyetine

sahiptirler (Lancester, 2007, s.38). Bu durumun, kalkınma yardımları alanında ve diğer bütün uluslararası meselelerde, günümüzde de benzer şekilde devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1950'lerden sonra ortaya çıkan modernist kalkınma paradigması da kalkınma yardımları alanının iki temel aktörü olan donörler ve faydalanıcılar arasındaki var olan hiyerarşik durumu daha da pekiştirmiştir. Özellikle Batı Avrupa ülkeleri üzerinden şekillendirilen bu kavram, "Batı ve diğerleri" ayrımını somut bir şekilde ortaya koymuştur. Kalkınma konusunda Avrupa'yı mutlak doğru ve rehber konumuna getiren bu ayrım, kalkınma kavramının odağını Avrupa'dan; Latin Amerika'ya, Asya'ya, Afrika'ya ve Orta Doğu'ya kaydırmıştır. Bu bölgelerdeki pek çok ülkenin kendini yönetemez durumda olduğu ve kaynaklarını işleyecek kapasitelerinin olmadığı söylemi, kaynakların Batı'ya taşınmasının meşru gerekçesi haline gelmiştir. Bu durum, bahse konu bölgelerde yer alan ülkeler ile Batı Avrupa arasında, yeniden bir bağımlılık tesis etmiştir (Wallerstein, 2006).

Kalkınma yardımlarının teorik olarak temel amacı; gelişmiş ülkelerden aktarılan kaynak, bilgi, tecrübe ve imkanlar sayesinde gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına destek olmaktır. Ancak yukarıda da anlatılan gerekçeler dolayısıyla bu argüman sadece retorikten ibaret hale gelmektedir. Günümüzde de donör ülkelerin ulusal çıkarlarının birinci öncelik olarak kabul edildiği kalkınma yardımlarının, teorik amacını ne derece gerçekleştirebildiği, bu alandaki en büyük tartışma konularından birisidir. Bu çalışma bahse konu çelişkinin tarihsel olarak analizini ve bazı seçilmiş ülke örnekleri kapsamında somut olarak ortaya konulmasını hedeflemektedir. Örnek olarak seçilen ülkeler belirlenirken, 1950'lerden sonra ortaya çıkan geleneksel kalkınma yardımları anlayışını benimseyen ilk ülkeler olmasına ve tarihsel sürecin nasıl işlediğine dair örnek gösterilebilecek yapısal ve kurumsal dönüşümlerin de değerlendirilebilmesini sağlayacak ülkeler olmasına özen gösterilmiştir.

Geleneksel Kalkınma Anlayışı

Bugünkü bilinen haliyle kalkınma yardımları, İkinci Dünya Savaşı yüzünden nerdeyse tamamen yıkılma noktasına gelmiş Batı Avrupa ülkelerinin ve ekonomilerinin, yeniden canlandırılması için ABD tarafından başlatılan Marshall Yardım Programı ile literatüre girmiştir. Bu programın temel amacı, Avrupa

ekonomilerine yeniden işlerlik kazandırmak ve küresel ticareti tekrar canlandırmaktır. ABD tarafından sunulan desteklerle toparlanan ve küresel ticaretteki yerlerini yeniden almaya başlayan Avrupa ekonomileri, yine ABD'den çıkan bir doktrin ile kalkınma yardımları alanında faydalanıcı olarak değil de donör olarak yer almaya başlamışlardır (McMichael, 2012, s.61-63).

1947 yılında, dönemin ABD başkanı Harry Truman, ABD ve Avrupa için küresel boyutta bir tehlike olarak gördüğü komünizmin önüne geçmek için ve Avrupa ülkelerinin özellikle savaş öncesi dönemde nüfuz sahibi oldukları bölgelerde yeniden var olabilmeleri için kalkınma yardımlarını bir araç olarak işaret etmiştir. Bu kapsamda ABD, komünizm tehdidi altında olduğunu düşündüğü ülkelere askeri ve mali destek sunarak, küresel boyutta bir ittifak zinciri kurmayı hedeflemiştir (Mahmat, 2008, s.15). Bu adım, Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan, Doğu ve Batı bloklarının da oluşmasına ön ayak olmuştur.

1950'lere gelindiğinde ABD haricinde, başta Birleşik Krallık, Fransa ve Hollanda olmak üzere birçok Batı Avrupa ülkesi, kalkınma yardımları alanında donör olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır. Özellikle eski sömürgeleriyle kesintiye uğrayan ticari ilişkilerini yeniden tesis etmek ve süreklilik arz eden bir bağımlılık ilişkisi kurmak stratejisiyle hareket eden Batı Avrupa ülkeleri, kalkınma yardımları literatüründe geleneksel kalkınma anlayışı olarak bilinen yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Pettinger, 2017).

Geleneksel kalkınma modeli teorik olarak Rostow'un Aşamalı Kalkınma Modeline dayanmaktadır. Bu modele göre gelişmemiş ülkelerin kalkınması uzun bir süreçtir ve bu süreç beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; ekonominin tarımsal faaliyetlerden ibaret olduğu geleneksel toplum aşaması; alt-yapı yatırımlarının başladığı ve sosyal ve kültürel değerlerin değişime uğradığı kalkışa geçiş aşaması; sanayileşmenin başladığı ve tasarruflarla imalat sektörünün desteklediği kalkış aşaması; teknolojik gelişmelerle birlikte ağır imalat sanayiinden, yüksek teknolojiye üretime geçildiği olgunlaşma aşaması; refah toplumununun gerçekleştiği, ülkenin merkez ülke konumuna geldiği, etrafındaki ülkelere üstünlük kurmaya başladığı ve bu ülkeleri mali ve askeri olarak desteklemeye başladığı kitlesel tüketim aşamasıdır (Alagöz, 2004, s.2-6).

Rostow'a göre kitlesel tüketim aşaması, kalkınma sürecinin son aşamasıdır ve Batı Avrupa devletleri artık bu noktadadırlar. Burada üzerinde durulması gereken nokta, gelişim sürecini tamamlayan ülkeler ile gelişmemiş

ve/veya gelişmekte olan ülkeler arasında ortaya çıkan hiyerarşik bakış açısıdır. İşte bu bakış açısı geleneksel kalkınma yardımı anlayışının teorik temellerini oluşturmaktadır. Pek çok farklı görüş tarafından eleştirilen bu bakış açısı, 1950'lerden sonra, uluslararası kuruluşların dünya sahnesine çıkmalarıyla ve kalkınma yardımları alanına dahil olmalarıyla kısmi bir değişikliğe uğramıştır (Alagöz, 2004, s.2-6).

ABD, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerin başını çektiği Batılı ülkeler, kalkınma yardımı faaliyetlerini, 1950'lerden sonra; Dünya Bankası, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların da etkisiyle, yeniden şekillendirmişler ve bahse konu faaliyetlerinin bir kısmını bu kuruluşlar aracılığıyla yürütmeye başlamışlardır (McMichael, 2012, s.61-63). Ancak bahse konu yeniden yapılanmanın ülkelerin sahip oldukları anlayış üzerinde kayda değer bir değişiklik meydana getirdiğini söylemek doğru olmayacaktır. Zira, söz konusu uluslararası kuruluşların yapılanmalarından kaynaklanan durumun doğal bir sonucu olarak, bu kuruluşların benimsedikleri anlayış da geleneksel kalkınma anlayışının devamı niteliğindedir. Yani asıl öncelik, donörlerin stratejik çıkarları ve uluslararası hedefleridir (Lancester, 2007, s.41).

1950'lerden sonra ortaya çıkan uluslararası kuruluşların şekillendirdiği modernleşme kavramı, teorik açıdan ve pratik olarak, Batı ve diğerleri (West and the rest) arasında hiyerarşik bir güç ilişkisi kurmuştur (Six, 2009). Bu ilişki Avrupa ülkelerini, sadece tarihi belirleyen aktörler yapmamış, aynı zamanda kalkınma ve kalkınmanın aşamaları konusunda da büyük bir tecrübeyle donatmıştır. Bu tecrübe, dünyanın geri kalanı için kalkınma konusunda, mutlak doğru kabul edilen, bir tür model halini almıştır. Batı merkezci kalkınma anlayışıyla, sömürgeciliğin birleşimi, iki önemli sonuç üretmiştir. Bunlardan birincisi, kalkınmanın odağının, Avrupa'nın kendisinden diğer ülkelere doğru kaymış olması ikincisi ise coğrafi odaklanmanın Batı'dan; Latin Amerika, Afrika, Asya ve Orta Doğu'ya kaymasıdır (Six, 2009, s.1121). Yani, kalkınma uygulamalarının hedefi artık başkaları olmuştur.

Sömürülen milletlerin, kendilerini yönetme ve kaynaklarını işletme kapasitesinden yoksun olduğu ön kabulü, sömürgeci uygulamaların ve milletlerin sahip olduğu zenginlikleri Batıya taşımanın, meşrulaştırıcı söylemi haline gelmiştir. Eski sömürge konumunda olan ülkelerde güç kazanan ırka dayalı ideolojiler ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanan bağımsızlaşma hareketleri, bahse konu meşrulaştırıcı söylemi geçersiz kılmıştır. Ancak, yeni

söylemlerin ortaya çıkarak, aynı işlevi icra etmeleri noktasında hiç vakit kaybedilmemiştir. Sömürgecilik sonrası dönemde, “medeni-barbar” karşıtlığının yerini; ekonomik durgunluğa karşı, üretkenliği ve geleceğe karşı, modernliği savunan “kalkınmış-kalkınmamış” karşıtlığı almıştır (Ziai, 2007, s.64-65).

Donör Ülkelerin Benimsedikleri Stratejiler

Kalkınma yardımlarının geleneksel yapısı, 1980’lerdeki borç krizi dolayısıyla, bir tür çıkmaza girmiştir. Yaşanan kriz, yol ve baraj inşası gibi büyük altyapı yatırımlarını finanse etme modelinden vazgeçilmesine sebep olmuştur. Siyasi reformları desteklemek, kalkınma yardımlarının ana eksenine haline gelmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, yeterli bilgi sahibi olmadan, yardım ve yatırım yapmak yerine, sürdürülebilir nitelikte olan, siyasi reformlara yatırım yapmanın daha etkili olacağı bu dönüşümün temel gerekçesidir. DB ve IMF gibi uluslararası kuruluşların, proje temelli destekler yerine, Yapısal Uyum Programları (SAP) adı altında, yeni araçları kullanmaya başlamaları da bu dönüşümün motivasyonlarından (Dollar ve Svensson, 2000, s.901).

Donör konumunda olan her ülkenin kendine has bir yardım programı bulunmaktadır. Diğer taraftan; DB ve IMF tarafından belirlenen politik eksen, bütün donörlerin yardım programlarını yönlendirip, yeniden şekillendirmektedir (Woods, 2008). Yardım faydalanıcısı ülkelerin, donörler ve uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen politikaları takip etmesi ve yönetim yapılarını bu politikalar doğrultusunda dönüştürmeleri, uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen SAP uygulamalarını, kalkınma yardımları alanında öne çıkarmaktadır (Dreher vd., 2011, s.1955).

Yardım faydalanıcısı ülkelere hayata geçirilmesi istenilen dönüşümler, ağırlıklı olarak ekonomik alanlara yöneliktir. SAP’lerin ilan edilen amacı; yardım alan ülkelerin ekonomilerini, küresel serbest piyasa rekabetine hazırlamaktır. Diğer taraftan, borç ve petrol krizlerinin yıpratığı, kapalı ekonomiye sahip ülkelerin devlet varlıkları, özelleştirme yoluyla satılmaktadır. SAP’ler, küresel sermaye için bu ülkeleri, yatırım açısından güvenilir hale getirmektedir (McMichael, 2012, s.61-63).

IMF tarafından hazırlanan stand-by anlaşmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. SAP’ler ve stand-by anlaşmaları; DB ve IMF tarafından önceden belirlenen koşulların, yardım talebinde bulunanlar tarafından, peşinen kabul

edilmesi şartıyla işleyen, merkezi bir yapıya dayanmaktadır. Dolayısıyla, yardım faydalanıcısı ülkelerin süreçten dışlandığı eleştirilerine cevap olarak, Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri (PRSP) ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda SAP'lerin yerini, PRSP'ler almıştır. Ancak, temelde yine donörlerin çıkarları ön planda tutulduğu için PRSP'lerin de başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir (Craig ve Porter, 2003, s.55).

2000'lere gelindiğinde, Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (BKH) BM tarafından, kalkınma yardımı alanında olan bütün aktörlerin, ulaşması gereken hedefler olarak ilan edilmiştir. 2014 yılı sonu itibarıyla, başta Türkiye olmak üzere, birçok ülke belirlenen hedeflerin bazılarını ulaştıysa da bazıları için halen kat edilmesi gereken uzun mesafeler bulunmaktadır. BKH için belirlenen süre, 2000-2015 yılları arasını kapsayan dönemdir. 2015 yılında ise yine BM, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) adıyla, 2030 yılına kadar takip edilmesi öngörülen, yeni hedefler belirlemiştir. Kalkınma yardımı alanındaki aktörlerin hepsi için bağlayıcı özelliği olan bahse konu hedeflerin; yoksulluğu azaltma, çevre duyarlılığı, yönetim, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kalkınma yardımları gibi hususları gündeme getirmesi, geçmişteki kalkınma yaklaşımıyla karşılaştırıldığında, büyük bir ilerleme olarak değerlendirilebilir (Easterly, 2007).

Diğer taraftan, bütün bu dönüşüm çabalarına rağmen, geleneksel kalkınma anlayışını benimsemiş olan donörler, kalkınma yardımlarını her şart ve koşulda kendi stratejilerine göre hayata geçirme kabiliyeti ve imkanına sahiptirler. Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık ve ABD gibi donör ülkeler açısından, eski sömürgeler ve stratejik müttefikler, kalkınma yardımına ihtiyaçları olup olmadığına bakılmaksızın, yardım faydalanıcısı birer ülke olarak, bahse konu donör ülkeler nezdinde öncelikli yerlerini korumuşlardır (Alesina ve Weder, 2002, s.1130).

Geleneksel kalkınma yardımı anlayışına sahip donörlerin kalkınma yardımı stratejileri açısından benimsedikleri bir diğer ortak özellik de proje ve programların; merkezi olarak planlanıp, yerelde uygulanmaya çalışılmasıdır. Kalkınma yardımlarında merkezi planlamanın; tecrübelerden faydalanmak, mükerrerlikleri önlemek ve uzmanlık bilgisini kullanmak gibi olumlu etkileri olsa da yereldeki yardıma muhtaç insanların hayatlarına doğrudan etki etmesi hususu, pratiğe oldukça zor geçmektedir. Merkezi planlamanın, genelleştirilmiş örnekler üzerinden, donör ülkenin kendine göre en iyi ve ideal

yöntemi tasarlayarak hayata geçirmeye çalışması ve sunulan yardımların yereldeki faydalanıcılar açısından uygun olup olmadığı değerlendirmesinin sadece eldeki veri ve istatistiki bilgiye dayanılarak yapılması, son derece sınırlı ve yetersiz kalmaktadır (Moyo, 2010, s.22-25).

Sınırlı bilgiye ve istatistiğe dayanarak, merkezi yapılar tarafından uygulamaya konulan projelerin başarısızlığı için İtalya'nın, Afrika'daki kalkınma yardımı projelerinden birinde uzman olarak görev yapan, Ernesto Sirolli'nin (1999) teknik işbirliği proje tecrübesi yerinde bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bahse konu örnek, geleneksel donörlerin kalkınma yardımlarına yönelik yaklaşımları ve merkezi planlamanın ortaya çıkardığı yerelden kopukluğun sonuçlarını göstermesi açısından önemli görülmektedir (Sirolli, 1999 akt. Arslan, 2015, s.55-56).

Sirolli 1970'lerde, bir yardım çalışanı olarak, Afrika'da, Zambezi Nehri'nin kıyısında yaşayan yerli halka, domates yetiştiriciliği konusunda eğitim vermek için görevlendirilmiştir. Proje kapsamında; domates yetiştiriciliği için uygun tarım arazilerinin seçilmesi, domates yetiştiriciliği bağlamında yerli halka eğitim verilmesi ve bir pilot uygulama gerçekleştirilmesi gibi aşamalar yer almaktadır. Yerel halktan gelen itirazlara rağmen, uzmanlar tarafından, toprak kalitesi göz önünde bulundurularak, Zambezi Nehri kıyısında bir bölge pilot uygulama yapılması için uygun görülmüştür.

Modern tarım teknolojileri ve yöntemleri sayesinde, pilot uygulamadan kısa sürede olum bir sonuç alınmış ve nehir kıyısında bol ürün veren domates tarlaları oluşmaya başlamıştır. Projede görevli batılı uzmanlar, yerel halkın asırlardır neden nehir kıyısındaki bu verimli topraklarda tarım yapmadıklarını, onların tarım konusundaki bilgisizliklerine bağlamışlardır.

Proje süresince, batılı mesai kültürüne alışık olmayan bölge halkı, eğitim ve çalışmalara katılmayı aksatmaya başlayınca, onları teşvik etmek adına işe gelmeleri için halka hediyeler dağıtılmıştır. Ancak, domateslerin hasat zamanında, işçilere verilecek hediyeler tükenince, tarlalarda çalıştıracak kimse bulunamamıştır. Diğer taraftan kalkınma uzmanları, mevsimsel geçişler dolayısıyla, pilot uygulama kapsamında yapılan tarım faaliyetlerini bozan nehrin ve çokça emek vererek olgunlaştırdıkları domateslerin, su aygırları tarafından bir gecede nasıl talan edildiğine şahit olarak, neden bu bölgede tarım yapılmadığını -geç de olsa- kavramışlardır.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere geleneksel donörler, kendi çıkarları doğrultusunda geliştirdikleri yardım programlarını, faydalanıcı ülkelerdeki

yerel bilgi ve tecrübeye başvurmadan, kendi ön kabulleriyle uygulama ve sonuç alma eğilimindedirler. Ayrıca bu örnek, domates üretiminin İtalya'daki sos sektörü açısından önemi hasebiyle, geleneksel kalkınma anlayışını benimseyen donörlerin, kalkınma yardımı uygulamaları ile ulusal çıkarları arasında, nasıl bir bağ kurduklarını somut bir şekilde ortaya koyması açısından da önemlidir (Arslan, 2015).

Benzer tecrübeler, kalkınma yardımlarına en çok ihtiyacı olan "En Az Gelişmiş Ülkeler"de (EAGÜ) uygulanan pek çok kalkınma yardımı projesinin, yardımların etkisizliğini ortaya çıkarması açısından önemli bir işlev görmektedir. Zira 1980'lerden bu yana, sunulan onca kalkınma yardımına rağmen, 1994 yılında Botsvana; 2007 yılında Cape Verde; 2011 yılında Maldivler ve 2014 yılında Samoa haricinde hiçbir ülke, EAGÜ kategorisinden çıkmamıştır (UNDESA, 2015). BKH gibi uluslararası kabul görmüş kalkınma yardımı stratejileri, açık bir şekilde donör ülkeleri yoksulluğu azaltmak için daha fazla kaynak aktarmaya yönlendirmiş olsa da kalkınma yardımlarının etkisizliği, uluslararası kalkınma yardımlarının en temel problemlerinden ve gündem maddelerinden biri olmaya devam etmektedir (ECI, 2013).

Kalkınma yardımlarının etkinliğini arttırabilmek için OECD-DAC'ın liderliğinde özellikle 2000'li yıllarda pek çok çalışma yapılmıştır. 2002 yılında hayata geçirilen, Kalkınmanın Finansmanı için Monterrey Konsensüsü; 2005 yılında yayınlanan, Yardımların Etkinliği için Paris Bildirisi; 2008 yılında organize edilen, Eylem için Akra Gündemi ve 2011 yılında düzenlenen, Etkili Kalkınma İşbirliği için Busan Ortaklığı bu çalışmalardan bazılarıdır. Yapılan çalışmalar genellikle; yardımların kalkınmadaki rolüne, kalkınma programlarına yönelik yerel sahiplenmeyi arttırmaya, donör faaliyetlerinin ortak hedefler doğrultusunda uyumlulaştırılmasına, yardımlar sunulurken ortaya çıkan maliyetleri düşürmeye ve sonuç odaklı ve karşılıklı hesap verilebilirliğe dayalı yönetim modellerinin oluşturmasına odaklanmıştır (OECD, 2011).

2005'deki Paris Bildirisinden sonra donörler, yardımların etkinliğini göz önünde bulundurarak, belirlenen ilkelere tam manasıyla uyacaklarını taahhüt etmişlerdir. İkelere riayet etme notasında taahhütler verildikten sonra; ikinci adım, 2010 yılı için ölçülebilecek hedeflerin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda 13 hedef belirlenmiş, ancak 2010 yılına gelindiğinde bunlardan sadece bir tanesi gerçekleştirilebilmiştir. Sunulacak teknik işbirliği yardımlarının yüzde 50'sinin, faydalanıcı ülkelerin kalkınma stratejileriyle uyumlu ve koordineli programlar olacağına dair hedef, karşılanabilen tek hedef olmuştur.

Bahse konu diğer toplantı ve çalışmalarda da kayda değer manada bir ilerleme kaydedilememiştir (OECD, 2011).

Geleneksel donörlerin kalkınma yardımı politikaları uzun süre; Batı Avrupa'nın yeniden inşası, Japonya, Almanya, Tayvan ve Güney Kore gibi başarılı uygulama örneklerinden ilhamla, modern kalkınma yaklaşımına dayalı, merkez ülkelerde planlanmış ve emredici nitelikteki yapısını korumuştur (Alesina ve Dollar, 2000, s.41-44). Özellikle Batı Avrupalı geleneksel donörler, kendi kalkınma tecrübelerini, gelişmekte olan ülkelere transfer etmeye çalışarak, kalkınma aşamalarını çok detaylı ve başarılı bir şekilde pazarlarken; tarihi sömürgecilik miraslarını ve gözettikleri çıkarlarını her daim gizlemeyi başarmışlardır. Bu yaklaşım, kalkınma yardımlarının, insani saiklerle yapılmasının önündeki, en önemli engel olmuştur.

1980'li yıllardan sonra başlayan reform çabalarının, etkili olamamasının en önemli gerekçesi de bahse konu anlayıştır. Diğer taraftan, geleneksel kalkınma yardımları anlayışına yöneltilen eleştiriler, hiçbir zaman bu kapsamda sunulan yardımların değersiz olduğunu iddia etmemiştir. Eleştirilerin asıl odağı; harcanan kaynaklar, ileri sürülen söylemler ve ortaya konan çabalara rağmen, elde edilen sonuçların istenilen düzeyde olmamasıdır (Dollar ve Svensson, 2000, s.910).

Donör Faydalanıcı İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte; ekonomi, güvenlik, kalkınma ve uluslararası ilişkiler gibi birçok başlıkta, mevcut paradigmlar değişikliğe uğramıştır. Küreselleşmenin ve yeni küresel oyuncuların ortaya çıkması bu değişikliklerin en temel nedenlerindedir. Ancak her şeye rağmen; uluslararası ilişkiler, finansal ve askeri güce dayalı olarak şekillenmeye devam etmiştir. Kalkınma yardımlarındaki sömürgeci-sömürge; gelişmiş-gelişmemiş; zengin-yoksul; kentli-kırsal; medeni-ilkel ve modern-geri kalmış gibi karşıtlıkların çoğu bahse konu finansal ve askeri güç dengesine işaret etmektedir (Wallerstein, 2006).

Bu güç dengesi zamanla donörler ile yardım faydalanıcıları arasında bir çeşit patronaj ve hiyerarşi oluşturmuştur. ABD, Hollanda, Birleşik Krallık ve Fransa gibi geleneksel kalkınma anlayışını benimsemiş donörlerin, dünya genelindeki baskın askeri, ekonomik ve kültürel varlıkları, tarihsel olarak yardım yapan ve yardım alan ülkeler arasında, hiyerarşik biçimde kurulmuş

olan güç dengesinin somut göstergesidir. Avrupa Birliği gibi birçok güçlü ülkenin bir araya gelmesiyle oluşmuş; ekonomik ve siyasi bir birlikte bile diğer üye ülkeler; kalkınma yardımlarından tutun da savunma, enerji ve ticaret gibi konularda, iki baskın ekonomik güç olan, Almanya ve Fransa'ya göre pozisyon almaktadırlar (Six, 2009, s.1110).

Dünyanın farklı ülke ve coğrafyalarında en çok askeri varlığı bulunan ülkeler, aynı zamanda en önde gelen donörler arasında yer almaktadırlar. ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın askeri varlıkları, yardım sundukları ülkeler ile kendileri arasında, bir patronaj ilişkisinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, ABD tarafından yapılan yardımlar ile aynı dönemde, ABD'nin rakibi olan Sovyetler Birliği tarafından yapılan yardımların askeri niteliği ve askeri üs bulundurma önceliği, bu hususu öne çıkarmaktadır (Ehrenfeld, 2004).

Askeri varlığın, dünya genelinde yaygınlaşmış ekonomik güç olma durumunu beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Küresel ekonomik güç dengesinin, askeri güç dengesiyle aynı doğrultuda olup olmadığına bakmak için uluslararası finansal akışların, ithalat ve ihracatın nereden nereye yapıldığı ve sermayenin toplandığı merkezler göz önünde bulundurulduğunda, kast edilen paralellik açıkça görülmektedir. ABD, küresel finansal akışları yöneten baskın güç olarak öne çıkmaktadır. Bu ülkenin sahip olduğu; küresel markalar, teknolojik üstünlükler sayesinde küresel sermayenin önemli bir bölümünü kontrol etmesi ve uluslararası kuruluşlardaki güçlü temsiliyeti, ABD'nin küresel piyasalardaki gücünü pekiştirmektedir (Mawdsley, 2014, s.51-53).

Dolayısıyla, yardım faydalanıcısı bir ülke için donör ülkelerle yaşayabileceği en ufak bir ekonomik ve/veya siyasi sorun, faydalanıcı ülkenin küresel piyasalardan kaynak, mal, hizmet, yardım veya finansman bulma imkanı açısından büyük problemlere yol açabilecektir. Donör ülkelerin baskın güç olma durumu, bu ülkeler tarafından hazırlanmış olan kalkınma reçetelerinin, herhangi bir dirençle karşılaşmadan, dünyanın pek çok yerinde uygulanmasına imkan tanımaktadır. Böylece, bahse konu donörler tarafından sunulan yardımın, hedef ülkenin ihtiyaç ve öncelikleriyle ilişkisi, doğrudan ikinci plana atılmaktadır (Clay vd., 2009, s.26).

Yukarıda da değinildiği üzere, uluslararası ihracat ve ithalatta, geleneksel kalkınma anlayışını benimseyen donörlerin baskın konumu öne çıkmaktadır.

Bu noktada, bahse konu donörlerin sundukları kalkınma yardımlarını, küresel ekonomideki baskın konularını daha da güçlendirecek şekilde yönettiklerini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bazı donörlerin sundukları yardımın bir kısmını, kendi ürettikleri mallarının satın alımında kullanılmasını ön şart olarak ileri sürmeleri, bunun en güzel göstergesidir (Ehrenfeld, 2004).

Özellikle geleneksel kalkınma yardımı anlayışını benimsemiş olan bazı donörler tarafından, sunulan kalkınma yardımlarının kapsamlı ve uzun süreli proje ve programlar olması dolayısıyla, yönetimin uzun süre boyunca tek bir elde toplanması sayesinde, idari maliyetlerde tasarrufa sebep olacağı varsayımı ileri sürülmektedir. Bahse konu program ve proje türlerinin yönetim standartlarının yüksek olması, sayıları az da olsa yönetici, danışman ve teknik uzman gibi personellere ve diğer kalemlere yönelik yapılan harcamaları arttırmaktadır. Dolayısıyla, uzun vadeli strateji ve hedeflere dayalı programların, sunulan yardımlar içerisindeki idari maliyetleri düşürdüğü varsayımı, pratikte gerçeği yansıtmamaktadır (Easterly ve Pfitze, 2008, s.33).

OECD-DAC'a üye olan bütün donörler tarafından sunulan resmi kalkınma yardımı (RKY) miktarı, 2017 yılında 165 milyar 9 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl gerçekleşen Programlanabilir Ülke Yardımları (PÜY) miktarı ise 56 milyar 841 milyon Dolar olup, toplam RKY'nin yaklaşık yüzde 34'ü kadardır. Bu veri, geleneksel kalkınma anlayışını benimseyen OECD-DAC üyesi donörler tarafından sunulan kalkınma yardımlarının yarıdan fazlasının yardım alan ülkeler yerine, donörlerin idari harcamalarına gittiğini ve bu miktarın kendi ülkelerinde kaldığını göstermekte. Zira PÜY, ülkelerin sundukları yardımların, faydalanıcı ülkelere ulaşan kısmını ifade etmektedir (OECD, 2020).

Donör ülkelerin verdiği taahhütlerin gerçekleşme durumu ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma için ihtiyaç duyduğu kaynak miktarı dikkate alındığında, sunulan yardım miktarının yetersiz ve alınan sonuçların tatmin edici olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada RKY tutarından, PÜY rakamları aracılığıyla, yardım faydalanıcısı ülkelere ulaşmayan yardım tutarı çıkarıldığında, faydalanıcı ülkelerdeki faaliyetler için aktarılan kaynakların yetersizliği daha da net anlaşılmaktadır (Kharas ve Fengler, 2010, s.3-8).

Yardımların Etkinliği Üzerine Paris Bildirisi ve Eylem için Akra Gündemi'ne göre donör ülkelerin yardımlarını; sahiplenme, uyumluluk, sonuç odaklılık, harmonizasyon, karşılıklı hesap verebilirlik ve kapsayıcı ortaklık ilkeleri çerçevesinde yapmaları gerekmektedir (OECD, 2011). Bu ilkeler,

uzun yıllar süresince yürütölen kalkınma yardımı tecrübelerine dayanılarak belirlenmiştir. Yardımların etkililiği hususunun yanı sıra, bahse konu ilkelere belirlenmesinin arkasındaki bir diğer motivasyon da kalkınma yardımları alanında sonradan donör sıfatını kazanan ve yükselen donör olarak anılan ölkelerin, geleneksel kalkınma anlayışını benimseyen, geleneksel donörlerin karşısına rakip olarak ortaya çıkmış olmalarıdır. Ancak, geleneksel donörlerin PÜY/RKY oranları göz önünde bulundurulduğunda, kendileri tarafından belirlenen kalkınma yardımı ilkelerinin, yine kendileri tarafından dikkate alınmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Alesina ve Weder, 2002, s.1130).

Sonuç olarak, geleneksel donör konumunda olan ölkelerin, sundukları kalkınma yardımlarının; bahse konu ölkelerin ulusal çıkarları ve askeri ve ekonomik ilişkileri ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel donörler, uluslararası kabul görmüş ilkeleri kendileri ortaya koymuş ve söylem düzeyinde bu ilkelere uymaya hevesli olsalar da kendi çıkarlarına hizmet etmediği sürece, onlar tarafından belirlenmiş bu ilkeler, sadece retorik düzeyinde kalmaktadır.

Bütün bu anlatılanlar doğrutusunda, geleneksel donör konumunda olan ölkelerin, yardım faydalanıcısı konumunda olan ölkelerle arasındaki ilişkinin, başta da ifade edildiği gibi hiyerarşik bir yapıda olduğu açıkça görölmektedir. Bu hiyerarşik yapı, sunulan yardımların nasıl hayata geçirileceği konusunda da doğrudan etkilidir. Özellikle geleneksel donörler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerde yardım uygulamalarını nasıl hayata geçirecekleri hususunda, bazı ortak özelliklere sahiptirler. Bu özellikler; faydalanıcı ölkenin seçimi noktasında ihtiyaçtan ziyade stratejik hareket edilmesi, sunulan yardımların azımsanamayacak oranda bağlı yardım niteliğinde olması, idari ve benzeri nitelikte olan harcamaların sunulan yardımların önemli bir bölümünü teşkil etmesi ve karşılıklı kazan kazan ilkesi göz önünde bulundurulmadan yardımların ikili ticaretin geliştirilmesi için kullanılması şeklindedir.

Seçilmiş Ülke Örnekleri

Bu bölümde; başta ABD olmak üzere geleneksel kalkınma anlayışını benimsemiş olan bazı ölkelerin kalkınma yardımları bağlamında sahip oldukları tecrübe, benimsedikleri strateji ve faydalanıcı ölkelerle aralarında tesis ettikleri ilişkiler ülke örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Bu sayede,

yukarıda yapılan tartışmaların daha somut ve anlaşılır bir şekilde incelenmesi mümkün olacaktır diye düşünülmektedir. Ülkeler seçilirken, 1950'lerden sonra ortaya çıkan geleneksel kalkınma yardımları anlayışını benimseyen ilk ülkeler olmasına ve tarihsel sürecin nasıl işlediğine dair örnek gösterilebilecek yapısal ve kurumsal dönüşümlerin de değerlendirilebilmesini sağlayacak ülkeler olmasına özen gösterilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri

1947-1950 yılları arasında, ABD tarafından hayata geçirilen Marshall Planı, modern anlamdaki ilk kalkınma yardımı uygulamasıdır. ABD'de 1951 yılında yürürlüğe giren Ortak Güvenlik Yasası dolayısıyla ve yardımların yönetimi amacıyla Ortak Güvenlik Ajansı kurulmuştur. Sonrasında ise Uluslararası İşbirliği İdaresi, Ortak Güvenlik Ajansı'nın yerine görev yapmaya başlamıştır. (Lancaster, 2007, 63-80). 1959 yılında ise Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası (IDB) kurulmuş ve ABD'deki tarım fazlası üretimin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gıda yardımı olarak gönderilmesini öngören Gıda Yardımları Programı hayata geçirilmiştir. Bu program halen Geleceği Besle adı altında, bazı küçük değişiklikler yapılarak, ancak aynı amaca hizmet edecek şekilde devam ettirilmektedir (USAID, 2020a).

1961 yılında, ABD'nin sunduğu kalkınma yardımları organizasyonel olarak yeniden yapılandırılmış ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir birim olarak ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) kurulmuştur. ABD kalkınma yardımlarının üç ana ayağını oluşturan; Kalkınma Yardımları Programı ve Gıda Yardımları Programı, USAID tarafından; Güvenlik Desteği Yardımları Programı ise Dışişleri Bakanlığı'nın kendisi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Dünya Bankası ve diğer bölgesel kalkınma bankalarına aktarılan yardımların yönetilmesi görevi ise Hazine Bakanlığı'na verilmiştir (USAID, 2020b).

İki taraflı yardımlar, 1960'ların ortalarında siyaseten sorgulanmaya başlanmış ve ABD'yi çok taraflı yardımlara yöneltmiştir. Çok taraflı yardımların, toplam yardımlar içerisindeki payı, 1967'de yüzde 5 seviyesindeyken, 1975 yılında yüzde 30 seviyesine yükselmiştir. 1980'lerin başında, serbest piyasa düşüncesinin bütün dünyada, Dünya Bankası vasıtasıyla yaygınlaştırılması

ve Güney Amerika ülkelerindeki liberal hükümetlerin desteklenmesi gibi politik hamleler, siyasetin ve kamuoyunun yardımlara olan desteğini tekrar arttırmıştır (Lancaster, 2007, s. 80-82).

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, ABD dış yardımlarının odağı; demokrasi, insan hakları ve çevre gibi konulara kaymışken, yaklaşık 10 yıl sonra, 11 Eylül 2001 saldırılarıyla beraber, ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde yer alan, dünya genelinde terörü önleyici müdahale anlayışı, ABD'nin; Afganistan'a ve Irak'a müdahalesine gerekçe oluşturmuştur. Bu doğrultuda ABD tarafından sunulan resmi kalkınma yardımı miktarı 2000 yılındaki 10 milyar Dolarlık seviyeden, 2005 yılında 28 milyar Dolar seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde, bahse konu ülkelere yönelik askeri müdahalelerin oluşturduğu olumsuz algının normalleştirilmesi adına, müdahale edilen ülkelere yönelik sunulan yardımların, asıl amacı dışında kullanılan bir araç haline geldiği değerlendirilmektedir (Mawdsley, 2014, s.60-62).

ABD için kalkınma yardımlarının temel amacı; diğer ülkeler üzerinde politik etki oluşturmak olduğu değerlendirilmektedir. Zira USAID tarafından bu amaç; Amerika'nın ekonomik ve ulusal çıkarları doğrultusunda sunulan destekler şeklinde açıkça ifade edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda, sunulan yardımların iki temel stratejiyle şekillendirildiği gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki; güvenlik temelli yaklaşım kapsamında, yardım faydalanıcısı ülkelerin hükümetlerine, doğrudan hibe ya da kredi sağlanması şeklindedir. İkincisi ise kalkınma temelli yaklaşım kapsamında, ikili ya da çok taraflı yardımlar vasıtasıyla, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin güçlendirilmesidir (USAID, 2020c).

ABD, 2011 yılından itibaren, Küresel Kalkınma Politika Belgesi doğrultusunda, verdiği kalkınma yardımları için ülke ve bölge stratejileri hazırlanmaya başlanmıştır. 64 ülke ve 2 bölge stratejisi hali hazırda USAID tarafından hazırlanmıştır (USAID, 2020c). Strateji dokümanları incelendiğinde, ülke ve bölgelere özgü öncelik alanlarını belirleme açısından faydalı oldukları düşünülse de bahse konu dokümanların hazırlanması sürecinde yerel aktörlerle birlikte hareket edilmediği için ortaya çıkan önceliklerin ABD'nin mi yoksa faydalanıcı ülkenin mi olduğu hususu tartışmalıdır.

ABD'nin sunduğu kalkınma yardımlarının bölgesel dağılımı incelendiğinde, ilan edilen dış politika ile bağlantılı bir planlamanın yapıldığı açıkça görülmektedir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren, Soğuk Savaş'ın karşıt ta-

rafı olan Sovyetler Birliği'nin etki alanındaki Orta Asya ve Güney Asya ülkelerine yönelik sunulan yardımlar azalırken, yeni müttefiklerin kazanılabileceği potansiyel bölgeler olan Afrika ve Orta Doğu ülkelerine sunulan yardımlarda bir artış olduğu görülmektedir. 2000'lerden itibaren ise yukarıda da bahsedildiği gibi Afganistan ve Irak'a sunulan yardımlar keskin bir şekilde artmıştır (Moyo, 2009, s.27-30).

Hollanda

Hollanda'nın 2013 yılında sunduğu toplam RKY miktarı 4,9 milyar Dolardır. Bunun 1,8 milyar Doları yani yüzde 36,7'si çok taraflı kalkınma yardımlarına ayrılmıştır. Yine 2016 yılında RKY/GSYH oranı ise yüzde 0,65 seviyesindedir. 2008-2016 yıllarını kapsayan dönemde, Hollanda'nın ikili resmi kalkınma yardımlarından en çok faydalanan ülkeler; Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mozambik, Etiyopya, Sudan ve Gana'dır. (AidFlows, 2020a). Bu ülkeler; Güney Afrika'nın ilk sömürgeci devleti olan Hollanda'nın eski sömürgeleri ve onların sınır komşusu olan bazı ülkelerdir.

17'nci yüzyıldan, 20'nci yüzyıla kadar deniz aşırı pek çok ülke üzerinde nüfuz sahibi olan Hollanda'nın, kalkınma yardımları alanındaki ilk faaliyetleri, 19'uncü yüzyılda, sömürgelerine; bayındırlık, sanayi ve tarım alanında uzman görevlendirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Spitz vd., 2013, s.8). Kalkınma yardımlarını ilk ortaya çıktığı zamandan itibaren benimseyen Hollanda, 1949 yılında, OECD bünyesinde kurulan, Denizaşırı Topraklar Komitesi'nin ve 1960 yılında kurulan, Kalkınma Yardımları Grubu'nun (DAG) ilk üyeleri arasındadır (Fuhrer, 1996, s.6-8).

1960'larda Hollandalı şirketlerin baskılarıyla, Ekonomik İşler Bakanlığı, Hollanda'nın ticari faaliyet yürüttüğü ülkelerde, ticaret odaklı projeleri desteklemiştir (Hoebink, 1999, s.184). Bu destekler Hollanda'nın kalkınma yardımı alanında yaptığı ilk çalışmalardır. 1964 yılından itibaren ise kurumsallaşma açısından önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Aynı yıl, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde, kalkınma yardımlardan sorumlu bir müsteşarlık tesis edilmiş ve bakanlık bünyesinde, Uluslararası İşbirliği Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Fuhrer, 1996, s.10). 1973 yılında, kalkınma yardımı faaliyetlerinde Dışişleri Bakanlığı tek sorumlu kurum haline gelmiştir. Kalkınma yardımları bütçesi de Ekonomik İşler Bakanlığı'ndan, Dışişleri Bakanlığı'na devredilmiştir (Hoebink, 1999, s.186).

1970'lerde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, yoksullukla mücadeleye yönelik faaliyetler yürütülmüş ve demokratikleşme hareketleri desteklenmiştir. Bahse konu dönemde, Hollandalı STK'lar, kalkınma yardımları bağlamında muhatap olunan ülkelerdeki STK'larla işbirliği yaparak, kalkınma yardımı faaliyetlerinde aktif olarak yer almışlardır. Bu dönemde Hollanda'nın kalkınma yardımı anlayışında ahlaki değerler ağır basmaya başlamıştır. 1980'lerde ise ekonomik çıkarlar yeniden gündemdeki ağırlığını arttırmış ve yardım faaliyetleri açısından belirleyici olmuştur (Spitz vd., 2013, s.11-12).

Kalkınma yardımları alanında Hollanda'nın öncelikleri, hükümet tarafından, meclise sunulan "Kalkınma İşbirliği Politikası" başlıklı mektuplarla belirlenmektedir. Bu konuda meclise sunulan en güncel doküman olan 2014 tarihli mektupta, Hollanda'nın bu alandaki politikalarında değişiklik yapılması gerektiği belirtilmiş, ekonomik ve sosyal sektörlerden ziyade, faydalanıcı ülkelerin kendi ayakları üzerinde durabilmelerine yönelik politikaların geliştirilmesi ve özel sektörün bu hususta desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hollanda'nın öncelikli alanları; demokrasi, hukukun üstünlüğü, gıda güvenliği, üreme sağlığı, cinsel sağlık ve su yönetimi olarak ifade edilmektedir. Tespit edilen her alan için hedefler ve yöntemler yine bu mektuplarla açıklanmaktadır (MFA of the Netherlands, 2020).

Fransa

Fransa da Hollanda'ya benzer şekilde kalkınma yardımları kapsamında sunduğu ikili yardımlarını genel olarak; Fildişi Sahili, Fas, Kongo, Tunus ve Senegal gibi eski sömürgelerine aktarmaktadır. 1998 yılında, eski Fransız sömürgeleri; Sahra Altı Afrika, Orta Doğu, Hindicın ve Pasifik bölgeleri Fransa tarafından "Öncelikli Dayanışma Bölgeleri" olarak tanımlanmıştır. Fransa, Avrupa kıtasında bulunmayan, Fransa Denizaşırı Bölgeler Topluluğu'na sunduğu yardımları da resmi kalkınma yardımı olarak raporlamaktadır. Ancak bu bölgeler, uluslararası toplum tarafından zaten Fransa toprağı olarak kabul edilmektedir (Donor Tracker, 2019).

Fransa'nın sunduğu kalkınma yardımlarının koordinasyonu için 1998 yılında, Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Komitesi adında, bakanlıklar arası bir komite oluşturulmuştur. Başbakan başkanlığında toplanan komite; Dışiş-

leri, Kalkınma, Ekonomi ve Maliye, Bütçe, Eğitim, Yükseköğretim ve Araştırma, İçişleri, Savunma, Çevre, Dış Ticaret ve Denizaşırı Fransa Toprakları Bakanları'nın katılımıyla toplanmaktadır. Komitenin sekretaryasını Dışişleri Bakanlığı'yla birlikte, Ekonomi ve Maliye Bakanlığı yürütmektedir (France Ministry of Europe and Foreign Affairs, 2019).

Kalkınma yardımlarının bürokratik düzeyde organizasyonundan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan Küresel İşler, Kalkınma ve Ortaklıklar Genel Müdürlüğü sorumludur. Bu genel müdürlüğün görevleri; ekonomik ve kültürel diplomasi ve kalkınma politikaları şeklindedir. Sunulan kalkınma yardımlarının politika belgeleri de bu genel müdürlükçe hazırlanmaktadır. Ayrıca 2013 yılında, Kalkınma ve Uluslararası Dayanışma için Ulusal Konsey kurulmuştur. Başbakan başkanlığında toplanan konsey, kalkınma yardımı politikalarının belirlenmesi sürecine; özel sektörün, STK'ların, yerel idarelerin ve milletvekillerinin dahil olması amacıyla oluşturulmuştur (France Ministry of Europe and Foreign Affairs, 2019).

Fransa kalkınma yardımı faaliyet alanlarını; göç, gıda güvenliği, iklim değişikliği, sosyal hizmet, yabancı yatırımlar ve ticaret olarak belirlemiştir. Fransa, kalkınma yardımı sunduğu faydalanıcı ülkelerle, Ortaklık Çerçeve Anlaşmaları imzalamaktadır. Bahse konu anlaşmalar genellikle dört yıllık süreler için yapılmakta ve ülke programı niteliği taşımaktadır (France Ministry of Europe and Foreign Affairs, 2019). Sunulan ikili yardımların yaklaşık yüzde 80'i, ekseriyetle Fransa'nın eski sömürgesi olma niteliği taşıyan, bu ülkelere aktarılmaktadır (AidFlows, 2020b). Ortaklık Çerçeve Anlaşmaları kapsamında yürütülen teknik işbirliği projelerinin yürütücüsü konumunda olan Fransa Kalkınma Ajansı (AFD) 1998 yılında kurulmuştur. AFD'nin görev ve yetkileri, Para ve Maliye Kanunu'nda tanımlanmış olup, Dışişleri Bakanlığı ve Ekonomi ve Maliye Bakanlığı ile koordineli bir şekilde çalışmaktadır (Law Library of Congress, 2011, s.129).

Fransa ulusal bütçesi, parlamento tarafından, tematik programlar ve bunların alt programlarından oluşan misyonlar şeklinde hazırlanmaktadır. Bahse konu alt programlar arasında harcama noktasında belirli bir esneklik imkanı bulunmaktadır. Bu çerçevede, kalkınma yardımı misyonu farklı bakanlıklara tanımlanmış olan alt programlardan oluşmaktadır. Bunlar arasındaki en büyük üç program ise Dışişleri Bakanlığı'na tanımlanmış olan, Gelişmekte Olan Ülkelerle Dayanışma Programı; Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'na tanımlan-

muş olan, Kalkınma için Mali Yardım Programı ve Göç ve Entegrasyon Bakanlığı'na tanımlanmış olan, Eş Kalkınma ve Göç Programı'dır (Law Library of Congress, 2011, 129-130).

Sonuç

1950'lerden, 1980'lere kadar özellikle Batı Avrupalı donör ülkelerin ve ABD'nin nüfuz oluşturma amacıyla, kalkınma yardımları kapsamında hayata geçirdikleri büyük altyapı projeleri, bu tarihten sonra demokrasinin yaygınlaştırılması ve serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi gibi siyasi ve ekonomik reformlara dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümün en önemli tetikleyicilerinden bir tanesi Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların hayata geçirdiği programlardır (Dollar ve Svensson, 2000, s.903).

Uluslararası kuruluşların hayata geçirdiği bahse konu programlar, faydalanıcı konumunda olan ülkelerin kalkınma yardımlarından yararlanabilmeleri için kabullenip, uygulamaya geçirmeleri gerekli olan ön şartlar haline gelmişlerdir. Bu ön şartların temel amacı ise faydalanıcı konumunda olan ülkelerin, küresel sermayenin yatırım yapabilmesi için güvenli hale getirilmesidir. Ekonomik saiklerin başat unsur haline geldiği bu durum, yardım faydalanıcı ülkelerin önceliklerini, ihtiyaçlarını ve taleplerini tamamen ikinci plana atmaktadır (McMichael, 2012, s.61-63).

1990'larda pek çok eleştirinin kaynağı olan bu durum, söz konusu programların yoksulluk sorunu üzerine eğilmesine sebep olmuştur. 2000'li yılların başından itibaren ise birçok farklı konuda uzun vadeli hedeflerin belirlendiği Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (BKH) gibi strateji belgeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. 2000-2015 yıllarını kapsayan BKH'nin devamı niteliğinde olan ve 2015-2030 yıllarını kapsayan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) de aynı şekilde ortaya çıkmış olan bir strateji belgesidir. Yoksulluğu azaltmak, çevre duyarlılığını arttırmak, yönetişimi geliştirmek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele gibi temel amaçları barındıran bu dokümanlar, kalkınma yardımları alanında donör olarak faaliyet gösteren ülkelerin de uyması gereken evrensel ilkelerdir. Ancak; uluslararası kalkınma yardımlarının; politikasını, yöntemini ve ilkelerini belirleyen hakim kesim olan donörlerin, kendi çıkarlarıyla çeliştiğinde, bu ilkeleri görmezden gelmeleri ya da yeni kurallar ve ilkeler oluşturmaları mümkün olabilmektedir (Alesina ve Weder, 2002, s.1128).

Dolayısıyla büyük veya küçük yaşanan bütün dönüşümlere rağmen özellikle geleneksel kalkınma yardımı anlayışını benimsemiş olan donörler açısından kalkınma yardımlarının temel amacı neredeyse hiç değişmemiştir. Donör ülkeler için kendi stratejik hedefleri ve/veya ulusal çıkarları söz konusuysa, bahse konu ilkeler tamamen göz ardı edilebilmektedir.

Diğer taraftan uluslararası kuruluşların öncülüğünde ortaya çıkan bazı argümanların, kalkınma yardımları üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmesi de mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda merkezi planlama hususu ön plana çıkmaktadır. Batı merkezci, hiyerarşik bakış açısının da bir sonucu olan bu husus, yardımların muhatabı olan faydalanıcılar ile donör arasında kopukluk oluşmasına sebep olmaktadır. Faydalanıcıların taleplerini ve önceliklerini gör(e)meyen donörlerin sundukları yardımlar, ciddi bir etkinlik problemiyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Moyo, 2010, s.35-37).

Bu noktada, kalkınma yardımlarındaki etkisizliğin temel sebebinin, geleneksel kalkınma yardımları anlayışının ortaya çıkardığı, hiyerarşik bakış açısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte bu anlayışı benimseyen donör ülkelerin asıl amacının, yardımların etkinliği değil, kendi ulusal çıkarları olduğunu söylemek de mümkündür. Dolayısıyla bahse konu etkinlik meselesinin gündeme getirilmesi ve tartışılması bir çeşit retorikten ibaretir.

EXTENDED ABSTRACT

**Traditional Development Assistance Understanding
A Critical Overview**

*

Esat İpek - Erdal Tanas Karagöl
Ankara Yıldırım Beyazıt University

The emergence of modern development aid is based on the Marshall Plan Aid implemented between 1948-1951. The plan was prepared for the re-development of war-torn European economies after the Second World War and went down in history as the first development aid of the modern world. A follow-up to the Marshall Plan, the Truman Doctrine has emerged with the aim of preventing the spread of communism and regaining the pre-war influence and powers in favor of the European states. Owing to the Truman Doctrine, many Western European countries have been included as donors except for the USA.

Western European countries, wanting to re-establish their ties with their former colonies, turned this into a continuous dependency relationship through development aid. This has led to the understanding of traditional development aid. Because of this model, whose theoretical foundations are based on Rostow's Five-Stage Development Model, European states once again gained hierarchical advantage over their former colonies (Gökgöz, 2015, p.3).

The fact that international organizations took their place on the world scene after the 1950s brought some changes to development aid area. Thanks to the countries that started to offer some of their aid through these institutions, international organizations have started to take place as donors in the area of development aid. Even though the traditional understanding of development aid has undergone a partial change at this point, it hasn't made any significant change on the perspective of donor countries concerning this area. As before, the national interests of donor countries remained the top priority in the provision of aid. (McMichael, 2012, p.61-63).

The most important reason for this conservatism is that the decisions taken by international organizations are shaped by donor countries that adopt the

traditional understanding of development aid. These countries, which are dominant at the point of representation, have the ability to direct the decisions taken by international organizations in a way that their national interests are not harmed (Lancaster, 2007, p. 38). In addition, it wouldn't be wrong to say that similarly, this situation continues in the area of development aid and all other international issues even today.

The modernist development paradigm that emerged after the 1950s further reinforced the existing hierarchy between donors and beneficiaries, who are the two main actors of the development aid area. This concept, formed within the understanding of Western European countries in particular, concretely distinguished the "West and others" distinction. This distinction, which has made Europe absolute right and a guide for development, shifted the concept of development from Europe to Latin America, Asia, Africa and the Middle East. The discourse that many countries in these regions are incapable of self-management and don't have the capacity to process their resources has become a legitimate reason for moving resources to the West. This situation re-established a dependency between the countries in these regions and Western Europe (Wallerstein, 2006).

The main purpose of development aid in theory is to support the development efforts of undeveloped and developing countries thanks to the resources, knowledge, experience and opportunities transferred from developed countries. However, due to the reasons explained above, this argument is nothing more than a rhetoric. Today, to what extent the theoretical intention of development aids, in which the national interests of the donor countries are accepted as the first priority, could be achieved is one of the most controversial topics in the area.

This study aims to analyze the contradiction historically and to present it concretely in the context of some selected country examples. While determining the selected countries as an example, it was paid attention that the countries to be the first countries having adopted the traditional development aid approach emerged after the 1950s and to be the countries that will provide evaluation regarding the structural and institutional transformations that can be shown as an example of how the historical process worked.

From the 1950s to the 1980s, the major infrastructure projects that Western European donor countries and the US have implemented within the scope of

development aid for the purpose of power have started to transform into political and economic reforms after this date, such as the expansion of democracy and the adoption of a free market economy. One of the most important triggers of this transformation is the programs implemented by international organizations such as the World Bank and IMF (Dollar and Svensson, 2000, p.903).

The aforementioned programs implemented by international organizations have become the prerequisites for beneficiary countries to adopt and implement in order to benefit from development aid. The main purpose of these prerequisites is to make the beneficiary countries safe for investment in global capital. This situation, in which economic motives have become the main factor, completely pushes the priorities, needs and demands of the beneficiary countries into the background (McMichael, 2012, p.61-63).

This situation, which was the target of criticisms in the 1990s, caused these programs to focus on the problem of poverty. Strategy documents such as the Millennium Development Goals (MDGs), in which long-term goals have been set in many different subjects, have begun to emerge since the beginning of the 2000s. A follow-up to the MDG covering the years 2000-2015, Sustainable Development Goals (SDG) covering the years 2015-2030 is a strategy document that has emerged in the same way. These documents contain basic objectives such as reducing poverty, increasing environmental sensitivity, improving governance, and combating gender inequality state universal principles that countries operating as donors in development aid area should also comply. However, it is possible that donors, who determine the policy, method and principles of the international development aid, may ignore these principles or create new rules and principles when they find conflict with their own interests (Alesina and Weder, 2002, p.1128).

Therefore, the main purpose of development aid has almost never changed, especially for donors who have adopted the traditional understanding of development aid despite the large or small transformations. If the donor countries have their own strategic goals or national interests, these principles can be completely ignored.

On the other hand, it is possible that some arguments emerged under the leadership of international organizations may have a negative impact on development aids. In this context, central planning comes to the fore. This issue, which is also a result of the western-centered, hierarchical point of view,

causes a disconnection between the drawee beneficiary and the donor. Donors who can't see the demands and priorities of the beneficiaries are faced with a serious effectiveness problem (Moyo, 2010, p.35-37).

At this point, it would not be wrong to say that the main reason for the ineffectiveness in development aid is the hierarchical perspective that traditional understanding of development aid brings. However, it is possible to say that the main purpose of donor countries that adopt this understanding is not their effectiveness but their own national interests. Therefore, it is nothing more than a rhetoric to bring effectiveness into question and discuss it.

Kaynakça / References

- AidFlows (2020a) 08.02.2020 tarihinde <https://www.aidflow.org/donör-view/the-netherlands-official-development-assistance> adresinden erişilmiştir.
- AidFlows (2020b) 28.02.2020 tarihinde <https://www.aidflow.org/donör-view/france-official-development-assistance> adresinden erişilmiştir.
- Alagöz, M. (2004) Sürdürülebilir kalkınmanın paradigması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 1-23.
- Alesina, A. ve Dollar, D. (2000) Who gives foreign aid to whom and why? *Journal of Economic Growth*, 5(1), 33-63.
- Alesina, A. ve Weder, B. (2002) Do corrupt governments receive less foreign aid?, *American Economic Review*, 92(4) 1126-1137.
- Arslan, Hacı Mahmut (2015), *Kalkınma işbirliğinde donörlerin karşılaştırılması ve Türkiye için öneriler*. Uzmanlık Tezi T. C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara
- Clay, E., Geddes, M. ve Natali, L. (2009) *Untying Aid: Is it working? An Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration and of the DAC Recommendation of Untying ODA to the LDCs*. Danish Institute for International Studies, Copenhagen.
- Craig, D. ve Porter, D. (2003) Poverty reduction strategy papers: A new convergence. *World Development*, 31(1), 53-64.
- Dollar, D., ve Svenson, J. (2000) What explains the success or failure of structural adjustment programmes? *The Economic Journal*, 110(466), 894-917.
- Donor Tracker (2019). *France donor profile*. 28.12.2019 tarihinde https://donortracker.org/sites/default/files/donor_pdfs/DonorTracker_Profile_France_2019_0.pdf adresinden erişilmiştir.

- Dreher, A., Nunnenkamp, P. ve Thiele, R. (2011) Are 'new' donors different? comparing the allocation of bilateral aid between Non-DAC and DAC donor countries. *World Development*, 39(11), 1950-1968.
- Easterly, W. (2007) *The white man's burden: Why the west's efforts to aid the rest have done so much ill and so little good?*. New York, Penguin Books.
- Easterly, W. ve Pfutze, T. (2008) Where does the money go? Best and worst practices in foreign aid. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 29-52.
- ECI (2013) About global partnership initiative, 05.01.2020 tarihinde <http://effectiv-cooperation.org/related-initiatives-2/> adresinden erişilmiştir.
- Ehrenfeld, D. (2004) Foreign aid effectiveness, political rights and bilateral distribution. *The Journal of Humanitarian Assistance*, <https://sites.tufts.edu/jha/archives/75>
- France Ministry of Europe and Foreign Affairs (2019). *Development - "The French and France's development assistance policy" barometer*. 28.12.2019 tarihinde <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/development-assistance/news/events-2015/article/development-the-french-and-france-s-development-assistance-policy-barometer-09> adresinden erişilmiştir.
- Führer, H. (1996) A history of the development assistance committee and the development co-operation directorate in dates, names and figures. *OECD, OC/GD 67 (94)*, <http://www.oecd.org/dac/1896816.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Gökgöz, Ç., (2015). *Kalkınma işbirliğinin yönetimi: Türkiye için model önerisi ve uygulama önerileri*. Uzmanlık Tezi T. C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara
- Hoebink, P. (1999) The humanitarianisation of the foreign aid programme in Netherlands. *European Journal of Development Research*, 11(1), 176-202, London.
- Kharas, H. J. ve Fengler, W. (2010) *Delivering aid differently: Lessons from the Field*. Washington D.C:Brooking Institution Press, 3-14.
- Lancaster C. (2007) *Foreign aid: Diplomacy, development domestic politics*. The Chicago:University of Chicago Press, 30-91.
- Law Library of Congress (2011) *Regulation of foreign aid in selected countries 2011/2012*. Global Legal Research Center.
- Mahmat, K., (2008) *Küreselleşme sürecinde kalkınma yardımları: Orta Asya Cumhuriyetleri örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Manning, R. (2006) Will 'emerging donors' change the face of international cooperation? *Development Policy Review*, 24(4), 371- 385.
- Mawdsley, E. (2014) *From recipients to donors: Emerging powers and the changing development landscape*, London:Zed Books, 48-68.
- McMichael, P. (2012) *Development and social change: A Global perspective*. Los Angeles:Sage, 61-63.
- MFA of Netherlands (2020). 31.01.2020 tarihinde <https://www.government.nl/documents/parliamentary-documents/2014/03/05/government-response-to-the-interministerial-policy-review-towards-a-new-definition-of-development-cooperation-considerations-on> adresinden erişilmiştir.
- Moyo, D. (2010) *Dead aid: Why aid is not working and how there is a better way for Africa*, Farrar. New York:Straus and Giroux, , 12-40.
- OECD (2020) 08.02.2020 tarihinde <https://data.oecd.org/oda/country-programmable-aid-cpa.htm#indicator-chart> adresinden erişilmiştir.
- OECD. (2011) *Survey on monitoring the Paris Declaration*. 22.11.2019 tarihinde <http://www.oecd.org/dac/effectiveness/2011surveyonmonitoringtheparisdeclaration.htm> adresinden erişilmiştir.
- Pettinger, T. (2017) *Washington Consensus-Definition and Criticism*. <http://www.economicshelp.org/blog/7387/economics/washington-consensus-definition-and-criticism/> adresinden erişilmiştir.
- Sirolli, E. (1999) *Ripples from the Zambezi: Passion, entrepreneurship and the rebirth of local economies*. Gabriola Island, B.C:New Society Publishers.
- Six, C. (2009) The Rise of Post-colonial States as Donors: A Challenge to the Development Paradigm?. *Third World Quarterly*, 30(6), 1103- 1121.
- Spitz, G., Muskens, R., ve van Ewijk, E. (2013) The Dutch and development cooperation: Ahead of the crowd or trailing behind?, NCDO, Amsterdam. <http://www.ncdo.nl/sites/default/files/Report%20Analysis%20The%20Dutch%20and%20Development%20Cooperation%20FINAL%202013%2003%2004.pdf> adresinden erişilmiştir.
- UNDESA - United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2015) *LDC information: Graduation and transition process*. 13.12.2019 tarihinde http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/ldc_graduated.shtm
- USAID (2020a). *Feed the future* <https://www.usaid.gov/feed-the-future/vision>, 08.02.2020
- USAID (2020b) 08.02.2020 tarihinde <https://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history> adresinden erişilmiştir.

USAID (2020c) 08.02.2020 tarihinde <https://www.usaid.gov> adresinden erişilmiştir.

Wallerstein, I. (2006) *European universalism: The rhetoric of power*. New York:New Press.

Ziai, A. (2007) The meaning of development: A Critical Post-Culturalist Perspective. *Journal Fur Entwicklungspolitik*, 23(2), 64-65.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

İpek, E. ve Karagöl, E. T. (2020). Geleneksel kalkınma yardımı anlayışına eleştirel bir bakış *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5410-5437. DOI: 10.26466/opus.690706

Arktik Bölgesi Siyaseti: Ottava Deklarasyonu'ndan Bugüne Aktör Politikaları Ve Çin'in Kutup İpek Yolu Projesi

DOI: 10.26466/opus.733484

*

Emre Cıtak *

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çorum/Türkiye

E-Posta: emrecitak@hitit.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8704-6495](https://orcid.org/0000-0002-8704-6495)

Öz

Arktik giderek artan bir jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik değerle birlikte uluslararası siyasetin gündeminde yer bulmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin bir boyutu olan küresel ısınmanın yarattığı etki, buzullarla kaplı ve iklimi oldukça sert bu bölgede köklü değişimler yaratmaktadır. Bölgedeki buzulların erimesi çevresel bir tehdit ve ekolojik bir dönüşüm oluştururken siyasi, ekonomik, bilimsel, askeri, ticari alanlarda da ortaya çeşitli fırsatlar çıkarmaktadır. Hem bölge hem de bölge dışı aktörler de bir yandan uluslararası güvenlik meselesi haline gelen küresel ısınmaya yönelik çalışmalar yürütmek isterken diğer taraftan ulusal çıkarları bağlamında paylaşımından pay alma iradesi göstermektedirler. Bu kapsamda bölge giderek büyük aktörlerin politikalarının yoğunlaştığı bir odak noktası haline gelmiştir. Arktik ayrıca uluslararası alanın yükselen gücü olan Çin'in ise küresel açılımını sergilediği yerlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bölgedeki alternatif ticaret yolu güzergâhı, enerji kaynakları, değerli madenler, bilimsel keşifler, turizm gibi potansiyeller Çin'in yöneliminin temel güdülerini oluşturmaktadır. 2018 yılında açıklanan "Beyaz Kitap" ile Çin Arktik politikasının resmi ana hatlarını çizmiş ve Yol ve Kuşak Projesinin bir ayağını oluşturacak olan Kutup İpek Yolu girişimini açıklamıştır. Bu çalışmada öncelikle Arktik Bölgesinin kısa bir tanıtımına yer verilecek, ardından Ottava Deklarasyonu uyarınca 1996 yılında bölgedeki 8 devlet ve yerel halkların üyelerini oluşturduğu Arktik Konseyi'ne değinilecektir. Arkasından da Arktik'teki aktörlerin politikalarının genel hatları ele alınacak ve bir bölge dışı aktör olan Çin'in Arktik siyaseti, Kutup İpek Yolu projesi üzerinden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arktik, Arktik Konseyi, Çin, Kutup İpek Yolu

Arctic Region Politics: Actor Policies From Ottawa Declaration To Today And China's Polar Silk Road Project

*

Abstract

The Arctic is on the agenda of international politics, with an increasing geopolitical, geostrategic and geoeconomic value. The impact of global warming, which is a dimension of global climate change, has created a radical change on the region which is covered with glaciers and has a very harsh climate. While the melting of glaciers in the region creates an environmental threat and an ecological transformation, it presents various opportunities in political, economic, scientific, military and commercial fields. Both regional and non-regional actors, on the one hand, want to carry out studies on global warming, which have become an international security issue, on the other hand, they show the will to get share from the context of their national interests. In this sense, Arctic has gradually become a focal point in which the policies of great actors are concentrated. The Arctic also stands out as one of the places where China, the rising power of the international area, exhibits its global expansion. Potentials such as alternative trade route, energy resources, valuable metals, scientific discoveries, tourism in the region are the main lines of China's orientation. With the "White Book" announced in 2018, China laid out the official outline of the Chinese Arctic policy and explained the idea of the Polar Silk Road, which will form one leg of the Belt and Road Initiative. In this study, first of all, a brief introduction to the Arctic Region will be given, and then the Arctic Council, which was formed according to Ottawa Declaration by 8 states and local people in the region, will be included. Then, the general outlines of the policies of the actors in the Arctic will be discussed and as an outer actor China's Arctic policy will be examined through the Polar Silk Road project.

Keywords: Arctic, Arctic Council, China, Polar Silk Road

Giriş

Antarktik'in güneyini oluşturduğu kutup bölgelerinin, kuzeyini ise Arktik oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinin büyük kısmında iklim koşulları ve ulaşım sorunları gereği genel insan yaşamına ve ekonomik faaliyetlerine uygun olmadığı düşünülen kutup bölgelerine, giderek artan şekilde uluslararası ilgi söz konusu olmaktadır. Şüphesiz bu yönelimin arkasında küresel iklim değişikliğinin bir çıktısı olan söz konusu bölgelerdeki buzulların erime etkisinin olduğunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Antarktik ile ilgili uluslararası kamuoyunda genel bir tanınırlık olmasına rağmen Arktik nispeten yeni bir meseleyi oluşturmaktadır. Arktik, kalın buz tabakalarının ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte bölgedeki hem deniz hem de donmuş haldeki kara alanının açığa çıkmasıyla birlikte gözlerin çevrildiği bir nokta haline gelmiştir.

Esasında Arktik bölgesi, yüzyıllardır insan yaşamını barındıran ve aynı zamanda kömür işletmesi ve balıkçılık gibi çeşitli ticari amaçlara hizmet eden bir yapıda olmuştur. Fakat bölgedeki insan varlığı bu özel çevrede yaşamaya uyum sağlayabilen az sayıdaki yerel toplulukla sınırlı kalmış ve ekonomik kârlılığın düşük kalması nedeniyle de yoğun yatırım yapılan bir alan olmamıştır. Fakat küresel bir felaket olarak görülen küresel iklim değişikliğinin oluşturduğu etkiler neticesinde Arktik için çevre başta olmak üzere bilimsel araştırmalar ve keşifler, canlı ve cansız kaynaklardan ekonomik gelir, askeri deneme ve tatbikat, ticaret güzergâhları, turizm olanakları gibi fırsatlar gündeme gelmiştir. Böylece de Arktik Bölgesi kısa sürede paylaşım ve egemenlik konusunun tartışıldığı politik bir mesele olarak kendini göstermiştir. Bu mesele çok taraflı ve çok boyutlu bir nitelik göstermektedir.

Arktik Okyanusu'na sınırı olan ve Arktik Beşlisi olarak anılan devletler Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF), Kanada, Norveç ve Danimarka'dır. Bu devletlerin yanı sıra İsveç, İzlanda ve Finlandiya'nın topraklarının bir kısmı Arktik Bölgesi'nde bulunmaktadır. Söz konusu sekiz devlet Arktik Konseyi'nin (AK) de üyelerini oluşturmaktadır. Bölgedeki hareketliliğe ve paylaşımaya kayıtsız kalmak istemeyen Çin, Güney Kore, Singapur gibi Asyalı ve Almanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupalı devletler de bölgeyle yakından ilgilenmektedir. Arktik uluslararası kamuoyunda politik, ekonomik, askeri, kültürel, toplum, çevre gibi farklı yönleriyle yeni bir sıcak noktayı oluştururken gündeme gelen en önemli sorun ise bölgedeki paylaşım üzerinden gerçekleşen aktör davranışlarıdır. Hem bölge devletleri hem de

bölge dışı devletler Arktik'teki paylaşımından olabildiğince karlı çıkmak istemektedirler. Bu tür bir yaklaşım da hiç şüphesiz Arktik'te kimi çatışmaları ve zorunlu işbirliği girişimlerini de kaçınılmaz kılacaktır. Örneğin; uluslararası kamuoyunun en çok dikkatini ve kıyıdaş devletlerin en çok tepkisini çeken girişimi; Arktik'i kendi anakarasının bir uzantısı olarak gören Rusya'nın 2007 yılında 4200 metre derine inerek Arktik Okyanusu'nun tabanına bayrak dikmesi oluşturmuştur. Bu olaydan sonra bölgenin statüsü üzerine olan tartışmalar daha yüksek perdeden yapılmaya başlanmıştır.

Arktik'in günümüzdeki durumu çevresel bir tehdit barındırdığı için uluslararası bir sorun olarak görülmektedir. Bölgede yaşanan çevresel değişimin, olası bir zorunlu göç hareketinin veya paylaşımından doğabilecek çatışmanın küresel boyutta etkilerinin olacağı beklenmektedir. Ayrıca bölgedeki enerji kaynakları potansiyeli, alternatif bir deniz güzergâhının ortaya çıkması ve bilimsel araştırmalar için yeni koşulların oluşması uluslararası ilginin yönelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Arktik'in bir değer olarak kimliklenmesi ve jeostratejik, jeopolitik, jeoekonomik öneminin giderek daha çok ön plana çıkma süreci yaşanmaktadır.

Arktik'e yönelik en yoğun ve ciddi politika yürüten devletlerden biri Çin'dir. Bölge dışı bir aktör olarak Arktik'te politikaların içerisinde barışçıl bir eğilimle var olmak istemektedir. Çin'in bu bağlamdaki resmi söylemi, bölge devletleri ile ortak amaçlarının olduğu ve dünyanın geri kalanıyla Arktik'in geleceğini beraber inşa etme üzerinden oluşmaktadır. Arktik'teki siyasi, ekonomik, bilimsel ve askeri boyutlardaki potansiyeli yakinen keşfetmesiyle birlikte Çin Kuzey Kutup Dairesi'ne yakın komşu olma konumunu ısrarla belirterek bölge politikalarının içerisinde gerek ikili ilişkileriyle gerek Arktik Konseyi'nde elde ettiği gözlemci statüsü üzerinden etkin olma amacı gütmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren Arktik'e çok yönlü bir yönelim gerçekleştiren Çin, 2018 yılında "Beyaz Kitap" belgesini açıklayarak resmi politikasının da ana hatlarını duyurmuştur. Çin Arktik için ekonomi, diplomasi, teknoloji, bilim ve ticari alanlardaki gücünü ve tecrübesini sunabileceğini ifade ederken ulusal çıkar arayışını da gizlememektedir. Çin 2013 yılında uluslararası kamuoyu ile paylaştığı Yol ve Kuşak Projesinin bir parçası olabilecek Kutup İpek Yolu ise; Arktik bölgesinin küresel ticaret güzergâhına eklenmesi üzerine kuruludur. Asya ile Avrupa ve Kuzey Amerika arasında ulaşımı mesafe ve maliyet olarak kısaltacak olan söz konusu proje, Rusya başta olmak üzere uluslararası alandan da destek görürken, bir

yandan da çevre endişeleri ve Çin'in nüfuz artırma girişimi olarak algılandığı için karşıtlık oluşturmaktadır.

Bu çalışmada temel olarak, Arktik Bölgesindeki aktör politikaların genel çerçevesinin çizilmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda özellikle Arktik Konseyi'nin yapısının incelenmesi önem arz etmektedir. Bir politika yönelimi örneği olarak da bölge dışı bir aktör olan Çin'in Arktik siyaseti ve Kutup İpek Yolu projesi incelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde Arktik Bölgesi ile ilgili genel bilgilere yer verilip ardından 1996 yılında Ottava Deklarasyonu ile oluşturulan AK'nin yapısına değinilecektir. İkinci bölümde ise aktörlerin Arktik'teki davranışlarının esasları konu edinilecek ve Çin'in Arktik politikasının ana hatları çizilecektir. Çalışmanın ülkemizde çoğunlukla hukuki statü üzerinden çalışılan Arktik Bölgesine farklı bir çerçevede bakması, aktör politikalarının genel çerçevesini çizmesi ve Çin'in özellikle Kutup İpek Yolu projesi üzerinden bölgeye olan yönelimini ortaya koyması açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Arktik Bölgesi ve Ottava Deklarasyonu

Arktik Bölgesi

Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2020) göre Arktik "Kuzey Kutbu'yla ilgili, Kuzey Kutbu yakınında olan" anlamına gelmektedir. Güney Kutup Bölgesi için kullanılan Antarktik terimi üzerinden de anlaşılabilir bir kavramdır. Bölgenin sınırlarının nereden başlayıp nerede bittiğiyle ilgili genel kabul görmüş bir görüş bulunmamaktadır. Nuttall'ın editörlüğünü yaptığı Arktik Sözlüğü'nün (2004, s.117-118) ilgili bölümünde, Arktik'in coğrafi olarak Kuzey Buz Denizi, birçok ada ve takımada ile Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa kıtalarının anakaralarının kuzey kısımlarını içerdiği ifade edilmektedir. En büyük Kuzey Kutbu alanları Rusya, Kanada, Grönland, Alaska, Fennoscandia ve Svalbard'dadır. Her ne kadar böyle bir çerçeve çizilse de çevresel, siyasi, kültürel, coğrafi ve bilimsel yaklaşımlar bu konuda bir tartışma yaratmaktadır. Yer kürenin en kuzeyi ifade eden Arktik, Kuzey Kutup Dairesi, Arktik Okyanusu ve çevre kara ve denizlerden ibaret olup yeryüzünün yaklaşık %8'ini oluşturmaktadır (Spohr v.d., 2013, s.11). Genel bir ifadeyle de Arktik 66° 33' 39" enleminin geçtiği Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinde kalan bölge olarak ifade edilmektedir.

Bölgenin özgü iklim, yer şekil ve biyolojik özellikleri bulunmaktadır. İklim, bölgeye kimliğini veren en önemli etmen olarak belirlemektedir. Geniş bir alanı oluşturan Arktik'te sıcaklık değerleri yerden yere değişmektedir. Yazları bile en fazla ortalama 10 derecenin altında seyreden hava durumu, kışları konuma -50 dereceye varabilmektedir (Nutall, 2004, s. 359-360). Oldukça sert iklim ve elverişsiz yer şekilleri nedeniyle bölgede yerleşim ve nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Arktik ulaşım, hareketlilik, ekonomik değer elde etme ve yaşam idame etme için dünyanın en zor bölgelerinden birini oluşturmaktadır.

Tüm dünyayı etkileyen küresel iklim değişikliğinin söz konusu bölge üzerinde etkileri daha net şekilde gözlenmektedir. Küresel ısınma buzulların erimesine neden olurken yerel halkın ve diğer canlıların hem hayatlarına yönelik tehlike oluşturmakta hem yaşam düzenlerini değiştirmeye zorlamaktadır. Deniz seviyesinin yükselmesi, buzulların çözülmesi, yerli halkın yer değiştirmek zorunda kalması (Huettmann ve Schmid, 2014, s.189-193) ve çözülen donmuş toprağın içerisinde var olan zarar gazların açığa çıkması (Taterka, 2014, s.187) gibi gelişmeler bu sürecin getirdiği olumsuz durumlardır. Hava sıcaklığı, donmuş toprak ve karbon döngüsü, hidroklimatolojideki değişim, tundra yeşilliği ve toprak ekosistemi, kar seviyesindeki düşüş, yangınlar gibi çeşitli göstergeler üzerinden Arktik'teki iklim değişikliği gözlemlenmektedir (Box v.d., 2019, s.6-12). Küresel ısınmanın artması ile bölgede oluşan ve oluşması muhtemel gelişmeler çevresel bir endişe yaratmakla beraber, devletler dünyasında konunun esasını bölgedeki hakimiyet ve ekonomik çıkar oluşturmaktadır.

İniut, Yupik ve Sami gibi yerel halkların yüzyıllardır yerleşim yeri olan Arktik Bölgesi, süreç içerisinde dış aktörlerin bir şekilde erişimine sahne olsa da uluslararası politikanın odak noktalarından biri haline gelmesi yeni bir gelişmedir. Küreselleşen dünyanın getirdiği sistem içerisinde Arktik de; doğal kaynakların, diğer hammaddelerin, ürünlerin, teknolojinin, bilginin, göçmenlerin, turistler, bilim ve iş insanlarının, sermayenin ve kültürel değerlerin serbest dolaşımının bir parçası haline gelme durumundadır. Buradaki petrol, doğalgaz ve balık gibi doğal kaynaklardan faydalanma imkanı, bölgenin bir turizm noktası olma potansiyeli, silah denemeleri gibi askeri amaçlar çerçevesinde yaralanma, özellikle buzulların erimesi üzerinden çevresel araştırmalardaki yoğunlaşma, bilimsel gözlemler gibi nedenler bölgedeki aktör yoğun-

laşmasına, uluslararası örgütlerin girişimlerinin artmasına ve işbirliği-rekabet bağlamında uluslararası politikaların oluşmasına sebep olmaktadır (Heininen, 2005, s. 95-97). NASA (2020) verilerine göre Arktik Bölgesindeki buzul kütle 1980 yılında 7.67 milyon km² iken on yıllık periyodlar halinde yaklaşık %12'lik düşüşlerle 2019 yılında 4.3. milyon km² seviyesine inmiştir. Artic Monitoring and Assessment Program (AMAP) tarafından hazırlanan raporda (2019:4), Arktik Bölgesi'nin dünya geneline göre iki kat daha fazla ısındığı, 2014-2018 yılları arasındaki yüzey sıcaklığının 1990'den beri ölçülen en yüksek ve deniz buzu seviyesinin ise en düşük düzeyde olduğu bilgileri yer almaktadır. Arktik'te iklim değişikliği deniz seviyesi yükselmesi ve atmosfer dolaşımı yönleriyle bölge dışında yaşayan insanları da etkilemektedir. Okyanus seviyesi ve tuzluluğundaki değişim, açığa çıkacağı tahmin edilen karbondioksit ve metan gaz oranı, kuzey güney sıcak su akışı gibi alanlardaki değişimlerle birlikte Arktik uluslararası bir konu haline gelmektedir (Overland v.d., 2019, s. 9-11).

Bölgedeki yeraltı zenginlikleriyle ilgili en önemli araştırma 2008 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (US Geological Survey) tarafından ortaya konulan veriler üzerinden oluşmaktadır. Araştırmaya göre Arktik Bölgesindeki keşfedilmemiş yaklaşık 90 milyar varil petrol, 47 trilyon m³ doğalgaz ve 44 milyar varil doğal gaz sıvıları belirlenmiştir (USGS, 2008). Bu veri; dünyadaki kanıtlanmamış doğalgaz rezervinin %30'u, petrolün ise %13'ü anlamına gelmiştir (Gautier, 2009, s.1175-1176). Petrol ve doğalgazın yanı sıra altın, bakır, demir, kurşun, kalay, nikel, elmas gibi madenler de bölgenin yeraltı zenginliklerini oluşturmaktadır (Cohen, 2011, s.4). Ayrıca alternatif bir ticaret rotası haline gelecek olan bölge Avrupa-Doğu Asya güzergahını 21.000 kilometreden yaklaşık 13.000 kilometreye düşürecektir. Yine Kuzeybatı Geçidinin kullanılmasıyla birlikte Kuzey Amerika'nın batısı ile Avrupa arasındaki mesafe Panama Kanalı'na oranla 7000 km kısacaktır. Bekkers, Francois ve Rojas-Romagosa (2015, s. 10-11) verdikleri verilerde Japonya, Çin, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerden Avrupa limanlarına Arktik üzerinden deniz yolunun %17 ile %40 arasında değişen oranlarda azalacağını göstermektedirler. Panama ve Süveyş Kanalı vasıtasıyla olan geleneksel güzergâhlara ticaret rotasının başlangıç ve bitiş noktalarına göre kuzey rotalarının kullanılması mümkün hale gelebilecektir. Şüphesiz ki deniz ticaretini zaman ve maliyet yönünden daha faydalı hale getirecek alternatif güzergâhlar her iki uçta bu-

lunan devletler tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. Söz konusu kuzey yollarının buzulların rahat geçişi için vereceği ölçüde ihracat ve ithalat bağlamındaki dünya ticaretinin yoğunlaşabileceği rotalardan olması kaçınılmaz hale gelebilecektir (Blunden, 2012).

Ottava Deklarasyonu ve Arktik Konseyi

Arktik Bölgesi çok uzun zamandır yerel halk dışındaki dünya için de bilinen bir konumdaydı; fakat ulaşılması ve yaşanması zorlayıcı olan böylesi bir coğrafya ilgi odağına gelmemiştir. Fakat hem Soğuk Savaş süreci ve hem de sonrasındaki dönemde egemenliğe yönelik çeşitli girişimler bölgede paylaşım sorununu da gündeme getirmiştir. Ottava Deklarasyonu ve neticesinde oluşturulan Arktik Konseyi, anlaşmaların ve teamülün yetersiz olduğu Arktik Bölgesinde bir çözüm ve uzlaş platformu olarak ortaya çıkmıştır (Güçlü Akpınar, 2017, s.89). 1991 yılında kabul edilen çok taraflı ve bağlayıcılığı olmayan Arktik Çevre Koruma Stratejisi'nin oluşturduğu zemin bir süre sonra Arktik Konseyi'nin oluşmasını sağlamıştır. Konsey'i oluşturacak iki temel ayak olan çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın, birincisi bu strateji ile işe koşulmuştur (Bloom, 1999, s.712-713).

Söz konusu 1996 tarihli Deklarasyon, Arktik Devletleri olarak kendilerini tanımlayan Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Kanada, Norveç ve Rusya Federasyonu arasında Arktik Konseyi'nin oluştuğunun beyanı niteliğindedir (Arktik Konseyi, 1996). Deklarasyon ile Arktik devletleri bölge sakinlerinin ve yerel halkının refahını ve haklarını savunacaklarını, bölgedeki sosyal, ekonomik, kültürel gelişimi ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacaklarını, çevreyi ve biyoçeşitliliği koruyacaklarını, doğal kaynakları koruyacaklarını ve sürdürülebilir şekilde kullanacaklarını, bölgeyle ilgili sorunlarda işbirliği yürüteceklerini ve yerel halkı bu süreçlere dâhil edeceklerini taahhüt altına almışlardır. Ayrıca Deklarasyon ile "The Inuit Circumpolar Conference", "The Saami Council and the Association of Indigenous Minorities of the North", "Siberia and the Far East of the Russian Federation" gibi gruplara da Konsey'de kalıcı katılımçılık verilmiştir. Arktik bölgesinden olmayan devletlere ve uluslararası örgütlere de gözlemci üye olma şansı tanımıştır. Bu Deklarasyonla birlikte Konsey, askeri konuların dışarıda bırakıldığı üst düzey bir forum olarak bölgedeki diğer faaliyetlerin gerçekleştirilmesi temelinde faaliyetlerine başlamıştır.

Günümüzde Arktik Konseyi'nin resmi ağ sayfasındaki bilgilere göre söz konusu 8 devletin yanı sıra, "Aleut International Association", "Arctic Athabaskan Council", "Gwich'in Council International", "Inuit Circumpolar Council", "Russian Association of Indigenous Peoples of The North", "Saami Council" devamlı katılımcı yerel nüfus temsilcileri olarak görünmektedir ve 13 devlet, 13 devletler arası uluslararası örgüt ve 12 devlet dışı uluslararası örgüt olmak üzere kalabalık bir gözlemci grubu mevcuttur (Arktik Konseyi, 2020). 1998'de Almanya, Hollanda, Polonya ve Birleşik Krallık, 2000'de Fransa, 2006'da İspanya, 2013'te İtalya, Japonya, Çin, Singapur, Kore ve Hindistan, 2017'de ise İsviçre Konsey'de gözlemci devlet statüsü elde etmişlerdir. Bu devletler Arktik Devletleri'nin hak, yetki ve sorumluluklarını tanıırken bölgedeki faaliyetlerin içerisinde de yer alma iradelerini belli etmişlerdir.

Arktik Konseyi bünyesinde "Arctic Contaminants Action Program, Arctic Monitoring and Assessment Programme", "Conservation of Arctic Flora and Fauna", "Emergency Prevention, Preparedness and Response", "Protection of the Arctic Marine Environment", "Sustainable Development Working Group" isimli altı çalışma gurubu bulunmaktadır. Bu çalışma grupları Arktik Konsey Bakanları tarafından alınan kararlar doğrultusunda Konsey'in çalışmalarını ve etkinliklerini yürütmektedir. Gruplar kuruluş amaçlarına göre iklim değişikliğinden bölgedeki flora ve faunanın korunmasına kadar çeşitli alanlarda faaliyet sürdürmektedir.

Arktik Konseyi; bölgede toprak sahibi olan devletlerin yanı sıra bölge dışı aktörleri, yerel halkları, devletlerarası, parlamentolar arası ve devlet dışı örgütleri/kuruluşları bir araya getiren bir yapıda olduğu için bir bütünleşme ve yönetim düzlemi oluşturmaktadır. Arktik Okyanusu'na kıyaslı olan beş devlet başta olmak üzere sekizli yapı her ne kadar bölgedeki egemenlik hakları ve fiziksel varlıkları nedeniyle ön planda da olsalar bölgedeki çevresel durumdan siyasi çatışmalara kadar geniş yelpazedeki gelişme hem yerel insanları hem de bölge dışı devletleri doğrudan veya dolaylı şekilde etkilemektedir. Bu durumda Arktik'te yönetim konusunu gündeme getirmekte ve Arktik Konseyi de bu gündemin karşılığını oluşturmaktadır (Ingimundarson, 2014, s.183-184). 2011 yılında düzenlenen 7. Bakanlar Arası Toplantının ardından Konsey, Nuuk Deklarasyonu'nu ilan etmiştir. Bu toplantının ve deklarasyonun özelliği, bir yüksek seviyede forum niteliğinde olan Arktik Konseyi'nde somut adımlarının atıldığı bir gelişme olmasıdır. İmzalanan Arama ve Kurtarma Anlaşması bağlayıcılığı olan ilk metin olarak

ön plana çıkarken Deklarasyon ile Konsey'in güçlendirilmesi, hızla değişen iklim koşullarına karşı çalışmaların yapılması, kalıcı bir Sekreterliğin kurulması ve deniz alanlarının kirlenmesine karşı acil önlemlerin işe koşulması gibi kararlar alınmıştır (Arktik Konseyi, 2011). Nuuk Deklarasyonunu, dış aktörlerin bölgede etkili olma çabasına bir cevap ve kıstas düzenleyici şeklinde de ele alınabilmektedir. Özellikle Finlandiya, Kanda ve Norveç'in bölge için çoklu ilişkiler kurma iradelerini ifade etmeleriyle beraber yeni gözlemci kabulünün önünü açmıştır (Graczyk ve Koivurova, 2014, s. 226-227). Arktik Konseyi'nin kuruluşundan bugüne kadar ne kadar etkili olduğu ve yeterliliği sorgulanabilmektedir. Çevresel sorunların, kaynak arayışlarının, paylaşım çekişmelerinin ve dış aktörlerini varlığının artması karşısında Konsey'in işlevi merak konusu olmaktadır. Arktik Konseyi'nin etkililiği üzerine 2012 yılında ortaya konulan bir araştırma makalesinin sonuç bölümünde Konsey'in bölge için bir fark yarattığı, etkili bir yapı haline geldiği, özellikle de bilgi üretimi, sorun alanlarının öne çıkarılması ve gündem oluşturulması gibi konularda yararlı olduğu vurgulanmıştır. Diğer yönden de araştırmada bölgesel ve uluslararası gelişmelere göre Konsey'in kendini yenileyebilmesi ve mekanizmalarını geliştirebilmesinin gelecekteki rolünü ve etkililiğin belirleyeceği ifade edilmektedir (Kankaanpaa ve Young, 2012, s.13).

Ottava Deklarasyonu ve Arktik Konseyi'ne değinmişken bölgede var olan diğer işbirliği yapılarını da anmak yararlı olacaktır. 1999'da oluşturulduktan sonra 2006 yılında yenilenen Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Norveç ve İzlanda arasındaki Kuzey Boyutu (Northern Dimension-ND); üyelerinin topraklarının oluşturduğu bölgede çevre, nükleer güvenlik, sağlık, enerji, ulaşım, lojistik, ticaret ve yatırım, araştırma, eğitim ve kültür gibi pek çok alanda sürdürülebilirliği ve sürekli gelişimi amaçlamaktadır (ND, 2020). Diğer bir oluşum olan Barents Avrupa Kutup İşbirliği (Barents Euro-Arctic Cooperation) ise sürdürülebilir kalkınma için 1993 yılında devletler arası düzeyde Barents Avrupa Kutup Konseyi (Barents Euro-Arctic Council) ve bölgeler arası düzeyde Barents Bölge Konseyi (Barents Regional Council) olmak üzere iki temelde kurulmuştur. Birincisinin üyeleri Danimarka, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Norveç, Rusya ve Avrupa Komisyonu iken, ikincisinin üyeleri Finlandiya, İsveç, Norveç ve Rusya'daki 13 devlet-altı gruptan oluşmaktadır. Bu işbirliği çatısı altında üyeler ekonomi, kültür, çevre ve toplumsal refah gibi konularda politikalar geliştirmektedirler (BEAC, 2020).

Çevre dengesinin hızla değişmesi ve bölgeye yönelik yoğunlaşan ilgi Arktik Konseyi'nin de iş yükünü artırmaktadır. Fakat hâlihazırdaki statü Konsey üyelerinin her konuda ortak karar almaları veya alınan kararların bağlayıcı nitelik göstermesi durumunu oluşturmamaktadır. Bölgedeki çok boyutlu politikalar arttıkça Konsey'in kendini yapılandırması veya sembolik bir uzlaşma forumu olarak varlığını devam ettirmesi ve bu bağlamda da Arktik'te daha yetkili bir bölgesel işbirliği girişiminin meydana gelmesi beklenmektedir.

Arktik'te Politikalar ve Çin'in Kutup İpek Yolu Projesi

Politikaların Tarihi ve Genel Çerçevesi

Arktik'in uluslararası alanın tartışılan bir konu olmasının arkasında çevresel endişeler olduğu kadar ulusal çıkar arayışı da bulunmaktadır. Devletler, devlet-altı gruplar, devletler arası yapılar, uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler (enerji, bilişim, maden, medikal vb.) buradaki politikanın aktörleri olarak öne çıkmaktadırlar. Devletler ise hiç şüphesiz genel uluslararası ilişkilerdeki seyirle paralel olacak şekilde en ciddi ve yönlendirici aktördür. Bu çalışmadaki aktör politikası incelemesi devletler üzerinden yapılmış ve Çin de bir örnek olarak seçilmiştir. Bölgedeki devlet politikaları buzulların ortadan kalkmasıyla ortaya çıkacak olan su ve kara alanları üzerindeki hakimiyet, enerji kaynakları başta olmak üzere doğal kaynaklardan yararlanma, balıkçılık, uluslararası ticareti kolaylaştıracak yeni rotalardan faydalanma ve bilimsel araştırma olanakları elde etme üzerinden şekillenmektedir. Hem bölge ile doğrudan fiziksel bağlantısı olan hem de gelişmelerin ve ilgili paylaşımın dışında kalmak istemeyen devletler Arktik'e yönelik özel politikalar geliştirmektedirler.

İnsanlık için ulaşılmaz olarak kabul edilen Arktik Bölgesinin özellikle buzulların erimesiyle birlikte yararlanılma olanakları ortaya çıktıkça jeopolitik ve jeostratejik rekabetin yeni sahası haline gelmiştir (Vardar Tutan ve Arpalier, 2020:22). Küresel iklim değişikliğiyle birlikte bölgeden geçiş yapılabilecek gün sayısının artması ve su tabanına ulaşılma zorluğunun azalması giderek yoğunlaşan ilginin temelini oluşturmaktadır. ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından hazırlanan "Global Trends 2030" raporunda (2012, s.66-68) Arktik Bölgesi, Hint Okyanusu, Güney Çin Denizi ve Güney Atlantik

ile birlikte giderek daha fazla çekişmenin merkezi haline geleceği belirtilmektedir. Bölgenin geleneksel güzergâhlara alternatif bir deniz ticaret yolu olarak kullanılma potansiyeli ekonomi hesaplamalarının içerisinde önemli bir yönü oluşturmaktadır.

Arktik'i politik olarak, Arktik Okyanusuna kıyısına sınırı olan devletler arasındaki çoklu ilişkilerin olduğu özel bir alan olarak da tanımlamak mümkündür. Özellikle dış müdahaleden kaçınmak için kimi Arktik Konseyi üyelerinin bu görüşü benimsemesi doğal olarak görülmektedir. Diğer taraftan Arktik'in çevre, ticaret, bilim gibi çeşitli sebeplerle uluslararası bir niteliğinin olduğu ileri sürülmekte ve uluslararası politikanın güncel konularından biri olduğu belirtilmektedir. Diğer bir bakış açısıyla da Arktik'in kendi iç dinamikleri olan bölgesel bir kompleks olarak düşünülmekte ve bu bağlamda siyasi, ekonomik, askeri (güvenlik), toplumsal anlamda özel nitelikli bir alan olarak görülmektedir. Bu yaklaşımların her biri Arktik'in geleceğini olduğu kadar ilgili paylaşımı ve aktör çeşitliliğini ve bu doğrultudaki davranışları da belirlemektedir.

Arktikteki politikalar bir önceki bölümde de anlatıldığı üzere çeşitli işbirliği girişimleri kapsamında ortak bir anlayış çerçevesinde oluşturulurken, rekabet ve çekişme halinin bölgede oluştuğunu ifade etmek mümkündür. Arktik işbirliği ve ortak anlayış vurgusunun güçlü şekilde yapıldığı ama aynı anda da realpolitik üzerinden çıkar yarışının gözlemlemediği bir bölge niteliğindedir. Hem bölge hem de bölge dışı devletlerin ortak hareket, öngörülebilirlik ve toplu kazanç veya çıkar, üstünlük ve göreceli kazanç üzerinden konumlanmaları olasıdır. İşbirliğinin artması düzen, istikrar, işbirliği platformları ve uluslararası hukukun uygulanmasına bağlıyken ve tüm insanlığın çıkarına hizmet edebilecekken, uluslararası politikanın doğası gereği rekabet ve çatışma da masadaki diğer önemli seçenek olarak durmaktadır (Seval, 2019: 18-19). Soğuk Savaş süresindeki rekabet ve çatışma ortamı 1990larla beraber uluslararası ilişkilerdeki seyre paralel şekilde Arktik Bölgesi için de işbirliğine dönüşmüştür. Batı ve Doğu olarak ayrılan dünyanın üzerinde tanımlandığı askeri tehditlerin bittiğine yönelik inanç, bölgesel ortaklık girişimlerine olan talebi artırmıştır (Heininen, 2011, s. 31-32). Arktik'teki politikalarının aktörlerden bağımsız şekilde fırsatlar ve sorunlar üzerinden tanımlanması mümkündür. Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları, değerli madenler, balıkçılık, bilimsel keşif imkânları, ticaret yolları, toprak kazanma, turizm gibi fırsatlar bir yanda, hukuki rejim bağlamında uluslararası

su (açık deniz), kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge gibi sınırların belirsizliği, küresel iklim değişikliği ve küresel ısınma üzerinden tanımlanan çevre krizleri, eriyen buzullar ve yükselen su seviyesi nedeniyle yerel halkların yaşamlarının tehlikeye girmesi, bölgedeki kültürel birikimin kaybolması, bölgenin askerileşmesi ve askeri denemelerin yapılmasına açık olması gibi sorunlar ise diğer yanda bulunmaktadır (Keskitalo, 2004; Sorensen, 2013; Young, 2009). Arktik Bölgesi'ndeki politikaların çerçevesi devletler hak iddialarını açık şekilde gündeme getirmeleri üzerinden tanımlanmıştır. Bu hak iddialarının temelinde sınır çerçevesi ve toprak sahipliği, askeri ve güvenliğe dair endişeler, siyasi kazanım ve ekonomik çıkar söz konusudur. Devlet merkezli bir analiz ile yaklaşılacak olursa buradaki politikalar; birinci çember Arktik Bölgesinde toprağı olanlar, ikinci çember bölgeye komşu olan Arktik Konseyi üyeleri ve üçüncü çember de bölge dışındaki devletlerin yönelimlerinin sonucu oluşmaktadır.

Yakın zamanlara kadar sahipsiz topraklardan ve geçit vermez buzlardan oluşan bölgeyle ilgili giderek daha çok dillendirilen "paylaşım sorunu" gündeme gelmiştir. 1982 tarihinde imzalanan ve 1994'te yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS); küredeki su alanlarıyla ilgili statünün belirlenmesi ve paylaşım sorunlarının çözülmesi amacını taşımaktadır (Pazarıcı, 2008, s. 251-252). Sözleşme deniz alanlarıyla ilgili genel bir çerçeve çizerken devletlerden barışçıl şekilde ikili veya toplu görüşmelerle sorunlarını çözmelerini esas almaktadır. Arktik Bölgesi'nin yasal olarak bir sahibi yoktur ve hukuken paylaşılmış bir alan değildir. Arktik Okyanusunda ABD Alaska ile, Danimarka Grönland ile, Kanada, Norveç ve Rusya kıyıdaş devlet olarak Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin ilgili 57. ve 76. uyarınca 200 deniz millik münhasır ekonomik bölge ve 200 mil veya uygun şartlar var ise 350 mil arasında kıta sahanlığı haklarına sahiplerdir (BM, 1982). ABD dışındaki diğer devletler 1982 Sözleşmesine tamamen taraftır. Fakat Arktik'te statünün belirlenmesinde ABD diğer Konsey üyelerinin BMDHS bağlamında öne sürdükleri düzenlemelere karşı olmamaktadır (Güçlü Akpınar, 2017, s.90-91). Mevcut durumda BMDHS Arktik'te statünün belirlenmede yeterli değildir; paylaşım sorunu tamamen bölge devletlerinin ikili veya çoklu anlaşmalarına bağlıdır. Bölgede hukuksal uzlaşının gerçekleşmemesi de hem bölge devletlerinin aralarındaki ihtilaf konularının artmasına hem de uluslararası aktörlerin müdahalelerine neden olmaktadır (Yılmaz ve Çiftçi, 2013, s.14-15).

Öncelikle belirtmek gerekmektedir ki Arktik Bölgesi'nin statüsü, paylaşımı ile bir antlaşma mevcut değildir. Bu durum da ciddi bir sorunu beraberinde getirmektedir. Benzer süreci tecrübe etmiş olan Antarktika için 1 Aralık 1959 tarihinde imzalanan Antarktika Antlaşması; bölgenin tüm insanlığın mirası olduğunu belirterek sadece bilimsel, çevresel, turistik gibi barışçıl faaliyetlerin gerçekleşmesini mümkün kılmıştır (Antarktika Antlaşması, 1959). Bu Antlaşmanın ardından ise 1972 yılında Antarktik Ayı Balıkları Koruma Sözleşmesi, 1980 yılında Deniz Canlı Kaynaklarının Korunması Sözleşmesi, 1991 yılında ise Çevre Koruma Protokolü imzalanarak Antarktika Antlaşmalar Sistemi oluşturulmuştur (Altın Coşkun, 2018, s.115-123). Antarktika'nın mevcut durumu bu iken Arktik'te tarihsel bağlamda söz konusu bölge ile ilgili ilk metin Svalbard Adalarının statüsünün belirlenmesi üzerine olmuştur. 1596 yılında keşfedilen ve uzun bir süre boş toprak (terra nullius) olarak görülen Svalbard ve etrafındaki diğer adaların yönetim olarak Norveç'e bağlanmasını öngören Svalbard Antlaşması 1920 tarihinde imzalanmıştır (Greydehoj, Greydehoj ve Akren, 2012, s. 100-102). 1925 yılında ise Norveç, Spitsbergen Takımadıları olarak anılan bölgede kendi iç hukuku bağlamında mutlak ve tam hak sahibi olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Antlaşmaya taraf olan devletlere ve vatandaşlarına; adalara, ilgili sulara, fiyortlara, limanlara giriş ve adalarda ikamet, denizcilik ve madencilik gibi ticari faaliyetler yapma, balıkçılık ve avlanma gibi haklar eşit olarak verilmiştir (Svalbard Antlaşması, 1920). Bu Antlaşma dışında devletleri bağlayıcı başka bir hukuki metin ve BMDHS'nin nasıl uygulamaya konulacağı konusunda uzlaşma olmaması karasuları, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı, iç sular, uluslararası su gibi deniz yetki alanlarının sınırı ile ilgili tartışmalar günümüzde var olmaktadır. Örneğin Güneybatı Geçiti'nin Kanada'nın iç su alanı mı yoksa uluslararası bir geçiş güzergahı mı olduğu veya Beaufort Denizi sınır noktalarının nereden geçtiği ABD ve Kanada arasında ciddi bir sorunu oluşturmaktadır. Diğer yönden Hans Adaları da Kanada ve Danimarka arasında bir paylaşım sorunudur (Hund, 2014, s.105-108).

Arktikteki politikaların belirleyicisi ve tetikçilerden birinin de küreselleşme olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Arktik Bölgesi'ne yönelik artan ilginin arkasında giderek büyüyen/büyümek zorunda olan ekonomilerin ihtiyaç duyduğu doğal kaynaklar için var olan potansiyel, uluslararası ticaret başta olmak üzere serbest dolaşım vurgusu ve çağımızın bir felaketi olarak ön plana çıkan küresel ısınma etkisi küreselleşme ile ilişkilendirilmektedir

(Heininen, 2011, s.33-39). Özellikle küresel siyasi iddiası olan ve uluslararası ekonomik bütünleşmenin içerisinde var olan devletlerin Arktik yönelimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Birinci çevrede olan ABD, Rusya, Kanada, Danimarka ve Norveç bölge üzerindeki asıl egemenlik hakları iddia eden devletlerdir. Bu devletlerin bir yandan kendi aralarında paylaşım ve kullanım hakkı bağlamında çeşitli sorunları olsa da aynı zamanda dış müdahaleden kaçınmak için ortak hareket etmek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin 2008 yılında açıklanan Ilulissat Bildirisi; Arktik Konseyi'nin diğer üyeleri olan İsveç, İzlanda ve Finlandiya'nın katılımı olmadan sadece Arktik Beşlisinin bir toplantısının sonucudur ve Arktik Okyanusunda egemenlik hakkı vurgusu yapılmıştır (Ilulissat Bildirisi, 2008). Hiç şüphesiz bu gelişme Arktik Konseyi'nin diğer üyelerini oldukça rahatsız etmiştir. Diğer taraftan Nordik devletler olarak ifade edilen Norveç, İsveç, İzlanda, Danimarka ve Finlandiya'nın da Rusya, Kanada ve ABD'den bağımsız şekilde istişarelerde bulunmaktadırlar. Arktik Konseyi üyeleri arasındaki görüş farklılıkları, ulusal çıkar temelli tartışmalar, paylaşım sorunları olsa da ortak coğrafyayı paylaşma, siyasi ve ekonomik boyutlardaki düzenli ve yoğun etkileşim, dışsal etki de göz önüne alınarak üçüncü taraflara yönelik birliktelik gibi ayaklar çerçevesinde bölgesel bütünleşme de söz konusudur (Sorensen, 2013, s.158-159).

Arktik Konseyi üyeleri arasında anlaşmazlıkların olması oldukça doğaldır; zira günümüz dünyasındaki siyasi kutuplar olarak sayılabilecek ABD, Rusya ve AB tam olarak politikaların merkezinde yer almaktadır. Böylesi bir durumda her ne kadar barış ve istikrarın korunmasına yönelik bir söylem hakim olsa da çekişmenin boyutları giderek artmaktadır. Egemenlik ve paylaşım meselesinin Arktik'in stratejik ve ekonomik değeri ortaya çıktıkça daha büyük sorunları beraberinde getireceği aşıkardır. Arktik Okyanusunun kıyıdaş devletleri zaman zaman birbirilerini barışçıl amaçların ötesine geçmekle ve bölgede silahlanmakla itham etmektedirler (Spohr v.d., 2013). Rusya'nın, Kanada'nın ve NATO'nun bölgede yaptığı askeri tatbikatlar bu bağlamda oldukça önemlidir. Son olarak Mart 2020'de NATO tarafından 16.000 askerin katılımıyla düzenlenen "Cold Response to 2020" askeri tatbikatı Norveç'te başlamış; fakat Koronavirüs nedeniyle iptal edilmiştir. Rusya özellikle bu noktada ön plana çıkmaktadır; çünkü Arktik Okyanusuna en uzun sınırı olan ülke olarak egemenlik vurgusu bu devletten gelmektedir. Mart 2020'de açıklanan "Rusya Federasyonu'nun 2035'e Kadar Arktik'teki

Devlet Politikasının Temel Prensipleri” isimli Başkanlık Kararnamesi¹; bölgenin stratejik bir enerji üssü olması, Kuzey Deniz Yolu’nun deniz ticareti için faaliyete geçirilmesi ve milli ekonomiye yönelik katma değer sağlanması gibi amaçlar içermektedir. Fakat belgedeki asıl önemli vurgu “egemenliğin sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunması” üzerine olmuştur (Kli-menko, 2020). Önemli bir ayrıntı olarak belirtmek gerekir ki Arktik Konseyi’nin 2019 yılında toplantısında 23 yıllık tarihinde ilk kez bir toplantıdan ortak imzalı deklarasyon çıkmamıştır. Bu durum Konsey üyeleri arasındaki yaşanan iklim değişikliğinin boyutu konusundaki anlaşmazlığın dışı vurumu olarak görülse de esasında paylaşım ve askeri varlık üzerinden yaşanan kutuplaşmanın önemli bir çıktısı olarak algılanabilmektedir.

Bölge dışı bir aktör olarak Avrupa Birliği de AK’de hem daimi hem de gözlemci statüsünde üyeleri olması ve kuzeyindeki gelişmelerin doğrudan Avrupa Kıtasını ilgilendiriyor olmasını neden göstererek Arktik’te var olmasını meşrulaştırmaktadır. Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcilik tarafından resmi olarak açıklanan Arktik Politikası; iklim değişikliği ve Arktik çevresinin korunması, sürdürülebilir kalkınma ve Arktik meselelerinde uluslararası işbirliği olmak üzere üç temele dayandırılmaktadır. Küresel iklim değişikliğiyle en büyük mücadeleyi veren aktör olarak kendini tanımlayan Avrupa Birliği, giderek artan enerji kaynağı gereksinimini ve Sami, Iniut gibi yerli halkların yaşam haklarını da belirterek Arktik’te daha fazla etkin olma amacı gütmektedir (Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcilik, 2016, s.4). Avrupa Birliği’nin gözlemci statüsü için başvurusu 2009 ve 2011 yıllarında Arktik Konseyi tarafından ertelendikten sonra 2013 yılında da kabul edilmemiş, fakat toplantılara prensipte gözlemci olarak katılması uygun görülmüştür. Bu durumun arkasında Kanada’nın fok avlama ile ilgili yasal düzenleme nedeniyle açıktan karşıtlığı, Rusya’nın ise bir karşı blok olarak AB’nin bölgede yasal olarak var olmasına yönelik üstü örtük itirazı bulunmaktadır (Hossain, 2015, s. 90-91). Avrupa Birliği ise Arktik araştırmalarına ilgisini sürdürmekte ve 2000li yıllarla beraber ilgili projelere yaklaşık 200 milyon Euro kaynak ayrıldığını ifade etmektedir. Arktik dışı diğer grup olan Asyalı devletlerden Çin 2006, Güney Kore 2008, Japonya 2009, Singapur ise

¹ 5 Mart 2020 tarihli Kararnamenin Rusça orijinaline şu adresten ulaşmak mümkündür:
https://portnews.ru/upload/basefiles/2203_0001202003050019.pdf

2012 yılında gözlemci üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Asyalı devletlerin Arktik ilgisinin arkasında çevresel konularda etkinlik gibi nedenler sayılsa da “Yükselen Asya’nın” ekonomik çıkarları ve bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanma amaçları da öne çıkmaktadır. Arktik Konseyi üyelerinin kamuoylarında 2013 yılında beş Asyalı devletin gözlemci üye olması ciddi bir endişe doğururken, Kanada gibi ülkeler de bu durumu olumlu bularak gözlemci devletlerin ekonomik, teknolojik ve bilimsel güçlerini bölgeye getirme potansiyelini vurgulamaktadırlar (Tonami, 2016, s. 6-10). Asyalı devletler özellikle ihracat ve ithalat bağlamında yeni bir güzergâh arayışlarını ve bölgenin deniz tabanı zenginliklerine ilgililerini belirtmektedirler (Solli, Wilson Rowe ve Lindgren, 2013, s. 257-260).

Arktik ile ilgili politikaların yoğunlaştığı en ciddi konu alanını, uluslararası alandaki değerine de binaen petrol ve doğalgaz kaynakları oluşturmaktadır. Bir önceki bölümde de bölgedeki enerji kaynaklarının potansiyeli verildiği üzere, Arktik hem devletlerin hem de uluslararası enerji şirketlerin odak noktası haline gelmiştir. Bu kaynaklar üzerindeki paylaşım da bölgede yeni bir büyük oyun sahası oluşturmaya adaydır. Buzulların erimesiyle birlikte Arktik hidrokarbon kaynaklarla ilgili keşif, arama, çıkarma ve işleme faaliyetleri daha mümkün ve maliyeti katlanılabilir hale gelmiştir. Öyle ki 2000li yıllarla beraber British Petroleum, Royal Dutch Shell, StatoilHydro, ENI, Gazprom gibi özel veya devlet destekli şirketler Yüksek Kuzey olarak isimlendirilen bölgelerde araştırma ve çıkarma lisansları almaya başlamışlardır (Johnston, 2010; Cohen, 2011, s. 9-24).

Arktik'te gündeme gelen en önemli konulardan biri de bölgenin güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili tartışmadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bloklar arası çatışma olasılığının gerçekleştirilebileceği bir durum kalmasa da bölgenin jeopolitik değerinin artması güvenlik meselesini ön plana çıkarmaktadır. Arktik Konseyi'nin Ottawa Deklarasyonu ile kapsamının güvenlik dışında tutulması NATO'nun güvenlik sağlayıcı rolünün tartışılmasına neden olmaktadır. Fakat Rusya, Finlandiya ve İsveç'in NATO üyesi olmamaları ve üye olmasına rağmen Kanada'nın bölgede NATO varlığına olan aleyhtarlığı bu düşüncüyü günümüzde geçersiz kılmaktadır. Bölgede 2011 yılında imzalanan Arktik Arama ve Kurtarma Anlaşması ise güvenlik ve emniyet kapsamında bölge devletleri arasında önemli bir girişimi oluşturmaktadır (Ingimundarson, 2014, s.185-189).

Çin'in Arktik Politikası ve Kutup İpek Yolu

Çin ve Arktik

Asyalı devletlerin Arktik'e olan ilgileri büyüyen siyasi ve ekonomik güçleriyle paralel seyirde artmaktadır. Hindistan, Güney Kore, Japonya, Singapur ve Çin için bölgedeki doğal kaynakların ve ticaret yolunun oldukça ciddi önemi ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Arktik'in bölge dışı aktörleri olarak Avrupalı devletler ve Asyalı devletler olarak iki gruptan bahsedilmektedir. Asyalı devletlerin Arktik Konseyi'nde var olma talepleri 2013 yılında gözlemci statüsü edinmeleriyle beraber gerçekleşmiştir. Ingimundarson'a (2014, s. 191) göre Asyalı devletlerin Arktik Konseyi'ne kabul edilmesinin iki sebebi bulunmaktadır. Birinci olarak Asyalı devletlerin reddedilmesinin Konsey'in dış dünya tarafından tanınırlığının sorgulanmasına neden olabilecekti, ikinci olarak da Asyalı devletler gerek araştırma üsleriyle gerek yatırımlarıyla bölgede hâlihazırda var olmaktaydılar. Pek tabii tüm bölge dışı aktörler arasında istikrarlı şekilde büyüyen ekonomisi, küresel ticaretteki lider konumu, yurt dışı yatırımları ve enerji, inşaat, ulaştırma gibi alanlarda faaliyet gösteren devasa bütçelere sahip şirketleriyle Çin ön plana çıkmaktadır. Çin kendini Arktik'e komşu bir ülke olarak tanımlamakta ve burada meydana gelen ekolojik, ekonomik, siyasi gelişmelerde doğrudan iç dinamiklerinin etkilediğini ifade etmektedir.

Arktik Çin için fiziki olarak geçerli olsa da politik değer olarak uzak bir bölge değildir. Siyaset, ekonomi, askeri, kültür, teknoloji gibi alanlarda uluslararası alanın istikrarlı yükselen ve küresel iddiası olan bir aktör olarak Çin'in Arktik ilgisi uzun zamandır var olan bir gerçektir. Bölgenin ekolojik, jeolojik, sosyolojik ve ekonomik yapısı Çin'in ilgisinin temelini oluşturmaktadır. Çin'in özellikle Soğuk Savaş sonrasında ortaya koyduğu küresel güç olma iddiası ve bu bağlamdaki politikası içerisindeki askeri karşılaşmalardan kaçınma, yumuşak gücünü kullanma, ekonomik yatırım yapma, çok boyutlu ilişkiler üzerinden ikili ve çoklu diplomasi kanalları oluşturma, adım adım ilerleme stratejisi benimseme ve gerektiğinde ulusal gücünü ortaya koyma gibi uygulamalar bulunmaktadır (Friedberg, 2011, s. 9-30). Çin'in Arktik'te de büyük stratejisine uyumlu bir yol izlediğini ifade etmek mümkündür. Çin 1925 yılında Svalbard Antlaşmasını imzalayarak bölgeye yönelik ilk resmi gi-

rişimini yapmıştır. Soğuk Savaş yıllarında ABD ve Sovyetler Birliği eksenindeki kutuplaşmanın Kutup Bölgesi hakimiyeti için de var olması Çin'in sınırlı bilimsel araştırmalar dışında buradan uzak durmasına neden olmuştur. Fakat 1990'larla beraber Çin de bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmeye ve bilimsel çalışmaların bir parçası olmaya başlamıştır (Tonami, 2016, s.19). Güncel olarak Çin'in bölgeye yöneliminin somut adımı, 2013 yılında Arktik Konseyi'ne gözlemci devlet statüsü ile katılmasıyla meydana gelmiştir. Özellikle bu tarihten sonra, Çin'in Arktik politikası daha keskin hatlarla belirlenmeye başlamış ve bölgede isminden daha çok söz edilir olmuştur. Uzundur bölgeye olan ilgisini açık şekilde ifade eden ve Arktik üyeleriyle ikili ilişkiler kuran Çin'in, resmi bir kurum altında resmi statüsü de böylece oluşmuştur. Çin'in 2016-2020 yıllarını kapsayan 13. Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planında (2016, s. 40. Bölüm 3. Kısım) deniz çıkarları, deniz güvenliği, ekonomik gelişim, bilimsel araştırmalar ve küresel açılımlar bağlamında kutup bölgelere yer verilmiştir. Bu bağlamda Arktik ve Antarktik'te yeni kıyı araştırma istasyonlarının kurulması, gelişmiş buzkırıcı gemilerin üretilmesi, kutup bölgelerine yer, deniz ve hava gözlem platformlarının kurulması, uygun teknolojinin ve ekipmanın geliştirilmesi için araştırma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, kutup çevreleri ve potansiyel kaynakları için bilgi altyapısının oluşturulması gibi hedefler konulmuştur.

Çin'in Arktik politikasının çerçevesini 2018 yılının Ocak ayında "Çin Arktik Politikası" başlığıyla yayımlanan Beyaz Kitap'ta bulmak mümkündür. Önsöz ve Sonuç haricinde dört bölümden oluşan söz konusu belgede Çin'in Arktik'teki faaliyetlerinin ve işbirliğinin temelinde; bölgenin yönetişimi için ilgili ortakların katılımlarını teşvik etmek ve Arktik'te barışın, istikrarın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için uluslararası toplumla çalışmak olduğu vurgulanmıştır. Yine aynı belgede Çin'in Kuzey Kutup Dairesi'ne en yakın devletlerden biri olduğunun altı çizilerek özellikle iklim değişikliği, çevre, bilimsel araştırma, ticaret yolları, doğal kaynak arama ve çıkarma, güvenlik ve küresel yönetim konularında ilgisinin olduğu belirtilmektedir. Beyaz Kitap Çin Arktik politikasının özünü "anlamak, korumak, geliştirmek ve yönetişime katılmak" olarak ifade etmektedir. Bilimsel araştırmalarla Arktik'in çok yönlü incelenmesi ve araştırma kapasitesinin artırılması anlamayı; küresel iklim değişikliğine karşı mücadele etme, benzersiz doğal yaşamını ve çevreyi muhafaza etme, yerel halkın sosyal yaşantısını, kültürel ve tarihsel özelliklerine saygıyla yaklaşma korumayı; teknolojik gelişmelerin bölgeye

getirilmesi, inavasyonun teşvik edilmesi, doğal kaynakların kullanımının artırılması, ticaret yollarının oluşturulması, altyapının güçlendirilmesi geliştirmeyi; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, BMDHS, iklim değişikliği ve çevre ile ilgili uluslararası hukuksal düzenlemeler, Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün kuralları, bölgenin ihtiyaçları, güvenlik tehditleri bağlamında sürdürülebilir ve iyi örgütlenmiş bir yönetim mekanizmasının desteklenmesi ise yönetişime katılma amacının çerçevesini çizmektedir (The State Council Information Office, 2018).

Çin 1996 yılında devlet dışı bir yapı olan Uluslararası Arktik Bilim Komitesine katılmıştır ve 1999'dan beri bölgedeki bilimsel araştırmalarını Xue Long (Kar Ejderhası) isimli buz kırıcı özellikteki gemi ile gerçekleştirmektedir. 2004 yılında ise Çin Svalband'da ilk araştırma istasyonu olan Huanghe'yi (Sarı Nehir) açılmıştır. 2012 yılında Xue Long Arktik rotası izleyerek İzlanda'ya ulaşmıştır. Çin'in Arktik Konseyi'ne üye olmasından birkaç ay sonra ise Yong Sheng isimli bir ticari gemi Çin'den başladığı yolculuğunu Hollanda Rotterdam Limanı'nda noktalamıştır (Tilmann, Jian ve Nielsson, 2018, s.347-348). 2017 yılında Xue Long'un yaptığı Kuzeybatı Geçiti seferi Çin'in hem kapasitesini hem de niyetini göstermesi açısından da önemli bir adım olmuştur (Gilmour, 2018, s.19-20). 2018 yılının sonuna gelindiğinde Çin toplamda Arktik Okyanusu'nda 8 bilimsel keşif gezisi gerçekleştirmiş ve 14 yıllık bir araştırma faaliyeti geçmişine sahip olmuştur (The State Council Information Office, 2018). Çin ayrıca, Uluslararası Arktik Bilim Komitesi (IASC) tarafından 1999 yılından beri düzenlenen Arktik Bilim Zirvesi Haftasına (The Arctic Science Summit Week) 2005 yılında ev sahipliği yapmış ve diğer zirvelere de yoğun ilgi göstermiştir. Söz konusu hafta, Arktik ile ilgili bilimsel çalışmalar yapan farklı organizasyonların eşgüdümü ve işbirliği için çeşitli etkinliklere sahne olmaktadır (IASC, 2020). Çin sahip olduğu ekonomik ve teknik gücünü Arktik bölgesindeki bilimsel araştırmalar için yoğun olarak işe koşmaktadır. Bunlar salt keşif ve araştırma temelinde girişimler olarak görüldüğü kadarıyla reel politığın sahne yüzü olarak da algılanabilmektedir. Zira kimi görüşler bölgedeki bilimsel ve çevresel araştırmalara destek verilmeden Arktik'teki politik kararlarda etkili olunması ve ekonomik paylaşımından pay elde edilmesinin imkansız olduğunu ifade etmektedirler. Çin de bu bağlamda yumuşak gücünü ikili ve çoklu ilişkilere yansıtarak bölgedeki etkinliğini artırma girişiminde olması da oldukça normaldir (Blun-

den, 2012, s. 126-127). Çin Okyanus kıyıdaşı devletlerin BMDHS'ye göre sahip olduğu hakları tanımakta, hukuka saygısını ifade etmekte ve Norveç ve Rusya örneklerinde görüldüğü üzere de ikili ilişkiler kurarak bölgede talep edilen ülke olma amacı gütmektedir. Diğer taraftan ise yine BMDHS'ye göre bölge dışı devletlerin yaralanabileceği uluslararası sulardaki ve açık deniz tabanındaki bilimsel araştırma, balıkçılık ve keşif gibi haklarına vurgu yapmaktadır (Xinmin, 2019, s.268-269).

Avrupa ve Kuzey Amerika ile ticaretini kolaylaştırması beklenen kuzey yolları ihracat rekortmeni olan Çin'in bölgeye yönelik çıkarlarının temel boyutlarından birini oluşturmaktadır. Çin'in kuzey limanlarının kullanılıp Arktik geçişlerinin izlenmesi yolun neredeyse %40 oranında azalmasını sağlayacakken, hem ağır bir deniz trafiğine sahne olan Malakka Boğazı üzerindeki yükü hafifletebilecek hem de Aden Körfezi gibi deniz korsanlığı tehlikesinin olduğu bölgelerden kaçınmak için alternatif bir güzergâhtan faydalanılmış olacaktır (Chen, 2012, s.361-362). Esasında Çin'in bu yönelimi yeni bir düşüncenin ürünü değildir. 16. yüzyılda Kuzey Avrupa'dan Çin başta olmak üzere "Doğu" olarak nitelenen bölgeye daha kolay ulaşım için düşünülmüştür. Doğrudan Arktik Okyanusu Geçişi, Kuzeybatı Geçişi ve Kuzeydoğu Geçişi bu rota için önemli üç seçenek olarak ortaya çıkmıştır (Serreze ve Barry, 2005, s.4).

Çin'in enerji ihtiyacının karşılanmasında bölge önemli bir potansiyel olarak öne çıkmaktadır. Hem buradaki kaynak zenginliği hem de ulaşım avantajları hiç şüphesiz Çin'in ilgisini cezbeden bir etkidir. Arktik'in enerji potansiyeli Çin'in devasa boyuta gelen sanayileşme ve kentleşme seviyesi bağlamındaki enerji ihtiyacı için kaynak çeşitliliği sağlayabilecektir (Chen, 2012, s. 362). Çin'in büyük enerji şirketleri (CNPC, Sinopec, CNOOC gibi) hiç şüphesiz ki bu bağlamda bölgede Çin'in etkin olma stratejisinin parçalarını oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük enerji kaynağı ithalatçısı olan Çin'in Arktik'te arama, çıkarma, işleme ve taşıma gibi faaliyetler için enerji yatırımı yapması beklenen bir gelişmedir. Halihazırda Çin'in Rusya ile Kuzey Buz Denizinde yaptığı doğalgaz çıkarma faaliyeti bunun bir örneğidir.

Genel bir söylemle Çin; BMDHS, Svalbard Antlaşması ve uluslararası hukuktan doğan hak ve özgürlüklerini kullanarak bilimsel araştırma, seyrüsefer, balıkçılık, uzun mesafeli uçuş, denizaltı kabloların ve boru hatların döşenmesi, araştırma ve çıkarma faaliyetleri için açık denizlerde, Arktik Böl-

gesinde ve Arktik okyanusunda var olmak istediğini belirtmekte, ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) daimi üyesi olarak Arktik'teki barışın ve güvenliğin sağlanmasında doğrudan sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir. Ulusal çıkarlarının yanı sıra Çin bölgeye yönelik politika ilkelerini de saygı, işbirliği, kazan-kazan politikası ve sürdürülebilirlik olarak tanımlamaktadır (The State Council Information Office, 2018). Çin Arktik'teki eylemlerini hem devlet eliyle hem de özel sektör girişimiyle gerçekleştirmektedir. Bölge devletleriyle birebir siyasi, ekonomik ve ticari, toplumsal, bilimsel, kültürel bağlar geliştirerek ve Arktik'e doğrudan yatırım yaparak varlığını meşru hale getirme stratejisi izlemektedir.

Özetle ifade etmek de gerekirse Çin her ne kadar uzun yıllardır Arktik vurgusu yapsa ve bilimsel araştırmalara katılsa da yakın zamanlara kadar kapsamlı bir politika çerçevesi içerisinde hareket etmemiştir. Fakat Arktik Konseyi üyeliğine kabul ve bölge devletleriyle olan ikili temasların artmasıyla birlikte Çin'in Arktik politikasının hatları belirginleşmeye ve yoğunlaşmaya başlamıştır. Arktik Bölgesi'nin dışında olan bir aktör olarak Çin giderek hem artan şekilde etkisini hissettirme arayışında hem de bölge ülkelerinin tepkisini çekmemeye çalışmaktadır. Çin günümüze gelen süreçte siyasi, ekonomik, bilimsel, teknolojik, diplomatik ve askeri alanda Arktik'te var olmaya çalışan ve küre genelinde uyguladığı büyük stratejisinin bir parçası olarak bölgeye yönelen bir devlet izlenimi oluşturmaktadır (Chen, 2012, s. 359-360). Devlet yetkililerinin yaptığı tüm açıklamalarda "anlama, koruma, işbirliği, saygı ve kazan-kazan" vurguları yapmaları ve sert gücünün imasını yapmaktan kaçınmaları politikanın esasını oluşturmaktadır (Tonami, 2016, s.33-35).

Çin; İzlanda, Norveç, Rusya ve Kanada ile Arktik için süreçleri ve boyutları değişen ikili işbirliği girişimleri yürütürken ABD ile küresel rekabetin de bölgeye yansması olduğu üzere böylesi bir yakınlaşma durumuna girmemektedir. Bölge devletleri ile herhangi bir çatışmadan kaçınarak egemenlik haklarına saygı temelinde ve "bölgeye yakın ama bölge dışı" bir aktör olduğu kabulüyle birlikte hem ikili ilişkilerinden hem de uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanmak istediğini belirtmektedir. Bu bağlamda Çin'in ekonomi, diplomasi ve teknoloji yönleriyle ve devlet destekli ve özel şirketleriyle Arktik'te daha etkili ve Arktik'in geleceğini belirleyen kararların alınmasında söz sahibi olacağını ifade etmek güç değildir.

Kutup İpek Yolu

Çin; sermaye, teknoloji, pazar, bilgi ve tecrübe güçlerini Arktik Bölgesinde işe koşma niyetini resmi olarak açıklamıştır (The State Council Information Office, 2018). Bu niyetinin en önemli çıktılarında birinin Kutup İpek Yolu projesi oluşturmaktadır. Esasında buz üzerinden yeni bir deniz rotası fikri Rusya tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle Kuzey Deniz Rotasının deniz ticaretine kazandırılması ve Arktik bölgesindeki enerji kaynaklarının Güneydoğu Asya'nın büyüyen ekonomilerine ulaştırılması üzerine gelişen bir görüştür. 2017 yılının Kasım ayında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ve Rusya Başbakanı Dmitry Medvedev arasında Kuzey Deniz Rotasının kullanımının geliştirilmesi ve Kutup İpek Yolunun hayata geçirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır (Tilman, Jian ve Nielsson, 2018, s. 347-349).

Kutup İpek Yolu projesi; Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projelerini içerisine alan Kuşak ve Yol Projesi/Girişimi kapsamında ele alınabilmektedir. Xi Jinping'in 2013 yılının sonbaharında Kazakistan ve Endonezya ziyaretlerinde resmi olarak, Çin'in katılan devletlere ekonomik ve teknik destek vereceği bir ekonomi kuşağı ve deniz yolu oluşturma girişiminden bahsetmiştir. Kısa süre içerisinde Çin Komünist Partisi genel oturumunda da karar alınarak Kuşak ve Yol Projesi tamamen devlet politikası haline getirilmiştir (Durdular, 2016, s.79-80). Bu girişim Asya, Avrupa ve Afrika'daki paydaş devletlerini birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. Çok boyutlu, çok taraflı, çok aşamalı ve yoğun ilişkilerin kurulması üzerine temellenen proje ile güzergâh üzerindeki devletlerin sürdürülebilir ve dengeli kalkınmalarının tesis edilmesi hedeflenmektedir (The States Council, 2015). Şüphesiz bu projenin temel hedefi; söz konusu yollar üzerinde siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal bağların geliştirilmesi ve Çin'in küresel açılımının gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda Yol ve Kuşak Projesinin ortağı olan devletlere Çin; ekonomik, teknolojik, bilimsel ve insan kaynağı alanlarında destek vereceğini ifade etmektedir. Pek tabii belirtmek gerekmektedir ki Çin'in birkaç farklı bölgeyi farklı kollarıyla on binlerce kilometrelik ticaret yollarıyla bağlaması ve ilgili yatırımlara siyasi ve ekonomik destek vermesi kimi devletler tarafından kazanç fırsatı olarak görülürken kimileri tarafından da Çin'in nüfuzu yayma ve ABD ile giriştiği küresel ekonomi mücadelede yeni bir boyuta geçme stratejisi olarak da görülebilmektedir (Kutluay Tutar ve Bahsi Koçer, 2019, s.622).

Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın Devlet Konseyi onayıyla 28 Mart 2015 tarihinde ortaklaşa yayınlandıkları "İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler" isimli belgenin 3. Kısmı olan Çerçeve; "İpek Yolu Ekonomi Kuşağı Çin, Orta Asya, Rusya ve (Baltık) Avrupa'yı bir araya getirmeye; Çin'i Orta Asya ve Batı Asya boyunca Basra Körfezi ve Akdeniz'e ve Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Hint Okyanusu ile bağlamaya odaklanmaktadır. 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun asıl güzergahları; bir güzergahta Güney Çin Denizi ile Hint Okyanusu yoluyla Çin kıyısından Avrupa ve diğer bir güzergahta Güney Çin Denizi yoluyla Çin kıyısından Güney Pasifik şeklindedir" ifadesi yer almaktadır (Çin Halk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsololuğu, 2015). Hâlihazırda 68 ülkeyi içerisine alan ve kendine özel bir bütçesi bulunan projenin, geliştirilerek daha çok ortağı içerisine alması beklenmektedir.

Çin'in bir önceki bölümde de bahsedilen resmi Arktik politikasında da belirtildiği üzere Kutup İpek Yolu öncelikli girişimler arasında bulunmaktadır. 2017 yılında Çin Ulusal Kalkınma ve Devlet Okyanus İdarisi tarafından "Kuşak ve Yol Projesi Altında Deniz İşbirliği Vizyonu" isimli belge açıklanmıştır. Söz konusu belgede (Xinhua, 2017) Çin'in karadan ve sudan tarihi yolları canlandırma girişimi bağlamında taraflar arasında denizlerin ve okyanusların yararlı şekilde kullanılması, ortak anlayışın ve yönetişimin oluşturulması, ticaretin düzenlenmesi ve ilgili engellerin kaldırılması, okyanus temelli refahın genele yayılması, deniz güvenliğinin sağlanması gibi amaçlar ortaya konulmuştur. Çin, Kuzey Deniz Rotasını deniz ticareti için zaman ve maliyet tasarrufu olarak algılamakta, bu yolla Kuzey Avrupa ve Amerika'yla olan ticaretini kolaylaştırmayı ve geleneksel deniz yollarındaki risklerden kaçınmayı hedeflemektedir (Liu, 2019, s. 432-433). Çin'in küresel açılımının ve Yol ve Kuşak bağlamında ortaya koyduğu projenin Arktik bölgesine yansımaları olarak Kutup İpek Yolu gündeme gelmiştir.

Yol ve Kuşak Projesi kapsamında Çin'in en önemli ortaklarından olan Rusya, Kuzey Deniz Rotasının da canlandırılması gereken bir ticaret yolu olduğu görüşüne en büyük desteği vermektedir. İki devlet arasında gerçekleşen ikili toplantılar sonucundaki işbirliği ve ekonomik ortaklık vurgusu 2010'lı yılların ortalarından itibaren yüzünü "buz üzerinde ticaret yolu" söylemlerinde göstermiştir. Çin Kuzey Deniz Rotasını test etmek için hem

buz kırıcı gemilerini hem de yaz aylarında ticari gemilerini göndermiştir. Rusya Arktik'te sahip olduğu geniş kıyı şeridi üzerinden egemenlik iddiasını ortaya koyarak Çin'in bölgedeki yatırımını teşvik etmektedir. Çin ise bu rotayı izleyerek hem ticaret yolu çeşitlendirmesi amacı gütmekte hem de Rusya'nın hak iddia ettiği bölümlerdeki deniz tabanı altındaki potansiyel doğal kaynaklara olan ilgisini belirtmektedir (Alexeeva ve Lassere, 2018; Sorensen ve Klimenko, 2017). Arktik'te Kuşak ve Yol Projesi için Rusya kıyılarından Avrasya'yı baştan başa geçen, Arktik Okyanusu üzerinden olan ve doğrudan Kuzey Amerika'ya yönelen üç rota ön plana çıkmaktadır. Pek tabii Rusya ile kurulan yakın ilişkiler ve buzun daha hızlı eridiği bölge olması sebebiyle birinci seçenek daha olası görünmektedir.

2013 yılından itibaren Çinli kargo şirketlerinin gemilerinin Kuzey Yolunu kullanmaya başlamalarının ardından, Çin kılavuz kitaplar hazırlamıştır. Günümüze gelen süreçte Arktik'te yol alan Çinli gemilerin sayısı artmıştır; fakat bu artış mütevazı bir biçimde gerçekleşmiştir. Arktik'in kısa vade içerisinde yoğun bir deniz trafiğine sahne olmayacağı aşikârdır. Bölgedeki rotanın kullanılması için limanlar, seyir haritaları, iletişim sistemleri, acil ihtiyaçlar için buz kırıcı hizmetleri gibi altyapıyla ilgili gerekliliklerin tamamlanması gerekmektedir. Çin bu bağlamda hem bu altyapının oluşturulmasına hem de girişim yapacak devletlere gerekli yardımın sağlanmasına aday olduğunu da belirtmektedir (Liu, 2018, s.57-58).

Çin'deki ilgili tartışmalarda kuzey yolunun izlenmesinin gemilerin yakıt masraflarını düşüreceği, kargo süresinin birkaç hafta azalacağı, özellikle Avrupa ile ticaretin daha da gelişeceği, çeşitli deniz güvenlik sorunlarının azalacağı, bölgedeki altyapının kurulmasında Çinli şirketlerin etkin rol alabileceği gibi konular gündeme gelmektedir (Mariia, 2019, s.98-99). Pek tabii diğer yönden de diğer denizlere oranla gemilerin daha yavaş gidebileceği, iklim koşulları nedeniyle seyrüseferin zaman zaman durabileceği, kıyılara yaklaşmanın ve liman faaliyetlerinin daha zor olabileceği, arama kurtarma çalışmalarının daha güç olabileceği, hakkında pek az şey bilenen bir ekosisteme zarar verilebileceği gibi konular da madalyonun diğer yüzünü oluşturmaktadır (Assef, 2018, s.6-7). Fakat ekonomik kârlılık ve bölge siyasetinde var olma Kutup İpek Yolunun hayata geçirilmesini daha olası kılmakta ve bu bağlamda Çin de yatırımcıları projeye davet etmektedir. Rusya ile işler haldeki Yamal Sıvılaştırılmış Doğal Gaz İşletmesi, Payakha Petrol Sahası Pro-

jesi, Zarubino Limanı Projesi, Arkhangelsk Derin Su Limanı Projesi, Finlandiya ile işler haldeki Arktik İzleme ve Araştırma Merkezi, İzlanda ile işler haldeki Arktik Bilim Gözlemevi gibi projeler Çin'in hem Yol ve Kuşak hem de Kutup İpek Yolu girişimleri kapsamında ele alınmaktadır (Chun, 2020). Bunun yanı sıra Xue Long-2'nin 2019 yılında hizmete girmesi ve nükleer enerji ile çalışan bir buz kırıcı gemi projesi için çağrıya çıkılması bu doğrultuda düşünülmektedir.

Kutup İpek Yolu ile ilgili hesaplanması gereken noktalardan birini sürdürülebilirlik oluşturmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin neden olduğu kısa, orta ve uzun vadeli gelişmeler bu rotanın da karlılığını, güvenliğini ve sürekliliğini etkileyebilecektir. Ayrıca bölgeden geçecek olan gemilerin neden olacağı kirliliğin de çevresel bazda düşünülmesi gerekmektedir (Liu, 2018, s. 61-62). Zira bir çevre sorunu nedeniyle fırsat açılan bir deniz rotasının yeni çevresel sorunlara neden olması tartışmalara ve karşı çıkışlara neden olabilecektir. Çin bu bağlamda sadece siyasi ve ekonomi ilgi boyutuyla değil farklı bilimsel kuruluşları, turizm şirketleri, kültürel girişimler, medya organları ve blog yazarları, gezginler, fotoğrafçılar, sanatçılar gibi bireyleri ile Arktik bölgesine bir bütün olarak yönelim göstermektedir (Mariia, 2019:101). Kutup İpek Yolu projesi de bu kapsamda kültürlerin ve toplumların yakınlaşması adına bir köprü olarak tanıtılmaktadır.

Çin'in Kutup İpek Yolu girişiminin; ekonomik durum, bölgedeki devletlerin bu girişime bakışı, uluslararası hukuk bağlamında Arktik'teki paylaşım, Rusya ve ABD başta olmak üzere Arktik 5'lisi ile ilişkileri, iklim değişikliği ve dolayısıyla buzulların erime süreci, bölgeye yönlendirilen ticaret güzergahının karlılığı gibi etkenler bağlamında faaliyete geçip geçmeyeceği veya gerekli altyapının hazırlanarak ne zaman kullanışlı hale geleceği ortaya çıkacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Küresel iklim değişikliği gezegenin var oluşundan bu yana süre gelen doğal bir süreçtir; fakat özellikle son yüzyıllarda dünya insan faktörünün de etkisiyle normal seyrinden daha hızlı şekilde ısınma ve soğuma eğilimi göstermektedir. Şüphesiz bu etkinin en fazla gözlendiği noktaların başında kutup bölgeleri gelmektedir. Antarktik uzun süredir uluslararası kamuoyunun yakından tanıdığı bir bölgeyi oluştururken, Kuzey Kutup Bölgesini oluşturan

Arktik tanınırlığı nispeten yenidir. Arktik'teki buzulların erimesi sonucunda ortaya çıkan çevresel felaket dünya için yeterli bir endişe sebebidir. Zira deniz suyu seviyesinin yükselmesi, ekolojik dengenin bozulması ve ortaya çıkacak zararlı gazların atmosfere karışması tüm insanlığı etkileyebilecektir.

Arktik'te bir taraftan çevre endişesi var olurken diğer taraftan da ulusal çıkar meselesi gündeme gelmektedir. Zira buzullarla kaplı ve sert iklimi nedeniyle her türden insan faaliyetini oldukça zor kılan bir bölgenin yeni hali bir takım fırsatlar da oluşturabilecektir. Çalışma boyunca da bahsedildiği üzere Arktik yeni ticaret rotalarının, enerji kaynaklarının, madenlerin, bilimsel keşiflerin, canlı kaynak avının, bilimsel keşiflerin, turizmin potansiyelini taşımaktadır. Bu bağlamda Arktik'te egemenlik tartışması ve bölgede etkin olma girişimleri giderek artmaktadır. Şüphesiz ki Arktik Okyanusuna kıyısı olan ABD, Rusya, Norveç, Kanada ve Danimarka kilit konumdadır. Bu devletler her ne kadar çeşitli sorunlar yaşasalar da 5'li paylaşım konusunda dış dünyaya karşı ortak hareket edebilmektedirler. Bunun dışında Arktik 5'lisinin yanı sıra İzlanda, Finlandiya ve İsveç'in de daimi üye olarak var olduğu Arktik Konseyi giderek artan konu alanları, çalışma grupları ve gözlemci üyeleri ile önemli bir mekanizmayı temsil etmektedir.

Arktik'in geleceğini şüphesiz ki Arktik Konseyi'nin daimi sekiz devleti belirleyecektir. Fakat ABD'nin, Rusya'nın, bağımsız adımlarıyla dikkat çeken Norveç'in ve üyeleri üzerindeki etkisiyle AB'nin aynı potada olduğu bir paylaşım sürecinin ne kadar hızlı şekilde sonuçlanacağı ve barışçıl araçların ne ölçüde yeterli olacağı merak konusudur. Çevresel tehditlerle mücadelenin yanı sıra ulusal çıkar arayışı Arktik'in kaderinin çerçevesini çizecektir. Bölge devletleri aralarında işbirliği yaptıkları kadar birbirlerine hak iddialarını kabul ettirmeye de çalışmaktalar. Bu bağlamda bölge dışı devletlerin desteğine de zaman zaman başvurulmaktadır. Hâlihazırda Arktik'teki gelişmelerle yakından ilgilenen ve siyasi, ekonomik, askeri, kültürel, bilimsel kazanç arayışında olan Avrupalı ve Asyalı devletlerin de yönelimleri giderek artmaktadır. Bölgedeki paylaşım ve statü ikili ve çoklu anlaşmalarca çözüme kavuşturulmadan yoğunlukları değişecek olan itilafların gerçekleşmesi şaşırıcı olmayacaktır. Arktik'in insan yaşamına, bilimsel araştırmalara, ekonomik faaliyetlere daha uygun bir bölge haline gelmesi Antarktik'te olduğu gibi "tüm insanlığın kullanımına açık ortak miras" olarak görülmesini imkansızlaşmaktadır. Böylece de aktörlerin güçleri ve etkinlikleri doğrultusunda paylaşımından pay alacakları sonucunu çıkarmak mümkündür.

Çin için ise Arktik bir ilgi alanından öteye geçerek büyük stratejisinin bir parçası haline gelmiştir. 2013 yılında Arktik Konseyi üyeliği ve 2018 yılındaki Beyaz Kitap, bu bağlamda düşünülebilmektedir. Çin'in Arktik için dile getirdiği barışçıl araçların kullanılması, uluslararası hukukun uygulanması, bölge devletlerin egemenlik haklarına saygı, toplu kazanç ve bilimsel çalışmalarda ortaklık gibi söylemler sahip olduğu siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik, bilimsel ve diplomatik güç ile birleştiğinde bölgede elini sağlam tutmasını sağlamaktadır. Çin'in nüfuz artırma politikasına yönelik çeşitli itirazlar olsa da bölgedeki devletlerin çoğu Çin'in söylemlerini ve yatırım desteğini olumlu karşılamaktadır. Bölge dışı bir aktör olduğunu ama bölgenin o kadar da dışında olmadığını vurgulayan Çin'in Arktik politikalarının temel belirleyicilerden biri olacağını söylemek yanlış değildir. Özellikle de Rusya ile kurduğu yakın ilişki Arktik'te, ABD ve AB karşısında dengeleyici güçlü bir blok oluşturmaktadır.

Kutup İpek Yolu Projesi Çin'in Arktik'in geleceği için ortaya koyduğu en somut ve en çok ses getiren girişim olarak öne çıkmaktadır. Kuşak ve Yol Projesinin buz rotası ayağını oluşturması beklenen projenin Asya ile Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika arasında geleneksel ticaret yollarının mesafe ve zaman olarak kısaltacağı bellidir. Fakat böyle bir projenin hayata geçirilmesinin buzulların erime hızından Arktik'teki paylaşımın boyutuna kadar pek çok değişkeni bulunmaktadır. Yine de projenin gerçekleştirilebilmesinin Çin'in hem küresel açılımında hem de Arktik'teki etkisinde farklı bir boyut açacağını söylemek zor değildir. Kutup İpek Yolu büyük bir atılım gösteren Asyalı devletlerin hem çıkış hem de rakip coğrafyalara giriş güzergâhı olabilecektir. Çin'in yatırım ve teknolojik gücünün yanı sıra Güney Kore, Singapur, Vietnam gibi bölge devletlerin desteğinin sağlanması, Rusya'nın Arktik'teki hak iddialarının desteklenmesi ve Arktik Bölgesi devletleriyle ikili ilişkilerden kaynaklanan diplomatik bağın sürece yansıtılması Kutup İpek Yolunu ulaşılabilir hale getirebilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Arctic Region Politics:
Actor Policies From Ottawa Declaration To Today
And China's Polar Silk Road Project**

*

Emre Çıtak
Hitit University

The Arctic is the north of the polar regions where Antarctica forms the south. In the majority of human history, the polar regions have been considered to be unsuitable for general human life and economic activities due to climate conditions and transportation problem even though there is an increasing international interest nowadays. Undoubtedly, it is important to state that melting of the glaciers in these regions have a significant effect behind this trend as an output of global climate change. Although there is general recognition in the international public regarding Antarctica, the Arctic is a relatively new issue. As the thick ice sheets disappeared, the Arctic has become a point where the eyes are turned with the revealing of both the sea and frozen land area in the region.

In fact, the Arctic region has been in a structure that has hosted human life for centuries and at the same time serves various commercial purposes such as coal business and fishing. However, the presence of people in the region has been limited to a small number of local communities that can adapt to living in this particular environment, and due to the low economic profitability, it has not been an intensive investment area. However, as a result of the effects of global climate change, which is seen as a global disaster, opportunities such as scientific research and discoveries for the Arctic, economic income from live and inanimate sources, military trial and exercise, trade routes, and tourism opportunities have been brought to the agenda. Thus, the Arctic Region soon emerged as a political issue where sharing and sovereignty were discussed. The issue is now multilateral and multi-dimensional.

The states that have border to the Arctic Ocean, referred to as the Arctic Five, are the United States (USA), the Russian Federation (RF), Canada, Norway and Denmark. Besides these states, some of the lands of Sweden,

Iceland and Finland are located in the Arctic Region. The eight states in question are also members of the Arctic Council (EC). Asian states such as China, South Korea, Singapore and European states such as Germany, France and England are also interested in the region, who do not want to be indifferent to the mobility and sharing in the region. While Arctic creating a new hot spot with different aspects such as political, economic, military, cultural, society and environment for the international public, the most important problem that comes to the agenda is the actor behaviors that take place through sharing in the region. Both regional states and non-regional states want to be as profitable as possible from the sharing in the Arctic. Such an approach will undoubtedly make some conflicts and compulsory cooperation attempts in the Arctic inevitable. For example, the initiative that attracted the most attention of the international public and the most reaction of the riparian states came out when Russia planted a flag on the base of the Arctic Ocean in 2007 by going deeper to 4200 meters. After this event, the discussions on the status of the region started to be made from the higher screen.

The current situation of the Arctic is seen as a transnational problem as it poses an environmental threat. It is expected that environmental change in the region, a possible forced migration movement or conflict that may arise from sharing will have global effects. In addition, the potential of energy resources in the region, the emergence of an alternative sea route and the creation of new conditions for scientific research lead to intense international interest. In this context, the identification of the Arctic as a value and the process of increasing the importance of geostrategic, geopolitical and geoeconomic importance are being experienced.

One of the most intensive and serious policy-making states towards the Arctic is China. As an out-of-region actor, China wants to exist in the politics with a peaceful tendency in the Arctic. The official discourse of China in this context is based on building common goals with the states of the region and the rest of the World for the future of the Arctic. After exploring the political, economic, scientific and military potential in the Arctic, China aims to be effective in the region's policies through its bilateral relations and the observer status it achieved in the Arctic Council by stating its position as a close neighbor to the Arctic Circle. Especially since the post-Cold War period, China has made a multi-faceted orientation to the Arctic and announced the White Paper document in 2018 and outlined its official policy.

While China expresses its willingness to offer its power and experience in the fields of economy, diplomacy, technology, science and trade for the Arctic, it does not hide its search for national interests. The Polar Silk Road, which has the potential of being part of the Road and Belt Initiative that China shared with the international public in 2013, is based on the addition of the Arctic region to the global trade route. The project, which will shorten the transportation between Asia and Europe and North America in terms of distance and cost, is, on the one hand, supported by the international area, especially by Russia, but, on the other hand, creates an opposition because it is perceived as environmental unfriendly and China's attempt to increase influence.

In this study, it is planned to draw the general framework of the actor policies in the Arctic Region. In this context, it is especially important to examine the structure of the Arctic Council. As an example of a policy orientation, China's Arctic policy and the Arctic Silk Road project will be handled. In the first part of the study, general information about the Arctic Region will be given and then the structure of the Arctic Council, which was established in 1996 by the Ottawa Declaration, will be mentioned. In the second part, the principles of the actors' behavior in the Arctic will be covered and the outline of China's Arctic policy will be assessed. It is thought that the study will contribute to the field in terms of analyzing the Arctic Region, which is mostly studied on legal status in our country, in a different frame, drawing the general framework of the actor policies and revealing the orientation of China to the region especially through the Polar Silk Road project.

Kaynakça / References

- Alexeeva, O. ve Lassare, F. (2018). An analysis on Sino-Russian cooperation in Arctic in the BRI era. *Advances in Polar Sciences*, 29(4), 269-282.
- Altın Coşkun, S. (2018). Antarktika Kıtasındaki Hukuki Rejim ve Türkiye'nin Kıtadaki Varlığı. *Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(3), 113-129.
- AMAP (2019). Arctic climate change update 2019: an update to key findings of snow, water, ice and permafrost in the Arctic. *Arctic Monitoring and Assessment Programme*, Tromsø: Narayana Press.
- Antarktika Antlaşması (1959). *Secretariat of the Antarctic treaty*. en son 14.04.2020 ve 28.04.2020 tarihinde <https://www.ats.aq/e/antarctictreaty.html> adresinden erişilmiştir.

- Arktik Konseyi (1996). *Declaration on the Establishment of the Arctic Council: Joint Communiqué of the Governments of the Arctic Countries on the Establishment of the Arctic Council*, Ottawa, Kanada, en son 14.04.2020 tarihinde https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-AC-MMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y adresinden erişilmiştir.
- Arktik Konseyi (2011). *Nuuk Declaration: On the occasion of the Seventh ministerial meeting of the arctic council*", Nuuk, Grönland, en son 02.04.2020 tarihinde <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/92> adresinden erişilmiştir.
- Arktik Konseyi (2019). *Arktik konseyi resmi ağ sayfası*. en son 14.04.2020 tarihinde <https://arctic-council.org/en/> adresinden erişilmiştir.
- Assef, N. (2018). China's polar silk road: overview, challenges, and opportunities. *SSRN Electronic Journal*, 1-12.
- Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcilik (2016). *Joint communication to the European Parliament and the Council an integrated European Union policy for the Arctic*. Brüksel.
- Barents Euro-Arctic Cooperation (BEAC) (2020). En son 13.04.2020 tarihinde <https://www.barentscooperation.org/en> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Bekkers, E., Francois, J. ve Rojas-Romagosa, H. (2015). Melting ice caps and the economic impact of opening the northern sea route. *CPB Discussion Paper: 307*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Amsterdam, 1-46.
- Bloom, E. T. (1999). Establishment of the Arctic council. *The American Journal of International Law*, 93(3), 712-722.
- Blunden, M. (2012). Geopolitics of Northern Sea route. *International Affairs*, 88(1), 115-129.
- BM (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea*. Birleşmiş Milletler, en son 22.04.2020 tarihinde https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Box, J. E. v.d. (2019). Key indicators of Arctic climate change: 1971-2017. *Environmental Research Letters*, 14, 1-18.
- Chen, G. (2012). China's emerging Arctic strategy. *The Polar Journal*, 2(2), 358-371.
- Chun, Z (10.01.2020), "China's Arctic Silk Road", The Marimite Executive, <https://www.maritime-executive.com/editorials/china-s-arctic-silk-road> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.

- CIA (2012). *Global trends 2030: alternative worlds, national intelligence council*. En son 18.04.2020 tarihinde <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Cohen, A. (2011). Russia in the Arctic: Challenges to U.S. energy and geopolitics in the high north. S. J. Blank (Der.), *Russia in the Arctic (ss.1-42)*, *Strategic Studies Institute*.
- Çin Halk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsoloslugu, (2015). *İpek yolu ekonomi kuşağı ile 21. yüzyıl deniz ipek yolunun ortaklaşa inşa edilmesini teşvik üzerine vizyon ve faaliyetler*. Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığının Devlet Konseyi, <http://istanbul.china-consulate.org/tur/xwtdt/t1258666.htm> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Durdular, A. (2016). Çin'in kuşak yol projesi ve Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi. *Avrasya Etüdüleri*, 49, 77-97.
- Friedberg, A. L. (2011). *A Contest for Supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia*. New York ve Londra: W.W. Norton & Company.
- Gautier, D. L. v.d. (2009). Assessment of undiscovered oil and gas in the Arctic. *Science*, 324, 1175-1179.
- Gilmour, J. G. (2018). Icebreaker operation in the Arctic ocean. *Journal of Military and Strategic Studies*, 18(3), 16-30.
- Graczyk, P. ve Koivurova, T. (2014). A new era in the Arctic council's external relations? broader consequences of the nuuk observer rules for Arctic governance. *Polar Record*, 50(254), 225-236.
- Grydehoj, A.; Greydehoj, A. ve Ackren, M. (2012). The globalization of the Arctic: Negotiating sovereignty and building communities in Svalbard, Norway. *Island Studies Journal*, 7(1), 99-118.
- Güçlü Akpınar, B. (2017), uluslararası hukuk çerçevesinden Arktik güvenliği politikalarının analizi: Rusya ve ABD örneği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 83-118.
- Heininen, L. (2005), „Impacts of globalization, and the circumpolar north in world politics. *Polar Geography*, 29(2), 91-102.
- Heininen, L. (2011). The end of the post-cold war in the Arctic. *Nordia Geographical Publications*, 40(4), 31-42.
- Hossain, K. (2015). EU enlargement policy: do the policy responses from the arctic states recognise the EU as a legitimate stakeholder? *Arctic Review on Law and Politics*, 6(2), 89-110.

- Huettman, F.; Schmid, M. (2014). Climate Change in the Arctic. A. J. Hund (Der.), *Antarctica and the Arctic circle: a geographic encyclopedia of the Earth's polar regions* içinde (s.189-193). California: ABC-CLIO.
- Hund, A. J. (2014). Arctic territorial claims and disputes. A. J. Hund (Der.), *Antarctica and the Arctic circle: a geographic encyclopedia of the Earth's polar regions* içinde (s.105-107). California: ABC-CLIO,
- IASC (2020), *The Arctic science summit week*. en son 13.04.2020 tarihinde <https://iasc.info/assw/about-assw> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Ilulissat Bildirisi, (2008). *Arctic Ocean Conference*. en son 01.04.2020 tarihinde <https://arcticportal.org/images/stories/pdf/Ilulissat-declaration.pdf> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Ingimundarson, V. (2014). Managing a contested region: the Arctic council and the politics of Arctic governance. *The Polar Journal*, 4(1), 183-198.
- Johnston, P.F. (2010). Arctic energy resources and global energy security. *Journal of Military and Strategic Studies*, 12(2), 1-20.
- Kankaanpaa, P. ve Young, O. R. (2012). The effectiveness of the Arctic council. *Polar Research*, 31, 1-14.
- Keskitalo, E. C. H. (2004). *Negotiating the Arctic: The construction of an international region*. New York ve Londra: Routledge.
- Klimenko, E. (2020). Russia's New arctic policy document signals continuity rather than change. Stockholm International Peace Research Institute, en son 12.04.2020 tarihinde <https://sipri.org/commentary/essay/2020/russias-new-arctic-policy-document-signals-continuity-rather-change> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Kutluay Tutar, F. ve Bahsi Koçer, F. Ş. (2019). Çin'in yeni ipek yolu projesi: Bir kuşak bir yol. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(17), 618-626.
- Liu, N. (2018). Will China build a green belt and road in Arctic? *RECIEL*, 27, 55-62.
- Liu, N. (2019). China's Arctic policy and belt and road initiative: synergy or conflict. *The Yearbook of Polar Law Online*, 10(1), 431-434.
- Maria, K. (2019). China's Arctic policy: present and future. *The Polar Journal*, 9(1), 94-112.
- NASA (2020). *Arctic Sea Ice Minimum*. en son 15.04.2020 tarihinde <https://climate.nasa.gov/vital-signs/arctic-sea-ice/> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.

- Northern Dimension (2020). en son 15.04.2020 tarihinde <http://www.northerndimension.info/northern-dimension> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Nuttall, M. (Der.). (2004). *Encyclopedia of the Arctic*: vol I. New York ve Londra: Routledge.
- Overland, J. (2019). The urgency of Arctic change. *Polar Science*, 21, 6-13.
- Pazarıcı, H. (2008). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Serreze, M. C. ve Barry, R. G. (2005). *The Arctic climate system*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seval, H. F. (2019). Arktik bölge'de uluslararası siyasi düzen: teorik bir yaklaşım. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19 (Özel Sayı), 1-24.
- Solli, P. E.; Wilson Rowe, E. ve Lidgren, W. Y. (2013). Coming into the cold: Asia's Arctic interests. *Polar Geography*, 36 (4), 253-270.
- Sorensen, A. T. (2013). From international governance to region building in the Arctic. *New Global Studies*, 7(2),155-182.
- Sorensen, C.T.N. ve Klimenko, E. (2017). Emerging Chinese-Russian cooperation in the Arctic. *SIPRI Policy Paper*, 46.
- Spohr, A. P. v.d. (2013). The militarization of the Arctic: political, economic and climate challenges. *UFRGS Model United Nations Journal*, 1,11-70.
- Svalbard Antlaşması (1920). *Treaty between Norway, The United States of America, Denmark, France, Italy, Japan, the Netherlands, Great Britain and Ireland and the British overseas Dominions and Sweden concerning Spitsbergen* signed in Paris 9th February 1920 (Antlaşma Orijinal İsmi). en son 20.04.2020 tarihinde http://library.arcticportal.org/1909/1/The_Svalbard_Treaty_9ssFy.pdf son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- TDK, (15.03.2020). *Güncel Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri resmi ağ sayfası en son 20.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Teterka, B. (2014). Climate change and permafrost. A. J. Hund (Der.), *Antarctica and the Arctic circle: A geographic encyclopedia of the Earth's polar regions* (s. 187-189). California: ABC-CLIO.
- Central Committee of the Communist Party of China(t.y). The 13th Five-Year plan for economic and social development of the people's republic of China: 2016-2020, Çev. Compilation and Translation Bureau, en son 20.04.2020 tarihinde https://en.ndrc.gov.cn/policyrelease_8233/201612/P020191101482242850325.pdf son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.

- The State Council Information Office of the People Republic of China, (2018), China Arctic policy. White Paper, en son 20.04.2020 tarihinde http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm adresinden erişilmiştir.
- The State Council of the People Republic of China (2015). Action Plan on the Belt and Road Initiative. en son 20.04.2020 tarihinde http://english.www.gov.cn/archive/publications/2015/03/30/content_281475080249035.htm son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Tillman, H.; Jian, Y. ve Nielsson, E. T. (2018). The polar silk road: China's new frontier of international cooperation. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 4(3), 345-362.
- Tonami, A. (2016). *Asian foreign policy in a changing arctic: the diplomacy of economy and science at new frontiers*. Londra: Palgrave Macmillan.
- USGS [United States Geological Survey] (2008). Circum-Arctic resource appraisal: estimates of undiscovered oil and gas north of the Arctic circle", 1-4, en son 20.04.2020 tarihinde <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf> son erişim: 28.04.2020 adresinden erişilmiştir.
- Vardar Tutan, E. ve Arpalier, S. (2020). Uluslararası ilişkilerde yeni rekabet alanı olarak Arktik. *Bariş Araştırmaları ve Çözümleri Dergisi*, 8 (1), 21-59.
- Xinhua, (2017), "Vision for Maritime cooperation under the belt and road initiative", en son 20.04.2020 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/20/c_136380414.htm adresinden erişilmiştir.
- Xinmin, M.A. (2019). China's Arctic policy on the basis of international law: identification, goals, principles and positions. *Marine Policy*, 100, 265-279
- Yılmaz, N. ve Çiftçi, A. (2013). Arktika bölgesi'nin siyasal önemi ve siyasal ve hukuksal statüsünün karşılaştırmalı değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 1-16.
- Young, O. R. (2009). The Arctic in play: Governance in a time of rapid change. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 24, 423-442.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çıtak, E. (2020). Arktik Bölgesi siyaseti: Ottawa Deklarasyonu'ndan bugüne aktör politikaları ve Çin'in Kutup İpek Yolu projesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5438-5473. DOI: 10.26466/opus.733484

Politik Bir Araç Olarak Terörizmin Kurumsallaşması: Huntington ve Giddens

DOI: 10.26466/opus.738465

*

Mehmet Özcan*

* Öğr. Gör.Dr. Mehmet Özcan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler MYO.
Polatlı/Ankara

E-Posta: mehmet.ozcan@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7350-7855](https://orcid.org/0000-0001-7350-7855)

Özet

Terör veya terörizm her ne kadar Fransız Devrimi ile birlikte sosyal bilim literatürüne girmiş olsa da özellikle 2001 Dünya Ticaret Merkezi saldırısı sonrası anlamının yeniden şekillendiği aşikardır. Kendi içinde belirli amaçlara ulaşmayı hedeflemekle birlikte terörizm özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin yeniden inşasında kilit bir rol oynamıştır. Makalede bir kavram olarak terörizmin araçsallaştırılması ve terör faaliyetleri aracılığıyla rutinleştirilen güvenlik politikalarının meşruiyeti tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda terörizmin günümüz dünyasında nasıl ortaya çıktığını kavramak adına Huntington'un 'medeniyetlerin çatışması' teorisi tartışılmıştır. Politik gelişmelerin yorumlanmasında ortaya çıkan dönüşümler farklılıkları görmek açısından iki farklı düşünürün kavramsallaştırmaları çerçevesinde günümüzdeki temel tartışma konularından biri olan terörizm kavramı ele alınmıştır. Aynı zamanda bu durumun politik tartışmalar için her zaman bir teorik konsensüsü da beraberinde getirmediği söylenebilir..Geç modern dünyada terörizmin anlaşılabilmesi adına Huntington'un teorisine Giddens'in yapılaşma teorisi perspektifiyle müdahale edilerek terörizmin 'kalıplaşmış hakikatleri' korumak adına 'fundamentalizmin' yeniden diriltilmesinin aracı olduğu dile getirilmiştir. Bu kapsamda geç modern toplumlarda terörün kurumsallaştığı iddiası anlaşılmasına ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Medeniyetler Çatışması, Öteki, Antony Giddens

Institutionalization of Terrorism as a Political Instrument: Huntington and Giddens

*

Abstract

Although terrorism entered the social science literature with the French Revolution, it is obvious that meaning reshaped, especially after the 2001 World Trade Center attack. Terrorism has played a key role in rebuilding the post-Cold War era, although it aims to achieve specific goals in itself. In the article, the legitimacy of security policies, which is routine through the instrumentalization of terrorism and terrorist activities as a concept, is open to discussion. In this context, Huntington's "clash of civilizations" theory discussed to understand how terrorism emerged in today's world.. To see the intellectual differences in interpreting political developments, the concept of terrorism, which is one of the main topics of discussion today, has been handled within the framework of the conceptualization of two different thinkers. It can also be said that this situation does not always bring about a theoretical consensus of political debates. It stated that Huntington's theory interferes with Giddens' perspective on construction theory to understand terrorism in the late modern world and that it means to revive 'fundamentalism' to protect 'stereotypes'. In order to understand terrorism in the late modern world, it has been stated that Huntington's theory was intervened with Giddens' perspective on the theory of construction, and it was the means of resurrecting 'fundamentalism' in order to protect 'stereotypes'. In this context, the claim that terrorism was institutionalized in late modern society justified.

Keywords: *Terror, Clash of Civilizations, Other, Antony Giddens*

Giriş

Kavramlar teorik düzeyde bir düşünme faaliyetinin kaçınılmaz unsurları olarak ele alınmalıdır. Kavramlar olmaksızın bir düşünme faaliyeti yürütülemez. Kavramlar olmaksızın dünyayı deneyimlerimiz aracılığıyla düşünebileceğimizi iddia eden yaklaşımlar olsa da bu imkânsız olarak kalacaktır. Kavramlar aracılığıyla gerçeklik ile temas kurar ve dünyayı biliriz. Dolayısıyla kavramlar düşünürler için görme biçimleri üretir. Görme biçimleri –paradigmalar/yaklaşımlar- tamamıyla kavramsal bir düzenek olarak değerlendirilmelidir. Dünyayı görme biçimlerimizin bir kavramsal mekanizma olduğunu söylemek sadece felsefi düzeyde bir argüman olarak değil bunlarla birlikte politikaya, tarihe ve topluma ilişkin de bir değerlendirme olarak görülebilir. Kavramsal mekanizmalar, bir aygıt olarak siyasal aktörler tarafından bir konum üretmek ya da bulunulan konumu tahkim etmek için istihdam edilebilirler. Bu çalışmada ‘terör’ kavramı günümüz dünyasında belirsiz ve etkili kavramlardan birisi olarak ele alınmış olup nasıl kurumsallaştığı tartışmaya açılmıştır.

20. yüzyılın etkili sosyal teorisyenlerinden biri olan Michael Foucault’un temel çalışmalarından biri kavramların tarihsel konumunu düşünmeye dönüktür. Kavramların “söylemin düzeni”nde bir iktidar aritmetiğinin temel bileşenleri olarak nasıl mevzilendirildiklerini toplumsal teori açısından değerlendirmeye çalışır (Foucault,2001). Bu çerçevede epistemoloji bir söylem olarak görülmektedir. Söylem iktidarın kutsal topraklarıdır. Söylem; bilgi ve iktidar arasındaki dostluğun bileşkesi olarak tarihsel ontolojidir. Kavramlar söylemin ekonomisinde mevzi alır. Kavramların tarihsel oluşumuna, macesasına ve bunun nasıl üretildiği söylemin konusudur. Bütün kavramlar zamanın akışına bağlıdır. Kavramlar da doğarlar, büyürler ve ölürlür. Kavramların oluşumu ve tarihle ilişkisi güç siyasetinin hegemonya arayışının ekonomisine bağlıdır. Bu yönüyle düşünmenin görevi kavramın tarihle olan ilişkisinde kavramı hegemonyanın taleplerinden arındırıp onu kendine döndürmektir. Kavramları tarihin, politikanın ve bütünsel olarak hegemonyanın ölümcül iştahının ağzından kurtarmak düşünmenin sorumluluğudur. Her türlü iletişim bu entelektüel iradeye sahip olmalıdır. Kavramların hegomanik taleplere uygun olarak konuşlandırılması bir felakettir. Hegemonya dünyayı iktidar mantığına uygun birinin lehine diğerinin aleyhine olarak kurulması

ya da düşünülmesidir. Görme biçimlerinin siyasal ve toplumsal hakikati sürekli ıskalamasının arka planında da bu yatar. Düşünmenin ve her türlü yorumlama stratejilerinin çıkmazıdır bu durum. Günümüzün politik söylemlerinin ve stratejik mekanizmalarının en önemli işlevsel-ekonomik kavramlarından biri de “terör” kavramıdır. Terör kavramı kolaylıkla dini ya da politik bir söylemle birlikte kullanılabilir. Bu yönüyle terör kavramı hegemonya siyasetinde savaş stratejisinin temel bir aracıdır.

Bu çalışma terör kavramını doğru bir anlama kavuşturmaya dönük bir çaba olarak görülmelidir. Terör kavramı Fransız ihtilali sürecinde geleneksel tarihsel yapının yerine düzenin tesis edilmediği dönemin siyasal ortamına, bir anlamda belirsizliğe işaret eden bir kavram olarak dolaşıma girmiştir (Laguer, 2002). Terörün yıkıcılığı karşısında insanlığın birbirini anlaması “doğru iletişim”in kurulmasıyla sağlanabilir (Habermas, 2001). Bugün terör kavramı konusunda bütün açıklığıyla bir konvansiyondan bahsetmek mümkün değildir. Uluslararası toplumun bu kavram konusunda bir uzlaşımına sahip olduğu söylenemez. Kavramın hukuki içeriği konusunda da bir tartışma bu çalışmanın kapsamına girmemektedir. Burada daha çok Newyork, Madrid, İstanbul ve Londra yerlerdeki olaylardan sonra oluşan söylemlere baktığımızda bir şekilde terör kavramıyla İslam’ın ilişkilendirilmeye çalışıldığı görülür. Şüphesiz terörist eylemler meşrulaştırılmaz ve kategorik olarak lanetlenmelidir. Terörizm yok edici bir pratiktir. Nihilistik bir eylemdir. Onun için her şekilde onun karşısında durulmalıdır.

Bu çalışmada öncelikle terörün kurumsallaşma sürecine bağlamında Huntington’un medeniyetler çatışması tezi değerlendirilerek ancak bunun yeni gelişmeler ile birlikte bu tezin geçerli olmadığı tartışmaya açılmıştır. Akabinde Giddens’in yeniden yerleştirme ve yerinden etme kavramları çerçevesinde geç modern toplumlarda küreselleşmenin beraberinde getirdiği bir risk olarak şiddet eğilimi ve bu eğilimin yarattığı bir fundamentalizmin temel araçlarından biri olarak terörün yorumlanmasına çalışılmıştır. Uluslararası ilişkiler açısından terörün kaynağı, kimler tarafından beslendiği şeklindeki komple içeren tezler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Terörün Kurumsallaşması

Sosyoloji literatüründe Durkheim’in (2012) işlevselciliği; Atlantik ötesinde Giddens’a (2011, s.103) göre Malinowski ile birlikte yeniden hayat bulan işlevselcilik ve Parsons ile birlikte yapısal-işlevselciğin 1960’lara damga vuran

gelişimi kurumların ya da kurumların oluşum süreçlerinin bireye dışsal olduğu ve özellikle Durkheim'a atıfla 'baskı' uygulayabilen bir organizma olarak görüldüğü söylenebilir. Parsons ile birlikte organizmacı yaklaşım yerini 'çarklar'a yani sistem kavramsallaştırmasına bırakmıştır. Ancak Weber'in eylemin 'niyetlenilmemiş sonuçları'nın olabileceği iddiası neticesinde yorumsamacı yaklaşım -güçlü yankısını fenomenolojik yöntemlerde bulur- gelişmiştir. Bu yaklaşımlarda sosyal dünyanın yani kurumların, pratik icralar ile oluştuğu ve aktörün bu oluşum sürecinin bizzat faili olduğu öne sürülmüştür. Bu tartışmaların geniş bir külliyat oluşturduğu kabul edilmekle birlikte bu çalışmada özellikle Berger ve Luckman'ın (2008) tartıştığı 'kurumsallaşma' olgusu referans alınmıştır. Onlara göre kurumsallaşma (2008, s.80) "mutatlaştırmaya (*habitualization*) tâbidir. Sık sık tekrarlanan her eylem, sonradan bir efor tasarrufuyla yeniden-üretilebilen ve icracıları tarafından *ipso facto* bir model olarak kavranan bir kalıba dökülmeye başlar. Mutatlaştırma ayrıca, söz konusu eylemin gelecekte aynı tarzda ve aynı tasarruflu eforla tekrar edilebileceğini de imâ eder". Dolayısıyla tekrar ve tekrar yapılan eylemlerin kalıplaşması kurumsallaşmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır.

Berger ve Luckman'ın kurumsallaşma sürecini ele alırken üç kavram öne sürmektedirler. Dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleştirme. Bu süreçlerin neticesinde kurumların geliştiğini ifade ederler. Bu süreçleri ise şöyle açıklamaktadırlar:

"İnsanî faaliyetin dışsallaşmış ürünlerinin nesnellik karakteri kazandığı süreç, **nesnelleşmedir**. Kurumsal dünya, nesnelleşmiş insan faaliyetidir ve her bir kurum için bu geçerlidir. Başka bir deyişle, nesnellik, İnsanî tecrübedeki sosyal dünyaya işaret ediyor olsa da, onu üreten insan faaliyetinden bağımsız ontolojik bir statü asla kazanmaz. ... Dışsallaşma ve nesnelleşme, süregiden bir diyalektik sürecin uğraklarıdır. Bu sürecin üçüncü uğrağı, yani (nesnelleşmiş sosyal dünyanın sosyalizasyon esnasında bilince geri dönmesi aracılığıyla ortaya çıkan) içselleştirmedir" (Berger ve Luckmann, 2008, s.1-92).

İnsan eylemi olarak korkutucu faaliyetler, belirli tekrarlar sonucu rutinleşerek bir alışkanlık da üretmektedir. Her ne kadar korku ve dehşete alışmak imkansız da olsa 'yeni-normal' olarak bu faaliyetler ile birlikte yaşamının imkanını bireylere düşündürtüler. Terör eylemleri, bu anlamda insan eylemliliğinin bir dışsallaşma –terör eyleminin gerekçelendirilmiş şekli- ve sonuçları itibariyle de nesnelleşmesi –doğurduğu sonuçlar- sürecini ifade etmektedir.

İçselleştirilmesi ise iki farklı şekilde gerçekleştiği bu çalışmada ifade edilmiştir: Bunlardan ilki, terörist olarak yetiştirilme ve dolayısıyla terörist eylemliliğini sürekleştirici bir sosyalizasyon süreci olup terörizme kaynak sağlama anlamında yıkıcı etkileri açısından ifade edilebilir. İkinci olarak; terörist eylemlilik sürecinin olumsuzlanarak içselleştirilmesi şeklinde devam eden bir sosyalizasyon süreci söz konusu olup bu türü de siyasal arenada 'güvenlik politikalarını' haklılaştırmaya dönük bir işlev görmektedir.

Terörün kurumsallaştırılma süreci her toplumda farklı derecelerde olduğu söylenebilir. Ancak tüm bunlarla birlikte geç modernlikte terörün bir kurumsallık eğilimi içinde olduğu hatta bizzat kurumsallaştığı da açıkça söylenebilir. Çünkü artık bir terör tarihinden bahsedebilmekteyiz. Nitekim kurumsallaşma sürecinin tamamlanması terör eylemlerinin tarihselliğinin oluşumu ile mümkündür. Başka bir deyişle terörün tarihsel bir entite olarak faaliyet sürdüğü ve günümüz dünyasında terör ile birlikte yaşamayı öğrenmek zorunda kalındığı bir gerçek olarak karşımızda bulunmaktadır. Kurum "insan toplumlarının organize ettiği ve insanın ihtiyaçlarına çeşitli derecelerde cevap verecek, onları idare edip yönetecek bir sosyal yapı ve mekanizmadır" (Adak, 2011, s.29). İnsanlar ihtiyaçlarını giderme konusunda farklı farklı metodlara başvurabilmektedirler. Nitekim bu metodlardan biri olarak terörizm ele alınabilir. Örneğin terörün nedenlerinin tartışıldığı birçok metne bakıldığında şu nedenler ile karşılaşılmaktadır: Sefalet, hüsrana, dert, keder ve umutsuzluk, iktisadi ve sosyal eşitsizlik, kaynak kıtlığı, hukuksal sorunlar, siyasal faktörler, sömürgeye direniş, ideoloji, psikolojik sorunlar, siyasal baskı ve şiddet (TBB, 2006). Genel olarak terörizmin 'eski düzen'i yıkma amacıyla olduğu da söylenebilir. Elbette bu amaç için bu tarz bir çaba hiçbir zaman meşru kabul edilemez.

İfade edildiği gibi terörizmin kurumsallaşması süreci ilginç bir şekilde 2001 ve sonrasında tekabül etmektedir. Bu bağlamda DTM olayı referans alındığında terörün kurumsallığının farklı sonuçlarının olabileceği de düşünülmelidir. Başka bir deyişle 2001 ile kurumsallaşmasını tamamlamış bir örgütlenme biçimi olarak terör, insanların gündelik yaşamlarının büyük bir kısmı üzerinde biçimlendirici bir etkisi söz konusudur. Bu gelişmelerin aynı zamanda şiddet, ulus devlet ve küreselleşme ile de yakından ilişkili olduğu ilersleyen kısımlarda detaylı bir şekilde ifade edilmiştir.

Şiddet ve Medeniyetler Çatışması: Huntington'un Yorumu

Weber devlet tanımını şiddet üzerinden yapar. Devlet onun tabiriyle 'fiziksel güç ve şiddet tekeli'ni elinde tutar (Weber, 2004). Bu tekel devletin en belirgin özelliklerinden biri olarak halen geçerliliğini sürdürmektedir. Üstelik bu nitelik tarihseldir. Örneğin Foucault'un Hapishanenin Doğuşu (1992) kitabı bu şiddet tekelinin bir örneği olarak görülebilir. Ancak modernite ile birlikte bu şiddet uygulama yaklaşımları değişmiştir. "Cezalandırma iktidarının yeni bir ekonomisini ve yeni bir teknolojisini oluşturmak" (Foucault,1992, s.110). Değişen bu iktidar teknolojisi artık bedenlerin disipline edilmesi üzerinden işlemektedir. Dolayısıyla modernitenin şiddeti reddetmesinden öte onu dönüştürdüğü ifade edilebilir. Nitekim Weber modern devletin doğuşuna tam da bu şiddet tekeli yerleştirir. Dolayısıyla Giddens'a göre moderniteden kopmadığımızı göre hala devlet şiddet tekeli üzerinden varlığını ete kemiğe büründürür. Bu bağlamda dehşet uyandırmak gibi bir mantıkla hareket eden terörist faaliyet Foucault'un ortaçağ uygulamaları örneğini çağırıştır. "Azap çektirmenin ortadan kalkması demek, seyirlik unsurun silinmesidir; ama aynı zamanda bedenin tutuklanmasıdır (Foucault,1992, s.12). Dolayısıyla dehşet uyandırmak isteyen terör, hiçbir şekilde meşruiyeti olmayan bu tarz bir eylemlilik şekli seçmektedir. Dolayısıyla terörist faaliyetin elinde uygulayabileceği şiddet türü modern cezalandırma sistemleri tarafından anlam-sızlaştırılmıştır. Bu nedenle de terörist eylem hiçbir zaman devlet yanlısı olmayacak ve siyasal başlangıçlar da daima teröristçe olacaktır. Bu terörizmin kısır döngüsüdür.

Sosyal bilimcilerin bir kısmının dönemleştirmeler aracılığıyla düşünmeye eğilimli oldukları bilinir. Dönem kendi içinde belirli bir paradigma içinde ele alınır. Genellikle bu bir kolaylaştırma modeli olarak değerlendirilebilir. Burada yirminci yüzyılın ikinci yarısı (doksanlara kadar) bu çerçevede siyasi tarih ve uluslararası ilişkiler açısından soğuk savaş dönemi olarak tanımlandı. Bu dönemin kendine özgü siyasal paradigması içerisinde büyük ölçüde bir dünya yorumu yapıldı. Bu döneminin bitiminde ortaya çıkan siyasal belirsizlik bütün toplumsal yapıları da belirsizleştirdi. Bugün bir düzen arayışının varlığı kendisini çok açıkça hissettirmektedir. Bugün uluslararası makro siyasi yapılara ilişkin sorular da bu duruma işaret eder. NATO ve BM hakkındaki tartışmalar açıkça dile getirilmektedir. Bu kurumların dayandığı meşruiyet temeli kurumların temel aktörleri tarafından da paylaşılmaktadır. Soğuk

savaşın bitiminde belirsizlik uluslararası sistemi etkilemeye başladı. Belirsizliği bertaraf etmeye dönük olarak devreye giren en önemli kavram terör kavramı ve bunun önüne getirilen İslami sıfatı olmuştur. Terör kavramı soğuk savaş sonrası dönemde dağılan hegemonyanın, kaybolduğu düşünülen istikrarı geri getirmek için üretilen son derece belirsiz operasyonel bir kavram olarak konumlandırılmıştır. Artık istikrar ve terör birlikte telaffuz edilmektedir. Ne gelir dağılımı ne küresel eşitsizliğe dayalı gelişme mantığı bu tür tartışmalarda başvurulan unsurlar değildir. Ya da süren savaşlar ve yıkımların bu tartışmalarda bir karşılıkları yoktur. Soğuk savaşın bitiminde ya da tarihin sonunda aslında yeni bir tarih ve gelecek perspektifleri de dolaşıma girdi. Yeni dönemin ve gelmekte olan düzenin temel değerlendirmesi Samuel Huntington'un (2001) "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" isimli çalışmasıdır. Çalışma uluslararası ilişkilerde çatışmanın mantığının farklılaştığını öne çıkarmıştır. Bu farklılaşma artık sorunun ekonomik ya da politik olmadığını vurgulayarak çatışmanın medeniyetler arasında gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. Medeniyet kavramı, yaşam biçimleri kültürel kimler ve bu bağlamda artık çatışmanın temel belirleyici unsurları olarak görülmüştür. Bu değerlendirme çerçevesinde terör ve İslam kavramlarının birlikte kullanılması daha da kullanışlı bir teorik zemine kavuşuyordu. Bu çalışma aynı zamanda geçmişteki metodolojilerle de buluştuğunda direk bir karşılık buluyordu. Oryantalizm tartışmaları bu bağlamda ele alınabilir. Medeniyet kavramı oryantalist okumalarda temel değerlendirmelerle ele alınmıştı. İŞİD ya da DEAŞ günümüzün siyasal gündeminde bu yönüyle dikkatlice ele alınması gerekmektedir. İmgesel ve politik düzeyde bu az önce dile getirilen oluşum bu konumlandırmaya son derece temel bir katkı olarak görülebilir. Bu durum İslam'ın negatif bir yaklaşımla ele alınarak tarih içerisinde olumsuz bir imge olarak konumlandırılmasına yol açmıştı. (Said,1999).

İslami terör kavramı bu perspektif üzerinden ele alındığında bir karşılık bulacaktır. Medeniyetler çatışması kültürel merkezli politik oluşum ve çatışmalara işaret eden ve bunu teorileştiren bir çalışmadır. İslam bir din ve kültür olarak bu oluşumlara kaynaklık eden bir kültür olarak okunur. Bu perspektif kültürel analizler ve politik teorinin buluşmasından ortaya çıkan bir kavrayış olarak görülebilir. Yalnız kültürü ötekileştirerek düşünmek sadece tarihsel antagonizmaları yeniden üretecektir. Bu teorik girişim geçmişin birbirine sa-

ğır yapılarını tekrar cepheye çağırıyor. Ötekiyi ötekileştiren bütün kuramlaştırmalar ve kavramlar bir epistemoloji disiplini içinde şiddetin üretilmesi olarak görülmelidir.

Devlet karşıtı anlamında terörizmin soğuk savaş sonrası rolünün siyasal arenada önemli olduğu ifade edilmişti. Bu konuda özellikle medeniyetler arasında bir tanımlama aracı işlevi de gördüğü aşıkardır. Bu konuda Huntington'un negatif tez olarak da tasvir edilen medeniyetler çatışması tezi devreye girmektedir. Şöyle ki:

Hipotezime göre, bu yeni dünyada çatışmanın temel kaynağı, öncelikli olarak ideolojik ya da ekonomik olmayacaktır. İnsanlar arasındaki büyük bölünmelerin ve çatışmanın başlıca kaynağı kültürel olacaktır. Ulus-devletler dünya meselelerinde en etkili aktörler olmaya devam edecek; ancak, küresel politikada en önemli çatışmalar farklı uygarlıklardan olan uluslar ve gruplar arasında çıkacaktır. Uygarlıkların çatışması küresel politikaya egemen olacaktır. Uygarlıklar arasındaki fay hatları geleceğin savaş hatları olacaktır (Huntington, 2001, s.16)

Şüphesiz bu iddia terörizmi gerekçelendirmez. Ancak şurası açıktır ki medeniyetler arasında modernite ve onun dinamiğini oluşturan küresel teknolojik imkanlara ulaşım değişkendir. Bu nedenle aslında bu tez terörizmin gelecekte (ki geldi) nereden kaynaklanabileceği iddiasını örtük olarak taşır. Said (2007) bu iddiayı 'Cehaletin Çatışması' olarak tanımlamış ve Huntington'un düşünceleri İslam'a dönük saldırganca bir tutum olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla Huntington'un tezine göre İslam medeniyeti doğal olarak terörizmin kaynağı olarak tanımlanmıştır. Nitekim 2001 DTM olayı da, bu tanımlamanın eyleme dökülmüş hali olarak tüm dünyaya ilan edilmesidir. Ya da tüm dünyanın böyle bir tanıma ikna edilmesi için 2001 DTM eylemin icrasına girişilmiştir.

Huntington (2001, s.216) terörizmin özellikle İslam ile Batı arasında yaşanacağını ancak bir savaşın çıkma olasılığının olmadığını ifade eder. Nitekim Said (2007:111), Huntington'un bu tezi neticesinde birçok Batı devlet adamının İslam hakkında ahkam kesmeye giriştiğini de vurgular. Ancak yine de Huntington'un bu tezi, İslam ile terörizm arasında eşitsizlikler üzerinden bir bağ kurmanın ifadesidir. Bu bağlamda Huntington, kışkırtıcı bir tavırla, Batı devletlerini korumacılığa ve nispeten yeniden totaliterizmin yeşermesinin tohumlarını ekmeye çağırır:

“Terörizm, hoşgörüsüzlüğün canice ortaya çıkışıdır. Hoşgörüsüzlüğe verilen taviz, insanlık için her zaman çok kötü olmuştur. Hoşgörüsüzlüğün canice tezahürüne hızla, sebatla ve kararlılıkla karşılık vermek gerekir. Ama etkili ve güvenilir olmak için tutarlılık şarttır. Başka bir deyişle, nerede karşılaşsaksak karşılaşalım, hoşgörüsüzlükle kararlılık ve cesaretle mücadele edilmelidir. Eğer tutarlı davrandığımızı gösterebilirsek, bu çabaya katılacakların sayısı artar, karşı çıkanlar azalır. Sivil toplumun bireyin bağımsızlığını ve haklarını korumak için -ne kadar farklı olursa olsun- ayaklandığı bir zamanda ne terörist eylemlere tepki göstermekte ihmalkâr davranabiliriz ne de başka eylemlere izin verebiliriz. Terörizme ve hoşgörüsüzlüğün her biçimine hızla ve kararlılıkla tepki göstermeyi başaramazsak bu bize çok pahalıya mal olacak, savaşa bile yol açabilecektir” (Huntington, 2001, s.269)

Görüldüğü gibi hedef tahtasına oturttuğu İslam’a dönük Batılı devletlerin şiddet politikalarına sarılmaları çağrısını yapmaktan da geri durmaz. Nitekim 2001 DTM olayı ile de birçok devletin güvenlik politikalarını daha fazla benimsediği de görülmüştür.

Huntington terörizmin oluşması sürecinin nedenlerine ek olarak organize olma sürecini de ifade etmiştir. Bunu da kurumlaşma ile ifade etmiştir:

“Kurumlaşma, örgütlerle usûllerin itibar ve istikrar kazanmaları sürecidir... Aynı şekilde, belli bir örgüt veya usulün kurumlaşma düzeyi de, onun uyarlanabilirliği (adaptability), karmaşıklığı, özerkliği ve tutarlılığı ile ölçülebilir. Bu kriterleri belirtip ölçebilirsek, siyasal sistemleri kurumlaşma düzeyleri açısından mukayese edebiliriz. Üstelik, bir siyasal sistemdeki belli örgüt ve usûllerin kurumlaşma derecelerindeki artış ve azalışları da ölçme imkânı ortaya çıkar” (Huntington, 1965, s.65).

Bu süreçler bir terör örgütünün oluşum sürecini de ifade etmektedir. Bu analiz El-Kaide gibi uluslararası terör örgütlerinin tarihsel evrimine de işaret etmektedir. Dolayısıyla Huntington, terörizmi hoşgörünün ortadan kalkmasına bağlıyor olsa da aslında terörizmin kurumsal bir faaliyet olduğunu da düşünür. Ancak bu tartışmayı adı geçen kitabında sürdürmez.

Terörizm ve Küreselleşme: Giddens’in Yorumu

Terör kavramı yeni dönemin –soğuk savaş sonrası- mitolojik kavramıdır. Belirsizlik kadar belirsiz bir kavramdır. Kavramın içeriğini sabitlemek zordur. Kavramın içeriğindeki istikrarsızlık da anlamlıdır. Ve bu durum kavramın

üzerindeki bütün uzlaşmalara da gölge düşürür. Bu durumda terör kavramının kendisi son derece operasyonel ve işlevsel kullanıma açık bir kavramdır. Terör kavramı konusunda, her türlü düşünme, önce bütün açıklığıyla şiddet üreten her türlü siyasal, felsefi ve teolojik yaklaşımları dışarıda bırakmak gerekir. Şiddeti her şekilde toplumsal ve politik bir araç olmaktan çıkması esas alınmalıdır. Bireysel ve toplumsal yaşamı aksatacak her türlü şiddete dayalı girişimin olumsuzlanması kamusal alanın bireyler için güvenli bir alan olmasını sağlayacaktır. Bu durum insanlığın bu umutsuz günlerinde bir umut girişimi olarak öncelenmelidir. Kamusal düzeyde bunun gerçekleşmesi insanlığın bu zor günlerinde politik istikrar ve güvenin tarihin damarlarında yeniden dolaşmasını sağlayacaktır.

Modernitenin doğuşunu Giddens dört temel öge ile açıklar: “Yoğun gözetleme, kapitalist girişim, endüstriyel üretim ve şiddet araçlarının merkezi denetiminin pekiştirilmesi” (Giddens,2008, s.13). Bu dört unsur dünyanın – çoğunluğunun modernleştiği kabul edilir- çoğunun yeniden örgütlenmesini gerektirmiştir. Bu minvalde devletlerin sınıflara bölünmüş toplumlardan sınıflı toplumlara geçiş olarak görmektedir. Sınıflara bölünmüş toplumlarda devlet çoğunlukla insanların gündelik hayatları üzerinde askerlik dışında bir baskısının bulunmadığını ayrıca belirtir. Bu toplumların siyasal karakterinin parçalı ve idari menzilin oldukça düşük olduğunu belirtir (Giddens,2008, s.11). Hatta ona göre böyle toplumlarda devletler modern anlamıyla ‘yönetmezler’ (Giddens, 2008, s.11). Ancak Giddens bu toplumların da belirli bir iktidar kabı olduğunu ancak modern olmadığını özellikle vurgular. Ancak bu çalışma açısından bu toplumlarda gözetleme ya da izleme diyebileceğimiz unsurun olmayışı terörizmin izini sürmek açısından önemlidir. Çünkü yerel güç kaplarının üzerinde merkezi siyasal aygıtın gücünü kısmi oluşu yerel aktörlerin ya da yasa koyucuların işin kolaylaştırdığı ve kendi istek ve arzularını yerel çapta uygulamaları için çeşitli fırsatlar yakaladıkları anlamına gelir. Nitekim Osmanlı Dönemi’nde yapılan birçok isyanın merkezi otorite yerine yerel otoritelere/beylere olması da bunun başka bir göstergesidir. Bu nedenle sınıflara bölünmüş toplumlar için terörizmin anlamı bugünkü bildiğimiz anlamlar ile bağları söz konusu edilemez. Dolayısıyla terörizm moderniteye verilen bir cevaptır. Nitekim Giddens terörizmin bu gerekçe alanını fundamentalizmde temellendirir. “Geçmişte insanları birbirine düşüren fundamental çatışmaların yavaş yavaş azalışı veya ortadan kalkışını hedefleyen sosyal dü-

şüncedeki bu tür bir süreğen eğilim karşısında, biz, sosyal hayattaki çatışmaların yaygınlığı konusu üzerinde ısrarla durmak zorundayız. Zira, 'Çatışma', insanlığın tedavisi mümkün olmayan bir hastalığı ve üretkenliğin olduğu kadar yıkıcılığın da kaçınılmaz bir kaynağıdır (Giddens, 1999, s.365). Dolayısıyla Giddens için çatışma bir unsur olarak varlığını devam ettirecektir. Ancak bu çatışma Huntington'un ön gördüğü gibi medeniyetler arasında olması imkansızdır. Nitekim bu çatışmanın Giddens'in tabiriyle sınıflı toplum ya da sınıflara bölünmüş toplumlar arasında bile değildir. Sadece küreselleşmeye direnen marjinal unsurlar olarak yorumlanır. Bu bağlamda Giddens'in yaklaşımı itibarıyla Huntington oldukça oryantalist arzuların peşinde koşan biri olarak tasvir edilebilir. Çünkü Giddens'in medeniyet teorilerinin aşırı genelleştirici ve tersi olarak indirgemeci bir tutuma sahip olduğunu düşünür.

"Valery'nin iyi bilinen, Avrupa'nın "yalnızca Asya'nın bir yarımadası olduğu" gözlemi kendi hakkıyla bir medeniyet olmaktan çok büyük dünya kültürlerinin çevresinde kaldığı görülen Avrupa feodal devletlerine uygulandığında bir miktar doğruluğa sahiptir. Barraclough'un etkin bir biçimde belirttiği gibi, ortaçağ Avrupa medeniyetinin birliği "Latin dili, klasik miras ve Hıristiyan dininin bileşimi olduğu" hayali bir şeydir. Asya ve Afrika'nın önemli bölümlerini alan ama Britanya Adalarının, İskandinavya ve Almanya'nın tümünü içermeyen Roma İmparatorluğunun merkezi Akdeniz'deydi. Ortaçağ Latincesi kıtanın yalnızca belli bölgelerinde kurulu ve kalıcı bir kültürel unsurdu ve ne Papalık ne de Kutsal Roma İmparatorluğunun cazibesi gerçekten evrenseldi. Daha sonra "Avrupa" olan şeyin kenarında yerleşmiş olan Bizans İmparatorluğu birleşik gücün ana merkeziydi" (Giddens, 2008, s.121).

Dolayısıyla tek bir medeniyet ya da medeniyetin tekçi yorumu ideolojik hatalar yapmaya yol açar. Giddens böyle bir tuzağın farkında olarak medeniyet tasavvurlarından ziyade geleneksel ve modern ayrımlarını benimsediği açıktır. Eğer bir değişim ya da çatışma olacaksa bu kavramsallaştırma Giddens için küreselleşmedir.

Giddens'a (2011, s.11)göre modernitenin temel niteliklerinden biri "iki 'karşıt' faktör yayılmacılık ve niyetlilik, yani küreselleştirici etkiler ile kişisel ihtiyaç eğilimleri arasında giderek artan karşılıklı bağlantıdır". Bu bağlamda modernitenin tarihi de yenidir. Giddens aracılığıyla dünya çapında -Güloğlu (2018) adlandırmasıyla, 'kurucu korku' olarak rol oynayabilecek bir araç olarak

terörizm okuması geliştirilecek ise tam da bu iki faktörün yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü modernitenin yayılmacılığı karşısında her türlü geleneksel denilebilecek ne varsa çözüme ya da ortadan kaldırma eğilimi taşıdığı açıktır. Bu bağlamda çatışma ve direniş doğal bir tepki olarak ortaya çıkması beklenebilir. Ancak niyetlilik kavramsallaştırması yani kişilerin yaşamdan beklentilerinin neler olduğu oldukça değişken ve hatta neo-klasik iktisat açısından 'ihtiyaç üretilir' düşüncesi de hatırlandığında bu uzlaşma oldukça siyasal bir beceri istediği açıktır. Nitekim kendisinin üçüncü yol olarak önerdiği radikal demokrasi tam olarak bu gerilimi aşmaya dönüktür. Böylece aslında terörizme direnmenin araçların üretmektedir. "Modernitenin radikalleşmesi bir başka deyişle küresel bir hale gelmesi artık modernitenin sorunlarının sadece Batıyı değil, aynı zamanda dünyanın öbür coğrafi bölgelerindeki insanları da yakından ilgilendirdiğini ortaya koymaktadır. Bunun en canlı örneği olarak finans sektöründe görülen etkilenmelerin yanı sıra toplumsal olaylarda da hissedilmektedir" (Giddens,2000, s.7). Bu yayılma Giddens için hem sağ hem de sol tarafından ciddi direniş ile karşılaşmıştır (Giddens,2000, s.13).

Küreselleşme kuramı terörizmi anlamak açısından iki yönlü bir etkide bulunur. Birincisi radikal modernitenin yayılmacılığı anlamında mekanın biçimlendirilmesi ve ihtiyaçların tedarik süreci anlamında niyetlerin belirlenmesi anlamında. Çünkü ona göre "küreselleşme, sadece ya da öncelikle ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmemekte, fakat içinde yaşadığımız dönemde zamanın ve mekanın dönüşümüyle ilgili bir kavramdır" (Giddens, 2000, s.42). Zaman ve mekanın genişlemesi/açılması modern dünyanın temel dinamikleridir. Yapılaşma teorisi için önem arz eden bu kavramsallaştırma yeni kimliklerin üretimi açısından büyük bir rol oynar. Bu bağlamda terörist kimliğinin oluşumu da zaman-mekan uzaklaşması/yakınlaşması diferansiyeli çerçevesinde anlam kazanır. Bu bağlamda bir kez daha aslında yerinden edilen İslam bu defa terörizm yaftası ile yeniden yerleştirilir. Radikal modernitenin anlamlandırma araçları bakımından böyle bir süreç işlemektedir. Dolayısıyla bir medeniyet çatışması teorisinden ziyaden sürekli yeniden anlamlandırılan bir ilişki biçiminden hatta monologdan bahsedilebilir. Tam da bu anlamda devreye öteki kavramsallaştırması girmektedir.

Bugün "medeniyetler çatışması" görüşü öteki kavramını konumlandırmaya dönüktür. Medeniyetler çatışması ötekini, radikalleştirerek dışlayan

ve antagonistik bir unsur olarak düşünür (Huntington, 2005). Ben ya da biz ve öteki ayrımı mutlaklaştırılır. Öteki mutlak bir tehdit olarak ikame edilir. Uzlaşmazlık yapılaştırılır. Kültürler derin bir iletişimsizliğe dayalı olarak düşman penceresinden düşünülür. Terör bu çerçevede düşman ötekinin silahıdır. Medeniyetler çatışmasının ötekiyi anlamayı ve ufukların kaynaşmasını esas alan özgürleştirici bir umuda rehberlik etmediği pratik olarak da görülmüştür.

Uygarıkların, toplumların ve bireylerin arasındaki tarihsel bir anlamayı, iletişimi devamlı erteleyen tarihsel bloklar vardır. Bu tarihsel bloklar bütün değişimlere rağmen ısrarla güncelliklerini yitirmezler ve yeniden kendilerini üretirler. Bunlar kültürlerarası iletişimi sabote eden tarihsel önyargı bagajlarıdır. Bunlar “ufukların kaynaşması”nı engellerler. Dünya tarihi kültürlerin birbirini anlamasını beklemektedir. Dünya tarihinde sahici bir dönüşüm ya da “ebedi barış” ancak böyle olanaklılık kazanabilir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli kavram öteki kavramıdır. Öteki kavramı siyasal ve teorik düzeyde bu tartışmayı yönlendirecek en önemli kavramdır. İslami terör kavramı nihayetinde ötekiye ilişkin bir kavramdır. Hem antropoloji hem de siyasal düşünceler tarihi açısından öteki kavramına baktığımızda, öteki, ‘ben’ kavramının kuruluşunu sağlayan temel bir unsurdur. Ben kendi dışındaki dünyayı sabitlemek ve olumsuzlamak girişimiyle “radikal ötekiye” gereksinim duyar. Öteki olmaksızın ben’in inşası güçtür. Onun için ötekinin bazen fantastik olarak da üretilmesi gerekir (Zizek, 2004). Soğuk savaş sonrası dönemin bu anlamda yeni savaş stratejisinin en önemli aracı ya da ötekisi olarak İslami terör kavramının istihdam edildiği söylenebilir. Batı uygarlığı etnosentrik bir biçimde kendini merkeze alarak diğer uygarlıklara karşı son derece saldırgan ve yokedicici bir tutumu öne çıkarmıştır. Bu çerçevede daima kendisinin karşısına bir öteki çıkararak tarihsel olarak varlığını sürdürmüştür. Soğuk savaş yıllarında komünizm bu işlevi görmesine rağmen aslında bir tür batının ebedi ötekisi doğu dünyası ve özelde İslam Uygarlığı olmuştur. Oryantalizm tartışmaları bu arka plandaki sürekliliği fazlasıyla ortaya koymuştur. Soğuk savaşın bitiminde İslam ve terör kavramlarının birarada kullanılması bu süreklilik içinde ele alınmalıdır. Yaşadığımız konjonktürde nasıl ortaya çıktığına ilişkin bütün belirsizliklere rağmen El Kaide, İŞİD ya da Boko Haram gibi İslam ve terör kavramlarını bir araya getiren bu pratiklerin yine bu oryantalistik tahayyülü çok kolayca beslediği söylenebilir.

Düşünme biçimleri bazen adeta 'bir ebedi algı' ile maluldürler. Bu durum sosyal teoride ötekinin hem teorik hem pratik düzeyde nasıl üretildiğine ilişkin olarak da bir karşılık bulmuştur. Bunun tipik örneklerinden birisi 'oryantalizm' olmuştur (Said,1999). Yukarıda değinmeye çalışığımız öteki kavramının batı dışı toplumlara ilişkin olarak derin arka planını oluşturan çerçevedir. Oryantalizm doğuya ilişkin olarak yapılan kültürel araştırmaların batının lehine doğunun aleyhine olacak şekilde yürütülmesidir. Oryantalizmin imgeleminde bir taraf bütün iyi sıfatları yüklenirken diğeri bütün olumsuzlukların alanı olarak karşılık bulur. Batı iynin alanıdır. Batının ötekisi doğudur. İslami terör kavramı bu anlamda oryantalist batı imgeleminin güncellenmesidir. Bu yönüyle İslami terör kavramı bir oryantalizm olarak görülebilir.

İslam bir din ve kültür olarak değerlendirildiğinde hiçbir zaman tek bir evrensel yoruma indirgenemez. Sosyal gelişmeler yine sosyalin faktörleriyle açıklanmalıdır. Bu kavram dinin algılanmasını da bozan bir indirgemeciliktir. İnsanlık durumu tarihe bakılarak anlaşılmalıdır. Dinin kendisi tarihsel olarak gerçekleşen olaylarla özdeşleştirilemez. Tarihsel eylem ekonomik ve siyasal durumla ilişkilendirilerek açıklanmalıdır (Lewins,2011). İslami terör kavramına ilişkin analizlerde küresel hegemonyanın bir değişken olarak etkisine bakılmadan yapıldığı rahatlıkla görülebilir. Tarihsel yapıları göz önünde bulundurmadan bir metodolojik indirgemecilik aracılığıyla bu kavramsal mekanizmalar üretilebilmektedir. Bu kavramsallaştırma da doğu-batı, kuzey-güney, ekonomik ve siyasal eşitsizlikler ve tahakküm stratejilerinin unutulduğu rahatlıkla söylenebilir. Kavramlar dünyayı görmemize imkân verdikleri gibi görmemizi de engellerler. Kavramlar körleştirir de. Terör kavramı İslam toplumlarının küresel eşitsizliklerle olan bağını ve siyasal tahakküme duyarlı yapılarını görmemizi engelleyen bir kavram olarak da işlevselleştirilmiştir. İnsanlık durumunun ebedi bir onaylanmasına kaynaklık eder ve özgürlük, adalet ve eşitlik açısından inşa edilecek bir dünya olasılığını da erteler. İletişimi bozar. İslam'ın dünya barışına katkısını da erteleyen bir kavramdır. Bu terör söylemi İslam'ın tarihsel birikimini ve entelektüel derinliğini hor gören bir yaklaşımı önceliyor. Tarih; herkesi ötekiyi radikal bir düşünmeye davet olarak anlaşılmalıdır. Küreselleşmenin önkoşulu bu olmalıdır. Demokrasinin tesisi ancak ötekiyi anlamak ile mümkündür. Demokrasi teorisi farklılıklara dayalı bir siyasettir. Farklılıkları reddeden kavramlar siyasal yaşam

için bir tehdittir ve kamusal yaşamdaki her türlü iletişimi sürekli bozarak üretilirler. Bu bağlamda kavramlar yeniden düşünülmelidir. Kültürlerarası iletişimi sağlayacak sahih bir dil inşa edilmelidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Politik tartışmaların bir hegemonya ve güç mücadelesini meşrulaştırma işlevi gördüğü söylenebilir. Politik tartışmalara ek olarak düşünce üretimi de bu tartışmanın temel zemini olarak işlev görür. Bu tartışma sürecinde de kavramların konumlandırılma biçimi direkt olarak bu güç mücadelelerinin temel yönelimlerine uygun olarak bir karşılık bulur. Terör kavramı diğer birçok kavram gibi bu zeminde mevzilendirilmiştir. Bilhassa bu kavramın İslam ile birlikte kullanılması tartışmaya kültürel ve medeniyet zemininde bir perspektif kazandırarak terör olgusu yapısal düzeyde bir karşılaşmanın alanı olarak görülmüştür. Kültür politik düzeyde ötekinin üretimi için olumsuz bir imge olarak görülmeye başlanmıştır. İslam'ın kriminal bir olgu ve kaynak olarak görülmesi terör kavramının kullanımı bağlamında karşılık bulmuştur. Oryantalist metodolojinin sunduğu tarihsel okuma bu durumun üretilmesine imkan sağlamıştır. Zaten oryantalist okuma İslam'ın batı bilincinde negatif bir imge olarak zaten konumlandırmıştır. Politik güncelliğin güç arayışı bağlamında bu teorik arkaplan tereddütsüz bir biçimde mevzi almıştır. Medeniyetler çatışması ve terör kavramını geç modernitenin düzleminde ele almak bu yönüyle kültürel ve politik durumu anlamayı kolaylaştıracaktır. Batı düşünce dünyasından iki farklı düşünürün bir kavramı ve tarihsel dünyayı yorumlamada ortaya koydukları düşünsel farklılık günümüzdeki yönelimleri anlamada işlevsel olacaktır. Medeniyetler çatışması ya da moderliğin sonuçları değerlendirmeleri doğu batı ilişkilerini de yorumlamaya imkan vermektedir.

Huntington'a göre (2001) medeniyet kendiliğinden çatışmayı üreten bir dinamik olarak görülür. Bu yaklaşım büyük ölçüde Batı kültür kodlarının dışında kalan havzalarda çatışmacı ve yıkıcı potansiyellerin olduğu yaklaşımı öne çıkmaktadır. Burada İslam kültür havzası ile batı uygarlığı büyük ölçüde yeni çatışma alanı olarak görülmektedir. Çatışmanın kültürün içsel dinamiklerinden kaynaklandığı görüşünün ağırlık kazandığı söylenebilir. Yani çatışma kültürün ürettiği bir durumdur. Bu yönüyle bazı kültür ya da medeniyetler idğerleri için birer tehdit olarak değerlendirilirler. Bu yaklaşım özcü

ve indirgemeci bir metodoloji çerçevesinde bir anlama sahiptir. Giddens'a göre (2000) bu yaklaşım tarihsel bir gelişme olarak küreselleşmenin toplumlar ve kültürler için ürettiği tehditleri görmemiz gerektiğini ifade eder. Toplumlar kültürel olarak çatışmacı ve yıkıcı potansiyellere sahip değildirler. Aslında küreselleşme ya da sınıfsal dinamikler ve eşitsizlik gibi değişkenlerin bireylerin ve toplumların politik yönelimlerini etkilediğini belirterek şiddet durumunun bu reel olgular üzerinden ele alınması gerektiği düşüncesini ileri sürer. Çatışma bütün tarihsel durumlarda karşılaşılabileceğimiz bir toplumsal olgudur. Fakat bunun bir şiddet durumuna dönüşmesi beklenti ve taleplerin yönetimi ile bağlantılı bir sonuç olarak ortaya koyar. Bu iki farklı yaklaşımda esas olan Huntington çatışmayı bir şiddet durumu olarak görüp kurumsallaştırma yönünde işlevselleştirici bir yaklaşıma dönüştürürken, Giddens bunu toplumun beklentilerinin yönetilmesi açısından işlevsel olarak görmüştür. Önyargıları yapılaştıran kavramlar nükleer silahlardan daha tehlikelidir. Dünya barışı için en önemli adım gerçeğe dayalı bir dilin imkânları içerisinde bir siyaset, bir kamusal yaşam ve iletişimi tasarlamak olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Institutionalization of Terrorism as a Political Instrument: Huntington and Giddens

*

Mehmet Özcan

Ankara Hacı Bayram Veli University

It can be said that political debates function to legitimize a struggle for hegemony and power. In addition to political debates, thought generation also serves as the basis for this debate. In this discussion process, the way the concepts are positioned finds a response directly by the basic directions of these power struggles. The concept of terrorism is positioned on this ground like many other concepts. In particular, the use of this concept in conjunction with Islam has given the discussion a cultural and civilization perspective, and the phenomenon of terrorism has been seen as a field of encounter at a structural level. Culture has started to be seen as a negative image for the production of the other at the political level. The fact that Islam is seen as a criminal phenomenon and source has found a response in the context of the use of the concept of terrorism. The historical reading offered by the orientalist methodology has enabled this situation to be produced. The orientalist reading has already positioned as a negative image in the western consciousness of Islam. This theoretical background has taken place without hesitation in the context of the pursuit of power of the political current. Addressing the concept of clash of civilizations and terrorism at the level of late modernity will make it easier to understand the cultural and political situation. A concept of two different thinkers from the Western world of thought and the intellectual difference they present in interpreting the historical world will be functional in understanding current trends.

The clash of civilizations or evaluating the results of modernity also allows the interpretation of east-west relations. The functionalism of Durkheim (2012) in the sociology literature; According to Giddens (2011, p.103) beyond the Atlantic, functionalism resurfaced with Malinowski, and the development of structural-functionalism, along with Parsons, which marked the 1960s, could exert 'pressure' concerning Durkheim, in which institutions or institutions were external. It can be said to be seen as an organism. Together

with Parsons, the organism approach has been replaced by 'wheels', that is, system conceptualization. However, as a result of Weber 's claim that the action may have' unintended consequences', the interpretative approach - it finds its strong echo in phenomenological methods - has developed. In these approaches, it was suggested that the social world, that is, institutions, was formed by practical performances and that the actor was the perpetrator of this formation process. Although it is accepted that these debates constitute a wide collection, this study specifically refers to the phenomenon of 'institutionalization' discussed by Berger and Luckman (2008). According to them, institutionalization (2008, p.80) is subject to "habitualization". Each frequently repeated action begins to pour into a mold, which can be reproduced with an effort-saving effort and is grasped by its performers as an ipso facto model. Mutatization also implies that the action in question may be repeated in the future in the same manner and with the same saving effort". Therefore, the stereotyping of repetitive and repetitive actions constitutes the basic dynamics of institutionalization.

It can be said that the institutionalization process of terrorism has different degrees in each society. However, with all this, it can be said clearly that terrorism has a tendency towards institutionalization in late modernity and that it has even been institutionalized. Because now we can talk about a history of terrorism. Indeed, the completion of the institutionalization process is possible with the formation of the historicity of terrorist acts. In other words, it is a fact that terrorism operates as a historical entite and in which we have to learn to live with terrorism in today's world. The institution is "a social structure and mechanism organized by human societies that will meet, manage and manage the needs of people in various degrees" (Adak, 2011, p.29). People can apply different methods to meet their needs. Indeed, terrorism can be considered one of these methods. For example, when looking at many texts where the causes of terrorism are discussed, the following causes are encountered: Misery, frustration, trouble, grief and despair, economic and social inequality, resource scarcity, legal problems, political factors, resistance to colony, ideology, psychological problems, political pressure and violence (TBB , 2006). In general, it can be said that terrorism aims to destroy the "old order". Of course, such an effort or this purpose can never be considered legitimate.

According to Giddens (2011, p.11), one of the basic qualities of modernity is “two” opposing “factors are the increasingly mutual connection between expansionism and intent, that is, globalizing effects and personal need trends”. In this context, the history of modernity is new. Globalization theory has a two-way effect in terms of understanding terrorism. The first is to shape the space in the sense of the diffusion of radical modernity and to determine intentions in terms of the supply process of needs. Because, according to him, “globalization does not only mean economic interdependencies of countries, but it is a concept related to the transformation of time and space in the period we live in” (Giddens, 2000, p.42). Huntington (2001, p.216) states that terrorism will occur especially between Islam and the West, but there is no possibility of a war. Said (2007, p.111) emphasizes that as a result of this thesis of Huntington, many Western statesmen have attempted to cut down on Islam. However, this thesis of Huntington is an expression of establishing a link between inequality between Islam and terrorism.

According to Huntington (2001), civilization is seen as a dynamic that automatically generates conflict. This approach stands out with its conflicting and destructive potentials in basins that are largely outside the Western cultural codes. Here, the Islamic cultural basin and western civilization are largely seen as a new area of conflict. It can be said that the view that the conflict stems from the internal dynamics of the culture gains weight. In other words, conflict is a situation produced by culture. In this respect, some cultures or civilizations are considered as a threat to others. This approach has a meaning within the framework of an essentialist and reductionist methodology. According to Giddens (2000), this approach states that as a historical development, we should see the threats that globalization poses for societies and cultures. Societies do not have culturally conflicting and destructive potentials. In fact, he argues that variables such as globalization or class dynamics and inequality affect the political orientation of individuals and societies, suggesting that the state of violence should be addressed through these real facts. Conflict is a social phenomenon that we can encounter in all historical situations. However, it turns out to be a violent situation as a result related to the management of expectations and demands. While Huntington sees conflict as a violent situation and transforms it into a functionalizing approach to ins-

titutionalization, which is essential in these two different approaches, Giddens sees this functionally in terms of managing the expectations of society. Concepts that construct prejudices are more dangerous than nuclear weapons. The most important step for world peace will be to design a politics, a public life, and communication within the possibilities of a language based on reality.

Kaynakça / References

- Adak, N. (2011). İstanbul toplumunun temel yapı taşı: Aile .(Ed. S. Güçlü). *Sosyolojik Kurumlara Bakış*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Berger,P. ve Luckmann,T.(2008).*Gerçekliğin sosyal inşası: bir bilgi sosyolojisi incelemesi.* (Çev. V. S. Öğütle), İstanbul:Paradigma Yayınları.
- Durkheim,E.(2012).*Sosyolojik yöntemin kuralları.* (Çev.C. B. Akal).Ankara:Dost Kitabevi.
- Foucault,M. (2003).*Ders özetleri.* (Çev. T. Ilgaz).İstanbul:YKY
- Foucault, M. (1992).*Hapishanenin doğuşu*, (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara:İmge
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet*,(Çev. C. Atay), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A.(2000). *Üçüncü yol.* (Çev. M. Özay), İstanbul:Birey Yayınları.
- Giddens, A.(2010).*Modernite ve bireysel kimlik.* (Çev.Ü. Tatlıcan),İstanbul:Say Yayınları.
- Giddens, A. (1999).*İleri toplumların sınıf yapısı.*(Çev. Ö. Baldık).İstanbul:Birey Yayınları.
- Gidden, A. (2011). *Sosyolojinin savunusu.* (Çev.İ. Kaya). İstanbul:Say Yayınları.
- Güloğlu, M.F.(2018).Baba otoritesinin yeniden üretimi. *Akdeniz İnsani İlimler Dergisi*, 8(1), 165-186.
- Habermas, J. (2001).*İletişimsel eylem teorisi*, (Çev.M. Tüzel).Ankara:Kabalıcı Yayınları.
- Huntington, S.(2001). *Medeniyetler çatışması* (Çev. M. Yılmaz).Ankara:Vadi Yayınları.
- Huntington, S.(2005). *Asker ve devlet* (Çev. U. Kızılaslan).İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Huntington, S. (1965).Siyasal düzen ve siyasi bozulma.(Çev. E. Özbudun),*Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22-23(1-4), 55-107.
- Lewins, F.(2011). *Sosyal bilimlerin metodolojisi.*(Çev.A.V. Taştan). Ankara:Lotus..
- Laquer, W. (2002). *A history of terrorism.* New York: Transaction Publishier.
- Said, E. W.(1999). *Şarkiyatçılık.* (Çev. Berna Ünler), İstanbul:Metis.
- Said, E. W. (2007). Cehaletin Çatışması. (Çev. G. Gökalp), *Doğu Batı Dergisi*, 10(41), 109-117.
- Türkiye Barolar Birliği. (2006).*Türkiye ve terörizm.* Rapor Metni no:107. Ankara:TBB Yayınları.

Weber, M. (2004).*Sosyoloji yazıları*. (Çev.T. Parla).İstanbul: İletişim Yayınları.

Zizek,S.(2002) *Kırılgan temas*. (Çev. T. Birkan). İstanbul:Metis.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özcan, M. (2020). Politik bir araç olarak terörizmin kurumsallaşması:
Huntington ve Giddens. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları
Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5474-5495. DOI:
10.26466/opus.738465

Rafine Edilmiş Güç: Bir Mücadele Alanı Olarak Erken Cumhuriyet Döneminde Şeker Şirketleri

DOI: 10.26466/opus.744886

*

Özgür Çetiner *

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/UBF, Bilecik/Türkiye

E-Posta: ozgur.cetiner@bilecik.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5830-2587](https://orcid.org/0000-0001-5830-2587)

Öz

Cumhuriyetin kuruluşuyla uygulama alanı bulan şeker faaliyetleri, bir taraftan yeni rejimin toplumsal sınıflarla olan ilişki biçimleri, diğer taraftan kapitalizmin dışarıdaki verili koşullarının bir bileşkesi olarak şekillenmiştir. Şirketler biçiminde örgütlenen şeker üretimi, tanınan pek çok ayrıcalık ve muafiyetin ötesinde, devletle iç içe gelişen simbiyotik bir nitelik taşımıştır. Her aşamasına yoğun bir milliyetçi söylemin eşlik ettiği şeker şirketlerinin kuruluş ve işleyiş süreci, ayrımsız bir şekilde iktisadi ve siyasi alanları kat ederek, devletin içsel mimarisinin şekillenmesinde önemli bir işlev görmüştür. Yasal statüleri, kazançları ve bilançolarıyla şirketler, Veblenci anlamda endüstriye değil, iş alanına ait kurumlardır. Dolayısıyla, şirketleri ortak iyiye dönük kalkınmacı bir retorikle ele almak mümkün değildir. Veblen'in kavramlarını kullanan 'güç olarak sermaye' teorisine göre, iş alanının temel algoritması kapitalizasyondur. Bu çalışmada, şeker şirketlerine ilişkin tüm faaliyetlerin, konu hakkında yapılan çalışmaların aksine, kapitalizasyon mekanizmasıyla ve iş alanının gereksinimleriyle koşullandığı ve bu çerçevede belirlendiği iddia edilmiştir. Sayısal verilerle de desteklenen arşiv kaynaklarının kullanıldığı nitel çalışmada, Türkiye'de erken dönem cumhuriyet tarihinde, şeker şirketleri üzerinden iş alanında özgül bir kapitalizasyon mekanizmasının oluşturulduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizasyon, Farklılaşmış birikim, Sabotaj

Refined Power: Sugar Companies in the Early Republican Period as the Site of Contest

*

Abstract

Sugar operations which found scope of practice by the establishment of the republic in Turkey, have been shaped as the forms of new regime with social classes on one hand, and, on the other hand, as a resultant of capitalism's given conditions abroad. Sugar production, organized in the form of companies, had a symbiotic qualification developed interpenetrated with the state, beyond many privileges and exemptions given. An intensive nationalist discourse played along with the foundational and operational process of the sugar companies. This process unexceptionally functioned crucially in the embodiment of the internal architecture of the state by getting over the economic and political spheres. In Veblenian terms, the companies, with their legal statuses, profits and financial accounts are institutions which belong to the business space, not the industry. Hence, it is not possible to approach the companies with a developmentalist rhetoric for a common good. According to the theory of 'capital as power' which uses the concepts of Veblen, the basic algorithm of the business space is capitalization. Contrary to the studies on this issue, this study claims that all activities related to sugar companies are conditioned by the capitalization mechanism and the requirements of the business space and determined within this framework. This qualitative study which used archive resources was also supported by quantitative data and it found out that a specific capitalization mechanism was constituted in the business space through sugar companies in the early history of the republic in Turkey.

Keywords: Capitalization, Differential accumulation, Sabotage

Giriş

“İşte Türk Şekeri, işte Türk toprağından, Türk sa'y-u amelinden (iş ve iş gücü) husule gelmiş olan Türk şekeri...” (Veldet, 1958, s.254). Milletvekili *Ağaoğlu'nun* Alpullu Şeker Fabrikası'nın açılışı dolayısıyla kaleme aldığı yazıdan yapılan bu alıntının benzerlerini dönem boyunca pek çok yerde bulmak mümkündür. Örneğin milletvekili *Şeref Aykut* Alpullu için benzer ifadeler kullanmıştır. “İşte Alpullu, tarihler yaratmış olan Türk ulusuna çok yaraşan ilk iştir ki, yalnız savaş alanlarında değil bilgi, iş, baysallık (refah) yollarında Türkün ne yüksek bir gidiş ve kavrayış eri olduğunu gösteren Türk Parası ile Türk alın teri ile yücelmiş ilk belge, ilk anıttır.” (1935, s.3). *Falih Rifki* da “Cuma günü Uşak'ta ikinci Türk fabrikasının resmi küşadı yapılmıştır. Bu fabrika dahi, diğeri gibi, milli uyanışın eseridir” diyerek, Uşak Şeker Fabrikası'nın açılışını duyurmuştur (Veldet, 1958, s.86). Benzer bir şekilde *Mustafa Kemal* 1933 yılında kurulan üçüncü fabrika için düşüncelerini “Eskişehir Şeker Fabrikası milli ülküye derin alakanın yükselmiş değerli vesikasıdır” şeklinde ifade etmiştir (Hakimiyeti Milliye, 6 Aralık 1933, s.1). Öte yandan şeker sanayinin 1934 yılında Turhal'da kurulan son fabrikayla tamamlandığını belirten Kütahya Milletvekili *Nuri Beyle* açılışa katılan Başbakan *İnönü* yaptığı konuşmada “milli sanayi olmadıkça refaha kavuşulamaz” demiştir (Milliyet, 20 Ekim 1934, s.1) Şeker şirketlerinin kuruluş mukaveleleri de benzer milli unsurlar taşımaktadır. Örneğin şirketlerin sözleşmelerine, yönetim kurulu üyelerinin yarından fazlasının Türk olması ya da çalıştırılacak memurların tamamen Türklerden seçilmesi gibi şartlar konduğu gözlenmektedir (Anadolu Şeker, 1933; Turhal Şeker, 1934).

Bu tarz milliyetçi vurgular birçok işletme ve kuruluş için yapılmış ve her ticari faaliyet, kurulan cumhuriyet rejimi ve Türklükle ilişkilendirilmiştir. *Celal Bayar*'ın, Nazilli kombinasyonunun temel atma töreninde söyledikleri, bu algıyı açık bir şekilde göstermektedir. “Türk ulusu dünyanın herhangi bir ulusu ile her sahada boy ölçüşmeye muktedirdir. Cumhuriyet rejimi sizin rejiminizdir.” (1935, s.116). Öte yandan büyük ölçüde azınlıklar ve onların yönetimindeki ticari faaliyetleri de içeren söylemler söz konusu millilik vurgusunun içinde sıklıkla kullanılmıştır. Örneğin ticari amaçla 1922 yılında kurulan Türkiye Milli İthalat ve İhracat A.Ş.'nin verdiği ilan şirketin en başında kuruluş nedenini ortaya koymaktadır. Ermeni ve Rumları kastederek “Türk'ün ek-

meği ile büyüyüp, Türk vatanına kazandıkları paralarla kurşun atıp, Türkiye'nin ve Türk'ün mahvına çalışan" azınlıklara karşı, cumhuriyet kurulduktan sonra ülkeye geri dönmelerini istemeyenleri "acele hisse almak için" şirkete davet etmektedir. "İstiklal uğruna dökülen kanların boşa gitmemesi için milli şirketler kurulması çok sayıda ilana konu olmuştur." (İlkin, 1971, s.203).

Milli iktisat kavramının hem düşünsel olarak hem de uygulamada gün yüzüne çıktığı İttihat Terakki döneminden itibaren, gerçekleşen iktisadi faaliyetlere ilişkin bakış açısında, kolaylıkla görülebilecek benzer bir üslup egemen olmuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra İttihat Terakki'nin mirası olarak devam eden bu milliyetçi bakış açısı, sıklıkla eleştirilen bir söylem olarak "devlet eliyle fert zengin etmeye" kapı aralayan ve milliyetçiliği birikim sürecine bağlayan bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bağımsızlığın iktisadi yaşamda azınlıkların yerine geçecek Türklerle olabileceği düşünüldüğü için, sürecin aktörü de belirlenmiştir. "Asri bir devletin en mühim unsuru olan millet, yekcinstir: Ekseriya aynı lisanla konuşur. ...asri bir devlet millidir..." (1925, s. 14) diyen *Akçura*'da olduğu gibi hayli etnisist öğeler de barındıran bu söylem, dönemin iktisadi-politik atmosferini belirlemede ve bu arada şeker şirketlerinin kuruluş ve işleyişinde görmezden gelinemeyecek bir unsura dönüşmüştür. Cumhuriyet rejimiyle birlikte pek çok üründe ya da sanayi dalında olduğu gibi, milliyetçi bir söylemle çevrelenen faaliyetler, bir taraftan birikim sürecine meşruluk kazandırmış, diğer taraftan azınlıkların yerine geçmek için devlet desteği talep eden yeni rejimin aktörlerine, birikimlerini farklılaştırabilecekleri bir zemin yaratmıştır.

Şeker üretimini örgütleyen şirketler, *Veblen*'in kavramlarıyla söylemek gerekirse 'endüstri' değil, 'iş alanına' ait varlıklardır. Pek çok ayrıcalık ve muafiyetlerle donatılan şeker şirketleri devletle iç içe geçmiş bir görüntü sergilemiş ve meşruluğunu da büyük ölçüde bu yapılanmadan almıştır. Gündelik söylemde 'devlet nüfuzunu kullanma' ya da 'devlet eliyle fert zengin etme' biçiminde kendisini dışa vuran bu ilişki biçimi, devletin ve şirketlerin mimarisini tekil bir güç mekanizması içinde kaynaştırarak, simbiyoz bir ilişki ağı ortaya çıkarmıştır. Oluşturulan ağın aktörleri, milliyetçi söylemle birlikte devletin ördüğü koza içinde, geç kapitalistleşme sürecinin belirsizliklerini aşarak istikrarlı gelir akımlarına kavuşmuşlardır. Bu süreçte belirleyici olan en önemli değişken şeker fiyatları olmuştur. İncelenen dönemin büyük çoğunluğunda 'ihtikar', 'stoklanan şeker' ve 'şeker kıtlığı' şeklinde açığa çıkan

güç ilişkileri, birikim sürecine rengini veren önemli unsurlardandır. Dolayısıyla bu çalışma, sözü edilen güç ilişkileri çerçevesinde şeker şirketlerine ilişkin tüm faaliyetlerin 'iş alanının' gereklerine göre şekillendiğini iddia etmektedir. Endüstriden farklı olarak iş alanı, birikim süreçlerinin farklılaşmış temimlerle ifade edildiği, siyasal ve ekonomik ayrımların anlamını yitirdiği ve sermayenin güç olarak tanımlandığı bir yapı arz eder.

Çalışmada öncelikle *Veblen*'in 'endüstri' ve 'iş alanını' temel alan 'güç olarak sermaye' teorisi incelenmektedir. Devletin konumu ve hâkim toplumsal sınıflarla kurulan ilişki biçimlerinin incelendiği bölüm, dönemin arka planına ışık tutan düşünsel haritayı ve bunun uygulamaya yansıyan biçimlerini konuya temel oluşturması için ele almaktadır. 'Şeker-güç kompleksi' başlığını taşıyan izleyen bölüm, şeker şirketlerinin devletle kurduğu ilişkinin analiz edildiği ilk alt başlığı takiben, fiyatlar, resmî belgeler ve ortaya çıkan uygulamalarla beraber farklılaşmış birikimi somut olarak değerlendirmektedir.

Güç Olarak Sermaye Teorisi

Sermayenin maddiliği üzerine kurulu neoklasik iktisadı sorgulayan *Veblen*, sermayeyi maddi bir varlık olarak görmemektedir. Buna göre sermaye kapitalize edilmiş kazanç kapasitesini temsil etmektedir (Veblen, 1932, s.131). *Veblen*'e göre kapitalizasyon, "mülkiyete ilişkin satılabilir nesnelere temeline dayanan parasal gelir akımlarının değerlendirilmesidir." (Veblen, 1919a, s.371). Kapitalizasyonun bu tanımından hareketle sermayeyi, kazanç akımları yaratması umulan maddi ve maddi olmayan varlıklar toplamı üzerinde, nicel ve satılabilir mülkiyet hakları olarak tanımlamak mümkündür (Cochrane, 2011, s.92). *Veblen*'e göre üretkenlik temelinde herhangi bir somut faktöre dayanmayan tekel hakları, gümrükler ve vergi muafiyetleri gibi maddi olmayan varlıklar, garanti edilmiş gelir akımlarının en önemli temsilcisidir. Bu çerçevede, maddi olmayan varlıklar gelirlerin kapitalize edilmiş değerlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu tip bir gelir, endüstriden değil iş ilişkilerinden türetilmektedir. Başka bir ifadeyle, maddi olmayan varlıklardan elde edilen kazanç, endüstri ve ticaretin kısıtlanması yani 'sabotaj' yoluyla, mülkiyeti içeren belirli ilişkilerin kullanılmasının bir sonucudur. (Veblen, 1919b, s.69-71). 'Farklılaşmış avantajlar' sağlayarak düzenlilik kazanan gelir akımlarının sebebi, maddi olmayan varlıklar aracılığıyla endüstrinin mülkiyet sahipleri tarafın-

dan kontrol edilmesidir. ‘Kazanılmış hak’ olarak değerlendirilen maddi olmayan varlıklar, pazarlanabilir ve satılabilir haklardan oluşmakta ve karşılığı olmayan kazançları çoğaltmaktadır. (Veblen, 1932, s.100). Dolayısıyla hem maddi hem maddi olmayan varlıklar sermayedir. Başka bir ifadeyle her biri kapitalize edilmiş servetin parçalarıdır.

Veblen’in tüm çalışmalarında (1919a; 1919b; 1923; 1932), belirleyici olan ayırım ‘endüstri’ ve ‘iş’ kategorileridir. Buna göre endüstrinin aktörü mühendis iken iş alanını belirleyen aktör ‘iş adamıdır’. Görevinin başında olmayan (absentee owner) iş adamının en önemli özelliği, kendi işini bizzat yürüten erken dönem ‘endüstri kaptanının’ aksine, yalnızca parasal kazanç elde etme isteğidir. Endüstrinin teknik bilgisine sahip olmadığı gibi, amacı da bu endüstrinin etkinlik ve faydasını arttırmak olmayan iş adamının görevi, endüstrinin parasal amaçlarla kontrol edilmesidir (Veblen, 1919a, s.292). Yasal bir statüyü temsil eden mülkiyetin üretim sürecinin teknik yapısıyla, ya da üretkenliğiyle bir ilişkisi yoktur. Modern ekonomik süreç ve bu süreçteki tüm ekonomik aktiviteler, iş alanının kontrolü altındadır ve modern yaşama ait pek çok ihtiyaç, iş alanının parasal gereklilikleri ve mülkiyetle koşullanmıştır. Mevcut ekonomik düzen bir fiyat sistemine dayandığı için, iş alanının bütün zorunlulukları, tamamıyla fiyatlar üzerinden şekillenir (Veblen, 1919a, s. 244, 296). *Veblen*’in ifade ettiği gibi (1923, s.89) “iş dünyasında şeylerin fiyatları, kendilerinden daha gerçektir”.

Veblen’in kavramlarından hareket eden ‘güç olarak sermaye’ teorisi (bundan sonra GOS) ‘farklılaşmış avantaj’ kavramını ‘farklılaşmış birikim’ şeklinde ele almış ve *Veblen*’in kavramlarını farklılaşmış terimlere dönüştürerek, önemli bir değişikliği ortaya koymuştur. Buna göre ‘birikimin farklılaşmış özü’ GOS’un en önemli dayanak noktasıdır. (Nitzan, 1998, s.186). *Veblen*’in sabotaj kavramını genişleten GOS’a göre, ‘işlerin normal seyrinde’ tüm şirketlerin uyguladığı üretimi kısıtlama faaliyetleri sabotajın ‘evrenselliğine’ işaret ederken, ‘farklılaşmış sabotaj’ ise merkezde yer alan ‘hâkim sermaye’ grubu tarafından uygulanır (Nitzan, 1998, s.185). Sabotajın tüm şirketler için evrensel bir kural olması, şirket üretimlerinin endüstriyel çaplarıyla ilgili değil, onların üretimlerinin karlı satışlar koşuluna bağlanmış olmasından kaynaklanır. Karlı satışın alt düzeyi yani firmanın kapanma noktası ise ‘normal kar’ oranı ile açıklanmaktadır. ‘Normal’ olarak adlandırılan karın dahi var olabilmesi evrensel anlamda sabotajla mümkündür. ‘Normal kar’ koşulu şir-

ketlerin üretimlerini sınırlayan bir unsura dönüşmüştür. Ekonomi literatürüne nereden eklendiği belli olmayan normal kar kavramı, bir yandan karı doğallaştırırken diğer yandan getiri oranını da 'normal' hale getirir. (Nitzan, 1998, s.186). *Nitzan'*a göre normal kar elde etmediği için üretim yapmak istemeyen bir şirket, sabotajın var olduğunun göstergesidir. Paradoksal biçimde normal kar, ondan asla memnun olmayan sermaye sahipleri var olduğu için söz konusudur. Dolayısıyla uygulamada sermayenin aradığı şey, 'normal' iş koşulları değildir. Ticari işletmenin temel itkisi, ortalamayı karşılamak değil, onu aşmaktır. Başka bir ifadeyle bu güdünün bir sonucu olarak, ticari faaliyetin performansı mutlak değil, göreceli terimler çerçevesinde bir anlam ifade eder (Nitzan, 1998, s.186-187). Sonuçta yaşanan süreç, ilgili ticari alana girişin kurumsallaşmış bir biçimde kısıtlanması aracılığıyla, rakiplerin engellendiği ve tek bir şirket ya da şirket koalisyonunun, normal karla temsil edilen ortalamayı aşan karlar elde etmesidir. Geleneksel 'kar maksimizasyonu' görüşü yalnızca sermayedarın kendine ait payıyla ilgilenirken, farklılaşmanın doğası diğer sermayelerin paylarını da içerir (Nitzan ve Bichler, 2009, s.247). *Veblen'*den farklı olarak, karın evrenselliği ve düzenliliği "farklılaşmış sabotajın" özgün kurumları aracılığıyla mümkün olmaktadır. Farklılaşmış birikimi ve bu çerçevede kârları mümkün kılan şey, yalnızca üretimin sınırlanmasıdır. (Nitzan, 1998, s.189). Doğası gereği sınırlama konseptinin tüm metotları ve içerimleri politik bir veçhete sahiptir. Kapitalizm olgunlaşırken tüm ticari faaliyetler yalnızca özel mülkiyet kurumuyla değil, yasal, geleneksel ve ideolojik davranış kodlarıyla ve bunun yanında devleti de içeren tüm kurumsallaşmış yapılarla birleşir. Kapitalizm altında endüstrinin kontrolü, hükümet politikaları, mülkiyetin korunması, eğitim, kolluk güçleri, iki ya da çok taraflı uluslararası anlaşmalar gibi daha geniş bir kurumlar setine ihtiyaç duyar. Dolayısıyla iş alanının parasal amaçları için, toplumsal üretimin kontrol gücü olarak kavranan sermaye, en geniş tanımıyla politik bağlamın dışında var olamaz (Nitzan ve Bichler, 2000, s.80-81).

*Nitzan ve Bichler, Veblen'*in kapitalizasyon kavramını daha analitik ve açıklayıcı hale getirmiştir. Buna göre birikimi mümkün kılan algoritma kapitalizasyondur. Kapitalizmin temel sayısal birimi fiyatlardır. Kapitalizasyon, fiyatları yaratan ve organize eden sistemin temel algoritmasıdır. Kapitalizasyon gelecekteki gelir akımlarının şimdiki değerini temsil eder. 14. Yüzyıldan

beri uygulanan kapitalizasyon, toplumsal yapıyı belirleme gücüne 20. Yüzyılda ulaşmıştır. Günümüz kapitalizmde ileriye dönük olarak beklenen her bir gelir akımı kapitalizasyonun adayıdır (Nitzan ve Bichler, 2009, s.151-158).

Kapitalizmin gelişimiyle birlikte farklılaşmış birikimin başat aktörü şirketler olmuştur. *Veblen*'in karın varlık sebebi olarak gördüğü üretimin sınırlandırılması, şirketler aracılığıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla şirketlerin varlık sebebi, üretimi arttırmak değil, verimlilik ve üretim miktarını kontrol altına almaktır. Şirketler, endüstriyel birimler değil iş alanına ait kurumlardır. Üretimin kendisi endüstri alanına entegre olarak gerçekleştirilen toplumsal aktivitedir. Şirketler ise farklılaşmış yasal yapılardır. Buna göre şirketler, yatırımların 'aşırı derecede' üretken olmalarını engellemek için vardır (Nitzan ve Bichler, 2009, s.250-251, 262). Ancak birikimlerini farklılaştırma gücünün, tüm şirketler için eşit ölçüde var olması sistemin doğası gereği mümkün değildir. Bu gücün kazanılması, sermayenin devletle girdiği koalisyonlarla merkezde yer alan 'hâkim sermaye' olmasıyla mümkündür (Nitzan ve Bichler, 2009, s.315).

Öte yandan *Nitzan*'ın İsrail'in doğuşu ve devletin fonksiyonuna ilişkin çalışması "geç kapitalistleşme üzerine önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre İsrail devleti görünüşte sermayeyi kendi özerk çıkarları için kullanmış gözükmele beraber, gerçekte var olan durum, devletin kapitalist kurum ve organizasyonların gelişimine izin veren koruyucu bir 'koza' örmüş olmasıdır. Sermaye ve devlet ilişkisi için koza ve lavraları anolojisini kullanan yazara göre, bu çift taraflı simbiyoz ilişki, her ikisinin dönüşümünde önemli bir etken olmuştur. *Nitzan*' göre, koza-lavraları anolojisi, yalnız İsrail için değil, sermayenin çıkarlarının kırılgan olduğu kuruluş evreleri için tüm geç kapitalist ülkelere uygulanabilir. (Nitzan, 2002, s.17).

Devletçi koza, hâkim sermayenin tohumlarını İsrail'in kuruluş evresinde atarak farklılaşmış birikimin imkanlarını yaratmıştır. Devlet ve sermaye ya da egemenlikle mülkiyet, birbirinin karşıtı değil simbiyoz bir ilişki içinde tekil bir güç mekanizmasına dönüşmüştür. Dolayısıyla *Nitzan*'a göre sermayenin kendisi, devletin ortaya çıkış biçimine denk düşmektedir. Gerçekte sermaye ve devlet, simbiyotik, birleşme halinde olan ve sıklıkla da birbirlerinin içinde erimiş bir yapı arz eder. Böyle bir kozanın içinde hareket eden sermaye, devlet borçları üzerinden devletin vergileme gücünü de kapitalize etmiştir. Dolayısıyla söz konusu yapılanma devletin niteliksel ve kurumsal gücünü, kapitalizasyonun nesnesine dönüştürdüğü ölçüde, devletin kendisinin de metalaştığı bir sürece işaret etmiştir. Sonuç olarak devletin kurum ve organları,

farklılaşmış karlar üzerindeki sistematik etkisi aracılığıyla, sermayenin işleyiş mantığının yansıdığı bir yüze dönüşmüştür (Nitzan, 2002, s.14-17).

Devlet ve sermaye arasındaki söz konusu simbiyoz ilişkinin formel biçimde, daha dar kapsamlı, ancak daha fazla görünür hale geldiği önemli bir örnek, Doğu Avrupa toplumlarının 1980'li yıllarda kapitalizme geçiş sürecinde yaşadığı 'karma yapılarıdır'. Macaristan örneğiyle *Grabher* ve *Stark* (1997) ile *Stark*'ın (1998) çalışmalarında gösterilen bu yapılanma, yazarlara göre devlet ve sermayenin girdiği mülkiyet ilişkilerinin basit bir 'karma ekonomi' sınıflandırmasıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Bu durum kapitalizme geçiş aşamasında devlete ait kurumların özel şahıslara dağıtılarak, bir yandan borçlar biçimindeki şirket sermayelerinin, devlet üzerinden hem yatay hem de dikey entegrasyona dayalı mülkiyet bağları aracılığıyla merkezileştirildiği, diğer yandan oluşturulan şirketlerdeki karları da içeren aktiflerin, özel mülkiyet biçiminde dağıtıldığı bir şirket kompleksine işaret etmektedir (Stark, 1998, s. 120-132). Birbirine kenetlenmiş bir yapılanmanın işaret ettiği en önemli sonuç, 'devlet mülkiyeti' ve 'özel mülkiyet' ilişkilerinin muğlaklığıdır. Mülkiyet üzerinden yaratılan bu muğlak durum, şirketlerin hem özel hem de kamusal mülkiyet ilişkilerini ayrıcalıklı bir şekilde kullanabilme yeteneğinin en önemli dayanağı olmuştur. Özel mülkiyet ve devlet mülkiyeti biçimindeki standart ayrımları aşan sözkonusu mekanizma, sermaye ve devlet arasındaki organizasyonel sınırları belirsizleştirdiği ölçüde, aktörlere çok taraflı bir meşruiyet gücü kazandırmıştır. Bu meşruiyet gücü, söz konusu muğlak durumun 'kaynak edinme' konusunda fonksiyonel bir işlev görmesine neden olmuştur (Stark ve Grabher, 1997, s.539-540; Stark, 1998, s.136).

Geç kapitalistleşen bir ülkede bu tarz yapılanmalar tekelci yapıların hâkim olduğu son derece dar bir piyasa mekanizması içinde oluşmaktadır. Geç kapitalistleşme sürecine 'az gelişmişlik' açısından bakan *Merhav* (1969, s. 30), gelişmeye başlayan endüstriyel sürecin bir sonucu olarak en başından itibaren görülen tekelci yapıların yaygınlığını, ilgili sanayi branşına giriş 'özgürlüğü' ve 'fiyat rekabetinin' olmamasıyla açıklamıştır. Benzer şekilde *Leff de*, (1978, s. 673; 1979, s. 732-733) "gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı sanayileşmenin", bu ülkelere özgü bir tekelci yapılanmaya yol açtığını belirtmiştir. Konya Hindistan üzerinden bakan *Chaudhuri*'ye göre yalnızca Hindistan değil, Pakistan, Türkiye ve Filipinler'de de kapitalist gelişmenin erken bir evresinde kapitalizm tam olarak gelişmeden, "batıdan ithal edilen tekelci yapılar", birikim sürecinin belirleyicisi olmuştur (Chaudhuri, 1984, s. 23, 27).

Devletin Konumu ve Hâkim Toplumsal Sınıflarla İlişki Biçimi

Şeker şirketlerinin de içinde bulunduğu yapıyı anlamak, merkezi devlet idaresinin dizaynı ve işleyiş biçiminin altında yatan düşünceyi belirlemekle yakından ilişkilidir. Devlet idaresiyle iç içe geçmiş şeker-güç kompleksinin mimarisi, ülke içindeki farklı toplumsal sınıfların kompozisyonu ve devletle kurdukları ilişki biçimiyle, dış dünyanın verili politik-iktisadi koşulların bir bileşkesi olarak işlerlik kazanmıştır. Söz konusu toplumsal sınıfların değişen ve yeniden yapılanan koşullara sağladıkları uyum sürecinin dayandığı düşünsel arka plan, somut düzeyde sürecin işleyişine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre *Gökalp*'in cumhuriyetin kuruluş yılında kaleme aldığı çalışma, sürecin işleyişine dair, neredeyse operasyonel düzeyde, merkezi bir devlet aygıtının nasıl çalışması gerektiğini belirtmektedir: “Devletin iktisadi işlerde salahiyyet (yetkili) olması için, iptida (öncelikle) kendisinin bir ‘iktisadi devlet’ mahiyetine girmesi lazımdır. Bunun için de bütün devlet ricalleriyle memurların tam manasıyla iktisadiyatçı olması şarttır. Memurlarını bu noktayı nazardan intihap eden bir devlet, büyük bir şirket gibidir” (*Gökalp*, 1982, s.171). *Akçura* da (1925, s.14) benzer şekilde “Asri (çağdaş) devletler, sanayi ve ticaret şirketlerine benzerler” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

“Bugünkü vaziyet-i iktisadiyemizi tahlil ile diyebilirim ki dün olduğu gibi bugün de bizde iktisadi manasıyla mütebellir (belirgin) bir sınıf meselesi mevcut değildir” diyen *M. Esat Bozkurt*'un aksine (*Ökçün* 1997, s. 220) cumhuriyetin kaynaşmış millet olmadığını anlamak için 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'ne bakmak yeterlidir. Kongrenin hazırlığı, çağrılan aktörler, yeni rejimin kadrolarının katılımı ve büyük ölçüde toprak sahipleriyle büyük tüccarların lehine alınan kararlar, toplumsal sınıflar arasındaki güç dengesini gözler önüne sermiştir. (*Boratav*, 2006, s. 38-43; *Avcıoğlu*, 1988, ss. 340-351; *Yerasimos*, 1989, s. 1246-1247). Bunun ötesinde kongre aracılığıyla yeni rejimin siyasi kadroları da bu sürece dahil olarak, hâkim toplumsal sınıflarla bir konsensüs içinde olduğunu resmen göstermiştir. Bu konsensüsün meyvelerini çok geçmeden elde eden siyasi kadronun önde gelenleri ve bu arada milletvekilleri yabancı sermayenin de dahil olduğu pek çok şirkette kurucu, hissedar ve yönetim kurulu üyesi olmuşlardır (*Ökçün*, 1971).

Siyasal kadroların hâkim toplumsal sınıflarla girdiği bu ilişkinin aldığı biçim, buradan türeyen iktisadi faaliyetler ve şirketler, dönemin yazarları ve bazı yöneticileri tarafından sıklıkla eleştirilmiştir. Örneğin *Karaosmanoğlu*

(1968, s.86) eski askeri kadroyu kastederek, bunların bir “menfaat şirketi karakterini taşımaya” başladığını ve bu eski kadronun “kimi arsa spekülasyonları, kimi idare meclisi azalıkları, kimi taahhüt işleri, kimi de türlü türlü şekillerde komisyonculuklar peşine düşmüş” olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde *Avcıoğlu* da ticaretin azınlıkların elinden Türklere geçişinde, Ankara’da nüfuzlu Anadolu tüccarlarının yanında, ticaretle uğraşmaya başlayan subay ve memurların da göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemiştir (1988, s. 343). Aynı şekilde *Aydemir* de (2011, s. 545) yaşanan bu süreci şu sözlerle ifade etmiştir: “Hemen hiçbir iş aleminden gelmeyen, hemen hepsi de eski Millî Mücadele günlerinin asker, idareci yahut siyasetçi elemanları arasından türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadi işlerini ve imkanlarını, az çok maskeli şekillerde, fakat daima Devletin nüfuzuna dayanarak, kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştur.”

Dönem boyunca konuya ilişkin tartışmalarda dikkat çeken en önemli ortak noktayı, ‘devlet nüfuzunun’ ticari faaliyetlerde kullanımı, ‘nüfuz ticareti’ ya da farklı bir ifadeyle ‘siyaseti ticarete alet etmek’ şeklinde tanımlamak mümkündür. *Atay’a* göre (1980, s. 459) böyle bir dönemde “politikayı iş ve kazançtan, tıpkı dünyayı dinden, orduyu siyasetten ayırır gibi, o kadar kati ayırmak lazımdı” oysa aferistlerin bakış açısından “liberalizm demek, devletin yapacaklarını kendileri yapmak demektir”. Konu hakkında pek çok örneği olan aferizmin Türkiye’de işlediğini söyleyen *Aydemir*, bunun da ötesinde devletin alanına giren pek çok işin içinde, benzer grupların faaliyet gösterdiğini belirtmiştir (2011, s. 461). Nüfuz ticaretine karşı alınan en önemli tedbir, devlete ait mali ve sınai kurumların yönetim kurulu üyeliğinin yasaklanması olmuş ancak bu durum süreci değiştirmemiştir (Karaosmanoğlu, 1968, s.87). Benzer şekilde *Aydemir* de (2011, s.461) şeker şirketlerine ‘devlet nüfuzu’ penceresinden bakarak şirketin etrafında oluşturulan birtakım girişimlere dikkat çekmiş, özel şirket meselesinin, “Türkiye’de, devlet nüfuz ve imkanlarına arkasını dayayarak özel teşebbüsün zaferi gibi gösterilen işlerden biri” olduğunu dile getirmiştir.

Şeker-Güç Kompleksinin Mimarisi

Şeker şirketleriyle iştirak ve kredi ilişkisine giren kurumlar bankalardır. Bu bankalardan biri 1925 yılında kurulan ve 1930 yılına gelindiğinde 6,6 milyon lira sermayeli Sanayi ve Maadin Bankası’dır. Amacı sanayiye kredi vermek

ve devlete ait kurumları şirketlere dönüştürmek olarak belirlenmiş ancak bu hedeflere ulaşamadığı düşünülerek Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası şeklinde iki farklı kuruma dönüşmüş ve 1933 yılında kurulan Sümerbank'a malvarlığıyla beraber devredilmiştir (Ökçün, 1973, s.442-443). Sümerbank ise daha yüksek bir sermaye ile benzer iştirak faaliyetlerine girerek sanayi planının uygulanmasında ve plan dışı bırakılan şeker faaliyetlerinde aşağıda da görüleceği gibi aktif rol oynamıştır. Benzer şekilde Ziraat Bankası da oluşturulan pek çok şirket yanında şeker şirketlerine de iştirak etmiştir. Öte yandan şeker faaliyetlerindeki tek özel banka İzmir İktisat Kongresindeki sermaye çevrelerinin 'ana ticaret bankası' taleplerinin karşılığı olarak doğan İş Bankası'dır. Tıpkı banka gibi pek çok imtiyaza sahip olan şeker şirketlerinin büyük ölçüde kurucusu olarak, devletle girdiği koalisyonlarla pek çok iştirakte bulunan merkezin hâkim sermayesi İş Bankası, yeni rejimin sermaye çevreleriyle bütünleşmesinde aktif rol üstlenmiştir (Boratav, 2006, s.44).

Böyle bir atmosferde şeker şirketleri kurulması için ilk karar, 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde alınmıştır (Ökçün, 1997, s.336). 1925 yılında kabul edilen 601 Sayılı Kanun'la şeker şirketi kuracaklara belli bölgelerde 25 yıl süreyle özel imtiyaz, 8 yıl istihlak resminden, 10 yıl arazi vergisinden muafiyet gibi pek çok ayrıcalık getirilmiştir (Veldet, 1958, s. 69-70). 1923 yılında kurulan ilk şirket Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş. adındadır. Her bir hissesi 2 lira olan 50 ortaklı şirketin toplam sermayesi 300 bin liradır. Sermaye 1925 yılında 1,2 milyon liraya 1926 yılında 1,5 milyon liraya yükseltilir (Karayaman, 2010, s.15,74). Sermayenin 250 bin liralık kısmı, fabrikayı inşa etmesi için anlaşma yapılan Çekoslovak Skoda şirketine yüzde 9 faizle ve altı eşit taksitle geri alınmak şartıyla satılır (Şeker, 2015, s.76). Skoda şirketinin elindeki hisseler daha sonra Sanayi ve Maadin Bankasına devredilmiştir. Şirket 1925-1930 yılları arasında sürekli zarar ederek, 1931 yılında tasfiye edilme kararı alınmış ve borçlarına karşılık olmak üzere Sanayi ve Maadin Bankası'na, 1933 yılında Devlet Sanayi Ofisine ve aynı yıl kurulan Sümerbank'a devredilmiştir (Karayaman, 2010, s. 111,114).

1926 yılında kurulan diğer şirket İstanbul ve Trakya T. A. Ş. (bundan sonra Alpullu Şirketi) adını taşımaktadır. Şirketin kuruluş sermayesi, 500 bin lira olarak belirlenmiş, 1927 yılında 750 bin liraya, 1933 yılında 3 milyon liraya çıkarılmıştır (İstanbul ve Trakya Şeker, 1933). Sermayenin yüzde 68'i İş Bankası'na, yüzde 10'u Ziraat Bankası'na ve yüzde 22'si özel şahıslara aittir (Veldet, 1958, s.241). 1933 yılında belirlenen şehirlerde verilen tekel haklarıyla

(14162 Nolu Kararname, 1933) kurulan üçüncü şeker şirketi, 100 liralık 30 bin hisseye bölünmüş ve dördte biri ödenmiş 3 milyon lira sermayeli Anadolu Şeker Fabrikaları T. A. Ş.'dir. Şirketin ortaklarının payları, 1,52 milyon lira İş Bankası, 725 bin lira Ziraat Bankası, 735 bin lira Sümerbank olarak belirlenmiştir. Ortak sayısının en az beş kişi olması zorunluluğuyla, *Muammer Eriş* ve *Mümtaz Bey* 10'ar bin lira ile şirkete ortak edilmişlerdir (Ankara Ticaret Odası, Dosya No, 294). Dördüncü şeker şirketi ise 1934 yılında kurulan Turhal Şeker Fabrikaları T. A. Ş. adını taşımaktadır. Şirket, belirlenen şehirlerde tekel hakları tanıyan ilgili kararnameden (15273 Nolu Kararname, 1933) sonra kurulmuştur. Diğer şirketlerden farklı olarak her biri 100 liralık 30 bin hisseye bölünmüş 3 milyon liralık sermaye ile kurulan şirketin tamamı İş Bankası'na aittir. Kurumsal olarak İş Bankası'nın sermayesi 2,9 milyon lira olup, İş Bankası çalışanı olan diğer 4 ortağa kalan sermaye eşit olarak dağıtılmıştır (Ankara Ticaret Odası, Dosya No, 294).

Pasiflerin Devlet Üzerinden Merkezileşmesi Aktiflerin Dağıtılması

Yukarıda görüldüğü gibi cumhuriyetin kuruluşuyla beraber şeker şirketlerinin de içinde olduğu pek çok iktisadi faaliyet 'devletin nüfuzunu kullanma', 'siyaseti ticarete alet etme', 'devlet eliyle fert zengin etme' ya da 'nüfuz ticareti' kavramlarıyla değerlendirilmiş hatta bazen yaşananlar 'zayıf ruhlu insanların' varlığıyla açıklanmıştır. Yaşanan gelişmelere ilişkin olarak *İnönü* gibi bazı aktörlerin kişiler üzerinden problemi giderme çabaları süreci durduramamıştır. Sonuçta 'politikayı iş ve kazançtan' kesin çizgilerle ayırmanın nihai çözüm olacağı dile getirilmiştir.

'Siyaseti ticarete alet etme' konusunda şikayetçi olanlar, sermayenin maddi bir varlık olarak, tüm toplumsal ilişkilerden ve bu arada devletten izole bir şekilde kendinden menkul bir verimliliğe sahip olduğu ve dolayısıyla yalnızca buradan doğan kazançların meşru olması gerektiği ön kabulünü örtük olarak varsaymaktadırlar. Oysa GOS'a göre, siyasal alan ve buradan doğan haklar, sermaye kavramına içkindir. Sanayiye değil iş alanına ait olan sermayeyi, güç olarak tanımlamak en dar tanımıyla siyasal alanı yani burada kullanıldığı tabirle 'devlet nüfuzunu' sürecin arızı olmayan ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Dolayısıyla dönemin niteliksel olarak işlev gören merkezi idare ve ona bağlı tüm kurumlardan yasal olarak türeyen

maddi ve maddi olmayan tüm varlıklar, gelecekteki gelir beklentileriyle bağlantılı bir şekilde, büyüklük ve çapına bakılmaksızın sermaye sahipleri tarafından kendi güçlerini ölçtükleri nicel büyüklere dönüştürülerek kapitalize edilmiştir. *Atay*'ın (1980, s. 454) yeni rejimde zengin olma hayalleri kuran eski asker ve dönemin politikacılarını kastederek, belki de içerdiği anlamı tam olarak bilmeden sarfettiği “para kazanmak için tek sermayeleri de nüfuzları idi” sözleri sermaye olgusunun ne anlama geldiğini açığa vurmaktadır.

Öte yandan iktisadi-politik atmosferi belirlemede etkin olarak kullanılan milliyetçi söylem varlıkların kapitalize edilmesinde bazen belli bir ‘sermayeye’ dahi sahip olmayan Türk unsurunu, farklılaşmış birikim açısından başat aktör haline getirmiştir. Milliyetçi söylem bir yanıyla ticari hayattaki azınlık etkisini kırmaya dönük girişimlerde devlet desteğini meşrulaştırmış, diğer yandan devletin çoğu durumda dolaysız biçimde gerçekleşen söz konusu desteğini görünür kılmıştır. Şeker şirketleri, söz konusu dolaysız ilişkinin saydamlaştığı en önemli faaliyet alanlarından biridir. Bu ilişkinin kapitalize edilen tekel hakları, gümrük tarifeleri gibi maddi olmayan varlıkların ötesinde, merkezi idarenin mimarisini şekillendirmede son derece etkili olduğu gözlenmektedir. Devlet, banka ve şirket sacayakları üzerinde şekillenen bir kenetlenmenin sonucu olarak, şeker etrafında oluşturulan tüm yapılanmayı ifade etmese de, devletin mimarisıyla iç içe geçen şeker şirketlerinin kapladığı alanı göstermesi açısından Tablo 1 büyük önem taşır.

Tabloda dikkat çeken en önemli kurum İş Bankası’dır. Banka, kuruluşundan itibaren yalnızca 1930’lar boyunca şeker şirketleri dışında devletle bağlantılı ya da bağlantısız 74 şirkete ‘iştirak’ etmiştir. 1935 yılında yabancı bankalar hariç tüm bankaların (43 banka) iştirakleri toplamının yaklaşık yüzde 23’üne, 1938 yılında (38 banka) yüzde 29’una sahiptir. 1937 yılı itibarıyla 42 milli bankanın mevduat toplamının yüzde 36’sı yalnızca İş Bankası’na aittir. Diğer yandan I. Beş Yıllık Sanayi Planını yürütmekle görevli 17 iştirakte bulunan Sümerbank ise aynı yıllarda Türkiye’deki toplam banka iştiraklerinin sırasıyla yüzde 54 ve yüzde 42’sine sahiptir. Benzer şekilde ülke çapında 23 iştiraki olan Ziraat Bankası için iştirak rakamları ise sırasıyla toplamın yüzde 19 ve yüzde 28’idir. (Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, 1939, s. 283-296; İş Bankası Bilançosu, 1936; 1939; Sönmez, 2001, s. 127). Güç birikiminin merkezinde yer alan bir hâkim sermaye olarak İş Bankası’nın devletle girdiği koalisyonlar içinde şeker şirketlerinin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bankanın şeker şirketlerinin birleştirildiği 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş.

ortaklığı toplam iştiraklerinin yüzde 60'ına çıkmıştır. Aynı rakam 1938'de yüzde 51 olarak saptanmaktadır. Sümerbank ve Ziraat Bankası'nda bu oran sırasıyla yaklaşık yüzde 79 ve yüzde 59'dur. İş Bankası'nın aynı şirkete iştirak payı ise kendi ödenmiş sermayesinden yüzde 46 daha yüksektir. Yalnızca bu rakamlar bile bankaların iştirak politikasında şeker şirketlerinin yerini göstermesi için yeterlidir. Son derece önemli bir kar kaynağı olan Türkiye Şeker Fabrikaları T.A.Ş.'nin toplam net karı 1938 yılı itibarıyla 1,6 milyon liradır. Dikkat edilirse bu kar Ziraat bankası hariç bankaların bireysel karlarından daha yüksektir. Dolayısıyla kurulduğu günden itibaren şeker şirketi banka karlarını besleyen en önemli faaliyet alanına dönüşmüştür.

Tablo 1. Pasiflerin Merkezileşmesi Aktiflerin Dağıtılması 1938 (TL)

Sermayerler, İştirakler, Karlar	İş Bankası	Sümerbank	Ziraat Bank.	
İştirakler Toplamı (1)	14.386.664	9.228.257	12.420.244	
Banka Karları (2)	830.290	672.040	1.820.784	
Banka Sermayerleri (3)	5.000.000	42.057.360	30.679.826	
Toplam Şeker İştirakleri (4) (1934)	5.720.000	1.375.548	1.124.000	
İstanbul ve Trakya	1.200.000	-	399.000	
Uşak Terakki (1930)	-	3.388.442	10.000	
Anadolu Şeker	1.520.000	735.000	725.000	
Turhal Şeker	3.000.000	-	-	
Şek. Fab. AŞ'ye İştirakler (5)	7.334.000	7.333.000	7.333.000	
Şek. Fab. AŞ Kar (6)	656.934	472.945	482.603	
<i>Oranlar %</i>				
Top. Şek. İşt. (4) / Top. İşt. (1)	39,8	14,9	9,0	
Şek. Fb. AŞ. İşt. (5) / Top. İşt. (1)	51,0	79,5	59,0	
Şek. Fab.AŞ Kar (6) / Banka Karları (2)	79,1	70,4	26,5	
Şek. Fab.AŞ. İşt. (5) / Banka Serm. (3)	146,7	17,4	23,9	
<i>Bilgi:</i>	<i>Uşak</i>	<i>Alpullu</i>	<i>Anadolu</i>	<i>Turhal</i>
Şirketler Birikimli Kar. (1934)	-	3.453.945	1.060.521	310.707
Şahısların Şirket Payları	321.994	660.000	20.000	100.000

(Kaynak: İş Bankası Bilançosu, 1939; Ankara Ticaret Odası, Dosya No, 294; Umumi Murakabe Heyeti [UMH], 1941a, s.23-36; UMH, 1941b, s. 25; Nafiz, 1930, s. 221; UMH, 1940a, ss. 3-26; Ziraat Bankası, 1940, ss. 36-63; Karayaman, 2010, s. 51; Veldet, 1958, s. 159).

Kuşkusuz devlet kanalıyla şirketlere akan hisse senetleri şeklindeki sermaye dışında, yardımlar, krediler ya da obligasyonlar da önemli bir kaynak aktarım mekanizması olmuştur. Ancak şirketlere giden söz konusu fonların, miktar ve kaynakları hakkında detaylı bilgiler yoktur. Örneğin Alpullu şirketi 1926 yılında bankalardan yaklaşık 2,5 milyon lira borç almıştır. Ancak bu borcun nereden alındığı belli değildir. Şirket bu borcu muhtemelen İş Bankası

veya diğer devlet bankalarından almış olabilir. Çünkü şirketin usulsüzlüklerini ihbar eden bir mektupta, belki de bu 2,5 milyonluk borçtan bağımsız olarak, İş Bankasıyla yapılan anlaşma uyarınca bankanın şirkete, yüzde 12 faizle her yıl bir milyon lira verdiği belirtilmektedir (BCA, İstanbul-Trakya Şeker, 1940, 51.335.4). Şirket 1927 yılında sermayesini 250 bin lira arttırarak, 750 bin liraya çıkarmış ve 750 bin liralık da tahvil ihraç etmiştir. “2,5 milyon liralık borcun bir milyon lirasının karşılığı bulunmuştur”. Yine şirketin pasife ödediği sekiz yıllık faiz tutarı, 3 milyon liradır (Abidin, 1934, s. 63, 112). Uşak şirketi için de Sanayi ve Maadin Bankasından 1926 yılında her ay ödenecek 200-250 bin liralık avans söz konusudur. Banka şirkete iştirak ettiği pay haricinde birikimli olarak toplam 895 bin lira kredi de vermiştir. İş Bankası da aynı şirkete, fabrikayı yapan Skoda işletmesine havale edilmek üzere 20 bin dolar vermiştir (Karayaman, 2010, s.51-52). Yine Ziraat Bankası da şirkete 307,5 bin liralık bir kredi açmıştır (Veldet, 1958, s. 154).

Devletin de dahil olduğu sürekli kurulan ve yeniden yapılanan şeker şirketleri, *Nitzan*'ın bahsettiği (2002, s.40) “dağılımsal koalisyonlara” önemli bir örnektir. Söz konusu koalisyonlar cumhuriyet kurulduğundan beri merkezi idareden destek talep eden sermaye çevrelerine bir cevap niteliğinde olduğu ölçüde, şeker etrafında şekillenen simbiyoz bir mimariyi görünür kılmıştır. *Grabher* ve *Stark* (1997, s. 540) ile *Stark*'ın belirttiği gibi (1998, s. 120-132), bu tip bir mimarinin en önemli sonucu şirketlere sermaye olarak konulan pasiflerin devlet üzerinden merkezileşmesi, karları da içeren aktiflerin, şirketler hatta bazı durumlarda şahıslar arasında dağıtılmasıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi dönem içinde sıklıkla şikâyet edilen ‘devlet eliyle fert zengin etme’ politikası arazi bir durum değil, şeker örneğinde görüldüğü gibi sistematik bir yapılanmaya işaret etmektedir. Üstelik bu yapılanma belirsizliklerin oldukça yüksek olduğu bir çevrede korunma sağladığı ölçüde sisteme işlerlik kazandırmıştır.

Yine *Stark*'ın Macaristan örneğindeki gibi, kurulan mekanizmanın bir diğer önemli sonucu, ‘devlet mülkiyeti’ ve ‘özel mülkiyet’ ayrımına ilişkin sınırların belirsizleşmesidir. Söz konusu muğlaklık bir yanıyla milliyetçi söylem temelinde çok taraflı meşrulaştırma mekanizmasına dönüşerek ‘kalkınma retoriğine’ katkı yapmış, diğer taraftan sürecin aktif katılımcılarını hesap verebilir olmaktan çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle, söz konusu yapılanmayla, şeker şirketleri aracılığıyla gücünü ve meşruluğunu sözü edilen muğlaklıktan alan, belirsizliklere adapte olabilme yeteneği güçlü, organizasyonel

bir biçim yaratılmıştır. *Ağaoğlu*'nun makalenin başında bahsettiği “Türk şekerini, işte Türk toprağından” kim yapmaktadır devlet mi? özel şirketler mi? *Tekeli* ve *İlkin*'in (2009, s. 188) I. Beş Yıllık Sanayi Planının sunuş yazısına ilişkin olarak “özel kesim ve devlet kesimi dışında milli müesseseler diye bir kategorinin getirilmiş olması ilginçtir” şeklinde dikkat çektiği bu durum, söz konusu muğlaklığın milliyetçi söylem üzerinden meşrulaştırılmasına bir örnektir.

Dönem içindeki faaliyetleri “özel girişim gibi görünseler de gerçekte devlet girişimi” şeklinde değerlendiren *İnsel*, bu muğlak durumu tanımlamaya çalışan pek çok örnekten biridir. *İnsel*'e göre bu faaliyetler tüm kararları verme gücüne sahip “patrimonyal bürokrasi” tarafından yürütülmüştür (1996, s. 139-140). Benzer şekilde şeker şirketlerinin faaliyetlerini eleştiren, fakat gelişmelerin farkında olmayan *Süreyya* “devlete ait şeker müesseselerinde bile” denetimden uzak “rasyonel olmayan”, yetersiz ve yüksek fiyatla yapılan şeker üretimini “bürokratik hükümetçilik” olarak suçlamakta ve yine şeker şirketlerini “devlet mülkiyeti altında işleyen sanayi müesseseleri” olarak adlandırmaktadır (Süreyya, 1933, s.11-12). Bu muğlak durum, Türkiye’de sosyal bilim alanında toplumsal sınıflardan bağımsız olarak, bürokrasiye etkin bir sınıf muamelesi yapan, hatta tüm toplumsal sınıflara eşit düzeyde baskı uygulayan, özel girişimciliğın karşısında olan ‘ceberut devlet’ geleneği çerçevesinde pek çok çalışmaya kaynaklık etmiştir (bkz. Buğra, 2013; Heper, 2006; Mardin, 1990). Bu kafa karışıklığını, dönemin şeker şirketlerini inceleyen çalışmalarda da görmek mümkündür. Yazarlar 1935 yılındaki birleşmeden sonra, yeni oluşturulan şirketi kastederek, doğrudan ya da dolaylı olarak “kamu şirketi” olduğunu, ya da şirketin “devletleştirildiğini” belirtmişlerdir (bkz. Damlıdağ, 2017, s.150; Mert, 2018, s.213; Karayaman, 2012, s. 87; Tekeli ve İlkin, 2009, s. 205). Fonksiyonel işlev gören böylesi bir muğlaklığa katkı yapan, bizzat İş Bankası’nın şeker organizasyonunun içinde yer almasıdır. Aynı müphem durumun bankanın kendisiyle de ilgili olduğu ve yapılan çalışmalarda bankanın kimi zaman bir ‘devlet bankası’ kimi zaman ‘yarı resmi’ bir banka olarak tanımlandığı görülmektedir (bkz. Toprak, 2001, s.8; Keyder, 1993, s.140; Kocabaşoğlu, 2001, s.31).

Şirket sermayeleri ya da borçlarının devletin farklı kurumları üzerinden merkezileşme mekanizması, devleti bir güç biçimi olarak sürecin şekillenmesinde görünür kılmıştır. *Nitzan* ve *Bichler*'in belirttiği gibi (2009, s.281), ger-

çekte kapitalizmin işleyişi bu tip bir kenetlenme olmasa dahi, devlet ve sermayenin kaynaşıp eridiği bir güç mekanizmasına yol açmaktadır. Ancak şeker şirketlerinin özgüllüğü, sermaye ve devletten oluşan bu simbiyoz ilişkinin, daha somut bir formda şirketler ve devlet ortaklığı biçiminde ete kemiğe bürünmesidir. Bu durum, bürokrasinin toplum üzerindeki egemenliğinin aksine, çeşitli kanallardan toplumdan çekilip alınan gelir akımlarının, şirket sermayesi ya da kredi olarak özelleştirildiği bir süreçtir. Daha açık bir ifadeyle, şeker şirketlerindeki söz konusu yapılanma ve benzerleri, topluma ait birikimlerin hatta yaşamı idame ettirecek düzeydeki varlıkların bile, özel mülkiyet biçiminde parsellenmesi operasyonudur. Sermaye güç olarak tanımlandığında, gerçekte yaşanan durum, devletin vergileme gücünün kapitalizasyonu aracılığıyla (Nitzan, 2002, s.13-14), bu gücün şirket hisseleri ya da krediler biçiminde özel mülkiyete dönüştürülmesi olmuştur. Bunun da ötesinde kurulan mekanizma, sermayenin devletle kurduğu bu simbiyoz ilişkinin sabotaj yoluyla şirket karlılığı temelinde tüm toplumsal yapıyı şekillendirme gücünü ortaya koymaktadır.

Güç İlişkilerinin Yansıması: Fiyat Mekanizması

Yurtiçi fiyatların seyri ve bu fiyatların yurtdışı ile olan bağlantısı, gücün birikiminde en önemli göstergeler arasındadır. Fiyatların gösterdiği farklılaşan gelişim seyri ve buna etki eden yurtiçi ve yurtdışı mekanizmalar, gelirin yeneden dağıtımını konusunda önemli ipuçları sunar. *Veblen*'in belirttiği gibi (2011, s.29) sabotajın işleyişi için önemli araçlardan biri, yurtiçi fiyatları yüksek tutarak üretimi kısıtlayan gümrük tarifeleridir. Bu şekilde üretimin kısıtlanarak sabote edilmesi ve kontrol altında tutulması, geliri belli çıkar grupları lehine dağıtmanın önemli araçlarından biridir. Şeker üzerinde dönem boyunca değişen oranlarda kullanılan gümrük tarifeleri genellikle kalkınma-sanayileşme retoriği çerçevesinde ve milliyetçi bir söylem aracılığıyla meşrulaştırılmıştır. Örneğin *Bayar*, mecliste şekerin yüksek gümrükler sebebiyle pahalıya geldiğine ve bu yüksek rantın şeker şirketlerine kazanç sağladığı yönündeki iddialara karşı “memlekette milli bir sanayi yaratacağız, belki biraz sıkıntı çekeceğiz, fakat sonunda refaha, saadete kavuşacağız... memlekette tuttuğumuz yol refah yoludur ne israf ne de ihtikar yoludur” diyerek yanıtlamıştır. Yine aynı tartışmada benzer bir ifade Milletvekili *Halil Bey* tarafından

dile getirilmiştir: “Sanayiye korumak meselesi memleketin mevcudiyeti meselesi memleketin istiklali meselesidir” (TBMM, Dahili İstihlak Vergisi, 1934, s.103-106).

Gümrük politikası yurtdışındaki fiyat düzeyine doğrudan etki etmesi sebebiyle dönem içinde farklı ürünlere ve dolayısıyla farklı çıkar gruplarına avantaj sağlamış fakat aynı zamanda süreçten doğrudan etkilenen dezavantajlı toplumsal sınıflar da yaratmıştır. Tekstil, un ve şekerden oluşan ‘üç beyaz’ söyleminin, un dışındaki iki maddesinin yüksek gümrüklerle korunduğu gözlenmektedir. Buna göre 1916 yılıyla kıyaslandığında şeker üzerine konulmuş gümrük vergisinin artış oranı 1929 yılında yüzde 615,8 olarak gerçekleşirken, aynı oranın un için yüzde 17 azaltıldığı gözlenmektedir (Kurmuş, 1978, s.197). *Kurmuş*’un başka bir çalışmasında belirttiği gibi (1977, s.5) Lozan’ın gümrükler konusunda bağlayıcı hükümleri sebebiyle sanayinin korunmadığı iddiasının aksine, Türkiye devlet tekeline alınan ürünlere tarifeleri serbestçe belirleme imkânı varken, birkaç ürün dışında bu hakkı kullanmamıştır. Söz konusu az sayıdaki üründen bir tanesi şekerdir ve inhisar kanunu çıkmadan önce yüz kilosu üzerinden 18,80 lira vergiye sahiptir. Şeker inhisar kanunuyla şeker üzerindeki gümrük vergisi toplamı, kilo başına var olan 18,80 kuruşa ek olarak, zam yapılan 8 kuruş inhisar resmidir (TBMM, Şeker İnhisarı Hakkında, 1926, s.10). 1929 tarifesi şeker inhisarını kaldırarak kabaca verili durumu korumuş ve bu vergileri toplu biçimde tek bir kaleme indirgeyerek, gümrük vergisini 27,20 kuruş olarak belirlemiştir (Gümrük Tarifesi Kanunu, 1929). Bu çerçevede Tablo 2, 1926-1929 yıllarındaki şeker, şekerli ürünler ve glikoz üretim ve ithalatını göstermektedir. Tablo, İnhisar İdaresi kurulmakla beraber, ithalatın ‘idare namına’ tüccarlar tarafında da yapıldığını göstermektedir. İnhisar İdaresi’nin aktif olduğu söz konusu yıllara ilişkin, sonradan gazete haberlerine yansıyan yolsuzluklar dışında, detaylı bilgiler yoktur.

Tablo 2. Yurtiçi ve Yurtdışı Şeker Temini (ton)

Yıllar	İnhisar İdaresi Tarafından			Tüccar Tarafından İthal			
	İthalat		Uşak	Şeker	Şekerli Ürünler	Glikoz	Toplam
	Şeker	Yurtiçi Üretim					
1926	23.353	421	130	20.147	212	528	44.791
1927	755	4.367	815	58.414	343	1.220	65.914
1928	3.671	3.236	1.299	70.816	419	1.127	80.568
1929	1.158	4.807	3.242	75.729	412	654	86.002

Kaynak: (Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1930, s. 195)

Şeker üzerindeki gümrük vergileri, 1930'ların ilk yarısına kadar stabil kalmakla beraber, dış ticaret uygulamalarında değişikliklere gidilmiştir. En önemli değişiklik 1931 yılında çıkarılan 1873 sayılı 'kontenjan kanunudur'. Ordu Milletvekili *Ahmet İhsan* Bey kanuna ilişkin ihtikar ve kaçakçılığın artacağını dile getirmiş "ihtikarın İstanbul'da arttığını haber veriyorlar esnaf fiyatı arttırıyor" şeklinde bazı eleştiriler getirmiştir (Tekeli ve İlkin, 2009, s.225). Şeker açısından bir diğer önemli kanun ise 1932 yılında çıkarılan 2054 Sayılı (Çay, Şeker ve Kahve İthalinin, 1932) şeker ithalini takas yoluyla kontrol etmeye dönük uygulamadır. Ancak kısa bir süre sonra aynı yılın Eylül ayında çıkarılan bir kararnameyle bu yasa askıya alınmış ve şeker fiyatları yükselmiştir (Tekeli ve İlkin, 2009, s.235-236).

1934 yılında çıkarılan Dahili İstihlak vergisinin Maliye ve Bütçe Encümeni Mazbatasında gümrük vergisine ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. Buna göre 1933 yılında bir belediye resmi olan oktruvanın kaldırılmasıyla gümrük resmine yapılan zam sebebiyle 27,5 olan gümrük vergisi 30 kuruşa çıkmıştır. Ayrıca gelen şeker sandıklarının dara hesabı yapılmadan toplam ağırlıkları üzerinden himaye edildikleri için kabaca 32 kuruş şekerin kilosundan fiili bir koruma sağlanmış olduğu belirtilmektedir. Encümenler yaptığı hesaplarla ulaştıkları sonucu şu sözlerle ifade etmiştir: "Şu hesapların delalet ettiği mana, şekerin dahili istihsal fiyatı ile satış fiyatları arasındaki farkın gittikçe fabrikalar lehine inkişaf ettiği" (TBMM, Dahili İstihlak Vergisi, 1934, s.2). 1935 yılına kadar gümrük vergilerinde bir değişiklik olmamıştır. Bu tarihte çıkarılan 2785 Sayılı Kanun ile şekerden alına gümrük vergisi kiloda 15 kuruşa düşürülmüştür (Şeker istihlak ve gümrük resimleri, 1935). Yine 1938 yılında çıkarılan bir kararnameyle aynı yılın haziran ayına kadar ithal edilecek küp şeker için 13,5 ve kristal şeker için 11,5 kuruş gümrük vergisi indirimi yapılmıştır (Bazı maddelerin gümrük resimleri, 1938).

Yıl içinde gazetelerde, bir yandan şeker, kahve ve gaz gibi diğer ürünlerde de çeşitli yollardan fiyat yükselterek 'ihtikar' yapıldığı, diğer yandan şeker stoklarının piyasaya çıkarılmadığı şeklinde haberler yayınlanmıştır (Son Posta, 19 Şubat 1932, s.1; 20 Şubat, s.1-2; 21 Şubat, s.1, 8). Şekeri tahdit etmenin iyi bir denetim altında olumlu sonuçlar vermesi gerektiği, ancak gümrükte oluşan "fiili tröstler" sebebiyle fiyatların yükseldiği dile getirilerek "ihtikar kanununun" uygulanmasıyla, kıtlık ve fiyat yükselmelerinin ortadan kalkacağı ancak bu durumda zayıf tüccarların piyasadan çekileceği için az sayıda

kişiye tekel kurma hakkı verilmiş olacağı dile getirilmiştir (Son Posta, 21 Şubat 1932, s.1, 8). Belediye Reisi *Nuri Bey*, şeker ihtikarına ilişkin denetlemenin başladığını kahvenin zorunlu bir mal olmadığı için şimdilik ilgilenmeyeceklerini bildirmiştir (Son Posta, 22 Şubat 1932, s. 8) Yine izleyen günlerde fiyatların yükseldiği ve ihtikar yapıldığına dair pek çok habere rastlamak mümkündür (Son Posta, 8 Mayıs 1932, s.1). Yine benzer bir habere göre “durup dururken ve hiç sebep yokken” şeker fiyatları yükselmeye başlamış bu durumdan sorumlu tutulan 9 şeker taciri “1913 Sayılı iktisadi koruma kanununa göre” savcıya verilmişlerdir (Milliyet, 25 Eylül 1932, s.1).

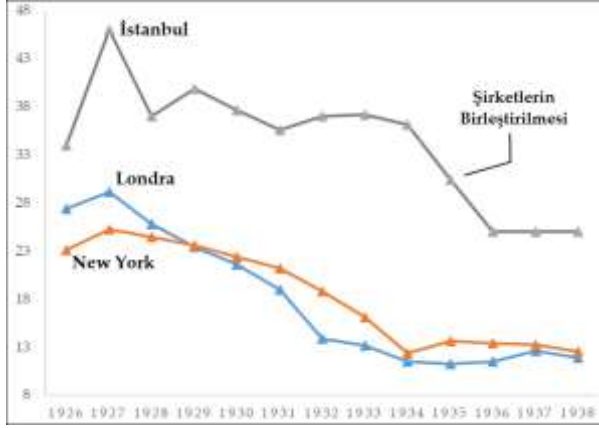
Dönemin gazeteleri ve meclis tartışmaları incelendiğinde, özellikle kontenjan uygulamasının başladığı 1932 yılında ampulden benzine, makarnadan limona, kahveden şekere, ihtikarın görülmediği mal yok gibidir. Dönem boyunca fiyat yüksekliği ve ihtikar tartışmaları hiç eksik olmamıştır. Bütçe görüşmelerinde Milletvekili *Kitapçı Hüsnü* ithalat yapan tüccarların sayısının azalması ve mal bulunurluğunun tehlikeye girmesiyle, pahalılığın olduğunu belirterek, “şeker ve kahve ihtikarı bariz bir şekilde gözükmemektedir” şeklinde açıklamalarda bulunmuş ve şeker fiyatlarının belirlenme şeklini eleştirmiştir (TBMM, İktisat Vekaleti Bütçesi, 1933, s. 164-167).

Memlekette şeker ithali menedildiği zaman fabrikalarımızın, şekerin fiyatını lüzumsuz yere 2 kuruş tezyit ettikleri görüldü. Geçen sene 34,5 kuruşa satılan şeker bu sene 36 kuruşa çıkarıldı. Memlekete hariçten şeker gelseydi bu tezyüt olmayacaktı. Geçen sene şeker üzerine bir resim zammedilmesi demek değildi ki, ey fabrikalar, siz de fiyatlarınıza iki kuruş zam yapın. Bu, böyle olsaydı Avrupa'dan ve sairden şeker gelecek buna lüzum kalmayacaktı... Fabrikalarımız çok milli olduğu, hatta birisi Devlete ait olduğu halde nedendir bilmem, böyle milletin sırtına yüklenerek yürüyen bu fabrikalar milletin aleyhine fiyata zammediyorlar. Ben Uşak şeker fabrikasının bir memuru ile görüştüğüm zaman; biz şeker piyasasına hâkim değiliz, fiyatları Alpullu fabrikası tespit eder dedi.

Kitapçı Hüsnü'nün açıklamaları, *Merhav'ın* “karma işletmeler” konusunda belirttiği (1969, s.155) durumun da ötesinde, tamamen devlete ait olan Uşak Fabrikasının “sanki devletin bir kurumu değilmiş gibi” piyasa koşullarının dikte ettiği fiyat ve üretim şartlarına, dolayısıyla Alpullu Şirketi'nin başat aktör olduğu bir yapılanmaya kayıtsız şartsız dahil olduğunun açık bir ifadesidir. Mecliste bu tartışmalar olurken, aynı yıl basına yansıyan haberlerde yine ihtikardan bahsedilmektedir. Ancak ihtikarın varlığını önce tespit edip daha sonra olmadığına kanaat getiren, bunu teyit etmek için üst mercilere danışan

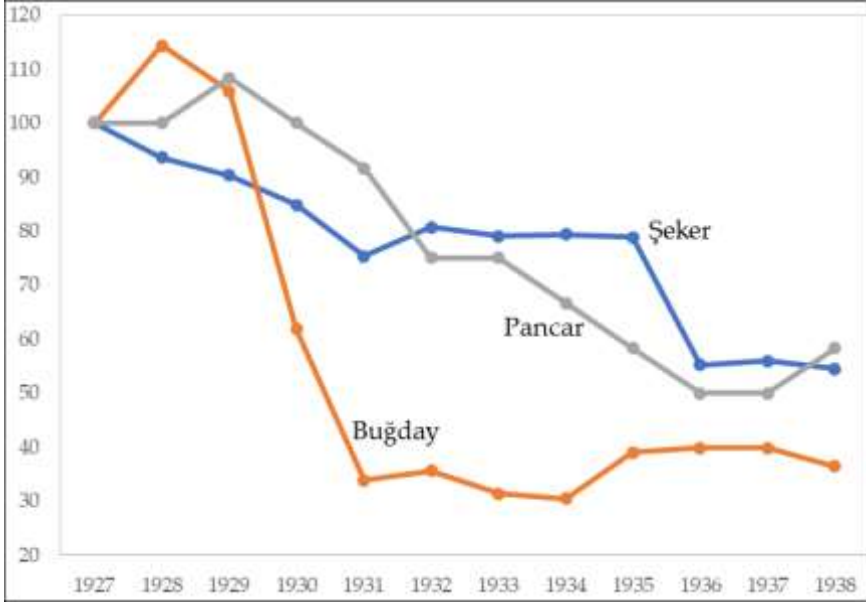
sonuçta olmadığına karar veren devlet görevlileri çoğu zaman kararsız kalmış gazeteler de ihtikar konusunda birbirinin tam tersi haberleri yayınlamışlardır. (Cumhuriyet, 3 Temmuz 1933, s.5; 9 Temmuz 1933, s.1-2; 11 Temmuz 1933, s.3; 17 Temmuz 1933, s.4; 20 Temmuz 1933, s. 4; 21 Temmuz 1933, s. 5; Milliyet, 11 Temmuz 1933, s.3; Son Posta, 10 Temmuz 1933, s.2; 15 Temmuz 1933, s.3).

Yüksek fiyatlar ve onunla bağlantılı ihtikar konusundaki algılar adeta paranoid bir bozukluğa dönüşmüştür. *Veblen*'in (1904, s. 34) iş dünyası için söylediği kronik endişe hali, dönem boyunca daha avantajlı konumda olmak isteyen ve sürekli birbirini suçlayan tüccar, toptancı, perakendeci ve bilumum iş alanındaki aktörlerin yaşadıkları, *Nitzan* ve *Bichler*'in belirttiği (2000, s.84) merkezin dışında yer alan aktörler arasındaki keskin rekabetin bir yansıması olarak, güç ilişkilerinin bir tezahürüdür. Daha alt düzeydeki devlet kurumlarının paralyze olduğu bu süreçte, her bir aktörün amacı, pazardan diğeri aleyhine daha yüksek pay almaktır. Güç ilişkilerinin en sayılabilir biçimi olan fiyatlar üzerinden çatışan ve sürekli birbiriyle mücadele içinde olan aktörler, merkezde yer alan ve devletle girdiği koalisyonlar aracılığıyla, hâkim sermaye olarak şeker fiyatını belirleyen Alpullu Şirketi'nin kontrol ettiği ilişki ağı içinde, kendi paylarına düşeni arttırma mücadelesi vermişlerdir. İhtikar söylemi üzerinden şekillenen bu kargaşa durumundan en fazla kazanç sağlayan ise merkezin tartışılmaz aktörü Alpullu Şirketi olmuştur. Aşağıdaki grafik yurt içinde yaşanan bu kargaşa halinin bir yansıması olarak, dünya genelindeki şeker fiyatlarının seyrini Londra ve New York şehirleriyle karşılaştırmalı olarak vermektedir.

Grafik 1. Şeker Fiyatları, Toptan, Kuruş, (Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1941, s. 425; Statistischen Reichsamt, 1929-1939)

Şeker üretimi konusunda benzer bir kargaşa kabaca 1920'lerin ikinci yarısında itibaren dünyada da yaşanmıştır. Bir yandan dünya şeker stokları artarken diğer yandan fiyatlar keskin bir şekilde düşüşe geçmiştir. Uluslararası düzeyde fiyatlar "şeker üretiminin sınırlandırılması" sağlayamadığı için çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Dünya şeker fiyatlarının ortalama olarak 1924-1929 arasında yüzde 20 ve 1930'larda ise yüzde 27 düştüğü bu süreçte (Albert ve Graves, 1988, s. 8-12), Türkiye'deki rakamlar 1929-1934 döneminde ortalama olarak yalnızca yüzde 0,26 düzeyinde düşüş göstermiştir. Hatta 1932 ve 1933 yıllarında fiyatlar azalmak bir yana az da olsa artış dahi göstermiştir. 1930'ların ilk yarısında yaşanan mücadele ve gerginliklerin altında, gümrük vergileri ve yurt içi üretimin kısıtlanmasıyla sağlanan sabotaj faaliyeti yatmaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi ortaya çıkan tepkilere hükümetin cevabı, şirketleri birleştirerek fiyatları düşürmek olmuştur. 1935 yılında fiyatlar ortalama olarak yüzde 15 düzeyinde düşüş göstermiştir. Konuya göreli fiyatlar çerçevesinde bakıldığında, aşağıdaki grafik yurt içi perakende şeker fiyatlarıyla buğday ve pancarın alışı fiyatlarını göstermektedir.

Grafik 2. Şeker, Pancar ve Buğday Fiyatları (Perakende, kg, kuruş) (Kaynak: Bulutay, Yıldırım ve Tezel, 1974, Tablo ek 1, 10; Hatipoğlu, 1936, s.56; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1941, s. 430)

Maddi üretime katkı sağlamaksızın, fiyat artışları üzerinden tekel hakları ve gümrükler gibi maddi olmayan varlıklar aracılığıyla karşılığı olmayan 'kazanılmış hakların' kapitalize edilmesine imkân tanıyan bu süreç, şeker şirketlerinin uyguladığı sabotajla mümkün olmuştur. Şirketler, karşılığında hiçbir bedel ödemedi sahipleri oldukları 'kazanılmış haklar' aracılığıyla toplumsal olarak belirlenen gelir akımlarına başkalarının aleyhine el koyma gücüne kavuşmuşlardır. Nitzan'ın "kapitalize edilen şey üretebilme gücü değil el koyma gücüdür" şeklinde belirttiği gibi (1998, s.183) sürecin yükünü başkalarına aktarabilme gücüne kavuşan şeker şirketleri, yukarıdaki fiyat grafiğinden de görüldüğü gibi, el koyma operasyonunun maliyetini büyük ölçüde toplumun en alt kesimini temsil eden buğday üreticilerine yüklemiştir. Yaşanan sürecin en önemli meşrulaştırıcısı 'milli sanayi'yi koruma söylemi olmuştur. Bu durum aynı zamanda ihtikar biçiminde kendini göstererek fiyatlar üzerinden gerçekleşen güç ilişkilerini örten bir işlev görmüştür.

Sabotajın Formel Kaynakları: Resmî Belgeler

Sadreddin Enver gazetede yayınlanan bir yazısında şekerin de içinde olduğu mamul mallardan ihtiyaçtan fazlasını düşünmenin hatalı olacağını belirtmiştir (Milliyet, 13 Ekim 1932, s.4). Şekerle ilgili bu açıklamaları başka sanayi dallarında da görmek mümkündür. Örneğin Ali İktisat Meclisinin Ticaret Odasından istediği rapor “fabrikatörlerin” bilgisine danışılarak hazırlanacaktır. Buna göre ipek ve trikotaj sahiplerinin de içlerinde olduğu fabrikatörlerin istekleri “sanayinin kanuni bir şekilde tahdit” edilmesidir (Akşam, 28 Aralık 1932, s. 2). *Bayar* (1933, s.63) Sümerbank Yönetim Kurulunda yaptığı bir konuşmada “ipek sanayiinde sürprodüksiyon mevcuttur... buna engel olmak lazımdır” diyerek bu durumun ipek üreticileri için iyi olduğunu ancak sanayinin “hırpalanmasına” yol açtığını belirtmiştir. Bu haberleri takiben 1933 yılında 2261 Sayılı yasayla sanayi teşvik kanununa ek yapılarak teşvikler üzerinden sanayinin kısıtlanması fikri yasal bir statüye kavuşturulmuştur. Kanunun üçüncü maddesinin A fıkrası “memleketin ihtiyaçlarına göre o şubede fazla istihsal bulunamaması” şeklinde yasalaşmıştır (Teşviki Sanayi Kanunu, 1933). Kanuna ayrıca sözü edilen maddenin uygulanmasıyla doğacak “sorunlar” için de “satış fiyatının normal haddin fevkine çıkmasına mâni olmak üzere tedbirler almağa hükümet” yetkilidir şeklinde bir madde *Bayar*’ın izniyle konmuştur. Maliye encümeni mazbatası bu maddenin konulma gerekçesini açıklamıştır. Encümen, sanayi dalında imtiyazlı olarak çalışan önceki şirketlere ayrıcalıklı bir pozisyon temin edileceğini, dolayısıyla bu maddenin “normal karı” geçen fiyat oluşumuna engel olmak için konduğunu belirterek, “hükümete maliyet fiyatına normal kâr zammederek fiyat tayin etmek ve diğer münasip tedbirler alabilmek” yetkisini verdiğini ifade etmiştir (TBMM, Teşviki Sanayi Kanununa, 1933, s.4).

1939 yılında çıkarılan 3696 Sayılı yasanın gerekçesi ve İktisat Encümeni Mazbatası, kaldırılan 2261 Sayılı Kanun hakkında, yasanın uygulanmasına ve yol açtığı sorunlara ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Gerekçede söz konusu uygulama çerçevesinde kurulan şirketlerin ürün fiyatlarının normalden yüksek olduğu tespiti yapılmıştır. Mazbata ise konu hakkında daha detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre “fazla üretim” denetiminin yapılmasının mümkün olamadığı “takribi hesaplada dahi sürprodüksiyon hesabı yapmanın kolay olmadığı” ve bunun yerine “idari bazı tedbirlerle” işlem yapıldığı ve

bu sebeplerle de kanunun fiili olarak uygulanmadığı, ancak “asıl mühim büyük sanayi şubelerinden birkaç tanesi de resmi veya yarı resmi birkaç müesseseye inhisar etmiş” olduğu belirtilerek, “hususî teşebbüsler de bu sahada beklenen inkişafı” göstermemiştir şeklinde açıklama yapılmıştır. Bunun da ötesinde encümen tarafından eklenen maddeyle, kanunun üretimin kısıtlandığı sanayide kurulu şirketlere sağladığı avantajın, “normal karı” aşmasını engellemek için fiyat denetimi önerisine rağmen, uygulamanın sürdüğü beş buçuk yıl boyunca encümenin endişelerinin maalesef haklı çıktığı ve söz konusu “fiyat narhının” uygulanamadığı belirtilmiştir. Eleştirilen kanun kastedilerek, yeni kurulacak şirketlere “koyduğu engel kâfi değilmiş gibi” 1938 yılında çıkartılan 3537 Sayılı Kanun’la da eskiden var olan fabrikaların genişletilme ve nakillerine de aynı kısıtlamaların getirildiği tespiti yapılmıştır. Yine mazbatada “malîyet ve normal kâr hesapları gibi çok karışık ve zor işleri” yapabilecek bir teşkilat bulunmadığı için fiyat denetiminin mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Sonuçta “hususî teşebbüsün yeni sanayi işlerine girmesine mâni olan ve eski sanayiye imtiyazlı bir mevki veren bu kanun, hayatı çok pahalılaştırmış” şeklinde eleştirilmiştir (TBMM, Teşviki Sanayi Kanununa müzeyyel, 1939, s.1-3).

Şeker fiyatlarının yüksekliği ve bir önceki bölümde de görüldüğü gibi hiç eksik olamayan hayat pahalılığı ve ihtikar olaylarıyla birlikte, şirketlerin elde ettiği yüksek kazanç, hükümeti sürecin meşruiyetine ilişkin açıklamalar yapmak zorunda bırakmış ve buna ilişkin olarak, yurtdışından getirilen bir uzmanın yaptığı şeker faaliyetlerine ilişkin çalışmalar, rapor olarak yayınlanmıştır. G. Mikusch’un hazırladığı raporda üzerinde durduğu ve farklı ülkelerden örneklerle desteklediği en önemli argümanı “fazla üretim” meselesine ilişkindir. “Vaktü zaman ile fazla istihsalin önüne geçmek şeker sanayii siyasetinin en mühim bir vazifesidir” diyen Mikusch’a göre (1934, s.15) çiftçileri memnun etmek için hükümetlerin izlediği politikalar aşırı üretime yol açarak Küba ve Java’da felaketlere yol açmıştır. Benzer “aşırı üretim” vurgularını rapor boyunca sürdüren Mikusch (1934, s.44) Türkiye’deki şeker şirketleri için de kısıtlama önerilerinde bulunmuştur. 1933 yılının yüksek üretim düzeyine dikkat çekerek düşüncelerini “bu gibi hallerin tekerrürüne meydan vermemek için pancar ziraatının muayyen bir miktarda tahdidi icabeder... 1934-35 istatistik vaziyeti fazla istihsal noktasından çok mucibi endişedir” şeklinde ifade etmiştir.

Fiyatların yüksekliğine ilişkin tepkiler karşısında şirketlerin birleştirilmesi ve fiyatların aşağıya çekilmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla 'Şeker Rasyonalizasyon Komitesi' oluşturularak 1935 yılında bir rapor yayınlanmıştır (Veldet, 1958, s. 557). Raporun temel vurgularında, komitenin adında ve hazırlanan raporun başlığında değindiği en önemli unsur 'rasyonalizasyondur'. Daha açık söylemek gerekirse "pancar ve şeker istihsalinin rasyonalizasyonu" raporun en önemli vurguları arasındadır. Çünkü şeker fiyatlarının yüksekliği "rasyonalize olmayan" bir parçalı yönetim sistemine ve işleyişine dayandırılarak meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında raporda dikkat çeken en önemli unsur 'sürprodüksiyon' kavramıdır. Yukarıda da görüldüğü gibi *Bayar*'ın İktisat Vekili olmasıyla resmî belgelere de giren bu kavram ve anlayış raporda da yerini fazlasıyla almıştır (Veldet, 1958, s.558-567).

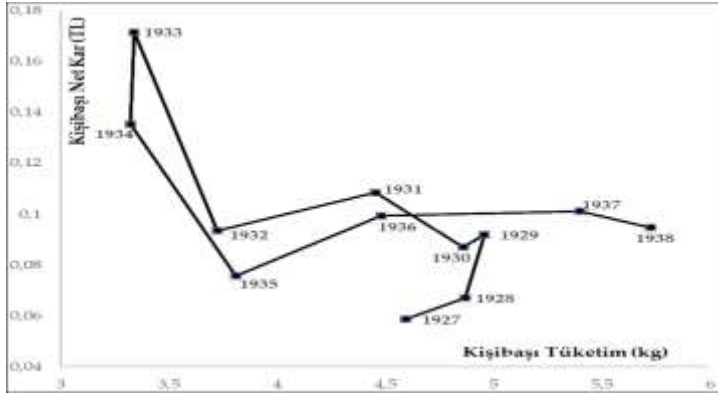
Hükümetin bakış açısını da içeren ve 'İnönü Projesi' olarak adlandırılan uygulamayla, rapor doğrultusunda hareket edilerek çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Buna göre şeker tüketiminin son derece düşük olduğu belirtilerek, "şekerin pahalılaştıran istihlakın azlığı ve istihlaki azaltan şekerin pahalılığıdır. Mesele bu bakımdan fasit bir daire içinde dönüp durmaktadır" şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Veldet, 1958, s.570). Bunun da ötesinde komitenin raporu doğrultusunda çıkarılan 2785 Sayılı Yasa, şeker tahdidini özendiren esnek bir vergilendirmeye, yeni bir şirket altında birleştirilen şeker faaliyetlerini, üretimin kısıtlanması aracılığıyla sabote etmeyi bir kanun metnine doğrudan bağlamıştır. Buna göre yasanın getirdiği vergilendirme usulü, "İnönü Projesinde yer alan bir endişeyi, yani istihsalin istihlake nispeten daha seri artması" şeklinde ifade edilen bu 'sorunu' gidermiştir. Bu çerçevede şeker şirketinin faaliyeti yurtiçi üretim ve ithalat göz önüne alınarak planlanmıştır. Planlanan İnönü Projesine ve bu paralelde çıkarılan yasaya göre şeker miktarı arttıkça istihlak resmi artış göstermektedir (UMH, 1943, s.10; Şeker istihlak ve gümrük resimleri, 1935).

Çıkarılan kanunlar ve yayınlanan raporlar, erken dönem cumhuriyet rejiminin fiyat, kar ve şirket faaliyetlerine bakışını ve uygulamaları özetler niteliktedir. Burada dikkat çeken en önemli unsur 'fazla istihsal' kavramının, adeta doğal bir işleyişin sonucu gibi algılanmasıdır. Sonuç olarak, *Nitzan* 'ın (1998, s.186) *Veblen*'in kavramlarıyla belirttiği üretimin sınırlanması olan sabotaj ve 'normal kar' kavramı, tüm sistemin fiyat ve kar politikasının temelini oluşturarak, kapitalist kurumların ötesinde, en operasyonel düzeyde tüm

devlet mekanizmasına sızmıştır. Başka bir ifadeyle kar kategorisini doğallaştıran 'normal kar' kavramı ve üretimin kısıtlanmasına dayalı bir anlayış, cumhuriyet rejiminin yönetici kadrosuna, hukuk kurumlarına ve sermaye sahiplerinin bakış açısına, sürecin başından itibaren içkindir. *Veblen*'in iş dünyasına ait kavramları, rejimin belgelerinde açıkça görülmektedir. Karın varlık sebebinin üretimin kısıtlanması olduğunu bilen sürecin aktörleri, bu durumu bir yandan 'şeker rasyonalizasyonu', diğer yandan 'halkın gereksinimleri' ve 'milli sanayinin gelişimi' gibi kavramlarla meşrulaştırarak, şekerle ilişkin tüm faaliyetleri üretimin sınırlanmasına ilişkin bakış açısıyla yönetme kabiliyetine kavuşmuşlardır. Yukarıdaki kanun metinlerinde görüldüğü gibi 'fiyat denetimi' aksi yönde, tekel haklarıyla donatılmış şirketlerin varlığına işaret ettiği ölçüde, kanun metninin diliyle söylemek gerekirse 'yarı-resmî' kurumların elinde 'inhisar eden' yani tekelleşen ve 'hususî teşebbüsün' ilgili sanayi dalına girişine engel olan bir yapıya işlerlik kazandırmıştır. Kuşkusuz söz konusu kanunların ve dönemin bakış açısının, şeker şirketlerinin faaliyetlerini sınırlayarak birikimlerini farklılaştırması için tek etken olduğunu söylemek hatalı olacaktır. Hatta böyle bir kanun çıkmasaydı dahi, şeker şirketleri sabotaj faaliyetlerini yürütebilecekleri zengin bir repertuvara sahiptir.

Şeker Üzerinden Sabotaj ve Birikimin Farklılaşması

Veblen'in bahsettiği gibi (1919b, s.73), bu denli çok sayıda tekel hakları gibi maddi olmayan varlığın yer aldığı bir sistem, üretimi sınırlamanın karlılık koşulu için zorunlu olduğunun bir göstergesidir. Örneğin bunların en önemlisi daha önce de bahsedilen ve kurulacak şirketlere önemli imtiyazlarla, muafiyetler getiren 601 Sayılı Kanun'dur. Bunun yanında Şeker İnhisarı İdaresi'nin kurulması, konjonktüre göre değişen ve şirketlere avantajlar sağlayan gümrükler ve yurtiçi vergi ayarlamalarının tümü, şirketlerin 'maddi olmayan varlıkları' olarak kapitalize edilmiştir. Grafik 3, incelenen dönem boyunca şirketlerin elde ettiği net kazancı ve şeker tüketimini kişi başı terimlerle ifade etmektedir. Aşağıdaki grafik hakkında söylenebilecek en önemli şey, kabaca 1930'ların ilk yarısına kadar sabotaj faaliyetinin keskin bir yükselişle, bir yandan karları arttırmayı diğer yandan üretimi kısıtlamayı mümkün kılmış olmasıdır.

Grafik 3. Şeker-Kişi Başı Net Karlar ve Tüketim
(Kaynak, Sarç, 1945, s. 300; UMH, 1941a, Ek Tablo).

Dikkat edilirse 1930'ların ilk yarısı, yukarıdaki bölümlerde de gösterildiği gibi, 'hayat pahalılığı' ve 'ihtikar' gibi kavramlarla ifade edilen bir dönemi işaret etmektedir. Gerçekte yaşanan süreç tipik bir sabotaj operasyonudur. Gazetelere yansıyan haberlere göre, süreç boyunca şeker üretimini kısıtlamak için, şirketler yüksek üretim yapsa bile, piyasaya sürülen şekerin kasıtlı olarak düşük tutulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu sabotaj faaliyetine yol açan bir diğer unsur gümrük politikaları olmuştur. Şeker şirketlerinin karlılığını korumanın yolu olarak kurulan gümrük mekanizması, 'milli sanayinin gelişimi' vurgusu ile meşrulaştırılarak, sürece işlerlik kazandırmıştır. Karlılığı korumak için sürekli iç ve dış fiyat ayarlamaları yapmayı gerektiren ve toplumsal açıdan son derece gergin bir ilişkiye dayanan süreç, dönem boyunca yaşanan sıkıntıların gerçek nedenidir. Bu durumu, yukarıda birçok örnekte gösterildiği gibi gerek meclis tartışmaları gerekse gazeteler aracılığıyla izlemek mümkündür.

Alpullu Şirketi birleşme sürecine kadar en önemli aktördür. Hatta Uşak'taki şirket tasfiye edilip, önce Sanayi ve Maaadin Bankası ardından onun yerine kurulan Sümerbank'ın eline geçtikten sonra da piyasadaki tüm fiyat ve üretim operasyonları büyük ölçüde Alpullu Şirketi tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla devletin eline geçen Uşak Şirketi'nin sürece müdahil olmadığını ya da daha açık bir ifadeyle, sabotaj operasyonuna göz yumduğunu söylemek mümkündür. "Yetersiz talep" şeklinde pek çok çalışmada (Mikus, 1934; UMH, 1941a; UMH, 1943; Veldet, 1958) yer verilen bu durum,

sabotaj söz konusu olduğunda anlamını yitirmektedir. Şirket karlılığının en önemli kaynağı, üretimin kısıtlanması olduğu için, devlet kurumlarının resmî belgelere de yansıyan şeker üretim politikası, kısıtlama aracılığıyla söz konusu karlılık koşulunu sürekli yeniden üreten bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu politikanın kaçınılmaz sonucu, incelenen dönemin büyük bölümünde üretim aracılığıyla herkese yetecek kadar şekerin temin edilmemesi olmuştur. *Süreyya* (1933, s. 15) bu duruma, “dünyanın en yüksek gümrüğüyle himaye edilen şeker sanayimiz, kendini koruyan devlet bütçesine ve kendini besleyen müstahsil köylüye, dahili pazarın yüksek satış fiyatlarından doğan gelirin en mühim kısmını ödemelidir” şeklinde tepki göstermiştir.

Şirketlerin birleştirilmesiyle oluşan Türkiye Şeker Fabrikaları T. A. Ş., ‘Rasyonelizasyon Komitesinin’ önerisiyle var olan ayrıcalıklar korunarak ithal tekeli de eline geçirmiştir (Veldet, 1958, s.565). Bunun sonucunda şeker ithalatı birleşmeden bir yıl sonra 20,4 bin ton artarak, 22,4 bin tona çıkmıştır. Bu rakam 1937 ve 1938’de sırasıyla 11,9 bin ile 62 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Üretim ise birleşmeyi takip eden yıl bir önceki yıla göre 12 bin ton artmış ancak izleyen 1937 ve 1938 yıllarında bir önceki yıla göre sırasıyla yüzde 21 ve yüzde 17 düşüş göstermiştir. 1938 yılında şeker üretimi rekor düzeyde düşerek 42.527 tona inmiştir (UMH, 1941a, Ek Tablo). *Aydemir* (2011, s. 460) yukarıda bahsedilen ve ‘İnönü Projesi’ olarak adlandırılan uygulamanın sonuçlarını aşağıdaki ifadelerle eleştirmiştir:

Türkiye daha fazla fabrika kaldırmaz. Türkiye’de daha fazla fabrika kurmak için yer yoktur. Türkiye şeker eksikliğini dışarıdan ithal edecektir, denildi. Son istihlal haddi 65.000 tondur, denildi. Daha fazla istihlal edersek, fabrikalar dayanamaz, dağılır, denildi. Daha fazla istihlal edersek, gümrük gelirinden kaybederiz, denildi. Ve bu tertibe, bir de dokunulmaz isim bulundu: İnönü Projesi.

Kuşkusuz şirketlerin sabotaj faaliyetlerinin var olabilmesinin en önemli yanı rakiplerinin bulunmadığı tekeli yapılarıdır. *Merhav’ın* belirttiği gibi (1969, s.59) dar bir piyasaya sahip ‘az gelişmiş’ ekonomiler, ithal ettikleri üretim araçlarıyla sürecin başlangıcında bile, fiili tekel haklarıyla donatılmış durumdadırlar. Şeker şirketlerinin maliyeti yüksek ithal üretim araçlarıyla, hacmi sınırlı bir piyasada kurulmuş olmaları, onların sabotaj faaliyetini daha kolay uygulayabilecekleri bir zemin hazırlamıştır. Ancak bu durum yüksek gümrük vergilerinin ve diğer tekel avantajlarının varlığıyla mümkün olmuştur. Gerek potansiyel gerekse Uşak şirketi gibi gerçek rakipler, sabotaj faali-

yetinin gerçekleşebilmesi için engellenmiştir. Gerçekleşemese bile pek çok rakip ticari girişim, bu farklılaşmış karlardan pay almak için harekete geçmiştir. (Milliyet, 24 Nisan 1930, s. 3; 5 Haziran 1932, s. 5; Son Posta, 8 Aralık 1932, s. 3; 18 Mayıs 1932, s. 2; 23 Aralık 1932, s. 2; 31 Aralık 1932, s. 2; Cumhuriyet, 12 Mart 1934, s. 1). Söz konusu potansiyel rakipler dışında dönemin başından beri var olan tek rakip Uşak Şirketi'dir.

Pek çok çalışmada (Abidin, 1934, s. 43; Güvemli ve Karayaman, 2017, s.38, Tekeli, 1964, s. 6; Taygun, 1993, s. 92,94; Veldet, 1958, s.78, 136) değinilenin aksine *Karayaman*'ın (2010, s. 69, 74, 83) ve *Şeker*'in (2015, s.63-64, 70, 79) verdiği bilgilere göre şirketin iflasındaki etkili hususun, şirket yönetim kurulunun, Sanayi ve Maadin Bankası tarafından ele geçirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Şirketin iflas etmesine sebep olan gelişmelerin pek çoğu, şirkete hem borç hem de sermaye veren bankanın, yönetime etkili bir şekilde müdahil olmasından kaynaklanmıştır. Uşak şirketinin maruz kaldığı durumu *Gedik* (1955, s.7-8) aşağıdaki sözlerle anlatmaktadır:

Uşak Şeker Fabrikası... kuruluşunun ikinci senesinde hükümetin maşa olarak kullandığı Sanayi ve Maadin Bankası'nın insafsız kısıpıyla sarıldı, hakiki sahibinden "Uşak Terakkii Ziraat Türk anonim Şirketinden, bu şirket iflasa sürüklenmek, yüksek hararetle tasfiye potasında eritmek suretiyle devletçilik seddi içine alındı" Uşaklılar... Hissedarlar Umumi Heyetlerinde kanun hükümlerine dayanarak hakkını müdafaa etti, fakat ne yazık ki, karşı tarafın şuursuz insafsız inadını yenemedi.

Şeker (2015, s. 45) ayrıca, *Hayri İpar*'ı kastederek "Şeker lobisinin alelacele, telaşla kurdukları Alpullu Şeker Fabrikasının asıl kurulma amacı ellerindeki Şeker Krallığını kaybetme duygusudur" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Kuruluşundan itibaren Alpullu Şirketi'nin hem şeker fiyatlarını hem de ticaret hacmini belirlemede rakipsiz olduğu düşünüldüğünde, Uşak Şirketi'ne dolaylı yoldan müdahale etmiş olması mümkündür. Alpullu Şirketi'nin, rakiplerini eleyerek uyguladığı sabotajla beraber karları yükselmiş ve şeker üretimini kontrol edebilen tek firma olmuştur.

Alpullu Şirketi'nin 1933 yılındaki 1,2 milyon liralık yüksek karı, meclisteki tartışmalara da konu olmuştur. Yozgat Milletvekili *Süleyman Sırrı*, fabrikaların maliyetini hesap ederek yüzde 30-40 kar elde ettiklerini belirtmiş ve bu durumu "temettünün taksiminden gözükyor ki bir değil 2-3 aslan payı fabrikanın kendisine kalmaktadır" şeklinde ifade etmiştir. Fabrikaların "normal bir karı" aldıktan sonra geri kalanı hükümete vermesini istemiştir. İktisat Ve-

kili *Bayar*, şirketin ucuz şeker satamamasını maliyetiyle ilişkilendirmiş ve “şeker sanayiini zedeleyebilecek hareketten içtinap etmeliğimiz lazım gelir” diyerek, şirketin “normal karı” aldıktan sonra hükümetin geri kalanını alması gerektiğini prensipte kabul etmiş olduklarını ancak “hakikaten arkadaşlarımızın iddia ettiği gibi, Hazinesinin ve müstehlikin hakkı mevcut mudur?” şeklinde ifadelerde bulunmuştur (TBMM, Dahili İstihlak Vergisi, 1934, s.105).

İzmir Milletvekili *Kitapçı Hüsnü*, fabrikaların yüksek derecede amortisman ayırdığını, bunun da kazanç vergisine karşı bir uygulama olduğunu belirterek, şirketin ihtiyat akçesinin sermayesine oranla 150 bin lira yerine 874 bin lira ayrıldığını bu sebeple hazinenin alması gereken paranın 734 bin lira olması gerektiğini, yasal oranlardan fazla olan amortisman farkının da 550 bin tuttuğunu söylemiştir. Fazla amortisman ayırdığı konusundaki suçlamalar karşısında *Bayar*, fabrikanın “anormal kar” elde ettiğini ve hissedarlardan birinin bu yüksek kardan “endişe ettiğini” belirterek “fabrikaya ayrılan amortismanın kâfi gelmesi şöyle dursun, yeniden tesis masrafı ayırarak fabrikayı kurmak icap edecektir” şeklinde açıklama yapmıştır. *Bayar*, Alpullu’daki şirket kastedilerek, bunun özel bir şirket olduğu ve vergi karşısında fiyat artışına giderek, tüketim vergisinin halka yansıtılacağı şeklindeki eleştiriyi, “hesap hususunda devlet müesseselerine yaptırdığımızı onlara da yaptırırım, buna muktedirim” diyerek cevaplamıştır. (TBMM, Dahili İstihlak Vergisi, 1934, s.101-105). Yüksek kâra meclis dışından da eleştiriler gelmiştir. Örneğin *Tahsin* (1935, s.330-333) şeker şirketlerine ilişkin ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Yüksek kârın bir “bilanço oyunu” olduğunu belirterek, şirketlerin yüksek amortisman, normalin üstünde sermaye faizi ve ihtiyat akçesi ayırmalarına rağmen, sabit sermayelerini arttırdıklarını, yine de yüzde 11-12 temettü dağıttıklarını ifade etmiştir.

Grafik 4, incelenen dönem boyunca ‘ortalama banka kârlarını’ ve bu kârların şeker şirketlerinin ortalama karlarına oranını, ‘farklılaşmış birikim’ şeklinde vermektedir. Şeker şirketlerinin kârlarının dönemin karlarıyla kıyaslanmasının altında yatan mantık, *Nitzan*’ın belirttiği (1998) ticari faaliyetin göreceli doğasıdır. Şeker şirketlerinin mutlak kârları, birikimin göreceli mantığı açısından herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Bankaların kârlılığının dönem boyunca yüksek olduğu (Tekeli ve İlkin, 2009, s.32) ve şeker şirketleri bilançolarında kârları düşük tutmak için çeşitli yollara başvurduğu göz önüne alınmasına rağmen, birikim sürecinin şeker şirketleri lehine bankacılık

kesiminin karlarını bile aşan farklılaşmış doğası grafikte açıkça görülebilmektedir. 1935 yılında 'rasyonalizasyon' söylemiyle birleştikten sonra bu farklılaşma daha da artmıştır. Gücün tek bir merkeze indirgendiği şirketlerin birleşme olgusu, farklılaşmış karları hızlandırmıştır. 1930'ların ilk yarısında uygulanan sabotaj sonucunda, gelen tepkiler ve gerginlikler sebebiyle fiyatların düşürülmek zorunda kalınmasına rağmen, farklılaşmış birikimin hızlanması, şirketlerin sürece doğrudan ve tek bir şirket üzerinden müdahil olabilme kapasitesinin artışıyla ilgilidir. Şirketlerin gücünü temsil eden bu kapasite artışı, devletle kurulan ilişkinin daha dolaysız olmasına neden olduğu gibi, şeker politikasının da detaylı bir şekilde belirlenmesine yol açmıştır. 'Rasyonalizasyon Komitesinin' istekleri ve ardından çıkan 2785 Sayılı Kanun aracılığıyla, bir yandan şeker ithalinde tekel olma gücü yeni şirket olan Türkiye Şeker Fabrikaları T. A. Ş.'ye verilirken, diğer yandan sabotaj faaliyeti, her bir ton üzerinden esnek bir vergilendirme aracılığıyla garantiye alınmıştır.

Grafik 4. Farklılaşmış Birikim ve Ortalama Kârlar

(Kaynak: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1939, s. 283-297; UMH, 1941a, Ek Tablo).

Not: Ortalama Karlar: bankalar toplam karı / banka sayısı

Farklılaşmış Birikim: şeker şirketleri ortalama net karı / ortalama kârlar.

Yukarıdaki bölümde gösterildiği gibi devlet kanalıyla elde ettikleri sermayeler dışında, şirketler bankalar aracılığıyla pek çok kredi ilişkisine de girmişlerdir. İncelenen dönem boyunca faiz oranlarının yüksekliği, döneme ilişkin pek çok açıklamada dile getirilmiştir. Gerek şirket sermayeleri gerekse kredi ilişkisi, şirket kurucularının borcu olduğu için, sabotaj faaliyetlerini zorunlu

kılmaktadır. *Nitzan ve Bichler*'in belirttiği gibi (2009, s. 256-257), faiz oranlarıyla sabotaj arasında pozitif bir ilişki olduğundan ve faizler de ortalama kazançları temsil ettiği için, şirketler karlarını ortalamanın üzerine çıkarmak için uyguladıkları sabotajın çapını gittikçe arttırmışlardır. Bu noktada şirketlerin 'normal kar' elde ettikleri durumda dahi, bunun kaynağının yine üretimi sınırlamak olduğu belirtilmelidir. Ancak daima verili ortalamaı aşmaya çalışan şeker şirketlerinin amacı, hiçbir zaman 'normal kar' elde etmek olmamıştır. Dolayısıyla fiyatların yüksek tutulması ve ithalatın sınırlandırılması ya da üretimin düşürülerek, ortalamaı aşan kar oranlarıyla ithalatın artışına izin verilmesi, şirket sahiplerinin birikimlerini farklılaştırılmasına dönük bir faaliyetidir. Şirketlerin faaliyetlerinin, kredi ilişkisi sebebiyle karlı olmaktan çıkması, 'normal kar' ideolojisi altında kapanmalarını gerektirecektir. Oysa bu durum şirketlerin sermaye ve kredi kaynağının devlet olması sebebiyle, basit bir 'iflastan' öte, tüm sistemi kırılğan hale getirebilecek sonuçlar doğuracaktır. Milliyetçi söyleme dayanan ve pek çok sabotaj faaliyetini örten 'milli sanayinin kuruluşu' şeklindeki retorığın meşruiyeti, kapanan şirketlerle beraber ortadan kalkacaktır. *Gökalp*'in "devlet, büyük bir şirket gibidir" (1982, s.171) sözlerine atıfla belirtmek gerekirse, devlet şirket olmuştur, şirket de devlet. Dolayısıyla iflas gibi bir duruma izin verilmesi, merkezi idarenin kendi meşruiyetinin de sorgulanır hale gelmesine yol açacaktır. Kapitalizm koşullarında ve kurulan bu özgül kapitalizasyon sürecinde, geriye kalan tek yol, şirket karlılığıyla, fiyatları yüksek tutacak ve farklılaşmış birikimi mümkün kılacak bir sabotaj faaliyetini dönem boyunca sürdürmek olmuştur.

Sonuç

Üretilen metalar içerisinde şeker tarih boyunca önemli bir yer işgal etmiştir. Bu durum şekerin büyük ölçüde ulusal politikalarla yoğun bir etkileşim içinde olmasından, hatta onları kısmen belirleme gücüne kavuşmasından kaynaklanmıştır. Cumhuriyet rejiminin kalkınmacı retorığında kilit bir rol üstlenen şeker, milliyetçi söylemin ete kemiğe büründüğü bir meta haline gelmiştir. O artık sadece basit bir şeker değil, Türk'ün toprağından elde edilmiş Türk şekeridir. Ticari alandaki azınlıkların üstünlüğünü, onların yerine geçerek almayı hedefleyen Türk unsur için, topraktan üretime, oradan ticari ve siyasal yaşamın en kılcal damarlarına kendi özü gibi akan şeker, yeni cumhuriyet rejiminin milli unsurlarla yüklü kapitalist kalkınma yolunda, en cazip

ürününe dönüşmüştür. Dolayısıyla bu tarz bir kalkınma söylemi içinde, şirketler biçiminde örgütlenen şeker üretimi, “normal zamanlarda” sıklıkla varsayılan “iktisadi” ve “siyasal” olanın ayırımına dayalı illüzyonu ortadan kaldırarak bu alanların birliğini çıplak gözle görülebilir kılmıştır. Ancak bu durum farklı bir muğlaklığa kapı aralamıştır. Politik olanla ekonomik olanın görünür hale gelen birlikteliği, devleti sürecin başat aktörü sayan pek çok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Bahsedilen muğlaklığın altında yatan en önemli sebep, devletin içsel mimarisinin şekillenmesinde, şeker şirketleri örneğinde görüldüğü gibi iç içe geçmiş yapıların varlığıdır. Devletten bağımsız ‘steril bir sermaye sınıfı’ arayanlar ve batıdaki kapitalizmin bu ideal tipler aracılığıyla geliştiğini varsayanlar için söz konusu kenetlenmiş yapılar, devlet etkinliğinin ve gücünün belirtileri olarak yorumlanmıştır. Gerek dönemin yazarları gerekse cumhuriyet tarihine bugünden bakanlar için şeker şirketleri, bazen bir ‘devlet kurumu’, bazen de ‘yarı resmî’ işletmeler olarak algılanmış ve ‘özel gibi gözükken devlet işletmeleri’ biçiminde yorumlanmıştır. Bu durum, tıpkı şeker şirketlerini büyük ölçüde kontrol eden İş Bankası’na bakışla benzer özellikler göstermektedir. Bankanın şeker faaliyetleri, şirketlerin devlet işletmeleri olarak yorumlanmasına yol açmış gözükmektedir. Bu muğlak durum basit bir yanılgıdan öte, şirketlerin faaliyetlerini milliyetçi söylem aracılığıyla meşrulaştırmada fonksiyonel bir işlev görmüştür. Görünüşte ‘milli bankalar’ ve onların yarattığı ‘milli şirketler’, el ele verip Türk şekerini üretmişlerdir. Ancak şeker şirketleri ve benzer yapılanmalarda var olan durum, bir yandan şirket sermayeleri ya da borçlarının devlet üzerinden merkezileştirilmesi, diğer yandan kâr da içeren aktiflerin özelleştirilerek dağıtılmasıdır. Başka bir ifadeyle söz konusu faaliyeti, devlet gelirleri biçiminde gözükken topluma ait varlıkların özelleştirilerek parsellenmesi operasyonu olarak adlandırmak mümkündür. Organizasyonel anlamda alışıldık yapılara benzemeyen, ‘devlet’ ve ‘özel’ ayırımını aşan bu muğlak yapılar, milliyetçi söylemin potasında eritilerek kalkınma ya da sanayileşme retoriğine katkı yapmıştır. Gücünü ve meşruiyetini söz konusu muğlaklıktan alan bu yapılanmalar, ortaklarıyla, hisse senetleriyle, bilançolarıyla ve muhasebe defterleriyle, endüstriye değil iş alanına ait varlıklardır. Şeker-güç kompleksini oluşturan ve şirketler biçiminde örgütlenen bu simbiyoz oluşumlar, milliyetçi söylemin çatısı altında çok taraflı meşruiyet yeteneği kazanarak, sayısız ayrıcalıklarla birlikte güçlerini farklılaştırmak isteyen aktörlere sistematik bir kapitalizasyon zemini ya-

ratmıştır. İş alanına ait kapitalizasyon mekanizması aracılığıyla faaliyet gösteren şeker şirketleri, biryandan toprak, üretim araçları ve emek gibi maddi varlıklarla beraber, tekel hakları, gümrük vergileri ve vergi muafiyetleri gibi üretimin teknik doğasıyla ilişkisiz maddi olmayan varlıkları da kapitalize ederek, şeker üretimini kontrol altına almışlardır. Tüccar, toprak sahibi ya da bürokrat şeklinde ayırım gözetmeksizin yönetici kadrolarıyla, merkezi idarenin tüm organlarını sermayenin değerlendirme alanına dahil eden kapitalizasyon, aynı mülkiyet haritası içinde tüm kalitatif kurumsal yapıları, sayılabilir varlıklara dönüştürmüştür.

Maddi ya da maddi olmayan varlıklar biçiminde sürekli kapitalize edilecek değerler arayarak, birbirlerini göreceli terimlerle ölçen ve 'normal kar' biçiminde tanımlanan ortalamayı aşmaya çalışan sürecin aktörleri, dönem boyunca benzerlerine sık rastlanan ve şeker-güç kompleksi biçimini alan devletin ördüğü koza içinde hareket ederek birikimlerini farklılaştırmışlardır. *Veb-len'e* atfla söylemek gerekirse şekerlerin kendisinden bile daha gerçek olan fiyatlar, kapitalizasyon sürecinin biricik hesaplama birimi olduğu için, yaşanan güç mücadelesinin kristalize olduğu bir görünüm sergilemiştir. Şeker şirketlerinin kurulduğu günden itibaren kişi başı şeker tüketimi 1930'ların ilk yarısında artmak bir yana düşüş göstermiştir. İthalat tekelinin ele geçirilerek şirketlerin birleştirildiği yıldan sonra yurtiçi üretimi kısmayı teşvik eden vergilendirme mekanizması aracılığıyla kurulan yeni şirket, bu kez birikimini farklılaştırmak için ithalata yönelmiştir. Sürecin başat aktörü merkezde yer alan hâkim sermaye olarak Alpullu Şirketi'nin kontrolünde geçen dönemin büyük bölümü, ithalat ve üretimin kârlı satışlar için kontrol altında tutulduğu, kesif bir sabotaj faaliyetinin ürünüdür. Yalnızca şeker üretimini değil, tüm toplumsal yapıyı şekillendiren bu süreç, bir yandan gücün dışavurumu olarak eksik olmayan ihtikar haberlerine, diğer yandan güçlerini farklılaştırmaya çalışan aktörlerin çoğu zaman gergin ve paranoid ilişki biçimlerine sahne olmuştur. Pek çoğu merkezin dışında yer alan tüccarların, toptancıların ve perakende satıcıların sürekli yetersiz kalan şeker pazarından pay kapma mücadeleleri, Alpullu Şirketi'nin belirleyici olduğu, bu gergin ilişkiler ağının bir yansımasıdır. Devletin çıkarını şirketlerin çıkarına bağlayan mekanizmaların varlığı, en azından görünür düzeyde toplumsal varlıkların devlet ve bankalar üzerinden şirket sermayelerine dönüştürülerek özelleştirildiği sürecin bir parçası olmasından ileri gelmektedir. Bu çerçevede sermaye sahiplerinin bakış açısıyla birlikte, tüm devlet kurumlarına da sızan 'normal

kar' ideolojisi, sürekli bu belirsiz ölçüyü aşarak güçlerini farklılaştırmaya çalışan aktörlerin, sabotaj yoluyla karlı satışlarını ve yüksek fiyatları meşrulaştırma işlevi görmüştür. Milli sanayileşme retoriğini besleyen fabrikaların görüntüsü, yalnızca sermaye sahiplerine meşruluk kazandırmakla kalmamış, yeni rejimin var olma mücadelesinin de parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla şirket sermayelerinin elde ediliş biçimi çerçevesinde merkezi idareyle şeker şirketlerini sabotaj faaliyeti ve üretimin karlılığı koşuluna bağlayan bu süreç, "asri (çağdaş) devletler, sanayi ve ticaret şirketlerine benzerler" diyen *Akçura*'ya atıfla söylemek gerekirse, devleti şirkete, şirketi de devlete dönüştürmüştür.

EXTENDED ABSTRACT

**Refined Power: Sugar Companies in the Early
Republican Period as the Site of Contest**

*

Özgür Çetiner
Bilecik Şey Edebali University

Many commercial activities also involving the sugar companies were surrounded by a severe nationalist discourse and the emphasis of Turkishness. In the perspective regarding economic activities as of the era of the Committee of Union and Progress, when the concept of 'National Economy' came to light both ideationally and in practice, a similar discourse has been realized as predominant. Such a nationalist perspective taken over from the era of the Committee of Union and Progress after the Republic was established turned into a mechanism connecting nationalism to the process of accumulation to the extent of its contribution to the discourse 'enriching individuals by favor of the state' frequently criticized. Since freedom was thought to be possible with Turks who would replace minorities in financial life, the actor of the process was also determined. This discourse including quite ethicist elements became an unignorable factor in terms of determining the financial-political atmosphere of the era and in the establishment and functioning of sugar companies. Activities surrounded by a nationalist discourse along with the Republican regime as it was with many products and in the field of industry both legitimized the process of accumulation and provided the ground where the actors of the new regime could differentiate their accumulations.

The companies organizing sugar production are not the assets of the 'industry' but the 'business' as stated by *Veblen*. Many sugar companies having various privileges and exemptions have been observed to be intertwined with the government and have owed their legitimacy mostly to this structuring. This form of relationship expressed as 'exerting the state's influence' or 'enriching individuals by favor of the state' combined the architecture of the state and the companies in a single power mechanism and revealed a symbiotic net of relationship. The actors of the net created have attained consistent revenue streams by overcoming the uncertainties of late capitalization pro-

cess within the cocoon that the state spun together with the nationalist discourse. The most important variable being definitive has been the sugar prices during this process. In a great majority of the period examined, the power relations revealed in the form of 'engrossing', 'stocked sugar' and 'sugar shortage' are among the important factors shaping the accumulation process. The fundamental factor in such an operational activity has been the structuring in the form of company shares.

As *Veblen* have stated, the category of profit became natural rather than being a coincidence and formed the basis of regular revenues to the extent that the institution of property that has gained an absolute entity together with capitalism provided the opportunity of sabotage as the power to inhibit production to its owners. According to *Veblen*, who defined capital as capitalized capacity of gain in its most general sense, capitalization is the appraisal of monetary revenue streams based on sellable objects. According to this definition of capitalization, it is possible to define capital as quantitative, sellable property rights on total tangible and intangible assets creating income streams. The theory of 'capital as power' considering *Veblen's* concepts addressed the concept of 'differential advantage' as 'differential accumulation' and revealed a theoretically significant change by transforming *Veblen's* concepts into a differentiated terms. Accordingly, the differentiated origin of accumulation is the most important reference point of the capital theory. Within this context, the concept of 'normal profit', available in the literature of economics has served as a scale that constitutes the foundation of differential accumulation as a category of profit where capital owners measure their powers and constantly try to surpass. Therefore, the basic motive of enterprises is not to meet the average but to surpass the average. In other words, as a result of this motive, the performance of commercial activity does not make sense within the context of absolute terms but relative terms. Since the most basic relative variable where the power is crystalized is prices, capitalization becomes the fundamental algorithm of the system creating the prices and organizing them within the scope of differential accumulation. All the discussions made regarding the highness of sugar prices throughout the period is a reflection of the accumulation process where sugar companies willing to differentiate their powers distract communal assets through the state and banks. When it is noted by the analogy in *Veblen's* words, prices have turned into a more real element than sugar itself.

The sabotage activity also reflected on the state's official documents is the most important tool making differential accumulation possible. Sabotage, the limitation of production and the concept of "normal profit" have formed the basis of the price and profit policy of the entire system and seeped into the entire state mechanism at the most operational level beyond capitalist institutions. In other words, an understanding based on the concept of "normal profit," naturalizing the category of profit and the restriction of production is implicit in the management group of the republican regime, law institutions and the perspective of capital owners as of beginning of the process. The actors of the process knowing that the *raison d'être* of profit is the restriction of production legitimated this situation through "sugar rationalization" and concepts such as "the needs of the public" and "the development of the national industry" gained the ability to manage all activities regarding sugar with the viewpoint regarding the restriction of production. The sabotage activity and differential accumulation became possible with the coalitions of companies within the state. The formations similar to the sugar companies have mostly been at the center of the process as "the dominant capital." These complicated structures, not like the familiar structures in the organizational sense and surpassing the "state" and "private" distinction, have been intertwined within the nationalist discourse and have contributed to the rhetoric of progress or industrialization. The company activities legitimated through nationalist discourse have created a specific capitalization mechanism within the process of 'late capitalist development'. By making a reference to *Akçura* noting that "modern states resemble industry and trade companies", the capitalization process, connecting the benefits of the central administration to the benefits of the company within the framework of interwovenness of sugar companies has turned states and companies into a single power mechanism with the same understanding.

Kaynakça / References

- 14162 Nolu Kararname. (1933, 24 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 2383). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2383.pdf> adresinden erişilmiştir.
- 15273 Nolu Kararname. (1933, 27 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 2563). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2563.pdf> adresinden erişilmiştir.

- 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 numaralı teşviki sanayi kanununa müzeyyel kanun. (1933, 8 Haziran). *Resmî Gazete* (2422). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2422.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Abidin, İ. (1934). *Şeker yitirmeden bitirmeye kadar Türkiye-dış memleketler*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- Akçura, Y. (1925). Asrî Türk Devleti ve münevverlerine düşen vazife. *Türk Yurdu*, 17(174), 13-20.
- Albert, B. ve Graves, A. (1988). Introduction. B. Albert And A. Graves (Der.), *The world sugar economy in war and depression, 1914-40* içinde (s. 1-25). London: Routledge.
- Anadolu Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelesi. (1933, 30 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 2591). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2591.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Ankara Ticaret Odası. (1933). *Anadolu Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi*. Arşiv Dosya No: 294.
- Ankara Ticaret Odası. (1934). *Turhal Şeker Fabrikası Türk Anonim Şirketi*. Arşiv Dosya No: 294.
- Atay, F. R. (1980). *Çankaya*. İstanbul: Sena Matbaası.
- Avcıoğlu, D. (1988). *Türkiye'nin düzeni dün bugün yarın, 1. cilt*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci adam I. Cilt (1884-1938)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aykut, Ş. (1935). Alpullu nasıl kuruldu. *Alpullu Dergisi*, 1(5), 1-3.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1930). *İstatistik Yıllığı Cilt 3*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1939). *İstatistik Yıllığı Cilt 10*. İstanbul: Hüsnü Tabiat Basımevi.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1941). *İstatistik Yıllığı cilt 12*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Bayar, C. (1933). Celal Bayar'ın Sümerbank idare meclisinde yaptığı konuşma. Ö. Şahingiray (Der.), *Celal Bayar'ın söylev ve demeçleri 1921-1938 ekonomik konulara dair* içinde. (s. 61-67). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayar, C. (1935). Ekonomi bakanı Celal Bayar'ın Nazilli kombinasyonunun temel atma merasimindeki söylevi. Ö. Şahingiray (Der.), *Celal Bayar'ın söylev ve demeçleri 1921-1938 ekonomik konulara dair* içinde. (s. 115-116). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bazı maddelerin gümrük resimleri hakkında hükümetçe ittihaz olunan kararların tasdikine dair kanun. (1938, 2 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 3896). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3896.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de devletçilik*. Ankara: İmge Yayınları.
- Buğra, A. (2005). *Devlet ve iş adamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulutay, T., Yıldırım, N. ve Tezel, Y.S. (1974). *Türkiye milli geliri (1923-1948) Tablolar*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Chaudhuri, A. (1984). Monopoly capitalism in a dependent economy: the Indian case. *Social Scientist*, 12(1), 14-29.
- Cochrane, D. T. (2011). Castoriadis, Veblen and the 'power theory of capital'. J.F. Humphrey ve I. S. Straume (Der.), *Depoliticization: The Political Imaginary of Global Capitalism* içinde (s. 89-123). Malmö: Aarhus University Press.
- Şeker pahalılığı ile mücadele. (1933, Temmuz 11). *Cumhuriyet*. 3.
- Şeker fiyatları. (1933, Temmuz 17). *Cumhuriyet*. 4.
- Şeker fiyatlarında ihtikar var mı yok mu?. (1933, Temmuz 20). *Cumhuriyet*, 4.
- Şeker ihtikarı var mı yok mu?. (1933, Temmuz 21). *Cumhuriyet*, 5.
- Şeker fiyatlarının tetkiki. (1933, Temmuz 3). *Cumhuriyet*. 5.
- Kesme şeker fiyatları neden bu kadar yüksek. (1933, Temmuz 9). *Cumhuriyet*. 1.
- Cumhuriyet. (1934, Mart 12). Trakya için mühim kararlar, s. 1.
- Çay, Şeker ve Kahve İthalinin Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun. (1932, 6 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 2143). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2143.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Damlıdağ, F. (2017). Development of beet sugar industries in the world and the example of Alpullu Sugar Factory. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 133-157.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. Muamelat Genel Müdürlüğü. (1940, 22 Mart). İptal edilmiş olan İstanbul-Trakya Şeker Fabrikaları TAŞ hakkında yapılan ihbarın araştırıldığı ve yapılacak herhangi bir işlem kalmadığı. (30-10-0-0 / 51.335.4).
- Gedik, H. (1955). Uşak Şeker Fabrikasının kısa tarihçesi. *Pancar Dergisi*, 5(49), 7-8.
- Gökalp, Z. (1982). İktisadî inkılâp için nasıl çalışmalıyız. A. Çay (Haz.), *Makaleler VIII* içinde (170-172). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Grabher, G. ve Stark D. (1997). Organizing diversity: evolutionary theory, network analysis and postsocialism. *Regional Studies*, 31(5), 533-544.
- Gümrük Tarifesi Kanunu. (1929, 1 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 1230). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1230.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Güvemli, O. ve Karayaman, M. (2017). Uşak Şeker Fabrikasının kuruluşu ve gelişmesi. *Accounting and Financial History Research Journal*, 1(13), 6-50.
- Eskişehir Şeker Fabrikası dün açıldı. (1933, Aralık 6). *Hakimiyeti Milliye*. 1.

- Hatipoğlu, Ş. R. (1936). *Türkiye’de zirai buhran*. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi.
- Heper, M. (2006). *Türkiye’de devlet geleneği*. (Çev. N. Soyank). Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- İlkin, S. (1971). Türkiye milli ithalat ve ihracat anonim şirketi. *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 2, 199-232.
- İnsel, A. (1996). *Düzen ve kalkınma kıskacında Türkiye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İstanbul ve Trakya şeker fabrikaları T.A.Ş. Umum Heyetinin 26 Şubat 1933 tarihinde akteylediği fevkalâde içtimada tadil ettiği esas mukavelename mevaddı. (1933, 3 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 2568). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2568.pdf> adresinden erişilmiştir.
- İş Bankası Bilançosu. (1936, 3 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 3270). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3270.pdf>
- İş Bankası Bilançosu. (1939, 15 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 4184). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4184.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1968). *Politikada 45 yıl*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Karayaman, M. (2010). *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikası’nın kuruluşu*. Uşak: Uşak Akademi Kitabevi.
- Karayaman, M. (2012). Atatürk döneminde şeker sanayi ve izlenen politikalar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28 (82), 53-96.
- Keyder, Ç. (1993). *Dünya ekonomisi içinde Türkiye (1923-1929)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2001). *Türkiye İş Bankası tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kurmuş, O. (1977). Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayinin korunması sorunu ve ticaret sermayesinin tavrı. O. Kurmuş, İ. Tekeli, S. İlkin, K. Boratav, G. Tüzün, A. Börüban (Der.), *Tarihsel gelişimi içinde Türkiye sanayi içinde* (s. 3-20). Ankara: Makine Mühendisleri Odası Yayınları.
- Kurmuş, O. (1978). 1916 ve 1929 Gümrük tarifeleri üzerine bazı gözlemler. *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar 1978 Özel Sayısı, 182-209.
- Leff, N. H. (1978). Industrial organization and entrepreneurship in the developing countries: the economic groups. *Economic Development and Cultural Change*, 26(4), 661-675.
- Leff, N. H. (1979). Monopoly capitalism and public policy in developing countries. *Kyklos*, 32(4), 718-738.

- Mardin, Ş. (1990). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar: merkez çevre ilişkileri. M. Türköne, T. Önder (Der.), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset içinde* (s. 30-66). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merhav, M. (1969). *Technological dependence, monopoly, and growth*. London: Pergamon Press.
- Mert, M. (2018). Kuruluş yıllarında şeker sanayi ve devletin amaç fonksiyonu. *TESAM Akademi Dergisi*, 5(2), 183-247.
- Mikusch, G. (1934). *Şeker sanayimiz hakkında rapor*. Ankara: Başvekalet Matbaası.
- Yeni şeker fabrikası. (1930, Nisan 24). *Milliyet*, 3.
- Maden ve sanayi politikamız. (1932, Ekim 13). *Milliyet*, 4.
- 9 şeker taciri müddei umumiliğe verildi (1932, Eylül 25). *Milliyet*, 1.
- Adana’da şeker kamışı yetiştirilecek (1932, Haziran 5). *Milliyet*, 5.
- Şeker fiyatı, (1933, Temmuz 11). *Milliyet*, 3.
- Cumhuriyetin yeni bir eseri (1934, Ekim 20). *Milliyet*, 1
- Nafiz, İ. (1930). Şeker sanayimiz. 1930 *Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtlar içinde* (ss. 218-234). Ankara: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayınları.
- Nitzan, J. (1998). Differential accumulation: towards a new political economy of capital. *Review of International Political Economy*, 5(2), 169-216.
- Nitzan, J. ve Bichler, S. (2000). Capital accumulation: breaking the dualism of 'economics' and 'politics'. R. Palan (Der.), *Global Political Economy Contemporary Theories içinde* (s. 60-88). New York: Routledge.
- Nitzan, J. ve Bichler, S.(2002). *The global political economy of Israel*. London: Pluto Press.
- Nitzan, J. ve Bichler, S. (2009). *Capital as Power*. London: Routledge.
- Ökçün, G. (1971). *1920-1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermaye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.
- Ökçün, G. (1973). 1909-1930 yılları arasında anonim şirket olarak kurulan bankalar. O. Okyar (Der.), *Türkiye İktisat Tarihi Semineri içinde* (s. 409-484). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Ökçün, G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi haberler-belgeler-yorumlar*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Sarc, Ö. C.(1945). Memleketimizde şeker talebi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 5(1-4), 292-328
- Şeker fabrikaları. (1932, Aralık 23). *Son Posta*, 2.
- Karacabey’deki fabrikanın inşası gecikecek, (1932, Aralık 31). *Son Posta*, 2.
- Yeni bir şeker fabrikası kuruluyor, (1932, Aralık 8). *Son Posta*, 3.
- Bir şeker fabrikası, (1932, Mayıs 18). *Son Posta*, 2.
- Piyasadaki şeker buhranı tamamen sunidir, (1932, Mayıs 8). *Son Posta*, 1.
- İhtikar yok diyenlere, (1932, Şubat 19). *Son Posta*, 1.

- Şeker değil altın ticareti yapıyor (1932, Şubat 20). *Son Posta*, 1-2.
- İhtikar tahakkuk ediyor. (1932, Şubat 21). *Son Posta*, 1-8.
- İhtikar mücadelesi. (1932, Şubat 22). *Son Posta*, 8.
- Şeker iş ne oluyor. (1933, Temmuz 10). *Son Posta*, 2.
- İster inan ister inanma. (1933, Temmuz 15). *Son Posta*, 3.
- Sönmez, S. (2001). Türkiye İş Bankası'nın "misyonu" ve iştirakçilik politikası (1924-1945). *Mülkiye Dergisi*, 25(231), 111-148.
- Stark, D. (1998). Recombinant property in East European capitalism. *The Sociological Review*, 46(1), 116-146.
- Statistischen Reichsamt. (1940). *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich* (1929-1940). Internationale Übersichten. Berlin: Reimar Hobbing. <https://www.digizeitschriften.de/dms/toc/?PID=PPN514401303> adresinden erişilmiştir.
- Süreyya, Ş. (1933). Milli iktisat planı ve şeker sanayimiz. *Kadro Dergisi*, 24, 5-16.
- Şeker istihlak ve gümrük resimleri hakkında kanun. (1935, 17 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 3030). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3030.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Şeker, M. (2015). *Şeker dedem Uşak Şeker fabrikasının gerçek hikayesi*. İzmir: Meta Basım.
- Tahsin, S. (1935). Şeker sanayimiz hakkında rapor. *Dönüm*, 31, 324-334.
- Taygun, N. (1993). *Türkşeker'in öyküsü*. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ. Yayın No: 217.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *Uygulamaya geçerken Türkiye'de devletçiliğin oluşumu*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tekeli, S. T. (1964). *Şeker sanayinin millet iktisadımızdaki yeri ve önemi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Toprak, Z. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyete Sermaye Birikimi ve Kredi Kurumlarının Evrimi, 1850-1950. *Active Dergisi Kasım-Aralık Özel Eki*, 1-10.
- Turhal Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelesi. (1934, 7 Temmuz). *Resmi Gazete* (2745). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2745.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. (1926, 25 Ocak). *Şeker inhisarı hakkında muvazene maliye encümeni mazbatası*. Cilt 21, Devre 2, İçtima Senesi 3.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. (1933, 18 Haziran). İktisat Vekaleti bütçesi görüşmeleri. Cilt 15, Devre 4, İçtima Senesi 2.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. (1933, 3 Haziran). *28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 numaralı teşviki sanayi kanununa müzeyyel kanun*. Cilt 16, Devre 4, İçtima Senesi 2.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. (1934, 21 Nisan). *Dahili istihlâk vergisinin hakkındaki kanunun I inci maddesinin değiştirilmesi hakkında*. Cilt 21, Devre 4, İçtima Senesi 3.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. (1939, 6 Temmuz). *Teşviki sanayi kanununa müzeyyel 2261 sayılı kanunun 3 ncü maddesi ile 3537 sayılı kanunun I inci maddesinin son fıkrasının ilgası hakkında kanun lâyihası ve İktisat, Maliye ve Bütçe encümenleri mazbataları*. Cilt 4, Devre 6, İçtima F.
- Umumi Murakabe Heyeti (1940a). *Sümerbank 1938 senesi bilanço kar ve zarar hesapları tetkik ve tahlil raporu*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Umumi Murakabe Heyeti. (1941a). *Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi 1940 Yılı Raporu*. Ankara: Ulusal Matbaa.
- Umumi Murakabe Heyeti. (1941b). *Sümerbank 1940 Yılı Raporu*. İstanbul: Başarı Matbaası.
- Umumi Murakabe Heyeti. (1943). *Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi 1942 Yılı Raporu*. Ankara: İdeal Matbaa.
- Veblen, T. (1919a). *The place of science in modern civilisation and other essays*. New York: B. W. Huebsch.
- Veblen, T. (1919b). *The vested interests and the state of the industrial arts*. New York: B. W. Huebsch.
- Veblen, T. (1923). *Absentee Ownership and business enterprise in recent times the case of America* London: George Allen & Unwin, Ltd.
- Veblen, T. (1932). *The theory of business enterprise*. New York: C. Scribner's Sons.
- Veblen, T. (2011). *Mühendisler ve fiyat sistemi*. (Çev. B. Özçorlu). Ankara: EMO Yayınları.
- Veldet, T. (1958). *30. Yılında Türkiye şeker sanayi (1926-1956)*. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ. Yayın No: 48.
- Yerasimos, S. (1989). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*, Cilt 3. (Çev. B. Kuzucu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Ziraat Bankası. (1940). *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının 1938 yılı bilanço kar ve zarar hesapları hakkında rapor*. Ankara: TBMM Matbaası.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çetiner, Ö. (2020). Rafine edilmiş güç: Bir mücadele alanı olarak erken cumhuriyet döneminde şeker şirketleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(10. Yıl Özel Sayısı), 5496-5541. DOI: 10.26466/opus.744886